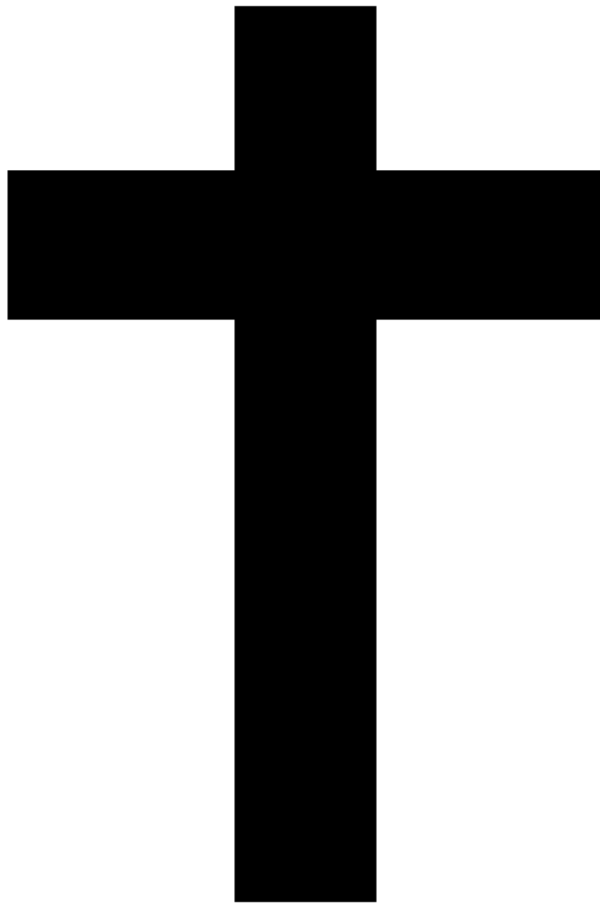

Karaasa Yeena Rau
Kioo Kuaivovee

The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea

Karaasa Yeena Rau Kioo Kuaivovee
The New Testament in the Waffa Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Waffa long Niugini

copyright © 1975 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Waffa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-10-23

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 4 Mar 2019 from source files dated 1 Dec 2018
4da5455c-4c87-58ee-a650-bb37acea5bca

Contents

Matai	1
Marakaa	64
Rukaaso	103
Yuvuaano	169
Aposoroo	213
Rooma	272
1 Koridii	303
2 Koridii	331
Garatiaa	351
Epesiisa	362
Piripii	372
Korosii	380
1 Tesoronikii	387
2 Tesoronikii	393
1 Timotii	397
2 Timotii	405
Titii	411
Pirimuuno	415
Eporai	417
Yakoopo	441
1 Petorooso	449
2 Petorooso	458
1 Yuvuaano	463
2 Yuvuaano	470
3 Yuvuaano	472
Yutaava	474
Reveraisiina	477

Mataivaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Mataiva Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuqo kua yeena rau kioo vaidi Yisuuva gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Mataiva reeravai. Anutuuqo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioovaki vau kuaiyauvaa ari gioonna kiaapuuya kiaa mmuuyauvo Yisuuva varuuvaki kaanaiyauvo vairavai. Yisuunna kaano Yutayaiyakiidiri inna mmateeravai. Aa mmayaaya yoketaa aavo hama Yutayaiyara nnaasu vaivai. Mmuakiaa mmatauvau variaa gioonna kiaapuuyaniaatama vaivaivee.

*Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai
(Rukaaso 3:23-28)*

¹ Aanna Yisuu Kirisiinna oyaiya kuavai. Aaparahaamooya Davuitiia oyaivakidiri Yisuuva diiteeravai.

² Aaparahaamo ari mmaapuuvaa
Isaaka mmata kioodoo
Isaako Yakoopaa mmata kioodoo
Yakoopo Yutaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kieeravai.

³ Yutaava ari mmaapuuvaitana
Pereseeya Seraaya mmata kioodoo
ngiari kaanaa nnutuuvo Tamaarovee.
Pereseeva Eseroonaa mmata kioodoo
Eseroono Araamaa mmata kioodoo

⁴ Araamo Aminataapaa mmata kioodoo
Aminataapo Nasoonaa mmata kioodoo
Nasoono Saramoonaa mmata kioodoo

⁵ Saramoono Buaasaa mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Rahaapovee.
Buaaso Yoveteenna mmata kioodoo
inna kaanaa nnutuuvo Ruutovee.
Yoveteeva Isainna mmata kioodoo

⁶ Isaivaano kieeta vaidiivaa
Davuitiinna mmata kieeravai.
Davuitiiva vaidiivaa nnutuuvo Uriaanna
muaadaivaa vara kioo
mmaapuuvaa Soromoonaa mmata kioodoo

⁷ Soromoono Rekaviaamaa mmata kioodoo
Rekaviaamo Aviaanna mmata kioodoo
Aviaava Asaanna mmata kioodoo

⁸ Asaava Yosapataa mmata kioodoo
Yosapato Yoraamaa mmata kioodoo
Yoraamo Usiaanna mmata kioodoo

⁹ Usiaava Yotaamaa mmata kioodoo
Yotaamo Akasaanna mmata kioodoo
Akasaava Isikiaanna mmata kioodoo

¹⁰ Isikiaava Manaseenna mmata kioodoo
Manaseeva Amoosoonna mmata kioodoo
Amoosoova Yosiaanna mmata kioodoo

¹¹ Yosiaava Yekoniaanna mmata kioo
ari kata vayaidaatama mmata kioodoo
iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya
numa gioonna kiaapuuya vitada
ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai.

¹² Yekoniaava Seratiereenna mmata kioodoo
Seratiereeva Seruvavereenna mmata kioodoo

¹³ Seruvavereeva Avituunna mmata kioodoo
Avituuva Eriakiimaa mmata kioodoo
Eriakiimo Asoroonna mmata kioodoo

¹⁴ Asoroova Satokoonna mmata kioodoo
Satokoova Akiimaa mmata kioodoo
Akiimo Erutuunna mmata kioodoo

¹⁵ Erutuuva Eriasaaraa mmata kioodoo
Eriasaaro Mataanaa mmata kioodoo
Mataano Yakoopaa mmata kioodoo

¹⁶ Yakooopo Yoosiipaa mmata kieeravai. Yoosiipo inna Mariaanna vaativai.

Mariaava ari mmaapuvvaa Yisuunna mmata kioodoo vaidiiyaano innara tunoo:
Aanna Misiaa vaidi Anutuuqo mmataama kioo vaidiiyovee, tiravai.

¹⁷ Aparahaamo varuu suaivakidiri inna sidinnaidiia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iyakidiri Davuitiiva diiteeravai. Davuitiiva diitoo suaivakidiri mmuaikaraama inna sidinnaidiia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada iya varuu suaivaki vaidi Bapuroonaaya numa iyaata rapidada yaatara kiada vitada ngiari yoosinnaivaki yapa kieeravai. Iya Isarairaiya yapa kioodoo varuu suaivakidiri mmuaikaraama Yekoniaanna sidinnaidiia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama varia rada nnidada tooduu Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo diiteeravai.

*Yisuunna mmateera kuavai
(Rukaaso 2:1-7)*

¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmatoovo ataama vairavai. Yisuuva hama varuu suaivaki inna kaanaa Mariaanna Yoosiipo varaanara kuaivaa kiaa teerama kioo hama inna varooduu Mariaava rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono vaa nnaakaraivaa inna mmiravai.

¹⁹ Mmuduu Mariaanna vaatiivo Yoosiipo vaidi yoketaavoonora tioo hama mmamma maisaivaa Mariaanna mmirainno kati haumaki inna titaanaraivaara yaata utiravai.

²⁰ Homo ivaara yaata utuoo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Yoosiipo, Davuitiinna oyaivakinna vaidikuavee. Ai nnaata Mariaanna varaanaraivaara sa aatuunna taara yaata utuane. Varaanee. Mmannasa Yoketaivoono nnaakaraivaa inna aakiaivaki yapaivaivee. ²¹ Fai iva mmaapuvai mmatanai a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai. Fai ivoono ari seena gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo iya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara a inna nnutuuvaa Yisuuvavee tinaravai.

²²⁻²³ Nnaaruaa vaidi Udaanga Anutuuqaa kuaivaa kooyaa tira forofetaa voovoono Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarinno ataa kua tunoo: Fai kiaatanna yoketaa hama vaidi voovoono inna tasipaivoono nnaakara sunnainno mmaapuvai mmatanai iya inna nnutuuvaa Imanueero kiaaravee, tiravai. Ii nnutu iva oyaivo tinoo: Anutuuqo ti tasipainoo, tiivai. Nnaaruaa vaidi forofetaivo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuunna mmattoo suaivaki innara kua tuu kua mmuakiaayuvai kaanaivo vairavai.

²⁴ Itaama vauduu Yoosiipo diitoo Udaanga Anutuuqaa aangeravo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno ari nnaataivaa vareeravai. ²⁵ Varooduu homo Mariaava nnaakara sunnaivaata varuu suaivaki Yoosiipo hama inna tasipama nuairavai. Yapooma Mariaava mmaapuvvaa mmata kioodoo Yoosiipo inna nnutuuvaa Yisuu-o tiravai.

2

Vaidi suai raari roopinai varuuya Yisuunna taara nniravai

¹ Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Yutayaa ivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitirihema ivaki Mariaava Yisuunna mmateeravai. Inna mmattoo suaivaki Herooto Yutayaiya kieetavai variravai. Varuduu vaidi tinni ruua vooya aakiapuuyauvo tooyauvaara mmooori uuya suai raari roopinaidiri nnidada numa Yerusaema gioonna kiaapuuya yaparaida tunoo: ² Nnaakara meediivo Yutayaiya kieetavai varinoo kiaivo deevakiinno variinnee?

Ari aakiapuaivo suai raari raipinnai ngioo varikiai ta ivaa taa rada numa ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaara ngiaunnaanoo, ³ tuduu rikioo kieeta vaidi Herooto iya tuu kuaivaa rikioo pinaama nnikiarauduu mmuakiaa gionna kiaapu Yerusareema varuuyaataama rikiada nnikiarairavai. ⁴ Nnikiarauduu Herooto mmuakiaa Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaataama tuduu innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Fai deevakidiri Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa kaano mmataanarannee? ⁵ tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Yutayaivaki vai yoosinna kiisa Pitiriheemadiri fai mmataanaravaivee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono ivaara Anutuuqaa avaivaa fafaara roo tunoo:

⁶ Yutayaivaki vai yoosinna Pitiriheemaivo
 kiisavai vaikiai
 yoosinna pinaa Yutayaa kieetaiya
 ivaara kiaanoo:
 Fai yapooma ii yoosinna ivaa
 nnutuuvo pinaavai vainaravaivee, kiaavai.
 Fai ivakidiri vaidi kieeta voovai diitoo
 ni gionna kiaapu Isarairaiyara dinaravaivee.

Forofetaivoono itaa kua tiravaivee. ⁷ Iya itaa kua tuduu rikioo Herooto iya tuu kuaivaara yaata utuoo vaidi tinni ruua suai raari roopinnadiri nnuuya tuduu haumakinaa nnida innasi nuunauduu iya yaparainno tunoo: Dee suaivau aakiapuaivo nnuunnee? ⁸ kiaa kioo iya sai tuu kuaivaa rikioo Pitiriheema iya titoo tunoo: Oo nnaakaraivaara tuqinnama buaidada teekio ngii too vainai numa ni giaa ni mikiai fai neetaata oro ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmimaravee, ⁹ tuduu iya inna kuaivaa rikiada ivaki pikiada diitada aataruuvau vida tooduu aakiapuaivo vaa suai raari roopinnai iya toovoono iya too vainno iya tauraa vitoo vioo vioo nnaakaraivo varuu nnauvo vauvau diravai. ¹⁰ Duduu iya aakiapuaivaa teeda kaayauma sirigauduu iya ausaiyauvo yoketairavai. ¹¹ Yoketauduu iya nnauvaki oro nnaakaraivaata kaanaa Mariaannaatama teeda toorivu yau harada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa nnaakaraivaa mmiravai. Mmida ngiari utuaiyauvakidiri mminnaa yoketaiyauvaa kati inna mmida voovoono sikau mmannaammannauvaa nnutuuvo gooraivaa inna mmuduu voovoono yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaava inna mmuduu voovoono kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaa inna mmiravai.

¹² Mmi taika kiada oro vuru vaidi ruvuataivaa tooduu Anutuuqo yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Sa keenaa Herootaasi kuatee, tuduu rikiada ari vo aataru voovaugiataa ngiari yoosinna viravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipa aatu viravai

¹³ Iya vida kiooduu Yoosiipo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vitee yoosinna Iyiipa Herootaa yaatu kuane. Herooto tinai ari ngiaammuauya nnaakaraivaa rupertikio putuaiveeraivaara fai innara buaama rada nookiaaravai. Ivo itaama iinaraivaara Iyiipa viee ivaki varinanai neenoo kava i tinai rikiee pikiee aapi ngianee, ¹⁴ tuduu rikioo Yoosiipo heenaki diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo Iyiipa vioo vioo ¹⁵ oro ivaki varududuu Herooto putiravai. Nnaaru vaidi forofetaa voovoono Udaangaivo inna kiaa mmuu kuaivaa fafaarainno tunoo: Na ni Maapuuvaa Iyiipadiri kiaaduu nniravaivee, tiravai. Iya Iyiipa vuduu ii kua ivaa kaanaivo vairavai.

Herooto nnaakaraiya rupertateera tiravai

¹⁶ Vaidi suai raari roopinnaiya Herootaa yokekiaa kiada vuuvaara rikiooduu inna ausaivo pinaama nnannatooduu Herooto vaidi vooya titooduu Pitiriheema ivaki vida mmuakiaa vainima vau yoosinnaiyauvaki vida ngiaammuaa taara nuanu varooyaata iya nnaagiai mmatooyaataama rupertuduu putiravai. Tauraa vaidi suai raari roopinnaiya tooduu aakiapuaivo iya too vau suaivakidiri mmatoo nnaakaraiyaata nnaagia nnaagiai mmatooyaataama rupertuduu putiravai.

¹⁷ Nnaaru vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yirimiaava ivaara fafaara roo tuuvaa kaanaivo vairavai. ¹⁸ Yirimiaava tunoo:

Yoosinna Ramaivaki gionna kiaapuuya
kaayau rateera akuaivaata
yaagueeqa aayannaivaatama rikiaavai.
Raheeraa nneeditunnaiya
ngiari nnaakaraiyara ratadada
iya vaa putu taikaivaara mmannammanna rataavai.
Iya seenaiya iya ausaiyauvaa tuqinnaaree kiaa
iidada taavo hama yoketaivaivee.

Forofetaa Yirimiaavaano itaa kua tiravai.

Yoosiipooya Mariaaya Iyiipadiri nniravai

¹⁹ Herooto vaa putuduu Yoosiipo Iyiipa hara kioo varioo vainno ruvuataivaa tooduu Udaangaivaa aangeraa voovoono tuma inna kiaa mmioo tunoo: ²⁰ Diitee nnaakaraivaata ari kaanaatama vatee yoosinna Isarairavaki kuanee. Vaa vaidiyya nnaakaraivaa ruputuaara uuya putiravaivee, ²¹ tuduu rikioo diitoo nnaakaraivaata kaanaatama vitoo yoosinna Isarairaa viravai.

²² Vioo vioo Yoosiipo Yutayaa ivaki varinaree kiaa rikiooduu Akiraaso ari konna Herootaa mmaataivaa varoo Yutayaiya kieetavai varuduu rikioo ivaki kuanaraivaara aatuuravai. Aatuunno vainno ruvuataivaa tooduu Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa rikioo iinno yoosinna pinaa Karirayaara vioo vioo ²³ oro yoosinna kiisa voovai nnutuuvo Nasareeta hara kioo variravai. Nnaaru vaidi forofetaiyya fafaaraida tunoo: Fai vaidiyya Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kiaara: Nasareetaa vaidivaivee, kiaravaivee, tiravai. Yoosiipo oro Nasareeta hara kioo varuduu forofetaiyya itaa kua tuuvaa kaanaivo vairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Marakaa 1:2-8; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vo suai suai voovaki Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa Yutayaa ivaki vau mmata voovai koo mmuyai gaangaivau nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmioo iya tunoo: ² Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiaatee. Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

³ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava Yuvuaanaara aa kua aavaa fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau
doo vainno aayanna roo tinara:
Ngia ngii kieetaivaara
aataruuvaa teerairavaa roosiima
ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.
Udaangaivo ngiisi nninaraivaara
teeraida safuuma kiaatee, tiravai.

⁴ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosiima iima uyu kioo nnabaivaadiri vasaivaa iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngengengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁵ Mmuakiaa gionna kiaapu Yerusareemaiyaatama vo yoosinna vo yoosinna Yutayaa ivaki vau yoosinnaiyaatama nnoori Yorotaana vainima varuuyaatama Yuvuaanaasi vida ⁶ ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieema kiooduu nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya apiravai.

⁷ Apuoo varioo tooduu vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaata nnoori varaaraivaara innasi nnuuduu too iva iya tunoo: Ngia vaidi maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai ngia Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii

ausaiyauvaa hanigia kiada mmoori yoketaivaa iikio kaanainai na teenai niisi ngiatee. ⁹ Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aparahaamo ti rubuungovee. Ta aikiooma variaunnaoo, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuqo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ¹⁰ Aanna makee Anutuuqo irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaivaa fai hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravai.

¹¹ Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada yoketaama variaivaara na mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana varee kuanaravai. Fai ivoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiaiyauvaki varinaravai. Ngia hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa ngii mminaravai. ¹² Vaidiyya yeenna vuitaivaa savooraiivaadiri uyu kagaari kiada kaanaivaa vareerayaama ivoono ari savooraiivaadiri varoo vuita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio varoo ari yeenna yapeera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikiaivo hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai
(Marakaa 1:9-11; Rukaaso 3:21-22)*

¹³ Ii suai ivaki Yisuuva yoosinna Karirayaa pikioo Yuvuaano inna nnoori apuaiveera nnoori Yorotaana ivaki nniravai. ¹⁴ Numa duduu Yuvuaano inna oooqoo tinara iinno tunoo: A aaniira niisi ngiannanee? Eenoo ni apinaraivo inna yoketaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna aikioovai. Aanna makee eenoo ni apuanee. Ta itaama iida Anutuuqo mmuakiaa mmoori aataru yoketaivaa ti kiasa ti mmiivaa iikiaravee, tuduu rikioo Yuvuaano ee-oo tiravai.

¹⁶ Kiaa kioo Yisuunna nnoori apu kioo saivaata Yisuuva nnooriivakidiri numa dioo vainno reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Anutuuqaa Mmannasaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvooono tuoo tuoo tuma innayaa variravai. ¹⁷ Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: Inna ni Maapu tua-naivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaivoo, tiravai.

4

*Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai
(Marakaa 1:12-13; Rukaaso 4:1-13)*

¹ Sataango Yisuunna iinno ivo muaraagakiainaaree kiaa uduu Mmannasa Yoketaivooono Yisuunna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro kiooduu hara kioo varuduu ikianna heenaiyauvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiooduu Yisuuva yeennaivaa hama nneerama kioo kati varududuu nnaagiai pinaama inna yeenna rairavai. ³ Inna yeenna raoduu Sataango numa inna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aayauvaa tino too hanigioo yeenna bereetayauvai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovooono yeennaiyauvaa nnaasu nnaivoono hama yaagueeqaivaa inna mmiivai. Anutuuqaasidiri tii kua mmuakiaavai rikiaivooono yaagueeqaivaa inna mmiivai. Kua fafaaraivooono itaa kua tiivaivee, ⁵ tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo yoketaa yoosinna Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: ⁶ A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee suairoommu kiee kuanee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai Anutuuqo ari aangeraiya titanai
aiyara haitatuukiaaravee.
Ai yukuuvaa sikauyaadiri
rusimaurivoora kiaa
iya ngiari yaakuuyauvaadiri
suoodaa i sootu utuaaravaivee.

Inna kuaivo itaa kua tiivaivee, ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuuqaa iinna taanee, tiivaivee, ⁸ tuduu rikioo Sataango kava Yisuunna vitoo oora taapi hokobaivau yapa kioo mmuakiaa vo mmata vo mmataiyauvaata mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vauyauvaatama inna vitairavai. ⁹ Vitaama kioo tunoo: Fai a niyara toorivu yau haree ai ausa mmuduuyaivaa ni minai fai na aa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sataango, ngieera kuane. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A Udaanga Anutuuqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikiane, tiivaivee, ¹¹ tuduu rikioo Sataango inna pikioo vuduu aangeraiya tuma inna haitatuuravai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
(Marakaa 1:14-15; Rukaaso 4:14-15)

¹² Yisuuva vaidiiya Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kioo kuaivaa rikioo mmata Karirayaa ivaura viravai. ¹³ Vioo yoosinna kiisa Nasareeta pikioo vioo nnoori haruunga Karirayaa vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Kapanauma oro ivaki hara kioo variravai. Ii mmata ivo nnaaruaa vaidiivaitana Seporoonaya Nafataraiya mmatavai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yisuuva uuvaa kaanaivo vairavai. Yisayaava fafaara roo kuaivo vainno tinoo:

¹⁵ Nnoori Yorotaana sainai
nnoori haruunga vainiivau
Seporoonaya Nafataraiya mmataivo vauduu
ii mmata ivaa nnutuuvo Karirayaa ivaki
vaidi hama Anutuuqaa kua rikiooya variaanoo.

¹⁶ Vaidiiya heenaivaki variaaneema
iya varida fai mmeekia pinaivaa taaravai.
Iya putira yoosinnaivaa
heenaki roosiima variyaiya teekio
fai mmeekiaivo taanaravaivee.

Yisayaava fafaara roovo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ii sui ivakidiri Yisuuva Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausaiyauvaa hanigiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, tiravai.

Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Marakaa 1:16-20; Rukaaso 5:1-11)

¹⁸ Yisuuva nnoori haruunga Karirayaa siriivau nuainnonno tooduu tavau vareera vaidi kato vayoovaitana Simoono vuai nnutuuvo Petrooso ari kataivo Adiriaasooya ngiari utua vaaheevaa tavaura nnooriivaki kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁹ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gioonna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

²¹ Ivakidiri vidada Yisuuva tooduu vo vaidi kato vayoovaitana Yakoopooya Yuvuaanaya Sevetainna mmaapuuvaitana ngiari gioonna tasipama kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. Sapiraida varida tooduu Yisuuva ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara aayanna rooduu ²² kanuuvaki ngiari gioonna pikiada makee tuduu Yisuunna nnaagiai viravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Rukaaso 6:17-19)

²³ Yisuuva nuainnonno mmuakiaa yoosinnaiyauvo Karirayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ²⁴ Tuqinnooduu iva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Suriaa varuu gioonna kiaapuuya rikiada mmuakiaa ari vo nniitaroo vo nniitarooyaata mmagia maisaiya iya

aakiaiyauvaki varuuyaatama makemakee putida vaida kava diitooyaata yuku yaaku putuuyaatama vitada Yisuunnasi nnuduu iva iya tuqinneeravai. ²⁵ Tuqinnooduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai viravai. Gioonna kiaapu Karirayaivakidiriaatama vuduu yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisaivakidiriaata vuduu Yerusareemaivakidiriaatama vuduu Yutayaivakidiriaata vuduu nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaatama Yisuunna nnaagiai viravai.

5

Yisuuva taapiivaudiri mmayaayaivaa tiravai

¹ Yisuuva kaayau gioonna kiaapu innasi nnuuya too taapi kiisaivau vioo ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuuya innasi vuduu too ² ari kuaivaa iya kiaa mmioo varioo tunoo:

*Gioonna kiaapuuya kaayauma yoketairavai
(Rukaaso 6:20-23)*

³ Gioonna kiaapuuya ngiariiyara kiaanoo: Hama ta yopeema Anutuuqaa roosiikiaun-nayavee, kiaiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

⁴ Gioonna kiaapuuya ausa mmuaararavaa varada ratada variayara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo iya ausaiyauvaa tuqinnaanaravai.

⁵ Gioonna kiaapuuya tirooma adida variayara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo kua kutaivaa tioo iya mminaraivaa fai iya varaaravai.

⁶ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa aataru yoketaivaara mmuduuya rida safuuma iya iikiataiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuqo ari aataru yoketaa mmuakiaavai iya vitaino iya yoketainaravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya ngiari seenaiyara boo kiaiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo fai iyara boo tinaravai.

⁸ Gioonna kiaapuuya iya aakiaiyauvo yamaama vaiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai iya Anutuuqaa taaravai.

⁹ Gioonna kiaapuuya rapiraivaara ooqoo tiraiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Fai Anutuuqo iyara tinara: Iya ni naunna maapu tuanaayavee, tinaravai.

¹⁰ Gioonna kiaapuuya safuuma varira aataruuvaa iikiaani vooyaano kuminayaa mmuaararavaa iya mmiaiyara Anutuuqo iyara yoketainoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo vaa iyasi vainoo.

¹¹ Ngia ni nnaagiai ngiaivaara gioonna kiaapuuya ngiyyara maisa kua tida mmuaararavaa ngii mida ngiyyara unnakua unnakua tikiai sa yaata utuatee. Anutuuqo ngiyyara yoketainoo. ¹² Irisai yoketaivo ngiini ngiau aapu vaivaara yaata utida sirigaida variatee. Maisa mmooriivaa ngiyyara iikiaaneema gioonna kiaapu vooya nnaaru varuu forofetaiyara iiravai.

*Yisuuva yorokuuvaata mmeekiaivaatama mmataama kioo tiravai
(Marakaa 9:50; Rukaaso 14:34-35)*

¹³ Gioonna kiaapu mmatayaa variaya ngiari yeennaiyauvunu yorokuuvaa haata kiada nneeda taavo iya yoketaineema ngia yorokuuvaa roosiima variaani gioonna kiaapuuya ngii taavo iya yoketainoo. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Vaa maisaikiai kati kagaari kiaani gioonna kiaapuuya ivau yuku raavai.

¹⁴ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiya ngia iya mmeekiaivaa roosiikiaaya variaano. Yoosinna pinaivo taapiivau vaivo hama yopeema fai haumaki vainaraivaa roosiima ngia variaano. ¹⁵ Hama gioonna kiaapu voovoono toobavaa subi kioo varoo oro yapa kioo yavaivaa varoo toobavau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Ivo toobavaa varoo kiikoo koovau hirivai. Hiri kiaikio mmuakiaa gioonna kiaapu nnauvaki variayaki mmeekiaivo taivai. ¹⁶ Itaama vainai ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuuqo ngiau aapu variivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ngia toobavaa roosiima variatee.

Yisuuva kua mmaanna tuuvaara tiravai

¹⁷ Sa ataa kua yaata utida kiatee: Ivo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuyauvaatama forofetaiya kua kiaa mmira aataruuyauvaatama hatokaanara tiiravaivee, kiatee. Hama na iyauvaa hatokaanara tiiravai. Ii kua mmaanna iyauvaa kaanaiyauvo vakiaiveeraivaara na tiiravai. ¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki kiisa fafaaraivo vaivakidiri fai hama gionna kiaapu voovono yopeema fafaara kiisa voovai rugaanaravai. Ngiau mmata taikeera suaivaki fai homo iyauvo vaino Anutuuqo mmuakiaa kuayauvai ivaki vaiyauvaa iima taika kiaanaravai. ¹⁹ Gionna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivakidiri kua kiisa voovai hatokoo koonnama iinno gionna kiaapu vooya ari koonnama ii aataruuvaa iya vitainai teeda iikio fai Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aduo tuanaivau varianee, tinaravai. Gionna kiaapu voovono Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai rikioo iinno gionna kiaapuuya ivo kuai aataruuvau kuateeraivaara iya kiaa mmiivo fai Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaki inna tinara: Aruo varianee, tinaravai. ²⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia safuuma varira aataruuvo vaidi Farisaiya varira aataruuyauvaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiya varira aataruuyauvaatama hama yaataranai fai yapooma hama ngia Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vaidi ausa mnannateeraivaara tiravai

²¹ Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kua mmuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Sa gionna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Fai putino kua pinaivo inna ruputuannaivaa aiki vainaravaivee, ²² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu voovono ari seenaivaara pinaama ausa nniitareeno kua pinaivo innaki vainaravai. Gionna kiaapu voovono ari seenaivaara maisavaivee tinai fai vaidiia inna vitada vaidi kua yeena rairaiyasi vikio innaki kua pinaivo vainaravai. Gionna kiaapu voovono ari seenaivaara kumimaka yaata duunakuavee tiivaa fai Anutuuqo tino too ikia aakiaivaki kuanaravaivee. ²³ Ngiiikidiri a vaidi voovono puara sipisiipa voovai Anutuuqaara kati yeena tapiivaki hudaanee kua kiee rikino i seenaivo homo vo kua voovaa aiyara nnannateenai ²⁴ i puara sipisiipaivaa tapi oyaivaki yapa kiee akiiraama oo i seenaivaata kua tino too inna ausaivo nuufainai kava vara ranee numa puara sipisiipaivaa Anutuuqaara kati hudaanee.

²⁵ Vaidi voovono kua pinaivaa iiki yapaanaree kua i vitoo kua pinaivaara dira vaidiivaasi vivoora aataru tammaivaudiri vida kua safuuma kiada kati oro ausa nuufa tasipama variatee. A hama itaino fai i vitoo vaidi kua pinaivaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmimo too fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki yapaanaravai. ²⁶ Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Fai a ivaki variee mmuakiaa irisaiyauvaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee.

Yisuuva sabi mmuara heeraivaara tiravai

²⁷ Musiiva nnaaru tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee, ²⁸ tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovono gionnaivaa taikio inna varaataikio vaa ari ausaivonnaadee inna mmuara varaivai. ²⁹ I avu yaadudaivaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kua mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kiee kagaari kiane. I avu mmuaavai nnaasu vaino fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai. ³⁰ I yaaku yaadudaivaadiri a reeti utuee reeri utinarainnoo kua mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiane. I yaaku voovai hatoka kiee mmuaa yaakuvaata variee fai hama i mmamma mmuakiaavai ikiaivaki kuanaraivo inna yoketaa aataruvai.

Yisuuva vaidiia ngiari nnaataiya titeeraivaara tiravai

(Matai 19:9; Marakaa 10:11-12; Rukaaso 16:18)

³¹ Musiiva tuu kua voovai vainno tinoo: Vaidi voovono ari nnaataivaara ooqoo kua kioo yanaivaa fafaarama kioo inna mmiaivee, ³² tiivaara makee neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gionnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio ari vaatiivoono inna ooqoo kua

kino vaati voovai varano mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Ari vaatiivoono inna titaivaara mmuara vareera aataruuvo innaki vainaravai. Fai vaidi voovoono itaama ii gionnaivaa varano mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainaravai.

Yisuuva vo kuavai tasipama yeena rau kuaivaa tiravai

³³ Vo kuavai Musiiva vaidi nnaaru varuuyaata kiaa mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tunoo: A kua kutaama kiee tira kuaivaa sa hatokaanee. A yaagueeqama Udaanga Anutuuqaa avuuvau kianna kuaivaa iikiee, ³⁴ tuu kuaivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Sa vo mminnaavai nnutuuvaa tasipama ai yeena raira kuaivaa kiane. Ngiauvo inna Anutuuqo varira yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ngiauva nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁵ Mmataivo Anutuuqo yuku yapeera yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Yerusareema inna ti kieeta pinaa ngiau aapu variivaa yoosinnaivaara sa ai kuaivaa yeena rainna Yerusareema nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁶ Hama a yopeema mmuaa kieeta yausiivai iino voovai eekaravai vaino voovai upisivai vainaraivaara sa ai kuaivaa yeena rainna ai kieetaivaa nnutuuvaa tasipama kiee kiane. ³⁷ Ai kuaivaa yeena rainna sa mminnaa voovai nnutuuvaa tasipama kiee kiane. Ee kianna kuaivaa kati ee-oo tiee hameetavee kiane. Ai kuaivaa yeena rau kiee vo kuavai tasipama kiannano mmannasa maisaivoono i tikiai itaa kua kiannano.

*Yisuuva maisa aataruuvaa irisai iivoora tiravai
(Rukaaso 6:29-30)*

³⁸ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai avuuvaa rukuuma kino sai inna avuuvaa rukuuma kiaivee. Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai avuuvaa rutuuma kino sai inna avuuvaa rutuuma kiaivee. ³⁹ Kuaivo itaa kua tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii iinai sa sai iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono i kueenna yaadudaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. ⁴⁰ Gioonna kiaapu voovoono i yaapa mmammayaa apuannaivaa varaanaraivaara kua pinaana i yapaanara tinai ai yaapa varaivaata mmianee. ⁴¹ Fai vaidi voovoono yaagueeqama i tinara: Vainima ni vatee kuane, tinai sa vainima inna vatee kuane. Ngieerama inna vatee kuane. ⁴² Gioonna kiaapu voovoono mminnaivaara i yapara rinai inna mmianee. Gioonna kiaapu voovoono i mminnaivaa varoo kava yapooma i mminaravee tinai sa oooqoo tirainna mmianee.

*Ngii nnammutuaiyaraatama mmuduuya ruatee
(Rukaaso 6:27-28,32-36)*

⁴³ Musiiva nnaaru tuu kua voovai vaa ngia rikiaavai. Ii kua ivo vainno tinoo: I seenaiyara mmuduuya ruete i nnammutuaiyara sa mmuduuya ruanee, ⁴⁴ tiivaara neenoo ngii giaa ngii miaunoo. Ngii nnammutuaiyara mmuduuya ruatee. Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ⁴⁵ Fai ngia itaida ngii Gioova ngiau aapu variivaa raunna mmaapuya variaaravai. Fai Anutuuqo tino too suaivo gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama mmuaakaraama taanaravai. Anutuuqo tino too vatiivo gioonna kiaapu safuuma variraiyaata koonnama variraiyaatama mmuaakaraama ruanaravai. ⁴⁶ Gioonna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu ngia sai iyara mmuduuya rida aanii irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaaraivaara ngia yaata utuaanee? Fai ngia hama varaaravee. Maisa vaidi sikau takiisa vareera vaidiiaano ii aataru ivaa iikiaanoo. ⁴⁷ Ngia ngiingii seenaiyaata nnaasu kua tida hama ari vooyaata kua tiraida ngia itaama iikiaivaara hama ngia ari vo gioonna kiaapuuya iikiaa aataruuvaa yaataraanoo. Mmuaakaraama iikiaanoo. Vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiya ii aataru ivaa iikiaanoo. ⁴⁸ Ngia ngii Gioova ngiau aapu variivo yoketaa safu tuanaavai varineema ngieeta yoketaa safu tuanaaya variatee, tiravai.

¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Tuqinnama taatee. Sa gionna kiaapuuya ngii mannaka kiateeraivaara Anutuuqaa mmoori yoketaivaa iya avuuyauvunu iikiatee. Fai ngia iya avuuyauvunu itaama iikio too ngii Gioova ngiau aapu variivo hama irisai yoketaa voovai ngii minaravai.

² Ivaara ngia mmanna haipu gionna kiaapuuya mminnaiyauvaa mmiaaree kiasa sa puaisakama aayanna tida gionna kiaapuuya avuuyauvunu mmiatee. Vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya gionna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara itaama nuunaira nnauvaki iida yoosinna vuutaivau iikiaavai. Na kua kutaavai ngii giasa ngii miaunoo. Gionna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiasa irisavaa vaa iya varaavai. ³ Ngia mmanna haipu gionna kiaapu voovai mminnaiyauvaa mmiaaree kiasa tadadama hataumakinaa mmiatee. Itaama mmikio hama ngii seena voovono ngii taanaravai. ⁴ Itaama vainai ngia tadadama hataumakinaa iikiaivaa ngii Gioova too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

*Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kiasa mmiravai
(Rukaaso 11:2-4)*

⁵ Ngia yaaku varaaree kiasa sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima yaaku varaatee. Iya gionna kiaapuuya tiyara mannaka kiateeraivaara nuunaira nnauyauvakiaata yoosinna vuutaiyauvunuaatama dida vaidi yaaku varaavai. Na kua kutaavai ngii giasa ngii miaunoo. Gionna kiaapuuya iya teeda iyara mannaka kiasa irisavaa vaa iya varaavai. ⁶ Ngia yaaku varaaree kiasa ngiingii nnauki vida sipuuvaa rau kiada ngii Gioova hama kooyaa variivaata kua tida yaaku varaatee. Ivoono ngia itaama hataumaki iikiaivaa taivono fai irisai yoketaivaa ngii minaravai.

⁷ Ngia yaaku varada sa kaayau kua tasipama yaaku varaatee. Gionna kiaapu hama Anutuuqaa kua rikieeraiya kaayau kua tasipama yaaku varada yaata utida kiaanoo: Ta hokobama yaaku varakio fai Anutuuqo ti kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaanoo. ⁸ Sa iya roosiima yaaku varaatee. Yoketaama variraivo hama ngiisi vaivaara ngia hama inna yaparairama kiada kati yaata utuaivaa ngii Gioova Anutuuqo vaa too rikiaivaara sa iya roosiima yaaku varaatee. ⁹ Ataama yaaku varada kiatee:

Ti Napoova a ngiau aapu variannaikua
i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa
yoketaa tuanaavai nnaasu vakiaivee.

¹⁰ A gionna kiaapuuyara diravai
kino too ngiaivee.
I yaatayaa vai kuaivaa
ngiau aapu variaya iikiaaneema kinai
ta mmatayaa variaunnaiya iikiaravee.

¹¹ Anna makee suai
ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

¹² Ta ti seenaiya mmoori maisavai ti mmiaani
ta hama ivaara yaata utiraida
ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaneema
eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara
sa yaata utirainna rugaane.

¹³ Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee.
Masa aataruuvaidi ti vitee
yoketaivau ti yapaanee.
(A gionna kiaapuuyara diravootama
i yaagueeqaivoota i oyai ari vookaravootama
tupatupaa vakiaivee. Kua kutaa.)

¹⁴ Ii kua ivo itaama vainai ngia gionna kiaapuuya mmoori maisavai ngii iikiaiara hama yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio rikioo ngii Gioova ngiau

aapu variivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaravai. ¹⁵ Fai ngia iya mmoori maisaivaa ngii miaivaara homo yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio ngii Gioova hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravai.

Yisuuva yeenna nneeraivaara ooqoo tira kuaivaa tiravai

¹⁶ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki sa vaidi huobavainna unnakua nnaamuru tuanaiya roosiima ausa mmuaararai tasipama kua seemuaa variatee. Iya gionna kiaapuuya ta Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati variraivaa taateeraivaara kua seemuaa varida ngiari oori nnikiyauvunudiri kainaamaiyauvaa hama finiraida kaupa kusiyaanna ngiari oori nnikiyauvaki siikama kiada nookiaavai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapuuya iyara mannaka kuaa irisaivaa vaa iya varaavai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaara yaata utida yeennaivaa pikiada kati varira suaivaki ngiengie iikiaivaungiaama iida ngiingii oori nnikiyauvaa fini kiada ngiingii kieetaiyauvaa ugaka rummua kiada variatee. ¹⁸ Itaama iikiai teeda gionna kiaapuuya ngia yeennaivaa pikiada kati variraivaa hama teeda rikiaaravai. Ngii Gioova hama kooyaa variivoono nnaasu too rikiaaravai. Ngii Gioova ngia tadadama haumaki iikiaivaa too irisai yoketaivaa ngii minaravai.

*Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 12:33-34)*

¹⁹ Mmatayaa diaa mminnaa yoketaiyauvaa sa ngiingiiyara yaata utida nuunama yapaatee. Fai ngia yapa kikio vooyauvai kaaka nneeno vooyauvai kegenaiyauvo hatokano vooyauvai mmuara vareera vaidiia nuna sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²⁰ Sa iyauvaara nnaasu yaata utida pinaama mmoori vareerama kiada ngiau aapu vai mminnaa hama taikeeraiyauvaa fai yapooma varaaraivaara yaata utida mmoori pinaama iikiatee. Ngiau aapuuvaki vai mminnaiyauvo fai hama kaaka nneeno hama kegenaiyauvo hatoka nneeno hama vaidiia nuna sipuuvaa rukaitu kiada ivakidiri mminnaiyauvaa ngiariyara mmuara varaaravai. ²¹ Gionna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gionna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaiyauvaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

*Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 11:34-36)*

²² A gionna kiaapu voovoono i avuovoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuovoono yoketaama taikiai mmeekiaivau nuairaivaa roosiima a yoketaama nookiannavai. ²³ I avuovo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. Fai ii mmeekia ivo iiki vaivo upisivai vainno fai kaayauma upisiinaravai.

*Anutuuqo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara tiravai
(Rukaaso 16:13; 12:22-31)*

²⁴ Hama gionna kiaapu voovoono yopeema taara vaidivaitanaani mmooriivaa varaivai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuai vaasi vioo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuai vaara nni rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Ivaa roosiima hama ngia yopeema Anutuuqaa mmooriivaata sikau varaara yaata utira aataruuvataama mmuaavaugiataama iikiaaravai.

²⁵ Itaama vaikiai na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa vari-raivaara yaata utuatee. Sa ngiengie yeenna nnoori nnaaraivaara kaayauma yaata utida sa ngia ngiingii mmammayaa uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukakiaaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁶ Ngiaasukuaa ngiau nu-airaiyauvaa tuqinnama taatee. Hama iya vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapa kieera nnauyauvaki yapa kiaavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivoono yeennaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ngiingiiyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara

tuqinneeraivaa yaatara kiaivai. ²⁷ Ngiiikidiri deevono ari varinaraivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaarananee? Hama yopeemavee.

²⁸ Mo aaniira ngia ngiingii uyira rairaiyauvaara kaayauma yaata utuaanee? Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidiia ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiai taavo yoketaivai. ²⁹ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiai taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookaruyauvaa uyuuyauvaa yaatara kiaivai. ³⁰ Ngia kiisama Anutuuqaara kutaavaivee kiaiyaso, maura ikiauyauvo makee uriiyauvaa turau vaidiia hamuku kiada ikia mmuturuaraiyauvaa Anutuuqo iyauvaa tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiinyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaanee? Fai ngii minaravaivee. ³¹ Ivaaraida sa ngia pinaama yaata utida kiatee: Dee yeennayauvai ta nnaaranee? Ta dee nnoorivai nnaaranee? Ta dee mminnaayauvai ti mmammayaa uyida raida kiaranee? kiatee. ³² Vaidi hama Anutuuqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaaraivaara yaata utuaavai. Ii mminnaa iyauvaa ngia varaarayauvo hameetaiyauvaa vaa ngii Gioova ngiau aapu variivo taivai. ³³ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa varaaraivaara tauraa yaata utida Anutuuqaa aataru safuuvaa iikio fai Anutuuqo iyauvaa mmuakiaayauvai ngii minaravee. ³⁴ Ivaaraida sa tauraa kaayauma yaata utida ausa mmuaararakiatee. Turau suaivaki ari mmaraama ivakira yaata utira aataruuvo vainaravai. Mmuaa suai mmuaa suaiyauvaki mmuaararai aataruuyauvo ii suai iyauvaki ari mmaraama vaivaivee.

7

*Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara**maisavee kiatee**(Rukaaso 6:37-38,41-42)*

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Anutuuqo ngii mmoori aataruuyauvaa too sa maisavee kiaiveeraivaara gioonna kiaapu vooya mmoori aataruuyauvaa sa teeda maisavee kiatee. ² Ngia gioonna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa teeda maisavee kiaivaa irisaivo mmuaakaraama vainaraivaara sa itaa kua kiatee. ³ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannano. ⁴ Iri pinaivo i avuuvau vaivaa hama teerama kieenna dataama i seenaivaa kiannano: Nninai na i avuuvaidiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? ⁵ A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvaidiri mmummuuvaa feenaanee.

⁶ Gioonna kiaapuuya homo ngiari ausaiyauvo puara mmaraivaara roosiikiaiya sa Anutuuqaa mmayaaya yoketaa tuanaivaa iya kua mmiatee. Fai kua mmikiai rikiada iya faiya roosiima hanigiada ngii gutuaara iirayaama fai ngii kuaivaara maisavee kiaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaara ooqoo tiraiya sa inna kuaivaa iya kua mmiatee. Fai kua mmikiai rikiada iya puaraiya sikau seeta poosa kuaivaa yoonna reerayaama ngii kuaivaara ooqoo kiaravai.

*Yisuuva yaaku vareera kuavai tiravai**(Rukaaso 11:9-13)*

⁷ Ngia Anutuuqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaa buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravai. ⁸ Gioonna kiaapu Anutuuqaa yaparaivoono fai ari yaparaivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovono sipuuvau rinono fai Anutuuqo innani sipuuvaa hatuaanaravai. ⁹ Vaidi voovono ngiikidiri ari mmaapuovo yeennara inna yaparaino hama fai sikauvaa inna mminaravai. ¹⁰ Ari mmaapuovo tavaura numa inna yaparaino

fai hama yapaivaa inna mminaravai. ¹¹ Ivaara ngia mmatayaa maisama variyaiya mminnaa yoketaiyauvaa ngiingii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mminnaa yoketaiyauvaa mmira aataruuvaa yaataraivoono gioonna kiaapu inna yaparakiyaiya mminnaa yoketaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Gioonna kiaapuuya mmoori mmuakiaavai ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaara ngieeta mmuaikaraama iyara iikiatee. Anutuuqo mmaanna tuu kuaiyauvaata forofetaiya kiaa mmuu kuaiyauvaatama oyaivo itaama vaivai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai

(Rukaaso 13:24)

¹³ Ngia kiisa keegiaidaa kuatee. Keegia pinaivaki kuai aataru hoonuruuvo ikia aaki-aivakira kuai aataruvai. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaavai. ¹⁴ Keegia tupatupaa variraivaki kuaivo kiisa keegiaivai vaivai. Kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu ivaki kuaavo aataruuvo kaayauma iya mmuaararavai.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 6:43-44)

¹⁵ Vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia iya mmamma mmaanaiyauvaa teeda kiaanoo: Puara sipisiipa roosiima yoketaakiaayavee, kiaavo iya aakiaiyauvo fai mmaraava avaikaravaa roosiivai. ¹⁶ Ngia yatari iiraivaa nneeda taavo yatari voovai yoketaavai vaikio yatari voovai maisavai vaivai. Ivaa roosiima fai ngia forofetaiya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. ¹⁷ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisavau iira maisaivo vaivai. ¹⁸ Yatari yoketaivau hama iira maisaivo yopeema ivau vaikio yatari maisavau hama iira yoketaivo yopeema ivau vaivai. ¹⁹ Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa vaidiiya hanaa rakau ikiana kagaari kiaavai. ²⁰ Ivaa roosiima fai ngia vaidi forofetaa unnakua nnaamuruuya iira aataruuyauvaa teeda iya aakiaiyauvakiaatama tuqinnama taaravai.

Yisuuva vooyara hama na ngii tauyavee tinaravai

(Rukaaso 13:25-27)

²¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya niyara Udaanga-o kiaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai hama kuaaravee. Gioonna kiaapuuya ni Napoova ngiau aapu variivaa kuaivaa tuqinnama rikiada iikiaiya nnaasu fai ivaki kuaaravee. ²² Anutuuqo gioonna kiaapuuya mmooriiyauvaara iya yaparainara suaivaki fai kaayau gioonna kiaapuuya numa ni kiaara: Udaanga-o, ta vaa aiyara yaata utida Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida i nnutuuvaa tida kaayau mmagia maisaiya vaidi aakiaiyauvakidiri titaunnani kuaani ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa i nnutuuvaa tasipama iikiaunnavee, ²³ tiki ai na iya tinara: Ngia maisa mmoori iira nnaamuruyavee. Hama na ngii tauyavee. Ngieera kuatee, tinaravai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai

(Rukaaso 6:47-49)

²⁴ Ivaarainno gioonna kiaapu voovoono ii na kiau kua ivaara tuqinnama rikioo iivoono vaidi tinni yoketaivoono mmata yakeevau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁵ Ivo mmata yakeevau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utikio too ari nnauvo vaa mmata yakeevau heeka kiaivoonora tioo hama havarataivai. ²⁶ Gioonna kiaapu voovoono ii na kiau kua ivaa vaa rikioo hama iivoono vaidi kumimakaivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heekaivaa roosiivai. ²⁷ Ivo mmata muaraagaivau ari nnauvaa heeka kiaikio vatiivo pinaama ruaikio nnooriivo pinaama haikio yuunna yaamurukaivo kaayauma utuoo nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio kurummutu kioo mmatayaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva ari vookarau yaagueeqaivaa tasipama tiravai

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kiooduu gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiarauduu ²⁹ ivo hama kua mmaanna kiaa mmira vaidiia roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tiravai.

8

*Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Marakaa 1:40-45; Rukaaso 5:12-16)*

¹ Yisuuva kiaa taika kioo taapi kiisaivaudiri pikioo hoonuruuvau tuuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada viravai. ² Vuduu too vaidi buunna hooya mmamma roosuuvoono numa Yisuunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo inna tunoo: Udaanga-o, mo fai a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tie fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmamma buunna hooya mmamma roosuuvo taikeeravai. ⁴ Taikooduu too Yisuuva tunoo: Na i iikiauvaara sa gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiiraama viee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiva i mmammaivaa vitainna nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati rupu kiae Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapuuya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuaavua tuqinneeravai
(Rukaaso 7:1-10)*

⁵ Yisuuva itaa kua kioo ivau pikioo yoosinna Kapanauma vuduu too Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoono numa Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: ⁶ Udaanga-o, ni mmoori vareera ngiaammuaui voovai kaayauma nniitaraikio yuku yaakuvo putikio vainoo, ⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Fai na innasi viee inna tuqinnaanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo vaidi rapiraiya kieetaivo inna tunoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonnakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee. ⁹ Na ari vo vaidi kieetaya mmoori varau vaidivai variauvai. Na iya mmooriiva vatee variee rapira ngiaammuauyara diauvai. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaadiri yookaama kiee viteera ngiaammuaui voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko iivaivee. Vaa na itaama variee tauvaara kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iva tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kiaapuuya inna vata rada nnuuya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isairaa voovoono aa vaidi aavaa roosiima yaagueeqainno niyara kutaavaivee tiivai. ¹¹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapu suai raari raipidiri suai haatapaipidiri ngiayia numa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki nnaaru varuu vaidi Aparahaamo Isaako Yakoopainna tasipama fai yeenna nnaaravai. ¹² Gioonna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki variataama kiadaata rikiakio Anutuuqo iya oooqo tinai mmaanai upisiivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, ¹³ kiaa kioo Yisuuva rapira kieetaivaa tunoo: Ai nnauki kuane. Viee a ni yaparakianna kuaivaara fai kutaa iinaravee tinai fai na aini iinaravaivee, tuduu rikioo voo rikiooduu Yisuuva itaa kua tuu saivaata inna mmoori varoo ngiaammuaavua mmammaivo yoketairavai.

*Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Marakaa 1:29-34; Rukaaso 4:38-41)*

¹⁴ Yisuuva Petoroosaa nnauvaki vioo tooduu Petoroosaa nnummuayaanna mmam-
maivo ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu ¹⁵ Yisuuva innasi vioo inna yaakuu-
vau utuduu ikiyanaivo taikooduu diitoo Yisuunna yeennaivaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu
hannauduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapuuya aaki-
aiyauvaki mmagia maisaiyauvo varuuya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva mmagia
maisaiyauvaa tuduu iya aakiyauvakidiri pikiooduu mmuakiaa nniitarooya tuqinneer-
avai. ¹⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava tuu kuaivo vaududuu Yisuuva varuu
suaivaki kaanaivo vairavai. Yisayaava tuu kuaivo vainno tinoo: Ivo ariinoo ti nniitarai
mmuakiaayauvai rugaivaivee, tiivai.

Vaidiyya Yisuunna nnaagiai kuaara tiravai
(Rukaaso 9:57-62)

¹⁸ Yisuuva gioonna kiaapuuya inna suvuauya too ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai
ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ¹⁹ tuduu too kua mmaanna kua mmira vaidi
voovoono innasi ngioo tunoo: Vitaira-o, a kuanara yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama
kuanaravaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamu-
ruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiya ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa
Mmaapuuvono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ²¹ tuduu rikioo vaidi voovai inna
nnaagiai nuauvo inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai
hau kiee i nnaagiai kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Pikiee ni
nnaagiai ngianee. Vaidi koonnama variaya putuaiya roosiikiayaano ngiari seena vaidi
putuaiya hakuatee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeeravai
(Marakaa 4:35-41; Rukaaso 8:22-25)

²³ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada vida varuduu ²⁴ akiairauduu
yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno
kanuuvaki ngioo vioo mmuugiainara uduu too Yisuuva vuru vauduu ²⁵ ari ngiaam-
muauya innasi vida yuruuma kiada tunoo: Udaanga-o, ti vita yoketaivau yapaanee.
Nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia
aaniira aatuuda variaannee? Hama ngia kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo, kua
kioo diitoo yuunnaivaata nnooriivaatama yaagueeqama ooqoo tuduu pikiooduu tirooma
variravai. ²⁷ Varuduu ari ngiaammuau mmuakiaaya innara nnikiaraida tunoo: Aa vaidi
aavo datai vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama
taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisaiya varuu vaidiivaitana tuqinneeravai
(Marakaa 5:1-20; Rukaaso 8:26-39)

²⁸ Yisuuva nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vioo
kanuuvaa pikioo reemi roo vioo tooduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi
taaravaitana inna saidi tiiravai. Ii taara vaidi ivaitana aakiaivaitanaki mmagia maisaiya
topauduu rikiada avaikarauduu teeda gioonna kiaapuuya ivaitana varuupinnai kuaara
aatuuda hama viravai. ²⁹ Yisuuva nnuu saivaata mmagia maisa topau vaidiivaitana
puaisakama aayanna reeda tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee. A aaniivai ti iinarainna
ngiannanee? Homo ti varira suaivo vainoo. Anutuuqo ti yaparaira suaivo hama
nnikiai a numa ti ruputinarainna ngiannanee? ³⁰ tuduu rikiada ukuapinnaigiataa
kaayau puaraiya yeenna nneeda varuduu ³¹ mmagia maisaiya vaidiivaitanaki varuuya
yaagueeqama Yisuunna yaparaida tunoo: A ti titaanaree tiee ti titanai ukuai puara aaya
aakiyauvaki ta kuaaravee, ³² tuduu Yisuuva rikioo iya tunoo: Kuatee, tuduu rikiada
mmagia maisaiya vaidiivaitana aakiaivaitanakidiri pikiada puaraiya aakiyauvaki vira-
vai. Vuduu mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki
vida putu taika kieeravai.

³³ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitatuuraiya seenada yoosinnaivaki vida Yisuuva uu mmayaaya mmuakiaavai gioonna kiaapuuya kiaa mmida iya Yisuuva vaidi-ivaitana uu mmayaayaivaata puaraiya uu mmayaayaivaatama gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ³⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnasi nnida inna teeda ivo iya mmataivakidiri pikioo kuaiveera yaagueeqama inna titeeravai.

9

Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Marakaa 2:1-12; Rukaaso 5:17-26)

¹ Titoodoo Yisuuva kanuuvaki karoo kava vara ranoo nnoori sainai ari yoosinnaivaki oro hara kioo varuduu ² vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuunnasi nnuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai. Sa yaata utirainna yaagueeqama varianee. Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ³ tuduu rikiada vaidi kua mmaanna kiaa mmira vooyaano ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aqaa vaidi aavoono ariiyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tinoo, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngii yaata tinniyaa vai kua maisaivaa yaata utida itaa kua kiaannee? ⁵ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuane, tinarannee? ⁶ Aa mmata aavau na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo vaidiiya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaraivovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane, ⁷ tuduu rikioo diitoo ari nnauvakira viravai. ⁸ Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaa teeda aatuuda Anutuuqo ari yaagueeqaivaa vaidiiya mmuuvaara kua yoketaivaa innara tiravai.

Yisuuva Matainna maavee tiravai
(Marakaa 2:13-17; Rukaaso 5:27-32)

⁹ Yisuuva ii yoosinna ivakidiri pikioo nuainnonno tooduu sikau takiisa vareera vaidi Mataiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo Mataiva diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁰ Yapooma Yisuuva Matainna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaata nuna Yisuunnaata ari ngiaammuaayaatama tasipama yeenna nneeravai. ¹¹ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooya nuna iya teeda Yisuunna ngiaammuaaya yaparaida tunoo: Mo aaniira ngii vitairaiivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama yeenna nnainnee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. ¹³ Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiiya puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiiya ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia oro yaarida oyaivaara tuqinnama rikiaatee. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara yaata utida yoketaayavee kiaiyyara hama na iyara maavee tinaraiyaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiyara na maavee tinaraiyaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara
iya Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 2:18-22; Rukaaso 5:33-39)

¹⁴ Tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnaagiai nuairaiya nuna Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikaidi ta Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama Anutuuqaa yaata utida yeenna nneeraivaara makemakee ooqoo kiaa

kiada kati variaunnani i nnaagiai nuairaiyaida mmuakiaa suai hama itaa kiaannee? ¹⁵ tuduu Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiai ivaki variaya hama ausa mmuaararaikiai iya sirigaida variaavai. Fai suai voovai nninai rikiada vaidiia kieevatiivaa vitada ruputikiai iqii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara oooqoo kiaravai.

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino rikioo karaasa buruqaivo yaagueeqainno nnisi buruqaivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravaivee. ¹⁷ Hama gioonna kiaapuuya vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyuaavai. Fai tusaa uyu kikio vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuya karaasaivo tuoo vino puara nnabaivo maisinaravai. Iya vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavai. Tusaa uyu kiaavo suuyaivoota nnabaivootama yoketaama vaivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

*Yisuuva kieeta vaidiivaa raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Maraka 5:21-43; Rukaaso 8:40-56)*

¹⁸ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yutayaiya kieeta vaidi voovoono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Ni naunnaivo aa ikiataa putinoo. Fai a numa innayaa ai yaakuuvaitana utino too ivo diitoo kati hara kioo varinaravee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva diitoo inna tasipama vuduu ari ngiaammuauyaataama viravai.

²⁰⁻²¹ Vida varuduu gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na inna buruqaivau utino too na kabaa kua aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa kioo numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa araivau utuduu rikioo ²² Yisuuva hanigia inna too tunoo: Ni nunnakuavee. Sa yaata utuane. A niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannanoo, tuduu tuu saivaata gioonnaivo kabaa vuu aataruuvo taikeeravai.

²³ Taikooduu Yisuuva vaidi kieetaivaa nnauvaki vioo tooduu kiaatannaivaa hakuaraivaara vaidiia noomaiyauvaa ruduu gioonna kiaapuuya nuunaida kaayauma ratada varuduu ²⁴ Yisuuva oro iya tunoo: Mmuakiaaya mmaanai kuatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ²⁵ Raida varuduu iya titooduu mmaanai vuduu rikioo kiaatannaivo vauvaki Yisuuva oro inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. ²⁶ Ivo itaama diitoo mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaatannaivo varuu yoosinnaivaa vaini varuuyaataama rikieeravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai

²⁷ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo nuainnonno vaidi avu huruuta taaravaitana varuuvaki nnuduu rikiada ivaitana inna vata rada vida aayanna reeda tunoo: Davutiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ²⁸ tuduu Yisuuva nnauvaki vuduu rikiada ivaitana innasi nnuduu iva ivaitana yaparainno tunoo: Ngia dataamaida yaata utuaannee? Avuuyauvaa tuqinnaanara yaagueeqaivo niiki vainnee? Vara hama niiki vainnee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, fai a ti avuuvaitana tuqinnaanaravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana avuuvaitanau utuoo tunoo: Ngia kutaa itaama tuqinnaanaravee kiaivaugiataama vakiaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivaitana avuuvaitana yoketauduu Yisuuva yaagueeqama ivaitana tunoo: Sa ivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, ³¹ tuduu rikiada hama iva tuu kuaivaa rikieerama kiada ivau inna pikiada ivo ivaitana avuuvaitana tuqinnoo mmayaayaivaa mmuakiaa vaini varuu yoosinnaiya kiasa mmiravai.

Yisuuva vaidi hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³² Vaidiivaitana ivau inna pikiada vuu saivaata vaidi voovai ari aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa vaidi vooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Nnudu too Yisuuva mmagia maisaivaa titooduu vioo kiooduu vaidiivo kua tiravai. Kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnikiaraida tunoo: Hama nnaaru Isarairaiyakidiri atau mmoori voovai vauduu teeravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivoono inna tasipama varioo yaagueeqaivaa inna mmikioonno mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaya titaikiai kuaavaivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuyara boo tiravai

³⁵ Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisa kiisaiyauvakiaata yoosinna pinaiyauvakiaatama vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki vioo Anutuuqaa mmoori aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya vitairavai. Vitainno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa iya kua mmioo mmuakiaa nniitaroo ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinneeravai. ³⁶ Iya tuqinnoo suaiyauvaki kaayau gioonna kiaapu nuunauya too iyara boo tiravai. Iya puara sipisiipa hama haitatuura vaidiaatauvaa roosiima varida airi airi yaata utida ngiari vo vuayaata utida varuuvaara Yisuuva iyara boo tiravai. ³⁷ Boo tioo ari ngiaammuauya tunoo: Mmooriivaki yeennaiyauvaa kaanaiyauvo suvuaikio vaa nneeravaata vaikiai iyauvaa vareeraiya mmuaa taaraya variaano. ³⁸ Itaama vaikio mmoori nakaaraivo yeenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaateeraivaara yaaku varaatee, tiravai.

10

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Maraka 3:13-19; Rukaaso 6:12-16)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tiravai. Tuduu rikiada innasi nnudu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmiravai. Mmioo gioonna kiaapuuya nniitaroo mmuakiaa ari vookara ari vookarauyauvaa tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Ii vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taarama kua varada nookiaara idaa nnutuudo ataama vainoo. Tauravaa nnutuuvo Simoono inna nnutu vuaivo Petorooso inna kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Sevetainna mmaapuuvaitana voovai nnutuuvo Yakoopo vuaivaa nnutuuvo Yuvuaano ³ voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Tumaaso sikau takiisa vareera vaidiivaa nnutuuvo Mataiva Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakoopo voovai nnutuuvo Tariaaso ⁴ vaidi vooya inna mmataivaa varooavaara kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono nnaagiaivaa nnutuuvo Yutaaso Isariiootovee. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmooriivaa mmiravai
(Maraka 6:7-13; Rukaaso 9:1-6)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama titoo aa kua aavaa iya kua mmioo tunoo: Sa vaidi voopinnaiya yoosinnaiyauvaki kuatee. Sa vaidi Samariaaya yoosinnaiyauvaki kuatee. ⁶ Gioonna kiaapu Isarairaiya puara sipisiipa roosiima raubiriikiyaiyasi kuatee. ⁷ Vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida varia rada Anutuuqaa mmayaayaivaa kua mmiaa rada kiatee: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo aa vainima nninoo, kiatee. ⁸ Gioonna kiaapu nniitaraiya tuqinnaatee. Vaa putuaiya tikiai kava diitaatee. Iya mmammaiyauvo buunna haiya mmamma roosiikiyaiya tuqinnaatee. Mmagia maisaiya iyakidiri titakiai kuatee. Hama ngia sikauvaa kagaari kiada ni yaagueeqaivaa niisidiri varaivaara sa sikauvaara yaata utuatee. Kati ni mmooriivaa iikiatee. ⁹ Sa ngii sikauyauvaa ngiingii utuaiyauvaki rummua varada kuatee. ¹⁰ Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa vara rira utuaiyauvaa varada kuatee. Sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuua tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. Sa ngii yuku nnaba vooyauvaatama varada sa yau kurida nuairaiyauvaatama varada kuatee. Ngiengie

mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaaraivaara nnaasu yaata utida kuatee.

¹¹ Ngia pinaa yoosinna voovakinnee vara kiisa yoosinna voovaki vida teekio vaidi yoketaa voovoona ngii too ngii maavee tinai rikiada inna nnauvaki vida inna tasipama varida ngia vira suaivau inna pikiada kuatee. ¹² Inna nnauvaki vira suaivau iyara yoketaa kuaivaa kiaa kiada kuatee. ¹³ Vikiai rikiada fai ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mikio ausa nuufaivo iyaki vakiaivee. Fai iya yakeema varikio ausa nuufaivo ngiingiiiki vakiaivee. ¹⁴ Fai ngia yoosinna voovakinnee vara nnau voovaki vida teekiai hama iya ngiyyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyauvunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ivaki pikiada vida kiaatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara maisama varuuya ngiari mmoori irisaiavaara Anutuuqo iyara boo tioo hama irisai pinaa maisaivaa iya mminaravai. Gioonna kiaapuuya hama ngiyyara yoketaakiaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma Kumuara varuuya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee.

*Vaidiyya Yisuunna ngiaammuauya mmoori maisaivaa mmiravai
(Maraka 13:9-13; Rukaaso 21:12-17)*

¹⁶ Rikiaatee. Ngia puara sipisiipaiya roosiima tirooma variyaiya fai na ngii titanai fai mmarraraa roosiikiyaiyasi kuaaravai. Yapaiya tadadama nuairayaama ngii nuairaivaara tuqinnama yaata utu kiada nookiatee. Ngiaamma mirunnaiya tirooma variraivaa roosiima koonnakaannama nuairaivaa pikiada tirooma variatee. ¹⁷ Vaidiyyara aatuuma rada nookiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapa kiaravai. Iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki kiada ngii ripiikiaravai. ¹⁸ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara fai iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiyaata vaidi ngiari vooipinnaiyaatama kiaa mmiaaravai. ¹⁹ Iya ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara kaayauma yaata utuatee. Kua pinaana ngii yapai suaivaki fai Anutuuqoono ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana japanai kiaravai. ²⁰ Ngia sai kiaara kuaivaa hama ngiengieenoo kiaravai. Fai ngii Gioova ngiau aapu variivaa Mmanasaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai.

²¹ Fai vaidi vooya ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai rupertikiai putuaaravai. Fai vaidiyya ngiari uru nnaakaraiya vitada vooya mmikiai rupertikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya rupertuateeraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ²² Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara fai gioonna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaaravai. Fai gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ²³ Vo yoosinnaiya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiada ngiingii yaatu seenada vo yoosinnavakira kuatee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama ngia Isarairaa yoosinna mmuakiaayauvaki nuaida ni mmayaaya aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi taikeraida kikiyai Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kava vara rane tiinaravee.

²⁴ Hama vo ngiaammua u voovoona ari vitairavaa yaataravai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua uvo hama ari haitatuuraivaa yaataravai. ²⁵ Fai ngiaammua uvo ari vitairavaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammua uvo ari haitatuuraivaanikaraama varinaraivo inna aikioovai. Fai gioonna kiaapuuya vaidi haitatuuraivaa kiaara: Beresebuuro, kiaa kiada ivo haitatuuraiyaraatama ari vookarai maisa nnutuuyauvaa iyaraatama kiaravaivee.

*Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Rukaaso 12:2-7)*

²⁶ Itaama vainai rikiada sa gioonna kiaapuuyara aatuuda variatee. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ²⁷ Na upisiivaki hauma

kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa kooyaa ikiannaivau gionna kiaapuuya kaa mmiatee. Na ngiingii yaataki nnaasu ngii giaa ngii miau kuaivaa rikiada yoosinna vuutaivaki kooyaa gionna kiaapuuya kaa mmiatee. ²⁸ Gionna kiaapu vooya ngii mmam-maiyauvunu ruputikiai putuaaraivaara sa aatuukiatee. Iya hama yopeema ngii vaidi kaanaiyauvaatama ruputu taika kiaaravai. Anutuuqaara nnaasu aatuukiatee. Ivoono fai ngii mmammaiyauvaata ngii vaidi kaanaiyauvaatama ikia aakiaivaki yapa kino fai maisainaravai. ²⁹ Ngia ngiaamma sigannaivaa roosii taaravaitanaara mmuaa kookee sikau kiisaivaadiri yookaama kiada varaavai. Hama Anutuuqo itai ngiaammaiyauvaara vueennainno pikiano fai voovai putuoo mmataki tuoo kuanaravai. Ivo tino fai putuoo tuoo kuanaravai. ³⁰ Ngii kieeta yausiiyauvaa Anutuuqo jaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. ³¹ Ivaara yaata utida sa aatuukiatee. Anutuuqo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiayauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiaa kookieera kuavai
(Rukaaso 12:8-9)

³² Gionna kiaapu voovoono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairaiovee, tinai fai na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara sai tinara: Inna kutaa ni nnaagiai nuairaiovee, tinaravai. ³³ Gionna kiaapu voovoono ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinai fai yapooma na ni Napoova ngiau aapu variivaa avuuvau innara irisai tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee.

Yisuuva tuuvaara gionna kiaapuuya

nnammutuannammutuuaa iiravai
(Rukaaso 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ Sa yaata utida niyara kiatee: Ivo gionna kiaapuuya ausa nuufaivaa mminaraivaara tiiravaivee, kiatee. Hama na ivaara tiiravai. Rapira avai karaivo vainaraivaara na tiiravai. ³⁵ Fai mmaapuuya ngiari kookiaiyara nnannateeda varikiai raunnaapuuya ngiari kaanokiaiyara nnannateeda varikiai nnaaputuuya ngiari nnaaputuuyara nnannateeda variaaravai. Iya itaama iikiaaraivaara na tiiravai. ³⁶ Gionna kiaapu voovoono ni mmooriivaara yaagueeqama iinai rikiada fai ari seena tuanaiya innara nnannateeda kiaara: Ti nnammutuaavaivee, kiaaravaivee.

³⁷ Gionna kiaapu voovoono ari kaano kooyara kaayauma mmuduuya ruoo ni-yara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. Gionna kiaapu voovoono ari raunna mmaapuuyara kaayauma mmuduuya ruoo niyara kiisama mmuduuya ruaivoono inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁸ Gionna kiaapu voovoono ni nnaagiai nuaivaara gionna kiaapuuya inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ooqoo tiivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ³⁹ Gionna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara kaayauma mmuduuya ruoo ruoo fai yapooma hama ivo tupatupaa variraivootainaravai. Gionna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee.

Irisai yoketaivaa varaanara kuavai
(Marakaa 9:41)

⁴⁰ Gionna kiaapu voovoono ngiiyara yoketaivoono niyaraatama yoketainoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketainoo. ⁴¹ Vaidi voovoono Anutuuqaa forofetaavai variivaara gionna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. Vaidi voovoono safuuma variivaara gionna kiaapuuya innara yoketaida inna tuqinnaiya fai ivo irisai yoketaivaa varaineema iyaatama varaaravai. ⁴² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoono kuminayaa variivo ni nnaagiai nuairavaara gionna kiaapu voovoono innara boo tioo

mmanna nnoori adaivaa vita inna mmioo fai irisai yoketaivaa varaanaravai. Fai hama fanniinaravaivee, tiravai.

11

*Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Rukaaso 7:18-35)*

¹ Yisuuva ari ngiaammuuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaata ii kua ivaa kiaa mmi taika kioo ii yoosinna ivaa pikioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmioo aataru yoketaivaa iya vitairavai.

² Vitainno varuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo oovi nnauvaki hara kioo varioo Yisuu Kirisiiva uu mmooriivaara rikioo ivaara ari ngiaammuuau vooya tuduu innasi nnuduu ³ iya tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ⁴ tuduu rikiada vida Yisuunna kiaa mmuduu rikioo iya sai tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivaara vida Yuvuaanaa kiaa mmiatee. ⁵ Gioonna kiaapu avu huruutaiya vaa avu taanoo. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaanoo. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiaiya vaa yoketaama variaanoo. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaanoo. Putuaiya vaa diitada variaanoo. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaanoo. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niyara taara yaata utiraivaara Anutuuqo innara yoketainoo, tiravai.

⁷ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuuauya kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kiaapuuya innasi nuunauya Yuvuaanaara tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuunnaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ⁸ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoono yaapa ari vookarauvaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kiaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apu kiada variyaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. ⁹ Ngia ni giaa ni miatee. Ngia aaniivaara viravainnee? Ngia vaidi forofetaivaa taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookarauvo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaara roovo Yuvuaanaara vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmata aavau varia rada nnidada aanna variyaiya yaataravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki gioonna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravai. ¹² Yuvuaano ari mmayaayaivaa kiaa mmuu suaivo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara vooya mmoori maisaivaa iikiaavai. Yaagueeqa avaikarai vaidiiva Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹³ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaara mmuakiaa forofetaa vaidiiva tuduu Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kuaivootama ivaara tiravai. Kiaa rada nnududuu Yuvuaano varuu suaivaki ivo ivaaraatama tiravai. ¹⁴ Iya tuu kuaivaa ngii rikiaatainai rikiaatee. Iya Irayaava kava tiinaraivaara tiravai. Iya Irayaavavee tuuvo vaa Yuvuaano tioo Irayaanna roosiima varivai. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee.

¹⁶ Gioonna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida variaannee? Iya nnaakara roosiikiaiya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: ¹⁷ Ta tooriivaa varada fee fee kiaunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kua kiada itaa kua kiaavai. ¹⁸ Iya iikiaivaa roosiima gioonna kiaapuuya iikiaanoo. Yuvuaano numa iya tasipama varioo yeennaivaaraata vuaina suuyaivaaraatama oooqoo kua kioodoo rikiada gioonna kiaapuuya innara tunoo: Ai, mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, tiravai.

¹⁹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiee yeennaivaata nnooriivaatama nnaukai gioonna kiaapuuya kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnai vaidivai. Ivo kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama iya seenavaivee, kiaavai. Iya itaa kua kianaiaata ti mmooriivaudiri Anutuuqaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai
(Rukaaso 10:13-15)*

²⁰ Yisuuva ari mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uuyauvaa teedaata gioonna kiaapuuya hama hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yisuuva yaagueeqama iya tioo tunoo: ²¹ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variayaata yoosinna Beresaitaa variayaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinnaivaitana Turu Sitoona maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaivaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiaatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama variaivaa taateeraivaara iya ausa mmuaararooavaa varada buruqa sisiyauvaa raida kaupavaa habara ngiari kieetaiyauvunu apu kiada varutirivee. ²² Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisaivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee. ²³ Ngia gioonna kiaapu Kapanaua variayaso, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuuqo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaaravaivee. Nnaaru gioonna kiaapu Sutuuma varuuya maisamaisama variravai. Na ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa ngii iikiaivaa Sutuuma yoosinnaivaki iikiaatiri. Iya yoosinnaivo homo aanna makee vaitirivee. ²⁴ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki gioonna kiaapu Sutuuma iya irisai maisaivaa varaaravai. Ngia Kapanaua variaya fai ngii irisai maisaivo iya irisai maisaivaa yaataraanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva niisi nnida eeyaara kati hara kiada variateera tiravai
(Rukaaso 10:21-22)*

²⁵ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki vo kuavai tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oyaivaa gioonna kiaapu tinni ruaiyara hatauma kiee gioonna kiaapu nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiai yara a kiaa kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. ²⁶ Yo, ni Napoo-o, a kati iya i kiaa i mmiataikiai a iya kiaa mmiannavaivee. ²⁷ Ni Napooa a mmuakiaa mminnaiyauvaara diravaa vaa ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovooonoo na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eeno ni Napooaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovooonoo ni Napooonaa i taivai. Na i Mmaapuuvooonoo nnaasu arinaima i tauvai. Ni Napoo-o, na gioonna kiaapu voovai kooyaa inna i vitainaravoo ivootama fai i taannaravaivee.

²⁸ Ngia gioonna kiaapu kaayau mmoori varaiya mmuaararavaa tasipama niisi ngiatee. Niisi nnikiai na ngii tasipanai rikiada eeyaara kati hara kiada variaaravai. ²⁹ Na tirooma variee hama na avakara kiau vaidivai variauvaara ni mmooriivaa ngia varada na ngii vitaakiau aataruuvaa tuqinnama teeda fai ngia eeyaara kati hara kiada variaaravai. ³⁰ Na ngii tasipama variee ngii minara mmooriivo papakaanavai. Na mmooriivaa ngii yaakuyaa yapaanaravoo hama mmuaararavaivee, tiravai.

12

*Vaidiiva kati varira suaivaara Yisuuva yaparairavai
(Maraka 2:23-28; Rukaaso 6:1-5)*

¹ Yisuuva itaa kua tuduu rikioo kiisa suaivo taika kioodoo ivo ari ngiaammuaayaatama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuuuta mmooriivaki nuairavai. Nuaida varida

ari ngiaammuauya vuita iiraiyauvaa utu rasukua rada nneeravai. ² Nneeda varuduu Farisai vaidi vooya numa iya teeda Yisuunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa i ngiaammuauya hatokaano, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuauyaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuuqaaree kiasa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuauyaatama mmuduu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaanee kiasa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuauyaatama ii kua ivaa hatokada nnooduu hama Anutuuqo oooqoo tiravai. ⁵ Ngia Anutuuqo mmaanna tuuvaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Kati varira suai mmuakiaayavaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia nuunaira nnauvaki mmooriivaa varada kua mmaanna tuu kuaivaa hatokaavo hama Anutuuqo kua tiivai. ⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvoono ngii nuunaira nnau pinaivaa yaatarauono. ⁷ Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivo vainno tinoo: Vaidiia puara sipisiipaiyauvaa kati niyara hudaivaara hama ni yoketainoo. Vaidiia ngiari seenaiyara mmuduuya ruaiyara ni yoketainoo. Kua fafaara roo kuaivo itaa kua tiivaa ngia jaarida oyaivaa arinaima rikiaatiri. Gioonna kiaapuuya hama maisa mmooriivaa iikiyaiyaki hama ngia kua pinaivaa iyaki yapaatirivee. ⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono kati varira suaivaa nakaaraiovee, tiravai.

*Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Marakaa 3:1-6; Rukaaso 6:6-11)*

⁹ Yisuuva itaa kua kiasa taika kioo ivau iya pikioo ngiari nuunaira nnauvaki viravai. ¹⁰ Vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunoo vuuvo ivaki varuduu vaidi vooyaano Yisuunnaki kua pinaivaa yapaara uuya ivaki varida inna yaparaida tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraivaa tuqinnaaranee? Vara hama tuqinnaaranee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoono ari puara sipisiipa mmuaavai haitatuuno kati varira suaivaki soopa hokobaivaki tuoo vino aikiooma fai ivo raammi roo oto inna sootu kati naatauvau yapaarananee? Vara too pikiaarananee? Fai ivo raammi roo oto soopaivakidiri inna vita kati naatauvau yapaaranavai. ¹² Ngia puara sipisiipaivara yoketaama yaata utuaavai. Mo vaidiivo puaraivaa yaataravai. Itaama vainai kati varira suaivaki vaidiivaa tuqinnaanara aataruuvo yoketaavai vaivaivee, ¹³ kiasa kioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunnuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yaaku saivai safuuma vauvaa roosiima vairavai. ¹⁴ Vauduu teeda Farisai vaidiia vida nuunaida Yisuunna utida rupertikioo putuaiveera kuaivaa kiasa teerama kieeravai.

Anutuuqo ari mmoori vareera vaidiivaa mmatairavai

¹⁵ Teerama kiooduu Yisuuva rikiooduu inna mmaarau kua tuduu rikioo ii yoosinna ivakidiri pikioo vo yoosinnavakira vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaa-giai viravai. ¹⁶ Vuduu too iva mmuakiaa nniitarooya tuqinnoo ariyara vo gioonna kiaapu vooya kiasa mmivoo kiasa iya oooqoo tiravai. ¹⁷ Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo iva uvaugiataama vairavai. Yisayaava Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

¹⁸ Inna ni mmoori vareera vaidivai.
Neeno inna mmataama kiauavai.
Na innara mmuduuya ruauko
kaayauma innara ni yoketainoo.
Na ni Mmanasavai inna mmino
ivoono mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
safuuma yaparainaravai.

¹⁹ Ivo hama buaru tioo hama kai tioo

hama yoosinna vuutaivaki diitoo
yaagueeqama kua tinaravai.

²⁰ Iya yaammaivo tapugioo vaivaa

hama utu ratokaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu
muaraagama variivaa
ruputinaravai.

Iya tooba manumanuuvaa

hama utu rasuukiaaneema
fai ivo hama gioonna kiaapu
muaraagama variivaa ruputinaravai.

Fai ivo mmannammanna mmooriivaa varanono
yapooma safu aataruuvono maisa aataruuvaa
yaataraanara suaivaki pikiaantaravai.

²¹ Ivo itaama varinai

mmuakiaa voopinnaa gioonna kiaapuuya
yaata utida innara faannakiaaravee.

Yisayaava fafaara roo kuaivo itaa kua tiravai.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai

(Marakaa 3:20-30; Rukaaso 11:14-23)

²² Yisuuva gioonna kiaapuuya tuqinnooduu rikiada vooyaano vaidi avu huruutauvaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa Yisuunnasi vitada nniravai. Vitada nnuuu Yisuuva vaidiivaa tuqinnooduu rikioo keenaa avu too kua tiravai. ²³ Kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo Davuitiinna oyaivakidiri diitaivainnee? Vara ari vo vaidivainnee? ²⁴ tuduu rikiada Farisai vaidi vooyaano ii kua ivaa rikiada tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno inna yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki vari-aiya titaikiai kuaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau vari-aiya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. Gioonna kiaapu mmuaa nnauvaki vari-aiyannee vara mmuaa yoosinnavaki vari-aiya ngiariita ngiariita rapidada fai vida raubiriida mmarammaraama varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vaino mo fai Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno titaa kinai vida raubiriida mmarammaraama varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai Sataangoota iyaatama muaraagakiaaravai. ²⁷ Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiani mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivo ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁸ Anutuuqaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaa ni mikiai rikiee na mmagia maisaiya vaidiiaa aakiaiyauvakidiri titaikai kuaavai. Na itaama iikiauvaara Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo kava vo kua voovai tioo vaidi yaagueeqaivaudiri mmataama kioo Sataangaara tunoo: Fai vaidi voovono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariyara varaanaree kua kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravaivee, tiravai.

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono hama niyara mmuduuya ruaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovono hama ni tasipama mmoori varaivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai. ³¹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiiaa mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kaiyauvaatama fai Anutuuqo rugaantaravai. Gioonna kiaapu voovono Mmannasa

Yoketaivaara maisavaivee tiivaa hama Anutuuqo ivaa rugaanaravai. ³² Gioonna kiaapu voovoona Na Vaidiivaa Mmaapuuvaaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo rugaanaravai. Gioonna kiaapu voovoona Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo hama ivaa rugaanaravaivee. Makee ta variaunna suaivakiaata yapooma ta variaara suaivakiaatama fai itaavai homo vainaravaivee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 6:43-45)

³³ Yatari yoketaivau iira yoketaivo vaikio yatari maisaivau iira maisaivo vaivai. Ngia yatari iiraiyauvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. ³⁴ Ngia vaidi maisaso, ngii aakiaiyauvakidiri kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaivakidiri hama kua yoketaivaa kiaavai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvuaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai. ³⁵ Vaidi yoketaa voovoona ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoona ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai.

³⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki mmuakiaa suai iya sabi kua sabi kua kiaivaara Anutuuqo iya yaparainaravai. ³⁷ Anutuuqo ngiingii kuaivaara ngii yaparainno ngia yoketaama kiaivaara ngiyyara tinara: Hama ngiiki kua vainoo, tinaravee. Ngia maisama kiaivaara tinara: Kutaa ngiiki kua vainoo, tinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Vaidiyya Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-12; Rukaaso 11:29-32)

³⁸ Tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata Farisai vaidi vooyaata Yisunna tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta taaravee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia gioonna kiaapu aanna makee variaya koonnama varida hama Anutuuqaaara yaagueeqakiaiyaano ngia ari vookarai mmooriivaa taara iikiaano. Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravai. ⁴⁰ Yonaava piisa pinaivaa rasookaivaki taaravooma suai taaravooma heena vauvaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvooono vaidi putuaiya vaira mmataivaki taaravooma suai taaravooma heena vainaravee. ⁴¹ Ninivee varuu gioonna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaaara yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kikio Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ⁴² Nnaaru kieeta varuu gioonna voovoona tooya sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvoono ngii tasipama variaunoo. Gioonnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaaara fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivaki ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaya fai ngiiki yapa kino Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Rukaaso 11:24-26)

⁴³ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosinaiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ⁴⁴ ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, kiaa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio mmanna nnauvai vaikio too ⁴⁵ ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee. Gioonna kiaapu maisama aanna makee variaya fai mmuaikaraama itaama variaaravee.

Yisuuuna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Marakaa 3:31-35; Rukaaso 8: 19-21)

⁴⁶ Yisuuva homo gionna kiaapuuyaata kua tuoo varuduu ari kaanoota ari kataunnaiyaatama innaata kua kiaaree kiaa numa mmaanai dida vairavai. ⁴⁷ Dida vauduu gionna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuuuna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aita kua kiaaree kiaa numa diaanoo, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraatama ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gionna kiaapuvaara na mmuduuya ruaunnee? ⁴⁹ kiaa kioo ari nnaagiai nuaira gionna kiaapuuya oopu haroo tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ⁵⁰ Gionna kiaapu voovoono ni Napoova ngiau aapu variivaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

13

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:1-9; Rukaaso 8:4-8)

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo nnauvaki pikioo mmuai suaivaki oro nnoori haruunga mmaagaivau dioo vauduu ² gionna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara ivo kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varuduu gionna kiaapuuya homo mmaagaivau diravai. ³ Duduu Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kua iya kiaa mmioo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiyauvo tuma porooma mnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiairaama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo ivaa tasipama uruoo raputu kiaivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiiya yuku yaaku taika kioo (100) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiiya yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gionna kiaapu voovoono arinaima rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(Marakaa 4:10-12; Rukaaso 8:9-10)

¹⁰ Tuduu rikiada Yisuuuna ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Aani-ira a gionna kiaapuuya kiaa mmira suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kiee kiannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaiyauvaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. ¹² Gionna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuqo ari vo kua ari vo kuaivaa inna kiaa mminono innaki kaayauma suvuainaravai. Gionna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivootainaravai. ¹³ Gionna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taavai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaavai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee iya kiaa mmiauvai. ¹⁴ Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara roo kuaivo vainnonno aanna makee variaa gionna kiaapuuyaki kaanaivo vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

¹⁵ Iya ngiari avuuyauvaa teeda

iya yaata tinniiyauvaa rikiada
 ausa tinniiyauvaa hanigiakiai
 na iya tuqinnevoora kiaa
 iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai
 ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada
 ngiari avuuyauvaa tasuma kiada variaavaivee, tiivaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa kioo fafaara reeravai. ¹⁶ Ngiengieenoo ngiingii avuuyauvaadiri tuqinnama teeda ngiingii yaataiyauvaadiri tuqinnama rikiaavai. Ngia tuqinnama teeda rikiaivaara Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi forofetaa kaayuyaataama kaayau gionna kiaapu Anutuuqaara yaata utida safuuma varuuyaataama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu iya faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee.

Yisuuva uru rututuooru kua oyaivaa kooyaa tiravai
 (Maraka 4:13-20; Rukaaso 8:11-15)

¹⁸ Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kioovaudiri na mmataama kiau kua oyaivaa rikiaatee. ¹⁹ Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira kua mmayaayaivaa gionna kiaapu voovoono mmanna yaata nnaasu rikioo hama arinaima rikiaivo uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvaa roosiivai. Hama ivo arinaima rikiaivaara Sataango numa inna aaki-aivakidiri kuaivaa ravisi varaivai. ²⁰ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa rikiai saivaata kaayau siriga tasipama varaivai. ²¹ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima ivo hama kuaivaa ari aakiaana yapeerama kioo kiisa suai nnaasu Anutuuqaara yaagueeqaivai. Ivo Anutuuqaa mmooriivaa iivaara seena gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavaa inna mmiaavo rikioo ivo makee tikio Anutuuqaa aataruuvaa pikiaivai. ²² Uruuyauvo ooviiyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo kuaivaa rikioonnaata mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaanaraivaara kaayauma yaata utuoo sikau varaanaraivaara yaata utuoo mmuduuya rikioo iyauvoono inna suvuainno Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraivo vaivai. ²³ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gionna kiaapu voovai roosiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa arinaima rikiaikio tinniivo rusitikio kuaivo inna aakiaana urikio iiraiyauvo suvuainno ataama vaivai. Vooyaki kaayau iiraiyauvo (100) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kiisakiangii (30) vaivaivee, tiravai.

Yisuuva yeenna vuiitavaudiri mmataama kioo tiravai

²⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo vaidiivo uru yoketaiyauvaa ari mmooriivaki rututuooravaa roosiivai. ²⁵ Ivo yeenna vuiita uruuyauvaa rututuooma kiaikiai vo heena voovaki mmuakiaa gionna kiaapuuya vuru vakiaavo rikioo mmoori nakaaravaa nnammutuaa voovoono numa yeenna vuiita mmooriivaki ari ikiau uru maisaiyauvaa rututuooma kioo kuaivai. ²⁶ Kuaikio yapooma yeenna vuiitaiyauvo uruoo iiraiyauvo vainara iikio ikiauyauvootama uruoo kooyaa vaivai. ²⁷ Vaikiai teeda mmoori vareera ngiaammuauya oro nakaaravaa kiaanoo: A uru yoketaiyauvaa nnaasu ai mmooriivaki rututuookiannano. Mo dataama kioo ikiauyauvootama uriinnee? ²⁸ kiaavo rikioo tinoo: Mo ti nnammutuaivoono rututuovaivee, tikiai rikiada iya inna yaparaida kiaanoo: Fai ta oo ikiauyauvaa hamukuaarannee? ²⁹ kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Hamavee. Ngia ikiauyauvaa hamukida sabi vuiitaiyauvaatama hamukuaarainno. Pikiaatee. ³⁰ Kii nuunama urikiai yapooma iira rutakeera suaivaki na iira rutakeera ngiaammuauya tinara: Tauraa ikiauyauvaa hamuku kiada uru rau ikiaivaki kagaari-aaravara teerama kiatee. Nnaagiai vuiitaiyauvaa rutaka rada iyauvaa yeenna yapeera nnavaki yapaatee, tinaravaivee. Nakaaravoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:30-32; Rukaaso 13:18-19)

³¹⁻³² Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uru kiisaikiato vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 13:20-21)

³³ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gionna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqaivaivee, tiravai.

Yisuuva kuaivaa nnaasu mmataama kioo tiravai
(Marakaa 4:33-34)

³⁴ Iqii kua mmuakiaa iyauvaa Yisuuva gionna kiaapuuya kiaa mmuu suaivaki mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo iya kiaa mmiravai. Hama vo kua voovai kooyaa tiravai. Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ³⁵ Vaidi forofetaa nnaaru varuuvo fafaara roo kuaivo ngioo ngioo Yisuuva gionna kiaapuuya kiaa mmuu suaivaki kaanaivo vauvaara ivo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa nnaasu tiravai. Forofetaivoono fafaarinno tunoo:

Fai na gionna kiaapuuya kua kiaa mmiee
mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri
mmataama kiee iya kiaa mminaravai.
Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki
haumaki vau kuaiyauvaa iya kiaa mminaravaivee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

Yisuuva ikiau maisaiyauvo uruu kua oyaivaa tiravai

³⁶ Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnau voovaki oro varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna tunoo: A ikiauyauvo mmooriivakidiri uruuyauvunudiri mmataama kiee tunna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ³⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na Vaidi-ivaa Mmaapuuvono uru yoketaivaa rututuora vaidivai. ³⁸ Mmooriivaki uruuyauvaa rututuooma kiaivo mmuakiaa mmatayaa variaa yoosinnaiyauvaa roosiivai. Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivakira teerakiaa gionna kiaapuuya uru yoketaiyauvaa roosiikiaavai. Gionna kiaapuuya vaidi maisaivaa kuaivaa rikiada iikiaya ikiauyauvaa roosiikiaavai. ³⁹ Nnammutuaivo ikiau maisaiyauvaa rututuovo inna Sataangovee. Iiraiyauvaa rutakeera suaivo inna ngiau mmataivo taikaanara suaivai. Iira rutakeera ngiaammuauya inna aangeraiyavee. ⁴⁰ Ngiaammuauya ikiauyauvaa hamuku kiada ikiana kagaari kiaaneema ngiau mmataivo taikeera suaivaki aangeraiya gionna kiaapuuya mmuaikaraama iikiaravai. ⁴¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni aangeraiya titanai ni yoosinnaivakidiri nuaida varida gionna kiaapuuya ngiari seenaiya mmoori maisaivaa iikiateera vuavikiayaatama gionna kiaapu mmuakiaa maisama variaiyaatama vitada ⁴² ikiana kagaari kikiyai ivaki varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa haktikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ⁴³ Iya itaama varikiyai safuuma varira gionna kiaapuuya ngiari Gionna yoosinnaivaki varida suaivo yoketaama taineema yoketaama ari vookaraama variaaravaivee. Gionna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva sikauyauvaa mmatana hauma kioovaara tiravai

⁴⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo kaayau sikau yoketaiyauvaa vaidi voovono vaa mmatana hauma kiaiuyauvaa roosiivai. Vaidi voovono mmataivaki hanukua roo taikio sikau yoketaiyauvo inna too vaikio too keenaa rummua apu kioo kaayauma sirigainno vioo ari mmaraa mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa mmataivaa nakaaravaa mmioo mmataivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva seeta yoketaivaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁵ Kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ataivai vainoo. ⁴⁶ Vaidi voovono sikau seeta yoketaivaa roosiivaara buainnonno taikio voovai kaayau yoketaivo inna too vaikio too oro ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai varoo oro vooya mmikio irisai sikauyauvaa varoo numa seetaivaa nakaaravaa mmioo ivaa varaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaaheevaudiri mmataama kioo tiravai

⁴⁷ Kiaa kioo vo kuavai iya kua mmioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo utua vaaheevaa roosiivai. Vaidiia utua vaaheevaa varada nnoori haruungaivaki kagaari kiada kaayau tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa varaavai. ⁴⁸ Varaavovo mmuugiakiai teeda utu raririima mmaagavau yapa kiada hara kiada varida tavauyauvaa ari vookara ari vookaraiyauvaa haitatuuda yoketaiyauvaa ngiari utuaiyauvaki vara rummua kiada maisaiyauvaa kagaari kiaavai. ⁴⁹ Fai yapooma ngiau mmata taikeera suaivaki fai itaama vainaravai. Fai aangeraiya nuaida varida gioonna kiaapu yoketaama variaya pikiada maisama variaya vitada ⁵⁰ ikiana kagaari kikiyai ikia aakiaivaki varida teekio iya nnannateenai fai iya avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnisi kuaivaaraata karaasa kuaivaaraatama tiravai

⁵¹ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Vaa ii kua iyauvaa na ngii giaa ngii miauyauvaa ngia arinaimaida rikiaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yo, vaa ta rikiaunnao, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ivaara na nnau nakaaraa vaidiivaa mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Nnau nakaaraa vaidiivo nnisi mminnaiyauvaata karaasa mminnaiyauvaatama ari nnauvaki yapa kiaikio vaiyauvaa inna ivo varaivai. Vaidiivo tauraa Anutuuqaa kua mmaanna kuaivaa arinaima rikioo nnaagiai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaaraatama arinaima rikiaivono ii nnau nakaaraa vaidi ivaa roosiivai. Ivo nnisi kuaivakidiriaata karaasa kuaivakidiriaatama gioonna kiaapuuya kua mmiivaivee, tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisunnara

ooqoo tiravai

(Marakaa 6:1-6; Rukaaso 4:16-30)

⁵³ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kuaivaa kua taika kioo ivaki pikioo ⁵⁴ ari yoosinna tuanaivakira vioo ngiari nuunaira nnauvaki oro varioo ari kuaivaa iya kua mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri tinni yoketaivaa varaivainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iinne? ⁵⁵ Ivo nnau heekeera vaidiivaa mmaapuvai. Mariaava inna kaanovee. Ari kataido Yakoopo Yoosipo Simoono Yutaasainna variaano. ⁵⁶ Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaano. Mo deevakidiri ivo ii kua ivaa varaivainnee? ⁵⁷ kua kiada hama innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoke-taakiaavaivee, tiravai. ⁵⁸ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara ivo hama Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa ivaki kaayauma iiravai. Kiisama iiravai.

14

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Marakaa 6:14-29; Rukaaso 9:7-9)*

¹ Ii suai ivaki Yuvuaano putuduu rikioo Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva yoketaa mmooriivaa iima kioo mmayaayaivaa rikioo ari seena vaidi kieetaiya tunoo: ² Aa vaidi aavo Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Vaa putuoo keenaa diitoovaarainno yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookaraivaa iinoo, tiravai.

³⁻⁴ Nnaaru Yuvuaano homo varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano inna tunoo: Anutuuqaa aataruuvo hama itaivai. Sa varaanee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara nnannatoovaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ⁵ Yapa kioodoo Herooto Yuvuaanaa ruputuatauduu gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara forofetaavaivee tuuvaara Herooto iyara aatuunno hama rупutiravai.

⁶ Hama rупutuduu yapooma Herootaa mmatoo suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya nuunaida buusaivaa nnaara varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari seenaiyaatama teeda varuduu Herooto innara kaayauma yoketairavai.

⁷ Innara yoketauvaara ivo kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tunoo: A ni yaparakianna mminnaivaa fai na kutaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo kiaatannaivo oro ari kaanaa yaparaduu rikioo kaano kuaa mmuu kuaivaa numa Herootaa kuaa mmioo tunoo: Aanna makee i ngiaammuauya Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa i mmikiai ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyauvunu vaa kua kuaa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo ee-oo tioo ¹⁰ ari ngiaammuauya titooduu oovi nnauvaki vida Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kieeravai. ¹¹ Rutaka kiada kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kiaatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ¹² Mmi kioodoo Yuvuaanaa ngiaammuauya numa inna mmamma kaanaivaa varada oro mmata nnauvaki hau kiada vidada Yisuunna kuaa mmiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

¹³ Yisuuva Herooto uu kuaivaa rikioo ivakidiri pikioo kanuu voovai varoo vioo nnooriivaa pikioo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai. Vuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivo vuu kuaivaa rikiada ngiari yoosinnaiyauvaa pikiada mmatayaa ivo vuupi viravai. ¹⁴ Vuduu too Yisuuva nnoori mmaagaivau vioo varioo rootu tooduu gioonna kiaapuuya suvuau kioodoo iyara boo tioo iya tasipama varuu nniitarooya tuqinneeravai.

¹⁵ Tuqinnooduu suaivo hannauduu Yisuunnasi ari ngiaammuauya nnida tunoo: Vaa suaivo hannainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Aa yoosinna aayauvakinnaayasi vida yeennaiyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara titanai kuatee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa iya titakiai kuatee. Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, ¹⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu aa tiisi vainoo, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Iyauvaa vara ni miatee, ¹⁹ kua kioo hanigia gioonna kiaapuuya tunoo: Ferefuruunnaivau variatee, tuduu ivau varuduu bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo bereetaiyauvaata tavauvaitanaatama kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmuduu ²⁰ mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasiituduu ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaki yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ²¹ Vaidi ivaki varida yeenna nnooya kaayau (5000) variravai. Iya hama gioonna nnaakaraiyaatama yaariravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Marakaa 6:45-52; Yuvuaano 6:15-21)*

²² Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauya yaagueeqama titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngeenanaa tauraa kanuuvaki karada nnoori sainai kuatee, tuduu rikiada vida varuduu ²³ gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titoodoo vuduu too Yisuuva arivai yaaku varaanara taapi kiisaivaura viravai. Vioo vioo oro varioo yaaku varooduduu heenauduu rikioo arivai ivau varuduu ²⁴ ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivaki vioo varuduu yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo yaagueeqama iyasi ngioo iya kanuuvaa hanigiaanigooduu ²⁵ patainara uuduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi nniravai. ²⁶ Iyasi nnuduu teeda kaayauma aatuuda tunoo: Mmagia maisavainno nninoo, ²⁷ kiaa kiada kai kiririingaida varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²⁸ tuduu rikiada Petorooso tunoo: Udaanga-o, a kutaa Yisuuvavee tiee ni tinai na nnoori verenoovau aisi kuanaravee, ²⁹ tuduu rikioo tunoo: Ngianee, tuduu rikioo Petorooso kanuuvaa pikioo nnoori verenoovau Yisuunnasi ari yuku raa roo viravai. ³⁰ Vioo varioo tooduu yuunnaivo utuduu too aatuunno nnoori aakiaivaki mmeepi vioo rikioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, ni utuane, tiravai. ³¹ Ivo itaa kua tuu saivaata Yisuuva yaakuuvaadiri reeti inna sootu utuoo tunoo: Aaniira a niyara taara yaata utuannavainnee? A kati kiisama niyara kutaavaivee kiannavaivee, ³² kiaa kioo innaata vitoo kanuuvaki karada oro varuduu yuunna yaamurukaivo taikeeravai. ³³ Taikoodoo ari ngiaammuaui kanuuvaki varuuya Yisuunna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida tunoo: A kutaa Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, tiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai

(Marakaa 6:53-56)

³⁴ Tuduu iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu ³⁵ gioonna kiaapuuya Yisuunna arinaima teeda ngiari seenaiya titoodoo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nu-aida varida mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya vitada Yisuunnasi nniravai. ³⁶ Nnida Yisuunna yaparaida tunoo: Pikinai nniitaraiya i buruqa araivau utuatee. Tuduu mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikeeravai.

15

Vaidiyya ngiari taato nnaakukiaiyya kuaivaara yaagueeqairavai

(Marakaa 7:1-13)

¹ Iya nniitarooyauvo taikoodoo teeda Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooyaata vaa Yerusareemadiri nnuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ² Aaniira i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiyyasidiri nnuu aataruuvaa hatokaanee? Iya yeenna nneera suaivaki hama ngiari yaakuuyauvaa tuqinnama finirama kiada iya yeenna nnaavaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁴ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁵ Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Inna Anutuuqaa mminnaavaivee, ⁶ kiaa kioo aikiooma hama ari kaano koovaitanaara tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaavai. Ngia itaida ngiingii yaata tinniyaa vai kuaivaa iikiaaraivaara Anutuuqo tuu kuaivaa hatokaavai. ⁷ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai Yisayaava kua kutaavai ngiyyara fafaara roo tunoo:

⁸ Anutuuqo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya
mmanna kuasiyauvoono koroonno
niyara yoketaavaivee kiaavo
hama iya aakiaiyauvo niyara yoketainoo.

⁹ Iya vaidiia yaata tinniyaa vai kuaivaa
 kiaa mmi kiada kiaanoo:
 Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara
 kuminayaa niyara kua yoketaivaa kiaanoo, tiivaivee.
 Yisayaava fafaara roo itaa kua tuuvaa Yisuuva tiravai.

Aakiaivakidiri nniivaara iya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Marakaa 7:14-23)

¹⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gioonna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ngia rikiada arinaima rikiaatee. ¹¹ Hama vaidi voovoono mminnaa voovai inna avaidaadiri rasookaivaki tuoo kuaivaara mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivai. Aakiaivakidiri ari avaidaagiataa ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiada ari ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Vaa a rikiaannanee? Farisaiya i kuaivaara nniki rakaida aiyara nnannataavaivee, ¹³ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mmuakiaa yeenna hauyauvaa ni Napoova ngiau aapu variivoono hama utiraiyauvaa fai hamuku kagaari kiaanaravai. ¹⁴ Sa iyara kaayauma yaata utira pikiaatee. Iya vaidi avu huruutai voovoono ari seena vaidi avu huruutai voovai yaakuuvau utuoo nuairaivaa roosiikiaayavee. Vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau kuanaree kiaa vidada fai aiqeeravaitana soopaivaki tiida kuaravee, ¹⁵ tuduu rikioo Petrooso tunoo: A mmatayaa diaa mmিন্নaivaudiri mmataama kiese kianna kua oyaivaa ti kiaa ti mmianee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia gioonna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. ¹⁷ Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai vaidi avaidaadiri tuoo rasookaivaki vainno tuoo rukioo mmaanai kuaivai. ¹⁸ Vaidi voovoono inna aakiaivaki vaivaa ari avaiakidiri tiivaara mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo vaidi-ivaa rupertikio putikio nnaata vaati varaivo mmuara heera aataruuvaa iinno mmিন্নaivaa mmuara varoo unnakua kiaa ari seenaiya kua pinaana yapa kioo ari seenaiyara maisa kua tiivai. ²⁰ Ii aataru iyauvaara vaidiivo mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa varaivai. Ivo yaaku kainaama kuaivaa tasipama yeenna nnaivaara hama mmিন্নamminnaa maisaivaa varaivaivee, tiravai.

Gioonnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Marakaa 7:24-30)

²¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki viravai. ²² Vuduu rikioo ari voopinnaa yoosinnaivaa nnutuuvo Kanaanaa ivakinnaa gioonnaivo Yisuunnasi ngioo aayanna roo tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kianee. Mmagia maisaivo ni naunnaivaa aakiaivaki varikio kaayauma kumimakainoo, ²³ tuduu rikioo hama ivo inna sai tuduu ari ngiaammuaudoono numa inna vuavi tida tunoo: Gioonnaivo ti nnaagiaidiri numa tarikama tii ivaa titano kuaivee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Isarairaa gioonna kiaapu puara sipisiipaiya raubiriikiaiya roosi-ikiyaiyara nnaasu Anutuuqo ni titooduu na tiiravaivee, ²⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna yuku oyaivaki numa rauguru varioo inna tunoo: Udaanga-o, ni naunnaivaa tuqinnaanee, ²⁶ tuduu rikioo Isarairaiya tauraa rikiooyara Yisuuva aa kua aavaa mmataama kioo inna sai tunoo: Ta kuminayaa nnaakaraiya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁷ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa ngiari haitatuukiaiya yeenna nneeda kiaa araiyauvo terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna-o, a niyara kutaavaivee kiannanoo. A ni yaparakiannaivaa na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua tuu saivaata gioonnaivaa raunnaivo yoketaama kati hara kioo variravai.

Yisuuva kaayau gioonna kiaapuuya tuqinneeravai

²⁹ Yisuuva ivaki pikioo nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau nuainnonno taapiivau karoo oro ivau varioo tooduu ³⁰ gionna kiaapu kaayauya nnida yuku yaaku rauyaata avu huruutauyaataama hama kua tuuyaata ari vookarau nniitarooyaataama vitada inna avuuvau nuunama yapa kiooduu ivo mmuakiaaya tuqinneeravai. ³¹ Tuqinnooduu teeda hama kua tuuya kua tuduu yuku yaaku rauya yoketauduu avu huruutauya yoketaama avu tooduu gionna kiaapuuya iva uuvaa teeda nnikiaraida Isarairaaya Anutuuqaa tuanaivaara kua yoketaivaa tiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Marakaa 8:1-10)*

³² Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu tunoo: Gionna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. Hama na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai kuaravee. Fai iya hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo vinai sabi yuku raarainoo, ³³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna yaparaida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai gaanga yoosinnavaivee. Deevakidiri ta kaayau yeennaiyauvaa varada aa kaayau gionna kiaapu aayaa mmiaarannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vaikio tavau kiisa vookiangii vainoo, ³⁵ tuduu rikioo gionna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu ³⁶ tavau kiisaikiangiaata bereeta yaaku saivai karasaidiri taaramaatama tu kioo vainno Anutuuqaa kua yoketaivaa kua kioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu gionna kiaapuuya mmuduu nneeravai. ³⁷ Mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rupi nuunama rummua yapa kieveravai. ³⁸ Vaidi yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. Hama iya gionna nnaakaraiya yaariravai. ³⁹ Hama yaaruduu Yisuuva gionna kiaapuuya titooduu vuduu kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Makataraa viravai.

16

*Iya ari vookarai mmooriivaa taaraivaara Yisuunna yaparairavai
(Marakaa 8:11-13; Rukaaso 12:54-56)*

¹ Vaidi Farisai vooyaata vaidi Satuukai vooyaataama Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuuqaa mmoori ari vookarivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqaa yaagueeqaivo inna tasipaikioonno iinoo, kiaravee, ² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pataikio heenanaanna suaivo reera kioo kaakanooka visikiai ngia teeda kiaanoo: Inna fai makee suai pinaa taanaraikioonno itainoo, kiaavai. ³ Pataikiai ngia diitada ngiauvau taavo nama upisiivo raikiai ngia kiaanoo: Fai makee inna vatiivo ruanaraikioonno itainoo, kiaavai. Ngia ngiauvaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaa hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai. ⁴ Ngieeta gionna kiaapu makee variayaataama koonnama varida hama Anutuuqaara yaagueeqakiaanoo. Ngia Anutuuqaa mmoori ari vookarai voovaara fai ni yaparaikiai fai hama na iinaravai. Anutuuqaa mmoori ari vookarivaa nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa ngia ivaa nnaasu taaravaivee, kua kioo iya pikioo viravai.

*Yisuuva vaidi Farisaiyaraata Satuukaiyaraatama tiravai
(Marakaa 8:14-21)*

⁵ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama kanuuvaa varada nnoori haruunga sainai oro varuduu ari ngiaammuauya bereetaiyauvaa tasipama varada ngiaaree tuuvaata taunnu kiada nniravai. ⁶ Nnuduu too Yisuuva vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaataama iira aataruuvaa mmataama kioo iya tunoo: Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaataama

puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ⁷ tuduu rikiada ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Hama ta bereetaivaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya yaparainno tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida kiaanoo: Ta hama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaano, kiaanee? Ngia kati kiisama niyara kutaavaivee kiaanoo. ⁹ Ngia homooda hama niyara arinaima rikiaanee? Na yaaku sai bereetavai kusii kiee kaayau vaidiiya (5000) mmuuvaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹⁰ Nnaagiai na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee kaayau vaidiiya (4000) mmuuvaara vaa ngia taunnu kiaanee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? ¹¹ Na aanna hama bereeta tuanaiyauvaara ngii giaa ngii miauvaa ngia aaniira hama arinaima rikiaanee? Vaidi Farisaiyaata vaidi Satuukaiyaatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya tinniiyauvo rusituu arinaima rikieeravai. Gioonnaivo puuqaira yeennaivaa bereetaivaki yapaivaara hama Yisuuva tiravai. Vaidi Farisaiya kua kiaa mmira aataruuyauvaaraata vaidi Satuukaiya kua kiaa mmira aataruuyauvaaraatama tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yisuuva tiravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Maraka 8:27-30; Rukaaso 9:18-21)*

¹³ Yisuuva yoosinnaivaa nnutuuvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvaki oro varioo ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Na Vaidiiva Mmaapuuvaa gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kua kiada dataa kuaida kiaanee? ¹⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooyaano kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiaani vooyaano kiaanoo: Irayaavavee, kiaani vooya kiaanoo: Yirimiaavavee, kiaani vooya kiaanoo: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kuaavaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiaanee? ¹⁶ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kioo vaidiikuavee. E Anutuuqo tupatupaa variraivaa Mmaapukuavee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. Anutuuqo aiyara pinaama yoketainoo. Hama mmatayaa diaa gioonna kiaapuuyaano ii a kianna kua kutaa ivaa i kua i mmiaanoo. Ni Napoova ngiau aapu variivoo safuuma i kua i mmikiai a kiannanoo. ¹⁸ Na i kua i mmiaunoo. I nnutu Petoroosaa oyaivo oora sikauvai. A niyara kianna kuaivo sikau roosiivai. Gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiaiya na vitee aataru yoketaivau yapa kinai yaagueeqama variaaravai. Fai hama putiraivaa yaagueeqaivooonoo ii aataru ivaa yaataraanaravai. Fai vooya putikiai vooya homo variaya fai yaagueeqama variaaravai. ¹⁹ Anutuuqo ngiau aapu gioonna kiaapuuyara diravaa yaagueeqaivaa na i mminaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaivaara oqoo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu variivoota oqoo tinaravai. A mmatayaa varianna suaivaki mminnaa voovaara ee-oo kiannaivaa fai Anutuuqo ngiau aapu variivoota ee-oo tinaravaivee, ²⁰ kua kioo ari ngiaammuauya yaagueeqama tunoo: Na vaidi Anutuuqo ni mmataama kioovaara sa gioonna kiaapuuya kua mmiatee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitaraivaara varoo putinaraivaara tiravai
(Maraka 8:31-9:1; Rukaaso 9:22-27)*

²¹ Ii suai ivakidiri Yisuuva ari ngiaammuauya kua kooyaa kua mmioo tunoo: Na Yerusareema vinai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kua mmira vaidiiaatama kaayau mmamma nniitaraivaara ni mikiai vaidiia ni rputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ²² tuduu rikioo Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo yaagueeqama inna tunoo: Udaanga-o, kii Anutuuqo iya tinniiyauvaa hanigianai iya sa aiyara itaa kua kiatee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva hanigioo Sataango Petoroosaa

tasipooavaara inna tunoo: Sataango, ngieera kuane. A ni aataruuvaa uadarainaree kaiinna iikiannano. I yaataivo vaidiia yaataivaa roosiino. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

²⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuauya tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa oooqoo tioo gionna kiaapuuya niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ²⁵ Fai gionna kiaapu voovono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Fai gionna kiaapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁶ Fai gionna kiaapu voovono mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa ariyara varoo hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo dee irisai yoketaivaa fai Anutuuqaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. Gionna kiaapu voovono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ²⁷ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni Napoonna mmeekia ari vookaravoota inna aangeraiyaatama keenaa tiinaree tiee fai na tiee mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiari mmooriivaa iikiaivaugiataama irisaiyauvaa iya mmimaravai. ²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu vooya aavaki diai ya hama putirama kiada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kieetavai varinai teeda taaravaivee, tiravai.

17

Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai (Maraka 9:2-13; Rukaaso 9:28-36)

¹ Yapooma yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivai taika kiooduu Yisuuva Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo Yakoopaa kataivaa Yuvuaanaa vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. ² Vidada oro ivau dida vaidata tooduu Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna oori nnikiivo suaivaa roosiima tooduu inna uyira raraiyauvo mmeekia roosiima poosairavai. ³ Poosauduu teeda Yisunna ngiaammuau taaravoomaivaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Musiia Irayaaya Yisunnaata kua tida varuduu ⁴ Petorooso Yisunna tunoo: Udaanga-o, ta aavaki variaunnano ti yoke-tainoo. A rikino i variatainai tinai na aavau unnakua nnau taaravooma heekaanaravee. Aini voovai heeke Musiinnani voovai heeke Irayaannani voovai heekaanaravaivee, ⁵ tuduu tuu saivaata nama mmannaammannauvo tuoo iya rummua apu kioo vauduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama ni yoketaino. Inna kuaivaa rikiatee, ⁶ tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya mmatayaa vida varada vaidata ngiari avuuyauvaa hatauma kiada vaidata kaayauma aatuuda varuduu ⁷ Yisuuva numa iyayaa utuoo tunoo: Diitatee. Sa aatuukiatee, ⁸ tuduu rikiada mmataivaadiri vaidata reeri tooduu hama vaidiivaitanaatairavai. Yisuuva ari nnaasu dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitata ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kua mmioo tunoo: Makee ngia taa ari vookarai aataruuvaa sa gionna kiaapuuya kua mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma na putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaa gionna kiaapuuya kua mmiatee, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Anutuuqaa kua mmaanna kua mmira vaidiia kuaano: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo nnaagiai tiinaravaivee, kua kuaivo aaniira ngiari itaa kua kuaannee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovono Irayaanna roosiivoono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nnino. ¹² Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvo nniravai. Nnudu hama gionna kiaapuuya tuqinnama inna teerama kiada iya ngiari iikiatau mmoori maisivaa innara iiravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa fai yapooma iya mmuaikarai mmoori maisivaa fai ni miaaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Yuvuaano nnoori apira vaidiivaara tuuvaa iya arinaima rikieeravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavua tuqinneeravai
(Maraka 9:14-29; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaui taaravoomaidootama tiida gionna kiaapuuya nuunama duuvau iyaatama dida vauduu vaidi voovono numa Yisuunna vunnigiataa toorivu yau haroo ¹⁵ tunoo: Boo, Udaanga-o, ni maapuuvaa boo kianee. Ivo kaayauma kararuu kumimakaikio inna rupertiraivo rupertikio vo suai vioo varoo ikiana vaivai. Vo suai rupertikio vioo varoo nnoorina vaivai. ¹⁶ Na inna vitee i ngiaammuauyasi kuaukai hama iya inna yopeema tuqinnaavaivee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia gionna kiaapu makee variaya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaaranee? Na ngii tasipama hara kiee varinai ngia ni kuaivaa rikiaaraivaa na faannaina variaano. Ngiaammuaavua vitada aapi niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu innasi vitada nnuuu mmagia maisaivo ngiaammuaavua aakiaivaki hara kioo varuuvaa yaagueeqama tuduu tuoo vuduu ngiaammuauvo makee tuduu kati hara kioo variravai.

¹⁹ Varuduu nnaagiai Yisuuva voovaki hara kioo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnida inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikio mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia hama yaagueeqama yaata utida kiaanoo: Anutuuqoono fai iinaravaivee, kiaivaa hama kuaivai. Na kua kutaavai ngii gii ngii miaunoo. Uruuvaa nnutuuvo masateeraivo kiisa uruvai. Fai ngia masateeraivaa uruuvaa roosiima kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kua kiada aa taapi aavaa kiara: Aavaudiri hayee ukuapi kuane, tikio fai ngii kuaivaa hayoo ukuapi kuanaravai. Fai ngia kiisama Anutuuqo kutaa iinaravaivee kua kiada fai ngia mmuakiaa mmoorivai iikiaaree tida fai ngia iikiaravai. ²¹ (Vaidi voovono hama yeenna nneeraivaa yaata utirainno yaaku vareeraivaa yaagueeqairavoono fai itaama ii mmagia maisa ivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.)

*Yisuuva keenaa ari putinaraivaa tiravai
(Maraka 9:30-32; Rukaaso 9:43b-45)*

²² Yisuunna ngiaammuauya nuunaida yoosinna Karirayaa varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai ²³ iya ni rupertikiai fai na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, tuduu rikiaada ari ngiaammuauya ivaa kaayauma ausa mmuaarareeravai.

Yisuuva nuunaira nnauvaara sikau yapeeravai

²⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama numa yoosinna Kapanama varuduu nuunaira nnauvaara sikau takiisa vareera vaidiia numa Petoroosa yaparaida tunoo: Mo i vitairaivo nuunaira nnauvaara takiisa sikauvaa yapoonnonnee? Vara hama yapainnee? ²⁵ tuduu rikioo Petorooso iya sai tunoo: Yo, yapaivaivee, kua kioo ari nnauvaki vuduu rikioo Yisuuvananaa tauraa innaata kua tiao tunoo: Simoono, a dataa kuainna kiannanee? Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya takiisa sikaura ngiari seenaiyasidiriida iya yaparaida varaanee? Vara saina sainaayasidiriida yaparaida varaanee? ²⁶ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo saina sainaayasidiri yaparaida varaanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai saina sainaayaano yapa kikiiai fai hama ta mmaayootaiya yapaaravee. ²⁷ Itaama vainainnaata hama ta sikau takiisa vareera vaidiia sikauvaa mmikiai iya tiyara momonakiaarainnoo kua nnoori haruungaivaki viee tavaura ooviivaa ivaki yapa kino ivau tauraa hai tavauvaa utu raririima kiee inna avaiivaki taanee. Teeno sikau voovai ivaki vainai tee varee takiisa vareeraiyasi viee niyara saivai yapee aiyara saivai yapaanee, tiravai.

18

Yisuunna ngiaammuaudo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Marakaa 9:33-37; Rukaaso 9:46-48)

¹ Ii suai ivaki Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki deevono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaranee? ² tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraivaa ngianeera tuduu nnuduu rikioo ngiari tammaivaki yapa kioo ³ iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama hanigiada nnaakara kiisaiya roosiima varida fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaravee. ⁴ Gioonna kiaapu voovono aa nnaakara aavaa roosiima tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivoono fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ari seenaiya yaataroo kieetavai varinaravaivee. ⁵ Gioonna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo.

Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruavai
(Marakaa 9:42-48; Rukaaso 17:1-2)

⁶ Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kiaa aaya roosii gioonna kiaapu voovai vaidi voovono iva ii aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio vioo taika kino hama ivo inna yaparainaravootainaravai. Fai hama ivo inna yaparainaravai inna yoketaavai. ⁷ Boo, ta gioonna kiaapu mmatayaa variaunnaiya ti haruriraivo vaikiainnaata variaunnanoo. Harurira aataruivo fai tupatupaa tiisi vainaravai. Vainai fai vaidi voovono ari seena vaidi voovai hanigiaanigieevo fai pinaa irisai maisaivaa varaanaravai.

⁸ A i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kiaa ivaa mmuaanaa hatoka kiee kagaari kiaanee. I yukuuvoono i vitoo aataru maisaivau nuainarainnoo kiaa mmuaanaa ivaa hatoka kiee kagaari kiaanee. Fai a vakiaa yuku yaakuvaitanaatama variee tupatupaa variraivaa varaanaravai inna yoketaavai. Fai i yuku yaaku eyommaavaitana vaida ikiaivo tupatupaa too variivaki i kagaari kiaaravai inna maisavai. ⁹ Fai ai avuuvaadiri mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kiaa i avuuvaa mmuaanaa ranigaama kagaari kino mmuaa avuvai vainai fai a tupatupaa variraivaa varaanaravai inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaida ivaitanaano ikiana i kagaari kiaaravai inna maisavai.

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuya mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 15:3-7)

¹⁰ Aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya sa iyara nniki rakammuatee. Sa iyara maisayavee kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ngiari aangeraiya ngiau aapu ni Napoonna tasipama variaano. ¹¹ (Na Vaidiivaa Mmaapuuvono gioonna kiaapu raubiriikiaya vitaanaraivaara na tiiravai.)

¹² Ngia yaata utuaivo datainne? Vaidi voovono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriino fai ivo datainaravainnee? Ivo ari sipisiipa saiyouvaa (99) taapiivau pikioo mmuaavai raubiriivaara fai ivo buainara kuanaravai. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ivo buainnonno teeno raubiriivo inna too vaino innara kaayauma mmuduuya ruoo sirigainno seena hama raubiriikiayara kiisama mmuduuya rinaravai. ¹⁴ Sipisiipa nakaaravai raubiriivaara inna ausaivo mmuaararaineema ngii Gioova ngiau aapu variivo aa nnaakara aaya roosiikiaa gioonna kiaapuuya raubiriikiavaara inna ausaivo mmuaararainoo.

I seena voovono mminnamminnaa maisaivaa vareeravai

¹⁵ Fai i seena vaa ausa hanigiai voovono mminnamminnaa maisaivaa i iinai tee a innasi viee ngia taarama nnaasu varida inna mminnamminnaa maisaivaara kua kiatee. Fai ivo i kuaivaa rikina ngia taaravaitana mmuaavau yoketaama variaaravai. ¹⁶ Fai ivo hama i kuaivaa rikina a vaidi voovainnee vara voovaitanaata vitee oro innaata kava kua kiatee. Anutuuqaa kua fafaaravai vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee

taaramannee taaravooma vaidiidaatama vitee yaparakianee, tiivai. ¹⁷ Vaa a vitee innasi kuannaiya kuaivaa hama ivo rikinai rikiee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivo i ii kuaiyauvaa iya kiaa mmianee. Kiaa mmimo inna fai ivo hama iya kuaivaa rikinai teeda ngia innara yaata utida kiatee: Inna aikioo, ari voopinnaa vaidivai roosiima variee sikau takiisa vareeraivaa roosiima varianee, kiatee.

Yisuuva vo kuavai ari ngiaammuauya

kiaa mmiravai

¹⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau mminnaivaara ooqoo tikio rikioo fai Anutuuoqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ooqoo tinaravai. Ngia variaa mmataivau mminnaa voovaara ee-oo tikio rikioo Anutuuoqo ngiau aapuuvaki variivoota fai ee-oo tinaravai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia variaa mmataivau fai ngiikidiri taara vaidivaitana mmuaa mmoorivaara yaaku varada kua yeena raikio too ni Napoova ngiau aapu variivo ivaitana kuaivaa rikioo ivaitanaani iinaravai. ²⁰ Gioonna kiaapu taaramannee taaravoomaano niyara yaata utida nuunama variaani na iya tasipama variaunoo, tiravai.

Yisuuva ausa nnannateera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai

²¹ Yisuuva itaa kua tuduu Petrooso numa inna tunoo: Udaanga-o, na naananeetu ni seenaivo mmoori maisaiyauvaa ni iinai na hama iyauvaara yaata utirama kiee ni ausa mmuduuyauvaa inna mmianarannee? Na yaaku saivai karasaidi taaraneetu iinarannee? ²² tuduu rikioo inna sai tunoo: Sa yaaku saivai karasaidiri taaraneetu nnaasu iikianee. Sa yaarummua kiee iikianee. ²³ Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na tinara kua aavaa roosiima vaivaara ataama iikianee. Vaidi kieeta voovono ari mmoori vareera vaidiiaa sikau iya mmiiyauvaa irisaiyauvaara iya yaparavai. ²⁴ Yaparainno varikiai vaidiiaano vaidi voovai vitada ngiaavo inna sikau irisai mmiiyauvo kaayau ari vookarai sikau (10,000,000) vaikio ²⁵ hama sikaunnaataikio ari kieetaivo innara tinoo: Aa vaidi aavaata ari nnaata nnaakaraiyaatama vitada ari hoonaiyauvaatama varada vaidi voovai mmida irisai sikauyauvaa varada numa ni miatee, ²⁶ tikio rikioo mmoori varoo vaidiivo ari kieetaivaa yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na mmuakiaa irisaiyauvaa i mmianaravaivee, ²⁷ tikio rikioo vaidi kieetaivo innara kaayauma boo tioo tinoo: Inna aikioo, sa irisai sikauyauvaa ni mirainna kati kuanee, kiaa kioo titaa kiaikio kuaivai.

²⁸ Vioo ari seena mmoori vareera vaidiivaa vaa ivo tauraa kiisa sikaukiata (100) nnaasu inna mmikio rikioo irisaivaa hama sai inna mmiivoono inna saidi nnikio too oro inna nnuunaivaki hadauma tu kioo vainno tinoo: Ni sikau irisaiyauvaa ni mianee, ²⁹ tikio rikioo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo yaagueeqama inna tinoo: Tirooma variee sa i ausaivo niyara i nnannataivee. A varinai fai yapooma na irisaiyauvaa i mmianaravaivee, ³⁰ tikio hama rikieerama kioo vitoo oovi nnauvaki yapa kiaikio sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivai. ³¹ Varikiai ari seena mmoori vareera vaidiiaa ivo innara itaama ii mmooriivaa taavo iya nnannataikiai oro ngiari kieetaivaa mmuakiaa iva iivaara kiaa mmiaavai. ³² Kiaa mmiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori vareera vaidiivaa aayanna raikio nnikio too tinoo: A ni mmoori varaanna vaidi maisakuavee. A ni yaparakiannaivaara ai irisai sikau kaayaudaa na vakiaa varaaneera i kiauvai. ³³ Na aiyara boo kiauneema a ai seenaivaara boo kiataama vaikiainnaatanna hama a innara boo kiannanoo, ³⁴ tikio kaayauma inna ausaivo nnannataikio oovi nnau nakaaraiya mmikiai iya avaikarai mmooriivaa inna mmikio mmuakiaa sikau irisaiyauvo vaino too mmioo oovi nnauvakidiri tuoo kuanaraivaara ivaki hara kioo varivaivee. ³⁵ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia mmuaavai mmuaavai ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii iikiai rikiada ngia homo ivaara yaata utida hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmikio

rikioo ni Napoova ngiau aapu variivootama fai sikau nakaaraivo iineema mmuaikaraama ngii iinaravaivee, tiravai.

19

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo Karirayaa mmataivaa pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaana sainai vaupi viravai. ² Vioo vioo oro ivaki nuainno varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna nnaagiaivau vuduu ivaki iva iya too iya nniitarooyauvaa tuqinnee ravai.

³ Tuqinnooduu Farisai vaidi vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiainaaree kiasa inna yaparaida tunoo: Fai vaidi voovoono vo kua vo kua voovaara ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvoo vainnee? Vara hama vainnee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa ngia aa Anutuuqaa kua aavaa jaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tinoo: Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki ivo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iinno tunoo: ⁵ Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiravai. ⁶ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara nnaata vaatiivaitana hama taaravaitana varirama kiada ivaitana mmuaavaitana variaavai. Anutuuqoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana vaiavaitana sa vuaivo vuaivaa pikiano sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, ⁷ tuduu rikiada Farisaiya Yisuunna yaparaida tunoo: Nnaaru vaa Musiiva kua mmaanna voovai ti kiasa ti mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaarama kioo inna mmioo titano kuaivee. Mo aaniira Musiiva itaa kua tuunnee? ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ee-oo tuduu ngia ngii nnaataiya ngii pikiaatauduu pikieeravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. ⁹ Na ngii giasa ngii miaunoo. Gioonnaivo hama sabi aataruuvau nuaikio rikioo ari vaatiivo inna ooqoo tino inna pikioo vino ari vaatiivo karaasa nnaata voovai varano mmuara vareera aataruuvoo innaki vainaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada inna ngiaammuauya inna tunoo: Nnaata vaati vareera aataruuvoo itainai rikiada vaidi hama nnaata vareeraiya kati variraivo inna yoketaa aataruavaivee, ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Aa kua ngia kiasa kua aavo hama mmuakiasa vaidiiyara tii kuavai. Anutuuqo ari mmataama kiai vaidiiyara nnaasu tii kuavai. ¹² Vo aataru vo aataru vooyauvai vaiyauvaaraida hama vaidiiya nnaata varaano. Vooya ngiari kaanokiaiya ausaiyauvakidiri mmaakuya variaano. Vaidiiya vooya mmammaiyauvaa hatokaani iya mmaakuya variaano. Vooya ngiarinaidiri Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraiavaara yaata utida hama nnaata varaano. Vaidi voovoono aa kua aavaa arinaima rikiaivoono ariinoo rikioo iikiaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai

(Marakaa 10:13-16; Rukaaso 18:15-17)

¹³ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada Yisuunnasi nniravai. Yisuuva iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku varaiveera vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu Yisuuva tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo diravai kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aya ooqoo kiatee, ¹⁵ kiasa kioo iyayaa ari yaakuuvaitana utu kioo vainno yaaku vara kioo iya pikioo viravai.

Yisuuva vaidi karaasa hoona suvuauvaata

kua tiravai

(Marakaa 10:17-31; Rukaaso 18:18-30)

¹⁶ Vo sui voovaki vaidi voovoono Yisuunnasi ngioo tunoo: Vitaira-o, dee mmoori yoketaavai na iina tupatupaa variraivaa varaanananee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo a aaniira yoketaivaara ni yaparakiannanee? Mmuaavoono nnaasu yoke-taavai varinoo. Fai a tupatupaa variraivaa varaanaree tiee kua mmaanna tuu kuaiyauvaa

iikianee, ¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Mo dee kua mmaannavai tuuvaa na iikiaunnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kianee. ¹⁹ Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, ²⁰ tuduu rikioo vaidi karaasaivo tunoo: Ii mmuakiaa kua mmaanna iyauvaa na iikiauvaivee. Dee mmoori voovaatama na iinarannee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Fai a vaidi tuanaakua varinaree tiee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmianee. Mmino i irisai yoketaiyauvo ngiau aapu vainaravaivee. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookianee, ²² tuduu rikioo vaidi karaasaivo ari hoonahaanaiyauvo kaayau vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaararooduu viravai.

²³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaivo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo. ²⁴ Na kava ngii giaa ngii miaunoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Vaidi kaayau hoonahaana suvuaivo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiaa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ii kua ivaa rikiada pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dee gioonna kiaapuvoono Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoona tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁷ Tuduu rikioo Petooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraiyaata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnaano. Dee irisavai ta varaarannee? ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa yoosinna karaasaivaki Na Vaidiiva Mmaapuuvoo fai na kieeta varira mmaata ari vookaravau varinai ngia ni ngiaammuauya fai ngia ngiingii kieeta varira mmaata yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanau varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara dida vaidi yaparakiaravai. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoona niyara kutaavaivee tiivaara ari nnauyauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo vioo fai irisai iyauvaanikaraama kava kaayauneetu (100) varoo tupatupaa variraivaatama varaanaravai. ³⁰ Itaama vainai aanna makee kaayau gioonna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravai. Kaayau gioonna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

20

Vuaina mmoori vareera mmayaayavai

¹ Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainoo. Heenanaanna tuanaa vaidi vuaina mmoori nakaaravoo mmoori vareera vaidiiaa oro vitaanara kuaivai. ² Oro iya tasipama mmuaa suai mmuaa sikauvai mminaraivaara kuaivaa kiaa yeena rau kiada ari mmooriivakira titaikiai kuaavai. ³ Kuaavo ngioo ikiannaikio oro yoosinna vuutaivaki vaidiiaa dida vaidi hama mmoori variyai too ⁴ iya tinoo: Ngieetama ni vuaina mmooriivaki vikiai fai na irisavaa aikiooma ngii minaravaivee, ⁵ tikiai rikiada kuaavai. Kuaavo mmoori nakaaravoo kava vara ranoo ikianna tammaa vioo hannaikio vioo tauraa iineema mmuaikaraama vaidiiaa titaikiai mmooriivaki kuaavai. ⁶ Iya vida mmooriivaa varaavo suaivo haatapaanara iikio too mmoori nakaaravoo kava yoosinna sainai vioo vooya ivaki kati dida vakiaiya too tinoo: Ngia aaniira ikiannagisanna kati aavau dida vaidi hama mmoori varaannee? ⁷ tikiai rikiada iya inna sai kiaanoo: Hama vaidi voovoona mmooriivaa ti mmivaivee, kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Ngieeta ni vuaina mmooriivaki kuatee, tikiai kuaavai.

⁸ Yapooma hannaikio rikioo vuaina mmoori nakaaraivo ari mmooriivaara dira vaidi-ivaa tinoo: Vaidi mmoori vareeraiyara aayanna reenai nnikiai irisai sikauyauvaa mmi-anee. Nnaagiai numa mmoori varaiya tauraa mmiee tauraa mmoori varaiya nnaagiai mmianee, ⁹ tikio rikioo aayanna raikiai nnaagiai mmoori varaiya ngiaavo mmuaavai mmuaavai mmuaavugiataama sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁰ Mmikiai tauraa mmoori varaiya nnida kaayauma varaaraivaara yaata utida mmuaavai mmuaavai mmuaavugiataama ngiari sikauyauvaa varaavai. ¹¹ Varada mmoori nakaaraivaara kaayauma momonaida kiaanoo: ¹² Aa nnaagiai aaya kiisa sui mmooriivaara varaani ta tauraiya paati mmoorivai mmannammanna varaunnano suaivo paati kieema ti taivaara a irisai mmuaakaraamainna ti mmiannanoo, ¹³ kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo hanigia vaidi voovai tinoo: Ni seena-o, a tauraa mmuaa suaivaki mmoori vareera irisai mmuaa sikauvai vareera kuaivaa ni tasipama yeena rau kiaannavai. Hama na i sikauvaa mmuara varaunoo. ¹⁴ Ai sikauvaa ee varee kuanee. Na irisai mmuaakaraivaa ngii miauvaugiataama na vaidi nnaagiai mmoori varaiyaatama na nini miataivaugiataama mmiaunoo. ¹⁵ Na neneenoo ni sikauvaa mminee tiee fai mminaravee. Ni sikauvaa mminaree tiee fai na mminaraivo neenoo nakaaraivovee. Na vaidiia kiisa mmoori varaiya pinaa sikau mmiauvaara i nnannatainnee? tiivaivee. ¹⁶ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo tunoo: Itaama vainai gionna kiaapu nnaagiai variaya fai tauraa variaaravai. Gionna kiaapu tauraa variaya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Maraka 10:32-34; Rukaaso 18:31-34)*

¹⁷ Yisuuva Yerusareemaivakira vioo varioo ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vida varida iya nnaasu kuaivaa kiaa mmiaa roo vioo ¹⁸ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnaano. Fai ta ivaki vikio vaidi voovoona Na Vaidiiva Mmaapuuvaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama kooyaa ni vitainaravai. Vitainai iya na putinaraivaara kua yeena rau kiada ¹⁹ ngiari voopinnaiya mmikiai iya niyara raida ni ripiida yatari sagaivau ni haara kiaaravai. Haara kiki na putino taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki keenaa na diitaanaravaivee, tiravai.

*Yakoopaya Yuvuaanaya kaano ivaitanaara Yisunna yaparairavai
(Maraka 10:35-45)*

²⁰ Tuduu Sevetainna nnaataivo ari mmaapuuvaitana vitoo Yisunnasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Na i yaparakiauvaa iikiane, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: E aaniivaara ni yaparakiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: A gionna kiaapuuyara dinara suaivaki aa ni maapu aavaitana kieetavaitana varida vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaraivaara makee ee-oo kiane, ²² tuduu rikioo Yisuuva ngiaammuaavaitana tunoo: Ngia ni yaparakaia kua oyaivaa hama ngia arinaima rikiaanoo. Na nnoori toori kapikaraivaa nnaanara iikiauvidiri ngieevaitanaata nnaaranee? tuduu rikiada ngiaammuaavaitana sai tunoo: Fai ta nnaaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaraivaa hama na nakaarivaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiivaitanaani teerama kiaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

²⁴ Nnaagiai Yisunna ngiaammuuu saido yaakuuvaitana taara kato vayoovaitana kuaivaa rikioodu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ²⁵ Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuuu mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunaudu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiari voopinnaiya kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoona ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaavai varinaravai. ²⁷ Ngiikidiri vaidi voovoona ngii tauraavai varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuaavai varinaravai.

²⁸ Ivo ni roosiima kioo variaivee. Hama gioonna kiaapuuya ni mmoori varaateeraivaara Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara tiiravaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi avu huruutauvaitana tuqinneeravai
(Marakaa 10:46-52; Rukaaso 18:35-43)*

²⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama yoosinna Yerikoo pikiada vuduu rikiada kaayau gioonna kiaapuuya iya vata rada viravai. ³⁰ Vuduu vaidi avu huruutauvaitana aataru siriivau varida Yisuuva vuvvaa rikiada aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³¹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya ivaitana yaagueeqama kua pikiaateera tuduu rikiadaata iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Udaanga-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Tiiyara boo kianee, ³² tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno ivaitana tunoo: Ngia aaniivai na ngii iikiaiveeraida kiaanee, ³³ tuduu rikiada inna sai tunoo: Udaanga-o, a tinai teeda ta ti avuuvaitana kava taaravee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivaitanaara boo tioo iya avuuvaitanau utuduu makee tuduu ivaitana tuqinnama ngiari avuuvaitana teeda inna nnaagiaivau viravai.

21

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19)*

¹ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaa nnutuuvo Betepakee taapiivaa nnutuuvo Oriveetaivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ² Ukuaa yoosinna ivaki kuatee. Vida akiairaa teekio puara togii kaanaivaa nnuunaivaki yeena haru kiaivo ngii too vainai yeenaivaa rakuasaa kiada nnaakaraivo inna tasipama diivaata vitada niisi ngiatee. ³ Fai vaidi voovoono ivaara vo kua tinaida kiatee: Udaangaivoono aavaitana vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnonoo, kiatee. Fai ngia itaa kua tikio rikioo akiairaama togiivaitana ngii minaravaivee, tiravai.

⁴ Yisuuva itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaivo kua fafaara roovo ivo tuuvaki kaanairavai. ⁵ Forofetaivo fafaara roo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
kiaa mmiee kianee: Taatee.
Ngii kieetaivo tirooma yoketaama
puara togii karaasaivaa mmookaivau varikio
vitoo ngiisi nninoo.
Puara togii nnaakaraivaa mmookaivau
varikio inna vitoo nninoo, kianee.

Forofetaivoono fafaara roo itaa kua tiravai.

⁶ Ari ngiaammuauvaitana oro Yisuuva iya kiaa mmuuvaa iima kiada ⁷ puara togii kaanaivaata nnaakaraivaatama vitada nnida ngiari yaapayauvaa togiivaitana mmookaivaitanau yapa kioodoo Yisuuva nnaakaraivaa mmookaivau karoo variravai.

⁸ Karoo ivau varioo vioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapayauvaa aataruuvau hooti kioodoo vooya yatari apuuyauvaa rakau kiada aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kioodoo kaayau gioonna kiaapuuya Yisunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaatama aayanna kiaa rada tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitoovoono inna yoketaivovee. Udaanga Anutuuqo inna titoodoo tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Anutuuqo ngiau aapu variivoono yoketaivovee, tiravai.

¹⁰ Tuduu Yisuuva Yerusareema nnuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya kaayauma innara sirigaida vooya tunoo: Anna gioononnee? ¹¹ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Anna forofetaa Yisuuvee. Ivo mmata Karirayaa vai yoosinna Nasareetaivakidiri nniivovee, tiravai.

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Marakaa 11:15-19; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)*

¹² Tuduu Yisuuva Anutuuqaara nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammayauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaariyauvaatama vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya mmaataiyauvaatama rauru sereguatiima kioo ¹³ iya tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Fafaaraivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁴ Kiaa kioo ivo ivaki varuduu gioonna kiaapu avu huruutauyaata yuku maisauyaatama innasi nnuduu iya tuqinneeravai. ¹⁵ Tuqinnooduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama tooduu Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa uuvaaraata nnaakaraiya nuunaira nnau pinaivaki aayanna reeda varida tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraivo yoketaivovee, tuuvaaraatama iya Yisuunnara nnannateeravai. ¹⁶ Iya innara nnannateeda inna tunoo: Nnaakaraiya kiaa kuaivaa vaa a rikiaannanee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na rikiaunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kiannani nnaakara yokeeraiyaata nnaakara meediiyaatama Udaangaivaara kua yoketaivaa kiaavaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivaa na yaata utuee rikiaukai hama ngia jaarida rikiaavaivee. ¹⁷ kiaa kioo ii yoosinna ivaki iya pikioo yoosinna Betaniaa vioo ivaki vuru vairavai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tuduu aasannairavai

(Marakaa 11:12-14,20-24)

¹⁸ Vauvo patauduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama Yerusareema kava vara ranada nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹⁹ tooduu aataru sirivau yatari nnaammuayaivaa roosuuvo duoo vauduu too Yisuuva oro ivaki buainnonno tooduu hama iiraatauduu mmanna apuvai nnaasu vairavai. Mmanna apuvai nnaasu vauduu too Yisuuva yatariivaa tunoo: Fai hama a kava iira vainarakuavee, tuduu too akiiraama nnaammuayaivo aasannairavai. ²⁰ Aasannauduu ari ngiaammuauya teeda nnikiaraida tunoo: Ai, mo dataama kioonno aa yatari aavo akiiraama aasannainnee? ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada hama kava taara yaata utiraida na nnaammuayaivaa kiauuko aasannaineema ngieeta mmuaakaraama iikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada fai ngia atai aataruuvaa iida ari vookarai aataruuyauvaatama iikiaravai. Fai ngia aa taapi aavaa kiaara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, tikio fai kuanaravaivee. ²² Fai ngia niyara kutaavaivee kiaa kiada mmuakiaa kuavaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaivaa fai ngia varaaravaivee, tiravai.

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara

inna yaparairavai

(Marakaa 11:27-33; Rukaaso 20:1-8)

²³ Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya mmayaaya yoke-taivaa kiaa mmioo varuduu vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiai a iikiannanee? ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiai fai na ivo ni tikiai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ²⁵ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tudunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tudunno uunnee? tuduu rikiaada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo aaniira ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravaivee. ²⁶ Fai ta kiaara: Vaidiiyaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, kiaa kiada mo fai ta gioonna

kiaapuuyara aatuukiaaravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara ta iyara aatuukiaaravaivee. ²⁷ Iya itaa kua kiaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavavee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiai na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidiivaa mmaapuuvaitana

mmataama kioo tiravai

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Ngia rikiaavo datainne? Vaidi voovoono ari mmaapu taaravaitana tasipama varioo oro mmaapu ngarunna tinoo: Ni maapu-o, makee oro ni vuaina mmooriivaki varaanee, ²⁹ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Hama ni kuatainoo, kiaa kioo yapooma nnaagiai varioo rikiaikio inna ausaivo hanigiaikio rikioo kuaivai. ³⁰ Kuaikio koova oro ari mmaapu ngaminna mmuaa kuavai tikio rikioo inna sai tinoo: Napoo-o, fai na kuanaravaivee, kiaa kioo hama kuaivai. ³¹ Mo dee ngiaammuauvoonoonno ari koonna kuaivaa rikioo iinnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ari mmaapu ngaruovovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidiia unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gionna sabi nuairaiyaatama Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ngii tauraa kuaaravai. ³² Yuvuaano nnoori apira vaidiivo numa aataru yoketaivaa ngii vitauduu ngia hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Mo vaidiia unnakua kiaa kiada sikau takiisa vareeraiyaata gionna sabi nuairaiyaatama inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa mmuduuya hanigieeravai. Ngia iya hanigiada safuuma variraivaa teeda hama ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utida hanigiada inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ivaara iyannaadee ngii tauraa Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaravaivee.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Marakaa 12:1-12; Rukaaso 20:9-19)

³³ Na kava mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kiee tinai rikiaatee. Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuunara saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kiaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ³⁴ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo vainima nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuauya vaidi vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasi titaikiai ariini vuaina iira vooyauvai varaara kuaavai. ³⁵ Kuaani teeda vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano iya puaisa utida voovai ripiida voovai rupertuaavo putikiai voovaayaa sikauyauvaa kagaari kiaavo putivai. ³⁶ Tauraa mmoori nakaaraivo pata ngiaammuaudaa titaa kioo nnaagiai kaayau ngiaammuauya titaa kiaikiai vuaina mmooriivaara haitatuukiaiyaano mmuaikaraama iya iikiaavai. ³⁷ Iikiaavovo nnaagiai tuanaa mmoori nakaaraivo ari mmaapu tuanaivaa iyasi titaa kioo tinoo: Fai iya ni maapu tuanaivaa teeda inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna rupertuaravaivee, ³⁸ Kiaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna mmaapuuvaa teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida kiaanoo: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivo aa nninoo. Nnikiai ta inna rupertu kioo putinai teeda ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ³⁹ kiaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada rupertuaavo putivaivee.

⁴⁰ Yisuuva itaa kua kiaa taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Fai mmoori nakaaraivo iyasi ngioo dee mmoorivai iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ⁴¹ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ivo vaidi maisaiya maisama rupertinai putikio ari mmooriivaa ari vo vaidi haitatuukiaiya mminai iya vuaina iiraiyauvo kaanaira suaivau safuuma fai iira

saiyauvai ari mmiaaravee, ⁴² kiau kioo Yisuuva iya tunoo: Vaa ngia Anutuuqaa kuaivaa yaarida rikiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda
maisavaivee kiau kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiau kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavai.

Udaanga Anutuuqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketaainno
ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee. ⁴³ Yisuuva itaa kua kiau kioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa ngiisidiri ruga kioo vaa iyauvaa varaiyaki iraiyauvo iyaki vainaraiya fai mminaravaivee. ⁴⁴ (Gioonna kiaapu voovono ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimiima taika kiaanaravaivee, tiravai.)

⁴⁵ Tuduu vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaa rikiaada iva iyara tuuvaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiaada ivaara iya inna utuaaree kiau uduu gioonna kiaapuuya Yisuunnara forofetaivovee tuuvaara iya aatuuda inna pikieeravai.

22

Yisuuva yaapeeri nneera kuaivaudiri

mmataama kioo tiravai (Rukaaso 14:15-24)

¹ Yisuuva keenaa mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Ivo iya tunoo: ² Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na mmataama kiee tinara kua aavaa roosiivai. Yoosinna voovakinnaa kieeta voovono ari mmaapuuvu nnaata vareera suaivaki pinaa buusavai iivai. ³ Iima kioo ari mmoori vareera ngiaammuauya titaikiai vaa mmuaanaa buusa nnaara kuaivaa kiau mmii vaidiiyara aayanna raani hama iya ngiataikiai ⁴ kava ari ngiaammuaa vooya iyasi titoo tinoo: Tauraa kiau mmiaiya kiau mmida kiatee: Rikiaatee. Vaa na ni buusaivaa teerama kiaunoo. Vaa na ni puara burimakau ooraiyauvaata nammari rai nnaakaraiyauvaatama ruputu kiee mmuakiaa yeennaiyauvaa teerama kiaunoo. Numa buusaivaa nnaatee, kiatee. ⁵ Ivo itaa kua tikiiai rikiaada oro kiau mmiaani iya rikiaadaata hama nniraida ngiari mmooriyauvaara yaata utida voovai ari mmoorira vioo kiaiikio voovai ari sikau vareera mmooriivaki vioo kiaiivai. ⁶ Iya mmoorira vida variaani homoraa vooya inna ngiaammuauya utu kiada vida kaayau maisa mmooriivaa iya mmida iya ruputuaani putuaavai. ⁷ Putuaavo vaidi kieetaivo rikiaikio inna ausaivo pinaama nniitaraikio ari rapira ngiaammuauya titaikiai vida iya ruputuaa vaidiia irisai ruputu taika kiada iya yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kiaavai. ⁸ Mmuturu kiaavo rikioo vaidi kieetaivo ari mmoori varoo ngiaammuaa vooya tinoo: Vaa na buusaivaa teerama kiaunoo. Vaidi na yaparakiaya ngiari variaivaa irisaivaa fai deevaudiri vara nnaaranee? ⁹ Anna ivaara oto aataru pinaiyauvunu buaama rada nuaida teekiai gioonna kiaapuuya ngii teeda vaikiai teeda aa buusa aavaa numa nnaateera kiatee, ¹⁰ tikiiai rikiaada ari ngiaammuauya aataruuyauvunu nuaida varida mmuakiaa gioonna kiaapu yoketaiyaata maisaiyaatama buaida taani iya teeda vakiaani vitada numa buusa nneera nnauvaki kiaani suvui kiada variaavai.

¹¹ Variaavo rikioo vaidi kieetaivo numa gioonna kiaapuuya haitatuuma taikio mmuaa vaidivoono hama yaapeeri nneera buruqa yoketaivaa raira kiaivo iya tasipama varikio too inna tinoo: ¹² Ni seena-o, i dataikiai e aavaki hama yaapeeri nnaara raira buruqa

yoketaivaa rau varee numa variannanee? tikio rikioo hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo varivai. ¹³ Varikio too kieetaivo ari mmoori vareera ngiaammuauya tinoo: Inna yuku yaakuuvau yeenaadiri ranaa rau kiada utu raririima mmaanai kagaari kikio upisiivaki variaivee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataara-vaivee. ¹⁴ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Anutuuqo kaayau gioonna kiaapuuya maavee tioo kiisakiangii nnaasu mmatainno vitaivaivee, tiravai.

Vaidiyya sikau takiisaivaara Yisuunna yaparairavai

(Maraka 12:13-17; Rukaaso 20:20-26)

¹⁵ Tuduu vaidi Farisaiya Yisuuva kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaivaa kiaa teerama yeena rau kiada ¹⁶ iya nnaagiai nuaira vooyaata Herootaa nnaagiai nuaira vooyaata titooduu oro inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnavai. A kua kutaa tira vaidikuavee. A Anutuuqaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannavai. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a yaata utuannavai. ¹⁷ Aa kua ta i yaparakiyunna kua aavaa yaata utuee sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? ¹⁸ tuduu Yisuuva iya innara nnannatooduu inna iida taaree kiaa uuvaa too iya tunoo: Ngia vaidi huobavainna unnakua nnaamuruyavee. Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iiki-aaanee? ¹⁹ Takiisa yapaa sikau voovai ni vitaakiatee, tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada inna mmuduu too ²⁰ tunoo: Anna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Anna giaa nnutuvainno vainnee? ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuuqaa ari mmiatee, ²² tuduu rikiada iya nnikiaraida inna pikiada viravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Maraka 12:18-27; Rukaaso 20:27-40)

²³ Vuduu mmuai suaivaki vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, ²⁴ tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Vitaira-o, nnaaru Musiiva tunoo: Vaidi voovono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoono inna muaadaivaa vara kioo ari vayaanara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee, tiravai. ²⁵ Aavaki kata vaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana ti tasipama hara kiada varuuvakidiri ngaruuvoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo ²⁶ hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaguaavaano kava muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidoota mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ²⁷ Putuduu nnaagiaivau iya gioonnaivootama putiravai. ²⁸ Itaama vaikai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinaranee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueeqaivo vaivaa taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ³⁰ Fai gioonna kiaapu vaa putuaiya diiteera suaivaki diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variaiya roosiima variaaravee. ³¹ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaarivaara Anutuuqo ngii giaa ngii miivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. ³² Anutuuqo Musiinnaata kua tuu kua fafaarivo vainno tinoo: Na i nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiivai. Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo variaivaara Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyaara

putuaiya hama iya Anutuuqovee. Ivo gioonna kiaapu variyaiya Anutuuqovee, ³³ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva tuu kuaivaa rikiada ivaara nnikiarairavai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Marakaa 12:28-34; Rukaaso 10:25-28)*

³⁴ Nnikiarauduu Yisuuva ari kuaivaadiri vaidi Satuukaiya avaiyauvaa ramuunnauvaara vaidi Farisaiya rikieeravai. Rikiada nuunaida varuduu ³⁵ iyakidiri kua mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisuunna iinno taanaree kiaa vo kuavai inna yapara ruoo tunoo: ³⁶ Vitaira-o, Anutuuqo mmaanna tuu kuaivakidiri dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. ³⁸ Ii kua mmaanna tuu ivo tauraa vainno mmuakiaa kua mmaannavai yaataraivai. ³⁹ Inna inanoo kua mmaanna tuuvo tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa taara kua aavaitana eeyaa kua mmaanna tira kuaivaa yaataraivaitanavee. ⁴⁰ Aa kua mmaanna tuu aavaitanaakidiri Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvoota forofetaiya kua mmuakiaayauvootama diiteeravaivee, tiravai.

*Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Marakaa 12:35-37; Rukaaso 20:41-44)*

⁴¹ Kiaa kioo Farisaiya ivaki nuunaida varuuya Yisuuva iya yaparainno tunoo: ⁴² Ngia Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara dataa kuaida kianne? Ivo dee oyaivainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitai vaidivaivee, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva kava iya yaparainno tunoo: Mo dataama kioo Mmannasa Yoketaivo Davuitiinna tasipama varuduunno Davuitiiva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Udaangaivovee tuunnee? Davuitiiva tunoo:

⁴⁴ Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai fai na tinai

a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

⁴⁵ Davuitiiva fafaara roo itaa kua Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama ivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono hama yopeema inna kua sai tiravai. Ii suai ivakidiri hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

23

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama

iikiaiuvunugiataama iikiatee.

(Marakaa 12:38-39; Rukaaso 11:43,46; 20:45-46)

¹ Yisuuva Farisaiyaata kua kiaa taika kioo gioonna kiaapu ivaki nuunauyaata ari ngiaammuaayaatama tunoo: ² Vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama Musiiva kua mmaanna tuuvaugiataida ngii giaa ngii miaanoo. ³ Ivaara ngii giaa ngii miaivaugiataama nnaasu iikiatee. Sa iya iikiaivaugiataama iikiatee. Iya mmaanna avaiyauvakidiri ngii giaa ngii mida hama iya iyauvaa iikiaavai. ⁴ Vaidiiaa kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya mmiaani kumaata apuivaa roosiima iya mmuaararai mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmi kiada hama ngiariita kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁵ Gioonna kiaapuuya iya taateerivaara nnaasu iya ngiari mmoori mmuakiaayauvai iikiaavai. Iya Anutuuqaa kuaivaa yanaiyauvunu fafaara raa kiada kiisa nnaamuruuyauvaki yapa kiada ngiari yaakuuyauvunu raida ngiari tinniiyauvunu rau kiada nuaida varida ngiari buruqa mmitiiyauvaa hokobayauvai rapasi kiada iyauvaara sirigama rada nookiaavai. ⁶ Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Iya nuunaira

nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. ⁷ Iya yoosinna aakiyauvaki nookiaani gionna kiaapuuya iya teeda kua yoketaivaa iyara kaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁸ Sa ngiikidiri voovaara nnoonna-o kiatee. Ngia mmuaakaraama variaano. Ngii vitairaivo mmuaavai varinoo. ⁹ Ngia vaidi mmatayaiya sa ngii seena voovaara ti nnoonnavaivee kiasa innara ti napoovavee kiatee. Ngii Gioova mmuaavai ngiau aapu varinoo. ¹⁰ Sa vaidi voovaara ti kieetavaivee kiatee. Ngii kieeta mmuaavai Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varinoo. ¹¹ Ngiiikidiri vaidi voovoona ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuaavai varinaravai. ¹² Gionna kiaapu voovoona ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gionna kiaapu voovoona tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa fai Anutuuqo vitoo aruoo yapaanaravai.

*Iya unnakua tiraivaara Yisuuva ooqoo tiravai
(Maraka 12:40; Rukaaso 11:39-42,44,52; 20:47)*

¹³ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki iya kuaaree kiasa iikiaani ngia uuda rammuaavai. Ngiengieenoo ivaki hama ngii kuataikiai hama kuaivaara ivaki kuaaree kaiya uuda rammuaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁴ (Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia gionna muaadaiya nnauyauvaata iya mminnamminnaiyauvaatama yokekiaa kiada mmuara raida varidaata ngia ti mannakakiateera hokobama yaaku varaavai. Ivaara ngii irisai maisaivo pinaavai vainaravai.)

¹⁵ Ngia vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia vaidi mmuaa voovai ngii mmemmaana kuaiveera sorovuarivaa vida karada ngieera yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmoori iikiaavai. Mmoori iida varikio ivo hanigioo ngii ngiaammuaavai ngii mmemmaana varioo vaa ngia inna iikiaivaara ivo pinaama hanigioo maisavai varioo ngii mmoori maisaivaa yaataroo itaama ngii roosiima ikia aakiaivaki kuanara iinoo. Ivaara ngii irisai maisaivo vainoo.

¹⁶ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gionna kiaapuuya kiasa mmiraiyaso, ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiaanoo: Vaidi voovoona ari kua kutaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiiivo inna hama kua yeena raira kuavai. Fai ivo ari kua kutaivaa sikau goora mmannaammannaivo nuunaira nnau pinaivaki vaivaa nnutuuvaa tasipama kiasa mmiiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁷ Ngia avu maisa tuanaa kumimakaso, dee mminnaavoona ari vo mminnaavai yaatarainnee? Vara sikau goora mmannaammannaivonnee? Vara nuunaira nnau pinaivonnee? Hama Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki sikau goora mmannaammannaivo vaitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuuqaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiatirivee. Anutuuqaa nnau pinaivoona sikau gooraivo mmannaammannaivaa yaataravai. ¹⁸ Ngia vo kuavai kiaanoo: Vaidi voovoona ari kua kutaivaa tioo Anutuuqaara puara hudeera yeena tapiivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna hama yeena raira kuavai. Ivo ari kua kutaivaa tioo yeena tapiivau kati mmira puaraivo vaivaa nnutuuvaa tasipama tiivo inna yeena raira kuavai. Ivaudiri fai ivo ari kua kutaivaa iinaravaivee. Ngia itaa kua kiaanoo. ¹⁹ Ngia vaidi avu maisaso, dee mminnaavoona ari vo mminnaavai yaatarainnee? Kati mmira puaraivonnee? Vara yeena tapiivonnee? Hama puaraivoona yeena tapiivau vaitiri. Hama ngia ivaara kiatiri: Anutuuqaani vai mminnaa yoketaavaivee, kiatirivee. Anutuuqaani yapa kiasa mminnaivaa yeena tapiivoona yaataravai. ²⁰ Ivaarainno vaidi voovoona ari kua kutaivaa yeena tapiivaa nnutuuvaa tioo yeena tapiivaaraata puara ivau vaivaaraatama tiivai. ²¹ Vaidi voovoona ari kua kutaivaa tioo nuunaira nnau pinaivaa nnutuuvaa tioo ivo nuunaira nnauvaaraata Anutuuqo ivaki variivaaraatama

tiivai. ²² Vaidi voovono ari kua kutaivaa ngiau aapuuvaa nnutuuvaata tioo ivo Anutuuqaa mmaataivaaraata ivo ivaki variivaaraatama tiivai.

²³ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiyauvaa yaakuuvaitana utu kiada vakiaivakidiri mmuaavai Anutuuqaani kiadaataida pinaa kuaiyauvo Anutuuqaa kua mmaannaivaki vaiyauvaa ngia pikiada hama iikiaanoo. Ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinnada hama iyara boo kiaanoo. Ngia hama Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqakiaanoo. Ngia iyauvaa iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia iyauvaa iidada vo aataruuyauvaa vaa iikiyaiyauvaatama iikiatee. ²⁴ Ngia avu maisaso, hama ngia tuqinnama teeda gionna kiaapuuya kiaa mmiraiyaso, fingifaangaivo ngii nnoori tooriivaki vaivaa ngia feena kagaari kiada puara pinaa kameraivo ivaki vaivaa ngia nnooriivaa tasipama vara romenama kiaavai. Kiisa aataruuvo fingifaangaivaa roosiima vaivaa ngia arinaima teeda iikiaavai. Pinaa aataruuvo puara kameraivaa roosiima vaivaa ngia teeda hama iikiaavai.

²⁵ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmammaiyauvo vaikio ngii aakiyaiyauvaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gionna kiaapuuya unnakua kiaa kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisu varada ngiingiiyara nnaasu yaata utida koonnakaannama variaavai. ²⁶ E avu maisa vaidi Farisai tuanaakuavee. A pereeta kaapa aakiaivaki tauraa fini kiese mmaanaivaata fini kiaannaivaa roosiima i aakiaivaa fini kino too mmamma mmaanaivoota yoketaavai vakiaivee.

²⁷ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia putuaiya mmata nnauvaa mmaanaivau funnukakiaiayauvaa roosiima variaayavee. Mmata nnau mmaanaiyauvo inna aikiooma vaikio aakiyaiyauvaki vaidi putuaiya mmamma mmuyai uudaiyauvo vaivai. ²⁸ Itaama vaineema gionna kiaapuuya ngii mmamma mmaanaiyauvaa teeda ngiyyara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai. Ngii aakiyaiyauvaki unnakuaiyauvoota mminnamminnaa maisaiyauvootama suvuainoo.

Yisuuva ngiari irisai maisaivaa varaarivaara

*iya kiaa mmiravai
(Rukaaso 11:47-51)*

²⁹ Ngia kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngii irisai maisaivo vainoo. Ngia forofetaa putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. Ngia gionna kiaapu safuuma varuuya putuuyara sikauyauvaadiri iya mmata nnauyauvaa hatata kieeraiyauvunu funnukama kiaavai. ³⁰ Ngia iyauvaa funnukama kiada kiaanoo: Ta ti rubu tabeeya varuu suaivaki teeta variaannatiri. Ta hama iyaata iida forofetaiya ruputuaannaduu pututirivee. ³¹ Ngia itaa kua tuuvaugiataama ta kooyaa rikiaunnani aanna ngia forofetaiya ruputuduu putuuya uru nnaakara tuanaiyaida variaanoo. ³² Inna aikioovai. Ngii rubu tabeeya tauraa iya uuneema ngieeta iidada taika kiaatee. ³³ Ngia gionna kiaapu maisaso, ngia dataama kiada kua pinaivakidiri ikia aakiaivaki vida fanniima kuaarannee? Ngia maisa mmooriivaa uuvaara fai inna aikioo ivaki kuaaravaivee. ³⁴ Ivaara na vaidi forofetaiyaatama vaidi tinni yoketaiyaata vaidi vitairaiyaatama ngiisi titanai vikiai fai ngia vooya ruputikiai putikiai vooya yatari sagaiyauvunu haara kiada vooya ngiingii nuunaira nnauyauvaki ripiida ruputua rada rada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki kuaaravai. ³⁵ Ngia itaikio mmuakiaa vaidi yoketaiya kuminayaa ruputuuya irisaivo fai ngiiki vainaravai. Nnaaruaa vaidi yoketaa voovai Aveeraa Kaingo kuminayaa ruputu kiooduu putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Barakiaanna mmaapuuvaa Sakariaasaa ngia Yutayaiya ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Ngia nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuuqaara hudeeraivo

sainai vauduu vo atau yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu ngia vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. ³⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa vaidiia kuminayaa ruputuuya irisaivo aa ngia variaa aaya ngiiki vainaravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Rukaaso 13:34-35)

³⁷ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia vaidi forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapuuya Anutuuqo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani iya putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁸ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuqo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Vaa Anutuuqo vioo kiaivai. ³⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuqo innara yoketaakiaivee, kiaa kiada fai kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

24

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataarivaara tiravai
(Marakaa 13:1-2; Rukaaso 21:5-6)

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo diitoo nuunaira nnau pinaivakidiri pikioo kuanara uudu ari ngiaammuauya nuunaira nnau pinaivaki vo nnau vo nnauvaa inna vitaakiaarivaara innasi nniravai. ² Numa vitaudu Yisuuva iya tunoo: Inna aikioovai. Makee aa ngia nnau aayauvaa taanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Marakaa 13:3-13; Rukaaso 21:7-19)

³ Nnaagiai Yisuuva taapi Oriveeta ivau hara kioo varuduu ari ngiaammuauya ngiarivana innasi nnida inna yaparaida tunoo: Ti kiaa ti mmianee. A kiannaivo दौरा sui vainarannee? Dee ari vookarai mmoorivai vainai fai ta teeda rikiakio a tiinara suaivoota ngiau mmata taikaanara suaivootama vainima nninarannee? ⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ngii unnakua kiaa kioo aataru maisaivau ngii vita yapeevoora tuqinnama haitatuukiatee. ⁵ Fai kaayau vaidiia mmuaavai mmuaavai nnida ni nnutuuvaa ngiariyara kiaravai. Voovoono ngioo tinara: Anna na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gioonna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaravee. ⁶ Fai ngia gioonna kiaapuuya vainiivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayaivaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai nnaagiai nninaraivaivee. ⁷ Fai gioonna kiaapu voovaki variaiya diitada gioonna kiaapu voovaki variaiyatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovoono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gioonna kiaapuuya rapuaaravai. Fai ii sui ivaki vo yosinna vo yosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gioonna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaravai. Fai vo mmata vo mmataiyauvaki mmataa kuaruuvo utinaravai. ⁸ Gioonnaivo nnaakaraiyaa mmataanara suaivaki ivo tauraa kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima iqii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Iqii sui ivaki fai vaidiia ngii vitada vaidi kieetaiya mmikiai teeda iya kua pinaivaa ngiiki yapaaravai. Ngiiki yapa kiada ngii ripiida ngii ruputikiai putuaaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara kaayau gioonna kiaapu ngiari voopinaiya ngii teeda hama ngiyyara mmuduuya ruaaravai. ¹⁰ Iqii sui ivaki kaayau gioonna kiaapuuya tauraa niyara yaagueeqakiaiya ni pikiada iya seenaiya ngiari nnammutuuiya kooyaa vitaikiai ngiariyara ngiariyara nnannataaravai. ¹¹ Nnannateekiai fai kaayau unnakua forofetaiya

diitada kaayauma gionna kiaapuuya unnakua kiaaravai. ¹² Itaikio kaayau aataru mai-saiyauvo vakia roo vioo vioo pinaavai vainaraivaara kaayau gionna kiaapuuya mmudu-uya rira aataruuvaa fai pikiaaravai. ¹³ Fai gionna kiaapu voovoono innasi mmuaararaivo vainoonnaata yaagueeqama kioo iima roo vioo vioo ari putira suaivo innasi nnino Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai. ¹⁴ Anutuuqo gionna kiaapu-uyara dira mmayaaya yoketaivaa fai gionna kiaapuuya varada mmuakiaa mmatavau vida ivaki variaya kiaa mmikiai mmuakiaaya rikiakio nnaagiai fai ngiau mmataivo taikaanaravaivee.

Mminnaa maisa ari vookaraivo nninaravaivee
(Marakaa 13:14-23; Rukaaso 21:20-24)

¹⁵ Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivaara nnaaruaa vardi forofetaa Danieero ivaara fafaara roovo Anutuuqaa nnau yoketaa tuanaivaki dioo vainaravai. Gionna kiaapuuya aa kua na kiau aavaa jaarida arinaima rikiaatee. Fai ivo dioo vainai teeda ¹⁶ ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁷ Fai gionna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo sa ari mminnamminnaivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. ¹⁸ Gionna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁹ Boo, iqii suai ivaki gionna nnaakara sunnaakiaiyaata gionna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravau iya mmuaararainaravai. ²⁰ Vati pinaa rira suaivakiaata vaidiiva kati varira suaivakiaatama vivoora kiaa yaaku varaatee. ²¹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararaivo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaivo gionna kiaapuuyaki vaivaa yaataaranaravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnaivaki variaya hama kaayau maisa mmuaararaivo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararaivaa taaravai. ²² Iqii suai ivaara Anutuuqo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai gionna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²³ Fai iqii suai ivaki gionna kiaapu voovoono ngii tinara: Taatee. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. Fai voovoono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiaatee. ²⁴ Fai unnakua vardi vooya nnida voovoono ariiyara tinara: Na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivoona ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. Anutuuqo gionna kiaapuuya ariinnee kiaa mmataama kiaiya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaravaara iya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaaravai. ²⁵ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaraivaara mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

²⁶ Fai iya ngii kiaara: Taatee. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo koo mmuyai gaanga mmataivau varinoo, tikiai sa oro taatee. Fai iya kiaara: Nnau aakiaa voovaki varinoo, tikiai sa iya kuaivaa rikiaatee. ²⁷ Suai raari raivakidiri saneetuvo ngioo suai haatapeeranni vioo akiairaama tipannuuma kiaivaa roosiima Na Vaidiivaa Mmaapuuvu itaama mmuaakaraama tiinaravee.

²⁸ Vardi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavaivee, tiravai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya nuunakiaivaki ari tiinaraivaara Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Marakaa 13:24-27; Rukaaso 21:25-28)

²⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Iqii suai ivaki maisa mmuaararaiyauvo taika kino too akiairaino fai suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too aakiapuuyauvo ngiauvaidiri tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabi kuaaravai. ³⁰ Ii suai ivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvu tiinara atavau ngiauvau vainaravai. Vainai teeda mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa vo kua vo kua kiaiya ratada varida teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvuonoo ngiau aapu nama aakiadaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari

vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai tiinaravai. ³¹ Na tiino noomaivo pinaama akua tinai na aangeraiya titanai teeda iya mmuakiaa yoosinna nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida gioonna kiaapu na niniiniee kiaa mmataama kiauya rupi nuunama vitada niisi ngiaaravee.

*Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Marakaa 13:28-31; Rukaaso 21:29-33)*

³² Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia tuqinnama rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³³ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo inna vaa vainima vainoo. ³⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³⁵ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

*Hama voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai
(Marakaa 13:32-37; Rukaaso 17:26-30,34-36)*

³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variaiyaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napoovaano nnaasu too rikiaivai. ³⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ³⁸ Nnaaru hama nnooriivo mmata mmuakiaavai rapodaa taika kioo suaivaki gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nneeda nnooriivaa nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaidada ³⁹ iya hama nnooriivo iya raputu taikaanara kuaivaa arinaima rikiooduu nnooriivo ngioo iya raputu taika kieeravai. Iya itaama varuneema Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kava tiinara suaivaki fai gioonna kiaapuuya mmuaikaraama kumimakaida variaaravee. ⁴⁰ Ii suai ivaki taara vaidivaitana mmooriivaki mmooriivaa varakio Anutuuqo fai vuaivaa vitoo vioo vuaivaa pikioo kuanaravai. ⁴¹ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuqo vuainningiaa vitoo vioo vuainningiaa pikioo kuanaravai. ⁴² Ivaaraida haitatuukiatee. Ngia hama ngii Udaangaivo tiinara suaivaa teeda rikiaaraivaara haitatuuki-atee. ⁴³ Aa kua aavaa rikiaatee. Mmuara vareera vaidiivo nnauvaki nninara suaivaa vaa nnau nakaaravo rikioo avuuvaa too vaitiri. Mmuara vareera vaidiivo heenaki ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁴ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia teeda rikieera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo fai kava tiinaravaivee.

*Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Rukaaso 12:41-48)*

⁴⁵ Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama nnaasu iinnee? Itai ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama iya mmiivai. ⁴⁶ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradii vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui vaava vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo maisama varioo ariiyara tinara: Nnoonna vaidiivo hama akiairaama nninaravee, ⁴⁹ kiaa kioo ari seena ngiaammuauya ripiinno yeennaiyauvaa nnoo nnoori kapikaraivaata nnoo ari seena vaidiiva nnoori kapikaraivaa nneeda kumimakakiaiya tasipama varino ⁵⁰ fai yapooma hama ivo rikioo teeraira suaivaki nnoonna vaidiivo nninaravai. ⁵¹ Ngioo ivo fai inna ruputu rutaka kagaari kino ivo huoba kua tira unnakua nnaamuruuya variraivaki kuanaravai. Ii yoosinna ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee.

25

Yisuuva kiaatanna yaakuuvaitanaayaadiri mmataama kioo tiravai

¹ Na tiinara suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Kiaatanna yaakuuvaitana ngiari raamaiyauvaa varada kieevatiivaa yaapeeri buusa nneera suaivaki oto inna sunaara kuaavai. ² Iyakidiri kiaatanna yaaku saivai yaata duunaya kuaani kiaatanna yaaku saivai tinni yoketaaya kuaavai. ³ Kiaatanna yaata duunaiya ngiari raamaiyauvaa nnaasu varada hama karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁴ Kiaatanna tinni yoketaiya ngiari raamaiyauvaata varada ngiari karasiinaiyauvaatama varada kuaavai. ⁵ Iya oro varida kieevatiivaara haitatuuda taavo ivo homo faikaa ngioo varikiyai iya vuru raikiyai vakiaavai.

⁶ Vakiaavo rikioo heena tammaikio aayannaivoono iya yuruunno tinoo: Vaa kieevatiivo nninoo. Diitada oro inna sunada ngiatee, ⁷ tikiyai rikiada diitada ngiari raamaiyauvaa subi teerama kiaavai. ⁸ Subi teerama kiaani hama teerakiayaano vaa teerama kiaiya kiaanoo: Ti raamaiyauvo tasuunara iinoo. Ngiengieeraira karasiinaiyauvaa ti mmikiyai ta ti raamaiyauvaki tusi kuaaravee, ⁹ kiaani rikiada iya sai kiaanoo: Hameetavee. Fai ngia tikiyai ta ngii mi kiada ngieeta teetama hama karasiinaatainaravai. Ngia oro karasiinaiyauvaa yookaama kiada ngiingiiyara varada ngiatee, ¹⁰ kiaani rikiada karasiina varaara vida variaavo kieevatiivo nnikiyai vaa teerama kiaiya inna sunada buusaivaa nnaara vida kiaavo ivo sipuuvaa rau kiaivai.

¹¹ Rau kiaikiyai nnaagiai kiaatanna saiya kava vara ranada numa kiaanoo: Udaangao, sipuuvaa tiini hatuaanee, ¹² kiaavo rikioo ivo iya sai tinoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii tauyavee, tiivaivee. Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo: ¹³ Itaama vainai tuqinnama haitatuukiatee. Hama ngia na tiinara suaivaa teeda rikiaavaivee.

*Yisuuva ngiaammuauyayaadiri mmataama kioo tiravai
(Rukaaso 19:11-27)*

¹⁴ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo aa na kua tinara aavaa roosiima vainaravai. Vaidi voovono ngieera vo yoosinnavakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya tikiyai innasi ngiaavo rikioo ari nnau mminnamminnaiyauvaa haitatuuki-ateera kiaa kioo ari sikauyauvaa iya mmiivai. ¹⁵ Ivo iya mmoori varaiyauvaa mmuaavai mmuaavai too rikiaa kioo ivaara sikauyauvaa yaarummua kioo iya mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (5000) mmi kioo voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) mmi kioo voovai kiisa sikauyauvaa (1000) mmiivai. Ivo iya itaama mmi taika kioo iya pikioo kuaivai. ¹⁶ Kuaikio rikioo ngiaammuauvo kaayau sikauyauvaa (5000) utiivoono kammannaikio varoo oro vaidi vooya mmikiyai varada ngiari mmoori pinaivaki irisaiyauvaa varada saiyaavaata inna mmikio too ari sikauyauvunudiri yaatarai sikauyauvaatama vara nuunama utuoo taikio kaayakaayauma sikauyauvo (10,000) vaivai. ¹⁷ Nnoonnama sikauyauvaa (2000) utii ngiaammuauvoono mmuaikaraama iinnonno kava nnoonnama sikauyauvaa (2000) vara nuunaikio vioo kaayau sikauyauvo (4000) vaivai. ¹⁸ Kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono vioo mmataivaki hanuu kioo nnoonna vaidiivaa sikauyauvaa hauma kiaivai.

¹⁹ Iya itaama iima kiada variaavo nnaagiai hokoba suaivo taikaikio nnoonna vaidiivo ngieeraipidiri numa iyasidiri ari sikauyauvaa varaanara nniivai. ²⁰ Ngioo taikio ngiaammuau kaayau sikauyauvaa (5000) mmuovoono kava kaayau sikau (5000) vooyauvaatama tasipama inna mmioo tinoo: Nnoonna-o, taanee. A kaayau sikauyauvaa (5000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori iikiauko kaayau sikauyauvo (5000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmiaunoo, ²¹ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuau yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²² tikio vo ngiaammuau voovai nnoonnama sikauyauvaa (2000) utiivoono numa nnoonna vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, taanee. A nnoonnama sikauyauvaa (2000) ni munnaiyauvaa na ivaadiri mmoori

iikiauko nnoonnama sikauyauvo (2000) vaiyauvaatama na vara nuunama utuee i mmi-aunoo, ²³ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna tinoo: A ngiaammuuau yoketaakuavee. A mmooriivaa yoketaama iikiannavai. A sikauyauvaa varee iyauvunudiri yoketaama iikiannani irisaivaa fai na pinaa mmooriivaara Dianeera i yapa kiaanaravai. Numa ni tasipama variee sirigakianee, ²⁴ tikio ari vo ngiaammuuau voovai kiisa sikauyauvaa (1000) utiivoono numa yokeera vaidiivaa tinoo: Nnoonna-o, na i taukai a tinni yaagueeqaira nnaamurukuavee. Hama a yeenna hauvaa utuanna mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaannavai. A hama mmoori varaannaivakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiannavai. ²⁵ Ivaara na aatuuna oro i sikauyauvaa mmataivaki hau kiauvasi. Taanee. Aanna ai sikauyauvoonno vainoo. Ee varaanee, ²⁶ tikio rikioo nnoonna vaidiivo inna sai tinoo: A ngiaammuuau maisa kati varira nnaamurukuavee. Vaa a kutaa taannani na hama yeenna hau utuau mmooriivakidiri yeenna kaanaivaa varaunnee? Vaa a taannani na hama mmoori varauvakidiri yeennaiyauvaa tau varee ngiaunnee? ²⁷ Mo inna aikioovai. A itaama yaata utueennainna a ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaataama vaikiainnaata mmataivaki hau kiaannavai. Vaa a sikau nnaamuruuvaki yapa kiaannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaarivaasidiri sikau kiisaivaatama varautirivee, ²⁸ kiasa kioo vooya tinoo: Aa vaidi aavaasidiri sikau aayauvaa ravisi varada pinaa sikauyauvaa (10,000) utii vaidiivaa mmiatee. ²⁹ Gioonna kiaapu voovoono pinaa mmooriivaa varaivaa fai na kava vo mmoori vooyauvaatama inna mmimo rikioo fai kaayauma inna suvuainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama kaayau mmooriaataivaa fai kiisa mmoori innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaannaravai. ³⁰ Aa ngiaammuuau kumina varii aavaa varada oto mmaanai upisiivaki kagaari kiatee. Ii yoosinna upisi ivaki gioonna kiaapuuya varida teekio iya nnannateenai fai ngiari avaiyauvaa hakutikio iya ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravaivee. Nnoonna vaidiivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

Yisuuva yapooma mmuakiaaya ngiari mmooriyauvaara iya yaparainaravai

³¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo fai na kava mmatayaa tiinara suaivaki mmuakiaa aangeraiyaatama ni tasipama tiikiai fai na ari vookaraama yoketaama variee fai gioonna kiaapuuyara dinaravai. ³² Fai na iyara diee vainai mmuakiaa gioonna kiaapu sainaidi sainaidiri niisi nnida nuunakiaaravai. Nuunaikiai puara sipisiipa memeeyauvaa haitatuura vaidiivo ari puaraiyauvaa sainai sainai yapaineema ³³ fai na iya mmuaavai mmuaavai sainai vara yapee sainai vara yapaannaravai. ³⁴ Na yapa kiee kieetavai diee vaina gioonna kiaapu ni yaaku yaadudainningiaa diaiya tinara: Ni Napoova ngiiyara yoketaa kua tiiya nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo yoosinnaivaa ngiini teerama kioovaki numa variatee. ³⁵ Na ni yeenna raikiai variaukai ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori raikiai variaukai ngia nnooriivaa ni miaavai. Na voopinnaivo ngiaukai ngia niyara tuqinnaavai. ³⁶ Na taguaada variaukai ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai ngia numa ni taavai. Ivaara ngiini teerama kioovaki numa variatee, ³⁷ tinai rikiada fai safuuma variaya ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई तै तांनानो इ येन्ना राइकी तै येन्नैयौव्वा इ म्माइन्नवैन्ने? दौरा सुई इ न्नोरी राइकी तै न्नोरीव्वा इ म्माइन्नवैन्ने? ³⁸ दौरा सुई अ वोपिन्नावै न्गिन्नै तै अयरा तुक्किन्नवैन्ने? दौरा सुई अ त्गुआद वैरिन्नै तै अयरा रैरैयौव्वा इ म्माइन्नवैन्ने? ³⁹ दौरा सुई तै तांनानो इ न्नीतरैकी वैरिन्नै तै इ तुक्किन्नवैन्ने? दौरा सुई अ ओवी न्नावै वैरिन्नै तै ओरो इ तांनवैन्ने? ⁴⁰ तैकी रैकी ना क्केतैवो सै इयै तैरै: ना क्वा क्तावै न्गी ग्वा न्गी म्माओ. आ नै गतै वयै अयकीदुरै कुमिना वोवैरै इतैमा इकीवो इन्ना न्नीयैरैतैमा इकीवैवे, तैरैवै.

⁴¹ Fai na itaa kua kiasa kiee gioonna kiaapu yaaku geedainningiaa variaya tinara: Anutuuqo hama ngiiyara yoketaayavee tiya ni pikiada kuatee. Ikiavo tupatupaa too variraivaki Anutuuqo Sataangaata inna aangeraiyaatama iyani teerama kiaivaki kuatee.

⁴² Na ni yeenna raikiai variaukai hama ngia yeennaiyauvaa ni miaavai. Na ni nnoori

raikiai variaukai hama ngia nnooriivaa ni miaavai. ⁴³ Na voopinnaivo ngiaukai hama ngia niyara tuqinnaavai. Na taguaada variaukai hama ngia uyira rairaiyauvaa ni miaavai. Na ni niitaraikiai variaukai hama ngia numa ni tuqinnaavai. Na oovi nnauvaki variaukai hama ngia numa ni taavaivee, ⁴⁴ tinai rikiada fai ni sai kiaara: Udaanga-o, दौरा सुई ता तान्नानो इ येन्ना राकियो इ ननोरी राकिया हामा येन्नैयौव्वा इ म्मिदा ननोरीयौव्वा इ म्मिअन्नवैन्ने? दौरा सुई अ वोपिन्नावै न्गिअन्नानि हामा ता इयारा तुपिन्नान्नवैन्ने? दौरा सुई अ तगुआदा वैरिअन्नानि हामा ता उयिरा रैरैयौव्वा इ म्मिअन्नवैन्ने? दौरा सुई इ न्नीतराकिया वैरिअन्नानि हामा ता ओ इ तुपिन्नान्नवैन्ने? दौरा सुई अ ओवी न्नाुवकिया वैरिअन्नानि हामा ता ओ इ तान्नवैन्ने? ⁴⁵ तिकिया रिकिई फै ना सै तिनारा: ना कुआ कुतावै न्गी गिआ न्गी म्मिअनुओ. न्गिया हामा आ कुमिना आयकडिरी वोवारा इकियाअनेमा हामा न्गिया न्नीयारातमा इकियावैवे, ⁴⁶ तिनै रिकिआ इया इरिसै म्मैसैवो तुपतुपू वैरैवकिया विकिया वैदी सफुमा वैरैयै तुपतुपू वैरैवकिया कुआरैवैवे. यिसुवु इता कुआ तिरवै.

26

Vaidiia Yisuunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(Maraka 14:1-2; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Vaa Yisuuva ii kua mmuakiaa iyauvaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya tunoo:
² Vaa ngia rikiaavai. Fai taara suaivaitana taika kinai buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nnaara suaivo nninaravai. Nnino fai vaidi voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa kooyaa vaidi kieetaiya ni vitainai yatari sagaivau fai ni haara kiaravaivee, tiravai.
³ Vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida ngiari kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki hara kiada varida
⁴ haumakinaa Yisuunna vitada ruputikio putuaiveeraivara kua yeena rairavai. ⁵ Kua yeena raida tunoo: Buusa nneera suaivaki gionna kiaapuuya nuunaida iya kumimakaida rapivoora kiaa hama ta Yisuunna utida ruputuaaravee, tiravai.

Gioonnaivo Yisuunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuvvaa apiravai
(Maraka 14:3-9; Yuvuaano 12:1-8)

⁶ Yisuuva yoosinna Betaniaa vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoonaa nnauvaki hara kioo variravai. Simoonaa mmammaivo buunna hooya mmamma roosuvo vaa yoketairavai.
⁷ Inna nnauvaki Yisuuva yeenna nnoo varuduu gionna voovono heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriiavaara pinaa sikauyauvaadiri yookaama kioo varoo numa inna kieetaivau tusaa apiravai. ⁸ Tusaa apuduu ari ngiaammuauya iva uuvaa tooduu iya nnannatooduu tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa tusaa kagaari kiannee? ⁹ Ivo ivaa varoo vaidiia mmiitiri. Irisai sikau pinaiyauvaa varoo gionna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya itaa kua tuu kuaivaa rikioo tunoo: Ngia aaniiraida aa gionna aavaara itai kuaivaa kiannee? Iva yamaa aataruvainno ni iinoo. ¹¹ Mmanna haipu gionna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada variaaravaivee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. ¹² Na putinai ni hakuaraivara gionnaivo mmuaanaa heenna suuyaivaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ¹³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiaa yoosinnaiyauvaki aa gionna aavo ii mmayaayaivaatama iya gionna kiaapuuya kiaa mmikiai rikiada innara yokeetaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivara ee-oo tiravai
(Maraka 14:10-11; Rukaaso 22:3-6)

¹⁴ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso vuai nnutuuvo Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo ¹⁵ iya tunoo: Fai ngia aaniivai ni mikiai na Yisuunna kooyaa ngii vitainarannee? tuduu iya sikau mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaakuuvaitana yaarummua

kiada inna mmiravai. ¹⁶ Mmi kioodoo too ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitatuuravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Marakaa 14:12-21; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)*

¹⁷ Gioonna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera tauraa suaivaki Yisuunna ngiaammuauya innasi nnida tunoo: Ta dee nnauvaki vida Varaigiataa buusa a nnaanaravaa aini teerakiaunnannee?

¹⁸ tuduu rikioo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki vaidi voovaasi vida inna kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Ni suaivo vaa vainima nninoo. Na ni ngiaammuauyaatama i nnauvaki buusa Varaigiataivaa nnaaravee, kiatee, ¹⁹ tuduu rikiada inna ngiaammuauya iva tuuvaa rikiada oro buusaivaa teerama kieeravai.

²⁰ Teerama kioodoo heenauduu rikiada Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama yeenna nnaara oro varida ²¹ yeenna nneeda varuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri vaidi voovoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiada ari ngiaammuauya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu mmuaavai mmuaavai inna yaparaida voovoona tunoo: Udaanga-o, vo neenoonnee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Vaa vaidi voovoona ni tasipama yeennaivaa yavaivakidiri mmuaavaugiataa rabuuma kioo nnaivoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²⁴ Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovoona kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravoona fai irisai maisivaa varaanaravaivee. Ii vaidi ivaa hama ari kaano mmataitiri. Hama mmoori maisivaa iinno irisai maisivaa varaitirivee, ²⁵ tuduu rikioo Yutaaso inna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaravoona tunoo: Mo vitaira-o, neenoonnee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eeno kiannavaivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Marakaa 14:22-26; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yeenna nneeda varuduu Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Aavaa varada nnaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²⁷ Tuduu nnooduu iva kava vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo iya mmioo tunoo: Ngia ivakidiri mmuakiaaya nnaatee. ²⁸ Aanna ni kiauvai. Na kaayau gioonna kiaapuuyara yaata utuee ni kiauvaa tusaa kino rikioo Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvoo kooyaa vaino ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ²⁹ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na aavau kava vuaina suuyaivaa ngii tasipama nnaanaravai. Vo suai voovaki yapooma ni Napoonna yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa ngii tasipama ari vookaraama nnaanaravaivee, ³⁰ tuduu nnaa kioodoo iya Anutuuqaara kuaru voovai kua taika kiada diitada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaraivaara Yisuuva kooyaa ari kua mmiravai

(Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Aa heena aavaki fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiri-ikiaravaivee, tiivaivee. Kua fafaaraivoona itaa kua tiivai. ³² Fai itaama vainai na putino Anutuuqo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neeno hama i pikiaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Turau hama kakaraivo akua tinai fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee,

tinaraivee, ³⁵ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Fai hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaraivee, tuduu ari ngiaammuau mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Marakaa 14:32-42; Rukaaso 22:39-46)

³⁶ Tuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama yoosinna Kisamanii vioo iya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro hayu vo kammuvaidiri yaaku varaanaravee, ³⁷ kiaa kioo Petoroosaa vitoo Sevetainna mmaapuuvaaitana vitoo vioo varuduu inna au-saivo kaayauma mmuaararooduu iva yaata utuuvo ari vookaraduu ³⁸ iva iya tunoo: Mmuaararavio niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuaararoo ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁹ kiaa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo mmataivaki vainno yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, vo aataru voovai vainai mmuaararavio aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaravaara oqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikiane. Ai iikiataivaa iikiane, ⁴⁰ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuau vuru vaidava varuduu ivo iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Mo dataikiai ngia hama mmuaa suai voovau niiyara tida avu teeda vakiaannee? ⁴¹ Ngii iinno taanaravio ngiisi nninarainoo tida avu teeda vaidava yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, aa nnoori toori kapikarai aavaa fai hama na nneeno mmuaararavio homo vainaravaara inna aikioo eenoo ai iikiataivaa iikiane, ⁴³ kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuau vuru rusi rusiima rikiada vaa vuru vairavai.

⁴⁴ Vauduu too Yisuuva kava iya pikioo oro vooneetu yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁵ Kiaa kioo kava vara ranoo numa ari ngiaammuau vuru vaidava variaannee? Na Vaidiivaa Mmaapuuvaava vaidi voovono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo aavaa nninoo. ⁴⁶ Taatee. Vaidiivo kooyaa ni vitainaravono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiiva Yisuuva utida rupuutuaara iiravai

(Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso nniravai. Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaa yokovaiyaatama kaayau vaidiiva titooduu iya paipa avaikaravauvaata tipaiyauvaatama utida Yutaasaa tasipama Yisuuvasi nniravai. ⁴⁸ Yutaaso kooyaa inna vitainaravono vaa mmuaanaa vaidiiva kiaa mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaanara vaidiivo inna ngia vitaara vaidiivo. Inna puaisa utuatee. ⁴⁹ Ivo itaa kua tuuvono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuuva tunoo: Vitaira-o, a yoketaama variannanee? kiaa kioo inna mmooteravai. ⁵⁰ Mmootooduu Yisuuva inna sai tunoo: Ni vuaigo, e aapi iinara ngiannaivaa iikiane, tuduu rikiada vaidi vooyaano numa Yisuuva puaisa utu kiada vauduu ⁵¹ Yisuuva ngiaammuauyavidiri voovono ari paipa avaikaravauvaata nnaamuruuvavidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuau voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁵² Rutaka kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauva tunoo: Ai paipaivaa vara ari nnaamuruuvaki kava uyuanee. Mmuakiaa gionna kiaapuuya paipa avai karaivaadiri utida gionna kiaapu vooya rupuutuaaraiya fai iyaata irisai paipa avai karaivaadiri utida iya rupuutuaaravai. ⁵³ Hama ngia rikiaavai. Ni iikiataivaa na ni Napoonnara aayanna tino fai ivo akiairaama aangeraa hama ngia yopeema yaaruaiya titanai ni utida yoketaivau ni yapaaravee. ⁵⁴ Mo itaama vainai dataama kioo Anutuuqaa kua fafaaravio tuuvaugiaatama iya itaama iikiavava kaanaivo aanna vainarannee? Hama fai vainaravaivee, tiravai.

⁵⁵ Kiaa kioo ivaki nuunauya Yisuuva tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiaa kiada paipa avaikaravauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee

ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. ⁵⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaiya ngia iikiaivaara fafaara roovaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia itaama iikiaano, tiravai. Tuduu rikiada ari ngiaammuuu mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Marakaa 14:53-65; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵⁷ Vuduu vaidi Yisuunna utuuya inna vitada Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaanna nnauvaki yapa kiada varuduu vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaki nuunaida variravai. ⁵⁸ Varuduu Petorooso ngieeradi Yisuunna nnaagiai voo voo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki voo vaidi rapiraiyaatama tasipama hara kioo varioo Yisuunna iikiaarivaa taanarivaara ivaki variravai. ⁵⁹ Varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna ruputikio putuaiveera unnakuivaadiri kua pinaana inna yapaara uduu ⁶⁰ kaayau gionna kiaapuuya numa innara unnakua tuduu hama kua oyaivoootauduu pikiooduu nnaagiai taara vaidivaitanaano diitada numa tunoo: ⁶¹ Aa vaidi aavoono ataa kua tunoo: Na aikiooma Anutuuqaa nnau pinaivaa havarata kiee taaravooma suaivo taikanai na kava heeka kiaanaravaivee, tiravaivee. ⁶² Ivaitana itaa kua tuduu rikioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivoono diitoo Yisuunna tunoo: Mo iya i kiaani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aavaitana mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶³ tuduu rikioo Yisuuva kua seemuaa varuduu kava kieeta tuanaivoono inna tunoo: Anutuuqo ngiau aapu variivaa nnutuuvaa tasipama kua kutaavai ti kiasa ti mmianee. E Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiaivovee tie Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee tie ti kiasa ti mmianee, ⁶⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaa kuavai kiannano. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aanna na varia suai aavakidiri varia ree viee viee nnaagiai na varinara suaivakiaatama fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapu Anutuuqo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaatarivaa yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiaidaadiri tiinaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo kieeta tuanaivo inna kuaivaara inna ausaivo pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Ivoono Anutuuqaara koonnama kua tiivai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaarivaara yaata utuatee. Ivo ari avaiakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuqaa mmaapuvavee, tiivaa vaa ngia rikiaano. ⁶⁶ Ngia innara dataamaida yaata utuaanee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikiooma ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁷ Iya itaa kua kiasa kiada Yisuunna viri nnikiivaki kuaanuuvaa visida yaaku rurauma utida inna ruduu vooyaano yaaku yapa nneerannidiri inna rida varida ⁶⁸ tunoo: Anutuuqo i mmataama kioo vaidi Misiaakuavee tie kooyaa ti kiasa ti mmianee. Gionnoonno i ruputiinne? tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Marakaa 14:66-72; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Iya itaama iida varuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu mmoori vareera kiatanna voovoono numa inna tunoo: Eetama Karirayaa vaidi Yisuunna tasipama nookiannakuavee, ⁷⁰ tuduu rikioo mmuakiaa ivaki varuuya rikiada vauduu Petorooso yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: A kianna kua oyaivaa hama na arinaima rikiaunoo, ⁷¹ kiasa kioo oro nnau haayaivaki dio vauduu vo mmoori vareera kiatanna voovai inna too vainno vaidi ivaki duuya tunoo: Aa vaidi aavo Nasareetaa vaidi Yisuunna tasipama nuairaivovee, ⁷² tuduu rikioo Petorooso kava yaagueeqama ooqoo tuoo tunoo: Kutaa tuanaavai. Hama iqii vaidi ivaa na tauvaivee, ⁷³ tuduu kiisa suai taika kioodoo vaidiia ivaki duuya numa inna tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. A kua kiannaivo inna nnuuna roosiinoo, ⁷⁴ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiasa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuuqo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo. Hama na tau vaidivaivee, tiravai. Iva tinee tuu saivaata kakaraivo akua tuduu ⁷⁵ Yisuuva tauraa inna kiasa mmuu kuaivaa kava vaa

taunnu kioovaa yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiaa mmioo tunoo: Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuu kuaivaa ivo kava yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

27

Vaidiyya Yisuunna vitada Piratuusaasi viravai

(Marakaa 15:1; Rukaaso 23:1-2; Yuvuaano 18:28-32)

¹ Heenanaanna suaivo nnuduu rikioo mmuakiaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunaida Yisuunna ruputuaara kuaivaa kiaa safuuma kiada ² inna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai.

Yutaaso putiravai

(Aposoroo 1:18-19)

³ Mmuduu too Yisuunna nnammutuiaiyo kooyaa inna vitau vaidiivo Yutaaso iya Yisuunna vitada ruputuaara uuvaa too inna ausaivo hanigiooduu ivo sikauyauvaa vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana varoo vioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kava mminaree kiaa vioo tunoo: ⁴ Vaa na mminnamminnaa maisaivaa varaunoo. Vaidiivo hama mminnamminnaa maisaataivaa na ngii vitaakiaukai ngia ruputuaara iikiaanoo, tuduu rikiada tunoo: Mo datainne? Hama ii mmoori ivo tiiki vainoo. Aiki vainoo. Eenoo ivaara tuqinnama yaata utuane, ⁵ tuduu rikioo Yutaaso nuunaira nnau pinaivaki sikaudaa kagaari sereguatiima kioo vioo yeenaivaa varoo mmaana haara kioo vainno putiravai.

⁶ Ivo vuu saivaata vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya sikauyauvaa propaarooma varada tunoo: Aa sikau aayauvo vaidiivaa ruputuaavo irisai putiivaara vai sikauyauvaivee. Ta aayauvaa nuunaira nnau pinaivaa sikau nnaamuruuvaki yapaaraivaara ti mmaanna tuu kuaivo ooqoo tiivaivee, ⁷ kiaa kiada ivaara kuakuaakuaiyauvaa tida yeena rau kiada kookaraa sikauyauvaa varada mmataivaa hanuu kioo kuu yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmata voovai varada ngiari vo yoosinnaiya numa varida putikiyai ivaki hakuaraivaara vareeravai. ⁸ Ivaara aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya kiaanoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, kiaavai.

⁹ Iya ivaa uuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yirimiaava tuu kuaivo kaanairavai. Yirimiaava tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaiya vaidiivaara mmataama kiada kagaari kioo sikauyauvo vo vaidivai yuku yaakuuvaa taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vooya varada ¹⁰ yavaa iira vaidiivaa mmida inna mmataivaa varaavai. Udaanga Anutuuqoono ivaara ni gaa ni mivaivee. Yirimiaava itaa kua tiravai.

Piratuuso Yisuunna yaparairavai

(Marakaa 15:2-5; Rukaaso 23:3-5; Yuvuaano 18:33-38)

¹¹ Yisuuva Roomaaya kieetaivaa avuuvau duoo vauduu ivo inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuanne? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ¹² tuduu rikioo vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama kua pinaivaa innaki yapa kiooduu rikioo hama iya kua sai tirama kioo kua seemuaa variravai. ¹³ Kua seemuaa varuduu Piratuuso inna tunoo: Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa vaa a rikiaannanne? ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua voovai sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai

(Marakaa 15:6-15; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹⁵ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varuu vaidi voovaara gioonna kiaapuuya inna yapara ruuvaa Roomaaya kieetaivo mmaanai titooduu tuoo viravai. ¹⁶ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso pinaa mmoori maisaivaa uuvaara oovi nnauvaki hara kioo variravai. ¹⁷ Hara kioo varuduu kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida varuduu Piratuuso iya yaparainno tunoo: Dee

vaidivaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? Vo Paravaasaanee? Vo Yusuunna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaanee? tiravai. ¹⁸ Kieeta vaidiia Yisuunnanikaraama variaaree kiaa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai. Vaa ivo ivaa rikioovaara itaa kua tiravai.

¹⁹ Ivo nnau pinaivaki gioonna kiaapuuya yaparaira mmaataivau homo hara kioo varuduu ari nnaataivo ngiaammuuu voovai kuaivaa kiaa mmioo titaa kiooduu Piratuusaasi ngioo tunoo: I nnaataivo tinoo: Na heenaki vuru vaina ii vaidi ivaayaa ruvuaataivaa tauko ni maisainoo. Ivaara ii vaidi yoketaa ivaa sa vo aataru voovai inna iikiane, tiivaivee, tiravai.

²⁰ Ivo itaa kua tuoo varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama gioonna kiaapu nuunauya yaagueeqama tunoo: Piratuuso ngii yaparainai inna kiaa mmida kiatee: Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Tuoo vinai Yisuunna rupuuanee. Itaa kua kiatee, tiravai. ²¹ Roomaaya kieetaivo kava iya yaparainno tunoo: Taara vaidivaitana oovi nnauvaki variaivaitana fai dee vaidivaara na sipuuvaa hatuano tuoo ngiisi kuanarannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Paravaasaani sipuuvaa hatuaanee, ²² tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Yisuunna Anutuuqo mmataama kioo vaidivaivee ngia kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? tuduu rikiada mmuakiaaya sai tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²³ tuduu rikioo Piratuuso iya avaiyauvaa sai tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai ivo iivainnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²⁴ tuduu rikioo Piratuuso hama yopeema iya avaiyauvaa hatokoo iya kiisa suai rapuaara uuvaa too iya avuuyauvunu nnooriivaadiri ari yaakuuvaa fini kioo tunoo: Fai ivo putino hama inna kiauavaa irisaivo niiki vainaravai. Fai ngiingiiki vainaravai. Ngiengieenoo iikiatee, ²⁵ tuduu rikiada mmuakiaaya inna sai tunoo: Kii ivo putino inna kiauvo mmaanai tiinaraivaa irisaivo tiikiaata ti nnaakaraiyakiatama vakiaivee, ²⁶ tuduu rikioo Piratuuso tuduu Paravaasaa mmaanai titooduu tuoo iyasi vuduu Piratuuso ari ngiaammuaaya Yisuunna mmuduu rikiada iya inna ripiima kiooduu rapira vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara vitada viravai.

Rapira vaidiiaano Yisuunnara rairavai

(Maraka 15:16-20; Yuvuaano 19:2-3)

²⁷ Piratuusaa rapira vaidiia Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivaki vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaayaata tuduu nnida nuunaida inna avuuvau diravai. ²⁸ Dida vaidi inna uyira rairaiyauvaa utu ranna kuasasaama kiada buruqa kookeevaa varada innayaa apu kiada ²⁹ yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada kuasaa yauvaa varada inna yaaku yaadudaivau yapa kiooduu tu kioo vauduu inna yuku oyaivaki toorivu yau hara kiada innara rairavai. Innara raida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ³⁰ kiaa kiada innayaa kuaanuuvaa visida yauvaa ivo utuuvaa ravis kiada ivaadiri utida inna kieetaivau rida variravai. ³¹ Rida varida innara raidada kiada buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyua kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Maraka 15:21-32; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

³² Vida varuduu yoosinna Kureenavakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono iya saidi nniravai. Nnudu rikiada rapira vaidiia inna yaakuuvaudiri utu raririima rada Yisuunna yatari sagaivaa apuoo kuaiveera inna tuduu varoo viravai. ³³ Iya vuu yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Korokataa nnutuuvaa oyaivo kieeta mmuyaivo ivaki vau yoosinnaivovee. ³⁴ Iya ivaki dida vaidi vuaina suuyaivaata kapikarai nnooriivaatama Yisuunna mmuduu nnaa too pikieeravai.

³⁵ Pikiooduu inna vitada inna uyira rairaiyauvaa rada yapa kiada yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaatareera mminnaiyauvaa

rootu rootuuda varida yaatarooyaaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁶ Vara kiada ivaki Yisuunna puru variravai. ³⁷ Iya kua pinaivaa innaki yapa kioo kuaivaa yatari sagaivau fafaara reeda inna kieetainningiaa yapa kieeravai. Ii kua ivo vainno tunoo: Aanna Yisuuva Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ³⁸ Iya mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

³⁹ Haara kioodoo gioonna kiaapu yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaida innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida ⁴⁰ inna tunoo: A nuunaira nnau pinaivaa havarata kieve kava taaravooma suaivaki heekaanaravee tunnaikuavee. Mo eenoo ai vatee yoketaivau yapaanee. A kutaa Anutuuqaa mmaapukuavee tiee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ⁴¹ tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kua mmira vaidiiaata vaidi yokovaiyaatama mmuaikaraama innara raida ⁴² tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kioo hama yopeema ari vitoo yoketaivau yapainoo. Ivo kutaa Isarairaiya kieetavaivee, kua kioo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta teeda innara kutaavaivee kiaravai. ⁴³ Ivo Anutuuqaara yaagueeqainnonno ariiyara tinoo: Na Anutuuqaa Mmaapuavee, tiivai. Kii ta teekio fai Anutuuqo innara mmuduuya ruoo makee inna tino fai kati yoketaama varinaravaivee, ⁴⁴ tuduu mmuara furai vaidiivaitana inna tasipama haara kiiovaitanaatama mmuaikaraama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁵ Itaa kua tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigiooduu taikeravai. ⁴⁶ Taika kioodoo Yisuuva puaisakama aayanna roo ari kuaivakidiri tunoo: Irai Irai rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuuqo, ni Anutuuqo, dataama vaiki ai ni pikiaannanee? tiravai. ⁴⁷ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ⁴⁸ tuduu rikioo vo vaidi voovoona akiairauduu seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookaravuaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo kuasaa hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kua rikiooduu ⁴⁹ ari seenaiya tunoo: A ivau iinai ta teekio Irayaava tuma inna vitoo yoketaivau yapaanaranee? Vara hama inna vitoo yoketaivau yapaanaranee? ⁵⁰ Iya itaa kua tuduu Yisuuva kava puaisakama aayanna roo putiravai.

⁵¹ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutunnidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. Vuduu mmataa kuaru-uvo utuduu oorasauyauvo ruannasituuduu ⁵² Anutuuqo tuduu mmata nnauyauvo feesainno kooyaa vauduu Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa putuu vooya kava diiteeravai. ⁵³ Diitooduu Yisuuva nnaagiai ari putuuvakidiri diitoo suaivaki iya mmata nnauyauvaa pikiada yoosinna Yerusareemaivaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya iya teeravai.

⁵⁴ Yisuuva putuu suaivaki rapira vaidiia kieetaivootama ari rapira ngiaammuu inna tasipooyaatama homo Yisuunnara puru varida mmataa kuaru pinaivo utuuvaa teeda ari vookara ari vookarau aataruuyauvo ivaki vauyauvaatama teeda kaayauma aatuuda tunoo: Aanna kutaa tuanaa Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee, tiravai. ⁵⁵ Tuduu kaayau gioonnaiya Karirayaadiri Yisuunna nnaagiai nnida innara tuqinnooya ngieeradiri dida vaida rooru inna teeravai. ⁵⁶ Makataraa gioonna Mariaavaata Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaavaatama Sevetainna nnaataivootama iya tasipama dida vaida ivaki rooru Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁷ Upisipisiinno varuduu rikioo yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa vaidi kaayau hoona suvuauvaa nnutuuvo Yoosiipo nniravai. Iva Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai

variravai. ⁵⁸ Varuuvo ivoono oro Piratuusaa Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. Yaparauduu rikioo Piratuuso ari ngiaammuauya tuduu iya Yisuunna nnabaivaa varada Yoosiipaa mmiravai. ⁵⁹ Mmuduu too varoo yoketaa buruqa poosaivaadiri rurauma kioo ⁶⁰ varoo oro ari sikau mmata nnau karaasaivaki yapa kieeravai. Ivo vaa ari mmaara mmata nnauvaa oora sikau oyaivaki hatata teerama kioovaki yapa kieeravai. Yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kioo viravai. ⁶¹ Vuduu rikiada Makataraa gioonnaivo Mariaavaata ari ferengaivootama mmata nnauvaara hara kiada varida rootu teeravai.

Rapira ngiaammuauya mmata nnauvaara haitatuuravai

⁶² Rootu teedada pikiada vida vauya patauduu Yutayaiya buusaivaa teerama kioo suaivo taika kiooduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Fari-saiyaatama Piratuusaasi vida ⁶³ tunoo: Yokeera-o, ta rikiaunnano Yisuuva unnakua nnaamuruuvo hama putira homo varuu suaivaki tunoo: Na putino taaravooma suaivo taikanai fai na keenaa diitaanaravaivee, ⁶⁴ tuuvaara ai rapira ngiaammuauya tinai oro mmata nnauvaara taaravooma suai haitatuukiatee. Fai Yisuunna ngiaammuauya numa inna nnabaivaa hitu varada vida gionna kiaapuuya kiaara: Vaa Anutuuqo tikio Yisuuva vaivakidiri diitoo kuaivaivee, kiarainnoo. Fai iya itaama iikio nnaagiai iya gionna kiaapuuya unnakua kiaaraivo tauraa unnakua kiaivaa yaataraanaravaivee, ⁶⁵ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiaammuaui rapira vooya vitada oro kiada sipuuvaa tuqinnama rau kikio yaagueeqama vakiaivee, ⁶⁶ tuduu rikiada vida ivaa keegiaivaki rummua apira sikauvau uuda raira fafaaraivaa raa kiada ngiari rapira ngiaammuauya tuduu iya ivaara haitatuuravai.

28

Yisuuva kava diiteeravai

(Marakaa 16:1-10; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu rikiada Sudaaqaki suaivo reera kiooduu Makataraa gionna Mariaavaata ari ferengaivootama Yisuunna mmata nnauvaa taara viravai. ² Vidada oro taaree tuduu makee tuduu rikioo mmataa kuaru pinaivo utuduu rikioo Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo oro sikauvaa keegiaivaki rau kioovaa feena kioo ivau karo hara kioo variravai. ³ Varuduu inna oori nnikiivo hanigioo saneetu roosiima ruvuahooduu inna buruqaivo poosa kuainno nama toroomunnaivaa roosiiravai. ⁴ Itauduu rikiada vaidi mmata nnauvaara haitatuuraiya innara aatuuda biribiriida mmatayaa vida varada vaidi putuuya roosiima vairavai.

⁵ Vauduu rikioo aangeraivoono gionnaivaitanaata kua tioo tunoo: Sa aatuukiatee. Vaa na rikiaunoo. Ngia Yisuunna vaidiiya yatari sagaivau haara kiooduu putuuvaa rada buaama rada nookiaanoo. ⁶ Hama aavaki vainoo. Vaa diitaivai. Vaa ivo ivaara ngii giaa ngii miravai. Ivo vaivaki numa taatee. ⁷ Teeda akiiraama oro ari ngiaammuauya kiaa mmida kiatee: Vaa ivo putiivakidiri diitoo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Ngia oro ivaki inna taaravaivee, kiatee. Inna aikioovai, vaa na ni kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo, ⁸ tuduu rikiada akiirauduu mmata nnauvakidiri pikiada aatuuda kaayauma sirigama rada seenada Yisuunna ngiaammuauya kiaa mmiaara nniravai.

⁹ Nnida varuduu Yisuuva innidanaa saidi numa tunoo: Ngia deepi kuaaraida kuaanee? tuduu rikiada numa inna yukuuvaitanau utu kiada vaidi ngiari ausa mmuduuyaivaitana inna mmiravai. ¹⁰ Mmuduu rikioo Yisuuva innidanaa tunoo: Sa aatuukiatee. Ni ngiaammuauya Karirayaa kuateera oro kiaa mmiatee. Fai iya ivaki vida ni taaravaivee, tiravai.

Rapira ngiaammuauya unnakua tiravai

¹¹ Tuduu rikiada gionnaivaitana ngiari rikioo aataruuvau nnida varuduu Yisuunna mmata nnauvaa haitatuura rapira ngiaammuaui vooyaano ngiari toovaara nnida yoosinnaivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya kiaa mmiravai. ¹² Kiaa

mmuduu rikiada iyaata vaidi yokovaiyaatama nuunaida kuakuaakuaiyauvaa tida kuaivaa yeena rau kiada kaayau sikauyauvaa rapira ngiaammuauya mmida ¹³ tunoo: Gioonna kiaapuuya ataa kua kuaa mmiatee: Heenaikiai ta voru vaida variaunnani Yisuunna ngiaammuauya inna nnabaivaa numa varada kuaavaivee, kuaa mmiatee. ¹⁴ Fai ngia itaa kua tikio ngii kieetaivo ngii kuaivaa rikianai fai ta ngiiyara innaata kua tikio rikioo hama ivo ngiiyara nnannataanaravee, ¹⁵ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya ngiari sikauyauvaa varada iya tuu kuaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiravai. Aa ta variaunna suai aavaki homo gioonna kiaapu Yutayaiya ii kua ivaa tida variaanoo.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23;
Aposoroo 1:6-8)*

¹⁶ Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yoosinna Karirayaa vidada oro taapi tauraa Yisuuva iya kuaa mmuuvau diravai. ¹⁷ Dida vaida tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmuduu teeda vooyaano taara yaata utida tunoo: Vo kutaa Yisuuvannee? Vo hama Yisuuvannee? Iya itaama yaata utiravai. ¹⁸ Yisuuva numa mmuakiaaya iya tunoo: Anutuuqo mmuakiaa ngiau mmata mmooriivaara dira yaagueeqaivaa vaa ni mivaivee. ¹⁹ Ivaaraida ngia mmuakiaa yoosinna variaa gioonna kiaapuuya tuqinnama ni kuaivaa kuaa mmikiai rikiada iya ni nnaagiai ngiaaravaivee. Fai ni nnaagiai nnikiai ngia iya nnoori apida ni Napoonna nnutuuvaata ni nnutuuvaatama Mmannasa Yoketaivaa nnutuuvaatama tida iya apuatee. ²⁰ Na kuaivaa ngii giaa ngii miauvaa iya iikiateeraivaara tuqinnama iya kuaa mmiatee. Neenoo ngii tasipama tupatupaa varieenana ngiau mmata taikeera suaivaki homo fai na ngii tasipama varinaravaivee. Ivaara yaata utuatee, tiravai.

Marakaavaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Marakaava Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva nnutu ruua vaidivai varioo mmuakiaa mmoori aataru yoketaiyauvaa akiairauduu uuyauvaara Marakaava fafaara reeravai. Yisuuva yoketaa mmooriivaa gioonna kiaapuuya vitauduu iya ivaudiri arinaima inna teeda tunoo: Ivo nnutu ruaavaivee, tiravai. Ivo ari yaagueeqaivaura mmagia maisaiya yaataroo gioonna kiaapuuya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugeeravai. Ivo Anutuuqaa mmaapuvai varioo ariiyara tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuvaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya kati mmamma dummukiara yoketaama variateeraivaara Yisuuva iya mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tuoo putiravaivee.

Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Rukaaso 3:1-18; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Aa Mmayaaya Yoketaa aavo Anutuuqaa Mmaapu Yisuu Kirisiinnara toosa hara tira mmayaayavai. ² Ii mmayaaya ivaa nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava fafaara reeravai. Yisayaava Anutuuqo ari Mmaapuuvaara tuu kuaivaa fafaara roo tunoo:

Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo.

Fai na i tauraivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kiaanaravai.

³ Fai ivoono koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara

aataruuvaa teerairaivaa roosiima

ngii Udaangaivaara teerama kiatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teeraida safuuma kiatee.

Yisayaavaano fafaara roo itaa kua tiravai.

⁴ Yisayaava fafaara roo kuaivo Yuvuaano nnoori apira vaidiivo uuvaidiri kaanaivo vairavai. Ivo numa koo mmuyai gaanga voovau dioo vainno Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa mmooka hanigia mmida pikikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, ⁵ tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaiyaata vo yoosinna vo yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyaatama Yuvuaanaasi vida ngiari mmিন্নamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiaa kookieema kioodoo nnoori Yorotaanaivakidiri Yuvuaano iya nnoori apiravai.

⁶ Yuvuaano puara kamera yaasiivaadiri yaapaivaa roosi iima kioo uyu kioo nnabaivaadiri vausa roosi iima kioo ari tammaivaki rau kioo kaisaivaa nnoo ngen- gengoongaivaa suuyaivaa nneeravai. ⁷ Ivoono gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Vaidi ni nnaagiai nninaraivo nnoonna vaidivai. Na kiisa vaidivai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variee inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. ⁸ Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivoono ni yaataravoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii aakiaana varinaravaivee, tiravai.

Yuvuaano Yisuunna nnoori apuduu Sataango inna yaparairavai

(Matai 3:13-4:11; Rukaaso 3:21-22; 4:1-13)

⁹ Ii suai ivaki Yisuuva Karirayaa vau yoosinna kiisa Nasareetadiri pikioo Yuvuaanaasi ngioo nnoori Yorotaana ivaki oro duduu Yuvuaano inna apiravai. ¹⁰ Inna apu kioodoo Yisuuva nnooriivakidiri numa siriivau duu saivaata reeri tooduu ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvuono tuoo

tuoo innayaa variravai. ¹¹ Innayaa varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketainoo. A ni Maapu tuanaakuavee, tiravai.

¹² Tuduu tuu saivaata Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna titooduu koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ¹³ Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaa ivaki varuduu ivo muaraagakiaiveera Sataango numa inna iinno teeravai. Ii yoosinna ivaki fayai mmararaa avaikarauya suvuaudduu aangeraiya tuma Yisuunna tuqinnada haitatuuravai.

Yisuuva tavau vareera vaidi taarama taaramaara tiravai
(Matai 4:12-22; Rukaaso 4:14-15; 5:1-11)

¹⁴ Vaidiia Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kiooduu ivaki varuduu Yisuuva Karirayaa vioo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmioo ¹⁵ tunoo: Anutuuqo mmataama kioo suaivo aa vainima nninoo. Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira suaivo kiisa suai nninaravai. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada mmayaaya yoketaivaara kua kutaavaivee kiatee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva nnaagiai nnoori haruunga Karirayaa siriivau vioo tooduu tavau vareera vaidiivaitana Simoono ari kataivo Adiriaasooyarii inna teeda vaidi tavaura nnooriivaki ngiari utua vaaheeyauvaa kagaari kiada tu kiada vauduu ¹⁷ Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia ni nnaagiai nnikiai na ni kuaivaa ngii giaa ngii minai ngia tavau vareerayaama gionna kiaapuuya vitada niisi ngiatee, ¹⁸ tuduu rikiada makee tuduu ivaitana ngiari utua vaaheeyauvaa pikiada inna nnaagiai viravai.

¹⁹ Vida Yisuuva vioo tooduu Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya ngiari kanuuvaki varida ngiari utua vaaheeyauvaa sapiraida variravai. ²⁰ Sapiraida varuduu Yisuuva ivaitana too suaivaki ni nnaagiai ngiateera ivaitanaara tuduu ngiari gionnaata ngiari mmoori varoo vaidiiaatama kanuuvaki pikiada inna nnaagiai viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

Yisuuva titeeravai
(Rukaaso 4:31-37)

²¹ Iya vidada yoosinna Kapanauma oro varuduu Yutayaiya kati varira suaivo nnuduu Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmudu rikiada ²² inna kuaivaa rikiooya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiarairavai. Hama iva Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmiraiya roosiima tirainno ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kua tiravai.

²³ Ii suai ivaki vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki ngioo kai tuoo ²⁴ mmagia maisaivo inna kiasa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. E aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuanee, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri tuoo kuanara uduu ivo pinaama yuku yaaku hannatotauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri kaayauma kai kai tuoo mmaanai tuoo viravai. ²⁷ Tuoo vuduu rikiada mmuakiasa gionna kiaapuuya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Inna aaniivainnee? Inna karaasa kuavainno tiinne? Aa vaidi aavo yaagueeqa vaidivai kieeta vaidiaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tiki ai kuaano, ²⁸ tuduu rikiada Yisuuva uu mmooriyauvaa gionna kiaapuuya teeda vida mmuakiasa Karirayaa vau yoosinnaiyauvaki varuuya kiasa mmudu rikiieravaivee.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 8:14-17; Rukaaso 4:38-41)

²⁹ Yisuuvaata ari ngiaammuaudootama Yakoopaya Yuvuaanaya tasipama nuunaira nnauvaki pikiada Simoonaya Adiriaasaya nnauvaki safuuma viravai. ³⁰ Vida tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu ikiyanaa tooduu mmaatayaa nnaasu vauduu

innara Yisuunna kiaa mmiravai. ³¹ Inna kiaa mmuduu rikioo innasi vioo inna yaakuu-vaudiri vararu utuduu diitooduu ikiyanaivo taika kioodoo yeennaivaa iya mmiravai.

³² Hannauduu suaivo haatapooduu rikiada gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena gioonna kiaapu nniitarooyaatama vooya aakiaiyauvaki mmagia maisaiyauvo varu-uyaatama vitada Yisuunnasi nniravai. ³³ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinna varuuya nnidada nuunaida nnau keegiaivaki dida vauduu ³⁴ Yisuuva kaayau nniitaroo ari vookara ari vookarauya tuqinnoo kaayau mmagia maisaiya vooya aakiaiyauvaki varuuya tuduu pikiada viravai. Mmagia maisaiya Yisuunna arinaima toovaara iya kua tivoora Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Karirayaiya mmayaaya yoketaivaa

*kiaa mmiravai
(Rukaaso 4:42-44)*

³⁵ Heenanaanna upisi saivaata Yisuuva diitoo nnauvaa pikioo yoosinnaivaata pikioo oro kumina mmata voovau varioo yaaku vareeravai. ³⁶ Yaaku varoo varuduu Simoono ari saiyaatama diitada vida innara buaama rada nuaida tooduu ³⁷ iva iya too vauduu teeda inna tunoo: Mmuakiaaya aiyara buaama rada nookiaanoo, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Pikiada nnikiai ta aa yoosinna vaini vai aayauvaki kuaaravee. Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iyaatama fai na kiaa mminaraivaara kuaaravee. Na iyaatama kiaa mminaraivaara tiiravaivee, ³⁹ kiaa kioo ivaki pikioo mmuakiaa yoosinnaiyauvo Kari-rayaa vauyauvaki vioo ngiari nuunaira nnauyauvaki Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo mmagia maisaiyauvaa tuduu iyakidiri tiida viravai.

*Yisuuva buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Matai 8:1-4; Rukaaso 5:12-16)*

⁴⁰ Vaidi voovai mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvoono Yisuunnasi numa toorivu yau haroo yaagueeqama inna yaparainno tunoo: A ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee aikiooma tuqinnaanaravaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva pinaama innara boo tioo ari yaakuuvaa reeti innayaa utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravai. Na tino i mmammaivo yoketaakiaivee, ⁴² tuduu tuu saivaata buunna hooya mmamma roosuuvo taikooduu kati hara kioo variravai. ⁴³ Kati hara kioo varuduu Yisuuva kua yaagueeqama innaata tuoo akiairauduu inna titoo ⁴⁴ tunoo: Sa viee aavaara gioonna kiaapu voovai kiaa mmianee. Akiiraama Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaakianee. I mmammaivo yoketaivaara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati ruputu kiee Anutuuqaara hudaanee. Hudanai rikiada gioonna kiaapu-uya i mmammaivo yoketaivaara arinaima teeda rikiaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikioo hama inna kuaivaa rikioo pikioo vioo gioonna kiaapuuya mmannammanna kiaa mmiravai. Kiaa mmuuvaa iya inna suvuai voora kiaa Yisuuva hama yoosinnaivaki kooyaa nuairavai. Ivo oro koo mmuyai gaanga yoosinnaiyauvaki hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvakidiri innasi nniravai.

2

*Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Matai 9:1-8; Rukaaso 5:17-26)*

¹ Vo suai voovaki Yisuuva kava vara ranoo yoosinna Kapanauma vuduu ari nnauvaki varuu kuaivaa kaayau gioonna kiaapuuya rikiada ² innasi nnida nuunaida nnauvaa suvuai kiada sipu oyaivakiaata nnau oyaivakiaatama suvuai kioodoo Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Iya kiaa mmioo varuduu ³ vaidi vooyaano vaidi voovai yuku yaaku putuuvaa taarama taaramadoono taina rau varada Yisuunnasi nniravai. Nnida tooduu gioonna kiaapuuya suvuai kiada varuduu hama inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootairavai. ⁴ Hama aataruuvootauduu iya Yisuuva duupinnainningiaa ngiau aapu karada tausiivaa rabara kiada hiriraiyauvaa ravarata kiada idadiri yuku yaaku putuu vaidiivo ari kegeennaivau vauvaa Yisuunnasi reemma kioodoo tiiravai.

⁵ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai, vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁶ tuduu rikiada kua mmaanna kiasa mmira vaidi ivaki varuuya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: ⁷ Mo dataama kioonno aa vaidi aavoona ariiyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiiya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuuqo mmuaavoona vaidiiya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva akiairauduu iya yaata tinniyaa vau kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngii yaata tinniyaa vai kuaivaa yaata utida itaa kua kiaannee? ⁹ Na tinara kuaivo dee kuavainno yoketainnee? Vara dee kuavainno ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee ai kegeennaivaa varee kuane, tinarannee? ¹⁰ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo vaidiiya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiasa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: ¹¹ Na i kiasa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane, ¹² tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vauduu ivo diitoo aki-airauduu ari kegeennaivaata varoo viravai. Vuduu iya pinaama nnikiaraida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Hama ta aqaa mmoori aavaa tauraa taunnavavee, tiravai.

Yisuuva Riviinna maavee tuduu inna tasipama viravai
(Matai 9:9-13; Rukaaso 5:27-32)

¹³ Yisuuva kava nnoori haruunga Karirayaa siriivau tioo tioo tuma tooduu gioonna kiaapu kaayauya innasi nnida nuunauduu iva kua yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ¹⁴ Kua kiasa mmi taika kioo kava vara ranoo Kapanauma vioo tooduu Arapainna mmaapuuvoo Riviiiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki hara kioo varuduu Yisuuva inna too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo diitoo inna nnaagiai viravai.

¹⁵ Oro varioo Yisuuva Riviinna nnauvaki yeenna nnoo varuduu kaayau mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisa vooyaataama kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaataama numa innaata ari ngiaammuauyaataama tasipama yeenna nneeravai. Kaayau gioonna kiaapu mmuaakaraakiaiya Yisuunna nnaagiai nuairaiyaara ii gioonna kiaapu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaataama tasipama yeenna nneeravai. ¹⁶ Farisai vaidiiyakidiri Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidi vooyaano Yisuuva mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaata sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaataama yeenna nneeda varuuvaa teeda Yisuunna ngiaammuauya yaparaida tunoo: Mo aaniira ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata gioonna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuiaataama iya tasipama yeenna nnooriivaa nnainnee? ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa rikioo iya sai tunoo: Gioonna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gioonna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavai. Na hama gioonna kiaapu yoketaama variaya maavee tinaraiyaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuiaa na maavee tinaraiyaara tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

iya Yisuunna yaparairavai
(Matai 9:14-17; Rukaaso 5:33-39)

¹⁸ Vo suai voovaki Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiyaataama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada kati varuduu gioonna kiaapuuya numa Yisuunna yaparaida tunoo: Mo dataikiada vaidi Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiyaata vaidi Farisaiya nnaagiai nuairaiyaataama Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada kati variaani i nnaagiai nuairaiya hama itaa kiaannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gioonna kiaapuuya tasipama varikiyai rikiada hama iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai nnaaravai. Kieevatiivo iya tasipama varii suaivaki hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. ²⁰ Fai suai voovai nninai rikiada

vaidiyya kieevatiivaa vitada ruputikiai ii suai iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kjaaravai.

²¹ Hama gioonna kiaapu voovoono nnisi buruqa tapasiivaki karaasa buruqa kiisaivaa hatoka funnivai. Fai funnu kioo nnooriivakidiri fini kino karaasa buruqaivo yaagueeqainno fai buruqa nnisiivaa utu rapasi kino rikioo pinaama tapasinaravai. ²² Hama vaidi voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino yapooma vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino puara nnabaivo maisainaravai. Iya karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaavaivee, tiravai. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

Vaidiyya kati varira suaivaara Yisunna yaparairavai
(Matai 12:1-8; Rukaaso 6:1-5)

²³ Yutayaiya kati varira suai voovaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeennaivaa nnutuuvo vuuuta mmooriivaki nuairavai. Iya nuaida varida inna ngiaammuauya vuuuta iiraiyauvaa utu rasukua rada nuairavai. ²⁴ Nuauduu Farisaiyaano iya teeda Yisunna tunoo: Taanee. Ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiraivaa aanii kieemaida i ngiaammuauya hatokaanee? ²⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuayaataama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo hama yeennaatauduu ²⁶ ivo Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta Anutuuqaanee kiasa yapoo yeennaiyauvaa varoo nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaanee kiasa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata ii suai ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnutuuvo Apiaitaava varuu suaivaki Davuitiiva ii kua ivaa hatoka kioo numa yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuayaataama mmioo nnooduu hama Anutuuqo ooqoo tiravai, ²⁷ kiasa kioo tunoo: Hama Anutuuqo Yutayaiya kati varira suaivaa aataruuvaa iikiateera nnaasu gioonna kiaapuuya yapa kieeravai. Ivo gioonna kiaapuuya iima kioo iyara yaata utuoo kati varira suaivaa iyani yapa kieeravai. ²⁸ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

3

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Matai 12:9-14; Rukaaso 6:6-11)

¹ Yisuuva kava vara ranoo nuunaira nnauvakira vioo tooduu vaidi voovai yaaku saivai sorogainno taminnuunnuunoo vuuvo ivaki variravai. ² Varuduu gioonna kiaapu vooya ivaki varuuya yaata utida tunoo: Yisuuva kati varira suaivaki inna tuqinnaanarannee? kiasa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiaada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ³ Iya inna teeda vauduu Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aavau dianee, ⁴ kiasa kioo gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinne? Vara ta yoketaa mmooriivaa iikiarannee? Vara maisa mmooriivaa iikiarannee? Vara vaidi nniitaraivaa tuqinnaanarannee? Vara vaidiivaa ruputu kikio putinarannee? tuduu rikiaada kua seemuaa variravai. ⁵ Kua seemuaa varuduu Yisuuva iyara inna nnannatooduu iya haitatuuma too iyara inna nnannatooduata iyara boo tiravai. Ngiori tinni nnikiyauvo yaagueeqauvaara ivo iyara boo tiravai. Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaaku sorogainno taminnuunnuuvaa raduda utuanee, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketairavai. ⁶ Yoketauduu Farisaiya ivaa teeda akiairauduu nuunaira nnauvaki pikiada kieeta vaidi Herootaa nnaagiai nuairaiyaataama nuunaida Yisunna ruputuaara inna mmaara kuaivaa kiasa teerama kieeravai.

Gioonna kiaapuuya nnoori siriivau nuunairavai

⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama ivaki pikiada nnoori haruunga Karirayaa vida kioodoo kaayau gionna kiaapuuya iya nnaagiai viravai. Gionna kiaapuuya Karirayavakidiriaata Yutayaivakidiriaatama ⁸ Yerusareemaivakidiriaata Irumaivakidiriaatama nnoori Yorotaana sainai varuuvakidiriaata yosinnaivaitana Turu Sitoona vainima varuuvakidiriaatama viravai. Yisuuva mmooriivaa uu kuaivaa rikioovaara iya inna nnaagiai innasi viravai. ⁹ Vida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Gionna kiaapuuya ni suvuakuaarainnoo. Kanuuvaa varada niini teerakiatee, tiravai. ¹⁰ Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinnoovaara gionna kiaapu nniitareeraiya innayaa utuaara inna suvuiravai. ¹¹ Mmuakiaa suai gionna kiaapu mmagia maisaiya iya aakiaana varuuya inna teeda vida varada inna yuku oyaivaki toorivu yau harada mmagia maisaiya iya kaa mmuu kuaivaa aayanna tida tunoo: E Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, ¹² tuduu Yisuuva yaagueeqama iya kaa mmioo tunoo: Sa niyara kaa kookieekiatee, tiravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Matai 10:1-4; Rukaaso 6:12-16)*

¹³ Yisuuva taapiivaura vioo ari vitaanaree tuu ngiaammuauya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu ¹⁴ yaakuuvaitana yukukidiri taarama mmataama kioo iya tunoo: Ni tasipama nookiaaraivaara na ngii mmataama kiaunoo. Ngia Anutuuqaa kua yoketaivaa gionna kiaapuuya kaa mmiaaraivaara na ngii titanai kuatee. ¹⁵ Fai ngia vikiai gionna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa na ngii minai kuaaravee, tiravai. ¹⁶ Yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngiaammuauya ivo mmataama kiooya nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Simoono Yisuuvaano innara nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. ¹⁷ Voovaitana Sevetainna mmaapu kato vayoovaitana Yakoopaya Yuvuaanayara Yisuuva karaasa nnutuuvaa Buainakiiso ivaitanaara tiravai. Nnutu Buainakiisa oyaivo ngiaarunna akuavai. Ngiaarunno akua karara tuneema taaravaitana kuaivaa karara tiravai. ¹⁸ Voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai nnutuuvo Tumaaso voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Tariaaso vaidi vooya inna mmataivaa varoovaara kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono ¹⁹ voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootovee. Ivoono nnaagiai Yisunna nnammutuiai fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena rau kieera vaidivai.

*Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Matai 12:22-32; Rukaaso 11:14-23; 12:10)*

²⁰ Yisuuva ari varuu nnauvaki oro ivaki varioo tooduu innaata ari ngiaammuauyaatama gionna kiaapuuya keenaa suvuai kioodoo hama ngiari yeenna nnaara suaivootairavai. ²¹ Hama ngiari yeenna nnaara suaivootauduu Yisunna seenaiya gionna kiaapuuya itaama inna uvvaa rikiaada inna vitaara nniravai. Vooyaano innara tunoo: Vaa ivo yaata duunaivaivee, tuuvaara inna vitaara nniravai.

²² Vaidi vooya Anutuuqaa kua mmaanna kaa mmiraiya Yerusareemadiri nnuuyaano innara tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivaa Sataangaa nnutu voovai Beresebuuro inna aakiaivaki varinoo. Variivoono ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidiiaa aakiyauvaki variaya titaikiai kuaavaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva gionna kiaapuuya tuduu innasi nnuduu mmatayaa diaa mminnaiyavunudiri mmataama kioo kua voovai iya kaa mmioo tunoo: Mo dataama Sataango ari seena mmagia maisaiya titanai kuaarannee? Hama yopeemavee. ²⁴ Fai gionna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraama varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravai. ²⁵ Fai gionna kiaapu mmuaa nnauvaki variaya rapidada vida raubiriida mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ²⁶ Itaama vainai fai Sataangoota ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai taikaaravaivee, tiravai.

²⁷ Ivo itaa kua kaa kioo Sataangaara kava vo kuavai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi voovoono yaagueeqa vaidiivaa nnauvaki vioo inna hoonaiyauvaa ariiyara varaanaree

kiaa kioo hama sabi kuanaravai. Fai tauraa vaidi yaagueeqaivaa yuku yaakuuvaa yeenaadiri ranaa rau kioo vioo inna nnauvakidiri inna hoonahaanaiyauvaa varaanaravai.

²⁸ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai vaidiia mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvaatama mmuakiaa maisa kua kiaiyauvaatama fai Anutuuqoono rugaanaravai. ²⁹ Fai gioonna kiaapu voovoono Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai hama Anutuuqo ivaa rugaanaravaivee. Fai tupatupaa vainaravaivee, tiravai. ³⁰ Vaidi Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmiraiya Yisuunnara tunoo: Mmannasa maisaivo inna aakiaana varinoo, kiaa kiada Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee, tiravai.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(*Matai 12:46-50; Rukaaso 8:19-21*)

³¹ Yisuunna kaanoota ari kataunnaiyaatama numa mmaanai dida vaidi tiisi tumuaneera innara tiravai. ³² Iya innara tuduu gioonna kiaapuuya inna suvuau kiada varuuya inna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama aiyara kiaanoo, ³³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ni noonna tuanaivaata ni gata tuanaiyaatama vaa ngia taavaivee. Na ni noonna tuanaivaaraata ni gata tuanaiyaraatama mmuduuya ruauneema dee gioonna kiaapuvaa na mmuduuya ruaunnee? ³⁴ kiaa kioo gioonna kiaapu ivaki varuuya haitatuuma too iya tunoo: Aqaayaano ni noova ni gataunnaiya variaano. ³⁵ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa tinniivau vai kuaivaa tuqinnama rikioo iinnonno inna ni gata vayaa ni nunna nayaa ni noova varinoo, tiravai.

4

Yisuuva uru rututuooma kioovaudiri

mmataama kioo tiravai
(*Matai 13:1-9; Rukaaso 8:4-8*)

¹ Yisuuva keena nnoori haruunga mmaagaivau dioo vainno mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuauvaara kanuuvaki karoo varioo feena roo oro nnoori tooyaivaki kioo ivaki varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. Kuaivaa iya kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya nnoori mmaaga ivau varuduu ² iva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo kaayau kuaiyauvaa tioo vo kuavai iya kiaa mmioo tunoo: ³ Rikiaatee. Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo ⁴ oro ari mmooriivaki rututuooma roo nuaikio vooyauvai ari mmoori tammaivau aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai ngiaammaiya tuma porooma nnaavai. ⁵ Uru vooyauvai tuoo sikau tasipama vai mmataivau tuoo vioo uruoo hama kaayau mmataivo vaivaara kiisa suai urikio too ⁶ suaivo ngioo taikio maisaikio hama tuukaivo hokobama kuaivaara akiiraama aasannaivai. ⁷ Uru vooyauvai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiaikio hama iiraataivai. ⁸ Uru vooyauvai mmata yoketaivau tuoo vioo yoketaama urikio kaayau iiraiyauvo vaivai. Vooyauvakidiri iiraiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (30) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo taaravooma vaidiia yuku yaaku taika kioo (60) vaikio vooyauvakidiri iiraiyauvo yaaku sai vaidiia yuku yaaku taika kioo (100) vaivaivee, ⁹ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai
(*Matai 13:10-17; Rukaaso 8:9-10*)

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva hara kioo varuduu rikiada ari ngiaammuaayaatama gioonna kiaapu vooya inna kuaivaa rikiooyaatama mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvaara inna yaparairavai. ¹¹ Yaparauduu Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyai haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Gioonna kiaapu homoraiya mmuakiaa kuaiyauvaa rikiada kati mmana mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tii kuaiyauvaa rikiada hama tuqinnama rikiaavai. ¹² Ivaara fafaaraivo vainno tinoo:

Iya teedada mmanna avuuyauvaadiri taavai.
 Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiaavai.
 Hama iya tuqinnama teeda
 hama arinaima rikiaavai.
 Iya arinaima rikiada hanigiaatiri.
 Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
 rugaitirivee.

Fafaaraivoono itaa kua tiivai. Iya sa tuqinnama teeda arinaima rikiaateeraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiese iya kiasa mmiauvaivee, tiravai.

*Yisuuva uru rututuoora kua oyaivaa kooyaa tiravai
 (Matai 13:18-23; Rukaaso 8:11-15)*

¹³ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya yapara ruoo tunoo: Na uruyaadiri mmataama kiau kuaivaa ngia hama arinaima rikiada dataama vo kua vo kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaarannee? ¹⁴ Vaidi yeenna uruuyauvaa rututuoovo Anutuuqaa mmayaaya tira vaidiivaa roosiivai. ¹⁵ Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiaavo Sataango iya rikiasa saivaata numa mmayaayaivo iya aakiaana vaivaa varoo kuaivai. ¹⁶ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iya rikiasa saivaata kaayau siriga tasipama varaavai. ¹⁷ Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo mmeepi kuaiyauvaa roosiima iya hama kuaivaa ngiari aakiaana yapeerama kiada kiisa suai nnaasu Anutuuqaara yaagueeqakiaavai. Iya Anutuuqaa kuaivaa iiki-aivaara gionna kiaapuuya maisa mmoori mmuaararavai iya mmiaani rikiada iya makee tikiai Anutuuqaa aataruuvaa pikiaavai. ¹⁸ Uruuyauvo ooviiyauvaki tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata ¹⁹ mmatayaa diaa mminnaiyauvaa varaaraivaara kaayauma yaata utida sikau varaaraivaara yaata utida mmuduuya rida mminnaa ari vookara ari vookaraiyauvaa iya varaataivaara kaayauma yaata utuaavo iyauvoono iya suvuaanno Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo hama iiraataivai. ²⁰ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo gionna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada varakio kuaivo iya aakiaana urikio iiraiyauvo ataama vaivai. Vooyaki kiisakiangii iiraiyauvo (30) vaikio vooyaki voota nnoonnama (60) vaikio vooyaki kaayau (100) vaivaivee, tiravai.

*Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
 (Rukaaso 8:16-18)*

²¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Hama gionna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiau vaikio vaivai. Hama ivo toobaivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kiau. Hameetavee. Ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ²² Iva roosiima makee mmuakiaa mminnaiyauvo rummua apu kiau iya vo fai kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai. Kuaivaa na makee gionna kiaapuuya kiasa mmiaukai hama tuqinnama rikiaivaa fai vo suai mmuakiaa gionna kiaapuuya rikiaaravai. ²³ Gionna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

²⁴ Ivo itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Ngia rikiasa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Fai ngia koonnama rikikio kiisakiata ngiiki vainaravai. Fai ngia yoketaama rikikio mmayaayaivo ngii tinniiyauvaki pinaavai vainaravai. Fai gionna kiaapuuya yoketaama rikiaiya Anutuuqo yaagueeqaivaa iya mminai vo kua vo kuaivaata rikiaaravai. ²⁵ Ivaara gionna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuqo ari vo kua vo kuaivaa inna kiasa mmino rikiaaravai. Gionna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivaa fai yapooma taunnu kino hama innaki kuaivoontainaravaivee, tiravai.

Uruuyauvo uruuvaudiri Yisuuva mmataama kioo tiravai

²⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo iya tunoo: Vaidiivo uruuyauvaa rututuooma kiaikio uri-neema Anutuuqo tiyara diraivo vainnonno pinaavai vainoo. Vaidi voovoono mmoori-ivaki yeenna uruuyauvaa rututuooma kioo ²⁷ numa vuru vaivo pataikio oro mmooriivaa varaivai. Ivo vaikia ditakie mmannammanna itaikiokio yeenna uruuyauvo uruoo pinaa kiaiayuvai diivai. Uruuyauvo urii aataruuvaa hama ivo too rikiaivai. ²⁸ Mmataivo ariinoo uruuyauvaa virikiokio pinaa kioo apuuyauvonnaadee vaikio nnaagiai apaiyauvo vaikio aikiooma iiraiyauvo vaivai. ²⁹ Iiraiyauvo yootoo apuunno nneeravaata vaivaara vaidiivo avaikarai paipa hovekauvaadiri varoo numa rutakaivaivee, tiravai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 13:31-32,34; Rukaaso 13:18-19)

³⁰ Yisuuva itaa kua kua kioo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaivudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee? ³¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Uruuvo kiisakiata vaikio mmuakiaa mminnaiyauvaa uruuyauvoono ii uru ivaa yaataravai. ³² Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo mmataki rututuooma kiaikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo mmuakiaa annaanna mmaguyaiyauvaa yaataroo dioo vainno hammara pinaiyauvaa haraikiai ngiaammaiya numa ngiisaiyauvaa iyauvaki heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

³³ Yisuuva itaa kua kua kioo ii mminnaa ivaudiri mmataama kioo tuu kua iyauvaa roosuuvaa ivo kaayau mminnamminnaiyauvunudiri mmataama kioo tuu kuaiyauvunudiri ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Iya arinaima rikioo kuaivaa nnaasu iya kua mmiravai. ³⁴ Mmuakiaa kuavai mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. Vo suai ari ngiaammuauadaa nnaasu sudu vitoo mmataira kua oyaidaa kooyaa iya kua mmiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeravai
(Matai 8:23-27; Rukaaso 8:22-25)

³⁵ Ii suai ivaki hannauduu upisipisuuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, ³⁶ tuduu gioonna kiaapu nuunauya ivau uduu ari ngiaammuauya iya pikiada Yisuuva varuu kanuuvaki karada inna tasipama viravai. Vuduu ari vo kanuuyauvootama iya tasipama viravai. ³⁷ Vududuu yuunna yaamurukaivo nnooriivudiri nnuuu nnooriivo korokoroonno ketekaateenno kanuuvaki ngioo vioo mmuugiaina uduu ³⁸ Yisuuva kanuuvaa rakanainningiaa kunnaivau vuru vauduu iya inna yuruuma kiada inna tunoo: Vitaira-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo. Hama a tiyara boo kiannanoo, ³⁹ tuduu rikioo diitoo yuunnaivaa yaagueeqama ooqoo tioo nnooriivaa tunoo: Pikiee tirooma varianee, tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo tirooma variravai. ⁴⁰ Tirooma varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira aatuuda variannee? Aaniira ngia hama niyara kutaavaivee kiaannee? ⁴¹ tuduu rikiada kaayauma aatuuda ngiari kua mmi ngiari kua mmiida tunoo: Anna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiari rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

5

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai
(Matai 8:28-34; Rukaaso 8:26-39)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vau mmataivaa nnutuuvo Keraseenga vida ² Yisuuva kanuuvaa pikioo reemi roo saivaata toduu vaidi putuuya hau oonauyauvakidiri vaidi voovoono Yisuuva saidi tiiravai. ³ Ii vaidi ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topauvoono vaidi putuuya hau oonauyauvaki nnaasu hara kioo variravai. Hara kioo varuduu hama yopeema vaidi voovoono inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairavai. ⁴ Vaa kaayauneetu vaidiiva inna vitada yuku yaakuuyauvunu yeena yaagueeqaivaadiri ranaa rau kioodoo mmuakiaa suai ivo ari yaakuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioo ari yukuuvaitanaudiri yeena yaagueeqaivaa

rutatooma kioo rakeeravai. Ivo yaagueeqauvaara hama vaidiiya yopeema inna ooqoo tiravai. ⁵ Ikiannagisanna heenagieena ivo vaidi haira oonauyauvaki nuainno varioo taapiiyauvunuaatama nuainno varioo kai kai tioo sikauyauvaadiri ari mmammaivaa hatokeeravai.

⁶ Ivoono ngieeradiri Yisuunna too seenoo tuoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ⁷ innara puaisakama aayanna roo mmagia maisaivo inna kiasa mmuu kuaivaa tunoo: Yisuu-o, Anutuuqo mmuakiasa mminnamminnaayauvai yaataraivaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na Anutuuqaa nnutu tasipama yaagueeqama i kiauunoo: Sa ni rupuuanee, kiauunoo. ⁸ Yisuuva innaata kua tioo varioo inna tunoo: Mmannasa maisa-o, aa vaidi aavaakidiri tiee kuanee, tuuvaara ivo itaa kua tiravai. ⁹ Yisuuva inna yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo kaayau mmagia maisaiyauvo inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ¹⁰ kiasa kioo Yisuunna makee tuduu yaagueeqama tunoo: Sa mmagia maisaiya titanai voopira kuatee, tiravai.

¹¹ Tuduu kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda varuduu ¹² mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivaki topauya yaagueeqama Yisuunna tunoo: A ti titanai ta puaraiya aakiaiyauvaki kuaaravee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ee-oo tuduu mmagia maisaiya vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada puaraiya aakiaiyauvaki vuduu mmuakiasa puara kaayau (2000) rereevau mmeepi seenada vida nnoori haruungaivaki putu taika kieeravai.

¹⁴ Putu taika kiooduu vaidi puaraiyara haitatuuraya seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaataama annaanna nauyauvaki voopi voopi varuuyaataama kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva ivaki uu mmooriivaa taara nniravai. ¹⁵ Iya Yisunnasi nnida tooduu vaidiivaa aakiaivakidiri kaayau mmagia maisaiya pikiada vuuvoono vaa ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kati hara kioo varuduu ari yaataivo yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ¹⁶ Vaa tauraa Yisuuva uu mmooriivaa tooyaano vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovaaraata puaraiyaraatama iya kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiasa mmuduu rikiada iyaata mmaayootaiyaatama Yisuuva iya yoosinnaivakidiri pikioo kuaiveera inna yaagueeqama tiravai.

¹⁸ Tuduu Yisuuva kanuuvaki karoo varuduu vaidi vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo inna yaagueeqama yapara ruoo tunoo: Kii neeta kuanaravee, ¹⁹ tuduu rikioo ooqoo tioo inna tunoo: Kava vara ranee ai seenaiyasi viee Udaangaivo aiyara boo tioo i iima kiai kuaivaa iya kiasa mmianee, ²⁰ tuduu rikioo vaidiivo vioo yoosinna pinaivaa aakiaivaki vau yoosinna yaakuuvaitana nnutuuvo Dikaporiisa ivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiasa mmuduu rikiada mmuakiaaya inna kuaivaa rikiooya nnikiarairavai.

*Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Rukaaso 8:40-56)*

²¹ Yisuuva ari ngiaammuaayaatama kanuuvaa varoo kava vara ranoo nnoori haruunga sainai ngioo oro siriivau varuduu kaayau gioonna kiaapuuya innasi nuunaida variravai. ²² Innasi nuunaida varuduu vaidiivaa nnutuuvo Yairiiva nuunaira nauvaa kieetavai varuuvono numa Yisuunna too ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ²³ yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Ni naunnainningiaa nniitaraikio putinara iinoo. Ha ngiannanee? Inna nniitaraivo pikino ivo diitoo hara kioo variaiveera numa innayaa ai yaakuuvaitana utuanee, ²⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna vata rada vida inna suvuau kieeravai.

²⁵ Gioonna voovoono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo ²⁶ tutaaqaiyasi makemakee aataru roo varuduu kaayau nniitarooduu ari sikau pinaivaa kagaari taika kiooduu homo kabaa vira aataruuvo innaki nnaasu vairavai. ²⁷⁻²⁸ Iva Yisuuva yoketaa mmoori uu kuaivaa rikioo ariiyara yaata utuoo tunoo: Fai na kati inna buruqaivau utino too ni kabaa vira aataruuvo taikanai na kava kati hara kiee varinaravaivee, kiasa

kioo gioonna kiaapuuya nuunau aakiaidaadiri ngioo oro Yisuunna mmookai dioo vainno ²⁹ inna buruqaivau kiisama utuduu akiairaudeau inna kabaa vira aataruuvo taikooduu rikioo ari nniitaroovo taikoovaara arinaima rikieeravai. ³⁰ Rikiooduu akiairaama Yisuuva vaidi tuqinneera yaagueeqaivo innakidiri vuvvaa rikioo gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki hanigioo iya yapara ruoo tunoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? ³¹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Gioonna kiaapuuya i suvuakuaivaa vaa a taannanoo. Mo aaniira a kiannanoo: Gioono ni buruqaivau utiinee? kiannanee? ³² tuduu rikioo Yisuuva inna utuuvaa homo buainnonno tooduu ³³ gioonnaivo Yisuuva inna tuqinnoovaa rikioovaara aatuunno biribiriinno ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo ari nniitaroo kuakuaakua eeyaayuvai kooyaa inna kiasa mmiravai. ³⁴ Inna kiasa mmuduu rikioo inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannanoo: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna vaa a yoketaama hara kiee variannanoo. Diitee ausa nuufa tasipama eeyaara i nniitaraivo taika kinai kuanee, tiravai.

³⁵ Yisuuva itaa kua tuu saivaata Yairiinna nnauvakidiri vaidi vooya numa Yairiinna kiasa mmida tunoo: Vaa i raunnaivo putivaivee. Mo aaniira Vitairaivaa vatee kuanara iikiannanee? Pikiaanee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tuu kuaivaa rikioonnaata nuunaira nnauvaara dira vaidiivaa tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niiyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kianee, ³⁷ kiasa kioo mmuakiasa gioonna kiaapu inna nnaagiai nuauyara ooqoo kiasa kioo Petoroosaa vitoo Yakoopaa vitoo inna kataivaa Yuvuaanaata vitoo viravai. ³⁸ Vidada oro tooduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnauvaki gioonna kiaapuuya nuunaida vuu vuu kai kai tida pinaama ratada kua tuuvaa Yisuuva rikioo ³⁹ nnauvaki vioo iya tunoo: Ngia aaniira pinaama kua tida rataanee? Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁴⁰ tuduu rikiada iya vaa nnaakaraivo putuuvaa teeda Yisuunnara raida varuduu iva numa iya titooduu mmaanai vuduu rikioo nnaakaraivaa kaano koovaitanaata ari ngiaammuau taaravoomaadaatama vitoo nnaakaraivo vauvaki viravai. ⁴¹ Vioo inna yaakuuvau utuoo ari kuaivakidiri inna tunoo: Tarita kuuma, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo tunoo: Kuabuaa-o, na i kiaunoo: Diitaanee, kiaunoo. ⁴² Ivo itaa kua tuduu makee tuduu kiaatannaivo diitoo nuairavai. Aa kiaatanna aavaa nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vaivai. Iva diitoo nuauvaa iya teeda kaayauma nnikiaraida yaata utuduu ⁴³ Yisuuva yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Aavaa taiya sa vooya kiasa mmiatee, kiasa kioo kiaatannaivaara tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, tiravai.

6

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara

ooqoo tiravai

(Matai 13:53-58; Rukaaso 4:16-30)

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo ari yoosinna tuanaivakira ari ngiaammuauya inna tasipama viravai. ² Iya oro varuduu kati varira suaivaki Yisuuva nuunaira nnauvaki oro gioonna kiaapuuya Anutuuaqaa kuaivaa iya kiasa mmioo varuduu rikiada nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavo deevakidiri aa kua aavaa varoonno tiinee? Dataama tinni yoketaivaa varainnee? Mo dataama ivo yaagueeqa ari vookara ari vookarai mmooriivaa iinee? ³ Ivo nnau heekeera vaidivai Mariaanna mmaapuvai. Ari kataido Yakoopo Yoosiipo Yutaaso Simoonainna variaanoo. Mo ari nnunnaapuuya aavaki variaanoo, kiasa kiada hama iya innara iya yoketauduu innara ooqoo tiravai. ⁴ Innara ooqoo tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiasa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiyaatama ari oyaiyaata ari seenaiyaatama hama innara yoketaakiaavaivee, ⁵ kiasa kioo iva ivaki kiisa gioonna kiaapu nniitarooya nnaasu iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tuqinnooduu kati hara kiada variravai. Ivakinnaaya innara ooqoo tuuvaara ivo hama Anutuuaqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ivaki kaayauma iiravai. ⁶ Iya hama innara kutaavaivee tuuvaara iva kaayauma yaata utiravai.

*Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai
(Matai 10:5-15; Rukaaso 9:1-6)*

Yisuuva ivaki pikioo vainima vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori aataruuyauvaa vitairavai.

⁷ Vitainno varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi numa dida vauduu taara tida taara tida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nookia-teeraivaara titoo gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaa iya mmioo ⁸ yaagueeqama iya tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati yau nnaasu kurida kuatee. Sa yeennaiyauvaa varada sa utuaiyauvaa varada sa sikauyauvaa vara rida kuatee. Kati kuatee. ⁹ Yuku nnabaiyauvaa ngii yukuuyavunu uyida kuatee. Sa yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee, ¹⁰ kiaa kioo iya tunoo: Fai ngia yoosinnaiyauvaki vida tauraa nnau ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ¹¹ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai hama iya ngiiyara tuqinnada hama ngii kuaiyauvaa rikikiai teeda ngiingii yukuuyavunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada pikiada kuatee. Anutuuqo irisai maisivaa iya mminaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyavunudiri rututuooma kiaatee, ¹² tuduu rikiada vida gioonna kiaapuuya hanigiada ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ¹³ Iya kiaa mmida kaayau mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapu vooya aakiaana topauyauvaa titooduu vuduu kaayau nniitarooyayaa yatari iira suuyaivaa siikaida tuqinnooduu kati hara kiada variravai.

*Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuuvaa mmayaayavai
(Matai 14:1-12; Rukaaso 9:7-9)*

¹⁴ Yisuuva uu mmooriivaa mmayaayaivaa kaayau gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna varuuya rikiooduu Yutayaiya kieeta Herootoota rikieeravai. Vooya Yisuunnara tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitooavaara yaagueeqaivo inna tasipaikio mmoori ari vookarivaa iinoo, ¹⁵ tuduu vooya tunoo: Inna Irayaavavee, tuduu vooya tunoo: Inna nnaaruaa vaidi forofetaa varuuvaa roosiima vari vaidivaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu Herooto innara tunoo: Inna Yuvuaano nnoori apira vaidivai. Na nnaaru kiaaduu inna nnuunaivaa rutakoovoono aanna ivoono kava diitoo varinoo, tiravai. ¹⁷⁻¹⁸ Nnaaru Yuvuaano varuu suaivaki Herooto ari vayaanna Piriipaa nnaataivaa Herootiaanna mmuara varooduu Yuvuaano Herootaa tunoo: I vayaanna nnaataivaa varaanna aataruuvo inna hama safu aataruvaivee, tuduu rikioo Herootiaava Yuvuaanaara maisa mmooriivaa iinaraivaara Herooto ari ngiaammuauya tuduu Yuvuaanaa yuku yaakuuvaa yeena rau kiada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu Yuvuaano tuu kuaivaara Herootiaanna kaayauma nnannatooduu inna ruputinara iikiatauduu Herooto ooqoo tuduu hama yopeema iiravai. ²⁰ Yuvuaano safuuma varira yoketaa tuanaa vaidivai varuduu too Herooto inna tooduu kaayauma inna aatuuduu gioonna kiaapuuya inna ruputuaara uuvaara ooqoo tiravai. Ooqoo tuduu makemakee inna kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu ivaara kaayauma yaata utiravai.

²¹ Herootiaava Yuvuaanaa ruputinaraivaara makemakee yaata utuoo tooduu Herootaa mmatoosuaivo nnuduu too yaata utuoo tunoo: Aanna makee na tinai ruputuaaravaivee, tuduu Herooto ari kieeta nnoonna vaidiiyaniaatama ari rapira kieetaiyaniaata Karirayaa yokovaiyaniaatama buusa pinaivaa iima kieeravai. ²² Iima kiooduu numa varuduu Herootiaanna raunnaivo numa kuaru rooduu teeda Herootoota ari tasipama yeenna nnooyaataama inna teeda varuduu iya innara kaayauma yoketairavai. Yoketauduu Herooto kiaatannaivaa tunoo: A varaanaree kianna mminnaivaa ni yaparainai na i mminaravaivee, ²³ kiaa kioo kua kiaa teerama yeena rau kioo kuaivaa inna tunoo: Vo mminnaa vo mminnaivaara a ni yaparainai fai na i mminaravai. Na kaayau mminnaiyauvaara diaunoo. Fai saiyaivai i varaatainai ni yaparainai fai neenoo i mminaravee, ²⁴ tuduu rikioo vuaiha ari kaanaasi vioo inna yaparainno tunoo: Mo dee

mminnaavaara na inna yaparainarannee? tuduu rikioo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa vaidiiya rutaka kiada inna kieetaivaa varada ngiateeraivaara inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikioo kammannauduu ngioo Herootaa yaparainno tunoo: Aanna makee tinai Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa nnuunaivaa rutaka kiada inna kieetaivaa yanaivau yapa kiada varada numa kikiyai ni mianee, ²⁶ tuduu rikioo Herootaa ausaivo kaayauma mmuaararooduu ari seenaiya avuuyauvunu kua kiasa teerama yeena rau kioo kuaivaa tuuvaara yaata utuoo hama inna kuaivaa ooqoo tiravai. ²⁷ Hama ooqoo tirainno Yuvuaanaa kieetaivaa varoo ngiaiveera ivo oovi nnauvaara haitatuura vaidi voovai titeeravai. Titooduu oovi nnauvaki vioo Yuvuaanaa nnuunaivaa rutaka kioo ²⁸ kieetaivaa yanaivau yapa kioo varoo numa kiatannaivaa mmuduu varoo ari kaanaa mmiravai. ²⁹ Yapooma Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauya iva putuu kuaivaa rikiada numa inna mmamma kaanaivaa varada oro oonauvaki hau kieeravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeennaiyauvaa mmiravai
(Matai 14:13-21; Rukaaso 9:10-17; Yuvuaano 6:1-14)*

³⁰ Yisuunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada Yisuunnasi nnida nuunaida mmuakiasa ngiari uu mmooriiyauvaaraata ngiari kua kiasa mmuu aataru-uyauvaaraatama inna kiasa mmiravai. ³¹ Inna kiasa mmuduu rikioo tooduu gioonna kiaapuuya iya suvuau kiada vauduu hama iya yeenna nnaara suaivootauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai tetevana oro mmanna yoosinna voovaki na ngii kinai kiisama deeyakiatee, ³² kiasa kioo iyaata sunoo kanuuvaki karoo mmanna gaanga yoosinnaivakira viravai.

³³ Vida varuduu gioonna kiaapu vooya iya vuuvaa teeda arinaima iya teeda mmuakiasa yoosinnaivakidiri pikiada mmataivau seenada vida iya yaatarada vida iya kuaara vuu yoosinnaivaki gioonna kiaapuuyannaadee tauraa oro variravai. ³⁴ Varuduu Yisuuva iya nnaagiai numa kanuuvaa pikioo tooduu gioonna kiaapuuya nnoori siriivau suvuau kiada varuduu iya puara sipisiipa raubiruuya roosiima hama ngiari haitatuuraivootauyara Yisuuva iyara kaayauma boo tioo kaayau kua yoketaiyauvaa iya kiasa mmiravai. ³⁵ Iya kiasa mmuduu suaivo haatapaanara uduu ari ngiaammuauya numa inna tunoo: Vaa suaivo haatapainoo. Aa yoosinna aavo mmanna gaanga yoosinnavaki ta variaunnaano. ³⁶ Gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya titanai aavakinnaya yoosinnaiyauvaki vida yoosinna vainima vaiyauvaki vida sikauyauvaadiri yeennaiyauvaa yookaama kiada varada nnikiai nnaateeraivaara kuatee, ³⁷ tuduu rikioo iya sai tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Fai a ti titanai ta kaayau sikau yanaiyauvaadiri (200) yeennaiyauvaa yookaama varada numa iya mmiaarannee? ³⁸ Tuduu rikioo iya sai yaparainno tunoo: Mo naana bereetayauvai ngiisi vainnee? Oro taatee, tuduu rikiada oro teeda numa inna tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama vainoo, tiravai.

³⁹⁻⁴⁰ Tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tuduu gioonna kiaapuuya ferefuruun-naiyauvunu vo kammu vo kammu variateera tuduu vooya voovau nuunama (50) varuduu vooya voovau nuunama (100) varuduu itaqitaama variravai. ⁴¹ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa reeri ngiau aapu too vainno Anutuugaata kua yoketaivaa tioo bereetayauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya gioonna kiaapuuya mmiateeraivaara mmiravai. Mmioo tavau taaravaitanaata rakau kioo iya mmuduu iya mmiravai. ⁴² Iya mmuduu mmuakiasa nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu ⁴³ ari ngiaammuauya utua yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama rida tavau saiyauvai rupi nuunama rummua yapa kieeravai. ⁴⁴ Rummua yapa kiada ivaki yeenna nnoo vaidiiya nnaasu yaaruduu kaayau (5000) ivau variravai.

*Yisuuva nnoori veraivau nuairavai
(Matai 14:22-23; Yuvuaano 6:15-21)*

⁴⁵ Iya nnaa taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama ari ngiaammuauya titoo tunoo: Na gioonna kiaapuuya titee varinai ngieenanaa kanuuvaki karada nnoori siri sainai

yoosinna Betesaitaa kuatee, ⁴⁶ kias kioo gioonna kiaapuuya ngiari yoosinnaipira titaa kioodoo vuduu too Yisuuva ari ngiaammuauya pikioo taapiivau yaaku varaanara viravai. ⁴⁷ Vioo ivau varuduu heenauduu ari ngiaammuauya varuu kanuuvo nnoori haruunga pinaivaa vuutaivau vioo varuduu Yisuuva arivai homo mmataivau varioo ⁴⁸ tooduu ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida yaagueeqama nnooriivaa ruvuatidada tooduu yuunna yaamurukaivo iyasi nnuduu hama kanuuvo viravai. Hama kanuuvo vuduu patairaaruduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo iya yaataraanara uduu ⁴⁹ iya iva nnoori verenoovau nnuuvaa teeda mmagia maisavaivee kias kaayauma aatuuda kai kiririingaida ⁵⁰ mmuakiaaya inna teeda kaayauma aatuuda variravai. Iya aatuuda varuduu Yisuuva akiairaama iya tunoo: Tirooma variatee. Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ⁵¹ kias kioo karoo kanuuvaki iya tasipama varuduu yuunna yaamurukaivo taika kioodoo ari ngiaammuauya nnikiaraida kaayauma kumimakaida varida ⁵² iva tauraa yeennaiyauvaa rakau kusii kioo gioonna kiaapuuya mmuuyauvaara hama arinaima rikoodoo hama ngiari tinniiyauvo rusitiravai.

Yisuuva Genesareeta nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 14:34-36)

⁵³ Iya nnoori sainai yoosinna Genesareeta oro varuduu nnoori siriivaki nnida kanuuvaa yeenaivaa haru kiada ⁵⁴ ivaki pikiada viravai. Iya kanuuvaa pikiada vuduu ivaki varuuya Yisuunna arinaima teeravai. ⁵⁵ Arinaima teeda seenada mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri nniitarooya ngiari mmaataiyauvunu vaidu varuuya vitada Yisuuva varuuvakira innasi nniravai. ⁵⁶ Mmuakiaa yoosinna Yisuuva nuauyauvaki pinaa yoosinnaiyauvakiaata kiisa yoosinnaiyauvakiaatama gioonna kiaapuuya ngiari seena nniitarooya vitada yeenna yookaira mmatuuyaiyauvunu yapa kiada Yisuunna buruqa araivau nnaasu utuaaraivaara inna yaagueeqama yaparairavai. Mmuakiaaya inna buruqa araivau utuuya nniitarooyauvo taikoodoo yoketaama hara kiada variravai.

7

Iya ngiari taato nnaakukiaiya kuaivaara yaagueeqairavai
(Matai 15:1-9)

¹ Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kias mmira vaidi vooyaata Yerusareemadiri nnuuya Yisuunnasi nnida nuunama mmuaavau variravai. ² Mmuuaavau varida tooduu ari ngiaammuau vooya yeenna nnaara hama ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada sabi nneeravai. Iya hama Farisaiya uu aataruuvugiataama iirama kiada ngiari yaakuuyauvaa hama finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeravai.

³ Vaidi Farisaiyaata Yutayaa vaidi vooyaata ngiari taato nnaakukiaiya uu aataruuvaa iiravai. Ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. ⁴ Iya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvakidiri nnida ngiari yaakuuyauvaa hama finutiri. Hama yeennaiyauvaa nnootirivee. Vo aataru vo aataruuyauvo ngiari taato nnaakukiaiyasidiri nnuuyauvaa iya uuneema ngiari kaapaiyauvaata ngiari yavaa ari vookara ari vookarauyauvaatama finiravai.

⁵ Yisuunna ngiaammuau vooya hama iya uu aataru vooyauvai uvaara Farisaiyaata kua mmaanna kias mmira vaidiiaatama Yisuunna tunoo: Aaniira hama i ngiaammuauya ti taato nnaakukiaiyasidiri nnuu aataruuvaa iikiaannee? Aaniira hama iya ngiari yaakuuyauvaa finirama kiada kati yeennaiyauvaa nneeda maisama variaannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyara fafaara roo kuaivo kutaa kuavai vainoo. Yisayaava fafaara roo tunoo:

Anutuuqo tinoo:

Aa gioonna kiaapu aaya

mmanna kuasiiyauvo koroonno

niiyara yoketaavee kiaavo

hama iya aakiaiyauvo niiyara yoketaainoo.

⁷ Iya vaidiyya yaata tinniyaa vai kuaivaa
kiaa mmida kiaanoo:
Anutuuqaa aataruvaivee, kiaivaara
kuminayaa niyara kua yoketaivaa kiaanoo,
tiivaivee.

Yisayaava itaama fafaara reeravai. ⁸ Ngia Anutuuqo tuu aataruuyauvaa pikiada vaidiyya tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaanoo, tiravai.

⁹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Mo ngia ngiingii yaata tinniyaa vai aataruuyauvaa iikiaaraivaara ngia Anutuuqo tuu kuaivaa ooqoo kiaannee? ¹⁰ Nnaaruaa vaidi Musiivaano tunoo: Ngii kaano koovaitanaara mmuduuya rida tuqinnaatee, kiaa kioo vo kua voovai tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ari kaano koovaitana maisa kua tiivaa ruputikio putuaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ¹¹⁻¹² Mo ngiengieenoo kiaanoo: Fai vaidi voovono ari kaano koovaitana tuqinnaanara mmatayaa diaa mminnaivaa iyani yapa kioo ivaara tinara: Kopaana, tinai ta ee-oo tikio aikiooma hama ari kaano koovaitana tuqinnaanaravee. Ngia itaa kua kiaanoo, tiravai. Iya kopaanavee kiaivaa oyaivo Anutuuqaa mminnaavai. Yisuuva keenaa iya tunoo: ¹³ Ngia itaida ngiingii taato nnaakukiaiya uu aataruuyauvo ngiingii yaata tinniyaa vaivaa iikiaaraivaara Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaa aataruuyauvo kaayau ari vookara ari vookarai aataruuyauvai vaikia ngia iikiaanoo, tiravai.

*Aakiaivakidiri nniivaara iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaavai
(Matai 15:10-20)*

¹⁴ Yisuuva keenaa gionna kiaapuuya innasi ngiateera tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Mmuakiaayaso, ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaatee. ¹⁵ Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁶ (Gionna kiaapu voovono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee,) tiravai.

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo gionna kiaapuuya pikioo nnau voovaki vuduu teeda ari ngiaammuauya iva mmatayaa diaa mminnaivaidiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparauduu rikioo ¹⁸ iya sai tunoo: Ngia gionna kiaapu kumimakaiya roosiima hama ngii tinniyauvo rusitivai. Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mminnaa voovai mmaanaidiri vaidi aakiaana tuoo kuai ivaara hama mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁹ Nnaa mminnaiyauvo hama vaidi kaanaivakiaata kuaivai. Mmanna rasookaivakinaadiri tuoo rukioo mmaanai tuoo kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tioo mmuakiaa inneenna nnaiyauvaara yoketaa yeennayauvai nnaayauvaivee tiravai.

²⁰ Iva kiaa kioo tunoo: Vaidiivaa ari aakiaivakidiri ngioo mmaanai tuoo kuai ivaara mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ²¹ Vaidi aakiaivakidiri maisa kuaivo ngioo yaataivaki kuaikio yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Kiaatanna ngiaammuauvo sabi heera aataruuvo vaidi aakiaivakidiri nniivai. Mmuara vareera aataruuvootama vaidiivaa ruputino putii aataruuvootama ²² vaa nnaata vaati varaivo sabi mmuara heera aataruuvootama vaidi mminnaivaa teeno inna varaataira aataruuvootama vaidi aakiaivakidiri nniivai. Vaidiivo fai kaayau maisamaisai aataruuyauvaa iinno varioo unnakua tioo ari mmammaivaara nnaasu yaata utuoo makemakee sabi nuaira aataruuvaa iinno ari seenaiyara tinara: Ngia ni yaatarivaara ni nannatainoo, kiaa kioo maisa kuaivaa kuminayaa ari seenaiyara tioo ariiyara mannaka tioo aataru yoke-taivaara kaayau kumimakainno varinaravai. ²³ Ii aataru maisa iyauvo vaidi aakiaivakidiri nniivaara kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaivee, tiravai.

*Gionnaivo Yisuunnara kutaavaivee tiravai
(Matai 15:21-28)*

²⁴ Yisuuva ii yoosinna ivaa pikioo vioo yoosinna taaravaitana nnutuuvaitana Turu Sitoona vainima vau yoosinnaivaki vioo nnau voovaki hara kioo varioo gionna kiaapuuya ni teeda niisi ngiaarainnoo kiaa nnauki nnaasu hara kioo variravai. Varuduu vaa ivo vuu nnauvakira iya rikiooduu ²⁵ gionna voovono mmagia maisaivo ari raunnaivaa

aakiaaki varuuvoono Yisuuva nnuu kuaivaa rikioo akiairaama innasi ngioo varoo inna yuku oyaivaki toorivu yau haroo variravai. ²⁶ Aa gioonna aavo ari voo pinnaa gioonnavai. Ivo yoosinna Surofoonikiaivakidiri nnira gioonnavai. Yisuuva ii gioonna ivaa raunnaivaa aakiaivaki mmagia maisaivo varuuvaa titano kuaiveera inna yaagueeqama yapara riravai. ²⁷ Yapara ruduu Yisuuva Yutayaiya tauraa rikiooyara aa kua aavaudiri mmataama kioo inna sai tunoo: Kii ta tauraa nnaakaraiya yeennaiyauvaa ngiari mmiaaravee. Iya yeennaiyauvaa varada faiya mmiaarainnoo, ²⁸ tuduu rikioo ivo faivaa roosiima ariiyara yaata utuoo inna sai tunoo: Udaanga-o, a kutaa kuavai kiannanoo. Mo faiya numa nnaakaraiya yeenna nneeda kuaa araiyauvaa terenaivau tuoo kuaiyauvaa porooma nnaavaivee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A ni kuaivaa sai yoketaama kianaivaara ai nnauki kuane. Vaa mmagia maisaivo i raunnaivaakidiri pikioo kuaivaivee, ³⁰ tuduu rikioo ivo ari nnauki vioo toduu ari raunnaivo ari mmaataivau vauduu vaa mmagia maisaivo innakidiri pikioo ari ipi vioo kieeravaivee.

Yisuuva yaata duuna hama kua tuuvaa tuqinneeravai

³¹ Yisuuva yoosinna Turudiri kava vara ranoo ngioo yoosinna Sitoona yaataroo yaakuuvaitana vau yoosinnaiyauvaa nnutuuvo Dikaporiisa yaataroo numa nnoori haruunga Karirayaa mmaagaivau variravai. ³² Varuduu vaidi yaata duuna hama yoketaama kua tuu voovai ari seenaiyaano Yisuunnasi vitada viravai. Vida Yisuuva innayaa ari yaakuuvaa utuaiveera yaagueeqama inna yaparairavai. ³³ Yaparauduu rikioo Yisuuva vaidi yaata duunaivaa too gioonna kiaapuuya pikioo innaata vitoo ari mmaraa voovau dioo vainno ari yaaku oopuuvaitana inna yaataivaitanaki hara rada kioo ari yaaku oopuuvau kuaanuuvaa visi kioo inna mmaakiriivau haroo ³⁴ avuuvaa reeri ngiau too yaikiaivaa haa kua kioo inna tunoo: I yaataivo rugooqaivee, tiravai. Aa kua aavaa Yisuuva ari kuaivakidiri Epataa tiravai. ³⁵ Vaidi yaata duunaivaa yaataivo rugooqooduu inna mmaakiriivo yoketauduu kuaivaa tuqinnama tiravai. ³⁶ Tuqinnama tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama gioonna kiaapuuya kuaa mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kuaa mmiatee, kua yaagueeqama tuduaata vuaiha oro makemakee ngiari seenaiya kuaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu rikiada ivaara kaayauma nnikiaraida tunoo: Ari mmaraa mmoori ii ivo inna yoketaa mmoorivai iivai. Iva yaata duunaiya iikiai iya tuqinnama yaata rikiaavai. Iva hama kua tiraiya iikiai iya tuqinnama kua kiaavaivee, tiravai.

8

*Yisuuva vaidi kaayau (4000) yeenna mmiravai
(Matai 15:32-39)*

¹ Vo suai voovaki gioonna kiaapu kaayauya nuunauduu yeennaivo vaa taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuauya innasi ngiateera iya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: ² Gioonna kiaapuuya taaravooma suaivaa ni tasipama nookiaavovo vaa yeennaiyauvo taika kiaivaara na iyara boo kiaunoo. ³ Fai na kati iya ngiari yoosinnaiyauvakira titanai vida hama yeenna nneeraida vikio aataru tammaivaki iya avuuyauvo ngioo vi ngioo viinai sabi yuku raaravai. Vooya ngiari yoosinnadiri hokoba aataruuvau niisi nniravaivee, ⁴ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Mo aa koo mmuyai gaanga yoosinna aavau ta deevakidiri kaayau yeennaiyauvaa varada aa gioonna kiaapu aaya mmikiai nnaarannee? ⁵ tuduu rikioo iya yapara ruoo tunoo: Naana bereetayauvai ngiisi vainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai karasaidiri taaravaitana vainoo, ⁶ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya mmatayaa variateera tuduu mmatayaa varuduu yeenna bereetayauvaa yaaku saivai karasaidiri taarama tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo bereetayauvaa kusiinnonno kioo gioonna kiaapuuya mmiateera ari ngiaammuauya mmuduu iya mmiravai. ⁷ Iya mmi kiada tavau kiisa vooyauvai tu kiada vauduu Yisuuva Anutuuqaata kua yoketaivaa kua kioo ari ngiaammuauya tunoo: Gioonna kiaapuuya mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmuduu nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu ari ngiaammuauya yeenna nneeda kioo ari

yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaaku saivai karasaidiri taara utuavaitanaki rummua yapa kieeravai. ⁹ Gioonna kiaapu ivaki yeenna nnooya kaayau (4000) variravai. ¹⁰ Yisuuva gioonna kiaapuuya titooduu vuduu iya vuu saivaata ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karoo varioo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Daramanutaa viravai.

Farisaiya Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 16:1-4)

¹¹ Farisai vaidi vooya Yisuunnasi nnida inna iida taaraivaara inna yaparaida tunoo: A Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqaa yaagueeqaivo i tasipaikiainna iikiannanoo, kiaravee, ¹² tuduu Yisuunna ausaivo kaayau mmuaarooduu tunoo: Ngia gioonna kiaapu makee variyaiya Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa taaraivaara ni yapara kiaanoo. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia makee variyaiya hama Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa taaravaivee, ¹³ kiaa kioo iya pikioo kava kanuuvaki karoo varioo nnoori haruungaivaa sainai vioo variravai.

Yisuuva Farisaiyaraata Herootaa nnaagiai nuairaiyaraatama tiravai
(Matai 16:5-12)

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori haruungaivaa sainai vioo varuduu ari ngiaammuauya vo bereeta vooyauvaara taunnu kiada mmuaa bereetavai nnaasu varada kanuuvaki yapa kiada varada viravai. ¹⁵ Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Rikiaatee. Vaidi Farisaiyaata Herootaa nnaagiai nuairaiyaraatama puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki too yootaivaa roosiivaara tuqinnama haitatuukiatee, ¹⁶ tuduu rikiada ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Hama ta nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnaivaara ivo itaa kua tinoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmuu kuaivaa arinaima rikioo iya tunoo: Ngia aaniiraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida kiaanoo: Ta hama nnoonnama bereetaiyauvaa varada ngiaunnanoo, kiaannee? Ngia homooda hama arinaima niyara rikiaannee? Ngii vuatinniiyauvo yaagueeqainnonnee? ¹⁸ Ngii avuuyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama taavai. Ngii yaataiyauvo vaikiyai hama ngia tuqinnama rikiaavai. ¹⁹ Na yaaku sai bereetayauvai vaidi kaayau (5000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kieeravaivee, ²⁰ tuduu rikioo tunoo: Na bereeta yaaku saivai sainaidiri taarama kusii kiee vaidi kaayau (4000) mmiaivaara vaa ngia taunnu kiaannee? Yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa ngia rupi nuunama utuaiyauvaki ruuyauvo naana utuayauvai vairavainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Ta utua yaaku saivai karasaidiri taarama rummua yapa kieeravaivee, ²¹ tuduu rikioo ivo ari vookarau mmooriivaa uuvaara iya tunoo: Itaama vaikiyai hama ngia arinaima rikiaanoo, tiravai.

Yisuuva Betesaitaa vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

²² Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama nnidada yoosinna Betesaitaa ivaki nnida tooduu gioonna kiaapuuya vaidi avu huruutauvaa vitada Yisuunnasi nnida inna utuaneera innaata kua yaagueeqama tiravai. ²³ Kua yaagueeqama tuduu Yisuuva rikioo vaidi avu huruutauvaa yaakuuvau utuoo vitoo yoosinna tooyaivaki kioo inna avuuvaitanau kuaanuuvaa visi kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuoo inna yaparainno tunoo: A vo mminnaa voovai taannano i avuuvau vainnee? ²⁴ tuduu rikioo vaidiivo reeti too tunoo: Na vaidiiva taukai yatari roosiikiaaya nookiaavaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva keenaa ari yaakuuvaitana inna avuuvaitanau utuduu ivo ari avuuvaa puaisa tooduu avuuvaitana yoketauduu ivo mmuakiaa inneenavai kooyaa teeravai. ²⁶ Kooyaa tooduu Yisuuva inna tunoo: Ai nnauki safuuma viee sa yoosinnaivaki nookianee, tiravai.

Peterooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-20; Rukaaso 9:18-21)

²⁷ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama ivakidiri pikiada yoosinaiyauvo Kaisariaa Piripii vainima vauyauvakira vida varida Yisuuva ari ngiaammuauya

yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiasa kiada dataa kuaida kiasanee? ²⁸ tuduu rikiaa iya inna sai tunoo: Vooyaano kiasano: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiasani vooyaano kiasano: Irayaavavee, kiasani vooyaano kiasano: Ari vo forofetaa vaidivaivee, kiasano, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kiasanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kiokuavee, ³⁰ tuduu rikioo yaagueeqama iya kiasa mmioo tunoo: Sa aa kua aavaa niyara gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee, tiravai.

Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai

(Matai 16:21-28; Rukaaso 9:22-27)

³¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya kua kooyaa kiasa mmioo tunoo: Na Vaidiiva Mmaapuuvono fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaanaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Anutuuqaa kua mmaanna kiasa mmira vaidiiaatama ni ooqoo tikiai vaidiia ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikanai na keenaa diitaanaravaivee, ³² kiasa kioo aa kua aavaa kooyaa iya kiasa mmuduu Petorooso inna vitoo mmaraa voovau oro kioo inna yaagueeqama tiravai. ³³ Inna yaagueeqama tuduu rikioo Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya too Sataango Petoroosaa tasipoovaara yaagueeqa kuavai Petoroosaa tioo tunoo: Sataango, ngieera kuane. I yaataivo vaidiia yaataivaa roosiino. Hama Anutuuqaa yaataivo itaama vainoo, tiravai.

³⁴ Yisuuva itaa kua kiasa kioo gioonna kiaapuuyaata ari ngiaammuauyaatama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaara ooqoo tioo gioonna kiaapuuya niyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara ee-oo tioo ni nnaagiai ngiaivee. ³⁵ Fai gioonna kiaapu voovono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niyaraata ni mmayaayaivaaraatama putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁶ Fai gioonna kiaapu voovono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanannee? Fai hama varaanaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu voovono hama yopeema irisai mminnaivaadiri Anutuuqaa mmioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. ³⁸ Aa variaa suai aavaki gioonna kiaapuuya kaayau koonnama varida hama Anutuuqaara yaagueeqakiasano. Aqaa suai aavaki fai gioonna kiaapu voovono niyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai fai yapooma Na Vaidiiva Mmaapuuvo keenaa mmatayaa kava vara ranee tiee innara mmamma maisainaravai. Fai na ni Napoonna mmeekia ari vookaraivoota aangeraa yoketaiyaatama tiinaravaivee, tiravai.

9

¹ Yisuuva itaa kua kiasa kioo iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu vooya aavaki variaya hama putirama kiada varida teekio Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ari yaagueeqaivaa tasipama tiinai teeda taaravaivee, tiravai.

Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai

(Matai 17:1-13; Rukaaso 9:28-36)

² Yapooma yaaku saivai sainadiri mmuaa saivai taika kioodoo Yisuuva Petorooso Yakoo Yuvuaanainna vitoo taapi hokobaivaura ngiarivana nnaasu viravai. Iya vidada oro ivau dida vaida tooduu Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai vauduu ³ inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaammannairavai. Fai hama vaidi mmatayaa voovono yopeema buruqa poosaivaa finino inna uyira raira poosaiyauvaa roosiinaravai. ⁴ Itaama vauduu Yisunna ngiaammua taaravoomaivaitana tooduu nnaaruaa vaidi putuuvaitana Irayaaya Musiia Yisunna tasipama kua tiravai. ⁵ Iya kua tida varuduu Petorooso iya kuaivaa rikioo mmaraa kuaivaa Yisunna kiasa mmioo

tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketai. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaravaivee,⁶ kiau kioo ivoota ari tasipoovaitanaatama kaayau aatuukiaivaara Petoroosaa yaataivo veeennauduu rikioo itaa kua tiravai.⁷ Itaa kua tuduu namaivo iya rummua apu kioo vauduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiaidaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Innara na mmuduuya ruauvovee. Inna kuaivaa rikiaatee,⁸ tuduu akiairauduu buaa buaida tooduu hama taaravaitanaatauduu Yisuuva ari mmuaavai iya tasipama dioo vairavai.

⁹ Dioo vauduu teeda diitada ivaatama taapiivau pikiada tiida varida Yisuuva yaagueeqama iya kiau mmioo tunoo: Makee ngia taivaara sa gioonna kiaapuuya kiau mmiatee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono yapooma putuee kava diitanai teeda ngia makee taivaara gioonna kiaapuuya kiau mmiatee,¹⁰ tuduu inna kuaivaa rikiaada hama vo gioonna kiaapuuya kiau mmirama kiada iya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo yapooma na putuee kava diitaanavee tii kua oyaivo dee kua oyaivainnee? ¹¹ kiau kiada Yisunna yaparaida tunoo: Anutuuqaa kua mmaanna kiau mmira vaidiiva kiaanoo: Irayaavannaadee tauraa tiinaravai. Tiino Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmaagii tiinaravaivee, kiau kuaivo aaniira iya itaa kua kiaanee? ¹² tuduu rikioo Yisuuva iya kua sai tunoo: Kutaavai. Vaidi voovono Irayaanna roosiivono tauraa ngioo mmuakiaa mminnaivaa safuunaraivo nninoo. Mo Vaidiivaa Mmaapuuvaa tuu kuaivo dataamainno vainnee? Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tunoo: Gioonna kiaapuuya Vaidiivaa Mmaapuuvaa mmamma nniitaraivaa inna mmida innara ooqoo tida nniki rakammuaaravaivee, tuuvaara yaata utuatee. ¹³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Vaa Irayaanna roosuuvu nnuduu gioonna kiaapuuya innara ngiari iikiatau mmoori maisaivaa iiravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno innara tuuvaa kaanaivaa iiravaivee, tiravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuauvaa tuqinneeravai
(Matai 17:14-21; Rukaaso 9:37-43a)*

¹⁴ Yisuuva ari ngiaammuaau taaravoomaidootama tiida ngiari seena ngiaammuauyaataama sunaara tuma tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ngiaammuauya suvuai kioodoo Anutuuqaa kua mmaanna kiau mmira vaidiivaata Yisunna ngiaammuauyaataama ngiariiki ngiariiki kua yaagueeqama tiravai. ¹⁵ Kua yaagueeqama tida varuu saivaatama mmuakiaa gioonna kiaapuuya tooduu Yisuuva tuuduu kaayauma nnikiaraida innasi seenada vida tunoo: Vainna ngiannanee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva ngioo ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aanii kuavaida iyaata kua yaagueeqama kiaanee? ¹⁷ tuduu rikioo vaidi voovono gioonna kiaapuuya aakiaivakidiri inna avaiava sai tunoo: Vitaira-o, ni maapuuvaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varikio hama kua tiivaara na inna vitee aisi ngiaunoo. ¹⁸ Vo suai voovaki mmagia maisaivo inna rupertikio putuoo vainno avaiava kiriti kiriti tikio taara kuaanuuvu tiikio yuku yaakuuvaa raduda tu kioo vaivai. Mmagia maisaivaa tita kioo kuaiveera na i ngiaammuauya kiaukai hama iya yopeema titaavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niyara kutaavaivee tiraidaida koonnamaida variaano. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niyara kutaavaivee kiaanee? Na ngii tasipama hara kiee variee ngia ni kuaivaa rikiaaraivaara na faannaina variaunoo. Ngiaammuauvaa vitada niisi ngiatee, ²⁰ tuduu rikiaada inna vitada innasi nniravai. Vitada nnuduu mmagia maisaivo Yisunna too saivaata ngiaammuauvaa rupertuduu putuoo vainno hanigiaanigieennono vauduu taara kuaanuuvu avaiakidiri tiiravai.

²¹ Yisuuva inna koonna tunoo: A taannano naana suai nnaakaraivo ataama variinnee? tuduu rikioo inna koova Yisunna sai tunoo: Nnaakaraivo meediyaa ari itaama varivai.

²² Airi suai mmagia maisaivo ni maapuuvaa rupertu kiaanara iinno inna rupertu ikiana yapoo nnoorina rupertu yapaivai. Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipanai ta yoketaama variaaravee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: A niyara kiannano:

Fai aikiooma yaagueeqaivo i tasipanai tiyara boo tiee ti tasipaanaravee, kianna kua oyaivaa datai kuavainna a itaa kua kiannannee? Fai gionna kiaapu voovono Anutuuqara kutaavaivee tiao fai mmuakiaa mmoori aataruuvaara tinara: Ni tasipaanavee tino rikioo fai inna tasipaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo nnaakaraivaa koova akiairaudo puaisakama kua tiao tunoo: Na kiisama aiyara kutaavaivee kiaunoo. A ni tasipanai na pinaama aiyara kutaavaivee tinaravee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva gionna kiaapuuya nnida iya suvuai kiaara uuvaa too mmagia maisaivaa yaagueeqama tunoo: A mmagia maisa hama yaata avainnaataikua varianna-o, na tinai ngiaammuauvaa aakiaivakidiri pikiee tiee kuane. Sa keenaa innaki ngianee, ²⁶ tuduu rikioo mmagia maisaivo ngiaammuauvaa ruputuduu kai kai vuu vuu tuoo putuoo vainno hanigiaanigieenno vauduu mmagia maisaivo innakidiri vioo kieeravai. Vioo kioodoo ngiaammuauvo vaidi putiraiya roosiima vauduu gionna kiaapu vooya tunoo: Vaa putivaivee, ²⁷ tuduu Yisuuva numa inna yaakuuvaidiri vararu utuduu diiteeravai.

²⁸ Diitooduu Yisuuva gionna kiaapuuya pikioo nnauvaki vioo kioodoo ari ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Mo dataama vaikioonno mmagia maisaivaa ta titaunnano hama kuainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yaaku vareeraivaara yaagueeqaira vaidiivoono fai aa mmagia maisa aavaa roosiivaa titano kuanaravai. Kumina vaidi voovono fai hama yopeema titano kuanaravaivee, tiravai.

*Yisuuva ari putinaraiivaara keenaa tiravai
(Matai 17:22-23; Rukaaso 9:43b-45)*

³⁰⁻³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaatama ii yoosinna ivaki pikiada tuma Karirayaa mmataivaki nuaida varuduu Yisuuva ari kua oyaivaa iya kiaa mminaraivaara iya vitoo nuairavai. Nuauduu gionna kiaapuuya ivo kuanara kuaivaa rikieevoora ari ngiaammuauya nnaasu vitoo nuairavai. Vitoo nuainno varioo iya kiaa mmioo tunoo: Fai vaidi vooyaano Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi vooya mmikiai iya ni ruputikiai na putino taaravooma suaivo taikano Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee, ³² tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieerama kiada oyaivaara iya inna yapara kiaaraivaara aatuuravai.

*Yisunna ngiaammuauvo kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Matai 18:1-5; Rukaaso 9:46-48)*

³³ Aatuuda iyaata Yisuuvaatama vidada yoosinna Kapanauma oro nnau voovaki dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya yaparainno tunoo: Ngia aataruuvau nnida varida aanii kuavai ngiingiiki ngiingiiki yaagueeqama kianne? ³⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai. Vaa iya aataru tammaivau ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Deevoono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? tuuvaara iya hama inna kua sai tiravai. ³⁵ Hama inna kua sai tuduu Yisuuva hara kioo varioo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Fai gionna kiaapu voovono ngii tauraavai varinaree tiao mmuakiaaya mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima varioo nnaagiai tuanaavai varinaravaivee, ³⁶ kiaa kioo nnaakaraivaa vitoo ngiari tammaivaki yapa kioo varau tu kioo vainno iya tunoo: ³⁷ Fai gionna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaa roosii voovaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono hama niyara nnaasu tuqinnaivai. Ni titoovaraatama tuqinnaivaivee, tiravai.

*Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Rukaaso 9:49-50)*

³⁸ Tuduu Yuvuaano Yisunna tunoo: Vitaira-o, ta taunnano vaidi voovono i nnutuuva tiao vaidiiaa aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Iqii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ³⁹ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Sa ivo ii mmooriivaara ooqoo kiatee. Vaidi voovono ni nnutuuvaa tasipama Anutuuqaa mmoori ari vookaraama iira mmooriivaa iinno hama akiairaama niyara maisavee tinaravai. ⁴⁰ Gionna kiaapu voovono hama ti kuaivaara ooqoo tiivoono inna hama ti nnammutuaavai. Ivo inna ti seenavai. ⁴¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo.

Na Yisuu Kirisiinna ngia ni nnaagiai nookiaivaara vaidi voovoono nnooriivaa vita ngii miivo fai irisai yoketaivaa varaanaravaivee, tiravai.

*Gioonna kiaapuuya aataru maisaivaara haruruaavai
(Matai 18:6-9; Rukaaso 17:1-2)*

⁴² Yisuuva itaa kua kua kioo kava tunoo: Aa nnaakara kiisa aaya niyara kutaavaivee kua aaya roosiima gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivaa vaidi voovoono iva aataru yoketaivaa pikiaiveeraivaara inna yaparaivo inna aataru maisavai. Fai tauraa hama vaidiivo inna yaparaira suaivaki vaidiiva numa ivo nnaakaraivaa yaparainarainnoo kua sikau pinaivaa varada dutuyu inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruungaivaki kagaari kikio ivaki vainno putiivo inna aataru yoketaavai. ⁴³ Itaama vaikio fai i yaakuuvaadiri a reeti utu reeri utinarainnoo kua iva mmuaanaa hatoka kiee kakumavai tasipama variee a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yaakuuvaitana vainai ikiaivo tupatupaa too variivaki kuanaraivo inna maisavai. Ikiavo tupatupaa too variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravai. ⁴⁴ (Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁵ Fai i yukuuvoono i vitoo maisa aataruuvau nuainarainnoo kua mmuaanaa iva hatoka kiee mmanna apavai tasipama variee yapooma a tupatupaa variraivaa varaanaraivo inna yoketaavai. Fai i yukuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁶ (Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.) ⁴⁷ Fai i avuuvaitana mminnamminnaa maisaivaa tee varaanarainnoo kua mmuaanaa i avuuvaa ranigaama kagaari kiee saivai huruutavai vainai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaraivo inna yoketaavai. Fai i avuuvaitana vaidi ikiana i kagaari kiaaraivo inna maisavai. ⁴⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmimmiiyauvo tupatupaa nuaikio ikiaivo tupatupaa too nnaasu variivaa hama vaidi voovoono yopeema rasuunaravee, tiivai.

⁴⁹ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaara mmamma nniitaraivaa ikia teera roosiima varaivo yorokuuvaa haateeraivaa roosiivai. ⁵⁰ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Fai yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. Ngia yoroku yoketaa vaivaa roosiima varida ngii seenaiyaatama ngiingii-iyara ngiingiiyara kua yoketaivaa tida ausa nuufa varada variatee, tiravai.

10

*Yisuuva nnaata pikieera kuaivaa tiravai
(Matai 19:1-12; Rukaaso 16:18)*

¹ Yisuuva ii yoosinna ivaki pikioo Yutayaa mmataivo nnoori Yorotaanaivaa sainai vaupinnai viravai. Vuduu rikiada keenaa gioonna kiaapuuya inna teeda innasi numa varuduu too ivo ari tirayaama kuaivaa iya kua mmiravai.

² Kiaa mmuduu vaidi Farisai vooya innasi nnida ivo kuaivaa koonnama kiaiveera inna yaparaida tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo tinara aataruuvo vainnee? Vara hama vainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva sai iya yaparainno tunoo: Musiiva mmaanna tuu aataruuvo dee aataruvainno ngii giaa ngii muunnee? ⁴ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaa pikiaanaree tioo ooqoo tira yanaivaa fafaara raa kioo inna mmioo titano kuaiveera kuaivaa Musiiva aikioovee kua kioo ee-oo tiravaivee, ⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia vaidi Yutayaiya ngii ausa vuatinniiyauvo yaagueeqauvaara Musiiva ii aataru ivaara ee-oo tioo fafaara reeravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ngiau mmataivaa uu suaivaki hama ii aataru ivootairavai. Anutuuqaa fafaara roo kuaivo vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo vaidiivaa iinno gioonnaivaa iiravai. ⁷ Ivaarainno fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo ⁸ inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee, tiivai. Ivaitana hama taaravaitana varirama kiada mmuaavaitana

variaavai. ⁹ Anutuuqoono vaa taaravaitana nuunama kiaikiai mmuaavaitana variaivaitana sa vuaivo vuaivaa pikino sa vuaivo vuaivaa pikiaivee. Sa vaidi voovoono ivaitana vara mmarammaraama yapaivee, tiravai.

¹⁰ Nnaagiai Yisuuva ari ngiaammuauyaataama nnauvaki varuduu rikiada ari ngiaammuauya iqii kua ivaara keenaa inna yaparairavai. ¹¹ Yapara ruduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi voovoono ari nnaataivaara ooqoo kiasa kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vaivai. Ari nnaata tuanaivaara maisa aataruuvaa iivai. ¹² Gioonna voovoono ari vaatiivaara ooqoo kiasa kioo vaidi voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vaivaivee, tiravai.

*Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(Matai 19:13-15; Rukaaso 18:15-17)*

¹³ Yisuuva nnaakaraiya mmammaiyauvunu utuaiveera gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakaraiya vitada innasi nnida varuduu inna ngiaammuauya iya ooqoo tiravai. ¹⁴ Ooqoo tuduu rikioo Yisuunna nnannatooduu ari ngiaammuauya tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo ivaa iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii mi-aunoo. Nnaakaraiya akiairaama kuaivaa rikieeraivaa roosiima fai hama gioonna kiaapu voovoono inna roosiima iinno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravaivee, ¹⁶ kiasa kioo nnaakaraiya sootu utuoo iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo tunoo: Anutuuqo ngii tasipaivee, tiravai.

*Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(Matai 19:16-30; Rukaaso 18:18-30)*

¹⁷ Yisuuva itaa kua kiasa kioo aataru ari rikioovau kuanee kiasa vuduu vaidi voovoono seenoo innasi ngioo inna yuku oyaivaki numa inna avunni dioo vainno toorivu yau hara kioo vainno inna yaparainno tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Aaniira niyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuuqo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa diaa voovoono yoketaavai varivai. ¹⁹ Mmaanna tuu kuaivaa vaa a rikiaannavai. Sa gioonna kiaapu voovai rupertino putuaivee. A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kiane. Sa mmuara varee nakaaraivaa unnakua kiane. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee, ²⁰ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena aa mmuakiaa kua mmaanna aayauvaa tuqinnama iikiauvaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna too vainno innara mmuduuya ruoo tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee vie ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai varee vaidi vooya mmiee irisai sikaayauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoonno i irisai yoketaivo ngiau aapu vinaravaivee. A iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²² tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuoo nniki apu varoo hanigioo ausa mmuaararoovaa tasipama viravai.

²³ Vuduu Yisuuva hanigia ari ngiaammuauya kiasa mmioo tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiasa iikio kaayauma iya mmuaararaanaravaivee, ²⁴⁻²⁵ tuduu rikiada ari ngiaammuauya iva tuu kuaivaa rikiada nnikiaraida rikiooduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Ni ngiaammuauso, gioonna kiaapuuya Anutuuqo iyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiasa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiasa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuavo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaree kiasa iikio kaayauma inna mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada ari ngiaammuauya pinaama nnikiaraida inna tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya too vainno tunoo: Mmatayaa diaiya Anutuuqo gioonna

kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama yopeema ngiarinaidiri kuaaravai. Anutuuqoona tinai fai iya kuaaravai. Anutuuqo fai mmuakiaa mmoorivai aikiooma iinaravaivee, tiravai.

²⁸ Tuduu rikioo Petrooso inna sai tunoo: Mo vaa ta ti gionna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai niyaraata ni mmayaaya yoketaivaaraatama gionna kiaapu voovono ari nnauvaa pikioo ari kata vayaiya pikioo ari nnunna nnayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ari nnaakaraiya pikioo ari mmataiyauvaa pikioo ³⁰ fai aa makee ta variaunna suai aavaki fai irisai iyauvaanikaraama kava kava kaayauneetu varoo nnauyauvaa varoo ari kata vayaiya vitoo ari nnunna nnayaiya vitoo ari kaanokiaiya vitoo ari nnaakaraiya vitoo mmataiyauvaa varaanaravai. Fai iyauvaa varanai ni kuaivaara vaidiia mmoori maisaivaa inna mmikio kaayau mmuaaraivaatama varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki ivo tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³¹ Anna makee kaayau gionna kiaapu tauraa variyaiya fai nnaagiai variaaravai. Anna makee kaayau gionna kiaapu nnaagiai variyaiya fai tauraa variaaravaivee, tiravai.

*Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai
(Matai 20:17-19; Rukaaso 18:31-34)*

³² Yisuuva itaa kua kua kioo ari ngiaammuaayaatama Yerusareema aataruuvau vida varuduu Yisuuvaadee tauraa vuduu iva hama aatuura kati Yerusareema vuuvaara ari ngiaammuaaya nnikiarairavai. Nnikiarauduu gionna kiaapu iya nnaagiai nnuuya aatuuravai. Aatuuda varuduu Yisuuva ari ngiaammuaaya vitoo voovau kioo ngiari nnaasu sudu varida vaidiia inna iikiaara mmooriivaara iya kua mmioo ³³ tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnao. Ta ivaki vikio fai vaidi voovono Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kua mmiraiyaatama kooyaa ni vitainai iyaano na putinaraivaara kua yeena rau kiada ngiari voopinnaiya mmikiai ³⁴ iya niyara raida kuaanuuvaa niyaa visida ni ripiida ni ruputu kiki ai na putinaravai. Na putino taara suaivaitana taikano vooma suaivaki Anutuuqo tinai na keenaa diitaanaravaivee.

*Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunna yaparairavai
(Matai 20:20-28)*

³⁵ Tuduu rikiada Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya Yisuunnasi numa tunoo: Vitaira-o, ta titiayara i yaparakiaunna kuaivaa tiini iikianee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana yapara ruoo tunoo: Na aaniivai ngiivaitanaani iikiaiveerada ngia kianne? ³⁷ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: A gionna kiaapuuyara dinaravaki a tinai ta i tasipama variaaravai. Vuaivo i yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo i yaaku geedainningiaa varinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva sai tunoo: Ngia ni yaparakiaa kua oyaivaa hama arinaima rikiaano. Na nnoori toori kapikaraivaa nnaanara iikiauvakidiri ngieevaitanaata nnaarannee? Vaidiia nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaarannee? ³⁹⁻⁴⁰ tuduu rikiada sai tunoo: Fai ta nneeda varaaravaivee, tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Aikioovai. Ni nnoori toori kapikaraivakidiri fai ngieevaitanaata nnaaravee. Vaidiia nnoori apira suaivaki nnooriivo iya rummua apu kiaineema mmamma nniitaraivo ni rummua apu kuaivaa ngieevaitanaata varaaravee. Inna aikioovai. Vaidiivaitana vuaivo ni yaaku yaadudainningiaa varino vuaivo ni yaaku geedainningiaa varinaravai hama na nakaaravaa roosiima ee-oo tinai ivaitana variaaravai. Ii mmaata ivaitana ni Napoova vaidiiani teerama kuaivaitana fai mminai varada variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Nnaagiai ari ngiaammuaau saido yaakuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tuu kuaivaa rikiooduu kaayauma ivaitanaara iya nnannateeravai. ⁴² Nnannatooduu Yisuuva ari ngiaammuaau mmuakiaaya aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu iya tunoo: Vaa ngia taavai. Ngiari voopinnaiya kieeta vaidiia ngiari seenaiyara yaagueeqama diaani

ngiari nnoonnaiya iyara diaavai. ⁴³ Itaama iikiaa aataruuvo sa ngiiki vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovoono ngii kieetavai varinaree tioo mmuakiaaya ngii mmoori vareera ngiaammuauvai varinaravai. ⁴⁴ Ngiikidiri vaidi voovoono ngii tauraa varinaree tioo sikaunnaadiri yookaama kioo mmoori varaaneera viteera ngiaammuauvai roosiima varinaravai. ⁴⁵ Gioonna kiaapuuya ni mmooriivaa varaaraivaara hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvo tiiravai. Na mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmoori varee iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaivaara putuee iya vitee yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai
(*Matai 20:29-34; Rukaaso 18:35-43*)

⁴⁶ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuauyaataama yoosinnaivaa nnutuuvo Yerikoo nnida tarada kaayau gioonna kiaapuuyaataama iya tasipama vida varuduu Timainna mmaapuuvaa nnutuuvo Batimiaava avu huruutavai aataru siriivau hara kioo varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tuoo variravai. ⁴⁷ Varioo rikiooduu Yisuuva Nasareeta diaa vaidiivo nninoo tuduu rikioo innara aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaanna vaidi Yisuu-o, niyara boo kianee, ⁴⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauyaano inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata ivo puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diitaannakuavee. Niyara boo kianee, ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Innara aayanna tikio ngiaivee, tuduu rikiada vaidi avu huruutauvaa tunoo: Sa yaata utira diitee kuane. Iva aiyara tinoo, ⁵⁰ tuduu rikioo akiairauduu diitoo ari yaapa apu kioo varuuvaa rabara pikioo Yisunnasi viravai. ⁵¹ Vuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: A aaniivai na i iiki-aiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiunoo, ⁵² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. A niyara kiannano: Aikioma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaara a kati yoketaama hara kiee variannano, tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu Yisunna nnaagiai aataruuvau viravai.

11

Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(*Matai 21:1-11; Rukaaso 19:28-40; Yuvuaano 12:12-19*)

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama numa Yerusareema vainima nnida yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa numa taapiivaa nnutuuvo Oriveeta ivau dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauvaitana titoo ² tunoo: Oro ukuaa yoosinna ivaki vida teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiva variaivo nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³ Fai gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii tinara: Ngia aaniira vitaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnaano. Ivo fai makee kava ti titanai ta kava vitada numa ai i mmiaaravaivee, kiatee, ⁴ tuduu rikiada vida yoosinna vuuta idaa tooduu puara togiivaa sipu oyaivaki haru kioovo iya too vauduu rukuasada variravai.

⁵ Rukuasada varuduu gioonna kiaapu ivau duuya iya teeda tunoo: Mo ngia aaniivai iikiaraida aa puara togii aavaa rukuasaanee? ⁶ tuduu rikiada Yisuuva iya kiaa mmu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada ee-oo tuduu vitada nniravai. ⁷ Vitada nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kioodoo Yisuuva togiivaa mmookaivau karoo variravai. ⁸ Varuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya sirigaida varida vooya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kioodoo vooya oro mmooriivakidiri yatari hammaraiyauvaa rakau utida numa aataruuvau hootiravai. ⁹ Hooti kioodoo gioonna kiaapu Yisunna tauraa vuuyaata inna nnaagiai vuuyaataama aayanna raa rada tunoo: Anutuugo yoketaivovee. Udaanga Anutuugo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. ¹⁰ Ti rubuungo Davuitiiva tiyara duneema iva tiyara dinaraivaara Anutuugo yoketaakiaivee. Anutuugo ngiau aapu variivo yoketaivovee, tiravai.

¹¹ Tuduu Yisuuva Yerusareema vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki vioo mmuakiaa inneennavai haitatuunno varuduu rikioo upisiinno ukuapidi aapidiinno varuduu rikioo ivo ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama vitoo yoosinna Betaniaa ivakira viravai.

Yisuuva nnaammuayaivaa tunoo: Sa kava iira vakianee, tiravai
(Matai 21:18-19)

¹² Vidada oto Betaniaa vuru vauya patauduu ivaki pikiada kava vara ranada Yerusareema nnida varuduu Yisuunna yeenna rauduu ¹³ ngieeradi dioo vainno rooru tooduu yatari nnaammuayaivaa roosuuvaa apuuvaa too oro iiraiyauvo vainoo kiaa tooduu hameetauduu mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. Hama nnaammuayaivo iira vaira suaivootauvaara mmanna apuuyauvo nnaasu vairavai. ¹⁴ Vauduu Yisuuva yatari nnaammuayaivaa tunoo: Tupaa itavai vakianee. Fai hama vaidi voovoono keenaa i iiraivaa rasuku nnaanaravaivee, tuduu ari ngiaammuauya inna kuaivaa rikieeravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai
(Matai 21:12-17; Rukaaso 19:45-48; Yuvuaano 2:13-22)

¹⁵ Rikiada Yisuuvaatama Yerusareema vuduu ivo nuunaira nnau pinaivaki vioo gioonna kiaapuuya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai yookaa varooyaatama gioonna kiaapuuya sikau yookaama kiada irisai varooyaatama yaagueeqama titooduu mmaanai viravai. Vuduu ivo vaidi vooya sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaariyauvaa rauru sereguatiima kioo vaidi vooya ngiaamma mirunnaiyauvaa varau yapa kiada vooya mmida irisai yookaa varooya mmaata variraiyauvaatama rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo iya tunoo: Sa kava mminnaiyauvaa varada nnau aakiaa aadaa vida nnida kiatee, ¹⁷ kiaa kioo gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Anutuuqaa kua fafaara roovo vainno tinoo: Ni nnauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqo itaa kua tikiainnaataida ngia mmuara furaiya iirayaama aavaki iikiaano, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuuva itaama uuvaara rikiada inna ruputuaaree kiaa iiravai. Gioonna kiaapuuya iva tuu kuaivaara nnikiaraida varuuvaara iya Yisuunnara aatuuda pikieeravai.

¹⁹ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama hannauduu rikiada ii yoosinna ivaki pikiada viravai.

Yisuuva nnaammuayaivaara tuu kua oyaivaa tiravai
(Matai 21:20-22)

²⁰ Vidada oto vauya patauduu kava vara ranada aataruuvau nnida tooduu nnaammuayaivaa nnaa hammara tuukaiyauvo eeyaa aasannama taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo Petorooso Yisuuva uuvaara yaata utuoo inna tunoo: Vitaira-o, taanee. Nnaammuayaivaa a kiannaivo vaa kutaa aasannama kiainoo, ²² tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Anna makee ngii avuuvau iikiauvaa teeda ivaara yaata utida Anutuuqaara kutaavaivee kiatee. ²³ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono aa taapi aavaa tinara: Tavagiauruee nnoori haruungaivaki kuane, kiaa kioo fai ari tii kuaivaara hama ivo taara yaata utuoo ivaara Anutuuqo kutaa iinaravee tino too fai Anutuuqo iinaravaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia yaaku varada mminnaa voovaara Anutuuqaa yaparaida kiaara: Fai kutaa ta varaaravee, tida fai ngia varaaravai. ²⁵ Ngia yaaku vareera suaivaki gioonna kiaapuuyara ngii nnannateenai ivaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Ngii Gioova ngiau aapu variivo irisavaa ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno fai rugaanaraiavaara iyara itaama iikiatee. ²⁶ (Fai ngia hama ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiraida homo yaata utikio ngii Gioova ngiau aapu variivo hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee,) tiravai.

*Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai
(Matai 21:23-27; Rukaaso 20:1-8)*

²⁷ Yisuuva ari ngiaammuaayaatama Yerusareema nnidada ivo ngioo nuunaira nnau pinaivaki nuainno varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama innasi nnida ²⁸ inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tikiainna a iikiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai fai ngia ni sai tikiyai fai na ivo ni tikiyai na iikiauvaara kooyaa ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravai. ³⁰ Ni giaa ni miatee. Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tuduunno uunnee? Vara vaidiiaano tuduunno uunnee? ³¹ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiarannee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio rikioo mo fai ivo ti sai tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? tinaravai. ³² Fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikiyai fai gioonna kiaapuuya ti kiaravaivee, tiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yuvuaanaara tunoo: Vaidi forofetaivovee, tuuvaara vaidi kieetaiya gioonna kiaapuuyara aatuuravai. ³³ Iya itaa kua kua kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Hama teeta taunnavavee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kuaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tikiyai na mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

12

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 21:33-46; Rukaaso 20:9-19)*

¹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo vaidi kieetaiya tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo hanikiaivaa rau kioo hauyauvaa utu kioo ari vuaina iiraiyauvaa kagigainara soopaivaa hanuu teerama kioo ari mmoorira haitatuura saasaaya nnau hokobaivaa heeka kiaivai. Heeka kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaa-teeraivaara iya kuaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi varinara kuaivai. ² Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varioo yapooma vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa vuaina mmooriivaara haitatuura vaidiiasi titaikio vuaina iira vooyauvai varaanara kuaivai. ³ Kuaikiai teeda vuainaivaara haitatuukiaiyaano akiairaikiai inna utu kiada vaidi iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina iiraiyauvaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ⁴ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuaui voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna vuakieetaivaa rida ruannamooqama kiada kaayau kuakuaakua maisaivaa inna tida hama innara yoketaakiaavai. ⁵ Mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammuaui voovai titaa kiaikio kuaikiai teeda inna ruputu kiaavo putivai. Ivo makemakee ari ngiaammuaui titoo varikiai vooya rida rubanikaiya vara ranada ngiaani aavata ruputuiaia putuaavai. ⁶ Mmoori nakaaraivo ngiaammuaura buaama taikio kuminaikio rikioo ivo nnaagiai yaata utuoo ari mmaapu mmuaa tuanaa innara mmuduuya ruaivaa titoo tinoo: Ni maapu mmuaa tuanaavai. Fai na inna titaa kino vinai rikiada inna kuaivaa arinaima rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ⁷ kua kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida kuaano: Ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaraivoono aa nninoo. Nnikiai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaraivaara inna ruputikio putuaivee, ⁸ kua kiada ruputu kiada inna mmammaivaa hanikia mmaanai kagaari kuaavaivee, tiravai.

⁹ Yisuuva ii kua ivaa kua taika kioo vaidi kieetaiya yaparainno tunoo: Mo mmoori nakaaraivo fai dee mmoorivai iinarannee? Fai ivo numa vuainaivaara haitatuukiaiya

ruputu kinai putikio ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaaravai.

¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.

Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavai.

¹¹ Udaanga Anutuuqoono iira mmoorivai.

Ta taunnano inna mmooriivo yoketainno
ari vookarainoo.

Fafaaraivo vainno itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikiada Yutayaiya kieetaiya Yisuuva iyayaadiri mmataama kioo tuu kuaivaa rikiada inna utida ruputuaaree kiaa kiada tooduu gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruduu rikiada aatuuda pikiada viravai.

Vaidiia sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Rukaaso 20:20-26)

¹³ Vaidi Farisaiyaata vaidi Heroootaa nnaagiai nuairaiyaatama ngiari seena vooya Yisun-unnasi titooduu iya innasi tiida ivo kuaivaa koonnama tioo haruruaveera kuaiyauvaa inna yapara ruaara viravai. ¹⁴ Vida inna tunoo: Vitaira-o, vaa ta i taunnava. A kua kutaa tira vaidikuavee. Gioonna kiaapuuya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuannaivaara iya aiyara yaata utuaivaara hama a pinaama yaata utuannava. A Anutu-uqaa mmoori aataruuvaa safuuma mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiannakuavee. Ta vo kuavaara i yaparaikiai sai ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi ta sikau takiisa yapaara aataruuvo yoketaa aataruvainnee? ¹⁵ Fai ta yapaarannee? Vara hama yapaarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa uuvaa vaa ivo too rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ni iida taaree kiaa numa ni iikiaannee? Sikau mmuyai voovai varada numa ni vitaikiai na taanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada sikau mmuyai voovai varada numa inna vitauduu too Yisuuva iya tunoo: Aanna giaa kieetavai mmannammannaavainno vainnee? Aanna giaa nnutuvainno vainnee? tuduu rikiada inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaivoota inna nnutuuvootama ivau vainoo, ¹⁷ tuduu rikioo tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Mo Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee, tuduu rikiada iya iva tuu kuaivaara kaayauma nnikiaraida yaata utiravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Rukaaso 20:27-40)

¹⁸ Vaidi Satuukaiya vaidi putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ¹⁹ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoono nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mma-terainno putino ari nnaataivo variivaa ari kataivoono vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁰ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana varuuya ngaruvoono nnaata vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ²¹ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu yaaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ²² mmuakiaa kataunna nnaagiaidootama mmuai gioonnaivaa vara kiada mmuaikaraama putiravai. Putuduu nnaagiai tuanaa gioonnavootama putiravai. ²³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnavo giaa nnaatavai varinarannee? Mo yaaku saivai sainaidiri taarama ii vaidi idoono inna vareeravaivee, tiravai.

²⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. Mo aaniira ngia itaa kua kiaanee? Ngia hama Anutuuqaa fafaara roo kuaivaa arinaima rikiada hama inna yaagueueqaiivo vaivaa tuqinnama taivaaraida ngia koonnama yaata utida itaa kua kiaanoo. ²⁵ Fai gionna kiaapu vaa putuaiya diitaara suaivaki kava diitada hama nnaata vaati varaaravee. Fai iya aangeraiya ngiau aapu variyaiya roosiima variaaravee. ²⁶ Gionna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiinna yanaivau vai kuaivaa vaa ngia jaarida rikiaavai. Nnaaru yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvaa taa tamooqoovakidiri Anutuuqo Musiinnaata kua tioo tunoo: Na i nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiravai. ²⁷ Vaidi taaravooma nnaaru putuuya inna avuuvau homo varuuvaara Anutuuqo itaa kua tiravai. Anutuuqo gionna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Gionna kiaapu variyaiya Anutuuqovee. Ngia kaayauma kumimakamaida yaata utuaanoo, tiravai.

*Yisuuva kua mmaanna tauraanaivaara tiravai
(Matai 22:34-40; Rukaaso 10:25-28)*

²⁸ Tuduu vaidi kua mmaanna kiaa mmira voovoono Yisuuva vaidi Satuukaiyaata kua tuuvaa rikioo iva iya arinaima sai tuu kuaivaa rikiooduu inna yoketauduu rikioo vo kuavaara numaa inna yaparainno tunoo: Dee kua mmaannavoono mmuakiaa kua mmaanna tiraivaa yaatarainnee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Aa kua na tinara kua aavo mmuakiaa mmaanna tira aataruuyauvaa yaatarainoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Isarairaayaso, rikiaatee. Udaanga ti Anutuuqo ari mmuaa tuanaavai nnaasu varinoo. ³⁰ I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaata vuatinniivaata ai yaagueueqaiivaatama mmuakiaavai inna mmianee, ³¹ tikio inna inanoo kua mmaanna tuuvo vainno tinoo: E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Aa kua mmaanna tuu aavitana mmuakiaa kua mmaanna tuuyauvaa yaataraivaivee, ³² tuduu rikioo kua mmaanna kiaa mmira vaidiivoono Yisuuva tunoo: Vitaira-o, aikioovai. A kua kutaavainna kiannanoo. Udaanga Anutuuqo mmuaa tuanaavai varinoo. Hama ari vo anutuuvoovootaivai. ³³ Ivaarainno gionna kiaapu voovoono Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruoo ari ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmioo ari yaata vuatinni mmuakiaavai inna mmioo ari yaagueueqaa mmuakiaavai inna mmiaivee. Iva ariiyara tuqinnaneema ari seenaiyaraatama tuqinnoo iyara mmuduuya ruaivee. Aa taara mmaanna tuu aataru aavitana ta rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavai. Aa aataru aavitanaano nnaaru Anutuuqaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudoo aataruuvaa yaataraivaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva ivo tinniyaadiri kua tuuvaa rikioo inna kua sai tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaa a varaanaivaarainna e muaraagainna kiisa suai varaanarainna iikiannanoo, tuduu rikiada nnaagiai hama kava vaidi voovoono yopeema vo kua vooyauvaara inna yaparairavai.

*Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Matai 22:41-46; Rukaaso 20:41-44)*

³⁵ Yisuuva homo nuunaira nnau pinaivaki gionna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmioo varioo tunoo: Mo dataama kiada kua mmaanna kiaa mmira vaidiiva kiaanoo: Vaidi Anutuuqo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitoovovee, kiaanee? ³⁶ Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono Davuitiinna tasipama varuduu Davuitiiva kuaivaa fafaarainno tunoo:

Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:

A ni yaaku yaadudainningiaa

vaidi nnoonnavai varianee.

Varia ree vinanai na tinai

fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee, tiravai.

³⁷ Davuitiivaano fafaara roo itaa kua Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna

vaidiivoona ngiaunoo, tinai fai kaayau gionna kiaapuuya iya unnakua kiaivaa rikiada kiaara: Kutaa kuavaivee, kiaravai. ⁷ Fai gionna kiaapuuya vainivau rapiraivaa rikiada ngieera rapira mmayaayavaa rikiada sa ivaara nnikiaraida aatuukiatee. Rapiraivonanaa tauraa vaino too ngiau mmata taikeera suaivo fai hama makee tino nninaravaivee. ⁸ Fai gionna kiaapu voovaki variaya diitada gionna kiaapu voovaki variayaatama rapuaaravai. Fai vo kieeta voovono diitoo vo kieetavaata rapinara iinai rikiada fai ngiari gionna kiaapuuya rapuaaravai. Fai vo mmata vo mmata mmataa kuaru utinaravai. Fai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki aarareeraivo vainai rikiada gionna kiaapuuya kaayauma yeennara kiaravai. Gionnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki kiisama nniitareeraivaa varoo nnaagiai pinaama nniitareeraivaa varaivai. Ivaa roosiima ii aataru iyauvo nninara suaivaki tauraa kiisavai vainno nnaagiai fai pinaavai vainaravai.

⁹ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Fai vaidi vooya ngii vitada ngiari kieetaiyasi kua pinaana ngii yapaaravai. Fai iya ngii vitada ngiari nuunaira nnauyauvaki yapa kikiyai vaidiia ngii ripiikiaravai. Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara iya ngii vitada vaidi kieetaiyasi vida kua pinaana ngii yapa kikiyai fai ngia ni mmayaaya yoketaivaa vaidi kieetaiya kua mmiaaravai. ¹⁰ Tauraa gionna kiaapuuya ni mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa mmata variaya kua mmi taika kikio nnaagiai ngiau mmataivo taikaanaravai. ¹¹ Fai vaidiia ngii vitada kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaivaara mmuaanaa yaata utida tauraa teerakiatee. Kua pinaana ngii yapeera suaivaki Anutuuqo ngia sai kiaara kuaivaa ngii yaatana japanai rikiada ivaa sai kiatee. Ngia sai kiaara kuaivo hama ngiengieenoo kiaravai. Fai Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii minai kiaravai. ¹² Vaidi vooyaano fai ngiari kata vayaiya vitada vaidi vooya mmikiai iya ruputikiai putuaaravai. Fai vaidiia ngiari uru nnaakaraiya vitada vaidi vooya mmikiai ruputikiai putuaaravai. Fai nnaakaraiya ngiari kaano kooya mmooka hanigia mmida iya ruputuateraivaara vitada vaidi vooya mmiaaravai. ¹³ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngii teeda hama ngiingiiyara mmuduuya ruaaravai. Fai gionna kiaapu voovono niyara kutaavaivee tioo yaagueeqainono ari putira suaivaki Anutuuqo inna vitoo yoosinna yoketaivaki yapaanaravai.

*Mminnaa maisai ari vookaraivo nninaravaivee
(Matai 24:15-28; Rukaaso 21:20-24)*

¹⁴ Gionna kiaapuuya aa na tinara kua aavaa jaarida arinaima rikiাতে. Fai ngia teekio mminnaa maisa ari vookaraivo hama ivo diraivaki fai dioo vainaravai. Fai ivo dioo vainai teeda ngia Yutayaa variaya ngiingii yaatu aatuuda taapiivaura seenada kuatee. ¹⁵ Fai gionna kiaapu voovono ari nnauvaa vainivau iikiaivo sa ari mminnamminnaiyauvaa varaanara nnauvaki kuaivee. ¹⁶ Fai gionna kiaapu voovono ari mmooriivaki iikiaivo ari yaapaivaa mmoori tooyaivau yapa kiaivaa sa kava vara ranoo vioo ivaa varaivee. ¹⁷ Boo, ii suai ivaki gionna nnaakara sunnaakiaiyata gionna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaravo iya mmuaararainaravai. ¹⁸ Vati pinaa rira suaivaki vivoora kua yaaku varaatee. ¹⁹ Iqii suai ivaki kaayau maisa mmuaararavo ari vookaraivai vainno mmuakiaa mmuaararaiyauvo gionna kiaapuuyaki vaiyauvaa yaataraanaravai. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmata uu suaivaki varuuya varia rada nnidada makee aa suai ta variaunnavaki variaya hama kaayau maisa mmuaararavo itaama vaivaa taavaivee. Fai yapooma variaaraiya hama itaama vai mmuaararavaa taaravai. ²⁰ Iqii suai ivaara Udaanga Anutuuqo paanna suaivai mmataama kioo tiravai. Fai hama paanna suaivaa yapa kinai fai gionna kiaapuuya putu taikaaravai. Anutuuqo gionna kiaapu ariinnee kua mmataama kiooyara yaata utuoo suaivaa paannavai yapa kieeravai.

²¹ Fai iqii suai ivaki gionna kiaapu voovono ngii tinara: Taatee. Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo aavaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiাতে. Fai voovono tinara: Iqiiivaki varinoo, tinai sa inna kuaivaa rikiাতে. ²² Fai unnakua vaidi vooya nnida voovono ariiyara tinara: Na Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo ngiaunoo, tino fai voovono ariiyara tinara: Na forofetaavai ngiaunoo, tinaravai. Fai itaa kua kiaraiya ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iikiaravai. Anutuuqo gionna kiaapu ariinnee kua

mmataama kiaiya unnakua tiraiyaano iya unnakua kiaa kiada iya iida aataru maisaivau iya vita yapaaraivaara ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iikiaaravai. ²³ Rikiaatee. Na aanna iya iikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai

(Matai 24:29-31; Rukaaso 21:25-28)

²⁴ Ii kaayau maisa mmuaararai suai ivo taikano nnaagiai suaivaki suaivo ngioo upisiima tu kioo vaino too kuraagaivo nnino hama mmeekiaivo teeno too ²⁵ aakiapuuyauvo ngiauvauvadi tasukua roo tuoo vino yaagueeqa mminnaa ngiau aapu vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaravai. ²⁶ Itaama vainai teeda Na Vaidiivaa Mmaapuuvono nama aakiadaadiri kaayau ari vookarai yaagueeqaivoota ari vookarai mmeekiaivootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁷ Fai na aangeraiya titanai teeda mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida suai raari raipinnai vida suai haatapaipinnai vida tooya sainai vida tooya sainai vida Anutuuoqo ariinnee kiaa mmataama kiaiya rupi nuunaida vitada innasi ngiaaravee.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai

(Matai 24:32-35; Rukaaso 21:29-33)

²⁸ Na yatari nnaammuayaivaudiri mmataama kiee tinai ngia rikiaatee. Nnaammuayaivo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kuaavai. ²⁹ Mmuaikaraama ii na ngii giaa ngii miao kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda rikikio na tiinara suaivo mmuaanaa vainima vainaravai. ³⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³¹ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Hama voovono na tiinara suaivaa too rikiaivai

(Matai 24:36-44)

³² Hama gioonna kiaapu voovono na tiinara suaivaa too rikiaivai. Aangeraa ngiau aapu variaiyaatama hama teeda rikiaavai. Na inna Mmaapuuvo neetama hama tee rikiauvai. Ari ni Napooaano nnaasu too rikiaivai. ³³ Ngia hama na tiinara suaivaara arinaima teeda rikiaivaara tuqinnama mmannammanna haitatuukiatee. ³⁴ Na tiinaraivo aa na mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee tinara kuaivaa roosiima vainaravai. Vaidi voovono ngieera vo yoosinnaivakira kuanara iinno varioo ari mmoori vareera ngiaammuauya mmooriiivaa mmuaavai mmuaavai vitaama iya mmi kioo ari nnauvaki pikioo keegiana haitatuura kieetaivaa tinoo: Eenoo iya haitatuukianee, ³⁵ kiaa kioo ngieera ari voopi vioo kiaivai. Vioo kiaikiai rikiada inna ngiaammuauya ivo nninaraivaara hama rikieerama kiada variaaneema fai na tiinaraivaara ngia hama rikieerama kiada variaaravai. Fai na kiisama upisiinara kannokannoonai tiinarannee? Vara na heena tammaana tiinarannee? Vara kakaraa tauraanaivo akua tinai na tiinarannee? Vara suaivo reera kinai na tiinarannee? Ivaaraida haitatuukiatee. ³⁶ Na akiiraama tiinarainainnaata ngia vuru vairayaama varida kumimakakiaarainnoo. ³⁷ Na ngiiyara haitatuukiateera kiau kuaivaa mmuakiaayara kiaunoo: Tuqinnama haitatuukiatee, kiaunoo. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Vaidiyya Yisunna mmaara kua kiaa yeena rairavai

(Matai 26:1-5; Rukaaso 22:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Nnaaru Anutuuoqo Iyiipadiri Yutayaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapooaara iya buusa pinaivaa nnutuuvo Varaigiatavaa nneeravai. Ii buusa ivaa nneera suaivaki iya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Iqii suai ivaa nneera suaivo vainima vauduu homo taara suaivaitana vairavai. Vauduu Anutuuaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiyyaatama hataumakinaa Yisunna vitada ruputuaaree kiaa iida tunoo: ² Gioonna

kiaapuuya nuunaida kumimakaida rapivoora ta hama buusa nneera suaivaki Yisuunna utida ruputuaaravaivee, tiravai.

*Gioonnaivo heenna suuya suuda yoketaa vuvuaa Yisuunnayaa apiravai
(Matai 26:6-13; Yuvuaano 12:1-8)*

³ Tuduu Yisuuva yoosinna Betaniaivaki vaidi voovai nnutuuvo Simoonono nnaaru inna mmammaivau buunna hoovo vaa maafama kioodoo yoketaama varuuvaa nnauvaki hara kioo variravai. Hara kioo varioo yeenna nnoo varuduu gioonna voovoono nniravai. Vaa ivo sikau pinaivaadiri yookaama kioo heenna suuya suuda yoketaa vuuvo sikau tooriivaki vauvaa varoo numa nnuugaivaa rummua ruaimi kioo Yisuunna kieetaivau tusaa apiravai. ⁴ Tusaa apuduu gioonna kiaapu vooya iva inna uuvaa tooduu iya nnannatooduu ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Aaniirainno heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa kuminayaa kagaari kiainnee? ⁵ Ivo iva varoo vaidiia mmiitiri. Irisai kaayau sikau yanaiyauvaa (300) varoo gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiitirivee, kiasa kiada kaayau yaagueeqama inna tiravai. ⁶ Tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Pikiaatee. Ngia aaniiraida inna kiaannee? Ivo yamaa aataruvainno ni iinoo. ⁷ Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama hara kiada varikiyai sikauyauvaa ngii iya mmiatainai mmiatee. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo niyara iinee tiivaa iivaivee. ⁸ Ivo na putinai vaidiia ni hakuaaraivaara yaata utuoo mmuaanaa ni mmammaivau tusaa apinoo. ⁹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ni mmayaaya yoketaivaa kiasa mmikiyai rikiada fai aa gioonna aavo ii mmayaaya ivaatama rikiada innara yoketaama yaata utuaaravaivee, tiravai.

*Yutaaso Yisuunna iya vitainaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 26:14-16; Rukaaso 22:3-6)*

¹⁰ Tuduu Yisuunna ngiaammuaui voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyasi vioo Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara iyasi viravai. ¹¹ Vioo iyaata kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikau inna mmiaaraivaara kua kiasa teerama kieeravai. Iya kua kiasa teerama kioodoo rikioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara haitaturavai.

*Yisuuva ari ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa nneeravai
(Matai 26:17-25; Rukaaso 22:7-14,21-23; Yuvuaano 13:21-30)*

¹² Buainnonno tooduu Yutayaiya buusa nneeda bereetaivaa hama puuqaira yeenaivaa tasipama hudooyauvaa nneera tauraa suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. Ii buusa iva nneera suaivaki Yisuunna ngiaammuauya numa inna yaparaida tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusa Varaigiataivaa a nnaanarivaa aini teerakiaunnaane? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuaui taaravaitana titoo tunoo: Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida ¹⁴ teekio ivo nnauvaki vinai rikiada ngieeta ivaki kuatee. Vida nnau nakaaraivaata kiatee: Vaidi Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ngiaammuauyaata buusa Varaigiataivaa ta nnaananne? tiivaivee, ¹⁵ tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa rupi mmaataiyauvaa teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki titiini buusaivaa teerama kiatee, ¹⁶ tuduu rikiada taaravaitana vidada yoosinna pinaivaki vida Yisuuva tuu mminnaiyauvaa teeda buusa Varaigiataivaara nnauvaki teerama kieeravai.

¹⁷ Teerama kioodoo heenauduu Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taaramootama nnida ¹⁸ nnauvaki vida ngiari mmaataiyauvunu varida yeennaiyauvaa nneeda varuduu Yisuuva iyaata kua tioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngiikidiri ngiaammuaui ni tasipama varioo yeenna nnaanara voovoono fai ni nnammutuayia kooyaa ni vitainaravaivee, ¹⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuaui yaata utida kaayau ausa mmuaarareera tasipama varida mmuaavai mmuaavai inna yaparaida

voovono tunoo: Mo neenoonnee? ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Ngia ni ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taarama fai ngiikidiri voovono ni tasipama mmuaa yavaavakidiri mmuaavaugiataama ari yeennaivaa rabuuma nnaivoono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaravai. ²¹ Na Vaidiivaa Mmaapuuvono fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovono kooyaa Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya vitainaraivoono fai irisai maisaivaa varaanaravai. Aa vaidi aavaa hama ari kaano inna mmataitiri. Hama mmoori maisaivaa iinno irisai maisaivaa varaitirivee, tiravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama

ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Rukaaso 22:14-20; 1 Koridii 11:23-25)

²² Kiaa kioo homo ari ngiaammuauyaataama yeenna nnoo varioo Yisuuva bereetaivaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Varaatee. Aanna ni mmatiivaivee, ²³ tuduu nnaa kioodoo iva kava vuaina suuya tooriiavaa vara tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo ari ngiaammuauya vuaina suuyaivaa mmuduu mmuakiaaya nneeravai. ²⁴ Nnaa kioodoo Yisuuva tunoo: Aanna ni kiau vai. Na kaayau gionna kiaapuuyara yaata utuee ni kiau vaa tusaanaravai. Fai tusaa kino rikioo Anutuuqo kua yeena rau kioo karaasa aataruuvo kooyaa vainaravai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama fai na aavau kava vuaina suuyaivaa nnaanaravai. Vo suai voovaki na Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai na vuaina suuya ari vookaraivaa nnaanaravaivee, ²⁶ kiasa kioo iya Anutuuqaara kuaru voovai kiasa taika kiada taapi Oriveeta ivaura viravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kiasa mmiravai

(Matai 26:31-35; Rukaaso 22:31-34; Yuvuaano 13:36-38)

²⁷ Oro ivau varuduu Yisuuva iya tunoo: Fai ngia mmuakiaaya ni pikiada vida raubiriima kiaravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo: Na puara sipisiipara haitatuura vaidiivaa ruputu kinai fai sipisiipaiya raubiriikiaravaivee, tiivai. ²⁸ Fai itaama vainai na putino Anutuuqo ni tinai na kava diitee neennaadee Karirayaa vinai fai ngia ni nnaagiai kuaravee, ²⁹ tuduu rikioo Petorooso inna kua sai tunoo: Hama na i pikiaanaravai. Fai mmuakiaa ni seena ngiaammuauya i pikikiai fai neenoo hama i pikiaanaravaivee, ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiasa i mmiaunoo. Turau hama kakaraa nnaagiaivo akua tinai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, ³¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa sai tunoo: Fai a putinai neeta putinaravai. Hama na aiyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tuduu ari ngiaammuaau mmuakiaaya mmuai kuaivaa tiravai.

Yisuuva yoosinna Kisamanii ivaki

yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Rukaaso 22:39-46)

³² Kiaa kiada iya yoosinnaivaa nnutuuvo Kisamanii vidada oro dida vauduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aavau varikiai na oro yaaku varaanaravee, ³³ kiasa kioo Petorooso Yakoopo Yuvuaanainna vitoo viravai. Vioo kaayauma yaata utuduu inna yaata utuuvo hanigioo ari vookarauduu ³⁴ ari ngiaammuaau taaravoomaivaitana kiasa mmioo tunoo: Mmuaararavai niiki vaikio ni ausaivo pinaama mmuuararavai ari vookarainoo. Niiyara aavau varida haitatuukiatee, ³⁵ kiasa kioo oro kiisama vo kammunni voovau vioo varoo vainno yaaku varoo vo aataru voovono vainno ataru rino sa niisi ngiaiveeraivaara yaaku varoo tunoo: ³⁶ Ni Napoo-o, a mmuakiaa mmoorivai iiraivaa nakaarakuavee. Mmuaararavai aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikianee. Ai iikiataivaa iikianee, ³⁷ kiasa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo puaisakama vuru vaida varuduu Yisuuva iya yuruuma kioo Petoroosaa tunoo: Simoono, a vuru vakiannanee? Mo

dataikiai a hama mmuaa suai voovau avu tee vairama kiese vakiannanee? ³⁸ kiai kioo iya tunoo: Ngii iinno taanaraivo ngiisi nninarainnoo tida avu teeda vaidia yaaku varaatee. Vaidiivaa mmannasaivo inna iikiataikio nnabaivo muaraagainoo, ³⁹ kiai kioo Yisuuva kava oro yaaku varoo mmuai kuaivaa tiravai. ⁴⁰ Kiaa kioo kava vara ranoo numa tooduu ari ngiaammuaudo vurura rusiida rikiada vaa vairavai. Vuru vauduu Yisuuva iyaata kua tuduu sai kua kiaaraivaara iya kumimakairavai. Kumimakauduu ⁴¹ Yisuuva oro vooneetu yaaku varoo kava vara ranoo numa iya tunoo: Ngia homooda vuru vaidia variaannee? Aikioovai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi voovono vaidi maisa vooya kooyaa ni vitainara suaivo vaa nninoo. ⁴² Taatee. Vaidi kooyaa ni vitainaraivoono aavaa nninoo. Diitakiai ta innasi kuaaravee, tiravai.

Vaidiia Yisuunna utida rupertuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Rukaaso 22:47-53; Yuvuaano 18:3-12)

⁴³ Yisuuva homo kua tiao varuduu ari ngiaammuaudo yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso ngioo kaayau vaidiia paipa avaikarauyauvaata tipaiyauvaatama utida inna tasipama nniravai. Vaa Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiai mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama iya titooduu Yisuunnasi nniravai. ⁴⁴ Yutaaso kooyaa inna vitainaraivoono vaa mmuaanaa iya kiai mmioo tunoo: Ngia teekiai vaidi na mmootaivo inna ngia vitaara vaidiivovee. Inna puaisa utida vitada kuatee, tiravai. ⁴⁵ Ivo itaa kua tuuvoono ngioo ngioo numa makee tuduu Yisuunna tunoo: Vitaira-o, kiai kioo inna mmooteravai. ⁴⁶ Mmootooduu teeda vaidi vooyaano numa Yisuunna puaisakama utu kiada vauduu ⁴⁷ vaidi voovono ivau dioo vainno ari paipa avaikarauvaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaui voovai yaataivaa rutaka kieeravai. ⁴⁸ Rutaka kioodoo Yisuuva vaidiia tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Mmuara vareera vaidi roosiivaivee, kiai kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁴⁹ Mmuakiaa suai na nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa ngia iikiaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara aanna makee ngia iikiaano, tiravai. ⁵⁰ Tuduu rikiada ari ngiaammuaui mmuakiaaya inna pikiada ngiari toovau viravai.

⁵¹ Vuduu ngiaammuaui karaasa voovono kati buruqa poosa nnaasu rau varoo Yisuunna nnaagiai vuduu vaidiia inna utuduu rikioo ⁵² iya yaakuuvaki buruqaivaa pikioo tagaada ari toovau viravai.

Vaidiia kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai

(Matai 26:57-68; Rukaaso 22:54-55,63-71; Yuvuaano 18:13-14,19-24)

⁵³ Vuduu vaidiia Yisuunna vitada Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvakira vitada oro ivaki yapa kieeravai. Yapa kioodoo mmuakiaa vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama vaidi yokovaiyaata vaidi kua mmaanna kiai mmiraiyaatama nuunaida varuduu ⁵⁴ Petrooso ngieeradiri Yisuunna nnaagiai vioo vioo vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vioo tooduu vaidi rapiraiya mmaanaivau ikaivaa hara kiada ivaki varuduu Petrooso oro iya tasipama ivau varioo ivaata iya iki-aivaara tootooka variravai. ⁵⁵ Varuduu vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama Yisuunna rupertikio putuaiveera kua pinaana inna yapaara uduu hama kua oyaivootairavai. ⁵⁶ Kaayau gioonna kiaapuuya numa Yisuunnara unnakua tida airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁵⁷ Tuduu nnaagiai vooya diitada Yisuunnara unnakua tida tunoo: ⁵⁸ Ta rikiaunnano ivo tinoo: Aa nuunaira nnau pinaa aavaa vaidiia heeka kiai aavaa na havarata kino taaravooma suaivo taikanai rikiee hama vaidi yaakukidiri heekeera nnau voovai na heekaanaravaivee. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁵⁹ kiai kiada airi kua airi kua sabi kua tida hama mmuaavau tiravai.

⁶⁰ Tuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia kieeta tuanaivoono diitoo mmuakiaaya vuutaivakidiri dioo vainno Yisuunna yaparainno tunoo: Iya i kiani a hama iya kua saivaa kiannanee? Aa vaidi aaya mo dee kuavai aiki yapaavainnee? ⁶¹ tuduu

rikioo Yisuuva hama inna kua sai tira kua seemuaa hara kioo variravai. Varuduu kieeta tuanaivo keenaa inna yaparainno tunoo: Ti Anutuuqo yoketaivo ari Mmaapuuva mmataama kioovo aanna a ivonnee? ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, aanna na Anutuuqaa Mmaapuuvo ivo ni mmataama kioovovee. Ivo yaagueeqa tuanaivovee. Fai ngia teekiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono inna yaaku yaadudainningiaa hara kiee variee fai nama aakiadaadiri tiinaravaivee, ⁶³ tuduu rikioo kieeta tuanaivo Yisuuva tuu kuaivaara inna ausa pirisauduu ari uyu rauyauvaa utu rapasi kioo tunoo: Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaraivaara yaata utuatee. ⁶⁴ Ivo ari avaivakidiri koonnama tinoo: Na Anutuuqaa Mmaapuvaivee, tiivaa vaa ngia rikiaanoo. Ngia innara dataamaida yaata utuaannee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ta rikiaunnano ivo koonnama kua tiivaara fai inna aikioo ivo putinaravaivee, tiravai.

⁶⁵ Kiaa kiada vooya Yisunnayaa kuaanuuvaa visida buruqaivaadiri inna oori nniki-ivaki hauma utida yaaku rurauma utida inna rida tunoo: Mmuakiaa kuavai rikiaannaivaa ti kiasa ti mmianee, tuduu vaidi rapiraiya inna vitada kaura puaaka tuduu ruputiravai.

Petorooso Yisunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(*Matai 26:69-75; Rukaaso 22:56-62; Yuvuaano 18:15-18,25-27*)

⁶⁶ Ruputuduu Petorooso mmaanai vagiaamunna aakiaivaki hara kioo varuduu vaidi kieeta tuanaivaa mmoori vareera kiatanna voovono ngioo varioo tooduu ⁶⁷ Petorooso ikiaivaara tootoka hara kioo varuduu kiatannaivo inna too nnaasu vainno tunoo: Eetama Nasareetaa vaidi Yisunna tasipama nookiannavaivee, ⁶⁸ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqama inna kuaivaa ooqoo tuoo tunoo: E kianna kua oyaivaa na hama arinaima rikiaunoo, kiasa kioo oro keegiaivaki dioo vauduu ⁶⁹ mmoori varoo kiatannaivo inna too hanigia vaidi ivaki varuuya tunoo: Aa Yisunna tasipa nuaira ngiaammua voovai dinoo, ⁷⁰ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tiravai. Tuduu kiisa suai taika kiooduu vaidi ivaki duuya Petoroosaa tunoo: Kutaa tuanaa a inna tasipama nookiannavai. Mo eeta Karirayaa diaa vaidikuavee, ⁷¹ tuduu rikioo Petorooso yaagueeqa kuavai iya kiasa mmioo tunoo: Na hama kua kutaavai kiautiri. Anutuuqo ni ruputitirivee. Na kua kutaavai kiaunoo: Aa vaidi ngia kiasa aavaa hama na tauvaivee, tiravai. ⁷² Iva tinee tuu saivaata kakaraa nnaagiaivo akua tiravai. Akua tuduu Yisuuva tauraa inna kiasa mmuu kuaivo vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Yisuuva inna kiasa mmuu kuaivaa inna kiasa mmioo tunoo: Fai hama kakaraivo taaraneeetu akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. Itaa kua tuuvaara Petorooso rikioo inna ausaivo maisauduu rateeravai.

15

Vaidiyya Yisunna vitada Piratuusaasi viravai
(*Matai 27:1-2,11-14; Rukaaso 23:1-5; Yuvuaano 18:28-38*)

¹ Heenanaanna suaivo reera kiooduu vaidi Anutuuqaaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vaidi kua mmaanua kiasa mmiraiyaata vaidi kua yeena raira mmuakiaayaatama nuunaida kuakuaakua kiasa ivau safuuma kiada Yisunna yaakuuvaitanau yeenaadiri ranaa rau kiada vitada vaidi Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa mmiravai. ² Mmuduu too Piratuuso inna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? tuduu Yisuuva inna kua sai tunoo: Yo, inna kutaa kiannanoo, ³ tuduu vaidi Anutuuqaaara kati puara hudeera kieetaiya pinaa vo kua vo kuaiyauvaa innaki yapa kiooduu too ⁴ Piratuuso keenaa inna yaparainno tunoo: Mo iya kuaivaa a hama iya kuaivaa irisai tinarannee? Aa kua mmuakiaa aayauvaa aiki yapaiyauvaa a rikiaannano datainnonnee? ⁵ tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso ivaara pinaama yaata utiravai.

Piratuuso Yisunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(*Matai 27:15-26; Rukaaso 23:13-25; Yuvuaano 18:39-19:16*)

⁶ Vo nuanu vo nuanu buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki vaidi oovi nnauvaki varuu voovaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yapara ruuvaa mmaanai titooduu tuoo viravai. ⁷ Ii suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Paravaaso oovi nnauvaki

hara kioo variravai. Iva ari saiyaata ngiari kieetaiyaatama rapira vaidi vooya ruputuduu putuuvaara kieetaiya iya vitada oovi nnauvaki yapa kiooduu variravai. ⁸ Varuduu gioonna kiaapu kaayauya nuunaida numa Piratuusaa yaparaida tunoo: Ee iikianna-neema tiyara iikianee, ⁹ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Ngia gioonna kiaapu Yutayaiyara dira vaidi kieetaivaa na ngiiyara yaata utuee sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaranee? tiravai. ¹⁰ Vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya Yisuunnankaraama variaaree kiaa iya nnannatooduu kuminayaa Piratuusaasi inna vitada vida kua pinaana inna yapa kioovaa vaa Piratuuso rikieeravai.

¹¹ Iqii suai ivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki nuaida varida yaagueeqama iya tunoo: Piratuusaa kiaa mmida kiatee: Yisuunna pikiee Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee. Itaa kua kiatee, ¹² tuduu itaama aayanna tuduu Piratuuso rikioo keenaa gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi ngia ivaara Yutayaiya kieetavee kiaivaara na aaniivai inna iikiaunnee? ¹³ tuduu rikiada iya kava aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁴ tuduu rikioo Piratuuso iya yapara ruoo tunoo: Mo datainnee? Aanii tomedavai iva iinnee? tuduu rikiada iya puaisakama aayanna tida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonna kiaapuuya innara yoketaavee tuuvaara Piratuuso Paravaasaa iyara oovi nnauvakidiri titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso ari ngiaammuauya Yisuunna mmuduu teeda iya inna ripiima kiooduu vooyaano yatari sagaivau haara inna vitada viravai.

Rapira vaidiiyaano Yisuunnara rairavai

(Matai 27:27-31; Yuvuaano 19:2-3)

¹⁶ Piratuusaa rapira vaidiiya Yisuunna vitada ngiari kieetaivaa nnau pinaivo vau yoosinnaivau vida ngiari seena rapira vaidi mmuakiaaya tuduu nnida nuunaida ¹⁷ buruqa kookeevaa Yisuunna apu kiada yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyiravai. ¹⁸ Ruvuyu kiada innara unnakuavavaa ataa kua tida tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee, ¹⁹ kiaa kiada yauvaa varada inna kieetaivau rida varida kuaanuuvaa innayaa visida toorivu yau hara kiada unnakua kiaa innara yoketaavaivee tiravai. ²⁰ Kiaa kiada innara raima kiada inna buruqa kookeevaa utu rabara kiada ari uyira rairaiyauvaa kava inna uyua kiada vitada yatari sagaivau haara viravai.

Vaidiiya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Rukaaso 23:26-43; Yuvuaano 19:17-27)

²¹ Iya vidada oro tooduu yoosinna Kureenaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Simoono aataruuvangiataa yoosinnaivaki nninaree kiaa saidi numa iya tooduu iya inna teeda kua yaagueeqama inna tunoo: Eeta Yisuunna yatari sagaivaa apuane, tiravai. Ivo Aresadereeya Rupuuya gioovavee. ²² Iya Yisuunna vitada yoosinnaivaa nnutuuvo Korokataa viravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kieeta mmuyai ivaki vai yoosinnaivovee, tiravai. ²³ Iya ivaki vida inna mmammaivo ruputuukiaiveera vuainaivaata kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama varada Yisuunna mmuduu rikioo ooqoo tiravai. ²⁴ Ooqoo tuduu rikiada inna vitada yuku yaakuuvaa yatari sagaivau haara kiada inna uyira rairaiyauvaa varaaree kiaa isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ²⁵ Iya inna pirima hoo suaivaki suaivo ngioo yaagueeqama teeravai. ²⁶ Iya innaki kua yapa kioo kuaivaa oyaivaa kooyaa fafaara reeda tunoo: Inna aanna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai. ²⁷⁻²⁸ Iya taara mmuara furai vaidiivaitana yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada Yisuunna yaaku geedainningiaa haara kieeravai.

²⁹ Haara kiooduu gioonna kiaapuuya yatari saga oyaivau vida nnidaida varuuya Yisuunna reeri teeda vaidi innara nniki rakaida rakanoo raaranoo tida inna tunoo: Ai, a nuunaira nnau pinaivaa havarata kieve kava taaravooma suaivaki heekaanaravee kiannakuavee. ³⁰ Aiyara yaata utuee yatari sagaivaudiri reemi ree tummuane, ³¹ tuduu

vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kua mmira vaidiiaatama mmuaikaraama iida innara raida ngiari kua mmi ngiari kua mmiida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivai. Hama yopeema ariinoo ari vitoo yoketaivau yapainoo. ³² Kii makee ta teekio Anutuuqo mmataama kioo vaidi Isarairaiya kieetaivo yatari sagaivaudiri reemi roo tiinai ta innara kutaavaivee kiaravaivee, tuduu taara vaidivaitana yatari sagaivaitanau haara kioovaitanaatama Yisuunna rakanoo raaranoo tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Rukaaso 23:44-49; Yuvuaano 19:28-30)

³³ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeeravai. ³⁴ Taika kiooduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Irooqi Irooqi rama savatanii, tiravai. Ii kua ivaa oyaivo ataa kua tunoo: Ni Anutuuqo, ni Anutuuqo, dataama vaiki ai ni pikiaannanee? tiravai. ³⁵ Yisuuva aayanna tuduu rikiada gioonna kiaapu vooya ivau duuya ivo aayanna tuuvaa rikiada tunoo: Rikiaatee. Ivo Irayaannara aayanna tinoo, ³⁶ tuduu rikioo vaidi voovoono seenoo vioo kapuka roosuu mminnaa voovai varoo kapikaroo nnoori ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivakidiri rabuuma kioo seera hokobaivau kuru kioo varoo numa yatari saga oyaivaki dioo vainno reeri Yisuuva ivaa nnaiveera inna mminee kua tunoo: Ngia ivau iiki ai ta teekio Irayaava tuma inna vitaanee kua tiinai ta taaravaivee, ³⁷ tuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo putiravai.

³⁸ Putuduu buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvo mmutuuvakidiri kereetu varoo oyaivaki tuoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ³⁹ Vuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuunna yatari sagaivaa oyai vunningiaa dioo vainno Yisuuva itaama putuuvaa too tunoo: Aa vaidi aavo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavaivee, ⁴⁰ tuduu gioonna vooya ngieeradiri dida vaida rooru Yisuunna tooya voovai nnutuuvo Saromiiva voovai Makataraa gioonnaivaa nnutuuvo Mariaava voovai vaidi karaasa Yakoopaya Yoosiipaya kaano Mariaava dida vaida Yisuunna teeravai. ⁴¹ Yisuuva yoosinna Karirayaa nuau suaivaki iya inna nnaagiai nuaida innara tuqinneeravai. Iyaata gioonna vooya vaa Yisuunna tasipama Yerusareema nnuuyaatama ivaki dida vaida Yisuunna teeravai.

Vaidiia Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Rukaaso 23:50-56; Yuvuaano 19:38-42)

⁴² Yutayaiya turau kati varira suaivo vainima vauduu teeraira suaivaki upisipisiinno varuduu yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidi voovai nnutuuvo Yoosiipo Piratuusaasi viravai. ⁴³ Yoosiipo kua safuuma yeena raira vaidivai. Ivo vaidi tuanaavai varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannairavai. Turau kati varira suaivo vainima vauvaara iva Piratuusaasi vioo hama innara aatuurama kioo vioo Yisuunna nnabaivaa varaanaraivaara inna yaparairavai. ⁴⁴ Yaparauduu Yisuuva vaa putuuvaa Piratuuso nnikiarainno ari rapira vaidiivaa tuduu innasi numa duduu inna yaparinno tunoo: Vaa Yisuuva putiinee? ⁴⁵ tuduu rikioo Yisuuva putuuvaa inna kua mmuduu rikioo Yoosiipaa tunoo: Yisuunna nnabaivaa varaanee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yoosiipo oro buruqa poosa hokobaivaa varoo numa Yisuunna nnabaivaa hitu kioo rurauma varoo oro hakuuara oonauvaa vaa hatata teerama kioovaki yapa kioo sikau pinaivaa feena roo keegiaivaki ramuunnaama kieeravai. ⁴⁷ Ramuunnaama kiooduu Makataraa gioonnaivo Mariaavaata Yoosiipaa kaano Mariaavaatama dida vaida Yisuunna nnabaivaa hau kioovaki teeravai.

16

Yisuuva kava diiteeravai

(Matai 28:1-8; Rukaaso 24:1-12; Yuvuaano 20:1-10)

¹ Vaidi Yutayaiya kati varira pinaa suaivo taika kiooduu yoosinna Makataraa gioonnaivo Mariaavaatama Yakoopaa kaano Mariaavaata Saromiivaatama ngiari iira mmooriivaara yaata utida mminnaa kupu takua roosuuyauvaa sikauyauvaadiri yookaama kiada

varada oro Yisuunna mmammaivau siika kiaaree kiaa viravai. ² Sudaqaaki heenanaanna vida tooduu suaivo reera kioodoo Yisuunna hau mmata nnau yoosinnaivau vida varida ³⁻⁴ mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Gioono mmata nnau keegiaivaki vai sikauvaa tiini feenaanarannee? kiaa kiada reeri tooduu vaa sikau pinaivaa keegiaivakidiri feena kioodoo vauduu ⁵ gioonnaiya oonau aakiaivaki vida oro tooduu vaidi karaasa voovai buruqa poosa hokobaivaa uyu kioovo yaaku yaadudainningiaa hara kioo varuduu teeda nnikiarauduu ⁶ iva iya tunoo: Sa nnikiarakiatee. Nasareetaa vaidiivaa Yisuunna vaidiia yatari sagaivau haara kioodoo putuuvaaaraida ngia buaama rada nookiaanoo. Vaa ivo diitavai. Hama aavaki vainoo. Vaidiia inna yapa kiaa aavaki taatee. ⁷ Ngia oro ari ngiaammuauyaata Petoroosaatama kiaa mmida kiatee: Ivo ngii tauraa Karirayaa kuanara vioo varinoo. Fai ngia oro ivaki inna taaravai. Vaa nnaaru ivo mmuai kuaivaa ngii giaa ngii miravaivee. Itaa kua iya kiaa mmiatee, ⁸ tuduu rikiada mmaanai tiida mmata nnauvakidiri pikiada seenada kaayau nnikiaraida biribiriima rada nniravai. Nnida varida iya aatuuvaaara hama gioonna kiaapuuyaata kua tira kua seemuaa viravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai
(Matai 28:9-10; Yuvuaano 20:11-18)

⁹ ((Sudaqaaki heenanaanna upisi saivaata Yisuuva ari putuuvakidiri diitoo tauraa Makataraa gioonnaivaa Mariaanna avuuvau kooyaa diravai. Ii gioonna ivaakidiri nnaaru Yisuuva mmagia maisa yaaku saivai karasaidiri taarama titoodoo viravai. Ivoono Yisuuva inna avuuvau kooyaa duuvaara ¹⁰ oro inna tasipama nuau gioonna kiaapuuya ivaara kooyaa kiaa mmiravai. Iya ratada varida ausa mmuaaroo tasipama variavaki ¹¹ Yisuuva kava diitoo hara kioo varuu kuaivaata ivo inna avuuvau kooyaa duu kuaivaatama iya kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee, tiravai.

Yisuuva ari nnaagiai nuauvaitana avuuvau
kooyaa diravai
(Rukaaso 24:13-35)

¹² Nnaagiai iyakidiri taara vaidivaitana aataruuvau vida varida tooduu Yisuuva ari vookarau mmammaivaata iya too vauduu teeda ¹³ kava vara ranada ngiari seenaiya kiaa mmuduu rikiada unnakuavaivee tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(Matai 28:16-20; Rukaaso 24:36-49; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

¹⁴ Yisuuva nnaagiai ari ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai yeenna nneeda varuduu tuma iya avuuvau kooyaa diravai. Duduu teeda vauduu Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. Gioonna kiaapuuya inna teeda numaa iya kiaa mmuduu rikiada hama ngiari tinniyauvo rusituu hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvo iya tuu kuaivaa varoovaa Yisuuva kua yaagueeqama iya tiravai. ¹⁵ Iva iya kiaa mmioo tunoo: Eeyaa yoosinnaiyauvaki ni mmayaaya yoketaivaa varada nuaida mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. ¹⁶ Gioonna kiaapu voovono ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo niyara kutaavaivee tioo nnoori apiraivaa varano fai Anutuuqo inna vitaanaravai. Gioonna kiaapu voovono hama ari ausa mmuduuyaivaa hanigioo hama niyara kutaavaivee tino Anutuuqo inna yaparaira suaivaki irisai maisivaa inna mminaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapuuya niyara kutaavaivee kaiya yaagueeqaivo iya tasipanai aa mmoori ari vookarai aayauvaa iikiaravai. Fai iya ni nnutuuvaa tikiai vaidiia aakiaivaki mmagia maisaiya variaya kuaravai. Fai Mmannasa yoketaivo iya tasipama varinai ari vo kua vo kuaivaa kiaravai. ¹⁸ Fai iya yapaiyauvaa utikio iya gutinai hama putuaaravai. Fai kapikarai nnooriivaa vaidiia nneeda putiraivaa iya nneeda fai hama putuaaravai. Fai iya gioonna kiaapu nniitareeraiyaa yaaku utikiai hama putuaaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai
(Rukaaso 24:50-53; Aposoroo 1:9-11)

¹⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva iyaata kua kiasa taika kioodoo Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapa kioodoo inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. ²⁰ Varuduu ari ngiaammuauya vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida inna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa rada nuairavai. Nuauduu Udaanga Yisuu Kirisiiva iya tasipama uduu rikiada ari vookarau mmooriiyauvaa uduu gioonna kiaapuuya teeda tunoo: Aanna Anutuuqaa kuaivo kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.))

Rukaasoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Rukaaso Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Yisuuva Yutayaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraata mmuakiaa mmatavau variyaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaaraatama Rukaaso reeravai. Udaangaivaa Mmannasa Yoketaivo Yisuunna mmataama kioovoono Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu mmanna haipuuuya kiaa mmianeeraivaara inna mmataama kieeravai. Aa yanaa aavaki sirigairivaaraata yaaku vareeraivaaraatama Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaaraata gionnaiya Yisuunna mmooriivaa iiraivaaraatama Anutuuoqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaaraatama vai kuaivo yaagueeqavai vaivai.

Toosa hareera kuavai

¹ Boo Tiopiri-o, a vaidi nnoonna yoketaakuavee. Yisuuva ti tasipama varioo ivo mmoori uu mmayaayaiyauvaa kaayau vaidiia yaata utida hakuataraatarama fafaara reeravai. ² Vaidiia Yisuuva toosa hara uu mmooriivaa teeda inna mmayaayaivaa rikiada kiaa mmuuya inna mmooriivaa teeda ti kiaa ti mmuuvaa iya hakuataraatarama fafaara reeravai. ³ Fafaara rooduu neeta iyauvaara yaata utuee rikiee fafaarama i mmiauvaara ni yoketaivoo. Na hokoba suai iya roo kua mmuakiaayauvai haitatuuma tee aa fafaara aavaa na rikiee verapidiri oyaivaudiri safuuma fafaarama i mmiaunoo. ⁴ A Yisuuva uu mmooriivaa rikiaannaivaara kutaavaivee kianeeraivaara na aa fafaara aavaa safuuma fafaarama kiee i mmiaunoo.

Aangeraivo Yuvuaanaa mmatoo suaivaara tiravai

⁵ Herooto vaidi Yutayaiya kieetavai varuu suaivaki kati Anutuuqaara puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Sakariaaso hara kioo variravai. Inna oyai kiisaivaa nnutuuvo Aviaava ari nnaataivaa nnutuuvo Irisaveeto mmuaa oyai pinaivaa nnutuuvo Aroonaa oyaivakidiri diiteeravai. ⁶ Ivaitana Udaanga Anutuuqaa avuuvau yoketaama hara kiada varida inna kua mmaanna tuu kuaivaata iva tuu kua mmuakiaayauvaatama rikiada yoketaama iiravai. ⁷ Irisaveeto hama nnaakara mmateera kati varuduu hama ivaitana nnaakaraatauduu eeyaavaitana yotera ngiaabai kieeravai.

⁸ Sakariaasoota ari tasipama mmoori varooyaataama nuunaira nnau pinaivaki ngiari mmoori vareera suaivo nnuduu Sakariaaso Anutuuqaa avuuvau ari kati puara hudeera mmooriivaa iiravai. ⁹ Ivo iinnonno tooduu tupaa ari seenaiya iirayaama mmoori varoo vaidiia iida tooduu Sakariaasaa nnutuuvo vairavai. Vauduu too ivo yatari rana suuda yoketaa vuuvaa varoo Udaanga Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovaki vioo yeena tapiivaki ivaa mmaturinara viravai. ¹⁰ Vioo varuduu yatari rana mmaturira suaivaki kaayau gioonna kiaapuuya mmaanai duuya yaaku varada varuduu ¹¹ oro tooduu Udaanga Anutuuqaa aangeraa voovoono tuoo yatari rana mmaturira yeena tapiivaa yaadudainningiaa dioo vauduu ¹² too Sakariaaso pinaama aatuunno ari vo vuayaatavai utuoo pinaama biribiriiravai. ¹³ Biribiruuduu aangeraivo tunoo: Sakariaaso, sa aatuunna varianee. Vaa Anutuuoqo i yaaku vareera kuaivaa rikiaivai. Kiisa suai i gionnaivo Irisaveeto i mmaapuvai mmataanaravai. Fai mmatanai eenoo inna nnutuuva Yuvuaano kiane. ¹⁴ Fai itaino i ausaivo yoketaivai a sirigainaravai. Fai kaayau gioonna kiaapuuyaatama inna mmatoovaara fai sirigakiaaravai. ¹⁵ Fai ivo Udaanga Anutuuqaa avuuvau nnoonna vaidivai varinaravai. Sa tino too ivo vuaina nnooriivaata kapikarai nnooriivaatama nnaivee. Ari mmatai suaivakidiri Mmannasa Yoketaivo fai inna aakiaivaki varioo suvuainaravai. ¹⁶ Fai ivo gioonna kiaapu Isarairaiya tinai rikiada fai kaayau saiyaano hanigiada Udaanga Anutuuqaa kuaivaa keenaa rikiaaravai. ¹⁷ Fai ivo Udaangaivaa tauraa vioo nnaaruaa vaidi forofetaa Irayaanna roosiima fai yaagueeqama varinaravai. Fai ngiari kookiaiya voovau varikiai ngiari mmaapuuya voovau varikiai fai yapooma ivoono iya tinai teeda mmuaavau yoketaama variaaravai. Gioonna kiaapuuya

Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai ivo iya tinai hanigiada safuuma variyaiya tinni yoketaira aataruuvau nnaasu variaaravai. Ivo gioonna kiaapuuya tinai iya ngiari Udaangaivo nninaraivaara teerakiaaravaivee, tiravai.

¹⁸ Tuduu rikioo Sakariaaso tunoo: Dataama na i kuaivaa rikino kutaavai vainarannee? Na ngiaabai kiauko ni naataivo yotera kiainoo, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni nnutuuvo Gavirieerovee. Na Anutuuqaa avuuvau diaunoo. Ivoono ni titaikiai tiee aa na kua kiau mmayaaya yoketaa aavaa i kiaa i mminara tummuauvai. ²⁰ Hama a ni kua aavaara kutaavaivee kiannanoo. Anutuuqo mmataama kiai suaivaki fai ni kuaivaa kaanaivo vainaravai. A hama ni kuaivaara kutaavaivee kiannaivaara fai hama a kua tinaravai. Fai a kua seemuaa varieennanna fai na i kiaa i mmiau kuaivo kutaavai vainai rikiee fai a kava kua tinaravaivee, tiravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmaanai Sakariaasaara faannaida varida ivo hokoba suai nuunaira nnau pinaivaki varuuvaara yaata utida varuduu ²² ivo mmaanai tuoo hama iyaata kua tira kua seemuaa varuduu iya yaata utida tunoo: Vaa ivo mmannasa ari vookaraivaa nuunaira nnau pinaivaki taivaivee, tuduu rikioo ivo hama yopeema iya kua sai tirainno mmanna yaakuuvaadiri iya vita vitairavai.

²³ Vita vitauduu yapooma nuunaira nnau pinaivaki ari mmoori varoovo taikooduu rikioo ari nnauvakira viravai. ²⁴ Vioo vioo oro hara kioo varududuu nnaagiai ari nnaataivo Irisaveeto nnaakara sunnainno yaaku sai kuraagavai ari nnauvaki nnaasu hara kioo variravai. ²⁵ Hara kioo varioo tunoo: Udaanga Anutuuqoono niyara yoketaavaivee kiaa kioo nnaakaraivaa ni mikiai hama na gioonna kiaapuuya avuuvau mmannammanna mmamma maisakiauvai. Vaa taika kiaivaivee. Irisaveeto itaa kua tiravai.

Aangeraivo Yisuunna mmatoovaara tiravai

²⁶ Irisaveeto kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai nnaakara sunnainno varuduu Anutuuqo aangeraivaa nnutuuvo Gavirieeraa titooduu ivo tuoo mmata Kari-rayaa vau yoosinna Nasareeta ivakira viravai. ²⁷ Vioo kiaatanna hama vaidi tasipama varuuvaa Anutuuqaa kuaivaa kiaa mminara viravai. Davuitinna oyaivakidiri diitoo ngiaammuaavuaa nnutuuvo Yoosiipo ii kiaatanna ivaa varaanara kuaivaa kiaa teerama kieeravai. Ii kiaatanna ivaa nnutuuvo Mariaavavee. ²⁸ Aangeraivoono numa inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? Udaanga Anutuuqo i too kaayauma aiyara yoketaainoo. Ivo i tasipama varinoo, ²⁹ tuduu rikioo Mariaava aangeraivo tuu kuaivaara ari vo vuayaatavai utuoo oyaivaara kaayauma yaata utiravai. ³⁰ Yaata utuduu rikioo aangeraivo Mariaanna tunoo: Mariaa-o, sa aatuukianee. Anutuuqo a variannaivaa too kaayauma aiyara yoketaainoo. ³¹ Fai yapooma a nnaakara sunnainna mmaapuvai mmata kiee inna nnutuuva Yisuuvavee kianee. ³² Fai ivo kieetavai varinai gioonna kiaapu mmatayaiya innara kiaara: Anutuuqo mmuakiaa mminnammannaavai yaataraivaa Mmaapuvovee, kiaravai. Udaanga Anutuuqo tino fai ivo ari nnaakunna Davuitinna mmaataivau kieetavai varinaravai. ³³ Fai ivo tupatupaa Yakoopaa uru nnaakaraiyara dinaravai. Dioo vainono fai hama inna diraivo taikaanaravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Mariaava aangeraivaa tunoo: Na kiaatannavai variee hama na vaati varauvai. Na dataama kiee nnaakara sunnainarannee? ³⁵ tuduu rikioo aangeraivo inna sai tunoo: Mmannasa Yoketaivoota Anutuuqo mmuakiaa mminnammannaavai yaataraivaa yaagueeqaivootama i rummua apinaravai. Itaama vaikiai a nnaakara sunnaakiannaivaara gioonna kiaapuuya i nnaakaraivaara kiaara: Ivo yoketaa tuanaa ari vookaraivai. Ivo Anutuuqaa Mmaapuvaivee, kiaravai. ³⁶ Ai nnayaanna Irisaveetaara yaata utuee rikiaanee. Ivo hama nnaakara mmatainoo kiaavo ivo yoteravai varioo vaa nnaakara sunnainoo. Inna kuraagaivo yaaku saivai sainaidiri mmuaavai vaa taikainoo. ³⁷ Anutuuqo inna mmuakiaa mmoori aataruvai iira nakaaravai fai ivo iinaree kiaa kioo fai aikiooma iinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Mariaava inna sai tunoo: Na Udaanga Anutuuqaa mmoori varau kiaatannavaivee. Kii ivo a kianna kuaivaa ni iikiaivee, tuduu rikioo aangeraivo inna pikioo viravai.

Mariaava oro Irisaveetaa tasipama variravai

³⁹ Vuduu nnaagiai kiisa suaivo taika kioodoo Mariaava diitoo taapi suvuau yoosin-naivakira akiairaudeau vioo vioo oto Yutayaa mmataivaki vau yoosinna kiisa voovakira viravai. ⁴⁰ Vioo vioo oro Sakariaasaa nnauvaki vioo tooduu Irisaveeto ivaki varuduu too inna tunoo: A yoketaamainna variannanee? ⁴¹ tuduu rikioo Irisaveeto Mariaanna kuaivaa rikioo saivaata inna nnaakaraivo inna ausaivaki korokorooravai. Korokorooduu Mmannasa Yoketaivo inna yaagueeqama tasipama varuduu ⁴² ivo pinaa kuavai tioo inna tunoo: Anutuuqo aiyara yoketairaiivo mmuakiaa gioonnaiyara yoketairavaa yaataravai. Ii i nnaakara a mmataanara ivaara Anutuuqaa yoketaivo. ⁴³ A ni Udaangaivaa kaano variannaikua aaniira a niyara yaata utuee niisi ngiannano ni yoketainee? ⁴⁴ A niisi ngiee niyara yoketaavee kiannani na rikiau saivaata ni nnaakaraivo inna yoketaikio korokoroonoo. ⁴⁵ Anutuuqo i kiaa i mmuu kuaivaa kutaa iinaravee kiannaivaara Anutuuqo aiyara yoketaikiai a yoketaakiannano, tiravai.

Mariaava Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai

- ⁴⁶ Tuduu Mariaava tunoo:
Ni Udaangaivaara kaayauma ni yoketaivo.
- ⁴⁷ Anutuuqo aataru maisaivakidiri
ni vitaanaraivaara ni yoketaivo.
- ⁴⁸⁻⁴⁹ Na mmanna kiatannavai variee
inna mmoori varee variauvaara
niyara yaata utiivaara ni yoketaivo.
Anutuuqo yaagueeqama variivoono
ari vookarai aataruuvaa niyara iivaara
mmuakiaa gioonna kiaapu aa ta variaunnaiyaata
nnaagiai variaaraiyaatama
niyara yoketaavaivee kiaravai.
Anutuuqaa nnutuuvo yoketaa tuanaa
ari vookaravai vaivai.
- ⁵⁰ Nnaaru varuuyaata
aanna makee ta variaunnaiyaata
nnaagiai variaaraiyaatama
Anutuuqaara mmuduuya rikio
fai Anutuuqo iyara boo tinaravai.
- ⁵¹ Gioonna kiaapuuya ngiaraiyara mannaka tida
ngiaraiyara nnaasu yaata utuuya
Anutuuqo yaagueeqama iya titooduu
vida raubiriida variravai.
- ⁵² Anutuuqo vaidi kieeta yaagueeqauya
vitoo aduoo yapeeravai.
Vaidi kumina aduoo varuuya
vitoo aruoo yapeeravai.
- ⁵³ Gioonna kiaapu yeenna rauya
ivo yeennaiyauvaa iya mmuduu iya suvuairavai.
Gioonna kiaapu hoona suvuaya
ivo titooduu kuminaya viravai.
- ⁵⁴ Ari kua kutaivaa nnaaru ti taato nnaakukiaiya
kiaa mmuuvaa iinno
ari mmoori vareera gioonna kiaapu
Isarairaiya tasipama varuduu
iya yoketaama variravai.
- ⁵⁵ Ivo Aparahaamaaraata
ari uru nnaakaraiyaatama
hama taunniravai.
Iyara tupatupaa boo tiravaivee.

⁵⁶ Mariaava itaa kua kua taika kioo Irisaveetaa tasipama varioonnonno taaravooma kuraaga taa kioo ari yoosinnara viravai.

Irisaveeto Yuvuaanaa mmateeravai

⁵⁷ Mariaava vuduu Irisaveeto nnaakara mmataanara suaivo vainima nnuduu mmaapuvai mmateeravai. ⁵⁸ Mmata kioodoo mmuaa yoosinna varuuyaata ari seena tuanaiyaatama Anutuuqo innara kaayauma boo tuduu nnaakaraivaa mmata kioo kuaivaa rikiada inna tasipama sirigairavai.

⁵⁹ Sirigama kioodoo varududuu suaivo yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo nnuduu rikiada gionna kiaapuuya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokaara nnida ari konna nnutuuvaa Sakariaaso innara kiaara uduu ⁶⁰ ari kaanoono ooqoo tioo tunoo: Sa itaa kua kiatee. Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, ⁶¹ tuduu rikiada inna tunoo: Hama i seena voovono aa nnutu aavaa varaivaivee, ⁶² kua kiada iya ngiari yaakuuyauvaadiri koova inna nnutuuvaa kiaiveera mmata mmatairavai. ⁶³ Mmata mmatauduu too Sakariaaso yanaivau fafaara raanaraivaara tuduu oro varada inna mmuduu fafaara roo tunoo: Inna nnutuuvo Yuvuaanovee, tuduu rikiada mmuakiaaya kaayauma nnikiarairavai. ⁶⁴ Iya nnikiarau saivaata Sakariaasaa mmaakiriivo korooduu kava kua tioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ⁶⁵ Tuduu inna seena mmuakiaaya nnikiaraida aatuuda variravai. Varuduu mmuakiaa gionna kiaapu Yutayaa mmataivau kaayau taapi suvuauvaki varuuya ii mmayaaya ivaa rikiada kaayau kua tiravai. ⁶⁶ Kua tida ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Aa nnaakara aavo yokeenno fai dee mmoorivai iinaranee? kua kiada Udaanga Anutuuqo inna tasipama varuuvaa rikiada itaa kua tiravai.

Sakariaaso Anutuuqaa kuaivaa kua kookieeravai

⁶⁷ Nnaakaraivaa konna Sakariaasaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuai kioodoo iva nnaagiai varinaraivaara kuaivaa kua kookieema kioo tunoo:

⁶⁸ Kii ta gionna kiaapu Isarairaiya

Udaanga Anutuuqaara kiaara:

Yoketaavaivee, kiaravee.

Ivo ari gionna kiaapuuya ti tasipama iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa

irisaivaa yapaivaara ta innara kiaara:

Yoketaavaivee, kiaravee.

⁶⁹ Vaa ivo ari mmoori vareera vaidiivaa Davuitinna

oyaivakidiri vaidi voovai vita yapa kiaikio

fai ivoono yaagueeqama varioo ti vitoo

aataru yoketaivau ti yapaanaravai.

⁷⁰ Ivaara Anutuuqo nnaaruaa vaidi

forofetaa yoketaa tuanaiya

ari kua kutaivaa kua mmioo tunoo:

⁷¹ Na ngii nnammutuaiya yaataree

mmuakiaa gionna kiaapuuya

hama ngiiyara mmuduuya ruaiya yaataraanaravaivee, ⁷² kua kioo tunoo:

Na ngii taato nnaakukiaiyara boo kiaivaara

na kua kua teerama kuaivaa fai na iinaravaivee.

Na kua yoketaa tuanaivaa yeena rau kioovaa

iya kua mmuuvaa hama taunnukiaanaravaivee,

⁷³⁻⁷⁵ kua kioo ti nnaakunna Aparahaamaa

ari kua kutaivaa tiyara tunoo:

Na iya nnammutuaiya yaataree

yoosinna yoketaivaki iya yapa kinai

mmuakiaaya ngiari varira suaivaki

iya ni mmooriivaa varada

hama aatuuda variaaravai.

Iya yoketaama safuuma ni avuuvau variaaravaivee.

Anutuuqo itaa kua tiravai.

⁷⁶ Sakariaaso itaa kua kiaa kioo ari mmaapuuvaa tunoo:

Ni maapu-o, eenoo Udaangaivaa tauraa viee
innani aataruuvaa teerama kinai
fai gioonna kiaapuuya aiyara kiaara:
Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai
yaataraivaa forofetaakuavee, ⁷⁷ tiki ai
a gioonna kiaapuuya kiaa mmiee tinara:
Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa
Anutuuqaa kiaa kookieema kikio
fai ivo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa
ruga kioo ngii vita yoketaivau
yapaanaravaivee, tinaravaivee.

⁷⁸ Ivo ngiau aapuuvakidiri

mmiekia tai vaidiivaa titano tuoo
mmuakiaaya tiyaa taanaravai.

⁷⁹ Gioonna kiaapu vooya upisiivaki varida

putiraivaara aatuukiaiyayaa
taiveeraivaara titano tiinaravai.
Ivooon fai ti vitoo
ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa
ti vitaakiaiveera titano tiinaravaivee.

Sakariaaso itaa kua tiravai.

⁸⁰ Itaa kua kiaa kioo varuduu ari mmaapuuvo varioonnonno yokeema kioodoo rikioo
inna mmuduuya riraivo pinaama Anutuuqaara vauduu ivo koo mmuyai gaanga yoosin-
naivaki varioonnonno gioonna kiaapu Isarairaiya avuuvau kooyaa nninara suaivaara
faannairavai.

2

Yisuunna mmateera kuavai (Matai 1:18-25)

¹ Ii Yuvuaanaa mmattoo suai ivaki yoosinna Rooma diaa vaidi kieeta pinaa voovai nnu-
tuuvo Akusuuva gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya nnutuuyauvaa
raateeraivaara ari ngiaammuaaya titoodoo inna kuaivaa varada nuairavai. ² Ii toosa
hara kioo nnutuuyauvaa reera suai ivaki vaidi voovai nnutuuvo Kuriniaaso yoosinna
Suriaa gioonna kiaapuuyara diravai. ³ Duduu gioonna kiaapuuya ngiari diitada nnu
yoosinnaiyauvakira vida ngiari nnutuuyauvaa raateeraivaara viravai.

⁴ Vuduu Yoosiipo Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Nasareeta ivakidiri
pikioo Yutayaa vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Pitiriheema ivakira viravai. Ii
yoosinna ivakidiri nnaaruaa vaidi kieeta Davuitiinna kaano inna mmateeravai. Yoosiipo
Davuitiinna oyaivakidiri diitoovaara ivakira viravai. ⁵ Yoosiipo ari nnaata kua kiaa
kioovaa nnutuuvo Mariaava vaa nnaakara sunnauvaatama vitoo ngiari nnutuuvaitana
raateeraivaara viravai. ⁶⁻⁷ Vidada oro Pitiriheema variaaraivaara tooduu vaa vida nnida
vaira nnauvo suvuai kioodoo taaravaitana puaraiya yeenna nneera nnauvaki variravai.
Varuduu Mariaava nnaakaraivaa mmataanara suaivo nnuduu ari mmaapu ngarunna
mmata kioo too buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapeeravai.

Aangeraivo puara sipisiipara haitatuuraiya Yisuunnara kiaa mmiravai

⁸ Iqii yoosinna ivaa tooyavaki puara sipisiipara haitatuuraiya heenaki mmuyau
koovau puara sipisiipaiyara haitatuuda variravai. ⁹ Haitatuuda varuduu Udaangaivaa
aangeraivo iyasi tuuduu Udaangaivaa mmiekiaivo iyayaa ruvuahooduu teeda pinaama
aatuuravai. ¹⁰ Aatuuda varuduu aangeraivo iya tunoo: Sa aatuukiatee. Rikiaatee. Na
aapi tiee kua yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mminai rikiada ivaara siri-
gakiateeraivaara ngiisi tummuauvaivee. ¹¹ Aa heena aavaki Davuitiinna yoosinnaivaki

gioonna voovoono nnaagiai ngii vitaanara vaidiivaa vaa mmataivai. Vaidiivaa Anutuuqo mmataama kioovaa nnutuuvo Udaanga Yisuu Kirisiinna ngiini mmataivai. ¹² Fai ngia ni kuaivaara taara yaata utida ngiengieenoo oro taatee. Teekio vaa nnaakaraivaa buruqaivaadiri rurauma kioo puaraiya yeenna nneeraivaki yapa kiaikio vaivaa teeda fai ngia kiaara: Kua kutaavaivee, kjaaravaivee.

¹³ Aangeraivo itaa kua tuu saivaata kaayau aangeraa vooyaata tiida inna tasipama iida varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo:

¹⁴ Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai
yaataraivaa oyai ari vookaraivo vainoo.
Gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya
Anutuuqo iyara yoketaiya
inna ausa nuufaivo iya tasipama vakiaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kiada iya pikiada ngiau aapu vuduu teeda puara sipisiipara haitatuura vaidiyya ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Vikiai ta oro Pitiriheema ivaki Udaangaivo aangeraivaa tikio tuma ti kiaa ti mmii mminnaivaa taara kuaravee, ¹⁶ kiaa kiada akiairauduu oro tooduu Mariaaya Yoosiipooya hara kiada varuduu nnaakaraivo puaraiya yeenna nneeraivaki vairavai. ¹⁷ Vauduu teeda nnaakaraivaara aangeraivo iya kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. ¹⁸ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya puara sipisiipara haitatuura vaidiyya tuu kuaivaara pinaama yaata utiravai. ¹⁹ Yaata utuduu Mariaava iya tuu kua mmuakiaavai mmannammanna yaata utu kioo nnaasu variravai. Hama taunniravai. ²⁰ Puara sipisiipara haitatuura vaidiyya kava vara ranada vida aangeraivo iya tuu kuaivaa kaanaivaa toovaaraata mmuakiaa kuavai ivaara tuuvaa rikioovaaraatama kua yoketaivaa Anutuuqaara kiaa rada viravai.

Yisuunna nnutuuvaa kooyaa tiravai

²¹ Yaaku saivai sainaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu rikiada iya nnaakaraivaa mmammaivaa hatokada inna nnutuuvaa tunoo: Yisuuvavee, tiravai. Nnaakaraivo kaanaa ausaivaki hama varuu suaivaki inna nnutuuvaa aangeraivo itaa kua tiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki varuuya Yisuunna teeravai

²² Gioonnaiya vaa nnaakaraiya mmata kiada kabaa nnauvaa pikiada kava vara ranada ngiari nnauvaki nnida yoketaama varuuvaara Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vairavai. Yoosiipooya Mariaaya ii mmaanna tuu kua ivaa iikiaara suaivo nnuduu rikiada Yerusareema vida ngiari nnaakaraivaa Udaangaivaa mmiaara viravai. ²³ Ii mmaanna tuu kua ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya ngiingii mmaapu ngaruuyauvaa vitada ni mi kiada kiatee: Inna ainiyauvaivee, kiaa kiada niini yapaatee, tiravai. ²⁴ Yoosiipooya Mariaaya Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai vauvaa iikiaara vida ngiaamma mirunna taaramannee vuaheenna roosuu nnaakaraivaitana varada hudaara viravai.

²⁵ Vuduu vaidi yoketaa voovai yoosinna Yerusareema varuuvaa nnutuuvo Simioono ivo Anutuuqaa mmayaayaivaara yaagueeqainno Isarairaiya vitaanara vaidiivaara faannainno varuduu Mmannasa Yoketaivoono inna tasipama variravai. ²⁶ Vaa tauraa Mmannasa Yoketaivo inna kiaa mmioo tunoo: Fai hama a putirainna mmannammanna hara kiee variee Isarairaiyara Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa tee nnaagiai putinaravaivee, tiravai. ²⁷ Nnaagiai Mmannasa Yoketaivo Simioonaa yaagueeqama tasipooduu rikioo ivo nuunaira nnau pinaivaki oro hara kioo varuduu Isarairaa gioonna kiaapuuya tupatupaa mmaanna tuu aataruuvaa iirayaama Yisuunna kaano koovaitana iikiaara inna vitada nnuduu ²⁸ Simioono Yisuunna sootu pabaanama tu kioo vainno Anutuuqaara kua yoketaivaa tioo tunoo:

²⁹ Udaanga-o, a nnaaru kua kutaa tunnaivaa aanna vaa na taunoo.
Fai na i mmoori vareera vaidiivo
ausa nuufa tasipama putinaravai.

³⁰ Ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa vaa na ni avuuvaadiri taunoo.

- ³¹ Eenoo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani
inna teerama kiaannaivo tiivaa
makee na tauko nninoo.
- ³² Ivo mmeekia taivaa roosiima
gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya
yoketaa aataruuvaa kooyaa vitainaravai.
Vitaama kinai ii gioonna kiaapu Isarairaa
iyakidiri diitaivaara
mmuakiaa gioonna kiaapuuyaano
iyara kua yoketaivaa kiaaravaivee.

Simioono itaa kua tiravai.

- ³³ Tuduu Yisuunna kaano koovaitana Simioono tuu kuaivaara nnikiarauduu
- ³⁴ Simioono kua yoketaivaa iya kiaa mmi kioo nnaakaraivaa kaanaa Mariaanna tunoo:
Aa nnaakara aavaa Anutuuqoono mmataama kiai aavaara gioonna kiaapu Isarairaiya
fai vooya inna mmooka hanigia mmikiai vooya innara yoketaakiaaravai. Anutuuqo
innaadiri atuu roosiima yapa kinai fai gioonna kiaapuuya innara maisa kua tikio rikioo
- ³⁵ fai ngiari yaatana vai kuaivo kooyaa vainaravai. Paipaivo avaikaraivaa roosiima fai
mmuuararavai i aakiaivaki nninaravaivee. Simioono itaa kua tiravai.

³⁶ Gioonna forofetaa voovai nnutuuvo Anaava ivo Asereenna oyavakidiri diitoo varuu-
vaa koonna nnutuuvo Panueerovee. Ivo vaatiivaa varoo inna tasipama varuu nuanuuvo
yaaku saivai karasaidiri taaravaitana taika kiooduu vaatiivo putiravai. ³⁷ Putuduu too
muaadavai hara kioo varududuu kaayau nuanu (84) taika kiooduu ivo yotera kieeravai.
Yotera kioo hama ivo nuunaira nnau pinaivaa pikieerama kioo ivo heenaivaa pataivaa
nuunama kioo Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmioo vo suai vo suai yeennaivaa
pikioo kati varioo Anutuuqaara yaaku vareeravai. ³⁸ Simioono kuaivaa kiaa taika kioo
suaivaki ivo ngioo nnaakaraivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo innara gioonna
kiaapuuya kiaa mmiravai. Anutuuqo titano tuoo Yerusareemaiya yookaama kioo vitoo
yoketaivau yapaanara vaidiivaara mmuakiaa gioonna kiaapu innara faannauya ivo
nnaakaraivaara kiaa mmiravai.

Yoosiipooya Mariaaya kava Nasareeta viravai

³⁹ Kiaa mmuduu Yoosiipooya Mariaaya Udaanga Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa
iima taika kiada kava vara ranada ngiari yoosinna Karirayaa vau yoosinna kiisaivaa
nnutuuvo Nasareeta viravai. ⁴⁰ Oto ivaki varuduu nnaakaraivo yokeenno pinaa kiooduu
inna tinniivo ari vookarauduu Anutuuqo innara kaayauma mmuduuya ruoo innara
yoketairavai.

Yisuuva ngiaammuuu kiisavoono nuunaira nnauvaki kua tiravai

⁴¹ Vo nuanu vo nuanu Yisuunna kaano koovaitana Yerusareema vida buusaivaa
nnutuuvo Varaigiataivaa nneeravai. ⁴² Nnaagiai Yisuunna nuanuuvo yaakuuvaitana
yukukidiri taaravaitana taika kiooduu teeda iya vida Yerusareema Varaigiataa buusaivaa
ngiari nneerayaama nnaara viravai. ⁴³ Oro iya varida yeenna nneedada yapooma
yeenna nneera suaiyauvo taika kiooduu iya ngiari yooqee kava vara ranada viravai.
Vida varuduu ngiaammuuu kiisa Yisuuva homo Yerusareema variravai. Varuduu kaano
koovaitana hama innara rikieeraida ⁴⁴ ivo ngiari seena gioonna kiaapuuya tasipama vaa
kuainoo kiaa kiada mmuaa suaivai vidada heenauduu innara buaidada tooduu hama
ivo ngiari seenaiyaata ngiari oyaiyaatama tasipama variravai. ⁴⁵ Hama iya tasipama
varuduu iya kava vara ranada Yerusareema nnida innara buaakiaara nniravai. ⁴⁶ Nnida
innara buaidada tooduu taaravooma suaivo taika kiooduu ivo iya too vairavai. Vaa
ivo nuunaira nnau pinaivaki vaidi Yutayaiya vitaira vaidiyyaatama varioo iya kuaivaa
rikioo ivaara iya yaparairavai. ⁴⁷ Yaparauduu rikiaada mmuakiaaya inna kua rikiooya inna
tinni ari vookaravudiri iya sai tuuvaara nnikiarairavai. ⁴⁸ Nnikiaraida ivau varuduu
kaano koovaitana numa inna teeda kaayauma nnikiaraida yaaku vuatavuataida varida
kaano tunoo: Ni mapu-o, a aaniira ti pikiee itaama nookiannanee? Rikiaanee. I

koovaata neetama pinaama ti ausaivaitana mmuaararaikiai ta pinaama aiyara buaama rada nookiaunnao, ⁴⁹ tuduu rikioo iva sai tunoo: Mo ngia aaniiraida niyara buaama rada nookiaannee? Na inna aikiooma ni Napoonna nnauvaki hara kiee variauvaa hama ngia tuqinnama teeda rikiaannee? ⁵⁰ tuduu rikiada ivo iya tuu kuaivaa hama iya arinaima rikieeravai.

⁵¹ Hama iya rikiooduu Yisuuva iya tasipama vara ranoo vioo Nasareeta varioo iya kuaivaa rikiooduu ari kaanoono inna kuaivaata inna mmooriivaatama ari yaata tinni-ivaki yapeeravai. ⁵² Yisuuva yokeenno varuduu ari tinniivo ari vookarauduu gioonna kiaapuuya innara yoketauduu Anutuuqootama innara yoketairavai.

3

Yuvuaano nnoori apiraivoono kuaivaa

iya kiaa mmiravai

(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Yuvuaano 1:19-28)

¹ Vaidiivaa nnutuuvo Tiperiaava Roomaaya kieetavai dioo vainno nuanu yaakuuvaitana yuku saivai taika kioodoo homo ivo iya kieetavai diravai. Duduu vaidiivaa nnutu vuaivo Podiiva vuaivo Piratuuso gioonna kiaapu Yutayaiyara duduu Herooto gioonna kiaapu Karirayaiyara diravai. Duduu inna vayaava Piriipo gioonna kiaapu Iturayaiyaraatama mmata pinaivaa nnutuuvo Tarakonitiinga ivaki varuuyaraatama duduu vaidi Rusaniiva gioonna kiaapu Avireneeyara diravai. ² Ii suai ivaki vaidiivaitana Anasaaya Kayapaaya Anutuuqaara kati puara hudeera kieetavaitana variravai. Iqii suai ivaki Sakariaasaa mmaapuuvo Yuvuaano koo mmuyai gaangaivau varuduu Anutuuqo ari kua mmayaayaivaa inna kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmuduu rikioo Yuvuaano mmuakiaa yoosinnayauvai nnoori Yorotaana siriivau vau yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo tunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada nnikiai na nnooriivaadiri ngii apino Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee. ⁴ Ivo itaa kua tuuvaara nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaava ari yanaivau fafaara roo tunoo:

Vaidi voovoono koo mmuyai gaanga voovau

dioo vainno aayanna roo tinara:

Ngia ngii kieetaivaara aataruuvaa teerairavaa

roosiima ngii Udaangaivaara teerama kiaatee.

Udaangaivo ngiisi nninaraivaara

teeraida safuuma kiaatee.

⁵ Mmuakiaa hoonuruuyauvaa rummua apida mmuakiaa taapiiyauvaa hanuu varadu kiaatee.

Oo rakau numa rakau vai aataruuyauvaa

hanuu safuuma kiada

aataruuvau sikauyauvo vaiyauvaa teeda

hanuu suooda kiaatee.

⁶ Fai itaikio Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo

aataru yoketaivau yapaanaravaa

fai mmuakiaaya taaravaivee, tinaravaivee.

Yisayaava itaa kua kiaa fafaara reeravai.

⁷ Kaayau gioonna kiaapuuya nnida Yuvuaano nnoori ti apuaiveera kiaa innasi nnuduu rikioo Yuvuaano tunoo: Ngia gioonna kiaapu maisaso, gioono ngii giaa ngii mikiai Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaraivaara rikiadaida aatuuda niisi ngiaannee? ⁸ Ngia kutaa tuanaa ngiingii mmoori maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa hanigiada mmoori yoketaivaa iikio kaanaivo kooyaa vainaravai. Sa ngiengienaidiri yaata utida kiatee: Inna Aaparahaamo ti nnaakuvavee. Ta aikiooma variaunnao, kiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa sikau aayauvaadiri Anutuuqo iinaree tioo iinai vida hanigiada fai Aaparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. ⁹ Anna makee Anutuuqo

irisai maisaivaa mminaraivo vaidiivo haivaa yatariiyauvaa oyaiyauvaki teerama kioo tu kioo vaivaa roosiivai. Yatari hama iira yoketaa vaiyauvaa hanaa rakau ikiana kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

¹⁰ Tuduu rikiada gionna kiaapuuya inna yaparaida tunoo: Mo dee mmoorivai ta iikiaarannee? ¹¹ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Gionna kiaapu voovoono yaapa taaravaitana vaivoono voovai hama yaapaataivaa mmiaivee. Gionna kiaapu voovoono yeenna vakiaivoono ari seenaiyaatama nnoo mmiaivee. ¹² tuduu rikiada vaidi sikau takiisa vareeraiya Yuvuaano iya nnoori apuaiveera nnida inna yaparaida tunoo: Vitairao, teetaatama aaniivai iikiaarannee? ¹³ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sikauyauvaa ngii kieetaiya safuuma ngii giaa ngii miaivaugiataama varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida oro hayuuma varaatee, ¹⁴ tuduu rikiada rapira vaidiiva inna yaparaida tunoo: Mo tee mo. Ta aaniivai iikiaarannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Sa gionna kiaapuuya ruputida iya unnakua tida iya sikauyauvaa mmuara varaatee. Ngii mmoori irisai sikauyauvaara sa momonakiatee. Inna aikioovaivee kiatee, tiravai.

¹⁵ Gionna kiaapuuya Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara faannaida varida mmuakiaaya pinaama Yuvuaanaara yaata utida tunoo: Anna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivonnee? ¹⁶ tuuvaara Yuvuaano iya mmuakiaaya tunoo: Na kati mmanna nnooriivaadiri ngii apuaunoo. Ivo ni nnaagiai nninaraivoono nnoonna vaidivai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravai. Fai ivoono Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa tino too ngia vaa ausa hanigiaiya ngii aakiaiyauvaki varinaravai. Hama ausa hanigiaiya fai irisai maisa ikia roosiivaa iya mminaravai. ¹⁷ Ivoono ari savoora roosiivaadiri vuiita iiraiyauvaa rummua rusuku kioo supiya uyu ngiau kiaikio rikioo iiraiyauvo mmatayaa tuoo kuaikio iyauvaa varoo ari yeenna yapa kieera nnauvaki yapa kioo nnabaiyauvaa varoo ikia hama tasuuvaki kagaari kiaanaravaivee, tiravai.

*Yuvuaano Yisuunna nnoori apiravai
(Matai 3:13-17; Marakaa 1:9-11)*

¹⁸ Yuvuaano itaa kua kiaa kioo ari vo kua ari vo kuaivaatama kuainnama kioo gionna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ¹⁹⁻²² Kiaa mmioo gionna kiaapuuya nnoori apu taika kioo nnaagiai Yisuunnaatama apu taika kioodoo rikioo Yisuuva yaaku varoo varuduu too ngiauvo rusiti varoo vioo sai ngioo sauduu Mmannasa Yoketaivo ngiaamma mirunnaivaa roosuuvonoo tuoo tuoo tuma innayaa variravai. Varuduu rikiooduu ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaa kuaivo tuoo tunoo: A ni Maapu tuanaakuavee. Na aiyara mmuduuya ruee na i tauko pinaama ni yoketaivoo, tiravai.

Herooto mmoori maisaivaa uuvaara Yuvuaano inna tuduu rikioo Herooto inna vitoo oovi nnauvaki inna yapa kieeravai. Vaa Herooto ari vayaanna nnaataivaa Herootiaanna mmuara varoovaraatama ari vo mmoori maisamaisauyauvaa uuvaaraatama Yuvuaano inna tiravai. Herooto kava vo mmoori maisa voovai iinno Yuvuaanaa oovi nnauvaki yapa kieeravai.

*Yisuunna nnaakukiaiya nnutuyauvaivee
(Matai 1:1-17)*

²³ Tauraa toosa hareera suaivaki Yisuuva nuainno gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmiaa roo nuau suaivaki inna nuanuuvo vaidi voovai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana vairavai. Gionna kiaapuuya innara yaata utida tunoo: Inna Yoosiipaa mmaapu tuanaavaivee, tiravai.

Yoosiipaa koova Eriiva

²⁴ Eriinna koova Matataava
Matataanna koova Riviiiva
Riviinna koova Merikiiva
Merikiinna koova Yanaiva
Yanainna koova Yoosiipo

²⁵ Yoosiipaa koova Matatiaava
Matatiaanna koova Amooso

- Amosaa koova Naumo
 Naumaa koova Esiriiva
 Esiriinna koova Nagaiva
 26 Nagainna koova Mataava
 Mataanna koova Matatiaava
 Matatiaanna koova Simeeva
 Simeenna koova Yosekeeva
 Yosekeenna koova Yotaava
 27 Yotaanna koova Yovuaanaano
 Yovuaanaanaa koova Resaava
 Resaanna koova Seruvavereeva
 Seruvavereenna koova Seratiereeva
 Seratiereenna koova Neriiva
 28 Neriinna koova Merekiiva
 Merekiinna koova Adiiva
 Adiinna koova Kosaamo
 Kosaamaa koova Eremadaamo
 Eremadaamaa koova Ereeva
 29 Ereenna koova Yosuaava
 Yosuaanna koova Eriesereeva
 Eriesereenna koova Yoriimo
 Yoriimaa koova Matataava
 Matataanna koova Riviiiva
 30 Riviinna koova Simioono
 Simioonaa koova Yutaava
 Yutaanna koova Yoosiipo
 Yoosiipaa koova Yonaamo
 Yonaamaa koova Eriakiimo
 31 Eriakiimaa koova Meriaava
 Meriaanna koova Menaava
 Menaanna koova Matataava
 Matataanna koova Nataano
 Nataanaa koova Davuitiiva
 32 Davuitiinna koova Isaiva
 Isainna koova Yoveteeva
 Yoveteenna koova Buaaso
 Buaasaa koova Saramoova
 Saramoonna koova Nasoono
 33 Nasoonaa koova Aminataapo
 Aminataapaa koova Araamo
 Araamaa koova Ariniiva
 Ariniinna koova Eseroono
 Eseroonaa koova Pereseeva
 Pereseenna koova Yutaava
 34 Yutaanna koova Yakoopo
 Yakoopaa koova Isaako
 Isaakaa koova Aparahaamo
 Aparahaamaa koova Taraava
 Taraanna koova Nakoroova
 35 Nakoroonna koova Serukuuva
 Serukuunna koova Reguuva
 Reguunna koova Peregeeva
 Peregeenna koova Evereeva
 Evereenna koova Seraava
 36 Seraanna koova Kainaano
 Kainaanaa koova Arapasataava
 Arapasataanna koova Seemo
 Seemaa koova Nuvuaava
 Nuvuaanna koova Ramekeeva

- ³⁷ Ramekeenna koova Metusaraava
 Metusaraanna koova Inooko
 Inookaa koova Yareeto
 Yareetaa koova Marereeva
 Marereenna koova Kainaano
- ³⁸ Kainaanaa koova Enosoova
 Enosoonna koova Seeto
 Seetaa koova Ataamovee.
 Ataamo inna Anutuuqaa mmaapuuvoovee.

4

Sataango Yisuunna iinno taanaree kiaa iiravai
 (Matai 4:1-11; Marakaa 1:12-13)

¹ Yisuuva nnoori Yorotaanaivakidiri kava vara ranoo nnuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuau kioo inna vitoo koo mmuyai gaanga voovaura viravai. ² Oro hara kioo varuduu taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo suaiyauvaki ivo muaraagaki-aiveera Sataango numa inna iinno taanee kiaa inna yaparairavai. Yaparaududuu Yisuuva mmuakiaa suaiyai hama yeenna nneerama kioo kati hara kioo varududuu suaivo taika kioodoo pinaama inna yeenna rairavai.

³ Yeenna rauduu rikioo Sataango Yisuunna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aa sikau aavaa tino too hanigioo yeenna bereetavai vakiaivee, ⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya yeennaiyauvaa nnaasu nneeda iyauvaara yaata utikio hama iyauvoono iya mmanasaiyauvaa yaagueeqainaravaivee, tiivaivee.

⁵ Tuduu rikioo Sataango Yisuunna vitoo verepi vioo mmuakiaa yoosinna mmataivau vauyauvaa akiairaama inna vitainno ⁶ inna tunoo: Aa yoosinna aayauvaara Dianeera yaagueeqaivaa na i mminai tee a dinaravai. Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvo ivaki vaiyauvaa fai na i mminaravai. Anutuuqo vaa aa mminnaa aayauvaa ni mivaivee. Fai na vaidi voovai ni miataivaa fai na inna mminaravai. ⁷ Fai a ai ausa mmuduuyaivaa ni minai na aa mminnaa mmuakiaa aayauvaa i mminaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I Udaanga Anutuuqaa ai ausa mmuduuyaivaa mmiee inna mmooriivaa nnaasu iikianee, tiivaivee.

⁹ Ivo itaa kua tuduu rikioo Sataango inna vitoo Yerusareema vioo nuunaira nnau pinaivaa pupukiaivau yapa kioo inna tunoo: A Anutuuqaa Mmaapukuavee tiee aavaudiri suairoommu kiee mmatayaa kuane. ¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo ari aangeraiya titanai aiyara haitatuukiaaravaivee, ¹¹ tikio

vo kua voovai vainno tinoo: Ai yukuuvaa sikauyaadiri rusimmaurivoora kiaa iya ngiari yaakuuyaadiri suoodaa i sootu utuaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaivee, ¹² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Sa i Udaanga Anutuuqaa iinna taanee, tiivaivee, ¹³ tuduu rikioo Sataango Yisuunna mmuakiaa kuavai yaparainnonno rikioo inna pikioo viravai. Mo vo suai kava inna yaparainaraivaara ivo faannainno variravai.

Yisuuva ari mmooriivaa tauraa Karirayaa ivaki iiravai
 (Matai 4:12-17; Marakaa 1:14-15)

¹⁴ Mmannasa Yoketaivo yaagueeqama Yisuunna tasipooduu too kava vara ranoo Karirayaa vuduu gioonna kiaapuuya iva uu mmooriivaara mmuakiaa yoosinnaiyauvaki varuuya kiaa mmuduu rikieeravai. ¹⁵ Rikiooduu ivo ngiari nuunaira nnauyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada iya innara kua yoketaivaa tiravai.

Gioonna kiaapu Nasareetaiya Yisuunnara
 ooqoo tiravai
 (Matai 13:53-58; Marakaa 6:1-6)

¹⁶ Yisuuva ari yokoo yoosinna Nasareetaivakira vioo vioo oro ivaki varioo kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ari virayaama vioo ivaki variravai. Varioonnonno diitoo Anutuuqaa kua fafaaraivaa yaarinara uduu ¹⁷ vaidi voovoono nnaaruaa vaidi forofetaa Yisayaanna yanaivaa inna mmuduu varoo yanaa hovekauvaa raduda kioo kuaivaara buainnonno tooduu inna too vauduu too yaaruoo tunoo:

¹⁸ Na mmayaaya yoketaivaa
 gioonna kiaapu mmanna haipuuya
 kiaa mmianeeraivaara
 Udaangaivo ni mmataama kiaivai.
 Ivo itaama ni mmataama kiaivaara
 inna Mmannasaivo niiki varinoo.
 Gioonna kiaapu oovi nnauvaki variaya
 mmaanai kuateeraivaara
 na iya kiaa mminaraivaara
 ivo ni titaivai.
 Gioonna kiaapu avu huruutaiya
 kava avu taateeraivaara ni titaivai.
 Gioonna kiaapu mmuaararaiyauvo
 iya suvuaiya fino too
 iya mmuaararaiyauvo taikaiveeraivaara ni titaivai.

¹⁹ Ii suai ivaki Udaangaivo
 gioonna kiaapuuya vitoo
 aataru yoketaivau yapaanaraivaara
 iya kiaa mmianeera
 ni titaikiai na tummuauvaivee.

²⁰ Yisuuva Anutuuqaa kuaivo itaama vauvaa yaarummua taika kioo yanaivaa kava hovekama kioo yanaa haitatuura vaidiivaa mmi kioo variravai. Varuduu mmuakiaa gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki varuuya inna teeda nnaasu vauduu ²¹ Yisuuva iya tunoo: Anna makee na kuaivaa yaaruau saivaata kaanaivo vainoo, ²² tuduu rikiada mmuakiaaya innara kua yoketaivaa tida ivo kua ari vookaruvaa tuuvaara pinaama yaata utida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Anna Yoosiipaa mmaapuvai. Mo aaniira ivo itaa kua tiinne? tiravai.

²³ Yisuuva iya tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai ta tupaa tira kua voovai ngia ni tida kiaara: A tutaaqaa roosiima aiyara tuqinnaanee, kiaravee. Ii ngia itaa kua kiaa kua oyaivaa ni tida kiaara: A iikiannani ta rikiaunna mmooriivaa a yoosinna Kapanaua iikiannaneema a yokeekianna yoosinna aavaki iikiane. Fai ngia ni itaa kua kiaravee. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Kua kutaa tira vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavai. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruaa vaidi Irayaava varuu suaivaki gioonna muaada kaayauya Isarairaa mmataivau variravai. Varuduu taaravooma nuanuuvo taika kiooduu vo nuanuvai tammaivaki hama vatiivo ruduu hama yeennaatauduu mmuakiaa yoosinna varuuya yeenna rairavai. ²⁶ Iya yeenna rauduu hama Anutuuqo vaidi forofetaa Irayaanna titooduu vioo Isarairaa gioonna muaadaiyara tuqinneeravai. Ivo vioo Sitoonaa mmataivaki vau yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Sarepataa ivaki varuu gioonna muaadaivaa nnaasu tuqinneeravai. ²⁷ Nnaaruaa vaidi forofetaa voovai nnutuuvo Iriasaava varuu suaivaki Isarairaa gioonna kiaapu kaayauya mmamma buunna hooya roosuuya variravai. Anutuuqo hama iya tuqinneeravai. Suriaa vaidiivaa nnutuuvo Naimaanaa nnaasu tuqinneeravaivee, ²⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunaira nnauvaki suvuauya inna kuaivaara iya ausa nniitarooduu ²⁹ diitada inna utu raririida yoosinna tooyaivau vida taapiivau ngiari yoosinnaivo vauvau vitada vida mmutuuvauvidi feena oogaiuvau kagaari kiaara iiravai. ³⁰ Kagaari kiaara uduu too ivo kati iya aakiadaidiri ari kuanee tuudaa viravai.

Vaidiivaaki mmagia maisaivo topauvaa

Yisuuva titeeravai
(Marakaa 1:21-28)

³¹ Yisuuva kava vara ranoo vioo vioo yoosinna Kapanauma Karirayaa vau yoosinnaivaki oro varioo Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmiravai. ³² Kiaa mmuduu rikiada ari vookarau yaagueeqaivo inna tasipooduu kuaivaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnikiarairavai. ³³ Nnikiarauduu vaidi voovai inna aakiaivaki mmagia maisaivo topauvo nuunaira nnauvaki varioo pinaama kai tioo mmagia maisaivo inna kiaa mmuu kuaivaa tunoo: ³⁴ Ai, Yisuu-o, Nasareetaa vaidikuavee. A aaniivai ti iinarainna ngiannanee? A ti ruputu taikaanara ngiannanee? Vaa na i tauvai. A Anutuuqaa vaidi yoketaa tuanaakuavee, ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa tunoo: Sa kua tirainna vaidiivaa aakiaivakidiri tiee kuanee, tuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa rupertuduu iya avuvau vioo varoo mmataivau vauduu mmagia maisaivo inna aakiaivakidiri pikioo vioo kiooduu hama inna mmammaivo nniitareeravai. ³⁶ Hama nniitarooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya teeda nnikiaraida ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Mo aa vaidi aavo aanii kuavai ari vookarai kua aavaa tiinnee? Ivo yaagueeqa vaidivai vaidi kieetaano tirayaama mmagia maisaiyauvaa yaagueeqama tikiyai kuaano, ³⁷ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya teeda vida mmuakiaa vaini vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuya Yisuuva uu mmooriivaara kiaa mmuduu rikieeravai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 8:14-17; Marakaa 1:29-34)

³⁸ Yisuuva nuunaira nnauvakidiri pikioo Simoonaa nnauvaki vioo tooduu Simoonaa nnummuayaanna nniitarooduu pinaama ikiyananaa tooduu iya innara Yisuuinna kiaa mmiravai. ³⁹ Kiaa mmuduu rikioo oro inna mmaataivaa vainiivau dioo vainno inna ikiyananaa taivo taikaiveera tuduu taikooduu akiairauduu diitoo yeennaivaa iya mmiravai.

⁴⁰ Mmuduu rikioo suaivo haatapooduu teeda gioonna kiaapu vooyaano ngiari seena nniitaroo ari vookara ari vookarauya vitada Yisuuinnasi nnuduu too iyayaa ari yaakuuvaitana utuoo mmuakiaaya tuqinneeravai. ⁴¹ Tuqinnooduu gioonna kiaapuuya aakiaiyauvakidiri mmagia maisaiyauvo iya pikiada tiida vida tunoo: A Anutuuqaa Mmaapu tuanaakuavee, tuduu rikioo Yisuuva iya yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Sa kua kiatee, tiravai. Ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varuuvaara mmagia maisaiya arinaima teeda rikieeravai. Iya innara itaama teeda rikioovaara Yisuuva iya ooqoo tiravai.

Yisuuva Yutayaiya mmayaaya yoketaivaa

kiaa mmiravai
(Marakaa 1:35-39)

⁴² Patauduu Yisuuva diitoo yoosinnaivaki pikioo oro kumina mmata voovau variravai. Varuduu gioonna kiaapuuya innara buaama rada nuaidada tooduu iya too vauduu teeda ivo iya pikieevoora kiaa ooqoo kiaaree kiaa uduu ⁴³ Yisuuva iya tunoo: Na Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa nuaina variee vo yoosinna vo yoosinna variaa gioonna kiaapuuyaatama kiaa mmianeera Anutuuqo ni titooduu na tiiravaivee, ⁴⁴ kiaa kioo nuainno varioo Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki varioo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai.

5

Yisuuva ari ngiaammuuau tauraiyara maavee tiravai
(Matai 4:18-22; Marakaa 1:16-20)

¹ Vo suai Yisuuva nnoori haruungaivaa nnutuuvo Genesareeta siriivau dioo vainno Anutuuqaa kua yoketaivaa tioo varuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiaraa iida varida ngiari feena ngiari feenaida varida inna suvuiravai. ² Inna suvuau kiada uduu iva tooduu kanuu taaravaitana inna too vauduu vaa nakaaraiya utu raririima rada siriivau yapa kiada oro ngiari utua vaaheeyauvaa finida variravai. ³ Finida varuduu

Yisuuva kanuu voovaki karoo dīoo vainno ivaa nakaaraivaa Simoonaa yaparainno tunoo: Ai kanuu aavaa feenano nnoori tooyannigiataa kuaivee, tuduu rikioo feena kioodoo vuduu Yisuuva ivaki varioo gioonna kiaapuuya mmayaayaivaa kīaa mmiravai.

⁴ Kīaa mmi taika kioo Simoonaa tunoo: Ai kanuuvaa kava feena kino nnoori haruunga tammaa ivau vinai eenoo ai seenaiyaatama ngiingii utua vaaheeyauvaa varada ivaki kagaari kikio vinai tavauyauvaa varaatee, ⁵ tuduu rikioo Simoono sai tunoo: Nnoonna-o, ta heenageena puruaunnono hama tavauyauvo ti tainoo. Mo inna aikioo a tinai tee na kava utua vaaheeyauvaa kagaari kīaanaravaivee, ⁶ kīaa kioo ivo ari seenaiyaatama ngiari utua vaaheeyauvaa varada oro kagaari kioodoo vuduu tavauyauvo iya utua vaaheeyauvaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya utua vaaheeyauvo takeekiataama uduu ⁷ ngiari seena tavau vareera vooya vo kanuuvaki varuuyara rootu maavee tida tunoo: Numa ti tasipama tavau aayauvaa varaatee, tuduu rikiada nnuduu taara kanuu-vaitanaki tavauyauvo fuugiaama kioo vauduu kanuuvaitana mmeepi nnoori aakiaivaki kuataama iiravai. ⁸ Kuataama uduu Simoono Petorooso ivaa too Yisunna yuku oyaivaki toorivu yau haroo tunoo: Udaanga-o, ni mminnamminnaa maisaivo ni suvuaivara ni pikiee kuanee. ⁹ Petorooso ariyara nnikiarainno itaa kua tiravai. Ivootama mmuakīaa vaidīya inna tasipooyaatama kaayau tavauyauvaa varoovara ngiariyara nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu Simoonaa vauvaitana Sevetainna mmaapuuvaitana Yakoopaya Yuvuaanayaatama nnikiarairavai. Nnikiarauduu Yisuuva Simoonaa tunoo: Sa aatuunna varianee. Fai yapooma a tavau vareerayaama a gioonna kiaapuuya vitee niisi nninaravai. Fai a mmayaaya yoketaivaa iya kīaa mminai rikiada fai ni nnaagīai ngīaaravaivee, ¹¹ tuduu rikiada varada vida kanuuvaitanaakidiri nnoori siriivau reemi rada ngiari mminnaa mmuakīayauvai pikiada Yisunna nnaagīai viravai.

*Yisuuva vaidi buunna hooya mmamma roosuuvaa tuqinneeravai
(Matai 8:1-4; Marakaa 1:40-45)*

¹² Vo suai voovaki Yisuuva vo yoosinnavaki varuduu vaidi buunna hooya mmamma roosuuvoono innasi nniravai. Numa Yisunna too inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno yaagueeqama inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a ni mmammaivaa tuqinnaanaree tiee fai a aikiooma tuqinnaanaravaivee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva ari yaakuuvaa reeti vaidiivaa mmammaivau utuoo tunoo: Fai na i tuqinnaanaravaivee. Na tino i mmammaivo yoketaakīaivee. Ivo itaa kua tuu saivaata inna mmammaivo buunna hooya mmamma roosuuvo taikeravai. ¹⁴ Taika kioodoo Yisuuva yaagueeqama inna kīaa mmioo tunoo: Na i iikīauvāara sa gioonna kīapu vooya kīaa mmīanee. Akiāraama viee Anutuuqāara kati puara hudeera vaidiivaa ai mmammaivaa inna vitaama kiee i mmammaivo kava yoketaivāara nnaaruaa vaidi Musiiva tuuvaugiataama puara sipisiipaivaa kati rupuuta kiee Anutuuqāara hudaanee. Hudaanai rikiada gioonna kīapuuya i mmammaivo yoketaivāara arināima teeda rikiāaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioonnaata Yisuuva uu mmooriivāara gioonna kīapuuya kīaa mmuduu kaayakaayau Yisuuva iya kīaa mmuu kuaiyauvaa rikiāara nnida ivo ari vookara ari vookarau nniitarooya tuqinnaiveeraivāara innasi nniravai. ¹⁶ Iya itaama uduu suai vooyauvaki Yisuuva iya pikioo kumina mmata vooyauvaki varioo yaaku varaanara viravai.

*Yisuuva vaidi voovai mmammaivo putuuvaa tuqinneeravai
(Matai 9:1-8; Marakaa 2:1-12)*

¹⁷ Vo suai Yisuuva gioonna kīapuuya kua mmayaayaivaa kīaa mmioo varuu suai voovaki Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kīaa mmira vaidi vooyaata diitada mmuakīaa yoosinna Karirayaa vauyauvakidiri nnida mmuakīaa yoosinna Yutayaa vauyauvakidiri nnida yoosinna Yerusalemavakidiriāatama nnida ivaki variravai. Ivaki varuduu Udaangaivo vaidi nniitarooya tuqinneera yaagueeqaivaa Yisunna mmuduu innaki vairavai. ¹⁸ Vauduu vaidi vooyaano vaidi yuku yaaku putuuvaa ari kegeennaivau vuru vauvaa taina rau varada Yisuuva varuu nnauvakira nnida Yisunna vunnigiataa yapaara nniravai. ¹⁹ Nnida toduu gioonna kīapuuya Yisunna suvuau kioodoo hama

iya inna varada Yisuunnasi ngiaara aataruuvootauduu teeda nnauvau karada tausiivaa rabara kiada gionna kiaapuuya aakiaivaki Yisuunna vunnigiataa yuku yaaku putuu vaidiivaa kegeennaivaa utida reemma kioodoo tiiravai. ²⁰ Tuuduu rikioo iya ngiari yaata tinniiyauvaki vau kuaivaa Yisuunnara tunoo: Ivo aikiooma tuqinnaanaravaivee, tuu kuaivaa Yisuuva rikioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Boo, ni vaidivai vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ²¹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmiraiyaata vaidi Farisaiyaatama ngiari yaata tinniiyauvaki kuaivaa yaata utida tunoo: Dee vaidivoono ariiyara yaata utuoo Anutuuqaa roosiima kua tiinnee? Hama vaidi voovoono yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaivee. Anutuuqo ari mmuaavoono vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivovee, ²² tuduu rikioo Yisuuva iya yaata tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Ngia aaniira ngiingii yaata tinniiyauvaki itaama yaata utida kua kiannee? ²³ Dee kuavai yoketainne? Dee kuavai ari vookarainnee? Fai na tinara: Vaa na kiauko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, tinarannee? Vara na tinara: Diitee kuanee, tinarannee? ²⁴ Aa mmata aavau Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeeraivaa nakaaravovee. Fai na iinai ngia ivaa taaravaivee, kiaa kioo vaidi yuku yaaku putuuvaa tunoo: Na i kiaa i mmiaunoo. Diitee ai kegeennaivaata varee ai nnauki kuane. ²⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata iya avuuvau vaidiivo diitoo ari kegeennaivaata varoo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo ari nnauvaki viravai. ²⁶ Vuduu teeda gionna kiaapuuya kaayauma nnikiaraida aatuuda Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Ai, makee hama ta taunna mmoori ari vookaraivaa ta taunnaano, tiravai.

*Yisuuva Riviinna maavee tiravai
(Matai 9:9-13; Marakaa 2:13-17)*

²⁷ Tuduu Yisuuva mmaanai vioo tooduu vaidi sikau takiisa vareeraivaa nnutuuvo Riviiva ari sikau takiisa vareera nnauvaki variravai. Varuduu too Yisuuva inna tunoo: Ni nnaagiai ngianee, ²⁸ tuduu rikioo Riviiva diitoo ari mminnamminnaa mmuakiaavai pikioo Yisuunna nnaagiai viravai.

²⁹ Yapooma nnaagiai Riviiva Yisuunnani buusaivaa ari nnauvaki iima kioodoo kaayau sikau takiisa vareera vaidi maisa vooyaata ari vo gionna kiaapuuyaatama iya tasipama yeenna nneeravai. ³⁰ Yeenna nneeda varuduu Farisai vaidi vooyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya Farisaiya mmemmaaki varuuyaatama Yisuunna ngiaammuauya tasipama kua tida yaagueeqama ooqoo tida tunoo: Mo ngia aaniira sikau takiisa vareera maisa vaidiiaatama mmaanna tuu kuaivaa katokeera gionna kiaapu maisaiya tasipama yeennaivaata nnooriivaatama nnaannee? ³¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gionna kiaapu homoraiya hama kuminayaa nniitareeraiya tuqinneera vaidiivaasi kuaavai. Gionna kiaapu nniitareeraiya nnaasu innasi kuaavaivee. ³² Hama na tiee tinai gionna kiaapu yoketaama variyaiya hanigiada yoketaama variateera na tiiravai. Na tiee gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisa suvuaiya tinai hanigiada yoketaama variateeraivaara na tiiravaivee, tiravai.

Yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvaara

*iya Yisuunna yaparairavai
(Matai 9:14-17; Marakaa 1:18-22)*

³³ Tuduu gionna kiaapu vooyaano Yisuunna tunoo: Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya makemakee iya Anutuuqaara yaata utida ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiaa kiada kati varida yaaku varada variaavai. Farisaiya nnaagiai nuairaiyaatama mmuaikaraama iikiaavai. Mo i ngiaammuauya kati yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama nneeda vari-aano, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva mmataira kuaivaa iya sai tunoo: Mo yaapeeri nneera suaivaki kieevatiivo gionna kiaapuuya tasipama varikiai hama iya yopeema yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravai. Fai iya nnaaravai. ³⁵ Fai sui voovai nninai rikiada vaidiia kieevatiivaa vitada rupertikiai ii sui iyauvaki iya yeenna nneeraivaara ooqoo kiaravaivee, tiravai.

³⁶ Yisuuva itaa kua kiasa kioo mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo tunoo: Hama gioonna kiaapu voovoono karaasa buruqaivaa rapasi kioo varoo oro nnisiivaki funnivai. Fai itaino karaasa buruqa rapasi kiaivo maisaino karaasa buruqa araiivoota nnisiivootama fai hama mmuaakaraivai vainaravai. ³⁷ Hama gioonna kiaapu voovoono vuaina suuya karaasaivaa puara nnaba funnu kiasa nnisiivaki tusaa uyivai. Fai tusaa uyu kino karaasa vuaina suuyaivo vainno yootano puara nnaba nnisiivo rusitinaravai. Rusitino rikioo vuaina suuyaivo tuoo vino rikioo puara nnabaivo maisainaravai. ³⁸ Karaasa vuaina suuyaivaa puara nnaba karaasaivaki tusaa uyuaivee. ³⁹ Gioonna kiaapu voovoono vuaina suuyaivaa vaa hokobama vaivaa nnoo karaasa iima kiaivaara hama mmuduuya ruaivai. Ivo tinoo: Hokobama vaivaara ni yoketaano, tiivaivee. Yisuuva nnisi aataruuvoota karaasa aataruuvootama hama yoketaama mmuaavau vauvaara itaa kua tiravai.

6

Vaidiyya kati varira suaivaara Yisuunna yaparairavai
(Matai 12:1-8; Marakaa 2:23-28)

¹ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaataama Yutayaiya kati varira suai voovaki yeenna vuita mmooriivaki nuaida varuduu ari ngiaammuauya vuitaivaa iiraiyauvaa rasuku kiada utu sisaama kiada nnabaiyauvaa feena pikiada kaanaiyauvaa nneeravai. ² Nneeda varuduu rikiada vaidi Farisai vooya iya teeda tunoo: Ai, mo ngia aaniira ta kati varira suaivaki ti mmaanna tira kua aataruuvaa hatokaannee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia Davuitiinna mmayaayaivo yanaivau vaivaa jaarida hama tuqinnama rikiaavai. Nnaaruaa vaidi Davuitiivaata ari tasipama nuayaatama kaayauma iya yeenna rauduu rikioo ⁴ Davuitiivaano Anutuuqaara nuunaira nnauvaki vioo yeenna bereeta kati Anutuuqaanee kiasa yapoo yeennaiyauvaa varoo nnoo ari tasipama nuayaatama mmudu nneeravai. Ti mmaanna tuu kua aataruuvo vainno tunoo: Anutuuqaara kati puara hudeeraiyaano nnaasu Anutuuqaanee kiasa yapoo yeenna bereetaiyauvaa nnaatee, tuduaata Davuitiiva ari tasipama nuayaatama ii kua ivaa hatoka kiada nnooduu hama Anutuuqo oooqoo tiravaivee, ⁵ kiasa kioo iya tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoono kati varira suaivaa nakaaravovee, tiravai.

Yisuuva vaidi yaaku sorogauvaa tuqinneeravai
(Matai 12:9-14; Marakaa 3:1-6)

⁶ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo varuduu vaidi voovai yaaku yaadudaivo sorogainno taminnuunnuunno vuuvo ivaki variravai. ⁷ Ivaki varuduu kua mmaanna kiasa mmira vaidiyyaata Farisai vaidi vooyaataama Yisuuva kati varira suaivaki gioonna kiaapu yuku yaaku maisaaya tuqinnaarannee kiasa inna puaisakama teeda vairavai. Ivo koonnama iinai rikiada kua pinaivaa innaki yapaaraivaara inna puaisakama teeda vairavai. ⁸ Teeda vauduu Yisuuva iya yaatana vau kuaivaa rikioo vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Diitee numa aapi iya avuuyavunu dianee, tuduu rikioo diitoo numa dioo vauduu ⁹ Yisuuva mmuakiasa gioonna kiaapuuya tunoo: Na ngii yaparakiunoo. Ta kati varira suaivaki dee mmoorivai iikiaarannee? Ti mmaanna tira kuaivo dataa kuainno tiinnee? Vara ta mmoori yoketaivaa iikiaarannee? Vara ta mmoori maisaivaa iikiaarannee? Vara ta vaidi nniitaraivaa tuqinnaarannee? Vara ta vaidiivaa rupertikio putinarannee? ¹⁰ kiasa kioo mmuakiasa haitatuuma too vaidi yaaku sorogauvaa tunoo: Ai yaakuuvaa raduda utuane, tuduu rikioo ari yaakuuvaa raduda utuduu yoketauduu ¹¹ vaidi kua mmaanna kiasa mmiraiyaata Farisaiyaatama ivaa teeda pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu Yisuunna iikiaara inna mmaara kuaivaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida teerama kieeravai.

Yisuuva ari ngiaammuauya mmataama kieeravai
(Matai 10:1-4; Marakaa 3:13-19)

¹² Ii suai ivaki Yisuuva taapiivaura vioo vioo oro varioo heenagieena Anutuuqaara yaaku vareeravai. ¹³ Yaaku varooduduu patauduu varioo gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya ngiateera tuduu innasi nnuduu mmayaaya yoketaivaa varada nuaira ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana nnutuuyauvaa kooyaa tiravai. ¹⁴ Voovai nnutuuvaa Simoono tiravai. Yisuuva inna nnutu karaasaivaa Petorooso tiravai. Voovai Petoroosaa kataivaa nnutuuvaa Adiriaaso tioo voovai nnutuuvaa Yakoopo tioo voovai nnutuuvaa Yuvuaano tioo voovai nnutuuvaa Piriipo tioo voovai nnutuuvaa Batoromaivavee tioo ¹⁵ voovai nnutuuvaa Mataivavee tioo voovai nnutuuvaa Tumaaso tioo voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvaa Yakoopo tioo vaidi vooya inna mmataivaa varoovaa kaayauma rapira vaidiivaa nnutuuvaa Simoono tioo ¹⁶ voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvaa Yutaaso tioo voovai nnutuuvaa Yutaaso Isariooto tiravai. Ivoono nnaagiai Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaa kua yeena rau kieera vaidivai.

Yisuuva kaayau nniitarooya tuqinneeravai
(Matai 4:23-25)

¹⁷ Yisuuvaata ari ngiaammuauyaatama taapiivaudiri tiidada tuma hoonuruuvau dida vauduu kaayau ari nnaagiai nuairaiyaata kaayau gioonna kiaapuuya mmuakiaa yoosinna Yutayaa ivaki vauvakidiriaatama nnuduu yoosinna pinaa Yerusalemavakidiriaatama nnuduu nnoori pinaivaa siriivau vau yoosinna Turu Sitoonaivaitanakidiriaatama nniiravai. Iya ivo tinara kuaivaa rikiaraivaraata ivo iya nniitarooyauvaa tuqinnanaraivaraatama nniravai. ¹⁸ Nnuduu rikiada mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiyauvaki varuuyaatama innasi nnuduu ivo mmagia maisaiyauvaa titeeravai. ¹⁹ Yisunnakidiri yaagueeqa ari vookarauvo vioo iya tuqinnooduu rikiada mmuakiaaya inna mmammaivau utuaara iiravai.

Yoketaama variraivaraata maisama variraivaraatama Yisuuva tiravai
(Matai 5:1-12)

²⁰ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya reeti too tunoo:

Ngia gioonna kiaapu hama mmatayaa diaa mminnaiyauvaara mmuduuya ruaiyara Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravo vaa ngiisi vainoo.

²¹ Ngia gioonna kiaapuuya aanna makee ngii yeenna raiyara Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Yapooma fai ngii yeenna rairavo taikaanaravai.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo mmuaararaiyara Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ngia yoketaama variaaravaivee.

²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngia gioonna kiaapuuya niiyara yaagueeqakiaivara fai gioonna kiaapu vooyaano hama ngiiyara mmuduuya rida ngii ooqoo kiaa ngiiyara maisayavee tida ngia tomedama variateera ngiiyara kiaravai. Ngia niiyara yaagueeqakiaiara Anutuuqo ngiiyara yoketainoo.

²³ Fai iya ngiiyara itaama iikio ngii ausaiyauvo yoketa yoketainai rikiada sirigaida variatee. Ngii irisai yoketaa pinaivo ngiini ngiau aapu vaivara sirigakiatee. Vaa iya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama forofetaa tuanaiyara maisama itaama iiravaivee.

²⁴ Ngia gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaavo ngii suvaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Vaa ngia ngiingii irisaiyauvaa varaavaivee.

²⁵ Ngia gioonna kiaapu aanna makee yeennaiyauvo ngii suvaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ivaara ngii yeenna rainaravaivee.

Ngia gioonna kiaapu aanna makee ngii ausaiyauvo yoketaiyara hama Anutuuqo ngiiyara yoketainoo. Fai yapooma ngii ausaiyauvo mmuaararainaravaivee.

²⁶ Ngia gioonna kiaapu hama Anutuuqaara yaagueeqakiaiya fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiiyara yoketaayavee tikiyai rikiada ngiingii aataruuyauvaara tuqinnama yaata utuatee. Boo, ngia yapooma fai dataakiaarannee? Fai ngia irisai maisaivaa varaavaivee. Yutayaiya taato nnaakukiaiyaano mmuaikaraama kua yoketaivaa unnakua forofetaiyara tiravaivee.

*Ngii nnammutuuiyaraatama mmuduuya ruatee
(Matai 5:38-48; 7:12a)*

²⁷ Ngia gionna kiaapuuya ni kuaivaa rikiaiya na ngii gaa ngii miaunoo. Ngiingii nnammutuuiyara mmuduuya ruatee. Gionna kiaapuuya hama ngiiyara mmuduuya ruaiyara ngia mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. ²⁸ Gionna kiaapuuya ngiiyara kua maisa kiaiya irisai kua yoketaivaa iya kaa mmiatee. Gionna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai iyara yaaku varaatee. ²⁹ Gionna kiaapu voovoono i kueennaivaa rudaunai rikiee hanigia saivaata mmianee. Gionna kiaapu voovoono i yaapa varaayaa vaivaa ariyara varanai rikiee sa i yaapa voovai mmammayaa vakiaivaraatama ooqoo kianee. ³⁰ Gionna kiaapu voovoono mminnaa voovaa i yapara rinai mmianee. Fai voovoono i mminnaiyauvaa varoo vinai rikiee sa kava ni mianeera kianee. ³¹ Gionna kiaapuuya mmooriivaa ngiiyara iikiaavo ngii yoketaivaa ngieeta mmuaakaraama iyara iikiatee.

³² Ngia gionna kiaapuuya ngiiyara mmuduuya ruaiyara nnaasu irisai iyara mmuduuya rikio ivaara fai hama Anutuuqo irisai kua yoketaivaa ngiiyara tinaravaivee. Mo gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaano. ³³ Ngia gionna kiaapuuya mmoori yoketaivaa ngii miraiya nnaasu irisai mmoori yoketaivaa iya mmikio ivaara fai hama Anutuuqo irisai yoketaivaa ngii minaravaivee. Mo gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ii aataru ivaa iikiaano. ³⁴ Fai ngia ngii seenaiya mminnaivaa mmikiai nnaagiai kava ngii miaaraikiainnaata ngia ivaara yaata utikio rikioo fai hama Anutuuqo irisai yoketaivaa ivaara ngii minaravaivee. Mo gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuaiyaano ngiari seenaiya irisaqirisaima mmiaaraivaa iya yaata utida ngiari mmi ngiari mmiikiaavai. ³⁵ Ngii nnammutuuiyara mmuduuya rida mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Ngiingii mminnaiyauvaa ngiingii seenaiya mmiatee. Iya mmiaara iikiaivaki sa yaata utida ta irisai varaaravee kiatee. Fai ngia itaida irisai pinaa yoketaivaa varada Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai yaataraivaa raunna mmaapu tuanaaya variaaravai. Gionna kiaapuuya hama innara irisai yoketaa kua tiraiyaraata kaayau kumimakama variaiyaraatama Anutuuqo ariinoo iyara yoketaivaa ngieetama ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida inna raunna mmaapu tuanaaya variatee. ³⁶ Ngii Gioova mmuakiaayara boo tiineema ngieetama ngiingii seenaiyara boo kiatee.

Sa ngii seenaiya iikiaa mmooriyauvaara

*maisavee kiatee
(Matai 7:1-5)*

³⁷ Gionna kiaapuuya mmoori aataruuyauvaa iikiai teeda sa iyauvaa teeda maisayauvaivee kiatee. Fai itaikio Anutuuqo hama sai ngii mmoori aataruuyauvaara maisayauvaivee tinaravai. Sa gionna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaatee. Fai itaikio hama Anutuuqo sai ngiiiki kua pinaivaa yapaanaravaivee. Gionna kiaapuuya mmoori maisaiyauvaa ngii iikiai sa iyauvaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiatee. Fai itaikio Anutuuqo hama sai ngii mmoori maisaiyauvaara yaata utirainno fai rugaanaravai. ³⁸ Gionna kiaapu vooya ngiingii mminnaiyauvaa mmiatee. Fai itaikio Anutuuqo irisai mminnaiyauvaa ngii mino fai pinaavai ngii yaakuuyauvaki kaayauma suvuainaravai. Fai tooriiivaki hatapu uyuaaneema uyinono fuugiaino saiyaavo ngii yaakuuyauvakiaatama suvuainaravai. Ngia gionna kiaapu vooya mminnaiyauvaa yaarummua kiada mmiaaneema fai Anutuuqo irisai itaama kioo ngii minaravaivee, tiravai.

³⁹ Yisuuva itaa kua kaa kioo mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tunoo: Hama yopeema vaidi avu huruutaivoono vuai vaidi avu huruutaivaata vitoo aataruuvau nuainno varioo inna vitainaravai. Fai ivaitana kuaaree kiaivaata fai aiqeera-vaitana soopaivaki tiida kuaaravaivee. ⁴⁰ Hama vo ngiaammua voovoono ari vitairavai yaataraivai. Fai vitairavo inna vitainono ivo ari vitairavaanikaraama varinaraivo inna aikioovai.

⁴¹ Mmummuuvo i seenaivaa avuuvaki vaivaa aaniira a tee ivaara kiannanee? Iri pinaivo i avuuvaki vaikiainnaata hama a ivaa taannanoo. ⁴² Iri pinaivo i avuuvaki vaivaa hama teerama kieenna dataama kiee i seenaivaa kiannanoo: Ni gata-o, kii na i avuuvakidiri mmummu kiisaivaa feenaanaravee, kiannanee? A huobava unnakua nnaamuru tuanaakuavee. Tauraa iri pinaivo i avuuvau vaivaa utu rada kiee eennaadee ai avuuvaa tuqinnama tee nnaagiai i seenaivaa avuuvakidiri mmummuuvaa feenaanee.

Yisuuva yatari iiraivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:16-20; 12:33-35)

⁴³ Hama yatari yoketaivau iira maisaiyauvo vaivai. Yatari maisaivau hama iira yoketaiyauvo vaivai. ⁴⁴ Ngia yatari iiraiyauvaa teeda arinaima yatari oyaivaara rikiaavai. Hama ngia ooviivaudiri nnaammuaya iiraivaa rasuku varaavai. Hama ngia ooviivaudiri vuaina iiraivaa rasuku varaavai. ⁴⁵ Vaidi yoketaa voovoona ari aakiaivaki yoketaivo vaineema ari avaivakidiri safuuma kua yoketaivaa tiivai. Vaidi maisa voovoona ari aakiaivaki maisaivo vaineema ari avaivakidiri kua maisaivaa tiivai. Vaidiivo ari aakiaivaki suvaineema ari avaivakidiri kooyaa tiivai.

Yisuuva taara nnau heekeera vaidiivaitanaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 7:24-27)

⁴⁶ Aaniira ngia niyara Udaanga-o kiaani mo na ngii giaa ngii miau kuaivaa hameeda rikiaada iikiaanee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoona niisi ngioo ni kuaivaa rikioo iivoona fai aa na tinara kua aavaudiri fai iva ii aataruuvaa kooyaa ngii giaa ngii minaravai. ⁴⁸ Ivoona vaidi nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata yakeevau hanuu kioo yatari yaagueeqaivaa hara kioo nnau yoketaivaa yaagueeqama heekaivai. Yaagueeqama heeka kuaivoonora tioo nnooriivo hainno pinaavai tioo inna nnauvaa havarataanara ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. Vaidiivo ari nnauvaa yaagueeqama heeka kuaivaara nnooriivo inna nnauvaa ruoo ruoo rikiaikio hama yopeema nnauvo koroovai. ⁴⁹ Gioonna kiaapu voovoona vaa ni kuaivaa rikioonnaata hama iivoona vuai vaidiivo nnau heekeeraivaa roosiivai. Ivo mmata muaraagaivau hama kuabai hareera kati nnauvaa heekaivai. Heeka kuaikio nnooriivo hainno pinaavai tuoo inna nnauvaa ruoo ruoo ravagiau yautu ruaikio makee tikio kurududu tikio eeyaara mmatayaa kurummutu kioo vaivaivee, tiravai.

7

Yisuuva vaidi kieetaivaa ngiaammuaavua tuqinneeravai
(Matai 8:5-13)

¹ Yisuuva ari kua mmuakiaayavai gioonna kiaapuuya kuaa mmi taika kioo yoosinna Kapanaumara viravai. ² Oro ivaki varuduu Roomaaya rapira ngiaammuauya kieeta voovoona ivaki varuduu ari mmoori vareera ngiaammuauvo kaayau nniitaroo putinara uduu rapiraiya kieeta vaidiivo innara mmuduuya ruoo ³ Yisuuva nnuuvaa rikioo Yutayaa vaidi yokovaa vooya titooduu numa inna ngiaammuaavua tuqinnaiveera Yisuunna yapara kiaara viravai. ⁴ Vidada oro Yisuunna yaagueeqama yaparaida tunoo: Ivo Roomaa vaidi ari voo-pinnaavai variivaara sa yaata utirainna inna kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ivo tiyara mmuduuya ruoo ti nuunaira nnauvaa tiini heekaivai. Ivaara yaata utuee inna kuaivaa rikiaanee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tasipama ngioo ngioo numa nnauvaa vainima dioo vauduu rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiiva titooduu inna kuaivaa varada Yisuunna kuaa mmiaara innasi viravai. Vida Yisuunna inna kuaivaa kuaa mmida tunoo: Ti kieetaivo tinoo: Udaanga-o, sa niyara yaata utuane. Na vaidi kiisavaivee. A vaidi nnoonakuavee. Hama na yopeema tinai a ni nnauki nninaravaivee. ⁷ Ivaaraina hama na aisi kuauvaivee. Kati tino too ni mmoori vareera ngiaammuaavua mmammaivo yoketaakiaivee. ⁸ Na ari vo vaidi kieetaiya mmooriivaa vareera vaidivai. Na iya mmooriivaa varee rapira ngiaammuauyara diauvaivee. Ivaara na voovai kiaunoo: Kuane, kiauko kuaivai. Na voovai ngianee kiauko ivo nniivai. Na sikaunnaudiri yookaama kiee viteera ngiaammuauvo voovai kiaunoo: Aa mmoori aavaa iikianee, kiauko

iiவை. Ivo itaa kua tiivaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaara nnikiarainno hanigia gioonna kuaapu inna nnaagiai nnuuya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na tauko vaidi Isarairaa voovoona aa vaidi aavaa roosiima yaagueueqainno niyara kutaavaivee tiivaivee, ¹⁰ tuduu rikiada rapira ngiaammuauya kieetaivo ari seena vaidiyya Yisuunnasi titooya kava vara ranada nnida inna nnauvaki tooduu inna ngiaammuauvaa nniitaroovo vaa taikeeravai.

Yisuuva vaidiivo vaa putuuvaa yuruuravai

¹¹ Suai nnaagiai Yisuuva yoosinna Nainara vioo ari ngiaammuauyaata kaayau gioonna kuaapuuyaata inna tasipama viravai. ¹² Vidada Yisuuva yoosinnaivaa vagiaa-munna keegiaivaki vainima kuanaree kuaa tooduu gioonna muaadavoona mmaapu mmuaavai mmata kioovo putuuvaa nnabaivaa kaayau gioonna kuaapuuya tasipama yoosinnaivakidiri varada nniravai. ¹³ Nnudu too Yisuuva gioonnaivaa too innara kaayauma boo tioo tunoo: Sa rataanee, ¹⁴ kuaa kioo oro nnabaivaa yapa kioo yatari sagaivau utuduu teeda ivaa varada nnuuya dida vauduu Yisuuva vaidi putuuvaa tunoo: Ni vaidi-o, na i kuaunoo: Diitaanee, kuaunoo, ¹⁵ tuduu rikioo diitoo hara kioo varioo iyaata kua tuduu Yisuuva inna vita kava ari kaanaa mmiravai. ¹⁶ Mmuduu rikiada mmuakiaa gioonna kuaapuuya aatuuda Anutuuqaara kua yoketaivaa tida tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa ari vookaraivainno ti tasipama varinoo, tuduu vooyaano tunoo: Anna Anutuuqo ari gioonna kuaapuuya ti tuqinnaanarivoono tiivaivee, ¹⁷ kuaa kiada Yisuuva uu mmayaayaivaa mmuakiaa yoosinna Yutayaivaki vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata vainima vau yoosinnaiyauvaki varuuyaata inna gioonna kuaapuuya kuaa mmuduu rikieeravai.

*Yuvuaanaa nnaagiai nuairaiya numa Yisuunna yaparairavai
(Matai 11:2-19)*

¹⁸ Yuvuaanaa nnaagiai nuaira ngiaammuauyaano Yisuuva uu mmayaayaivaa Yuvuaanaa kuaa mmuduu rikioo ¹⁹ ari ngiaammuaa taaravaitana tuduu innasi nnudu ivaitana tunoo: Oro Yisuunna yaparaida kiatee: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? ²⁰ kuaa mmiateeraivaara titooduu ivaitana numa Yisuunna tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ti titaikiai ta i yapara kuaara ngiaunnaano. Ta kuaunnaano: Vara a aanna vaidi nninaravee tuukuannee? Vara ta ari voovaa faannaida haitatuukiaarannee? kuaunnaano, tiravai. ²¹ Ii suai ivaki Yisuuva ari vookara ari vookarau nniitarooyaata uuda kaayau hooyaata tuqinnoo mmagia maisaiya vaidi aakiyauvaki varuuyaata titooduu vuduu kaayau gioonna kuaapu avu huruutauya tuduu avu teeravai. ²² Yisuuva Yuvuaanaa ngiaammuaa inna yaparavaitana tunoo: Ni kuaivaa rikiada na iikiau mmooriivaa teeda ivara vida Yuvuaanaa kuaa mmiatee. Gioonna kuaapu avu huruutaiya vaa avu taano. Yuku maisaiya vaa diitada nookiaano. Iya mmammaiyauvunu buunna haiya roosiikiaiya vaa yoketaama variaano. Yaata duunaiya vaa kuaivaa rikiaano. Putuaiya vaa diitada variaano. Mmanna haipuuya vaa ni mmayaaya yoketaivaa rikiaano. ²³ Gioonna kuaapu voovoona hama niyara taara yaata utiivaara Anutuuqo innara yoketaivo, tiravai.

²⁴ Tuduu rikiada Yuvuaanaa ngiaammuauvaitana kava vara ranada innasi vida varuduu Yisuuva gioonna kuaapuuya innasi nnuuya Yuvuaanaa tunoo: Ngia koo mmuyai gaanga yoosinnaivau Yuvuaanaasi vida ngia aaniivai taara viravainnee? Yuvuaanaivo utuduu yanaa apuuvo kuapekuapoovaa taara viravainnee? Hamavee. ²⁵ Ngia aaniivai taara viravainnee? Ngia vaidi voovoona yaapa ari vookaravuaa apuuvaa taara viravainnee? Hamavee. Mo gioonna kuaapuuya yaapa ari vookaraiyauvaa apuaavo kaayau hoonaiyauvo iyasi suvuaiya iya vaidi kieetaiya nnauyauvaki variaavai. Hama koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki variaavai. ²⁶ Ngia vaidi forofetaavai taara viravainnee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Kutaa ngia vaidi forofetaa ari vookaravoo seena vaidi forofetaiya yaataroovaa ngia taara viravaivee. ²⁷ Anutuuqaa kua fafaara roovo Yuvuaanaa vainno ataa kua tinoo: Anutuuqo tinoo: Na titauko nnii vaidiivo aa nninoo. Na i taurivaannaadee titano vioo aataruuvaa aini teerama kuaanaravaivee, tiivaivee. Fafaaravoo itaa

kua tiivai. ²⁸ Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yuvuaano mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variyaiya yaataravai. Itaama vaino Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraviki gionna kiaapu voovoono aduoo variivoono Yuvuaanaa yaataravaivee, tiravai.

²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gionna kiaapuuyaataa sikau takiisa vareera vaidiyyaatama Anutuuqaa aataruuvaa yoketaavaivee tiravai. Vaa Yuvuaano nnooriivaa iya apu kioovaara iya itaa kua tiravai. ³⁰ Vaidi Farisaiyaata kua mmaanna kiaa mmiraiyaataa Anutuuqo yoketaama variateera kiaa mmuu kuaivaara ooqoo tiravai. Yuvuaano hama nnooriivaa iya apuuvaa itaama ooqoo tiravai.

³¹ Yisuuva tunoo: Gionna kiaapu aanna makee variyaiya deeya roosiimaida vari-
aanee? ³² Iya nnaakara roosiikiyaiya yoosinna vuutaivaki isareeda varida ngiariiyara ngiariiyara aayanna reeda kiaanoo: Ta tooriivaa varada fee fee kiuunnani hama ngia ivaara kuaru raavai. Ta kuaru nnauvaa haraunnani hama ngia ivaara rataavaivee, kiaa kiada itaa kua kiaavai. ³³ Ngia iya itaama iikiaivaa roosiima iikiaanoo. Yuvuaano nnoori apira vaidiivo ngioo yeennaivaaraata nnoori vuainaivaaraataa ooqoo kiaa kioodoo rikiada ngia innara tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaivaki topai vaidivaivee, ³⁴ tuduu Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngiee yeennaivaata nnooriivaataa nnaukai ngia kiaanoo: Aa vaidi aavaa taatee. Ivo ariiyara yaata utuoo tarikama kioo yeenna nnooriivaa nnai vaidivai. Ivo vuaina suuyaivaa nnoo kumimakai vaidivai. Ivo sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gionna kiaapu maisaiyaataa iya seenavaivee, kiaanoo. ³⁵ Iya itaa kua kianaiaata ti mmooriivaudiri Anutuuqaa tinniivo kutaa vaivo kooyaa vaivaivee, tiravai.

Yisuuva vaidi Farisaivaa nnauvaki variravai

³⁶ Tuduu Farisai vaidi voovoono Yisunna yaparaduu inna tasipama yeenna nnaa-
nara inna nnauvaki viravai. Oro inna tasipama varioo rooru mmaataivau yadaa yau hara kioo vainno yeenna nnoo variravai. ³⁷ Varuduu mmuai yoosinnaivakinnaa sabi nuaira gionna voovoono Yisuuva Farisai vaidiivaa nnauvaki varioo yeenna nnoo varuu mmayaayavaa rikioo heenna suuya suuda yoketaa vuu sikau tooriivaa vareeravai. ³⁸ Varoo oro nnau aakiaivaki Yisunna mmookainningiaadiri inna yukuuvaitana vainima dioo vainno ratoo varuduu inna vunnunnuuvo Yisunna yukuuvaitanau tioo vioo puutauduu ari kieeta yausiivaadiri inna yukuuvaitanaudiri ruga kioo inna yukuuvai-
tana mmootoo heenna suuya suuda yoketaa vuuvaa inna yukuuvaitanau tuseeravai. ³⁹ Tusooduu Farisai vaidiivo Yisuuva inna tasipama yeenna nnaiveera tuuvoono gion-
naivaa too arinaidiri yaata utuoo tunoo: Aa vaidi aavo forofetaa tuanaavai iitiri. Aa gionna inna yukuuvaitanau utii aavo maisama varioo mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaa arinaima taitirivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Simoono, na vo kuavai i kiaa i mminai rikiaanee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Vitaira-o, inna aikioovai. Ni giaa ni mianee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaidi sikau mmiraiivoonoo sikauyauvaa taara vaidivaitana mmiivai. Voovai kaayau sikauyauvaa (100) mmioo voovai kiisa sikauyauvaa (10) mmiivai. ⁴² Nnaagiai hama sikaunnaataikiai taaravaitana hama sai inna mmiaavo rikioo sikau mmira vaidiivo tinoo: Inna aikioovai. Vakiaa varaatee, tiivai. Mo dee vaidivoonoo innara pinaama mmuduuya ruainnee? Dee vaidivoonoo innara kiisama mmuduuya ruainnee? ⁴³ tuduu rikioo Simoono inna sai tunoo: Mo na yaata utuauko kaayau sikauyauvaa (100) vakiaa varaivoonoo innara pinaama mmuduuya ruaivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a kutaa kuavai kiannanoo, ⁴⁴ kiaa kioo hanigioo gionnaivaa too Simoonaa tunoo: Vaa aa gionna aavaa a taannanoo. Na i nnauvaki ngiaukai hama a nnooriivaadiri ni yukuuvaitanaudiri finiannavai. Aa gionna aavo ari vunnunnuuvaadiri ni yukuuvaitana fini kioo ari kieeta yausiivaadiri ni yukuuvaitanaudiri rugaivai. ⁴⁵ A hama niyara yoketainna ni mmootaannavai. Na ngiau saivaata aa gionna aavo mmannammanna ni yukuuvaitana mmootoo nnaasu varivai. ⁴⁶ A hama nnammariivaa varee ni kieetaivaki apuannavai. Aa gionna aavo ni yukuuvaitanau heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa tusaivaivee. ⁴⁷ Ivaaraina na i kiaa i mmiaunoo. Aa gionna aavaa mminnamminnaa maisa kaayau suvaiyauvaa vaa

na ruga taika kiau vai. Ivo numa niyara pinaama mmuduuya ruaivaara na inna mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiau vo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mminnamminnaa maisaiyauvo vaiyauvaa na ruga kiau ko kiisama niyara mmuduuya ruaivaivee, ⁴⁸ kiau kioo Yisuuva gioonnaiva tunoo: Vaa na kiau ko i mminnamminnaa maisaiyauvo taikainoo, ⁴⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna tasipama yeenna nnooya ngiari yaata tinniyaa vau kuaivaa yaata utida tunoo: Anna dee vaidivoono mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivainnee? ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva gioonnaiva tunoo: A niyara kutaavaivee kiannaivaaraina na i mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kie i vita yoketaivau yapaunoo. Ausa nuufa tasipama kuane, tiravai.

8

Gioonna vooya Yisuunna nnaagiai nuairavai

¹ Nnaagiai suai vooyavai taika kiooduu Yisuuva mmuakiaa yoosinna kiisaiyauvakiaata pinaiyauvakiaatama nuainno varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiau mmiaa roo nuairavai. Nuauduu ari ngiaammua yaakuuvaitana yukukidiri taaramaatama ² gioonna vooya mmagia maisaiyauvo iya aakiaiyauvaki varuduu titooyaatama gioonna vooya nniitarooduu tuqinnooyaatama inna nnaagiai nuairavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Mariaava yoosinna Makataraa ivakidiri pikioo numa Yisuunna tooduu inna aakiaivakidiri mmagia maisa yaaku saivai sainaidiri taarama titooduu vuduu varuu gioonnaivo inna nnaagiai nuairavai. ³ Vo gioonna voovai inna tasipama nuuvaa nnutuuvo Yoqaanovee. Ivo kieeta vaidi Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiiva nnutuuvo Kusaanna nnaatavai. Vo gioonna voovai nnutuuvo Susanaavaata kaayau seena gioonna vooyaatama mmoori vara rada nuaida varida ngiari mminnamminnaiyauvaadiri Yisuunnaata ari ngiaammua yaatama tuqinneeravai.

Yisuuva uru rututuoma kioovaidiri

mmataama kioo tiravai (Matai 13:1-9; Marakaa 4:1-9)

⁴ Kaayau gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yisuunnasi nnida suvuau kiooduu rikioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo:

⁵ Vaidi voovoono yeenna uruuyauvaa varoo oro ari mmooriivaki rututuoma roo nuakio vooyavai aataruuvo vaivau tuoo kuaikiai gioonna kiaapuuya ivaugiataa yuku rada nookiaavo rikioo ngiaammaiyauvo tuma porooma nnaavai. ⁶ Uru vooyavai tuoo sikau tasipama vai mmataivau kuaiyauvo uruoo hama mmataivo nnamari raivaara akiiraama aasannaivai. ⁷ Uru vooyavai tuoo ooviiyauvaki kuaikio ooviiyauvo iyauvaa tasipama uruoo raputu kiau vai. ⁸ Uru vooyavai mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo yoketaama urikio too kaayau iiraiyauvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo vaivaivee. Yisuuva itaa kua kiau kioo kava tunoo: Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

Yisuuva mmataama kioo kua oyaivaa tiravai (Matai 13:10-17; Marakaa 4:10-12)

⁹ Tuduu rikiada Yisuunna ngiaammua yaava iyo uruuyauvunudiri mmataama kioo tuu kua oyaivaara inna yaparauduu rikioo ¹⁰ Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira kua oyaivo haumaki vaivaa fai na ngii giaa ngii minai ngiengieenoo arinaima rikiaaravai. Mo gioonna kiaapu vooya teedada mmanna avuuyauvaadiri teeda hama tuqinnama taaravai. Iya rikiadada mmanna yaataiyauvaadiri rikiada hama arinaima rikiaaravai. Hama iya tuqinnama teeda arinaima rikiaaraivaara na mmatayaa diaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kie iya kiau mmiauvai.

Yisuuva uru rututuora kua oyaivaa kooyaa tiravai (Matai 13:18-23; Marakaa 4:13-20)

¹¹ Aanna mmatayaa diaa mminnaivaudiri na mmataama kiee kiauva oyaivaa riki-atee. Uruuyauvo Anutuuqaa kuavai. ¹² Uruuyauvo aataruuvau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada kutaavaivee tikio Anutuuqo aataru yoketaivau iya yapeevoora Anutuuqaa kuaivo iya yaatayaa vaivaa Sataango numa varoo kuaivai. ¹³ Uruuyauvo sikau tasipama vai mmataivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada kaayau siriga tasipama varaavai. Uruuyauvo uruoo hama tuukaiyauvo kuaiyauvaa roosiima iya kiisa suai Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee kiaavo mminnamminnaa maisaiyauvo iya iinno taikiai iya muaraagaida Anutuuqaa aataruuvaa makee tikiai pikiaavai. ¹⁴ Uruuyauvo ooviivaki tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya Anutuuqaa kuaivaa rikieeraiya roosiivai. Iya rikiada varidada nnaagiai ngiari mmooriyauvaara pinaama yaata utida sikau vareeraivaara yaata utida mmamma iira aataruuvaa yaata utuaavo iyauvoono iya suvuuainno Anutuuqaa kuaivaa rugaikio rikioo iiraiyauvo gaasi roosiima vaivai. ¹⁵ Uruuyauvo mmata yoketaivau tuoo kuaiyauvo inna gioonna kiaapu vooya roosiivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada varada puaisakama utida safuuma yoketaama varida iya pirisaikiainnaata Anutuuqaa mmooriivaa mmannammanna iikiaavovo iira yoketaiyauvo iyaki vaivaivee.

Hama kuu yavaivaadiri toobaivaa rummua apivai
(Marakaa 4:21-25)

¹⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono toobaivaa subi kioo varoo oro yapa kioo kuu yavaivaa varoo toobaivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Hama ivaa varoo oro terenaivaa mmemmaivaki yapa kuaivai. Gioonna kiaapuuya mmaanadiri ngiayia mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ¹⁷ Mmuakiaa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Mmuakiaa mminnaiyauvaa rummua apu kiaiayauvo fai rabara kino kooyaa vainai mmuakiaaya taaravai.

¹⁸ Ngia rikiaa kuaivaara arinaima yaata utida rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa arinaima rikiaivoono fai Anutuuqo ari vo kua vo kuaivaa inna kiaa mmino rikiaantaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa kuaivo inna yaatana vaivoono ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa kua vooyauvai niiki vainoo, tino rikioo fai akiairaino taunnino hama innaki kuaiyauvootainaravaivee.

Yisuunna kaanoota kataunnaiyaatama innara tiravai
(Matai 12:46-50; Marakaa 3:31-35)

¹⁹ Tuduu rikiada Yisuunna kaanoota inna kataunnaiyaatama innasi ngiaaree kiaa numa tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvuau kioodoo hama innasi nniravai. ²⁰ Hama innasi nnuuvaara gioonna kiaapuuyakidiri voovoono Yisuunna tunoo: Aa mmiaa i kaanoota i kataunnaiyaatama mmaanai dida vaid aita kua kiaara iikiaanoo, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiada ivaa iikiayia iya inna ni noova ni gata vayaiyavee, tiravai.

Yisuuva yuunna yaamurukaivaa tuduu taikeravai
(Matai 8:23-27; Marakaa 4:35-41)

²² Vo suai Yisuuvaata ari ngiaammuauyaataama kanuuvaki karada varuduu Yisuuva iya tunoo: Nnikiai ta nnoori haruungaivaa sainai kuaaravee, tuduu rikiada kanuuvaa feena rada ²³ vida varuduu Yisuuva vuru ivaki vairavai. Vuru vainno varuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaudiri nnuduu nnooriivo kaayau korokoroonno ketekaateenno kanuu aakiaivaki ngioo vioo iya ruputu taikaanara uuduu rikiada ²⁴ ari ngiaammuauya numa inna yuruuda tunoo: Nnoonna-o, nnooriivo kiisa suai ti raputinara iinoo, tuduu rikioo Yisuuva diitoo yaagueeqama yuunnaivaata nnooriivaatama ooqoo tuduu yuunnaivo pikiooduu nnooriivo hama korokorooravai. ²⁵ Hama korokorooduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia aaniira hama niyara kutaavaivee kiaannee? tuduu rikiada nnikiaraida aatuuda ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanna dee vaidivainnee? Ivo yuunnaivaata nnooriivaatama tikiai rikiada akiairaama taikaavaivee, tiravai.

Yisuuva mmagia maisa varuu vaidiivaa tuqinneeravai
(Matai 8:28-34; Marakaa 5:1-20)

²⁶ Yisuuva ari ngiaammuayaatama Karirayaa pikiada nnoori haruungaivau vida mmata sainai vauvaa nnutuuvo Keraseenga vuduu kanuuvo oro siriivau dīoo vauduu ²⁷ Yisuuva reemi roo saivaata mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki topau vaidiivo ii yoosinna ivaki varuuvoono Yisuunna saidi tiiravai. Ivo hokoba suai taguaada hara kioo varioo hama ari nnauvaki varirainno pikioo vaidi putuuya hau oonauyauvaki variravai. ²⁸ Ivoono Yisuunna too pinaama vuu vuu kai kai tīoo ngīoo varoo inna yuku oyaivaki vainno puaisakama aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai yaataraivaa Mmaapukuavee. A aaniivai ni iinarainna ngiannanee? Na yaagueeqama i kiaunoo: Sa ni ruputuanee, kiaunoo. ²⁹ Vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaiyauvo topauvaara Yisuuva iya tiida kuateera tuuvaara vaidiivo itaa kua tiravai. Vaa kaayauneetu mmagia maisaiyauvo vaidiivaa topauduu gioonna kiaapuuya inna vitada yeena yaagueeqaivaadiri inna yuku yaakuuvaitanau ranaa rau kiada nnauvaki yapa kiada haitatuukiaavoonnaata ivo yeena yaagueeqaivaa rannakekaama kioodoo mmagia maisaiyauvo inna topauyaano vitada koo mmuyai gaanga voovau viravai. ³⁰ Ii vaidi ivaa Yisuuva yaparainno tunoo: Ai nnutuuvaa kianee, tuduu rikioo mmagia maisaiyauvo kaayau inna aakiaivaki varuuyauvaara ivo tunoo: Ni nnutuuvo Kaayauvavee, ³¹ tuduu rikiada mmagia maisaiyauvo vaidiivaa aakiaivaki varuuya Yisuuva sa ti titanai ta titi irisai soopa hokoba mmata pinnaasayaa kuaivaki kuateeraivaara yaagueeqama inna yaparairavai.

³² Yaparauduu teeda kaayau puaraiyauvo taapiivau yeenna nneeda variravai. Yeenna nneeda varuduu mmagia maisaiyauvo puaraiya aakiaiyauvaki kuaaraivaara yaagueeqama Yisuunna yaparauduu rikioo ee-oo tuduu ³³ vaidiivaa aakiaivakidiri pikiada vida puaraiya aakiaiyauvaki vuduu teeda mmuakiaa puaraiya rereevau mmeepi seenada nnoori haruungaivaki vida putu taika kieeravai.

³⁴ Putu taika kioodoo vaidi puaraiyara haitatuuraiya ivaa teeda seenada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuya kiaa mmida annaanna nnauyauvaki varuuyaatama kiaa mmiravai. ³⁵ Kiaa mmuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaki pikiada Yisuuva uu mmooriivaa taara nniravai. Iya Yisuunnasi nnida tooduu vaidiivaa vaa mmagia maisaiya inna aakiaivakidiri pikioovo ari uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo Yisuunna yuku oyaivaki varuduu ari yaataivo vaa yoketauduu gioonna kiaapuuya innara aatuuravai. ³⁶ Aatuuduu gioonna kiaapu Yisuuva vaidiivaa tuqinnoovaa tooyaano seena gioonna kiaapu vooya kiaa mmiravai. ³⁷ Kiaa mmuduu mmuakiaa gioonna kiaapu mmata Keraseenga vainima vau mmataivau varuuya pinaama iya aatuuvaara Yisuunna tunoo: Ti pikiee kuanee, tuduu rikioo Yisuuva iya pikioo kanuuvaki karoo kava vara ranoo kuanara iiravai. ³⁸ Kuanara uuduu too vaidi mmagia maisaiyauvo inna aakiaivakidiri pikioovoono Yisuunna yaagueeqama yaparainno tunoo: Kii neeta kuanaravee, tuduu rikioo Yisuuva inna ooqoo tīoo tunoo: ³⁹ Ai nnauki kava vara ranee viee Anutuuqo i iima kiai kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianee, tuduu rikioo ivo vioo yoosinna aakiaivaki nuainno varioo gioonna kiaapuuya Yisuuva inna iima kioo kuaivaa kiaa mmiaa roo nuairavai.

Yisuuva Yairiinna raunnaivaata gioonna voovaatama tuqinneeravai
(Matai 9:18-26; Marakaa 5:21-43)

⁴⁰ Yisuuva nnoori haruunga sainaidiri kava vara ranoo nnuduu teeda kaayau gioonna kiaapuuya innara faannauya inna tooduu kaayauma innara iya yoketairavai. ⁴¹⁻⁴² Yoketauduu vaidi voovoono ivakinnaaya nuunaira nnauvaa kieeta voovai nnutuuvo Yairiiva Yisuunna saidi ngīoo inna yuku oyaivaki ngīoo varoo vainno yaagueeqama ni nnauki ngianeera inna tiravai. Ari raunna mmuaavai inna nuanuuvo yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana varuu kiatannaivo putinara uuvaara inna yaparairavai. Yaparauduu rikioo Yisuuva inna tasipama vioo varuduu gioonna kiaapu kaayauya inna suvuau kieeravai.

⁴³ Suvuau kioodoo gioonna voovono kabaa vira aataruuvo tupatupaa innaki vaududuu nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taara nuanu taika kioo varuu gioonnaivo varioo tutaacaqiasi vuduu hama iya inna tuqinneeravai. ⁴⁴ Hama inna tuqinnoovono numa Yisuunna mmookainnidiri dioo vainno inna buruqa araivau utuduu rikioo inna kabaa vira aataruuvo makee tuduu taik eeravai. ⁴⁵ Taikoodoo rikioo Yisuuva yaparainno tunoo: Gioono ni utivainnee? tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya hameetavee tuduu Petrooso inna sai tunoo: Nnoonna-o, kaayau gioonna kiaapuuya i ututuuma kiada i mmammaivau rummua sisaama rada nookiaavaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva Petroosaa kuaivaa sai tunoo: Vaa gioonna kiaapu voovono ni utikio yaagueeqa ari vookarai vo niikidiri kuaivaa vaa na rikiauvaivee, ⁴⁷ tuduu rikioo gioonnaivo Yisuuva inna toovaara rikioo biribiriinno inna yuku oyaivaki ngioo varoo vainno ari Yisuunnayaa utuuvaara gioonna kiaapuuya avuuvau Yisuunna kiaa kookieeravai. Inna kabaa vira aataruuvo taikaanaraivaara ivo numa inna utuduu makee tuduu taikoo vaara Yisuunna kiaa kookieeravai. ⁴⁸ Kiaa kookieema kioodoo rikioo Yisuuva inna tunoo: Ni nunnakuavee. A yaagueeqama niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannano. Diitee ausa nuufa tasipama kuane.

⁴⁹ Yisuuva itaa kua tuu saivaata vaidi voovono kieeta vaidi Yairinna nnauvakidiri ngioo inna kiaa mmioo tunoo: Vaa i raunnaivo putinoo. Sa vitaira vaidiiva vitee kuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivo tuu kuaivaa rikioo Yairinna tunoo: Sa ausa mmuaararee pinaama yaata utuane. Niyara nnaasu yaata utuee kutaavaivee kiane. Tino fai i raunnaivo yoketaama varinaravaivee, ⁵¹ kiaa kioo vioo vioo oro nnauvaki kuanaree kiaa iinno varioo mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaki vivoo kiaa Yisuuva iya ooqoo kiaa kioo Petrooso Yakoopo Yuvuaanainnaata vitoo kiaatannaivaa kaano koovaitanaata vitoo nnauvaki viravai. ⁵² Vitoo vioo tooduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki varida kiaatannaivaara kaayauma ratada varuduu Yisuuva oro iya tunoo: Sa rataatee. Hama kiaatannaivo putivai. Kati vuru vainoo, ⁵³ tuduu rikiada iya vaa kiaatannaivo putuuvaa teeda Yisuunnara pinaama rairavai. ⁵⁴ Raida varuduu Yisuuva oro kiaatannaivaa yaakuuvau utuoo inna tunoo: Kuabuaa-o, diitaanee, ⁵⁵ tuduu rikioo kava inna mmannasaivo nnabaivaki nnuduu akiairaama diiteeravai. Diitooduu too Yisuuva iya tunoo: Yeennaivaa inna mmiatee, ⁵⁶ tuduu rikiada kaano koovaitana kaayauma nnikiaraduu Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa na iikiau kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, tiravai.

9

Yisuuva ari ngiaammuauya titeeravai (Matai 10:5-15; Marakaa 6:7-13)

¹ Yisuuva ari ngiaammuaui yaakuuvaitana yukukidiri taarama innasi ngiateera tuduu rikiada innasi nnuduu gioonna kiaapuuyakidiri mmagia maisaiya titakiai kuateera yaagueeqaivaata nniitareeraiya tuqinnaateera yaagueeqaivaatama iya mmiravai. ² Iya mmioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida nniitareeraiya tuqinnaateeraivaara iya tioo ³ tunoo: Sa aataruuvaura mminnaiyauvaa varada kuatee. Kati kuatee. Sa yau kurida nuairaivaata varada sa utuaiyauvaa varada sa yeennaiyauvaa varada sa sikauyauvaa varada sa ngii yaapaiyauvaa taara tida varada kuatee. Mmuaa tida mmuaa tida nnaasu varada kuatee. ⁴ Ngia yoosinnaiyauvaki vida teekiai tauraa nnauvaa ngii miyaiyauvaki nnaasu varida yapooma yoosinnaiyauvaa pikiada vira suaivaki ii nnau iyauvaatama pikiada kuatee. ⁵ Fai ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida teekiai iya hama ngii tuqinnakiai teeda ngiingii yukuuyavunudiri kufukuufaiyauvaa rututuooma kiada ii yoosinna ivaa pikiada kuatee. Anutuuqo irisai maisivaa iya mmnaraivaara iya rikiaateeraivaara kufukuufaiyauvaa ngii yukuuyavunudiri rututuooma kiatee, ⁶ tuduu rikiada Yisuunna ngiaammuauya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuaida varida mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada nuaida nniitarooya tuqinneeravai.

*Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kumimakairavai
(Matai 14:1-12; Marakaa 6:14-29)*

⁷ Yutayaiya kieetaivo Herooto Yisuuva uu mmayaayaivaa rikioo kaayauma kumimairavai. Gioonna kiaapu vooyaano tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo putuoo kava diitaivaivee, ⁸ tuduu vooyaano tunoo: Nnaaruaa vaidi forofetaa voovoono kava diitaivaivee, ⁹ tuuvaara Herooto kaayauma kumimairavai. Ivo tunoo: Vaa na kiaaduu ni ngiaammuauya Yuvuaanaa nnuunaivaa rutakeeravai. Aa vaidi aavaa na mmayaayaivaa rikiauvo inna dee vaidivainnee? kiaa kioo Yisuunna taanara iiravai.

*Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai
(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Yuvuaano 6:1-14)*

¹⁰ Yisuunna ngiaammuau kua varada nuauya kava vara ranada nnida ngiari uu mmayaayaivaa Yisuunna kiaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iyaatama sunoo ngiarivana nnaasu yoosinna Betesaitaa viravai. ¹¹ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya vuuvaa teeda rikiada iya vata rada viravai. Vuduu too Yisuuva iyara yoketaingo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa iya kiaa mmioo nniitarooya tuqinneeravai.

¹² Tuqinnooduu suaivo haatapaanara uduu Yisuunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana innasi nnida tunoo: Aa yoosinna aavo koo mmuyai mmanna gaanga yoosinnavai vaivaara gioonna kiaapuuya titanai kuatee. Iya aavakinnaaya yoosinnaiyauvaki vida aa vainima vai nnau aayauvakiaatama vida yeennaiyauvaa vara kiada nneeda iyauvaki vuru vakiateeraivaara titanai kuatee, ¹³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Mo ngieenoo yeennaiyauvaa iya mmiatee, tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Bereeta yaaku saivai tavau taarama nnaasu tiisi vainoo. Fai a ti titanai ta oro aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayani yeennaiyauvaa yookaama kiada varaarannee? tiravai. ¹⁴ Iya vaidiiaa nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia gioonna kiaapuuya tikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau varikiai vooya (50) voovau variatee. Itaqitaama variatee, ¹⁵ tuduu rikiada iya itaa kua tuduu gioonna kiaapuuya rikiada variravai. ¹⁶ Varuduu Yisuuva bereeta yaaku saivai tavau taaravaitanaatama tu kioo vainno avuuvaa ngiau aapu reeri too vainno iyauvaara Anutuuqaata kua yoketaivaa tioo iyauvaa kusiinnonno kioo ari ngiaammuauya mmuduu varada gioonna kiaapuuya mmiravai. ¹⁷ Mmuduu mmuakiaaya nnooduduu iya ausaiyauvo rasiuduu Yisuunna ngiaammuauya iya yeenna nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

*Petorooso kua kutaivaa Yisuunnara tiravai
(Matai 16:13-19; Marakaa 8:27-29)*

¹⁸ Vo suai Yisuuva arivana yaaku varoo varuduu ari ngiaammuauya innasi nnuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Gioonna kiaapuuya niyara dee vaidivainnee kiaa kiada dataa kuaida kianne? ¹⁹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Vooya kiaanoo: Yuvuaano nnoori apira vaidivaivee, kiaani vooya kiaanoo: Irayaavavee, kiaani vooyaano kiaanoo: Nnaaruaa forofetaa voovoono putuoo kava diitaivaivee, kiaavaivee, ²⁰ tuduu rikioo Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngieeta niyara dataa kuaida kianne? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A vaidi Anutuuqo i mmataama kiokuavee, tiravai.

*Yisuuva mmamma nniitareeraivaa varoo putinaraivaara tiravai
(Matai 16:20-28; Marakaa 8:30-9:1)*

²¹ Tuduu rikioo Yisuuva yaagueeqama iya tunoo: Sa aa kua aavaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, ²² kiaa kioo tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvo fai kaayau mmamma nniitareeraivaa varaananaravai. Fai vaidi yokovaiyaatama vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kiaa mmira vaidiiaatama niyara ooqoo tikiai fai vaidiiaa ni ruputikiai na putino taara suaivaitana taikano voomaivaki Anutuuqo ni tinai na keenaa diitaanaravaivee, tiravai.

²³ Kiaa kioo vo kuavai mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nninaree tioo fai ari yaata utira aataruuvaa ooqoo tioo gioonna kiaapuuya

niiyara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara mmuakiaa suai ee-oo tiao ni nnaagiai ngiaivee. ²⁴ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuoonnonno fai yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno niiyara putinaraivaara ee-oo tiivo fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ²⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara nnaasu yaata utuoo mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaa varoonnonno hama tupatupaa variraivaara yaata utirainno putuoo fai dee irisai yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaanarannee? Fai hama varaanaravaivee. ²⁶ Fai yapooma Na Vaidiivaa Mmaapuuvono ni mmeekia ari vookaravootama ni Napoonna mmeekia ari vookaravootama aangeraa yoketaa tuanaiya mmeekia ari vookaraiyauvootama na kava mmatayaa tiinaravai. Gioonna kiaapu voovoono niiyaraata ni kuaivaaraatama inna mmamma maisainai na mmatayaa kava vara ranee tie sai innara mmamma maisainaravaivee. ²⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu aavau dida vakiaa vooya hama putirama kiada varida Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaa taaravaivee, tiravai.

*Yisunna mmammaivo hanigioo ari vookarairavai
(Matai 17:1-8; Marakaa 9:2-8)*

²⁸ Yisuuva ii kua iyauvaa kiaa taika kioodoo yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo ivo Petorooso Yuvuaano Yakoopainna vitoo taapiivau yaaku varaanara viravai. ²⁹ Oro yaaku varoo varuduu inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarairavai vauduu inna uyira rairaiyauvo poosainno pinaama mmannaamman-nairavai. ³⁰ Mmannaammannauduu makee tuduu taara vaidivaitana Musiyya Irayaaya innaata kua tiravai. ³¹ Ngiau aapu vau ari vookarau mmeekiaivo ivaitanaasi vauduu Anutuuqo nnaaru ari yaatayaa vau kuaivaa iinaraivaara Yisuuva Yerusareema vioo putinaraivaara ivaitana Yisunnaata kua tiravai. ³² Kua tida varuduu Petoroosaa tasipama varuu vaidiivaitana vurura rusirusiida varida tooduu Yisuuva hanigioo ari vookarairavai vauduu Petoroosaa tasipoovaitana inna teeda vaidi taaravaitanootama inna tasipama duuvaa teeravai. ³³ Tooduu vaidiivaitana Yisunna pikiada kuaara iida varuduu Petorooso Yisunna tunoo: Nnoonna-o, ta aavaki variaunnano ti yoketaunoo. Kii ta unnakua nnau taaravooma heekaravee. Aini voovai heekada Musiinnani voovai heekada Irayaannani voovai heekaravaivee. Iva kumimakainno itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo tuu saivaata namaivo tuoo iya rummua apu kioo vauduu kaayauma aatuuravai. ³⁵ Aatuuda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo nama aakiadaadiri tuoo tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na inna mmataama kiee yapauvai. Inna kuaivaa rikiatee. ³⁶ Iva kiaa taika kioodoo iya tooduu Yisuuva arivana nnaasu dioo vairavai. Ii suai ivaki Yisunna ngiaammuaa taaravoomaido ngiari too kuaivaa hama kiaa kookieeraida pikiada kua seemuaa variravai.

*Yisuuva mmagia maisaivo varuu ngiaammuaavuaa tuqinneeeravai
(Matai 17:14-18; Marakaa 9:14-27)*

³⁷ Vauya patauduu Yisuuva ari ngiaammuaa taaravoomaidootama taapiivaudiri pikiada tiida tooduu gioonna kiaapu kaayauya iya sunada nniravai. ³⁸ Nnuduu gioonna kiaapuuya nuuna aakiavakidiri vaidi voovoono aayanna roo tunoo: Vitaira-o, na yaagueeqama i yaparakiunoo. Numa ni maapuuvaa taanee. Ni maapuuvo mmuaa tuanaavaivee. ³⁹ Mmagia maisaivo inna ruputikio ivo akiiraama kai tiao putuoo mmatayaa vaikio taara kuaanuuvo inna avavakidiri tiikio mmagia maisaivo hama inna pikioo virainno makemakee inna ruputikiokio maisainoo. ⁴⁰ Mmagia maisaivaa titaa kikio kuaiveera na yaagueeqama i ngiaammuauya yaparakiukai hama iya yopeema titaavaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ngia makee variaa gioonna kiaapuuya hama ngia niiyara kutaavaivee tiraidaida koonnama variaunoo. Na hokoba suai ngii tasipama hara kiee variaukai hama ngia niiyara kutaavaivee kiaavai. Fai na naana suai ngii tasipama hara kiee varinanai ngia niiyara kutaavaivee kiarannee? Na ngii tasipama variee ngia ni kuaivaa rikiaraivaara na faannaina variaunoo, kiaa kioo vaidiivaa tunoo: Ai

mmaapuuvaa vitee aapi niisi ngianee, ⁴² tuduu rikioo koova ari mmaapuuvaa vitoo ngioo varuduu mmagia maisaivo makee tuduu inna ruputuduu mmatayaa vioo varoo vainno yuku yaakuuvaa hannatotauduu rikioo Yisuuva yaagueeqama mmagia maisaivaa ooqoo kiaa kioo ngiaammuauvaa tuqinnama kioo kava ari konna mmuduu teeda ⁴³ mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookarauvaara avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatairavai.

Yisuuva ari putinaraivaara keenaa tiravai
(Matai 17:22-23; Marakaa 9:30-32)

Gionna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvaara yaaku vuatavuataida varuduu Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: ⁴⁴ Aa na ngii giaa ngii minara kua aavaa sa taunnuatee. Vaidiia na Vaidiivaa Mmaapuuvaa vaidi vooya miaaravaivee, ⁴⁵ tuduu rikiada hama iva tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. Ivo itaa kua tuuvaara iya kumimakakiateeraivaara Yisuuva hauma kua tuduu rikiada ivaa oyaivaara iya inna yaparakiaraivaara aatuuravai.

Yisunna ngiaammuauya kieeta variaaraivaara inna yaparairavai
(Matai 18:1-5; Marakaa 9:33-37)

⁴⁶ Yisunna ngiaammuauya ngiariita ngiariita kua yaagueeqama tida tunoo: Tiikidiri deevono ari seenaiya yaataroo kieetavai varinarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Yisuuva iyaki vau kuaivaa rikioo nnaakara voovai vitoo ari yaaneennigiataa yapa kioo ⁴⁸ iya tunoo: Gionna kiaapu voovono niyara mmuduuya ruaivaara aa nnaakara aavaara tuqinnaivoono inna niyaraatama tuqinnainoo. Niyara tuqinnaivoono ni titoovaraatama tuqinnainoo. Ivaarainno ngiikidiri vaidi voovono aduoo variivoono fai tauraanaavai varinaravaivee, tiravai.

Hama ti nnammutuaavai variivoono ti seenavai varivai
(Marakaa 9:38-40)

⁴⁹ Tuduu Yuvuaano Yisunna tunoo: Nnoonna-o, ta taunnano vaidi voovono i nnutuuvaa tasipama tioo vaidiia aakiaakidiri mmagia maisaiyauvaa titaikiai kuaavai. Ii vaidi ivo hama ti tasipama nuai vaidivaara tida ta innara ooqoo kiaunnavaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Sa inna ooqoo kiatee. Gionna kiaapu voovono ngii kuaivaara hama ooqoo tiivoono inna hama ngii nnammutuaavai. Ivo inna ngii seenavaivee, tiravai.

Samariaa yoosinnaiya hama Yisuunnara tuqinneeravai

⁵¹ Anutuuqo tino Yisuuva ngiau aapu ari kuanara suaivo vainima vauduu too ari kuanaraipira yaata utuoo Yerusareema aataruuvau kuanaree kiaa viravai. ⁵² Aataruuvau vioo varioo ari kuanara kuaivaananaa tuduu rikiada vaidiyanadee vidada oro Samariaa gionna kiaapuuya yoosinna voovaki iya kiaa mmikiai rikiada Yisuunnani teerakiateeraivaara iya viravai. ⁵³ Vida iya kiaa mmuduu rikiada ivaki varuuya Yisuuva Yerusareema kuanaraivaara rikiada hama innara iya yoketairavai. ⁵⁴ Hama innara iya yoketauduu rikiada Yisunna ngiaammuauvaitana Yakoopaya Yuvuaanaya tunoo: Udaanga-o, a ti tinai ta ngiau aapuuvakidiri ikaivaa tikio tioo iya taa taputu kiaivee, ⁵⁵ tuduu rikioo Yisuuva hanigia yaagueeqama ivaitana sai tunoo: Sa itaa kua kiatee, ⁵⁶ kiaa kioo ivootama ari tasipama nuauyaatama vida tarada ari vo yoosinnaivakira viravai.

Vaidiia Yisunna nnaagiai kuaara tiravai
(Matai 8:19-22)

⁵⁷ Yisuuva ari ngiaammuauyaatama aataruuvau vida varuduu vaidi voovono numa Yisunna tunoo: A kuanna yoosinnaiyauvaki fai neeta i tasipama kuanaravaivee, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Fayaiya ngiari nnaamuruuyauvaki vakiaavai. Ngiaammaiia ngiari ngiisaiyauvaki vakiaavai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvono hama na vuru vaira nnauvootainoo, ⁵⁹ kiaa kioo vaidi voovai tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tuduu rikioo ivo inna kua sai tunoo: Udaanga-o, kii na varinono ni napoova putinai hau kiee i

nnaagiai kuanaravee, ⁶⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Pikinai vaidi koonnama variyaiya putuaiya roosiikiaiyaano ngiari seena vaidi putuaiya hakuatee. Eenoo oro gioonna kiaapuuya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmayaayaivaa kiasa mmianee, ⁶¹ tuduu rikioo vaidi voovoono inna tunoo: Udaanga-o, fai na i nnaagiai kuanaravee. Kii na oro ni nnauvaki variyaiya tee fai i nnaagiai kuanaravaivee, ⁶² tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ni mmooriivaa iinnonnonnaata ivau kuataama vaikioonnaatainno hanigioo ivo tauraa aataruuvaara yaata utiivo fai hama yopeema Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa iinaravaivee, tiravai.

10

Yisuuva kua varada nuairaiya (72) titooduu viravai

¹ Nnaagiai Udaanga Yisuuva kaayau vaidi vooya (72) nuunama kioo iya nnutuuyauvaa tioo taara tioo taara tioo titeeravai. Ivo nnaagiai kuanara yoosinna mmuakiaayavaki iyannaadee kuateeraivaara iya titeeravai. ² Iya titaanara iinno varioo iya tunoo: Mmooriivaki kaayau yeenna kaanaiyauvo nneeravaata vaikiai gioonna kiaapu vareeraiya mmuaa taaraya variaano. Itaama vaikio mmoori nakaaraivo yeenna vareera gioonna kiaapu vooya titanai ari mmooriivakidiri kaanaiyauvaa varada inna nnauvaki yapaa-teeraivaara yaaku varaatee. ³ Na ngii titauvau kuatee. Rikiaatee. Na gioonna kiaapu fai mmaraara roosiikiaiysi ngii titanai iyasi vida ngia puara sipisiipa nnaakaraiya roosiima tirooma variaaravai. ⁴ Sa sikau rira utuaiyauvaata sa ngiaaru kiasa yeennaivaa vara rira utuaiyauvaatama sa yuku nnaba vooyauvaatama uyida varada kuatee. Sa gioonna kiaapu aataruuvau ngiayiata teeda kua kiatee. ⁵ Ngia nnau voovaki vida ivaki variyaiya tauraa kiatee: Aa nnau aavaki variyaiyaki ausa nuufaivo vakiaivee, ⁶ tikio rikioo ausa nuufai vaidiivo ivaki varino rikioo fai ngii ausa nuufaivo innaki vainaravai. Hama ausa nuufai vaidi voovai ivaki varino too ngii ausa nuufaivo ngiingiiki vainaravai. ⁷ Ngii miaa nnauyavaki nnaasu varida yeennaiyauvaata nnooriyauvaatama ngii miyaiyauvaa nnaatee. Ngiengie mmoori varaivaudiri irisaiyauvo vaiyauvaa ngii mikiai nnaarivaara itaama variatee. Sa vo nnau teeda vo nnau teeda nookiatee. ⁸ Ngia ari vo yoosinnaivaki vikiai gioonna kiaapuuya ngii tuqinnada yeennaiyauvaa ngii miyaiyauvaa nnaatee. ⁹ Mmuai yoosinnaivaki varida nniitaraiya tuqinnada mmuakiasa gioonna kiaapuuya kiatee: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nninoo, kiatee. ¹⁰ Ngia vo yoosinna vo yoosinnaiyavaki vikiai gioonna kiaapuuya hama ngii tuqinnakiai oro aataruuvau dida vaidi kiatee: ¹¹ Kufukuufaiyauvo ngii yoosinnaivaki vaiyauvakidiri kati ti yukuuyavunu vaiyauvaa ta ruga kikio iyauvaara Anutuuqo irisai maisivaa ngii minaravai. Vaa Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii vainima nniivaara arinaima rikiaatee, kiatee. ¹² Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo ti yaparaira suaivaki fai gioonna kiaapu yoosinna Sutuuma maisama varuuya irisai maisivaa pinaama varaaravai. Hama ngii tuqinneera kiasa yoosinnaiya fai ngiari irisai maisaivo Sutuuma varuuya irisai maisivaa yaataraanaravaivee.

Gioonna kiaapu vooyaano hama ausa hanigieeravai (Matai 11:20-24)

¹³ Boo, ngia gioonna kiaapu yoosinna Korasima variyaiyaata yoosinna Betesaitaa variyaiyaatama fai yapooma ngii mmooriivaa irisai maisaivo vainaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya yoosinna Turu Sitoonaivaitana maisamaisama variravai. Na Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa ngii yoosinnaivaitanaki iikiaiavaa Turu Sitoona yoosinnaivaitanaki iikiatiri. Iya teeda vaa nnaaru hanigiada yoketaama varutiri. Gioonna kiaapuuya iya hanigiada yoketaama varuuya taateeraivaara iya ausa mmuaara-roovaa varada buruqa sisiyauvaa raida kaupavaa ngiari kietaiyavunu habara apu kiada varutirivee. ¹⁴ Anutuuqo ti yaparainara suaivaki gioonna kiaapu Turu Sitoonaiya irisai maisivaa pinaama varaaravai. Ngia gioonna kiaapu Korasimaiyaata Betesaitaiyaatama ngii irisai maisaivo iya irisai maisivaa yaataraanaravaivee. ¹⁵ Ngia

gioonna kiaapu Kapanaua variaiyaso, ngia ngiau aapu variaaree kiaiya fai Anutuuqo tinai ngia mmeepi ikia aakiaana vida kiaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiao ari kuaivaa varada kuateera titoo vaidiia tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ngii kuaivaa rikiaivoono fai ni kuaivaata rikiaanaravai. Gioonna kiaapu voovoono fai ngiiyara ooqoo tiao niyaraatama ooqoo tinaravai. Fai niyara ooqoo tiao ni titoovaraatama ooqoo tinaravaivee, tuduu rikiaada ngiari tuu mmooriyauvaara vida raubiriiravai.

Kuaivaa varada nuaira vaidiia kava nniravai

¹⁷ Vaidi kua varada nuairaiya (72) vida raubiriida mmoori varadada kava vara ranada nnida kaayau sirigaida kiaanoo: Udaanga-o, ta i nnutu tasipama kiaunnani mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiaiyauvaki variaiyauvo tiida mmaanai kuaavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na taaduu saneetuvo utuneema Sataango ngiauvakidiri tipannuuma kioo tuoo viravai. ¹⁹ Rikiaatee. Vaa na yaagueeqaivaa ngii miauvaara fai ngia nuaida yapaiyauvunuaata eevariyauvunuaatama yuku reekio hama ngii gutinaravai. Na yaagueeqaivaa ngii miauvaara ngia Sataangaa yaagueeqa mmuakiaavai yaatarakio hama mminnaa voovoono ngii rupertinaravaivee. ²⁰ Vo kuavai vainoo. Mmagia maisaiyauvaa kiaani kuaivaara sa sirigaida variatee. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu yanaivau vaivaara sirigaida ivaara yaata utida variatee, tiravai.

Yisunna ausaivo yoketauduu kaayau kuaivaa tiravai

(Matai 11:25-27; 13:16-17)

²¹ Yisuuva itaa kua tuu suaivaki Mmannasa Yoketaivo inna tasipama varuuvaara inna ausaivo kaayauma yoketauduu tunoo: Ni Napoo-o, a ngiau mmataivaara dirakuavee. A ai kua oyaivaa vaidi tinni ruaiyara hatauma kiee vaidi nnaakara meedi roosiima hama tinniaata kiaiyara a kiao kookieema kiaannaivaara na aiyara yoketaakiaunoo. Ni Napoo-o, a kutaa kati iya i kiao i mmiataikiai a iya kiao mmiannavaivee.

²² Ni Napooa eenoo mmuakiaa mminnaivaara diravaa vaa a ni miannavaivee. Hama gioonna kiaapu voovoono na i Mmaapuuvaa arinaima ni taivai. Eenoo ni Napooaano nnaasu arinaima ni taannavai. Hama gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna i taivai. Na i Mmaapuuvoono nnaasu arinaima i tauvai. Na gioonna kiaapu voovai kooyaa i vitainaraiivo ivootama fai i taanaravaivee, tiravai.

²³ Yisuuva hanigia ari ngiaammuaaya nnaasu tunoo: Aanna makee vaiyauvaa ngia taivaara Anutuuqo ngiiyara yoketaunoo. ²⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaruua vaidi forofetaa kaayauyaata kaayau kieeta vaidiiaatama aanna makee ngia taivaa iya taatauduu ivaara faannaidada putida hama teeravai. Aanna makee ngia rikiaa kuaivaa iya rikiaatauduu iya faannaidada putida hama rikieeravaivee, tiravai.

Yisuuva Samariaa vaidiiaa mmataama kioo tiravai

²⁵ Mmoori aataru radudeera vaidi voovoono Yisunnaasi ngioo inna iinno taanaree kiao inna yaparainno tunoo: Vitaira-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanarannee? ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa a yaaruannano dataa kuainno tiinnee? ²⁷ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: I Udaanga Anutuuqaara mmuduuya ruee ai ausa mmuduuya mmuakiaavai inna mmianee. Ai vaidi kaanaivaatama ai yaagueeqaivaata ai yaata vuatinniivaatama mmuakiaavai inna mmianee. E aiyara tuqinnaanneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kianna kuaivo kutaa kuavai kiannanoo. Ii kua ivaa a iinna fai a tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

²⁹ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidiivo gioonna kiaapuuya innara safuuma variraivoovee kiateeraivaara Yisunna yaparainno tunoo: Mo ni seenaivo inna giononnee? ³⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Vaidi voovoono Yerusareema pikioo yoosinna Yerikoora kuanee kiao vioo varikiavai vaidi mmuara furaiya numa inna utida inna buruqaivaa rakuasaa kiada paati kieema inna rupu kiada pikiaavai. Pikiaavo ivo putinara iinno varikioo too ³¹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi voovoono

aataruuvugiataa vioo taikio vaidi putinara iivo inna too vaikio too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³² Vioo taroo kuaikio rikioo Riviinna oyaivakidiriaa vaidi voovoono vioo vioo taikio inna too vaikio rikioo mmuaikaraama vioo too saigiataa vioo taroo kuaivai. ³³ Vioo taroo kuaikio rikioo vaidi Samariaa voovoono aataruuvugiataa numa too innara pinaama boo tioo ³⁴ aduoo varioo nnamhari suuyaivaata vuaina suuyaivaatama inna uudaiyauvunu tusaa siikainno buruqa yeenaivaadiri rau kioo vitoo ari puara togiivau yapa kioo vitoo vida nnida vaira nnauvaki yapa kioo inna tuqinnaivai. ³⁵ Tuqinnama kioo vaivo pataikio diitoo ari utuaivakidiri taara sikauvaitana suiiraa kioo vida nnida vaira nnau nakaaravaa mmioo tinoo: Innara tuqinnaanee. Tuqinnanai rikiee fai na kava vara ranee ngiee teenai a innani mminnaa vooyauvai yookaakiannaiyauvaara na sai i mminaravaivee, tiivaivee. ³⁶ Yisuuva itaa kua kias taika kioo mmoori aataru radudeera vaidiiva tunoo: Mmuara furaiya ruputu kias vaidiiva taaravooma vaidiiva numa inna taivaara a dataa kuainna kiannanee? Deevoono inna seena tuanaavai variinnee? ³⁷ tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidiivo inna sai tunoo: Vaidi voovoono innara boo tioo innara tuqinnaivoono inna seena tuanaavaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Eenoo viee ivo iineema mmuaikaraama iikiee, tiravai.

Yisuuva Mataaya Mariaayasi viravai

³⁸ Yisuuva itaa kua kias kioo ari ngiaammuauyaataa aataruuvau vida varida vo yoosinnavakira vida rikiooduu gioonnaivaa nnutuuvo Mataava ari nnauvaki ngianeera Yisunna maavee tuduu rikioo ivo numa variravai. ³⁹ Mataanna nnunnaivaa nnutuuvo Mariaava ivaki varuovoona numa Yisunna mmatama varioo inna kuaivaa rikieeravai. ⁴⁰ Rikiooduu Mataava aritanna pinaa mmoorivai varoovaara pinaama ausa pirisainno numa Yisunna tunoo: Udaanga-o, hama a niyara yaata utuannanee? Ni nunnaivo ni pikiaikiai nenetanna nnaasu pinaa mmoori varaunoo. Inna tino numa ni tasipama mmoori varaivee, ⁴¹ tuduu rikioo Udaanga Yisuuva inna sai tunoo: Mataa-o, a kaayau mmooriivaara pinaama yaata utuannano i ausaivo mmuaararainoo. ⁴² Mmuua aataruvai hama aisi vainoo. Ii aataru ivaara Mariaava yaata utivaivee. Fai hama gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa innasidiri varaaravaivee, tiravai.

11

Yisuuva yaaku vareeraivaara iya kias mmiravai

(Matai 6:9-13; 7:7-11)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva ari vo kammuvau varioo yaaku varoonnonno taika kiiooduu ari ngiaammuaa voovoono innasi ngioo tunoo: Udaanga-o, Yuvuaano ari ngiaammuaa yaaku vareeraivaara kias mmuneema ti kias ti mmianee, ² tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaaku varaaree kias ataa kua yaaku varada kiatee:

Ti[SB7] Napoo-o, i nnutuuvo mmannammanna yaagueeqa

yoketaa[SB9] tuanaavai nnaasu vakiaivee.

A gioonna kiaapuuyara diraivaa

kino too ngiaivee.

³ Mmuua suai mmuaa suai mmannammanna ta nnaara yeennaiyauvaa ti mmianee.

⁴ Mmuakias gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ti mmiaani ta hama ivaara yaata utiraida ti ausa mmuduuyaiyauvaa iya mmiaunnaivaara eenoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utirainna rugaane.

Sa ti vitee ti iinno taanara tiivaki ti yapaanee, kiatee.

⁵ Yisuuva itaa kua kias kioo kua voovaata iya tunoo: Ngiiikidiri dee vaidi voovoono aa kua aavaa na tinaravaa iinnee? Fai ivo heena tammaaki ari seenaivaasi vioo tinara: Ni seena-o, yeenna saaba taaravooma ni minai na yapooma irisai i mminaravaivee.

⁶ Ni seena voovoono ngieeradiri hokoba aataruuvau nuainnonno niisi nnikiai na hama

yeenna inna mminarairootainoo. Ivaara ni mianee. ⁷ Fai ivo itaa kua tino vaidi nnau aakiaivaki variivo inna sai tinara: Ngieera kuanee. Vaa na ni sipuuvaa rau kiee ni nnaakaraiya ni tasipama vuru vakiaanoo. Hama na yopeema diitee mminnaa vooyauvai vara i mminaravee, tinoota mmannammanna inna yaparainono inna mminaravaivee. ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo ari seena tuanaivo inna yapara ruaivaara hama iva diitoo yeennaivaa inna mminaravai. Ivo mmannammanna inna yapara ruaivaara iva diitoo inna mminaravai. ⁹ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ngia Anutuuqaa yaparaikio fai ngia yaparakiavaa ngii minaravai. Mminnaa voovaara buaida teekio fai ngii too vainaravai. Sipuuvau rikiokio fai Anutuuqo sipuuvaa ngiini hatuaanaravaivee. ¹⁰ Gioonna kiaapu Anutuuqaa yaparaivoono fai ari yaparaivaa varaanaravai. Gioonna kiaapu voovono fai mminnaivaara buainnonno teeno fai inna too vainaravai. Gioonna kiaapu voovono sipuuvau rinono fai Anutuuqo innani sipuuvaa hatuaanaravaivee. ¹¹ Vaidi voovono ngiikidiri aa na tinara kua aavaa iinarannee? Fai inna mmaapuuvo tavaura inna yaparaino fai ivo yapaivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹² Fai inna mmaapuuvo kakaraa mmuyaira inna yaparaino fai eevariivaa inna mminarannee? Hameetavee. ¹³ Ivaara ngia vaidi mmatayaa maisama variaya mminnaa yoketaiyauvaa ngii nnaakaraiya mmiaa aataruuvaa vaa ngia taavai. Ngii Gioova ngiau aapu variivo ngia ngiingii nnaakaraiya mmira aataruuvaa yaataravaivee. Fai gioonna kiaapuuya inna yapara rikio Mmanasa Yoketaivaa iya mminaravaivee.

Farisaiya Yisuunnara maisaira kuavai tiravai
(Matai 12:22-30; Marakaa 3:20-27)

¹⁴ Yisuuva vaidiivaa aakiaivaki mmagia maisaivo topaama kioo varuduu inna avaivo ramuunnaama kioovaa titooduu mmagia maisaivo vioo kiooduu rikioo vaidiivo kua tuuvaara gioonna kiaapuuya ivaki nuunauya pinaama nnikiarairavai. ¹⁵ Nnikiarauduu vooyaano tunoo: Mmagia maisaiya kieetaivo Beresebuuro inna tasipama varikioonno ari yaagueeqaivaadiri mmagia maisaiya vaidi aakiaaki variaya titaikiai kuaavaivee, ¹⁶ tuduu rikiaada inna iida taaraivaara vooya inna tunoo: A ari vookarai mmooriivaa iinai ta teeda kiaara: Anutuuqo inna tasipaikioonno iinoo, kiaravee, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya tinniyaa vau kuaivaa rikioo iya tunoo: Fai gioonna kiaapuuya mmuaa mmatavau variaya rapidada ivaudiri raubiriida mmarammaraa varida hama yopeema mmuaavau yaagueeqama varida fai taikaaravai. Fai mmuaa nnauvaki variaya ivakidiri rapida fai vida raubiriida mmarammaraa varida fai hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. ¹⁸ Itaama vaino Sataango ari seena mmagia maisaiyaatama rapuoonnonno kinai fai mmarammaraa varida hama mmuaavau yaagueeqama varirama kiada fai muaraagakiaaravai. Ngia kiaanoo: Beresebuuro ari yaagueeqaivaa ni mikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaanoo, kiani ¹⁹ mo ngii nnaagiai nuairaiya giaa yaagueeqavaura iya mmagia maisaiya titaani kuaavainnee? Hama Beresebuuraa yaagueeqaivoono ngii seenaiya tasipaivai. Ivaara ngia koonnama niyara yaata utuaa kuaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Anutuuqaa yaagueeqaivo ni tasipaikiai na mmagia maisaiya titaikai kuaavai. Na itaama iikiauko Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira suaivo vaa ngiisi nniivaivee, tiravai.

²¹ Kiaa kioo kava vo kua voovai mmataama kioo tunoo: Fai vaidi yaagueeqa voovono ari suru veeva yau mmataivaa tu kioo vainno ari nnauvaara dioo vaino rikioo inna mminnamminnaiyauvo yoketaama vainaravai. ²² Nnaagiai vaidi yaagueeqa tuanaa voovono numa innaata rapuoonnonno inna yaatara kino rikioo muaraagaino fai inna suru veeva yau mmataivaa ivo yaagueeqama tu kioo vaivaa ravisi varoo inna hoonaiyauvaatama varoo ari seenaiya yapa mminaravaivee, ²³ kiaa kioo tunoo: Gioonna kiaapu voovono hama niyara yoketaivoono inna ni nnammutuaavai. Gioonna kiaapu voovono hama ni tasipama ni mmoori varivoono ni mmooriivaa tuayanna ruaivai.

Mmagia maisaivo kava ari varuuvaki variravai
(Matai 12:43-45)

²⁴ Mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivakidiri pikioo vioo koo mmuyai gaanga yoosin-naiyauvaki ari varinara mmaataivaara buaama roo nuainnonno taikio kuminaikio ariita kua tioo tinoo: Fai na kava vara ranee nini nnau pikiauvaki oro varinaravee, ²⁵ kiasa kioo kava vara ranoo numa taikio ari nnauvo rupi yamaama kioo funnukama kiaikio ²⁶ mmanna nnauvai vaikio too ivaki varioo oro seena mmagia maisaiyauvo inna maisaivaa yaatareera yaaku saivai karasaidiri taaramada vitoo nnikiai iya numa inna tasipama variaavai. Aa vaidi aavaa aakiaivaki tauraa mmagia maisa mmuaavai varikio kiisama maisama varikiai nnaagiai kaayau mmagia maisaiya innaki variaavo kaayau maisama varivaivee, tiravai.

Sirigaira aataru tuanaivaara Yisuuva tiravai

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata gionna kiaapu kaayauma uuya nuuna aakiaivakidiri gionna voovono kua pinaivaa inna tioo tunoo: I kaano ari ausaivakidiri i mmata kioo ari nnaamma i mmuuvaara Anutuuqo innara yoketainoo, ²⁸ tuduu rikioo inna kua sai tunoo: Yo, inna aikioonna kiannano. Mo gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiada iikiai yara Anutuuqo iyara pinaama yoketainoo, tiravai.

Vaidiyya Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa taaraivaara Yisuuva yaparairavai
(Matai 12:38-42)

²⁹ Tuduu gionna kiaapuuya inna suvuau kiada varuduu Yisuuva vo kuavai tunoo: Gionna kiaapu aanna makee variaya koonnama variaano. Iya ari vookarai mmoori-ivaa taara iikiaano. Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa nnaaruaa vaidi Yonaava uuvaa roosiivaa iya ivaa nnaasu taaravai. Fai hama kava voovai taaravai. ³⁰ Fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvu Yonaannanikaraama iinaravai. Nnaaru Ninivee varuu gionna kiaapuuya Yonaava uuvaa tooneema fai ngia makee variaya Na Vaidiivaa Mmaapuuvu iinaravaa taaravaivee. ³¹ Nnaaru kieeta varuu gionna voovono tooya ipunna sainai ngieera ari voopidiri ngioo ngioo vaidi Soromoono tinni ruaivaasidiri kua rikiaanara nniravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Soromoonaa yaatarauvono ngii tasipama variaunoo. Gionnaivo ngieeradiri numa Soromoonaa kuaivaa rikioovaara yapooma Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai ivoono kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kino Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee. ³² Ninivee varuu gionna kiaapuuya Yonaanna kuaivaa rikiada ausa hanigiada yoketaama variravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Na aavaki variauvo Yonaanna yaatarauvono ngii tasipama variaunoo. Ninivee varuuya ausa hanigiada yoketaama varuuvaara yapooma Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparainara suaivaki fai iya kua pinaivaa aanna ngia variaya ngiiki yapa kikio Anutuuqo irisai maisaivaa ngii minaravaivee.

Mmeekiaivau nookiateeraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 5:15; 6:22-23)

³³ Hama gionna kiaapu voovono toobaivaa subi varoo kuupaivaki hatauma yapa kiaivai. Hama yavaivaa varoo ivau tuarapatikama rummua apu kiaikio vaivai. Gionna kiaapuuya mmaanaidiri ngiaya mmeekiaivaa taateeraivaara ivo toobaivaa varoo kiikoo koovau hirivai. ³⁴ A gionna kiaapu voovono i avuuvoono i mmammaivaara mmeekia roosiivai. I avuuvo yoketaama taikiai a mmeekiaivau nuairaivaa roosiima yoketaama nookiannavai. I avuuvo upisiikiai a upisiivaki nuairaivaa roosiima hama a yoketaama nookiannavai. ³⁵ Ivaara mmeekiaivo iiki vaivaa upisiivoono rummua apivoora tuqin-nama yaata utuane. ³⁶ Fai mmeekiaivo i aakiaivaki suvuaino hama upisiivo yopeema mmeekiaivaa rummua apinaravai. Toobaivaa subi kiaavo mmeekiaivo taivaa roosiima i aakiaivaki fai pinaavai mmeekiaivo taanaravaivee, tiravai.

Yisuuva Farisaiyakiata kua mmaanna kiasa

mmiraiyakiatama kua pinaivaa yapeeravai
(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

³⁷ Yisuuva itaa kua kua taika kioodoo Farisai vaidi voovono ni tasipama yeenna nnaaneera Yisuuva tuduu inna nnauvaki vioo inna tasipama yeennaivaa nnooduu ³⁸Farisai vaidiivo tooduu Yisuuva hama ari yaakuuvaidiri tauraa finirama kioo kati yeennaivaa nnooduu ivaara nnikiarairavai. ³⁹ Nnikiarauduu Udaanga Yisuuva inna tunoo: Ngia ngii pereeta kaapa mmaanaiyauvaa fini kiaavo yoketaivaa roosiima ngii mmam-maiyauvo vaikio ngii aakiaiuyavaki ngii mminnamminnaa maisaiyauvo suvuainoo. Ngia gionna kiaapuuya unnakua kua kiada iya hoonahaanaiyauvaa ngiingiiyara ravisi varada maisama variaavai. ⁴⁰ Ngia yaata duunayavee. Anutuuqo ngii nnabaiyauvaa iima kuaivoono ngii aakiaiuyavaatama iivaivee. ⁴¹ Fai ngia ngiingii aakiaiuyauvaa tuqinnadaida mminnaiyauvo ngiisi vaiyauvaa ngii seena mmanna haipuuya mmikio fai ngii aakiaa mmaanaiyauvootama yoketainaravaivee.

⁴² Boo, ngia Farisai vaidiyya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia kiisa mminnaa kapikarai takua roosiuyauvaa yaakuuvaitana utida mmuaavai Anutuuqaani kiadaatada ngia hama safuuma ngiingii seenaiyara tuqinneeraida hama Anutuuqaara pinaama mmuduuya ruaanoo. Ii aataru ivaitana iikiataama vaikiainnaata hama iikiaanoo. Ngia ii aataru ivaitana iidadaida vo aataruyauvai vaa ngia iikiyaiyauvaatama iikiatee.

⁴³ Boo, ngia Farisaiya ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia nuunaira nnauyavaki vida mmaata yoketaiyavunura nnaasu mmuduuya rida variaavai. Ngia yoosinna aakiaiuyavaki nookiaani gionna kiaapuuya ngii teeda kua yoketaivaa ngiyyara kaiyauvaara mmuduuya ruaavai. ⁴⁴ Boo, ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngia mmata nnauyauvaa gionna kiaapuuya hama teeraida sabi ivau nuairaivaa roosiikayavee tiravai.

⁴⁵ Tuduu rikioo mmoori aataru radudeera vaidi voovono inna sai tunoo: Vitaira-o, e itaa kua ti kianna ivo inna kua maisaivaatanna ti kiannanoo, ⁴⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Vaidiyya kaayau mmuaararai mminnaiyauvaa vaidi vooya yaapusaiyavunu kumaata apu kuaivaa roosiima ngia gionna kiaapuuya mmoori mmuaararaiyauvaa iya mmi kiada hama ngiengieeta kiisama iya tasipama mmuaararai mmooriivaa varaavai. ⁴⁷ Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ngii rubu tabeeya forofetaiya ruputuduu putuuyara ngia sikauyauvaidiri iya mmata nnauyauvo yoketaakiaiveera funnukama yoketaama kiaavai. ⁴⁸ Iyaano iya ruputu kioodoo ngieenoo iya mmata nnauyauvaa funnukama kiada ngii rubu tabeeya uuvaa teeda kiaanoo: Inna aikioovaivee, kiaanoo. ⁴⁹ Ivaara Anutuuqaa tinniyaa vau kua yoketaa fafaaraivo vainno tunoo: Na fai forofetaiyaata vaidi ni kuaivaa varada nuairaiyaatama titanai vikiai fai vaidiyyaano vooya vatada iyara kua maisaivaa tida ruputikiai putuaaravaivee. Anutuuqoono itaa kua tiravai. ⁵⁰ Nnaaru ngiau mmata uu suaivakidiri gionna kiaapuuya forofetaiya ruputua rada nnidada aanna makee homo gionna kiaapuuya forofetaiya ruputuaano. Fai aanna makee variaa gionna kiaapuuya forofetaiya ruputuaivaa irisaivaa varaaraivaara nnaaru Anutuuqo fafaarama kioo kuaivo vainoo. ⁵¹ Nnaaru vaidi yoketaa voovai Aveeraa kuminayaa ruputu kioodoo putuduu ivakidiri iima rada nnidada vaidi voovai Sakariaasaa ruputu kioovaa irisaivo fai ngiiki vainaravai. Iya nuunaira nnau pinaivaki vuduu yeena tapi Anutuuqaara hudeeraivo sainai vauduu vo atuu yoketaa tuanaa nnau voovai sainai vauduu iya vuutaivaki Sakariaasaa ruputu kieeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ruputu kioodoo putuuvaa irisaivaa aanna makee variaa gionna kiaapuuya varaaravaivee.

⁵² Boo, ngia mmoori aataru radudeera vaidiyavee. Ngii irisai maisaiyauvo vainoo. Ni kuaivaa rikiada tinni yoketaa vareera aataruuvo sipuuvaa roosiivai. Ngia hama ngii kuataikiada hama kuaivaara kiivaa varada gionna kiaapuuya kuaaree kaiya sipu rairayaama ngieenoo aataruuvaa uuda rammuaavaivee, tiravai.

⁵³⁻⁵⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo ii nnau ivaa pikioo vioo varuduu mmoori aataru radudeera vaidiyyaata Farisai vaidiyyaata ngiari ausaiyauvo kaayauma nnannatooduu Yisuuva haruruo kua voovai koonnama tinai iya kua pinaivaa innaki yapaaraivaara ari vo kua ari vo kuaiyauvaara yaagueeqama inna yaparairavai.

12

Yisuuva unnakua tuuvaara ooqoo tiravai
(Matai 10:26-27)

¹ Yisuuva itaama Farisaiyaata kua tuu suaivaki kaayakaayau gionna kiaapuuya nuunaida varuduu hama iya diaara mmaataatauduu ngiari seenaiya yukuuyauvunu diravai. Dida vauduu Yisuuva iya tasipama numa dioo vainno ari ngiaammuauya kiasa mmioo tunoo: Ngia vaidi Farisaiya puuqaira yeenna roosiikiayara tuqinnama haitatuukiatee. Iya unnakua kiasa iira aataruuvaara na itaa kua kiaunoo. ² Mmuakiasa mminnaiyauvaa rummua apu kaiyauvaa fai rabara kino kooyaa vainaravai. Mmuakiasa mminnaiyauvo hataumaki vaiyauvo fai kooyaa vainaravai. ³ Itaama vaikiyai ngia upisiivaki hauma kiasa kuaivo fai gionna kiaapuuya kooyaa ikiannaivau rikiaaravai. Ngia nnau aakiyauvaki vida sipuuyauvaa rau kiada ngiingii yaataki ngiingii yaataki murumuru kiasa kuaiyauvaa fai gionna kiaapuuya yoosinna vuutaivaki aayanna reeda kooyaa kiaravaivee.

Dee vaidivaara ngia aatuukiaarannee
(Matai 10:28-31)

⁴ Ni seenayaso, na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu vooya ngii mmammaiyauvunu ruputikiyai putuaraivaara sa aatuukiatee. Ngia putikiyai fai iya hama yopeema kava mmoori maisivaa ngii miaaravai. ⁵ Anutuuqaara nnaasu aatuukiateera na ngii giaa ngii miaunoo. Ivoono ngii ruputinai ngia putikio fai ivoono ikia aakiaivaki ngii yapaanaree tioo fai ngii yapaanaravaivee. Kutaa na ngii giaa ngii miaunoo. Innara aatuukiatee.

⁶ Ngia taara sikau kiisakiatatana kiada fai ngia ngiaamma kiisa siganna roosii yaaku saivai varaaravai. Anutuuqo hama iyauvaara vueennainno voovai pikiaivai. ⁷ Ngii kieeta yaasiyauvaa Anutuuqo yaaruoo mmuaavai mmuaavai taivai. Sa aatuukiatee. Anutuuqo ngiiyara yaata utiraivoono ivo kaayau ngiaamma siganna roosiikiyauvaara yaata utiraivaa yaataravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara kooyaa

kiasa kookieera kuavai
(Matai 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Gionna kiaapu voovoona ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno kooyaa tinara: Na aanna Yisuunna nnaagiai nuairavovee, tinai fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo Anutuuqaa aangeraiya avuuyauvunu diee vaina innara kooyaa tinara: Inna ni nnaagiai nuairavovee, tinaravai. ⁹ Gionna kiaapu voovoona ari seena gionna kiaapuuya avuuyauvunu dioo vainno niyara ooqoo tinai fai yapooma Anutuuqaa aangeraiya avuuyauvunu Na Vaidiivaa Mmaapuuvo innara ooqoo tinaravai.

¹⁰ Gionna kiaapu voovoona Na Vaidiivaa Mmaapuuvaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo ivaa rugaanaravai. Gionna kiaapu voovoona Mmannasa Yoketaivaara maisavaivee tiivaa fai Anutuuqo hama ivaa rugaanaravai. Fai tupatupaa vainaravai.

¹¹ Yapooma gionna kiaapu vooyaano fai ngiari nuunaira nnauyauvaki ngii vitada ngiari kieetaiya avuuyauvunu kua pinaana ngii yapa kikiyai sa ngia iya sai kiaara kuaiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ¹² Fai ii suai ivaki Mmannasa Yoketaivo ngia sai kiaara kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Hoona suvuau kumimaka vaidiivaara Yisuuva tiravai

¹³ Tuduu gionna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri vaidi voovoona Yisuunna tunoo: Vitaira-o, ni napoova vaa putikio ni vaavova ari nnaasu hoonahaanaiyauvaa varainoo. Eenoo tino too saiyaavai ni miaivee, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Boo, ni vaidivai. Hama na kua pinaivaa radudeera vaidivai diauvaivee. Hama na ngii mminnaiyauvaara diee vaina itaqitaama yapaateera kiaunoo, ¹⁵ kiasa kioo gionna kiaapu mmuakiasa tunoo: Ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Sa mmuakiasa mminnamminnaiyauvaara teekio ngii varaataakiyauvaara yaata utuatee. Gionna kiaapu voovoona hama kaayau mminnamminnaiyauvaa varaanarivaara varivaivee. Fai ivo kaayau hoonahaanaiyauvaa varano iyauvoono hama varira tuanaivaa yopeema

inna mminaravaivee, ¹⁶ kias kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuvaivoono mmoori varaikio yeennaiyauvo kaayauma kaanaivai. ¹⁷ Kaanaikio too ivo yaata utuoo ariiyara tinoo: Hama ni yeenna iiraiyauvaa yapaanara nnaunnaatainoo. Na dataama iikiaunnee? ¹⁸ Inna aikioo, fai na ataama iinaravai. Ni yeenna yapau nnauyauvaa havarata kiee fai pinaa nnauyauvai heekaanaravai. Heeka kiee ivaki ni yeennaiyauvaata ni hoonahaanaiyauvaatama yapaanaravaivee. ¹⁹ Fai na itaama iina niniiyara tinara: Na vaidi yoketaavaivee. Mminnamminnaa yoketaiyauvo ni suvuainoo. Fai vo nuanu vo nuanu hama na pinaa mmooriyyauvaa varaanaravai. Fai na kati variee nnoori nnee yeenna nnee sirigaina varinaravaivee, tinaravai. ²⁰ Ivo yaata utuoo itaa kua tiivaara Anutuuoqo inna tinoo: A yaata duunakuavee. Fai aa heena aavaki a putinaravaivee. Mo a putino gioono aa mminnaa a yapa kiasa aayauvaa varaanarannee? ²¹ Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kaayau mminnamminnaiyauvaa ngiariini yapa kiaiya ii vaidi ivaa roosiikaayavee. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaa ngiariini yapaavovo suvuaikea iya Anutuuoqaa avuuvau kumina tuanaaya variaavaivee, tiravai.

*Anutuuoqaa kuaivaa yoketaama rikiaateera Yisuuva tiravai
(Matai 6:25-34)*

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuauya tunoo: Itaama vaikiaina na ngii giaa ngii miaunoo. Sa pinaama ngiengie mmatayaa variraivaara yaata utida sa ngiengie yeenna nnaaraivaara kaayauma yaata utuatee. Sa ngia uyira rairaiyauvaa ngiingii mmammayaa uyuaaraiyauvaara kaayauma yaata utuatee. ²³ Hama ngia yeenna nnaaraivaara nnaasu variaavai. Hama ngia ngiingii mmammaiyauvunu funnukaki-aaraivaara nnaasu ngii mmammaiyauvo vaivai. ²⁴ Ngia ngiaamma kuangedaiyauvaara yaata utuatee. Iya hama vuayeennaiyauvaa hau utida tau ruua rada ngiari yeenna yapeera nnauyauvaki yapa kiasavai. Anutuuoqoono yeennaiyauvaa iya mmiivaivee. Anutuuoqo ngiyyara tuqinneeraivoono ngiaasukuaiyara tuqinneeraivaa yaataravai. ²⁵⁻²⁶ Ngiiikidiri deevoono ari varinarivaara pinaama yaata utuoo oro hayu yapaanarannee? Hama yopeemavee. Ii ngia yaata utida ngiingii variraivaa hayu yapaaravee kiasa kua ivo kiisakiatavee. Mo ngia hama aikiooma ii kiisa kua ivaa iirama kiada aaniira ngia pinaa mmoori ari vookaraiyauvaara pinaama yaata utuaarannee? ²⁷ Ngia tuqinnama mauraiyauvo mmatayaa uriiyauvaara yaata utida rikiaatee. Hama iyauvo vaidi ti roosiima ngiari uyira rairaiyauvaa iima kiada variaavai. Iyauvo kati ari mmaara urikiyai iyauvaa taavo yoketaivai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Itaama mauraiyauvo urikiyai iyauvaa taavo yoketaiyauvoono nnaaruaa vaidi kieetaivaa nnutuuvo Soromoono ari mmammayaa uyira raira ari vookaraiyauvaa uyua kiaiyyauvaa yaatara kiasavai. ²⁸ Ngia kiisama Anutuuoqaa kutaavaivee kiasaaso, Anutuuoqo maura ikiauyauvaa yapa kiasa makee urikiyai turau vaidiyya hamuku kiada ikia mmuturuaraiyauvaara ivo tuqinnaivai. Ivo mauraiyauvaa itaama tuqinnaineema ngiyyaraatama tuqinnaanaravai. Ngii mmammayaa uyira rairaiyauvaa ngii minaraivaara ngia aaniira kaayauma yaata utuaannee? Fai ngii minaravaivee. ²⁹ Dee nnoorivai nnaarannee? Dee yeennavai nnaarannee? Ivaara sa pinaama yaata utuatee. Sa ngia airi yaata utuatee. ³⁰ Vaidi hama Anutuuoqaa kua rikieeraiya ii mminnaa iyauvaa varaarivaara pinaama yaata utuaavai. Ngii variraivaki ii mminnaa iyauvo hameetaivaara vaa ngii Gioova rikiaivai. ³¹ Sa iyauvaara yaata utuatee. Anutuuoqo gioonna kiaapuuyara diraivaa varaarivaara tauraa yaata utuatee. Fai itaikio Anutuuoqoono ii mmuakiasa mminnaa iyauvaatama ngii minaravaivee.

*Yisuuva ngiau aapu vau mminnaa yoketaiyauvaara tiravai
(Matai 6:19-21)*

³² Ngia ni puara sipisiipaiya roosiikiyai sa aatuukiatee. Fai ngii Gioova ngiyyara yoketaaino gioonna kiaapuuyara diraivaa ngii minaravai. ³³ Ngii mminnamminnaa mmuakiasavai varada oro vaidi vooya mmida irisai sikauyauvaa varada oro mmanha haipu gioonna kiaapuuyaa mmiatee. Ngiau aapu vai mminnaa hama taikaanaraiyauvaara

nnaasu yaata utida iyauvaara mmoori varaatee. Ngiau aapu vai mminnaiyauvo fai hama raubiriinno taikaanaravai. Hama vaidiia numa iyauvaa mmuara varaaravai. Fai hama kegenaiya iyauvaa hatoka nnaaravai. ³⁴ Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngiau aapu vai mminnaivaara mmuduuya ruoo fai ivaara nnaasu yaata utinaravai.

Mmoori vareeraiya vaa teerama kiaiya roosiima variatee

³⁵ Mmoori vareera ngiaammuauya ngiari mmoori varaivaara ngiari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kiada toobaiyauvaa subi teerama kiada variaaneema ngieeta itaqitaama teerama kiada variatee. ³⁶ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo yaapeeri buusaivakidiri nnaa kioo nninaraivaara faannakiaaneema ngieeta faannakiatee. Ivo ngioo sipuuvau rinai iya akiairainai innara hatuaaraivaara iya faannakiaavai. ³⁷ Mmoori vareera ngiaammuauya iya nnoonnaivo nninai teeda fai iya avu teeda vaidi innara teerakiaiya fai yoketaama variaaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Iya itaikio too fai ivoono ari buruqaiyauvaa uyu supugiaa kioo tinai nnikio too yeennaiyauvaa iya mminnaravai. ³⁸ Fai ivo heena tammaaki nninarannee? Vara kakaraa akua tino nninarannee? Fai ngioo teenai vaa iya teerama kiaiya yoketaama variaaravai. ³⁹ Aa kua aavaa rikiaatee. Vaidi voovoono nnauvaki mmuara vareera vaidiivo nninara suaivaa nnau nakaaravo rikioo avu taitiri. Mmuara vareera vaidiivo ivaki ngioo hama yopeema sipuuvaa rukaitu kioo ngioo vioo mminnamminnaiyauvaa mmuara varaitirivee. ⁴⁰ Ivaaraida mmuaanaa teerakiatee. Hama ngia rikieera teera suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvo fai kava tiinaravaivee, tiravai.

*Yoketaa mmooriivaata maisa mmooriivaatama vareeraiyara Yisuuva tiravai
(Matai 24:45-51)*

⁴¹ Tuduu rikioo Petooso inna sai tunoo: Udaanga-o, a ii mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kiee kianna kua ivaa tiyara nnaasu kiannavainnee? Vara mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama kiannavainnee? ⁴² tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Dee mmoori vareera ngiaammuauvoono tinni yoketaivaa varoo ari mmooriivaara hama pikieerainno mmannammanna yaagueeqama nnaasu iinnee? Itaama ii ngiaammuauvaa vaidi nnoonnaivo kieetavai inna yapa kiaiikio inna nnauvaara haitatuunno seena ngiaammuauya yeenna nneera suaivaki yeennaiyauvaa duuyama kioo iya mmiivai. ⁴³ Ivo itaama varikio nnoonna vaidiivo ngieeradiiri vara ranoo numa ari nnauvaki taikio homo yoketaama mmoori varoo varikio too ngiaammuauvaara inna yoketaivai. ⁴⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ii ngiaammuaui ivaa vaidi nnoonnaivoono ari hoonahaana mmuakiaayauvaara haitatuura ngiaammuauvai inna yapaanaravai. ⁴⁵ Fai iqii ngiaammuaui ivoono hama itaama iirama kioo ariiyara yaata utuoo tinara: Nnoonnaivo hokoba suai ipi varioo hama akiairaama nninoo, kua kioo ari seena kiatanna ngiaammuauya ripiinno ruputuoo pinaa yeenna nnoo nnoori kapikaraivaatama nnoo kumimakainno varinono ⁴⁶ yapooma hama ivo rikioo teera suaivaki nnoonnaivo ngioo inna ruputu rutaka kagaari kino ivo vaidi mmoorira haunninniiraiya variraivaki kuanaravaivee.

⁴⁷ Ngiaammuaui voovoono ari nnoonnaivo tii kuaivaa vaa arinaima rikioonnaata vioo inna kuaivaa pikioo hama ivo tii mmooriivaa iinno teerataarairama kioo fai nnoonnaivo irisaivaa pinaama inna ripiinaravai. ⁴⁸ Vo ngiaammuaui voovoono hama tuqinnama ivo tii kuaivaa rikioo arinadiiri sabi ivo tii mmooriivaa iinno koonnama kino fai nnoonnaivo irisai kiisama inna ripiinaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai pinaa mmooriivaa inna mminaree kua ivo aikiooma iikiaiveeraivaara arinaima taa kioo rikiaa kioo inna mmino too yaagueeqama mmooriivaa varaivee. Ivo pinaa ari vookarai mmooriivaa inna mmino too yaagueeqama kioo mmooriivaa ari vookaraama varaivee.

*Yisuuva mmatayaa tuuvaara gioonna kiaapuuya nnammutuannammutuaa iiravai
(Matai 10:34-36)*

⁴⁹ Rapiraivo ikiaivaa roosiima mmataivau vakiaiveeraivaara na tiiravai. Ii rapira ivo ikiaivo teerayaama akiairaama taanaraivaara ni yoketaainoo. ⁵⁰ Mmamma nniitaraivo

nnoori apiraivaa roosiima fai na varaanaravai. Hama na vareera homo variauko ni ausaivo mmuaararainoo. ⁵¹ Ngia yaata utuaani na gionna kiaapu mmatayaiya ausa nuufaivaa mminaraivaara na tiiravainnee? Hama na ivaara tiiravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya hama ausa nuufaivaa tasipama mmuaavau varirama kiada iya mmarammaraama variaivaara na tiiravai. ⁵² Anna na variaua suaivakiaata nnaagiai suaivakiaatama fai mmuaa nnauvaki yaaku saivai variyaiya fai taara yaata utida taaravoomaano voovau varikiai taaramaano voovau variaaravai. ⁵³ Iya mmarammaraama varida fai kookiaiya voovau varikiai mmaapuuya voovau variaaravai. Kaanokiaiya voovau varikiai iya raunnaapuuya voovau variaaravai. Nnaaputuuya voovau varikiai ngiari nnaaputuuya voovau variaaravaivee, tiravai.

Yisuunna oyaivaara hama iya tuqinnama rikieeravai
(Matai 16:2-3)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua kua kioo vo kuavai gionna kiaapu kaayauya kua mmioo tunoo: Ngia namaivo rau kiaikiai teeda akiairaama kiaanoo: Kiisa suai vatiivo rinaravee, kiaavo vatiivo ruaivai. ⁵⁵ Ngia taavo ooruruuvo utikio ngiauvo rupikiai teeda kiaanoo: Inna suaivo taanara iinoo, kiaavo suaivo taivai. ⁵⁶ Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia ngiau mmataivaa teeda suaivo taanaraivaara arinaima teeda vatiivo ruanaraivaara arinaima taavai. Mo ngia aanna makee ta variaunna suai aavaki hama tuqinnama teeda hama ni oyaivaara arinaima rikiaavai.

Vaidiivo kua pinaana i yapaana tinai rikiee

innaata kua tiee safuukianee
(Matai 5:25-26)

⁵⁷ Ngia aaniira hama ngiengieenoo ngiingii kuaivaa kua safuuma kiada variraidaida kua pinaivaara dira vaidiivaasi kuaannee? ⁵⁸ Fai vaidi voovoono kua pinaivaa iiki yapaanee kua i vitoo kua pinaivaara diraivaasi vivoora aataru tammaivaudiri innaata kua tiee safuuma kuaanee. A hama itaino fai ivo i vitoo kua pinaara diraivaasi vino fai ivoono oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa i mmioo rikioo fai ivoono i vitoo oovi nnauvaki i yapaanaravai. ⁵⁹ Na i kua i mmiaunoo. Fai a ivaki variee irisaivaa inna mmiee mmiee kiisa vookiata hama mmirama kiee fai mmannammanna oovi nnauvaki variee mmi taika kiee mmaanai tiee kuanaravaivee, tiravai.

13

Hama fai ngia ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikieerama kiada fai ngia putuaaravai

¹ Karirayaa vaidiiva puaraiyauvaa kati Anutuuqaara ruputu huduoya ngiari mmoori-ivaa iida varuduu rikioo kieeta vaidi Piratuuso ari ngiaammuauya titooduu vida vooya ruputuduu putiravai. Yisuuva gionna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki vooyaano ii mmayaaya ivaara Yisuunna kua mmiravai. ² Kiaa mmuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Ngia yaata utida kiaanoo: Karirayaa vaidiiva Piratuuso itaama ruputuuya mminnamminnaa maisaiyauvo seena Karirayaa gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaatarainoo. Iya kaayau mmamma nniitaroo maisauvaa varoovaara ngia yaata utida itaa kua kuaannee? ³ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada fai iya putuneema ngieeta putuaaravee. ⁴ Yoosinna Siruaama vau nnauvo havarata roo vaidi yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma ruputu kioodoo putuu mmayaayaivaara yaata utuatee. Ngia ivaara yaata utida kiaanoo: Iya gionna kiaapu Yerusareema variyaiya yaatarada maisamaisama variaayaveeda kuaannee? ⁵ Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama iya mminnamminnaa maisaiyauvo mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa yaataravai. Fai ngia hama ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa

pikiada hanigiada yoketaama varirama kiada iya putuneema fai ngieeta putuaaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivo hama iira vauvaa mmataama kioo tiravai

⁶ Kiaa kioo Yisuuva mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya tunoo: Vaidi voovoono vuaina mmooriivaki nnaammuayaivaa roosiivaa utu kiaikio urikio too oro iiraivaara buainnonno taikio kuminaivai. ⁷ Kuminaikio rikioo vaidi mmoorira haitatuuraivaa tinoo: Taanee. Taaravooma nuanu na numa aa nnaammuaya aavaki iiraivaara buainana tauko kuminainoo. Hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Mo aaniira ivo uruoo kuminayaa mmataivaa nnammariivaa varainnee? ⁸ tikio rikioo mmoorira haitatuura vaidiivo inna sai tinoo: Nnoonna-o, mmuaa nuanuvai pikinai tee na mmataivaa hanuu kiee puara naaraivaa hakua ree ivaa oyaivaki yapaanaravai. ⁹ Yapa kino rikioo iiraivo vaino too ti yoketainaravai. Hama iiraivo vainai tee inna aikioo hanaa rakammua ree kagaari kiaanee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva gioonnaivaa mmookaivo umaagauvaa tuqinneeravai

¹⁰ Kati varira suai voovaki Yisuuva nuunaira nnauvaki vioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmioo varuduu ¹¹ gioonna voovoono mmagia maisaivo numa innaki varuduu yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu ivo ari vookarau pinaa nniitaroovaa varooduu mmookaivo umaagauduu hama yopeema mmookaivaa radudoo safuuma nuauvoono ivaki variravai. ¹² Ivaki varuduu Yisuuva inna too tunoo: Gioonna-o, makee i nniitaraivo taikaivee, ¹³ kiaa kioo innayaa ari yaakuuvaitana utuu saivaata mmookaivaa raduda kioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tudu rikioo nuunaira nnauvaara dira vaidiivo Yisuuva kati varira suaivaki gioonnaivaa tuqinnoovaa inna nnannateeravai. Inna nnannatooduu ivo gioonna kiaapuuya tunoo: Yaaku saivai karasaidiri mmuaa suaivaki nnaasu ta mmoori varaunnava. Ii suai iyauvaki nnaasu nnikio vaidiivo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaravai. Sa kati varira suaivaki ngii nniitaraiyauvaara ngiatee, ¹⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Ngia huobavainna unnakua nnaamuru tuanaayavee. Ngia mmuakiaaya kati varira suaivaki ngii puara nnauyauvaki vida puara burimakau togiiyauvaatama rakuasaa kiada vitada oro nnooriivaa mmiaavaivee. ¹⁶ Aa gioonna aavo Aparahaamaa oyaivakidiri diitai aavaa Sataango nniitaraivaa maisaivaa yeena rau kiaivaa roosiivai inna mmikio yaakuuvaitana yuku saivai sainaidiri taaravooma nuanu taika kioo itaama varivai. Mo kati varira suaivaki na inna nniitaraivo yeena roosii rau kiaivaa na tino taikaanarannee? Vara hama na tino taikaanarannee? ¹⁷ tuduu rikiada Yisuuva ari nnammutuayaiva iva tuu kuaivaara iya mmamma maisauduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuuva uu mmoori yoketaivaara sirigairavai.

Yisuuva uru kiisa masateeraivaudiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 13:31-32; Marakaa 4:30-32)

¹⁸ Yisuuva tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo inna aaniivai roosiivainnee? Na dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minarannee?

¹⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo uru kiisakiata nnaammuaya uruuvaa roosiivaa nnutuuvo masateeraivaa roosiivai. Vaidi voovoono ii uru ivaa varoo ari mmooriivaki rututuooma kiaikio uruoo yatarivai diivai. Dikiai ngiaammaiya numa inna hammaraiyauvaki ngiisaiyauvaa heeka kiada vakiaavaivee, tiravai.

Yisuuva puuqaira yeennaivaa mmataama kioo tiravai

(Matai 13:33)

²⁰ Yisuuva itaa kua kiaa kioo kava iya yaparainno tunoo: Dee mmatayaa diaa mminnaavaudiri na mmataama kiee Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara ngii giaa ngii minarannee? ²¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Gioonna voovoono ii yeenna ivaa varoo paravuaa saaba taaravoomaivaki hanigiaanigieema kioo yapa kiaikio vainno eyommaavai puuqavaivee, tiravai.

Yisuuva keegia kiisaivaara tiravai
(Matai 7:13-14,21-23)

²² Yisuuva itaa kua kua kioo vioo nnoonna yoosinnaiyauvakiata kiisa yoosinnaiyauvakiatama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiaa roo nuainnonno Yerusareema kuane kuaa aataruuvau vuduu ²³ gioonna kiaapu voovoono inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, Anutuuqo kiisa gioonna kiaapuuya nnaasu vitoo aataru yoketaivau yapaanarannee? tuduu rikioo iya tunoo: ²⁴ Keegia kiisaivaki kuaaraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ivaki kuaaree kua kiada fai hama yopeema ivaki kuaaravaivee.

²⁵ Nnau nakaaraivo diitoo sipuuvaa rau kinai ngia oro mmaanaivau dida vaid sipuuvau rida kiaara: Udaanga-o, sipuuvaa tiini hatuaanee, tikio fai ivo sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee, ²⁶ tinai fai ngia sai kiaara: Mo ta i tasipama yeenna nnooriivaa nnaunnani a ti yoosinnaivaki nuainna mmayaayaivaa ti kuaa ti mmiannakuavee, ²⁷ tikio rikioo fai ivo ngii sai tinara: Ngia deepidiriida ngiaanee? Na ngii giaa ngii miaunoo. Hama na ngii yoosinnaivaa tauvaivee. Ngia maisa mmooriivaa iira nnaamuruyavee. Ngieera kuatee. Fai nnau nakaaraivo itaa kua tinaravaivee. ²⁸ Yapooma fai nnaaru varuu vaidiia Aparahaamo Isaako Yakoopainna mmuakiaa forofetaiyatama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki varikio Anutuuqo ngii ooqoo tinai ngia mmaanai varida teekio ngii nnannateenai fai ngiingii avaiyauvaa hakutikio ngii ausaiyauvo mmuaarareenai rataaravai. ²⁹ Suai raari raipidiri suai haatapaipidiri tooya sai tooya sainaidiri ngiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqo iyara dira yoosinnaivaki varida yeenna nnaaravai. ³⁰ Makee gioonna kiaapu vooya nnaagiai variaya fai tauraa variaaravai. Gioonna kiaapu vooya makee tauraa variaya fai nnaagiai variaaravaivee, tiravai.

Yisuuva Yerusareemaiyara mmuduuya riravai
(Matai 23:37-39)

³¹ Tuduu mmuai suaivaki vaidi Farisai vooya numa Yisuuva tunoo: Herooto i ruputinai putinaraivaara rikiee aa yoosinna aavaa pikiee ai yaatu kuane, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Oro vaidi avaikarai fai mmaraara roosiivaa kuaa mmida kiatee: Na makeennaata turaunnaata mmagia maisaiyauvaa titanai vikiai nniitaraiya tuqinnee dita fai na ni mmooriivaa iima taika kuaanaravaivee, kiatee. ³³ Ivo ni ruputinara tinainnaata na makeennaata turaunnaatama ditaata nene rikiau aataruuvau kuanaravaivee. Hama dee yoosinnavaki vaidiia forofetaiya ruputuaavai. Yerusareema ivaki nnaasu iya ruputuaavai. Fai vo yoosinnavaki ruputikio hama yoketainaravai. Koonnainaravai.

³⁴ Boo, gioonna kiaapu Yerusareemaiyaso, ngia forofetaiya ruputuaani putuaani gioonna kiaapu Anutuuqo ngiisi titeeraiya ngia sikauyauvaadiri habati kiada ruputuaani putuaavai. Kakaraa kaanaivo ari nnaakaraiyauvaa rupi nuunama ari haayaivaadiri rummua apineema na airineetu ngii rupi niniisi nuunainee kiaukai ngia niyara ooqoo kiaavai. ³⁵ Rikiaatee. Vaa ngii nuunaira nnau pinaivaa Anutuuqo pikiaikio mmanna nnauvai vainoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama kava ni taaravai. Fai yapooma ngia niyara kiaara: Udaangaivo titooduu tuuvo nninaraivaara Anutuuqo innara yoketaakiaivee, kua kiada fai ngia kava ni taaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

14

Yisuuva vaidi nniitaroovaa tuqinneeravai

¹ Kati varira suai voovaki Yisuuva vaidi Farisai kieeta voovai nnauvaki vioo yeennaivaa nnoo varuduu teeda gioonna kiaapuuya inna puru varida teeda vauduu ² vaidi voovoono inna yuku yaakuuvo yootoovo Yisuuva avuuvau variravai. ³ Varuduu too Yisuuva kua mmaanna kua mmira vaidiiaata Farisaiyaatama yaparainno tunoo: Ti mmaanna tuu kua aataruuvo dataa kuainno tiinnee? Fai ta kati varira suaivaki vaidi nniitaraiyaa tuqinnaaranee? Vara hama tuqinnaaranee? ⁴ tuduu rikiada iya kua seemuaa variravai.

Kua seemuaa varuduu Yisuuva vaidi yuku yaakuuvo yootoovaa vitoo tuqinnama kioo titooduu viravai. ⁵ Vuduu too Yisuuva iya tunoo: Fai ngiikidiri vaidi voovoona kati varira suaivaki inna mmaapuuvonnee vara inna puara burimakauvo doofa nnooriivaki tuoo vino rikioo fai aikiooma ivo utu raririima kati naatauvau yapaanarannee? Vara too pikiaanarannee? Fai ivo utu raririima kati naatauvau yapaanaravee, ⁶ tuduu rikiada iya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

Iya nuunaida buusa nneeraivaara Yisuuva tiravai

⁷ Yisuuva yeenna nneera suaivaki gionna kiaapu vooya ngiariiyara nnaasu yaata utida mmaata yoketaiyauvunu varuduu too mmatayaa diaa mminnaa voovaudiri mmataama kioo mmuakiaaya tunoo: ⁸ Gionna kiaapu voovoona yaapeeri yeenna nneera suaivaki aiyara aayanna tinai sa oro mmaata yoketaivau tauraa varianee. Buusa nakaaraivo vaidi voovai nnutuuvo pinaavai vaivaara aayanna raanara iinainnaata a tauraa oro mmaata yoketaivau varinarainnoo. ⁹ Fai a varino buusa nakaaraivo numa i tinara: Tiee vino rikioo vaidi nnutuuvo pinaavai vaivo aavau variaivee, tinai fai a tiee mmee nnaagiai mmaataivau oto varino i mmamma maisainaravai. ¹⁰ Buusa nakaaraivo aiyara aayanna tinai rikiee oro nnaagiai mmaataivau varino rikioo fai buusa nakaaraivo numa i too tinara: Ni vaidi-o, diitee numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, tinai rikiada fai mmuakiaa gionna kiaapu ivaki variaya aiyara yoketaavee kiaravai. ¹¹ Gionna kiaapu voovoona ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gionna kiaapu voovoona tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuuqo vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

¹² Kiaa kioo vaidiivo ari nnauvakira inna maavee tuuvaa tunoo: Fai a buusaivaa iinna sa ai seenaiyaraata ai kata vayaiyaraatama ai oyaiyaraata i seena hoona suvuakuaiyaraatama aayanna kianee. Fai a iyara aayanna tinai i yeennaiyauvaa nnaa kiada irisaiyauvaa i mmikiai fai a ivaudiri irisaiavaa varaanarakuavee. ¹³ Fai a buusaivaa iinna mmanna haipuuvaraata vaidi yuku yaaku maisakiaiyaraatama mmudannarakiaiyaraata avu huruutakiaiyaraatama aayanna tinai numa nnaatee. ¹⁴ Iya hama yopeema irisaiyauvaa i mmiaaraivaara fai Anutuuqo aiyara yoketainaravai. Yapooma gionna kiaapu ausa hanigieeraiya putuaiyauvakidiri diitaara suaivaki Anutuuqo irisai yoketaivaa i mminaravaivee, tiravai.

*Yisuuva buusa pinaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 22:1-10)*

¹⁵ Tuduu rikioo vaidi voovoona Yisunna tasipama yeenna nnoovo inna kuaivaa rikioo inna tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki fai gionna kiaapu voovoona yeenna nnaanaraivaara Anutuuqo kaayauma innara yoketainaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vo suai vaidi voovoona buusa pinaivaa iima kioo gionna kiaapu kaayauyara aayanna tiivai. ¹⁷ Aayanna tikio rikioo buusa nnaara suaivo vainima vaikio rikioo vaa tauraa aayanna tiiyara ivo ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titaikio oro tinoo: Ha ngiaannee? Vaa ta buusaivaa teerama kiaunnaano, ¹⁸ tikiai rikiada iya mmuaavai mmuaavai mmuaakaraama hama iya kuataikiai ngiari vo mmooriyauvunudiri yaadata rummua kiada kiaavai. Tauraa tiivoona mmoori vareera ngiaammuauvaa tinoo: Boo, na mmata voovai yookaama kiauavaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ¹⁹ Itaa kua tikio rikioo voovoona tinoo: Na puara burimakau yaakuuvaitana sikaunnaadiri yookaama kiee varauyauvaa taanara kuanaravee. Na kiau kua aavaa a kava viee inna kiaa mmianee. ²⁰ Itaa kua tikio rikioo voovoona tinoo: Na ikiataa nnaata varauvaara yaata utuee hama na yopeema kuanaravee, ²¹ tikio rikioo mmoori vareera ngiaammuauvo numa ari nnoonnaivaa iya itaa kua kiaa kuaiyauvaa inna kiaa mmiivai. Kiaa mmikio rikiakio kaayauma inna nnannataikio ari ngiaammuauvaa kiaa mmioo tinoo: Akiiraama viee yoosinna aataruuyauvaki buaama ree tee gionna kiaapu mmanna haipuuvaraata yuku yaaku maisakiaiyaraatama avu huruutakiaiyaraatama mmudannarakiaiyaraatama vitee ngianee, ²² tikio rikioo oro iya kiaa sunoo numa ari nnoonnaivaa tinoo: Nnoonna-o, vaa a kianna kuaivaa

na iima kiauko hama nnauvo suvuainoo, ²³ tikio rikioo ari nnoonnaivo inna sai tinoo: A kava vara ranee viee aataru nnoonnaiyauvaki buaama ree tee kiisaiyauvakiaatama buaama ree teenai gioonna kiaapu ivaki variaya i teekiai yaagueeqama tinai ngiatee. ²⁴ Ni nnauvo suvuakuaiveera tinai ngiatee. Na ngii giaa ngii miaunoo. Tauraa na aayanna kiauya hama numa ni buusaivaa nnaaravee. Nnoonnaivo itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Ngia tuqinnama yaata utu kiada Yisuunna nnaagiai kuatee
(Matai 10:37-38)*

²⁵ Tuduu kaayau gioonna kiaapuuya Yisuunna tasipama nuauduu iva hanigia iya too tunoo: ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono niisi ngioo ari kaano koovaitanaara pinaama mmuduuya ruoo ari nnaata nnaakaraiyara pinaama mmuduuya ruoo ari kata vayaa nnunna nnayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari variraivaara pinaama mmuduuya ruaivo fai hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravee. ²⁷ Gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapuuya ni nnaagiai nuaivaara inna ruputikio na putuauneema ivo putinaraivaara hama ee-oo tioo ni nnaagiai nniivo inna hama ni nnaagiai nuairanavai. ²⁸ Fai ngiikidiri dee vaidi voovoono nnau hokobaivaa heekaanaree tioo tauraa mminnaiyauvaa yookainara sikauyauvaa yaarummua teeno aikiooma vaino fai nnauvaa heeka taika kiaanarivaara yaata utiinee? Fai ivo itainaravai. Fai hama aikiooma sikauyauvo vaino fai hama yopeema heeka taikerainno ruukama pikiaanaravai. ²⁹ Fai hama yaarummua teerairainno ivo tuunna kuabaiyauvaa hara kioo teeno hama sikaunnaataino rikioo fai pikianai rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya nnauvaa teeda innara raikiaaravai. ³⁰ Innara raida fai kiaara: Aa nnau aavaa heekai vaidiivo hama yaagueeqama heeka taikeera ruukama pikiaivaivee, kiaravaivee. ³¹ Fai vaidi kieeta voovoono ari vo kieeta vaidiivaata rapinaree kaa kioo tauraa varioo ari rapira vaidiiva yaarummua teeno innasi kaayau (10,000) varikio rikioo vuai kieetaivaasi kaayakaayau (20,000) varikio rikioo ivaara yaata utuoo tinara: Fai ta titi yaatara titi yaatara kiarannee? Vara hama yopeema titi yaatara titi yaataraannee? tinaravai. ³² Fai hama yopeema yaataraatama vaino kieeta vuaivo ngieera homo varino rikioo vaidi kua varada nuairaiya titanai vida inna kiaara: Nnikiai fai ta hama rapiraida kati mmuaavau variaaravee, kiaravee. ³³ Yisuuva ii kua ivaa kaa kioo tunoo: Itaama vaino fai gioonna kiaapu voovoono ngiikidiri ariisi vai mminnaa mmuakiaayauvai hama pikioo fai ivo hama ni nnaagiai nuaira gioonna kiaapuvai varinaravaivee, tiravai.

*Yisuuva yorokuuvo maisauvaara tiravai
(Matai 5:13; Marakaa 9:50)*

³⁴ Yorokuuvo inna yoketaa mminnaavai. Yorokuuvo vainnonno maisainai fai ngia aaniivaadiri iikio kava yoketainarannee? Hama yopeemavee. ³⁵ Maisai yorokuuvaa fai mmooriivaki mmataivaa tasipama yapa kikio rikioo fai koonnainaravai. Fai hama mmataivo yoketainaravai. Fai maisai yorokuuvaa puara naaraivaa tasipama yeenna mmaara mmataivaki yapa kikio rikioo hama yoketainaravai. Fai kati kagaari kiaravai. Gioonna kiaapu voovoono arinaima kua rikiaivoono ii kua ivaa arinaima rikiaivee, tiravai.

15

Yisuuva puara sipisiipa raubiruuvaidiri

*mmataama kioo tiravai
(Matai 18:12-14)*

¹ Tuduu vo suai voovaki sikau takiisa vareera vaidi maisaiyaata mmaanna tuu kuaivaa hatokeera maisa gioonna kiaapuuyaatama Yisuunna kuaivaa rikiaaree kaa innasi nuunaida variravai. ² Nuunaida varuduu vaidi Farisaiyaata vaidi kua mmaanna kaa mmiraiyaatama ausa pirisauduu ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Mo aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera gioonna kiaapu maisaiyaatama kua tioo varioo iya tasipama yeenna nnainoo, ³ tuuvaara Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaidiri

mmataama kioo tunoo: ⁴ Ngiikidiri dee vaidivoono aa na tinara kua aavaa hama iinnee? Vaidi voovoono yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kioo (100) puara sipisiipaiyauvaa virikio voovai iyakidiri raubiriikio saiyouvaa (99) koo mmuyai gaangaivau pikioo mmuaavai raubiriivaara buainnonno taikio ⁵ inna too vaikio too inna mmuduuyaivo yoketaikio vita ari vaaveevaki hara varoo ⁶ ari nnauki vioo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaivaki variayaraatama aayanna tioo tinoo: Ni puara sipisiipa vaa raubiriima kiaivaa na tee vitauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivai. ⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai gionna kiaapu vooya (99) variaya ngiarriyara kiaanoo: Ta yoketaaya variaunnao. Ta dee mminnamminnaa maisaiyouvaara ausa hanigiaarannee? kias kiada variayara ngiau aapu variaya fai hama iyara pinaama sirigakiaaravai. Gionna kiaapu voovoono ari mminnamminnaa maisaiyouvaa fai pikioo hanigioo yoketaama varinai iya puara sipisiipaivara sirigakiaaneema fai ngiau aapu variaya pinaama innara sirigakiaaravaivee.

Yisuuva sikau raubiruuvaidiri mmataama kioo tiravai

⁸ Vo kuavaara yaata utuatee. Gionna voovoono sikau yaakuuvaitana utikio rikioo voovai tioo vioo raubiriikio rikioo ivo aaniivai iinnee? Ivo toobaivaa subi varoo nnauvaa rupiara roo tuqinnama buainnonno taikio ⁹ inna too vaikio too varoo ari seenaiyaraata ari mmuaa yoosinnaiyaraatama aayanna tioo tinoo: Na ni sikau raubiriima kiauavaa vaa na tauvaara nnikiai ngieeta neetama sirigakiaaravee, tiivaivee. ¹⁰ Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya sikauvaara sirigakiaaneema gionna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisa suvuai voovoono ari mminnamminnaa maisaiyouvaa pikioo hanigioo yoketaama variivaara Anutuuqaa aangeraiya fai innara pinaama sirigakiaaravaivee, tiravai.

Yisuuva ngiaammuaui raubiruuvaidiri

mmataama kioo tiravai

¹¹ Yisuuva itaa kua kias kioo vaidi mmatayaa diaa voovaidiri mmataama kioo tunoo: Vaidi voovoono ari mmaapuuvaitanootama varida ¹² ngamiisaivoono ari koonna tinoo: Napoo-o, ai mminnamminnaa saiyouvaa niini yapa kiaannaiyouvaa makee ni mianee, tikio rikioo ari koova ari mminnamminnaa saiyouvai ngarunnani yapa kiaikio vaikio rikioo saiyouvai ngamiisaivaani yapa kiaiyouvaa inna mmiivai. ¹³ Mmikio varaikio kiisa suaivo taika kiaikio ari mminnamminnaidaa ari koova inna mmiiyouvaa rupi nuunama kioo varoo ari koonna nnauvaa pikioo ari vo yoosinna ngieera vaivakira vioo vioo oro ivaki hara kioo varivai. Hara kioo varioo sabisaabi ari isaraa roo nuairaivaara ari sikauyouvaa sabi kagaari kagaariima roo nuaikiokio ¹⁴ sikauyouvo eeyaayouvai taika kiaikio rikioo yoosinna ivaki mmuakiaa vuayeennavai aasannaikio rikioo ngiaammuauvo hama mminnaataikio kati varivai. ¹⁵ Kati varioonnonno rikioo oro ivaki varii vaidiivaasi vioo inna tasipama varikio rikioo ivo ari mmooriivakira inna titaikio oro inna puaraiya yeenna mminara kuaivai. ¹⁶ Oro yeenna nnabaiyouvaa puaraiya mmioo rikiaikio inna nnaataikio rikioo hama vaidi voovoono yeennaivaa inna mmikio rikioo ¹⁷ varioonnonno rikiaikio inna yaata utiraivo kooyaa vaikio rikioo tinoo: Ni napoonna mmoori varaa ngiaammuauya kaayau yeennaiyouvo iya suvuai kioo vaikiai vooyouvai hama nnaavo kati vaikiainnaata na aavaki variauko ni yeenna raikio ni putuatainoo. ¹⁸ Fai na diitee ni napoonnasi viee tinara: Napoo-o, Anutuuqaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. ¹⁹ Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee. Kati tee pikianai na i mmoori vareera ngiaammuaouvai roosiima varinaravee, tinaravaivee, ²⁰ kias kioo diitoo ari koonnasi nniivai.

Ngioo taikio ari koova ngieeradiiri inna taikio rikioo ari ausaivo innara boo tikio seenoo numa varau tu kioo vainno inna mmootaivai. ²¹ Inna mmootaikio rikioo ari mmaapuuvo tinoo: Napoo-o, Anutuuqaa avuuvaunnaata i avuuvaunnaatama koonnama na variaunoo. Na maisama variauvaara sa niyara ni maapuvaivee kianee, ²² tikio rikioo ari koova ari mmoori vareera ngiaammuauya aayanna roo tinoo: Akiairainai yaapa yoketaa oyaivaa varada inna nnuunaivaki reemma kiatee. Mmakaranna yoketaivaata varada inna yaaku oopuuvau uyuatee. Yuku nnabaivaitanaata varada inna yukuuvaitanau

uyuatee. ²³ Puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa oro varada numa ruputu kiada huda kikiyai ta innara buusaivaa iima kiada nneeda sirigaida variaaravee. ²⁴ Ni maapuuvoo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Iva vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo, tikiyai rikiada sirigaida variaavai.

²⁵ Sirigaida variaavo ari mmaapu ngaruva mmooriivakidiri vara ranoo numa nnauvaa vainima ngioo varioo rikiakio nooma muaaru akuaiivoota kuaru raa akuaiivootama inna yaataivaki kuaikio rikioo ²⁶ numa mmoori vareera ngiaammuuu voovai yapara ruoo tinoo: Iya aaniivaida iikiaannee? ²⁷ tikio rikioo tinoo: I kataivo vaa vara ranoo nniivaivee. Ivo hama raubiriirama kioo kati inna mmammaivo saunaavai vaikio hama vookaravaakaraira variivaara i koova puara burimakau nnaakara nnamhari rai voovai ruputivaivee, ²⁸ tikio rikioo ngaruva kaayauma inna nnannataikio hama nnauvaki inna kuataikio rikioo oooqoo tiivai. Oooqoo tikio rikioo ari koova mmaanai tioo vioo yaagueeqama inna tinoo: Ha ngiannanee? ²⁹ tikio rikioo ngaruva ari konna tinoo: Rikiaanee. Na kaayau nuanu i mmooriivaa varee hama na vo suai i avaiava hatokauvai. Na itaa kiaukakai a hama ni seenaiyaatama isaraateera irisai maisa puara memee nnaakara voovai ni miannavaivee. ³⁰ Mo aa i mmaapu ngamiisa aavo mmuakiaa i mminnaiyauvaa varoo sabi nuaira gionnaiyara kagaari kagaariima roo nuainnonno nnikiainna a puara burimakau nnaakara kaayau nnamhari raivaa ruputuannano, ³¹ tikio rikioo ari koova inna sai tinoo: Ni maapu-o, a tupatupaa ni tasipama variannani na mmuakiaa mminnaa niisi vaiyauvaa iini yapauvai. ³² I kataivo vaa putinoo kiauvo aavaa numa varinoo. Ivo vaa raubiriinoo kiauvo aanna makee vaa ni too vainoo. Ivaara aikiooma ta buusaivaa iida sirigaida variaunnonno, tiravai.

16

Ngiaammuuu voovoono koonnama mmoori vareeravai

¹ Yisuuva itaa kua kua kioo vo kuavai ari nnaagiai nuaira gionna kiaapuuya kua mmioo tunoo: Vaidi voovoono kaayau hoona suvuaivo ari mmoori vareera ngiaammuuu voovai inna mminnaiyauvaa haitatuukianeera kua kioo mmataama kiaikio rikioo haitatuunnonno inna mminnaiyauvaa sabi kagaari kiaikiai rikiada gionna kiaapuuya nakaaraivaa kua mmiaavai. ² Kiaa mmiaavo rikioo inna mminnaiyauvaa haitatuuraivaara maavee tikio innasi nnikio too inna tinoo: Gionna kiaapuuya kaayauma iyara kiaivaara na rikiauvai. Mo na rikiauvaara a dataa kuainna kiannanee? A ni mminnaiyauvaara haitatuukianna aataruuvaa safuuma yaarummua kiee tuqinnama ni gaa ni mianee. Fai hama a keenaa ni mminnaiyauvaara haitatuunaravaivee, ³ tikio rikioo ivo ariiyara yaata utuoo ari yaataivaki tinoo: Boo, fai kiisa suai ivo ni mmooriivaa ravisi voovai mminaravaivee. Fai itainai na dee mmoorivai varaannanee? Hama na yopeema yaagueeqaina mmataivaa hanuu kiee mmooriivaa varaannaravai. Fai na kati variee yeennara ngiaaru tino ni mmamma maisainaravai. ⁴ Ai, vaa na rikiaunoo. Fai na mmoori iinaraivo vaa ni yaatana vainoo. Fai mmoori nakaaraivoono ni mmooriivaa ravisi voovai mminai fai na ni yaata utiraivaugiataama iinai fai gionna kiaapuuya niyara yoketaida ngiari nnauyauvakira niyara maavee kiaravee.

⁵ Ivo itaa kua kua kioo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmoori nakaaraivaa irisai mmiaarayara tikiyai ngiaavo mmuaavai mmuaavai innaata kuaivaa kiaavo tauraanaivaa tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mminarannee? ⁶ tikio rikioo inna sai tinoo: Fai na nnamhari toori kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Aavau variee yanaivau saivai (50) nnaasu raa kiee saivai (50) vakiaa varaanee. ⁷ Ivo itaa kua kua vaidi voovai tinoo: A fai naanama mmoori nakaaraivaa irisai mminarannee? tikio rikioo tinoo: Fai na yeenna utuaivaa kaayau (100) inna mminaravaivee, tikio rikioo tinoo: Inna aikioo, yanaivau vooyauvai (80) raa kiee vooyauvai vakiaa varaanee. ⁸ Ivo itaama iinno tinni ruaivaa roosiima iivaara mmoori nakaaraivo inna tinoo: I tinniivo yoketainoo, tiivai. Gionna kiaapu mmatayaa diaa mmooriivaara ngiariiyara ngiariiyara mmoori iikiaya vaidi tinni ruaiya roosiima iikiaavai. Iya itaama iikiavaara Anutuuaqa aataruuvau variaya yaataraavaivee, tiivaivee.

⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo ivaara iya kua mmioo tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Mmatayaa diaa mminnaa sikauvaadiri yoketaa aataruuvaa ngii seenaiyara iikiai fai ngiiyara yoketaayavee kiaravai. Fai itaikiokio sikauvo taikeera suaivaki ivo tupatupaa variraivoono ngiiyara yoketai ngia yoketaama tupatupaa varira yoosinaivaki variaaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa hama pikieerama kioo mmannammanna yaagueeqama safuuma iinno yapooma pinaa mmooriivaatama mmuaikaraama itaama iinaravai. Gioonna kiaapu voovoono kiisa mmooriivaa koonnama iinno fai yapooma iva pinaa mmooriivaatama koonnama iinaravai. ¹¹ Fai hama ngia mmatayaa diaa sikauvaara tuqinnama haitatuukio Anutuuqo ngiau aapu vaira mminnaa tuanaivaa dataama kioo ngii minarannee? Hama yopeema ngii minaravee. ¹² Fai ngia hama Anutuuqaa mminnaa mmatayaa vaiyauvaara tuqinnama haitatuukio ivo ngii mminnaa tuanaiyuvaa dataama kioo ngii minarannee? Fai hama yopeema ngii minaravai.

¹³ Hama mmoori vareera ngiaammuu voovoono taara vaidivaitanaani mmoori varavai. Fai itainnonno vuai vaidiivaara nnannatoo vuai vaidiivaara mmuduuya rinaravai. Fai itainnonno vuai vuai voo yaagueeqama mmooriivaa iinno vuai vuai nniki rakainno kiisama mmooriivaa iinaravai. Iva roosiima hama ngia Anutuuqaa mmooriivaatama sikau vareera mmooriivaatama mmuaavaugiataama iikiaavee, tiravai.

*Yisuuva vo kua vo kuaiyuvaa iya kua mmiravai
(Matai 11:12-13; 5:31-32; Marakaa 10:11-12)*

¹⁴ Tuduu Farisai vaidiia sikauvaara kaayauma mmuduuya ruuya Yisuuva itaa kua tuu kuaivaa rikiada innara raida varuduu ¹⁵ Yisuuva iya tunoo: Gioonna kiaapu ngiiyara safuuma variraiyavee kiateraivaara ngia iya avuuyauvunu mmoori yoketaivaa iikiaano. Anutuuqo vaa ngii aakiyauvaki tuqinnama taivaivee. Gioonna kiaapu mmatayaa diaa mminnaiyuvaa teeda iyauvaara yaata utida kuaano: Yoketaa mminnaayauvaivee, kuaivaara Anutuuqo too tinoo: Kumina mminnaayauvaivee, tiivai.

¹⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya tuu kuaivaatama gioonna kiaapu ivaaraatama puridada tuma Yuvuaano nnoori apira vaidiivaa suaivaki taikeeravai. Ii suai ivakidiri Anutuuqo gioonna kiaapu dira mmayaaya yoketaivo kooyaa vaiki ai gioonna kiaapu iva rikiada ivaki kuaaree kua kiada ivaara yaagueeqararama kiada iikiaavai. ¹⁷ Na ivaara ngii giaa ngii miaunoo. Ngiau mmataivo taikaanarai inna mmuaararainoo. Anutuuqaa kua mmaannaivaki vai kua vookiata taikaanarai kaayauma mmuaararainoo.

¹⁸ Vaidi voovoono ari nnaata tauraanaivaara oqoo kua kioo karaasa voovai varaikio mmuara vareera aataruuvo innaki vainoo. Ivoono ari nnaata tauraanaivaa pikiakio kati varikio vaidi voovoono inna varaikio mmuara vareera aataruuvo innakiaatama vainoo.

Yisuuva vaidi hoona suvuaivaaraata Rasaruusaaratama tiravai

¹⁹ Vaidi voovoono kaayau hoona suvuaivo hara kioo varioo buruqa haboonna kuaiyauvaata ari vookarai poosa kuaiyauvaatama uyu rau kioo mmuakiaa suai yeenna yoketaiyuvaa nnaivai. ²⁰ Vaidi voovai mmanna haipuuva nnutuuvo Rasaruuso kaayau uudaiva inna mmammaivau suvuaiva kuaiva vaidiia makemakee inna vitada numa vaidi hoona suvuaiva nnauvaa sipu oyaivaki yapa kuaavo ²¹ hara kioo varioo vaidi hoona suvuaivo yeenna nnaikio tuoo kuai yeenna pupunuuyuvaa nnaanaree kua varivai. Ivo ivaki maisama varikiai rikiada faiya numa inna uudaiyuvaa boosi nnaavai. ²² Itaama iikiaavo ivo varioonnonno nnaagiai putikiai rikiada aangeraiya tuma inna vitada yoosinna yoketaivaki Aparahaamo variivaki yapa kuaavo varivai. Varikio nnaagiai vaidi hoona suvuaivo putikiai vaidiia inna nabaivaa varada hau kuaavo ²³ yoosinna maisaiva nnutuuvo Hairiisa ivaki hara kioo varikio inna mmammaivo kaayauma niitaraikio varioo rooru taikio ngieera Aparahaamo varikio Rasaruuso inna tasipama varikio too ²⁴ aayanna roo tinoo: Napoo-o, Aparahaamo, niyara boo kianee. Rasaruusaa titano ari yaaku oopuuva nnooriivakidiri rabuuma kioo ni mmaakiriivau harano adakiaivee. Na ikia aakiavaki variauko ni mmammaivo kaayauma ni niitaraikiai

na vuu vuu kai kai tiee variaunoo, ²⁵ tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Ni maapuo, yaata utuane. Nnaaru eenoo mmatayaa varuu suaivaki kaayau mminnamminnaa yoketaiyauvo i suvuairavai. Ii suai ivaki Rasaruuso maisama variravai. Aanna makee ivo aavaki yoketaama varikiai a maisama variannano. ²⁶ Vo kuavai rikiaanee. Aavaki variaya hama yopeema ngiisi vikiai ivaki variaya hama yopeema aapi ngiaaraivaara Anutuuqo oogai pinaivaa ti tammaivaki iima kiaikio vainoo, ²⁷ tikio rikioo vaidi hoona suvuavo tinoo: Napoo-o, na vo kuavai yaagueeqama i kiasa i mmiaunoo. Rasaruusaa titano vioo ²⁸ ni napoonna nnauvaki ni gata vayaa yaaku saivai variaya kiasa mmioo kiaevee. Iya aa yoosinna nniitarai aavaki ngiaarainnoo, ²⁹ tikio rikioo Aaparahaamo tinoo: Nnaaru Musiivaata forofetaiyaatama tuu kua fafaraivo vainoo. Kii iya ii kua iyauvaa yaarida rikiaatee, ³⁰ tikio rikioo ivo inna sai tinoo: Napoo-o, Aaparahaamo, fai iya hama yaarida tuqinnama rikiaaravai. Fai vaidi putii voovono diitoo iyasi vioo iya kiasa mminai fai iya hanigiada tuqinnama variaaravaivee, ³¹ tikio rikioo Aaparahaamo inna sai tinoo: Iya Musiivaata forofetaiyaatama tuu kuaiyauvaa hama rikiaiyai fai vaidi putuoo kava diitavo tii kuaivaatama hama rikiaada hanigiaaravaivee, tiivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

17

Yisuuva mminnamminnaa maisaiyauvaara tiravai
(Matai 18:6-7,21-22; Maraka 9:42)

¹ Yisuuva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigia kiada hama yaagueeqama variayasi iinno taanaraivo iyasi nninai haruruaraivo vaivai. Fai vaidi voovono iya iinno taanaree kiasa iinai iya harurikio rikioo ii vaidi ivo irisai maisivaa fai varaanaravai. ² Fai tauraa vaidi vooya inna vitada sikau pinaivaa varada dutuyu kiada inna nnuunaivaki haru kiada nnoori haruunga pinaivaki kagaari kikio nnoori aakiaivaki mmeepi vioo taika kino hama ivo aa nnaakara kiisa aaya roosii gioonna kiaapu voovai iinno taanaraivoatinaravai. Fai hama ivo iinno teera aataruuvootaino inna yoketaavai. ³ Ngiengieenoo ngiingii variraivaara tuqinnama yaata utuatee. Ngii seena voovono mminnamminnaa maisaiyauvaa varanai ivaara inna kiatee. Tikio ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaara inna ausaivo hanigiano ivaa pikianai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee. ⁴ Fai ivo mmuaa suaivaki yaaku saivai sainaidiri taaraneetu mminnamminnaa maisaiyauvaa ngiiyara iinno mmuakiasa suaivaa ivo hanigioo ngii tinara: Boo, neenoo iikiauvaivee, tinai ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida sa kava ivaara yaata utuatee, tiravai.

Yisuuva niyara kutaavaivee kiateera tiravai

⁵ Tuduu rikiaada Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiia inna tunoo: A ti iinai teeda ta aiyara pinaama yaagueeqaida kutaavaivee kiasa kiada fai hama ta muaraagakiaaravaivee, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kiisa uruuvaa nnutuuvo masateera uruuvaa roosiima fai ngia kiisama niyara kutaavaivee kiasa kiada aa nnaammuaya aavaa kiasa: Ai mmaara rarukua ree oro nnoori haruungaivaki diee vainna uruane, tikio rikioo fai nnaammuayaivo ari mmaara rarukua roo oro ivaki dioo vainno urinaravaivee.

Mmoori vareeraiya mmooriivaara Yisuuva tiravai

⁷ Fai ngiikidiri vaidi voovono ari mmoori vareera ngiaammuauvaa titano oro inna mmooriivaki varoonnonno oro inna puara sipisiipaiyauvaa haitatuunnonno yapooma mmooriivakidiri pikioo numa varino fai ivo inna tinara: Kammannai numa variee yeenna nnaanee, tinaranee? ⁸ Hama ivo itaa kua tinaravai. Fai ivo tinara: Ni yeennaivaa teerama kiese ai buruqa karaasivaa uyu supugaa kiese numa ni yeennaivaata ni nnooriivaatama ni minai na nnaa taika kinai oro ai yeennaivaata nnooriivaatama nnaanee, tinaravee. ⁹ Mmoori vareera ngiaammuauvo ivo inna tii kuaivaa iinno hama nakaaraivo inna mannaka tinarivaara iivai. Vaa ivo kati ari ii mmooriivaa varaivai. ¹⁰ Fai ngia mmuaikaraama iikiaaravai. Fai yapooma na ngii minara mmooriivaa ngia iima

taika kiada kiatee: Ta kati inna mmoori vareera ngiaammuauyavee. Vaa ta iikiaunna mmooriivaa kati iikiaunnavaivee, kiatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi yaakuuvaitana tuqinneeravai

¹¹ Yisuuva yoosinna Yerusareema kuanaree kiasa kioo mmata Samariaa sainai vauduu mmata Karirayaa sainai vauduu aataru vuutaidaadiri vioo vioo ¹² yoosinna kiisa vonataa kuanaree kiasa iinno tooduu vaidi yaakuuvaitana buunna hooya mmamma roosuuya innasi nniravai. Numa ngieeradiri dida vaidi ¹³ aayanna reeda tunoo: Nnoonna vaidi Yisuu-o, tiyara boo kianee, tiravai.

¹⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya too tunoo: Oro Anutuuqaara puara kati hudeera vaidi- iya ngii mmammaiyauvaa vitaakiatee, tuduu rikiaada iya iyasi kuaaree kiasa uuvaata rikiooduu iya mmammaiyauvo yoketairavai. ¹⁵ Yoketauduu vaidi voovoono ari mmammaivaava tooduu yoketauduu rikioo hanigia puaisakama aayanna tioo Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁶ Kua yoketaivaa kiasa roo ngioo varoo Yisuuva yuku oyaivaki vainno innara yoketaavaivee tiravai. Ii vaidi ivo Samariaa vaidivai. ¹⁷ Yisuuva inna kuaivaa rikioo mmuakiaaya tunoo: Vaidi yaakuuvaitana mmammaiyauvo yoketaivoo. Vaidi yaakuu saivai sainaidiri taarama taarama deepiida kuaannee? ¹⁸ Iya hama kava vara ranada nnida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaavai. Aa voopinnaa vaidi aavoono nnaasu numa Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivaivee, ¹⁹ kiasa kioo ari voopinnaa vaidiivaa tunoo: Diitee kuanee. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a yoketaama hara kiee variannano, tiravai.

Yisuuva Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dinaraivaara tiravai
(Matai 24:23-28,37-41)

²⁰ Tuduu vaidi Farisai vooya numa Yisuuva yaparaida tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo दौरा सुई ननिरान्ने? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo nninaraivaara ngia hama vo mminnaavai teeda kiaara: Inna Anutuuqo tiyara diraivoonno kooyaa nninoo, kiaravaivee. ²¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo ngii tasipama vaivaara hama vaidi voovoono tinara: Taatee. Aqaavau vainoo. Iqiivau vainoo, tinaravee.

²² Yisuuva itaa kua kiasa kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Suai voovai nninai Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo yoketaama ngiiyara dira suaivaa ngii taatainai fai hama ngia taaravaivee. ²³ Ii suai ivaki fai gioonna kiaapu vooya ngii kiaara: Iqiivaki varinoo, tikiyai teeda gioonna kiaapu vooya fai ngii kiaara: Aqaavau varinoo, tikiyai sa ivaa taara iya nnaagiai kuatee. ²⁴ Fai ngiauvadiri saneetuuvoo akiiraama utikio too mmeekiaivo mmuakiaa ngiauvai ruvuahaineema Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo tiinara suaivaki fai itaama mmuakaraama tiinaravai. ²⁵ Fai na tauraa kaayau mmamma nniitaraivaava varanai aanna makee variaa gioonna kiaapu aaya ni ooqoo kiaravee. ²⁶ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Nuvuaava varuu suaivaa roosiima vainaravai. ²⁷ Nuvuaava varuu suaivaki gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda nnaata vaatiivaa vareeraivaara yaata utu kiada vaidada Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaki vuu suaivaki iya homo itaududuu nnooriivo mmataivaa rapodaa taika kioo gioonna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ²⁸ Vaidi Rooto varuu suaivaki mmuakaraama gioonna kiaapuuya yeenna nneeda nnoori nneeda sikauyauvadiri mminnaiyauvaa yookaida varida ngiari mminnaa vooyauvai varada vooya mmida irisai sikauyauvaa varada ngiari mmooriyauvaki hauyauvaa utida varida ngiari nnauyauvaa heekada varida variravai. ²⁹ Varududuu Rooto ari yoosinna Sutuuma pikioo suaivaki Anutuuqo tuduu ikiaivoota sikau puapusuqaa kuauvootama ngiau aapuuvakidiri tuoo gioonna kiaapuuya raputu taika kieeravai. ³⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo kava tiinara suaivo Rooto varuu suaivaa roosiima vainaravai.

³¹ Na tiinara suaivaki gioonna kiaapu voovoono ari nnauvaa vainiivau iikiaivo ari hoonahaanaiyauvo nnau aakiaivaki vaino too sa ivaa varaanara ari nnauvaki kuaivee. Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ari mmooriivaki iikiaivo mminnaa voovai varaanara sa kava vara ranoo kuaivee. ³² Nnaaruaa vaidi Rootaa nnaataivo hanigia

ari yoosinnaivaa toovaara yaata utuatee. ³³ Gioonna kiaapu voovoono ari mmatayaa variraivaara yaagueeqama yaata utuonnonno yapooma hama ivo tupatupaa varinaraivootainaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara yaata utirainno yaagueeqama varioonnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ³⁴ Na ngii giaa ngii miaunoo. Na tiinara heenaivaki vaidi taaravaitana mmuaa mmaatavau vakiaivaitana fai Anutuuqo vuaivaa vitoo vuaivaa pikiaanaravaivee. ³⁵ Fai gioonna taaravaitana mmuaavau varida mmoori varakio fai Anutuuqo vuainningiaa vitoo vuainningiaa pikiaanaravaivee. ³⁶ (Taara vaidivaitana mmuaa mmooriivaki varada varikio fai Anutuuqo vuaivaa pikioo vuaivaa vitaanaravaivee,) ³⁷ tuduu rikiada Yisuunna nnaagiai nuairaiya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, a kianna kua aavo fai deevaki vainarannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaidi putiivaa nnabaivo vaivaki hemoonnaiya nuunaida hatoka nnaara puru variaavai. Ivaa roosiima mmuakiaa yoosinnaiyauvaki gioonna kiaapuuya nuunakiaivaki na tiinaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

18

Kua radudeera vaidiivo gioonnaivaa kuaivaa rikiavai

¹ Ari nnaagiai nuairaiya makemakee yaaku varada varikio sa iya pirisakiaiveera Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo tunoo. ² Kua pinaivaara dira vaidi voovoono yoosinna voovaki varioo hama Anutuuqaara aatuunno hama gioonna kiaapuuyara yoketairainno ariiyara nnaasu yaata utivai. ³ Mmuai yoosinnaivakinnaa gioonna muaada voovoono varioo makemakee innasi ngioo inna tinoo: Eenoo ni kuaivaa rikiee vaidi voovoono kua pinaana ni yapaanaravaa tino too pikiaivee, ⁴ tikio rikioo kua pinaana dira vaidiivo hama inna kuaivaa rikioo iirama kioo hokoba suai mmanna yaata nnaasu rikioonnonno nnaagiai arinaima ari yaataivaa rikioo tinoo: Hama na Anutuuqaara aatuuna hama na gioonna kiaapuuyara yaata utirama kiee ⁵ inna aikiooma aa gioonna muaada aavo tupatupaa ni yapaarkiokio ni pirisaivaara na inna kuaivaa rikiee vaidiivaa tinara: Pikiaanee, tinaravai. Fai na hama itaino aa gioonna aavo makemakee niisi nninono ni pirisainaravaivee, tiivai.

⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva itaa kua kua kioo kava tunoo: Iqii vaidi kua pinaivaara dira maisa vaidi ivo tii kuaivaa tuqinnama rikiaatee. ⁷ Ivo iivaa roosiima gioonna kiaapuuya Anutuuqo ariinnee kua mmataama kiaiya ikiannagisanna heenagieena iya kuaiyauvaa rikiaaneera innara yaaku varakiokioo fai ivo iya kuaivaa rikiaanarannee? Vara ivo hokoba suaivaa varioo iya kuaivaa rikioonnaata hama iinarannee? ⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai ivo akiiraama iya kuaivaa rikioo iyara yoketaama iinaravee. Itaama vainai na vo kuavaara ngii yaparainaravai. Na Vaidiivaa Mmaapuuvo kava tiinara suaivaki gioonna kiaapuuya niyara yaagueeqama kutaavaivee kiarannee? Vara hama niyara itaa kua kiarannee? tiravai.

Yisuuva Farisaivaaraata sikau takiisa vareeraivaaraatama tiravai

⁹ Yisuuva itaa kua kua kioo vaidiiva tupatupaa ngiariiyara mannaka tida ngiari seenaiya mmooka hanigia mmiraiyaatama kua tiao vaidi mmatayaa diaivaitanaudiri mmataama kioo iya tunoo: ¹⁰ Vaidiivaitana yaaku varaara nuunaira nnau pinaivaki viravai. Vuaivo Farisai vaidivai. Vuaivo sikau takiisa vareera vaidivai. ¹¹ Vaidi Farisaivo oro dioo vainno yaaku varoo ari yaataivaadiri rikioo tunoo: Anutuuqo, hama na vaidi vooya roosiikiauvi. Ivaara na aiyara yoketaavee kiaunoo. Hama na gioonna kiaapu vooyanikaraama sikauyauvaa mmuara varee unnakua unnakua kua kiee gioonnaivaa sabi hauvai. Hama na aa vaidi sikau takiisa vareera aavaa roosiikiauvi. ¹² Na makemakee mmuaa Sudaqa mmuaa Sudaqa taara suai taara suai aiyara yaata utu kiee nnaasu vaina hama na yeenna nnauvaivee. Mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa na vareeraiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama taarama nene varee mmuaavai i mmiauvaivee, ¹³ tuduu rikioo vaidi sikau takiisa vareeraivoono numa ngeera voovaki kookama kioo vainno avuuvaa reemi mmataivaki too nnaasu vainno tunoo: Anutuuqo, niyara boo kianee. Kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ni suvainoo, tiravai. ¹⁴ Yisuuva itaama mmataama kioo

tuu kuaivaa kiaa taika kioo ari nnaagiai nuairaiya tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo ii vaidi sikau takiisa vareera ivaa mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikio vioo ari nnauki Anutuuqaa avuuvau safu vaidivai varivai. Vuai vaidi Farisaivo homo inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio varivai. Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tiivaa fai Anutuuqo inna vitoo aduoo yapaanaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono tirooma varioo hama ari nnutuuvaa aruoo yapaivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva nnaakaraiyara kua yoketaivaa tiravai
(*Matai 19:13-15; Marakaa 10:13-16*)

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano ngiari nnaakara meediiya vitada Yisuunnasi nnuduu Yisuuva iya mmammaiyauvunu utuaiveera innasi vitada nniravai. Vitada nnuduu teeda Yisuunna ngiaammuauya iya teeda iya ooqoo tiravai. ¹⁶ Ooqoo tuduu rikioo Yisuuva nnaakaraiya maavee tuduu inna vainima nnuduu tunoo: Pikikiai nnaakaraiya niisi ngiatee. Sa iya ooqoo kiatee. Nnaakaraivo kuaivaa rikioo iva iivaa roosiikiai gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuaaravai. Ivaara sa aa nnaakara aaya ooqoo kiatee. ¹⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Nnaakaraivo akiairaama kuaivaa rikioo iivaa roosiima fai gioonna kiaapu voovoono hama inna roosiima iinno Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kutaavaivee tiivoono fai Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki hama kuanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yisuuva vaidi hoona suvuauvaata kua tiravai
(*Matai 19:16-30; Marakaa 10:17-31*)

¹⁸ Tuduu vaidi Yutayaa kieeta voovoono numa Yisuunna tunoo: Vitaira vaidi yoketaa-o, dee mmoorivai na iina tupatupaa variraivaa varaanannee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo aaniira a niiyara yoketaavaivee kiannanee? Anutuuqo mmuaavoono nnaasu yoketaavai varinoo. Hama vaidi mmatayaa voovoono yoketaavai varivai. ²⁰ Vaa a mmaanna tuu kuaivaa rikiaannavai. Mmaanna tuu kuaivo tinoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa sabi mmuara heera aataruuvaa iikiane. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa voovai mminnaivaa mmuara varaanee. Sa unnakua kianee. Ai kaano koovaitanaara tuqinnaanee. Kua mmaanna tuu kuaivo itaa kua tiivaivee, ²¹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo inna sai tunoo: Vaa na ngiaammuaui kiisayaa varia ree ngiee ngiee makee na yokeena mmuakiaa mmaanna tuu kuaivaa tuqinnama na iikiauvaivee, ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mmuua aataruvai hama a iikiannavai. Diitee viee ai mminnamminnaa mmuakiaayauvai aisi vaiyauvaa varee vaidi vooya mmiee irisai sikauyauvaa varee mmanna haipu gioonna kiaapuuya mmiane. Mminoono fai i irisai yoketaivo ngiau aapu vainaravai. Iya mmi taika kiee ngiee ni nnaagiai nookiane, ²³ tuduu rikioo vaidiivo ari hoonahaanaiyauvo kaayauma vauyauvaara yaata utuduu inna ausaivo mmuaarareeravai.

²⁴ Mmuuararooduu Yisuuva inna ausa mmuaararooduu too tunoo: Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo. ²⁵ Puara pinaivaa nnutuuvo kameraivo kuatiri aataruuvaki kuanaree kiaa iikio inna mmuaararainoo. Gioonna kiaapu kaayau hoona-haana suvuaiya Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuaaree kiaa iikiaavo kaayauma iya mmuaararainoo, ²⁶ tuduu rikiada gioonna kiaapu ivaki varuuya rikiada tunoo: Mo dataama vari gioonna kiaapuvoono Anutuuqaa yoosinnaivaki aikiooma kuanarannee? ²⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaiya hama yopeema iikiaa mmooriivaa fai Anutuuqoono aikiooma iinaravaivee, ²⁸ tuduu rikioo Petooso tunoo: Mo ta ti gioonna nnaakaraata ti mminnaa mmuakiaayauvaatama pikiada i nnaagiai nookiaunnao, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Ngia kutaa kiaanoo. Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaara ari nnauvaa pikioo ari nnaata nnaakaraiya pikioo ari kata vayaiya pikioo ari kaano koovaitana pikioo ³⁰ fai aa ta variaunna suai

aavaki ivo iyauvaanikarai irisaiyauvaa airineetu varaanaravai. Fai yapooma nnaagiai variaara suaivaki tupatupaa variraivaa varaanaravaivee, tiravai.

Yisuuva ari putinara kuaivaa kava tiravai

(Matai 20:17-19; Marakaa 10:32-34)

³¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo ari ngiaammuuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama vitoo ari voovau oro kioo iya tunoo: Rikiaatee. Ta Yerusareema kuaara iikiaunnano mmuakiaa kuavai forofetaa nnaaruaiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara fafaara roovo fai kaanaivo vainaravai. ³² Vaidiyya ni vitada ngiari voo pinnaa vaidiyya mmikiai iya ni teeda niyara raida kua maisaivaa tida kuaanuuvaa niyaa visida ³³ ni ripiida ni ruputikiai fai na putuee taara suaivaitana taikanai vooma suaivaki na keenaa diitaanaravaivee, ³⁴ tuduu rikiada Yisunna ngiaammuauya hama arinaima rikiooduu Anutuuqo iva tuu kuaivaa oyaivaa hatauma kiooduu iya ivaara kumimakairavai.

Yisuuva vaidi avu huruutauvaa tuqinneeravai

(Matai 20:29-34; Marakaa 10:46-52)

³⁵ Kumimakauduu Yisuuva ari ngiaammuaudootama nnidada yoosinna Yerikoo vainima nnuduu vaidi avu huruutauvo aataru siriivau varioo gioonna kiaapuuya sikaura ngiaaru tiravai. ³⁶ Ngiaaru tioo varioo rikiooduu gioonna kiaapuuya vida nnidau kuaivaa rikioo vooya yaparainno tunoo: Ngia aaniira nookiaanee? ³⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Yisuuva Nasareetaa vaidiivo aa nninoo, ³⁸ tuduu rikioo aayanna roo tunoo: Yisuu-o, Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ³⁹ tuduu rikiada gioonna kiaapu tauraa vuuya inna yaagueeqama kua pikiaaneera tuduu rikioonnaata puaisakama aayanna roo tunoo: Davuitiinna oyaivakidiri diiteeraikuavee. Niyara boo kiane, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva aataruuvau dioo vainno tunoo: Vaidi avu huruutaivaa vitada niisi ngiatee, tuduu rikiada inna vitada innasi nnuduu Yisuuva inna yaparainno tunoo: ⁴¹ A aaniivai na i iikiaiveerainna kiannanee? tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na ni avu aavaa safuuma kava taanaraivaaraina i yaparakiunoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Kava i avuuvaa taanee. A niyara kiannano: Aikiooma ni tuqinnaanaravaivee, kiannaivaarainna a kati hara kiee variannano, ⁴³ tuduu rikioo inna avuuvo makee tuduu tuqinnama tooduu ivo Yisunna nnaagiai vioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo viravai. Vuduu ivaa teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

19

Yisuuva vaidiivaa nnutuuvo Sakiaasaata

kua tiravai

¹ Tuduu Yisuuva vioo yoosinna Yerikoo yaataranee kiaa ² vioo varuduu sikau takiisa vareera vaidiyya kieetaivaa nnutuuvo Sakiaaso ivaki varuduu kaayau hoonaivo inna suvuauduu variravai. ³ Ivo kakuma vaidivai mmataki dioo vainno Yisuuva inna dee vaidivainnee kiaa kioo inna taanaree tioo tooduu gioonna kiaapuuya inna suvuai kiooduu hama teeravai. ⁴ Hama teerama kioo Yisuuva kuanaraipinnainnigiataa seenoo vioo gioonna kiaapuuya yaataroo yatari nnaammuaivaava roosuuvakidiri karoo ivaki varioo inna taanaree kiaa variravai. ⁵ Varuduu Yisuuva ngioo rooru tooduu Sakiaaso ivakidiri inna too vauduu too inna tunoo: Sakiaaso, kammannai tummuane. Na makee i nnauvaki viee i tasipama varinaravee, ⁶ tuduu rikioo Sakiaaso akiairaama reemi roo innaata yoketaa kua tuduu pinaama inna ausaivo yoketauduu ari nnauvaki inna vitoo viravai. ⁷ Vuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaitana itaama uvua teeda ngiariiki ngiariiki kua tida tunoo: Aa vaidi aavo mmaanna tuu kuaivaa hatokeera vaidi maisaivaa nnauvaki vioo kiainoo, ⁸ tuduu rikioo Sakiaaso Yisunna tunoo: Udaanga-o, rikiaanee. Na ni hoona saiyaavua mmanna haipuuya mminaravee. Na gioonna kiaapu voovaasidiri unnakua kiaa kiee inna mminnamminnaiyauvaa varauvaa fai na taarama taaramaneetu jaaruee irisaiyauvaa inna mminaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Makee eeta i nnauki variayaatama na ngii vatee aataru yoketaivau ngii yapaunoo.

Mo eeta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaannaivaara na ngii vitee yoketaivau ngii yapaunoo. ¹⁰ Na Vaidiivaa Mmaapuuvonoo gioonna kiaapu kumimakaiyara buainana teenai ni teeda vaikiai vitee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravaivee, tiravai.

*Ngiaammuuu sikau varooyayaadiri Yisuuva mmataama kioo tiravai
(Matai 25:14-30)*

¹¹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada varuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiasa mmiravai. Ivo Yerusareema vainima vioo varuuvaara gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Anutuuqo tiyara dira suaivo makee tino nninaravaivee. ¹² Iya itaama yaata utuduu Yisuuva mmatayaa diaa vaidiiyayaadiri mmataama kioo iya kiasa mmioo tunoo: Vaidi nnoonna voovonoo ngieera vo yoosinnavakira vioo ivakidiri kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nninaraivaara teerainno kuanara iivai. ¹³ Kuanara iinno varioo tauraa ivo ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana tikiai innasi ngiaavo rikioo sikau yaakuuvaitana tuoo mmuaavai mmuaavai mmioo tinoo: Na oro ngieera varinai rikiada ni sikauyauvaadiri irisaima mmoori varakiai irisaiyauvaa ngii mikiai varada varida na nninara suaivaki numa ni miatee, ¹⁴ kiasa kioo ngieera vioo kiaiikiai ari yoosinna variaya hama innara mmuduuya rida vaidi vooya inna nnaagiai titaani vata rada vidada oro ngieera variaya kiasa mmida kiaanoo: Ta aa vaidi aavaara hama ti mmuduuya ruainoo. Ivo ti kieetavai varinaraivaara hama ti yoketaivoo. Iya itaa kua kuaavai.

¹⁵ Iya itaa kua kuaavoota ivo ngieera varioo kieeta nnutuuvaa varoo kava vara ranoo nniivai. Ivo nnii saivaata ari mmoori vareera ngiaammuuu yaakuuvaitana vaa ari sikauyauvaa mmuuya tikiai ngiaavo ngiari mmoori varada sikau irisaiyauvaa varaiyauvaara iya yapaavai. ¹⁶ Yapaavai rikiada tauraa mmu ngiaammuuu numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaakuuvaitana varauvaivee, ¹⁷ tikio rikioo inna sai tinoo: A ngiaammuuu yoketaakuavee. A yoketaama ni mmoori varaannavaivee. A kiisa mmooriivaa yoketaama varaannaivaara na tinai tee a yaakuuvaitana yoosinnaiyauvaki variayara fai a dinaravaivee, ¹⁸ tikio rikioo nnaagiai sikau mmuuvonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, sikau a ni muuvaadiri na varee mmooriivaa vareenana irisai sikau yaaku saivai varauvaivee, ¹⁹ tikio rikioo tinoo: Fai a irisavaa yaaku sai yoosinnaiyauvaki variayara dinaravaivee. ²⁰ tikio rikioo ngiaammuuu voovonoo numa inna tinoo: Nnoonna-o, aa sikau aavaa a ni muuvaa na kava i mmiaunoo. Na buruqaadiri rurauma kiee haumaki yapa kiauva i mmiaunoo. ²¹ A vaidi tinni yaagueeqainna a vaidi vooya mminnaiyauvaa varee yeennaiyauvaa hama a hau utuannaiyauvaa varaannaivaara na iiyara aatuuna i sikauvaa yapa kiauva vaivaivee, ²² tikio rikioo vaidi nnoonnaivo inna tinoo: A mmoori vareera ngiaammuuu maisakuavee. A kianna kuaivaa na kava aiki yapaanaravaivee. Vaa a kutaa taannani na vaidi tinni yaagueeqaina vaidi vooya mminnaiyauvaa na varee yeennaiyauvaa hama na hau utuaiyauvaa varauvaivee. ²³ Mo itaama vaikiai aaniira a hama ni sikauyauvaa varee sikau nnaamuruuvaki yapaannanee? Vaa a itaa kiannatiri. Na kava vara ranee ngiee sikau nnaamuru nakaarivaasidiri sikau irisai kiisaivaatama varautirivee, ²⁴ kiasa kioo vaidi ivaki diaiya tinoo: Inna sikauvaa ravisi varada ngiaammuuu sikau yaakuuvaitana utiivaa mmiatee, ²⁵ tikiai rikiada kiaanoo: Ivoono yaakuuvaitana sikauyauvaa utivaivee, ²⁶ kiasa rikioo tinoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovonoo mminnaiyauvaa utiivaa fai na kava vo mminnaa vooyauvaatama inna mminaravai. Gioonna kiaapu voovonoo hama kaayau mminnaataivo fai kiisa mminnaa innasi vaivaa na numa innasidiri ravisi varaannaravaivee. ²⁷ Aa ni nnammutuaa aaya na iya kieetavai varinaraivaara hama iya mmuduuya ruaiya vitada aapi numa ni avuuvau ruputikiai putuatee. Vaidi nnoonnaivoono itaa kua tiivaivee, tiravai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Yuvuaano 12:12-19)*

²⁸ Yisuuva ii kua ivaa kias taika kioo gioonna kiaapuuya pikioo ivannaadee tauraa Yerusareema aataruuvau nniravai. ²⁹ Ngioo ari ngiaammuauya vitoo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Betepakee Betaniaa vainima vau taapi Oriveeta ivau dioo vainno ari ngiaammuauvaitana titoo tunoo: ³⁰ Oro ukuaa yoosinna ivaki teekio rikioo puara togii karaasa hama vaidiiya variaivaa nnuunaivaki yeena harukiaivo ngii too vainai teeda rukuasaa kiada vitada niisi ngiatee. ³¹ Fai gioonna kiaapu voovono ivaara ngii yaparainno tinara: Ngia aaniira ivaa rakuasaanee? tinai kiatee: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao, kiatee, ³² kias kioo ivaitana titooduu vida Yisuuva ivaitana kias mmuuvaa teeravai. ³³ Teeda puara togiivaa rukuasada varida tooduu puara togiivaa nakaariya numa ivaitana teeda tunoo: Ngia aaniiraida aa puara togii aavaa rakuasaanee? ³⁴ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaangaivoono ivaa vitaateera ti titaikiai ta ngiaunnao, ³⁵ kias kiada puara togiivaa vitada nniravai. Nnida ngiari yaapaiyauvaa togiivaa mmookaivau yapa kiada Yisuunna ivau yapa kiooduu variravai. ³⁶ Varuduu togiivo inna vitoo vioo varuduu gioonna kiaapuuya ngiari yaapaiyauvaa aataruuvau hooti kiooduu Yisuuva ivaugiataa viravai. ³⁷ Vioo vioo Yerusareema vainima vioo aataruuvo taapi Oriveeta ivaugiataa vuvuvu vioo haatapoo mmeepi kaayau gioonna kiaapu inna nnaagiai nuairaiya numa sirigaida Anutuuqaara kua yoketaivaa kias rada nniravai. Nnida varida Yisuuva ari vookarau mmooriivaa uuvaa toovaara kua yoketaivaa Anutuuqaara puaisakama aayanna tiravai. ³⁸ Puaisakama aayanna tida tunoo: Kieeta vaidiivaa Udaanga Anutuuqo titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Ausa nuufai aataruuvo ngiau aapuuvaki vainoo. Anutuuqo ngiau aapu variivaa oyai ari vookaraivo vainoo, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Farisai vaidi vooya Yisuunna tunoo: Vitaira-o, a yaagueeqama tinai i nnaagiai nuairaiya kua pikiaatee, ⁴⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na ngii giaa ngii miaunoo. Iya kua seemuaa variaatiri. Aa sikau aayauvoono niyara aayanna kiaatirivee, tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapu Yerusareemaiyara rateeravai

⁴¹ Yisuuva itaa kua kias kioo vioo vioo Yerusareema vainiivaudiri reemi ivaki too ivaki varuu gioonna kiaapuuyara ratoo tunoo: ⁴² Boo, aanna makee ngia ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngia rikiaataama vaikiainnaata hama ngia rikiaano. Fai ngia rikikio ngii yoketainaravai. ⁴³ Suai voovai nninai ngii nnammutuaiya ngii ututuuma kiada ngii vagiaamunnaivau iriivaa rooru kiada ivaugiataa nnikiai fai hama ngia mmaanai kuaara aataruuvootainaravai. ⁴⁴ Fai iya numa ngiita ngii nnaakaraiyaatama rapida ngii ruputu mmatammaataivau kagaari kiada ngii nnau yoosinnaiyauvaa hannavaratataama taika kikio hama nnau heekaa sikau voovai ari mmaataivau vainaravai. Ngia hama Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapaanara suaivaa teeda rikiaivaara ngii nnammutuaiya numa ngii itaakiaravaivee, tiravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-17; Marakaa 11:15-19; Yuvuaano 2:13-22)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua kias kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo vaidiiya ngiaammaiyauvaata puara sipisiipaiyauvaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya yaagueeqama titoo ⁴⁶ iya tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ni nnauvo yaaku vareera nnauvaivee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tikiainnaata ngia mmuara furaiya iirayaamaida aavaki iikiaano, tiravai.

⁴⁷ Mmuakiaa suai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kias mmiravai. Kias mmuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kias mmiraiyaata vaidi kieetaiyaatama Yisuunna ruputu-aaree kias uudu ⁴⁸ hama inna ruputuara aataruuvootairavai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa iya rikiaatauduu varuuvaa hama inna ruputuara aataruuvootairavai.

20

Yutayaiya Yisuunna ari mmooriivaara inna yaparairavai

(Matai 21:23-27; Marakaa 11:27-33)

¹ Vo suai voovaki Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki varioo mmayaaya yoketaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kuaa mmioo varuduu vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama kua mmaanna kuaa mmiraiyaata vaidi yokovaiyaatama numa ² inna yaparaida tunoo: Ti kuaa ti mmianee. Gioono i tikiainna aa mmoori aayauvaa a iikiannanee? Dee vaidi kieetavoono i tiki ai iikiannanee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Kii neeta vo kuavaara ngii yaparainai ni giaa ni miatee. ⁴ Gioono tuduu Yuvuaano nnoori apira vaidiivo gioonna kiaapuuya nnoori apuunnee? Vo Anutuuqoono tudunno uunnee? Vo vaidi mmatayaiyaano tudunno uunnee? ⁵ tuduu rikiada iya ngiariiki ngiariiki yaparaida tunoo: Ta dee kuavai sai kiaranee? Fai ta inna sai kiaara: Anutuuqoono tuduu Yuvuaano iiravaivee, tikio fai ivo ti tinara: Mo ngia aaniira hama inna kuaivaara kutaavaivee tiravainnee? ⁶ tinai mo fai ta kiaara: Vaidiiaano tuduu Yuvuaano iiravaivee, tiki ai fai gioonna kiaapu aavaki variaya sikaayauvaa habati kiada ti ruputuaaravai. Iya Yuvuaanaara forofetaivovee kiaivaara fai ti ruputuaaravaivee. ⁷ Iya itaa kua kuaa kiada Yisuunna kuaivaa sai tunoo: Yuvuaano nnoori apira oyaivaa hama teeta taunnavavee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Hama ngia ni kuaivaa sai kiaivaara fai na hama ngii kuaivaa sai tinaravai. Ivo ni tiki ai na ni mmooriivaa iikiau oyaivaa fai hama na ngii giaa ngii minaravaivee, tiravai.

Yisuuva vuaina mmoori varooyayaadiri

mmataama kioo tiravai

(Matai 21:33-46; Marakaa 12:1-12)

⁹ Yisuuva itaa kua kuaa kioo aa kua aavaa mmatayaa diaa vaidiyyayaadiri mmataama kioo gioonna kiaapuuya kuaa mmioo tunoo: Vaidi voovoono ari vuaina mmooriivaa vara kioo ivaki hauyauvaa utu kioo vaidiia inna mmooriivaara haitatuuda iira vooyauvai ngiari mmoori varaa irisaiyauvaa ngiariyara varaateeraivaara iya kuaa mmi kioo ngieera vo yoosinnaipi hokoba suai varinara kuaivai. ¹⁰ Vioo vioo oro ngieera yoosinnaivaki hara kioo varikio vuaina iiraiyauvaa rasukuaara suaivo nnikio mmoori nakaaraivo ari ngiaammuaavuaa titaa kiaikio kuaivai. Inna mmooriivaa haitatuukiaiyaano vuaina iira irisaiyauvaa inna mmiateeraivaara kuaivai. Kuaikiai teeda iya pinaama inna ruputida inna ripiida vuaina mmooriivaa irisaiyauvaa hama inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹¹ Ivo nnikio mmoori nakaaraivoono kava ari ngiaammua voovai titaa kiaikio kuaikiai rikiada kava mmuaikaraama inna ripiida ruputida kaayau kuakuaakua maisavaa inna tida hama irisaiyauvaa inna mmirama kiada kati titaa kiaavo nniivai. ¹² Nnikio too mmoori nakaaraivo kava vo ngiaammua voovai titaa kiaikio kuaikiai iya ivaata ruputuaavo kiau vitiika tiiki ai rikiada hanikia mmaanai kagaari kuaivai. ¹³ Kagaari kiaavo rikioo mmoori nakaaraivo tinoo: Mo na aanii aataruvai iikiaunnee? Fai na ni maapu tuanaa na innara mmuduuya ruauvaa titaa kino vinai rikiada fai iya inna kuaivaa rikiada hama inna ruputuaaravaivee, ¹⁴ kuaa kioo inna titaa kiaikio kuaikiai teeda mmooriivaara haitatuukiaiyaano inna teeda ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida kuaano: Ari konna mminnaa mmuakiaayauvai varaanaravoono aavaa nninoo. Nnikiai ta inna ruputu kiki o putinai ta inna mminnaa mmuakiaayauvai varaaravaivee, ¹⁵ kuaa kiada inna utu raririima rada hanikia mmaanai inna kagaari kiada inna ruputu kiaavo putivaivee.

Ii kua ivaa kuaa taika kioo Yisuuva gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Mo dee mmoorivai fai mmoori nakaaraivo iya iikiaivaa irisai iya mminarannee? ¹⁶ Fai ivo numa iya ruputu kinai putikio rikioo ari vuaina mmooriivaa vaidi vooya mminai haitatuukiaravaivee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yaata utida tunoo: Ai, boo, kutaavai itaama iinarainnoo, ¹⁷ tuduu rikioo Yisuuva iya puaisakama too vainno ariiyara tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa oyaivaa ni giaa ni miatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo:

Sikau nnau heekeeraiyaano sikau voovai teeda

maisaiவைவீ கிா கிா பிகிாவை.
 யா஑ூேயா யதாரிவா பூபுகிாவா ம்மாா
 றா கிா குாபாவா ரூசிமா
 ி சிகா ிவா ன்நா ிபுந்நாிவகி வாவா ிந்நா யகதாவாவீ.

Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoona nuainnonno ii sikau ivaudiri raa rabarisooma varoo ivau harurummua kioo vainno fai kaayau ari mmamma mmuyaivaa ruaimemiinaravaivee. Fai ii sikau ivo taikiapa roo gioonna kiaapu voovai ruputino inna mmamma mmuyai sagia mmuakiaavai ruaimemiima taika kiaanaravaivee.

Vaidiyya sikau takiisa mmiraivaara

Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:15-22; Marakaa 12:13-17)

¹⁹ Tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidiyyaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama Yisuuva vuaina mmooriivaara tuuvaudiri mmataama kioo kuaivaa iyaki yapooavaara rikiada iva tuu saivaata inna utuaaree kiaa kiada tooduu kaayau gioonna kiaapuuya inna suvuai kiada varuduu iyara aatuuda pikieeravai. ²⁰ Pikiada inna haitatuuda varida vaidi vooya unnakua kiaa yoketayoketaama rada Yisuunna kuaivaa rikiaateeraivaara iya titeeravai. Yisuuva kua voovai koonnama tinai rikiada inna vitada Roomaaya kieeta vaidi yaageeqa pinaa ruaivaa mmiaaraivaara iya titooduu viravai. ²¹ Vida Yisuunna tunoo: Vitaira-o, vaa ta rikiaunnava. A kianna kuaivaa safuuma ti kiaa ti mmiannava. Vaa ta i taunnava. Vaidi kieetaiyaraata vaidi kuminaiyaraatama a mmuaavaugiataama yaata utuunnava. A hama vo vaidivai tee pikiee vo vaidivai tee kiaa mmiannava. A Anutuuqaa mmoori aataruuvaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya safuuma kiaa mmiannavaivee. ²² Ti kiaa ti mmianee. Roomaaya kieetaivaasi sikau takiisa yapeera aataruuvo yoketaa aataruvainnee? Vara hama yoketaa aataruvainnee? tiravai.

²³ Tuduu rikioo Yisuuva iya inna iida taaree kiaa tuu kuaivaa vaa ivo arinaima too rikioo iya tunoo: ²⁴ Sikau mmuyai voovai ni vitaakiatee. Giaa mmannammannaavoota giaa nnutuvootama ivau vainnee? ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mmannammannaavoota inna nnutuvootama aavau vainoo, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo Roomaaya kieetaivaa mminnaiyauvaa safuuma ari mmiatee. Anutuuqaa mminnaiyauvaa safuuma Anutuuqaa ari mmiatee, tiravai. ²⁶ Gioonna kiaapuuya avuuvau ivo koonnama kuaivaa kiaeveera iya inna yaparauduu ivo hama koonnama tirainno safuuma kuaivaa sai tuuvaara iya nnikiaraida hama kua tiraida kua seemuaa variravai.

Satuukaiyaano putiraiya kava diiteeraivaara Yisuunna yaparairavai

(Matai 22:23-33; Marakaa 12:18-27)

²⁷ Varuduu vaidi Satuukaiya gioonna kiaapu putuuyara tunoo: Fai hama kava diitaaravaivee, tuuyakidiri vooya numa Yisuunna yaparaida tunoo: ²⁸ Vitaira-o, Musiiva vo aataruvai tiyara fafaara roo tunoo: Vaidi voovoona nnaataivaa vara kioo hama nnaakaraivaa mmateerainno putino fai ari kataivoona inna muaadaivaa vara kioo ari vayaannara tuoo nnaakaraiyauvaa mmataanaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁹ Vo suai voovaki kata vayaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana hara kiada varuuya ngaruuvoona nnaataivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putiravai. ³⁰ Putuduu ngamiisaivo inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo kati putuduu ³¹ nnaagiai yaguaavaano inna muaadaivaa vara kioo hama nnaakara mmateerama kioo putuduu mmuakiaa kataunna nnaagiainnaidootama mmuai gioonnaivaa vara kiada hama nnaakara mmateerama kiada kati putiravai. ³² Putuduu nnaagiai iya gioonnaivootama putiravai. ³³ Itaama vaikiai yapooma gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaara suaivaki fai gioonnaivo giaa nnaatavai varinarannee? Mo vaa yaaku saivai sainaidiri taarama vaidi idoona inna vara kiada putiravaivee, tiravai.

³⁴ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Gioonna kiaapuuya aanna makee variaya nnaata vaati varaavai. ³⁵ Gioonna kiaapuuya vaa hanigiada yoketaama variaya putikio

Anutuuqo iya tinai kava diitada nnaagiai yoosinna yoketaivaki varida hama nnaata vaati varaaravaivee. ³⁶ Iya aangeraiya roosiima variaaraivaara hama kava putuaaravaivee. Anutuuqo iya tinai iya kava diitaaraivaara fai iya inna raunna mmaapu tuanaaya variaaravaivee. ³⁷ Gioonna kiaapu vaa putuaiya kava diitaaraivaara Musiiva tuu kuaivo vainno ti kiaa ti mmivaivee. Nnaaru ivo yatari kiisaivaki ikiaivo tooduu hama yatari apuuvo taa tamooqoovaara ivo fafaara roo Udaangaivaara tunoo: Ni nnaakukiaiya Aaparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tiravai. ³⁸ Anutuuqo gioonna kiaapu vaa eeyaara putuaiya hama iya Anutuuqovee. Gioonna kiaapu variaiya Anutuuqovee. Gioonna kiaapu homo mmatayaa variaiyaata vaa putuaiyaatama Anutuuqaa avuuvau homo variaano, ³⁹ tuduu rikiada kua mmaanna kiaa mmira vaidi vooya inna tunoo: Vitaira-o, a yoketaamainna iya sai kiannano, ⁴⁰ tuduu iya hama kava vo kuavaara yopeema inna yaparavai.

Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara Yisuuva tiravai
(Matai 22:41-46; Marakaa 12:35-37)

⁴¹ Hama inna yaparaduu Yisuuva gioonna kiaapuuya tunoo: Mo dataama kiada gioonna kiaapuuya kiaanoo: Vaidi Anutuuqo mmataama kioovo Davuitiinna oyai tuanaivakidiri diitaivaivee, kianne? ⁴² Davuitiiva ariinoo yanaivaa nnutuuvo Saama ivau fafaara roo tunoo:

Udaanga Anutuuqoono ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

⁴³ Varia ree vinanai na tinai
fai a ai nnammutuaiya yaatara kiaanaravaivee,
tiravai.

⁴⁴ Davuitiivaano Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara fafaara roo itaa kua tunoo: Ni Udaangaivovee, tuuvaara hama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo Davuitiinna oyaivakidiri nnaasu diiteeravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Sa kua mmaanna kiaa mmiraiya iikiaiuvunugiataama iikiatee
(Matai 23:1-36; Marakaa 12:38-40)

⁴⁵ Yisuuva itaa kua tuduu gioonna kiaapu kaayauya inna kuaivaa rikiada varuduu iva ari nnaagiai nuairaiya tunoo: ⁴⁶ Kua mmaanna kiaa mmira vaidiiva iira aataruuvaa teeda tuqinnama haitatuuda sa iya roosiima iikiatee. Iya buruqa hokobaiyauvaa rau varada gioonna kiaapuuya yeenna yookaira mmatuuyaiyauvaki nuaikiai gioonna kiaapuuya iya teeda iyara vaidi nnoonnayavee kiateeraivaara nookiaavai. Iya nuunaira nnauyauvaki vida mmaata yoketaiyauvunu nnaasu variaavai. Iya buusaiyauvaa nneera suaiyauvaki kieetaiya varira mmaataiyauvunu nnaasu variaavai. ⁴⁷ Iya oro muaada gioonnaiya unnakua nnammari kuaivaa tida iya mminnamminnaiyauvaa ngiariyara kati vara kiada nnaagiai oro mmanna avaiyauvakidiri hokobama yaaku varaavai. Iya itaama iikiaivaara ngiari irisai pinaa maisaivo vainaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

21

Gioonna muaadaivo taara sikau kiisaivaitana yapeeravai
(Matai 12:41-44)

¹ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki dioo vainno reeti tooduu gioonna kiaapu kaayau hoona suvuauya numa ngiari sikauyauvaa kati Anutuuqaara yapeera sikau nnaamuruuvaki yapada variravai. ² Yapada varuduu Yisuuva tooduu mmanna haipu gioonna muaada voovoono sikau kiisa kookee taarakiatatana numa sikau nnaamuruuvaki yapeeravai. ³ Yapa kioodoo too Yisuuva tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aa gioonna muaada mmanna haipu gioonna aavo yapa kiai sikau kiisaikiatatanano mmuakiaa gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravai. ⁴ Gioonna kiaapu kaayau hoona suvuaiya kaayau sikau vaiyauvakidiri vooyauvai nnaasu varada yapa kiaavo gioonnaivo hama sikaunnaataivo mmuakiaa sikau innasi vaivaitana eeyaavaitana

varoo yapa kiaivai. Iva ari yeenna varaanee tii sikau eeyaakiatatana varoo sikau nnaammuruuvaki yapa kiaivaara inna sikauvaitanaano gioonna kiaapuuya yapa kiaa sikauyauvaa yaataravaivee, tiravai.

*Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:1-2; Marakaa 13:1-2)*

⁵Tuduu Yisunna nnaagiai nuaira vooyaano nuunaira nnau pinaivaara kua tida tunoo: Yoketaa ari vookarai sikau yapakiaiyauvaata mminnaiyauvaa vaidiiya kati Anutuuqaara ivaki yapakiaiyauvaatama ta taunnano ti yoketaano, tuuvaa Yisuuva rikioo tunoo: ⁶Aa ngia taa mminnaa mmuakiaa aayauvaa fai suai voovai nninai vaidiiya mmuakiaa aa nnau aayauvaa havarata taika kikio rikioo fai hama seena sikau voovai ari seena sikau voovai mmaataivau tasipama vainaravai. Fai mmuakiaavai havarata taikaanaravaivee, tiravai.

*Maisa mmooriivo nninaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 24:3-14; Marakaa 13:3-13)*

⁷Tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Vitaira-o, a kiannaivo दौरा सुई वैनारान्ने? डी अरि वूकराई आतारुवई वैनई रिकीआ डई ता इवुडरि तीडा म्मुआकिया कूआ किआनवाईआ याआ उतुड कियारः वैनइमा वैनारवई, कियारान्ने? ⁸तुडु रिकीओ यिसुवुआ इया सई तुनूः वईड वूवूओनु न्गी उन्नकुआ कियार कूओ आतारु मईसईवुआ न्गी वईत वयेनूओर तूङ्गनमा हईततुुकुईते. डई कययु वईडुय म्मुआवई म्मुआवई न्नीड नई न्नुतुवुआ न्गईरुयड तईड वूवूओनु तनरः आनु नई आनुतुूकु म्मतआमा कूओ वईड वूवूओनु नई आनुनु, तनू डई वूवूओनु तनरः न्गुआ म्मतआ तईकानर सुईवू वैनइमा न्नीनु, तनई सई इवुआ रिकीआ कुईते: कुतुआ कुवईवई, कुईते. ⁹डई यूसुनन वूववई वरुईय डईतड वूसुनन वूववई वरुईयुआतमा रडुवई म्मयायुवई रिकीआ म्मुआ यूसुननवई वरुईय डईतड न्गईरु कुईतुयुआतमा रडुवई म्मयायुवई रिकीआ इवुआ सई आतुुकुईते. रडुरवुनुआडे तुरुआ वईनु तू न्गुआ म्मतआ तईकेर सुईवू डई हमा मके तनू न्नीनरवईवई, कियार कूओ वू कुवई इया तुनूः ¹⁰डई गूओनु कियार वूववई वरुईय डईतड गूओनु कियार वूववई वरुईयुआतमा रडुवई. डई वू कुईत वूवूओनु डईतू वू कुईतवुआ रडुरनर इनई रिकीआ डई न्गईरु गूओनु कियारुयु रडुवई. ¹¹डई कययु म्मतुआ कुरुवू उतुनु वू यूसुनन वू यूसुननवई आररेरुवू वईनु कययु न्नीतरेरुवू वईनु डई न्गुआ आडुवुवु तूकु कययु अरि वूकराई म्मननवईवु वैनरवई गूओनु कियारुयु आतुुकुईतुवई.

¹²ई नई कय कू इयवू डई न्नागई वैनरवई. तुरुआ वईड वूयु न्गी वईतड म्मूरी मईसईवई न्गी मईड न्गईरु न्नुनईरु न्नुयवुकुईआतु ओवई न्नुयवुकुईआतु न्गी वईतड कुईड न्गुआ न्नीयड कुतुवईवई कियारु इया न्गी वईतड वईड कुईतुयुसई वईड कू पईनन न्गी यड कियारवई. ¹³यड किकुओ ई सुई इयवुवई इनु नई म्मयायु युकुतुवई इया कियार म्मईरु सुईवई. ¹⁴सई म्मुआनन न्गुआ सई कू कियारुयुवुआ कययुमा यातु उतुकुओ इवुआ न्गी म्मुआररुकुईवई. ¹⁵नई कुईयुवुआ न्गी गूआ न्गी मई तनई युकुतुवईवुआ न्गी मनई डई न्गी न्नुमनुतुवई हमा न्गी यतारड न्गी कुईयुवुआ हतुकुआरवई. ¹⁶न्गी कानू कुयुआतुमा न्गी गतु वयईयुआतु न्गी सेनन तुनईयुआतुमा न्गी वईतड वू वईडुय म्मकई डई इया न्गीकडरु वूयु रडुतुकुईरु डुतुआरवई. ¹⁷न्गुआ न्नीयड कुतुवईवई कियारु गूओनु कियारु कययु न्गी तीड हमा न्गीयड म्मुडुयु रूआरवईवई. ¹⁸सई यातु उतुते. डई इया हमा यूपेमा ईयुआर न्गी रडुतुआरवईवई. ¹⁹डई न्गुआ म्मनुमनुमनन यगुगुडुवु वरुडडड तडुतडुवु वरुवईवई वरुआरवईवई.

*Yisuuva Yerusareema nnauyauvaa havarataaraivaara tiravai
(Matai 24:15-21; Marakaa 13:14-19)*

²⁰न्गईरु वूडुननन रडुर वईडुय नुमा यूसुनन Yerusareemavई उतुतुमा किकुई न्गुआ तीड कियारः डई कूसु सुई न्नुयु यूसुननवईवई वरुआरवई. ²¹कियार कुईड न्गुआ युतयु वरुईय न्गीङ्गुई यतु आतुड तडुडुवुआ सेनन कुते. गूओनु कियारु यूसुनन Yerusareemavई वरुईय सेनन म्मानन वईकई म्मूरीयुवई वरुईय सई कवु यूसुननवई न्गीते. ²²ई सुई इवई आनुतुूकु इरुसई मईसई म्मूरीवई न्गी मनरवईवई. आनुतुूकु कू डईरु म्मुआकुवई रूवुआ कानवु वैनरवईरु इरुसई

maisaa mmooriivaa ngii minaravaivee. ²³ Boo, iqii suai ivaki gioonna nnaakara sunnaaki-aiyaata gioonna nnaakara meedi ruaiyaatama kuaaraivo iya mmuaararainaravaivee. Anutuuqo aa gioonna kiaapu mmuakiaa aayara nnannateeno rikioo mmoori maisaiyauvaa iya mminaravaivee. ²⁴ Fai ngiari vooipinnaa vaidiiya ngiari paipa avaikariyauvaadiri varada numa vooya rutakakiai putikiai vooya yaakuuyauvaa ranaa rau kiada vitada ngiari yoosinnaiyauvakira kuaaravai. Fai iya yoosinna Yerusareema variayara dikioo Anutuuqo tinai iya pikiaaravaivee.

Yisuuva kava mmatayaa tiinaraivaara tiravai
(Matai 24:29-31; Marakaa 13:24-27)

²⁵ Iqii suai ivaki ari vookarai mminnamminnaiyauvo suaivakiaata kuraagaivakiaata aakiapuuyauvakiaatama vainaravai. Vainai gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa vari-aiya ngiari ausa mmuaararai tasipama varida nnoori akuaiavaaraata nnooriivo pinaama korokoroovaaaraatama kaayauma aatuuda variaaravai. ²⁶ Yaagueeqa mminnamminnaa ngiau aapuuvaki vaiyauvo ngiari aataru nuairaiyauvaa pikiada sabisaabi kuaaraivaaraata ari vookarai aataruuyauvo mmuakiaa mmataivau nninaraivaaraatama yaata utida faan-naida aatuuda varida fai ngiengie vo vuayaata rikiada variaaravai. ²⁷ Itaama vainai rikiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvooona nama aakiaidaadiri ni yaagueeqaivoota kaayau ari vookarai mmeekiaivoootama ni tasipanai na tiinaraivaa fai iya taaravai. ²⁸ Aa na kiau kua aavo iinara iinno varinai diitada vararu reeri taatee. Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivo vainima nninaraivaara diitada vararu reeri taatee, tiravai.

Yisuuva nnaammuayaivaudiri mmataama kioo tiravai
(Matai 24:32-35; Marakaa 13:28-31)

²⁹ Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo iya kiau mmioo tunoo: Yatari nnaammuayaivaaraata mmuakiaa yatariyauvaaraatama yaata utuatee. ³⁰ Ii yatari iyauvo mmunni raikiai ngia teeda kiaanoo: Nuanuuvo vainima nnikioonno mmunni rainoo, kiaavai. ³¹ Mmuakaraama ii na ngii giaa ngii miau kua iyauvaa kaanaiyauvaa ngia teeda kiaara: Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo nninarainno iinoo, kiaaravee.

³² Na Kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu aanna makee variaa aaya hama putiraida homo varikio suaivo nnino ii aataru iyauvo fai vainaravai. ³³ Ngiau mmataivo fai taikaanaravaivee. Ni kuaivo fai hama taikaanaravai. Fai tupatupaa vainaravaivee.

Yisuuva ari tiinaraivaara tuqinnama haitatuukiateera tiravai

³⁴ Ngiengie mmatayaa variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Pinaa yeenna nnaaraivaaraatama nnoori kapikaravaa nnaaraivaaraatama mmatayaa diaa mmin-naiyauvaa varaaraivaaraatama ngia kaayauma yaata utivoora ngiengie variaivaara tuqinnama yaata utuatee. Fai ngia ii mminnamminnaa iyauvaara nnaasu yaata utikiokio ii suai ivo fai akiairaama ngiisi nninaravai. ³⁵ Iqii suai ivaki kobeevo haisarineema fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variayasi akiairaama nninaravai. ³⁶ Mmuakiaa suai tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Ii mmuaararai iyauvo ngiisi nninai rikiada yaagueeqama varida iyauvaa yaatara kiada Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo suai nnaagiai kava na tiinai ngia ni avuuvau yoketaama diaaraivaara tuqinnama haitatuuda varida yaaku varaatee. Yisuuva itaa kua tiravai.

³⁷ Mmuakiaa suai ivo nuunaira nnau pinaivaki kua mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiau mmiravai. Suai ikianna iya kiau mmuduu rikioo upisipisiinno varuduu ivo vioo taapi Oriveeta oro ivau vuru vairavai. ³⁸ Vauvo patauduu diitoo heenanaanna tuanaa kava nuunaira nnauvaki nnuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiaaraivaara innasi nnida nuunairavai.

Vaidiia Yisunna mmaara kua kiau yeena rairavai
(Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Yuvuaano 11:45-53)

¹ Buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki gionna kiaapu Yutayaiya bereetaivaa hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudooyauvaa nneeravai. Ii suai ivo vainima vauduu ² vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama Yisuunna ruputuaara ataruuvaara buaidada tooduu kaayau gionna kiaapuuya innara mmuduuya ruuvaara aatuuravai.

Yutaaso Yisuunna vitainara kuaivaa yeena rairavai

(Matai 26:14-16; Marakaa 14:10-11)

³ Aatuuduu Yisuunna ngiaammuuau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso Isariootaa aakiaivaki Sataango numa hara kioo variravai. ⁴ Varuduu Yutaaso vioo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaiyaatama Yisuunna kooyaa vitainaraivaara iyaatama kua tiravai. ⁵ Kua tuduu rikiada iya kaayauma sirigaida irisai sikauyauvaa inna mmiaaraivaara kua yeena rairavai. ⁶ Iya kua yeena rau kioodoo rikioo Yutaaso ee-oo kiaa kioo ii suai ivakidiri iva faannama roo varia roo vioo varioo dee suai tuanaavai nnino rikioo iva Yisuunna kooyaa iya vitainaraivaara faannainno varioo gionna kiaapuuya hama inna tasipaara suaivaara haitatuuravai.

Yisuuva buusa Varaigiataivaa nnaaraivaara teerama kieeravai

(Matai 26:17-25; Marakaa 14:12-21; Yuvuaano 13:21-30)

⁷ Gionna kiaapu Yutayaiya buusaivaa nneeda hama puuqaira yeennaivaata bereetaivaa tasipama huda nneera suaivo nniravai. Ii suai ivaki iya puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ruputu kiada buusa Varaigiataivaa nneeravai. ⁸ Iqii suai ivaki Yisuuva ari ngiaammuuauvaitana Yuvuaanaya Petoroosaya kiaa mmioo tunoo: Oro buusa Varaigiataivaa tiini teerama kikiai ta nnaaravaivee, ⁹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ta dee nnauvaki vida buusaivaa teerakiaunannee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Rikiaatee. Ngia vidada oro yoosinna pinaivaki teekio vaidi voovoono nnoori tooriivaa apu varoo ngii saidi nninai teeda inna nnaagiai vida teekio ivo nnauvaki vinai teeda ivo kuaivaki kuatee. ¹¹ Vida nnau nakaaraivaa kiatee: Ti Vitairaivo tinoo: Dee nnauvaki na ni ngiaammuauyaataama buusa Varaigiataivaa nnaarannee? tiivaivee, ¹² tikio rikioo ivoono nnau pinaivaa verenoovau vo nnau voovai vaa mmaataiyauvaa ivaki teerama kiaivaa ngii vitainai ngia ivaki buusaivaa teerama kiaatee, ¹³ tuduu rikiada ivaitana oro Yisuuva tuuvaa teeda buusaivaa teerama kieeravai.

Yisuuva bereetaivaata vuainaivaatama ari ngiaammuauya mmiravai

(Matai 26:26-30; Marakaa 14:22-26; 1 Koridii 11:23-25)

¹⁴ Teerama kioodoo buusa nnaara suaivo nnuuduu Yisuuva ari kua varada nuaira ngiaammuauyaataama buusaivaa nnaaraivaara varioo tunoo: ¹⁵ Ni putira suaivo vainima nninoo. Tauraa hama mmuaararaiivo niiki nninai na aa buusa Varaigiataa aavaa ngii tasipama nnaanaraivaara ni yoketaivoo. ¹⁶ Na ngii giaa ngii miaunoo. Fai aa buusa aavaa hama na kava nnaanaravai. Yapooma Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki buusaivaa oyaivo kooyaa vainai na nnaanaravaivee, ¹⁷ kiaa kioo Yisuuva nnoori tooriivaa tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo tunoo: Aavaa vara kiada mmuaavai mmuaavai nnaatee. ¹⁸ Na ngii giaa ngii miaunoo. Aa suai aavakidiri varia ree viee viee hama na kava vuaina suuyaivaa nneeraatainaravai. Fai yapooma Anutuuqo gionna kiaapuuyara dira suaivo nninai na kava nnaanaravaivee, ¹⁹ kiaa kioo ivo bereetaivaa tu kioo vainno Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo ari ngiaammuauya mmioo tunoo: Anna ni mmatiivaivee. Na ngiiyara tiee ivaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁰ tuduu yeennaivaa nnaa taika kioodoo iva vuaina suuya tooriivaa varoo mmuaikaraama tu kioo vainno iya mmioo tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo inna ni kiauvo ngiiyara tusaanaraiivovee. Ivaudiri fai Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa ataruuvo kooyaa vainaravaivee, tuduu nneeravai. ²¹ Nnaa kioodoo tunoo: Rikiaatee. Vaidi voovoono kooyaa ni nnammutuaiya ni vitainaraiivo aa makee ni tasipama yeenna nnainoo. ²² Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo fai putinaravai. Anutuuqaa yanaivau fafaaraivo vainno ivaara tiivo aanna makee vainoo. Vaidi voovoono kooyaa ni

nnammutuayi ni vitainaraiivo fai irisai maisaivaa varaanaravaivee, ²³ tuduu rikiada ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai tiikidiri deevono kooyaa ari nnammutuayi inna vitainarannee? tiravai.

Inna ngiaammuauya kieetaya variaaraivaara Yisuuva tiravai

²⁴ Kiaa kiada yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai deevono tiikidiri ti tauraanaavai varinarannee? ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Ngiari voopinnaa kieeta vaidiyya ngiari seenaiyara yaagueeqama diaanoo. Iya iyara diaivaara ngiari nnoonnaiyara yoketaa kua kiaavai. ²⁶ Iya itaama iikiaa aataruuvo sa ngiisi vakiaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ngii kieetavai variivo fai aduoo varioo ngii nnaagiainnaa tuanaavai roosiima variaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ngii tauraavai variivo mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaivee. ²⁷ Dee vaidivono tauraanaavai variinne? Vaidiivo kati varioo yeennaivaa nnaivonne? Vara vaidiivo inna yeennaivaa varoo inna mmiiivonne? Na rikiauko vaidiivo kati varioo yeenna nnaivono tauraanaavai varinoo. Mo neenoo ngii tasipama mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima variaunoo.

²⁸ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ni uduu hama ngia ni pikieerida mmanammanna aanna ngia ni tasipama variaano. ²⁹ Ni Napoova tikiai na gioonna kiaapuuyara diauneema na tinai ngieetama gioonna kiaapu vooyara diaaravai. ³⁰ Dida vaidi na gioonna kiaapuuyara dinara suaivaki ngieeta ni tasipama yeenna nneeda mmoori nneeda ngiingii mmaataiyavunu varida Isarairaa oyaiya yaakuuvaitana yukukidiri taaramaara kua pinaara dira kieetaya iyara diaaravai.

Petorooso hamavee tinaraiivaara Yisuuva kooyaa inna kiaa mmiravai

(Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Yuvuaano 13:36-38)

³¹ Simoono, vaa a rikiaannannee? Vaidiivo yeenna vuitaivaa varoo kaanaivaa voovau yapoo nnabaivaa voovau yapaineema Sataango ngii iinno taanaraiivaara vaa Anutuuqaa yaparaikio ee-oo tiivai. ³² Sataango i iinno taanaraiivo vaikiai a niyyara yaagueeqakianaiivo sa taikaiveera na aiyara yaaku varaunoo. A harurueennaata kava hanigiee ni kuaivaara yaagueeqainna i seenaiya tasipanai fai iya yaagueeqama variaaravaivee, ³³ tuduu rikioo Petorooso tunoo: Udaanga-o, vaidiyya oovi nnauvaki i yapaara iikiai fai neetaatama i tasipama kuanaravai. Fai i rupertikiai a putinai fai niitaatama rupertikiai neetama putinaravaivee, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Petorooso, na i kiaa i mmiaunoo. Aanna makee fai hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

Yisuuva mminnaiyauvaa varada kuateeraivaara iya tiravai

³⁵ Kiaa kioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Tauraa na ngii titaaduu ngia ni mmayaayaivaa varada nuau suaivaki ngia sikau rira utuaiyauvaatama yeenna vara rira utuaiyauvaata yuku nnaba vooyauvaatama pikiada nuauduu mminnaa vooyauvai ngiisi vaunnee? Vara hama ngiisi vaunnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, mo tiisi vairavaivee, ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Aanna makee vaidi voovono sikau rira utuaiivo vaivaata varoo yeenna vara rira utuaiivo innasi vaivaatama varoo kuaivee. Vaidi voovono hama paipaataino ari yaapaivaadiri varoo oro paipa avaikarai voovai yookaama kioo varaivee. ³⁷ Na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Iya inna vitada vaidi maisaiya tasipama kiaavaivee. Anutuuqaa kua fafaaraivo niyyara itaa kua tuuvo makee kaanaivo vakiaivee. Mmuakiaa kuavai niyyara fafaara roovo kaanaivo vakiaivee, ³⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya tunoo: Udaanga-o, taanee. Aakara ari vookarai paipa taaravaitana tiisi vainoo, tuduu rikioo ivo iya tunoo: Inna aikioo, kua taikainoo, tiravai.

Yisuuva taapiivau vioo yaaku vareeravai

(Matai 26:36-46; Marakaa 14:32-42)

³⁹ Kiaa kioo ivo yoosinnaivaa pikioo viravai. Vioo taapi Oriveeta ivau tupaa ari riyaaama vuduu ari ngiaammuauya inna nnaagiai viravai. ⁴⁰ Vuduu ivo oro ivau varuduu ari ngiaammuauya vuduu rikioo ivo iya tunoo: Iinno teeraivo ngii iinno taanaraiivo

ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, ⁴¹ kiasa kioo oro kiisama vo kammunnivau toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ⁴² Yaaku varoo varioo tunoo: Napoo-o, i iikiatainai mmuaararaiivo aa nnoori toori kapikarai aavaa roosiivo niisi nninaraivaara ooqoo tino pikiaivee. Inna aikioovai. Ni iikiataivaa sa iikianee. Ai iikiataivaa iikianee, ⁴³ tuduu rikioo ngiau aapuuvaakidiri aangeraa voovoono tuoo inna tasipooduu ivo yaagueeqauduu ⁴⁴ inna pinaama mmuaararooduu inna yaata utiraivo ari vookarauduu yaaku varoo varuduu kaayauma inna kausaivo kiauva roosiima tuoo mmataivau viravai.

⁴⁵ Vuduu iva yaaku vara taika kioo diitoo ari ngiaammuauyasi kava vara ranoo numa tooduu iya ausaiyauvo mmuaararooduura iya vuru vaidava variravai. ⁴⁶ Vuru vaidava varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniiraida vuru vakiaannee? Diitada yaaku varaatee. Inno teeraivo ngii inno taanaraiivo ngiisi nninarainnoo tida yaaku varaatee, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna utida ruputuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Yuvuaano 18:3-11)

⁴⁷ Yisuuva homo kua tioo varuduu kaayau vaidiyya innasi nniravai. Nnida varuduu Yisuunna ngiaammuaau yaakuuvaitana yukukidiri taaramaakidiri voovai nnutuuvo Yutaaso iya tauraa ngioo aataruuvaa iya vitaama roo nniravai. Ngioo ngioo oro Yisuunna vainima duoo vainno inna mmootaanara uuduu too ⁴⁸ Yisuuva inna tunoo: Yutaaso, a ni mmootaannaivaadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnammutuaiya kooyaa ni vitaakiaannee? ⁴⁹ tuduu rikiada inna tasipama duuya iya inna iikiaaravaa teeda inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ti paipa avaikaraiyauvaadiri ta iya ruputuaannee? ⁵⁰ Itaa kua tida rikiada iyakidiri voovoono ari paipaivaadiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa ngiaammuaau voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. ⁵¹ Rutaka kiooduu rikioo Yisuuva tunoo: Aikioo pikiaannee, kiasa kioo ngiaammuauvaa yaataivaa utuoo tuqinneeeravai.

⁵² Tuqinnama kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara haitatuura vaidiyyaata vaidi yokovaiyaatama Yisuunna utuaara numa ivaki duuya ivo iya tunoo: Ngia niyara mmuararai vaidivaivee, kiada paipa avaikaraiyauvaata tipaiyauvaatama utida ni mmaara ngiaannee? ⁵³ Mmuakiaa suai na ngii tasipama nuunaira nnau pinaivaki variee mmayaayaiyauvaa ngii giaa ngii miaaduu hama ngia ni utiravai. Mo inna aikioo, inna aanna ngii suaiyovee. Aqaa suai aavaki inna maisai upisiivo rummua apinai iikiaara suaiyovee, tiravai.

Peterooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:57-58,69-75; Marakaa 14:53-54,66-72; Yuvuaano 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada vaidiyya inna puaisakama utu kiada vaidava vitada vida vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaivaa nnauvaki viravai. Vida varuduu Peterooso ngieeradiri inna nnaagiai vioo varuduu ⁵⁵ gionna kiaapu vooya vaidi kieeta tuanaivaa vagiaamunna aakiaivaki vida ikaivaa vuutaivaki hara kiada ivaki varuduu Peteroosootama ivaki iya tasipama variravai. ⁵⁶ Varuduu mmoori vareera kiatanna voovoono Peterooso ikaivaara hara kioo varuduu inna puaisakama too nnaasu vainno tunoo: Aa vaidi aavootama inna tasipama nuaivaivee, ⁵⁷ tuduu rikioo Peterooso yaagueeqama ooqoo tioo tunoo: Ai, gionna-o, hama na inna tauvaivee, ⁵⁸ tuduu nnaagiai kava vaidi voovootama inna too tunoo: Ai, a inna ngiaammuaukuavee, tuduu rikioo tunoo: Ai, vaidi aakua-o, hama na inna ngiaammuauvaivee, ⁵⁹ tuduu rikioo nnaagiai kava vaidi voovootama inna too yaagueeqama innara tunoo: Kutaa tuanaa aa vaidi aavoota inna tasipama nuaivaivee. Ivo Karirayaa diaa vaidivaivee, ⁶⁰ tuduu rikioo Peterooso inna sai tunoo: Ai, vaidi aakua-o, a kianna kuaivaa hama na arinaima rikiauvaivee. Ivo homo kua tioo varuu saivaata kakaraiivo akua tiravai. ⁶¹ Akua tuduu Udaangaivo hanigia Peteroosaa tooduu tauraa ivo inna kiasa mmuu kuaivaa vaa taunnu kioovaa kava yaata utuoo rikieeravai. Tauraa Udaangaivo inna kiasa mmioo tunoo: Turau hama kakaraa akua tirainno kinai rikiee fai a taaravoomaneetu niyara tinara: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee. ⁶² Iva itaa kua kiasa mmuu kuaivaa kava Peterooso yaata utuoo rikioo mmaanai vioo pinaama rateeravai.

Vaidiyya Yisuunnara raida inna ruputiravai
(*Matai 26:67-68; Marakaa 14:65*)

⁶³ Ratooduu vaidiyya Yisuunna utu kiada vaida vooyaano innara raida inna ruputida ⁶⁴ buruqaivaadiri inna oori nnikiivaki hauma utida inna yaparaida tunoo: A mmuakiaa kuavai rikiaannaiyauvaa ti kiaa ti mmianee. Gioonoonno i ruputiinne? ⁶⁵ kiaa kiada kaayauma inna rakanoo raaranoo tida maisa kua inna tiravai.

Vaidiyya kua pinaivaa Yisuunnaki yapeeravai
(*Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Yuvuaano 18:19-24*)

⁶⁶ Itaa kua tuduu heenanaanna suaivo reera kiooduu Yutayaa vaidi yokovaa mmuaki-aaya nuunaida iyakidiri vooya Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vooya kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama nnida nuunaida inna vitada kua pinaana inna yapeeravai. Yapa kiada iya inna tunoo: ⁶⁷ A Anutuuqo mmataama kioo vaidikuavee tiee ti kiaa ti mmianee, tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo fai na ngii giaa ngii minai ngia hama ni kuaivaa rikiaaravaivee. ⁶⁸ Fai na kua voovai ngii yaparainai ngia hama ni kua saivaa kiaaravai. ⁶⁹ Aanna na varira suaivoota nnaagiai na varinara suaivaki Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo Anutuuqo mmuakiaa yaagueeqaivaa yaataravai yaaku yaadudainningiaa hara kiee varinaravaivee, ⁷⁰ tuduu rikiada mmuakiaaya tunoo: Mo a Anutuuqaa mmaapukuannee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Yo, ngia niiyaraida inna safuuma inna mmaapuvaivee kiaanoo, ⁷¹ tuduu rikiada iya tunoo: Vaa ari avaiakidiri ivo safuuma tinoo: Na Anutuuqaa mmaapuvaivee, tiivaa vaa teenoo rikiaunnavai. Sa vaidi vooya kava numa innaki kua pinaa yapaaravai yaata utuatee, tiravai.

23

Yisuuva Piratuusaa avuuvau diravai
(*Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Yuvuaano 18:28-38*)

¹ Kiaa kiada iya mmuakiaaya inna vitada oro Roomaaya kieetaivaa Piratuusaa avuuvau dida vaida ² kua pinaivaki inna yapaaravai innara tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo gioonna kiaapuuya unnakua tioo Roomaa kieetaivaa sikau takiisaivaa mmiaivara ooqoo tioo ariiyara na vaidi kieetavaivee kiaa kioo ariiyara tinoo: Na Anutuuqo mmataama kioo vaidivaivee, tiivaivee, ³ tuduu rikioo Piratuuso Yisuunna yaparainno tunoo: Mo a Yutayaiya kieetakuannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Inna a kutaavai kiannano, ⁴ tuduu rikioo Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiyyaata gioonna kiaapu kaayau ivaki suvui kiada varuuyaata tunoo: Na rikiauuko aa vaidi aavo hama vaidi aannoo vaidivaaraida ta inna ruputuaara iikiaunnonoo, ⁵ tuduu rikiada kieeta vaidiyya yaagueeqama Piratuusaa vuavi tida tunoo: Ivo kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo nuainnonno Karirayaiya kiaa mmioo tuma mmuakiaa yoosinnaiyauvo Yutayaa mmataivau vaiyauvaki variyaatama kiaa mmioo aanna makee tuma gioonna kiaapu aayaatama kiaa mminoo. Ivo iya kiaa mmikiai rikiada ivaara kaayauma kumimakaida ngiari rapu ngiari rapuukiaara iikiaano, tiravai.

Vaidiyya Yisuunna vitada Herootaasi viravai

⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Aa vaidi aavo Karirayaa diaa vaidivainnee? ⁷ kiaa kioo kieeta vaidi Herooto Yisuuva varuu mmataivaara haitatu-vaara Piratuuso rikioo innasi inna titaa kiooduu viravai. Ii suai ivaki Herooto Yerusa-reema varuduu iya Yisuunna vitada innasi vuduu ⁸ Herooto inna too kaayauma innara sirigairavai. Iva hokoba suai varioo Yisuuva uu mmoori aataruuvaa mmayaayaivaa rikioo Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuyauvaa taanaravai ivo inna taanaree kiaa iinno varuduu iya inna vitada innasi nnuduu too ivo kaayauma innara sirigairavai. ⁹ Sirigainno kaayau kua kaayau kuaivaa Yisuunna yaparauduu rikioo hama ivo inna kua sai tirainno kua seemuaa variravai. ¹⁰ Kua seemuaa varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaatama vaidi kua mmaanna kiaa mmiraiyaatama diitada kaayau kua pinaivaa innaki yapeeravai. ¹¹ Yapa kiooduu rikiada Herooto

ari ngiaammuaui rapiraiyaatama Yisuunnara nniki rakaida kuasi tududada innara raida variravai. Itaida varida yaapa yoketaivaa innayaa apu kiada kava Piratuusaasi titooduu viravai. ¹² Tauraa Herootaya Piratuusooya ngiariiyara ngiariiyara nnannatoovaitana iqii suai ivaki ariiyara ariiyaraida yoketaama variravai.

Piratuuso Yisuunna rupertuaaraivaara ee-oo tiravai

(Matai 27:15-26; Marakaa 15:6-15; Yuvuaano 18:39-19:16)

¹³ Yoketaama varuduu Piratuuso Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaraatama kieeta vaidi gioonna kiaapuuyara diraiyaraata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama aayanna tuduu innasi nnida nuunauduu ¹⁴ iya tunoo: Aa vaidi aavaa ngia vitada niisi nnida kiaanoo: Gioonna kiaapuuya unnakua tii vaidivaivee, kiaani na ngii avuuvau aa vaidi aavaa yaparaina rikiakui ngia ivo maisa mmooriivaa iivaivee kiaa kiada innaki kua pinaivaa yapa kiaivo hama oyaivootainoo. ¹⁵ Herootoota inna yaparainno rikiaikio hama kua oyaivootaikio pikioo kava tiisi titaa kiaikio nninoo. Aa vaidi aavo hama maisa mmooriivaa iivaaraida ta kuminayaa inna rupertikio putuaiveera iikiaunnaano. ¹⁶ Kati na ni ngiaammuauya tinai inna ripiima kikiyai na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, tiravai.

¹⁷ (Vo nuanu vo nuanu buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Piratuuso vaidi voovai oovi nnauvaki varuuvaa titooduu mmaanai viravai.) ¹⁸ Ii aataru ivo itaama vauvaara gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama aayanna reeda tunoo: Yisuunna rupertino putuaivee. Paravaasaa mmaanai titano tuoo kuaivee, tiravai. ¹⁹ Tauraa Paravaaso ngiari kieetaiyaata rapuoo vaidi vooya rupertuduu putuuvaara vaidiia inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo variravai. ²⁰ Varuduu Piratuuso Yisuunna mmaanai kuaiveera inna titaatauduu kava gioonna kiaapuuyaata kua tuduu rikiada ²¹ iya puaisakama aayanna reeda tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiatee, ²² tuduu rikioo Piratuuso kava vooneetu iya tunoo: Mo datainne? Aanii tomedavai ivo iivainnee? Na tauko hama vaidi aannoo vaidivai ngia innara ni kiaanoo: Rupertino putuaiveeraida kiaanoo. Ivaara na kati tinai ni ngiaammuauya inna ripiima kikiyai sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuaivee, ²³ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yaagueeqama mmannammanna aayanna reeda tunoo: A tinai rikiada iya yatari sagaivau inna haara kiatee, tuduu iya kua pinaama tuuvoono Piratuusaa yaatarooduu ²⁴ ivo iya inna yaparau kuaivaa rikioo ee-oo tioo Yisuunna rupertuateera tiravai. ²⁵ Paravaaso ngiari kieetaiyaatama rapuoo vaidi vooya rupertuduu putuuvaara vaidiia inna vitada oovi nnauvaki yapa kioodoo varuu vaidiivaara gioonna kiaapuuya Piratuusaa yaparaududuu titooduu mmaanai tiiravai. Tuuduu Piratuuso iya tuuvaugiataama rikioo Yisuunna vitoo oro iya mmiravai.

Vaidiia Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai

(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Yuvuaano 19:17-27)

²⁶ Mmuduu Yisuunna vitada vida varida tooduu Kureenaivakinnaa vaidiivaa nnutuuvo Simoono saidi ngioo aataruuvugiataa yoosinnaivakira nninaree kiaa nnutuu teeda ravaatau inna utida yatari sagaivaa inna kumaata apu kioodoo rikioo Yisuunna nnaa-giaivau viravai.

²⁷ Vuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna vata rada vuduu rikiada gioonnainnibaro aataruuvau vida varida isi kuaru kiaa rada rata rada viravai. ²⁸ Vuduu rikioo Yisuuva hanigia iya tunoo: Yerusaremaa gioonnaso, sa niyyara rataatee. Ngiingiiyaraata ngiingii nnaakaraiyaraatama rataatee. ²⁹ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya kiaara: Gioonna hama nnaakaraataiya iya yoketaama variaano, ³⁰ kiaa kiada fai oora taapiiyauvaata kua tida kiaara: Havataama rada ti rupertuatee, kiaa kiada taapi kiisaiyauvaata kua tida kiaara: Mumunu utua rada ti rummua apu kiatee, kiaravai. ³¹ Na yatari karaasaivaa roosiikiauvaava vaidiia ni rupertuaavaivee. Fai ngia yatari aasannaiyauvaava roosiikiaiya fai iya ngii dataakiaaravainnee? Mo fai ngiita ngii rupertuaaravaivee, tiravai.

³² Iya vaidi taaravaitana mmuara nnaamuruuvaitanaatama vitada Yisuunna tasipama rupertuaara viravai. ³³ Vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivaki oro Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kioodoo vaidi

maisavaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kieeravai. ³⁴ Haara kiooduu Yisuuva tunoo: Ni Napoo-o, iya ni iikiaa aataru ivaa hama arinaima teeda rikieerama kiada ni iikiaa ivaa rugaanee, tuduu rikiada rapira vaidiyya isareeda yaatareera mminnaiyauvaa rootu rootuuda varida yaatarooyaano mmuaavai mmuaavai inna uyira rairaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Varooduu gioonna kiaapuuya vainima duuyaano Yisuunna teeda nnaasu vauduu vaidi Yutayaiya kieetaiyaano innara raida tunoo: Ivo ari vo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaivaivee. Ivo kutaa tuanaa Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varioo mo kii ariinoo ari vitoo yoketaivau yapaivee, ³⁶ tuduu rikiada rapira vaidiyyaatama innara raida numa inna vainima dida vaidi ari vookarau kapikaroo nnooriivaa nnutuuvo vinikaivaa inna mmiaaree kiaa kiada ³⁷ tunoo: A Yutayaiya kieetakuavee tiee ai vitee yoketaivau yapaanee, tiravai. ³⁸ Fafaara roovo Yisuunna kieetainningiaa vauvo tunoo: Inna Yutayaiya kieetaivovee, tiravai.

³⁹ Vaidi maisa voovai Yisuunna sainainnigiataa haara kioovoono kaayauma Yisuunna rakanoo raaranoo tioo tunoo: A vaidi Anutuuqo mmataama kioo vaidikuavee tiee aitaata tiitaatama ti vitee yoketaivau yapaanee, ⁴⁰ tuduu rikioo vuaivo inna kua sai yaagueeqama tioo tunoo: Hama a Anutuuqaara aatutaama kiee kiannanoo. Eeta mmuaakarai irisaivaa varaannanoo. ⁴¹ Ta tete mmoori maisaivaa iikiaunnaivaaraida irisaivaa ta aikiooma varaannanoo. Aa vaidi aavo kuminayainno varainoo, ⁴² kiaa kioo Yisuunna tunoo: Yisuu-o, a vaidi kieetavai varieennainna kava tieennainna niyara yaata utuane, ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai makee eetama yosinna yoketaivau ni tasipama varinaravaivee, tiravai.

Yisuuva putiravai

(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Yuvuaano 19:28-30)

⁴⁴ Tuduu suaivo ikianna tammauduu mmuakiaa mmatavai heenama kioo vaududuu suaivo hanigooduu taikeravai. ⁴⁵ Taikaanara uuduu rikioo buruqa pinaivo nuunaira nnau pinaivaki hiruuvu tammaa kereetu varoo saivai sainai vuduu saivai sainai viravai. ⁴⁶ Vuduu Yisuuva puaisakama aayanna roo tunoo: Ni Napoo-o, na ni mmannasaivaa titauko aisi kuainoo, kiaa kioo putiravai. ⁴⁷ Putuduu vaidi rapiraiya kieetaivo Yisuuva putuuvaa too Anutuuqaara kua yoketaivaa tioo tunoo: Na tauko aa vaidi aavo yoketaa vaidi tuanaavaivee, ⁴⁸ tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa taara nuunauya Yisuuva putuuvaa tooduu iya ausaiyauvo pinaama mmuaararooduu vara ranada ngiari nnauyauvakira viravai. ⁴⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuunna nnaagiai nuauyaata gioonnaiya Karirayaadiri inna nnaagiai nnuuyaataa ngieeradiri dida vaidi ii mmuakiaa aataru inna uu iyauvaa teeravai.

Vaidiyya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Yuvuaano 19:38-42)

⁵⁰⁻⁵¹ Yutayaiya yosinna voovai nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosi-ipo yoketaama safuuma varioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara faannainno variravai. Varuuvoono tauraa vaidiyya Yisuunna rupuutaara kuaivaa yeena rau kiada uu suaivaki iya tasipama varioo hama ee-oo tiravai. ⁵² Ivo hama ee-oo tuuvoono Piratuusaasi vioo Yisuunna nnabaivaara yaparairavai. ⁵³ Yaparauduu ee-oo tuduu vioo Yisuunna nnabaivaa hitu varoo vioo buruqa poosaivaadiri rurauma varoo oro vaidiyya putikiai hakuaree kiaa oonauvaa hatata teerama kioovaki inna hairavai. Hama vaidi nnaba voovai ivaki yapeeravaki inna hairavai. ⁵⁴ Ivo inna hau suaivo kati varira suaivaara teerama kioo suaivai. Kiisama heenauddu ngiari kati varira suaivo nniravai.

⁵⁵ Nnuuvaara gioonnaiya Karirayaadiri Yisuunna tasipama nnuuyaano Yoosiipaa vata rada Yisuunna mmata nnauvaa teeda aakiaivaki ivo Yisuunna nnabaivaa yapa kioovaata teeda ⁵⁶ kava vara ranada vida heenna suuya suuda yoketaa vuuyauvaata kupu takua suuda yoketaa vuuyauvaata inna nnabaivau siika kiaraiyauvaa teerairavai. Teerama kiooduu kati varira suaivo nnuuduu teeda ngiari kua mmaanna tuu kuaiyauvaara yaata utida kati variravai,

24

*Yisuuva kava diiteeravai**(Matai 28:1-10; Marakaa 16:1-8; Yuvuaano 20:1-10)*

¹ Kati varida vauya patauduu Sudaqaqi suaivo reera kioodoo gionnaiya suuda yoke-taa vuu mminnaiyauvaa vaa teerama kiooyauvaa varada Yisuunna mmata nnauvakira viravai. ² Vidada oro tooduu sikau pinaivaadiri mmata nnau keegiaivaki rau kioovaa vaa feena kioodoo mmatayaa vairavai. ³ Vauduu teeda mmata nnauvaki oro tooduu hama Udaanga Yisuu Kirisiinna nnabaivootauduu iya ivaara ⁴ dida vaidada kaayauma yaata utida varida tooduu vaidiivaitana iya buruqaivaitana mmannaammannauvaitana iya vainima dida vauduu ⁵ gionnaiya kaayauma aatuuda biribiriida ngiari avuuyauvaa mmataivaki kookama kiada teeda vauduu vaidiivaitana iya tunoo: Mo vaidiiya putuaani haira mmata nnauyauvakidiri vaidiiivo vaa diitoo kuaivaara ngia aaniira buaama rada nookiaannee? ⁶ Ivo hama aavaki vainoo. Vaa diitaivaivee. Ivo Karirayaa varuu suaivaki ngii giaa ngii muu kuaivaara kava rikiaatee. ⁷ Ivo ngii tunoo: Vaidiiya Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni vitada vaidi maisaiya mmikiai iya yatari sagaivau ni haara kikio rikioo taara suai taikanai voovaki na putuauvakidiri keenaa diitaanaravaivee, tuuvaa kava rikiaatee. ⁸ Vaidiivaitana itaa kua tuuvaara iya yaataiyauvo arinaima rikieeravai. ⁹ Rikiooduu gionnaiya mmata nnauvakidiri pikiada nnida Yisuunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavoota seena gionna kiaapuuyaata ngiari teeda rikioo kuaivaa kiaa mmiravai. ¹⁰ Ii gionna iya voovai Makataraa diaa gionnaivaa nnutuuvo Mariaavaata voovai nnutuuvo Yoqaanootama voovai Yakoopaa kaanaa nnutuuvo Mariaavaata ngiari seena gionnaiyaatama Yisuunna kua varada nuaira vaidiiya kiaa mmiravai. ¹¹ Kiaa mmuduu rikiaada iya gionnaiya kuaiyauvaara sabi kuayauvaivee kiaa kiada rikiaadaa pikieeravai. ¹² Pikioodoo Petorooso diitoo seenoo vioo vioo oro mmata nnauvaki mmaanaidiri kookama reeta tooduu mmanna buruqa poosa saabaivo nnaasu ivaki vairavai. Vauduu too kava vara ranoo ngioo itaama vauvaa too rikioovaara ivo pinaama yaata utiravai.

*Taaravaitana Emausa vida Yisuunna teeravai**(Marakaa 16:12-13)*

¹³ Mmuai suaivaki Yisuunna nnaagiai nuairaivaitana yoosinnaivaa nnutuuvo Emausa Yerusareema vainima vauvakira vida varida ¹⁴ Yisuuva putuuvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiima rada vuduu ¹⁵ Yisuuva ivaitana vainima ngioo ivaitana tasipama viravai. ¹⁶ Vuduu ivaitana inna taa ruvuyauvuyama teeravai. ¹⁷ Tooduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Ngia aaniivaaraida ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiima rada nookiaannee? tuduu rikiaada ivau dida vauduu ivaitana ausaivaitana kaayauma mmuaararooduu ¹⁸ voovai nnutuuvo Kerioopaava inna yaparainno tunoo: A mmuaavoona Yerusareema numa variee aataru mmuaararayauvaa naura ditara vaidiiya ivaki iikiaiayuvaa hama a tee rikiaannavainnee? ¹⁹ tuduu rikioo iva sai ivaitana yaparainno tunoo: Mo dee aataruyauvai iya iikiaannee? tuduu rikiaada inna sai tunoo: Mo maisa mmooriivaa iya Nasareeta diaa vaidi Yisuunna iikiaavai. Ii vaidi ivo forofetaa tuanaavai. Anutuuqaa avuuvau mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iinno kua yoketaivaa ti kiaa ti mmuduu ta mmuakiaaya teeda rikieeravai. ²⁰ Rikiooduu ti kieeta vaidiiyaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama inna vitada Roomaa vaidi kieetaivo rputuaiveera mmuduu ivo ee-oo tuduu rikiaada vaidiiya yatari sagaivau inna haara kieeravai. ²¹ Ivo ta Isarairaiya ti kieetavai varinaree tioo ti nnammutuaiya yaataranai ta kati hara kiada variaaraivaara ta yaata utiravai. Vo kua voovootama vainoo. Iya inna rputuuvo vaa taara suaivaitana taikaikio aanna voomaivo vainoo. ²² Ti seena gionna vooya ti kiaa ti mmiaa kuaivaara kaayauma ta nnikiaraakiaunnavaivee. Heenanaanna iya vida taavo ²³ Yisuunna mmata nnauvaki hama inna nnabaivo vaivai. Hama vaikiai teeda iya kava vara ranada nnida kiaanoo: Vaa ta taunnani aangeraiya ti kiaanoo: Vaa ivo diitoo varinoo, kiaavaivee, kiaani ²⁴ ti seena vaidi vooya mmata nnauvaki vida taavo gionnaiya kiaa kuaivo kutaa tuanaavai vaikiai hama inna taavaivee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana tunoo: Mo ngia taaravaitana hama ngii yaataataivaitanavee. Nnaaruaa vaidi forofetaiya tuu kua mmuakiaa iyauvaara hama ngia akiairaikiiai rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁶ Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmamma mmuaararoo varoovaudiri yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa varoo varinaraivaara hama ngia arinaima rikiaavaitananee? ²⁷ kua kioo Yisuuva Anutuuqaa kua mmuakiaayauvai ivaitana kuaa mmioo tauraa Musiiva fafaara roo kuaivakidiriata nnaagiai forofetaiya fafaara roo kuaivakidiriataata innara tuuvaara taaravaitana kuaa mmiaa roo viravai.

²⁸ Vida varuduu ivaitana vuu yoosinnaivo vainima vauduu too Yisuuva yoosinnaivaa yaataroo kuane kuaa uduu ²⁹ taaravaitana inna ravaataida tunoo: Vaa suaivo haatapaikio heenainara iinoo. Tuma ti tasipama vuru vakianee, tuduu rikioo ivaitana tasipama nnauvaki viravai. ³⁰ Vioo ivaitana tasipama varioo yeenna nnaaree kuaa bereetaivaa tu kioo vainno yaaku vara kioo kusii kioo iya mmuduu teeda ³¹ arinaima inna tooduu ivo akiairaama vioo tukaama kieeravai. ³² Vioo tukaama kioodoo ngiari kuaa mmi ngiari kuaa mmiida tunoo: Ivo aataruuvau tiitaata kua tioo varioo Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ti kuaa ti mmikio rikioo mo ti ausaiyauvo ari vookarainoo, ³³ kua kiada mmuai suaivaki diitada Yerusareema kava vara ranada vida tooduu Yisunna ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai gioonna kiaapu vooyaata nunaida varida ³⁴ tunoo: Kutaa tuanaavai Yisuuva vaa diitaivai. Vaa Simoono inna taivaivee, ³⁵ tuduu rikiada taaravaitana aataruuvau nuaida Yisunna teeda vitada oro ngiari nnauvaki varuduu Yisuuva bereetaivaa kusii utuu suaivaki ivaitana inna arinaima too mmayaayaivaa iya kuaa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuaayaata kooyaa kua tiravai

(Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Yuvuaano 20:19-23; Aposoroo 1:6-8)

³⁶ Kiaa mmida varuduu Yisuuva ariinoo iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ngii ausaiyauvo nuufama vakiaivee, ³⁷ tuduu rikiada iya inna teeda yaata utida tunoo: Vaidi mmagiavaivee, kuaa kiada nnikiaraida aatuuravai. ³⁸ Aatuuda varuduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aaniira pinaama yaata utuaanee? Ngia aaniira niyara taara yaata utuaanee? ³⁹ Ni yaakuuvaitana teeda ni yukuuvaitana teeda kiatee: Kutaa ivovee, kiatee. Niiyaa utida taatee. Ngia taavo hama vaidi mmagiavo itaama vaivaivee. Ni mmuyavoota mmammaivootama vainoo, ⁴⁰ kuaa kioo ari yuku yaakuuyauvaa iya vitauduu ⁴¹ teeda pinaama innara sirigauvaara hama innara Yisuuva tida homo pinaama yaata utida varuduu Yisuuva iya yaparainno tunoo: Mo ngii yeennaivo aavaki vainnee? ⁴² tuduu rikiada iya vaa tavauvaa hudooavaa inna mmuduu rikioo ⁴³ iya avuuyauvunu varoo nneeravai.

⁴⁴ Nnaa kioo iya tunoo: Na homo ngii tasipama varuu suaivaki aa kua aavaa na ngii giaa ngii miravaivee. Na kuaano: Mmuakiaa kua fafaaraivo Anutuuqaa mmaanna kuaivakiaata forofetaiya kuaivakiaata Saama kuaivakiaata niyara tuu kuaivaa kaanaivo vainaravaivee, kuaa kiee na ngii giaa ngii miravaivee. ⁴⁵ Ivo iya itaa kua kuaa mmuduu rikiooduu iya tinniiyauvo rusituduu Anutuuqaa kua fafaaraivaa arinaima rikieeravai. ⁴⁶ Rikiooduu Yisuuva vo kuavai iya tunoo: Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitareeraivaa varoo putuoo taara suaivaitana taikano vooma suaivaki keenaa diitaanaravai. ⁴⁷ Diitanai fai gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa rikiaiya inna mmayaayaivaa varada tauraa gioonna kiaapu Yerusareemaiya kuaa mmida nnaagiai vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki variaya kuaa mmida kiatee: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiakio Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, kiatee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivai. ⁴⁸ Aa kua fafaara aavaa kaanaivaa vaa ngiengieenoo taavaivee.

⁴⁹ Ni Napoova ngiini kua kuaa teerama kiaivaa fai neenoo titano ngiisi tiinaravai. Aa ngia yoosinna pinaa aavaki varida faannaikio ngiau apuuvakidiri yaagueeqa ari vookaraivo ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisunna vitoo ngiau aapu viravai

(Marakaa 16:19-20; Aposoroo 1:9-11)

⁵⁰ Kiaa kioo Yisuuva iyaatama vitoo oro Betaniaa kioo ari yaakuuvaitana vararu utuoo iyara kua yoketaivaa tiravai. ⁵¹ Kua tuoo varuu saivaata Anutuuqo inna vitooduu ivo iya pikioo ngiau aapu viravai. ⁵² Vuduu teeda iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida innara kaayauma sirigama rada Yerusareema nniravai. ⁵³ Nnida iya makemakee nuunaira nnau pinaivaki varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai.

Yuvuaanoono Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara reeravai

Yuvuaano Yisuunna mmayaaya yoketaivaa fafaara roo kuaivo ataama vaivai. Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiasa kookieeraivo tupatupaa variivoono mmata aavau tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tida kiasa: Yisuuva inna Anutuuqaa mmaapuuvovee, tikio ivoono iya vitoo yoketaivau yapanai innara kutaavaivee kiaiya fai tupatupaa variraivaa varaaravaivee. Iya aa yanaa aavaa yaarida ii kua ivaara kutaavaivee tida arinaima rikiaateeraivaara Yuvuaano reeravai (20:31).

Anutuuqaara kua kiasa kookieera vaidivai variravai

¹ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kiasa kookieeraivoono variravai. Kua kiasa kookieeraivoono Anutuuqaa tasipama varioo inna Anutuuqovee. ² Ari nnaaru tuanaa ivo Anutuuqaa tasipama variravai. ³ Anutuuqo tuduu kua kiasa kookieeraivoono mmuakiasa mminnamminnaayauvai iiravai. Hama mminnamminnaa vooyauvai ari voovono iiravai. Ivoono nnaasu iiravai. ⁴ Variraivo innaki vairavai. Innaki vauvo tooba roosiima gioonna kiaapuuyani mmeekiaivo teeravai. ⁵ Mmeekiaivoono heenaivaata mmeekia mmuduu hama heenaivo mmeekiaivaa rummua apiravai.

⁶ Anutuuqoono vaidiivaa nnutuuvo Yuvuaanaa titooduu ⁷ gioonna kiaapuuya mmeekiaivaara kiasa kookieenaraivaara nniravai. Iya ivo tuu kuaivaa rikiaada kutaavaivee kiateeraivaara nniravai. ⁸ Ivo hama mmeekiaivai. Ivo mmeekiaivaara kiasa kookieenaraivaara nniravai. ⁹ Ivo nnuu suaivaki mmeekia tuanaivoono gioonna kiaapuuya mmeekiaivaa mmnaraivo tuoo variravai.

¹⁰ Ivo mmataivaa ariinoo iima kioovau tuma ivau varuduu hama gioonna kiaapuuya inna arinaima teeravai. ¹¹ Ivo ari mmata tuanaivau tuuduu hama ari oyaiya innara tuqinneeraida innara ooqoo tiravai. ¹² Ooqoo tuduu vooyaano innara tuqinnada innara kutaavaivee tuuya Anutuuqo ari yaagueeqaivaa iya mmioo iyara ni naunna mmaapu tuanaayavee tiravai. ¹³ Gioonna kiaapuuya nnaakara mmataaneema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya itaama mmateeravai. Vaidi mmatayaa diaivo ari iivaugiataama nnaakaraivaa mmataineema hama Anutuuqo ari raunna mmaapuuya mmateeravai. Hameetavee. Anutuuqo ariinoo ari vookaraama iiravai.

¹⁴ Anutuuqaa kuaivaa kiasa kookieeraivo tuma ti tasipama vaidivai hara kioo variravai. Varuduu ta inna oyai ari vookaravua taannaduu ari vookarau oyaivaa ari Koovaano ari Mmaapu mmuaavaara tioo mmiravai. Mmuduu kati gioonna kiaapuuyara tuqinneeraivootama kua kutaa tiraivootama innaki suvuairavai.

¹⁵ Yuvuaano nnoori apiraivoono innara tioo aayanna roo tunoo: Ii vaidi ivaara na tau-
raa ngii giaa ngii miee kiaanoo: Na hama variaaduu varuuvo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee, tiravai. Yuvuaano itaa kua tiravaivee.

¹⁶ Kati tiyara tuqinneera oyaivo ariiki vaivaara ivo mmuakiasa suai mmannammanna mmuakiasa tiyara boo tioo nnaasu varivai. ¹⁷ Mmaanna tuu kuaivaa Anutuuqo Musi-
inna kiasa mmuduu Musiivaano gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Yisuu Kirisiivaano Anutuuqo kati tiyara yaata utiraivaata kua kutaa tiraivaatama ti vitaivai. ¹⁸ Hama gioonna kiaapu voovono Anutuuqaa taivaivee. Ari Mmaapu mmuaavoono ari Koon-
nanikaraama mmuaavau inna tasipama variivoono innara kooyaa ti kiasa ti mmioo ti vitaivaivee.

*Yuvuaano nnoori apiraivoono mmayaayaivaa tiravai
(Matai 3:1-12; Marakaa 1:1-8; Rukaaso 3:1-18)*

¹⁹ Yutayaa vaidi vooya Yerusareemadiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaata Riviinnakidiri diitoo vaidiivaatama titooduu Yuvuaano nnoori apiraivaasi numa inna yaparauduu rikioo ivo Yisuunnara ataa kua tiravai. Iya inna yaparaida tunoo: A

gioononnee? ²⁰ tuduu hama Yuvuaano kua seemuaa varirainno kooyaa iya kuaa mmioo tunoo: Hama na Misiaa vaidi Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, ²¹ tuduu rikiada kava inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dee vaidikuannee? A aanna Irayaavannee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Hama na Irayaavavee, tuduu rikiada iya inna tunoo: A forofetaa vaidi ta aiyara faannairaikuannee? tuduu rikioo ivo sai tunoo: Hamavee, ²² tuduu rikiada tunoo: Vaidi ti titaani ta ngiaunnaiya ta kava oo kuaa mmiaara kuaivaa ti kuaa ti mmianee. A dee vaidikuannee? Aiyara a dataa kuainna kiannannee? ²³ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo:

Na koo mmuyai gaanga voovau diee vaina
aayanna ree kiaunoo:
Udaangaivo ngiaiveera
aataruuvaa safuukiateeraivaara na kiaunoo.

Nnaaruaa forofetaa vaidi Yisayaava fafaara roo kuaivaa Yuvuaano itaa kua tiravai. ²⁴ Farisaiyaano vaidi vooya titooduu nnuuyaano ²⁵ Yuvuaanaa yaparaida tunoo:

A aiyara kiannanoo: Na hama Misiaavaivee. Na hama Irayaavavee. Na hama forofetaa ngia niyara faannairaiivovee, kuaa kiee mo aaniira a gioonna kiaapuuya nnoori apuanannee? ²⁶ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Na mmanna nnooriivaadiri gioonna kiaapuuya apuauvaivee. Ngiiikidiri nnii vaidiivaa hama ngia taavaivee. ²⁷ Ivo ni nnaagiai nninaraivoono vaidi nnoonnavai. Na mmanna vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee, tiravai.

²⁸ Yuvuaano nnoori Yorotaanaivaadiri gioonna kiaapuuya apuuvaa sainai yoosinna Betaniaa ivaki iya itaa kua tiravai.

Yisuuva Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivovee

²⁹ Vauya patauduu Yuvuaano diitoo dioo vainno tooduu Yisuuva innasi ngioo varuduu Yuvuaano innara tunoo: Aavaa Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nninoo. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaanaravovee. ³⁰ Aqaa vaidi aavaara na tauraa ngii giaa ngii miee kuaanoo: Na hama variaaduu varuuvooonoo ni nnaagiai nninaraivoono vaa ni yaataravaivee. ³¹ Na itaa kua kuaa kiee inna oyaivaa hama na tee rikieeravai. Ngia gioonna kiaapu Isarairaa variaya na inna kooyaa ngii vitainaraivaara na mmanna nnooriivaadiri numa ngii apiravaivee, ³² kuaa kioo Yisuunnara kuaa kookieenno tunoo: Na taaduu Mmannasa Yoketaivo ngiau aapuuvakidiri ngiaamma mirunnaivaa roosuuvooonoo tuoo tuoo innayaa variravai. ³³ Anutuuqo gioonna kiaapuuya nnooriivaadiri iya apuaneera ni titoovooonoo tauraa ni tunoo: Fai a teeno Mmannasa Yoketaivo tuma vaidiivaayaa varinaraivo inna ivoonoo Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmnaraivovee, tuuvaa na rikiee homo Yisuunna oyaivaara kumimakama kiee tee ³⁴ iva tuuvaa kaanaivaa kooyaa teeravai. Na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaivovee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Yisuuva ari ngiaammuau tauraiyara tiravai

³⁵ Kiaa kioo vauvo patauduu Yuvuaano diitoo kava numa ivau ari ngiaammuauvaitana tasipama dioo vainno ³⁶ tooduu Yisuuva ngioo taroo viravai. Ngioo taroo vuduu Yuvuaano inna too vainno innara tunoo: Taatee. Anutuuqaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivo aa ngioo kuainoo, ³⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauvaitana iva tuu kuaivaa rikiada Yisuunna vata rada inna nnaagiaivau viravai. ³⁸ Vuduu too Yisuuva hanigia ivaitana inna nnaagiai vuuvaa too ivaitana yapara ruoo tunoo: Mo ngia aaniivaaraida buaama rada ngiaannee? tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Ravai-o, a dee nnauvakiinna variannannee? tiravai. Ii nnutu Ravaiavee kuaa nnutu ivaa oyaivo tunoo: Vitaira-o, tiravai. ³⁹ Tuduu rikioo Yisuuva ivaitana sai tunoo: Numa taatee, tuduu rikiada ivaitana numa ivo varuuvaki teeda inna tasipama varuduu suaivo haatapoo hannauduu rikiada inna tasipama vairavai.

⁴⁰ Ngiaammuau taaravaitana Yuvuaanaa kuaivaa rikiada Yisuunna nnaagiai vuuvaitana vuaivaa nnutuuvo Adiriaaso. Ivoonoo Simoonoo Petroosaa kataivovee. ⁴¹ Vauya

patauduu Adiriaaso tauraa makee tuduu ari vayaanna Simoonara buaama roo tooduu inna too vauduu too tunoo: Anutuuqo mmataama kiai vaidi Misiaivaa vaa ta taunnano ti too vainoo, tiravai. Misiaa nnutuuvoota Kirisii nnutuuvootama mmuaa oyaivai. ⁴² Adiriaaso itaa kua kiaa kioo Simoonaa vitoo Yisuunnasi vuduu Yisuuva inna too tunoo: Aanna a Simoono a Yuvuaanaa mmaapukuavee. I nnutu karaasaivo Kipaasovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai. Yutayaiya kuaivakidiri kiaa nnutuuvo Kipaasovee. Ari vo kua Ereengaivakidiri kiaa nnutuuvo Petoroosovee. Nnutu Petorooso kiaivaa oyaivoonno sikau ooravai.

Yisuuva Piriipaya Nataneerayara tiravai

⁴³ Vauya patauduu Yisuuva Karirayaa kuanee kiaa vioo tooduu Piriipo inna too vauduu too tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai. ⁴⁴ Piriipo Betesaita diaa vaidivai. Ivo Adiriaasooya Petoroosaya yoosinnaivakinnaavai. ⁴⁵ Piriipo oro Nataneeraara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaki fafaara rooduu vaidi forofetaa vooyaataama fafaara roo vaidiivaa vaa ta taunnanoo. Inna nnutuuvo Yisuuvaavee. Nasareeta diaa vaidivai. Yoosiipaa mmaapuvaivee, ⁴⁶ tuduu rikioo Nataneero inna yaparainno tunoo: Mo datai mminnaa yoketaavai Nasareetadiri nniivainnee? tuduu rikioo Piriipo tunoo: Ai, numa taanee, tiravai.

⁴⁷ Kiaa kioo inna vitoo nnuuvaa Yisuuva too Nataneeraara tunoo: Aa vaidi aavo Isarairaa vaidi tuanaavaivee. Hama unnakuaivo innaki vaivaivee, ⁴⁸ tuduu rikioo Nataneero Yisuunna yaparainno tunoo: Ai, dataama kiee ni taannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuayaivaa oyaivaki variannano hama Piriipo aita kua tirama kiaikiai neenanaa i tauvaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo Nataneero inna sai tunoo: Vitaira-o, a Anutuuqaa Mmaapukuavee. A Isarairaiya kieetaikuavee, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A nnaammuayaivaa oyaivaki variannani na i tauvaara i kiaa i mmiaukainna a niyara kutaavaivee kiannanoo. A makee taannaivaa kiisavai taannanoo. Fai yapooma nnaagiai a kaayau pinaa ari vookaraiyauvaa taanaravaivee, ⁵¹ kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai a teeno ngiauvo vioo sai ngioo sainai idaadiri Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa niyara aangeraiya oro teeda tuma teeda kiaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

2

Yoosinna Kenaa diaa ngiaammuauvaayaa nnaataivaa ruu kieeravai

¹ Yapooma taara suaivaitana taika kioodoo vooma suaivaki Karirayaa aakiaivaki vau kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Kenaa ivaki iya ngiaammuauvaa nnaataivaa varada rummuaara iiravai. Rummuaara iida varuduu Yisuunna kaano ivaki variravai. ² Ivaki varuduu iya Yisuunnaata ari ngiaammuauyaatama aayanna tuduu yeenna nnaara nniravai. Nnida gioonna kiaapuuya tasipama varida nuunaida yeennaiyauvaa nneedada ³ vuaina suuyaivaa nnaa taika kioodoo rikioo Yisuunna kaano inna tunoo: Vaa iya vuaina suuyaivo taikaivaivee, ⁴ tuduu rikioo inna sai tunoo: Ai, mo aanna a gioononna itaa kua ni kiannanee? Hama i mmoorivaivee. Na mmoori nakaaravovee. Hama ni suaivo nninoo, ⁵ tuduu rikioo kaanoono yeenna mmira ngiaammuauya tunoo: Ivo tiivaugiataama rikiada iikiatee, tiravai.

⁶ Yutayaa gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaa finira mmaanna aataruuyauvo airi airi aataruyauvai vairavai. Ivaara pinaa kuu yavaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai ivau vairavai. Yavaiyauvo hama kiisa paanna yavaayauvai. Hokoba pinaa yavaayauvaivee. ⁷ Yisuuva yeennara haitatuuda mmiraiya tunoo: Nnooriivaa vita rada aa yavaa aayauvaki tusaatee, tuduu rikiada vita rada tusooduduu yavaiyauvaa sannaiyauvunu roberobeeduu ⁸ Yisuuva iya tunoo: Inna aikioo, vita rada oro yeennaiyauvaara haitatuura vaidiivaa mmiatee, tuduu rikiada vita rada oro inna mmuduu ⁹ nnoo rikiooduu nnoori tuanaivo vaa hanigioo vuaina suuya tuanaavai vauduu ivo iya vitoovakira hama arinaima teerama kioodoo yeennara haitatuuda mmiraiya arinaima teeravai. Ivo iya vitoovakira hama arinaima toovaara ivo kieevatiivaara aayanna tuduu ¹⁰ nnuduu inna tunoo: Mmuakiaa vaidiiva tauraa yoketaa vuaina suuyaivaa yapa

kiaani rikiada nneedada nnaa ausa rasiti varada variaani teeda nnaagiai maisai vuaina suuyaivaa yapaavai. Hama a itaama yapaannanoo. Aanna makee nnaagiainna a yoketaa vuaina suuyaivaa yapaannanoo, tiravai.

¹¹ Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa Karirayaa aakiaivaki vau yoosinna kiisa Kenaa ivaki tauraa toosa hara iiravai. Ivo ivaki toosa hara uu mmooriivaa uduu teeda ari ngiaammuauya ivo uu mmooriivaa oyai tuanaa yoketaivaa teeda innara kutaavaivee tiravai.

¹² Ivo uu mmooriivo taika kioodoo ivo ari kaanootama ari kataidoota ari ngiaammuau-dootama oro kiisa suai Kapanauma variravai.

Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki viravai

(Matai 21:12-13; Marakaa 11:15-17; Rukaaso 19:45-46)

¹³ Yutayaiya buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa iya nneera suaivo vainima nnuuu rikioo Yisuuva Yerusareemara viravai. ¹⁴ Vioo vioo oro nuunaira nnau pinaivaki tooduu ivaki vaidiia puara burimakau sipisiipaiyauvaata ngiaamma mirunnaiyau-vaatama vooya mmida irisai sikauyauvaa varooya hara kiada varida inna tooduu vaidi sikau yanaiyauvaa kioodoo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuyaataama hara kiada varida inna teeravai. ¹⁵ Inna tooduu rikioo Yisuuva iibanna fiiyama kioovaadiri utuoo iya ripiinno iya puara burimakau sipisiipaiyauvaata ivakidiri ruputuoo vatoodoo mmaanai tiida viravai. Vuduu rikioo ivo irisai sikau mmuyaiyauvaa mmuuya parapaariyauvaa rauru sereguatiima kieeravai. ¹⁶ Sereguatiima kioo vaidiia ngiaamma mirunnaiyauvaa kiada irisai sikauyauvaa varooya tunoo: Iyauvaa varada mmaanai kuatee. Sa ngia ni Napoonna nnauvaki irisai irisai vareera aataruuvaa iikiatee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammuauya yaata utida Anutuuqaa kua fafaara voovai vauvaara iya yaata utida rikieeravai. Fafaaraivo vainno Anutuuqaa nnauvaara tinoo: I nnauvaara ni mmuduuya riraivo ni aakiaivaki kaayauma suvuainoo. Fafaaraivo vainno itaa kua tiivai.

¹⁸ Yisuuva itaama uuvaara Yutayaa vaidi vooya inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiai a iikiannanee? Dee mmoori ari vookaraivaa fai a iino yoketaivai teeda kiaara: Anutuuqo inna tasipaikio rikioo iivaivee, kiaranee? ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa nnau aavaa ngia havarata kikiyai fai na kava taaravooma suai heeka kiaanaravaivee, ²⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ai, hama yopeemavee. Aa nnau aavaa heekoo aataruuvaa vaa ta taunnava. Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiada vo vaidivai yaaku saivai karasaidiri mmuaa nuanuvai (46) iya heeka taika kieeravai. Fai a aikiooma taaravooma suai heekaanarannee? tiravai.

²¹ Yisuuva hama nuunaira nnau pinaivaara itaa kua tiravai. Ivo ariiyara tiravai.

²² Ivaara ivo nnaagiai Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki ari ngiaammuauya iva itaa kua tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikiooduu Anutuuqaa kua fafaaraivaaraata Yisuuva tuu kuaivaaraatama kutaavaivee tiravai.

Yisuuva gioonna kiaapuuya aakiaiuvaki teeravai

²³ Yisuuva buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki Yerusareema nuainno varuduu rikia-ada iva Anutuuqaa mmoori ari vookarauyauvaa uuyauvaara kaayau gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee tiravai. ²⁴ Tuduu Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaiya aakiaiuvaki toovaara iya innara yoketaida kutaavaivee tuuvaara hama iyara inna yoketairavai. ²⁵ Hama vaidi voovoono gioonna kiaapuuya aakiaiuvaki vau kuaiyauvaa inna kiaa mmiravai. Ivo ariinoo arinaima iya aakiaiuvaki teeravai.

3

Yisuuva Nikotimaasaatama kua tiravai

¹ Farisai vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso ivoota Yutayaiyaki kieetavai varuuvo ² heenaki Yisunnasi vioo tunoo: Vitaira-o, vaa ta taunnava. Anutuuqo i titaa kikiyai a tummuannaikua a vitaira mmooriivaa iikiannanoo. Fai vaidi mmatayaa voovoono hama Anutuuqaa yaagueeqaivo inna tasipano rikioo hama Anutuuqaa mmoori ari vookaraivaa a iikiannaneema iinaravaivee, ³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i

kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varioo fai hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki taanaravaivee,⁴ tuduu rikioo Nikotimaaso inna sai tunoo: Mo dataama vaidi vaa yokovaa kiaivo kava hanigioo nnaakara meedi roosiima karaasavai varinarannee? Fai ivo kava ari kaanaa ausaivaki varino mmata kino too karaasavai varinarannee?⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Fai hama vaidi voovoono nnooriivoota mman-nasaivootama mmata kiaivo hama Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki kuanaravai.⁶ Mmammaivo iikiatai mmooriivo mmammaivaa mmaraavai. Anutuuqaa Mmannasaivo iikiatai mmooriivo Anutuuqaa Mmannasaivaa mmaraavai.⁷ Anutuuqaa Mmannasaivo i mmata kinai rikiee hanigiee nnaakara meedi roosiima varianeera na i kiaa i mmiau kua ivaara sa nnikiaraakianee.⁸ Yuunnaivo ari ngiatai suaivaki ivo korokoo-rooma roo nuaikiai a mmanna akuaivaa rikiee hama ivo kuai nniivaa taannanoo. Ivaa roosiima Anutuuqaa Mmannasaivo vaidiivaa iikio too hanigioo karaasavai variivaa hama ta taunnavavee,⁹ tuduu rikioo Nikotimaaso inna yaparainno tunoo: Mo datainnee?¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaidi nnoonnakuavee. A Isarairaa gioonna kiaapuuya vitaira vaidikuavee. Mo aaniira aa kua aavaa oyaivaa hama a tuqinnama rikiaannannee?¹¹ Na kua kutaavai i kiaa i mmiaunoo. Ti yaatana vai kuaivaata ti avu tai kuaivaatama ta kiaunnani ngia mmuakiaaya hama ti kuaivaa rikiaanoo.¹² Na mmatayaa vai mminnaiyauvaara ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaanoo. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaara na ngii giaa ngii minai fai ngia dataama rikiaarannee?¹³ Hama vaidi voovoono ngiau aapuuvaki kuaivaivee. Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ivakidiri tummuavoono vaa neneenoo nnaasu ivaki tauvaivee.¹⁴ Nnaaru vaidi Musiiva koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki unnakua yapaivaa kapaaqaivaadiri iima kioo ngiauvau yatari sagaivau haara kiooneema vaidiiva Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ngiauvau yatari sagaivau ni haara kiaaravai.¹⁵ Haara kikio rikioo fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tioo fai tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

¹⁶ Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiyara pinaama mmuduuya ruoo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu tiiravai. Gioonna kiaapu innara kutaavaivee kiaiya eeyaara putida taikeevoora titooduu tiiravai. Iya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara titooduu tiiravai.¹⁷ Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo hama gioonna kiaapuuya kua pinaivaki yapaanaraivaara tiiravai. Iya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tiivaaki hama kua pinaivo innaki vaivai. Gioonna kiaapu voovoono hama innara kutaavaivee tiivaaki vaa kua pinaivo innaki vaivai. Ivo hama innara Anutuuqaa Mmaapu mmuaa tuanaivovee tiivaara kua pinaivo innaki vaivai.¹⁹ Kua pinaivo vaivaa aataruuvo ataama vainoo. Mmeekiaivo vaa mmatayaiyasi tiikiainnaataida iya hama innara mmuduuya ruaanoo. Iya maisa aataruuvaa vaa iida taivaara upisiivaki vai aataruuvaa mmuduuya ruaanoo.²⁰ Gioonna kiaapu voovoono vaa maisa aataruuvaa iivoono hama mmeekiaivaara mmuduuya ruoo hama innasi nniivai. Mmeekiaivoono ivo maisa aataru iivaa kookievoora kiaa hama mmeekiaivaasi nniivai.²¹ Gioonna kiaapu voovoono kua kutaivaara yaata utuoo iivoono mmeekiaivaasi nniivai. Hama arinaidiri iirainno Anutuuqo tiivaugiataama iivai. Mmeekiaivoono ivo ii mmooriivaa kookieekiaiveera mmeekiaivaasi nniivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

Yuvuaano Yisunna oyaivaara kooyaa tiravai

²² Ii suai ivo taika kioodoo Yisuuva ari ngiaammuaayaatama yoosinna Yutayaivakira viravai. Vidada oro ivakinnaiya tasipama varidada iya nnoori apiravai.²³ Ii mmuai suai ivaki Yuvuaano vo yoosinna Sareema vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Ainoona ivaki varioo gioonna kiaapuuya nnoori apiravai. Nnoori haruunga pinaivo ivaki vauvaara ivo ivaki iya nnoori apiravai. Gioonna kiaapuuya ivo iya nnoori apuaveeraivaara mmannammanna innasi nnuduu ivo ivaki iya nnoori apiravai.²⁴ Hama oovi nnauvaki inna yapaara suaivo nnuduu iiravai.

²⁵ Yutayaa vaidiyya mmamma finira mmaanna aataruuyauvaara Yuvuaanaa ngiaammuaau vooyaata Yutayaa vaidi voovaatama pinaama kua yaagueeqama tiravai. ²⁶ Itaa kua tuuvaara iya Yuvuaanaasi oro inna kua mmida tunoo: Vitaira-o, nnaaru vaidi voovai nnoori Yorotaanaa siri sainai i tasipama dioo vauduu a innara iqii vaidi tuanaa ivovee tunnaivo aanna makee ivoono gionna kiaapuuya nnoori apuoo varinoo. Apuoo varikiai mmuakiaa gionna kiaapuuya i pikiada innasi kuaano, ²⁷ tuduu rikioo Yuvuaano iya sai tunoo: Hama giaasidiri gionna kiaapu voovoono mminnaivaa varaivai. Anutuuqoono mmikio varaivai. ²⁸ Na kiaaduu vaa ngiengieenoo rikieeravai. Na kuaano: Hama neenoo vaidi Misiaa Anutuuqo mmataama kioovovee. Anutuuqo inna tauraa niinnaadee titooduu na nniravaivee. Na itaa kua tiravai. ²⁹ Nnaata vaati vareera suaivaki vaatiivo safuuma ari nnaataivaa varaivai. Vaatiivaa seena ngiaammuaau voovoono oro inna tasipama diivo innara faannainno varioo kati inna kuaivaa rikiaikio inna yoketaivai. Itama iivaara ni sirigairaiivo niiki vaivo vaa pinaavai vainoo. ³⁰ Fai ivoono tauraa varino inna nnutuuvo pinaavai kuanaravai. Vinai fai na nnaagiai varino ni nnutuuvo hameetainaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

Vaidi voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai

³¹ Ivono ngiau aapuuvakidiri tuvono mmuakiaaya yaataravai. Mmatayaa diaa vaidi voovoono mmata aavau varioo mmata aavau vai mminnamminnaiyauvaara nnaasu kua tiivai. Ngiau aapuuvakidiri tuvono mmuakiaaya yaataroo ³² ari toovaaraata ari rikioovaaraatama tikiai hama gionna kiaapu voovoono rikiaivai. ³³ Fai gionna kiaapu voovoono inna kuaivaa tuqinnama rikioo puaisa utino mmoori kaanaivo vainai teeda seena gionna kiaapuuya kiaara: Anutuuqo kua tiivo kua kutaavai vaivaivee, kiaravai. ³⁴ Anutuuqo titovoono Anutuuqaa kuaivaa tiivaara iya itaa kua kiaravai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa inna mmikio innaki suvuaikio Anutuuqaa kuaivaa tiivai. ³⁵ Ari Koovaano ari Mmaapuuvaa kaayauma mmuduuya ruoo inna tinoo: Mmuakiaa mminnaiyauvaara na diauneema eenoo dianee, tiivai. ³⁶ Gionna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kutaavaivee tiivono vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gionna kiaapu voovoono inna Mmaapuuvaa kuaivaa hama rikiaivono fai hama tupatupaa variraivaa varaanaravai. Anutuuqaa nnannateeraivo fai tupatupaa innayaa vainaravaivee.

4

Yisuuva gionna Samariaivaatama kua tiravai

¹ Yisuuva gionna kiaapuuya nnoori apuduu inna nnaagiai nuauyaano Yuvuaanaa nnaagiai nuau gionna kiaapuuya yaataroo kuaivaa Farisaiya rikieeravai. ² Mo hama Yisuuva ariinoo nnoori apiravai. Ari ngiaammuaayaano nnaasu nnoori apiravai. ³ Iva uu mmooriivaa Farisaiya rikioovaara Yisuuva rikioo diitoo ari ngiaammuaayaatama Yutayaa mmataivaa pikiada kava vara ranada Karirayaa mmataivakira viravai. ⁴ Iya Karirayaa vuu aataruuvau kuaaree kua kiada Samariaa mmataivaa vuutaidaadiri viravai.

⁵ Vidada oro ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Sukaraa ivaki viravai. Nnaaru Yakoopo ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmuu mmataivo vainima vauduu ⁶ Yakoopo hanuu kioo doofa nnooriivo ivaki vauduu ikianna tammauduu Yisuuva aataru hokobaivau nnududuu inna pirisauduu doofa nnooriivaa siriivau hara kioo variravai.

⁷⁻⁸ Vaa ari ngiaammuaaya nnida tarada yoosinnaivaki vida sikaunnaadiri yeennaiyauvaa yookaakiaara vida kieeravai. Vida kioodoo Yisuuva ivau hara kioo varioo tooduu gionna Samariaa voovai nnooriivaa vitaanara nnuduu too Yisuuva inna tunoo: Nnooriivaa vita niita ni mianee, ⁹ tuduu rikioo Samariaa gionnaivo inna sai tunoo: Ai, a voopinnaa Yutayaakuavee. Nene vo Samariaa gionnavai. Aanna a dataama kieennainna nnoorira ni yaparakiannanee? tiravai. Yutayaa gionna kiaapuuyaata Samariaa gionna kiaapuuyaatama makemakee ngiarriyara ngiarriyara nnannateera tasipama varuuvaa gionnaivo itaa kua tiravai. ¹⁰ Yisuuva inna kua sai tunoo: Anutuuqo gionna kiaapuuya kati mmii aataruuvaa vaa a arinaima tee rikiee na nnoorira i yaparakiavuaa ni oyaivaa arinaima tee ni yaparakiannatiri. Na nnoori ari vookaravaa

i mmiautiri. A ivaa nnee tupatupaa variraivaa varaannatirivee, ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, hama a nnoori toori vitaanaravootainoo. Nnooriivo hokoba soopavaki varinoo. A deevakidiri tupatupaa hara kioo varii nnooriivaa vitaanarannee? ¹² Ti nnaakuva Yakoopoono aa doofa nnoori aavaa hanuu kioo ivo ari mmaapuudoota ari puaraidootama nneeda kioovaa ti mmiravai. Iva nnoonna vaidivai variravai. A inna yaataraannakuannee? ¹³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono aa nnoori aavaa nnaa kino fai kava inna nnoori rainaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovoono na inna mminara nnooriivaa nnaa kino fai hama kava inna nnoori rainaravai. Nnoori na inna mminaraivo fai inna aakiaivaki nnoori rumuruuma roosiima tupatupaa varinono fai ivo tupatupaa variraivaa varaannaravaivee, ¹⁵ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Yokeera-o, mo aa nnoori aavaa ni mianee. A ni minai na nnaa kiee fai hama kava ni nnoori rainai hama kava aavakidiri na numa vita ree nnaanaravaivee, tiravai.

¹⁶ Yisuuva inna kaa mmioo tunoo: Mo oro ai vaatiivaara aayanna tino i tasipama ngiaivee, ¹⁷ tuduu rikioo gioonnaivo inna sai tunoo: Hama na vaatiaataivaivee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A hama na vaatiaataivaivee kiannaivo kutaavai kiananoo. ¹⁸ Vaa a yaaku saineetu vaati varaannavai. Anna a makee vaidiivaa tasipama variannaivo hama i vaativai. A kutaavai kiannavaivee, ¹⁹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Yokeera-o, vaa na taavai. A forofetaakuavee. ²⁰ Ni nnaakukiaiya aa taapi aavaudiri ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiravai. Ngia Yutayaa vaidiiva kiaanoo: Yerusa-reema nuunaira nnau pinaivaki nnaasu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiatee, kiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Rikiaanee. Fai suai voovai nninai hama ngia gioonna kiaapuuya aa taapi aavaunnaata Yerusa-reemaivakiriaatama ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ni Napoonna mmiaaravai. Fai sabisaabi mmuakiaa yoosinnaiyauvakidiri inna mmiaaravaivee. ²² Ngia gioonna kiaapu Samariaiya hama ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaavai. Ta gioonna kiaapu Yutayaiya titi ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnaivaa oyaivaa aikiooma ta teeda rikiaunnavai. Titiikidiri Anutuuqo tino gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivo nniivai. ²³ Gioonna kiaapuuya kutaa tuanaa ni Napoonna ausa mmuduuya mmiraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaara suaivo fai nninaravai. Ai, vaa nninoo. Ni Napoova gioonna kiaapuuya kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaraiyara buainno varinoo. ²⁴ Anutuuqo inna mmannasavai. Fai gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaaraiya ngiari ausaiyauvakidiri kua kutaa tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee, tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Samariaa gioonnaivo inna sai tunoo: Vaa na rikiauvai. Misiaa vaidivai Anutuuqo inna mmataama kioovo fai nninaravai. Iya innara Kirisiivavee kiaivo fai nninaravai. Ivoono ngioo mmuakiaa mmooriivaara ti kaa ti mminaravaivee, ²⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo na aita kua kiau aavo inna na ivoona iikiaunoo, tiravai.

²⁷ Yisuuva itaa kua tuu saivaata ari ngiaammuauya kava vara ranada nnida tooduu Yisuuva gioonnaivaata kua tiao varuduu teeda nnikiarairavai. Nnikiaraida hama voovoono gioonnaivaa tunoo: Aaniira a ngiannanee? tuduu hama voovoono Yisunna tunoo: Aaniira innaata kua kiannanee? tiravai.

²⁸ Hama itaa kua tuduu rikioo gioonnaivo ari nnoori tooriivaa pikioo kava vara ranoo vioo vioo oro yoosinnaivaki gioonna kiaapuuya kaa mmioo tunoo: ²⁹ Vaidi voovoono mmuakiaa mmoori na iikiauvaa kooyaa ni giaa ni miivaa numa taatee. Ivo Misiaivonnee? ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapuuya yoosinnaivaa pikiada Yisunna taara nniravai.

³¹ Iya nnida varuduu Yisunna ngiaammuauya inna vuavi tida tunoo: Vitaira-o, yeenna nnaanee, ³² tuduu iva iya sai tunoo: Na nnaanara yeennaivaa hama ngia taanoo, ³³ tuduu ari ngiaammuauya ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Vaa vaidi voovoono yeennaivaa varoo inna mmiinne? ³⁴ tuduu Yisuuva iya tunoo: Ni titeeraivoono niyara tii kuaivaa na rikiee ivo mmoori ni muuvaa na iinana taika kino rikioo inna ni yeennavai.

³⁵ Ngia mmuakiaaya kiaanoo: Fai kuraaga taarama taarama taikanai yeenna kaanaivo nneeravaata vainai ta varaaravaivee, kiaavai. Na ngii giaa ngii miee kiaunoo. Yeenna mmooriyauvaki tuqinnama haitatuuma taatee. Ngia varaateeraiyauvo vaa aikiooma

kaanainno nneeravaata vainoo. ³⁶ Mmooi vareera vaidiivo ari mmooi varaivaa irisai kaanaivaa safuuma varoo sirigaivai. Ivaa roosiima ta gionna kiaapuuya tupatupaa variraivaa varaateeraivaara ta iya vitada sirigakiaunnvai. Yeenna kaanaivaa vareera suaivaki yeenna hauvaa utiraiyaata yeenna kaanaivaa vareeraiyaatama mmuaavau-giataama sirigakiaaravai. ³⁷ Ivaara nnaaru tuu kua voovai tunoo: Vaidi voovoono mmooiivaki yeenna hauvaa utikio voovoono kaanaivaa varaivaivee. Itaa kua tuuvo kutaa kuavai. ³⁸ Ngia hama mmooi vareeraivaki na ngii titaukai ngia yeenna kaanaivaa vareeraiyavee. Ngiani vooyaano ivaki mmooi varoovakidiri ngia iya mmooi kaanaivaa varooyavee. Yisuuva mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo itaa kua tiravai.

³⁹ Samariaa gionna kiaapuuya yoosinna Sukaraa varuuya ii gionna ivo tauraa vaa iya kiaa mmioo tunoo: Mmuakiaa mmooi na iikiauvaa ivo kooyaa ni giaa ni mivaivee, tuuvaara kaayau gionna kiaapuuya ngiari ausaiyauvaa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴⁰ Itaa kua tuuvaara iya innasi nnuu suaivaki yaagueeqama inna tunoo: Ti tasipama varianee, tuduu Yisuuva iya tasipama taara suai variravai.

⁴¹ Varuduu ivo iyaata kua tuu kuaivaara kaayau vooyaano ngiari ausaiyauvaa hani-giada innara kutaavaivee tida ⁴² gionnaivaa tunoo: Aanna vaa ta ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaunnvai. Hama a kiannaivaara ta iikiaunnaano. Iva kuaivaa ti kiaa ti mmikiai ta rikiaunnaivaara iikiaunnaano. Vaa ta rikiaunnvai. Iva kutaa mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variraiya vitoo yoketaivau yapaanaraiovee, tiravai.

Yisuuva vaidi kieetaivaa mmaapuuvaa tuqinneeravai

⁴³ Yisuuva iya tasipama varuu suaivaitana taika kioodoo ivo diitoo Karirayaara viravai. ⁴⁴ Vaa ivo tauraa ariiyara tunoo: Vaidi forofetaivaara mmuakiaa yoosinnaiya innara yoketaakiaani ari yoosinna tuanaiya hama innara yoketaakiaavaivee, tiravai. ⁴⁵ Ivo Karirayaara vioo vioo oro tooduu gionna kiaapuuya innara sirigairavai. Vaa iyaata Yerusareemaivaki vida buusaivaa nnutuuvo Varaigiataivaa nneera suaivaki iva uu mmooiivaa taa kioovaara iya innara sirigairavai.

⁴⁶ Innara sirigaida varuduu Yisuuva yoosinna kiisaivaa nnutuuvo Kenaa tauraa ivo ivaki nnoori tuanaivaadiri vuaina suuyaivaa uuvakira kava viravai. Vioo vioo oro varuduu Kapanaumaa vaidi kieeta voovoono ivaki hara kioo varuduu ari mmaapuuvoo nniitaroo homo Kapanauma variravai. ⁴⁷ Ii kieeta vaidi ivo Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo Karirayaa mmataivaki nnuu kuaivaa rikioo oro inna yaparainno tunoo: Kapanauma ivaki tiee ni maapuuvoo kiisa suai putinara iivaa tuqinnaanee, ⁴⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Fai ngia mmuakiaaya hama mmooi ari vookara ari vookaravaa teeda hama ngia niyara kutaavaivee kiaaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo vaidi kieetaivo tunoo: Yokeera-o, ni maapuuvoo putivoora tiee akiairainai ni tasipama tummuane, ⁵⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Kuane. Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuduu ivo Yisuuva kuaivaara kutaavaivee kiaa kioo vioo vioo ⁵¹ oro tooduu ari mmooi varoo ngiaammuauya saidi nnida inna tunoo: Vaa i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinoo, ⁵² tuduu rikioo iva iya yaparainno tunoo: Dee suaivau inna nniitaraivo pikiaivainnee? tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Nau ikianna tammaa i mmaapuuvaa ikiayanaivo taikaivaivee, tiravai. ⁵³ Iqii suai ivau Yisuuva tunoo: Fai i mmaapuuvoo diitoo kati hara kioo varinaravaivee, tuuvaa koova rikieeravai. Rikioo ivoota ari mmuaa nnauvaki varuuyaataama innara kutaavaivee tiravai.

⁵⁴ Yisuuva Yutayaa mmataivaa pikioo numa Karirayaa mmataivaki varuuvoo Anutu-uqaa mmooi ari vookarau voovai vaa tauraa iima kioo ivaa nnaagiaivau iqii mmooi ivaa iiravai.

5

Yisuuva vaidi nnoori siriivau vauvaa tuqinneeravai

¹ Yutayaiya buusa nneera suaivo vainima vauvaara Yisuuva Yerusareemara viravai.
² Yerusareema vagiaamunna keegia voovai nnutuuvo Puara Sipisiipaiya keegiavai vairavai. Ii keegia ivaa vainima vau nnoori haruungaivaa nnutuuvo Yutayaiya kuaivakidiri

Betasataa vauduu nnau haaya yaaku saivai ivaa siriivau vairavai. ³ Vauduu kaayau gioonna kiaapu mmammaiyauvo maisauya iyauvaki vairavai. Gioonna kiaapu avu huruutauyaataama mmudanna rauyaata yuku yaaku putuuyaataama iyauvaki vairavai. (Iyauvaki vaida varida nnooriivo korokoroonaraivaara faannaida variravai. ⁴ Varuduu vo suai vo suai Udaangaivaa aangeraa voovono tuoo nnooriivaki vuduu nnooriivo korokorooduu vaidiivaa mmammaivo maisauvo tauraa nnooriivaki vuvua mmammaivo yoketauduu nniravai.) ⁵ Iya nnau haayaiyauvaki vauduu vaidi voovono kaayau nuanu (38) nniitaroo nnaasu varuu mmanna mmuyai vaidiivoootama iyauvaki vauduu too ⁶ Yisuuva Yerusareema vioo ivaki inna too ivo kaayau suai ivaki varuuvaara arinaima rikioo inna yapara ruoo tunoo: I nniitaraivo taikaanaraivaara i yoketainnonnee? ⁷ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yokeera-o, nnooriivo korokorookiai rikiee kiaunoo: Dee vaidi voovono ni sootu utuoo nnoori haruunga korokoroovaki ni yapaanarannee? kiasa kiee tauko hameetainoo. Na airineetu kuanaree tiee iina variee taukai vaidiia ni yaatarada ngiari nnaasu nnoori haruungaivaki makemakee kuaavaivee, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Diitee ai kegeennaivaata varee kuane, ⁹ tuduu rikioo makee tuduu inna nniitaroovo taikooduu diitoo ari kegeennaivaata varoo viravai. Ii suai ivaki Yutayaiya kati varuu suaivo vairavai.

¹⁰ Vauduu Yutayaa vaidiia nookiannaivaara mmamma tuqinnoo vaidiivaa tunoo: Aanna ta kati varira suaivai. Ai kegeennaivaata varee vaa a ti mmaanna tira kua aataru voovai hatokaannano, ¹¹ tuduu rikioo iya sai tunoo: Vaidi ni tuqinnaivoono ni tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tikiai na varee ngiaunoo, ¹² tuduu rikiaada iya inna yaparaida tunoo: Mo giono i tinoo: Ai kegeennaivaata varee kuane, tikiai a varee ngiannanee? ¹³ Iya itaa kua tuduu rikioo mmamma tuqinnoo vaidiivo Yisunnara yaata vuenairavai. Gioonna kiaapuuya ivaki suvuu kioovaara Yisuuva ari voodaa vioo kioodoo vaidiivo innara yaata vuennama kieeravai.

¹⁴ Nnaagiai Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki tooduu mmamma tuqinnoo vaidiivo inna too vauduu too inna tunoo: Taanee. Vaa i mmammaivo yoketaunoo. Tauraa a maisama variannavai. Nnaagiai maisa aataru pinaivo ivaa yaataravoono aisi vainoora sa kava mminnamminnaa maisaivaa varaanee, ¹⁵ tuduu rikioo ivaki pikioo vioo Yutayaa vaidiia kiasa mmioo tunoo: Vaidiivaa nnutuuvo Yisuuvaano ni tuqinnaivaivee, ¹⁶ tuduu vaidi Yutayaiya ngiari kati varira suaivaki Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaara ii suai ivaki toosa hara inna mmaara iiravai.

¹⁷ Iida varuduu Yisuuva iya tunoo: Ni Napoova mmoori varoo varikiai neeta mmoori varee variaunoo, tiravai. ¹⁸ Ivo itaa kua tuuvaara iya kaayauma inna ruputu kiaara iiravai. Vaa ivo tauraa iya kati varira suaivaki aataru voovai hatokoo nnaagiai Anutuuqaa ni Napoovavee tioo Anutuuqaa roosiima mmuaakaraama varuuvaara iya inna ruputu kiaara iiravai.

Yisuuva ari Koova tuduu mmooriivaa iiravai

¹⁹ Inna ruputu kiaara uuduu Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na inna Mmaapuvai variee hama na yopeema nenenaideri mmoori vooyauvai iikiauvasi. Ni Napoova iinno varii mmooriyauvaa na tee iyauvaa nnaasu na iikiauvasi. Ni Napoova ii mmooriyauvaa na inna Mmaapuuvootama iikiauvasi. ²⁰ Ni Napoova niyara mmuduuya riivara mmuakiasa mmoori ari iiyauvaa ni vitaivai. Ngia teeda nnikiaraakiateera ivo vo mmoori vooyauvai tauraa ni vitai mmooriyauvaa yaataraanara mmooriyauvaa fai ni vitainaravai. ²¹ Ni Napoova vaa putuuya tikiai diitada hara kiada variaaneema na inna Mmaapuuvootama ni iikiatainai gioonna kiaapuuya na iinai fai iya tupatupaa variaaravai. ²² Hama ni Napoova ariinoo gioonna kiaapu voovai kua pinaana yapa kioo yaparavai. Kua pinaana yapa kioo yaparaira mmoori aataru mmuakiaavai vaa ari Mmaapuuvaa ni mivaivee. ²³ Gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa ni Napoonnara kiasaneema na inna Mmaapuuvaa niyaraatama kua yoketaivaa kiateera ni Napoova kua pinaana yaparaira aataruuvaa ni mivaivee. Hama gioonna kiaapu voovono na

inna Mmaapuuvaa niyara kua yoketaivaa tiao hama ni Napoova ni titoovaaraatama kua yoketaivaa tiivai.

²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa tuqin-nama rikioo ni titoovaara kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. Fai hama ivo kua pinaivaki varinaravaivee. Vaa aikiooma putiraivaa iva yaatara kioo tupatupaa variraivaa varaivaivee. ²⁵ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Suai voovai fai nninaravai. Ai, mo vaa aavaa nninoo. Fai hama ausa hanigieeraida putiraiya roosiima variaya na Anutuuqaa Mmaapuuvaa ni kuaivaa rikiada arinaima rikiaiyano fai aikiooma tupatupaa variraivaa varaaravai. ²⁶ Tupatupaa variraivaa oyaivo ni Napoova ni mikio innaki vaineema na inna Mmaapuuvaa niiki vaivai. ²⁷ Na Vaidiivaa Mmaapuvai variauvaara ivo kua pinaivaara Dianeera ni tiki ai na diauvai. ²⁸ Sa ivaara ngia nnikiaraakiatee. Ii suai ivo nninai rikiada vaa putuduu hau kiooya ni kuaivaa rikiada ²⁹ mmata nnauvakidiri diitaaravai. Vooya vaa yoketaa mmoori varooya diitada tupatupaa variaaravai. Vooya maisa mmoori varooya diitakio kua pinaivaki iya yapa kinai ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa varaaravai.

Vaidi vooyaano Yisuunna oyaivaara kooyaa tiravai

³⁰ Hama na yopeema nenenaidiri mmooriivaa iikiaunoo. Anutuuqo kua ni giaa ni miivaugiataama na kua pinaivaara diee vaina iikiaunoo. Hama nini iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivo ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iikiaunoo. Ivaara kua pinaivaki ni kuaivo safu tuanaavai vainoo.

³¹ Fai neneeno nenenaidiri niniyara kua voovai tino fai ni kuaivo hama kaanainaravai. ³² Ari voovoono niyara kuaivaa tiivo varinoo. Vaa na rikiaunoo. Ivo niyara tii kuaivo kutaavai vainoo. ³³ Ngia Yuvuaanaa kuaivaa rikiaaraivaara vaidiia titooduu innasi vuduu ivo niyara kua kutaivaa tuuvaa vaa ngia rikieeravai. ³⁴ Vaidi mmatayaa voovoono niyara kua kutaivaa tiivaa hama ni rikiaatainoo. Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau ngii yapa kiaiveeraivaaraina Yuvuaano niyara kua kutaivaa tiivaara kati na itaa kua kiaunoo. ³⁵ Yuvuaano ngia toobavaa subi kiaavo too ruvuahaeraivaa roosiima varuduu ngia innara aikioovavee tida inna mmeekiaivau kiisa suai varida inna kuaivaara sirigairavai. ³⁶ Ni mmooriyauvoono Yuvuaano niyara tuu kuaivaa yaataravai. Ni mmooriyauvaa ni Napoova ni muduu na iima taika kua mmooriyauvoono ni oyaivaa kooyaa vitaikiai teeda gioonna kiaapuuya kuaano: Ari Koovaano inna titaa kiaikio tiivaivee, kiaavai. ³⁷ Ni Napoova ni titoovoono ariinoo niyara tiivai. Ngia hama inna kuaivaa rikiada hama inna viri nnikiivaa taavai. ³⁸ Ivo ni titooduu na tummuivaara ngia hama kutaavaivee kiaivaara hama inna kuaivo ngiiki vainoo. ³⁹ Ngia Anutuuqaa kua fafaarivaa makemakee yaarida yaata utida kuaano: Ta iva yaarida tupatupaa variraivaa varaaravee, kua iikiaunoo. Ii kua fafaara ivo niyara tikiainnaata ⁴⁰ mo ngia tupatupaa variraivaa varaaraivaara hama niyara kutaavaivee kua kiada hama niisi nnida iva varaano.

⁴¹ Vaidiia niyara yoketaavee kuaivaa hama na rikiauvai. ⁴² Vaa na ngii tauvaivee. Ngia hama Anutuuqaa mmuduuya ruaivaa vaa na tauvaivee. ⁴³ Na ni Napoovaano ni titooduu na tummuivaara hama ngii ausaiyauvo ni varainoo. Fai ari vo vaidi voovoono arinaidiri tiivoono nnino fai ngii ausaiyauvo inna varaaravai. ⁴⁴ Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaavee kiaivaara sirigakiaano. Anutuuqo mmuaavoono ngiinyara yoketaavee tiivaa hama ngia iva varaara iikiaano. Itaama vaikai mo ngia dataama innara kutaavaivee kuaaranee? Hama yopeemavee. ⁴⁵ Ngia sa yaata utuatee. Hama na ngii mmaara kuaivaa ni Napoonaata kua tinaravai. Nnaaru varuu vaidi Musiiva ngii tuqinnaanaraivaara ngia yaata utida iva puaisakama utuaano. Fai ivoono ngii mmaara kuaivaa tinaravai. ⁴⁶ Ngia ivo tuu kuaivaa rikiada kutaavaivee tutiri. Ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kuaatirivee. Ivoono niyara fafaara reeravai. ⁴⁷ Ngia hama ivo fafaara roo kuaivaa rikiada kutaavaivee kuaatiri. Dataama kiada ni kuaivaaraatama rikiada kutaavaivee kuaatirinee? Yisuuvaano Yutayaiyaata itaa kua tiravai.

6

Yisuuva vaidi kaayau (5000) yeenna mmiravai

(Matai 14:13-21; Marakaa 6:30-44; Rukaaso 9:10-17)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioodoo nnaagiai vo suai voovaki ari ngiaammuauyaatama kanuuvaki karada nnoori Karirayaa vuai nnutuuvo Tiperiaa nnoori haruungaivaa karada sainai viravai. ² Vuduu teeda kaayau gionna kiaapuuya Yisunna nnaagiai viravai. Iva Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno nniitarooya tuqinnooduu toovaara iya inna nnaagiai viravai. ³ Vuduu Yisuuva ari ngiaammuauyaatama nnoori sainai taapiivau karada ivau variravai. ⁴ Ii suai ivaki Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vairavai. ⁵ Vauduu Yisuuva tooduu kaayau gionna kiaapuuya innasi nnida varuduu ivo Piriipaa tunoo: Aa gionna kiaapu kaayau aaya yeenna nnaaraivaa ta deevakidiri varaunnaane? tiravai. ⁶ Yisuuva Piriipaa iinno taanaree kiaa inna itaa kua tiravai. Vaa ivo iinaraivaa ariinoo too rikieeravai.

⁷ Piriipo inna kua sai tunoo: Fai ta kaayau sikauyauvaadiri yaaku vaidivaitana yuku yaaku taika kiada (200) yookaama kiada yeennaiyauvaa varada kikiyai iya kiisa kiisama nnaasu nnaaravaivee, ⁸ tuduu ari ngiaammuau voovai Simoono Petoroosaa kataivaa nnutuuvo Adiriaaso Yisunna tunoo: ⁹ Aa ngiaammuau aavau dioo vai aavo bereeta yaaku saivai utu kioo tavau taaravaitanaatama utinoo. Dataama mmuakiaa gionna kiaapu aavaki variaa aaya iyauvaa nnaaranee? ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Gionna kiaapuuya tikiyai variatee, tuduu rikiada kaayau ferefuruunnaiyauvo ivau vauyauvunu hara kiada variravai. Varuduu teeda vaidiia nnaasu jaaruduu kaayau (5000) ivau variravai. ¹¹ Varuduu Yisuuva bereetaiyauvaa tu kioo vainno Anutuuqaa kua yoke-taivaa kiaa kioo ari ngiaammuauya mmuduu gionna kiaapuuya hara kiada varuuya mmiravai. Mmi kioodoo Yisuuva tavauvaitanaatama mmuaikaraama kioo iya mmuduu iya nnaataama utuuvaara nneeravai. ¹² Nnooduduu iya ausaiyauvo rasituduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Yeenna nneeda kiaa arai yatiiyauvaa rupi nuunama yapaatee. Iya yeenna saiyouvai nnaa unaageenama pikiaarainnoo, ¹³ tuduu rikiada iyauvaa rupi nuunama kiada yeenna bereeta yaaku saivai nneeda kioo arai yatiiyauvaa rupi nuunama utua yaakuuvaitana yukukidiri taarama rummua yapa kieeravai.

¹⁴ Yapa kioodoo teeda Yisuuva Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa uuvaa gionna kiaapu ivaki varuuya teeda tunoo: Forofetaa voovai mmatayaa tiinaraivo kutaa tuanaa aanna ii vaidi ivovee, ¹⁵ tuduu Yisuuva too rikiooduu iya nnida inna puaisa utida vitada kieeta vaidivai inna yapaaree kiaa uuduu rikioo ivo arivana taapiivaura keenaa viravai.

Yisuuva nnoori veraivau nuairavai

(Matai 14:22-23; Marakaa 6:45-52)

¹⁶ Vuduu hannainno varuduu rikiada ari ngiaammuauya nnoori haruungaivakira tiida ¹⁷ siriivaudiri ngiari kanuuvaa varada nnoori sainai kava vara ranada Kapanaumara nni-ravai. Nnida varuduu heenauduu Yisuuva hama akiairaama kioo iyasi nniravai. ¹⁸ Hama nnuduu yuunna yaamurukaivo nnooriivaa rummua ketekaatooduu ¹⁹ ari ngiaammuauya yatari sagaiyauvaa utida nnooriivaa ruvuatia rada nnoori vuutaivau nnida varida tooduu Yisuuva nnoori verenoovau raa roo iyasi ngioo ngioo kanuuvaa vainima nnuduu teeda ari ngiaammuauya kaayauma aatuuravai. ²⁰ Aatuuda varuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa aatuukiatee. Na ngiaunoo, ²¹ tuduu rikiada iya innara sirigaida tunoo: Mo kanuu aavaki karee ngianee, tuduu ivaki karoo varinee tuu saivaata vaa iya yaata utua rada kuaaree kiaa vuu yoosinnaivaki kanuuvo numa diravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara buairavai

²² Vauya patauduu kaayau gionna kiaapuuya homo nnoori haruunga siri sainai hara kiada varuuya yaata utida kiaanoo: Nau ta taunnano mmuaa kanuuvai nnaasu ivau vaivai. Yisuuva hama ivaki karoo ari ngiaammuauya tasipama kuaivaivee, kiaa kiada ivaara vaa iya arinaima teeda rikieeravai. Ari ngiaammuauya inna pikiada iyananaa

vuuvaa vaa iya arinaima teeda rikieeravai. ²³ Teeda rikiada varida tooduu vaidiiya yoosinna Tiperiaadiri ngiari kanuuyauvaa varada nniravai. Nnida Udaanga Yisuuva yeenna bereetaiyauvaa Anutuuqaata kua yoketaivaa kiasa kioo gioonna kiaapuuya mmuduu nnoovau vainima nnida ivau iiravai. ²⁴ Iida varuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya Yisuunnaraata ari ngiaammuayaraatama buaama rada tooduu hama iya teeda vauduu teeda iyaatama sunada kanuuyauvaki karada Kapanaumara Yisuunnara buaama rada viravai.

Yisuuva ngiau aapuuvakinnaa yeennaivovee

²⁵ Vidada nnoori haruunga siriivau oro tooduu Yisuuva iya too vauduu teeda inna tunoo: Vitaira-o, a दौरा सुअरि न्गिअनुअकुअइनुअ नुअ अअवु अदुअनुअने? ²⁶ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngia yeenna bereetaiyauvaa nneeda tooduu ngii nnaataama utuduu nnoovaaraida ngia niyara buaama rada ngiaanoo. Hama na Anutuuqaa mmoori ari vookarauvaa iikiaaduu ngia toovaaraida ngia niyara buaama rada ngiaanoo. ²⁷ Yeenna nneeraiyauvo uudainaraiyauvaara sa mmoori varaatee. Yeenna ari vookaraivo tupatupaa vairaiavaara mmoori varaatee. Ii yeenna ivaa fai Na Vaidiivaa Mmaapuuvooonoo ngii minaravai. Ni Napoova Anutuuqoonoo ni mmataama kioo fai a aikiooma ni mmooriivaa iinarakuavee tuuvaara na ngii minaravaivee, ²⁸ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ta dee mmoorivai iida fai Anutuuqaa mmooriyauvaa iikiaaranee? ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na tinara kua aavo inna Anutuuqaa mmoorivai. Ivo titoo vaidiivaara kutaavaivee kiatee, ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: A dee mmoori ari vookaraivai iinai fai ta teeda a itaa kua kiannaivaara kutaavaivee kiaaranee? E aanii mmoorivai iinaranee? ³¹ Ti taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki varuduu yeennaivaa nnutuuvo menaivo tuuduu nneeravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa kiooduu tuuduu nneeravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee, ³² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Musiiva hama ngiau aapuuvakidiri tiira yeennavai ngii miravaivee. Ni Napoovaano yeenna tua-naivaa ngiau aapuuvakidiri ngii mivaivee. ³³ Anutuuqo ngii mii yeennaivo inna ivo ngiau aapuuvakidiri tuoo tupatupaa variravaa gioonna kiaapu mmatayaa variaya mmiiivovee, ³⁴ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Udaanga-o, ii yeenna ivaa mmannammanna ti mmianee, ³⁵ tuduu rikioo ivo tunoo: Mo neenoo aanna yeennaivovee. Fai gioonna kiaapuuya aa yeenna aavaa nneeda tupatupaa variravaa varaaravaivee. Gioonna kiaapu voovoono niisi nniivoono fai hama niyara inna yeenna rainaravai. Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono fai hama niyara inna nnoori rainaravai.

³⁶ Vaa na tauraa ngii giaa ngii miaukainnaata ngia ni teedaatada hama ngia niyara kutaavaivee kiaanoo. ³⁷ Gioonna kiaapu Anutuuqo ni minaraiya fai mmuaavai mmuaavai niisi ngiaaravai. Niisi nnikiai fai hama na iyara ooqoo tinaravai. ³⁸ Hama nini iikiatai mmooriivaa iinaraiavaara na ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ni titoovaa inna iikiatai mmooriivaa na iinaraiavaara ngiau aapuuvakidiri na tiiravai. Ivaaraina na hama iyara ooqoo tinaravai. ³⁹ Ni titoovaa inna iikiatai mmooriivo ataama vainoo. Gioonna kiaapu iva ni miya fai na hama voovai pikieeraina iya puaisa utuee yapooma nnaagiai suaivaki iya tinai rikiada diitada tupatupaa variaaravai. ⁴⁰ Ni Napoonna inna iikiatai mmoori voovai ataama vainoo. Gioonna kiaapu mmuakiaaya na inna Mmaapuuvaa ni teeda niyara kutaavaivee kaiya fai tupatupaa variravaa varaaravai. Fai yapooma nnaagiai suaivaki na iya tinai rikiada diitada tupatupaa variaaravaivee, tiravai.

⁴¹ Vaa Yisuuva ariyara tunoo: Yeennaivo ngiau aapuuvakidiri tuuvo neenoovee, tuuvaara Yutayaa vaidiiva innara hanigiaanigieera kua tiravai. ⁴² Iya tunoo: Ai, aa vaidi aavo Yoosiipaa mmaapu Yisuuvavee. Vaa ta inna kaano koovaitana taunnavavee. Mo aanna dataama kioonoo ivo tinoo: Na ngiau aapuuvakidiri tiiravaivee, tiinne? ⁴³ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Sa niyara hanigiaanigieera kua kiatee. ⁴⁴ Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema kati niisi nninaravai. Ni Napoova ni titoovoono yamayamaa kua tinono ivo numa di numa diima roo ngioo ngioo niisi nninaravai. Ivo nninai fai yapooma

nnaagiai suaivaki na tino rikioo diitoo tupatupaa varinaravai. ⁴⁵ Nnaaruaa forofetaiya roo kuaiyauvaki vo kuavai vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaaya fai Anutuuqo kuaivaa iya kiasa mmioo iya vitainaravaivee. Kua fafaaraivo vainno kuaivo itaa kua tiivai. Gioonna kiaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ni Napoonna kuaivaa arinaima rikiada iva iya vitai aataruuvaa arinaima taiya fai niisi ngiaaravai. ⁴⁶ Hama gioonna kiaapu voovoono ni Napoonna taivaivee. Neenoo Anutuuqaasidiri tummuaivoono nnaasu ni Napoonna tauvaivee.

⁴⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ausa hanigioo ni iyara kutaavaivee tiivoono tupatupaa variraivaa vaa varaivaivee. ⁴⁸ Ngia yeennaiyauvaa nnaa kiada variaivaa roosiima neenoo ngii yeennavai variaunoo. ⁴⁹ Nnaaru koo mmuyai gaanga mmataivau Anutuuqo ngiau aapuuvakidiri yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii taato nnaakukiaiyanai yapa kioodoo nnaa kiada varida nnaagiai putiravai. ⁵⁰ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivaa fai gioonna kiaapu voovoono nnaivo hama putinaravai. ⁵¹ Aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo variraivaa oyaivo neenoovee. Fai gioonna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnaivoono fai tupatupaa varinaravai. Aa yeenna aavaa na inna mminaraivo inna ni mmammavai. Gioonna kiaapu mmuakiaaya tupatupaa variateera fai na putuee ni mmammaivaa iya mminaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada Yutayaa vaidiia yaagueeqama ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo dataama kioo aa vaidi aavo ari mmammaivaa ti mminai ta nnaarannee? tiravai. ⁵³ Yisuuva iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia hama Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni mmammaivaata ni kiauvaatama nneekio rikioo fai hama tupatupaa variraivo ngiiki vainaravai. ⁵⁴ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaata ni kiauvaatama nnaivoono vaa tupatupaa variraivaa varaivaivee. Fai itainnonno yapooma suai nnaagiai na tino kava diitaanaravai. ⁵⁵ Ni mmammaivo inna yeenna tuanaa nneeraivovee. Ni kiauvo inna nnoori tuanaa nneeraivovee. ⁵⁶ Gioonna kiaapu voovoono ni mmammaivaa nnoo ni kiauva nnaivoono ni tasipama varikiyai na innaki variaunoo. ⁵⁷ Ni Napoova tupatupaa variraivoono ni titoodoo na tiiravai. Ivo varikiaira tiee na variaunoo. Na variauvaara fai gioonna kiaapu voovoono ni nnaivo fai tupatupaa varinaravai. ⁵⁸ Mo aa yeenna aavo ngiau aapuuvakidiri tiivo inna neenoovee. Aa yeenna aavo hama ngii taato nnaakukiaiya nnoo yeennaivaa roosiivaivee. Iya ivaa nneeda nnaagiai putiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono aa yeenna aavaa nnoo fai tupatupaa varinaravaivee, tiravai. ⁵⁹ Yisuuva Kapanuma nuunaira nnauvaki gioonna kiaapuuya kua mmayaayaivaa kiasa mmuu suaivaki ari putinarivaara ivo itaa kua tiravai.

Yisuuva tupatupaa variraivaara tiravai

⁶⁰ Yisuuva nnaagiai nuau gioonna kiaapu kaayauya iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa kua aavaa ta rikiaunnano mmuaararai kuavai. Mo deeyaano aikiooma rikiaarannee? Hama ta yopeema rikiaaravaivee, ⁶¹ kiasa kiada Yisuuva kuaivaara iya itaama yaata utida hanigiaanigieera kuaivaa tuduu inna aakiaivo vaa rikieeravai. Rikioo ivo iya tunoo: Ii na kiau kua ivaa ngia rikiaavo ngii pikiaatainnee? ⁶² Fai itaikiai Na Vaidiivaa Mmaapuuvo keenaa nene tummuaivakira vinai rikiada fai ngia teeda dataakiaarannee? Fai ni kuaivaara kutaavaivee kiarannee? ⁶³ Anutuuqaa Mmannasaivoono vaidi variraivaa vaidiivaa mmiivaivee. Nnabaivoono mmanna nnabavaivee. Na kiau kua aavo Mmannasaivaa roosiivai. Fai tupatupaa variraivaa ngii minaravai. ⁶⁴ Na itaa kua kiaukai rikiada ngia hama vooya niyara kutaavaivee kuaivaivee. Yisuuva itaa kua tiravai. Vooya hama innara kutaavaivee kiaraiyara vaa Yisuuva tauraa rikieeravai. Vaidi voovoono inna nnammutuaiya kooyaa iya inna vitainarivaaraatama vaa tauraa ivo arinaima rikieeravai. ⁶⁵ Yisuuva vo kua voovaata iya kiasa mmioo tunoo: Ivaaraina vaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai Anutuuqo hama gioonna kiaapu voovai aakiaivaa yuruuno too fai hama niisi nninaravaivee, kiaunoo, tiravai.

⁶⁶ Yisuuva itaa kua tuuvaara inna nnaagiai gioonna kiaapu kaayau nuauya inna pikiada ngiari toovau viravai. ⁶⁷ Vuduu Yisuuva iya vuvvaa too ari nnaagiai nuaira ngiaammuu yaakuuvaitana yukukidiri taarama tunoo: Ngieeta ni pikiada ngii kuatainnee? ⁶⁸ tuduu

Simoono Petrooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo ta deevaasi kuaarannee? I kua kutaivo tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitaivai. ⁶⁹ Aanna makee ta aiyara kutaavaivee kiaa kiada a Yoketaa Tuanaikua Anutuuqaasidiri tuuvaara ta rikiaunnaanoo, ⁷⁰ tuduu Yisuuva iya sai tunoo: Na yaakuuvaitana yukukidiri taarama ngii mmataama kiau vai. Mo ngiikidiri voovai mmagia maisavai varinoo, tiravai. ⁷¹ Simoono vuai nnutuuvo Isariootaa mmaapuuvaa Yutaasaara Yisuuva itaa kua tiravai. Yisunna ngiaammuau yaakuuvaitana yukukidiri taarama varuuvakidiri Yutaasoono Yisunna nnammutuuiya kooyaa inna vitainaraivovee.

7

Yisunna kataunnaiya hama innara kutaavaivee tiravai

¹ Yisuuva iyaata kuaivaa kiaa taika kioo Karirayaa mmataivau nuairavai. Yutayaa vaidiiya inna ruputu kiaara uuvaara hama Yutayaa mmataivau inna kuatauduu Karirayaa mmataivau nnaasu nuairavai. ² Ii suai ivaki Yutayaiya buusa voovai nneera suaivo vainima nniravai. Ii buusa ivaa nnutuuvo Unnakua Nnauvaa buusavai. Ngiani taato nnaakukiaiya koo mmuyai gaangaivau nuaida varida unnakua nnauyauvaki varuuvaara yaata utida buusaivaa nneeravai. Iqii buusa ivo vainima nnuduu ³ Yisunna kataido inna tunoo: Aa mmata aavau pikiee Yutayaa mmataivaki kuane. Gionna kiaapuuya i nnaagiai nuairaiya ee iira mmooriyauvaa taateeraivaara kuane. ⁴ Vaidi voovai ari nnutuuvo ngiau aapu kuanaraivaara hama ari mmooriivaa hatainaravai. Ii mmoori ee iikianna iyauvaa iinaree tiee inna mmuakiaa gionna kiaapuuya vitaakianee. ⁵ Ari kataido itaa kua kiaa kiada hama innara kutaavaivee tiravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Na kuanara suaivo hama nninoo. Ngia kuaara suaivo sabi suaivai. ⁷ Gionna kiaapu mmatayaa diaiya ngiiyara mmuduuya ruaavai. Mo hama niyara mmuduuya ruaavai. Na kooyaa ngiani mmoori maisaiyauvaa iya vitaakiauvaara iya niyara nnannataavai. ⁸ Ngientie buusa nnaara kuatee. Ni suaivo hama vaama nniivaara hama na ii buusa ivakira kuanaravaivee. ⁹ Ivo itaa kua kiaa kioo Karirayaa ivaki hara kioo variravai.

Unnakua Nnauvaa buusaivaa Yisuuva oro teeravai

¹⁰ Hara kioo varuduu ari kataido buusa nnaara vida kiooduu Yisuuva varioo ivootama nnaagiai viravai. Hama ivo kooyaa virama kioo hatauma viravai. ¹¹ Buusa nneera aakiaivaki Yutayaa vaidiiya innara buaama rada nuaida tunoo: Deevakiinno variinnee? ¹² tuduu gionna kiaapuuya innara ngiani avuki ngiani avukiida murumuru tuduu vooyaano tunoo: Yoketaa vaidivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hamavee. Ivo gionna kiaapuuya unnakua tioo varivaivee, ¹³ tuduu Yutayaa vaidiiyara iya aatuuvaara hama gionna kiaapu voovoono kooyaa innara tiravai.

¹⁴ Hama kooyaa innara tuduu buusa nneera suai saivai homo vauduu Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki vioo gionna kiaapuuya kua kiaa mmioo variravai. ¹⁵ Kiaa mmioo varuduu rikiada Yutayaa kieetaiya kaayauma nnikiaraida tunoo: Aa vaidi aavaa hama vitaira voovoono inna vitaivai. Mo dataama kioo ari vo kua ari vo kuaivaa ti kiaa ti mmiinnee? ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Aa na ngii giaa ngii miao kua aavo hama ni kuavai. Anutuuqo ni titoovaa kuavai. ¹⁷ Na ngii giaa ngii miao kuaivaa nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunnee? Vara Anutuuqo ni giaa ni mii kuavaina na ngii giaa ngii miaunnee? Ngia ivaara yaata utuaano. Rikiaatee. Fai gionna kiaapu voovoono Anutuuqaa yaata utiivaugiataama mmooriivaa iinaree tioo fai ivo niyara arinaima too rikioo tinara: Ivo Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa tiivaivee, tinaravai. ¹⁸ Vaidi voovoono arinaidiri kuaivaa tioo ariyara yaata utuoo ni nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiivai. Neenoo ni titoovaara yaata utuee ni titoovaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera tiee kutaa kuaivaa nnaasu tiee hama unnakuaivaa kiau vai. ¹⁹ Nnaaru Musiiva mmaanna tuu kuaivaa vaa ngii giaa ngii miravai. Mo ngia mmuaavai mmuaavai ivaa rikiadaata hatoka kiada hama safuuma variaavai. Ngia aaniira ni ruputu kiaara iikiaannee? ²⁰ tuduu rikiada gionna kiaapu ivaki nuunauya inna tunoo: Mmagia maisaivo i aakiaivaki hara kioo varinoo. Hama ta i ruputu kiaara

iikiaunnaanoo, ²¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na mmuaa mmoori ari vookaraivaa kati varira suaivaki iikiaukai ngia teeda nnikiarakaiaavai. ²² Musiiva mmamma hatokoo aataruuvaa ngii miravai. Ai, hama Musiinnasidiri nniivai. Ngii rubu tabeeyakidiri nniivai. Mo mmaanna tuu aataruuvaudiri ngia ngii nnaakara meedi mmaapuuya suai yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo nnikiai iya mmammaiyauvaa kati varira suaivaki hatokaavai. ²³ Musiiva tuu kuaivaa hatokeevoora kati varira suaivakiaatama ngia nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaavai. Ngia itaama iikiaani na kati varira suaivaki vaidiivaa mmamma eyommaavai tuqinnauvaara aaniira niyara ngii ausaiyauvo nnannatainnee? ²⁴ Sa kuminayaa vaidiivaa teeda vaida kua pinaivaa innaki yapaatee. Kua oyaivaara tuqinnama yaata utida safuuma kiada innaki kua pinaivaa yapaatee, tiravai.

Iya tunoo: Anna Anutuuqo mmataama kioo

vaidi Misiaivonnee? tiravai

²⁵ Tuduu rikiada Yerusareema diaa gionna kiaapu vooyaano tunoo: Aa vaidi aavaa iya ruputu kiaara iikiaa vaidiivonnee? ²⁶ Ai, taatee. Ivo kooyaa iya tasipama kua tioo varikiyai hama iya inna kiaanoo. Vaa ti kieetaiya arinaima inna teeda kiaanoo: Anna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, kianne? ²⁷ Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo nnino rikioo hama gionna kiaapu voovoono ivo nniivaki taanaravai. Aa vaidi aavo nniivaki vaa ta taunnavavee, tiravai.

²⁸ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaki homo kuaivaa iya kiasa mmioo varioo kooyaa tunoo: Vaa ngia kutaa tuanaa ni taayannee? Vaa ngia na tummuua yoosinnaivaki taayannee? Hama na nenenaidiri tiiravai. Ni titoovoono inna kutaavai. Hama ngia inna taavai. ²⁹ Vaa na inna tauvai. Ivo ni titooodu na innasidiri tummuuaivaara vaa na inna tauvavee, ³⁰ tuduu rikiada vaidiyya inna utuaara uduu inna suaivo hama nnuuvaara hama vaidi voovoono inna utiravai. ³¹ Hama utuduu iya nuunauvaki varuu gionna kiaapu vooyaano innara kutaavavee kiasa kiada tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidi nninaravoono aa vaidi aavo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiyauvaa iiyauvaa hama yopeema yaataraanaravavee. Anna ii vaidi ivovee, tiravai.

Vaidi kieetaiyaano ngiaammuauya Yisuunna utuateera titeeravai

³² Tuduu rikiada Farisai vaidiyya gionna kiaapuuya Yisuunnara itaa kua murumuru tuu kuaivaa rikiada iyaatama Anutuuqaara puara kati hudeera vaidi kieetaiyaatama nuunaira nnauvaara dira vaidiyya titooodu Yisuunna utuaara iiravai. ³³ Yisuuva vaidi Farisaiya tunoo: Fai na homo kiisama ngii tasipama vari kiee ni titoovaasi kava kuanaravai. ³⁴ Fai na vinai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaravaki hama ngia yopeema kuaaraivaara ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravavee, ³⁵ tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Hama ta inna taateera tiivo ivo deenataa kuanarainno tiinnee? Ivo Yutayaa gionna kiaapuuya ari vooipinnaa Ereenga yoosinnaivaki variayasi vioo Ereengaiya kiasa mminara kuanarannee? ³⁶ Ivo tinoo: Ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii tee vainaravai. Na oro varinaravaki hama ngia yopeema kuaaravavee, tiivo ari dee kuavainno tiinnee? tiravai.

Mmannasa Yoketaivo nnoori rumuruumaivaa roosiiravai

³⁷ Iya Unnakua Nnauvaa buusaivaa nneera suaiyauvo vakia roo vioo vioo taikaanara suaivo pinaa suaivai vairavai. Ii suai ivaki Yisuuva diitoo puaisakama tunoo: Gionna kiaapu voovoono inna nnoori raino niisi ngioo nnoori nnaivee. ³⁸ Anutuuqaa kua fafaaravio vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoono niyara kutaavavee tiivaakidiri nnoori rumuruumaivo tiineema fai yoketaa nnooriivaa vaidiivo nnoo tupatupaa varira nnooriivo fai innakidiri mmannammanna tiinaravavee. Fafaaravio itaa kua tiivaivee. ³⁹ Yisuuva gionna kiaapuuya innara kutaavavee kaiya Mmannasa Yoketaivaa varaaravio itaa kua tiravai. Ii suai ivaki Anutuuqo ari yoosinna ari vookaravaki hama Yisuunna vita yapooavaara hama Mmannasa Yoketaivaa titooodu tiiravai.

Gionna kiaapuuya Yisuunnara taara yaata utiravai

⁴⁰ Gioonna kiaapu vooyaano iva tuu kuaivaa rikiada tunoo: Aa vaidi aavo kutaa forofetaa vaidi ta innara faannairaiwovee, ⁴¹ tuduu vooyaano tunoo: Ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidiiwovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama Anutuuqo mmataama kioo vaidiiwo Karirayaivakidiri nninoo. ⁴² Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai Anutuuqo mmataama kioo vaidiiwo Davuutiinna oyaivakidiri diitaanaravai. Davuutiiva varuu yoosinnaivaa nnutuuvo Pitiriheemaivaki kaano ivaki variivoono inna mmataa-naravaivee. Fafaaraivo itaa kua tiivaivee, ⁴³ tuduu rikiada Yisuunnara vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁴⁴ Itaama uuvakidiri vooyaano inna utuaaree kiaa uuduu hama voovoono inna utiravai.

Vaidi kieetaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

⁴⁵ Hama inna utuduu rikiada nuunaira nnauvaara dira vaidiiva kava vara ranada Anutuuqaaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaata Farisaiyaatama iyasi vuduu teeda iya yaparaida tunoo: Mo ngia aaniira hama inna utu kiada vaidi vitada aapi ngiaannee? ⁴⁶ tuduu rikiada iya sai tunoo: Ai, mo ta rikiaunnano tauraa hama vaidi voovoono aa vaidi aavo tii kua aavaa roosiima tiivaivee, ⁴⁷ tuduu rikiada Farisaiya iya tunoo: Ivo ngiitaata ngii unnakuainno tiinnee? ⁴⁸ Ti nnoonnaiyakidiriaata Farisaiyakidiriaatama dee vaidi voovoono innara kutaavaivee tiinnee? Hameetavee. ⁴⁹ Aa kumina gioonna kiaapu aaya kua mmaanna tuu kuaivaa hama rikiaiya Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiivaivee, ⁵⁰ tuduu rikioo Farisaiyakidiri duu vaidi voovai nnutuuvo Nikotimaaso vaa tauraa Yisuunnaata kua tira vaidivoono iya tunoo: ⁵¹ Ta titi kua mmaanna tiraivaidiri hama vaidi voovoono tomeda iiraivaa irisavaa tauraananaa kati inna mmaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravai. Ta kua pinaana inna yapa kiada kua oyaivaara arinaima inna rikiada inna tomedaivaa irisavaara kua yeena rau kiada inna mmiaaravaivee, ⁵²⁻⁵³ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo eetaata Karirayaa diaa vaidikuannee? Anutuuqaa kuaivaa jaaruee tuqinnama rikiaanee. Fai a teeno hama kaanainaravai. Hama vaidi forofetaa voovoono Karirayaadiri nniivaivee. Farisaiyaano itaa kua tiravai.

8

Gioonna vaati ruaivo ari vo vaidivai tasipooduu teeravai

¹ (Mmuakiaaya ngiari nnauki vida tara kiooduu Yisuuva taapi Oriveetaivaura viravai. ² Vioo vioo ivaki vauvo patauduu kava vara ranoo nuunaira nnau pinaivakira nniravai. Ivaki nnuduu teeda gioonna kiaapu mmuakiaa ivaki duuya innasi nuunauduu Yisuuva hara kioo varioo kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Kiaa mmioo varuduu Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama gioonna sabi nuairaivaa vitada Yisuunnasi nniravai. Ii gioonna ivo ari vo vaidi voovai tasipooduu tooya inna vitada Anutuuqaa kua mmaanna kiaa mmiraiyaata Farisaiyaatama iyasi nnuduu teeda vitada Yisuunnasi nniravai. Numa gioonna kiaapuuya avuuvau ari mmaraa voovau kiada ⁴ Yisuunna tunoo: Vitaira-o, aa gioonna vaati ruua aavo ari vo vaidiiva tasipaikiai teeda vitada tiisi ngiaani ta vitada iisi ngiaunnano. ⁵ Aa gioonna aavaa roosiivaara Musiiva ti mmaanna kua voovai ti kiaa ti mmioo tunoo: Sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaarikio putuaivee. Musiivaano itaa kua tiravai. Eenoo aavaara dataa kuainna kiannanee? tiravai. ⁶ Iya inna iida teekio ivo koonnama tinai kua pinaivaa innaki yapaaraivaara iya itaa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Yisuuva hama iya kua sai tirainno kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvadiri mmataivau fafaara reeravai.

⁷ Fafaarainno varuduu iya sai ti kiaa ti mmianeeraivaara kava kava inna yaparaduu rikioo ivo diitoo iya tunoo: Ngia hama mminnamminnaa maisaatai voovoono ivonnaadee sikauvaa habati kioo tauraa innayaa kagaariaivee, ⁸ kiaa kioo kava kookama kioo varioo ari yaaku oopuuvadiri mmataivau fafaara reeravai. ⁹ Yisuuva itaa kua tuduu rikiada mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yokovaiya tauraa Yisuunna pikiada tiida viravai. Tiida vida kiooduu Yisuuva arivai nnaasu homo ivau kookama kioo varuduu gioonnaivo homo ivau dioo vairavai. ¹⁰ Dioo vauduu Yisuuva diitoo inna yaparainno

tunoo: Gioonna-o, iya deepiida kuaanee? Hama voovoono mmannammanna aavau dioo vainno kua pinaivaa aiki yapainnee? ¹¹ tuduu rikioo inna sai tunoo: Nnoonna-o, hameeta kiaanoo, tuduu rikioo Yisuuva tunoo: Neetama hama kua pinaivaa aiki yapaunoo. Kati kuane. Sa keenaa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, tiravai.)

Yisuuva gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai

¹² Yisuuva kava nuunaira nnau pinaivaki gioonna kiaapuuyaataama kua tioo tunoo: Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. Gioonna kiaapu voovoono ni nnaagiai nniivo fai mmeekia taivau nnaasu kati hara kioo varioo hama upisiivaki kuanaravaivee, ¹³ tuduu rikiada Farisaiya inna tunoo: Eenaidiri aiyara itaa kua kianna kua ivo unnakuavai kiannanoo, ¹⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ai, hama na unnakuavai kiaunoo. Na niniiyara kiau kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuvaivaata na kuanaraivaatama vaa na tauvaara ni kuaivo kutaavaivee. Na ivakidiri tummuvaivaata na kuanaraivaatama hama ngia taavai. Vaa na tauvai. ¹⁵ Ngia mmanna mmatayaa diaaya roosiima kuaivaa niiki yapaanoo. Hama na vaidi voovai kuaivaa innaki yapaunoo. ¹⁶ Fai na vaidi voovaaki kuaivaa yapaanaree tiee ni kuaivo kutaavai vainai na innaki yapaanaravai. Fai hama neneenoo iinaravai. Ni Napoova ni titoovoono ni tasipama iinaraivaara na kua kutaavai innaki yapaanaravai. ¹⁷ Ngii kua mmaanna tuu kua voovai vainno tinoo: Fai taara vaidivaitana vaidi voovaaki kuaivaa yapa kikio mmuaavau vainai ivaara ngia kiaara: Kutaavaivee, kiaravee. Ngii mmaanna tuu kua voovai itaa kua tiivai. ¹⁸ Na neneenoo niniiyara kiauko ni Napoova ni titoovo niyaraatama tiivaivee, ¹⁹ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: I koova deevaunoo variinnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Hama ngia ni teeda hama ni Napoonnaata taanoo. Ngia aikiooma ni taatiri. Aikiooma ni Napoonnaata taatirivee, tiravai.

²⁰ Yisuuva nuunaira nnau pinaivaa aakiaivaki vo nnau sikau yapeeraivaki dioo vainno ii kua iyauvaa iya kiaa mmuduu hama voovoono numa inna utiravai. Hama inna suaivo nnuuvaara hama inna utiravai.

Ngia hama na kuanaraivaki yopeema kuaravee

²¹ Hama inna utuduu Yisuuva yapooma keenaa iyaata kua tioo tunoo: Fai na ngii pikiee kuanaravai. Fai ngia niyara buaidada teekiai hama na ngii teenai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravai. Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaravee, ²² tuduu rikiada Yutayaa vaidiiya innara tunoo: Dee kuavainno ivo tinoo: Na kuanaraivaki ngia hama yopeema kuaravee, tiinnee? Ivo ariinoo ari ruputu kioo putinaraivaara itaa kua tiinnee? tiravai. ²³ Tuduu rikioo Yisuuva vo kua vooyauvaatama iya tunoo: Ngia aa aduoo yoosinna aavaudiri diitaayavee. Na ngiau aapuuvakidiri diitauvaivee. Ngia aa mmata aavaudiri diitaayavee. Hama na aa mmata aavaudiri diitauvaivee. ²⁴ Ivaaraina na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, kiaunoo. Na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauvaara fai ngia hama kutaavaivee tiraida fai ngia ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa tasipama putuaaravaivee, ²⁵ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo a gioononnee? tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na tauraa ngii giaa ngii miau kuaivakidiri na niniiyara kiaa kuaivaa kooyaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Na ngiiyaraata ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama tinara kuaivo airi kuayauvai vainoo. Ivo ni titoovoono kutaa tuanaavaivee. Na ivo tii kuaivaa nnaasu gioonna kiaapuuya kiaa kookieema kiaunoo, ²⁷ tuduu rikiada ivo ari koonnara tuuvaa hama iya rikieeravai. ²⁸ Hama rikioodu Yisuuva iya tunoo: Ngia Vaidiiva Mmaapuuvaa ngiau aapu haara kikio rikioo ngii tinniiyauvo rusitina na ngii giaa ngii miauvo neenoovee kiauva fa ngia arinaima rikiaaravai. Hama neneenoo yopeema nenenaidiri mmooriivaa iirama kiee ni Napoova ni giaa ni muu kuaivaa nnaasu kiauva fa ngia arinaima rikiaaravai. ²⁹ Ni titoovoono ni tasipama varinoo. Ivo ari mmuduuya ruai mmooriivaa ni mikiai na iikiauko ivaara ivo ni tasipama varinoo. Hama ni pikiaikiai

nenevana variaunoo, ³⁰ tuduu rikiada gioonna kiaapu kaayauya ivo itaa kua tuuvaa rikiada innara kutaavaivee tiravai.

Vaidiia ngiari yaata utiraivaugiataama

fai kati kuaaravai

³¹ Tuduu Yisuuva innara kutaavaivee tuuya tunoo: Fai ngia ni kuaivaa rikiada iidada ngia ni nnaagiai nuaira tuanaaya variaaravai. ³² Fai ngia itaida ngia kua kutaivaa arinaima rikiakio ivaara ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee, ³³ tuduu rikiada vooyaano Yisunna sai tunoo: Aanna ta Aparahaamaa sidinnaidiya variaunnao. Hama vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ti vitaivaivee. Mo aaniirainna a kiannano: Fai ngii ausaiyauvo takuasanai ngia mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravee, kiannanee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Mminnamminnaa maisa varaivoono ataama varinoo. Mmoori nakaaravo vaidi voovai sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo puaisa utineema mminnamminnaa maisaivo ivaa varaivaa puaisa utivai. ³⁵ Vaidi voovoono sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauvo hama inna mmaapu tuanaavoono inna oyaivaki tupatupaa varinaravai. Ari mmaapu tuanaavoono nnaasu ari oyaivaki tupatupaa varinaravai. Fai ari mmaapuvo ari sikaunnaadiri yookaama kioo vitai ngiaammuauya utuoo iya tinai teeda fai iya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati kuaaravee. ³⁶ Ivaara fai na Anutuuqaa Mmaapuvoonoo ngii utino ngii ausaiyauvo takuasanai ngia kutaa tuanaa mmamma dummukiara yoketai aataruuvaa iima rada kati kuaaravaivee. ³⁷ Mo vaa na rikiauvai. Ngia Aparahaamaa sidinnaidiia variaunoo. Mo ngia aaniivaara ni ruputu kiaara iikiaannee? Ngia hama ni kuaivaa rikiaivaaraida ni mmaara ni ruputu kiaara iikiaano. ³⁸ Neenoo ni Napoova ni vitaikiai tauvaara kiaukai ngia ngii gioova ngii giaa ngii miivaugiataama iikiaano, tiravai.

³⁹ Tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Aparahaamo ti rubuungovee, tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia kutaa tuanaa Aparahaamaa sidinnaidi tuanaaya variaatiri. Ngia iva uuneema mmooriyauvaa iikiaatirivee. ⁴⁰ Na Anutuuqaasidiri kua kutaivaa rikiee ngii giaa ngii miee variaa vaidiivaa ngia ni ruputu kiaara iikiaano. Nnaaru Aparahaamo hama itau mmooriivaa iiravai. ⁴¹ Ngia ngii gioova uuneema iikiaano, tuduu rikiada inna sai tunoo: Hama ta maraasoo nnaakaraya variaunnayavee. Ti Koova mmuaavai Anutuuqo varinoo, ⁴² tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Anutuuqo kutaa ngii Gioova varitiri. Ngia niyara mmuduuya ruaatirivee. Na Anutuuqaa ni oyaivaasidiri tummuavoona aavau na variaukai ngia hama niyara mmuduuya ruano. Hama na nenenaidiri tiiravai. Ivoono ni titaa kiooduu tiiravai. ⁴³ Mo ngia aaniira na kiau kuaivaa hama rikiaannee? Ngia ni kuaivaa rikiaavo hama ngii iikiataikiaiida hama tuqinnama rikiaano. ⁴⁴ Ngia aanna Sataangaa uru nnaakarayavee. Ngii gioonna ausaivo iikiataivau ngiita ngii iikiataino. Ivo nnaaru nnaaru varia roo ngioo varioo vaidiia ruputikiai putuaa vaidivai varivai. Hama kua kutaivo innaki vaivaara hama kua kutaa mmooriivaa iivai. Ivo unnakua tioo unnakua tira oyaivo innaki vaivaara makemakee ari unnakua tiraivaugiataama tiivai. ⁴⁵ Mo na kua kutaavai ngii giaa ngii miauvaara ngia hama ni kuaivaa rikiaano. ⁴⁶ Mo ngiikidiri vaa gioono ni taikiai na mminnamminnaa maisaivaa varauvaara ngia ni kianne? Ai, hameetavee. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaukai ngia aaniira hama ni kuaivaa rikiaannee? ⁴⁷ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara mmuduuya ruaivoonoo inna kuaivaa arinaima rikiaivai. Ngia hama kutaa Anutuuqaara mmuduuya ruaayara tidaida hama inna kuaivaa tuqinnama rikiaavaivee, tiravai.

Yisuuva Aparahaamaara tiravai

⁴⁸ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta aiyara kiaunnao: A Samariaa vaidi kumimakakuavee. Mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee, kiaunnaivo ta kua kutaavaida aiyara kiaunnao? ⁴⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo na hama mmagia maisaivo ni aakiaivaki vari vaidivaivee. Na ni Napoonna mmooriivaa

yoketaama varauko inna nnutuuvo ngiau aapu kuaikiai ngiengieenooda niyara maisa vaidivaivee kiaanoo. ⁵⁰ Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivaara hama na iikiaunoo. Mmuaavoono ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaraivo varinoo. Ivoono kua pinaivaara diraivoovee. ⁵¹ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, tiravai.

⁵² Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Aanna vaa ta taunnaanoo. A kutaa mmagia maisaivo i aakiaivaki vari vaidikuavee. Vaa Aparahaamo putuduu vaidi forofetaiyaatama putiravai. Mo a kiannanoo: Fai gioonna kiaapu voovoono ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iinnonno fai hama putinaravaivee, kiannanoo. ⁵³ Vaa nnaaru ti rubuungo Aparahaamo putiravai. A innara kiannanoo: Vaa na inna yaataraunoo, kiannanee? Vaa forofetaiyaatama putiravai. A yaata utuee giaa roosiima varinarainna kiannanee? ⁵⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na nini nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiautiri. Kuminavai vaitirivee. Ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaivo inna ni Napoova Anutuuqovee. Ngia innaraida ti Anutuuqovee tidaida ⁵⁵ mo ngia hama inna teeda rikiaavai. Vaa na inna tee rikiauvai. Fai na hama inna tee rikiauvaivee tiee ngii roosiima unnakua vaidivai varinaravai. Vaa na inna tee rikieenaina na inna kuaivaa rikiee puaisakama utuee iikiaunoo. ⁵⁶ Na mmatayaa tiee varinara suaivaa ngii rubuungo Aparahaamo ivaa taanaraivaara sirigairavai. Vaa ivo ivaa too sirigairavaivee, tiravai.

⁵⁷ Tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama i nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana (50) vaivaivee. Aa a nau karaasa a variannaikuainna kiannanoo: Vaa na Aparahaamaa tauvaivee, kiannanoo, ⁵⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Aparahaamo hama varuu suaivaki neenanaa variravai. Variaivoono aanna homo na variaunoo, ⁵⁹ tuduu rikiada iya sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariaara uduu rikioo Yisuuva hataumakinaadiri nuunaira nnau pinaivaa pikioo mmaanai vioo kieeravai.

9

Vaidi avu huruutauvaa Yisuuva tuqinneeravai

¹ Yisuuva ari ngiaammuauyaataama vidada oro tooduu vaidiivo ari kaanaa ausaivakidiri avu huruutauvo iya too vauduu teeda ² ari ngiaammuauya inna tunoo: Vitaira-o, gioono mminnamminnaa maisaivaa varaivaara aa vaidi aavo ari kaanaa ausaivakidiri avuuvo huruutainnee? Vara ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? Vara ari kaano koovaitanaano mminnamminnaa maisaivaa varaivaara inna avuuvo huruutainnee? ³ tuduu rikioo Yisuuva iya kuaivaa sai tunoo: Hama ariinoo mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Hama ari kaano koovaitana mminnamminnaa maisaivaa varooduu inna avuuvo huruutairavai. Anutu-uqo inna tino rikioo inna avuuvo kava teeno inna variraivaki Anutuuqaa yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ari kaanaa ausaivakidiri inna avuuvo huruutairavai. ⁴ Suaivo homo ikiannavai vaikiyai ivo ni titooduu na tummuavavaa mmooriyauvaa ta iikiaravai. Heenaivo ngioo varinoo. Heenaivo nnino rikioo hama gioonna kiaapu voovoono fai mmooriivaa iinaravai. ⁵ Homo na mmatayaa variaivo suaivaki tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na gioonna kiaapu mmatayaa diaiya mmeekiavai variaunoo. ⁶ Yisuuva itaa kua kua kioo mmataivau kuaanuuvavaa visi kioo mmataivaata kuaanuuvataatama hanigiaanigieema kioo habara kioo vaidiivaa avuuvaitanau siikairavai. ⁷ Siikama kioo inna tunoo: Viee viee oro nnoori haruunga Siruaama ivakidiri ai avuuvaitana finianee, tiravai. Nnoori haruunga Siruaama nnutuuvaa oyaivo tunoo: Titeeravaivee, tiravai. Yisuuva inna tuduu rikioo oro nnoori haruungaivakidiri ari avuuvaitana fini kioodoo inna avuuvaitana yoketauduu kati taa roo kava vara ranoo nniravai.

⁸ Nnudu ari seenaiyaatama vaa tauraa ivo ngiaaru tuduu tooyaataama innara tunoo: Ai, aa vaidi aavo tauraa ngiaaru tira vaidiivonnee? ⁹ tuduu vooyaano tunoo: Ivoovee, tuduu vooyaano tunoo: Ai, hama ivovee. Kati innanikaraivaivee, tuduu rikioo vaidiivo ariinoo tunoo: Mo aanna na ivoona iikiaunoo, ¹⁰ tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Ai, mo a dataama kiaannanoonno i avuuvo tainnee? ¹¹ tuduu rikioo ivo tunoo: Vaidiivaa

nmutuuvo Yisuuva ivaano mmataivaata ari kuaanuuvataama hanigiaanigieema kioo ni avuuvaitanau siikama kioo ni tinoo: Oro nnoori haruunga Siruaamadiri ai avuuvaitana finianee, tiki ai na oro nnooriivakidiri fini kiauko ni avuuvo taivaivee, ¹² tuduu rikiada iya inna yaparaida tunoo: Mo ivo deevakiinno variinnee? tuduu rikioo sai tunoo: Hama neeta tauvaivee, tiravai.

Yisuuva avu huruutauvaa tuqinnoovaa Farisaiya tiravai

¹³ Tuduu vaa tauraa inna avu huruutauvaa Yisuuva tuqinnoovaa ari seenaiya vitada Farisaiyasi viravai. ¹⁴ Ii suai ivaki Yisuuva mmataivaadiri vaidiivaa avuuvaitanau siikauduu inna avuuvo too suaivaki Yutayaiya kati varira suaivai vairavai. ¹⁵ Vauvaara Farisaiya vaidiivaa yaparaida tunoo: Dataama kieenna ai avuuvaa yoketaama taannanee? tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ivoono mmataivaa ni avuuvaitanau siikama kioodoo na fini kiaaduu ni avuuvo teeravaivee, ¹⁶ tuduu rikiada Farisai vooyaano tunoo: Aa vaidi aavo hama kati varira suai aataruuyauvaa arinaima too iivaara ivo hama Anutuuqaasidiri tiivaivee, tuduu vooyaano tunoo: Hama mminnamminnaa maisa varai vaidivoono Anutuuqaa mmoori ari vookarai atai aayauvaa iinoo. Iya itaa kua kiaa kiada vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai.

¹⁷ Ivaara Farisaiya kava inna yaparaida tunoo: A kiannano: Iva ni avuuvaa tuqinnaivaivee, kiaa innara dataa kuainna kiannanee? tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo forofetaavaivee, ¹⁸ tuduu Yutayaa vaidiiva tauraa ivo avu huruutavai varioo nnaagiai yoketaama varuuvaara hama kutaavaivee kiaa kiada ari kaano koovaitanaara aayanna tuduu nnuduu ¹⁹ ivaitana yaparaida tunoo: Anna ngii maapuvainnee? Ngia innara kiano: Ta avu huruutavai mmataunnavaivee, kiaavainnee? Mo dataakiaavo aanna inna avuuvo tainnee? ²⁰ tuduu rikiada ivaitana iya sai tunoo: Vaa ta taunnano. Anna ti mmaapuvai. Ta avu huruutavai inna mmata kieeravai. ²¹ Makee inna avuuvo taivaara hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Ari deevono inna avuuvaa tuqinnaivaa hama teeta teeta rikiaunnavaivee. Inna yaparakiatee. Vaa ivo yokeevaivee. Fai ivo ariinoo ngii giaa ngii minaravaivee. ²² Yutayaiyara aatuuda kaano koovaitana itaa kua tiravai. Vaa Yutayaa vaidiiva kua yeena rau kiada tunoo: Fai gionna kiaapu voovono Yisuunnara kooyaa Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee tinai fai itaa kua tii gionna kiaapuuvo nuunaira nnauvaki vivoora kiaa ta ooqoo kiaravaivee. ²³ Iya itaa kua tuuvaara ari kaano koovaitana quiivaqavaa tida tunoo: Vaa ivo yokeevaivee. Inna yaparakiatee, tiravai.

²⁴ Kava vooneetu Farisaiya vaa tauraa avu huruutauvaara aayanna rooduu nnuduu inna tunoo: Anutuuqaa kua kutaivaa tinarivaara kutaavaivee kiane. Vaa ta taunnavai. Ii vaidi ivo vaa mminnamminnaa maisavaa varaivaivee, ²⁵ tuduu rikioo iya sai tunoo: Ivo mminnamminnaa maisavaa varaivainnee? Vara hama varaivainnee? Hama neeta tauvaivee. Mmuaa mmoorivai vaa na tauvai. Tauraa na avu huruutavai variauvai. Anna makee ni avuuvaa na yoketaama taunoo, ²⁶ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo aaniivai i iivainnee? Dataama kioo i avuuvaa iikiainna a taannano, ²⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Mo vaa na ngii giaa ngii miaukai hama ngia rikiaano. Mo aaniira ngia kava ivaa rikiaaraida ni yaparakiainnee? Mo ngieeta inna nnaagiaivau ngii nookiatainnee? Ngia ivaaraida ni yaparakiainnee? ²⁸ tuduu rikiada innara nnannatooduu tunoo: A inna nnaagiai nuairaiyavee. Ta Musiinna nnaagiai nuairaiyavee. ²⁹ Anutuuqo Musiinnaata kua tuuvaa vaa ta rikiaunnavai. Aa vaidi aavaara ta kiaunnano: Deedaadiri nniivainnee? kiaunnano, ³⁰ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni noonnaata mmaapuvee. Na rikiauko ngii kuaivo ari vookarainoo. Iva vaa ni avuuvaa tuqinnaikiai na ni avuuvaa taukai ngia iva ii mmoori oyaivaa hama tuqinnama taunoo. ³¹ Vaa ta rikiaunnavai. Vaidi kaayau mminnamminnaa maisa varaivaa hama Anutuuqo inna kuaivaa rikiaivai. Vaidi voovono ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmioo inna kuaivaa tuqinnama rikioo iivaa Anutuuqo inna kuaivaa rikiaivai. ³² Ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ngioo ngioo numa aanna makee ta variaunna suaivaki vaidi voovai mmatoo suaivakidiri avu huruutavai varuuva vaidi voovono inna avuuvaa tuqinneeraivaara hama ta rikiaunnano. ³³ Aa vaidi aavo hama Anutuuqaasidiri tiitiri. Vo mmoori vo mmooriivaa hama

yopeema iitirivee, ³⁴ tuduu rikiada Yutayaa vaidiiya inna sai tunoo: I kaano koovaitana mminnamminnaa maisa suvuauvaitanaano meediyaa i mmata kiokuaano a yokeenna mminnamminnaa maisaivaa tasipama variee aanna makee a ti vitainarannee? Hama yopeema ti vitainaravee, kiaa kiada nuunaira nnau pinaivakidiri inna vitada mmaanai kiada ivaki kava nuaivoora inna ooqoo tiravai.

Hama ausa hanigieeraiya avu huruutaiya roosiima variaavai

³⁵ Iya inna mmaanai titoo kuaivaa Yisuuva rikioo innara buaama roo tooduu inna too vauduu too inna tunoo: A Vaidiivaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiannanee? ³⁶ tuduu rikioo vaidiiyo inna sai tunoo: Nnoonna-o, inna gioononnee? Innara ni giaa ni minai fai na innara kutaavaivee tinaravee, ³⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vaa a inna taannakuavee. Na aanna ivoona aita kua kiaunoo, ³⁸ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Ni Udaanga-o, na aiyara kutaavaivee kiaunoo, kiaa kioo pinaama innara mmuduuya ruoo innara yoketairavai.

³⁹ Innara yoketauduu Yisuuva tunoo: Gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya yaparainaraivaara na tiiravai. Avu huruutaiya fai tuqinnama teekiai avu tuqinnama taiya avu huruutaiya roosiima variateeraivaara na iya yaparainaraivaara tiiravaivee, ⁴⁰ tuduu rikiada Farisai vaidi vooya inna tasipama duuyaano inna kuaivaa rikiada inna yapara rida tunoo: A tiyarainna kiannanee? Teeta avu huruuta kiaunnaya variaunannee? ⁴¹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia avu huruuta kiaaya variaatiri. Hama mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna ngii mmuaararaitirivee. Ngia kiaanoo: Ta tuqinnama taunnaano, kiaivaaraida mminnamminnaa maisaiyauvaara homo ngii mmuaararainoo, tiravai.

10

Yisuuva sipisiipa hanikiaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Vaidi voovoono hama puara sipisiipaiya hanikia keegiaidaadiri virainno hanikia voovatadaadiri karoo kuaivoono inna mmuara vareera vaidivaivee. ² Keegiaidaadiri kuai vaidiivoono inna puarara haitatuura vaidivai. ³ Puarara haitatuuraivoono nnikio sipura haitatuura vaidiiyo innara sipuuvaa hatuaa kiaikio ivo ari sipisiipaiya nnutuuyauvaa tikiai rikiada inna avaiava arinaima rikiada innasi ngiaavo ivo iya vitoo mmaanai kuaivai. ⁴ Vioo ari sipisiipa mmuakiaayara tikiai mmaanai kuaavo ivo iya tauraa kuaikiai iya inna avaiava arinaima rikiaivaara inna nnaagiai kuaavai. ⁵ Hama ari vo vaidi voovoono tikiai rikiada inna nnaagiai kuaavai. Hama iya inna avaiava arinaima rikiaivaara iya innara aatuuda ngiari taivau kuaavaivee, tiravai.

⁶ Yisuuva ii kua ivaudiri mmataama kioo tuduu iya hama oyaivaa arinaima rikieeravai.

Yisuuva sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivovee

⁷ Hama rikiooduu Yisuuva kava iya tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Neenoo puara sipisiipaiya hanikiaivaa keegia sipuuvuona iikiaunoo. ⁸ Ni tauraa varuu vaidiiya tuduu hama puara sipisiipaiya iya avaiyauvaa rikieeravai. Iya mmuara vareera vaidiiya roosuuvaa hama iya avaiyauvaa rikieeravai. ⁹ Neenoo sipuvai. Fai gioonna kiaapu voovoono niikinaadiri nnino Anutuugo inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ivo aakiaana vioo kava mmaanai yeennaivaara vioo ngioonno varioo yeennaivaa nnaanaravai. ¹⁰ Mmuara vareera vaidiivoono numa mmuara varoo ruputinai putikio maisamaisai mmooriivaa iya iinarivaara nniivai. Neenoo iya tupatupaa variraivaa varada yoketayoketaama variateeraivaara ngiauvavee.

¹¹ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Yoketaama haitatuuraivoono ari sipisiipaiyauvaara yaata utuoo iyara putinarivaara hama aatuunaravai. Fai putinaravai. ¹² Fai vaidi voovoono sipisiipara haitatuura mmooriivaara sikau irisaivaa vareeraivoono hama sipisiipara haitatuura tuanaavai varioo hama ivo sipisiipa nakaaraavoonora tuoo fai mmararaa avaikaravai fai nnino rikioo ari taivau aatu kuanaravai. Vioo kino rikioo fai mmararaa avaikaravai ngioo sipisiipaiya guaraatino

gutinaí vida raubiriikíaaravai. ¹³ Vaidiivo sikau irisai varaanaraivaara nnaasu sipisiipaiyara haitatuunno hama sipisiipaiyara mmuduuya ruaivaara ari taivau aatu kuaivai. ¹⁴⁻¹⁵ Sipisiipaiyara yoketaama haitatuuraivo neenoovee. Ni Napoova arinaima ni taikiai na arinaima inna tauneema na ni sipisiipaiya arinaima taukai iya arinaima ni taavai. Fai na iyara putinaravai. ¹⁶ Na ni sipisiipa vooyauvai aa hanikia aavaki hama variaiyaatama fai na iyaatama vitee nninai iya ni avaivaa rikiada iyaatama mmuaavau varikiai neeno mmuaavoono haitatuuraivoono iyara haitatuunaravai.

¹⁷ Na putinaraivaara ee-oo kiauvaara ni Napoova niyara mmuduuya ruaivai. Na putuee kava diitee varinaraivaara na aikiooma putinaraivaara ee-oo kiaunoo. ¹⁸ Hama vaidi voovoono ni tinai na putinaravai. Neneenoo tiee putinaravai. Putinaraivaara ee-oo tiee kava diitee varinaraivaara ee-oo tira yaagueeqaivo niiki vainoo. Aa kua aavaa ni Napoova tikiai na rikiauvaivee, tiravai.

¹⁹ Yisuuva itaa kua tuuvaara kava Yutayaa vaidi vooyaano vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano vo yaata utiravai voovaugiataama yaata utiravai. ²⁰ Vooyaano tunoo: Mmagia maisaivo inna aakiaaki hara kioo varinoo. Ivo yaata duunavai. Ngia aaniira inna kuaivaa rikiaannee? ²¹ tuduu vooyaano tunoo: Mo mmagia maisaivo vaidi aakiaana varitiri. Hama itaa kua tiitirivee. Mo dataama mmagia maisaivo vaidi avu huruutaivaa tino rikioo avuuvaa taanarannee? Hama yopeemavee. Iya itaa kua tiravai.

Yutayaiya Yisuuva kuaivaa rikiada unnakuavaivee tiravai

²² Yutayaa gioonna kiaapuuya Yerusareemaivaki buusa voovai nnaara suaivo vainima nninoo. Ii buusa ivaa nnutuuvo Anutuuqaa Nnauvaara Yoketaira buusavai. Ii suai ivo vati rira suaivai. ²³ Nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Nnau Haayaivaki Yisuuva nuainno varuduu ²⁴ Yutayaa vaidi vooya numa inna ututuuma kiada inna yaparaida tunoo: Ta ti rikiaatai kuaivaa a homoonna hokobama hatauma kiee iikiannanee? Nnaaru Yutayaiyara Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo aanna a ikuannee? Kooyaa ti kiaa ti mminai ta rikiaaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miaukai ngia hama ivaara kua kutaavaivee kiaanoo. Ni Napoova ni giaa ni muuvaugiataama na ari vookara ari vookarai mmooriiyauvaa iikiaunoo. Inna ni mmooriiyauvoono niyara kooyaa ngii vitainoo. ²⁶ Ngia hama ni puara sipisiipa tuanaaya variaivaaraida hama ngia niyara kutaavaivee kiaanoo. ²⁷ Ni puara sipisiipaiya ni kuaivaa rikiaiya na tuqinnama taukai ni nnaagiai ngiaavai. ²⁸ Ngiaani na tupatupaa variraivaa iya mminai fai hama ikiaivaki kuaaravai. Hama vaidi voovoono yopeema niisidiri guaraatino iya ravisí vitaanaravai. ²⁹ Ni Napoovaano iya ni miivoono mmuakiaaya yaataravai. Ivaara hama vaidi voovoono yopeema numa ni Napoonnasidiri iya ravisí vitaanaravai. ³⁰ Ni Napoovaata neetama mmuaavaitanavee, tiravai.

³¹ Tuduu rikiada Yutayaa vaidiyya kava sikauyauvaa habati kiada innasi kagaariaara uduu ³² Yisuuva iya tunoo: Na kaayau yoketaa mmooriiyauvaa ni Napoova ni muduu iikiaiyouvaina iikiaunoo. Mo ngia ivaki taavo datai mmoorivaara ngia yaata utida sikauyauvaa habati kiada niisi kagaariaara iikiaannee? ³³ tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Hama iqii mmoori yoketaa iyauvaa a iikiannaiyauvaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunnao. A Anutuuqaara kua maisaivaa kianaivaara ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunnao. A mmanna vaidi aakuaanoona eenoo aiyara kiannano: Neeno Anutuuqovee, kiannano. Ivaaraida ta sikauyauvaa habati kiada aiyaa kagaariaara iikiaunnao, ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngii mmaanna tuu kuaivaki kua fafaara voovai vainoo. Anutuuqo kua pinaivaara dira kieeta vaidiyyara tunoo: Ngia anutuuya variaano, tiravai. ³⁵ Vaa ta rikiaunnao. Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaki vai kuaivo tupatupaa kutaa kuavai vaivai. Nnaaru Anutuuqo ari kuaivaa kiaa mmuuyara tunoo: Anutuuyavee, tiravai. ³⁶ Mo niyara ngia dataikiaida kianne? Anutuuqoono ni mmataama kioo ni titooduu na mmatayaa tiiravai. Na niniyara Anutuuqaa Mmaapuvaivee kiauvaaraida ngia niyara kianne: A Anutuuqaara kua maisaivaa kiannano, kianne? ³⁷ Na hama ni Napoonna

mmooriiyauvaa iinai ngia sa niyara kutaavaivee kiatee. ³⁸ Fai na kutaa ni Napoonna mmooriiyauvaa iinai ngia hama niyara kutaavaivee ngii kiatainai ni mmooriiyauvaara inna aikioo kutaavaivee kiatee. Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara arinaima teeda rikiaateeraivaara na iikiau mmooriiyauvaa teeda kutaavaivee kiatee, ³⁹ tuduu rikiada iya keenaa inna utuaara uduu ivo hataumakinaa ari toovau viravai.

⁴⁰ Nnoori Yorotaana sainai tauraa Yuvuaano gionna kiaapuuya nnoori apuu yoosinnaivaki Yisuuva oro ivaki hara kioo variravai. ⁴¹ Ivaki hara kioo varuduu kaayau gionna kiaapuuya innasi nniravai. Numa varida ngiariita ngiariita kua tida tunoo: Hama Yuvuaano Anutuuqaa mmoori ari vookarauyauvaa iiravai. Aa vaidi aavaara Yuvuaano mmuakiaa kuavai tuuvoono kutaavai vainoo. ⁴² Iya itaa kua tuduu kaayau gionna kiaapu ivaki varuuya Yisunnara kutaavaivee tiravai.

11

Rasaruuso putuuvakidiri Yisuuva tuduu diiteeravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Rasaruuso yoosinna Betaniaa diaa vaidivai varuuvoono pinaa nniitareeravai vareeravai. Mariaaya Mataaya nnunna nnayoovaitana ii yoosinna Betaniaa ivaki variravai. ² Ii gionna Mariaava ivoono heenna suuya suuda yoketaa vuuvaara pinaa sikau kagaari kioo varoo Yisunna yukuuvaitanau tusaa siikama kioo ari kieeta yaasiivaadiri rugoovoota ari nnayaavaatama ii yoosinna ivaki variravai. Ngiari vayaava Rasaruuso pinaa nniitareeraivaa varooduu teeda ³ nnunna nnayoovaitana ngiaammuau voovai titada tunoo: Oro Yisunna kianee: Udaanga-o, vaa a vaidi innara pinaama mmuduuya riraivo pinaa nniitareeraivaa varainoo, kianee, ⁴ tuduu rikioo oro Yisunna kiasa mmuduuy rikioo tunoo: Ii nniitarai ivaa varaivo fai inna raputino hama eeyaara putinaravai. Ivo putinaraivo hama kati putinaravaivee. Gionna kiaapuuya Anutuuqaa kua yoketaivaa tida inna Mmaapuuvaraatama kua yoketaivaa kiaravaara fai ivo putinaravaivee, tiravai.

⁵ Yisuuva Mataannaraatama ari nnunnaivaa Mariaannaraata Rasaruusaaraatama pinaama mmuduuya riravai. ⁶ Mmuduuya ruoo Rasaruuso pinaa nniitaroo kuaivaa rikioonnaata ari varuu yoosinnaivaki varuduu taara suaivaitana taikeravai. ⁷ Taika kooduu rikioo Yisuuva ari ngiaammuauya tunoo: Nnikiai ta kava vara ranada Yutayaa yoosinnaivaki kuaaravee, ⁸ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Vitaira-o, aa heena Yutayaiya sikau habati aiyaa kagaariaara kiaipinnainni a kava kuanarinna kiannanee? ⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Mo mmuaa suaivau yaakuuvaitana yukukidiri taarama suaivo vainoo. Ii suai iyauvunu suaivo mmannammanna taikiokio yapooma heenaivai. Itaama vaivaara gionna kiaapu voovoono suaivau nuainno fai hama harurinaravai. Ivo mmataivo koo pataivau avuuvaa taa roo nuaivaara hama harurinaravai. ¹⁰ Gionna kiaapu voovoono heenaivaki nuainno fai harurinaravai. Hama mmataivo koo pataivau nuaivaara harurinaravaivee. Yisuuva ari putinara suaivo hama vainima vauvaara itaa kua tiravai. ¹¹ Kiaa kioo kava ivo iya tunoo: Ti seena Rasaruuso vaa vuru vaivaivee. Fai na viee inna yuruunaravaivee, ¹² tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna tunoo: Udaanga-o, ivo ari kati vuru vainno fai ariinoo diitoo hara kioo varinaravaivee, ¹³ kiasa kiada Yisuuva Rasaruuso vaa putuu kuaivaa iya kiasa mmuuvaa hama tuqinnama rikieeraida iya yaata utida tunoo: Ari kati ivo vuru vaivaarainno aavo itaa kua tinoo. ¹⁴ Iya itaama yaata utida tuduu rikioo Yisuuva kooyaa iya kiasa mmioo tunoo: Kutaa vaa Rasaruuso putivai. ¹⁵ Itaama vaikiai na ngiiyara yaata utuee hama na inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na hama inna tasipama variauvaara ni yoketainoo. Nnikiai ta innasi kuaaravaivee, ¹⁶ tuduu Tumaasaa ari seenaiyaano innara tuu nnutu vuaivo Gaabivaano ari seena ngiaammuauya tunoo: Nnikiai teetama vida ti vitairaivaa tasipama putuaraivaara kuaaravee, tiravai.

Putuaiya diiteeraivaaraata tupatupaa variraivaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁷ Yisuuva yoosinnaivaki ngioo varioo rikiooduu vaa Rasaruuso putuoo mmata nnauvaki taarama taarama suai vauvaara iya inna kiasa mmuduu rikieeravai. ¹⁸ Li yoosinna ivaa nnutuuvo Betaniaa ivo Yerusareema vainima kiisama oro ngieerama vaira yoosinnavai. ¹⁹ Kiisama ngieerama vauvaara kaayau Yutayaa gioonna kiaapuuya Mataaya Mariaayasi viravai. Innidana ausaivaitana mmuaararoovo taikaiveera ivaitanaasi viravai.

²⁰ Mataava Yisuuva nninara kuaivaa rikioo inna sunaanara vuduu Mariaava nnauvaki hara kioo variravai. ²¹ Varuduu Mataava oro Yisuunna tunoo: Udaanga-o, e aavaki variannatiri. Hama ni vaavova putitirivee. ²² Mo vaa na taunoo. Fai makee eenoo Anutuuqaa yaparaino fai ivoono a yaparakiannaivaa i mmunaravaivee, ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai i vayaava kava diitaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Vaa na rikiaunoo. Fai suai nnaagiai gioonna kiaapu putuaiya kava diitaara suaivaki ivootama iya tasipama kava diitaanaravaivee, ²⁵ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono putuoo kava diitaanaravaiva na nakaaravovee. Gioonna kiaapu voovoono tupatupaa variraivaa varaanaravaiva na nakaaravovee. Fai gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo putino vaidi kaanaivo tupatupaa varinaravai. ²⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono hama putirainno hara kioo varioo niyara kutaavaivee tiivo fai tupatupaa varinaravai. A ivaara kua kutaavaiveenna kiannanee? Vara a ivaara unnakuavaiveenna kiannanee? ²⁷ tuduu rikioo Mataava inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, nnaaru Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo mmatayaa kuanee tuuvo aanna ivoonna a iikiannano. Na ivaaraina kutaavaivee kiaunoo, tiravai.

Yisuuva rateeravai

²⁸ Mataava kiasa kioo kava vara ranoo numa ari nnunna Mariaannaata vitoo oro mmaraa tonai voovau dioo vainno tunoo: Vitairaivo vaa aavaki nniivo aiyara tinoo, ²⁹ tuduu rikioo akiairauduu innasi viravai. ³⁰ Vuduu Yisuuva hama vaama kioo yoosinnaivaki nnirama kioo homo Mataava innaata kua tuuvaki dioo vairavai. ³¹ Dioo vauduu Yutayaa gioonna kiaapuuya Mariaanna nnauvaki inna ausa mmuaararavoo taikaiveera inna tasipama varuuya tooduu ivo makee tuduu diitoo mmaanai vuduu teeda iyaatama diitada inna nnaagiaivau viravai. Mariaava diitoo vuuvaara iya yaata utida tunoo: Rasaruusaa mmata nnauvau rataanarainno ivo kuainoo, kiasa kiada iyaatama inna nnaagiaivau viravai.

³² Yisuuva duuvaki Mariaava oro too vioo varoo inna yuku oyaivaki vairavai. Vainno tunoo: Udaanga-o, boo, mo a aavaki varunnatiri. Ni vaavova hama pututirivee, ³³ tuduu rikioo Yisuuva Mariaava ratoo varuuvaa too Yutayaa gioonna kiaapu inna tasipama nnuuyaataama ratada varuuvaa tooduu inna ausa vuatinniivo hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. ³⁴ Vauduu ivo iya yaparainno tunoo: Mo ngia deevaki inna haukieeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Udaanga-o, a numa taanee, ³⁵ tuduu Yisuuva rateeravai. ³⁶ Ratooduu teeda gioonna kiaapu Yutayaiya tunoo: Ai, inna taatee. Ivo pinaama Rasaruusaara mmuduuya ruoo innara ratainoo, ³⁷ tuduu rikiada vooyaano tunoo: Iva inna aikiooma vaidi avu maisaivaa tuqinnooduu rikioo ivo avuuvaa teeravai. Iva aavau hara kioo varutiri. Rasaruuso hama pututirivee, tiravai.

Yisuuva Rasaruusaa tuduu kava diiteeravai

³⁸ Tuduu Yisuunna ausa vuatinniivo kava hanigioo ari vo ausa vuatinnivai vairavai. Vauduu rikioo ivo vioo vioo oro mmata nnauvaki tooduu vaa iya Rasaruusaa onnavaki hau kiada sikau sipuuvadiri rau kieeravai. ³⁹ Rau kiooduu too tunoo: Sikau sipuuvaa hatuaa kiatee, tuduu rikioo vaidi putuuvaa nnunna Mataavaano Yisuunna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, vaa maisa suudaivo kuaivaivee. Vaa ivo putii suaivo taarama taarama suai heena taika kuaivaivee, ⁴⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Vaa na i kiasa i mmiauvaivee. A niyara kutaavaivee tiee fai Anutuuqaa mmoori ari vookaravaiva a taanaravaivee, ⁴¹ tuduu iya sikau sipuuvaa hatuaa kiooduu Yisuuva ngiau aapu reeri too vainno tunoo: Ni Napoo-o, a ni kuaivaa rikiaannaivaara na aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁴² Vaa na rikiaunoo. A mmuakiasa suai ni kuaivaa rikiaannavai. Aa na tinara kua aavaa hama niniyara tinaravai. Gioonna kiaapu aavaki diaiya a ni titoovaara kutaavaivee kiateeraivaara na tinaravaivee, ⁴³ kiasa kioo kuaivaa pinaama aayanna roo

tunoo: Rasaruuso tummuanee, ⁴⁴ tuduu rikioo vaa putuuvo diitoo ivakidiri tiiravai. Inna yuku yaakuuvaa buruqa yeenaivaadiri purupuruuma kioovaata tinniivau buruqa rummua apu kioovaatama diitoo tiiravai. Tuuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Innayaadiri yeenayaanaiyauvaa rukuasaa kikio kuaivee, tiravai.

Vaidiyya Yisunna mmaara kua kiaa yeena rairavai
(*Matai 26:1-5; Marakaa 14:1-2; Rukaaso 22:1-2*)

⁴⁵ Tuduu rikiada gioonna kiaapu Yutayaa vooya vaa Mariaanna tasipama nnuuya Yisuuva uu mmooriivaa teeda innara kutaavaivee tiravai. ⁴⁶ Tuduu vooya vaidi Farisaiyasi vida Yisuuva uu mmooriivaara iya kiaa mmiravai. ⁴⁷ Kiaa mmuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama nuunaida vaidi kua yeena rairaiyasi vida nuunaida varida kuakuaakuaiyauvaa tida tunoo: Mo ta dataama iikiarannee? Aqaa vaidi aavo kaayau Anutuuqaara mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iivaivee. ⁴⁸ Fai ta teeda pikikio aa mmoori aavaa mmannammanna yaagueeqama kioo iinai rikiada fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaravai. Fai ta itaikiai rikiada ti kieeta nnoonna yoosinna Rooma variyai ngiari ngiaammuau rapiraiya titakiai nnida fai ti nuunaira nnau pinaivaa havarata raubiriima kiada tiita ruputu taika kikio fai hama ti nnutuaatainaravaivee, ⁴⁹ tuduu rikioo iyakidiri ii nuanu ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivaa nnutuuvo Kayapaava tunoo: Ngia kumimakayavee. ⁵⁰ Hama ngia arinaima rikiaanoo. Mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuyaata putu taika kiarainnoo. Mmuaa vaidivai mmuakiaa gioonna kiaapuuya tiyara putinaraivo inna yoketaavaivee, ⁵¹ kiaa kioo tuuvo hama arinaidiri tiravai. Anutuuqoono kiaa mmuu kuaivaa tiravai. Ii nuanu ivaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaavai variravoonora tuoo Yutayaa gioonna kiaapuuyara Yisuuva putinaraivaara ivo mmuaanaa itaa kua tiravai. ⁵² Yisuuva hama Yutayaa gioonna kiaapuuyara nnaasu fai putinaravai. Mmuakiaa mmatavau variaa Anutuuqaara nnaakara tuanaa variyai rupi nuunainaraivaara putinaravai. Kayapaava ivaara kiaa kioo hama oyaivaa arinaima rikieeravai. ⁵³ Ii suai ivakidiri Yutayaa kieetaiya Yisunna ruputikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ⁵⁴ Kua yeena rauduu rikioo hama Yisuuva Yutayaa mmataivau kooyaa nuairavai. Ivo ivaki pikioo oro koo mmuyai gaanga yoosinna voovai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Eparaima ivaki ivo ari ngiaammuauya tasipama variravai.

⁵⁵ Varuduu Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnadiri Yerusareema vida iya Anutuuqaara mmamma finira aataruuvaara iida nnaagiai buusaivaa nnaaraivaara viravai. ⁵⁶ Iya oro varida Yisunnara buaama rada nuaida oro nuunaira nnau pinaivaki nuunaida dida vaidi ngiari yapara ngiari yaparaida voovoono voovai tunoo: A dataamainna yaata utuannannee? Vo fai ivo buusaivaa nnaanaraivaara nninarannee? Vo hama nninarannee? tiravai. ⁵⁷ Iya itaa kua tuu suaivaki vaa Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyyaata Farisaiyaatama teerama kioo kuaivaa yaagueeqama tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ivo variivaki taivoono ti kiaa ti mmiaivee, tiravai. Iya Yisunna utuaaraivaara itaa kua tiravai.

12

Gioonnaivo Yisunnayaa heenna suuya

suuda yoketaa vuuvaapiravai
(*Matai 26:6-13; Marakaa 14:3-9*)

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu yaaku sai suaivai karasaidiri mmuaa suaivo homo vauduu too Yisuuva diitoo yoosinna Betaniaa viravai. Vaidi Rasaruuso vaa putuduu Yisuuva inna tuduu diitooovoono ivaki variravai. ² Ivaki varuduu ari seenaiya Yisunnani yeennaiyauvaa huda teerama kioodoo Mataava yeennaiyauvaa iya mmuduu nneeda varuduu Rasaruuso Yisunna tasipama yeenna nnoo variravai. ³ Iya yeenna nneeda varuduu Mariaava heenna suuya suuda yoketaa vuu toori kiisaivaa

sikau pinaivaadiri yookaama kioovaa varoo numa Yisuunna yukuuvaitanau tusaa kioo ari kieeta yausiivaadiri rugeeravai. Ruga kiooduu suuyaivaa suuda yoketaivo nnauvaki suvuairavai. ⁴⁻⁵ Suvuau kiooduu Yisuunna ngiaammuuu voovai nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuuya fai kooyaa inna vitainara ngiaammuuuvoono tunoo: Ta aaniira hama aa heenna suuya suuda yoketaa kuai aavaa vaidiia mmida irisai sikau pinaiyauvaa (300) varada gioonna kiaapu mmanna haipuuya mmiaunnannee? ⁶ Iva hama mmanna haipuuyara boo tioo itaa kua tiravai. Iva ari mmuara vareeraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai. Iva iya sikau utuaivaa varoo nuainno varioo ariyara ivakidiri vareeravai. ⁷⁻⁸ Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Sa Mariaanna itaa kua kianee. Pikino iikiaivee. Mmanna haipu gioonna kiaapuuya tupatupaa ngii tasipama varikiai ngia iyara tuqinnaaravai. Hama na tupatupaa ngii tasipama varinaravai. Ivo heenna suuya suuda yoketaa kuaivaa ni mmammayaa tusaa apuoo varioo na putinai ni hakuaraivaara mmuanaa teerainno varinoo, tiravai.

Rasaruusaa mmaaraa kua tiravai

⁹ Yisuuva Betaniaa nnuuvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya rikiada ivakira nniravai. Hama Yisuunna nnaasu taara nniravai. Yisuuva tuduu rikioo Rasaruuso putuuvakidiri diitoovaraatama taara nniravai. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya vaa Yisuunnara kua kuaa teerama kaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai. ¹¹ Yisuuva tuduu Rasaruuso diitoovara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya ngiari kieetaiya pikiada Yisuunnara kua kutaa vaidivaivee tiravai. Tuuvaara kati Anutuuqaara puara hudeera vaidi kieetaiya Rasaruusaatama ruputikio putuaiveera kua tida yeena rairavai.

*Yisuuva Yerusareema vuduu iya innara sirigairavai
(Matai 21:1-11; Marakaa 11:1-11; Rukaaso 19:28-40)*

¹² Vauya patauduu kaayau gioonna kiaapuuya Varaigiataa buusaivaa nnaara Yerusareema vaa nnuuya Yisuuva ivaki nninara kuaiivaa rikieeravai. ¹³ Rikiada innara sirigaida muusa apu roosuuyauvaa rakau utida inna sunaara saidi vida varida aayanna kua rada tunoo: Anutuuqo yoketaivovee. Udaanga Anutuuqo inna titooduu tuuvo nninaraivaara ivo innara yoketaakiaivee. Isarairaaya kieetaivaara Anutuuqo innara yoketaakiaivee. ¹⁴ Iya itaa kua tida varuduu Yisuuva puara togii karaasaivaara buaama kioo tooduu inna too vauduu too inna mmookaivau karoo varuduu inna vitoo nniravai. ¹⁵ Nnaaru Anutuuqaa yanaivaki forofetaivo ivaara reeravai. Ivo ivaara kua fafaara roovo tunoo:

Yoosinna Sioonaa gioonna kiaapuuya
sa aatuukiatee. Taatee.
Ngii kieetaivo puara togii karaasaivaa
mmookaivau varikio vitoo nninoo.

Fafaarivo vauvaugiataa ii suai ivaki kaanaivo vairavai. ¹⁶ Iqii suai ivaki Yisuunna ngiaammuuuya hama arinaima kua oyaivaa rikieeravai. Yapooma Yisuuva putuoo kava diitoo ari Koonnasi vira suaivaki iya arinaima rikieeravai. Ii kua ivo innara fafaara roo kua ivaaraatama gioonna kiaapuuya innara itaama uuvaaraatama arinaima rikieeravai.

¹⁷ Yisuuva Rasaruusaa tuduu putuuvakidiri diitoo suaivaki gioonna kiaapu iva tooya ivaara ngiari seenaiya kua mmiaa rada nuairavai. ¹⁸ Kiaa mmiaa rada nuauduu rikiada Yisuuva ari vookarau mmooriivaa itaama uvua rikioovara kaayau gioonna kiaapuuya nuunaida ivo ngioo varuu suaivaki inna sunaara viravai. ¹⁹ Iya inna saidi vuduu teeda vaidi Farisaiya ngiari kua mmi ngiari kua mmiida tunoo: Mo taatee. Hama ta yopeema vo mmoorivai inna iikiaravee. Vaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna nnaagiai kuaavaivee, tiravai.

Ereengaa vaidi vooyaano Yisuunnasi nniravai

²⁰ Gioonna kiaapuuya Yerusareema buusa nnaara vida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaaraivaara vuduu Ereengaa kua tira vaidi vooyaataama iya tasipama viravai. ²¹ Vida tooduu Karirayaa diaa vaidiivo kiisa yoosinnaivaa nnutuuvo Betesaitaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Piriipoota Yerusareema varuduu Ereengaiya innasi vida tunoo:

Ti vaidi-o, ta Yisuunna taara ngiaunnao, ²² tuduu rikioo Piriipo oro Adiriaasaa iya kuaivaa kiasa mmi kioo innaata sunoo oro Yisuunna kiasa mmiravai. ²³ Kiasa mmuduuo rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Suaivo vaa nninoo. Na Vaidiivaa Mmaapuuvaa ni nnutuuvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ²⁴ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Yeenna vuitaivaa uruuvo ari mmuaavai vainno hama iiraatainaravai. Fai mmataki vainno rusitioo raubiriinno uruoo iiraiyauvo kaayauyauvai vainaravai. ²⁵ Fai gioonna kiasaapu voovoono ari mmatayaa varinaraivaara mmuduuya ruoo ruoo fai inna variraivo raubiriinno taikaanaravai. Fai mmatayaa varira suaivaki gioonna kiasaapu voovoono hama ari mmatayaa variraivaara mmuduuya rirainno fai inna variraivo hama raubiriinno fai tupatupaa vainaravai. ²⁶ Fai gioonna kiasaapu voovoono ni mmooriivaa varaanaree tioo ni nnaagiai ngiaivee. Na varinaraivaki ivoota ni tasipama varinaraivaara ni nnaagiai ngiaivee. Fai ivo ni mmooriivaa varano ni Napoova irisai inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Yisuuva ari putinaraivaara tiravai

²⁷ Aanna na rikiauko ni yaata vuatinniivo hanigioo ari vo yaata vuatinnivai vainoo. Na ivaara dataa kua tinarannee? Fai na tinara: Ni Napoo-o, aa suai aavaki a mmuaararavaa ni minaravaa eenoo ooqoo kianee, tinarannee? Fai na hama itaa kua tinaravai. Aqaa suai aavaki na mmuaararavaa varaanaraivaara tiiravaivee. ²⁸ Ni Napoo-o, a mmuaararavaa ni mino i nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tuduu rikioo ngiau aapuuvakidiri kuaivo tioo tunoo: Vaa na iikiauko ni nnutuuvo ngiau aapu vainoo. Fai na kava iino ni nnutuuvo fai kava ngiau aapu vainaravaivee, tiravai.

²⁹ Gioonna kiasapuuya iya tasipama duuya ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuu kua ivaa rikiaada vooyaano tunoo: Ngiaarunno akua tinoo, tuduu vooyaano tunoo: Aangeraa voovoono innaata kua tinoo, tiravai. ³⁰ Tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Neenoo kuaivaa rikiee Anutuuqaara kutaavaivee tinaravaara hama kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. Ngiengieenoo kuaivaa rikiaada Anutuuqaara kutaavaivee kiateeraivaara kuaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai. ³¹ Aanna makee Anutuuqo gioonna kiasaapu mmatayaa variayaki kua pinaivaa iyaki yapaanaravai. Fai na gioonna kiasaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivaa yaataaraanaravai. ³² Iya ngiauvau ni haara kikio rikioo na iina rikinai teeda mmuakiasa gioonna kiasapuuya iya ausaiyauvo niisi ngiatangiataivaara varida yaata utuaaravaivee, tiravai. ³³ Iya dataama inna iikio iva putinaraivo kooyaa vainaraivaara ivo itaa kua tiravai. ³⁴ Ivo itaa kua tuduu gioonna kiasapuuya inna sai tunoo: Vaa ta rikiaunnao. Ti mmaanna tuu kua voovai tinoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo fai tupatupaa varinaravaivee, tiivai. Mo ivo itaa kua tiivaara a dataama kiee kiannanoo: Vaidiivaa Mmaapuuvaa iya ngiauvau haara kiaravaivee, kiannannee? Mo ii Vaidiivaa Mmaapu ivo inna giononnee? ³⁵ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Tooba mmeekiaivo homo kiisa suai ngii tasipama vainoo. Ngii upisiinoora tida toobaivo mmeekia tai suaivaungiaa nuaida varida variatee. Gioonna kiasaapu voovoono upisiivaki nuainno hama ari nuainara aataruuvaa taivai. ³⁶ Ngia mmeekiaivau varira gioonna kiasaapu tuanaaya variateera mmeekiaivo ngii tasipama vai suaivaki ivaara kutaavaivee kiatee, tiravai.

Yutayaiya hama Yisuunnara kutaavaivee tiravai

Yisuuva ii kua ivaa kiasa taika kioo iya pikioo iya inna teevoora hataumannigiataa varia roo nuairavai. ³⁷ Vaa tauraa ivo iya avuuyauvunu kaayau Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uduu iya iyauvaa teedaata hama innara kutaavaivee tiravai. ³⁸ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yisayaava tuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveera iya itaama iiravai. Yisayaava tuu kuaivo tunoo:

Udaanga-o, hama gioonna kiasaapu voovoono
ta kiasa kua mmayaayaivaara
kua kutaavaivee tiivaivee.
Udaangaivo ari vookara ari vookarai
mmooriyauvaa iikio
hama voovoono arinaima too rikiaivaivee.

³⁹ Yisayaava itaa kua tuuvaara Yisuuva uuvaa iya teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava vo kua voovai tuuvaaraatama iya Yisuuva uuvaa teeda rikiadaata hama innara kutaavaivee tiravai. Yisayaava Anutuuqo tuu kua voovai fafaara roo tunoo:

⁴⁰ Iya ngiari avuuyauvaa teeda
iya yaata tinniiyauvaa rikiada
ausaiyauvaa hanigiakiai na iya tuqinnevoora kiaa
na iya avuuyauvaa iikiauko upisiikiai
na iya yaata tinniiyauvaa iikiauko
yaagueeqaivaivee.

⁴¹ Yisuunna mmeekia ari vookaraivaa Yisayaava too innara kua tuuvaara ii kua ivaa fafaara roo tiravai.

⁴² Yisayaava tuu kuaivo itaama vauduaata Yutayaa vaidi kieeta kaayauya Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya kutaavaivee kiaa kiadaata vaidi Farisaiyara aatuuda hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iya nuunaira nnauyauvaki vikiai vaidi Farisaiya iya ooqoo tivoora kiaa hama kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Vaidiyya iyara vaidi yoketaayavee kaaaraivaara iya ausaiyauvo pinaama yoketairavai. Anutuuqo iyara vaidi yoketaayavee tinaraivaara iya ausaiyauvo kiisama yoketairavai. Ivaara hama iya kooyaa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Yisuuva tuu kuaivoono iyaki kua pinaivaa yapaanaravai

⁴⁴ Yapooma Yisuuva gioonna kiaapuuyaki puaisakama kuaivaa tioo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivo hama niyara nnaasu itaa kua tiivai. Ni titoovaaraatama itaa kua tiivai. ⁴⁵ Gioonna kiaapu voovoono ni taivoono ni titoovaatama tainoo. ⁴⁶ Tooba subiaavo mmeekiaivo taineema na mmatayaa tiee gioonna kiaapuuya mmeekiavai tiiravai. Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono upisiivaki varinoora kiaa na mmeekiavai tiiravai. ⁴⁷ Hama na kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapaanaraivaara na tiiravai. Iya vitee aataru yoketaivau yapaanaraivaara na tiiravai. Fai gioonna kiaapu voovoono ni mmayaayaivaa rikioo mmanna yaata nnaasu rikioo hama iinaai tee hama na kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁸ Fai ivo hama ni mmayaayaivaa rikieerainno niyara ooqoo tino rikioo kua pinaana inna yapaanaraivo vainoo. Na kiau kuaivo kooyaa vaivaa hama ivo rikieerainno pikino fai yapooma suai nnaagiai ivoono fai kua pinaana inna yapaanaravai. ⁴⁹ Hama nenenaaidiri kuaivaa yaata utuee ngii giaa ngii miauvaivee. Ni Napoova ni titoovoono ariinoo kuaivaa ni giaa ni mioo itaqitaama iya kiaa mmianee tiivaugiataama na ngii giaa ngii miauvaivee. Ivaara fai yapooma suai nnaagiai na kiau kuaivaa hama rikiaivaa ni kuaivoono kua pinaana inna yapaanaravai. ⁵⁰ Vaa na rikiauvai. Ni Napoova tii kuaivaa fai gioonna kiaapu voovoono rikioo iinnonno fai tupatupaa variraivaa varaanaravai. Ivaaraina ivo ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii miaunoo, tiravai.

13

Yisuuva ari ngiaammuauya yukuuyauvaa finiravai

¹ Buusa Varaigiataivaa nneera suaivo vainima vauduu mmuaa suaivai homo vauduu Yisuuva mmatayaa pikioo ari Koonnasi kuanara suaivo vaa vainima nnuuvaa vaa ivo rikieeravai. Ivo ari gioonna kiaapu mmatayaa varuuyara mmannammanna mmuduuya ruuvo ari suaivo taikaanaraivakiaatama mmannammanna iyara mmuduuya riravai.

² Hannauduu too Yisuuva ari ngiaammuauyaataama yeenna nneeda variravai. Iyakidiri ngiaammuaui voovai Simoonaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaaso Isariooto ivo Yisuunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainara kuaivaa vaa Sataango inna yaataivaki yapeeravai.

³ Yisuunna ari Koova mmuakiaa mminnaivaara Dianeera yaagueeqaivaa inna mmuuvaa vaa ivo rikieeravai. Iva Anutuuqaasidiri tuuvo kava innasi kuanaraivaaraatama vaa ivo rikieeravai. ⁴ Ivo itaama rikioo yeenna nnoovaata pikioo diitoo ari yaapa veraayaa diaivaa rabara kioo tauraivaa vara ari tammaivaki rairavai. ⁵ Rau kioo nnooriivaa vara

kioo pereeta voovaki tusaa kioo ari ngiaammuauya yukuuyauvunu finia roo nuainno varioo tauraivaa ari tammaivaki rauvaadiri iya yukuuyauvunudiri ruga kioo ⁶ Simoono Petoroosaasi ngioo inna yukuuvaitanau fininara uuduu Petorooso inna tunoo: Udaanga-o, a ni yukuuvaitanau fininaranee? ⁷ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Anna na iikiauvaa hama a rikiee taannano. Fai yapooma a arinaima rikiee taanaravaivee, ⁸ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Hameetavee. A vaidi nnoonakuavee. A mmoori vareera ngiaammuauvai roosiima ni yukuuvaitanau fininarainnoo. Annaata nnaagiai suaiyauvakiaatama sa ni yukuuvaitanaudiri finianee, tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na hama i yukuuvaitanau fininai hama a ni ngiaammuaukua varinaravaivee, ⁹ tuduu rikioo Simoono Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, sa ni yukuuvaitanau nnaasu finianee. Ni yaakuuvaitanaata ni kieetaivaatama finianee, ¹⁰ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Gioonna kiaapu voovoono ari mmamma eyommaavai fini kiaivoono ari mmammaivo yoketaivaara hama kava eyommaavai fininaravai. Ari kainaama rii yukuuvaitanaudiri nnaasu fininaravai. Ngia mmuakiaaya hama kainaamaataikiai yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai. ¹¹ (Vaidi voovoono Yisunna nnammutuaiya kooyaa inna vitainaraivaa vaa Yisuuva arinaima too rikieeravai. Ivaara ivo tunoo: Ngia mmuakiaaya yoketaama variaavo ngiikidiri mmuaavoono hama yoketaavai varinoo, tiravai.) ¹² Ivo iya yukuuyauvunudiri fini taika kioo ari yaapa veraayaa diaivaa kava vara yuu kioo ari yeenna nnoo varuu mmaataivau variravai. Varioo iya yaparainno tunoo: Aa mmoori na ngii iikiau aavaa oyaivaa vaa ngia teeda rikiaannee? ¹³ Ngia niyara Vitaira-o, Udaanga-o, kiaanoo. Na kutaa itaama variauvaara ngia safuumaida itaa kua kiaanoo. ¹⁴ Na ngii udaangavai variee ngii vitairavai variauvoono mmoori vareera ngiaammuauvaa mmoorivai na varee ngii yukuuyauvunu finiaunoo. Ivaara ngieetama mmoori vareera ngiaammuauvaa roosiima ngiingii yuku ngiingii yukuuyauvunu finiatee. ¹⁵ Na ngiiyara iikiauvaa ngieetama iikiateera na mmoori vareera ngiaammuauvaa mmooriivaa mmataama kiee iikiaunoo. ¹⁶ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo ari haitatuura nakaaraivaa yaataravai. Kua varoo nuairavoono hama ari titeeraivaa yaataravai. ¹⁷ Ngia ii kua ivaa oyaivaa arinaima teeda rikiaada fai iikiokio ngii ausaiyauvo yoketainaravai.

¹⁸ Hama na ngii mmuakiaayara itaa kua kiaunoo. Na mmataama kiauya vaa na taunoo. Anutuuqaa kua fafaara voovai vaivaa kaanaivo aanna makee vainaravai. Kua fafaaraivo tinoo: Vaidi voovoono ni tasipama yeenna nnaivoono mmooka hanigia ni mivaivee, tiivai. ¹⁹ Vaidiivo ngiikidiri aataru maisaivaa ni minaraivaara na aanna makee mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Yapooma ivo aataru maisaivaa ni minai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo mmataama kiai vaidiivo neenoovee kiauvaara fai ngia niyara kutaavaivee kiaravai. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono na innasi titauko kuai gioonna kiaapuvaara yoketaivoono niyaraatama yoketainoo. Niyara yoketaivoono ni titoovaraatama yoketainoo, tiravai.

*Yutaaso inna kooyaa vitainaraivaara Yisuuva tiravai
(Matai 26:20-25; Marakaa 14:17-21; Rukaaso 22:21-23)*

²¹ Yisuuva itaa kua kua taika kioo rikiooduu inna ausaivo pinaama mmuaararooduu rikioo ivo kooyaa tunoo: Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Ngiikidiri mmuaavoono ni nnammutuaiya kooyaa ni vitainaravaivee, ²² tuduu rikiaada ari ngiaammuauya ngiari avuki ngiari avukiida tunoo: Ivo giarainno itaa kua tiinnee, kua kaayauma kumimakairavai. ²³ Kumimakauduu Yisuuva na inna ngiaammuau ivo niyara mmuduuya ruuvo na inna vainima hara kiee variaaduu ²⁴ Simoono Petorooso niyara yaaku mmayaayau ruoo ni tunoo: Deevaarainno tiinnee? Inna yaparakianee, ²⁵ tuduu rikiee na Yisunna rainnaa utuee inna yaparainna kiaanoo: Udaanga-o, a giarainna itaa kua kiannanee? ²⁶ kiaaduu rikioo Yisuuva ni kuaivaa sai tunoo: Na bereetaivaa nnoori sukaivakidiri rabuuma kiee inna mmnaraivo inna ivovee, kua kioo bereetaivaa rakau

utuoo nnoori suukaivakidiri rabuuma kioo Simoonaa mmaapuuva Yutaaso Isariootaa mmiravai. ²⁷ Mmuduu varoo saivaata Sataango inna aakiaivaki viravai. Vuduu Yisuuva Yutaasaa tunoo: A iinaraivaa akiairaama iikiane. ²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada ivaki varida yeenna nnooya hama ivo tuu kua oyaivaa arinaima rikieeravai. ²⁹ Hama arinaima rikiada vooyaano yaata utida tunoo: Yutaaso sikau utuaivaa haitatuuvaara Yisuuva inna tinoo: Ta turau buusa nnaara yeennaiyauvaa sikaunnaadiri yookaama kiee varaanee, tiinnee? Vara sikauyauvaa varee mmanna haipuuya mmianeerainno tiinnee? tiravai. ³⁰ Iya itaama yaata utida varuduu Yutaaso bereetaivaa varoo makee tuduu mmaanai viravai. Ivo heenaanausi viravai.

Yisuuva karaasa mmaanna kua voovai tiravai

³¹ Yutaaso mmaanai vioo kioodoo Yisuuva tunoo: Na Vaidiivaa Mmaapuuvoo ni nnutu-uvo ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. Na iinaraivaara Anutuuqaa nnutuuvootama ngiau aapu kuanara suaivo vaa nninoo. ³² Na iinaraivaara fai Anutuuqaa nnutuuvoo ngiau aapu vino fai ariinoo niyara iino ni nnutuuvootama ngiau aapu kuanaravai. Fai ivo itaama iinno fai akiairaama iinaravai. ³³ Ni ngiaammuauso, na ngii tasipama variauu suaivo paannama vainoo. Fai ngia niyara buaama rada nookiaaravai. Ivaara Yutayaa vaidiiva kua kuaivaa ngiita ngii giaa ngii miee kiaunoo: Na kuanaraivaki fai hama ngia yopeema kuaravaivee, kiaunoo. ³⁴ Na karaasa mmaanna kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. Na ngiyyara mmuduuya ruauneema ngia itaama ariiyara ariiyara mmuduuya ruatee. ³⁵ Fai ngia ariiyara ariiyara mmuduuya rikiai gioonna kiaapuuya ngii teeda ngiyyara kiaara: Yisuuva nnaagiai nuaira tuanaayavee, kiaaravaivee, tiravai.

Petorooso hamavee tinaravaara Yisuuva kooyaa ari kua mmiravai
(*Matai 26:31-35; Marakaa 14:27-31; Rukaaso 22:31-34*)

³⁶ Tuduu rikioo Simoono Petorooso inna yaparainno tunoo: Udaanga-o, a deevaki kuanarainna kiannanee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na kuanaraivaki aanna makee hama a yopeema ni nnaagiai kuanaravai. Yapooma fai a ni nnaagiai kuanaravaivee, ³⁷ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, mo aanna makee aaniira hama na i nnaagiai kuanarannee? Fai na aiyara putinaravaivee, ³⁸ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A kutaa tuanaa niyara putinaraivaara ee-oo kiannanee? Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. Hama kakaraivo akua tirainno kinai rikiee a taaravoomaneetu niyara tinarava: Hama na inna tauvaivee, tinaravaivee, tiravai.

14

Yisuuva ari Koonnasi vira aataruuvaa nakaaravovee

¹ Yisuuva kua kioo ari ngiaammuauya tunoo: Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama variatee. Anutuuqaa kutaavaivee tida niyaraatama kutaavaivee kiatee. ² Ni Napoonna yoosinnaivo pinaavai vaikio kaayau nnauyauvo ivaki vainoo. Hama itaama vaitiri. Hama na ngii giaa ngii miautirivee. Ngia variaaravaa neenoo viee teerama kiaanaravai. ³ Fai na viee ngia variaaravaa teerama kiee fai na kava vara ranee tiee ngii vitee nene variauvaki ngia ni tasipama variateeraivaara na ngii vitaanaravai. ⁴ Na oro varinara aataruuvaa vaa ngia taavaivee, ⁵ tuduu rikioo Tumaaso inna tunoo: Udaanga-o, yoosinna a kuanaraivaki hama ta taunnaano. Dataama kiada ii yoosinna ivakira vira aataruuvaa ta taarannee? ⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Neenoo aataruuvaa nakaaravovee. Neenoo kua kutaivaa nakaaravovee. Neenoo tupatupaa variravaa nakaaravovee. Fai hama gioonna kiaapu voovoono niikinaadiri ngioo fai hama ni Napoonnasi kuanaravai. ⁷ Ngia arinaima ni taatiri. Ni Napoonnaatama arinaima taatirivee. Aqaa suai aavakidiri vaa ngia arinaima ni Napoonna teeda rikiada arinaima inna taanoo, ⁸ tuduu rikioo Piriipo inna tunoo: Udaanga-o, ai Koonna ti vitainai fai ta teeda kiaara: Inna aikioovaivee, kiaaravee, ⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Piriipo, na hokoba suai ngii tasipama variaukai a hama arinaima ni taannanee? Gioonna kiaapu voovoono ni taivoono ni Napoonnaatama taivaivee. Mo a dataama kieenna kiannano: Ai Koonna ti vitaakiane, kiannanee?

¹⁰ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara hama a kutaavaivee kiannanee? Na kiau kuaivaa hama nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Hameetavee. Ni Napoova niiki variivoono ari mmooriivaa varaivai. ¹¹ Ni Napoova niiki varikiai na innaki variauvaara kutaavaivee kiatee. Fai ngia hama ivaara ngii kutaavaivee kiatainai na mmoori variauyauvo kooyaa vaiyauvaa teedama niyara kutaavaivee kiatee. ¹² Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna kiaapu voovoono niyara kutaavaivee tiivoono fai na iikiau mmooriyauvaa ivootama iinaravai. Na ni Napoonnasi kuanaraivaara ivo ii mmooriivoono na iikiauyauvaa yaataranaravai. ¹³ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni Napoonna yaparaikiai fai na iinaravai. Ni Napoonnara kua yoketaivaa kiateeraivaara neenoo ari Mmaapuuvooono na iinaravai. ¹⁴ Fai ngia niyara yaata utida vo kuavaara ni yaparaikiai fai na iinaravaivee, tiravai.

Yisuuva Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titaanaraivaara tiravai

¹⁵ Yisuuva itaa kua kiaa kioo tunoo: Fai ngia niyara mmuduuya ridaida mmaanna kua na kiauyauvaa fai ngia rikiaada puaisakama utida iikiaravai. ¹⁶ Fai neenoo ni Napoonna yaparaino ivoono niinikaraama Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa titano tuoo ngii tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variraiya hama Anutuuaqaa Mmannasa Kua Kutaa Tiraivaa teeda rikiaano. Hama inna teeda rikiaavaara hama inna varaanoo. Vaa ngia inna teeda rikiaano. Ivo aanna ngii tasipama varioo fai yapooma ngii aakiaana varinaraivaara ngia inna teeda rikiaano.

¹⁸ Fai na hama ngii pikiee eeyara vinai ngia viina nnaakara roosiima variaaravai. Fai na kava vara ranee ngiisi tiinaravai. ¹⁹ Fai kiisa suaivo taikanai gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya hama kava ni taaravai. Fai ngieenoo kava ni taaravai. Na tupatupaa hara kiee variauvaara ngieeta itaama tupatupaa hara kiada variaaravai. ²⁰ Ii suai ivaki na kava diitee varinara suaivaki na ni Napoonnaki variauvaara fai ngia arinaima rikiaaravai. Ngia niiki variaani na ngiiki variauvaaraatama fai ngia arinaima rikiaaravai.

²¹ Gioonna kiaapu voovoono na kua mmaanna kiauyauvaa rikioo iivoono niyara mmuduuya ruainoo. Ivo niyara mmuduuya ruaivaa ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Neetaatama fai innara mmuduuya ruee na inna tasipama varinaraivaara kooyaa inna vitainaravaivee, ²² tuduu rikioo Yutaaso Isariootaa ferengaava Yutaasoono Yisuuva yaparainno tunoo: Udaanga-o, mo dataama kiee fai a aiyara kooyaa ti vitainna mmatayaa kumimakama variaya fai hama aiyara kooyaa vitainarannee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Ai, mo gioonna kiaapu voovoono niyara mmuduuya ruoo ni kuaivaa rikioo puaisakama utuoo iino fai ni Napoova innara mmuduuya rinaravai. Mmuduuya rinai fai neeta ni Napoovaatama innasi tiida inna tasipama variaaravai. ²⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo fai hama ni kuaiyauvaa rikioo puaisakama utuoo iinaravai. Aa kua aavaa ngia rikiaa aavo hama ni kuavai. Ni Napoova ni titoovaasidiri tii kuavai.

²⁵ Na homo ngii tasipama variaa suaivaki ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ²⁶ Fai yapooma Ngiiyara Kua Tira Mmannasa Yoketaivaa ni Napoovaano na kiauvaugiataama titano tiinaraivoono fai mmuakiaa kuaiyauvaa ngii giaa ngii minaravai. Ngii giaa ngii mioo ngii tinai rikiaada vaa na ngii giaa ngii miaukai rikiaada vueennama kua kuaiyauvaa fai ngia keenaa rikiaaravai.

²⁷ Na viee ausa nuufa tasipama varira aataruuvaa ngii mi kiee kuanaravai. Hama gioonna kiaapu mmatayaa variaya ausa nuufa mmirayaama ngii minaravai. Na neneenoo nini ausa nuufa tuanaivaa ngii mi kiee na ngii pikiee kuanaravai. Sa ngii ausa mmuaarareera tasipama varida sa aatu aatuukiatee. ²⁸ Na ngii pikiee viee yapooma kava vara ranee ngiisi tiinara kuaivaa na ngii giaa ngii miauvaa vaa ngia rikiaavai. Fai ngia niyara mmuduuya rida fai na ni Napoonnasi kuanara kiau kuaivaa ngia rikiaada sirigakiaaravai. Ni Napoova ni yaataravaara ngia itaama sirigakiaaravai. ²⁹ Ii kua na ngii giaa ngii miau ivaa kaanaivo hama vainara suaivaki na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma kaanaivo vainai teeda ngia niyara kutaavaivee kiateeraivaara

na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo. ³⁰ Gioonna kiaapu mmatayaa diaiyara geedai dira vaidiivoono nninara iinno variivaara na hama hokobama ngiita kua tinaravai. Inna yaagueeqaivo hama yopeema ni yaataravai. ³¹ Na ni Napoonnara mmuduuya ruauvaara gioonna kiaapu mmatayaa diaiya teeda rikiaateeraivaara mmuakiaa kuavai ivo ni tiivaugiataama na iikiaunoo. Diitada aavaki pikiada vikiai ta kuaaravee, tiravai.

15

Yisuuva yeena vuainaivaudiri mmataama kioo tiravai

¹ Yisuuva tunoo: Neenoo yeena vuaina tuanaivaa roosiima variaunoo. Ni Napoova mmoori nakaaravo varinoo. ² Ni hammara hama iira vaivaa ni Napoova fai hatoka kagaari kioo hammara iira vainno aasannanavaa hatoka kino too fai iiraivo oyaivakidiri kaayauma suvuai kioo vainaravai. Kaayau iiraiyauvo vakiaiveeraivaara ni Napoova itaama iivai. ³ Na ni kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuvaaraida vaa ngia yoketaaya variaunoo. ⁴ Ngia niiki varikiai na ngiiki varinai fai ta mmuaavau variaaravai. Hammaravo fai hama oyaivaa tasipama vaino fai hama yopeema iiraivo vainaravai. Itaama vaineema ngia hama fai niiki varikio fai hama yopeema iiraivo vainaravai.

⁵ Neenoo yeena vuaina oyaivaa roosiima variaukai ngieenoo hammaravaa roosiima variaunoo. Gioonna kiaapu voovoono niiki varinai na innaki varino kaayau iiraiyauvo suvuaravai. Ivaara fai gioonna kiaapu voovoono hama ni tasipama varirainno arinaidiri mmooriivaa iino rikioo fai hama kaanainaravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoono hama niiki varino hammara hama iira vaivaa rakau kagaari kiaavo aasannanavaa roosiima varinoo. Yapooma hammaraiyauvaa itaineema iya iyauvaa rupi nuunama kiada ikiaivaki kagaari kikio ikiaivo taanaravai. ⁷ Fai ngia niiki varikio ni kuaivo ngiiki vainai vo kua vo kuayauvaara ngii iikiatayauvaara Anutuuaqaa yaparaikio fai ivo ngiini iinaravai. ⁸ Yeena vuainaivaki kaayau iiraiyauvo vaineema ngia ni mmooriivaa iikio iiraiyauvo vainoonno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Fai ngia itaama iidada ni nnaagiai nuaira tuanaaya variayarainno ni Napoonna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. ⁹ Ni Napoova niyara mmuduuya ruaineema na ngiiyara mmuaikaraama mmuduuya ruaunoo. Na mmannammannama kiee ngiiyara mmuduuya ruauvaara ni mmuduuya rira aakiaivaki variatee. ¹⁰ Na ni Napoonna kua mmaanna iyauvaa rikiee iina inna mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaunoo. Itaama vaineema fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada puaisakama utida iida na ngiiyara mmuduuya rira aakiaivaki mmannammanna variaaravai.

¹¹ Ni sirigairavo ngiiki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miauvaivee. ¹² Aa mmaanna kua na tinara aavo ataama vainoo. Na ngiiyara mmuduuya ruauneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ¹³ Vaidi voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruoo hama ari mmammaivaara yaata utirainno pinaama iyara mmuduuya ruaivaara putivai. Ii mmuduuya rira ivo mmuakiaa mmuduuya riraiyauvaa yaataravai. ¹⁴ Fai ngia ni kua mmaanna iyauvaa rikiada iidaida ni seena tuanaaya variaaravai. ¹⁵ Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuauvo hama ari haitatuura vaidiivaa yaata tinniyaa vai kuaivaa rikiavai. Ivaaraina na hama mmannammanna ngiiyara ni mmoori vareera ngiaammuauyavee tinaravai. Hamavee. Na ngiiyara kiaunoo: Ni seena tuanaayavee, kiauvaivee. Na ni Napoova ni giaa ni muu kua mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiyauvaara na ngiiyara ni seena tuanaayavee kiauvaivee. ¹⁶ Hama ngieenoo ni mmataama kieeravai. Neenoo nnaasu ngii mmataama kiaaduu ngia ni mmooriivaa varakio iiraivo kaayau vakiaiveeraivaara na ngii mmataama kieeravai. Ngii mmoori varavaa iiraivo tupatupaa vainaraivaara na ngii mmataama kieeravai. Fai ngia itaama iida dee aataru mminnaa voovaara ni Napoonna yaparaikio fai ngii minaravai. ¹⁷ Ivaaraina aa kua aavaa na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunoo.

Gioonna kiaapu mmatayaiya hama Yisunnara mmuduuya riravai

¹⁸ Fai gionna kiaapu mmatayaa diaiya hama ngiiyara mmuduuya rikiai ivaudiri arinaima rikiaatee. Iya tauraa hama niyara mmuduuya ruaaneemaida hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ¹⁹ Fai ngia kutaa tuanaa gionna kiaapu mmatayaa diaiya roosiima varikiai fai iya ngiiyara ti seena tuanaayavee kiaa kiada ngiiyara mmuduuya ruaara-vaivee. Hama ngia itaa kiaiya roosiima variaano. Neenoo iyakidiri ngii mmataama kiaukai ngia hama iya roosiima variaano. Ivaaraida iya hama ngiiyara mmuduuya ruaanoo. ²⁰ Na tauraa ngii giaa ngii miaaduu ngia taunnu kioo kuaivaa kava rikiaatee. Na tauraa kiaanoo: Hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavo ari haitatuura vaidiiva yaataroo ari vookaraama varinaravaivee, kiaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Fai iya mmoori maisaivaa ni mida fai ngiitaatama ngii miaaravai. Fai iya ni kuaivaa rikiada puaisakama utida iida fai ngii kuaivaatama rikiada puaisakama utida iikiaravai. ²¹ Ngia niyara kutaavaivee kiaivaaraida iya mmoori maisa mmuakiaavai ngii miaaravai. Hama ni titoovaa teeda rikiaivaaraida mmoori maisaivaa ngii miaaravai. ²² Na hama tuma iyaata kua kiaatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na tuma kooyaa iya kiaa mmiaivaara hama iya yopeema unnakua kiaara: Hama ta rikiaunnaano, kiaravaivee. ²³ Gionna kiaapu voovoono hama niyara mmuduuya ruoo hama ni Napoonnaraatama mmuduuya rino. ²⁴ Mmatayaa diaiya hama iida too mmoori ari vookaravuaa na hama iyaki nuaina iikiaatiri. Hama iya niyara mmoori maisaivaa iikiaaraivaara yaata utida mminnamminnaa maisaivaa varotirivee. Vaa na ivaa iyaki nuaina variee iikiaaduu teeda rikiadaata iya hama niyara mmuduuya rida hama ni Napoonnaraatama mmuduuya ruaanoo. ²⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai kaanaivo vakiaiveeraivaara iya tiyara itaama iikiaanoo. Kua mmaanna tuu kuaivo tunoo: Iya kumina kieemaida hama niyara mmuduuya ruaanoo, tiravai.

²⁶ Ngiiyara Kua Tiraivo fai ni Napoonnasidiri tiinaravai. Na ii Mmannasa Kua Kutaa Tira ivaa fai ni Napoonnasidiri na titano too tuoo fai niyara kua tinaravai. ²⁷ Na toosa hara mmoori varaaduu ngia ni tasipama varuuya aanna homo variaivaaraida fai ngieetama niyara kua kiaravai.

16

¹ Ngia niyara kutaavaivee tiraivaara taara yaata utivoora kiaa na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miauvaivee. ² Fai vaidiiva nuunaira nnauyauvakidiri ngii ooqoo tida ngii titakiai fai ngia pikiada kuaravai. Fai yapooma suai nnaagiai suaivo nninai rikiada iya ngii ruputikiai putuaraivaara kiaara: Ta Anutuuqaa mmoori yoketaivaa iikiaunnayavee, kiaa kiada ngii ruputuaaravai. ³ Iya hama ni Napoonna teeda rikiada hama niitaatama teeda rikiaivaara fai iya ii aataru ivaa iikiaaravaivee. ⁴ Vaa na aanna makee ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miaunoo. Fai yapooma ii na kiau kua iyauvaa iya iikio rikioo kaanaivo vainara suaivaki ngia kava rikiaaraivaara na mmuaanaa ngii giaa ngii miaunoo.

Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaara Yisuuva tiravai

Tauraa na ngii tasipama variaa suaivaki na ngii tasipama variauvaara hama na ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miravai. ⁵ Aa kiisa suai fai na ivo ni titoovaasi kuanaravee. Na kuanara iino rikioo hama vaidi voovoono ngiikidiri diivoono ni yaparainno tinara: A deepinna kuannanee? tinaravee.

⁶ Na ii kua iyauvaa vaa mmuaanaa ngii giaa ngii miauvaara ngii ausaiyauvo pinaama mmuaararainoo. ⁷ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Na ngiiyara yaata utuee ngia yoketaama variaaraivaara na kuanaravee. Hama fai na vino fai Ngiiyara Kua Tiraivo hama ngiisi tiinaravai. Fai na viee titano fai ivo ngiisi tiinaravai. ⁸ Fai ivoono tuoo mmatayaa variaa gionna [SB7]kiaapuuya iinai rikiada fai ngiari mminnamminnaa maisa [SB9]iira oyaivaa arinaima teeda rikiada safuuma variraivaa oyaivaa arinaima teeda rikiada kua pinaa iira aataruuvaa oyaivaa arinaima teeda rikiaaravai. ⁹ Iya mminnamminnaa maisa iira oyaivo ataama vainoo. Hama iya niyara kutaavaivee kiaivaara ngiari mminnamminnaa maisa iira oyaivo kooyaa vainoo. ¹⁰ Iya safuuma

variraivaa oyaivo ataama vainoo. Na ni Napoonnasi vinai ngia hama kava ni taaravaara fai iya safuuma variaaravaa oyaivo kooyaa vainaravai. ¹¹ Kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuyara geedainni dira kieetaivaa vaa Anutuuqo kua pinaivaki inna yapa kioo inna yaatara kioovaara iya kua pinaa iira aataruuvaa oyaivo kooyaa vainaravai.

¹² Na niiki kaayau kua vaikiyai na ngii giaa ngii minaraivo fai na ngii giaa ngii minai makee hama ngia yopeema rikiada varaaravaivee. ¹³ Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo tuoo fai ivoono mmuakiaa kua kutaiyauvaa ngii giaa ngii mioo ngii vita vitainaravai. Fai ivo kua voovai hama arinaidiri yaata utuoo tinaravai. Kua ivo rikiavaa nnaasu tinaravai. Tuoo fai ivo mminnaa vooyauvai nnaagiai nninaraiyauvaara ngii giaa ngii minaravaivee. ¹⁴ Fai ivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu varoo ngii giaa ngii minaraivaa fai ni nnutuuvo ngiau aapu kuanaravaivee. ¹⁵ Mmuakiaa ni Napoonna mminnaiyauvo inna niiniyauvaivee. Ivaara na kiaunoo: Fai Mmannasa Kua Kutaa Tiraivo ni kuaivaa rikioo ivaa nnaasu ngii giaa ngii minai ngia rikiaaravaivee, kiaunoo, tiravai.

Ausa mmuaarareeraivaraata ausa

sirigairavaaraatama Yisuuva tiravai

¹⁶ Yisuuva itaa kua kiasa kioo tunoo: Kiisa suai fai hama ngia kava ni taaravaivee, kiasa kioo tunoo: Fai kava nnaagiai kiisa suai ngia ni taaravaivee, ¹⁷ tuduu rikiada ari ngiaammua vooyaano ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Aanii kua oyaivainno ivo tiita itaa kua tiinne? Ivo tinoo: Kiisa suai fai ngia hama ni taaravai. Fai ngia kava kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiasa kioo vo kuavai tinoo: Na ni Napoonnasi kuanaravaara itaa kua kiaunoo, tinoo. ¹⁸ Ivo kiisa suaivee tiivo inna datai kuavainnee? Hama ivo itaa kua tii kua oyaivaa ta rikiaunnao, ¹⁹ tuduu rikioo Yisuuva iya inna yaparakiaree kiasa uu kuaivaa vaa ivo too rikieeravai. Rikioo iya tunoo: Vo ngia aa na kiau kua aavaa oyaivaaraida ngiingii yapara ngiingii yapara kiaanee? Na ataa kua kiaunoo: Kiisa suai fai ngia hama ni teeraida kava fai kiisa suai nnaagiai ni taaravaivee, kiaunoo. ²⁰ Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai ngia pinaama ratada boo tira tasipama variaaravai. Ratada varikiyai fai gioonna kiaapu kumimakama mmatayaa variaya pinaama sirigakiaaravee. Ngia ausa mmuaararai tasipama variaivo fai hanigioo yoketainaravaivee. ²¹ Gioonnaivo taikio nnaakara mmateera suaivo nnikioo too ari mmammaivo nniitaraanaravaara ausa mmuaararai tasipama mmataivai. Nnaakaraivaa mmata kioo hama kava nnaagiai mmamma nniitaraivaa pinaama yaata utivai. Nnaakaraivo kooyaa hara kioo variivaara sirigainno hama ari mmamma nniitaraivaa yaata utivai. ²² Itaama vaineema aanna makee ngiita ngii ausaiyauvo mmuaararainoo. Fai na kava ngii taanara suaivaki ngii ausaiyauvo sirigainaravai. Itaino fai hama yopeema vaidi voovoono mmoori maisaivaa ngii iino ngii ausa sirigairavai taikaanaravaivee.

²³ Fai ii suai ivo nninai ngia hama aataru mmoori mminnaa voovaara ni yaparakiaravai. Na kua kutaavai ngii giaa ngii miaunoo. Fai iqii suai ivaki ngia ni nnutuuva tida aataru mmoori voovaara ni Napoonnaata kua tida yaparakiio rikioo fai ivo ngia inna yaparakiavaa ngii minaravai. ²⁴ Tauraa varuu suaivaki varia rada nnidada aanna makee variaa suaivakiaatama ngia hama ni nnutuuva tida ni Napoonna yaparakiavai. Yaparakiatee. Fai yaparakiio ngii sirigairavai ngiiki vaivo pinaavai vakiaiveera fai ni Napoova ngii minaravaivee.

Yisuuva mmatayaa diaa mmoori aataruuyauvaa yaatareeravai

²⁵ Na aanna ii kua iyauvaa mminnaa vooyauvunudiri mmataama kiee ngii giaa ngii miaunoo. Fai suai nnaagiai suaivo nninai hama na kava mmataira kua ngii giaa ngii minaravaivee. Fai na ni Napoonnara kua kooyaa ngii giaa ngii minaravaivee. ²⁶ Fai iqii suai ivaki ngia niyara yaata utida inna yaparakiaravai. Hama na ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai neenoo innaata ngiiyara yaaku varee kua tinaravee. Hama na itaama ngii giaa ngii miaunoo. ²⁷ Anutuuqo ariinoo ngiiyara mmuduuya ruivaara na hama innaata ngiiyara kua tinaravee. Ngia niyara mmuduuya rida na Anutuuqaasidiri tummuauvaara

ngia kutaavaivee kiaivaara Anutuuqo ariinoo ngiiyara mmuduuya ruaivai. ²⁸ Na ni Napoonnasidiri aapi mmatayaa tummuauvai. Fai na mmata aavau pikiee kava ni Napoonnasi kuanaravaivee, ²⁹ tuduu rikiada ari ngiaammuauya inna sai tunoo: Aanna vaa a kuaivaa kooyaa kiannani ta rikiaunnanoo. Hama a mminnaa voovaudiri mmataama kiee kiannanoo. ³⁰ Vaa ta rikiaunnanoo. A mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa mminnaiyauvaatama tee rikiaannanoo. Fai gionna kiaapu voovoono hama vo kua vooyauvaara aita kua tioo i yaparainaravai. Vaa a mmoori aataru mmuaki-aayauvai tee rikiaannaivaara ta kiaunnanoo: A Anutuuqaasidiri tummuannakuavee, kiaunnanoo. ³¹ Yisunna ngiaammuauya itaa kua tuduu rikioo iva iya sai tunoo: Mo aanna makee ngia niyara kutaavaivee kianne? ³² Fai kiisa suai ii suai ivo nninai teeda ngia mmuakiaaya aatuuda raubiriida mmuaavai mmuaavai ngiingii nnauyauvaki vida ni pikikiai nenevana varinaravee. Mo hama kutaa nenevana variaunoo. Ni Napoova ni tasipama varinoo. Ai, ii suai ivo aavaa nninoo. ³³ Ni mmannasaivoota ngii mmannasaiya tasipama mmuaavau variivaara ngii ausaiyauvo nuufama vakiaiveeraivaara na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmatayaa varikiai fai gionna kiaapuuya mmoori maisa mmamma nniitareera mmooriiyauvaa ngii miaaravee. Sa ivaara yaata utiraida niyara yaata utida yaagueeqama variatee. Vaa na mmatayaa diaiya mmoori maisaiyauvaa yaataraunoo, tiravai.

17

Yisuuva ari ngiaammuauyara yaaku vareeravai

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo avuuvaa ngiau reeri too tunoo: Ni Napoo-o, ii suai ivo vaa nninoo. Na i Mmaapuuvoono i oyai ari vookaraivaa iya vitaakiaiveeraivaara eenoo ni oyai ari vookaraivaa iya vitaakianee. ² Eenoo gionna kiaapu ni miannaiya na tupatupaa variraivaa iya mmiaiveeraivaara a mmuakiaa gionna kiaapuuyara dira aataruuvaa vaa ni miannavai. ³ Tupatupaa varira aataruuvo ataama vainoo. E Anutuuqo mmuaa tuanaavai kutaa variannaivaa gionna kiaapuuya arinaima i teeda rikiada na Yisuu Kirisiinna a ni mmataama kiee ni titaannaivaata iya arinaima ni teeda rikiada fai tupatupaa variraivaa varaaravai. ⁴ Na mmatayaa variauu suaivaki a mmuakiaa mmoori ni miannaiyauvaa vaa na iima taika kiauvasi. Na iina variauu suaivaki i oyai ari vookaraivaa vaa na iya vitaakiauvasi. ⁵ Boo, ni Napoo-o, tauraa a hama ngiau mmata uunna suaivaki na i tasipama variee ari vookaraama variravai. Aa paanna suai na kava i tasipama varinara suaivaki ii tauraa ari vookaraama varira ivaa a ni munnaivaa kava ni mianee.

⁶ Vaidi mmatayaa diaiyakidiri a ni miannaiya vaa na aiyara kooyaa iya kiaa kookieema kiauvasi. A mmataama kiee haitatuukianna vaidiiya ni miannani iya i kuaivaa rikiada puaisakama utida iikiaavai. ⁷⁻⁸ Mmuakiaa kuaiyauvaa a ni giaa ni miannaiyauvaa na iya kiaa mmiaukai iya rikiada varaavai. Na aisidiri tummuavivaa iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Anutuuqo eenoo ni titooduu na tummuavaaraatama iya teeda rikiada kutaavaivee kiaanoo. Iya itaa kua kiaa kiada variaivaara vo kuavaatama rikiaanoo. Eenoo mmuakiaa mminnaayauvai ni miannaiyauvo aisidiri nniiyauvaivee. Aanna makee vaa ivaara iya arinaima rikiaanoo.

⁹ Na iyara yaaku varaunoo. Eenoo iya mmataama kiee haitatuukiannaivaara na iyara yaaku varaunoo. Gionna kiaapu mmatayaa kumimakama variayara hama na iyara yaaku varaunoo. Vaidiiya a ni miannaiyara na yaaku varaunoo. ¹⁰ Na utuau vaidi mmuakiaaya ainiyavee. A utuanna vaidi mmuakiaaya niiniyavee. Iya varida ni mmooriivaara varaavo ni oyai ari vookaraivo kooyaa vainoo. ¹¹ Fai na aisi kuanaravai. Na paanna suai mmata aavaudiri pikiee vinai fai iyaata ni nnutuuvaatama mmata aavau variaaravai. Ni Napoo-o, a yoketaa tuanaa ari vookaraakiannakuavee. Vaa ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannano ni nnutuuvo vaivaara iyara haitatuunna iya atuu ruanee. Ta mmuaavaugiataama variaunnaneema iyaatama mmuaavaugiataama variateeraivaara iyara haitatuunna atuu ruanee. ¹² Na iya tasipama variauu suaivaki ai yaagueeqaivaata ni nnutuuvaatama a ni miannaivaara na yaata utuee iya haitatuuna

atau ruauvai. Na iya vara hiri diaukai hama mmuakiaaya haparaida tiida kuaavo mmuaavoono nnaasu tuoo kuaivai. Ivo tuoo kuaivaara Anutuuqaa yanaivau vai kua fafaaraivo vaa kaanainoo. ¹³ Aa paanna suai fai na aisi kuanaravai. Ni sirigairaiivo iyaki vainno pinaavai vakiaiveeraivaara na mmatayaa variee ii kua iyauvaa iya kiaa mmiaunoo. ¹⁴ Vaa na i kua mmayaayaivaa iya kiaa mmiaukai rikiada iya hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. Iya ni roosiima hama mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utuaivaara gionna kiaapu homoraiya hama iyara mmuduuya ruaavai. ¹⁵ Hama aa mmata aavaudiri e aaya vatee kuanaraivaara na yaaku varaunoo. Sataango iya utinoora tiee eenoo iya vara hiri Dianeera na i kiaa i mmiee yaaku varaunoo. ¹⁶ Na hama mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuauneema ni roosiima hama iyaata mmatayaa aataruuyauvaara yaata utuaavai. ¹⁷ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara ai kua kutaivaa iya kiaa mmiee iya tasipama varianee. ¹⁸ Eenoo mmatayaa diaa gionna kiaapuuyara ni titoneema neenoo ni mmayaayaivaa gionna kiaapu homoraiya kiaa mmiateeraivaara iya titauvai. ¹⁹ Iya yoketaama vaidi tuanaaya variateeraivaara na iyara yaata utuee na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo. Iya kua kutaa tuanaa i mmaapu tuanaaya variateeraivaara na nini mmamma mmuyai mmuakiaavai i mmiaunoo.

²⁰ Na hama iyara nnaasu yaaku varee aita kua kiaunoo. Iya ai mmayaayaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmikiai niyara kutaavaivee kiaraiyaraatama yaaku varee aita kua kiaunoo. ²¹ Niiyara kutaavaivee kiaara mmuakiaaya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada mmuaakaraama variateeraivaara na yaaku varaunoo. Eenoo niiki variannani na aiki variaunoo. Ni Napoo-o, ta mmuaavau itaama variaunnaneema eenoo iya tasipanai iya ti tasipama variaaravai. Eenoo kutaa ni titooduu na tummuaiavaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara vaa niyara kutaavaivee kaiya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. ²² Eenoo ni nnutuuvaa ngiau aapu yapaannani neenoo mmuaikaraama iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. Ta mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaunnaneema iyaatama mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variateeraivaara na iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapauvai. ²³ Iya kutaa tuanaa mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaraivaara eenoo niiki variannani neenoo iyaki variauvai. Eenoo ni titooduu na tummuaiavaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai. Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaraatama mmuduuya ruannaivaara gionna kiaapu homoraiya kutaavaivee kiaraiavaara iya mmuaa tinni mmuaa ausavai varada variaaravai.

²⁴ Ni Napoo-o, hama a ngiau mmata uunna suaivaki eenoo niyara pinaama mmuduuya runnaivaara oyai ari vookaravuaa ni miravai. Niiyara kutaavaivee tiraiya vaa eenoo ni miannavai. Iya ni oyai ari vookaravuaa taaraivaara na varinaraivaki ni tasipama iya variaaravai. Iya itaama ni tasipama variaaraivaara ni yoketaunoo. ²⁵ Ni Napoo-o, a safuuma varirakuavee. Gionna kiaapu mmatayaa diaiya hama aiyara arinaima teeda rikiaano. Neenoo aiyara vaa arinaima tee rikiaunoo. Eenoo ni titooduu na tummuaiavaa vaa niyara kutaavaivee kaiya arinaima teeda rikiaano. ²⁶ Eenoo niyara mmuduuya ruannaneema iyaatama mmuaakaraama gionna kiaapuuyara mmuduuya rikiai na iyaki varinaraivaara na aiyara iya kiaa kookieema kiee makemakee na aiyara iya kiaa kookieenaravaivee, tiravai.

18

Vaidiyya Yisuunna utida rupuutuaara iiravai

(Matai 26:47-56; Marakaa 14:43-50; Rukaaso 22:47-53)

¹ Yisuuva ii kua ivaa kiaa taika kioo ari ngiaammuauya vitoo vioo ivaki pikioo nnoori kiisa voovai nnutuuvo Ketaroonaa vioo karoo sainai viravai. Vioo tooduu mmooriivaki yatari oriipaiyauvo vauduu Yisuuva ari ngiaammuauyaataama ivaki viravai. ² Ii mmoori ivaki Yisuuva ari ngiaammuauyaataama mmuakiaa suai nuunaida varuuvaara vaa Yutaaso rikieeravai. Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaraivaara kua yeena raira vaidivai. ³ Vaidi Anutuuqaa kati puara hudeera kieetaiyaata Farisaiyaatama

vaidi nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidi vooya titooduu iya rapira vaidiiyaatama sunada ngiari yau mmataiyauvaata ngiari toobaiyauvaatama varada nnuduu Yutaasoono iyaata vitoo Yisuuva ari ngiaammuauyaata varuu mmooriivaki viravai. ⁴ Vida tooduu Yisuuva vaa iya inna iikiaara mmoori mmuakiaavai rikioovoono iya saidiri numa iya too tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? ⁵ tuduu rikiaada iya inna sai tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnao, tuduu rikioo iva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tiravai.

Yutaaso Yisuunna nnammutuaiya fai kooyaa inna vitainaravoono iya tasipama ivaki diravai. ⁶ Yisuuva iya tunoo: Mo na aanna ivovee, tuuvaara iya hayida oro ngieerama vau mmataivau vida varada vairavai. ⁷ Vauduu rikioo Yisuuva kava iya tunoo: Mo ngia giaaraida buaakiaannee? tuduu rikiaada iya kava tunoo: Mo ta Nasareetaa vaidi Yisuunnaraida buaakiaunnao, ⁸ tuduu rikioo Yisuuva iya tunoo: Vaa na ngii giaa ngii miauvaivee. Na aanna ivovee. Fai ngia kutaa niyara buaida varida aa ni ngiaammuaa aadaa pikikiai kuatee, tiravai. ⁹ Ivo tauraa ari Koonnara yaaku varoo tunoo: Ni Napoo-o, a mmuakiaa ngiaammuaadaa ni miannaiyakidiri hama voovai raubiriinoo. Ivo itaa kua tuuvaara kaanaivo vauduu Yisuuva rapira vaidiiya tunoo: Ni ngiaammuaadaa pikikiai kuatee, ¹⁰ tuduu rikioo ari ngiaammuaa voovai nnutuuvo Simoono Petorooso ari paipa avaikaravaa nnaamuruuvakidiri utu rada kioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa mmoori vareera ngiaammuaa voovai yaata yaadudainniivaa rutaka kieeravai. Ii ngiaammuaa ivaa nnutuuvo Marakuusovee. ¹¹ Yisuuva Petoroosaa tunoo: Ai paipaivaa kava ari nnaamuruuvaki uyuanee. Aa na tinara kua aavaara a dataamainna yaata utuannanee? Mmuaararavaa roosii nnoori toori kapikarova ni Napoova ni muuvaa na nnaanaranee? Vara hama na nnaanaranee? Fai na nnaanaravaivee, tiravai.

Rapira vaidiiya Yisuunna vitada Anaasaasi viravai

¹² Tuduu rikiaada kaayau rapira vaidiiyaatama ngiari kieetaivoota Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaara haitatuura vaidiiyaatama Yisuunna puaisa utu kiada vaidi yeenaivaadiri inna yaakuuvaitanau rau kiada ¹³ vitada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa nnutuuvo Anaasaasi tauraa viravai. Vaidi voovai nnutuuvo Kayapaanna nniraangioo inna Anaasovee. Ii suai ivaki Kayapaava Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya kieeta tuanaavai variravai. ¹⁴ Vaa ivo tauraa ari yaata tinniyaa vau kuaivaa vaidi Yutayaiya kiaa mmioo tunoo: Fai mmuaa vaidivai mmuakiaa Yutayaa gioonna kiaapuuya tiiyara putinaraivo inna yoketaavaivee. Ivo vaa tauraa ii kua ivaa itaa kua tiravai.

Petorooso Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai

(Matai 26:69-70; Marakaa 14:66-68; Rukaaso 22:55-57)

¹⁵ Vaidiiya Yisuunna vitada vuduu Simoono Petoroosoota na Yisuunna ngiaammuaavo neetama inna nnaagiai tadadama rada viravai. Vuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo arinaima vaa ni teeravai. Vaa ivo arinaima ni toovaara neetama Yisuunna tasipama vaidi kieetaivaa nnauvaa vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁶ Vuduu rikioo Petorooso mmaanai nnau vagiaamunna keegianniivau duoo vauduu neenoo kieeta vaidiivo vaa arinaima ni toovoono kava vara ranee tuma keegiaivaara duu kiatannaivaata kua tiee Petoroosaa vitee nnau vagiaamunna aakiaivaki viravai. ¹⁷ Vuduu too kiatannaivo keegiaivaara duuvo Petoroosaa tunoo: A iqii vaidi ivaa ngiaammuaa voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Ai, hama na inna ngiaammuauvaivee, tiravai.

¹⁸ Ii suai ivaki mmoori vareera ngiaammuauyaata rapira vaidiiyaatama iya ririkia utuduu rikiaada ikiaivaa hara kiada ututuuma dida vaidi totookairavai. Iya totookaida varuduu Petorooso oro iya tasipama dioo vainno ivaata totookairavai.

Vaidi kieetaivo Yisuunna yaparairavai

(Matai 26:59-66; Marakaa 14:55-64; Rukaaso 22:66-71)

¹⁹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieeta tuanaivo Yisuunna ari ngiaammuaa yaraata ari kua mmayaayaivaaraatama yaparairavai. ²⁰ Yaparauduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na mmuakiaa suai mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyavunu variee nini

kuaivaa iya kiasa mmiauvai. Gioonna kiasa Yutayaiya nuunaira nnau kiisaiyauvakiaata nnoonnavakiaatama na ni kua mmayaaya mmuakiaavai iya kooyaa kiasa mmiauvai. Hama na vo kua voovai hataumakinaa iya kiasa mmiauvai. ²¹ Mo na itaa kiaukainna a aaniira ni yaparakiannanee? Gioonna kiasapuuya ni kuaivaa rikiaiya yaparakianee. Vaa iya ni kuaivaa rikiaavai. Na iya kiasa mmiaa kuaivaara iya yaparakianee, ²² tuduu rikioo nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi voovoona inna kueennaivaa rudaunno inna tunoo: A vaidi kieetakuaanoona Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa itaa kua kiannanee? ²³ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mo ngia dataamaida yaata utuaanee? Na koonnama kiaunnee? Vara na kutaa kuavai kiaunnee? Na kuaivaa kutaa koonnama kiau kuaivaa aa gioonna kiasapu aavaki variaa aaya kiasa kookieenai iyaatama rikiaatee. Na safuuma kutaa kuaivaa kiaukai mo aaniira kuminayaa ni rupuutuannee? tiravai.

²⁴ Yisuunna yaakuuvaitanau yeenaivo vauduaata kuaivaa kiasa taika kioodoo Anaaso inna titoodoo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa Kayapaannasi viravai.

Petorooso kava Yisuunnara hama na inna tauvaivee tiravai
(*Matai 26:71-75; Marakaa 14:69-72; Rukaaso 22:58-62*)

²⁵ Vuduu Simoona Petorooso homo dioo vainno ikiaivaara totookainno varuduu vaidi vooya ivaki varuuya inna tunoo: A inna ngiaammuu voovainna iikiannanee? tuduu rikioo Petorooso ooqoo tioo tunoo: Hama na inna ngiaammuuvaivee, ²⁶ tuduu rikioo vaidi kieetaivaa ngiaammuu voovoona Petorooso vaa inna seena tuanaivaa yaataivaa rutakoovoona tunoo: Vaa na i tauvaivee. A inna tasipama yatari oriipa mmooriivaki hara kiee variannavaivee, ²⁷ tuduu rikioo Petorooso kava ooqoo tuoo tunoo: Hameetavee, tuduu rikioo tuu saivaata kakaraivo akua tiravai.

Yisuuva Roomaiya kieeta Piratuusaa avuuvau diravai
(*Matai 27:1-2,11-14; Marakaa 15:1-5; Rukaaso 23:1-5*)

²⁸ Heenanaanna suaivo reera kioodoo Yutayaa vaidiia Yisuunna Kayapaanna nnauvakidiri vitada vidada vaidi Roomaiya kieetaivaa nnauvaki oro kioodoo ivo ivaki varuduu iya mmaanaivau diravai. Yutayaiyaano ngiari buusa Varaigiataivaa iya nnaataikiai iya ngiari vooPINnaiya nnau aakiaivaki vida ngiari mmaanna aataruuvaa hatokeevora kiasa kiada oro mmaanaivau diravai. ²⁹ Iya hama nnauvaki vuduu too Piratuuso mmaanai tuoo iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee tomedavaaraida kua pinaivaa aqaa vaidi aavaaki yapaanee? ³⁰ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo hama maisai aataruuvaa iitiri. Hama ta aisi vitada ngiaunnatirivee, ³¹ tuduu rikioo Piratuuso iya tunoo: Ngiengieenoo ngiingii kua mmaanna tuu aataruuvaa inna vitada kua pinaivaki inna yapa kiada inna yaparakiatee, tuduu rikiada vaidi Yutayaiya inna sai tunoo: Ta Yutayaiya gioonna kiasapuuya rupuutikiai putuaraivaara ngia Roomaiya ti ooqoo kiaavaivee, tiravai. ³² Vaa tauraa Yisuuva iya inna yatari sagaivau haara kikio iva putinara aataruuvaa kooyaa iya kiasa mmiravai. Kooyaa iya kiasa mmuu kuaivaa kaanaivo vakiaiveeraivaara vaidi Yutayaiya itaa kua tiravai.

³³ Piratuuso kava vara ranoo ari nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A Yutayaiya kieetakuannee? ³⁴ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Vara eenoonna aa kua aavaa ni yaparakiannanee? Vara ari vo vaidiyaano niyara i kiasa i mmiaaniinna a ni yaparakiannanee? ³⁵ tuduu rikioo Piratuuso inna sai tunoo: Hama na Yutayaa vaidivai. Sa niyara kianee: Eenoo niiki kuaivaa yapaannano, kianee. Ai seena mmuaa yosinnaiyaata Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama i vitada niisi ngiaavai. E aanii tomeda aataruvai iikiannani iya i vitada niisi ngiaanee? ³⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Na gioonna kiasapuuyara diee iya kiaukai iya sai niyara yoketaa kiasa aataruuvo hama mmata aavau vaivai. Mmata aavau vaitiri. Ni nnaagiai nuairaiya niyara rapida vaidi voovoona vaidi Yutayaiya ni iya mmnaraivaara ooqoo kiaatirivee. Mo na gioonna kiasapuuyara dira aataruuvo hama mmata aavau vaivaivee, ³⁷ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Mo a gioonna kiasapuuyara diraiquannee? tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Yo, a niyara itaa kua kianna kuaivo kutaavaivee. Na

gioonna kiaapuuya kua kutaivaa kiaa mminara na mmatayaa tummuuaduu ni noova ni mmata kieeravai. Gioonna kiaapu voovono kua kutaivaa rikiaivoono ni kuaivaata rikiaivaivee, ³⁸ tuduu rikioo Piratuuso inna sai yaparainno tunoo: Kua kutaivo inna dee kuavainnee? tiravai.

*Piratuuso Yisuunna ruputuaaraivaara ee-oo tiravai
(Matai 27:15-31; Marakaa 15:6-20; Rukaaso 23:13-25)*

Piratuuso itaa kua kioo kava vara ranoo mmaanai vioo vaidi Yutayaiya tunoo: Na tauko hama ivo aannoo vaidivai varinoo. ³⁹ Ngiengie iira aataruuvo vainoo. Mmuakiaa nuanuuyauvaki ngia buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki oovi nnauvaki varii vaidi voovaaara ngia yaparakiavaara na sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanaravai. Ngia gioonna kiaapu Yutayaiya ngiiyara dira vaidi kieetaivaa na innani sipuuvaa hatuaa kino tuoo ngiisi kuanarannee? ⁴⁰ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Hamavee. Sa inna titano kuaivee. Paravaasaa titano tuoo kuaivee, tiravai. Paravaaso inna kua yaatareera mmuara furai vaidivai variravai.

19

¹ Itaama vauduu too Piratuuso Yisuunna vitoo ari ngiaammuauya mmuduu utida inna ripiiravai. ² Ripuuduu rapira vaidi vooyaano yeena ooviiyauvaa varada hovekama kiada inna kieetaivau ruvuyu kiada yaapa kookeevaa varada innayaa apu kieeravai. ³ Innayaa apu kiada innasi vida rakuana nnida rakuanaida varida inna tunoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya kieetakuavee. Tupatupaa varianee. Iya itaa kua kiaa kiada inna kueennaivaa rudaauravai.

⁴ Rudauma kioodoo Piratuuso kava mmaanai vioo gioonna kiaapu kaayau nuunauya tunoo: Rikiaatee. Aa vaidi aavo na tauko hama vaidi aannoo vaidivai varinoo. Na itaama tee rikiauvaara ngieetama teeda rikiaateera na inna vitee aapi ngiisi ngiaunoo. ⁵ Ivo itaa kua kiaa taika kioodoo Yisuuva mmaanai tuuduu yeena ooviivaa hovekama kiada inna kieetaivau yapa kioovo vauduu yaapa kookee kuuvaa innayaa apu kioovo vairavai. Vauduu too Piratuuso iya tunoo: Taatee. Aa ii vaidiivovee, ⁶ tuduu rikiada vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata nuunaira nnauvaara dira vaidiiaatama Yisuunna teeda vaida puaisakama aayanna reeda varida tunoo: A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya sai tunoo: Ngia itaa kua tida ngiengieenoo ivaa vitada yatari sagaivau haara kiaatee. Na tauko hama ivo vaidi aannoo vaidivai varinoo. Mo dataama na irisai maisivaa inna mminaravainnee? ⁷ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Ivo ariiyara na Anutuuqaa mmaapuvaivee tuuvaara ti mmaanna tuu kua voovai hatokeeravai. Hatokoovaaara kii inna aikiooma ivo putuaivee, tiravai.

⁸ Tuduu Piratuuso ii kua ivaa rikioo kaayauma aatuunoo ⁹ kava Yisuunna vitoo ari nnauvaki vioo vaidiiyaki kua pinaa yapeera nnauvaki vioo Yisuunna yaparainno tunoo: A deepinnaakuainna ngiannanee? tuduu rikioo Yisuuva hama inna kua sai tiravai. ¹⁰ Hama inna kua sai tuduu rikioo Piratuuso inna tunoo: Aaniira hama a ni kua sai kiannanee? Na vaidi nnoonnavai. Neenoo tinai fai a mmaanai kuanaravai. Neenoo tinai fai vaidiia yatari sagaivau i haara kiaravai. Hama a ivaa tuqinnama rikiaannanee? ¹¹ tuduu rikioo Yisuuva inna kua sai tunoo: Ngiau aapu variivoono hama kieetavai i yapaitiri. Hama a niiyara itaa kua kiannatirivee. Itaama vaikio vaidi voovono ni vitoo aisi nniivo mminnamminnaa maisivaa varaivai. Tauraa ni vitoo aisi nnii vaidiivaa mminnamminnaa maisivoono i mminnamminnaa maisivaa yaatarakiavaivee, ¹² tuduu rikioo Piratuuso dee aataruvai Yisuunna mmimo ivo kati mmaanai kuanaraivaara yaata utuoo iinno varuduu vaidi Yutayaiya puaisakama aayanna reeda tunoo: Fai a tino aa vaidi aavo mmaanai tiinai a hama ti kieeta yoosinna Rooma variivaa seena tuanaakuavee. Vaidi voovono ariiyara tinara: Na kieetavaivee, kua variivoono ti kieeta Rooma variivaa nnammutuaavaivee, ¹³ tuduu rikioo Piratuuso ii kua ivara yaata utuoo rikioo Yisuunna nnauvakidiri vitoo numa mmaanai sikau terenaivau inna yapa kioo oro kua radudeera mmaataivau hara kioo variravai. Ii sikau terena ivaa Eporai kuaivakidiri tuu nnutuuvo Kapataa tiravai.

¹⁴ Ii suai ivaki iya buusa Varaigiataivaa turau nnaaraivaara teeraida varuduu ikianna tammauduu Piratuuso vaidi Yutayaiya tunoo: Aanna ngii kieetavaivee, ¹⁵ tuduu rikiada iya puaisakama aayanna reeda tunoo: Inna vatee rputino putuaivee. A tinai iya yatari sagaivau inna haara kiaatee, tuduu rikioo Piratuuso iya yaparainno tunoo: Ngii kieetavaivee. Fai na tinai iya yatari sagaivau inna haara kiarannee? tuduu rikiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaano inna sai tunoo: Hama ti kieeta voovootaivaivee. Ti kieeta mmuaavai yoosinna Rooma hara kioo varinoo, ¹⁶ tuduu rikioo inna aikioo Piratuuso Yisuunna iya mmiravai. Iya inna vitada yatari sagaivau haara kiaaraivaara iya mmiravai.

*Vaidiyya Yisuunna yatari sagaivau haara kieeravai
(Matai 27:32-44; Marakaa 15:21-32; Rukaaso 23:26-43)*

Iya tuduu rapira vaidiyya Yisuunna vitada viravai. ¹⁷ Vuduu Yisuuva ariinoo ari yatari sagaivaa apu varoo ivaki pikioo yoosinna voovai nnutuuvo Kieeta Mmuyai ivaki vau yoosinnaivakira viravai. Ii nnutu ivaa Eporai kuaivakidiri kiasa nnutuuvo Korokataa. ¹⁸ Yisuuva ivaki vuduu vaidi rapiraiya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Haara kiada vaidi taaravaitanaatama yatari sagaivaitanau haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku yaadudainningiaa haara kiada vuaivaa vitada inna yaaku geedainningiaa haara kioodoo Yisuuva ivaitana tammaivaki diravai. ¹⁹ Duoo vauduu yanaivaa Piratuuso fafaara roovaa iya varada Yisuunna yatari saga mmutuuvau haara kieeravai. Ii yanaa ivo tunoo: Aanna Nasareetaa vaidi Yisuuvaivee. Ivo Yutayaiya kieetavaivee. ²⁰ Fafaaraivo itaa kua tuduu Yisuunna yatari sagaivau haara kioo yoosinnaivo Yerusareema vainima vauvaara kaayau gioonna kiaapu Yutayaiya vida nnidaida varida ii yanaa ivaa yaariravai. Piratuuso taaravooma kuaivakidiri yanaivau reeravai. Eporai kuaivakidiriaatama Roomaiya kuaivakidiriaata Erengaiya kuaivakidiriaatama reeravai. ²¹ Ivo roo suaiivaki Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaano Piratuusaa tunoo: Sa fafaara ree kianee: Aanna Yutayaiya kieetavaivee, kianee. Fafaara ree kianee: Aa vaidi aavo ariiyara tinoo: Na Yutayaiya kieetavaivee, tiivaivee, kianee. ²² Iya itaa kua tuduu Piratuuso iya kua sai tunoo: Na fafaara rau kuaivo inna aikioo kuavai na rauvaivee, tiravai.

²³ Piratuuso itaa kua tuduu rapira vaidiyya vaa Yisuunna yatari sagaivau haara kiaiya inna uyira rairaiyauvaa varada ivaadiri taarama taarama mmuruooda yapa kiada iya mmuaavai mmuaavai duuyama vareeravai. Vara kiada inna yaapa varaayaa diaivo hama raubaatama funniraivootauvaa mmuaavai vauvaara tida varada ²⁴ ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Kii fai ta hama aavaa rapasiaaravaivee. Ivau kii ta peperoovaa roosiivaa kagaari kagaariida teekio voovoono yaataravoono ivaa varaivee, tiravai. Nnaaruaa vaidiivo Anutuuqaa yanaivau kua fafaara roovo tuuvaugiataa iya itaama uuvaara kaanaivo vairavai. Ii kua ivo tunoo:

Iya ni uyira rairaiyauvaa
mmuaavai mmuaavai duuyama varada
ni yaapa varaayaa diaivaara
peperoovaa kagaari kagaariida taavo
voovoono yaataravoono ivaa varaivaivee.

Fafaaraivo itaa kua tuuvaa kaanaivaa rapira vaidiyya itaama iiravai.

²⁵ Yisuunna yatari sagaivaa vainiivau gioonniya dida vaida Yisuunna kaanootama Yisuunna kaanaa nnunnaivo Koropaanna nnaataivo Mariaavaatama Makataraa gioonniivo Mariaavaatama dida vairavai. ²⁶ Dida vauduu too Yisuuva tooduu ari kaano dio vauduu na inna ngiaammuaivo ivo niyara mmuduuya riraivootama diee vakiaaduu too ari kaanaa tunoo: Gioonna-o, aa suai aavakidiri aa ngiaammuaivo aavo i mmaapuvai varinaravaivee, ²⁷ kiasa kioo ni tunoo: Aa suai aavakidiri aa gioonna aavo i kaano varinaravaivee, tuduu rikiee na ii suai ivakidiri inna kaanaa vatee nini nnauki yapeeravai.

*Yisuuva putiravai
(Matai 27:45-56; Marakaa 15:33-41; Rukaaso 23:44-49)*

²⁸ Yisuuva itaa kua kiaa kioo rikiooduu ari mmoori mmuakiaayauvai taika kioodoo rikioo ivo tunoo: Ni nnoori rainoo, tiravai. Nnaaru Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaudiri kaanaivo itaama vairavai. ²⁹ Yisuuva itaa kua tuduu yavaivaki nnoori kapikaroo ari vookarauvaa nnutuuvo vinikaivo ivaki vauduu vaidiiya kapuka roosuu mminnaivaa nnooriivakidiri rabuuma kiada yatari seera hokobaivaa nnutuuvo hisoopaivau kuru kiada rooru utida Yisuunna kuasiivau yapa kioodoo ³⁰ Yisuuva nnoo tunoo: Vaa ni mmooriivo taikainoo, kiaa kioo vaaveevo tagiruduu putiravai.

Yisuunna yaaneevaki vaidiiya haara kieeravai

³¹ Putuduu Yutayaa vaidiiya kati varira suaivo vainima vauvaara ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai. Turau ngiari kati varira suai yoketaa ari vookaraiivo vainaraivaara iya yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa teerairavai. Ngiari kati varira suaivaki vaidi putuaiya mmammaiyauvo yatari sagaiyauvunu sa vakiaiveera iya yaata utida numa Roomaa kieetaivaa Piratuusaa yaparaida tunoo: A ee-oo tinai i ngiaammuauya vaidi yatari sagaiyauvunu haara kiaiya yukuuyauvaa ruaimi kiada yatari sagaiyauvunudiri hituaaravainnee? ³² tuduu kieetaivo ee-oo tuduu ari rapira vaidiiya oro teeda vuai vaidiivaa Yisuunna tasipama yatari sagaivau hiri kioovaa yukuuvaitana ruaimi kiada vida vuaivaa yukuuvaitanaatama ruaimi kieeravai. ³³ Ruaimi kiada nnida Yisuunna tooduu vaa putuduu hama inna yukuuvaitana ruaimirama kiada ³⁴ rapira vaidi voovoono ari mmataivaata Yisuunna yaaneevaki hara rada kioodoo akiairaama kiauvoota nnooriivootama innakidiri tiiravai. ³⁵ Tuuduu neenoo ivaa taivoono ivaara vaa na tiravai. Vaa na rikiaunoo. Na kiaa kuaivo kutaa kuavai. Ngieetama Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara na kiaa kuaivaa neneeta rikiauuko kutaa kuavai vainoo. ³⁶ Nnaaru Anutuuqaa yanaivaki kua fafaaraivo vainno tuu kuaivaa kaanaivo vauvaudiri Yisuunnara iya itaama iiravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Hama inna mmuyai voovai ruaimiaaravaivee, tiravai. ³⁷ Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno tunoo: Iya mmataivaata haara kiaa vaidiivaa gionna kiaapuuya taaravaivee, tiravai.

Vaidiiya Yisuunna hau kieeravai

(Matai 27:57-61; Marakaa 15:42-47; Rukaaso 23:50-56)

³⁸ Nnaagiai yoosinnaivaa nnutuuvo Arimateyaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Yoosiipo numa Yisuunna nnabaivaa varoo kuanaraivaara Piratuusaa yaparairavai. Yoosiipo Yisuunna nnaagiai nuaira vaidivai. Yutayaa vaidiiyara aatuunno haumaki ivo Yisuunna nnaagiai nuairavai. Ivo Piratuusaa yaparauduu rikioo ee-oo tuduu Yisuunna nnabaivaa oro varoo viravai. ³⁹ Vaa heenaki Yisuunnasi vuu vaidiivo Nikotimaaso suuda yoketaa vuu suuyaivaa varoo ngioo Yoosiipaa sunoo viravai. Ivo yatari rana suuda yoketaa vuvuaa nnutuuvo aroosaivaatama kupuuvaa roosuuvaa nnutuuvo miiraivaatama hani-giaanigieema mmuaavaki kioo kaayau mmuaararooovaa varoo viravai. ⁴⁰ Ii vaidi ivaitana Yisuunna nnabaivaa varada suuda yoketaa vuu suuyaivaa buruqa poosa rapasi kioovau siikama kiada inna nnabaivaa purupuruuma kieeravai. Yutayaa vaidiiya vaidi putiraiya nnabaiyauvaa teerairayaama ivaitana Yisuunna nnabaivaa itaama teerama kieeravai. ⁴¹ Yisuuva putuu mmataivau kati yatari hau utira mmatavai vairavai. Vauvaki karaasa mmata nnauvaa sikauvaki hatata kioovaki hama vaidi nnaba voovai ivaki yapoovo ivaki vairavai. ⁴² Vauduu rikiada ngiari kati varira suaivo vainima vauvaara yaata utida ngiari mminnamminnaiyauvaa safuuma teerakiaaraivaara mmata nnau hama vaidi hauvo vainima vau ivaki Yisuunna nnabaivaa varada ivaki hau kieeravai.

20

Yisuunna mmata nnauvo mmannavai vairavai

(Matai 28:1-8; Marakaa 16:1-8; Rukaaso 24:1-12)

¹ Sudaqaaki heenanaanna hama ruvuayaeyerainno homo upisiinno vauduu Makataraa diaa gionnaivaa nnutuuvo Mariaava Yisuunna mmata nnauvakira kuanaree kiaa oro tooduu vaa mmata nnau keegiaivaki vau sikau pinaivaa ivakidiri feena kioodoo too ² ivo seenoo vioo Simoono Petroosaata Yisuuva niyara pinaama mmuduuya

rira ngiaammuaavuaa niitama kiasa mmioo tunoo: Vaa iya ti Udaangaivaa nnabaivaa mmata nnauvakidiri varada iya yapa kiaiinnainni hama ta taunnaano, ³ tuduu rikiada Petoroosoota neetama ivau pikiada mmata nnauvakira viravai. ⁴ Seenada vida na Petoroosaa yaatara kiese neenanaa mmata nnauvaa taanaree kiasa ⁵ viee viee oro kookama reeti taaduu buruqa poosaiyauvo vauduu tee hama ivaki virama kiasa ⁶ Simoono Petorooso ni nnaagiidiri vioo ni yaatara kioo ivaki viravai. ⁷ Vioo tooduu buruqa poosa purupuruuma kiooyauvoota Yisuunna kieetaivau rau kioo buruqaiivotama ivaki vairavai. Hama Yisuunna kieetaivau rau buruqaiivo purupuruuma kioo buruqaiyauvaa tasipama vairama kioo ari voovau rapugiasa yoketaama kioo vairavai. ⁸ Vauduu tee na vaa tauraa mmata nnauvaa taivo neetama aakiaivaki oro tee kutaavaivee tiravai. ⁹ Yisuuva putuuvakidiri kava diitaanara kuaivaa nnaaru Anutuuqaa yanaivaki roo kua fafaaraivo tuuvaa ta homo ivaara kumimakama iikiaunnava. ¹⁰ Ta ivaa teeda pikiada kava vara ranada titi nnaukira nniravai.

Yisuuva Makataraa gioonna Mariaanna avuuvau kooyaa diravai
(*Matai 28:9-10; Marakaa 16:9-11*)

¹¹ Ta ngiaannaduu Mariaava mmata nnau mmaanaivau dioo vainno rateeravai. Ratoovarioo kookama kioo aakiaivaki taanee kiasa tooduu ¹² aangeravaitana poosa buruqa uyuvaitana Yisuunna nnabaivaa yapa kioovau hara kiada variravai. Vuaivo kieetaivaa yapa kioonngiasa varuduu vuaivo yukuuvaa yapa kioonngiasa hara kioo variravai.

¹³ Ivaitanaano Mariaanna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? tuduu rikioo ivo ivaitana sai tunoo: Vaa ni Udaangaivaa nnabaivaa iya varada kuaavai. Iya yapa kiaiinnainni hama na tauvaara rataunoo, ¹⁴ kiasa kioo hanigia tooduu Yisuuva ivau dioo vauduu hama inna Yisuuvaivee kiasa arinaima teeravai. ¹⁵ Hama arinaima tooduu rikioo Yisuuva inna tunoo: Gioonna-o, e aaniira rataannanee? A giaara buaakiannanee? tuduu rikioo yaata utuoo tunoo: Aanna yatari mmoorira haitatuura vaidivoono tinoo, kiasa inna kua sai tunoo: Ni vaidi-o, vaa eenoo inna varee viee inna yapa kiasaivaara ni giaa ni minai na viee inna varaanaravaivee, ¹⁶ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Mariaa-o, tuduu rikioo hanigia inna too Eporai kuaivakidiri inna tunoo: Rovonii, tiravai. Ivo itaa kua tuu kuaivaa oyaivo Vitaira-o, tiravai. ¹⁷ Yisuuva gioonnaivaa tunoo: Hama na ni Napoonnasi kava kuauvaara sa ni utu kiese vakianee. Viee ni ngiaammuauya niyara kiasa mmiee kianee: Ni Napoova ngii Gioovavee. Ni Anutuuqo ngii Anutuuqovee. Na kava innasi kuanaravee. Iya itaa kua kiasa mmianee, ¹⁸ tuduu rikioo Makataraa gioonna Mariaava vioo inna ngiaammuauya kiasa mmioo tunoo: Vaa na Udaangaivaa tauvaivee, kiasa kioo iva tuu kuaivaa iya kiasa mmiravai.

Yisuuva ari ngiaammuauyaata kooyaa kua tiravai
(*Matai 28:16-20; Marakaa 16:14-18; Rukaaso 24:36-49*)

¹⁹ Ii Sudaaga suai ivaki heenauduu Yisuunna ngiaammuauya nnau voovaki nuunaida vaidi Yutayaiyara aatuuda sipuuyauvaa rau kiooduu Yisuuva numa iya tammaivaki dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁰ kiasa kioo ari yaakuuvaitanaata ari yaaneevaata iya vitairavai. ²¹ Vitauduu iya ngiari Udaangaivaa teeda sirigairavai. Sirigaida varuduu Yisuuva keenaa iya tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee. Ni Napoova ni titoneema na ngii titaunoo, ²² kiasa kioo ari yaikiaivaa iyayaa fuu tioo tunoo: Mmannasa Yoketaivaa varaatee. ²³ Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara taikaivee tikio fai taikaanaravai. Fai ngia vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaara mmannammanna vakiaivee tikio fai mmannammanna vainaravaivee, tiravai.

Tumaaso Yisuunna teeravai

²⁴ Yisuunna ngiaammuauya yaakuuvaitana yukukidi taarama varuuyakidiri mmuaavai nnutuuvo Tumaaso vuai nnutuuvo Gaabivaano Yisuuva nnuu suaivaki hama iya tasipama variravai. ²⁵ Hama iya tasipama varuduu ari saiyaano inna kiasa mmida tunoo: Vaa ta Udaangaivaa taunnaano, tuduu rikioo Tumaaso iya tunoo: Fai na hama inna yaakuuvaitana pirima hoo kuaruuvaitana tee hama na ni yaaku oopuuvaa pirima

kuaruuvaitanaki uyuee hama na ni yaakuuvaa inna yaaneevaki uyuee fai hama na ivo diitainoo kiaivaara kutaavaivee tinaravaivee, tiravai.

²⁶ Yapooma yaaku sai suaivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kioodoo Yisuunna ngiaammuauya keenaa nnauvaki varuduu Tumaaso iya tasipama variravai. Varuduu vaa iya sipuuvaa rau kiooduaata Yisuuva kati numa iya tasipama dioo vainno tunoo: Ausa nuufaivo ngiiki vakiaivee, ²⁷ kiasa kioo Tumaasaa tunoo: Ai yaaku oopuuvaa rooru aavau yapa kiese ni yaakuuvaitana taanee. Ai yaakuuvaa rooru ni yaaneevaki yapaanee. Sa taara yaata utirainna niyara kutaavaivee kiane, ²⁸ tuduu rikioo Tumaaso inna kua sai tunoo: Ni Udaangakuavee. Ni Anutuuvovee, ²⁹ tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: A vaa ni taannaivaara niyara kutaavaivee kiannano. Gionna kiaapu hama ni taiya niyara kutaavaivee kiaivaara Anutuuvovee iyara yoketainoo, tiravai.

Aa yanaa aavaa roo kua oyaivovee

³⁰ Yisuuva ari vookara ari vookarau mmoori kaayauyauvaa ari ngiaammuauya avuyauvunu uduu teeravai. Iyauvaa mmuakiaayauvai hama na aa yanaa aavau rauvai. Na vooyauvai nnaasu rauvai. ³¹ Anutuuvovee mmataama kioo vaidiivo Yisuuvee. Anutuuvovee Mmaapu tuanaivo Yisuuvee. Ngia ivaara kutaavaivee kiaaraivaara na aa yanaa aavau Yisuuva uu mmoori vooyauvai rauvai. Ngia itaama innara kutaavaivee kiasa kiada tupatupaa variraivaa varaaraivaaraataama na aa yanaa aavau ivo uu mmoori vooyauvai rauvai.

21

Yisuuva ari ngiaammuauya avuyauvunu kooyaa diravai

¹ Yisuuva nnaagiai numa nnoori haruungaivaa nnutuuvo Tiperiaa vainiivau ngioo kava vooneetu ari mmammaivaa kooyaa ari ngiaammuauya vitauduu inna teeravai. Ivo ataama ari mmammaivaa iya vitauduu teeravai. ² Ari ngiaammuaui voovai Simoono Petrooso ari seena ngiaammuaui voovai Tumaasootama ivaki variravai. Gionna kiaapuuya innara Gaabi-o, tira vaidivai. Ngiaammuaui voovai Nataneerootama variravai. Ivo Karirayaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Kenaa ivakinnaa vaidivai. Sevetainna mmaapuuvaitanootama seena ngiaammuaui taaravaitanootama ivaki nuunaida variravai. ³ Varuduu Simoono Petrooso iya kiasa mmioo tunoo: Na tavau varaanara kuanaravee, tuduu rikiada iya inna kiasa mmida tunoo: Fai teetaatama kuaaravee, kiasa kiada vida kanuuvaa varada ivaki karada heenageena tavaura puridada hama tavau voovai vareeravai. ⁴ Hama varooduu rikioo suaivo reera kioovakinnaiingiaa Yisuuva nnoori haruunga siriivau dioo vauduu hama ari ngiaammuauya arinaima inna teeravai. ⁵ Hama inna arinaima toduu rikioo Yisuuva iyara aayanna roo tunoo: Ngiaammuauso, vaa ngia tavau vooyauvai varadannee? tuduu rikiada iya inna kuaivaa sai tunoo: Ai, hameeta ta tavau voovai varaunnao, ⁶ tuduu rikioo Yisuuva iya sai tunoo: Ngia utua vaaheevaa vara kanuuvaa sainai yaaku yaadudainningiaa kagaari kiada fai ngia tavau vooyauvai varaaravaivee, tuduu rikiada iya utua vaaheevaa vara iva tuupinnainningiaa kagaari kioodoo tavauyauvo utua vaaheevaki nnida vidada suvuai kiada vauduu iya hama yopeema vaaheevaa utu raririima rada kanuuvaki yapeeravai. ⁷ Iya vaaheevaa utu raririida varuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuaui neenoo Petroosaa kiasa: Inna Udaangaivovee, tuduu Simoono Petrooso Udaangavee tuu kuaivaa rikioo ivo taguaada dioo vauvaara ari yaapa varaayaa diaivaa ariiyaa rau varoo nnooriivaki suairoommu kioo viravai. ⁸ Vuduu ari saido kanuuvaa varada siriivau vida vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavauyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima rada viravai. Hama iya ngieera nnoori vuutaivaki variravai. Iya nnoori siri vainiivau variravai. ⁹ Iya kanuuvakidiri vida siriivau reemi rada dida vaido toduu ikia hauru toovo iya too vauduu tavauvoota bereetaivootama ivau vairavai. ¹⁰ Vauduu Yisuuva iya tunoo: Ngia aa ikiataa varaa tavau vooyauvai varada ngiatee, ¹¹ tuduu Simoono Petrooso kanuuvau karoo vaaheevaa aakiaivaki kaayau tavau pinaiyauvo suvuai kioo vauyauvaa utu raririima roo numa siriivau yapa kieeravai. Yapa kioodoo yaaku sai vaidivai karasaidiri taara

vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yukukidiri taaravooma (153) tavauyauvo vaaheevaki vairavai. Kaayau tavauyauvo itaama vauduaata hama vaaheevo tavarateeravai. ¹² Yisuuva iya tunoo: Numa nnaatee, tuduu rikiada vaa iya arinaima inna teeda yaata utida tunoo: Ti Udaangaivovee, tuuvaara iya aatuuda hama inna yaparaida tunoo: A gioononnee? tiravai. ¹³ Yisuuva oo bereetaivaa habati kioo iya mmioo tavauyauvaatama habati kioo iya mmiravai.

¹⁴ Yisuuva putuuvakidiri diitoo nuainno varioo ari ngiaammuauya avuuyauvunu tauraa taaraneetu iya too ii suai tavau hudoo suai ivaki kava nnaagiai vooneetu iya teeravai.

Yisuuva Petroosaata kua tiravai

¹⁵ Iya yeennaiyauvaa nnaa taika kioodu Yisuuva Simoono Petroosaa tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannaivoono aa i seena aaya niyara mmuduuya riraivaa yaatarainnee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipa nnaakaraiya yeennaiyauvaa mmianee, ¹⁶ kua kioo kava vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, Udaanga-o, na aiyara mmuduuya ruauvaa vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiyara haitatuukianee, ¹⁷ kua kioo kava nnaagiai vooneetu inna tunoo: Simoono, Yuvuaanaa mmaapukuavee. A niyara mmuduuya ruannanee? tiravai. Yisuuva itaama taaravoomaneetu Petroosaa tunoo: A niyara mmuduuya ruannanee? tuuvaara Petrooso ausa mmuaararainno inna sai tunoo: Udaanga-o, mmuakiaa mmoori aataruuvaa vaa a tee rikiaannanoo. Na aiyara mmuduuya ruauvaaraatama vaa a tee rikiaannanoo, tuduu rikioo Yisuuva inna kuaivaa sai tunoo: Ni puara sipisiipaiya yeennaiyauvaa mmianee. ¹⁸ Na kua kutaavai i kua i mmiaunoo. A vaidi karaasavai varianna suaivaki ai uyira rairaiyauvaa eenoo uyuee rainna ee yaata utuanna aataruuvau kuannavai. Fai yapooma a ngiaabai kiee variee i yaakuuvaitana raduda kiee varino vaidi voovoono i uyira rairaiyauvaa aiyaa uyu rau kioo i vitoo hama a kuanee kianna aataruuvau kuanaravaivee, tiravai. ¹⁹ Vaidiia Petroosaa ruputikio Anutuuqaara ari vookaraama putinaraiavaara Yisuuva itaa kua tiravai. Petrooso putinaraiavaa gioonna kiaapuuya teeda Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaaraivaara itaa kua tiravai. Yisuuva Petroosaa tunoo: Ni nnaagiai ngianee, tiravai.

Yisuuva niyara kua tiravai

²⁰ Kua kioo vuduu Yisuuva niyara mmuduuya rira ngiaammuauvo neetama iya nnaagiai nniravai. Tauraa ta yeenna nneera suaivaki neenoo Yisuuva rainnaa utuee inna kuaano: I nnammutuaiya i vitainara vaidiivo gioononnee? kuaivoono na iya nnaagiai nniravai. ²¹ Na iya nnaagiai ngiee variaaduu too Petrooso hanigia ni too niyara Yisuuva tunoo: Udaanga-o, aa vaidi aavaara a dataakuainna kiannanee? ²² tuduu rikioo Yisuuva inna sai tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee mmatayaa tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivai. Eenoo ni nnaagiai ngianee, tiravai. ²³ Ivo itaa kua tuu kuaivaara inna nnaagiai nuairaiya rikiada tunoo: Ivo tinoo: Ii vaidi ivo hama putinaravaivee, tiivaivee. Iya itaa kua tiravai. Hama Yisuuva tunoo: Hama ivo putinaravaivee, tiravai. Ivo tunoo: Fai na innara tinara: Ivo varinanai fai na kava vara ranee tiinaravaivee, tinara kuaivo mo datainnee? E aaniivaara ivaara yaata utuannanee? Hama ainivaivee. Ivo itaa kua tiravai.

²⁴ Ii vaidi ivaara iya itaa kua tuuvo neenovee. Na ii kua mmayaaya iyauvaa tiee variee fafaara raunoo. Vaa ta rikiaunnavai. Neenoo kua kutaa tira vaidivai variaunoo.

Yuvuaano kuaivaa raa taikeravai

²⁵ Yisuuva uu mmooriivo kaayauma vauduu na vooyauvaara nnaasu fafaara rauvai. Na yaata utuunoo. Fai vaidiia Yisuuva uu mmoori mmuakiaayauvai mmuaavai mmuaavai fafaara reekio ii yanaa iyauvaa mmatayaa yapaara mmaataiyauvo hameetainaravaivee.

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayavai

Kua varada nuaira Aposoroo vaidiiya iira mmayaayaivaa Rukaaso fafaara reeravai. Ivo aa yanaa Aposoroo yanaa aavaa roo vaa Yisuunna mmayaaya ari tauraa roovakidiriaatama vooyauvai aavaki reeravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Yisuunna nnaagiai nuauya Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaaya yoketaivaa varada tauraa Yerusareemaiya kiaa mmida Yutayaa mmataivaki varuuyaata Samariaivaki varuuyaata mmuakiaa mmatavau varuuyaata kiaa mmiravai. Tauraa tuanaa Yutayaa gionna kiaapu vooyananaa ausa hanigiooduu iya nnaagiai ngiari voopinnaiva vo mmata vo mmata varuu vooyaata ausa hanigieeravai.

¹ Boo Tioopiri-o, ni yanaa tauravau Yisuuva mmuakiaa mmooriyauvai tauraa uuyauvaatama mmuakiaa kua ti kiaa ti mmuuyauvaatama na fafaara reeravai. Yisuuva toosa hara kioo uu mmooriivaaraatama iima roo vioo vioo ² nnaagiai Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu vuuvaaraatama na fafaara reeravai. Yisuuva homo mmatayaa varuu suaivaki Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu ari kua kutaivaa varada nuau vaidiiya ngiari mmooriyauvaa iikiateera kuaivaa iya kiaa mmiravai. ³ Yisuuva ari putuuvakidiri kava diitoo varioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo (40) suaivaki nuainno varioo ari kua varada nuau vaidiiya ari mmammaivaa kaayauneetu kooyaa iya vitairavai. Fai iya kiaara: Kutaa Yisuuva kava diitoo hara kioo varinoo, kiaravaara ivo ari mmammaivaa iya vitairavai. Ivo nuainno varioo ari mmammaivaa iya vitau suaivaki ivo Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaara iyaata kua tiravai. ⁴ Vo suai voovaki iya mmuaavau nuunama varida yeenna nneeda varuduu too Yisuuva iya tasipama varioo iya kiaa mmioo tunoo: Sa Yerusareema pikiada kuatee. Aavaki varida ni Napoova kua kiaa teerama kioo kati ngii minara tuu mminnaivaara faannakiatee. Vaa na ivaara ngii giaa ngii miravai. ⁵ Yuvuaano mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivoo nnoori apiraivaa roosiima ngiiki tiinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu viravai

⁶ Kava vo suai voovaki iya nuunaida varuduu too Yisuuva iya tasipama varuduu iya inna yaparaida tunoo: Nnaaru ta Isarairaa gionna kiaapuuya ta titiyara haitatuuda yoketaama variaannaneema aanna a makee tiyara itaama dinarannee? A itaama diee ngiari voopinnaiva ti haitatuukiaiva yaataree tiyara dinarannee? ⁷ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Vaa ni Napoova ari iikiatai suaivaa mmataama kiaivai. Fai hama ivo ivaara ngii giaa ngii minai ngia hama ivaara rikiaaravee. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai fai ngia rikiaaravee. ⁸ Mmannasa Yoketaivo ngiiyaa tiino too inna yaagueeqaivo ngii suvuaravai. Ngii suvuau kinai ngia niyaraata ni mmayaayaivaaraatama Yerusareema gionna kiaapuuya kiaa mmida mmuakiaa gionna kiaapu Yutayaiyaata Samariaiyaatama kiaa mmida vo yosinna vo yosinna suai raari reeraipinnai suai haatapeeraipinnai tooya sai tooya sainai ngieera variaiyaatama kiaa mmiaaravaivee, tiravai.

⁹ Ivo itaa kua kiaa taika kiooduu rikiada iya inna teeda vauduu Anutuuqo ngiau aapu inna vitoo vuduu namaivo inna rummua apu kiooduu iya hama inna teeravai.

¹⁰ Iya ngiau aapu Yisuuva vuuvaki homo puaisakama teeda vauduu vaidi taaravaitana mmammayaa uyirana poosa kuavaitana uyu kioovaitana akiairaama iya vainiivau dida vaidi ¹¹ tunoo: Vaidi Karirayaayaso, ngia aaniira aavaki dida vaidi mmannammanna ngiau aapu teeda nnaasu vakiaannee? Aa ngia taavo Anutuuqo Yisuunna vitoo ngiau aapu kuaineema fai kava mmuaikaraama tiinaravaivee, tiravai.

Yutaasaa mmaata varaanaravai

mmataama kieeravai

¹² Ivaitana itaa kua kiasa kioodoo Yisuunna kua varada nuairaiya taapi Oriveeta Yerusa-reema mmatama vauvakidiri pikiada Yerusareema kava vara ranada viravai. ¹³ Vida ivaki ngiari varira nnauvaa veraayaa vau terenaivau vau nnauvaki viravai. Ivaki vida varuuya nnutuuyauvo ataama vairavai. Voovai nnutuuvo Petorooso voovai nnutuuvo Yuvuaano voovai nnutuuvo Yakooopo voovai nnutuuvo Adiriaaso voovai nnutuuvo Piriipo voovai nnutuuvo Tumaaso voovai nnutuuvo Batoromaiva voovai nnutuuvo Mataiva voovai Arapainna mmaapuuvaa nnutuuvo Yakooopo voovai vaidi voovono inna mmataivaa varoovaara kaayau rapira vaidiivaa nnutuuvo Simoono voovai Yakoopaa mmaapuuvaa nnutuuvo Yutaasovee. ¹⁴ Iyaano mmuaavau nuunaida mmuaavaugiataama makemakee yaaku vareeravai. Gioonna vooyaataama Yisuunna kaano Mariaavaata Yisuunna kataidootama iya tasipama nuunaida yaaku vareeravai.

¹⁵ Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidivai yuku yaaku taika kioo (120) gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tuuya nuunaida varuduu iyakidiri Petorooso diitoo iya avuuvau dioo vainno tunoo: ¹⁶ Ni seenayaso, nnaaru Mmannasa Yoketaivoono ti rubuungaa Davuitinna yaataivaki kiasa mmuu kuaivaa Anutuuaqa yanaivau fafaara raa kioovo vaivai. Yutaaso kooyaa Yisuunna ari nnammutuuiya inna vitainai teeda iya inna utuaara kuaivaa fafaara raa kioovo vauvaa kaanaivo vaa vairavai. ¹⁷ Vaa tauraa Yisuuva Yutaasaa mmataama kioodoo ti tasipama mmoori varoo ti tasipama nuairavai.

¹⁸ Yutaaso ari mmoori maisivaa irisai sikau varoovaadiri mmata voovaara yookaama kioo ivaki maisama putuoo vauduu inna ausaivo rusitia roo vuduu inna naaraivo mmaanai tioo viravai. ¹⁹ Tioo vuduu mmuakiasa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya rikiada ngiari kua tuanaivakidiri mmataivaa nnutuuvaa tunoo: Akeredamavee, tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Kiauvo vau sikauvaadiri yookaama kieera mmatavaivee, tiravai.

²⁰ Anutuuaqa kua yanaa voovai nnutuuvo Saama ivaki vai kuaivo vainno tinoo:

Inna nnauvo mmanna nnauvai vakiaivee.

Sa vaidi voovono ivaki variaivee, tiivai.

Kua fafaara voovai vainno tinoo:

Kii ari vo vaidi voovono

ari mmoori vareera mmaataivaa varaivee, tiivai.

²¹⁻²² Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara kii ta vo vaidi voovai mmataama kikio inna mmaataivaa varoo ti tasipama ti Udaanga Yisuuva kava diitoo kuaivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmiaivee. Mmuakiasa suai Yisuuva ti tasipama vioo ngioonno varuu suaivaki ti tasipama nuaira vaidi voovono inna mmaataivaa varaivee. Yuvuaano gioonna kiaapuuya nnoori apuu suaivakidiri vioo vioo tuma Anutuuaqa Yisuunna vitoo ngiau apuu vuu suaivakiaatama ivootama ti tasipama nuairaivoono Yutaasaa mmaataivaa varaivee. ²³ Petorooso itaa kua tuduu rikiada gioonna kiaapuuya taara vaidivaitana nnutuuvaitana tiravai. Vaidi voovai nnutuuvaa Yoosiipo tiravai. Inna nnutu voovai Parasaapo vauduu voovai Yusutuuva vairavai. Iya vuai vaidiivaa nnutuuvaa Matiaavavee tiravai. ²⁴ Iya vaidiivaitana nnutuuvaitana kiasa taika kiada yaaku varada tunoo: Udaanga-o, vaa a mmuakiasa gioonna kiaapuuya ausa vuatinniiyauvaa taa taika kiaannano. Itaama vaikiiai aa taara vaidi aavaitana a tee a mmataama kiaanna voovai ti vitaakianee. ²⁵ Ti vitainai ta teekio rikioo fai ivo vaidi aposoroo Yutaasaa mmaataivaa varoo inna mmooriivaa varaanaravai. Vaa Yutaaso ari mmooriivaa pikioo ari uu aataruuvaa irisaivaki viravaivee. ²⁶ Iya itaa kua kiasa yaaku vara taika kiada vaidiivaitana nnutuuvaitana kooyaa vauduu rikiada iya vaidi nnutu vau sikauvaitana tooriivaki uyu kiada fuarau kiada tooduu Matiaasaa nnutuuvo kooyaa vairavai. Vauduu ivo Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya yaakuuvaitana yukukidiri mmuaavai tasipama nuairavai.

2

Mmannasa Yoketaivo tiiravaivee

¹ Yutayaiya nnaagiai buusa nneera suaivaa nnutuuvo Pedikoosa suaivaki gioonna kiaapu mmuakiasa Yisuunnara kutaavaivee tiraiya nuunaida mmuaavau variravai.

² Varuduu akiairauduu ngiau aapuuvakidiri akuai vo pinaa akuavai tuoo yuunna yaamuruka akua roosiima kias roo tuoo iya varuu nnauvaa aakiaivaki vioo pinaa akuavai tuoo varuduu ³ gionna kiaapuuya tooduu ikia hauruuvaa roosiima raubiriinno mmuakiaa ivaki varuuyayaa vairavai. ⁴ Vauduu Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki suvuainno Mmannasaivo iya avaiyauvaa tasipooduu ari vo kua vo kuaiyauvaa hama tauraa rikiooyauvakidiri tiravai.

⁵ Itaama uu suaivaki Yutayaa vaidi vooya mmuakiaa vo mmata vo mmata varuuya kati ngiari tinniyaadiri Anutuuqaara yaata utira vaidiia numa Yerusareema variravai. ⁶ Kaayau gionna kiaapuuya ivaki varida rikiooduu akua pinaivo vuduu rikiaa nnida nuunaida rikiooduu Yisuunnara kutaavaivee tira gionna kiaapu mmuakiaaya iya mmuaavai mmuaavai ngiari kua tuanaa vo kua vo kuaiyauvakidiri tuuyauvaara iya pinaama nnikiarairavai. ⁷ Iya nnikiaraida yaaku vuatavuataida tunoo: Mo aa kua kias gionna kiaapu aaya Karirayaa diaa gionna kiaapuyavee. ⁸ Mo iya dataama kiadaida kuaivaa kiaani ta rikiaunnano vo kua vo kuaiyauvo ti kua tuanaayauvai vainnee? ⁹ Mo ta mmuakiaaya vo mmata vo mmataivakidiri ngiaunnava. Ta Parataadiri ngiaunnaiyaata ta Meteediri ngiaunnaiyaatama ta Iramitiidiri ngiaunnaiyaata ta Mesopotamiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Yutayaadiri ngiaunnaiyaata ta Kapatokiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Podoodiri ngiaunnaiyaata ta Asiaadiri ngiaunnaiyaatama ¹⁰ ta Purukiaadiri ngiaunnaiyaata ta Paburiaadiri ngiaunnaiyaatama ta Iyiipadiri ngiaunnaiyaata ta Kureena yoosinna vainima nnutuuvo Ripuaadiri ngiaunnaiyaatama ta Rooma yoosinnaivau variunnaiyaatama ngiaunnava. ¹¹ Ta Roomadiri ngiaunna vooya vaidi Yutayaa tuanaiyaata ta vooya voopinnaa kumimakaiya hanigiada Yutayaiya aataruuvau kuaunnaiyaatama ngiaunnava. Ta Kereteediri ngiaunnaiyaatama ta Arapiaadiri ngiaunnaiyaatama ngiaunnava. Nnida ta mmuakiaaya rikiaunnani iya vo kua vo kuaiyauvaa kiaiyauvo ti kua tuanaayauvaida kiaanoo. Anutuuqo ari vookara ari vookarai mmooriyauvaa iivaaraida iya ti kuaiyauvakidiri kiaanoo, ¹² kias kiada varida pinaama nnikiaraida kaayau kumimakaida varida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo oyaivo dataamainno vainnee? tiravai. ¹³ Tuduu rikiaa vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuuyara raida tunoo: Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varidaida itaa kua kiaanoo, tiravai.

Petorooso kua mmayaayaivaa tiravai

¹⁴ Tuduu rikioo Petorooso ari seena vaidi kua kutaivaa varada nuairiyaatama diitoo iya vuutaivaki dioo vainno kuaivaa kaayau gionna kiaapu nuunauyaki pinaama kuaivaa tioo tunoo: Ni seena Yutayaiyaata ngia Yerusareema variyaiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. Aa na kua tinara aavaa tuqinnama rikiaatee. ¹⁵ Aa ta aavau diaunnaiyara ngia tiiyara yaata utida kiaanoo: Vaa kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakakiaanoo. Ngia itaa kua kias kua ivo inna unnakuavaida kiaanoo. Anna makee suaivo ikiatainno nninoo. Hama kapikarai nnooriivaa nnaa suaivo nniivaaraida ngia unnakuaida kiaanoo. ¹⁶ Nnaaruaa vaidi forofetaivaa nnutuuvo Yuvueero aa ta makee iikiaunna kua aavaara tunoo:

¹⁷ Anutuuqo tinoo:

Fai sui nnaagiayauvaki na ataama iinaravaivee.

Fai na ni Mmannasa Yoketaivaa

mmuakiaa gionna kiaapuuya

kaayauma mminaravai.

Mminai fai ngii raunna mmaapuuya ni kuaivaa

kooyaa forofetaiya roosiima kias mmiaaravai.

Fai vaidi karaasaiya

ngiari avu tinniyauvo hanigianai

ari vookarai aataruuyauvaa teekiai

yokovaiya ruvuaataiyauvaa taaravaivee.

¹⁸ Kutaa, fai ii sui ivaki

na ni mmoori vareera kiatanna ngiaammuauya

ni Mmannasa Yoketaivaa mminai teeda
fai iyaatama ni kuaivaa kooyaa kiaaravaivee.

¹⁹ Fai na ngiau aapu ari vookara
ari vookarai mmooriyauvaa iina
mmataivaunnaata iinai taaravai.
Fai na iino too kiauvootama ikiaivoota
kaayau kioosuuvootama vainaravaivee.

²⁰ Fai suaivo upisiino
kuraagaivo kiau roosiima kookee kuainaravai.
Aa mminnaa aayauvaa na tauraa iino too
nnaagiai na Udaangaivaa
ni suai pinaa ari vookaraivo nninaravaivee.

²¹ Ii suai ivo nnino too
fai gionna kiaapu voovoono
na Udaangaivaa niyara aayanna tinai
fai na inna vatee
yoketaivau yapaanaravaivee, tiivaivee.

Forofetaa Yuvueero itaa kua tiravai.

²² Ngia vaidi Isarairaayaso, aa kua aavaa rikiaatee. Vaa ngiengieenoo ivaa rikiada taavai. Yisuuva Nasareeta diaa vaidivai Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa ngii avuuyauvunu iinno Anutuuqo inna mmuduu uu mmooriivaa kooyaa ngii vitairavai. ²³ Vaidi vooyaano Yisuunna vitada ngii muduu ngia inna ruputuuteera ee-oo tida vaidi maisaiya mmuduu iya inna vitada yatari sagaivau haara kieeravai. Vaa Anutuuqo mmuaanaa tauraa ivaara yaata utuoo teerama kieeravai. ²⁴ Ngia itaama inna ruputu kioodoo Anutuuqo putuuvakidiri inna tuduu kava diiteeravai. Anutuuqo tuduu mmamma nniitareeraivaata putiraivaatama pikioo kava diiteeravai. Putiraivo hama yopeema inna puaisa utuuvaara kava diiteeravai. ²⁵ Nnaaruaa vaidi Davuitiivaano Yisuuva Anutuuqaata kua tuu kuaivaa tunoo:

Na tauko ni Udaangaivo
tupatupaa ni tasipama varivai.
Gionna kiaapuuya maisa mmooriyauvaa
sa ni iikiateeraivaara
ivo ni yaaku yaadudainningiaa ni vainima varivai.

²⁶⁻²⁷ Ivaara ni ausaivo yoketaikiai
na sirigaira kuaivaa kiaunoo.
Vaidiyya putida oro varira yoosinnaivaki
fai a hama ni vaidi kaanaivaa pikiee kuanaravai.
Na aiyara mmuduuya ruee
i mmoori vareera ngiaammuaavua
fai a hama ni pikinai
na ivaki vaina uudainaravai.
Ivaara na vaidivai na putinarivaara
hama yaata utirainna
na kava diitaanaraivaara
fai na faannaina varinaravaivee.

²⁸ Vaa a tupatupaa varira aataruuvaa
ni vitaakiannavai.
Fai na i tasipama varino
ni ausaivo kaayauma yoketainai
na sirigainaravaivee.

Yisuuva itaa kua tuuvaa Davuitiivaano tiravai.

²⁹ Petoorooso itaa kua kua kioo kava tunoo: Ni seenayaso, na ti rubuungaa Davuiti-innara kutaa kuavai kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Ivo putuduu vaidiyya inna hau kieeravai. Aanna makee inna mmata nnauvo homo aa vainoo. ³⁰ Ivoono forofetaa vaidivai varioo Anutuuqo kua kuaa teerama kioo kuaivaa yaagueeqa kuaivaa tasipama

tuuvaa rikieeravai. Anutuuqoono Davuitiinna oyaivakidiri diitaanaraivaa fai Davuitiinna roosiima kieetavai yapaanaraivaara kua yeena rau kieeravai. ³¹ Kua yeena rau kioodoo Davuitiiva Anutuuqo nnaagiai iinaraivaa too Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo kava diitaanaraivaara tunoo:

Vaidiiva putida oro varira yoosinnaivaki
ivo hama inna vaidi kaanaivaa pikioo kuaivai.
Inna mmammaivo hama uudaivaivee.

Davuitiivaano itaa kua tiravai. ³² Anutuuqo ii vaidi ivaa Yisuunna mmata nnauvakidiri tuduu kava diitooduu vaa ta mmuakiaaya teeravai. ³³ Tooduu Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa inna mmiravai. Ari Koova vaa kua kiaa teerama kioo kuaivaa iinno ari Mmannasa Yoketaivaa inna mmuduu vareeravai. Aanna makee ngia taivoota ngia rikiaivootama inna Yisuuvaano tuduu tiiravai. ³⁴ Davuitiiva ariinoo hama ngiau aapu virainno tunoo:

Udaanga Anutuuqo ni Udaangaivaa tunoo:
A ni yaaku yaadudainningiaa
vaidi nnoonnavai varianee.

³⁵ Varia ree vinanai na tinai
a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai.

³⁶ Aa kua aavaa ta mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tuqinnama rikiaaravai. Ii vaidi ivaa Yisuunna ngia yatari sagaivau haara kioo ivaa Anutuuqoono tikio rikioo ivo Anutuuqo mmataama kioo vaidivai varioo ivo ti Udaangavai varinoo.

³⁷ Petrooso itaa kua kiaa taika kioodoo gioonna kiaapuuya rikiooduu iya ausaiyauvo kaayauma mmuaararooduu pinaama iya yaata utida Petroosaata inna seena vaidi aposorooyaataama tunoo: Ti seenayaso, fai ta dataakiaarannee? ³⁸ tuduu rikioo Petrooso iya sai tunoo: Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngiengieenoo mmuaavai mmuaavai ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hani-giaatee. Hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada nnooriivaa varaatee. Fai ngia itaama iikio rikioo fai Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ngii minaravai. ³⁹ Nnaaru Anutuuqo ivaara ari kuaivaa ngiiyaraatama ngii nnaakaraiyaraatama mmuakiaa vo yoosinna vo yoosinna variyaiyaraatama kua kiaa teerama kieeravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ti Udaanga Anutuuqo niisi ngiateera tiraiyara ivo ari kuaivaa kiaa teerama kieeravaivee, tiravai.

⁴⁰ Petrooso kaayau ari vo kua vo kuaiyauvaatama vara nuunama kioo iya kiaa mmioo yamaa kua yamaa kua iya kiaa mmioo tunoo: Aanna makee koonnama variaa gioonna kiaapuuya ngiari irisai maisaiyauvo vainaravai. Ngiengieenoo ngiingii aataru maisaiyauvaa pikiada iya irisai maisaiyauvaa varaaraivaa sa ngieeta varaatee, ⁴¹ tuduu rikiada kaayau gioonna kiaapu inna kuaivaara kutaavaivee tuuya nnooriivaa vareeravai. Ii suai ivaki kaayau gioonna kiaapuuya (3000) Yisuunnara kutaavaivee tuuya tauraanaiya tasipama nuunama variravai. ⁴² Varida iya mmuakiaa suai vaidi aposorooya tasipama varida iya kuaivaa rikiada iya tasipama yeenna nneeda varida iyaatama yaaku vareeravai.

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya ataama variravai

⁴³ Anutuuqoono tuduu rikiada vaidi aposorooya kaayau ari vookara ari vookarau mmooriiyauvaa uduu rikiada gioonna kiaapuuya kaayau ngiari vo vuayaata rikiada variravai. ⁴⁴ Varuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama vaidi aposorooya tasipama varida ngiari hoonahaanaiyauvaa mmuaavau nuunama yapa kiada ngiari mmu ngiari mmuuda variravai. ⁴⁵ Varida ngiari mmataivaatama ngiari hoonahaanaiyauvaatama vaidi vooya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada eyommaaya duuyama mmiravai. Gioonna kiaapuuya hama iyasi mminnaa vooyauvai vauya iya sikauyauvaa duuyama iya mmiravai. ⁴⁶ Duuyama mmi kiada varida mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivaki mmuaavau nuunama variravai. Vari kiada kava vara ranada nnida vo nnau vo nnauyauvaki vida iya mmuaavau varida yeenna nneeda varuduu kaayau iya ausaiyauvo sirigauduu hama ngiariiyara mannaka tiraida adida

variravai. ⁴⁷ Iya adida varida Anutuuqaara kua yoketaivaa tida varuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya teeda iyara kua yoketaivaa tiravai. Tuduu rikioo mmuakiaa suai Anutuuqo tuduu gioonna kiaapu vooya vaa ngiari ausaiyauvaa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tuuya mmuaavau nuunama iya tasipama variravai.

3

Petoroosooya Yuvuaanaya vaidi voovai tuqinneeravai

¹ Yaaku vareera suai voovaki suaivo hanigiooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivakira viravai. ² Vida tooduu vaidi nnaaru ari kaanaa ausaivakidiri yuku maisau vaidiivaa vooya inna vitada nuunaira nnau pinaivaa keegia voovai nnutuuvo Keegia Yoketaa ivaki yapa kioodoo hara kioo varuuvo iya too vairavai. Vaidiia mmuakiaa suai makemakee inna vitada nnida nuunaira nnau pinaa oyaivaki yapa kioodoo varioo vaidiia nuunaira nnau pinaivaki vuuya sikaura ngiaaru tioo variravai. ³ Ivo ivau hara kioo varioo tooduu Petoroosooya Yuvuaanaya nuunaira nnau pinaivaki kuaaree kiaa vuduu too sikaura ivaitana ngiaaru tiravai. ⁴ Ngiaaru tuduu Petoroosooya Yuvuaanaya inna teeda nnaasu vaidi Petoroosoono tunoo: A reeri ti taanee, ⁵ tuduu ivaitana sikauyauvaa ni mmiaaravee kiaa sai ivaitana too vairavai. ⁶ Too vauduu Petoroosoono tunoo: Hama na sikaunnaatanoo. Niiki vaivaa fai na i mminaravai. Na vaidi Nasareeta Yisuu Kirisiinna nnutuuvaana tinai inna yaagueeqaivaura diitee nookianee, ⁷ kiaa kioo inna yaaku yaadudaivau utuoo inna vararu utu saivaata inna yuku ataiyauvo tadudoo yaagueeqauduu ⁸ rikioo nnikiarainno ngiau diitoo nuairavai. Nuainno varioo nuunaira nnau pinaivaki ivaitana tasipama vioo suaireera reerama roo nuainno varioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo nuairavai. ⁹ Nuainno varioo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa roo nuauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya inna teeda tunoo: ¹⁰ Makemakee aa vaidi aavo nuunaira nnau pinaivaa Keegia Yoketaa oyaivaki hara kioo varioo vaidiia sikaura ngiaaru tira vaidivaivee, kiaa kiada nnikiaraida ivo keenaa nuauvaara yaaku vuatavuatairavai.

Petoroosoonuunaira nnau pinaivaki mmayaayaivaa tiravai

¹¹ Yaaku vuatavuataida varuduu vaidi yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Petoroosaya Yuvuaanaya utu kioo vauduu gioonna kiaapu mmuakiaaya ivaa teeda nnikiaraida seenada iyasi nnida nnau haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haaya ivaki nuunaida teeravai. ¹² Tooduu iya nnuuvaa Petoroosoono too iya tunoo: Gioonna kiaapu Isarairaayaso, ngia aaniira aavaara nnikiaraida ti teeda nnaasu vakiaannee? Ta safuuma varida titi yaagueeqaivauidiri aa vaidi aavaa iikiaunnano diitoo nuaivaaraida ngia ti teeda nnaasu vakiaannee? Ai hameetavee. ¹³ Ti rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Udaanga Anutuuqo ari mmoori vareera ngiaammuaavua Yisuunna nnutuuvaana ngiau aapu yapa kioodoo ngia inna vitada vaidi kieetaiyasi vuduu Piratuuso inna yaparainno inna mmaanai titaanaree kiaa uduu ngia Piratuusaa avuuvau innara oooqoo tiravai. ¹⁴ Ngia vaidi yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaatauvaara oooqoo tida vaidi maisaivo vaidiia rupertuduu putuuvoono mmaanai kuaiveera Piratuusaa yaparairavai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya yoketaama varira aataruuvaa nakaaraivaa ngia rupertuduu putuduu Anutuuqo iva putuuvakidiri inna tuduu diiteeravai. Vaa ta ivaa teeda ivaara ngii gaa ngii miaunnano. ¹⁶ Aa ngia taa vaidi aavo yuku maisauvaa tuqinnama kioovo Yisuu Kirisiinna nnutuuvaara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yaagueeqama varivai. Vaa ngia inna teeda rikiaavai. Ivo Yisuunnara kutaavaivee kiaa kioo diitoo yoketaama ari vookaraama ngii avuuvau nuaivai.

¹⁷ Ni seenayaso, vaa na makee rikiaunoo. Ngieeta ngii kieetaiyaatama hama Yisuunna arinaima teerama kiada maisa aataruuvaa inna iiravai. ¹⁸ Nnaaru Anutuuqo ari forofetaa mmuakiaaya kiaa mmioo tunoo: Fai na mmataama kiaa vaidiivo fai mmamma nniitareeraivaa varaanaravaivee, tuduu forofetaiya gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaugiataama kaanaivo vairavai. ¹⁹ Itaama vaiki ai Anutuuqo ngii mminnamminnaa

maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. ²⁰ Yaagueeqaivo Udaanga Anutuuqaasidiri tuoo ngiisi vaino ngii yoketaaki-aveeraivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. Anutuuqo vaa ngiyyara mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna titano ngiisi tiinarivaara ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiatee. ²¹ Ivo ngiau aapu mmanammanna hara kioo varioo suai nnaagiai Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa karaasa iinara suaivaki fai kava tiinaravee. Nnaaru Anutuuqo ivaara ari forofetaa yoketaiya kua kua teerama kioovaa iya kua mmuduu rikiada gionna kiaapuuya kua mmiravai. ²² Ari forofetaa voovai Musiiva tunoo: Ngii Udaanga Anutuuqo ni titoneema fai ngiini forofetaa voovai titano tiinaravai. Ivo fai ngii oyaivakidiri diitaanaravai. Diitanai ngia iva tii kua mmuakiaavai rikiatee. ²³ Gionna kiaapu voovai ii forofetaa ivo tii kuaivaa hama rikiai voovai fai Anutuuqo inna kuaivaa rikiaiyakidiri inna vitoo voovau kioo inna rupuutu kino putinaravaivee. Musiiva itaa kua tiravai. ²⁴ Mmuakiaa forofetaa Anutuuqaa kuaivaa kua mmiraiya Samueeraakidiri ngioo ngioo inna nnaagiai varuu forofetaiyaatama aa ta variaunna suai aavaara tiravai. ²⁵ Anutuuqo ari kua kutaivaa ngiyyara ari forofetaiya kua mmuuvaa ngieeta rikiada varaavai. Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ngii rubuungainna rikioovaa ngieeta rikiada varaavai. Nnaaru Anutuuqo Aparahaamaa tunoo: Fai i sidinnaidiyyakidiri fai na tinai mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaya yoketaama variaaravaivee. Anutuuqo Aparahaamaa itaa kua tiravai. ²⁶ Ivaara Anutuuqo ari mmoori vareera ngiaammuaavua mmataama kioo ngiyyarannaadee titooduu tiiravai. Ngiiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada yoketaama variateeraivaara inna titooduu tiiravaivee. Petorooso Isarairaiyaata kuaivaa itaa kua tiravai.

4

Vaidiyya kuaivaa Petoroosaya Yuvuaanayaki yapeeravai

¹ Petoroosooya Yuvuaanaya gionna kiaapuuya mmayaayaivaa kua mmida varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyyaatama nuunaira nnau pinaivaara dira vaidi kieetaivoota vaidi Satuukaiyaatama ivaitanaasi nniravai. ² Nnida ivaitanaara iya nnannateeravai. Yisuuva putuduu Anutuuqo tuduu kava diitoo mmayaayaivaa ivaitana gionna kiaapuuya kua mmuuvaa iya nnannateeravai. Yisuuva putuuvakidiri diitoo mmayaayaivaa gionna kiaapuuya rikiada yaata utida tunoo: Yisuuva vaa diiteeravaara tida mmuakiaa gionna kiaapu putuuiya fai diitaaravaivee, tuuvaara iya nnannateeravai. ³ Iya nnannatooduu rikiada Petoroosaya Yuvuaanaya vitada kati oovi nnauvaki yapeeravai. Yapa kioodoo iya tooduu suaivo vaa haatapooduu rikiada ivaitanaaki kua yapaara suaivo hameetauduu turaivee kua kiada kati oovi nnauvaki ivaitana yapa kieravai. ⁴ Ivaitana Yisuuva kava diitoo mmayaayaivaa tuuvaa vaa kaayau gionna kiaapuuya rikiada kutaavaivee kua kiada ngiari ausaiyauvaa hanigieeravai. Hanigiooduu iya vaidiyya nnaasu jaaruduu kaayau (5000) variravai.

⁵ Vauya patauduu Yutayaiya kieetaiyaatama yokovaiyaata kua mmaanna kua mmi-raiyaatama Yerusareema nuunaida variravai. ⁶ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Anaasoota inna seena Kayapaavaatama Yuvuaanoota Aresadereevaataama Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiivaa kata vayaa vooyaataama iya tasipama nuunaida variravai. ⁷ Nuunaida varida Yisunna kua varada nuairaivaitanaara tuduu numa iya tammaivaki dida vauduu ivaitana yaparaida tunoo: Ngia dataama kiada vaidi yuku maisauvaa tuqinneeravainnee? Datai yaagueeqavai ngiisi vainnee? Gia nnutuvai ngia tudunno inna tuqinneeravainnee? tiravai.

⁸ Tuduu rikioo Petoroosaa aakiaivaki Mmannasa Yoketaivo suvuauduu rikioo iya kuaivaa sai tunoo: Isarairaa kieetaiyaata yokovaiyaatama ni kuaivaa rikiatee. ⁹ Vaidi yuku maisauvo kati ivo yoketaama hara kioo varioo nuaivaaraida ngia ti yaparakiaannee? Ivo dataama kioo safuuma itaama variivaaraida ngia ivaaraida ti yaparakiaannee? ¹⁰ Mo fai ngia kutaa tuanaa ivaara ti yaparaida ngia mmuakiaayaata mmuakiaa Isarairaa

gioonna kiaapuuyaatama aa kua aavaa rikiaravai. Nasareeta diaa vaidi Yisuu Kirisiinna ngia yatari sagaivau haara kioovaa Anutuuqo tuduu kava diitoovaa nnutuuvaa kiaanaduu inna yaagueeqaivaura aa vaidi yuku maisa aavo diiteeravai. Diitoovoona aa ivo ngii avuuyauvunu dioo vaikio inna yukuuvo yoketainoo. ¹¹ Anutuuqaa kua fafaara voovai vainno Yisuunnara tunoo:

Ngia vaidiia sikau nnau heekeeraiyaano
sikau voovai teeda
maisavaivee kiaa kiada pikiaavai.
Yaagueeqa yatariivaa pupukiaivaa mmaara
hara kiaa kuabaivaa roosiima
ii sikau ivo nnau ipunnaivaki vaivo
inna yoketaavaivee.

Anutuuqaa kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹² Ivoono nnaasu ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Hama gioonna kiaapu voovoona mmuakiaa mmatayaa variaiyakidiri Anutuuqo inna nnutuuvaa ti kiaa ti mmiivoono ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikiada kua yeena rau kioo vaidiiaano Petroosooya Yuvuaanaya hama aatuurama kiada kuaivaa yaagueeqama kiaa mmuuvaa teeda nnikiarairavai. Iwaitana hama yanaa taavaitana mmanna kumina vaidivaitana varuuvaara kieeta vaidiia rikiada nnikiarairavai. Nnikiaraida ngiari yaata utiraivaki arinaima rikiada kiaanoo: Iwaitana Yisuunna tasipama nuaira vaidivaitanavee, kiaanoo. ¹⁴ Vaidiivaa Petroosooya Yuvuaanaya tuqinnoovoona ivaitana tasipama dioo vauvaa iya teeda hama ivaitana sai kiaara kuaivootairavai. ¹⁵ Hama ivaitana sai kiaara kuaivootauduu iya Petroosaya Yuvuaanaya tuduu ivaitana nuunauvakidiri pikiada mmaanai vuduu ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: ¹⁶ Aa vaidi aavaitanaara ta aaniivai iikiaarannee? Iwaitana Anutuuqaa mmoori ari vookarivaa iikiaivaa vaa mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaiya taavaivee. Hama ta yopeema ivaara kiaara: Hama iya iikiaavaivee, kiaravee. ¹⁷ Sa gioonna kiaapu vooya ivaitana iikiaa mmooriivaara rikiaateeraivaara kii ta ivaitana yaagueeqama kiaa mmida kiaara: Sa kava inna nnutuuvaa tasipama gioonna kiaapuuya kuaivaa kiaa mmiatee, kiaravee.

¹⁸ Iya itaa kua kiaa kiada Petroosaya Yuvuaanayara tuduu kava iyasi nnuduu rikiada iya yaagueeqama tunoo: Sa gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa tasipama inna kuaivaa kiaa mmida sa inna mmayaayaivaa iya kiaa kookieekiatee, tiravai. ¹⁹ Tuduu rikiada Petroosooya Yuvuaanaya iya kuaivaa sai tunoo: Ngiengieenoo aa kua aavaa yaata utida rikiaatee. Dee kuavainno safuunnee? Ta Anutuuqaa avuuvau ngii kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? Vara ta inna avuuvau inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivo inna yoketaavainnee? ²⁰ Ta titi avuuyauvaa teeda titi yaataiyauvaadiri rikioo kuaivaara hama ta yopeema pikiada kua seemuaa variaaravaivee, ²¹ tuduu rikiada vaidiia nuunaida kua yeena rauya vo kua vo kuaiyauvaa kava yaagueeqama iya kiaa kiada mmaanai titooduu viravai. Gioonna kiaapuuya ivaitana uu mmooriivaa rikiada Anutuuqaara kua yoketaivaa tuuvaara kua yeena rau vaidiia ivaitana ruputuaara aataruuvaa buauduu hameetairavai. ²² Vaidiivaa ivaitana Anutuuqaa mmoori ari vookaravuaa iida inna tuqinnoo vaidiivaa nuanuuvo taara vaidi yuku yaaku taika kioodoo (40) kogoga variravai.

Gioonna kiaapuuya yaagueeqama variaaraivaara yaaku vareeravai

²³ Vaidiia nuunaida kua yeena rauya Petroosaya Yuvuaanaya mmaanai titooduu vida ivaitana ngiari seenaiyasi kava vara ranada vida Anutuuqaara puara kati hudeera kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama ivaitana kiaa mmuu kuaivaa ngiari seenaiyaata kiaa mmiravai. ²⁴ Kiaa mmuduu rikiada mmuakiaaya nuunaida varida yaaku varada Anutuuqaata tunoo: Udaanga-o, a mmuakiaa ngiau mmataivaa iima kiee nnoori sorovuaravuaa iima kiee mmuakiaa mminnamminnaayavai ivaki vaiyauvaa iima kiee

iyauvaara diannakuavee. ²⁵ A Mmannasa Yoketaivaa tuduu tuuvoono i mmoori vareera vaidi ti rubuungaa Davuitinna yaataivaki kiaa mmuduu fafaara roo tunoo:

Mo aaniira ngiari voopinnaa vaidiiya
pinaama nnannateeravainnee?
Mo aaniira gioonna kiaapuuya
inna mmaarau kua tida kua yeena rau kioodoo
hama kaanaivootairavainnee?

²⁶ Mmatayaa diaa kieetaiya teerama kioodoo
gioonna kiaapuuyara diraiya nuunama kiada
Udaangaivaata ari mmataama kioo vaidiivaatama
rapuaara iiravaivee.

Davuitiiva itaa kua tiravai. ²⁷ Kutaa tuanaavee. Herootoota Podii Piratuusootama ngiari voopinnaayaata gioonna kiaapu Isarairaiyaatama aa yoosinna aavaki Yisuunna mmaara nuunairavai. Yisuuva i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai vaa eenoo inna mmataama kieeravai. Iya inna mmaara nuunairavai. ²⁸ Anutuuqo eenoo tauraa inna ruputuuteera mmataama kioovaugiataama iya nuunaida iiravai. Hama a yaagueeqainna ivaara ee-oo kiannatiri. Hama iya nuunaida Yisuunna ruputuuaatirivee. ²⁹ Udaanga-o, aanna makee vaidiiya avaikarai kuaivaa tiiki yapa kiaivaa a arinaima rikiee ivaara yaata utuee ta i mmoori vareera vaidiiya a ti tinai ta hama aatuuraida yaagueeqama i mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaaravee. ³⁰ Ai yaagueeqaivaa ti mmiee a tinai i mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaa Yisuunna nnutuuvaa ta tida inna yaagueeqaivaura gioonna kiaapu nniitaraiya utikiai diitaaravai. Fai ta ari vookara ari vookarai mmooriyauvaatama itaama iikiaravaivee.

³¹ Iya itaama yaaku vara taika kioodoo rikioo iya nuunaida varuu nnauvo korokorooduu Mmannasa Yoketaivo mmuakiaayaki suvuau kioodoo iya hama aatutauma kiada Anutuuqaa mmayaayaivaa tiravai. Iya yaagueeqama kiada tiravai.

Gioonna kiaapuuya ngiari mminnaiyauvaa mmuaavau yapeeravai

³² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmuaa ausavai varada mmuaa yaata tinnivai vareeravai. Varooduu gioonna kiaapu voovoona hama ariiyara yaata utuoo ari mminnamminnaiyauvaa ari nnaasu vareeravai. Mmuakiaaya ngiari mminnamminnaiyauvaa ngiari mmi ngiari mmiiravai. ³³ Yisuunna kua varada nuaira vaidi aposorooya Anutuuqaa yaagueeqa ari vookarauvo iya tasipooduu iya Udaanga Yisuu Kirisiiva kava diitooavaara gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmuduu Anutuuqo kati iyara kaayauma yoke-tauduu iya yoketaama variravai. ³⁴ Varuduu hama gioonna kiaapu voovoona kati varioo ariisi vau mminnaiyauvaara buairavai. Aikiooma vairavai. Gioonna kiaapuuyasi nnauyauvoota mmataiyauvoota vauyaano iyauvaa ngiari vo vaidiiya mmi kiada irisai sikauyauvaa varada ³⁵ aposoroo vaidiiya mmuduu teeda varada gioonna kiaapuuya hama mminnaatauya duuyama mmiravai.

³⁶ Itaama vauduu vaidiiivo Riviinna oyaivakidiri diitooavaa nnutuuvo Yoosiipo ari mmataivaa nnutuuvo Kuporoo ivakidiri pikioo nniravai. Nnudu aposoroo vaidiiya ari vo nnutu voovai Panapaaso innara tiravai. Ii nnutu ivaa oyaivo tunoo: Yamaa kua yamaa kua tira vaidivaivee, tiravai. ³⁷ Ivoono vo vaidivai ari mmata saivai mmi kioo irisai sikauyauvaa varoo aposoroo vaidiiya mmiravai.

5

Ananiaasaya Safiraaya unnakua tiravai

¹ Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso ari nnaataivaa Safiraanna tasipama varioo ngiari mmata saivai ngiari vo vaidiiya mmi kioo irisai sikauyauvaa vareeravai. ² Varoo ari nnaataivaa kiaa mmioo ariyara saiyaavai utuoo aposoroo vaidiiya saiyaavai mmiravai. ³ Mmuduu rikioo Petorooso inna tunoo: Ananiaaso, a ai mmata saivaara sikauyauvaa a varoonnaiyauvaa saiyaavai aini kiee saiyaavai ti mmiannano. A ee-oo kiannano Sataango i aakiaivaki suvuaikiai a ivaara Mmannasa Yoketaivaa unnakua kiannano.

Aaniira a itaakiannanee? ⁴ Tauraa hama a vo vaidiyya mmataivaa mmianna suaivaki inna ai mmata tuanaavai. A nnaagiai ivaa vo vaidiyya mmiannani iya irisai sikauyauvaa i mmiaiyouvo inna ai sikauyauvaivee. Mo aaniira ai ausa tinniivakidiri unnakua kiasa kiese sikau saiyauvai yapa kiese saiyauvai ee varaannanee? Hama a mmanna vaidiyya tiyara nnaasu unnakua kiannano. A Anutuugaaraatama unnakua kiannano. ⁵ Ivo itaa kua tuu saivaata Ananiaaso putuoo taikiapoo mmataivau vairavai. Vauduu rikiada gionna kiasa ivaara rikiooya kaayauma aatuuravai. ⁶ Vaidi karaasaiyaano numa buruqaivaadiri Ananiaasaa nnabaivaa rurauma kiada varada oto hau kieeravai.

⁷ Hau kiada iida hokobaida toduu ari nnaataivo numa Yisuunna kua varada nu- auyaata kua tinaree kiasa kioo hama ari vaatiivo putuuvaa rikieeravai. ⁸ Hama rikiooduu Petorooso inna tunoo: Ni giaa ni mianee. Aa sikau aayauvaa ngiingii mmataivaa irisai sikau varaidaa inna aikioovaida ti mmiaannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Yo, ti mmata irisai sikaadaa vaa ta ngii miaunnavaivee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Mo ngia aaniira i vaatiivootama ngia kua yeena raida Anutuugaa Mmannasaivaa iida taara iikiaavainnee? Vaidiyya i vaatiivaa nnabaivaa varada hau kiaya aa mmiaa sipu oyaivaki dida vakiaano. Fai iya i nnabaivaatama varada hakuaravee. ¹⁰ Ivo itaa kua tuu saivaata Safiraava Petoroosaa yuku oyaivaki putuoo taikiapoo vairavai. Vauduu teeda vaidi karaasaiya numa toduu vaa putuduu varada ari vaatiivaa hau kioovaa vainiivau hairavai. ¹¹ Hau kiooduu vaa mmuakiasa ausa hanigiooyaata homoraiyaatama ivaara rikiada kaayauma aatuuravai.

Aposorooya Anutuugaa mmoori

ari vookarauyauvaa iiravai

¹² Aposoroo vaidiyya gionna kiasapuuya avuuyauvunu Anutuugaa mmoori kaayau ari vookara ari vookarauyauvaa iiravai. Uduu rikiada vaa mmuakiasa ausa hanigiooya iya tasipama nuunaira nnau pinaivaa haayaivaa nnutuuvo Soromoonaa Haayaivaki makemakee nuunaida variravai. ¹³ Varuduu rikiada homoraiya aatuuda hama iya tasipama variravai. Iya itaama iidaata iyara kua yoketaivaa tiravai. ¹⁴ Tuduu gionna kiasa ivaara vooyaata ausa hanigiada Udaangaivaara kutaavaivee tuuya numa iya tasipama variravai. ¹⁵ Varuduu aposoroo vaidiyya uu mmooriivaa gionna kiasapuuya teeda rikiada nniitarooya vitada yoosinna vuutaivau mmaataiyauvaa hooti kiada iyauvunu yapa kieeravai. Petorooso nniitarooya vainiivau nuainno varino inna mmannammannaivo iyayaa kuaiveeraivaara gionna kiasapuuya iya vitada yoosinna vuutaivau yapa kieeravai. ¹⁶ Kaayau gionna kiasa Yerusareema vainima varuuyaano ngiari seena nniitarooyaata mmagia maisaiyouvo vooya aakiasa varuuyaata vitada nnuuu Yisuunna kua varada nuairaiyaano mmuakiasa tuqinneeravai.

Vaidi kieetaiyaano aposorooya maisama iiravai

¹⁷ Tuqinnooduu vaidi kati Anutuugaara puara hudeera kieetaivoota mmuakiasa ari seena Satuukaiya aataruuvau nuayaata iya aposorooyanikaraama iikiaaree kiasa iyara kaayauma iya nnannatooduu iya utuaraivaara kua yeena rairavai. ¹⁸ Kua yeena rau kiada ngiari ngiaammuauya tuduu oro iya utida iya vitada oovi nnauvaki yapa kieeravai. ¹⁹ Yapa kiooduu heena tammauduu Udaanga Anutuugaa aangeraa voovoono oovi nnauvaa sipuuyauvaa hatuaa kioo aposoroo vaidiyya vitoo mmaanai yapa kioo sipuuyauvaa rau kioo iya tunoo: ²⁰ Vida nuunaira nnau pinaivaki oro dida vaidi aa karaasa varira aataru aavaara kua mmuakiasa yauvai gionna kiasapuuya kiasa mmiatee, ²¹ tuduu rikiada patauduu nuunaira nnau pinaivaki vida karaasa varira aataruuvau kuaivaa gionna kiasapuuya kiasa mmiravai.

Kiasa mmida varuduu Anutuugaara kati puara hudeera kieetaivoota ari seenaiyaatama nnida nuunaida kua yeena raira vaidiyyaata Yutayaa yokovaiyaatama nuunakiateera tiravai. Tuduu numa varida aposoroo vaidiyya oovi nnauvakidiri vitada nnida ngiari avuuyauvunu yapaarivaara ngiari ngiaammuauya titeeravai. ²² Titooduu oro oovi nnauvaki toduu hama aposorooya ivaki varuduu teeda kava vara ranada nnida kua

yeena raira vaidiiya kiaa mmida tunoo: ²³ Ai, ta oovi nnauvaki vida taunnano sipuuyauvo vaa yaagueeqama rau kioo vaikiyai vaidi sipuuyauvaara diraiya homo mmuakiaaya sipu oyaiyauvaki dida vakiaani ta oro sipuuyauvaa hatuaa kiada taunnano hama vaidi voovai ivaki varinoo, ²⁴ tuduu rikiada nuunaira nnau pinaivaara dira kieetaivoota Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaatama iya kuaivaara nnikiaraida yaata utida tunoo: Yisunna kua varada nuaira vaidiiya deedaadiri kuaavainnee? kiaa kiada pinaama ivaara yaata utida kumimakairavai.

²⁵ Kumimakaida varuduu vaidi voovoono numa iya tunoo: Rikiaatee. Vaidiiya ngia oovi nnauvaki yapa kiaiya vaa nuunaira nnau pinaivaki dida vaidi mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaano, ²⁶ tuduu rikioo nuunaira nnauvaara dira kieetaivo ari seenaiya vitoo vioo aposoroo vaidiiya vitada kava vara ranada nniravai. Hama iya yaakuuyauvunu yeena rairaida pikiada gioonna kiaapuuya sikauyauvaa habati kagaari kiada ti rivoo kiaa kiada aatuuda kati yaagueeqama iya utida tadadama vitada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Iya aposorooya vitada numa kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu yapa kioodoo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono iya yaparainno tunoo: ²⁸ Ta yaagueeqama ngii kiaannano: Sa ii vaidi ivaa kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaannaduu vaa ngia mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusareema variaya kiaa mmiravai. Ngia ii vaidi ivo putuuvaa kuaivaa tiiki yapaaree kiaa iya kiaa mmiravaivee, ²⁹ tuduu rikioo Petoroosoono ari seena vaidi aposorooyaraatama inna kuaivaa sai tunoo: Ta Anutuuqaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiaravee. Hama fai ta mmatayaa diaa vaidiiya kuaivaa rikiada iikiaravee. ³⁰ Ngia Yisunna yatari sagaivau haara kioodoo ti rubuungainna Anutuuqoono inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai. ³¹ Diitooduu Anutuuqo inna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kioodoo ti kieetavai varioo ti vitoo yoketaivau yapaanaravai variravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiakio Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaara Yisunna vitoo ari yaaku yaadudainningiaa yapa kieveravai. ³² Vaa ta teeda arinaima rikiada ngii kiaa kookieekiaunnaano. Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiyaiya Anutuuqo ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmikio varii Mmannasaivootama ii kua ivaa ngii kiaa kookieekiaunnaano, tiravai.

³³ Tuduu rikiada kua yeena rairaiya iya kuaivaa rikiada pinaama iya ausaiyauvo nnannatooduu teeda iya ruputuaara uduu teeda ³⁴ iyakidiri Farisai vaidi voovai nnutuuvo Kamarieero diiteeravai. Ivo kua mmaanna kiaa mmira vaidivai gioonna kiaapuuya innara yoketaavaivee tuuvoono diitoo tunoo: Aa vaidi aaya kiisa sui mmaanai titakiai kuatee, ³⁵ tuduu rikiada mmaanai titaa kioodoo vida kioodoo Kamarieero kua yeena rairaiya tunoo: Isarairaa vaidiso, ii vaidi iyara ngia iikiaaraivaara tuqinnama yaata utuatee. ³⁶ Nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Tiuutaaso diitoo tunoo: Na vaidi yokovaa kieetavaivee, tuduu vaidi kaayau (400) inna nnaagiai nuairavai. Nuauduu vaidiiya inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuairaiya raubiriiravai. Raubiruuduu inna nnutuuvoota inna mmooriivootama taikieravai. ³⁷ Taikooduu nnaagiai gioonna kiaapuuya nnutuuuyauvaa fafaara roo suaivaki Karirayaa vaidi voovai nnutuuvo Yutaaso ivo kieeta vaidiiyara ooqoo tuuvoono diitoo vaidi vooya inna nnaagiai nookiateera kiaa vitoo nuauduu vaidiiya inna ruputuduu putuduu inna nnaagiai nuauya raubiriima kieveravai. ³⁸ Ivaara aanna makee ta kiaunna aavaara na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Sa iya utuatee. Iya pikiaatee. Fai iya mmoori oyaivo mmatayaiyakidiri nnino fai taikaanaravee. Fai iya mmoori oyaivo Anutuuqaasidiri tiinai hama ngia yopeema iya yaataraaravaivee. ³⁹ Fai iya mmoori oyaivo Anutuuqaasidiri kutaa tiinai fai ngia mmoori maisivaa iyara iikiaaree kiaa fai ngia Anutuuqaaraatama iikiaravee, tiravai.

⁴⁰ Iya Kamarieero itaa kua tuuvaugiataama rikiada aposoroo vaidiiyara tuduu nnuuduu teeda ngiari ngiaammuauya tuduu iya ripiima kioodoo teeda yaagueeqama tunoo: Sa ngia ii vaidi ivaa Yisunna nnutuuvaa kiaa kookieeda kua mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee, kiaa kiada mmaanai titeeravai. ⁴¹ Titooduu rikiada aposoroo vaidi-

iya nuunauvakidiri pikiada mmaanai vida iya Anutuuqaa mmooriivaara yaagueeqauduu too Anutuuqo iyara yoketauduu teeda vaidiiya Yisuunnara kiaa kookieeda tuuvaara iya ripuuvaara hama iya mmamma maisairaida kaayauma sirigairavai. ⁴² Mmuakiaa suai iya nuunaira nnau pinaivakiaata gioonna kiaapuuya nnauyauvakiaatama varida Yisuunna kua mmayaayaivaa iya makemakee kiaa mmida tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidiiyo Yisuuvavee, tiravai.

6

Vaidi vooya iya tasipama mmoori vareeravai

¹ Suai nnaagiai voovaki gioonna kiaapu vooya aposoroo vaidiiya kuaivaa rikiada ausa hanigiada iya tasipama varuduu iyakidiri Yutayaa gioonna kiaapu vooya Ereengaa kuaivaa tuuyaano Yutayaa gioonna kiaapu mmaayootaa vooyara nunuraanurai tiravai. Iya muaada gionnaiya mmuaa suai mmuaa suai makemakee sikauyauvaa mmida Ereengaa kua tuu gioonna muaadaiya vo suai mmida vo suai pikioovaara nunuraanurai tiravai.

² Tuduu rikiada aposoroo vaidiiya yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu mmuakiaayara aayanna tuduu rikiada nnuduu teeda iya tunoo: Ta Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmira mmooriivaa pikiada sikauyauvaa jaarida duuyama muaada gionnaiya mmira mmooriivaki kuaaraivo inna hama yoketaivai.

³ Ti seenayaso, itaama vainai ngiengieenoo ngiingiiikidiri vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kiki ai teeda ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. Vaidi tinni yoketaakiaiya yoketaama variaavo Mmannasa Yoketaivo iyaki variiya mmataama kiada ti kiaa ti mmikiai ta sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa iya mmiaaravai. ⁴ Mmi kiada fai teteenoo yaaku vareera mmooriivaaraatama Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmira mmooriivaaraatama nnaasu yaata utida iikiaravaivee, tiravai.

⁵ Aposoroo vaidiiya itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapuuya iya yoketauduu rikiada vaidi yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmataama kieeravai. Vaidi voovai nnutuuvo Sitipaano Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuduu Anutuuqaa Mmannasaivo inna suvuauduu variravai. Iya inna mmataama kiada voovai nnutuuvo Piriipaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Porokoronna mmataama kiada voovai nnutuuvo Nikonoraa mmataama kiada voovai nnutuuvo Timoonaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Paramenaasaa mmataama kiada voovai yoosinna Adiookiaa diaa vaidiivaa nnutuuvo Nikoraasaa mmataama kieeravai. Ivo tauraa ari voopinnaavai kumimakama varioo nnaagiai Yutayaiya uu aataruuvaa too ivoota inna kuatauduu too iya uu aataruuvau viravai. ⁶ Vaa ausa hanigiooya ii vaidi iya vitada nnuduu aposoroo vaidiiya sikauyauvaa duuyama mmira mmooriivaa vaa iya mmataama kioovaara iyara yaaku varada iyayaa yaakuuyauvaa utiravai.

⁷ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varuduu kaayauya rikiada ausa hanigieeravai. Yerusareemaivaki varuu vooya rikiada ausa hanigiooduu kava vooya rikiada ausa hanigiooduu mmannammanna itaama rada ausa hanigia rada Yisuunna aataruuvau viravai. Vuduu kaayau vaidi Anutuuqara kati puara hudeeraiyaatama rikiada ausa hanigiada mmuai aataruuvau viravai.

Vaidiiya Sitipaanaa vitada kua pinaana yapeeravai

⁸ Anutuuqo Sitipaanaara kati yoketaama innara yaata utuoo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iinno variravai. ⁹ Iinno varuduu teeda vaidi vooya yaagueeqama inna ooqoo tiravai. Sitipaanaara ooqoo tuu vaidiiya mmuaa nuunaira nnauvaki vira vaidiiyavee. Iya nuunaira nnauvaa nnutuuvo tunoo: Sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngiari yaata utiraiyauvunugiataama kati nookiaaraivaara irisai sikauyauvaadiri vaa yookaama kiaiya inna iya nuunaira nnauvovee, tiravai. Iya Yutayaa vaidiyavee. Vooya yoosinna voovai nnutuuvo Kureenadiri nnuduu vooya yoosinna voovai nnutuuvo Aresadiriadiri nniravai. Iyaatama vaidi vooya mmata voovai

nmutuuvo Kirikiaadiri nnuuyaatama vooya mmata voovai nmutuuvo Asiaadiri nnuuyaatama Sitipaanaata kua yaagueeqama tiravai. ¹⁰ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivo tinni yoketaa ari vookarauvaa inna mmuduu rikioo kuaivaa tuduu rikiada hama yopeema inna kuaivaa yaatareeravai.

¹¹ Hama yopeema inna kuaivaa yaatarada oro vaidi vooya hataumaki nnammari kua nnammari kuaiyauvaa kiaa mmida tunoo: Ngieenoo nuaida varida gioonna kiaapuuya ataa kua kiaa mmida kiatee: Ta rikiunnano ivo Musiinnaraata Anutuuqaaraatama koonnama kua tiivaivee, kiatee. ¹² Iya itaa kua tuduu rikiada oro kiaa mmida varuduu gioonna kiaapuuyaatama vaidi yokovaiyaata kua mmaanna kiaa mmira vaidiiyaatama ii kua ivaa rikiooduu pinaama iya ausaiyauvo nnannateeravai. Nnannatooduu rikiada iya numa Sitipaanaa puaisa utida vitada oro kua yeena raira vaidiia avuuyauvunu yapa kieeravai. ¹³ Yapa kiada vaidi vooya innara unnakua tira vaidiiyara maavee tuduu nnida innara unnakua tida tunoo: Aa vaidi aavo makemakee ti nuunaira nnau pinaa yoketaa tuanaivaaraata Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tiivai. ¹⁴ Vaa ta inna kuaivaa rikiannaduu ivo tunoo: Nasareetaa vaidi Yisuuva fai ti nuunaira nnau pinaivaa havaratoo Musiiva nnaaru aataru ti mmuuyauvaa hanigiano ari vookaraama vainaravaivee, tiravai. ¹⁵ Iya itaa kua unnakua tuduu rikiada mmuakiaa ivaki varuu gioonna kiaapuuya Sitipaanaa teeda nnaasu vauduu too inna oori nnikiivo hanigioo ari vookarainno aangeraivaa oori nniki roosiima vairavai.

7

Sitipaano vaidi kieetaiya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Vauduu too Anutuuqara kati puara hudeera kieeta vaidi voovoono Sitipaanaa yaparainno tunoo: Iya kiaa kuaivo kutaa kuavainnee? Vara unnakuavainnee? ² tuduu rikioo ivo sai tunoo: Ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, ni kuaivaa rikiatee. Nnaaru ti rubuungo Aparahaamo hama yoosinna Haraana virama kioo homo Mesopotamiaa varuu suaivaki Anutuuqo inna oyaivo ari vookarauvoono tuma innaata kua tiao ³ tunoo: Ai seenaiyaata ai mmataivaatama pikiee yoosinna voovai na i vitainai oro ivaki varianee, ⁴ tuduu rikioo Aparahaamo mmata Karatiaa pikioo oro yoosinna Haraana varududuu inna koova putuduu rikioo Anutuuqo inna titooduu aanna makee aa ta variaunna mmata aavakira nniravai. ⁵ Ngioo ngioo numa aavaki varuduu ii suai ivaki hama Anutuuqo mmata vovaata kiisa vookiata inna mmiravai. Ivo hama nnaakara mmateerama kioo kati varuduaata Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai yapooma na aa mmata aavaa i mmiee i uru nnaakaraiyaatama mmimaravee, ⁶ kiaa kioo vo kuavai inna kiaa mmioo tunoo: Fai tauraa i uru nnaakaraiya ngiari voopinaiya mmataivaki oto varikiyai fai iya mmuaararai mmooriivaa iya mmida hama sikau irisaiyauvaa iya mmiraida mmamma nniitaraiyauvaa iya mmiaaravai. Fai iya itaama iima rada varia rada vikio vioo kaayau nuanu (400) taikaanaravai. ⁷ Iya mmoori mmiaa gioonna kiaapuuya fai na irisai maisaivaa iya mminai fai i uru nnaakaraiya ngiari yaatu ii mmata ivaki pikiada kava vara ranada numa aa mmata aavaki varida ngiari ausa mmuduuya mmuakiaayauvai ni miaaravaivee. ⁸ Anutuuqo itaa kua kiaa taika kioo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa vitainno kua yeena rainno tunoo: Fai ngia ivaa teeda kiaara: Anutuuqo kutaa tuanaa ari kua yeena rau kioovaa iikio kaanainoo, kiaaravee, tuduu nnaagiai Aparahaamo mmaapu Isaakaa mmata kiooduu yaaku saivai karasaidiri taaravooma suaivo taika kiooduu inna mmammaivaa hatokeeravai. Hatoka kiooduu nnaagiai Isaako Yakoopaa mmata kioo inna mmammaivaata hatoka kiooduu nnaagiai Yakoopoono ti rubuungainna yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana mmata kioo iya mmammaiyauvaatama hatokeeravai.

⁹ Hatoka kiooduu iya ngiari kataivaa Yoosiipaara ngiari gioova innara mmuduuya ruuvaara iya nnannatooduu vitada ngiari voopinnaa vaidiia mmida sikau irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu rikiada iya Yoosiipaa vitada oro Iyiipa kiooduu varioo ari vo vaidiivaa mmooriivaa varooduu hama irisavaa inna mmiravai. Hama mmiraida maisa

mmooriivaa inna mmuduu Anutuuqo inna tasipama varioo ¹⁰ inna vitoo yoketaivau inna yapeeravai. Yapa kioodoo Yoosiipo Iyiipa kieetaivaa Faraunna tasipama varuduu Anutuuqo tinni yoketauvaata yoketaama variraivaatama inna mmiravai. Mmuduu rikioo Farauva Iyiipa mmataivaaraata ari yoosinna mmuakiaa mminnaiyauvaaraatama tuduu Yoosiipoono haitatuuravai.

¹¹ Haitatuunno varuduu mmuakiaa mmata Iyiipaivakiaata Kanaanaivakiaatama aara-reera suaivo nnuduu gioonna kiaapuuya pinaama yeenna rauduu ti rubuungainnaatama hama yeennaatairavai. ¹² Hama yeennaatauduu rikioo Yakooopo tunoo: Vaa na rikiaunoo. Iyiipa kaayau yeennaiyauvaa yapa kiaiyauvo vainoo, kiaa kioo ari mmaapuuya ti rubuungainna titoodoo iya tauraa mmuaaneetu ivaki yeennara viravai. ¹³ Oro varada numa nneeda varida kava nnaagiai vuduu rikioo Yoosiipo numa iyaata kua tiao tunoo: Hama aanna ngia ni taavai. Na aanna Yoosiipovee, tuduu rikioo Farauva Yoosiipaa seenaiyara arinaima rikioo iya teeravai. ¹⁴ Tooduu rikioo Yoosiipo ari koonna Yakooopaara tiao tunoo: Vida tikio ari seenaiyaatama vitoo aapi niisi ngiaivee, tuduu rikiada vida kiaa mmuduu rikioo Yakooopo ari seenaiya kaayau (75) vitoo nniravai. ¹⁵ Ngioo ngioo numa Iyiipa ivaki varioo putuduu ti rubuungainnaatama putiravai. ¹⁶ Putuduu iya uru nnaakaraiya iya nnabaiyauvaa varada kava vara ranada oro ngiari mmata Sikeema ivaki hau kieeravai. Nnaaru vaa Aparahaamo sikauyauvaadiri yookaama kioo Amoroonna oyaivakidiri mmata nnauvaa varoovaki iya nnabaiyauvaa hau kieeravai.

¹⁷ Hau kioodoo Anutuuqo Aparahaamaa ari kua kiaa teerama kioo kiaa mmuu kuaivaa kaanaivo vainara suaivo vainima vauduu iya tafaayoovainna Iyiipa kaayau variravai. ¹⁸ Varuduu nnaagiai ari vo kieeta voovoona tauraa Yoosiipo yoketaama uu mmooriivaa hama rikioovoona gioonna kiaapu Iyiipa varuuyara diravai. ¹⁹ Dioo vainno iya tafaayoovainna unnakua tiao mmoori maisivaa iya mmioo iya tuduu ngiari nnaakara meedi ikiataa mmata kiooyauvaa vitada mmaanai kagaari kioodoo putiravai. ²⁰ Iyauvaa kagaaruu suaivaki Musiinna kaano inna mmata kioo tooduu yoketaira nnaakaravai uduu rikioo vitoo hatauma ari nnauvaki yapa kioodoo taaravooma kuraaga taika kioodoo ²¹ vitoo mmaanai yapa kioodoo Faraunna raunnaivo inna too ariyara vitoo ari mmaapuvai roosiima viriravai. ²² Virududuu yokoodoo Iyiipa vitaira vaidiia ngiari tinni yoketaa mmuakiaayauvai inna kiaa mmuduu ivo kieetavai roosiima varioo kuaivaa yoketayoketaama kua tiao ari mmooriivaa ari vookaraama iiravai.

²³ Musiinna nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo rikioo (40) ivo ari seena Isarairaiya taanaree kiaa vioo ²⁴ tooduu Iyiipaa vaidiivaa sai rupuutu kioodoo putiravai. ²⁵ Putuduu Musiiva yaata utuoo tunoo: Anutuuqoono kieetavai ni mmataama kinai na gioonna kiaapuuya Iyiipaiyasidiri iya vitee yoketaa yoosinnaivaki yapaaneera ni mmataama kioo kuaivaa iya arinaima rikiaaravee. Na mmoori iikiau aavaa arinaima teeda rikiaaravee, kiaa kioo varioo rikiooduu hama iya arinaima rikieeravai. ²⁶ Hama iya arinaima rikiooduu vauvo patauduu numa tooduu Isarairaa vaidivaitana rapuduu rikioo iya rapiraivaa uuda raine kua iya tunoo: Vaidiso, rikiaatee. Ngia mmuaa yoosinnaayavee. Ngia aaniira ngiingiiita ngiingiiitama rapuaannee? ²⁷ tuduu rikioo vaidiivo inna seenaivaa puaisa rupuutuovoona numa Musiinna feeno inna yaparainno tunoo: Mo gionno i tikiainna a tiyara haitatuunna diannaikua a numa kua pinaivaa tiiki yapaannanee? ²⁸ A nau Iyiipaa vaidiivaa rupuutuduu putuneema ni rupuutarainna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Musiiva aatuunno iya pikioo Iyiipa mmataivaata pikioo vioo vioo oro mmata Mitiaana variravai. Ari voopinnaa vaidivai oro ivaki varioonnonno mmaapu taarama ivakidiri mmateeravai.

³⁰ Mmata kioo varududuu nuanuuvo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioodoo (40) Musiiva mmanna gaanga yoosinnaivaa vainima taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaki dioo vainno tooduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo tooduu haitatuunnonno tooduu hama yatariivaa apuuyauvaa ikiaivo tooduu aasannauduu rikioo aangeraivo ivakidiri inna too vairavai. ³¹ Inna too vauduu too nnikiarainno vainidiri oro taanee kiaa vuduu rikioo

Udaanga Anutuuqaa kuaivo ivakidiri tunoo: ³² Na i rubuungainna Aparahaamo Isaako Yakoopainna Anutuuqovee, tuduu rikioo Musiiva aatuunno biribiriinno ivaki hama inna taatauduu rikioo hama teeravai. ³³ Hama tooduu rikioo Udaangaivo inna tunoo: Vaa na aavaki diauvaara aa mmata a dianna aavo ari vookarai yoketaa tuanaavai vainoo. Ivaara ai yukuuvaitanau uyuannaivaitana utu rada kiee kati dianee. ³⁴ Vaa na taukai Iyiipaiya ni gionna kiaapuuya ruputuaani na iya rateera akuaivaa rikiee iya vitee yoketaivau yapaanara tummuauvai. Anna makee na i titanai diitee mmata Iyiipara kuanee. Udaangaivoono Musiinnaata itaa kua tiravai.

³⁵ Ii vaidi Musiinna ivaa gionna kiaapu Isarairaiya ooqoo tida inna yaparaida tunoo: Gioono i tikiainna a gionna kiaapuuyara haitatuunna diannaikua a kua pinaivaa iyaki yapaannanee? tuuvaa vaa Anutuuqoono tuduu iyara dira kieetavai varioo iya vitoo yoketaa yoosinnaivaki yapaanara variravai. Anutuuqo tuduu yatariivaa apuuyauvakidiri ikiaivo too varuduu apuuvo hama aasannauvakidiri aangeraiivo ivaara innaata kua tiao kua kookieema kieeravai. ³⁶ Ivoono gionna kiaapuuya Iyiipaivakidiri vitoo vioo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa Iyiipaivakidiriiaatama nnoori sorovuaraivaa nnutuuvo Kookee Nnoori ivakidiriiaatama mmanna gaanga yoosinnaivakidiriiaatama iiravai. Ivo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) mmanna gaanga yoosinnaivaki itaama iiravai. ³⁷ Ii vaidi Musiiva ivoono gionna kiaapu Isarairaiya kua mmioo tunoo: Anutuuqoono ni titaikiai na forofetaa vaidivai diauneema fai nnaagiai vaidi voovai titano tuoo ngiikidiri diitaanaravaivee, tiravai. ³⁸ Ivoono Isarairaa gionna kiaapuuya nuunaida mmanna gaanga yoosinnaivaki varuuya tasipama variravai. Ivoono ti rubuungainna tasipama varioo taapi Sinaivaidiri aangeraiivo innaata kua tiao Anutuuqaa kuaivaa inna kua mmuuvaatama tasipama variravai. Ii kua iyauvo vaiyauvaa ta rikiada iida ta yoketaama variaariyauvaa Musiiva ti kua ti mminaraivaara vareeravai.

³⁹ Musiiva Anutuuqaa kuaivaa rikioo ti rubuungainna kua mmuduu iya ooqoo tida mmooka hanigia inna mmida kava vararanada Iyiipa kuaaraivaara yaata utiravai. ⁴⁰ Yaata utida varida Musiinna vayaanna Aroonaa tunoo: Tiini unnakua anutuu vooyauvai iima kinai iyauvoono ti maavee tikiai ta iya kiaivaugiataama kuaaravee. Musiiva Iyiipadiri ti vitoo nnuuvo mo deepiinno kuainnee? Ivo datainno varikiai ta hama inna taunnanoo, ⁴¹ kua kiada unnakua anutuuva puara burimakau nnaakara roosiima iima kiada innara puariyauvaa huda kiada ngiari yaakukidiri iima kioovaara buusa nneeravai. ⁴² Nnooduu rikioo Anutuuqo mmooka hanigia iya mmioo iya pikioo uduu rikiada iya suai kuraaga aakiapuayauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iyauvaara tunoo: Ti anutuuuyauvaivee, tiravai. Ivaara nnaaruua forofetaiya yanaiyauvunu fafaara reeda tunoo:

Gionna kiaapu Isarairaayaso,
ngia taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuyauvaki (40)
mmanna gaanga yoosinnaivaki varida
puariyauvaa ruputu kiada
hudada varuu suaiyauvaki
hama ngia niyara iiravai.

⁴³ Ngia ngii unnakua anutuuva nnutuuvo Morokaa
buruqa nnauvaa apu varada nuairavai.
Ngii unnakua anutuu voovai nnutuuvo Robaanaa
mmannammannaivaa aakiapuaa roosiima
iima kiada apu varada nuairavai.
Ii unnakua anutuu ivaitana mmannammannaivaitana
ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaaraivaara
ngia iima kieeravai.
Ivaara fai na ngii titaa kinai
ari ngieera voopi eeyaara vida
yoosinna Bapuroona yaatarada mmookaki kuatee.

Forofetaiya fafaara reeda itaa kua tiravai.

⁴⁴ Nnaaru mmanna gaanga yoosinnaivaki ti rubuungainna buruqa nnauvaki Anutu-uqaa Mmannasaivo ivaki varuu nnauvaa heeka kiada ivaata apu varada nuairavai. Tauraa vaa Anutuuqo Musiinna buruqa nnauvaara kiasa mmioo vitauvaugiataama ii nnau ivaa heekeeravai. ⁴⁵ Nnaagiai ti rubuungainna ngiari kieetaivaa Yosuaanna tasipama mmata yoketaivaa nnutuuvo Kanaanara vida ngiari giokiaiya buruqa nnauvaa iya mmuuvaa apu varada viravai. Vuduu too Anutuuqo yoosinnaa mmaayootaa gioonna kiaapuuya ruputu vatooodu ngieera vuduu teeda ti rubuungainna iya mmataiyauvaa ravisi varada ivaki variravai. Varuduu buruqa nnauvo iya tasipama vainnonno numa Davuitiiva varuu suaivaki homo vairavai. ⁴⁶ Vauduu too Anutuuqo pinaama Davuitiinnara yoketauduu rikioo ivo inna yaparainno tunoo: Fai neenoo Yakoopaa Anutuuqaa nuunaira nnau tuanaivaa heekaanarannee? Vara hama na heekaanarannee? ⁴⁷ tuduu rikioo Anutuuqo inna ooqoo tuduu nnaagiai inna mmaapu Soromoonoona heekeeravai.

⁴⁸ Mo Anutuuqo ngiau aapu variivoona hama vaidiiya heekeera nnauyauvaki varivai. Nnaaruua vaidi forofetaa voovoona ivaara safuuma fafaara roo tunoo:

⁴⁹ Udaangaivoona tinoo:

Ngiau aapu inna na variaa mmaataivovee.

Mmataivo inna ni yuku reemi reeraivovee.

Datai nnauvai a niini heekaanarannee?

Dee mmaatavau na kati hara kiee varinarannee?

⁵⁰ Mo aa mmuakiasa mminnaa aayauvaa

neenoo iima kiauyauvaivee, tiivaivee.

Forofetaivoona fafaara roo itaa kua tiravai.

⁵¹ Ngia tinni yakee vaidiyavee. Hama ngiingii ausaiyauvaa hanigiaavai. Ngia Anutu-uqaa kuaivaa rikiada yaata duunaiya roosiima iikiaayavee. Ngia ngiingii rubuungainna roosiima haunninniida Mmannasa Yoketaivaa mmooka hanigia mmiaayavee. ⁵² Mo ngii rubuungainnaano dee forofetaayaida hama maisa mmooriyauvaa iya mmuunnee? Mo mmuakiaaya mmiravai. Mo iya vaidi yoketaa tuanaa safuuvo tiinaraivaara kiasa kookieema kiada tuuya ruputuduu putiravai. Aa suai aavaki ngieenoo vaidi yoketaa safuuraivaa inna nnammutuaiya kooyaa inna vitaida inna ruputuduu putiravai. ⁵³ Mo Anutu-uqaa mmaanna tuu kuaivaa aangeraiya tuduu ngia rikiadaata hama ivaa iiki-aavaivee. Sitipaano itaa kua tiravai.

Vaidiiya sikauyauvaadiri Sitipaanaa ruputuduu putiravai

⁵⁴ Tuduu rikiada vaidi kua yeena rauya pinaama innara ausa nmannatooduu avai girikairavai. ⁵⁵ Avai girikaida varuduu too Mmannasa Yoketaivo Sitipaanaa suvuauuduu too reeri ngiau aapuuvaki too vainno tooduu Anutu-uqaa mmeekia ari vookarauvo inna tooduu Yisuuva Anutu-uqaa yaaku yaadudainningiaa duoo vauvo inna too vairavai. ⁵⁶ Inna too vauduu tunoo: Taatee. Na reeri tauko ngiauvo rusitia roo vioo sai ngioo saikio Vaidiivaa Mmaapuuvoo Anutu-uqaa yaaku yaadudainningiaa dioo vainoo, tiravai. ⁵⁷ Ivo itaa kua tuduu rikiada iya puaisakama kai kai tida varida ngiari yaataiyauvaa ramuunnaida akiairauduu seenada vida inna suvuai kieeravai. ⁵⁸ Suvuai kiada utu kiada vida utu raririima rada vida yoosinna tooyavaki kagaari kiada sikauyauvaa habati kiada innayaa kagaariravai. Kagaarida varida vaidiiya inna unnakua tuuya ngiari uyira raira veraayaa uyuuyauvaa rada kiada vaidi karaasivaa nnutuuvo Sauruusaa yuku oyai vainiivau yapeeravai. ⁵⁹ Yapa kiada Sitipaanaa sikauyauvaa habati kiada kagaari kagaariida mmannaana utida ruputida varuduu Sitipaano yaaku varoo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisii-o, ni mmannasaivaa ee varaanee, ⁶⁰ kiasa kioo taikiapa roo toorivu yau haroo pinaama aayanna roo tunoo: Udaanga-o, sa iya mmoori maisivaa ni iikiaivaara yaata utuee iyaki kua pinaivaa yapaanee. Sitipaano itaa kua kiasa kioo putiravai.

8

¹⁻² Ivo putuuvaara Sauruusoo aikioovaivee kiasa kioo ivaara yoketairavai.

Sauruuso ausa hanigieeraiya mmoori maisaivaa iiravai

Vaidi Anutuuqaara yaagueeqauyaano Sitipaanaa nnabaivaa varada hau kiada innara kaayauma rateeravai. Ii suai ivakidiri Sitipaanaa ruputuuya mmuakiaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Yerusareema varuuya mmoori maisaiyauvaa iiravai. Iida varuduu vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya vida raubiriida vooya mmata Yutayaivau vuduu vooya mmata Samariaivau viravai. Vuduu rikiada aposorooya nnaasu homo Yerusareema variravai.

³ Varuduu Sauruuso gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ruputu taikaanaree kiaa iya nnauyauvaki reeri te reeri teema roo nuainno varioo gionnaiyaata vaidiiyaatama iyauvakidiri utu raririinno oro oovi nnauvaki yapeeravai.

Vaa ausa hanigiooyaano mmayaaya yoketaivaa Samariaiya kiaa mmiravai

⁴ Oovi nnauvaki yapa kiooduu vaa ausa hanigioo vooya raubiriida vuuya vo yosinna vo yosinnaiyauvaki nuaida varida Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmida varuduu Piriipo yosinna Samariaivaki vioo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. ⁶ Kiaa mmuduu rikiada kaayau gionna kiaapuuya Piriipaa kuaivaa rikiada ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa uuvaa teeda mmuaavaugiataama inna kuaivaa arinaima rikieeravai. ⁷ Ivo mmagia maisaiyauvo vaidi aakiaiyauvaki varuuyauvaa tuduu pinaama kai kai tida mmaanai tiida viravai. Vuduu ivo kaayau gionna kiaapu yuku yaaku putuuya tuqinnoo yuku mmudanna hanipooyaatama tuqinneeravai. ⁸ Piriipo Anutuuqaa mmoori ari vookaravua itaama uuvaara gionna kiaapu yosinna Samariaivaki varuuya pinaama sirigairavai.

⁹ Sirigauduu ivaki varuu vaidi voovai nnutuuvo Simoono vaa hokoba suai ivaki varioo saaka pieera aataruuvaa uududuu gionna kiaapuuya ivaa teeda pinaama nnikiarairavai. ¹⁰ Nnikiarauduu ivo ariiyara unnakua kiaa kioo tunoo: Na udaanga vaidi ari vookaraakiau vaidivaivee, tuduu rikiada ivaki varuu gionna kiaapu yoketaa maisaiya inna mmooriivaa teeda nnaasu vaidi tunoo: Ii vaidi ivo Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaravai varaivaivee. Ii yaagueeqa ivaa nnutuuvo tinoo: Pinaa Yaagueeqavaivee, tiivaivee, ¹¹ kiaa kiada inna mmoori ari vookarauvaara airi suai nnikiarauvaara iya rikiaatainno nnaasu varuduu inna nnaagiai viravai. ¹² Nnaagiai Piriipo Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmuduu rikiada kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. Piriipo Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaaraatama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaaraatama iya kiaa mmuduu rikiada gionnaiyaata vaidiiyaatama kutaavaivee tuduu rikioo nnoori iya apiravai. ¹³ Simoonootama Piriipaa kuaivaa rikioo kutaavaivee tuduu rikioo innaatama nnoori apiravai. Apu kiooduu iva Piriipaa tasipa vainima nuainno varioo tooduu Piriipo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarauyauvaa iinno varuduu too ikiee kiaa kioo yaaku vuatavuatainno variravai.

¹⁴ Nnaagiai aposoroo vaidi Yerusareema varuuya rikiooduu Samariaa varuu gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiada varooduu rikiada iya Petoroosaya Yuvuaanaya iyasi titooduu viravai. ¹⁵ Vidada oto varida vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Mmannasa Yoketaivaa varaaraivaara iya yaaku vareeravai. ¹⁶ Piriipo iya nnoori apuu suaivaki Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa nnaasu tioo iya nnoori apuduu hama Mmannasa Yoketaivo iyayaa tiiravai. ¹⁷ Petoroosooya Yuvuaanaya ngiari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki tuoo viravai.

¹⁸ Iyayaa yaaku utuduu Mmannasaivo iyaki tuoo vuuvaa Simoono too oro sikauyauvaa varoo numa Petoroosaya Yuvuaanaya mminaree kiaa ¹⁹ tunoo: Aa yaagueeqa aavaa niita ni miatee. Ni mikiai fai na vaidi voovaayaa ni yaakuuvaa yapano Mmannasa Yoketaivo innaki variaivee, ²⁰ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: A yaata utuee Anutuuqaa yaagueeqaivaa kati mmiraivaara sikaunnaadiri yookaama kiese varaanarainna kiannanoo. Ivaara inna aikioo ai sikauyauvaa tasipama ikiaivaki kuanee. ²¹ Hama i ausa tinniivo Anutuuqaa avuuvau safuuma vaivaara hama a ti tasipama aa mmoori aavaa varaannanoo. ²²⁻²³ Na i tauko i seenaiya i yaataraivaara pinaama i nnannataikio i ausaivo

kapikaraikio mminnamminnaa maisaivo i utu kioo vainoo. Ii a kianna kua ivaara a koonnama yaata utuannaivaara yaata utuee pikiee ai ausaivaa hanigiee Udaangaivaara yaaku varano fai a itaama koonnama yaata utuannaivaa ivo rugaanaravaivee, ²⁴ tuduu rikioo Simoonoono Petoroosaya Yuvuaanaya sai tunoo: Udaangaivaata niyara yaaku varaatee. Ngia kiasa kuaivo sa niisi ngiaiveeraivaara niyara yaaku varaatee, tiravai. ²⁵ Petoroosooya Yuvuaanaya Udaangaivaa mmayaayaivaatama Yisuunna tasipama nuaira mmayaayaivaatama ivaki variaya kiasa mmi kiada kava vara ranada Yerusareema aataruuvau vida vo yoosinna vo yoosinna mmata Samariaivaki vau yoosinnaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaa rada viravai.

Piriipo kua yoketaivaa Itoopiaa vaidiivaata tiravai

²⁶ Vuduu Udaangaivaa aangeravo Piriipaa tunoo: Ai mminnamminnaiyauvaa teerainna viee aataruuvo Yerusareema pikioo yoosinna Kasaa kuai ivau oto ree tooya sainai kuanee, tiravai. Ii aataru ivo mmanna gaanga hama vaidiaatau mmataivau vira aataruvai. ²⁷⁻²⁸ Aangeravo itaa kua tuduu Piriipo diitoo ari mminnamminnaiyauvaa teerainno viravai. Vioo vioo oto tooduu Itoopiaa vaidi mmoori vareeraivo ivau tiiravai. Ivo Itoopiaa kieeta gioonnavaa nnutuuvo Kadakeenna sikau nnauvaara haitatuura kieeta vaidivai tiiravai. Ivo Yerusareema oro Anutuuqaa ari ausa mmuduuyavaa mmi kioo kava vara ranoo ari kaaravaa puara hoosaivo utu raririiravaki varioo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuoo varuduu ²⁹ Mmannasa Yoketaivo Piriipaa tunoo: Oro inna kaaravaa vainima nookianee, ³⁰ tuduu rikioo seenoo kaaravaa vainima vioo rikiooduu Itoopiaa vaidiivo forofetaa Yisayaava fafaara roo yanaivau jaaruaa roo tuoduu rikioo inna yaparainno tunoo: A jaaruannaivaa oyaivaa a rikieennanee? ³¹ tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Mo na dataama rikiaunnee? Vaidi voovoono ni giaa ni minai fai na rikiaanaravee, kiasa kioo Piriipaa maavee tuduu rikioo kaaravau karoo inna tasipama varioo rikieeravai. ³² Rikiooduu Itoopiaa vaidiivo Anutuuqaa kua fafaara voovai jaaruoo tunoo:

Vaidiiva puara sipisiipavaa vitada
ruputuaara iiravava roosiima
iya inna vitada viravai.

Iya puara sipisiipa nnaakaravava yausiivaa
hatokaavo hama akua tiravava roosiima
ivo hama kua tira kua seemuaa variravai.

³³ Vaidiiva kumina vaidivaivee kiasa kiada uduu
hama inna seena inna tasipama
kuatinaravootauduu rikiada
hama kua pinaivava kiasa safuurama kiada
unnakua kiasa inna rputiravai.
Vaidiiva inna rputuduu
ivo mmatayaa varuu suaivo taikoovaara
hama kava voovoono inna sidinnaidiyara
vo kua voovai tiravai.

³⁴ Itoopiaa vaidiivo jaarummua taika kioo Piriipaa tunoo: Ni giaa ni mianee. Porofetaivoono giaara tiivainnee? Ariiyara tiivainnee? Vara ari voovaara tiivainnee? ³⁵ tuduu rikioo Itoopiaa vaidiivo jaaruvauvadiiri Piriipo mmayaaya yoketaivaa Yisuunnara inna kiasa mmiravai. ³⁶ Kiasa mmiaa roo vioo vioo oro tooduu nnooriivo iya too vauduu Itoopiaa vaidiivo tunoo: Nnooriivo aa vainoo. Mo hama vo aataru voovoono ni suvuainaravai. Inna aikioo na nnoori varaanarannee? ³⁷ (tuduu rikioo Piriipo inna sai tunoo: Fai a ai ausa mmuduuya mmuakiaavai Yisuunnara kutaavaivee tinai na nnooriivaa i apinaravaivee, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Na Yisuu Kirisiinnara kiaunoo: Kutaa Anutuuqaa Mmaapuvaivee, kiaunoo.) ³⁸ Ivo itaa kua kiasa kioo ari ngiaammuaavava kaaravava utuanee tuduu utu kioo vauduu reemi rada Itoopiaa vaidiivoovotama Piriipaya nnooriivaki vida Piriipo nnooriivakidiri inna apiravai. ³⁹ Apu kiooduu nnooriivaa pikiada nnuu saivaata Mmannasa Yoketaivo Piriipaa vitoo vioo kieeravai. Vioo kiooduu Itoopiaa vaidiivo

buaama tooduu kuminauduu ari aataruuvau vioo sirigainno viravai. ⁴⁰ Vuduu Piriipo oro yoosinna Asotoo varuuvaara gioonna kiaapuuya nnaagiai rikieeravai. Rikiooduu ivaki varioo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa roo ngioo ngioo numa nnaagiai yoosinna Kaisariaa ivaki taikieeravai.

9

Sauruuso ari ausaivaa hanigioo vaidi karaasavai variravai
(Aposoroo 22:6-16; 26:12-18)

¹ Piriipo mmayaaya yoketaivaa kiaa mmioo varuu suaivaki homo Sauruuso Udaanga Yisuunna gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraia buaaru tuoo iya ruputinara iiravai. Iinno varioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaasi oro ² yanaiyauvaara yaparairavai. Ii yanaa iyauvaa fai ivo varoo oro Yutayaa gioonna kiaapuuya Damasakuusa nuunaira nnauyauvaki variayaa mminai teeda iya inna tasipakio gioonna kiaapu vaa Udaangaivaa aataruuvau nuairaiyara buaama roo nuainno teenai vaidiiaata gionnainiyaatama inna teeda vaikio too vitoo kava vara ranoo numa Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara viravai.

³ Ivo yanaiyauvaa varoo vioo vioo yoosinna Damasakuusa vainima vuduu mmeekiaivo ngiau aapuuvakidiri innayaa makee tuduu saneetu roosiima ruvuuaahoo inna suvuuduu ⁴ vioo varoo mmataivau vainno rikiooduu Yisuuva innaata kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmoori mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannavainnee? ⁵ tuduu rikioo Sauruuso inna sai tunoo: Udaanga-o, a gioonoonna kiannanee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Na Yisuuvee. A mmoori maisaivaa ni iikiannanoo. ⁶ Inna aikioovai. Diitee yoosinnaivaki kuane. Vino fai vaidi voovono a iinara aataruuvaa fai i kiaa i mminaravee, tiravai. ⁷ Tuduu vaidi Sauruusaa tasipama vuuya dida vaidi iya ausaiyauvo nnikiarauvaara iya hama kua tiraida mmanna kuaivaa rikiada hama vaidi kaanaivaa teeravai. ⁸ Hama tooduu Sauruuso mmataivaudiri diitoo reeti reeri tooduu avuuvo upisuuduu inna tasipama vuu vaidiia inna yaakuuvaidiri utida Damasakuusa oro kiooduu ⁹ ivaki varioo taaravooma suai varuduu hama avuuvo arinaima tooduu hama yeenna nnooriivaa nneeravai.

¹⁰ Damasakuusa ivaki vaa ausa hanigieera vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso varioo inna tinni avuuvo hanigiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva innaata kua tioo tunoo: Ananiaaso, tuduu rikioo ivo inna sai tunoo: Udaanga-o, na aavaki variaunoo, ¹¹ tuduu rikioo inna tunoo: Diitee viee yoosinna vuutaivau vai aataruuvaa nnutuuvo Safu Aataruvai ivaugiataa viee vaidiivaa nnutuuvo Yutaasaa nnauvaki viee yoosinna Tarasaa diaa vaidi Sauruusaara yaparakianee. Ivo ivaki yaaku varoo varinoo. ¹² Ivo vaa inna tinni avuuvo hanigiaikio aiyaa ari vookarai aataruuvaa taivai. Taikiai kava ari avuuvaa taiveeraivaara eenoo numa ai yaakuuvaitana innayaa utuannavaivee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo Ananiaaso inna sai tunoo: Ai, Udaanga-o, kaayau gioonna kiaapuuya ii vaidi ivaara vaa ni giaa ni miaavai. Ivo i gioonna kiaapu Yerusareema variayaa kaayau ari vookara ari vookarau maisau mmooriiauvaa iya uuvaara vaa ni giaa ni miaavai. ¹⁴ Aanna makee ivo Damasakuusa ngioo Anutuuqaara kati puara hudeeraiyasidiri yanaiyauvaa varoo i nnutuuvaa rikieera gioonna kiaapuuya vitoo Yerusareema oovi nnauvaki yapaanaraivaara nniivaivee, ¹⁵ tuduu rikioo Udaangaivo inna sai tunoo: Diitee kuane. Vaa na ii vaidi ivaa mmataama kiau vai. Fai ivo ni mmooriivaa varoo ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyaatama vaidi kieetaiyaata ni gioonna kiaapu Isarairaiyaatama niyara kiaa kookieenaraivaara na inna mmataama kiau vai. ¹⁶ Fai ivo ni mmooriivaa varoo irisai mmamma nniitaraivaa varaanaraivaara fai neenoo inna vitainaravaivee, tiravai.

¹⁷ Tuduu rikioo Ananiaaso vioo vioo ii nnau ivaa Udaangaivo tuu nnauvaa aakiaivaki vioo ari yaakuuvaitana Sauruusaayaa utuoo tunoo: Sauruuso, ni seena-o, a aataruuvau aapi nninee kiaa ngiee toonnaivoono Udaanga Yisuu Kirisiiva ivoono ni titaikiai na ngiaunoo. A avuuvaa tuqinnama teeno Mmannasa Yoketaivo i suvuakuaiveera ni titaikiai na aisi ngiaunoo, ¹⁸ tuduu tuu saivaata mminnaa tavau nnaba karaabaivaa roosuuyauvo Sauruusaa avuuvaki rummua apu kioo vauyauvo tuoo vuduu kava avuuvaa

tuqinnama teeravai. Tuqinnama too diitooduu vaidiivo inna nnoori apiravai. ¹⁹ Apu kioodoo ivo yeenna nnoo varuduu inna yaagueeqaivo kava vairavai.

Sauruuso mmayaaya yoketaivaa Damasakuusaiya kiasa mmiravai

Sauruuso kiisa suai ausa hanigieera gioonna kiaapu Damasakuusa varuuya tasipama variravai. ²⁰ Varioo iya tasipama varuu suaivaki akiairauduu Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki vioo Yisuunnara kooyaa iya kiasa mmioo varioo tunoo: Ivo kutaa Anutuuqaa Mmaapuuvovee, ²¹ tuduu rikiada gioonna kiaapu inna kuaivaa rikiooya nnikiaraida ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Mo aa vaidi aavo gioonna kiaapu Yisuunna nnutuuvaa rikiooya Yerusareema hara kiada varuuya maisa mmooriivaa iinno iya rupuuvonnee? Mo ivo aapi ngioo iya utuoo vitoo kava vara ranoo vioo Anutu-uqaara kati puara hudeera kieetaiya mminara nniivainnee? ²² tuduu rikioo Sauruuso Yisuunnara yaagueeqainno yaagueeqama kioo iya kiasa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, tuuvaara Yutayaa vaidi Damasakuusa varuuya hama yopeema inna kuaivaa sai tiravai.

²³ Hama inna kuaivaa sai tuduu vo suai vooyauvai taika kioodoo iya nuunaida Sauruusaa rupuutikio putuaiveeraivaara kua yeena rairavai. ²⁴ Kua yeena rauduu gioonna kiaapu vooya iya inna iikiaara kuaivaa numa inna kiasa mmuduu rikieeravai. Rikiooduu heenagieena ikiannagisanna Yutayaa vaidiiaa vagiaamunnaivaa keegiaiyauvaki diaa rada nuaida inna rupuutikio putuaiveeraivaara iiravai. ²⁵ Iida varuduu rikiada vo heenavaki Sauruusaa nnaagiai nuairaiya sookuya utua pinaa voovaki inna rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida vagiaamunnaivaa tabaangaidaadiri vitada oto yoketaama mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruoo ari toovau viravai.

Sauruuso Yerusareema variravai

²⁶ Sauruuso Yerusareema vioo ausa hanigieeraiya tasipama varinaree kiasa vuduu iya inna teeda aatuuda ivo vaa ari ausaivaa hanigia kioovaara tunoo: Unnakua kiainno iinoo, ²⁷ tuduu rikioo Panapaaso innasi vioo inna vitoo aposoroo vaidiiyasi vioo innara iya kiasa mmiravai. Sauruuso aataruuvau vioo Udaanga Yisuu Kirisiinna tooduu innaata kua tuuvaara iya kiasa mmioo Sauruuso Damasakuusaa gioonna kiaapuuya Yisuunnara yaagueeqama kiasa mmuuvaaaraatama iya kiasa mmiravai. ²⁸ Iya kiasa mmuduu Sauruuso iya tasipama varioo Yerusareema yoosinnaivaki kati nuainno varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. ²⁹ Kiasa mmioo varioo Yutayaa vaidi Ereengaa kua rikiooyaata kua yaagueeqama tuduu sai iya innaata yaagueeqama tida inna rupuutuaara iiravai. ³⁰ Rupuutuaara uuduu vaa ausa hanigieeraiya ivaa rikiada inna vitada oto yoosinna Kaisariaa kiada inna titooduu yoosinna Tarasaa viravai.

³¹ Vuduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada Anutuuqaara nuunauya vooya Yutayaivaki varuduu vooya Karirayaa ivaki varuduu vooya Samariaa ivaki varuuya yoketaama varuduu hama vaidiiaa iya rapuaara iiravai. Hama iya rapuaara uuduu yaagueeqama varida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmemmaana vuduu Mmannasa Yoke-taivo iya tasipooduu vo gioonna kiaapu vooya nnida iya ausa hanigioo aataruuvaki vida iyaatama ausa hanigieeravai.

Petorooso yoosinna Rutaa Yopaa ivaitanaki mmooriivaa iiravai

³² Petorooso vo yoosinna vo yoosinnaivaki nuainno varioo vo suai voovaki Anutuuqaa gioonna kiaapuuya yoosinna Rutaa ivaki varuuyasi viravai. ³³ Oto ivaki varioo tooduu vaidi voovai yuku yaakuuyauvo putuuvaa nnutuuvo Ainiaava ari mmaataivau vainno varuduu vaa yaaku saivai karasaidiri taaravooma nuunuvo taika kioodoo ivo homo ari mmaataivau nnaasu vainno variravai. ³⁴ Vainno varuduu Petorooso oto inna too tunoo: Ainiaa-o, Yisuu Kirisiiva i tuqinnainoo. Diitee ai mmaataivaa safuuma yapaanee, tuduu tuu saivaata Ainiaava diitoo ivaki variravai. ³⁵ Varuduu teeda mmuakiaa gioonna kiaapu Rutaa ivaki varuuyaata Saraanga ivaki varuuyaata inna tooduu iya ausaiyauvo hanigiooduu Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau viravai.

³⁶ Yoosinna Yopaa ivaki varuu gioonnaivaa nnutuuvo Tavitaava vaa ausa hanigieeravai. Inna nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tuuvo Dorokaasovee. Ii nnutu ivaa oyaivo fayaivo hayoovaa roosiivo yoketaa fayaiyai. Ii gioonna ivo makemakee mmoori yoke-taivaa iinno mmanna haipuuyara boo tioo iya tasipama mmooriivaa iinno variravai. ³⁷ Iinno varuduu rikioo nniitareeraivo inna varooduu putiravai. Putuduu gioonnaiya inna nnabaivaa fini kiada varada nnau voovai veraivau vauvaki yapa kieeravai. ³⁸ Yoosinna Yopaa ivo yoosinna Rutaa vainima vauduu rikiada gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera Yopaa varuuya Petorooso Rutaa ivaki varuu mmayaayaivaa rikiada taara vaidivaitana innasi titooduu vida yaagueeqama inna kiasa mmida tunoo: Makee tinai tiisi ngianee, ³⁹ tuduu rikioo Petorooso makee tuduu ari mminnaiyauvaa teerainno varoo iya tasipama nniravai. Ngioo ngioo numa Dorokaaso putuu nnauvaki ngioo vuduu gioonna kiaapuuya inna vitada oro nnau voovai veraivau vauvaki vuduu mmuakiaa muaada gioonnaiya inna suvuai kiada varida ratada Dorokaaso varuu suaivaki iva uyira raira uuyauvaa inna vitairavai.

⁴⁰ Inna vitaida varuduu too Petorooso iya titooduu mmaanai tuuduu rikioo toorivu yau haroo yaaku varoo hanigioo gioonnaivaa nnabaivaa tunoo: Tavitaava-o, diitaanee, tuduu rikioo avuuvaa reeti Petoroosaa too vauduu kiisama diitooduu ⁴¹ Petorooso reeti ari yaakuuvaa inna yaakuuvau utuduu diiteeravai. Diitooduu rikioo Petorooso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaraata gioonna muaadaiyaraatama aayanna tuduu innasi nuduu rikioo Dorokaaso diitoo hara kioo varuuvaa iya vitairavai. ⁴² Iya vitauduu kaayau gioonna kiaapu Yopaa ivaki varuuya ii kua ivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. ⁴³ Tuduu Petorooso kaayau suai yoosinna Yopaivaki varioo vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa tasipama variravai. Ii vaidi ivaa mmooriivo fayai nnabaivaa rabanika kioo suai haarura vaidivai variravai.

10

Petoroosooya Koneriiva kua tiravai

¹ Vaidi voovono yoosinna Kaisariaa varuuvaa nnutuuvo Koneriiva kaayau (100) rapira vaidi Rooma varuuya kieetavai variravai. Vaidi rapiraiya nnutuuvo Itariaa vaidi rapiraiyavee. ² Koneriiva ari tinniyaadiri Anutuuqaara yaata utira vaidivai varioo ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaata Yutayaiya Anutuuqaara ausa mmuduuya mmiravai. Ivo mmanna haipu gioonna kiaapuuya sikauyauvaa mmioo makemakee Anutuuqaara yaaku vareeravai. ³ Vo suai voovaki suaivo hanigiooduu ivo yaaku varoo varuduu inna tinni avuuvo hanigiooduu Anutuuqaa aangeraiivo tuma innaata kua tioo tunoo: Koneriiva-o, tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Koneriiva aatuunno aangeraiivaa too nnaasu vainno inna tunoo: Udaanga-o, e aaniivaarainna ni kiannanee? tuduu rikioo aangeraiivo inna sai tunoo: Anutuuqo i yaaku vareeraivaa rikioo a sikau mmira mmooriivaa taikio inna yoketaikio aiyara yaata utinoo. ⁵ Makee vaidi vooya titanai yoosinna Yopaa vida vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara maavee tikio ngiaivee. ⁶ Ivo fayai nnabaivaa tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraivaa vainima vaivaki varivaivee, ⁷ kiasa kioo aangeraiivo inna tasipama kua tuuvo inna pikioo vioo kiooduu too Koneriiva ari nnauvaki mmoori vareera ngiaammuaavaitanaata ari rapira ngiaammuaa voovai vaa Anutuuqaara arinaima rikioo inna nnaagiai nuairaivaatama tuduu ⁸ innasi nuduu rikioo aangeraiivo inna tuu kuaivaa kiasa mmi kioo titooduu yoosinna Yopaa viravai.

⁹ Vauya patauduu vidada vainima Yopaa yoosinna ivaki vuduu rikioo Petorooso nnau veraa tuanaivau karoo oro ivau varioo ikianna tammaa tuanaa yaaku vareeravai. ¹⁰ Yaaku varoo varuduu inna yeenna rauduu yeennaivaa nnaanara uduu gioonnaiya yeennaivaa teeraida varuduu ivo yaakuuvaa varoo varioo inna yoketauduu rikioo inna tinni avuuvo hanigiooduu ivo ari vookarauvaa teeravai. ¹¹ Tooduu rikioo ngiau aapuuvo rusitia roo vuduu ivakidiri mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyauvaa kugunama utirayaama tuoo tuoo tuma mmataivau vairavai. ¹² Vauduu Petorooso tooduu mmatayaa nuaira fayai ari vookara ari vookaruyauvootama mmatayaa varira yanayapaiyauvoota

ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ¹³ Varuduu rikiooduu Anutuuqaa kuaivo innaata kua tiao tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiee huda nnaanee, ¹⁴ tuduu rikioo Petorooso inna sai tunoo: Udaanga-o, hameetavee. Anutuuqo ooqoo tira haipa mminnaiyauvaa hama na nnauvaivee, ¹⁵ tuduu rikioo kava innaata kua tiao tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaa Anutuuqo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kiane, ¹⁶ tuduu rikioo taaravoomaneetu itaama vauduu too Anutuuqo tuduu buruqa pinaivaa kugunama kioovo kava ngiau aapu akiairaama viravai.

¹⁷ Vuduu rikioo Petorooso inna tinni avuuvo hanigooduu ari vookarauvaa ivo toovaa oyaivaara ariyara yaata utuoo varuduu vaidiiya Koneriiva titooduu vuuya Simoonaa nnauvaara yapara ruua rada nnidada numa keegiaivaki dida vaidi ¹⁸ aayanna tida yaparaida tunoo: Vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petorooso aavaki variinnee? ¹⁹ tuduu rikioo Petorooso homo ari toovaa oyaivaara yaata utuoo varuduu Mmannaivaivo inna kuaa mmioo tunoo: Rikiaanee. Taaravooma vaididoono aavaki aiyara buaama rada nookiaano. ²⁰ Ai mminnaivaa teerainna reemi ree tiee sa taara yaata utirainna viee iya sunee kuane. Vaa na aiyara ngianeera iya titaikai ngiaavaivee, ²¹ tuduu rikioo Petorooso reemi roo iya tasipama kua tiao tunoo: Vaidi ngia buaama rada nookiaivo na aanna ivovee. Aaniira ngia niisi ngiaannee? ²² tuduu rikiaida iya inna sai tunoo: Ti kieeta vaidi Koneriivaano aiyara ti titaikai ta ngiaunnao. Ivo safu vaidivai varioo Anutuuqaa yaagueeqaikiai mmuakiaa Yutayaa gioonaa kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaavai. Anutuuqaa aangeravoono innaata kuaivaa tiao tunoo: Petoroosaa tino aisi ngiaivee, tuuvaara tikiada ta ngiaunnao. Kua vooyavai a tino i kuaivaa rikiaanara ti tikiada ta ngiaunnao, ²³ tuduu rikioo Petorooso iya maavee tuduu nnida heenaivaki inna tasipama vairavai.

Vauya patauduu diitada ngiari mminnaiyauvaa teerauduu Petorooso ari mminnaiyauvaa teerainno iya tasipama vuduu vaidi Yopaa vooya vaa ausa hanigiooya iya tasipama viravai. ²⁴ Vidada aataru tammaivau vauya patauduu vidada yoosinna Kaisariaa vida varuduu Koneriiva ari seenaiyaraatama ivo iyara mmuduuya ruu vooyaraatama aayanna tuduu innasi nnida inna tasipama iyara faannairavai. ²⁵ Iyara faannaida varuduu Petorooso inna nnauvaki kuanara vuduu Koneriiva inna sunoo inna yuku oyaivaki vioo varoo vainno ari ausa mmuduuyaivaa inna mmuduu ²⁶ Petorooso inna vararu utuoo varioo tunoo: Sa itaa kiane. Na mmanna vaidivaivee. Diitaanee, ²⁷ kua kioo Koneriinnaata kua kuaa roo inna nnauvaki viravai. Vioo tooduu kaayau gioonaa kiaapuuya ivaki suvui kiada varuduu ²⁸ Petorooso iya tunoo: Vaa ngiengieenoo taavai. Vaidi Yutayaivo ngiari voopinnaiya nnauyavaki vioo iya tasipama variivaara ti mmaanna tira kuaivo ooqoo tiivai. Ooqoo tikiainnaata na hama vaidi voovaa haipa vaidivaivee tinaraiavaara vaa Anutuuqo ni vitaivai. ²⁹ Ivaara ngia ni maavee kiaani na hama ooqoo tiraina makee tikiiai ngiisi ngiaunoo. Ivaara na ngii yaparaina kiaunoo: Aaniira ngia niyara kiaani na aapi ngiauvainnee? kiaunoo.

³⁰ Petorooso itaa kua tuduu rikioo Koneriiva inna sai tunoo: Taarama taarama varuu suaivo taika kioodoo iqii suai ivaki suaivo hanigooduu aa ta variaunna suai aavaa roosuuduu na nini nnauvaki variee yaaku varee variaaduu makee tuduu vaidi voovai uyira rairaiyauvo mmannaammannauvo ni avuuvau dioo vainno ³¹ tunoo: Konerii-o, vaa i yaaku vareeraivaa Anutuuqo rikioo a gioonaa kiaapu mmanna haipuuya sikau mmira mmooriyauvaara yaata utivaivee. ³² Vaidi voovai titano yoosinna Yopaa ivaki vioo vaidi voovai nnutuuvo Simoono Petoroosaara yaparainno maavee tino ngiaivee. Ivo fayai nnaba tuqinneera vaidiivaa nnutuuvo Simoonaa nnauvo nnoori sorovuaraiava vainiivau vaivaki varivaivee. ³³ Aangeravoo itaa kua tuduu na akiairauduu vaidiiya titaaduu aisi viravai. Vuduunna aanna makee a vaidi yoketaakuainna tiisi ngiannano. Ta aanna makee nuunama Udaanga Anutuuqaa avuuvau varida ivo i kuaa i mmuu kuaivaa rikiaaraida ta faannakiaunnao. Koneriiva itaa kua tiravai.

Petorooso mmayaaya yoketaivaa

iya kiasa mmiravai

³⁴ Tuduu rikioo Petorooso iya kiasa mmioo tunoo: Aanna makee vaa na arinaima rikiaunoo. Anutuuqo mmuakiasa gioonna kiaapuuya mmuaa aataruvai mmiivo inna kutaavai. ³⁵ Mmuakiasa mmataiyavunudiri voovoono Anutuuqaara nnoonnavavee tioo inna mmemmaana voo mmoori yoketaivaa iivaara Anutuuqo innara inna yoketaivoo. ³⁶ Anutuuqo ta gioonna kiaapu Isarairaiya ti kiasa ti mmuuvaa vaa ngia rikiaavai. Ivo tuduu Yisuu Kirisiivaano ausa nuufaivaa vareera mmayaaya yoketaivaa ti kiasa ti mmiravai. Mo Yisuu Kirisiiva mmuakiasa gioonna kiaapuya udaangavai varivai. ³⁷ Yisuu Kirisiinna aataruuvaa vaa ngia taavai. Yuvuaano inna nnoori apu kiooduu ivo Karirayaadiri tuma Yutayaa mmata mmuakiasaavaki nuainno ari mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiravai. ³⁸ Vaa ngia taavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaata Mmannasa Yoketaivaatama Nasareetaa vaidi Yisunna mmiravai. Mmioo ivo inna tasipoovaa Yisuuva vo yoosinna vo yoosinnaiyavaki nuainno mmoori yoketaivaa iinno mmannasa maisaivoono puaisa utuuya tuqinneeravai.

³⁹ Mmuakiasa mmooriyyavua Yutayaa mmataivakiaata Yerusareemaivakiaatama iva uuvaa teenoo taannaduu iya yatari sagaivau inna haara kiooduu putuduu ⁴⁰ taaravooma suaivaki Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo ti avuuyavunu nuairavai. ⁴¹ Hama mmuakiasa gioonna kiaapuuya inna tooduu Anutuuqo ti mmataama kiooya teenoo nnaasu inna teeravai. Anutuuqo inna tuduu diitoo suaivaki ta inna tasipama yeenna nnoori nnaannaiya teenoo nnaasu inna teeravai. ⁴² Ivo yaagueeqama ti kiasa ti mmioo tunoo: Ngia mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuuqo vaa inna mmataama kioovoono gioonna kiaapu vaa putuuyaata hama putuuyaata kua pinaivaki iya yapa kioo iya yaparainaraivaa iya kiasa mmiateera ti tiravai. ⁴³ Vaa nnaaruaa vaidi forofetaa mmuakiasa innara tida tunoo: Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavavee tino fai Anutuuqo Yisunna yaagueeqaivaura inna mminnamminnaa maisaiyavua rugaanaravavee, tiravai. Petorooso iya kiasa mmioo itaa kua tiravai.

Ngiani voopinnaiya Mmannasa Yoketaivaa vareeravai

⁴⁴ Petorooso itaa kua tioo varuu saivaata Mmannasa Yoketaivo mmuakiasa inna kuaivaa rikiooyaki tuoo viravai. ⁴⁵ Tuoo vuduu hama Anutuuqo Yutayaiya nnaasu ari Mmannasa Yoketaivaa kati iya mmirama kioo ngiani voopinnaiyaatama mmiravai. Mmuuvaara Yutayaa vaidi vaa ausa hanigioo Yopaa ivakidiri Petoroosaa tasipama nnuuya ivaara nnikiarairavai. ⁴⁶ Nnikiaraida rikiooduu iya ngiani vo kua vo kua hama tauraa rikiooyavakidiri tida Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. ⁴⁷ Tuduu rikioo Petorooso Yutayaa vaidi iya tunoo: Aa gioonna kiaapu aaya tiinikaraama Mmannasa Yoketaivaa varaano. Gioono iya oooqoo tinai fai ta hama iya nnoori apuaarannee? ⁴⁸ kiasa kioo tuduu iya Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama iya nnoori apiravai. Nnoori apu kiooduu Petorooso kiisa suai iya tasipama varinaravaa iya inna yaparairavai.

11

*Petorooso Yerusareema vaa ausa hanigiooya**mmayaayaivaa kiasa mmiravai*

¹ Ngiani voopinnaiyaatama Anutuuqaa kuaivaa rikiaada varoovaa aposoroo vaidi-yaatama mmuakiasa Yutayaivaki varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaatama rikieeravai. ² Ivaara nnaagiai Petorooso ngioo Yerusareema vuduu rikiaada gioonna kiaapu ngiani voopinnaiyaatama mmamma hatokaatee tuuyaano innara iya nnannatooduu tunoo: ³ Ai, vaa a ngiani voopinnaa vaidi hama ngiani mmamma hatokeeraiya nnau voovaki viee yeennaivaa iya tasipama nnaannakuavee, tiravai.

⁴ Tuduu rikioo Petorooso mmuakiasa kuavai ngiani voopinnaiya tasipama uuvaa toosa haroovakidiri iya kiasa mmioo tunoo: ⁵ Na yoosinna Yopaa ivaki variee yaaku vavee variee taaduu ni tinni avuuvo hanigiooduu ari vookaravua na teeravai. Taaduu mminnaivo buruqa pinaivaa roosiima araiyavua kugunama utirayaama tuoo tuoo

ni vainiivau vairavai. ⁶ Vauduu tee na tuqinnama aakiaivaki taaduu ari vookarau fayai mmatayaa nuairaiyauvoota fai mmarraraa roosuuyauvootama yanayapaiyauvoota ngiaammaiyauvootama ivaki variravai. ⁷ Varuduu tee na rikiaaduu Anutuuqaa kuaivo niita kua tiao tunoo: Petorooso, diitee iyauvaa ruputu kiese huda nnaanee, ⁸ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, hameetavee. Hama na haipa yeenna fayaiyauvaa Anutuuqo ooqoo tiraiyauvaa ni avai aavaki na nnauvaivee, ⁹ kiaaduu rikioo keenaa Anutuuqaa kuaivo ngiau aapuuvakidiri tuoo ni tunoo: Vasingiaa mminnaa voovaa Anutuuqo yoketaavaivee tiivaara sa eenoo ivaara haipavee kiane, ¹⁰ tuduu rikiee taaravoomaneetu itaama vauduu taaduu ii mminnaa iyauvo mmuakiaayavai kava ngiau aapuuvaki vioo kieeravai. ¹¹ Vuu saivaata taaravooma vaidiia Kaisariaadiri niisi titaa kioodoo nnuuyaano numa nnau na hara kiese varuuvaki nniravai. ¹² Nnudu rikioo Mmannasa Yoketaivoo ni giaa ni mioo tunoo: Sa taara yaata utirainna iya tasipama kuane, tuduu aa vaidi vaa ausa hanigioo yaaku saivai sainaidiri mmuaa vaidi aadootama ni tasipama Kaisariaa vidada Koneriinna nnauvaki viravai. ¹³ Kuaannaduu too aangeraiivo inna nnauvaki tuoo innaata kua tuuvaara ti kiaa ti mmiravai. Aangeraiivo inna kiaa mmioo tunoo: Vaidiia titaa kinai Yopaa ivaki vida vaidiiva nnutuuvo Simoono Petoroosaa sunada aapi ngiatee. ¹⁴ Fai ivoono kua mmayaaya voovai kooyaa i kiaa i mminai mmuakiaa ai seenaiyaatama rikioo Anutuuqo ngii vitaanaravaivee, tiravai.

¹⁵ Na kua tinaree kiaa saivaata Mmannasa Yoketaivo tauraa tiyaa tuuneema iyayaa tiiravai. ¹⁶ Tuuduu rikiee ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tauraa ti kiaa ti mmuu kuaivaa na kava rikieeravai. Ivo tunoo: Yuvuaano nnoori apira vaidiivo mmanna nnooriivaadiri ngii apiravai. Fai kiisa suai Mmannasa Yoketaivo nnoori apirayaama ngiiyaa tiinaravaivee, tiravai. ¹⁷ Vaa na tauvai. Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaannaduu Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmuneema ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya mmiravai. Na mmanna vaidivaivee. Mo, na hama yopeema Anutuuqaa mmooriivaa uuda rairavaivee, ¹⁸ tuduu rikioo iya nnannatoo kuaivo taika kioodoo Anutuuqaa kua yoketaivaa tida tunoo: Vaa ta itaama vaivaara rikiaunnvai. Anutuuqo tuduu ngiari voopinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiari ausaiyauvaa hanigiada tupatupaa variraivaa vareeravaivee, tiravai.

Vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuya mmooriivaa iiravai

¹⁹ Vaidiia Sitipaanaa ruputuu suaivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama mmoori maisivaa uduu iya raubiriiravai. Raubiriida vooya mmata Ponikii vudu vooya mmata Kuporoo vudu vooya yoosinna Adiookiaa vida gioonna kiaapu Yutayaiya nnaasu mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. ²⁰ Kiaa mmuduu iyakidiri Kuporoo diaa vooyaata Kureena diaa vooyaatama oro Adiookiaa varida ngiari voopinnaiyaatama Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. ²¹ Kiaa mmuduu rikioo Udaanga Anutuuqaa yaagueeqaivo iya tasipooduu kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²² Tuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Yerusareema varuuya ii kua ivaa rikiada Panapaasaa titooduu Adiookiaa viravai. ²³ Vioo vioo oro varioo tooduu Anutuuqo gioonna kiaapu Adiookiaayara inna yoketauduu too Panapaaso iyara sirigainno yaagueeqama iya kiaa mmioo tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa puaisakama utida sa pikieerama kiada yaagueeqama nnaasu variatee, tiravai. ²⁴ Panapaaso vaidi yoketaavai varioo yaagueeqama kioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Mmannasa Yoketaivo inna aakiaivaki suvuaduu variravai. Varuduu kaayau gioonna kiaapuuya inna kuaivaa rikiada ausa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai.

²⁵ Tuduu rikioo Panapaaso vioo yoosinna Tarasaa nuainno Sauruusaara buaama roo nuainnonno tooduu ²⁶ inna too vauduu sunoo Adiookiaa viravai. Ivaitana oro mmuaa nuanuvai ivaki varida kaayau gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ivaitanaasi nuunauduu mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Adiookiaa varuuya iyananaa tauraa Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuaira nnutuuvaa vareeravai.

²⁷ Varooduu ii suai ivaki vaidi vaa ausa hanigioo forofetaa vooya Yerusareemaivakidiri pikiada Adiookiaara viravai. ²⁸ Vidada oo varuduu iyakidiri vaidi voovai nnutuuvo Akapaaso diitooduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo inna tasipooduu aarareera suaivo nnaagiai mmuakiaa mmatavau vainaraivaara kooyaa iya kiaa mmiravai. Nnaagiai vaidi voovai nnutuuvo Karautiiva Roomaiya kieetavai varuu suaivaki aarareeraivo vairavai. ²⁹ Ivaara vaa ausa hanigieeraiya ngiariiyara ngiariiyara yaata utida ngiariisi vau sikauyauvakidiri saiyaouvai yapa kiada saiyaouvai ngiari seena vaa ausa hanigiada Yutayaa mmataivaki varuuyani yapaaraivaara kua yeena rairavai. ³⁰ Kua yeena rau kiada sikauyauvaa yapa kiada Panapaasaya Saurusaya titooduu varada oro vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya mmiravai.

12

Herooto mmoori maisaivaa vaa ausa hanigieeraiya mmiravai

¹ Ii suai ivaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Herooto vaidiiya tuduu vaa ausa hanigieera gionna kiaapu vooya utida maisamaisai mmoori ari vookarauyauvaa iya mmiravai. ² Ivoono tuduu ari rapira ngiaammuauya aposoroo vaidi Yuvuaanaa vayaanna Yakoopaa utida paipa avaikarauvaadiri inna nnuunaivaa rutaka kiooduu putiravai. ³ Putuduu too Herooto tooduu Yutayaa vaidiiya ivaara iya yoketauduu ivo tuduu ari ngiaammuauya Petoroosaa utu raririima roo oovi nnauvaki yapa kieeravai. Yutayaiya bereetaivaa hama puuqairaivaa tasipama huda kiada buusa nneera suaivaki ⁴ ivo tuduu Petoroosaa oovi nnauvaki yapa kiooduu ari rapira ngiaammuau vooya tuduu taarama taarama numa innara dida vaidada vuduu kava taarama taaramada numa iya mmaataidaa varada kava innara ivau diravai. Dida vaidada vuduu kava voodooona numa dida vaidada vuduu kava voodooona numa ivau diravai. Itaama rada vududuu Herooto buusa Varaigiataivaa nneera suaivo taika kino rikioo Petoroosaa vitoo Yutayaiya avuuyauvunudiri ruputinaree kiaa yaata utuoo faannairavai. ⁵ Faannauduu rikioo Petorooso oovi nnauvaki varuduu gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya innara pinaama Anutuuqaata kua tida yaaku vareeravai.

Aangeraivo oovi nnauvakidiri Petoroosaa vitoo mmaanai viravai

⁶ Yaaku varada varuduu Herooto turau Petoroosaa vitoo gionna kiaapuuya avuuyauvunu yapa kioo kua pinaivaa innaki yapaanaree kiaa uduu heenaivaki rapira vaidi taaravaitana vuaivo Petoroosaa sainai duduu vuaivo sainai duduu Petorooso tammaivaki vuru vairavai. Vauduu yeena taaravaitanaadiri inna yaakuuvaitanau ranaa rau kiooduu vauduu rapira vaidiiya sipuuyauvo vaunavauneema mmuaavai mmuaavai dida vairavai. ⁷ Dida vauduu too Udaangaivaa aangeraivo akiairauduu Petorooso vuru vainno varuu nnauvaki tuuduu mmeekiaivo ruvuahooduu aangeraivo inna yaapusaivaudiri utu korokoroonno inna yuruunno tunoo: Makee tinai diitaanee, tuduu rikioo yeenaivaitana inna yaakuuvaitanaudiri takuasaa roo tuoo vuduu ⁸ aangeraivo inna tunoo: Ai uyira rairaiyauvaa vara uyuee rainna ai yuku nnabaivaitana vara uyuee, tuduu rikioo ivo tuuvaugiataama iima kiooduu tunoo: Ai yaapa veraayaa uyiraivaa vara uyuee ni nnaagiai ngianee, ⁹ tuduu rikioo Petorooso inna nnaagiai oovi nnauvakidiri viravai. Vioo varioo aangeraivo kutaa inna vitoo mmaanai vuuvaara hama tuqinnama rikieerama kioo vueennama kioo yaata utuoo tunoo: Ni tinni avuuvo hanigiaikiai na taunoo, ¹⁰ kiaa vida rapira ngiaammuau tauravaa yaatarada vida nnaagiaivaa yaatarada vida tooduu yaagueeqa sipuuvaa hatuaa kiada yoosinnaivaki viraivo vaa ari mmaara hatuaa kioo vauduu teeda mmaanai viravai. Ivaitana yoosinna vuutaivaki aataru voovai vida yaatara kiada ivaudiri aangeraivo akiairauduu Petoroosaa pikioo vioo kieeravai.

¹¹ Vioo kiooduu Petorooso aangeraivo inna vitoo nnuuvaara nnikiarainno arinaima rikioo tunoo: Anna vaa makee na taunoo. Kutaa Udaangaivo ari aangeraivaa titaikioo tuoo Herootaa oovi nnauvakidiri ni vitoo nninoo. Yutayaa vaidiiya ni iikiaaree kiaa aataruuvakidiri ni vitoo aapi nninoo, ¹² kiaa kioo arinaima rikioo vioo ngiaammuau voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaanna kaanaa nnutuuvo Mariaanna

nnauvaki vuduu kaayau gioonna kiaapuuya ivaki nuunaida innara yaaku varada varuduu ¹³ oro mmaanaidiri sipuuvau ruduu rikioo mmoori vareera kiaatanna voovai nnutuuvo Roteeva seenoo tuma sipuuvaa hatuaanaree kiasa ¹⁴ rikiooduu Petoroosaa kuavai vuduu arinaima rikioo hama sipuuvaa hatueerainno sirigainno seenoo kava vara ranoo vioo gioonna kiaapuuya kiasa mmioo tunoo: Ai, aa mmiaa Petorooso mmaanai aammiauvau duoo vainoo, ¹⁵ tuduu rikiada inna tunoo: A yaata duunakua unnakuainna kiannanoo, tuduu rikioo ivo yaagueeqama tunoo: Kutaa Petoroosovee, tuduu rikiada gioonna kiaapuuya tunoo: Inna aangeraavoono kua tinoo. ¹⁶ Itaa kua kiasa kiada varuduu Petorooso mmannammanna sipuuvau ruoo nnaasu varuduu iya nnaagiai tuma sipuuvaa hatuaa kiada inna teeda nnikiarairavai. ¹⁷ Nnikiarauduu rikioo Petorooso ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuaatainno Udaangaivo oovi nnauvakidiri inna vitoo mmaanai yapooavaara iya kiasa mmiravai. Kiasa mmi kioo tunoo: Oro Yakoopaata ti seena vaa ausa hanigieeraiyaatama kiasa mmiatee, kiasa kioo ivaki iya pikioo ari vo yosinna voovakira vioo kieeravai.

¹⁸ Vioo kiooduu vauya patauduu heenanaanna innara duu rapira vaidiia pinaama nnikiaraida tunoo: Petorooso deepiinno kuainnee? ¹⁹ tuduu rikioo Herooto tuduu Petoroosaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Hama iya too vauduu too Herooto pinaama iya yaparainno kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari vooya tuduu iya rputuduu putiravai.

Putuduu rikioo ii suai ivaki Herooto Yutayaa mmataivaa pikioo tuma yosinna Kaisariaa variravai.

Herooto putiravai

²⁰ Herooto gioonna kiaapu Turu Sitoona varuuyara inna ausaivo nnnannatooduu mmuakiaaya mmuaavau nuunaida innasi kua kiaara viravai. Vidada tauraa vaidi voovai Herootaa nnauvaara haitatuura vaidiivaa nnutuuvo Parasataasaasi vida innaata kua tuduu iya kuaivaa rikiooduu Herootaasi vida inna tunoo: Fai ta hama rapiraida mmuaavau yoketaama variaaravaivee, tiravai. Ii yosinna ivaitana Herootaa mmataivakidiri makemakee iya yeenna varada nnoovaara iya itaa kua tiravai.

²¹ Nnaagiai suaivaa Herooto mmataama kioovaki ari kieeta varira uyira rairaiyauvaa uyu rau kioo kieeta varira mmataivau oro varioo kuaivaa hokobavai gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiasa mmuduu rikiada iya aayanna tida rabarisoora kuaivaata innara tunoo: ²² Ivo hama mmanna vaidivoono kua tinoo. Ivo anutuuvoono kua tinoo. ²³ Iya itaa kua tuu saivaata Herooto hama Anutuuqaa nnutuuvaa ngiau aapu yapooavaara Udaangaivaa aangeraivo inna uduu mmimmiiyauvo inna aakiaivaki nuainno varioo inna gutududuu putiravai.

²⁴ Putuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa varada nuaida varida mmuakiaa yosinnaiyauvaki varuuya kiasa mmuduu rikieeravai.

²⁵ Rikiooduu Panapaasaya Sauruusoyaa ngiari mmooriivaa iima taika kiada ngiaammuau voovai nnutuuvo Yuvuaano vuai nnutuuvo Marakaannaatama vitada vida Yerusa-reema pikiada viravai.

13

Mmannasa Yoketaivo Panapaasaya Sauruusaya mmatairavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Adiookiaa varuuyakidiri vooya forofetaa vaidiia varuduu vooya vitaira vaidiia variravai. Iya nnutuuuyauvo voovai nnutuuvo Panapaaso vo vaidi voovai nnutuuvo Simioono vuai nnutuuvo Naisiaava yosinna Kureena diaa vaidi voovai nnutuuvo Rukiiva voovai tauraa kieeta vaidi Herootaa ferengaanna tasi-pama varuuvaa nnutuuvo Manaino voovai nnutuuvo Sauruusootama variravai. ² Iyaano Anutuuqaata kua kiaraiavaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo kiasa kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Udaanga Anutuuqaa mmida varuduu Mmannasa Yoketaivo iya tunoo: Panapaasaya Sauruusaya niini mmataama kikiyai mmoori na ivaitana mmi-auvaa varaatee, ³ tuduu ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuuvoota ngiari yaaku

vareeraivootama taika kioodoo iya ngiari yaakuuyauvaa ivaitanaayaa utida titaa kioodoo viravai.

Panapaasaya Sauruusooya mmata Kuporoo ivaki viravai

⁴ Mmannasa Yoketaivoono Panapaasaya Sauruusaya mmataama kioo titoovaitana Adiookiaa pikiada yoosinna Saraikiaa vida ivakidiri siipaivaa varada nnooriivau vidada mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo ⁵ ivaki vau yoosinnaivaa nnutuuvo Saramii kuaaree kiaa siipaivakidiri reemi rada ivaki viravai. Ivaki vida Yutayaiya nuunaira nnauyauvaki nuaida varida Anutuuqaa mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai. Kiaa mmida varuduu Yuvuaano Marakaava iya tasipama mmoori vareeravai.

⁶ Iya vida Kuporoo mmataivaugiataa vidada oto yoosinnaivaa nnutuuvo Papoo variravai. Ivaki varida tooduu Yutayaa vaidi saaka nnaamuruuvaa nnutuuvo Parayisuuva varioo ariiyara tunoo: Na forofetaivovee, tiravai. ⁷ Ii mmata Kuporoo ivaa kieeta vaidiivaa nnutuuvo Serekiiva vuai nnutuuvo Pauruuso tinni yoketaa vaidivai varioo Parayisuunna seena vaidivai variravai. Varioo ivo Anutuuqaa mmayaayaivaa inna rikiaatauduu Panapaasaya Sauruusayara aayanna tuduu innasi nniravai. ⁸ Nnudu saaka nnaamuru vaidiivaa nnutuuvo Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Eromaavavee, tuu vaidiivoono ivaitana kuaivaa hatoka kioo kieeta vaidiivo Yisuunnara kutaavaivee tinarainnoo kiaa inna yaata utiraivaa hanigiaanara iiravai. ⁹ Hanigiaanara uduu Mmannasa Yoketaivo Sauruusaa nnutu vuaiivo Pauruusaa aakiaivaki suvuau kioodoo ivo saaka nnaamuru vaidiivaa puaisakama too nnaasu vainno ¹⁰ tunoo: A Sataangaa mmaapukuavee. Mmoori yoketaiyauvaara a oooqo kiannano unnakua tira maisa aataruuvo i suvuaikiai Udaanga Anutuuqaa aataru kua kutaivaara mmannammanna unnakuavaivee a tinarainna iikiananoo. ¹¹ Aanna makee Anutuuqo irisaivaa i mmiravai. I mmino i avuuvo huruutainno fai kiisa suai homo upisivai nnaasu vainai a hama reeti reeri taanaravai. Fai vo suai kava i avuuvo tuqinnama taanaravee, tuduu tuu saivaata saaka nnaamuru vaidiivaa avuuvo upisiinno sooniruuduu ivo kumimakama roo nuainno varioo gioonna kiaapu voovono inna yaakuuvaudiri utu varoo kuaiveeraivaara buairavai. ¹² Buaama roo nuauduu kieeta vaidiivo Anutuuqo itaama uuvaa too Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tioo inna mmayaayaivaa Pauruuso iya kiaa mmuuvaa ivo kaayauma nnikiarairavai.

Pauruuso mmata Pisitaa vau yoosinna Adiookiaa variravai

¹³ Pauruusaa ari tasipama nuairaiyaatama yoosinna Papoo pikiada ivakidiri siipaivaki karada nnidada mmataivaa nnutuuvo Paburiaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Perekee varuduu rikioo Yuvuaano Marakaava iya pikioo kava vara ranoo Yerusareema viravai. ¹⁴ Vuduu rikiada iya Perekee pikiada nnidada mmataivaa nnutuuvo Pisitaa ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Adiookiaa varida kati varira suai voovaki Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida hara kiada variravai. ¹⁵ Hara kiada varuduu vaidiiva Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaata forofetaiya kuaivaatama yaarummua taika kioodoo nuunaira nnauvaara dira kieetaiyaano vaidi voovai tuduu diitoo oro Pauruusaata inna tasipama nuayaatama tunoo: Ti seenayaso, kuaivo ngiiki vainai ngieetama nnida gioonna kiaapuuya kiaa mmiatee. Kiaa mmikio iya ausaiyauvo yoketaakiaivee, tiravai.

¹⁶ Tuduu rikioo Pauruuso diitoo ari yaakuuvaadiri sa kua kiateera iya ruvuataainno iya tunoo: Ni seena Isairaiyaata ngia ngiari voopinnaiya aavaki varida Anutuuqaara ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Aa gioonna kiaapu Isairaa aaya Anutuuqo tauraa ti rubuungainna mmataama kioodoo iya ngiari voopinnaiya mmataivaa nnutuuvo Iyiipa varida kaayau gioonna kiaapuuya suvuauduu Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri Iyiipaivakidiri iya vitoo ¹⁸ koo mmuyai gaanga yoosinaivaki yapa kioodoo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki (40) nuaida varida Anutuuqaata nunuraanurai kiaa rada nuauduu hama ivo iyara inna nnannateeravai. ¹⁹ Hama ivo Isairaiyara inna nnannateerama kioo mmata Kanaana ivaki varuu oyai yaaku saivai karasaidiri taara oyaiya tuduu iya yaatara kiada iya mmataivaa varada ivau variravai. ²⁰ Kaayau nuanu (450) iya itaama variravai.

Varuduu ivo iyara haitatuura kieeta vaidiia mmataama kioodoo varia rada nnidada numa forofetaivaa nnutuuvo Samueero varuu suaivaki taika kieeravai. ²¹ Taika kioodoo iya kieeta voovaa Anutuuqaa yaparauduu rikioo vaidiivaa nnutuuvo Kisiinna mmaapuuvoo Sauruuso Piniomiinaa oyaivakidiri diitoovaa iya kieetavai yapa kioodoo ivo taara vaidi yuku yaaku taika kioo nuanuuvaa (40) iya kieetavai variravai. ²² Varuduu rikioo nnaagiai Anutuuqo inna pikioo ari vo vaidi voovai Davuitiinna iya kieetavai yapa kieeravai. Yapa kioo innara tunoo: Na tauko Isainna mmaapuuvaa Davuitiinnara ni mmuduuya ruainoo. Mmuakiaa kua niiki vaiyauvaa fai na inna kiaa mmimo ivoono yoketaama iinaravaivee. Anutuuqo itaa kua tiravai. ²³ Ii vaidi Davuitiinna ivaa uru nnaakaraiyakidiri voovai nnutuuvo Yisuunna Anutuuqo tuduu diiteeravai. Vaa ivo innara tauraa ari kua kiaa teerama kioovaugiataama inna tuduu diiteeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara inna tuduu diiteeravai. ²⁴ Hama Yisuuva diitoo suaivaki Yuvuaano mmuakiaa gioonna kiaapu Isarairaiya tunoo: Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama varikiai na nnooriivaa ngii apinaravaivee, ²⁵ kiaa kioo kiisa suai ari mmooriivo taikaanara uduu ivo iya tunoo: Ngia yaata utuaani na gioononnee? Hama na vaidi ngia innara faannairavovee. Hameetavee. Ni nnaagiai nninaraiivo fai vaidi nnoonnavai nninaravai. Na vaidi kiisavai. Hama na yopeema mmoori vareera ngiaammuauya roosiima inna yuku nnabaivaitana yeenaivaitana rakuasaa kiee utu radaanaravaivee. Yuvuaano itaa kua tiravai.

²⁶ Ni seenayaso, ngia Aparahaamaa sidinnaidiiaatama ngia ngiengie vopinnaiya aavaki varida Anutuuqaa ngiingii ausa mmuduuya mmiraiyaatama rikiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivo tiisi nniivaivee. ²⁷ Gioonna kiaapu Yerusareema varuuyaata ngiari kieetaiiaatama ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hama teeda rikieerama kiada forofetaiya kuaiyauvaa makemakee kati varira suaiyauvaki jaariraivaara hama tuqinnama rikieeravai. Hama rikieeraida iya kua pinaivaki Yisuunna yapa kioodoo putuuvaaara forofetaiya tuu kuaivo kaanaivo vairavai. ²⁸ Iya Yisuuva kuaivaa koonnama kiainaaree kiaa buaida varida ivaudiri inna rupertuaaree kiaa buaidada toduu kuminauduu rikiada Piratuusaa tunoo: Eenoo tinai iya inna rupertuatee, ²⁹ kiaa kiada Anutuuqaa kua fafaara innara roovaa iya iima taika kioodoo yatari sagaivaudiri inna nnabaivaa hitua rada oto oonau mmata nnauvaki hau kieeravai. ³⁰ Hau kioodoo Anutuuqo inna tuduu ivo putuuvakidiri diitoo ³¹ kaayau suai mmatayaa nuauduu iya Karirayaivakidiri makemakee inna tasipama Yerusareemara vida nnidauya inna teeravai. Inna tooyaano aanna makee gioonna kiaapu Isarairaiya innara iya kiaa mmiaavai. ³² Iya kiaa mmiaani ta aavaki varida aa mmayaaya yoketaa aavaa fai ngii giaa ngii mmiaaravee. Anutuuqo nnaaru ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya kiaa mmuuvaa ³³ aanna makee iya sidinnaidiia tiyara iivai. Ivo Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitoovaaara ivo tiyara itaama iivai. Kua fafaaraivo Saama nnaagiai vau kuaivaki Anutuuqo tunoo:

A ni Mmaapukuavee.

Aanna makee na i Koova variaunoo, tiravai.

³⁴ Ivo putuuvakidiri inna tuduu kava diitooduu hama inna mmammaivo uudainaraivaara ivo aa kua aavaa tunoo:

Na nnaaru Davuitiinnaata
kua kiaa teerama kiaa kua ivaa
ari vookarau yoketaa tuanaa ivaa
fai na ngii minaravaivee.

³⁵ Kiaa kioo Saama kuaivaki vau kua voovai ivaara tunoo:

Fai a tino i mmoori vareera vaidiivo
aiyara mmuduuya riraivaa mmammaivo
fai hama uudainaravee, tiravai.

³⁶ Davuitiiva varioo Anutuuqaa mmooriivaa iima taika kioo putuduu inna nnabaivaa varada oro ari rubuungainna mmata nnau vainiivau hau kioodoo vainno nnabaivo uudairavai. ³⁷ Ivaara ii kua fafaara ivo hama innara tiivai. Vaidiivaa Anutuuqo

tuduu putuuvakidiri diitoovaa nnabaivo hama uudauvaara tiivai. ³⁸⁻³⁹ Ni seenayaso, itaama vainai ngia Yisuunnara kutaavaivee tikio ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ngia mmuakiaaya arinaima rikiaateera ii kua ivaa ta ngii giaa ngii miaunnao. Gioonna kiaapu voovoono innara kutaavaivee tino ivo mminnamminnaa maisaivaa varaikio inna mmuaararaivo fai taikano rikioo mmamma dummukiara kati hara kioo varinaravai. Anutuuqo Musiinna mmaanna kiaa mmuu kuaivaudiri fai hama ngia itaama yopeema variaaravai. Ngia ivaara rikiaateera ta ngii giaa ngii miaunnao. ⁴⁰ Itaama vainai aa na tinara kua aavaa nnaaru forofetaiya tuu kuaivo ngiisi nninarainnoo kiaa ngiingii variraiyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ⁴¹ Iya tunoo:

Ngia vaidi nniki rakaida puruuka tiraiyaso, taatee.

Ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Ngia variaa suaivaki na mmooriivaa iikiauikai

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaavai.

Fai vaidi voovoono ivaara ngii giaa ngii minai

hama ngia ivaara kutaavaivee kiaaravee.

Ivaara ngia pinaama nnikiaraida

airi yaata utida putuatee.

Forofetaiya tuu kuaivo itaa kua tiravaivee.

⁴² Pauruuso ii kua ivaa kiaa taika kioo Pauruusooya Panapaasaya nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai kuaara uduu gioonna kiaapuuya ivaitana tunoo: Vo kati varira suai voovaki kava nnida ii kua ivaa sai kuayauvaatama ti kiaa ti mmiatee, ⁴³ kiaa kiada nuunaira nnauvaa pikiada mmaanai vuduu gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaia vaa Yutayaiya aataruuvaa teeda iya tasipama nuauyaatama ivaitana vata rada viravai. Vuduu rikiada ivaitana iyaata yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuuqo ngiyyara yoketairivaa ngii minai yaagueeqama inna aataruuvau kuatee, tiravai.

⁴⁴ Ivaa nnaagiai suai kati varira suaivaki mmuakiaa gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya numa varida Anutuuqaa kuaivaa rikiaara nniravai. ⁴⁵ Nnudu teeda vaidi Yutayaiya ti kuaivaa rikiaateeraivaara kiaa iya nnannatooduu Pauruusaa kuaivaa hatokada innara rakanoo raaranoo tiravai. ⁴⁶ Tuduu rikiada Pauruusooya Panapaasaya hama aatuurama kiada yaagueeqama sai iyaata kua tida tunoo: Ta tauraa Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunnava. Ngii giaa ngii mmiaunnani ngia rikiada pikiada tupatupaa variraivaara ooqoo kiaavai. Ooqoo kiaivaara ta ngii pikiada ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi kuaaravai. ⁴⁷ Kua fafaara roovaudiri aa kua aavaa Udaanga Anutuuqo ti kiaa ti mmioo tunoo:

Vaa na ngii mmataama kiauya

ngieenoo ngiari voopinnaia

tooba roosiima ni kuaivaa kiaa kookieekiatee.

Na iya vatee aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa

fai ngia mmuakiaa gioonna kiaapu

mmuakiaa mmatavau variaya

kiaa mmikiai rikiaatee, tiravaivee.

⁴⁸ Pauruuso ii kua ivaa kiaa taika kioodu ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya rikiada sirigaida Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara iya yoketairavai. Yoketauduu Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraiyaano ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

⁴⁹ Tuduu rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa gioonna kiaapuuya ii mmata ivau varuuya kiaa mmudu rikieeravai. ⁵⁰ Rikioodu vaidi Yutayaiyaano kieeta vaidiyyaatama ngiari voopinnaa nnutu ruuaa gioonnaiya Anutuuqaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama tuduu iya ngiari seenaiyaata kiaa mmudu rikiada vida Pauruusaya Panapaasaya mmoori maisaivaa iida ngiari mmataivaudiri ivaitana utu raririida feena rada vida titooduu viravai. ⁵¹ Vida varida hama iya ivaitana kuaivaa rikioovaara ngiari yukuuvaitanaudiri kufukuufaiyauvaa hatutuoma kiada yoosinna Ikonii viravai. ⁵² Vuduu

Adiookiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Mmannasa Yoketaivo iya suvuauduu kaayauma sirigairavai.

14

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii variravai

¹ Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Ikonii vida ivaitana tauraa uunaquuneema oro ivaki iida Yutayaiya nuunaira nnauvaki vida yaagueeqama ari vookarau mmayaayaivaa iya kiaa mmuduu rikiada Yutayaa gioonna kiaapu vooyaata ngiari vooPINNaa gioonna kiaapu vooyaataama ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. ² Tuduu Yutayaa vaidi vooya hama Yisuunnara kutaavaivee tuuya ngiari vooPINNaa vaidiiyaata kuaivaa murumuru tida Pauruusaya Panapaasayara kua maisaivaa tida ivaitanaara iya nnanna-teeravai. ³ Iya nnannatooduu ivaitana hokoba suai ivaki varida yaagueeqama Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiaa mmida variravai. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketauvaara iya kiaa mmida varuduu Anutuuqo ari yaagueeqaivaa ivaitana mmuduu ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiravai. Uduu teeda Anutuuqo iyara yoketau aataruuvo kooyaa vairavai. ⁴ Vauduu gioonna kiaapu ii yoosinna ivaki varuuya vooyaano voovaugiataa yaata utida Yutayaa vaidiiyara yoketauduu vooyaano voovaugiataama yaata utida aposoroo vaidiivaitanaara yoketairavai.

⁵ Yoketauduu vaidi ngiari vooPINNaiyaata vaidi Yutayaiyaatama ngiari kieetaiyasi nuunaida Pauruusaya Panapaasaya mmaara kuaivaa tida sikauyauvaa habati ivaitanaayaa kagaariaaraivaara iya kua yeena rairavai. ⁶ Kua yeena rau kioodoo ivaitana iya tuu kuaivaa rikiada ngiari toovau vida mmataivaa nnutuuvo Rukauniaa vau yoosinnaivaitana vuaivaa nnutuuvo Rusutaraa vuaivaa nnutuuvo Derevee vida mmata vainiiuvau vau yoosinnaiyauvakiaatama vida ⁷ mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaa rada viravai.

Pauruusooya Panapaasaya yoosinna Rusutaraa variravai

⁸ Vaidi voovoono Rusutaraa hara kioo varuuvo ari kaanaa ausaivakidiri inna yukuu-vaitana maisauduu hama nuaira kogoga nnaasu hara kioo varuuvoono ⁹ Pauruuso kua tuoo varuduu inna kuaivaa rikieeravai. Rikioo varuduu Pauruuso tooduu vaa ivo ari yaataivaki yaagueeqama tunoo: Fai ivo ni tuqinnaanaravee, kiaa varuduu Pauruuso ivo itaama yaata utuuvaa rikioo inna too nnaasu vainno ¹⁰ pinaama innaata kua tiao tunoo: Diitee ai yukuuvaitanaudiri safuuma ngiau diee vakianee, tuduu rikioo akiairaama diitoo nuairavai.

¹¹ Nuauduu teeda gioonna kiaapuuya Pauruuso uuvaa teeda ngiari kua Rukauniaa kuaivakidiri aayanna reeda varida tunoo: Ti anutuuya hanigiada vaidi kiada tiisi tummuaano, ¹² kiaa kiada Panapaasaara ngiari anutuu voovai nnutuuvaa innara tunoo: Suuso, kiaa kiada Pauruuso kaayau kua tuuvaara innara tunoo: Homiiso, tiravai. ¹³ Tuduu ngiari anutuu Suusaara kati puara hudeera vaidiiivo ngiari nuunaira nnau pinaivo yoosinna tooyaivaki vauvakidiri ngioo varioo puara burimakauyauvaata mauraiyauvaatama varoo vagiaamunna keegiaivaki yapa kioo ivo gioonna kiaapuuyaatama Pauruusaya Panapaasayara burimakauyauvaa kati iyara ruputu hudaara iiravai.

¹⁴ Ruputu hudaara uduu rikiada aposoroo vaidiivaitana Panapaasooya Pauruusaya iya iikiaaraivaara rikiada iya iida Anutuuqaara rakanoo raaranoo kiarainnoo kiaa vida ngiari ausaivaitana maisauvaara iya ngiari uyira rairaiyauvaa rapasi kiada gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivaki seenada vida aayanna reeda tunoo: ¹⁵ Vaidiso, ngia aaniira itaama iikiaara iikiaannee? Ta ngii roosiima mmanna vaidivaitanavee. Ta aapi ngiisi nnida mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mikiai unnakua anutuu aayauvaa pikiada Anutuuqaa tuanaivaara kutaavaivee kiateera ta ngiaunnavaai. Anutuuqo kutaa variivoono mmuakiaa ngiau mmata nnoori sorovuaraivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ivaki vauyauvaatama iima kieeravai. ¹⁶ Tauraa varuu gioonna kiaapuuya ngiari yaata utuu aataruuyauvunugiataama iikiatauduu Anutuuqo ee-oo tuduu iiravai. ¹⁷ Ivo ngiau aapuuvakidiri tikio vatiivo rikio mmuakiaa ngii yeennaiyauvo uruoo kaanaiyauvo vaikiai

ngia iyauvaa nneeda kaayauma sirigakiaavai. Ivo itai mminnaa yoketaiyauvaa ngii miivaara ngia teeda rikiada innara kutaa varivaivee kiateera iivaivee. ¹⁸ Ivaitana itaa kua tuduaata gionna kiaapuuya yaagueeqama kiada iyara puara burimakauyauvaa kati ruputu hudaara uduu ivaitana yaagueeqama ooqoo tiravai.

¹⁹ Ooqoo tuduu vaidi Yutayaa vooya mmata Pisitiaa vau yoosinna Adiookiaadiri nnuuyaata yoosinna Ikoniidiri nnuuyaata gionna kiaapuuya tasipa kua tuduu mmuaa ausa mmuaa yaatavai utida sikauiyauvaa habati utida Pauruusaa mmannana utida ruputududuu ivo hanaanainno vauduu iya ivo putinoo kiasa inna nnabaivaa utu raririida yoosinna tooyaivaki yapa kiada viravai. ²⁰ Vuduu vaa ausa hanigioo gionna kiaapuuya nnida inna ututuuma kioodoo kava diitoo yoosinnaivaki viravai. Oro vauvo patauduu Panapaasaya diitada yoosinna Derevee viravai.

Ivaitana Suriaa vau yoosinna Adiookiaa

kava vara ranada nniravai

²¹ Pauruusoooya Panapaasaya mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapu Derevee varuuya kiasa mmuduu kaayau gionna kiaapuuya iya ausaiyauvo hanigieeravai. Hanigiooduu ivaitana yoosinna Rusutaraa kava vara ranada nnida vaidi varida ivaki pikiada yoosinna Ikonii nnida vaidi varida ivaki pikiada numa Pisitiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Adiookiaa variravai. ²² Ii yoosinna iyauvaki itaama nuaida varida iyauvaki varuu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya mmayaayaivaa kiasa mmiaa rada nuaida varida yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Anutuuqaara kutaavaivee tida yaagueeqama variatee. Ta Anutuuqo gionna kiaapuuyara diraivaki kuaaree kiasa iikio kaayau mmuaararaiyauvo tiisi nninai fai ta iyauvaa yaatarada ivaki kuaaravaivee, tiravai. ²³ Pauruusoooya Panapaasaya ii yoosinna iyauvaki vaa ausa hanigiooya ngiari nuunauyauvakidiri kieetaiya mmataama kiada Anutuuqaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tida iyara yaaku vareeravai. Vaa iya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuvaara ivaitana innaata kua tida ivo yaagueeqaivaa iya mmiaiveera ivaara kua tida yaaku vareeravai.

²⁴ Yaaku vara kiada ivaki pikiada ivaitana mmuakiaa mmata Pisitiaavaa yaatarada numa mmata Paburiaa vau ²⁵ yoosinnaivaa nnutuuvo Perekee ivaki varida mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmi kiada tuma yoosinna Atariaa nnoori sorovuaraa siriiivau vauvaki varida ²⁶ ivakidiri siipaivaki karada kava vara ranada Adiookiaa viravai. Ii yoosinna ivakidiri gionna kiaapuuya ii mmoori ivaara ivaitana mmataama kiada yaaku varada tunoo: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuuvaitanaano nuaida ii mmoori iyauvaa iima rada nuaidada taika kiada kava vara ranada nniravai.

²⁷ Ivaitana Adiookiaa nnida gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya rupi nuunama kiada Anutuuqo ivaitana tuduu uu mmooriyyauvaaraatama Anutuuqo aataruuvaa ivaitana vitauduu ngiari voopinnaiya tuduu Yisuunnara kutaavaivee tuuvaaraatama iya kiasa mmiravai. ²⁸ Iya kiasa mmi taika kiada hokoba suai ivaitana iya tasipama variravai.

15

Vaa ausa hanigiooya Yerusareema nuunaida kua tiravai

¹ Varuduu vaidi vooya Yutayaivakidiri nnida Adiookiaa varida vaa ausa hanigiooya kiasa mmida tunoo: Musiiva mmaanna tuu kua ivau mmamma hatokeera aataruuvaa fai ngia pikiakio hama Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaravee, ² tuduu rikiada Pauruusoooya Panapaasaya iya kuaivaara ivaitana nnannatooduu iyaatama kua yaagueeqama tuduu iya sai ivaitanaatama kua yaagueeqama tiravai. Tuduu rikiada gionna kiaapu Adiookiaa varuuya Pauruusaya Panapaasaya tasipama vaidi vooya Adiookiaa varuuyaatama mmataama kioodoo iya vida Yerusareema variaa vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivaara kua tida kiasa radudaaraivaara viravai.

³ Vaa ausa hanigiooya iya titooduu vidada mmata Ponikiivakiaata Samariaivakiaatama nuaida varida ngiari voopinnaiya Anutuuqaa kuaivaa rikiada ausa hanigioovaara vaa

ausa hanigiooya ivaki varuuya kiasa mmuduu ii kua ivaa rikiada sirigairavai. ⁴ Sirigauduu iya vidada Yerusareema vuduu vaa ausa hanigieeraiyaata vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama iyara kua yoketaivaa tuduu Pauruusooya Panapaasaya Anutuuqo mmooriivaa ivaitana mmuduu uuvaara iya kiasa mmiravai. ⁵ Kiasa mmi taika kiooduu iyakidiri vaa ausa hanigiada Farisaiya uu aataruuyauvaa uu vooyaano diitada iya tunoo: Ngiari voopinaiya vaa ausa hanigia kaiya tikiai Musiiva mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera iya kiasa mmiatee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiada vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ii kua ivara nuunaida yaata utida kua tiravai. ⁷ Yaata utida hokoba suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo Petorooso diitoo iya tunoo: Ni seenayaso, vaa ngia taanoo. Nnaaru Anutuuqo ngiikidiri ni mmataama kiooduu na viee ngiari voopinaiya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai iya rikiada hanigiada yoketaama variateera ni mmataama kieeravai. ⁸ Anutuuqo gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki toovoono Mmannasa Yoketaivaa ti mmuneema iya mmiravai. Mmioo ivo iyara yoketauvaara kooyaa ti vitairavai. ⁹ Ivo hama ari vookarau aataruuvaa iya mmioo ari vookaraira aataruvai ti mmiravai. Mmuaa aataruvai nnaasu iyaata tiitama ti mmiravai. Iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiooduu iya yoketaama viravai. ¹⁰ Itaama vaikai ngia aaniira mmuaararavaa aanna ausa hanigiooya mmiaarivaara Anutuuqaa iida taara iikiaannee? Ii mmuaararoo aataru ivaa nnaaru ti rubuungainna mmuaarareeravai. Aanna ta variaunnaiya tiita ti mmuaararavai. ¹¹ Pikiaatee. Ngiari voopinaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo kati iyara yoketaimno iya vitoo yoketaivau yapaineema teeta innara kutaavaivee kiaunnano ivo tiitama kati tiyara yoketaimno ti vitoo yoketaivau yapaivaara kutaavaivee kiaunnaano, tiravai.

¹² Tuduu mmuakiasa gionna kiaapuuya kua seemuaa hara kiada varida rikiooduu Panapaasooya Pauruusaya Anutuuqo ari vookarau mmooriyauvaa ivaitana tuduu ngiari voopinnaa gionna kiaapuuyasi uuyauvaara iya kiasa mmiravai. ¹³ Kiasa mmi taika kiooduu Yakooopo tunoo: Ni seenayaso, ni kuaivaa rikiaatee. ¹⁴ Anutuuqo ngiari voopinaiyara mmuduuya ruoo iyakidiri vooya niisi ngiateera tuduu ivara Simoono Anutuuqo ikiataa toosa haroo mmooriivaara ti kiasa ti mmiravai. ¹⁵ Forofetaiya fafaara roo kuaivo vainno mmuai kuaivaa tiravai. Kua fafaaraivo tinoo:

¹⁶ Udaangaivo tinoo:

Fai nnaagiai na mmatayaa kava vara ranee tiee
 Davuitiinna nnauvaa havarata kioovaa
 kava na heekanaravai.
 Mmatayaa havarata kioovaa
 kava na tuqinnama kiese
 kava na heekaanaravai.

¹⁷ Heekanai fai ngiari voopinaiya
 niyara buaama rada nookiaaravai.
 Mmuakiasa ngiari voopinaiya
 na niisi ngiateera tinai
 fai niisi ngiaaravee.

¹⁸ Udaangaivo nnaaru ii kua ivaa tuuvaa
 mmuai kuaivaa aanna makee tiivaivee.

¹⁹ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaaraina na nenenaidiri yaata utuee ngii giaa ngii miaunoo. Ta ngiari voopinnaa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuaararai mmooriivaa iya mmiaarainnoo. ²⁰ Fai ta yanaa voovai fafaara reeda iya kiasa mmida kiara: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiyyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Ta yanaivaa itaa kua kiasa iyani fafaara kiaaravee. ²¹ Mo nnaaru varuuyaatama varia rada nnidada aanna makee variaiyaatama Musiiva mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaa makemakee kati varira

suaiyauvaki vaidiiya nuunaira nnauyauvaki jaarida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki gionna kiaapuuya kiasa mmiravaivee. Yakoopono itaa kua tiravai.

Yerusareema varuu vaa ausa hanigiooyaano yanaivaa fafaarairavai

²² Aposoroo vaidiiyaatama vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaata mmuakiasa ausa hanigieeraiyaatama nuunaida kua yeena raida ngiariikidiri vaidi vooya mmataama kiada Pauruusaya Panapaasaya tasipama Adiookiaa kuateera mmatairavai. Gionna kiaapuuya ivaitanaara kua yoketaivaa tuuvaitana iya mmataama kiada voovai nnutu-uvo Yutaaso vuai nnutuuvo Parasaapaa mmataama kiada voovai nnutuuvo Siraasaa mmataama kieeravai. ²³ Mmataama kioodoo ivaitana varada vuu yanaivo tunoo: Ta ngii seena aposoroo vaidiiyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyaatama ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. Ngia vaa ausa hanigiada ngiari voopi Adiookiaadiri ngiaani Suriaadiri ngiaani Kirikiaadiri ngiayi ta ngiini yanaivaa fafaara raunnaano. ²⁴ Vaa ta rikiaunnava. Tiikidiri vaidi vooya ngiisi vida airi kua airi kua tuduu ngia iya kuaiyauvaa kaayauma yaata utuduu ngii ausaiyauvo pinaama mmuaarareeravai. Hama teenoo iya kiasa mmiaannaduu iya oro itaama iiravai. Ngiaarindiri itaama iiravai. ²⁵ Ta ivaara rikiaada nuunaida yaata utida kua tida rikiaunnano ti ausaiyauvo yoketaikiai vaidiivaitana ngiisi kuateera mmataama kiaunnava. Fai ivaitana ti seena ta mmuduuya ruaunnaivaitana Panapaasaya Pauruusaya tasipama ngiisi kuaaravai. ²⁶ Panapaasooya Pauruusaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iida hama mmatayaa ngiari variraivara yaata utuaavai. ²⁷ Teenoo Yutaasaya Siraasaya titakiai ngiisi kuaaravaitanaano fai ta fafaara raunna mmuai kuaivaa avaikidiri ngii giaa ngii miaaravaivee. ²⁸ Mmannasa Yoketaivootama teeta ti yoketaikiai ta kuaivaa yeena rau kiada hama ari vo mmuaararai kuaivaa ngii giaa ngii miraida aa kua aavaa nnaasu ngii giaa ngii mida kiaunnaano: ²⁹ Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kua yauvava nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki puaisa hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee. Ta itaa kua kiaunnaivaa fai ngia iida yoketaama variaaravaivee. Inna aikioo kuavaivee. Iya yanaivaa itaa kua kiasa kiada fafaara reeravai.

³⁰ Fafaarama kiada ivaitana mmida titaa kioodoo ivaitanaatama Panapaasaya Pauruusooya tasipama Adiookiaa vida ivaitana vaa ausa hanigioo mmuakiaaya rupi nuunama kiada yanaivaa iya mmudu ³¹ jaarida rikiaada iya yamaa kua yamaa kuaivaa roovara sirigairavai. ³² Sirigauduu Yutaasooya Siraasaya forofetaavaitana varuuvaitana hokoba suai iya tasipama varida yamaa kua yamaa kuaivaa iyaata kua tuduu iya yoketauduu yaagueeqama variravai. ³³ Varuduu ii taara vaidi ivaitana hokoba suai ivaki varuduu vaa ausa hanigiooya ivaitana titada tunoo: Ausa nuufavai tasipama kuatee, tuduu Yutaaso kava vara ranoo inna titoodoo vuuyasi nnuduu ³⁴ (Siraaso ari yaata utuuvaugiataama yaata utuoo ipi variravai.)

³⁵ Varuduu Pauruusooya Panapaasaya hokoba suai Adiookiaa varida ngiari vo vaidiiya tasipama gionna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa iya kiasa mmida variravai.

Pauruusooya Panapaasaya ngiari mmarammaraama viravai

³⁶ Nnaagiai suai voovaki Pauruuso Panapaasaa tunoo: Nninai ta vida vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nnaaru ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiasa mmiannaiyauvaki yaagueeqama variinaara vida taaravee, ³⁷ tuduu rikioo Panapaasoona vaidi voovai Yuvuaano Marakaannaata vitoo kuanara uduu ³⁸ tauraa iya vuu suaviki Marakaava Paburiana mmataivaki iya pikioo vioo hama iya tasipama mmooriivaa vara taikoovara Pauruuso yaata utuoo innara ooqoo tiravai. ³⁹ Ooqoo tuduu rikioo innara kiasa Pauruusaata buaaru tuoo ngiari mmarammaraa yaata utuuvaugiataama viravai. Panapaaso Marakaannaata vitoo vo siipa voovaki karada mmata Kuporoovakira viravai. ⁴⁰ Vuduu Pauruuso Siraasaa mmataama kioodoo vaa ausa hanigioo gionna kiaapuuya ivaitanaara yaaku varada tunoo: Udaanga Anutuuoqo kati ngiiyara yoketaama yaata

utivai. Ivaara yaata utida yaagueeqama kiada yoketaama vida mmooriivaa varaatee, tuduu rikiada vida kieeravai. ⁴¹ Vidada mmata Suriaivakiaata Kirikivakiaatama varuu vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiaiya yamaa kua yamaa kua tida tunoo: Yaagueeqama variatee, tiravai.

16

Timotiiva Pauruusaya Siraasaya tasipama nuairavai

¹ Pauruusooya Siraasaya yoosinnaivaitana Derevee Rusutaraa viravai. Vida tooduu ngiaammuu voovai vaa ausa hanigioovaa nnutuuvo Timotiiva ivaki variravai. Inna kaano Yutayaa gioonnava. Vaa ivo ausa hanigieeravai. Inna koova Ereengaa vaidivai. ² Mmuakiaa gioonna kiaapu ausa hanigiada Rusutaraivakiaata Ikoniivakiaatama varuuya Timotiinnara kua yoketaivaa tiravai. ³ Tuduu Pauruuso Timotiiva inna tasipama kuaiveera inna vitoo inna mmammaivaa hatokeeravai. Timotiinna koova ari voopinna Ereengaa vaidivai varuuvaara mmuakiaa Yutayaiya ivaki varuuya vaa rikieeravai. Iya rikioovaa Pauruuso Timotiinna mmammaivaa hatokeeravai. ⁴ Iya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki vida nnaaru vaidi aposorooyaata vaidi vaa ausa hanigieeraiya kieetaiyatama Yerusareema varuuya yanaivaa fafaarama iya mmuu kuaivaa vaa ausa hanigieeraiya ii mmoori ivaa iikiateera kiaa mmiravai. ⁵ Kiaa mmuduu rikiada iya mmannammanna yaagueeqama kiada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada varuduu vo suai vo suai vo gioonna kiaapu vooya ausa hanigieeravai.

Pauruuso Toruaasa varuduu inna tinni avuuvo

hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa teeravai

⁶ Pauruuso ari tasipooyaatama mmata Purukiaivakiaata Garatiaivakiaatama nuaida varida mmata Asiaivaki mmayaayaivaa kiaa mmiaaree kiaa kuaara uduu Mmannasa Yoketaivo iya ooqoo tiravai. ⁷ Ooqoo tuduu pikiada iya nuaidada Musiaa mmataivaa araivaudiri nnida mmata Bituniaa kuaaree tida rikiooduu Yisuunna Mmannasaivo iya ooqoo tiravai. ⁸ Ooqoo tuduu rikiada iya pikiada vida Musiaa mmataivaa yaatarada vidada oto yoosinna Toruaasa nnoori sorovuaraa siriivau vauvaki variravai. ⁹ Varuduu heenaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarau aataruuvaa tooduu Maketoniaa mmataivaki varuu vaidi voovoono dioo vainno yaagueeqama innaata kua tioo tunoo: Numa mmata Maketoniaa aavau ti tasipama variee mmooriivaa iikianee, ¹⁰ tuduu too Pauruuso patauduu diitoo ti kiaa ti mmuduu rikiada ta mminnamminnaiyauvaa teeraida varida mmata Maketoniaa kuaara iiravai. Iida varida ta ivaara yaata utida kiaannanoo: Vaa ta rikiaunnava. Anutuuqoono ti maavee tiivai. Ta mmayaaya yoketaivaa mmata Maketoniaa variyaiya kiaa mmiateera Anutuuqo ti maavee tiivaivee, tiravai.

Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna Rutiaanna

kiaa mmiravai

¹¹ Ta itaa kua kiaa kiada yoosinna Toruaasadiri siipaivaa varada safuuma vidada yoosinna Samotaraakee vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Niaaporoo viravai. ¹² Vida siipaivaa pikiada yoosinnaivaa nnutuuvo Piripiira viravai. Maketoniaa mmata pinaivaa vuutaivaki ii yoosinna pinaa ivo vauvaa nnutuuvo Piripii. Ii yoosinna ivaki Roomaa vaidiiya diravai. Ta ivaki suai vooyavai vari kiada ¹³ Yutayaiya kati varira suaivaki ta yoosinnaivaa pikiada nnoori siriivau vida yaata utida kiaannanoo: Gioonna kiaapu Yutayaiya ivaki nuunaida yaaku varaara variaanoo, kiaa kiada ivaki viravai. Vida taannaduu gioonna voonnibara ivaki nuunauya ti teeda vauduu ta iya tasipama varida iyaata kua tiravai. ¹⁴ Kua tida variaannaduu Tuaataira yoosinnaivakinnaa gioonna voovai nnutuuvo Rutiaava ivaki hara kioo varioo rikieeravai. Ivoono ari mmaraa sikau vareera mmoorivai haboonna roosuu mminnaivaa varoo buruqaiyauvunu siikaira mmooriivaa iiravai. Ivoono Anutuuqaa ari ausa mmuduuyaivaa mmira gioonnava variravai. Varioo Pauruuso tuu kuaivaa rikiooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna hanigiooduu inna tinniivo

rusitiravai. ¹⁵ Rusituduu inna tasipama mmuaa nnauvaki varuuyaatama hanigiada nnoori vareeravai. Nnoori vara taika kioodoo rikioo ivo ti tunoo: Mo ngii yaata utiraiyauvaki ngia niyara kiaara: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tii gioon-navaivee, kiaa kiada ni nnauvaki inna aikioo numa variatee. Ivo itaa kua yaagueeqama tuduu rikiada inna nnauvaki ta viravai.

Pauruusooya Siraasaya Piripii ivaki oovi nnauvaki variravai

¹⁶ Vo suai voovaki ta yaaku varaara vida variaannaduu sikaunnaadiri yookaama kioo vitoo kiaatannaivo ti saidiri nniravai. Ii kiaatanna ivaa aakiaivaki mmagia maisaivo hara kioo varuduu gioonna kiaapuuya nnaagiai mmoori varaaraivaara kiaa kookieema kioodoo ivaara iya irisai kaayau sikauyauvaa innara sikau kagaaruu vaidiiya mmiravai. ¹⁷ Ta Pauruusootama kuaannaduu ivoono ti vata roo aayanna kiaa roo tunoo: Aa vaidi aaya Anutuuqo ngiau aapu variivaa mmooriivaa varada Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanara kuaivaa ngii giaa ngii miaanoo, ¹⁸ kiaa kioo makemakee kaayau suai mmuai kuaivaa nnaasu tududuu rikioo nnaagiai Pauruuso rikiooduu inna nnannatooduu hanigia mmagia maisaivo kiaatannaivaa aakiaana varuuvaa tunoo: Na Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama tinai inna aakiaivakidiri pikiee tiee mmaanai kuanee, tuduu rikioo tuu saivaata inna aakiaivakidiri pikioo tuoo mmaanai viravai. ¹⁹ Vuduu innara sikau kagaaruu vaidiiya ivaa tooduu kiaatannaivo yoketaama varuduu hama inna mmooriivaara keenaa sikauyauvaa varaaraivaara iya nnannatooduu Pauruusaata Siraasaatama utu kiada vaidi utu raririida yookaira mmatuuyaivau ngiari kieetaiya avuuyauvunu yapa kioodoo ²⁰ iya ivaitana vitada Roomaa kieetaiyasi viravai. Vida tunoo: Aa vaidi aavitana Yutayaa vaidivaitana mmoori maisaivaa ti yoosinnaivaki iikiaani gioonna kiaapuuya pinaama kaayau kua kuaanoo. ²¹ Aavitana ti aataruuvaa hatokada aataru karaasaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaa mmiaavai. Ta yoosinna Rooma tiyara diraiya kuaiyauvaa rikiaunnayara tida hama ivaitana kuaivaa ta rikiada iikiaunnavaivee, ²² tuduu rikiada gioonna kiaapu nuunauya ivaitana ututuuma kiada ruputida varuduu Roomaa kieetaiya ngiari ngiaammuaaya tuduu ivaitana uyira rairaiyauvaa rapasi kiada ivaitana ripiravai. ²³ Kaayauma ripiidada pikiada oovi nnauvaki utu raririima kagaari kiada oovi nnauvaara haitatuura vaidiivaa kiaa mmida tunoo: ²⁴ Tuqinnama sipuuvaa rau kiee aavitana haitatuukianee, tuduu rikioo utu raririima roo oovi nnau aakiaa tuanaivaki yapa kioo ivaitana yukuuvaitana varoo yatari aataru rukiaa kiooyauvaki uyu kioo yaagueeqama rau kioodoo variravai.

²⁵ Varuduu heena tammaaki Pauruusooya Siraasaya yaaku varada pinaama Anutu-uqara kuaru tida varuduu oovi nnauyauvaki varuuya rikiada variravai. ²⁶ Rikiada varuduu akiairauduu mmataa kuaru pinaivo utuduu oovi nnauvaa kuabaiyauvo haat-apooduu haatopoo saivaata sipuuyauvo ngiari mmaara hatuaa taika kioodoo mmuakiaa ivaki varuuya yukuyaa yeena rau kiooyauvo ngiari mmaara takuasaa rada tiida viravai. ²⁷ Vuduu oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo diitoo tooduu sipuuyauvo vaa hatuaa taika kioodoo yaata utuoo tunoo: Vaa aakiaana variaya vida tara kuaanoo, kiaa kioo ari paipa avaikaraivaa utu rada kioo ari hara raputinara teerama utu kioo vauduu ²⁸ rikioo Pauruuso puaisakama aayanna roo tunoo: Sa ai hara raputuanee. Ta mmuakiaaya aavaki variaunnaanoo, ²⁹ tuduu rikioo toobaiyauvaara aayanna roo seenoo nnau aakiaivaki ngioo Pauruusaya Siraasaya yuku oyaivaki ngioo varoo vainno biribiriinno vairavai. ³⁰ Vainno diitoo ivaitana vitoo mmaanai yapa kioo ivaitana yaparainno tunoo: Yokeeraso, na aanii aataru mmoorivai iino Anutuuqo ni vitoo aataru yoketaivau yapaanaranee? ³¹ tuduu rikiada ivaitana inna sai tunoo: Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino fai Anutuuqo iitama i tasipama mmuaa nnauvaki variayaatama vitoo yoketaivau ngii yapaanaravaivee, ³² kiaa kiada Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa inna kiaa mmida ari seena inna nnauvaki varuuyaatama kiaa mmiravai. ³³ Kiaa mmi taika kioodoo ii heena tammaa ivaki oovi nnauvaara haitatuura vaidiivo ivaitana vitoo iya uudaidaa fini kioo mmuai suaivau ivootama ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaatama nnoori vareeravai. ³⁴ Nnoori varooduu rikioo ivo Pauruusaya Siraasaya vitoo ari nnauvaki

kioo yeenna mmuduu nneeda varuduu ivoota ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara kaayauma sirigairavai.

³⁵ Vauya patauduu Roomaa kieetaiya aataru safuuvaara dira vaidiiya titooduu nnida oovi nnauvaara dira vaidiiiva tunoo: Aa vaidi aavaitana titanai kuatee, ³⁶ tuduu rikioo oovi nnauvaara dira kieetaivo Pauruusaa tunoo: Roomaa kieetaiya ngii titakiai kuateera aataru safuuvaara dira vaidiiya titaani ngiaanoo. Inna aikioo ngia mmaanai tiida ausa nuufaivaa varada kuatee, ³⁷ tuduu rikioo Pauruuso aataru safuuvaara dira vaidiiya tunoo: Hama ta aataru voovai hatokaunnaivaara ngia kua pinaivaki ti yapa kiada ti utu raririida yoosinna vuutaivaki ti yapa kiada ti ripiikiaavai. Ripiima kiada oovi nnauvaki ti yapa kiaavai. Ta vaa Roomadiri yanaivaa varaunna vaidiyavee. Anna makee iya ti titakiai ta haumakinaa kuateera kiaanoo. Ta hama itaama ti kuatainoo. Tikiai Roomaa kieetaiya ngiariinoo tuma tiini sipuuvaa hatuaa kiki ai ta kuaaravee, ³⁸ tuduu rikiada aataru safuuvaara dira vaidiiya vara ranada vida Roomaa kieetaiya ivo tuu kuaivaa kiasa mmuduu ivaitana vaa Roomadiri yanaivaa varada Roomaa vaidivaitana varuuvaara kieetaiya rikiada pinaama aatuuravai. ³⁹ Aatuuda varida oto yamaa kua tida ivaitanaara boo tida ivaitana vitada mmaanai kiada tunoo: Ti yoosinna aavakidiri pikiada kuatee. ⁴⁰ Tuduu rikiada Pauruusooya Siraasaya oovi nnauvakidiri pikiada oto Rutiaanna nnauvaki varida ivaki nuunau gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaataama yamaa kua tida tunoo: Mmannammanna yaagueeqama kiada variatee, kiasa kiada iya pikiada viravai.

17

Pauruusooya Siraasaya Tesoronikii variravai

¹ Pauruusooya Siraasaya vida yoosinnaivaitana Abiporoo Aporonii yaatarada vidada yoosinna Tesoronikii ivaki Yutayaiya nuunaira nnau voovai vauvakira viravai. ² Ivaki vida Pauruuso Yutayaiya nuunaira nnauvaki ari virayaama oro ivaki variravai. Ivo ivaki varuduu taaravooma suai kati varira suaiyauvo nnuduu Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaara ivaki gioonna kiaapuuyaata kua tiravai. ³ Kua tuoo varioo oyaivaa iya kiasa mmioo tunoo: Anutuuqo mmataama kioo vaidiivo mmamma nniitaroovaa varoo putuuvakidiri kava diitoovo inna Anutuuqo tuuvaugiataama iiravaivee, kiasa kioo tunoo: Ii vaidi Yisuunnara na ngii giaa ngii miau ivo inna Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, ⁴ tuduu rikiada vooyaano inna kuaivaara kutaavaivee tida ausa hanigiada Pauruusaya Siraasaya tasipama nuauduu kaayau Ereengaa gioonna kiaapu kati ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmuuyaataama ivaitana tasipama nuauduu kaayau gioonna ngiari nnutu vauyaataama ivaitana tasipama nuairavai.

⁵ Nuauduu teeda Yutayaa vaidiiya iya teeda ti nnaagiai nookiateera kiasa iya nnanna-tooduu maisama varira vaidiiya yookaira mmatuuyaivakidiri rupi nuunaida iyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida rapuaara viravai. Vuduu mmuakiasa gioonna kiaapu ivaki varuuyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida vaidiiiva nnutu-uvo Yasoonaa nnauvaa ututuuma kiada ivaki Pauruusaya Siraasayara buaidada teeda ivaitana vitada gioonna kiaapuuya avuuyauvunu yapaaraivaara buairavai. ⁶ Buaidada tooduu hama iya teeda vauduu Yasoonaa vaa ausa hanigioo vooyaataama utu raririida yoosinna kieetaiyasi vida aayanna reeda tunoo: Ii vaidi iya mmuakiasa yoosinnaiyauvaki nuaida varida ngiari kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaani iya kuaivaara iya nnikiaraida vo aataru vo aataruuvaa iikiaavo mmuakiasa mmatavai maisainoo. Makee itaa kiasa vaidiiya ti yoosinnaivaki ngiaavo ⁷ Yasoono ari nnauvaki iya yapa kiai kiai iyaata aayaataama Roomaa kieeta tuanaivaa kuaivaa hatokada kiaanoo: Ti kieeta ari voovai nnutuuvo Yisuuvavee, kiaavaivee, ⁸ tuduu rikiada gioonna kiaapuuyaata yoosinna kieetaiyaataama ivaara pinaama yaata utida ngiari yaparaida varida ⁹ kieetaiya Yasoonaa ausa hanigieera vaidiiyaataama tuduu mmaanai vida yoketaama variaaraivaara kua yeena rau kiada sikauyauvaa iya mmi kiada mmaanai viravai.

Pauruuso ari tasipama nuauyaataama yoosinna Beriaa variravai

¹⁰ Vuduu akiairauduu ii heena ivaki vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya Pauru-usaya Siraasaya titooduu yoosinna Beriaa viravai. Vidada oo ivaki varida Yutayaiya kati varira suaivaki nuunaira nnauvaki ¹¹ vuduu ivaki varuu gioonna kiaapuuya hama Tesoronikiiya roosiiraida iya yoketaama ivaitana kuaivaa rikiada iya rikiaatainno nnaasu varuduu vo suai vo suai Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa tuqinnama jaarida tunoo: Pauruuso tuu kuaivo kutaavainnee? Vara unnakuavainnee? ¹² tida rikiada kaayau gioonna kiaapu vooyaano Yisuunnara kutaavaivee tuduu Ereengaa gioonna vooya nnutu vauyaatama Ereengaa vaidi vooyaatama Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

¹³ Tuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya Tesoronikii hara kiada varuuyaano Pauruuso Beriaa varuu gioonna kiaapuuyaata Anutuuqaa kuaivaa kua mmuuvaa rikiada seenada nnida gioonna kiaapuuya rupi nuunama kiada iyaata kua tuduu rikiada sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁴ Tuduu rikiada vaidi vaa ausa hanigioo vooyaano Pauruusaata seena vaidiiyaatama titooduu nnoori sorovuaraa siriivau vuduu Siraasaya Timotiiya homo Beriaa variravai. ¹⁵ Varuduu vaidi vooya Pauruusaa vitooya aataruuvau vida yoosinna Ateena Pauruusaa tasipama vida kieeravai. Vidada oto ivaki kiada vara ranada nnida Pauruusaa kuaivaa Timotiiya Siraasaya kua mmida tunoo: Akiiraama Pauruusaasi kuatee, tiravai.

Pauruuso yoosinna Ateena variravai

¹⁶ Pauruuso yoosinna Ateena hara kioo varioo Siraasaya Timotiiyara faannairavai. Ivaki faannainno varioo tooduu ivakinnaa gioonna kiaapuuya kaayau unnakua anutuyauvaara ausa mmuduuya mmudu too Pauruuso ivaara kaayau pinaama yaata utuduu inna ausaivo maisairavai. ¹⁷ Maisauduu rikioo oro nuunaira nnauvaki Yutayaiyaata ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kati Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmi-raiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. Mmuakiaa suai yookaira mmatuuyaivau gioonna kiaapuuya vida nnidairiyaatama ivaara yaagueeqama kua tiravai. ¹⁸ Kua tuduu rikiada vaidiiya Epikurii aataruuvau yaagueeqairaiyaata Sotokiaa aataruuvau yaagueeqairaiyaatama ivaara numa innaata yaagueeqama kua tiravai. Kua tida varuduu vooya tunoo: Aa vaidi sabi kua tira nnaamuru aavo tii kuaivaa oyaivo dataamainno vainnee? tuduu vooyaano tunoo: Ta yaata utida kiaunnao: Ngiari voopinaaya anutuyauvaarainno tinoo, kiaunnao. Pauruuso Yisuunnara tira kuaivaaraata ivo putuoo kava diitoo kuaivaaraatama tuuvaara iya itaa kua tiravai. ¹⁹ Pauruuso itaa kua tuuvaara iya inna vitada oro ngiari kieetaiya nuunaida kua safuura nuunaivaa nnutuovo Arioopakoona ivaki yapa kiada inna tunoo: Karaasa kua aataru a kiannaivaa ha tinai teeta rikiaunnao? ²⁰ A ari vookarai aataruuyauvaara kiannaivaa ta rikiaunnano hama oyaiyauvootainoo. Kava tinai oyaiyauvaa ta arinaima rikiaaravee. Iya itaa kua tiravai. ²¹ (Yoosinna Ateena varuuyaata ngiari vo yoosinnaiya numa ivaki varuuyaatama hama nnaaruaa kuaivaara yaata utiraida karaasa kuaivaara nnaasu makemakee nuunaida yaata utida kua tiravai.)

²² Kua tuduu Pauruuso iya nuunaivaa nnutuovo Arioopakoona ivakidiri diitoo tunoo: Ateena variaa vaidiiyaso, rikiaatee. Vaa na tauvai. Ngiengie ausa mmuduuya mmira mmooriivaara ngia yaagueeqakiaayavee. ²³ Na ngii yooqeeyauvaki nuaina variee taukai ngia iima kiada ausa mmuduuya mmira mminnaiyauvaa na tauvai. Tauko vo yeena tapi ngiaunnannuma vaivau fafaaraivo vaivo ni too vaikiyai na jaaruee rikiauko fafaaraivo ivau vaivo tinoo: Aa mminnaa aavo hama ta taunna rikiaunna anutuuvau yapa kieera mminnaavaivee. Fafaaraivo itaama vaikiyai ngia hama rikiaa taa anutuuvau ausa mmuduuya mmiaivaaraina na makee kooyaa ngii giaa ngii minaravee.

²⁴ Anutuuqoono ngiau mmataivaa iima kioo mmuakiaa mminnaa ngiau mmataivaki vai mminnaiyauvaa iima kioovo ngiau mmataivaa oyai nakaaraivo varinoo. Itaama vaikio too vaidi mmatayaiya ngiari yaakuadiri heeka kua nuunaira nnauyauvaki hama ivo hara kioo varivai. ²⁵ Hama Anutuuqo mmoori voovaa kumimakaikio vaidi voovono inna tasipama mmoori vareeraataivai. Ariinoo yaikiavaata variraivaata

mmuakiaa mminnaiyauvaatama vaidi mmatayaiya mmiravaivee. ²⁶ Ivo mmuaa vaidi-vai iima kioovaakidiri gioonna kiaapu mmuakiaa oyaiya diitada raubiriida mmuakiaa mmatavau variaanoo. Ariinoo mmuaanaa iya suaivaa teerama kioo iya variaara mmataivaa atau rummua kieeravai. ²⁷ Iya innara buaakiateeraivaara ivo itaama iiravai. Iya buaama rada nuaidada kutaa inna teekio ivo iya taivaannee? Hama ivo iya taivaannee? Mo ivo hama mmuaavai mmuaavai ti ngieera varikiaida ta variaunnaanoo. Ti vaini varikiaida ta variaunnaanoo. ²⁸ Ivaara kua voovai vainno tinoo:

Inna yaagueeqaivaura ta yaikiaivaa varada
nuaida variaunnaanoo.

Kuaivo itaa kua tiivai. Ngiikidiri ngii seena fafaara reera vaidi vooyaatama ivaara kiaanoo:

Kutaa teeta inna nnaakarayaida variaunnaanoo,
kiaavai.

²⁹ Ta kutaa inna nnaakaraiya varida hama ta yaata utida Anutuuqaara kiaara: Sikau gooraivaannee sikau sirivuaivaannee sikau tuanaivaa mmannammannaiyauvaa vaidiia ngiari tinniyaadiri yaata utida hatata kiasa mminnaiyauvaa roosiima Anutuuqo itaivai varinoo, kiaravee. ³⁰ Nnaaru vaidiia hama rikieerama kiada koonnama varuuvaara hama Anutuuqo yaata utivai. Anna makee mmuakiaa gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinna variaya Anutuuqoono tinoo: Ngiingii aataru maisaiyauvaara yaata utida pikiada hanigiaatee, tiivai. ³¹ Vaa ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kua pinaana yapeera suaivaa teerama kiaivaara ivo tinoo: Hanigiaatee, tiivai. Vaa ivo vaidi voovai kua pinaana ngii yapa kioo safuuma ngii yaparainaraivaa mmataama kiaivai. Ivo inna tuduu putuuvakidiri kava diitoovaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiaavo ivo itaa kua kutaavai tiivo vaa kooyaa vainoo, tiravai.

³² Pauruuso itaa kua tuduu rikiaada vaidiivo putuuvakidiri diitoo kuaivaa rikiaada vooyaano innara raida puruuka tuduu vooyaano tunoo: Fai vo sui ivaara a kava tinai ta rikiaaravee. ³³ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya nuunaivaa pikioo vuduu ³⁴ gioonna kiaapu vooyaano inna tasipama vida ausa hanigiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Iyakidiri iya nuunaivaa nnutuuvo Arioopakoona varuu vaidi kieetaivaa nnutuuvo Dioonusuuvaata gioonna voovai nnutuuvo Damariisoovaata gioonna kiaapu vooyaatama inna tasipama vida Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

18

Pauruuso yoosinna Koridii variravai

¹ Pauruuso Ateenaa gioonna kiaapuuya kua kiasa mmi taika kioo ivaki pikioo ngioo ngioo numa yoosinna Koridii variravai. ² Varioo tooduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Akuiraava ivaki variravai. Inna kaano mmata Pododiri inna mmata kioovoono ari nnaata Pirisikaunna tasipama mmata Itariaa ivakidiri aa ikiataanni yoosinna Koridii nni-ravai. Itariaa kieetaivaa nnutuuvo Karautiiva mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiya ari yoosinna Roomaivakidiri titooduu Akuiraaya Pirisikauya ivaki pikiada diitada nnidada Koridii numa variravai. Varuduu too Pauruuso ivaitana taanara viravai. ³ Oro tooduu ivaitana ivo varoo mmuai sikau mmooriivaa varada buruqa nnau heekeeraiyauvaa iiravai. Ivaitana mmuai mmooriivaa uuvaara ivo ivaitana tasipama hara kioo varioo ivaitana tasipama mmooriivaa iiravai. ⁴ Linno varioo makemakee kati varira suaiyauvaki nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama kua tiao iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara iyaata kua tuduu rikieeravai.

⁵ Yapooma Siraasooya Timotiiya Maketoniaadiri numa tooduu Pauruuso mmuakiaa suaiyauvaki mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kiasa mmioo varioo tunoo: Yisuuva kutaa Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee. ⁶ Ivo itaa kua tuduu rikiaada iya inna kuaivaara puruuka tida innara maisa kua tuduu rikioo ivo iya mmooka hanigia mmioo ari uyira rairaiyauvunudiri hatutuooma kioo iya tunoo: Fai Anutuuqo hama ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivo hama niiki vainoo. Ngiingiiiki vainoo. Aqaa sui aavakidiri fai na viee ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuya kuaivaa kiasa mminaravaivee,

⁷ kiaa kioo iya pikioo oro ari voopinnaa vaidi voovai nnutuuvo Titiiva vuai nnutuuvo Yusutuunna nnauvaki mmayaayaivaa makemakee gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Ii vaidi ivo ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmuduu inna nnauvo nuunaira nnauvaa vainiivau vairavai. ⁸ Vauduu nuunaira nnauvaara dira kieetaivaa nnutuuvo Kirisipiiva ari ausaivaa hanigioo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu ari seena mmuaa nnauvaki varuuyaataama ausa hanigiada kutaavaivee tuduu kaayau gioonna kiaapu Koridii varuuyaataama Pauruusaa kuaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada nnoori vareeravai.

⁹ Vo heena voovaki Pauruusaa tinni avuuvo hanigiooduu ari vookarauvaa tooduu Udaanga Yisuu Kirisiiva inna tunoo: Sa aatuukianee. Na i tasipauvaara mmannammanna ni kuaivaa iya kiaa mmiee nnaasu varianee. Sa pikiaanee. ¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya aavaki varida ni kuaivaa rikiaivaara hama yopeema vaidiiya i ruputuaaravee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruuso mmuaa nuanuvai ivaki varioo vo nuanuvai tammaa saivaki iya tasipama varioo Anutuuqaa mmayaayaivaa iya kiaa mmiravai.

¹² Ii suai ivaki Roomaiya ngiariikidiri vaidi voovai nnutuuvo Garioonna titooduu mmata Ereengaivaki oro kua radudeera kieetavai variravai. Varuduu Yutayaa vaidiiya nuunaida Pauruusaa utu raririida kua radudeera nnauvaki viravai. ¹³ Vida kieeta vaidi Garioonna tunoo: Aa vaidi aavo yamaa kua yamaa kua tioo Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira aataru ari vookaraivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai ti aataruuvaa hatokada ari vo aataruvai iikiaano, ¹⁴ tuduu rikioo Pauruuso iya kua sai tinara uduu rikioo kieeta vaidi Garioova Yutayaa vaidiiya tunoo: Yutayaa vaidiiyaso, aa vaidi aavo koonnama mmooriivaa iinno pinaama tomeda iinai fai na inna aikiooma ngii kuaivaa arinaima rikiaantaravai. ¹⁵ Ngia ngiingii kuaivaaraatama ngiingii nnutuuyauvaaraata ngiingii aataruuyauvaaraatama ngia innara pinaama yaagueeqa kua kiaanoo. Ivaara inna aikioo ngiengieenoo radudaatee. Hama na atai kua aavaa ni radudaatano, ¹⁶ kiaa kioo ivakidiri iya haara vatoo titooduu mmaanai viravai. ¹⁷ Vuduu vaidiiya Yutayaiya nuunaira nnauvaara dira kieeta vaidi voovai nnutuuvo Sosoteenaa utida kua radudeera nnauvaa keegiainniivau inna ripiida ruputuduu Garioova rikioonnaata hama ivaara kua tiravai.

Pauruuso kava vara ranoo numa Adiookiaa variravai

¹⁸ Pauruuso kaayau suai Koridiiivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tasipama varioonnonno iya pikioo Akuiraaya Pisisikauyaatama vitoo kuanara iinno varioo oro yoosinna Kegeriaa varioo vaa vo kuavai Anutuuqaata kiaa teerama kioo ari kieeta yausiiyauvaa yumuku mmanna mmuyai utu kioo ngioo ivaitanaata vitoo siipavaki karo mmata Suriaivaura viravai. ¹⁹ Vioo vioo yoosinna Epesiisa ivaki siipaivaa pikioo ivaki Akuiraaya Pisisikauyaatama pikioo ivo nuunaira nnauvaki vioo Yutayaa vaidiiya tasipama kua tuduu rikiada iya irisaqirisai kuaivaa innaki yapooduu ivo mmannammanna iya kiaa mmioo variravai. ²⁰ Varuduu rikiada tunoo: Ti tasipama hokoba suai variee tiita kua kianee, tuduu rikioo iya ooqoo kiaa kioo ²¹ iya pikioo kuanara iinno iya tunoo: Fai Anutuuqo ari yaata utiraivaugiataama ni titanai fai na kava nnaagiai ngiee ngii taanaravaivee, kiaa kioo ivakidiri siipaivaa varoo Epesiisa pikioo viravai.

²² Vioo vioo Kaisariaa ivaki siipaivaa pikioo vioo vioo oro Yerusareema ivaki gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaata yamaa kuaivaa kiaa kioo kava vara ranoo tuo Adiookiaa oto variravai. ²³ Varioo hokoba suai ivo iya tasipama varioonnonno kava vara ranoo ngioo Garatiaa mmataivau nuainno varioo Purukiaa mmataivau nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuya kua kiaa mmiaa roo nuauduu yaagueeqama kiada variravai.

Aporoova yoosinnaivaitana Epesiisa Koridii variravai

²⁴ Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Aporoova yoosinna Aresadiriaa diaa vaidivai yokeetaama kuaivaa tioo Anutuuqaa kua fafaaraivaa yoketaama too arinaima rikioovoona numa yoosinna Epesiisa variravai. ²⁵ Varuduu gioonna kiaapu vooya Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvaa inna kiaa mmuduu ivo ivaara kaayauma sirigainno Yisuunnara safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmiravai. Kiaa mmioo ivo Yuvuaano nnoori apuu

aataruuvaara nnaasu rikioo hama Yisuunnara kutaavaivee tioo nnoori apira aataruuvaara rikieeravai. ²⁶ Ivo nuunaira nnauvaki vioo yaagueeqama kuaivaa tuduu Pirisikauya Akuiraaya inna kuaivaa rikiada inna vitada ngiari nnauki kiada Anutuuqaa aataruuvaara safuuma inna kuaa mmuduu rikieeravai. ²⁷ Rikioo mmata Ereengaivaki kuanara uduu vaa ausa hanigiooya innaata yamaa kua yamaa kua tida yanaivaa fafaarama kiada inna mmikio varoo oro ngiari seena gioonna kiaapu Ereenga variaya mminai teeda inna tuqinnaateera fafaarama mmuduu varoo viravai. Vioo vioo oro ivaki varioo gioonna kiaapu Anutuuqo iyara yoketauduu vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori vareeravai. ²⁸ Mmoori varoo varioo Yutayaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu iyaata kua tioo iya irisai ranaanaira kua tuuvaa yaataroo Anutuuqaa kua fafaara roo kuaivaa kooyaa iya kuaa mmioo tunoo: Kutaa Yisuuva Anutuuqo mmataama kioo vaidiivovee, tiravai.

19

Pauruuso Epesiisa variravai

¹ Aporoova homo Koridii varuu suaivaki Pauruuso mmata vuutaivaki nuainno varioo numa yoosinna Epesiisa variravai. Epesiisa varioo toduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigioo vooya inna teeda vauduu ² iya yaparainno tunoo: Ngia ausa hanigioo suaivaki Mmannasa Yoketaivaa vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo Mmannasa Yoketaivo variivaara hama ta rikiaunnaano, ³ tuduu rikioo Pauruuso kava iya yaparainno tunoo: Mo ngia dee nnoori apira aataruvai vareeravainnee? tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Mo ta Yuvuaano nnoori apira aataruuvaara varaunnavavee, ⁴ tuduu rikioo Pauruuso kava iya tunoo: Nnaaru gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikioovaara Yuvuaano iya nnoori apiravai. Ivo gioonna kiaapu Isarairaiya kuaa mmioo tunoo: Vaidi voovai ni nnaagiai nninaraivaara ausa hanigiada kutaavaivee kiatee. Ivo itaa kua tuuvo inna Yisuunnara tiravaivee. ⁵ Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiada Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada nnoori vareeravai. ⁶ Varooduu Pauruuso ari yaakuuvaitana iyayaa utuduu Mmannasa Yoketaivo iyaki varuduu iya ari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tida Anutuuqo tuu kua ari vookarauvaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiravai. ⁷ Vaidi yaakuuvaitana yukukidiri taaramadoono itaama iiravai.

⁸ Uduu too Pauruuso taaravooma kuraaga ivaki varioo makemakee Yutayaiya ngiari nuunaira nnauvaki vioo gioonna kiaapuuyaata yaagueeqama kuaivaa tioo Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara iyaata kuaivaa tioo iya ivaara kutaavaivee kiateeraivaara yamaa kua yamaa kua tiravai. ⁹ Tuduu rikiada vooyaano tinni yaagueeqaida inna kuaivaara nniki rakaida gioonna kiaapuuya avuuyauvunu Udaangaivaa aataruuvaara maisa kua tiravai. Itaa kua tuduu rikioo Pauruuso iya pikioo vaa ausa hanigioo vooyaatama vitoo vaidiivaa nnutuuvo Turanaana vitaira nnauvaki mmuakiaa sui makemakee gioonna kiaapuuyaata Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaara kua tiravai. ¹⁰ Taara nuanu itaama uududuu mmuakiaa gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari vopin-naiyaatama mmata Asiaivau varuuyaano Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikieeravai.

Takevaanna mmaapuuyaano mmagia maisaiya titooduu hama viravai

¹¹ Anutuuqo ari yaagueeqaivaa Pauruusaa mmuduu ari vookara ari vookarau mmoori-iyauvaa uduu pinaa ari vookarairayauvai vairavai. ¹² Vauduu teeda gioonna kiaapuuya buruqaiyauvaa varada Pauruusaa mmammaivau yapa kiada varada nniitarooya mmuduu iya nniitarooyauvo taikooduu mmagia maisaiyauvo gioonna kiaapuuya aakiyaiyauvaki varuuyauvo mmaanai tiida viravai.

¹³ Vuduu rikiada Yutayaa vaidi vooya nuaida varida mmagia maisaiyauvaa vaidiia aakiyaiyauvakidiri titooya iida varida mmagia maisaiyauvaa titaaree kuaa Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tiravai. Iya mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmagia maisaivaa tunoo: Na Pauruuso ti kuaa ti mmii vaidi Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa tasipama i titanai mmaanai tiee kuane, tiravai. ¹⁴ Tuduu Yutayaa vaidi voovai nnutuuvo Sakevaava ivo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetavai inna mmaapuudo yaaku saivai sainaidiri

taarama iyaata itaama iiravai. ¹⁵ Uuduu rikioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaana varuuvo iya tunoo: Vaa na Yisuunna tee Pauruuso ii mmayaayaivaa vaa na rikiauvai. Mo ngia aanna deeyanee? ¹⁶ kiaa kioo mmagia maisaivo vaidiivaa aakiaivaki varuuvoono diitoo iya puaisakama ruputuoo vara reemi kioo iya uyira rairaiyauvaa kerekaareenno iya mmuakiaaya yaatara kiooduu inna nnauvaa pikiada taguaadaya iya kiau vitiikaiyauvo ari vookaraama tuuduu ngiari toovau vida kieeravai.

¹⁷ Itaama kiooduu ngiari voopinnaiyaata Yutayaiyaatama Epesiisa ivaki varuuyaano ii kua ivaa rikiada aatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa vararu utiravai. ¹⁸ Utuduu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano numa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu ngiari saaka sifaa iira aataruuyauvaara kiaa kookieeravai. ¹⁹ Kiaa kookieema kiooduu vooyaano ngiari yanaa saaka sifaa kua vau yanaiyauvaa nuunama kiada iya avuuyauvunu ikia mmuturiravai. Ikia mmuturuu yanaiyauvaara yookaama kioo sikauyauvaa iya jaarida rikiooduu vaa iya kuminayaa pinaa sikau yanaiyauvaa (50,000) kagaari kieeravai. ²⁰ Iya itaama uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya Udaanga Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiada yaagueeqama variravai.

Gioonna kiaapu Epesiisaiya kuaivaa

ruairata ruairata tiravai

²¹ Iya itaama uuyauvo taika kiooduu Mmannasa Yoketaivoono Pauruusaa yaata utiraivaki kiaa mmuduu yaata utuoo tunoo: Fai na Maketoniaa viee nuaina Ereengaa mmataivaugiataa viee yaataree kava vara ranee ngiee Yerusareema kuanaravai. Fai na oro Yerusareemannaadee nuaina nnaagiai tiee yoosinna Rooma kuanaravee, ²² kiaa kioo ivo ari tasipama nuaira vaidiivaitana Timotiia Erasataaya titaa kiooduu Maketoniaa ivaitana vuduu homo ivo mmata Asiaivau hara kioo variravai.

²³ Ii suai ivaki gioonna kiaapu Epesiisaiya Udaangaivaa aataruuvaara pinaama ari vookaraama kua tuduu hama yoketairavai. ²⁴ Vaidi voovai nnutuuvo Demetiriiva varioo sikau mmannaammannau sirivuivaa utu ruaataru kioo ngiari unnakua anutuu gioonnavaa nnutuuvo Aratemiisaa nuunaira nnauvaa mmannammannaiyauvaa iiravai. Iinno iyauvaa gioonna kiaapuuya mmuduu sikau irisaiyauvaa pinaama inna mmuduu ari seena mmoori varooyaataama mmiravai. ²⁵ Vo suai Demetiriiva iyaatama ari seena mmuaa mmooriivaa uuyaataama rupi nuunama kioo iya tunoo: Vaidiso, vaa ngia taanoo. Ta aa mmoori aavaa iikiaunnani gioonna kiaapuuya irisai sikauyauvaa ti mmiaanoo. ²⁶ Ii vaidi Pauruuso ii mmooriuyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Pauruuso tinoo: Vaidiia ngiari yaakukidiri iikiaa anutuuyauvo hama kutaa anutuuyauvaivee, tikiiai rikiada kaayau gioonna kiaapu Epesiisa aavaki variaiyaata mmuakiaa mmata Asiaivaki variaiyaatama vaa inna kuaivaa rikiada kutaavaivee kiaavai. ²⁷ Titiyara yaata utuatee. Fai gioonna kiaapuuya itaa kua tida ti mmooriivaara unnakuavaivee kua kiada hama ta iikiaunnaiyauvaa varada irisai sikauyauvaa ti mmiaaravai. Na hama ivaara nnaasu kua kuaunoo. Aa ti anutuu gioonna Aratemiisaara mmuakiaa gioonna kiaapu Asiaiyaata mmuakiaa mmata variaiyaatama ausa mmuduuya mmiaavai. Fai gioonna kiaapuuya Pauruusaa kuaivaa rikikio fai Aratemiisaa nuunaira nnauvo rupusavai vaino fai inna nnutuuvo mmataki tuoo kuanaravaivee, tiravai.

²⁸ Ivo itaa kua tuduu rikiada mmuakiaa vaidiia ii kua ivaara ausaiyauvo pinaama nnannatooduu pinaama aayanna tida tunoo: Ta Epesiisaiya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, ²⁹ tududuu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu ivaki varuuyaataama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida Pauruusaa tasipama nuau vaidi Maketoniaa diaa vaidi taaravaitana Gaiyaasaya Arisarakaaya utu raririida seenada vida nuunama varida kua tira nnauvakira viravai. ³⁰ Vuduu rikioo Pauruuso arinaidiri iya nuunaivaki kuane kua uuduu vaa ausa hanigiooyaano inna rubuuduu ³¹ mmata kieeta vaidi vooya Pauruusaara yoketauyaano ngiaammuauya titaa kiooduu oro yaagueeqama inna kua mmida tunoo: Sa kooyaa iya nuunaivaki viee ai viriivaa iya vitaakianee, ³² tuduu nuunau gioonna kiaapuuya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida varida vooyaano ari vo kua voovai tuduu vooyaano ari vo kua voovai tida hama ngiari nuunau

kua oyaivaara tuqinnama rikieeravai. ³³ Hama rikiooduu Yutayaa vaidi vooyaano ngiari seena vaidiivaa nnutuuvo Aresadereenna vitada gioonna kiaapuuya avu teeda vau koovau yapa kieeravai. Yapa kioovaara gioonna kiaapu vooyaano yaata utida innara tunoo: Aresadereeva kua oyaivovee. Kuaivo innaki vainoo, tuduu rikioo Aresadereeva diitoo ariiyara ooqoo tioo iya kuaivaa ariiyaadiri kiaa hatokaanee kiaa iya yaaku ruvuaatairavai. ³⁴ Ivo yaaku ruvuaatauduu rikiaada gioonna kiaapuuya vara inna tooduu ivo Yutayaa vaidivai uduu teeda hama innara yoketairaida hokoba suai mmuai kuaivaa nuunama mmuaivaugiataama aayanna tida varida tunoo: Ta Epesiisaaya ti anutuu gioonna Aratemiisaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaivee, tiravai.

³⁵ Tududuu rikioo yoosinnaivakinnaa kieeta vaidi kua fafaaraira voovoona diitoo iya hai tioo tunoo: Epesiisaa vaidiso, vaa mmuakiaaya taavai. Ti anutuu gioonna Aratemiisaara nuunaira nnauvoota ari sikau mmannammannaivo ngiau aapuuvakidiri tiivootama ti yoosinna aavaki vainoo. ³⁶ Hama gioonna kiaapu voovoona aa kua aavaa hatokaanaravaivee. Ivaara sa pinaama kua tiraida tirooma varida sa ivaara vuavi tida varida mmoori iikiatee. ³⁷ Aa vaidi aavaitana hama ti nuunaira nnauyauvakidiri mminnaiyauvaa mmuara varada hama ti anutuu gioonnaivaara nniki rakaida maisa kua kiaavaaraida ngia ivaitana vitada aa kua pinaa aavaki yapaano. ³⁸ Demetiriivaata ari seena mmoori vareeraiyaatama kua pinaivaa vo vaidivaaki yapaaree kiaavo kua radudeera suaiyauvo vaikiyai kua rikieera vaidiia variaano. Iya ivaki vida ngiariiki ngiariiki kua pinaivaa yapaatee. ³⁹ Fai vo kua voovai ngiiki vainai kua tira suaivaki ngia mmuakiaaya safuuma nuunaida kua kiatee. ⁴⁰ Aanna makee ta nuunaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata kiaunna kua aavaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yapaaranee? Vara hama ti yapaaranee? Hama ta rikiaunnaano. Aanna makee ta iikiaunna kua aavaa oyaivo hama vaivaara fai Roomaa kieetaiya kua pinaivaki ti yapaarikiyai ta dee kuavai iya sai kiaranee? Hama kua sai kiaravootainoo, ⁴¹ kiaa taika kioo kua fafaaraira vaidiivo iya titooduu vida raubiriiravai.

20

Pauruuso Maketoniaivakiaata Ereengaivakiaatama nuairavai

¹ Raubiriida tirooma varuduu Pauruuso vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyara aayanna tuduu innasi nnuduu yamaa kua yamaa kua iyaata kua tioo tioo kuaivaa kiaa taika kioo tunoo: Inna aikioo, na kuanaravee, kiaa kioo iya pikioo mmata Maketoniaa viravai. ² Vioo ivaki nuainno varioo vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaatama yamaa kua yamaa kua kiaa roo nuainnonno iya pikioo oto mmata Ereengaivau varuduu ³ taaravooma kuraaga taika kiooduu siipaivaki karoo kava vara ranoo mmata Suriaa kuanaree kiaa rikiooduu vaidi Yutayaiya inna rputuaara kua yeena rauduu rikioo ipi kuane tuuvaa pikioo kava vara ranoo Maketoniaa nniravai. ⁴ Nnuduu too Beriaa diaa vaidi Puraanna mmaapuuvaa nnutuuvo Sopataraava inna tasipama kuanara uduu Tesoronikii diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Arisarakaaya Sekuduuya iya tasipama kuaara uduu Derevee diaa vaidi voovai nnutuuvo Gaiyaaso iya tasipama kuanara uduu Timotiivaata iya tasipama kuanara uduu mmata Asiaa diaa vaidi voovaitana nnutuuvaitana Tukikiya Toropimooya iya tasipama kuaara iiravai. ⁵ Iyannaadee vidada oro yoosinna Toruaasa varida Pauruusooya tiyara faannairavai. ⁶ Faannauduu bereeta hama puuqaira yeennaivaa tasipama hudeera buusaivaa nneera suaivo taika kiooduu ta yoosinna Piripii pikiada siipaivaki karada vidada variaannaduu yaaku sai suaivo taika kiooduu vidada yoosinna Toruaasa oro tiyara faannauya tasipama ivaki variaannaduu mmuaa Sudaagavai taikeeravai.

Nnaagiai suaivaki Pauruuso yoosinna Toruaasa variravai

⁷ Sudaaga heenaivaki ta vaa ausa hanigieeraiya nuunama varida yeenna nneeravai. Nnaa taika kiooduu Pauruuso pataino iya pikioo kuanaraivaara yaata utuoo mmayaayaivaa iya kiaa mmioo varuduu heena tammairavai. ⁸ Ta nnau aruovaki

varida kua tida variaannaduu kaayau toobaiyauvaa subi hara kiooduu too varuduu⁹ vaidi karaasa voovai nnutuuvo Aitukuuva tabaanga keegiaivaki varuduu Pauruuso kuaivaa mmannammanna hokobama tududuu Aitukuuva vuru rauduu ivo varioo vurura rusirusiinnonno puaisakama vuru vainno rikioo ngiauvakidiri taikiapa roo tuoo vioo mmataivaudiri ari ruputu kioo ivau putuoo vairavai. Vauduu gioonna kiaapuuya reemi rada oto inna vararu utida tooduu vaa putuduu¹⁰ Pauruuso reemi roo vioo varoo innayaa vainno inna varau utu kioo vainno tunoo: Sa pinaama yaata utuatee. Inna yaikiaivo homo innaki vainoo,¹¹ kiaa kioo kava vara ranoo verepi gioonna kiaapuuyaatama ngiari varuuvaki vioo yeennaivaa kusii kioo nneeravai. Nnaa kioo kava ivaki varioo iyaata kua tududuu suaivo reera kiooduu iya pikioo viravai.¹² Vioo kiooduu iya vaidi karaasaivo kava diitoo varuuvaa vitada ari nnauvaki yapa kiooduu ivo kava diitoo varuuvaara iya ausaiyauvo kaayauma yoketairavai.

Pauruuso yoosinna Miretee viravai

¹³ Pauruuso Toruaasadiri yukuyaa Asosoo kuanarainno mmuaanaa ti kiaa ti mmioo tunoo: Vidada Asosoo niyara faannakiatee, kiaa kiooduu teennaadee vida siipaivaki karada vidada oro yoosinna Asosoo vainiivau siipaivo duduu ta ivaki Pauruusaara faannairavai.¹⁴ Faannakiaannaduduu ivo ngioo ngioo Asosoo ivakidiri ngioo ti sunoo siipaivaki karoo ti tasipama varuduu ta vidada yoosinna Miturenee viravai.¹⁵ Ta ii yoosinna ivaa pikiada vidada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Kioosaa vainima vauvaa vida yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Samosoo vida teeda yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Mireteera viravai.¹⁶ Vaa Pauruuso yaata utuoo tunoo: Hama hokoba suai mmata Asiaivaki ni variataikiai vida ta Epesiisa yoosinnaivaa yaatarada Mireteera kuaaravee, kiaa kioo Mireteera viravai. Pauruuso buusa Pedikoosa nneera suaivo vainima vaino rikioo Yerusareema seenoo kuanaraivaara yaata utuoo itaa kua tiravai.

Pauruuso Epesiisa varuuya ari kuanara kuaivaa kiaa mmiravai

¹⁷ Pauruuso numa yoosinna Miretee varioo ngiaammuauya titooduu Epesiisa varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara haitatuura vaidiiya tummuateera tuduu iya innasi tiiravai.¹⁸ Tuuduu too ivo iya tunoo: Vaa ngia taavai. Na ikiataa Asiaa mmataivau numa hara kiee variaa suaiyauvakidiri varia ree viee variee mmuakiaa suai ngii tasipama variravai.¹⁹ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuauvai variee rateeraivaa tasipama mmoori vareenana hama niniyara mannaka tiraina na adiee variravai. Vaidi Yutayaiya ni mmaarau kua tida mmuaararavaa ni muuvo niyaa vauduaata na Udaangaivaa mmooriivaa vareeravai.²⁰ Vaa ngia taavai. Na ngii nuunaiyauvaki kooyaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii miee ngiingii nnauyauvakiaatama kooyaa ngii giaa ngii miravai. Niiki vai kuaivo ngiiki vainai ngia yoketaama variaaravaa hama na voovai hatairavai. Na kooyaa ngii giaa ngii miravai.²¹ Na Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiateeraivaara mmannammanna iya kiaa mmiravai.²² Anna makee Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo kuaneera ni tikiai na Yerusareema kuanaravai. Ivaki vai mmuaararavoo niisi nninaravaa hama na rikieerama kiee kuanaravai.²³ Aa kua aavaa vaa na rikiauvai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na nuaina variaaduu Mmannasa Yoketaivoono ni giaa ni mioo tunoo: Iya i mmaara oovi nnauvaa teeraida mmuaararai mminnaivaatama i mmaara teerama kiada variaanoo. Ivo itaa kua tuuvaa vaa na rikiauvai.²⁴ Na mmata aavau variauu mmammaivaara kiaunoo: Kumina mminnaavaivee, kiaa kiee hama na ivaara yaata utuaunoo. Na ni mmoori Udaanga Yisuu Kirisiiva ni muuvaa iima taika kiaanarivaara hama nini mmammaivaara na yaata utuaunoo. Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmuu mmayaaya yoketaivaa na kiaa kookieema kiee kiaunoo. Ii mmoori ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva ni miravai.

²⁵ Na makemakee ngii tasipama variaa suaiivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravaara ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miravai. Anna makee vaa na rikiaunoo. Na itaama ngii kiaa kookieema ngii giaa ngii miaa mmuakiaaya fai ngia hama kava

ni tinniivaa taaravai. ²⁶ Ivaaraina aa suai aavaki na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo: Fai ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono na kiaa kuaivaa hama rikioo hama ausa hanigieerama kino kuaivo fai hama niiki vainaravaivee, kiaunoo. ²⁷ Hama na vo kuavai hatairama kiese Anutuuqo ngiiyara uu mmoori eyommaavai vaa na kooyaa ngii giaa ngii miaivaara na itaa kua kiaunoo. ²⁸ Ngiengieenoo ngiingiiyara tuqinnama haitatuukiatee. Puara sipisiipara haitatuurayaama Mmannasa Yoketaivoono gioonna kiaapu vooya haitatuukiateera ngii tuuyaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuqaa gioonna kiaapuuya vaa ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri yookaama kioo viteeraiyaraatama haitatuukiatee. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai mmaraara avaikaraiya puara sipisiipaiya nuuna kiaa aakiaivaki nnida iya gutuaani raubiriikiaaneema na ngii pikiee vinai vaidiia ngii nuuna aakiaivaki nnida maisa mmooriiauvaa ngii iikiaravai. ³⁰ Mo fai ngiiikidiri vaidi vooyaano vaa ausa hanigieera vooya unnakua unnakua kiaa kuaiyauvaa haubayama tikiai fai iya nnaagiai kuaaravai. ³¹ Ivaaraida tuqinnama haitatuukiatee. Na taaravooma nuanu heenagieena ikiannagisanna hama na pikieeraina na rateera boo tiraivaa tasi-pama yamaa kua yamaa kua tiee variee mmuaavai mmuaavai kuaiyauvaa ngii giaa ngii miauyauvaa sa taannuatee.

³² Aanna makee Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utuuvaara na innaata ngiiyara yamaa kua yamaa kua tiee kiaunoo: A iya puaisa utuane, kiaunoo. Ivoono aikiooma ngii utinanai ngia yaagueeqama varia rada vidada koovayaida varikio kua yoketaivaa ariiniee tii gioonna kiaapuuya kiaa mminaraivaa fai ngiiita ngii giaa ngii minaravai. ³³ Na ngii tasipama variaa suaivaki sikau goora sirivuaiyauvaannee uyira rairaiyauvaa taaduu hama ni varaatairavai. ³⁴ Vaa ngiengieenoo taavai. Na nini yaakuu-vakidiri mmoori vareenana niniiniaata ni tasipama nuairaiyanaatama tiisi hameetau mminnaiyauvaa vareeravai. ³⁵ Na mmuakiaa mmoori iikiai yauvunudiri ngii vitaama kiese kiaanoo: Ta itaama mmooriiauvaa yaagueeqama kiada iidada gioonna kiaapu muaraagama variayaraatama mmooriiauvaa iikiai iyaatama yoketaama variatee. Na itaa kua kiaa kiese Udaanga Yisuu Kirisiiva tuu kuaivaara yaata utuee tiravai. Ivo tunoo: Vaidi voovoono mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmikio too kaayauma inna ausaivo yoketaivoo. Vaidi voovoono mminnaiyauvaa ariiniee kiaa varaikio kiisama inna ausaivo yoketaivoo. Mminnaiyauvaa kati vakiaa seenaiya mmira aataruuvoono mminnaiyauvaa ariiniee kiaa vareera aataruuvaa yaataravaivee. Yisuuva itaa kua tiravaivee.

³⁶ Pauruuso itaa kua kiaa taika kioo iya tasipama toorivu yau haroo yaaku vareeravai. ³⁷ Yaaku vara taika kiooduu mmuakiaaya kaayauma innara ratada varida inna varau utu kiada vaidi inna mmooteravai. ³⁸ Ivo vaa iya tunoo: Fai ngia hama kava ni tinniivaa taaravaivee, tuuvaara kaayauma iya ausaiyauvo mmuaarareeravai. Mmuaararooduu iya inna vitada siipaivakira viravai.

21

Pauruuso Yerusareema viravai

¹ Iya Pauruusaa vitada oro ivau kiooduu teeda ta iyara boo ikiee kiaa kiada ta iya pikiada siipaivaki karada safuuma vidada yoosinna Kosoo yaatarada vakiaannaiya patauduu vidada yoosinna Rotoo yaatarada vidada yoosinna Pataraivaki siipaivakidiri reemi rada ² nuaidada taannaduu siipa voovai mmata Ponikii kuanara uduu teeda teeta ivaki karada viravai. ³ Vidada taannaduu mmata Kuporoo ti vainima vauduu teeda inna saigiataadiri vidada mmata Suriaa viravai. Ivaki vau yoosinna voovai nnutuuvo Turu ivaki siipaivaki vau hoonahaanaiyauvaa ivau yapaara uduu ta ivakidiri reemi rada ⁴ nuaidada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ivaki ti teeda vauduu ta iya tasipama mmuaa Sudaacaqavai ivaki variravai. Variaannaduu Mmannasa Yoketaivo iya kiaa mmuu kuaivaa Pauruusaa kiaa mmida tunoo: Sa Yerusareema kuane, ⁵ tuduaata ta iya tasipama variaanna suaivo taikooduu iya pikiada kuaara iikiaannaduu iya mmuakiaa ngiari nnaata nnaakaraiyaatama ti sunada yoosinnaivakidiri nnoori siriivau viravai. Ta oro dida vaidi toorivu yau harada yaaku vareeravai. ⁶ Yaaku vara taika kiada

titiiyara titiiyara boo kias kiada ta iya pikiada siipaivaki karada variaannaduu iya ngiari nnauyauvakira viravai.

⁷ Vuduu ta Turudiri pikiada vidada yoosinna Potoromai siipaivakidiri reemi rada taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu vooya ti teeda ti sunada vuduu oro iya nnauyauvaki mmuaa heena ⁸ vakiaannaiya patauduu iya pikiada vidada oro yoosinna Kaisariaa varida taannaduu vaidi voovai Anutuuqaa mmayaaya tiraivaa nnutuuvo Piriipo ti too vauduu ta inna tasipama inna nnauvaki variravai. Ivoono nnaaru Yerusareema varuduu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmoori varoo vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana mmatau suaivaki inna tasipama mmataama kieeravai. ⁹ Ivo numa yoosinna Kaisariaa varuduu ari raunnaapu taarama taarama hama vaati varooya inna tasipama varida Anutuuqo iya kias mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kias mmiravai.

¹⁰ Kias mmuuya varuduu teeta iya tasipama variaannaduu kaayau suaiauvo taika kioodoo forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Akapaava Yutayaivakidiri nniravai. ¹¹ Numa ti tasipama varioo Pauruusaa vausaivaa vara kioo ari yuku yaakuuyauvaa ranaa rau kioo iya kias mmioo tunoo: Mmannasa Yoketaivoono aa kua aavaa tinoo: Aa vausa aavaa nakaaraiivo fai Yerusareema vinai fai vaidi Yutayaiya inna yuku yaakuuyauvunu ataama ranaa rau kiada ngiari voopinaiya mmiaaravaivee, tiivai. ¹² Ivo itaa kua tuduu rikiada teetaata mmuakias gioonna kiaapu ivakinnaiyaatama yaagueeqama Pauruusaa kiaannano: Sa Yerusareema kuane, ¹³ kiaannaduu rikioo ivo ti kuaivaa sai tunoo: Ngia aaniira ratada variaannee? Na ngii tauko kaayauma ni ausaivo mmuaararainoo. Fai na Yerusareema vinai iya ni ranaa rammuaara iikiai fai na hama aatuunaravai. Iya tikiyai fai na Udaanga Yisuu Kirisiinnara putinaraivo inna aikioovee, ¹⁴ tuduu rikiada ta hama inna kuaivaa hatokeeraida pikiada innara kiaannano: Inna aikioo, kii ti Udaanga Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama iikiaivee, tiravai.

¹⁵ Ta Pauruusaa tasipama nuairaiya ivakinnaiya tasipama variaanna suaivo taika kioodoo teeda ta titi mminnaiyauvaa teerada Yerusareema viravai. ¹⁶ Kuaannaduu vaa ausa hanigioo gioonna kiaapu vooya Kaisariaa varuuya ti tasipama vida vaidi ta inna nnauvaki variaaravaa nnutuuvo Manasaava Yerusareema varuuvaa nnauvakira ti vitada viravai. Ivo Kuporoo diaa vaidivai. Vaa ivo tauraa Yisuunnara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Yakoopaata kua tiravai

¹⁷ Ta Yerusareema kuaanna suaivaki vaa ausa hanigieera vaidiiya ti teeda tiiyara kaayauma yoketairavai. ¹⁸ Tiiyara yoketauduu vakiaannaiya patauduu ta Pauruusaa tasipama Yakoopaasi kuaannaduu vaa ausa hanigioo kieetaiya ivaki inna tasipama variravai. ¹⁹ Varuduu Pauruuso iyasi vioo iyara kias kioo Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa ivo ngiari voopinaiyasi nuainno varioo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki uu mmayaayaiyauvaa iya kias mmiravai.

²⁰ Ivo itaama iya kias mmi taika kioodoo rikiada iya Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai. Kias kiada Pauruusaa tunoo: Ti seena-o, vaa a taannavai. Aavaki kaayakaayau ari vookarau gioonna kiaapu Yutayaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tida Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa hama pikiaavai. Yaagueeqama iikiaavai. ²¹ Vaidi vooya vaa iya kias mmida tunoo: Pauruuso ngiari voopinaiya yoosinnaiyauvaki nuainno varioo Yutayaa gioonna kiaapu iyauvaki variyaiya tinoo: Musiiva mmaanna tuu kuaivaa pikiada sa ngiingii nnaakaraiya mmammaiyauvaa hatokaatee. Sa Yutayaiya aataruuyauvaa iiki-atee. A itaa kua kiannaivaara vaidi vooyaano tiravai. ²² Aavaki variyaiya a ngiannaivaara iya rikikio hama iya nnannataivaannee? Vara iya nnannataivaannee? Iya nnannateenai fai ta dataakiaarannee? ²³ Inna aikioo, ta i kias i mmiaara kuaivaa iikianee. Aavaki variaa vaidi taarama taaramada mmaanna tuu kuaivaa vaa hatokoovaara Anutuuqaata kua kias teerama kioo kua kutaivaa tida irisaivaa iida variaano. ²⁴ Eenoo viee iyaata vitee oro mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iima kiada idaraatama eenoo sikaunnaidiri yookaama kinai teeda fai iya ngiari kieeta yausiiyauvaa yumukuaaravee. A itaama taika kinai fai mmuakiaaya i teeda kiaara: Nnaaru iya innara tuu kuaivo unnakuavaivee. Ivo Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuvaa ariinoo iinoo, kiaravee.

²⁵ Mo ngiari voopinnaiya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiyara teenoo yaata utida iyani yanaa voovai fafaara reeda ta kua yeena rau kiaanna kuaivaa nnaasu iikiateera kiaa mmiravai. Ta iya kiaa mmida kiaannanoo: Unnakua anutuuyauvaa mmiaa haipa yeenna fayaiyauvaa sa nnaatee. Sa fayai kiauyauvaa nnaatee. Sa fayaiyauvaa nnuunaiyauvaki hadauma utuaavo putiiyauvaa nnaatee. Sa sabi nuaira aataruuvaa iikiatee, tiravai.

²⁶ Iya itaa kua tuduu vauvo patauduu Pauruuso iya tuu kuaivaa iinno vaidi taarama taaramada vitoo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iya tasi-pama iiravai. Iima taika kioo nuunaira nnau pinaivaki vioo mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa iikiaa suaivo taika kinai iya puaraiyauvaa mmuaavai mmuaavai varada kati Anutuuqaara hudaarivaara kieeta vaidiiya kiaa mmiravai.

Nuunaira nnau pinaivaki iya Pauruusaa utiravai

²⁷ Pauruuso vaidiiya mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaara irisai iira aataruuvaa uu suaivo yaaku saivai karasaidiri taarama kiisama taikaanara uduu vaidi Yutayaa vooya Asiaa mmataivakidiri nnuuya nuunaira nnau pinaivaki Pauruusaa teeravai. Teeda gioonna kiaapu ivaki nuunauya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida inna utu kiada vaidi ²⁸ pinaama aayanna reeda tunoo: Vaidi Isarairaayaso, numa ti tasipama iikiatee. Aa vaidi aavo vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ta gioonna kiaapu Isarairaiya tiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraata aa nnau aavaaraatama maisa kua tioo oooqoo tiivai. Aanna makee ivo ngiari voopinnaiya ti nuunaira nnau pinaa aavaki vitoo nnikio nnau yoketaa tuanaivo maisainoo, tiravai. ²⁹ Epesiisaa vaidiivaa nnutuuvo Toropimo tauraa kati Pauruusaa tasipama yoosinnaivaki nuauvaa iya teeda yaata utida tunoo: Pauruuso inna vitoo nuunaira nnau pinaivaki viravaivee, kiaa yaata utuuvaara iya itaa kua tiravai.

³⁰ Mmuakiaa gioonna kiaapu yoosinnaivaki varuuyaata iyaatama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tida mmuaavaugiataama seenada vida Pauruusaa utu kiada vaidi inna utu raririima rada nuunaira nnau mmaanaivau viravai. Mmaanaivau vuu saivaata vooyaano sipuuvaa makee tuduu rau kieeravai. ³¹ Rau kiooduu iya Pauruusaa rupertuara uduu rikioo Roomaa rapira vaidiiya kieetaivo mmuakiaa gioonna kiaapu Yerusa-reemaiya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaa rikioo ³² akiairaama ari rapira vaidiiyaata iyara haitaturaiyaatama vitoo seenoo gioonna kiaapuuyasi viravai. Vuduu gioonna kiaapuuya innaatama rapira vaidiiyaatama teeda Pauruusaa ripiida rupertuuvaa pikieeravai.

³³ Pikioduu kieeta vaidiivo Pauruusaa vainiivau dioo vainno ari rapira vaidiiya tuduu iya yaagueueqa yeena taaravaitana varada inna ranaa rau kiooduu kieeta vaidiivo Pauruusaara gioonna kiaapuuya yaparainno tunoo: Aanna gioononnee? Ivo dee mmoori maisavai iivainnee? ³⁴ tuduu rikiada vooyaano nuunaida ngiari vo kuavai puisakama aayanna reeda tuduu vooyaano ngiari vo kuavai tiravai. Iya puisakama sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuuvaara kieeta vaidiivo hama Pauruuso uu kua oyaivaara arinaima rikieerama kioo ari rapira vaidiiya tuduu iya Pauruusaa vitada rapira vaidiiya nnauvakira viravai. ³⁵ Vida iriivaa rooru kioovau kuaara uduu gioonna kiaapuuya ututuuma kiada tukikaakama kiada inna rupertu kiaara uuvaara rapira vaidiiya inna taina raida ngiari nnauvakira viravai. ³⁶ Vuduu mmuakiaa gioonna kiaapu inna vata rada vuuya puisakama aayanna reeda varida tunoo: Rupertu kioo putuaivee, tiravai.

Pauruusaa kua pinaaki yapooduu irisai kuaivaa tiravai

³⁷ Tida varuduu rapira vaidiiya Pauruusaa vitada ngiari rapira nnauvaki kuaaree kiaa uduu Pauruuso iya kieeta vaidiivaa tunoo: Na aita kua kiaunnee? tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna sai tunoo: Mo a Ereengaa kua kiannakuannee? ³⁸ Hama a Iyiipaa vaidikuannee? Vo suai vaidi Iyiipa voovoono kaayau gioonna kiaapu (4000) kua tuduu iya Roomaa kieetaivaara nnannatooduu iya kaayau rapira yau suruuyauvaa utuuvaara iya vitoo koo mmuyai gaanga yoosinnaivaki viravai. Aanna a ii vaidiikuannee? ³⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Hameetavee. Na Yutayaa vaidivai. Ni noova Kirikiaa

mmataivau vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na yoosinna pinaivakidiri ngiauvai. A tinai fai na gioonna kiaapuuyaata kua tinarannee? ⁴⁰ tuduu rikioo ee-oo tuduu Pauruuso iriivaa rooru kioovau dioo vainno gioonna kiaapuuya kua pikiaateeraivaara ari yaakuuvaitanaadiri ruvuataauduu iya kua pikiooduu ivo ngiari kua Eporaivakidiri iya kiaa mmioo tunoo:

22

¹ Vaidi ni gata vayaa ni koo vayaiyaso, kua pinaivaa niiki yapaivaa irisaivaa na kua tinai ngia rikiaatee, ² kiaa kioo ngiari kua tuanaa Eporaivakidiri tuduu rikiooduu yoketauduu hama kua tiraida kua seemuaa varuduu Pauruuso kava iya tunoo:

³ Na Yutayaa vaidivai. Ni noova mmata Kirikiaa vau yoosinna Tarasaadiri ni mmateeravai. Na ivaki pikiee numa aa Yerusareema aavaki hara kiee varieenana vaidi nnoonna Kamarieeraasi kuaaduu ivo ni vitairavai. Vitainno ti rubuungainna mmaanna tuu kuaivaa yaagueeqama ni giaa ni muduu na aanna makee ngia variaya ngii roosiima Anutuuqaara yaagueeqaina inna kuaivaa rikiee puaisakama utiravai. ⁴ Utuee gioonna kiaapu Yisuunna aataruuvau nuauya mmoori maisivaa iya mmiee iya ruputinara iiravai. Ruputinara iina variee gioonnaiyaata vaidiiaatama utu raririina oovi nnauvaki yapeeravai. ⁵ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivoota kua yeena raira vaidiiaatama aa na ataa kua kiau aavaara kutaavaivee kiaavai. Ngia oro iya yaparaida rikikiai fai iya kutaavaivee kiaravee. Nnaaru iya yanaiyauvaa ngiari seena vaidi Yutayaa vooya Damasakuusa varuuyani ni mida ni titooduu na varee viee gioonna kiaapuuya utu raririima kiee yeenaivaadiri ranaa rau kiee iya vitee kava vara ranee numa Yerusareema yapa kinai iya ruputateeraivaara na viravai.

*Pauruuso ari hanigioo karaasavai varuu kuaivaa iya kiaa mmiravai
(Aposoroo 9:1-19; 26:12-18)*

⁶ Na viee viee yoosinna Damasakuusa vainima kuaaduu ikianna tammaa tuanaa ngiauvai aapuuvakidiri mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooduu ⁷ na viee varee mmataivau vaina rikiaaduu Yisuuva niita kua tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira maisa mmooriivaa ni iinarainna iikiannanee? ⁸ tuduu rikiee na sai inna yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni kuaivaa sai tunoo: Na Nasareetaa vaidi Yisuuvaano aita kua kiaunoo. A mmoori maisivaa ni iinarainna iikiannanoo, ⁹ tuduu rikiaada vaidiia ni tasipama vuuya mmeekiaivaa nnaasu teeda ivo niita kua tuu kuaivaata inna nnuunaivaatama hama arinaima rikieeravai. ¹⁰ Hama rikiooduu na yaparaina kiaanoo: Udaanga-o, na dee mmoorivai iikiaunnee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Diitee oro yoosinna Damasakuusa varianee. Ivaki a varinai na nene yaata utuauvaugiataama i mminara mmoori mmuakiaayauvai vaidi voovai kiaa mmino too ivoono fai i kiaa i mminaravee, ¹¹ tuduu rikioo mmeekia ari vookarauvo niyaa ruvuahooavaara ni avuuvo upisuuduu ni tasipama vuuyaano ni yaakuuvaidiri utida ni vitada Damasakuusa viravai.

¹² Vaidi voovai nnutuuvo Ananiaaso Anutuuqaara yaagueeqaira vaidivai varioo ti mmaanna tuu kuaivaa uduu vaidi Yutayaa Damasakuusa varuuya innara yoketaa vaidivaivee tiravai. ¹³ Tuu vaidi ivoono niisi ngioo ni vainima dioo vainno ni tunoo: Sauruuso, ni seena-o, kava ai avuuvaa taanee, tuduu tuu saivaata ni avuuvaa kava tuqinnama tee reeri inna taaduu ¹⁴ ivo ni tunoo: Ti rubuungainna Anutuuqo vaa i mmataama kiaivai. A inna yaata utira kuaivaa tee rikiee inna mmoori vareera Vaidi Safuuma Variraivaa tee inna kua tuanaivaa rikiaannaivaara i mmataama kiaivai. ¹⁵ Fai a inna mmayaayaivaa mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee a taanna rikiaannaivaaraatama fai iya kiaa mminaravee. ¹⁶ Aanna makee aaniira a faannainna variannanee? Diitee nnooriivaa varaanee. Nnooriivaa varee inna nnutuuvaa tino rikioo Anutuuqo i mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee, tuduu rikiee na iiravai.

Pauruuso ngiari voopinnaa gioonna kiaapuuyasi viravai

¹⁷ Na kava vara ranee numa Yerusareema variee oro nuunaira nnau pinaivaki variee yaaku varee variaaduu ni tinni avuuvo hanigiooduu ari vookaravuaa taaduu ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva ni too vainno ni tunoo: Makee tinai diitee kuane. Gionna kiaapu aavaki variyaiya a niyara tinai rikiada hama rikiaaraivaara diitee Yerusareema pikiee vo yoosinnavaki kuane, ¹⁹ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, vaa aavakinnaiya na iikiauvaa teeda rikiaavai. Nnaaru iya nuunaira nnauyauvaki mmuakiaaya aiyara kutaavaivee tuuya na utu raririima mmaanai kiee iya ripiiravai. ²⁰ Iya aiyara kua tira vaidi Sitipaanaa ruputuduu putuu suaivaki na inna ruputuu vaidiiya uyira raira varaayaa uyuuyauvaa utu kiee diee vaina ee-oo kiaaduu iya inna ruputuduu putiravaivee. Na itaa kiaivaa rikiadaata fai iya ni kuaivaa rikiaaravee, ²¹ kiaaduu rikioo Udaangaivo ni tunoo: Kuane. Na i titanai ngieera ngiari voopi variaa gionna kiaapuuyasi kuane, tiravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu iya rikiaatauduu rikiadada aa nnaagiai aavaa ivo tuu kuaivaara iya nnannatooduu pinaa kua tida tunoo: Vitada kuatee. Ruputu kikio putu-aivee. Sa itai vaidi ivo mmatayaa ti tasipama variaivee, ²³ kiaa kiada iya nnannatoovaara iya puaisakama aayanna reeda ngiari uyira raira varaayaa uyuuyauvaa rabara kiada panupanuuda kufukuufaiyauvaa habara ngiauvau reera kagaari kagaariida variravai.

²⁴ Kagaari kagaariida varuduu Roomaa rapira kieetaivo ari ngiaammuaaya tuduu inna vitada ngiari nnauvakira viravai. Vida ngiari nnauvaki yapa kioodoo iya kieetaivo iya tunoo: Inna ripiikio Yutayaiya innara pinaa kua kiaa oyaivaa ariinoo tinai ta rikiaaravee, ²⁵ tuduu yeenaivaadiri inna ranaa rau kiada ripiikiaara uduu Pauruuso rapira vaidi kieeta voovai ivaki duuvaa tunoo: Ngia vaidi voovoono Roomaa yanaivaa utiivaa ripiikiaavainnee? Ngia vaidiiya hama kua pinaaki yapeeraida sabi ripiikiaavainnee? Ngia iikiaa mmoori aataruuvo itaivainnee? ²⁶ tuduu rikioo ii vaidi ivo ari kieeta tuanaivaasi vioo tunoo: E aaniivai iinarainna iikiannanee? Aa vaidi aavo Roomaa yanaivaa varai vaidivaivee, ²⁷ tuduu rikioo kieeta vaidiivo Pauruusaasi vioo inna yaparainno tunoo: Ni giaa ni mianee. A kutaa Roomaa yanaivaa varaanna vaidikuannee? tuduu rikioo inna sai tunoo: Kutaa na varauvaivee, ²⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo tunoo: Na pinaa sikauyauvaa kagaari kiee Roomaa yanaivaa varauvaivee, tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Ni napoovaano Roomaa yanaivaa varoovoono ni mmata kioodoo na variee yanaivaa varaivaara na Roomaa vaidivai variauvai. Na ivaa varauvaara aanna i yaatarauvaivee, ²⁹ tuduu rikiada ivo itaa kua tuu saivaata vaidiiya inna ututuuma kiada inna yaparaida ripiikiaara uuya hayida oro ngieerayaa diravai. Duduu kieeta vaidiivootama aatuuravai. Pauruuso Roomaa vaidivai vaa iya yeenaivaadiri inna ranaa rau kioovaara kieeta vaidiivootama aatuuravai.

Pauruuso kua yeena raira vaidiiya avuuyauvunu diravai

³⁰ Vauya patauduu kieeta vaidiivo Yutayaiya Pauruusaa kua pinaana yapoo kua oyaivaa rikiaanaivaara ari ngiaammuaaya tuduu iya Pauruusaa ranaa rau kioo yeenaivauvaa rukusaa kioodoo Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata kua yeena raira vaidiiaatama tuduu nuunauduu Pauruusaa vitoo tuma iya avuuyauvunu kioodoo dioo vairavai.

23

¹ Pauruuso dioo vainno kua yeena raira vaidiiya too nnaasu vainno iya tunoo: Ni seenayaso, na yaata utuee na mmannammannama kiee Anutuuqaa avuuvau yoketaama nnaasu varia ree ngiee ngiee aanna makee homo na yoketaama variauvavee, ² tuduu rikioo vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidiiya Pauruusaa vainima dida vauya inna kuasiivaa rutuukiateera tuduu ³ rikioo Pauruuso inna tunoo: Fai Anutuuqo sai i ruputinaravaivee. A sikau hanikia maisavau poosa nnoori yoketaivaa siikakiaivaa roosiikiannakuavee. I aakiaivaki maisainoo. A variee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaki ni yapa kiaannano. Mo vaidiiya ni ruputuateraivaara a tiee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannano, ⁴ tuduu rikiada vaidiiya inna vainima dida vauya Pauruusaa tunoo: Mo a Anutuuqaara kati

puara hudeera kieeta tuanaivaa maisa kua kiannanoo, ⁵ tuduu rikioo ivo iya sai tunoo: Ni seenayaso, ivo Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta tuanaavai variivaa hama na tee rikiauvai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Sa ai seenaiya kieeta vaidiivaara kua maisaivaa kianee, tiivaivee.

⁶ Pauruuso itaa kua kiasa kioo kua yeena raira vaidiiya arinaima tooduu vooya Satuukaiya varuduu vooya Farisaiya variravai. Varuduu ivo pinaama iya tunoo: Ni seenayaso, na Farisai vaidivai. Ni kookiaiya Farisai vaidiya mmaapuvai na variaunoo. Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara na yaagueeqama kiauvaara aanna makee vaidiiya kua pinaivaki ni yapaanoo, ⁷ tuduu tuu saivaata Farisaiyaata Satuukaiyaatama ngiariiyara ngiariiyara airi kua airi kua tida vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. ⁸ Satuukai vaidiiya makemakee tunoo: Anutuuqo tinai putuaiya hama kava diitaaravee, kiasa kiada vo kuavai keenaa tunoo: Hama mmannasaiyaata aangeraiyaatama variaunoo, tuduu makemakee Farisaiyaano tunoo: Fai putuaiya kava diitaaravee, kiasa kiada aangeraiyaraata mmannasaiyaaraatama tunoo: Variaunoo, tiravai. ⁹ Ivaara iya sabi kua sabi kua ruairata ruairata tuduu Farisaiyakidiri vooya kua mmaanna kiasa mmiraiya dida vaidi yaagueeqama tunoo: Ta taunnano aa vaidi aavo hama koonnama varinoo. Mmannasaivonnee aangeraiivo innaata kua tiivo mo inna dataivainnee? ¹⁰ kiasa kiada iya pinaama buaaru tida varuduu Pauruusaa utu ratokakiaara uuvaara rapira vaidiiya kieetaivo yaata utuoo aatuunno ari rapira ngiaammuauya tuduu vida gioonna kiaapuuya nuuna aakiaivakidiri Pauruusaa utu raririima rada ngiari nnauvaki yapeeravai.

¹¹ Yapa kioodoo heenaki Udaanga Yisuu Kirisiiva Pauruusaa vainima duoo vainno inna tunoo: Yaagueeqama varianee. Vaa a aavakinnaa gioonna kiaapu Yerusareemaiya niiyara yaagueeqama kiasa mmiannavai. Fai a viee mmuaikaraama yoosinna Rooma ivaki variyaiya kiasa mminaravaivee, tiravai.

Vaidiiya Pauruusaa mmaara kua yeena rairavai

¹² Patauduu vaidi Yutayaiya nuunaida Pauruusaa mmaara kuaivaa tida kua kutaivaa tasipama kua kiasa teerama kieeravai. Hama iya yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹³ Vaidi itaa kua tuuya taara vaidi yuku yaaku taika kiooyaano (40) nuunaida kua kutaivaa tasipama tiravai. ¹⁴ Kua kutaivaa tida Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiyaata vaidi yokovaiyaatama vida tunoo: Ta nuunaida hama yeenna nnooriivaa nneerama kiada Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaara kuaivaa yaagueeqama kutaavaivee kiaunnvai. ¹⁵ Ngieenoo kua yeena raira vaidi kieetaiyaata Roomaa rapira kieetaivaatama unnakua tida kiatee: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, tikiai vitada vainima nnikiai ta inna ruputuaaravaivee, tiravai.

¹⁶ Iya itaa kua tuduu rikioo Pauruusaa nnaudiivo iya kua kutaavai tuu kuaivaa rikioo vioo vioo rapira vaidiiya nnauvaki oro Pauruusaa kiasa mmiravai. ¹⁷ Kiasa mmuduu rikioo Pauruuso kieeta vaidi voovai aayanna tuduu innasi nnuduu rikioo inna tunoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta tuanaivaasi kuane. Vino iva kua voovai inna kiasa mminaravaivee, ¹⁸ tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna vitoo kieeta tuanaivaasi vioo inna tunoo: Oovi nnauvaki varii vaidi Pauruuso niiyara tikiai na numa rikiauuko tinoo: Aa ngiaammuau aavaa vatee kieeta vaidiivaasi kuane. Vino iva kua voovai inna kiasa mminaravaivee, tikiai rikiee na inna vatee aisi ngiaunoo, ¹⁹ tuduu rikioo kieeta vaidi tuanaivo ngiaammuauvaa yaakuuvau utuoo inna vitoo ngieera voovau vioo inna yaparainno tunoo: A aanii kuavai ni giaa ni minarainna kiannanee? ²⁰ tuduu rikioo inna sai tunoo: Yutayaa vaidiiya turau i yaparakiaraivaara vaa kua kutaa yeena rau kiaavai. Fai iya turau unnakua tida i yaparaida kiaara: Pauruusaa vatee tiisi nninai ta inna yaparaida kua oyaivaa tuqinnama rikiaaravee, kiaaravai. ²¹ Ai yaatu sa iya kuaivaa rikiaanee. Taara vaidi yuku yaaku taika kaiya (40) haumaki varida Pauruusaa mmaara faannaida variaivaara sa iya kuaivaa rikiaanee. Iya yeenna nnooriivaa hama

nneeraida Pauruusaa ruputu kiada nnaagiai yeenna nnoori nnaaraivaara ngiari kua kutaivaa kiaavai. Vaa iya teerama kiada a ee-oo kianeera faannaida variaavaivee,²² tuduu rikioo kieeta vaidiivo inna tunoo: A ni giaa ni mianna aavaara sa vaidi voovai kiane: Na inna kiaa mmiauvaivee, kiane, kiaa kioo inna titooduu viravai.

Rusiiva Pauruusaa titooduu mmata kieeta Perekiinnasi viravai

²³ Vuduu kieeta tuanaivoono rapira vaidiia kieetaivaitana aayanna rooduu innasi nnuduu ivaitana tunoo: Rapira vaidi kaayau (200) tida puara hoosayaa kareera vaidi vooya (70) tida mmataa utira vaidi kaayau (200) tikiyai iya heenaki yoosinna Kaisariaa kuatee. ²⁴ Puara hoosa vooyauvai Pauruuso kuanaraivaara teeraida safuuma inna vitada mmata kieetaivaa nnutuuvo Perekiinnasi kuatee, ²⁵ kiaa kioo kieeta vaidiivaa Perekiinnani yanaivaa fafaara roo tunoo:

²⁶ Na Karautii Rusiivaano a ti kieeta vaidi yoketaivaa Perekiinna na aini aa yanaa aavaa fafaara raunoo. A yoketaamainna variannanee? ²⁷ Vaidi Yutayaiya aa vaidi aavaa utu kiada vaidi inna ruputuduu putinara uduu na rikiaaduu ivo Roomaa yanaivaa varai vaidivai varuuvaara na nini rapira vaidiiaata viee inna vatee inna yoketaama yapa kieeravai. ²⁸ Yapa kiee kua pinaivaki inna yapa kioovaa na rikiaanaree kiaa inna vatee ngiari kua yeena raira vaidiiasi viravai. ²⁹ Viee rikiaaduu iya ngiari kua mmaanna tuu kuaivaara yaata utida kua pinaivaa innaki yapeeravai. Yapooavaara na yaata utuee kiaanoo: Ivo dee mmoori maisavai iiravaara ta oovi nnauvaki inna yapaaranee? Vara ta inna ruputukio putinananee? kiaa kiee rikiaaduu hama ivo mmoori maisa voovai uuvootairavai. ³⁰ Ngiaammuauvo ni giaa ni muu kuaivaa na rikiaaduu iya inna mmaara kua kiaa yeena rau kieeravai. Na rikiee akiairauduu inna titaaduu aisi viravai. Vuduu na kua pinaivaki inna yapa kieera vaidiia kiaanoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaki Pauruusaa yapaatee, tiravaivee. Karautii Rusiiva yanaivaa fafaara roo itaa kua tiravai.

³¹ Fafaara rooduu rikiada rapira vaidiia ivo iya kiaa mmuuvaugiataama iida heenaki Pauruusaa vitada vidada yoosinna Adipatirii yapa kiada ³² vauya patauduu yukuyaa nuaira rapira vaidiia kava vara ranada ngiari nnauvakira nnuduu hoosayaa nuairaiya Pauruusaa vitada ³³ yoosinna Kaisariaa ivaki vida mmatayaa reemi rada Karautii Rusiiva roo yanaivaa vaidi kieetaivaa mmida Pauruusaa vitada inna mmiravai. ³⁴ Mmuduu too yanaivaa yaarummua kioo Pauruusaa tunoo: Dee mmatavakidiri a ngiannanee? tuduu rikioo Pauruuso tunoo: Kirikiaa mmataivakidiri ni noova ni mmateeravaivee, ³⁵ tuduu rikioo Perekiiva tunoo: Kua pinaivaa aiki yapa kieera vaidiia nnikiyai rikiee fai na i kuaivaa rikiaanaravaivee, kiaa kioo tuduu ari ngiaammuauya Pauruusaa vitada Herootaa nnau pinaivaki yapa kioodoo vooya innara haitatuuravai.

24

Yutayaa vaidiia kua pinaivaa Pauruusaaki yapeeravai

¹ Yaaku sai suaivai taika kioodoo Anutuugaara kati puara hudeera vaidi kieetaivaa nnutuuvo Ananiaaso vaidi yokovaa vooyaatama vaidi voovai kua mmaanna oyai arinaima rikioovaa nnutuuvo Tereturuunnaatama vitoo Kaisariaa viravai. Oro vaidi kieeta Perekiinna avuuvau dida vaidi kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo kuaivaa inna kiaa mmiravai. ² Inna kiaa mmuduu rikioo Perekiiva tuduu Pauruuso nnuduu Tereturuuva diitoo kua pinaivaa Pauruusaaki yapoo Perekiinna tunoo:

Ti kieeta yoketaakuavee. A tinni yoketaa vaidikua ti haitatuukiannani hama ta vo yoosinnaiyaata rapuaunnava. A yaata yoketaakua mmoori yoketaivaa iinna variannano ti mmataivo yoketaivo. ³ Ta vo yoosinna vo yoosinna variaunnaiya mmuakiaa suai a iikiannaivaara ta sirigaida aiyara kua yoketaivaa kiaunnaano. ⁴ I pirisainoora hama na hokoba suaivaa aita kua tinaravee. Na paanna kuavai tinai a tiyara boo tiee ni kuaivaa rikiaanee. ⁵ Ta taunnano aa vaidi aavo vueennavai. Ivo mmuakiaa yoosinnaiyauvaki nuainno varioo ari kuaivaa Yutayaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu innara oooqoo tida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. Ivo Nasareetaa vaidiivaa aataruuvau nuairaiya kieetaivovee. ⁶ Ivo ari voopinnaa vaidiivaa vitoo ti nuunaira nnau pinaivaki yapano

ti nnauvo maisainoora tida ta inna utiravai. (Utida ti mmaanna tuu kuaivaara inna yaparakiara uduu ⁷ rapiraiya kieeta Rusiiva tuoo pinaama ti ruputu kioo inna vitoo viravai. ⁸ Vitoo vioo ti tunoo: Perekiinnasi vida kua pinaivaa Pauruusaaki yapaatee. Ivo itaa kua tiravai.) Fai eenoo aa vaidi aavaa yaparinna rikiano mmuakiaa kuavai ta innaki yapaunnaivo kutaavai vainaravaivee, ⁹ tuduu rikiada Yutayaa vaidi ivaki varuuyaataama Tereturuuva itaa tuu kuaivaara kutaavaivee tiravai.

Pauruuso Perekiinna avuuvau diravai

¹⁰ Tuduu vaidi kieetaivo Pauruuso kua kiaiveera kieetaivaa nnuyau ruduu rikioo Pauruuso tunoo:

Vaa na tauvai. A kaayau nuanu aa mmata aavau variayara diraikuavee. Ivaara neneenoo kua pinaivaa niiki yapa kiaa irisai kuaivaa i kiaa i mmiauko ni yoketaivo. ¹¹ Fai a iya yaparinai i kiaa i mmiaaravee. Na Yerusareema Anutuuqaa ni ausa mmuduuyaivaa mminara kuaaduu yaakuuvaitana yukukidiri taara suai nnaasu taikeeravai. ¹² Ii suai ivaki vaidi Yutayaiya ni tooduu hama na nuunaira nnau pinaivaki kaayau kua gioonna kiaapuuyaata tiee hama na iya nuunaira nnauyauvakiaata yoosinnaiyauvakiaatama gioonna kiaapuuya kiaaduu sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹³ Kua pinaivaa makee iya niiki yapaivo inna hama oyainnaataivai. Hama fai iya ivaa oyaivaa kooyaa i vitaakiaaravai. ¹⁴ Na aa kua aavaa kooyaa i kiaa i mminaravee. Iya Yisuunna aataru-uvudiri unnakua kiaa haubayama iikiaa aataru ivau na nookiauvai. Ti rubuungainna Anutuuqaa tuanaivaa na ni ausa mmuduuyaivaa mmiauvai. Mmuakiaa kuaiyauvo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vaiyauvaata forofetaiya kuaivaki vaiyauvaatama na rikiee kiaunoo: Kutaavaivee, kiauuvai. ¹⁵ Aa vaidi kua pinaana ni yapa kiaa aaya faannaida yaata utida kiaanoo: Mmuakiaa vaidi yoketaiyaata maisaiyaatama putuaivakidiri fai Anutuuqo tinai diitaaravee. Iya itaa kua kiaa kiada yaata utida faannakiaivaugiataama neetaata yaata utuee faannakiauuvai. ¹⁶ Ivaara na Anutuuqaa avuuvauvaatama gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaatama mmannammanna yoketaama iikiauukoko hama maisama variraivo ni yaatana vaivai.

¹⁷ Na kaayau nuanu vooyauvai vo yoosinnayauvaki variee kava vara ranee ngiee sikauyauvaa kati mmanna haipuuyani kaiyauvaa ni seena gioonna kiaapuuya mmiee Anutuuqaa kati puaraivaa hudaanara nniravai. ¹⁸ Na mmaanna tuu kuaivaa hatokoovaa irisai iira aataruuvaa iima taika kiee puaraivaa hudee variaaduu vaidi Yutayaiya nuunaira nnau pinaivaki ni teeravai. Ni too suaivaki hama gioonna kiaapuuya ni suvuaida sabi kua sabi kua ruairata ruairata tiravai. ¹⁹ Vaidi Yutayaiya mmata Asiaivakidiri nnuuya nnaasu ivaki varida ni teeravai. Iya na koonnama iikiaivaa tootiri. Iyaano numa i avuuvau kua pinaivaa niiki yapaatirivee. ²⁰ Na kua yeena raira vaidiiva avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki kutaa mmoori maisaivaa na uuvaa iya teeda kua yeena rautiri. Vaa tooya makee aavaki varida i kiaa i mmiaatirivee. ²¹ Na iya avuuyauvunu diee vakiaa suaivaki mmuaa kuavai nnaasu na aayanna ree kiaanoo: Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaa na kutaavaivee kiauvaara aanna makee ngia kua pinaivaa niiki yapaano, tiravai. Ii na kiaa kua ivaa nnaasu fai iya i kiaa i mmiaaravaivee.

²² Pauruuso itaa kua tuduu rikioo Perekiiva vaa Yisuunna aataruuvau nuau mmayaayaivaa arinaima rikioo iya kava kua kiaaraivaa iya ooqoo tioo tunoo: Rapira kieeta Rusiiva nninai tee fai na ngii kuaivaa radudaanaravee, ²³ kiaa kioo vaidiivo Pauruusa haitatuuvaa tunoo: Oovi nnauvaki inna yapa kiee kati yoketaama inna haitatuunna sa inna yuku yaakuuyauvunu yeena rairama kiee inna seenaiya hama innasi vai mminnaiyauvaa varada numa inna mmiaaraivaa sa ooqoo kianee, tiravai.

Pauruuso Perekiiya Durusirooya avuuvaitanau diravai

²⁴ Vo suai voovaki Perekiiva ari nnaata Yutayaa gioonnaivaa nnutuuvo Durusiroonna vitoo numa varioo Pauruusaara tuduu innasi ngioo Yisuu Kirisinnara kutaavaivee tuu kuaivaa ivaitana kiaa mmudu rikiereavai. ²⁵ Rikiooduu Pauruuso safuuma variraivaa tioo vaidiiva ngiari mmamma iira aataruuvaa ooqoo tiraivaa tioo Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo nninaraivaa tuduu rikiooduu Perekiinna aatuuduu tunoo:

Aanna makee kuanee. Na yapooma teeno suai voovai kati vainai fai na aiyara tinai ngianee, ²⁶ kias kioo Pauruuso ari kati mmaanai kuanaraivaara sikau vooyauvai inna mminaraivaara yaata utuoo faannainno variravai. Ivo itaama yaata utuuvaara makee Pauruusaara tuduu innasi nnuduu innaata kua tiravai.

²⁷ Iya itaama iida varuduu taara nuanu taika kiooduu vaidiiavaa nnutuuvo Porikii Peseteeva kieeta vaidi Perekiinna mmaataivaa vareeravai. Varooduu rikioo Perekiiva Yutayaa vaidiiyara mmoori yoketaivaa iinaree kias Pauruusaa pikiooduu oovi nnauvaki homo variravai.

25

Rooma kieetaivaasi Pauruuso na kuanaravee tiravai

¹ Peseteeva iya kieetavai numa varuduu taaravooma suaivo taika kiooduu ari yoosinna Kaisariaa pikioo Yerusareema viravai. ² Oro varuduu Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata vaidi Yutayaiya kieetaiyaatama innasi nnida kava kua pinaivaki Pauruusaa yapoo kuaivaa inna kias mmiravai. ³ Kias mmi taika kiada yamaa kua yamaa kuaivaa tida inna yaparaida tunoo: A ee-oo tino Pauruuso Yerusareema nnino ti yoketaakiaivee, tiravai. Pauruuso aataru tammaivau nninai iya inna ruputuaaraivaara iya kua yeena raida itaa kua tiravai. ⁴ Tuduu rikioo Peseteeva iya sai tunoo: Pauruuso homo Kaisariaa oovi nnauvaki varinoo. Kiisa suai fai na kava vara ranee ipi kuanaravai. ⁵ Tikiai ngiikidiri kieetaiyaata ni tasipama vida teekio Pauruuso mmoori maisaivaa uuvo vainai iya kava kua pinaivaki inna yapaatee, tiravai.

⁶ Peseteeva itaa kua kias kioo yaaku saivai sainaidiri taaravoomannee vara yaakuuvaitana suaivaa iya tasipama varuduu taika kiooduu kava vara ranoo Kaisariaa viravai. Vauvo patauduu kua radudeera nnauvaki oro ivaki varioo vaidiiya tuduu Pauruusaa vitada ⁷ innasi nnuduu vaidi Yutayaiya Yerusareemadiri nnuuya kua pinaa kaayau ari vookarauyauvaa innaki yapada rikiooduu hama oyaiyauvootairavai. ⁸ Hama oyaiyauvootauduu Pauruuso iya kuaivaa irisaivaa tunoo: Hama na Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa hatokeeravai. Hama na nuunaira nnau pinaivaki mmoori maisaivaa iiravai. Hama na Roomaa kieeta tuanaivaa kua aataruuvaa hatokeeravaivee, ⁹ tuduu rikioo Yutayaa vaidiiyara Peseteeva mmoori yoketaivaa iinaree kias ivo Pauruusaa yaparainno tunoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava aiki yapakiai fai na rikiaanarannee? ¹⁰ tuduu rikioo Pauruuso inna kuaivaa sai tunoo: Roomaa kieeta tuanaivaa kua pinaivaa radudeera nnauvo aanna ivovee. Vaa na aikiooma i avuuvau diaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. Eenoo ni kuaivaa radudaannaivo inna yoketaavai. Vaa a taannavai. Hama na Yutayaiya aataruuvaa hatokeeravai. ¹¹ Na kua aataruuvaa hatokee mmoori maisaivaa iikiatiri. Eenoo kiannani iya ni ruputuaitirivee. Hama na putinaraivaara ooqoo kiauvali. Iya kua pinaivaa niiki yapaivo hama kutaavai vainoo. Hama vaidi voovono yopeema ni vitoo iya mminaravai. Na Roomaa kieeta tuanaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravee, ¹² tuduu rikioo Peseteeva ari vaidi tinni yoketaiya tasipama kua kias kioo Pauruusaa tunoo: Inna aikioovee. A Roomaa kieeta tuanaivaasi kuane tinai fai na i titanai kuanaravaivee, tiravai.

Pauruuso Akiripaaya Berenikiooya avuuvaitanau diravai

¹³ Suai nnaagiai voovaki Yutayaiya kieetaivaa nnutuuvo Akiripaava ari nnaataivo Berenikiooya yoosinna Kaisariaa tiida Peseteeva kieetavai varuuvaara innara kua yoketaivaa kiaravaara tiiravai. ¹⁴ Tuma varida rikiooduu Peseteeva Akiripaanna Pauruuso oovi nnauvaki varuu kuaivaa kias mmioo tunoo: Vaidi voovai oovi nnau aavaki variivaa Perekiiva pikiaikio homo hara kioo varinoo. ¹⁵ Na Yerusareema variaa suaivaki vaidi Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiyaata Yutayaa yokovaiyaatama kua pinaivaki inna yapa kiada inna ruputuaneera ni yaparairavai. ¹⁶ Yaparauduu na iya kiaanoo: Vaidiiavaa vaidi vooya kua pinaana inna yapaivaa hama ta Roomaiya tauraa inna ruputuaneera kiaunnava. Vaidi vooyaano numa kua pinaivaa vaidi voovaaki yapa kiaikio ivo iya kuaivaa irisai tikiai rikiada ta iya kuaivaa radudaunnava. Roomaiya aataruovo

itaama vaivaivee, ¹⁷ kiaaduu rikiada iya mmuakiaaya numa aavaki vauya patauduu na akiairaama kua radudeera nnauvaki oro variee kiaaduu iya Pauruusaa vitada nniravai.

¹⁸ Nnudu kua pinaivaki inna yapeera vaidiiya diitooduu iya ari vookarau mmoori maisaivaki inna yapa kioovaara na yaata utuaaduu ¹⁹ ngiari Anutuuqaara iira aataruuvaa nnaasu innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. Vaidi putuuvaa nnutuuvo Yisuunnara Pauruuso tunoo: Varinoo, tuuvaara innara iya nnannatooduu kua pinaivaki inna yapeeravai. ²⁰ Yapa kiooduu rikiee na kua oyaivaa rikiaanaraivaara kumimakama kiee Pauruusaa yaparaina kiaanoo: A Yerusareema i kuatainnee? Fai a ivaki vinai aa kua aavaa kava na rikiaanaranee? ²¹ kiaaduu rikioo Pauruuso oooqoo tioo ni yaparainno tunoo: Fai vaidiiya ni haitatuukiai na Roomaa kieetaivaasi vino ni kuaivaa radudaanaravaivee, tuduu rikiee na haitatuura vaidiiya kiaanoo: Inna haitatuukio yapooma aataruuvo kooyaa vainai na Roomaa kieeta tuanaivaasi titano kuanaravaivee, ²² tuduu rikioo Akiripaava tunoo: Aa vaidi aavaa kuaivaa ni rikiaatainoo. Neenoo inna kuaivaa rikiaanaravee, tuduu rikioo Peseteeva inna sai tunoo: Fai a turau inna kuaivaa rikiaanaravee, tiravai.

²³ Vauya patauduu Akiripaaya Berenikiooya ngiari uyira raira yoketauyauvaa vara uyu rau varada rapira vaidi kieetaiyaata yoosinna kieetaiyaatama tadadama nnida varuduu gionna kiaapuuya iya teeda nnaasu vauduu kua radudeera nnauvaki nnida viravai. Oro varuduu Peseteeva ari ngiaammuauya tuduu Pauruusaa vitada nniravai.

²⁴ Nnudu rikioo Peseteeva tunoo: Kieeta vaidi Akiripaavaata mmuakiaa gionna kiaapu aavaki variaiyatama rikiaatee. Vaa ngia aa vaidi aavaa taavai. Mmuakiaa Yutayaa gionna kiaapu aavaki variaiyata Yerusareema variaiyatama kua pinaivaa innaki yapaaraivaara niita kua tiravai. Kua tida varida aayanna reeda tunoo: Rupuutu kikio putuaivee, tiravai. ²⁵ Tuduu na iya kuaivaa rikiaaduu hama ivo mmoori maisa iiravaara tida na kiaaduu hama inna rupertuduu putiravai. Ariinoo tunoo: Na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee, tuuvaara na inna titaanaraivaara ee-oo tiravai. ²⁶ Na ivaara Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaree kiauko hama kua oyaivootainoo. Kieeta Akiripaa-o, itaama vainai na i avuuvauunnaata aavaki variaiya ngii avuuyauvunuaatama inna vatee yapa kinai ngia inna kuaivaa rikiada oyaivaa ni giaa ni mikiai na Roomaa kieetaivaani yanaivaa fafaara raanaravai. ²⁷ Vaidi oovi nnauvaki variivo hama tomeda ivo uu oyaivootaivaara na kati titano vino hama safuunaravaivee, tiravai.

26

Pauruuso Akiripaanna avuuvau ari kua irisaivaa tiravai

¹ Tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa tunoo: Kua pinaivaa aiki yapaivaa irisaivaa eenoo aiyara yaata utuee kuaivaa ni giaa ni mianee, tuduu rikioo Pauruuso ari yaakuuvaa raduda utuoo irisai kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo:

² Ti kieeta Akiripaa-o, Yutayaa vaidiiya mmuakiaa kua pinaivaki ni yapaivaa irisai kuaivaa makee na i kiaa i mmnaraivaara rikiauko ni yoketainoo. ³ A mmuakiaa Yutayaiya iikiaa aataruuyauvaa arinaima rikiaannaivaara na i kiaa i mmnaraivaara ni yoketainoo. Ivaara na yamaa kuavai i yaparaina kiaunoo: Tirooma variee ni kuaivaa rikiaanee, kiaunoo.

⁴ Na kiisayaa nini yoosinnaivakiaata Yerusareemaivakiaatama varia ree ngiee ngiee variauvaa vaa mmuakiaa vaidi Yutayaiya teeda rikieeravai. ⁵ Na variee vaidi Farisaiya aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa iiravai. Ta vaidi Farisaiya Anutuuqaara uu aataruuvaa safuuma iida mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara uu aataruuvaa yaatareeravai. Na Farisaiya aataruuvaa tuqinnama uuvaa hokoba suai vaa vaidi Yutayaiya taavai. Ivaara iya kooyaa kiatainai aikiooma fai ivaara kiaravai. ⁶ Nnaaru Anutuuqo ti rubuungainna ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa iya mmuuvaaara na yaagueeqama yaata utuee faannakiauvaara aanna makee na aavau diee vakiaukai iya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁷ Ii kua kiaa teerama kioo kua ivaa ti oyai yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitanaakidiri diaunnaiya ta ivaa varaaraivaara yaata utida heenagieena ikiannagisanna Anutuuqaa ti ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaunnavai.

Ti kieeta Akiripaa-o, na ii kua kua teerama kioo kua ivaa puaisa utuee faannakiauvaara Yutayaa vaidiiya kua pinaivaa niiki yapaanoo. ⁸ Anutuuqo tinai vaidi putuaiya kava diitaaraivaara ngia Yutayaiya kutaavaivee kiataama vaikiainnaata unnakuavee kiaanoo. Ngia aaniiraida itaa kua kiaanee? Kutaa kuavaivee.

⁹ Nnaaru neneeno yaata utuaaduu nini yaataivoono tunoo: Nasareetaa vaidi Yisu-unna aataruuvau nuairaiya maisa mmooriivaa iikiane, ¹⁰ tuduu na Yerusareema maisa mmooriivaa yaagueeqama iya iiravai. Uduu Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya ee-oo tuu yanaiyauvaa ni muduu na varee Anutuuqaa gionna kiaapuuya vitee oovi nnauvaki yapa kiaaduu varuduu vaidi vooya iya rupertikiai putuateera tuduu neeta kiaanoo: Rupertikiai putuatee, tiravai. ¹¹ Kiaa kiee na kaayauneetu iya nuunaira nnauyauvaki nuaina iya Yisuunnara maisa kua kiateera na iya ripiina iya rupertuateera tiravai. Kiaaduu ni ausaivo kaayau iyara kapikaroovaara na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki iya rupertinara viravai.

Pauruuso ari ausa hanigioovaara iya kua mmiravai
(Aposoroo 9:1-19; 22:6-16)

¹² Ti kieeta Akiripaa-o, ivaara na Damasakuusa viee Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yanaiyauvaa varee viee variaaduu ¹³ ikianna tammauduu mmeekia ari vookarauvo suaivaa mmeekiaivaa yaataroovo ngiau aapuuvakidiri niyaa ruvuaahoo ni tasipama vuuyayaatama ruvuaaheeravai. ¹⁴ Ruvuaahooduu ta mmuakiaaya mmataivaki vida varada vaidi na rikiaaduu kua voovai Eporai kuaivakidiri niita kuaivaa tioo tunoo: Sauruuso, e aaniira mmoori maisa mmamma nniitareera aataruuvaa ni iikiannanee? Nakaaravo puara burimakauvaa yau avaikaraivaadiri ruaikio rikioo ariinoo ari yukuuvaadiri hatookio pinaa nniitaraivo innaki vaineema a mmamma nniitaraivaa ni iikiannaivo hama giaaki vainoo. Aiki vainoo, ¹⁵ tuduu rikiee na sai kiaanoo: Udaanga-o, a gioononna kiannanee? kiaaduu rikioo ivo ni sai tunoo: Na Yisuuvavee. A mmoori maisaivaa ni iikiannano. ¹⁶ Diitee ngiau dianee. A ni mmoori vareera ngiaammuaavai na i mmataama kiaanaraivaara na aita kua kiauunoo. Makee a ni tee rikiaannaivaaraata yapooma na i vitainaraivaaraatama gionna kiaapuuya kua mmianee. ¹⁷⁻¹⁸ Na i titanai a gionna kiaapu Isarairaiyasiaata ngiari voopinnaiyasiaatama kuanaravai. A viee iya tinai arinaima rikiada upisi aataruuvau pikiada mmeekia tai aataruuvau vida Sataangaa yaagueeqaivaa pikiada Anutuuqaa yaagueeqaivaa varaaraivaara na i titanai kuanaravai. A viee iya tinai iya niyara kutaavaivee tikiai na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai iya Anutuuqo ariiniee tii gionna kiaapuuya tasipama variaaraivaara na i titanai kuanaravai. A vinai vooya aiyara nnannateekiai fai na i vitee yoketaivau i yapaanaravai.

Pauruuso ari mmooriivaara iya kua mmiravai

¹⁹ Ti kieeta Akiripaa-o, na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua ni giaa ni muuvaara hama na pikieeravai. Na iiravai. ²⁰ Iina tauraa Damasakuusa viee nnaagiai Yerusareema viee nnaagiai mmata Yutayaivakiaata ngiari voopinnaiya mmataiyauvakiaatama viravai. Viee na iya kua mmiee kiaanoo: Ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida mmoori yoketaivaa iikiai fai gionna kiaapuuya teeda kiaara: Vaa kutaa ausa hanigiaano, kiaravai. ²¹ Na itaa kua kiaivaara na nuunaira nnau pinaivaki kuaaduu Yutayaa vaidiiya ni utu raririima rada ni rupertuaara iiravai. ²² Ni rupertuaara uu suaivakidiri Anutuuqo ni tasipama varia roo ngioo ngioo aanna makee homo ni tasipama varinoo. Ivaara hama aaniivaara na aavaki diee vaina vaidi nnoonnaiyaata vaidi kuminaiyaatama kuaivaa kiauunoo. Musiivaata porofetiaatama fai yapooma vainaraivaara fafaara roo kuaivaa nnaasu na kiauunoo. ²³ Musiivaata forofetiaatama Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaara kiaanoo: Fai ivo mmamma nniitaraivaa varoo putiivakidiri ivannaadee kava diitaanaravai. Diitavoono mmeekia tai aataruuvaa gionna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama kua mminai rikiada ausa hanigiakio iya vitoo yoketaivau

yapaanaravaivee. Musiivaata forofetaiyaatama itaa kua tuu kuaivaa neeta mmuai kuaivaa kiauvaivee.

²⁴ Pauruuso ari tuu kuaivaa irisaivaa itaa kua tuoo varuduu rikioo Peseteeva puaisakama inna tunoo: Pauruuso, a yaata duunakuavee. A kaayau yanaiyauvaa yaaruannanono i yaataivo duunainoo, ²⁵ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Ti kieeta yoketaa-o, hama na yaata duunavaivee. Na kiau kuaivo safuuma kutaa kuavai kiaunoo. ²⁶ Ti kieeta Akiripaava na kiau kua aavaara safuuma rikiaivaara na yaagueeqama innaata itaa kua kiaunoo. Vaa na tauvai. Hama na hataumaki ni mmooriivaa iikiaivaara ivo mmuakiaavai too rikiaivaivee. ²⁷ Ti kieeta Akiripaa-o, a ti forofetaiya kuaivaara kutaavaivee kiannanee? Vaa na tauvai. A kutaavaivee kiannavaivee, ²⁸ tuduu rikioo Akiripaava Pauruusaa sai tunoo: Aanna makee a kiisa suai niita kua tiee yaata utuee kiannano: Ivo ausa hanigioo Yisuunna aataruuvau kuaiveenna kiannanee? ²⁹ tuduu rikioo Pauruuso inna sai tunoo: Mo kiisa suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Vara hokoba suai na aita kua tinai a ausa hanigiaanaranee? Hama neeta taunoo. Eetama gioonna kiaapu makee ni kuaivaa rikiaiyaatama ausa hanigiada ni roosiima variateeraivaara na Anutuuqaata kua tiee yaaku varaunoo. Aa ni ranaa rau kioo yeenaiyauvaara hama na itaa kua kiaunoo. Na ausa hanigiauvaara itaa kua kiaunoo.

³⁰ Pauruuso itaa kua tuduu rikiada Yutayaiya kieetaivoota mmata kieetaivootama Berenikioovaata gioonna kiaapu vooyaataama diitada ³¹ mmaanai vida ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida tunoo: Aa vaidi aavo hama mmoori maisavai iikiai teeda rikiadaata iya inna oovi nnauvaki yapa kiada inna rupertikio putuaiveeraivaara iikiaano, ³² kiasa kiada Akiripaava Peseteenna tunoo: Hama aa vaidi aavo na Roomaa kieeta tuanaivaasi kuanaravee tutiri. Vaa oovi nnauvakidiri mmaanai tuoo vutirivee. Akiripaava itaa kua tiravai.

27

Pauruuso siipaivaki karoo Rooma viravai

¹ Ta mmata Itariaa kuaara kuaivaa kiasa yeena rau kiaannaduu rikiada vaidi haitaturaiyaano Pauruusaata ngiari vo vaidi oovi nnauvaki varuuyaataama vaidiivaa nnutuuvo Yuriinna mmuduu haitaturavai. Ivoono Roomaa kieeta tuanaivaa rapira vaidi vooya kieetavai variravai. ² Varuduu ta yoosinnaivaa nnutuuvo Ataramutuu ivaki vida siipaivaki kareeravai. Ii siipa ivo mmata Asiaivau vau yoosinnaiyauvo nnoori siriivau vauvakira kuanara uduu ivaki ta karada viravai. Maketoniaa mmataivau vau yoosinna Tesoronikii diaa vaidiivaa nnutuuvo Arisarakaava ti tasipama viravai. ³ Vududuu heenauduu siipa aakiaivaki vakiaannaiya patauduu numa yoosinna Sitoona reemi raannaduu Yuriiva Pauruusaara yoketaianno innara ee-oo tuduu ari seenaiyasi vioo iyasidiri hama innasi vau mminnaiyauvaa vareeravai. ⁴ Varoo kava vara ranoo siipaivaki karoo vududuu siipaivo vuupinnainnidiri yuunnaivo nnuuvaara mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Kuporoo hama yuunnaivo nnuupinnainningiaadiri viravai.

⁵ Vududuu mmata Kirikiaivaata Paburiaivaata yaatarada vidada oro mmataivaa nnutuuvo Rukiaa vau yoosinnaivaa nnutuuvo Mura ivaki siipaivakidiri reemi reeravai. ⁶ Reemi raannaduu Pauruusainna haitatuura kieetaivoono nuainnonno tooduu yoosinna Aresadiriaa vaidiivaa siipaivo Itariaa kuanara uuvo inna too vauduu too tuduu ta ivaki karada viravai.

⁷ Kuaannaduu yuunnaivo utuduu hama ta seenada viraida tadadama kuaannaduduu suai vooyauvai taika kiooduu ta yoosinna Naitaasa vainiivau vida taannaduu yuunnaivo pinaama utuduu ta kuaara kuaannaipinnai hama yopeema viraida ta mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Keretee hama yuunnaivo nnuupinnainningiaa vidada mmata araivaa nnutuuvo Saramoona yaatareeravai. ⁸ Yaatarada nnoori tooyaidaa tadadama vidada oro yoosinnaivaa nnutuuvo Yoketaa Yoosinnavai vainima vau yoosinnaivaa nnutuuvo Rasiaa ivaki viravai.

⁹ Vida rikiaannaduu vaa hokoba suaivo taika kieeravai. Yutayaiya Anutuuqaata kua kiaaraivaara ngiari yeenna nneeraivaara ooqoo tuu suaivo vaa taika kieeravai.

Ta rikiaannaduu iqii suai ivaki yuunnaivo pinaama utuduu nnooriivo ketekaateenno varuuvaara Pauruuso ari yaata utuu kuaivaa iya kiasa mmioo tunoo: ¹⁰ Vaidiso, vaa na rikiauivai. Ta siipaivaki karada vikio pinaa mmuaararaiivo tiisi nnino hoonahaana mmuakiaa mminnaiyauvo siipaivaki vaiyauvo fai maisaino siipaivoota maisainai vaidi-
iyaata putuaaravaivee, ¹¹ tuduu rikioo Pauruusainna haitatuura kieetaivo hama Pauru-
usaa kuaivaa rikieerainno siipa utuu vaidiivaa kuaivaata siipa nakaaravaa kuaivaatama
nnaasu rikieeravai. ¹² Rikiooduu iya varuu yoosinnaivaki yuunna utuu suaivo hama
yoketauvaara vaidi kaayaunnaano siipaivaki karada yoosinna Ponikaa kuaara iiravai.
Ponikaa yoosinna yoketaivo mmata Keretee vauduu ivaki siipaivo oro dira mmaataivo
yoketaavai vauvaara iya ipira kuaara iiravai. Iya ipi vida pinaa yuunna utira suaivo
nninainnaata hatauma vaupinnai vara hiri variaaravara yaata utiravai.

Yuunna yaamurukaivo siipaivaa utiravai

¹³ Tooya saivakidiri yuunna kiisaivo utuduu vaidiiva yoosinna Ponikaa kuaaravara
yaata utida tunoo: Fai aikiooma ta kuaaravaivee, kiasa kiada siipaivaa utira ainaivaa
nnukaivakidiri rada kiada siipaivaki yapa kiooduu mmata Keretee siriivau viravai.
¹⁴ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivaa nnutuuvo Urakuroona mmataivakidiri ¹⁵ tuoo
siipaivaa utuduu hama yopeema siipaivo yuunna nnuupinnainningiaa vuduu siipa utuu
vaidiivo siipaivaa utira yauvaa pikiooduu yuunnaivo siipaivaa utuduu yuunna vuupin-
nainningiaa viravai. ¹⁶ Vuduu mmata kiisa vovaatavai nnooriivo ututuuma kioovaa nnu-
tuuvo Karauta hama yuunna utuupinnainningiaa vida kanuuvo siipaivaa aravau vauvaa
utu raririima siipa aakiaivaki yapaara iikiaannaduu ti mmuaararooduaata ¹⁷ utu rariri-
ima aakiaivaki yapa kiada yeena yaagueeqaiyauvaa varada siipaivo havarataanarainnoo
kiasa yeenaiyauvaadiri rairavai. Iya Ripuaa mmata siriivau nnooriivo rubaayoo siri nnuka
muaraagaivaki siipaivo puaisakama uyuu kioo dioo vaivoora kiasa aatuuda siipa buruqa
pinaivaa rukuusaa kiada rapugiaa aakiaivaki yapa kiooduu yuunnaivo siipaivaa kati
varoo viravai. ¹⁸ Vuduu yuunna yaamuruka pinaivo utududuu vakiaannaiya patauduu
siipaivo nnoori aakiaana vivoora kiasa kiada hoonaa mmuaararooyauvaa vara kagaari
kagaariida variravai. ¹⁹ Itaidada vakiaannaiya patauduu siipa mmoori vareera vaidiiva
ngiari siipa iira mminnaa mmuakiaayauvai vara kagaari kieeravai. ²⁰ Kagaari kiooduu
kaayau suaivaki ta taannaduu hama suaivootama aakiapuaivootairavai. Hameetauduu
yuunna yaamuruka pinaivo utududuu ta yoketaama vida aikiooma yoosinnaivaki
kuaaravara hama yaata utiraida pikieeravai.

²¹ Pikiooduu vaidiiva vaa hokoba suai yeennaivaa pikiooduu too Pauruuso numa iya
avuuyauvunu dioo vainno tunoo: Vaidiso, ta Keretee mmataivau varuu suaivaki ngia ni
kuaivaa rikiaataama kiadaata hama ngia ni kuaivaa rikiaata Keretee pikieeravai. Ngia
tauraa ni kuaivaa rikiaatiri. Hama mmuakiaa ngii hoonaa mminnaiyauvo maisaitiri.
Hama ngia koonnama variaatirivee. ²² Inna aikioo, ni kuaivaa rikiaatee. Sa ausa
mmuaararakiatee. Fai hama vaidi voovoono putinaravai. Fai siipaivo nnaasu mai-
sainaravai. ²³ Aa heena aavaki na vaina tauko ni Anutuuqaa na ni ausa mmuduuyaivaa
inna mmiauvaa aangeraa voovoono tuma ni tinoo: ²⁴ Pauruuso, sa aatuunna varianee.
Fai a Roomaa kieeta tuanaivaa avuuvau dinaravee. Rikiaanee. Anutuuqo kati aiyara
yoketaama yaata utiivaara ivo vaa aini iya mmataama kioo i mmuu mmuakiaaya i
tasipama siipaivaki variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiivai. ²⁵ Vaidiso, aangeraivo
itaa kua tiivaara sa ngii mmuaararakiavee. Anutuuqo ni giaa ni miivaara na kiaunoo: Fai
kutaa ivo iinaravaivee, kiauivai. ²⁶ Itaama vainainnaata fai ta hama safuuma kuaaravee.
Fai yuunnaivo ti utinanai ta mmata nnooriivo ututuuma kuaivaa siriivau kuaaravaivee,
tiravai.

²⁷ Suai yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivo taika kiooduu heenaki
yuunna yaamuruka pinaivo ti utuduu ta nnoori sorovuaravaa nnutuuvo Atiriivau
kuaannaduu heena tammaivaki siipa mmoori vareera vaidiiva yaata utida rikiooduu
siipaivo mmataivaa vainima viravai. ²⁸ Vuduu rikiaata yaata utida aina mmuaara-
roovaa yeenaivaa haru kiada nnooriivaki kagaari kiooduu vuduu utu rada kiada tooduu

nnooriivaki nnukaivo hokobavai (120) vairavai. Vauduu teeda vida kiisa suai kava mmataida tooduu nnooriivaki nnukaivo paannama (90) vairavai. ²⁹ Vauduu teeda sikau kaayau siriivau suvuauvau siipaivo vioo havarateenoora aatuuda siipa rakanaivaki aina mmuaararooyauvaa taarama taarama vara kagaari kiada pataakiaiveera yaaku vareeravai. ³⁰ Yaaku vara taika kiada siipa mmoori vareera vaidiiya ngiari toovau siipaivaa pikiada kuaaree kiaa iida kanuuvaa yeenaiyauvunudiri nnoori verenoovau reemi yapa kiada iya kanuuvaki reemi raaree kiaa unnakua tida aina mmuaararoo vooyauvai siipa kieetaivakidiri vara kagaari kiaaraivaara unnakua tiravai. ³¹ Unnakua tuduu rikioo Pauruuso rapira vaidiiyaata iya kieetaivaatama tunoo: Siipa mmoori vareera vaidiiya hama siipaivaki varikiai fai hama ngia mmuakiaaya yoketaama kuaaravee, ³² tuduu rikiaada rapira vaidiiya kanuuvaa yeenaiyauvaa hatoka kioodoo vioo kieeravai.

³³ Vioo kioodoo patainara uduu Pauruuso mmuakiaaya yeennaivaa nnaateera yaagueeqama kua tiao tunoo: Ngia yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama suaivaa yuunna yaamurukaivo taikaanaraivaara faannaida varida hama yeenna nneeravai. ³⁴ Ivaara na yaagueeqama kiaunoo. Ngii yeennaiyauvaa nnaatee. Nneekio ngii yaagueeqainai yoketaama kuaaravai. Ngia vida hama koonnama kuaaravai. Yoketaama kuaaravee, ³⁵ kiaa kioo Pauruuso yeenna bereetaivaa varoo iya avuuvau Anutuugaata kua yoketaivaa kiaa kioo kusii kioo nneeravai. ³⁶ Nnoo varuduu teeda mmuakiaaya kiisama iya yoketauduu iyaatama yeennaivaa nneeravai. ³⁷ Ta siipaivaki variaanna vaidiiya kaayau (276) varida yeenna nneeravai. ³⁸ Nnaa taika kiada iya kaayau yeenna vuitaiyauvaa vara kagaari kioodoo siipaivo papakaanauduu viravai.

Nnooriivo siipaivaa rummua ruvuarata kieeravai

³⁹ Vududuu patauduu siipa mmoori vareera vaidiiya mmataivaa reeti teeda kumimakaida tooduu mmataivo nnooriivaa sainai sainai vauduu teeda ivaki siipaivo siriivau oro duoo vainaraivaara yaata utida ⁴⁰ aina mmuaararooyauvo nnooriivaki vauyauvaa yeenaiyauvaa hatoka kiada nnooriivaki pikiada nnoori ruvuaseera yatari sagaiyauvunu yeena rau kiooyauvaa rukuasaa kiada siipa kieetaivaki buruqa vauvaa vara ngiau haru kioodoo yuunnaivo utuduu siipaivo safuuma nnoori siriivakira viravai. ⁴¹ Nnoori siriivau kuanaree kiaa vioo vioo nnoori aakiaivaki nnuka muaraagauvaki siipa kieetaivo puaisakama uyuu kioo dioo vainno hama hanigiaataama kioo vauduu nnooriivo pinaama ketekaateenno siipa rakanaivaa varoo sainai ruoo sainai ruoo ruoo siipa rakanaivaa rummua ruvuarata kieeravai.

⁴² Ruvuarata kioodoo siipa aakiaivaki oovi nnauvaki varuu vaidiiya nnooriivaki suai roommu kiada ivaa karada ngiari toovau vivoora rapira vaidiiya iya rupertuduu putuaara uduu ⁴³ rapira vaidiiya kieetaivo Pauruusaara yoketaainno inna rupertivoora iya ooqoo tiravai. Ooqoo kiaa kioo vaidi nnoori kareera aataruuvaa tuqinnama tooya tuduu nnooriivaki suai roommu kiada nnooriivaa karada kati nau viravai. ⁴⁴ Vuduu nnaagiai hama nnoori kareera aataruuvaa tooya siipa araiyauvo nnooriivau vauyauvaa utida nnooriivaa karada kati nau viravai. Vuduu ta eyommaaya itaama kati yoketaama mmataivau viravai.

28

Ta yoosinna Meretee viravai

¹ Vida rikiaannaduu mmata nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Meretee vauduu ² gioonna kiaapu mmaayootaiya tiyara pinaama yoketauduu vati ruduu ririkia utuduu iya ikia tiini hara kiada tiyara tuqinneeravai. ³ Tuqinnooduu Pauruuso ikia aangan-garaiyauvaa porooma utuoo numa ikiaivaki kioodoo too inna totookauduu ivakidiri yapai quaiha roosuvo Pauruusaa yaakuuvau unnu kioo vairavai. ⁴ Unnu kioo vauduu mmaayootaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida tunoo: Kutaa, aa vaidi aavo vaidiiya rupertikiai putuaa vaidivai. Irisai hama inna vari-raivootainoo. Ivo nnooriivau ngioo hama putivai. Aa yapai aavoona inna gutu kino putinaravee, ⁵ tuduu rikioo Pauruuso yapaivaa ari yaakuuvaudiri rummua ruvuaa

ikiaivaki kioodoo hama kiisama inna yaakuuvo nniitareeravai. ⁶ Hama nniitarooduu gioonna kiaapuuya inna mmammaivo yootano ivo putuinaaree kia kiada hokoba sui faannaida varuduu hama inna mmammaivo yootooduu hama ivo putuduu keenaa innara yaata utida tunoo: Ivo anutuuvovee, tiravai.

⁷ Tuduu ta nnoori siriivau variaannaduu mmata kieetaivaa nnutuuvo Pupiriinna mmataivo vainima ivau vairavai. Vauduu ta innasi kuaannaduu ivo tiyara yoketaama tuqinnooduu taaravooma sui ta inna tasipama variravai. ⁸ Varida taannaduu Pupiriinna koova nniitarooduu ari mmaataivau nnaasu vainno varuduu inna mmammaivo ikiayanaa tooduu naara duduuduu rikioo Pauruuso inna nnauvaki vioo innara yaaku vara kioo ari yaakuuvaitana innayaa utuduu inna nniitaroovo taikeeravai. ⁹ Taikooduu rikiada mmuakiaa gioonna kiaapu nniitarooya ii mmata nnoori ututuuma kioo mmata ivaki varuuya nnuduu iyaatama iya nniitarooyauvaa tuqinneeravai. ¹⁰ Tuqinnooduu iya mminnaa vooyauvai kati ti mmuduu yapooma ta siipa voovaki karaara iikiaannaduu iya hama tiisi vau mminnaiyauvaatama kati ti mmiravai.

Pauruuso Meretee pikioo Rooma viravai

¹¹ Taaravooma kuraaga taika kioodoo siipa yoosinna Aresadiriaadiri nnuuvaa nnutuuvo Unnakua Anutuu Gaabiivaitana nniravai. Tauraa yuunna utuu suaivaki ii siipa ivo mmata Meretee varioo faannairavai. ¹² Faannaududuu suaivo yoketauduu tiisi nnuduu ta karada vidada yoosinna Surakusu ivaki reemi rada taaravooma sui variravai. ¹³ Vari kiada kava siipaivaki karada vidada yoosinna Rekii vakiaannaiya patauduu yuunnaivo sai tooyannidiri utuduu kuaannaduduu taara suaivaitana taika kioodoo yoosinna Potioori viravai. ¹⁴ Oro reemi rada nuaida taannaduu vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuya ti teeda vauduu rikiannaduu tunoo: Tiisi nnida mmuaa Sudaacaqavai ti tasipama varida kuatee, tuduu rikiada oro mmuaa Sudaacaqavai iya tasipama vari kiada Rooma aataruuvau viravai. ¹⁵ Vida variaannaduu Roomaa vaidi vaa ausa hanigiooya ta ngiaannaivaa rikiada tuma yoosinna Apiporoo yookaira mmatuuyaivaki vida nnida vaira nnau taaravoomaiyauvaki ti sunaara saidiri nniravai. Nnuduu Pauruuso iya too Anutuuqaa yoketaavaivee tuduu inna ausa mmuaararoovo yoketairavai.

Pauruuso Rooma variravai

¹⁶ Yoketauduu ta vidada oro Rooma hara kiada variaannaduu nnau voovaki Pauruuso hara kioo varuduu rapira vaidi voovoono inna haitatuuravai.

¹⁷ Haitatuuduu taaravooma suaivo taika kioodoo Pauruuso Yutayaa vaidi ivaki varuuya kieetaiya tuduu innasi nnuduu iya tunoo: Ni seenayaso, hama na ti seenaiyara mmoori maisaivaa iiravai. Hama na aataruuyauvaa ti rubuungainna ti mmuuyauvaa hatokeeravai. Hama hatokaaduu Yerusareema varuu vaidiiya kati ni utu raririima rada Rooma rapira vaidiiya mmuduu iya oovi nnauvaki ni yapeeravai. ¹⁸ Yapa kiada ni yaparaida tooduu iya ni rupuuaara kua oyaivo hameetauduu iya mmaanai ni titaara uduu ¹⁹ Yutayaa vaidiiya oooqoo tiravai. Oooqoo tuduu hama vo aataruuvootauvaara na Roomaa kieeta tuanaivaasi nninaraivaara yaparairavai. Hama na nini seena tuanaiyaki kua pinaivaa yapaanaraivaara aapi nninara tiravai. Kua pinaivaa niiki yapoovaa radudaanara na aapi nninara tiravai. ²⁰ Ii kua ivaara na ngii tee ngiita kua tinaravee kiaukai ngiaavai. Anutuuqo mmataama kioo vaidiiivaara Isarairaa gioonna kiaapuuya faannaida variaaraivaara vaidiiya aa yeena aavaadiri ni rau kieveravaivee, ²¹ tuduu rikiada iya inna sai tunoo: Hama ti seena Yutayaiya aiyara yanaiyauvaa tiini fafaara kiaavo tiisi nniivai. Ti seena vooya hama ivakidiri nnida aiyara maisai mmayaayaivaa ti kiaa ti mmiaavai. ²² Vaa ta rikiaunnava. Aa iya Anutuuqaayaadiri unnakua kiaa haubayama kiaa aataru aavaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki maisa kua kiaavai. A ivaara yaata utuee tinara kuaivaa ti rikiaatainoo.

²³ Iya itaa kua kiaa kiada kava innaata kua kiaara suaivaa mmataama kiada oro varida tooduu iya mmataama kioo suaivo nnuduu kaayau vaidi Yutayaiya Pauruuso varuuvaki nniravai. Numa ivaki varuduu Pauruuso heenanaanna Anutuuqo gioonna kiaapuuyara

dira mmayaayaivaa iya kiasa mmududuu heenairavai. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiateeraivaara Pauruuso Musiiva mmaanna kuaivaa fafaara roovakidiriaata forofetaiya roo kuaivakidiriaatama Yisuunnara iya kiasa mmiravai. ²⁴ Kiasa mmuduu rikiada vooyaano tunoo: Kutaavaivee, tuduu vooyaano tunoo: Unnakuavaivee, tiravai. ²⁵ Kiasa kiada Pauruuso aa kua aavaa nnaagiai tinara kua aavaa rikiada hama mmuaa yaatavai utiraida pikiada vida kieeravai. Aa kua aavaa Pauruuso tuuvo ataama vainoo. Ivo tunoo: Nnaaru Mmannasa Yoketaivoono forofetaa vaidi Yisayaanna kiasa mmuu kuaivaa Yisayaava ngii rubuungainna kiasa mmuuvo inna kua kutaa kuavaivee. ²⁶ Mmannasa Yoketaivoono tunoo:

Viee aa gioonna kiaapu aaya kiasa mmiee kianee:

Ngia rikiadada hama arinaima rikiaaravai.

Ngia teedada hama tuqinnama taaravai.

²⁷ Iya ngiari avuuyauvaa teeda

iya yaata tinniiyauvaa rikiada

ausa tinniiyauvaa hanigiakiai

na iya tuqinnevoora kiasa

iya tinniiyauvo yaagueeqaikiai

ngiari yaataiyauvaa ramuunnaama kiada

ngiari avuuyauvaa tasuuma kiada variaavaivee, kianee.

Mmannasa Yoketaivo Yisayaanna itaa kua kiasa mmuduu reeravai.

²⁸ Ivaara ngia arinaima rikiaatee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara mmayaayaivaa vaidiiyaano ngiari voopinnaiyaata vaa kiasa mmiaavai. Fai iya rikiaaravaivee. ²⁹ (Pauruuso itaa kua tuduu rikiada vaidi Yutayaiya yaagueeqama ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiima rada pikiada vida kieeravai.)

³⁰ Pauruuso ii yoosinna ivaki taara nuanu hara kioo varioo ariinoo nnau voovaa yookaama kioo ivaki variravai. Varuduu mmuakiasa gioonna kiaapu innasi nnuuyara ivo yoketaivoo yamaa kua tiravai. ³¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravaaraata Udaanga Yisuu Kirisinnaraatama yaagueeqama iya kiasa mmuduu hama vaidi vooya inna ooqoo tiravai.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Rooma varuuyani reeravai

Pauruusoono aa yanaa aavaa Roomaayani reeravai. Ivo ari iyasi kuanaraivaara iya kiasa mminai innara teeraikio ivo iyasi vioo Anutuuqaara nuunaira aataruuvaa Roomaivaki iinaraivaara aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Pauruusaa yaata utiraivo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Rooma varuuya tasipama kiisa suai varioo mmoori iinaraivaara yaata utiravai. Ivo itaama iya tasipama mmoori iino inna aataruuvo kooyaa vaino yoosinna Sipaniaa kuanaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravai.

Pauruuso aa yanaa aavaa roo ivo ari Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvaaaraata ivo arinaima ausa hanigieera aataruuvaa too rikioovaraatama ari mmoori uuvaaraatama iya kiasa mmiravai.

¹ Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varau vaidivoono aa yanaa aavaa kiauko Teretiivaano ngiini fafaarainoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variaavaara Anutuuqo ni maavee tiravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaiveeraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ii mmayaaya yoketaa ivaa Anutuuqo nnaaru kua kiasa teerama kioovaa forofetaiya kiasa mmuduu rikiada ari yanaivau fafaara reeravai. ³ Ii mmayaaya yoketaa ivo ari Mmaapu ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara tira mmayaayavai. Mmatayaa diaa gioonnaivoono inna mmata kioodoo ivo vaidivai varuuvoono Davuitiinna oyaivakidiri diiteeravai. ⁴ Varia roo ngioo ngioo nnuduu rikiada ruputu kioodoo putuduu Anutuuqo ari yaagueueqa ari vookaravuaa inna mmuduu diiteeravoonora tuoo ivo yaagueueqama Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. Mmannasa Yoketaivaa yaagueueqaivo innaki vauvaara ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varuuvo kooyaa vairavai. ⁵ Yisuuva putuuvakidiri kava diitoovaa Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utuoo ari kuaivaa varee nookianeera vaidivai ni mmataama kieeravai. Na innaroo tiee mmoori varee variee mmuakiaa gioonna kiaapu vo yoosinna vo yoosinna variaya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminai Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada inna mmooriivaa varaateeraivaara ivo ni mmataama kieeravai. ⁶ Ngia Rooma variayaatama na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii minai ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa Anutuuqo ngii maavee tiravaivee.

⁷ Ngia inna gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ngii maavee tiao ngiiyara mmuduuya ruoo varinoo. Ngia Rooma itaama hara kiada variayara na yaata utuee kiauko aa yanaa aavaa Teretiiva ngiini fafaarainoo.

Ti Napoova Anutuuqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso yaaku varoo kua yoketaivaa tiravai

⁸ Na toosa hara kiasa kuaivaa ataama ngii giaa ngii minaravee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara gioonna kiaapu mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida variaano. Itaama vaikiai na mmuakiaaya ngiiyara kua yoketaivaa Yisuu Kirisiinna kiasa mmiauuko ivo Anutuuqaa kiasa mmiivai. ⁹ Na ni mmamma mmuyai mmuakiaavai Anutuuqaa mmiee inna mmooriivaa yaagueueqama varee inna Mmaapuuvaa mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo. Anutuuqoono na itaama iikiauvaa taivoono mmuakiaa suai na yaaku varau suaiyauvaki makemakee ngiiyara yaaku varauvaatama vaa arinaima too rikiaivai. ¹⁰ Ivo ee-oo tuoo aataruuvaa kooyaa ni vitainai rikiee na makee ngiisi aikiooma kuanaraivaara innaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹¹ Mmannasaivo kua vovai ni giaa ni miivaa na ngii giaa ngii minai ngia yaagueueqama variateeraivaara na ngii taanaree kiasa iikiaunoo. ¹² Na itaa kua kiauvaa oyaivo ataama vainoo. Na Yisuunnara kutaavaivee kiauvaara ngiita ngii

giaa ngii minai rikiada ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara niita ni giaa ni mikiai ta yaagueeqama variaaravai.

¹³ Ni seenayaso, aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Na airineetu ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataru na kuanaravoootaikio mmoori vooyauvoono ni suvuaikiai hama na kuauvai. Vaidiia ngiari yeenna iraiyauvo apuukiai rasukuaivaa roosiima vaa na ngiari voopinnaa vooya mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiaaduu arinaima rikieeravai. Ngia voopinnaa vooya ngieetama arinaima rikiaateeraivaara na ngiisi kuanaree kiasa iikiauko hama ni aataruuvootainoo. ¹⁴ Anutuuqo ni mmataama kioovaara na mmuakiaaya kiasa mminara mmooriivo vainoo. Ereengaa kuaivaa tiraiyaata ngiari vo kua vo kuaiyauvaa tiraiyaatama tinni vaiyaata yaata duunaiyaatama na iya kiasa mminaraivo inna ni mmoorivai. ¹⁵ Ivaaraina ngia Rooma variaiyaatama mmayaaya yoketaivaa na ngiita ngii giaa ngii minaraivaara ni iikiatino.

Mmayaaya yoketaivo inna Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavai

¹⁶ Itaama vaikio mmayaaya yoketaivaara hama ni mmamma maisainoo. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna Anutuuqaa mmayaaya yoketaa yaagueeqavai. Ii mmayaaya yaagueeqa ivaadiri gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuuqo vitoo yoketaivau yapaivai. Tauraa ivo Yutayaiyannaadee vitoo yoketaivau yapa kioo nnaagiai ngiari voopinaiyaatama vitoo mmuai yoketaivau yapaivai. ¹⁷ Anutuuqo tinai rikiada gioonna kiaapuuya inna avuuvau safuuma variaaravai. Ii aataru ivaa Yisuunna mmayaaya yoketaivoono kooyaa ti vitaivai. Gioonna kiaapuuya toosa hareera suaivaki Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada safuuma varia rada vidada mmannammanna kutaavaivee kiasa kiada variaavai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaoivoono fai inna avuuvau safuuma varioo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmooka hanigia mmiaavai

¹⁸ Vaa ta taunnava. Gioonna kiaapu mmuakiaaya hama innara mmuduuya riraida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiyara Anutuuqo ngiau aapu variivoono iyara inna nnannataikio irisai maisaiyauvaa iya mmiivo kooyaa vainoo. Iya maisama iikiaa aataruuvono Anutuuqaa aataru kutaivaa uuda raivai. ¹⁹ Anutuuqaa aataruuvo kooyaa vaivaa vaa iya teeda rikiadaata maisama variaivaara Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mmiivai. Anutuuqo ariinoo ari aataruuvaa kooyaa iya vitaivaivee. ²⁰ Ivo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri vakia roo ngioo ngioo aanna makee ta variaunna suaivaki-aatama ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Ivo tupatupaa yaagueeqama variraivo kooyaa vaikio ivo ari vookarai Anutuuqo tuanaavai variivootama kooyaa vaivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa uuyauvaa gioonna kiaapuuya taavo ivo hataumaki varuu aataru taaravaitana kooyaa vaivai. Vaa kooyaa vaivaara hama yopeema gioonna kiaapuuya ruvuakavaakai kua tida kiaara: Hama ta teeda rikiaunnavavee, kiaravai.

²¹ Anutuuqo variivaa vaa iya teeda rikiadaata hama innara kianoo: Inna Anutuuqovee, kiasa kiada inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada hama innara yoketaavaivee kiaavai. Hama itaa tiraida ngiari yaata vuatinniyauvunudiri iya sabi kua sabi kua tida varida variaavo iya aakiyauvo mmanna tuanaa upisiyauvai vaivai. ²² Iya ngiariiyara ta tinni yoketaayavee kiaiya unnakua kiasa kiada yaata duunaya variaavai. ²³ Anutuuqo tupatupaa variivaa hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiraida pikiada mmatayaa diaa mminnaiyauvaa mmannammannaiyauvaa iima kiada iyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. Ii mminnaa iyauvaa vaidiia roosiima iima kiada vasingaammaiya roosiima iima kiada yanayapaiyauvaatama roosiima iikiaavai.

²⁴ Vaidiia itaama kumimakaida yaata duunaya variaivaara Anutuuqo iya pikioo tinoo: Inna aikioo, ngiingii miaraavai. Iikiatee. Anutuuqo itaa kua tikiai ngiari ausa tinniyauvaki vai aataru maisaiyauvaa iya iikiata iikiataiyauvaa iikiaavai. Iida varida vaidiia ngiari mmamma ngiari mmammaiyauvaa ngiari tasipa ngiari tasipama iikiaa aataruuyauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. ²⁵ Iya Anutuuqo varii

aataruuvaa kutaavaivee tira aataruuvaa pikiada unnakua tira aataruuvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaivaara iya itaama iikiaavai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai ii nakaaravaa hama iya inna ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmirama kiada ivo iima kiai mminnaiyauvaa nnaasu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida iqii mminnaa iyauvaara mmoori varaavai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kua yoketaivaa tupatupaa kiaravaivee. Kua kutaa.

²⁶ Vaidiia koonnama itaama varida iikiaivaara Anutuuqo iya pikiaikiai iya ngiari mmammayauvo iya iikiataira aataruuyauvaa iikiayauvo inna mmamma maisai aataruyauvai iikiaavai. Mo gioonnaiya ngiari vaidiia tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. ²⁷ Mmuakaraama vaidiia ngiari gioonnaiya tasipeera aataruuvaa pikiada ngiari tasipa ngiari tasipakiaaraivaara iya ausaiyauvo yoketaikiai ngiari tasipa ngiari tasipama nookiaavai. Iya itaama mmamma maisai aataruuyauvaa iida koonnama variaivaara irisai maisaiyauvo safuuma ngiariiki vaiyauvaa varaavai.

²⁸ Ivaaraida itaama iikiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara yaata utida kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikiaikiai ngiari yaata vuatinniyauvunudiri yaata utida maisamaisai aataru ari vookariyauvaa iida varida hama iya iikiataama kiadaata iikiavai. ²⁹ Iya itaama iikiavo maisamaisaira aataru mmuakiaayauvai iya aakiayauvaki suvuavai. Iya koonnama varida iya ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa taavo iya varaata varaataikiai varida ngiari seenaiyara nniki tomedaida maisai mmooriivaa iya iikiaraivaara yaata utuaavai. Yaata utida ngiari seenaiyara kiaanoo: Ngia ti yaataraivaara ti nnannatainoo, kia kiada varida iya rputuaani putuaa aataruuvaa iida ngiari rapu ngiari rapuuda varida ngiari seenaiya unnakua unnakua kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara mmuduuya riraida unnakua unnakuaiyauvaa reeti kia reeri kiaama rada nookiaavai. Iya ngiari seenaiyara murumuru tida ³⁰ iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuavaa tida hama Anutuuqaara mmuduuya riraida tinni yaagueeqaiya varida ngiariyara mannaka tida airi airi maisamaisai aataruuyauvaara yaata utida varida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada yaataraavai. ³¹ Iya yaata duunaya varida ngiari mmooriyauvo vaikiainnaata teeda rikiada pikiavai. Hama iya ngiari seenaiyara mmuduuya rida hama iyara tuqinneerama kiada pikiada suvikaravee kiaavai. ³² Gioonna kiaapuuya itaama variayara Anutuuqaa kua aataruuvoo vainno iyara tinoo: Fai itaama variayara inna iya irisavoonno putuaaraivo vainoo, tiivaa vaa iya rikiaavai. Rikiadaata ngiari iikiaa aataru maisaiyauvaa iida varida ngiari seenaiya mmuai aataruuyauvaa iikiayara kiaanoo: Yoketaayavee, kiaavai.

2

Anutuuqo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapaanaravai

¹ A dee gioonna kiaapuvoo a yaata utuee i seenaivaaki kua pinaivaa yapaannanee? Hama i kuaatainoo. A innaki kua pinaivaa yapaannano mo a ivo iineema mmuakaraama eeta iikiannaivo aiki vainoo. Mo eenoo itaama iikiannaivaara kua pinaivaa aiki yapaannano. ² Vaa ta rikiaunnava. Gioonna kiaapuuya ii maisamaisai aataru iyauvaa iikiaya Anutuuqo kua pinaivaa iyaki yapa kioo ngiari irisai maisaiyauvaa safuuma ngiari mminaraivo inna ivo safu tuanaavai. ³ Ni seena-o, iya iikiaa aataruuyauvaara a kua pinaivaa iyaki yapaannaikua mo eeta itaama iikiannava. Mo a yaata utuee kiannano: Anutuuqo kua pinaivakidiri irisai maisaiyauvaa mmira suaivaki fai na aikiooma yaataraanaravaivee, kiannanee? ⁴ Mo Anutuuqo iyara pinaama tuqinnoo hokoba suai i haitatuunoo varioo i mminnamminnaa maisaiyauvaa toonnaata aiyara faannainno varinoo. A ivaa tee rikieennaatainna nniki rakammuannanee? Mo hama a rikiaannanee? Anutuuqo i tinai a ai ausaivaa hanigiee ai mminnamminnaa maisaiyauvaa pikianeera ivo iyara tuqinnoo haitatuunoo varinoo. ⁵ Ivo itaama i iikio i tinniivo yaagueeqaikio hama a i hanigia variatainoo. Ivaarainna eenoo ai mmaara irisai maisaiyauvainna iikiannano. Iima ree viee viee vino suai nnaagiai Anutuuqo i mminnamminnaa maisaiyauvaara inna nnannateeno ivo safuuma ti yaparainara suaivo

fai kooyaa nnino irisai maisaivo pinaavai aiki vainaravai. ⁶ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa aataruuyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai Anutuuqo safuuma ngiari mminaravai. ⁷ Vooyaano mmoori yoketaivaa iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama iida varida Anutuuqaa yoosinna yoketaivaki tupatupaa varikio ivo iyara kua yoketaivaa tinaraivaara yaata utida mmoori varada variaavai. Anutuuqo itaama iikiaiya tupatupaa variraivaa mminaravai. ⁸ Vooyaano ngiariiyara nnaasu yaata utida safuuma varira aataruuvaara ooqoo kua kiada maisa aataruuvau nnaasu nookiaavai. Itaama iikiaiyyara Anutuuqaa pinaama nnannateeno rikioo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁹ Mmuakiaaya maisa aataruuvaa iikiaiya fai mmamma nniitareeraiyauvaa varada ausa mmuaarareera tasipama variaaravai. Fai Yutayaiyannaadee itaama varikiai ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama itaama variaaravai. ¹⁰ Mmuakiaaya yoketaa aataruuvaa iikiaiya fai Anutuuqo ari vookaraama variraivaa iya mmioo ngiari nnutuuyauvaa ngiau aapu yapa kioo ausa nuufaivaatama iya mminaravai. Fai ivo Yutayaiyannaadee itaama mmioo ngiari voopinnaiyaatama mminaravai. ¹¹ Anutuuqo itaama iyara iinno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mminaravai.

¹² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kuaa mmuuvaa hama ngiari voopinnaiya rikiada varaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama iya rikieerama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ikia aakiaivaki kuaaravai. Yutayaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varaavai. Iya varada rikiadaata mminnamminnaa maisaiyauvaa varada rikikio mmaanna tuu kuaivaudiri fai Anutuuqo iya yaparainno irisaiyauvaa iya mminaravai. ¹³ Itaama vaikiai rikiada Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa mmaanna yaata nnaasu rikieeraiya hama inna avuuvau safuuma variaaravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaiya fai inna avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁴ Ngiari voopinnaa vooyaano hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varada rikieerama kiada ivaki vai kua mmaanna oyaivaa kati ngiari yaata tinniiyauvunudiri rikiada iikiaavo ngiari mmaanna tira kua yoketaiyauvo vaivai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiaa vooyaano itaama iikiaavai. ¹⁵ Iya itaama iida varida Anutuuqaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniiyauvunu vaivaa gioonna kiaapuuya kooyaa vitaakiaavai. Ngiari yaata utiraiyauvoono airi airi yaata utuoo vo suai tinoo: Na yoketaama iikiaunoo, kuaa kioo vo suai tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivai. Ngiari yaata utiraiyauvoono itaa kua tikiai iya Anutuuqaa mmaanna tuu kua oyaivo ngiari yaata tinniiyauvunu kutaa vaivaa kooyaa vitaakiaavai. ¹⁶ Ii kua iyauvaa fai yapooma Anutuuqo gioonna kiaapuuyaki kua pinaivaa yapeera suaivaki Yisuu Kirisiinna tino too gioonna kiaapuuya ngiari yaata tinniiyauvaki hatauma iikiaa aataruuyauvaara iya yaparainaravai. Na mmayaaya yoketaivaa iya kuaa mmiauvaki ii kua iyauvo vaivai.

Yutayaiya hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa arinaima rikieeravai

¹⁷ Mo ngia Yutayaiya vaa Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa varaiya ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta Yutayaa vaidiyavee, kiaiya mo aanna ngia dataamaida variaannee? Ngia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa puaisa utida ngiingiiyara kiaanoo: Ta aanna inna vaidiyavee, kuaa kiada ngiingii mannaka kiaanoo. ¹⁸ Anutuuqo yaata utiivaugiataama ngiengie iikiaara aataru mmooriiyauvaa vaa ngiengieenoo teeda rikiaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki safuuma vai kuaiyauvaa vaa ngiengieenoo iyauvaa iida arinaima teeda rikiaavai. ¹⁹ Gioonna kiaapu avura kaiya nookiaaneema nnookiaiyya ngia Yutayaiya iira aataruuyauvaa vitaakiaivaara ngia kiaanoo: Vaa ta aikiooma vita vitaakiaunnavaivee, kuaavai. Upisiivaki variaiyara ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta iya mmeekiaiyyavee, kuaavai. ²⁰ Kumimakama variaiyara ngia kiaanoo: Teenoo iya safuuki-aaraiya ta variaunnanoo, kuaavai. Nnaakaraiya variaaneema variaiyara ngia kiaanoo: Ta iya vitaira vaidiyavee, kuaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa ngia rikiada kiaanoo: Vaa ta kua kutaivaata mmuakiaa kuavai oyaivaatama arinaima rikiaunnanoo, kuaavai. ²¹ A Yutayaakua a vooya vitaakiannaneema mo aaniira hama eeta arinaima rikiee iikianannee? Mo a yaagueeqama gioonna kiaapuuya kuaa mmiee kiannanoo: Sa ai seenaiya

mminnaiyauvaa mmuara varaanee, kiannaivo mo eeta mmuara varaannanee? ²² Mo a kiannanoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee, kiannaivo mo eeta sabi mmuara haannanee? Mo gioonna kiaapuuya kumina mminnaiyauvaara Anutuuqovee kia kiada ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiaa aataruuvaa a oooqoo kiannavai. Mo a iyauvaa yapa kiaa nnauvaki viee mminnaiyauvaa mmuara varaannanee? ²³ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara a aiyara mannaka tiee kiannanoo: Vaa na varauvaivee, kiannaivo mo a ii aataru ivaa hatokaannano Anutuuqaa nnutuuvo maisainnee? Vaa na rikiauvai. A Anutuuqaa aataruuvaa koonnama iikiannano Anutuuqaa nnutuuvo maisainoo. ²⁴ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ngia iikiaa mmooriiyauvaa ngiari voopinnaiya teeda ivaara Anutuuqaara maisa kua kiaanoo. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai.

²⁵ Fai a Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee iinna mmamma hatokeera aataruuvaaatama iikiannano inna yoketaavai. Fai a Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama rikiee iirama kiee mmamma hatokeera aataruuvaa iikiannaivo inna kuminayaa iikiannavai. ²⁶ Mo fai vaidi voopinna voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivoonoo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iino fai Anutuuqo inna too tinara: Inna mmamma hatokeera vaidi Yutayaiya roosiivaivee, tinaravai. ²⁷ Itaama vaino vaidi voovoono hama mmamma hatokeera aataruuvaa iirama kioo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iivoonoo fai kua pinaivaa iiki yapa kino rikioo irisai maisaivo vainaravai. A Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokaannaivaara fai itaama vainaravai. A Anutuuqaa mmaanna tuu kua fafaaraivo vaivaa a varee mmamma hatokeera aataruuvaaatama vareennaatainna a mmaanna tuu aataruuvaa hatokaannanoo. ²⁸ Mo dee vaidivoonoo Yutayaa vaidi tuanaavainnee? Ari mmammaivaa hatokaivo inna hama vaidi Yutayaa tuanaivovee. Ii aataru ivo mmamma mmamma mmaanaivau hatokeera aataruvai. ²⁹ Yutayaa vaidi tuanaivoonoo ari aakiaivo hanigioo mmamma hatokeeraivaa roosiima inna yaataivo vaikio rikioo Anutuuqaara kutaavaivee tiivai. Vaidiivaa aakiaivaa hanigiai aataruuvoo inna Anutuuqaa Mmannasaivaa mmoori tuanaavai. Ii aataru ivo inna hama mmaanna tuu kuaivaa fafaara roovaudiri mmamma nnabaivaa hatokeera mmoorivai. Itaama inna aakiaivo hanigioo vaidiivo kua yoketaivaa Anutuuqaasidiri varaivai. Hama ivo vaidiiasidiri varaivai.

3

¹ Mo Yutayaiya dee aataruyauvai iida ngiari voopinnaiya yaataraanee? Mo mmamma hatokeeraivo aanii aataru yoketaavainno ngii vitainnee? ² Mo airi aataru yoketaiyauvaa ti vitaivai. Tauraa aataruuvoo ataama vainoo. Anutuuqo ta Yutayaiya ari kua yoketaivaa ti mmiravai. Ta ivaa varada gioonna kiaapuuya kiaa mmiateeraivaara ti mmiravai. ³ Yutayaa vooyaano hama tuqinnama rikieeraida pikieeravai. Iya itaama uuvaara mo Anutuuqo ari kua kutaivaa kua yeena rau kioovaa pikiaivainnee? ⁴ Ai hameetavee. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya unnakua unnakua tida varikio Anutuuqo mmannammanna kua kutaivaa tioo nnaasu varioo hara kioo varinaravai. Ivaara ari kua fafaaraivo vainno Anutuuqaa ariiyara tinoo: Fai a kuaivaa tino i kuaivo kutaavai vainaravai. Vaidiyya kua pinaivaa aiki yapakiai rikiee a kua pinaivaa yaataraanaravaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

⁵ Mo fai ta maisama iida varikio rikioo Anutuuqo safuuma iinno variivo kooyaa vainaraivo inna yoketaavainnee? Vara hama yoketaavainnee? Ta ivaara dataa kuaida kiaunannee? Ta maisama variaunnano Anutuuqo irisai maisaivaa ti mmiivaara ta ivaara maisama iinoo kiarannee? Ai hameetavee. Na itaa kua kiauvo na vaidivoonoo vaidiyya kua tiraivaugiataama kua kiaunoo. ⁶ Mo nnikiai hama ta itaa kua kiaravee. Mo Anutuuqo hama safuuma iinno varitiri. Mo dataama kioo gioonna kiaapuuya ivo yaparaitirinnee?

⁷ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Mo na unnakua tino rikioo Anutuuqo ari vookaraama variivoonoo kua kutaivaa tinaravo kooyaa vakiaiveeraivaara na aikiooma unnakua unnakua tiee variaunoo. Na aikiooma itaa kua kiauvaara mo aaniira Anutuuqo

niiyara mminnamminnaa maisa vareera vaidivaivee tiinnee? tiivai. ⁸ Mo kutaa itaama vaikiyai mo aaniira hama ta kiaunnaanoo: Yoketaa aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara kii ta maisa aataruuvaa iikiaravaivee, kiaunnainnee? Gioonna kiaapu vooyaano niiyara unnakua kaa kiada kiaanoo: Vaa ivo itaa kua tiivaivee, kiaavai. Itaa kua kiaiya fai ngiari irisai maisaiyauvaa ngiari varaaraivo inna yoketaavai.

Hama gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai

⁹ Mo itaama vaikio ta Yutayaiya ti variraivoono ngiari vooipinnaiya variraivaa yaataraivainnee? Ai mo hameetavee. Vaa na ngii vitaina ngii giaa ngii miauvaivee. Ta Yutayaiyaata ngiari vooipinnaiyaatama mminnamminnaa maisaiyauvo mmuaakaraama iyaata tiita utivai. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama gioonna kiaapu voovoono

Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai.

¹¹ Hama gioonna kiaapu voovoono

Anutuuqaara arinaima too rikioo

innara buainno varivai.

¹² Mmuakiaaya Anutuuqaa mmooka hanigia mmida

koonnama variaavai.

Hama voovoono yoketa yoketai aataruuvaa

iinno varivai.

¹³ Mmata nnauvaa hanuu fakita kiaavo

ivakidiri suuda nniraivaa roosiima

iya unnakua unnakua kiaavai.

Yapai quaihaivo vaidiivaa gutikio

inna kuaanuu maisaivo innaki kuaikio

putiraivaa roosiima iya ari vookara ari vookarai

maisai kuaivaa kiaavai.

¹⁴ Iya ausaiyauvo kapikaraikiyai

ngiari seenaiya kuau kuaaru kiaavai.

¹⁵ Iya makee tikiai

ngiari seenaiya ruputuaani putuaavai.

¹⁶ Iya nuaida varida ngiari seenaiyaki

maisamaisai aataruuyauvaa iikiaavo

iya ausaiyauvo mmuaararavai.

¹⁷ Ausa nuufa vareera aataruuvaa

hama iya rikiada iikiaavaivee.

¹⁸ Anutuuqaa kuaivaa rikiada

inna mmemmaana kuaaraivaara

hama iya teeda rikiada iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹⁹ Aanna makee vaa ta rikiaunnvai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu Yutayaiya kaa mmiravai. Iya kaa mmuuvaudiri iya rikiada iida varida variaavai. Iyaata mmuakiaa gioonna kiaapuuyaata sa sai Anutuuqaaki vo kua vooyavai kiatee: Hama ta maisama variaunnavaivee, kiateeraivaara ivo mmuaanaa iya kaa mmiravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya Anutuuqaa avuuvau mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaivaara kua pinaivo vaivaa arinaima rikiada taateeraivaara ivo mmuaanaa iya kaa mmiravai. ²⁰ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa gioonna kiaapu voovoono rikioo iinno hama yopeema mmaanna tuu kuaivaudiri Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri mmuakiaaya ti mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vaivaa vaa ta arinaima teeda rikiaunnvai.

Anutuuqaa avuuvau safuuma variateera kuavai

²¹ Aanna makee Anutuuqo tinai gioonna kiaapuuya safuuma variaara aataruuvo kooyaa vainoo. Iya Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa iida fai hama yopeema safuuma variaaravai. Safuuma variateera aataruuvo nnaagiai vainaraivaara Musiivaata

forofetaiyaatama ivaara tiravai. ²² Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya fai Anutuuqo tinai safuuma variaaravai. Anutuuqo ii aataru iva hama vooyara vo aataruvai iivai. ²³ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaivaara ivo iyara mmuaa aataruvai iivai. Ta mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Anutuuqaa mmeekia ari vookaraivaa varaaraivaara ta fanniiki-aunnvai. ²⁴ Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuyara kati iyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiinna tuduu kati iyara putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kieravai. ²⁵ Anutuuqo Yisuunna iya mmuduu ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninara aataruuvo vairavai. Fai mmuakiaaya ivo itaama putuuvaara kutaavaivee tikio rikioo Anutuuqo fai hama iya mminnamminnaa maisa irisaiyauvaa iya mmimaravai. Anutuuqo itaama uuvo ari safu tuanaavai varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara iiravai. Tauraa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduaata Anutuuqo yaata utuoo faannainno varioo hama akiiraama irisaiyauvaa iya mmiravai. ²⁶ Anna makee vaa Yisuuva gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuu aataruuvaa irisaivo kooyaa vainoo. Anutuuqo ari safuuma varuuvo kooyaa vakiaiveeraivaara itaama vainoo. Anutuuqo itaama uuvaugiataama aanna makee ivo safuuma variraivo kooyaa vainoo. Gioonna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya Anutuuqo tikio safuuma variraivootama kooyaa vainoo.

²⁷ Mo ta aaniivai iikiaunnavaaraida titiiyara mannaka kiaunnannee? Hama titiiyara mannaka tira aataruuvootainoo. Mo ta dee aataruvai iida safuuma variaarannee? Ta mmaanna tuu kuaivaa iida safuuma variaarannee? Ai hameetavee. Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada fai ta safuuma variaaravai. ²⁸ Ivaara vaa ta rikiada kua kiaunnvai. Gioonna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iivo inna hama safuuma variraivovee. Ivo Yisuunnara kutaavaivee tiivaudiri safuuma varivai. ²⁹ Mo Anutuuqo Yutayaiyara nnaasuunno variinnee? Mo hama ngiari vopinnaiyaraatama Anutuuqo variinnee? Ai mo ngiari vopinnaiyaata iya Anutuuqovee. ³⁰ Anutuuqo mmuaa tuanaavai varivai. Mo Yutayaiya innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. Mmuakaraama ngiari vopinnaiyaatama innara kutaavaivee kiaivaara ivo iya tinai ari avuuvau safuuma variaaravai. ³¹ Itaama vaikio ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivo mmaanna tuu aataruuvaa yaatara kiaikio taikaivainnee? Mo hameetavee. Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara mmaanna tuu aataruuvo vaivaaraatama ta safuuma rikiada iikiaunnvai.

4

Aaparahaamo varuuvaara Pauruuso

mmataama kioo tiravai

¹ Itaama vaikiai ta ti rubuungaa Aaparahaamaara dataa kua kiaarannee? Dataama ivo Anutuuqaa avuuvau safuuma variravainnee? ² Ivo ari mmoori varoovaara Anutuuqaa avuuvau safuuma varutiri. Inna aikiooma ivo ariiyara mannaka tutirivee. Hama ivo yopeema Anutuuqaa avuuvaudiri ari mannaka tiravai. ³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Aaparahaamo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁴ Mmoori varai vaidi voovoono ari mmoori varaivaa irisaivaa ari safuuma varaivai. Mmoori nakaarivo hama kati sikauyauvaa inna mmiivai. Inna mmoori varaivaara inna mmiivai. ⁵ Hama Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivai. Anutuuqo koonnama variaya tinai iya safuuma variateera tira nakaarivovee. Gioonna kiaapu voovoono inna avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tiivaa Anutuuqo inna too iva itaa kua tiivaara innara tinoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiivai. ⁶ Nnaaru varuu vaidi Davuitiiva ii kua ivaara tiravai. Vaidi voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaraivaara hama mmoori vareerama kioo kati innara kutaavaivee tuuvaa Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu vaidiivaara Davuitiiva tunoo: Iqii vaidi ivo sirigainno vari vaidivaivee, tiravai. ⁷ Davuitiiva ivaara fafaara roo tunoo:

Anutuuqo gioonna kiaapuuya
 mminnamminnaa maisaiyauvaa rugakiaiyara
 ivo iyara yoketaiwoo.
 Vaa Anutuuqo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa
 rummua apu kiaivai.

⁸ Udaanga Anutuuqo vaidi voovai
 mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo
 vueennama kioo
 hama kava iyauvaara yaata utinaravai.
 Anutuuqo ivaara innara yoketaiwoo.

Davuitiiva fafaara roo itaa kua tiravai.

⁹ Anutuuqo innara yoketauduu sirigainno varuu kuaivaa Davuitiiva itaa kua tuu kuaivo mmamma hatokeera vaidiiyara nnaasu tiravainnee? Vara hama mmamma hatokeera vaidiiyaraatama tiravainnee? Mo iyaraatama tiravaivee. Anutuuqaa kua fafaaruu kua voovai vaa ta ivaara kiaunnava. Ii kua ivo tinoo: Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Mo dee suaivaki Anutuuqo Aparahaamaara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuunnee? Vara hama ari mmammaivaa hatokooduu itaa kua tuunnee? Vara vaa hatoka kiooduu itaa kua tuunnee? Iya hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Anutuuqo itaa kua tiravai. ¹¹ Nnaagiai iya inna mmammaivaa hatokeeravai. Hama inna mmammaivaa hatokoo suaivaki Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. Anutuuqo itaa kua tuuvaara ivo mmamma hatokeera aataruuvaa Aparahaamaa mmiravai. Mmamma hatokoo puruuvauddiri Aparahaamo safuuma varuuvo kooyaa vairavai. Ivaara mmuakiaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya gioova Aparahaamovee. Iya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeerama kiada kati Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara Anutuuqo iyara tinoo: Inna iya safuuma variaa gioonna kiaapuyavee, tiivai. ¹² Vaa mmamma hatokeeraiyaatama inna iya gioova Aparahaamovee. Ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyaara hama Aparahaamo iya gioovavee. Hama Aparahaamaa mmammaivaa hatokoo suaivaki ivo Anutuuqaara kutaavaivee tuneema iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara Aparahaamo iya gioovavee.

¹³ Aparahaamaa ari sidinnaidiiaatama Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kiaa mmioo tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Aparahaamo rikioovaara hama Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuduu rikioo Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuuvaara Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa inna kiaa mmioo itaa kua tiravai. ¹⁴ Anutuuqo ari kua kiaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai ngia mmuakiaa mmatavai varaaravaivee, tuu kuaivaa ivo ari mmaanna tuu kuaivaa rikidaa iraiya kiaa mmutiri. Innara kutaavaivee tira aataruuvo kuminayaa vaitiri. Ivo kua kiaa teerama kioo kuaivootama kuminayaa vaitirivee.

¹⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hatokeeraiyara ivo iyara inna nnannataivai. Mo hama mmaanna tuu aataruuvo vaitiri. Hama ivaara hatokeera aataruuvoatama vaitirivee.

¹⁶ Itaama vaino Aparahaamaa sidinnaidi mmuakiaaya Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaa kati iyara yoketaama yaata utuoo iya kiaa mmiaiveeraivaara iya Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada kati ivaara vareera aataruuvo vainoo. Hama Aparahaamaa sidinnaidiia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikieeraiyara nnaasu ii kua ivo itaa kua tiivai. Aparahaamo tuneema iya Anutuuqaara kutaavaivee kaiyaraatama ii kua ivo itaa kua tiivai. Ta mmuakiaaya Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiya Aparahaamo ti napoova variivaara ii kua ivo itaa kua tiivai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Aparahaamaara tinoo: Mmuakiaa mmatavau variaya gioovavee kiaa kieve na i yapa kiauvaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivo Anutuuqaa avuuvau kutaavai vaivai. Aparahaamo vaa innara kutaavaivee tiravai. Mmuai Anutuuqoono vaa putuuiya tikiai diitaavai. Ivo hama tauraa vau mminnaiyauvaara tino too fai vainaravai.

¹⁸ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: I sidinnaidiyya fai kaayau variaaravaivee, tiivai. Aaparahaamo ivaara kutaavaivee kiaa kioo hama aataruuvo kooyaa vauduu rikioo ivo mmannammanna fai iinaravaivee kiaa kioo faannainno variravai. Faannainno varududuu kaanaivo vauduu ivo mmuakiaa mmatavau varuuya gioova variravai. ¹⁹ Itaama varuduu inna nuanuuvo yaaku sai vaidivai yuku yaaku taika kiooduu rikioo (100) ngiaabai kiooduu inna mmammaivo taminnumaunnuuduu ari nnaataivo Saraava vaa nnaakara mmateera suaivo taika kiooduaata hama ivo ivaara yaata utirainno ivo yaagueeqama tunoo: Fai iinaravaivee, tiravai. ²⁰ Ivo ivaara yaagueeqama nnaasu yaata utuoo varioo Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaara mmannammanna kutaavaivee tiravai. Ivo itaa kua tuuvaara yaagueeqa ari vookarauvo innaki suvuau kiooduu ivo Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai. ²¹ Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa Aaparahaamo yaagueeqama tunoo: Fai aikiooma iinaravaivee, kiaa kioo Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai. ²² Aaparahaamo itaa kua kiaa kioo Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tiravai. ²³ Anutuuqo innara tunoo: Inna safuuma vari vaidivaivee, tuu kuaivaa hama Aaparahaama nnaasu Musiiva fafaara reeravai. ²⁴ Ta Anutuuqaa kutaavaivee kiaunnaiyaraatama Musiiva fafaara reeravai. Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Ivo itaama uuvaara ta innara kutaavaivee kiaunnaiyara fai ivo tiyara tinara: Inna safuuma variraiyavee, tinaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara Anutuuqo ee-oo tiravai. Ee-oo tuduu putuduu ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaraivaara Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri kava diiteeravai.

5

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaunnava

¹ Itaama vaikio vaa ta Yisunnara kutaavaivee kiaunnaiyara Anutuuqo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara putuuvaara Anutuuqo tiyara safuuma variraiyavee tikiada ta inna tasipama variaunnano inna ausa nuufaivo tiiki vainoo. ² Anutuuqo itaama kati tiyara yoketaama yaata utiivaara vaa ta rikiada inna avuuvau ta yoketaama variaunnano. Ta Yisunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Yisuuva ti vitoo inna avuuvau ti yapa kiaikiai ta yoketaama variaunnano. Yoketaama varidada ta yapooma Anutuuqaa tasipama yoketayoketaama ari vookaraama variaaraivaara ta ivaara nnaasu yaata utu kiada vaidi faannaida varida sirigakiaunnano. ³ Hama ta ivaara nnaasu sirigakiaunnano. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaiyauvaaraatamaida ta sirigakiaunnano. Vaa ta rikiaunnava. Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vainai rikiada ta iyauvaa yaatara kiada fai yaagueeqama variaaravai. ⁴ Mmuaararai aataruuyauvo tiisi vaikiainnaata ta mmannammanna yaagueeqama varidada yaatara kikio rikioo Anutuuqo tiyara mannakainaravai. Ivo tiyara mannakainaraivaara ta yaata utida inna tasipama variaaraivaara faannakiaunnano. ⁵ Ta ivaara faannakiaunnaivaara fai ta faannaikiokio kaanaivo fai kutaa vainaravai. Aa ta faannakiaunna aavaara fai hama ta fanniikiaravai. Vaa Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa kati ti mmikio ivo ti aakiaiuvaki varikio Anutuuqaa mmuduuya riraivo ti aakiaiuvaki suvuivaara fai hama ta fanniikiaravai.

⁶ Ta homo muaraagama variaannaduu Anutuuqo mmataama kioo suaivaki gioonna kiaapu kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo suvuayara Yisuu Kirisiiva putiravai. ⁷ Ta mmatayaa variaunnaiya tiikidiri safuuma varira vaidiivaara fai vaidi voovono innara kuminayaa putinaraivo inna mmuaararavai. Vaidi yoketaama variivaara fai vaidi voovono innara kutaa putinarannee? Vara hama putinarannee? Hama ta rikiaunnano. ⁸ Homo mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuau kioo vau suaivaki Yisuu Kirisiiva tiyara putiravai. Yisuuva itaama putuuvaara Anutuuqo pinaama tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainoo.

⁹ Yisuuva tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Yisuuva itaama uuvaara fai yapooma Anutuuqaa nnannateeno irisai

maisivaa ti mminara iino too ivo ooqoo tioo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravaivee. Inna ivo itaama ti vitoo yoketaivau ti yapaanaraiivo ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variraivaa yaataravai. ¹⁰ Ta Anutuuqaa nnammutuaaya variaannaduduu ari Mmaapuuvu putuuvaara ta numa inna tasipama mmuaa ausavai varada variaunnavavee. Anna makee vaa ta mmuaa ausavai varada inna tasipama variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva kava diitoo hara kioo varuuvaara fai ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Inna ivo itaama iinaraivo inna yaatarai aataruvai vaivai. ¹¹ Hama itaama nnaasu vainoo. Ta Anutuuqaa pinaama sirigakiaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuaa ausavai varada Anutuuqaa tasipama variaunnaivaara ta innara sirigakiaunnaano.

Ataamo uu aataruuvaa Yisuuvaano yaatareeravai

¹² Aa kua aavaata rikiaatee. Mmuaa vaidivaakidiri mminnamminnaa maisa vareera oyaivo mmata aavau vairavai. Ivo mminnamminnaa maisivaa varoovaara putira aataruuvu vairavai. Putira aataruuvu itaama vauvakidiri mmuakiaa gioonna kiaapuuya vareeravai. Iya mminnamminnaa maisivaa varoovaara putira aataruuvaa vareeravai. ¹³ Anutuuqo hama Musiinnaata kua tioo mmaanna kuaivaa inna kiaa mmirama kioo suaivaki mminnamminnaa maisaivo mmata aavau vairavai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo kooyaa vauvaara gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada hama iyauvaara arinaima mmuaavai mmuaavai yaariravai. ¹⁴ Itaama vauduaata Ataamo varuu suaivakidiri ngioo ngioo Musiiva varuu suaivaki gioonna kiaapuuya putiravai. Ataamo Anutuuqaa avaiava hatokoo mminnamminnaa maisivaa varoneema vooya hama itaama uuyaataama putiravai.

Ataamoono itaama uuvaara inna nnaagiai nninara vaidiivaara mmataama kioo tira kuavai. ¹⁵ Inna nnaagiai nnuuvo Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvu hama Ataamo mminnamminnaa maisivaa varoovaa roosiivai. Ataamo mmuaavoono mminnamminnaa maisivaa varoovaara kaayau gioonna kiaapuuya putiravai. Ii kua ivo kutaa kuavai. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuuvootama ari vookarai pinaavai vaivai. Yisuu Kirisiiva mmuaa vaidivoono kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivoono kaayau gioonna kiaapuuyara kati vakiaa putiravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara vakiaa putuuvaara Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tuu aataruuvu hama mmuaa vaidi Ataamo mminnamminnaa maisivaa varoovaa roosiivai. Ari vookaravai. Ataamo mminnamminnaa maisivaa varoovaara Anutuuqo putira aataruuvaa irisavaa Ataamaa mmioo mmuakiaayaatama mmiravai. Kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada varuduu Yisuu Kirisiiva nnaagiai iyara putuduu safuuma varira aataruuvu kooyaa vairavai. ¹⁷ Mmuaa vaidivoono mminnamminnaa maisivaa varoovaara putira aataruuvu mmuakiaayaki vaivai. Mo Yisuu Kirisiiva ari mmuaavoono uu aataruuvu Ataamo uu aataruuvaa yaataroo ari vookaravai vaivai. Anutuuqo gioonna kiaapuuyara kati yoketaama yaata utuoo iyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara fai inna tasipama kieetaya tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi voovoono mmuaa mminnamminnaa maisivaa varooduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara kua pinaiyauvo iyaki vauduu irisai vareera aataruuvu vairavai. Mmuaikaraama vaidi voovoono yoketaa aataruuvu mmuaavai uduu mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaivaa yaatarada kati mmamma dummukiara vida tupatupaa variraivaa vareera aataruuvu vairavai. ¹⁹ Mmuaa vaidivoono Anutuuqaa avaiava yaataroo mminnamminnaa maisivaa varooduu kaayau gioonna kiaapuuya mmuaavaugiataama mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Mmuaikaraama mmuaa vaidivoono Anutuuqaa avaiava arinaima rikioo uuvaara kaayau gioonna kiaapuuya fai Anutuuqo tinai rikiada safuuma variaaravai.

²⁰ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo nnuduu rikiada gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo vauduu mmaanna tuu kuaivaa hatokoo aataruuvo kaayauma vairavai. Itaama vauduaata Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utiraivo kaayau ari vookaraama vairavai. ²¹ Itaama vauvaara gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo iya utinanai fai iya putuaaravai. Gionna kiaapu safuuma variaya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utiivaara fai tupatupaa variaaravai. Iya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara tupatupaa variaaravai.

6

Yisuuva putuuvaa roosiima teeta putuaunnavai

¹ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivo pinaavai vakiaiveera ta mminnamminnaa maisaiyauvaa mmannammanna varaannee? ² Ai hameetavee. Vaa ta mminnamminnaa maisaivaara vardi putiraiya roosiima putuaunnavai. Mo ta dataama kiada ivaa mmannammanna varada nnaasu variaannee? Vaa taikaivaivee. ³ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Ta mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara nnoori varaannaiya nnoori varaanna suaivaki ivo tiiki varuuvaa ivo putuuvaa roosiima teeta putiravai. ⁴ Yisuu Kirisiiva putuoo mmata nnauvaki vauneema ta nnoori varaanna suaivaki ta mmata nnauvaki vairaivaa roosiima ta nnooriivaa varaunnavai. Anutuuqo yoketaa ari vookarai yaagueeqaivaadiri uduu Yisuu Kirisiiva diitoneema teetama putuaannaivakidiri diitada karaasa aataruuvau hara kiada variateeraivaara ta inna roosiima putiravai.

⁵ Ivo putuneema ta kutaa mmuaikaraama putida Anutuuqo inna tuduu diitoneema ta kutaa tuanaa diitada inna tasipama mmuaikaraama fai tupatupaa hara kiada variaaravai. ⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ta rikiaunnavai. Ti mmammaivoono mminnamminnaa maisa iira aataruuvaa ti mmiivaa Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvooonno ruputino taikaiveeraivaara ti mmamma iira aataru eenanaivo Yisuu Kirisiinna tasipama vaa yatari sagaivau putivaivee. Mminnamminnaa maisaivo sa ti utinai ta hama inna mmooriivaa varaaraivaara itaama ti mmamma iira aataru eenanaivo putivaivee. ⁷ Gionna kiaapu voovooonno vaa putiivaa hama mminnamminnaa maisaivo yopeema kava inna utivai.

⁸ Ta kutaa Yisuu Kirisiinna tasipama putuaunnaiya fai ta inna tasipama hara kiada variaaraivaara kutaavaivee kiaravai. ⁹ Vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo hama keenaa putinaravai. Fai putira aataruuvo hama kava inna utinaravai. ¹⁰ Ivo mmuaaneetu nnaasu mminnamminnaa maisaivaara putiravai. Anna makee ivo hara kioo variivo Anutuuqo yaata utiivaugiataama mmannammanna hara kioo varinoo. ¹¹ Mmuaikaraama ngieetama ngiingiiyara yaata utida kiatee: Vaa ta mminnamminnaa maisaiyauvaara putuaunnavai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta Anutuuqo yaata utiivaugiataama hara kiada variaunnavaivee, kiatee.

¹² Ngii mmammaiyauvo maisa aataruuvaa iikiateera ngii tino ngii iikiatainai sa iikiatee. Ivaara ooqoo kiatee. Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii mmammaiyauvaa mmannammanna utiivaavaara ooqoo kiatee. ¹³ Ngii yaata utiraiyauvo ngii tikio ngii mmammaiyauvo mminnamminnaa maisaiyauvaa varoo maisa aataru iiraiyauvaara ngii tinai sa ee-oo kiatee. Ii aataru ivaa pikiada ngiingii mmamma mmuakiaayauvai Anutuuqaa mmiatee. Ngia vaidiiva putuuvakidiri diitada hara kiada variaya safu aataruuvau nookiaaraivaara ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai Anutuuqaa mmiatee. ¹⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu aataru ivau hama ngia hara kiada variaanoo. Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivau ngia hara kiada variaanoo. Ivaara sa mminnamminnaa maisaivo ngii haitatuunno ngii utuaivee.

Safuuma varira aataruuvo ngii utikiai

inna mmooriivaa varaavai

¹⁵ Mo ivaara ngia dataa kuaida kiarannee? Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvau hama ta hara kiada varirama kiada Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivau

hara kiada variaunnaivaara fai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaarannee? Ai hameetavee. ¹⁶ Aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmatayaa diaa vaidi voovono vaidi voovai ni mmoori varaaneera kiaa vitaanaraivaara ivo ee-oo tikio inna viteeraivoono inna puaisa utuoo innara diivai. Ivaa roosiima fai mminnamminnaa maisaivaara ngia ee-oo tikio ivo ngii puaisa utinai fai ngia putiraivaa varaaravai. Fai ngia kua yoketaivaa arinaima rikiada iikiaa aataruuvono ngii puaisa utinai ngia Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravai. ¹⁷ Anutuuqaata kua yoketaivaa kiatee. Tauraa mminnamminnaa maisaivoono ngii puaisa utuduu ngia inna mmooriivaa varada varida variravai. Anna makee vaa ngia mmayaaya yoketaivaa varada ngiingii ausaiyauvaa hanigiada ii kua kutaa ivaara kutaa tuanaavee kiaa kiada mmooriivaa varada varida variaavai. ¹⁸ Mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuuqoono rukuasaa kiaikiai ngia mmamma dummukiara kati kuaavai. Kuaavo safuuma varira aataruuvo ngii puaisa utikiai ngia inna mmooriivaa nnaasu varada varida variaavai. ¹⁹ Ngia mmatayaa mmanna gioonna kiaapuya muaraagama variaivaara na mmatayaiya yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa ngiingii mmamma vovaatayauvai ee-oo tuduu maisamaisau aataruuyauvo ngii puaisa utuduu ngia inna mmoori vareeraya variravai. Varia rada vidada kaayau maisama ari vookaraama variravai. Anna makee mmuaikaraama ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvaara ee-oo tikio safu aataru yoketaivo ngii puaisa utinai ngia safuuma nuaida Anutuuqaara yoketa yoketaida nnaasu variatee.

²⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvo ngii puaisa utuu suaivaki hama safu aataruuvo ngii utuduu ngia kati ngiengie yaata utiraivaugiataama vida mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. ²¹ Ngia itaama uu aataruuyauvaara makee ngia ivaara yaata utida ngii mmamma maisai aataruuyauvunudiri mo dee irisavida varaannee? Ii aataru iyauvaa ngia iidada fai irisai putuaaravai. ²² Anna makee mminnamminnaa maisaivo yeena roosiima ngii rau kiaivaa Anutuuqoono rukuasaa kiaikiai mmamma dummukiara kati kuaavo Anutuuqo ngii puaisa utikiai ngia inna mmoori vareera gioonna kiaapuya variaavai. Fai ngia itaama inna gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama nnaasu varidada fai irisavaa tupatupaa variraivaa varada variaaravai. ²³ Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya inna iyauvaa irisavo putiraivovee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara Anutuuqo kati tupatupaa variraivaa iya mminai fai iya ivaa varada tupatupaa variaaravai.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvudiri mmataama kioo tiravai

¹ Ni seenayaso, ngia mmaanna kua aataruuvaa rikiaiya aa na tinara kua aavaa vaa ngia arinaima rikiaavai. Mmaanna kua aataruuvo gioonna kiaapuuya utua roo vioo vioo iya putira suaivaki taikaanaravai. ² Mmaanna kua voovai vaivaudiri aa kua aavaa rikiaatee. Gioonnaivo vaatiivaa varaikio inna vaatiivo hara kioo varii suaivaki mmaanna kua aataruuvo yaagueeqama tinoo: Inna i vaativaivee, tiivai. Fai vaatiivo putino too mmaanna kua aataruuvo itaa kua tiivo hama inna utinaravai. ³ Itaama vaivaara vaatiivo varikioonnaata sabi vo vaativai oro varaivo inna mmuara vareera aataruvai. Itaama ii gioonnaivaara gioonna kiaapuuya kiaara: Inna mmuara vareera gioonnaivaivee, kiaaravai. Fai inna vaatiivo putino hama mmaanna kua aataruuvo mmannammanna inna utino kati hara kioo varioo vaidi voovai varaivo inna hama mmuara vareera aataruvai. ⁴ Ni seenayaso, ngia ivaa roosiima variaanoo. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara ngia Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ngii utinoo. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variateeraivaara ngia mmaanna tuu kuaivaara putiravai. Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovaa gioonna kiaapuya ngia variaanoo. Ta Anutuuqaa mmooriivaa varada varikio iiraivo vakiaiveeraivaara ngia Yisuunna gioonna kiaapuya variaanoo. ⁵ Ti mmammaiyauvo ti iikiataira aataruuvaa ta ira suaivaki mminnamminnaa maisaiyauvaa

ti iikiataira aataruuvo ti puaisa utiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo mminnamminnaa maisaiyauvaa kooyaa ti vitauduu ti iikiatairavai. Yaagueeqama ti iikiatauduu ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iidada ivaa irisaivaara ta putuaara iiravai. ⁶ Aanna makee Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo hama mmannammanna ti utinoo. Vaa tauraa ii aataru ivo ti utuuvaara ti aakiaiyauvo putivai. Ta hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaifafaara roo aataru eenanaivau varida mmoori varaunnvai. Ta Mmannasa Yoketaivaa aataru karaasaivau varida mmoori varaunnvai.

Anutuuqaa mmaanna kua tuuvaudiri

mminnamminnaa maisaivo kooyaa vairavai

⁷ Ta ivaara dataa kua kiaarannee? Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo mminnamminnaa maisa vai aataruvaivee ta kiaarannee? Ai hameetavee. Mo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvooonoo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvaa kooyaa ti vitairavai. Mo Anutuuqaa mmaanna tuu kua ivaki vau kua voovai tunoo: Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuanee, tiravai. Hama ii kua ivo itaa kua tutiri. Hama na ni seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno ni varaatainai na iyauvaa varaanaraivaara yaata utuaatirivee. ⁸ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na ari vookara ari vookarau mminnamminnaiyauvaa taaduu pinaama ni varaatairavai. Hama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo vaitiri. Hama mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo kooyaa vaitirivee. ⁹ Neenoo hama mmaanna tuu kuaivaa na rikiaa suaivaki na kati kumimakama hara kiee variravai. Na mmaanna tuu kuaivaa rikiaa suaivaki na mminnamminnaa maisaivaa varauvo kooyaa vauduu na rikieeravai. ¹⁰ Na rikiaa suaivaki ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu aataru voovaara na tauraa kiau kuaivaa gioonna kiaapuuya rikiaada yoketaama hara kiada variateera aataru ivaa neenoo rikiee hama na yoketaama hara kiee variravai. Na rikiaaduu ni mminnamminnaa maisaivo kooyaa vauduu ni aakiaivo vaidi putiraivaa roosiima putuduu na maisama hara kiee variravai. ¹¹ Ii mmaanna tuu kua ivaa na rikiee ivaara pinaama na yaata utuaaduu ni unnakua tuduu mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vauvaara na mmuaararoo maisauvaa varee vaidi putiraivaa roosiima na putiravai.

¹² Itaama vaikio Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai yoketaa tuanaayauvai vaikio na tauraa kua mmaanna kuaivoootama yoketaavai vainno safu tuanaavai nnaasu vainoo. ¹³ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainnee? Mo yoketaa aataruuvooonoo niiki vauduu ni aakiaivo putiravainnee? Ai hameetavee. Mminnamminnaa maisaivoonoo niiki vauduu ni aakiaivo putiravaivee. Mminnamminnaa maisaivo mmaanna tuu yoketaa aataruuvau na variaaduaata mmannammanna niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Ivoono kutaa tuanaa mminnamminnaa maisaivo kooyaa sueerapatoo vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu rikioo ni aakiaivo putiravai. Na rikiaa mmaanna kua voovaudiri mminnamminnaa maisaivo kaayau ari vookara ari vookaraama maisamaisama vakiaiveeraivaara mminnamminnaa maisaivo niiki vauduu ni aakiaivo putiravai.

Taara aataruvaitana gioonna kiaapuuyaki vainoo

¹⁴ Vaa ta rikiaunnvai. Mmaanna tuu kuaivo Anutuuqaasidiri tiira kuavai. Na vaidi mmatayaavoonora tiee mminnamminnaa maisaivo mmannammanna ni puaisa utikiiai na hama yopeema pikiauvai. ¹⁵ Na iikiau aataruuvaa hama na arinaima rikiauvai. Na ni iikiatai aataruuvaa hama na iikiauuvai. Na hama ni mmuduuya ruai aataruuvaa na iikiauuvai. ¹⁶ Na hama ni iikiatai aataruuvaa iikiauuko rikioo Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo safuuma vaivaara na ee-oo kiauvo kooyaa vainoo. ¹⁷ Ivaara hama neneenoo ii na hama ni iikiatai aataru ivaa iikiauuvai. Mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivoonoo ii aataru ivaa iivai. ¹⁸ Vaa na rikiauuvai. Hama yoketaa aataruuvo niiki vainoo. Na itaa kua kiau kuaivo ataama vainoo. Hama yoketaa aataruuvo ni mmammaivau utivai. Ni aakiaivoonoo yoketaa aataruuvaa inna iikiataikiainnaata hama na yopeema iikiauuvai.

¹⁹ Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikiainnaata hama na iikiauvai. Maisa aataruuvaa hama ni iikiataikiainnaata na iikiauvai. ²⁰ Hama ni iikiatai aataruuvaa na iikiauko rikioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaana vaivoono iivai. Hama neneenoo iikiauvai.

²¹ Na itaama iikiauvaara vaa na rikiauvai. Aataru voovoono ni aakiaivaki ataama iinoo. Na yoketaa aataruuvaa ni iikiataikio rikioo maisa aataruuvo ni atau ruainoo.

²² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara ni aakiaivaki ni yoketaainoo. ²³ Itaama vaikioon-naata ari vo aataru voovoono ni mmammaivaki iinno varinoo. Ii aataru ivoono ni yaatana vai kua yoketaivaa atau ruainoo. Atau ruoo ivaa nnammutuaa iinoo. Iinno varioo mminnamminnaa maisaivo ni aakiaivaki vaivaara ni ravaatau utinoo. ²⁴ Boo, na ari vookarai ausa tinni mmuaararavaa varau vaidivai variaunoo. Ni mmammaivoono putira aataruuvakira ni utu raririima roo yapaanara iinoo. Fai gioono ii aataru ivakidiri ni vita yoketaivau ni yapaanaranee? ²⁵ Na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. Ivo tino ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano fai ni vitaanaravai.

Na ataama variaunoo. Na nini yaata tinniivaki rikiauko Anutuuqaa aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiaunoo. Ni mmammaivo maisama iira aataruuvaara na rikiauko mminnamminnaa maisa iira aataruuvo ni puaisa utikiai na iikiauvai.

8

Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa

ti mmivaivee

¹ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapuuyaki variivaara hama ngiari mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ² Yisuu Kirisi-iva niiki variivaara Mmannasa Yoketaivoono tupatupaa variraivaa ni mmivai. Mminnamminnaa maisaivoota putira aataruuvootama yeena roosiima ni rau kiaivaa ii Mman-nasa Yoketaa ivoono rukuasaa kiaikiai na mmamma dummukiara kati hara kiee vari-auvaivee. Ivaara hama ni mminnamminnaa maisa vareeraiyauvaa irisaiyauvootainoo. ³ Ta mmatayaa muaraagama variaunnaivaara Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuvo iinaree kiasa kioo iima fanniima kiaikio Anutuuqoono aikiooma iima kiaivai. Ivo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuoo mminnamminnaa maisaivo vaidi mmammaiyau-vaki utuuvaa atau rinarivaara tiiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaivaa irisaiavaa varaiveeraivaara Anutuuqo ari Mmaapuuvaa titooduu tuoo ta vaidi mmatayaiya mminnamminnaa maisaivaa vareera mmammaivaa roosiima vareeravai. ⁴ Ta Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variaunnaiya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo safuuma vauvaa aikiooma iikiateeraivaara Anutuuqo itaama iiravai. Mmamma iira aataruuvau variayara Anutuuqo hama itaama iiravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvau variayara iiravai.

⁵ Mo ngiari mmammaiyauvo ngiari iikiataivaara iya tikiyai rikiada hara kiada variyai ngiari mmammaiyauvoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. Mo Mmannasa Yoketaivo iya tikiyai rikiada hara kiada variyai Mman-saivoono iya yaatana yapoo varii kuaivaa nnaasu rikiada iida varida variaavai. ⁶ Ngiari mmammaiyauvoono ngiari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai putuaaravai. Mmannasa Yoketaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara iya yaatana yapoo varinai rikiada iida varida fai ausa nuufaivaa varada tupatupaa vari-aaravai. ⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari mmammaivoono ari iikiatai aataruuyauvaara inna yaatana yapoo varii kuaivaa rikiavoono Anutuuqaa nnammutuaavai variivaara iya itaama iida varida variaaravai. Ivo yaata utiivo hama Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavaara ivo itaama varivai. Hama ivo yopeema Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa rikiavai. ⁸ Gioonna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvoono iya kiasa mmikiai iikiyai hama yopeema yoketaa aataruuvaa iikiaavo too Anutuuqaa yoketaivaivee.

⁹ Mo hama ngiingii mmammaiyauvoono ngii giaa ngii miivaugiataama ngia hara kiada variaano. Mmannasa Yoketaivoono ngii giaa ngii miivaugiataamaida ngia hara kiada variaano. Mo Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaiyauvaki hara kioo variiya nnaasu itaama hara kiada variaano. Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo innaki hara kioo variivoono hama inna gioonna kiaapuvai

varinoo. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaivo ngii mmammaiyauvaki vaivaara vaidi putiraiya roosiima ngii nnabaiyauvo putivai. Mo itaama vaikiainnaata Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia safuuma variaivaara ngii mmannasaiyauvo hara kioo varivai. ¹¹ Mo fai Anutuuqo Yisunna tuduu putuuvakidiri diitoovaa Mmannasaivoono ngiiki varino fai Yisuu Kirisiiva putuduu diitaanee tuuvoono ngii mmammaiyauvaa tupatupaa variraivaa mminaravai. Ari Mmannasaivo ngiiki variivaara ngii nnabaiyauvo putuaara iikiyai fai tupatupaa variraivaa ngii minai varada variaaravai.

¹² Ni seenayaso, ivaara ti mmamma iira aataruuvaa ti iikiatano ti yoketainnaata ta rikiada pikiaravai. Sa ii aataru ivo ti utuaivee. ¹³ Fai ngia mmamma iira aataruuvaa iidada putuaaravai. Fai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia mmamma iira aataruuvaa eeyaara pikiada fai ngia tupatupaa variaaravai. ¹⁴ Gioonna kiaapu Anutuuqaa Mmannasavaa kuaivaa rikiada iikiaa mmuakiaaya iya Anutuuqaa raunna mmaapuya variaano. ¹⁵ Ngia itaama varida hama ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiikiaaya varida aatuuda variaano. ¹⁶ Ta Anutuuqaa kiaunnano: Ti Napoovavee, kiaunnaivo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ti mmannasavaa tasipaikiai ta rikiada kiaunnano: Ta Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnano, kiaunnava. ¹⁷ Ta inna raunna mmaapuya variaunnaivaara innasi yoketaa aataru vaiyauvaa ari gioonna kiaapuuyani yapa kaiyauvaa ta varaaravai. Anutuuqo Yisuu Kirisiinnani yapa kaiyauvaatama fai ta inna tasipama nuunama varaaravai. Ivo mmamma nniitaroovaa varoneema mo fai teetaatama mmuaikaraama varada iva ngiau aapu yoketaa ari vookaraama varineema fai teetaatama variaaravai.

Fai yapooma ta yoketaama ari vookaraama variaaravai

¹⁸ Na yaata utuaunoo. Aa ta variaunna suai aavaki Anutuuqaa aataruuvaa mmamma nniitaraivaa varaunnaivo hama pinaa mmuaararavai vaivai. Fai yapooma hama ta ivaara yaata utiraida kati ta ngiau aapu vikio yoketayoketaa ari vookaraivaa oyaivo kooyaa vainai taaraivaara yaata utuaaravai. ¹⁹ Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaya fai Yisuuva kava tiinara suaivau kooyaa iya taaraivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuqo iima kiooyauvoono sirigaida faannaida variaano. ²⁰ Anutuuqo mmuakiaa puara fai vasingiaamma mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ariinnee kiaa iima kioo yapeeravai. Yapa kioo iya iikiatee tuu aataruuvaa fanniima iiravai. Anutuuqo ariinoo ee-oo tuuvaugiataama fanniima iiravai. Fanniima iida eeyaara taikaarivaara hama iya vareeraida yoketaama variaarivaara faannaida variaaravai. ²¹ Fai yapooma iya fanniima iikiaa aataruuvaidiri aasannaida putida uudaira aataruuvo iya puaisa utiivaa Anutuuqo tino rikioo taikanai rikiada Anutuuqaa raunna mmaapuya kati mmamma dummukiara yoketaama variaivaa roosiima iyaata itaama yoketaama variaaravai.

²² Vaa ta rikiaunnava. Tauraa varia rada nnidada aa ta variaunna suai aavaki gioonnaivo nnaakara mmataanarivaara kararuoo kai kiririingairivaa roosiima mmuakiaa mminnaiyauvaa Anutuuqo iima kiooyauvo kararuavai. ²³ Hama iqii mminnaa mmuakiaa iyauvo nnaasu itaama iida variaavai. Anutuuqo tauraa Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuya teetaatama itaama iida variaunnava. Anutuuqo ti utii aataruuvaa rakuasaa kinai rikiada ta eeyaara kati mmamma dummukiara inna raunna mmaapu tuanaaya varida mmamma karaasavaa varada variaarivaara ta faannaida varida rikiaunnano mminnamminnaa maisaivo ti utiivaara ti aakiaiyauvaki pinaama maisaikiai variaunnava. ²⁴ Ta ausa hanigieera suaivaki Anutuuqo ti vitaanarivaara faannaida varida kutaavavee kiaunnava. Fai ta faannakiaunnaivaa avuuvaa ta teeda hama ivaara mmannammanna ta faannakiaaravai. Inna ii aataru ivo hama faannaira aataruvai. Mo deevono vaa too varaivaara kava faannainno variinnee? Mo vaa too varaivavee. ²⁵ Mo fai hama ta teeda varaunnaivaara faannaida varida fai ta mmannammanna faannaida varikio ti pirisainnaata ta mmannammanna faannakiaaravai.

²⁶ Mmuakaraama ta faannaida varida muaraagakiaunnaiya Mmannasa Yoketaivoono ti tasipaivai. Ta dataama yaaku varaunnaane kaa vueennama kiada variaunnano ti aakiaiyauvo pinaama mmuaararaiyai ta hama yopeema yaaku varaunnano Mmannasa

Yoketaivo ariinoo ti aakiaiyauvakidiri Anutuuqaata yamaa kua yamaa kua tioo tiyara yaaku varaivai. ²⁷ Anutuuqo vaa gionna kiaapuuya aakiaiyauvaki arinaima taivoono Mmannasa Yoketaivo yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai. Anutuuqo yaata utiravau-giataama Mmannasaivo Anutuuqaa gionna kiaapuuyara yaaku varaivaara Anutuuqo inna yaata utira kuaivaa vaa rikiaivai.

²⁸ Vaa ta rikiaunnvai. Gionna kiaapuuya Anutuuqaara mmuduuya ruaiya yoketaama variateeraivaara Anutuuqo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaki iya tasipama mmooriivaa varaivai. Ivo ari yaata utiravau-giataama iya maavee tiraiya ivo iya tasipama mmooriivaa varaivai. ²⁹ Anutuuqo vaa iya arinaima tooya ari Mmaapuuvaa roosiima variateeraivaara vaa iya nnaaru mmataama kieeravai. Ari Mmaapu ngaruuvo varinai kaayau gionna ki-aapuuya innara mmuduuya ruaiya inna nnunna kataunnaiya variateeraivaara Anutuuqo nnaaru iya mmataama kieeravai. ³⁰ Anutuuqo vaa mmataama kiooya maavee tiravai. Iya maavee kiaa kioo iya uduu inna avuuvau safuuma variravai. Ivo itaama iinno ari oyai ari vookarau yoketaivaa iyaatama mmiravai.

Yisuuva uvaara Anutuuqo tiyara

mmuduuya riravai

³¹ Itaama vaivaara ta dataa kua kiaarannee? Anutuuqo tiyara ni seenayavee tikio mo gionoonno tiyara ni nnammutuaayavee kiaa kioo mmoori maisaivaa ti mmiinnee? Ai hama yopeema vaidi voovoono itaa kua tiyara tinaravee. ³² Anutuuqoota hama itaa kua tinaravee. Ivo hama ari Mmaapu tuanaivaara yaata utirainno mmuakiaaya tiyara putinaraivaara ee-oo tiravai. Ee-oo kiaa kioo ari Mmaapuuvaa kati ti mmiravai. Ivo itaama ti mmuuvoono mmuakiaaya tiyara yoketaimno Yisunnaata mmuakiaa aataru yoketaiyauvaatama fai kati ti mminarannee? Fai kati ti mminaravee. ³³ Mo dee gionna kiaapuvoono Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kiooyaki aikiooma kua pinaivaa iyaki yapaanarannee? Ai hameetavee. Anutuuqo ariinoo iyara tinoo: Hama ngia kuaataiyavee, ³⁴ tiivaara mo gionna kiaapu voovoono fai iyara tinara: Kuaivo ngiiki vainai ngia irisai maisaivaa varaaravee, tinarannee? Ai mo hama fai itaa kua tinaravee. Yisuu Kirisiivaano putuduu Anutuuqo tuduu kava diitoovoono Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo tiyara Anutuuqaata yamaa kua yamaa kua tioo varinoo. ³⁵ Ivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya rira aataruuvaa fai dee aataruuvoono aikiooma ivaa hatokaanarannee? Vara mmuaararai aataruuvonnee? Vara ti nuaira variraiyauvo maisaikiai variaunna aataruuvonnee? Vara vooyaano mmamma mmuaararavai ti mmiaani koonnama variaunna aataruuvonnee? Vara aarareeravonnee? Vara hama uyira rairaiyauvo tiisi vaira aataruuvonnee? Vara avakarai aataruuvo tiisi nnikio ti aaturavonnee? Vara rapiraivo tiisi nnira aataruuvonnee? Fai ii aataru iyauvo tiisi nnino rikioonnaata Yisuu Kirisiiva mmannammanna fai tiyara mmuduuya ruoo nnaasu varinaravai. ³⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno innara tinoo:

Ta aiyara yaagueeqakiaunnani

suaivo raari raikiai

iya ti ruputuaara iikiaavo

vioo vioo suaivo haatapaivai.

Iya puara sipisiipaiyauvaa ruputuaara iikiaaneema

ivaa roosiima ti ruputuaara iikiaavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁷ Ii mmuakiaa aataru avakarai iyauvo ti mmam-maiyauvunu karaanara iino Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivoono ti tasipaivaara ta aikiooma iyauvaa yaatara kiaunnavaivee. ³⁸ Vaa na rapisiima rikiauvai. Fai hama vo aataru voovoono Yisuuva tiyara mmuduuya riraivaa atau rinaravai. Putiravoota mmata aavau hara kiada varira aataruuvootama hama yopeema ivaa atau rinaravai. Ngiau aapu angeraiyaata ari vookaraama yaagueeqama dira mmagia maisaiyaatama fai hama yopeema atau ruuaravai. Anna makee tiisi vaivaara aaturavootama yapooma tiisi nninaraivaara aaturavootama hama yopeema atau

ruaaravai. ³⁹ Ngiau aapu vai yaagueeqaiyauvoota aa mmata aavau vai yaagueeqaiyauvootama hama yopeema atau ruaaravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiyara pinaama mmuduuya ruaivaara hama Anutuuqo iima kioo mminnaa voovai yopeema Anutuuqo tiyara mmuduuya riraivaa atau rinaravaivee.

9

Anutuuqo Isarairaiya ariiniee kiaa

mmataama kieeravai

¹ Aa na tinara kua aavo kua kutaavai na kiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variee hama na unnakua kiaunoo. Nene yaata utuau kuaivoota Mmannasa Yoketaivo ni giaa ni mii kuaivaatama na rikiauuko nene kiau kuaivo kutaa kuavai na kiau vai. ² Ni seena ni mmuaa oyaivakidiri diitaiyara ni ausaivo mmuaararaikiai na mmannammanna koonnama variaunoo. ³ Na iyaroo tiee fai Anutuuqo ni maisa kua tioo na Yisuu Kirisiinna tasipama variauvaa atau rinaravaara na kiaunoo: Inna yoketaavaivee, kiaunoo. ⁴ Ii Isarairaa gionna kiaapu iya Anutuuqo mmataama kioo gionna kiaapu tuanaiyavee. Ivo iyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ari oyai ari vookarau yoketaivaa iya mmiravai. Ivo ari kua yeena rau kiooyauvaatama ari mmaanna tuu kuaiyauvaatama iya kiaa mmiravai. Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataru tuanaivaa vaa iya teeda rikieeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvaa iya kiaa mmudu rikieeravai. ⁵ Iya rubuungainna ari vookarairayavee. Gionna voovono mmuai oyaivakidiri diitoo Anutuuqo mmataama kioo vaidiivaa Yisuu Kirisiinna vaidivai mmata kieeravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diraivaara gionna kiaapuuya tupatupaa innara kua yoketaivaa kiateeraivaara na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

⁶ Na itaa kua kiauvaara na ataa kua kiaunoo: Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaiyauvo fanniima tiyauvaivee, na kiaunnee? Ai hama na itaa kua kiaunoo. Gionna kiaapu Isarairaa mmuakiaaya hama Anutuuqaa gionna kiaapu tuanaaya variaivaara hama na itaa kua kiaunoo. ⁷ Aparahaamaa sidinnaidi mmuakiaaya hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo Aparahaamaa tunoo: Isaakaa sidinnaidi inna i sidinnaidi tuanaayavee, tiravai. ⁸ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Aparahaamaakidiri mmattoo sidinnaidi mmuakiaaya hama Anutuuqaa raunna mmaapuyavee. Anutuuqo kua kiaa teerama kioovaudiri varuuya inna Aparahaamaa sidinnaidi tuanaayavee. ⁹ Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa Aparahaamaata ataa kua tunoo: Fai suaivaa mmataama kioovo nninai rikiee na kava vararannee nnino rikioo Saraava fai mmaapuvai mmataa naravaivee, tiravai.

¹⁰ Ii kua ivaa sai kuavai rikiaatee. Ii mmaapu Isaako ivo yokeenno nnaataivaa varooduu ari nnaataivo Revekaava mmaapu taaravaitana sunnaama kioo variravai. ¹¹⁻¹² Varuduu Anutuuqo ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa pikioo vuaivaa ariiniee kiaa mmataama kioo aataruuvo vakiaiveeraivaara ivo Revekaanna tunoo: I mmaapu ngaruuvono ari kata nnaagiaivaa mmoori varaanaravaivee, tiravai. Tauraa hama taaravaitana mmattoo suaivaki Anutuuqo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori yoketaivaa iida mmoori maisaivaa uu suaivaki ivo itaa kua tiravai. Ivaitana hama varida mmoori uuvaidiri too vuaivaa mmataama kieeravai. Ari yaata utuuvaugiataama vuaivaa mmataama kieeravai. ¹³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Yakoopaara mmuduuya ruaunoo. Isaunnara hama na mmuduuya ruaunoo. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai.

¹⁴ Ivaara mo ta dataa kua kiarannee? Fai ta kiaara: Anutuuqo gionna kiaapu vooyara maisayavee tioo vooyara yoketaayavee tiivaivee, kiarannee? Hameetavee. Hama Anutuuqo itaa kua tiivaivee. ¹⁵ Vaa Anutuuqo Musiinna tunoo: Na ni boo kiataiyara fai na boo tinaravaivee. Na ni tuqinnaataakiyara fai na tuqinnaanaravaivee, tiravai. ¹⁶ Itaama vai kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Gionna kiaapu voovono inna iikiataino mmooriivaa iinnonno tinara: Fai na iinono rikioo Anutuuqo niyara pinaama boo tioo ni vitaanaravaivee, tii aataru ivo hama kaanaatai aataruvai. Anutuuqo ariinoo innara

boo kiataino fai innara boo tinaravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vauvaki Anutuuqo Faraunna ataa kua tunoo: A mmoori varoonnaivaudiri ni yaagueeqaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na kieetavai i yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatavau variyaiya ni nnutuuvaa rikiaateeraivaara na kieetavai i yapa kieeravaivee. Anutuuqo Faraunna itaa kua tiravai. ¹⁸ Ivaara Anutuuqo vooyara ari boo kiataiyara boo tiivai. Vooyaki ivo ausa tinni yakeevaa iyaki yapaataikio yapaivai.

Anutuuqo vooyara nnannatoo vooyara boo tiravai

¹⁹ Ivaara fai ngiikidiri mmuaavoono ni yaparainno tinara: Itaama vaino fai Anutuuqo mo aaniira tiyara tinara: Ngia iikiaa aataruuyauvo hama yoketaiyauvaivee, tinarannee? Mo gioonno Anutuuqo tiyara ii aataruuvaa hatokaanarannee? Hama yopeemavee. Fai ivo itaa kua tinaravai. ²⁰ Ni seena-o, a Anutuuqaa kua sai itaa kua kiannaikua a gioononnee? Kuu yavaivo vaidi kuaivaa roosiima hama ari ruaatarii nakaaraivaa tinoo: Aaniira ni ataama ruaataruannavainnee? Hama ivo itaa kua tiivai. ²¹ Kuu yavaivaa ruaatarii nakaaraivo yavaa mmataivaadiri ari iikiataikio hanuu kioo ruaatarivai. Yavaa mmataivaa mmuaa saabavai hanuu saabama kiaivaadiri taara yavaavaitana inna ruaataruataino taaravaitana ruaatarinaravai. Fai inna ruaataruataino voovai ari yoketaa mmooriivaa iinaraivaa ruaataruoo mmuakiaa suai sabi mmoori iinaraivaatama ruaatarinaravai.

²² Anutuuqo iima kiai aataruuvo itaama mmuaakaraivai vainoo. Ivo inna nnanna-teeraivoota yaagueeqaivootama kooyaa vakiaiveeraivaara ivo ataama iiravai. Kuu yavaa sabi mmooriyauvaa iinara iima kiooyauvaa roosii gioonna kiaapuuya inna nnannatai gioonna kiaapuuya fai kiisa suai putu taikaaraiyara ivo mmannammanna iyara yaata utuoo hokoba suai faannainno variravai. ²³ Ta gioonna kiaapu ivo tiyara boo tiraiya inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateeraivaara ivo itaama iiravai. Kuu yavaa yoketaa mmooriivaa iinara iima kiooyauvaa roosikiunnaya ta inna oyai ari vookarai yoketaivaa taateera aataruuvaa vaa ivo tauraa mmuaanaa teerama kieeravai. ²⁴ Ta Yutayaiya tiikidiri vooyaatama ngia ngiari voopinaiyakidiri vooyaatama vaa ivo ivaara ti maavee tiravai. ²⁵ Ivaara forofetaa vaidi voovai nnutuuvo Hosiaavaano Anutuuqo tuu kuaivaa fafaara roo ataa kua tunoo:

Hama ni gioonna kiaapu tuanaiyara

fai na tinara:

Ni gioonna kiaapuyavee, tinaravee.

Hama na tauraa ni mmuduuya ruaiyara

fai na tinara:

Inna ni mmuduuya ruaiyavee, tinaravee.

²⁶ Yoosinna voovakinnaiya

vaa na tauraa iya kiaa mmiee kiaunoo:

Hama ngia ni gioonna kiaapuyavee, kiauyara

fai yapooma ngiari seenaiya iyara kiaara:

Anutuuqo hara kioo variivaa

raunna mmaapuyavee, kiaravee.

Hosiaava itaa kua tiravai. ²⁷ Forofetaa voovai Yisayaavaano Isarairaiyara kooyaa kua voovai ataa kua tunoo: Nnukaivo nnoori mmaagaivau vaikiyai hama yopeema yaariraivaa roosiima fai gioonna kiaapu Isarairaiya kaayakaayau hara kiada varikio rikioo fai Anutuuqo raati raari kiisaya nnaasu rupi yoketaivau yapaanaravaivee. ²⁸ Fai Anutuuqo gioonna kiaapu mmatayaa variyaiya irisai maisivaa akiairaama iya mmimo rikioo taikaanaravaivee. Yisayaava itaa kua tiravai. ²⁹ Kava vo kua voovai vaa tauraa Yisayaava ataa kua tunoo: Udaanga Anutuuqo Yaagueeqa Tuanaivoono hama Isarairaiya sidinnaidi vooya viteerama kioo pikiotiri. Sutuuma Kumuaraa varuuya roosiima ta putu taika kiaannatirivee. Yisayaava itaa kua tiravai.

Isarairaiya ngiarinaidiri aataru voovai iiravai

³⁰ Ivaara ta dataa kua kiarannee? Fai ta ataa kua kiaravee. Ngari voopinnaa gioonna kiaapuuya ngiariiyara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kiaa kiada

hama ivaara mmooriivaa iirama kiada variaya iya kati Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada hara kiada varuduu Anutuuqo iyara tunoo: Inna safuuma variraiyavee, tiravai.

³¹ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqo mmataama kiooya tunoo: Anutuuqaa avuuvau fai ta safuuma variaaravee, kiaa kiada mmaanna tuu aataruuvaa iidada fanniima kieeravai. ³² Mo aaniira iya fanniima kieeravainnee? Mo iya ngiari uu aataru mmooriivaa iida varida hama Anutuuqaara iya kutaavaivee tiravai. Iya harurira sikauvaudiri haruriravai.

³³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo:

Taatee. Na yoosinna Sioona ivaki
gionna kiaapuuya ivaayaadiri haruruateera
sikau voovai na yapa kieeravai.
Fai iya ivaayaadiri haruruaravai.
Gionna kiaapu voovoona
innara kutaavaivee kiaivoona
hama inna mmamma maisainaravaivee.
Kua fafaaraivoona itaa kua tiivai.

10

¹ Ni seenayaso, ni seena gionna kiaapu Yutayaiya Anutuuqo iya vita yoketaivau yapaiveeraivaara ni aakiaivo yaagueeqama aikioovee tinoo. Anutuuqo itaama iiki-aiveeraivaara na pinaama yaaku varaunoo. ² Vaa na arinaima tee ngii giaa ngii miauvai. Iya Anutuuqaara pinaama mmuduuya ruaavai. Mmuduuya ridaata hama oyai tuanaivaa rikiavaara fanniikiaavai. ³ Anutuuqo gionna kiaapuuyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tii aataruuvaa hama iya arinaima rikiada taavai. Anutuuqaa avuuvau ta safuuma variaarayavee kiaa kiada ngiarinaidiri vo aataru vooyauvai iida varida variaavai. Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara hama iya ivaara ee-oo tida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiaavai. ⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma variateeraivaara Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Yisuu Kirisiivaano ataa riravai.

Fai Anutuuqo aikiooma mmuakiaaya vitoo yoketaivau yapaanaravai

⁵ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiada iidada Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaravee kiaa uu aataruuvaa Musiiva ataa kua tunoo: Vaidi voovoona Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinnonno fai ii aataru ivau hara kioo varinaravaivee, tiravai. ⁶ Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada inna avuuvau safuuma variaa aataruuvaa kua voovoona vainno ataa kua tinoo: Sa ai tinniivaudiri yaata utuee ataa kua kianee: Mo gioono ngiau aapuuvaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataa vainoo. Ivo ngiau apuuvaki vioo Yisuu Kirisiinna vitoo tiinaravee. ⁷ Sa ataa kua kianee: Mo gioono mmeepi vaidi putiraiya variraivaki kuanarannee? kianee. Ii kua ivaa oyaivo ataa vainoo. Ivo mmeepi vioo Yisuu Kirisiinna vitoo nninaravee. Kua voovoona itaa kua tiivai. ⁸ Ii kua ivaa itaama yaata utinoora tiee pikiee Musiiva tuu kua voovaa ataa yaata utuee kianee: Mmayaayaivo i vainima vainno i aakiaivaki vainno mmaakiriivau vainoo, kianee. Ii mmayaaya ivo Anutuuqaara kutaavaivee tira mmayaayaivaa ta gionna kiaapuuya kiaa mmiaunnava. ⁹ Fai a ai avaiakidiri kuaivaa kooyaa ai seenaiya kiaa mmiee tinara: Yisuuva ni Udaangavaivee, tino rikioo i aakiaivoona tinara: Yisuuva putuduu rikioo Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoovo inna kutaa tuanaavaivee, tino rikioo fai Anutuuqo i vitoo yoketaivau i yapaanaravaivee. ¹⁰ Ta ti aakiaiyauvakidiri Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnano Anutuuqo tiyara tinoo: Inna safuuma variraiyavee, tiivai. Ta ti avaiyauvakidiri ivaara kiaa kookieekiaunnano Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivai. ¹¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gionna kiaapu voovoona Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo fai hama inna mmamma maisainaravaivee, tiivai. ¹² Ii kua ivo hama mmuaa taaravaara tiivai. Mmuakiaayara tiivai. Yutayaiya hama ngiari vookaraama variaani ngiari voopinaiya ngiari vookaraama variaavai. Anutuuqo iya Udaanga mmuaa tuanaavai mmuakiaaya innara kiaiya ari yaagueeqa yoketaiyauvaa iya mmiivai. ¹³ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Yisuunnara tinoo: Gionna kiaapu

voovono Udaangaivaara tino rikioo fai ivo inna vitoo yoketaivau inna yapaanaravaivee, tiivai.

¹⁴ Iya hama innara kutaavaivee kiaiya mo dataama innara kiaarannee? Hama yopeemavee. Hama inna mmayaayaivaa rikiaiya mo dataama kiada innara kutaavaivee kiaarannee? Hama yopeemavee. Gioonna kiaapu vooyaano hama mmayaayaivaa iya kiasa mmirama kikiyai mo dataama iya rikiaarannee? Hama yopeema rikiaaravai.

¹⁵ Gioonna kiaapu vooyaano gioonna kiaapu vooya hama titakiai mo dataama kiada vida mmayaayaivaa gioonna kiaapu vooya kiasa mmiaarannee? Hama yopeema vida kiasa mmiaaravaivee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaara nuairaivo inna yoketaa ari vookaraivaivee, tiivai. ¹⁶ Hama kaayau gioonna kiaapuuya mmayaaya yoketaivaa rikiaada varaavaivee. Ivaara Yisayaava fafaara roo kua voovai vainno tunoo: Udaanga-o, deevono ti mmayaayaivaa rikioo ivaara kutaavaivee tiivainnee? Hameetavee, tiravai. ¹⁷ Itaama vaikiyai vaa mmayaayaivaa rikiaiyaano fai ivaara kutaavaivee kiaravai. Gioonna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinnara iya kiasa mmikio mmayaayaivo kooyaa vainai rikiaada fai ivaara iya kutaavaivee kiaravai.

¹⁸ Na ivaara ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya hama rikiaavainnee? kiau vai. Ai mo vaa iya rikiaavaivee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmayaaya kiasa mmiraiya kuaivo
mmuakiasa mmatavau variyaiyasi kuaivai.
Iya kuaivo tooya sainai sainai
vaa nuai taika kiaivaivee, tiivai.

¹⁹ Na vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Isarairaa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaadaata hama arinaima rikiaavainnee? kiau vai. Musiivaano tauraa kua ivaa sai kuavai Anutuuqaa ataa kua tunoo:

Ngiiari voopinnaiyara
na yoketayoketaama iinai rikiaada
Isarairaiyaano iyara kiaara:
Teenoo itaama variataavaivee,
kiasa kiada iyara nnannataaravai.
Kumimakama variyaiya na mmoori iinai rikiaada
Isarairaiyaano iyara nnannataaravaivee.

Anutuuqo tuu kuaivaa Musiivaano itaa kua tiravai. ²⁰ Yisayaava vo kua voovai ivaara yaagueeqama Anutuuqaa tunoo:

Hama niyara buaakiaiya
vaa ni taani na iya tauvai.
Hama niyara yaparakiyaiya
vaa na kooyaa iya tasipama variauvaivee.

Anutuuqo tuu kuaivaa Yisayaavaano itaa kua tiravai. ²¹ Mo Isarairaiyara Anutuuqo tunoo: Iya ni kuaivaa rikiaadaata hatokada niyara ooqoo tiraiyara na mmannammanna iyara yaaku mmayaayau ruee variee ngiateera kiauvaivee. Anutuuqo itaa kua tiravai.

11

Anutuuqo gioonna kiaapu Isarairaiyara boo tiravai

¹ Na ivaara vo kuavai ngii yaparaina kiaunoo: Mo Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya mmooka hanigia mmioo iya pikiaivainnee? kiau vai. Ai mo hameeta iya pikiaivai. Neenoo Isarairaa vaidivai variauvo Aparahaamaa sidinnaidivai variauvai. Variauvo Piniomiinaa oyaivakidiri na diitee variauvai. ² Tauraa Anutuuqo ari gioonna kiaapu ivo mmataama kiooya arinaima too rikioovaara hama ivo mmooka hanigia iya mmioo iya pikiaivai. Vaa Anutuuqaa kua fafaara voovai ngia rikiaavai. Irayaavaano Anutuuqaata yaagueeqama kua tioo Isarairaiyaki kua pinaivaa yapoo tunoo: ³ Udaanga-o, vaa iya i forofetaiya ruputuaani putu taika kiaani aiyara ausa mmuduuya mmira yeena tapiiyauvaata vaa iya rummua raubiriima kiaani nenevai nnaasu hara kiee variaunoo. Variaukai iya ni ruputuaara iida variaano. ⁴ Irayaava itaa kua tuuvaara Anutuuqo mo

dee kuavainno inna kua sai tuunnee? Anutuuqo inna kua sai tunoo: Unnakua anutuuvaa nnutuuvo Baarannara hama ngiari ausa mmuduuya mmira vaidiia kaayau (7000) na niniiniee kiaa mmataama kiauya variaavaivee, tiravai. ⁵ Anna makeennaata itaama Anutuuqo ariiniee kiaa mmataama kioo gionna kiaapuuya kiisa vookiangii variaanoo. Ivo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. ⁶ Hama iya mmoori varoovaara Anutuuqo iyara yaata utuoo iya mmatairavai. Kati iyara yoketaama yaata utuuvaara iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gionna kiaapuuya mmooriiyavunudiri too iya mmataama kioo vitotiri. Ivo iyara kati yoketaama yaata utiraivo hama kutaa tuanaa vaitirivee.

⁷ Ivaara Isarairaa gionna kiaapuuya dataamaida variaannee? Iya Anutuuqaa aataru safuuma variraivaara buaama rada nuaidada tooduu hama iya too vairavai. Anutuuqo ariiniee kiaa mmataama kioo gionna kiaapu kiisa vooyaano nnaasu tooduu iya too vairavai. Homoraiya kumimakaida varuduu Anutuuqo tinni yaagueeqauvaa iya mmi-ravai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Anutuuqo iya aakiaiyauvaata
tinniiyauvaatama tuduu kumimakairavai.
Kumimakama rada varia rada nnidada
aanna makee ngiari avuuyauvaadiri
hama tuqinnama taavai.
Ngiari yaataiyauvaadiri
hama arinaima rikiaavaivee, tiivai.

⁹ Anutuuqaa kua fafaara voovaki Davuitiinna kuaivo vainno tunoo:

Iya pinaa buusaivaa nneeda varida
ngiari mannaka tida sirigakiaivaara
ngiari buusa nneeraivaudiri iya haruruaavai.
Kii ngiari haruriraivo
kobeava roosiima iya utuaiveera na kiaunoo.
Kii iya harurida irisaivaa varaateera na kiaunoo.

¹⁰ Iya avuuyauvo upisiinai
sa tuqinnama taateera na kiaunoo.
Ngiari koonnama variaivaara
mmuaararai iya utinai
mmannammanna kookama utida nookiaateera
na kiaunoo.

Davuitiivaano itaa kua tiravai.

¹¹ Ivaara na kava ngii yaparaina kiaunoo: Yutayaa gionna kiaapuuya haruruu suaivaki iya harurida eeyaara maisairavainnee? kiau vai. Hama iya harurida eeyaara maisairavaivee. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuuqo iya pikioo ngiari voopinaiya vitoo yoketaivau yapeeravai. Yutayaiya iya teeda kiatee: Teeta itaama yoketaama variataavaivee, kiateeraivaara Anutuuqo ngiari voopinaiya vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Yutayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara Anutuuqo yaagueeqa yoketaa ari vookaruyauvaa mmuakiaa mmatavau varuuya mmiravai. Iya Anutuuqaa kumimakaida varuuvaara Anutuuqo yaagueeqa yoketaa ari vookaruyauvaa ngiari voopinaiyaatama mmiravai. Mo fai Yutayaa gionna kiaapu mmuakiaaya Anutuuqaa aataruuvaara arinaima rikiakio Anutuuqo iya vitano rikioo inna yaagueeqa yoketaa ari vookaraiyauvo fai iyasi ari vookaraama pinaavai vainaravaivee.

Anutuuqo ngiari voopinaiya vita yapaanara aataruuvo kooyaa vaivai

¹³ Ngia voopinaiya na ngiita aanna makee kua kiaunoo. Na voopinaiya ngiiyara kua kiaa mmiaaree nuaira vaidivai variauvonora tiee na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. ¹⁴ Nini seena Yutayaa gionna kiaapuuya iva teeda ivaara kiatee: Teeta itaama iikiataavaivee, kiateeraivaara na nini mmooriivaa yaagueeqama iina ivaara nini mannaka tinaravai. Fai iya itaa kua tida nnaagiai ausa hanigiakio Anutuuqo iyaatama vitoo yoketaivau yapaanaraivaara na faannaina

variaunoo. ¹⁵ Yutayaiya hama Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara ivo iya pikioo mmuakiaa mmatavau variayia vitanai inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Fai Anutuuqo kava Yutayaiya vitanai dataama fai iya variaarannee? Vaidiyya putida kava diitada variraivaa roosiima fai iya yoketaama ari vookaraama variaaravee.

¹⁶ Ta Yutayaiya iira aataruuvo ataama vainoo. Mmuaa saabavakidiri tauraa hudoo yeenna bereetaivaa ta Anutuuqaanee kiaa yapaannaduu rikioo nnaagi ai hudoo yeenna bereetaiyauvootama innaniyauvai vairavai. Yatari tuukaiyauvo Anutuuqaaniyauvai vauduu rikioo nnaa hammaraiyauvootama innaniyauvai vairavai. ¹⁷ Yutayaiya yatari oriipaivaa nnaa hammaraiyauvaa roosiima variravai. Yatari giaina oriipaivaa nnaa hammara vooyauvai Anutuuqo vaa utu rakau kieeravai. Yatari oriipa mmaraivaa hammara voovai varoo giainaivaa nnabaivaa rabanika kioo ivaki utu kioodoo rikioo ivaa nnammariivaa oyai tuukaivakidiri varoo uriravai. Ngia voopinnaia mmaraia yatari oriipaivaa hammaraiivaa roosiima varida Anutuuqaa yaagueeqaivaa vaa ngieetama varada Yutayaiya yoketaama variraivaatama vaa ngia varaavai. ¹⁸ Ivaaraida yatari nnaa hammara vooyauvai vaa utu rakau kioovaa roosiima variaa gioonna kiaapu Yutayaiyara sa a voopinnaa voovoono nniki rakainna iya maisa kua kianee. A dataama variannakuaanoonna ivaara aiyara mannaka kiaannanee? A mmanna hammarakuavee. Hama eenoo nnammariivaa tuukaivaa mmiannavai. Tuukaivoono nnammariivaa i mmivaivee.

¹⁹ Fai a tinarai: Mo ni mmaataivaa teerama kioovaara ivo nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kieeravaivee. ²⁰ A itaa kua tinaraiivo kutaa kuavai. Iya hama Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo iya utu rakau kieeravai. A innara kutaavaivee kiannaivaara a iya mmaataivaa varee variannavai. Sa ivaara ai mannaka kianee. Aatuuma kiee varianee. ²¹ Yatari hammara tuaniyauvaa hama Anutuuqo too pikieeravai. Utu rakau kagaari kieeravai. Itaama vaivaara rikiaanee. Hama ivo i too pikiaanaravaivee. ²² A ii kua ivaudiri Anutuuqo boo tioo tuqinneera aataruuvaa tee ivo nnannataikio irisai mmira aataruuvaa taannavai. Vaa haruruaiyara ivo nnannataivai. Aiyara ivo boo tioo tuqinnaivai. Anutuuqo iiyara boo tiivaara fai a mmannammanna yaata utuee varino fai ivo iiyara mmannammanna boo tinaravai. Mo fai a inna pikino fai ivo yatari hammaraiyauvaa utu rakairayaama i utu rakainaravai. ²³ Fai Yutayaiya innara kutaavaivee tikio rikioo fai ivo iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. Anutuuqo aikiooma iya vita kava yapeeraivoonora tuoo fai iya vita ngiari mmaataiyauvunu kava yapaanaravai. ²⁴ A voopinnaikua yatari oriipa mmaraivaa hammaraiivaa roosiima variannano Anutuuqo vaa i utu rakau kioo giaina yatari oriipaivaki hama i mmaata tuanaavaki i utu kiaivai. Giaina yatariivaa roosiima Yutayaiya hara kiada variaavai. Vaa ii yatari ivaa nnaa hammaraiyauvaa utu rakau kiaiyauvaa Anutuuqo kava iya vita ngiari mmaata tuanaivaki yapaaraiivo inna hama inna mmuaararainaravai.

Anutuuqo mmuakiaayara boo tiivai

²⁵ Ni seenayaso, hatauma kua voovai kua kutaa kuavai vaivaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Ngia ngiingiiyara kiaanoo: Ta tinni yoketaayavee, kiaa kiada ivaara yaata utivoora na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Isarairaa gioonna kiaapu vooya Anutuuqaara ausa vuatinni yaagueeqairaiivo hama tupatupaa vainaravai. Gioonna kiaapu voopinna voopinnaia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada ausa hanigia kikio Anutuuqo aikiooma jaarummua kino fai Isarairaa vooya ausa vuatinni yaagueeqairaiivo taikaanaravai. ²⁶ Itaama vaino rikioo Anutuuqo fai gioonna kiaapu Isarairaiya vita yoketaivau iya yapaanaravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo:

Yoosinna Sioonadiri fai ti vitaanaraiivo nninaravai.

Fai ivo ngioo Yakoopaa sidinnadiiya
iira aataru mmoori maisamaisaiyauvaa
ruga taika kiaanaravai.

²⁷ Na iya mminnamminnaa maisaiyauvaa

rugaanara suaivaki na nnaaru
 kua yeena rau kiese kua kuaivaa kaanaivo
 kooyaa vainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²⁸ Anutuuqo nnaaru vaa Yutayaiya ariiniee kua mmataama kieerayara tuoo iyara tunoo: Ni seenayavee, tiravai. Nnaaru varuu vaidi Aaparahaamainnara yaata utuoo itaa kua tiravai. Yutayaiya mmayaaya yoketaivaara ooqoo tuuvaara nnaagiai Anutuuqo iyara tunoo: Ni nnammutuaayavee, tiravai. Anutuuqo ngia voopinnaia ngiiyara yaata utuoo itaa kua tiravai. ²⁹ Vaa tauraa Anutuuqo ariini mmataama kioo gioonna kiaapuuya maavee tuu kuaivaata ari yaagueeqaivaa iya mminara tuu kuaivaatama hama pikioo vo kua voovai tiravai. ³⁰ Mo nnaaru ngiengie voopinna voopinnaia Anutuuqaa kuaivaa ngia hatokeeravai. Yutayaiya Anutuuqaa kuaivaa hatokoovaa aanna makee Anutuuqo ngiiyara boo tiivai. ³¹ Mmuakaraama aanna makee Yutayaiya Anutuuqaa kuaivaa hatokaavai. Anutuuqo ngiiyara boo tiivaara fai ivo iyaraatama boo tinaravai. ³² Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara Anutuuqo iyara boo tiraivo kooyaa vakiaiveeraivaara ivo iya tunoo: Inna aikioo, ni kuaivaa hatokaatee, tiravai.

Pauruusoono Anutuuqaara kua yoketaivaa tiravai

³³ Anutuuqaa yaagueeqa yoketa yoketaiyauvo kaayau ari vookaraiyauvai vaivai. Ari yaata tinniivaudiri utii kuaivootama kaayau ari vookaravai vaivai. Mo ivo yaata utii kuaivaa deevono fai aikiooma rikioo kooyaa ti kua ti mminarannee? Hama yopeemavee. Mo deevono ivo iivaa arinaima too rikiaarannee? Hama yopeemavee.

³⁴ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivaa yaata tinniivau vai kuaivaa
 mo gioono rikiaivainnee?

Hama yopeema rikiaivaivee.

Mo gioono aikiooma inna kua mmikio

mmooriivaa ivo iivainnee?

Hama yopeemavee.

³⁵ Mo gioono ivo irisai

mminnaa voovai inna mmiaiveera

mminnaa voovai inna mmiivainnee?

Hama yopeemavee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁶ Mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuqoono iiravai. Ivo aanna makee mmuakiaa mminnaayauvai tikio vainoo. Ii mminnaa mmuakiaa iyauvo ariiniyauvai vainoo. Inna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

12

Ta Anutuuqaa mmoori vareera aataruuvaa safuuma iikiaravee

¹ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuqo pinaama tiyara boo tiivaara na aa kua aavaa yamaama ngii giaa ngii minaravee. Nnaaru vaidiia puara sipisiipaiyauvaa Anutuuqaa kati huda mmuneema ngiingii mmamma mmuyai mmuakiaayauvai inna mmida inna mmooriivaara nnaasu yaata utida iikio rikioo inna yoketaakiaivee. Ngia itaama iida inna Anutuuqaara ausa mmuduuya mmira mmoori tuanaavaida iikiaano. ² Sa mmatayaa diaa aataruuyauvaa mmatayaa diaiia iikiaaneema ngieetama iikiatee. Ngia Anutuuqaata kua tida ee-oo tikio rikioo ngii aakiaiyauvaa hanigioo karaasa ausa vuatinniiyauvaa ngii miaivee. Ngia itaama iida fai Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivaa arinaima teeda rikiaaravai. Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivo yoketayoketaa kua nnaasu vainoo. Hama kiisama koonnainoo. Ngia rikiada iikio fai pinaama inna yoketainaravai.

³ Anutuuqo niyara kati yoketaama yaata utuoo tinoo: Ni mmayaayaivaa varee nuainna variee kua mmianee, tiivaaraina na ngii mmuakiaaya ngiita ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngiengie variayauvunugiataama variatee. Safuuma ivaugiataama varida sa ngiingiiyara yaata utida ngiingii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaaraivaara

iikiatee. Ngia mmuakiaaya Anutuuqaara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaa Anutuuqo ngii miivaugiataama mmuaavai mmuaavai ngiengie variaa aataruuvaara tirooma yaata utida ivaugiataama variatee. ⁴ Vaa ta taunnavai. Vaidiivaa mmammaivau vai mminnauvo airi airi mminnaayauvai vaivai. Yuku yaaku avu yaataiyauvo vaikio hama iyauvo mmuaa mmoorivai iikiaavai. Ngiari miaramiaraa mmooriyauvaa safuuma iikiaavai. ⁵ Ivaanikaraama ta kaayauma variaunnano Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara mmuaa mmammavai vaivaa roosiima ta varida ta mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai titi seenaiyaniya ta variaunnnavai.

⁶ Ivaaraida Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera yaagueeqaivaa ti mmiivaugiataamaida mmuaavai mmuaavai fai ta iikiaravai. Fai Anutuuqo vo vaidi vooya Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiaara mmooriivaa iya mminai teeda innara kutaavaivee kiaa yaagueeqaivaugiataama safuuma ivaa iikiatee. ⁷ Fai Anutuuqo vo vaidi vooya ngiari seenaiya tasipama mmoori vareera mmooriivaa iya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. Fai Anutuuqo ari vitaira mmooriivaa vo vaidi vooya mminai teeda safuuma ivaa iikiatee. ⁸ Fai Anutuuqo vaidi vooya ngiari seenaiyaata yamaa kua yamaa kua tida itaqitaama iikiateera tii mmooriivaa mminai teeda safuuma itaama iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari mminnaa mmuakiaa ngiariisi vaiyauvaa ngiari seenaiya mmiaaree kiaa sa iyauvaara yaata utida puaisa utirama kiada kati mmiatee. Fai vaidi vooya gionna kiaapuuyara diaaree kiaa yaagueeqama kiada dida vaidi iikiatee. Fai vaidi vooya ngiari seena gionna kiaapuuyara yaata utida tuqinnaaree kiaa ausa sirigairavaa tasipama iikiatee.

⁹ Fai ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya rida sa ausa mmuduuya unnakuavaa tasi-pama mmuduuya ruatee. Ausa mmuduuya kutaa tuanaivaa tasipama mmuduuya ruatee. Maisa mmoori aataruuvaara sa yaata utiraida mmooka hanigia mmida aataru safuuvaara nnaasu yaata utida puaisa utuatee. ¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngia ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema mmuaavai mmuaavai ngiingiiyara ngiingiiyara pinaama mmuduuya ruatee. Ngia ausa mmuduuya mmira aataruuvaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida ngiingii kua ngiingii kuaivaa tuqinnaama rikiaatee. ¹¹ Ngia ngiingii mmooriyauvaa yaagueeqama kiada varakio sa ngii pirisakiaivee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipama variivaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa itaama yaagueeqama kiada iikiatee. ¹² Anutuuqo tupatupaa variraivaa ngii mmiivaara yaata utida faannaida sirigaida variatee. Varikio mmuaararai aataru-vo ngiisi vainai teeda rikiadaata yaagueeqama varida yaaku varaivaa sa pikieeraida mmannammanna yaaku varaatee. ¹³ Ngii seena Anutuuqaa gionna kiaapu vooya hama iyasi mminnaatainai ngieenoo iyara boo tida ngiingii mminnammanna yapaiyauvakidiri vooyauvai iya mmiatee. Voopidiri ngiayi hama yeenna nnaunnaatainai ngieenoo iyara boo tida iya mmiatee.

¹⁴ Gionna kiaapuuya mmoori maisiyauvaa ngii mikiai sa iyauvaara yaata utiraida Anutuuqaata kua tida yaaku varakio rikioo ivaano iyara yoketaakiaiveera kiatee. Sa ngia Anutuuqaata kua tida mmoori maisivaa iya mmiaiveera kiatee. ¹⁵ Gionna kiaapuuya sirigaida varikiai ngieetaatama iya tasipama sirigakiatee. Gionna kiaapuuya ausa mmuaarareeda ratada varikiai ngieetaatama iya tasipama rataatee. ¹⁶ Ngii seena mmuakiaayara yaata utida mmuaakaraama mmuaavaugiataama iyara tuqinnaatee. Sa ngiingiiyara mannaka tida ta nnoonna vaidiyavee kiaa kiada variatee. Ta mmanna vaidiyavee kiaa kiada inna aikioo mmanna vaidiyya tasipama varida mmoori varaatee. Sa ngiingiiyara yaata utida kiatee: Ta tinni yoketaayavee, kiatee.

¹⁷ Fai gionna kiaapu voovoona aataru maisivaa ngii iinai teeda sa irisai aataru maisivaa inna iikiatee. Mmuakiaa gionna kiaapuuya avuuyauvunu vai aataru yoke-taiyauvaara yaata utida iyauvaa nnaasu iikiatee. ¹⁸ Ngiengieenoo mmannammanna yoketaama variraivaa puaisa utida teekio ausa nuufa tasipama varira aataruuvu kooyaa vainai gionna kiaapu mmuakiaaya tasipama itaama tirooma variatee. ¹⁹ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruayaso, gionna kiaapu vooya aataru maisivaa ngii iikiai teeda

sa ngiingiiyara yaata utida ngiengieenoo irisai maisaivaa iya mmiatee. Pikikio too fai Anutuuqo ariinoo iyara inna nnannateeno too irisai maisaivaa iya mminaravai. Anutu-uqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Udaanga Anutuuqo tinoo: Maisa mmooriivaa irisai mminaraivo inna niinivai. Fai neenoo irisai maisaivaa iya mminaravaivee, tiivaivee. ²⁰ Kua fafaaraivo itaa kua tiivaara yaata utida aa kua aavaaraatama yaata utida iikiatee. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Fai i nnammutuaivo yeenna rainai yeennaiyauvaa inna mmianee. I nnammutuaivo nnoori rainai nnooriivaa inna mmianee. Fai a inna itaino ivo ausa mmuaararavaa varoo mmamma maisainaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²¹ Aataru maisaivo ngii yaatareevoora oqoo kiatee. Aataru yoketaivaa iida aataru maisaivaa yaatara kiatee.

13

Ngiiingii kieeta ngiiiyara diraiya avaiyauvaa safuuma rikiaatee

¹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari kieeta iyara diraiya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. Hama gioono tikiai iya kieetaya variaavai. Anutuuqoono tikiai iya kieetaya variaavai. Ti kieeta makee variaya Anutuuqoono tikiai variaavai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiaada iikiatee. ² Gioonna kiaapu voovoono ari kieetaiya avaiyauvaa hatokoo hama iyauvaa nnaasu hatokaivai. Anutuuqo iya mmataama kiaikio vai aataruuvatama hatokaivai. Fai gioonna kiaapu voovoono itaama iino too kua pinaivo innaki vainaravai. ³ Yoketaa mmooriivaa iikiaiya hama ngiari kieetaiyara aatuukiaavai. Maisa mmooriivaa iikiaiya iyara aatuukiaavai. Ngia vaidi ngiiiyara haitatuuraivaara aatuuraivaa ngii pikiaatainnee? Mo fai ngia yoketaa mmooriivaa iikio too ivo ngiiiyara kua yoketaivaa tinai rikiaada hama innara aatuukiaaravai. ⁴ Ngia yoketaama variateeraivaara ivo Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varivai. Ivaara mmoori yoketaivaa iikiatee. Mo ngia mmoori maisaivaa iida innara aatuukiatee. Mmoori maisaivaa irisai mmira yaagueeqaivo kutaa tuanaa innasi vaivaara aatuukiatee. Ivo Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo mmoori maisa iikiaiya Anutuuqaa nnannateera irisaiivaa iya mmiivai. ⁵ Ivaaraida ngiingii kieeta ngiiiyara diraiya avaiyauvaa rikiaatee. Sa Anutuuqaa nnannateeraivo ngiisi nninaraivaara nnaasu yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee. Ngii yaata utira yoketaiyauvo ngii giaa ngii miivaugiataama yaata utida iya avaiyauvaa rikiaatee.

⁶ Ii itaama vai aataru ivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. Kieeta vaidiiya gioonna kiaapuuyara iikiaa mmooriivaa Anutuuqoono iya mmuuvaa iikiaivaara ngia takiisa sikauyauvaa yapaavai. ⁷ Ivaaraida takiisa ari vookara ari vookaraiyauvaa ngia iya mmiraiyauvaa safuuma iya mmiatee. Ngii kieetaiya kiaivaugiataama safuuma mmiatee. Itaama iida iya kuaiyauvaa rikiaada iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaatee.

Ngiiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara yoketaakiatee

⁸ Vaidi voovoono irisai ree kiasa mminnaivaa ngii mino too sa mmannammanna ngiiki hokoba suai vakiaivee. Makee tinai irisaiivaa mmiatee. Ngiiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rira aataru ivo inna mmuaa aataruvai nnaasu ngiiki mmanammanna vakiaivee. Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa aikiooma iivai. ⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyauvai vainno ataa kua tunoo: A vaa nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee. Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee. Sa ai seenaiya mminnaiyauvaa mmuara varaanee. Ai seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno i varaatainai sa iyauvaa varaanaraivaara yaata utuane, tuu kuaivaata vo mmaanna tuu kuaiyauvaatama nuunama vai oyaivo ataama vainno tinoo: A aiyaara mmuduuya ruannaneema ai seenaiyaraatama mmuduuya ruanee, tiivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya riraivoono hama iyara mmoori maisaivaa iinaravai. Ivo itaama ari seenaiyara mmuduuya riraivoono fai Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaki vau kua kaanaivaa iinaravai.

¹¹ Ngia variaa suaivaa arinaima teeda rikiaivaara itaama iikiatee. Ii suai ivo hama vuru vaira suaivai. Ngiau diitada avu nnaasu teeda vaidi variaa suaivai. Tauraa

tuanaa ta Yisuunnara kutaavaivee tuu suaivaki Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Anna makee ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaa kaanaivo ti vainima vainoo. ¹² Heenaivo kiisa suai taikaanara iikio patairaivo aa nninoo. Ivaara nnikiai ta upisiivaara iira maisa aataruuyauvaa pikiada suaivau Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa uyu rau kiada yaagueeqama diaaravai. ¹³ Kooyaa suaivau varirayaama nnikiai ta yoketaama variaaravee. Hama ta nuunaida varida kaayau isareera maisaivaa tasipama varida hama ta kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakama varida hama ta titi mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nuaira aataruuvaa iida hama ta vaidiiya avuuyauvunu tomedaivaa iida ti mmamma maisainai variaaravai. Nnikiai ta hama buaaru tida rapida varida hama ti seenaiya teeda kiaara: Teeta itaama variataavaivee, kiaa ta iyara nnannataaravai. ¹⁴ Ngia sa itaama iirama kiada ngii Udaanga Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaa varaatee. Ngiingii mmamma iira aataruuvo ngii iikiatainai ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa varaaraivaara sa yaata utirama kiada pikiaatee.

14

Sa ngii seenaiyara yaata utida kiatee:

Maisama variaano, kiatee

¹ Vaidi voovoono vaa ausa hanigia kioo muaraagama variivo ngia nuunakiaivaki varinai teeda ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida ivo yaata utii kuaivaara sa airi kua tida ivaara inna yapara yaparaida innaki kuaivaa yapaatee. ² Vaidi voovoono Anutuuqaara pinaama yaagueeqainno kutaavaivee kiaa kioo ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivai. Vaidi voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo muaraagama variivoono mmanna yeennaiyauvaa nnaasu nnaivai. ³ Vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa sabi nnaivoono sa vuai vaidiivo hama fayai nnaivaara nniki rakammuaivee. Vaidi hama fayai nnaivoono sa vuai vaidi ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivaara too kiaivee: Inna a mminnamminnaa maisaivaa varaannano, kiaivee. Vaa Anutuuqo innaata maavee kiaa vitaivaara sa itaa kua kiaivee. ⁴ Ari vo vaidivai ngiaammuvai varioo inna mmooi varaivaara a gioononna inna kiannano: A maisama variannakuavee, kiannanee? Ari haitatuura vaidiivoono ivo yaagueeqama varioo muaraagama variivaa taivaivee. Ari Udaanga Yisuu Kirisiiva aikiooma yaagueeqaivaa inna mmino too fai ivo yaagueeqama varinaravai.

⁵ Vaidi voovoono tinoo: Mmuuaa suaivai inna pinaa suaivai mmuakiaa suaiyauvaa yaataravaivee, tikio vo vaidivoono tinoo: Mmuakiaa suaiyauvai mmuaa karaiyauvaivee, tiivai. Ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ii aataru ivaitanaara ngii yaata utiraiyauvo yoketaivaaraata maisaivaaraatama ngii giaa ngii miivaugiataama arinaima rikiada puaisa utida iikiatee. ⁶ Vaidi voovoono mmuaa suaivaara pinaa suaivaivee tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo itaa kua tiivai. Vaidi voovoono ari vookara ari vookarai yeenna fayaiyauvaa nnaivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo nnaivai. Ivo hama sabi nnaivai. Ivo Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaa kioo nnaivai. Vaidi voovoono fayaiyauvaara ooqoo tiivo inna Udaanga Yisuunnara yaata utuoo ooqoo tiivai. Ivoota Anutuuqaara kua yoketaivaa tiivai.

⁷ Gioonna kiaapu voovoono ari variraivaara yaata utuoo hama ariiyara nnaasu varivai. Hama ariiyara nnaasu putivai. ⁸ Fai ta variaaraivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara nnaasu variaaravai. Fai ta putuaaraivo innara nnaasu putuaaravai. Ta variaarannee? Vara ta putuaarannee? Inna ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee. ⁹ Ivaara gioonna kiaapu variayaraata putuayaraatama iya Udaangavai varioo iyara haitatuukiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva putuoo keenaa diitoo variravai. ¹⁰ Mo aaniira a ai seenaivaaki kua pinaivaa yapa kieve maisa kuaivaa inna kiannanee? Mo aaniira a ai seenaivaara nniki rakammuannee? Fai ta mmuakiaaya Anutuuqaa avuuvau kua pinaivaki dikio ivo ti yaparainaravai. ¹¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo: Na variaukaira tida
mmuakiaa gioonna kiaapuuya

ni yuku oyaivaki toorivu yau harada
niiyara kooyaa kiaara:

Inna Anutuuqovee, kiaravaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹² Itaama vaino Anutuuqo ti yaparainara suaivaki ta mmuakiaaya titi variraivaara fai inna kiasa kookieekiaaravee.

Sa mmoori maisaivaa iikiai ngii seenaiya ivaara haruruatee

¹³ Ivaaraida nnikiai titiiyara titiiyara yaata utida kiaara: Maisama variaanoo, tiraivaa pikiaaravee. Ta ii aataru ivaa pikiada aa kua aavaara ta iikiaaravee kiasa kiada iikiaaravai. Ti seena ausa hanigiai voovai haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareevoora tida hama ta vo aataru voovai iikiaaravee. ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva niiki varikiaira tiee na aa kua aavaa arinaima rikiauvai. Hama yeenna fayai voovai ari mmaara haipavai vaivai. Vaidi voovoono yaata utuoo tinara: Ii yeenna fayai ivo haipavaivee, kiasa kioo ivaa nnoo fai mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ¹⁵ Fai a vo yeenna fayai voovai nnaivaara i seena ausa hanigiai voovoono ivaara yaata utuoo haipa mminnaavaivee kiasa kioo ausa mmuaararavai varano ivaara fai hama a innara mmuduuya riraivo aiki vainaravai. I seena ausa hanigiaivaara Yisuu Kirisiiva putuuvaara yaata utuee sa yeenna fayai vooyauvai nneeno rikioo ivo iyauvaara haruruoo koonnama variaivee.

¹⁶ Aataru voovaara a yaata utuee kiannanoo: Inna yoketaa aataruvaivee, kiasa kiee iinai gioonna kiaapuuya koonnama yaata utida kiaara: Inna maisa aataruvaivee, tivoora sa iikianee. ¹⁷ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diravaki variaiya hama yeenna nnooriivaa nnaaravaara variaavai. Iya safuuma varida ausa nuufaivaa tasipama varida sirigaida hara kiada variaaravaara variaavai. Ii sirigaira aataru ivaa Mmannasa Yoketaivoono iya mmiivai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna aataruuvaa itaama iivaara Anutuuqo innara tinara: Na inna tauko ni yoketaanoo, tinai gioonna kiaapuuyaata innara yoketaavaivee kiaravai.

¹⁹ Ivaaraida nnikiai ta ausa nuufaira aataruuvaa purida titiiyara titiiyara tuqinnada varida yaagueeqama variaaravee. ²⁰ Sa yeennaivaara vo aataru vo aataruuyauvaa iikio ivaara Anutuuqo ii mmooriivo maisakiaivee. Mmuakiasa yeenna fayaiyauvaa vaidiia nnaayauvaivee. Itaama vainai ngia yeenna fayai voovai nneekio too gioonna kiaapu voovoono ivaara haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varanaravai inna koonnai aataruvai. ²¹ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera voovoono ngia iikiaivaara harurivoora sa fayavaa nneeda sa vuainavaa nneeda sa vo aataru vo aataruuyauvaa iikiatee. Fai ngia hama itaama iiraida kati varikio inna yoketaa aataruvai. ²² Ii aataru ngiengie iikiasa iyauvaara ngia ngiingii yaatana rikiasa kuaivaa ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie nnaasu rikikio Anutuuqootama nnaasu rikiaivee. Vo aataru voovaara gioonna kiaapu voovoono ari yaataivaudiri tinoo: Yoketaa aataruvaivee, kiasa kioo hama ivaara ariiyara tinoo: Na maisama iikiaunoo, tiivaara Anutuuqo innara yoketaanoo. ²³ Fai ivo ari nnai yeenna fayavaara taara yaata utino ivaa nnai suaivaki Anutuuqo irisai maisaivaa mmiraivo vainoo. Ivo hama Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tiivaara Anutuuqo irisai maisaivaa inna mmunaravai. Gioonna kiaapu voovoono hama Anutuuqaara kutaavaivee tirainno vo aataru voovai iivaara ivo iya mminnamminnaa maisaivaa varavai.

15

Sa ngiingiiyara yaata utiraida ngii seenaiyara yaata utuatee

¹ Ta yaagueeqama variaunnaiya hama titiiyara nnaasu yaata utiraida ti seena muaraagama variaiya mmuaararavauvaa teeta varaaravee. ² Ti seena voovai yoketaama variaiveera ta mmuaavai mmuaavai innara yoketaama iikiokio fai ivo varia roo vioo vioo yaagueeqama varinaravaivee. ³ Mo Yisuu Kirisiiva hama ariiyara yaata utuoo variravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaravai vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa rakanoo raaranoo kiasa kuaiyauvo vaa niyaa vaivaivee, tiivai. ⁴ Ta Anutuuqaa kua fafaaravai rikiaada yoketaama variateeraivaara nnaaru vaidiia Anutuuqaa kuaivaa fafaara reeravai. Ta

ii kua iyauvaa jaarida arinaima rikiada variaunnano mmuaararaivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama varida ivaki vai kuaiyauvaara sirigaida varida kaanaivaara faannaida variateeraivaara vaidiyya nnaaru Anutuuqaa kuaivaa fafaara reeravai. ⁵ Mmuaararaivo tiisi nnikiainnaata ta yaagueeqama variaunna aataruuvaata Anutuuqaa kuaivaara ti yoketai aataruuvaatama oyaivo Anutuuqovee. Ivoono ngii tasipama iinai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaama yaata utida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada Yisuu Kirisiiva ngii vita vitaivaugiataama variateeraivaara na ngiyyara yaaku varaunoo. ⁶ Ngia mmuakiaaya mmuaavaugiataama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara kua yoketaivaa kiateeraivaaraatama na ngiyyara yaaku varaunoo.

Ngari voopinnaiyaata mmayaaya yoketaivaa rikiaaravai

⁷ Yisuu Kirisiiva ngiyyara yoketaimmo ngii tuqinnaineema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida tuqinnaatee. Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveera itaama iikiatee. ⁸ Ivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo kua kua teerama kiooyauvaa nnaaruaa vaidi Aaparahaamainna kua mmuuvo kutaavai vainai kooyaa taateeraivaara Yisuu Kirisiiva Yutayaa vaidiyya mmoori vareera vaidivai variravai. ⁹ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara boo tiraivaara ngari voopinnaiya Anutuuqaara kua yoketaivaa kiateeraivaara ivo Yutayaiya mmoori vareera vaidivai variravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqaara tinoo:

Ivaara na ngari voopinnaiyaki nuaina
aiyara kua yoketaivaa tinaravai.

I nnutuuvo ngiau aapuuvaki vaivaara
na kuaru tinaravaivee.

¹⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo itaa kua tiao vo kuavai tinoo:

Ngia ngiengie voopinnaiyaso,
Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu
Yutayaiya tasipama sirigakiatee.

¹¹ Kua fafaaraivo itaa kua tiao kava vo kuavai tinoo:

Ngia voopinnaa mmuakiaaya
Udaanga Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee.
Mmuakiaa gioonna kiaapuuya
innara kua yoketaivaa kiatee.

¹² Kua fafaaraivo itaa kua tikio kava ivaki Yisayaavaano tuu kua voovai vainno tinoo:

Yesiinna oyaivakidiri
fai vaidi voovai diitaanaravai.
Ivo nnino too Anutuuqo inna tino too
ngari voopinnaiyara dinaravai.
Iyara dinai teeda
ivo iya tuqinnaanaraivaara
faannaida variaaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Ta yoketaama variraivaara faannaira oyaivo Anutuuqovee. Ngia innara kutaavaivee kiaivaara ivo ausa nuufaivaata sirigairivaatama ngii aakiaiyauvaki yapano suvuakuaiveera na ngiyyara yaaku varaunoo. Mmannasa Yoketaivoono ari yaagueeqaivaa ngii mino too ngia Anutuuqaara faannairaivo ngii aakiaiyauvaki vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera na ngiyyara yaaku varaunoo.

*Pauruuso hama aatuurama kioo kuaivaa
yaagueeqama iya kua mmiravai*

¹⁴ Ni seenayaso, vaa na aikiooma ngiyyara yaata utuee rikiauvai. Ngia yoketaama variaavo yoketaa aataruuvo ngiiki suvuakio yaata tinni yoketaivootama ngiiki suvuainno vaikai ngiengieenoo aikiooma ngiingii vita vitaakiaavai. ¹⁵⁻¹⁶ Itaama vaikiainnaata hama na aatuurama kiee aa yanaa aavaki vaa ngia rikiaa kuaiyauvaa kava ngia rikiaateeraivaara na yaagueeqama vo kua vooyauvaara ngii giaa ngii miaunoo.

Anutuuqo niyara yoketaama yaata utuoo ni mmataama kioodoo na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variee ngiari voopinnaiyara mmoori varoovaara hama na aatuurama kiee vo kua vooyauvaatama na ngii giaa ngii miaunoo. Nnaaru vaidiiya Anutuuqaani puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo inna yoketauneema ngiari voopinnaiya ausa hanigiakio Anutuuqo iyara inna yoketaakiaiveeraivaara na iyara mmoori varee mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiauvai. Mmannasa Yoketaivo iya aakiaiyauvaki variivaara iya Anutuuqaaniya variaavai. ¹⁷ Itaama vaikio Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na Anutuuqaa mmooriivaa varee niniiyara mannaka tinee tiee aikiooma nini mannaka tinaravai. ¹⁸ Hama giaa yaagueeqavaura na mmoori varee variee ivaara ngii giaa ngii miee variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki varikiai na ngiari voopinnaiya kuaivaa kiasa mmiee mmooriivaa iikiauikai iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaavai. ¹⁹ Na nuaina variee iya yoosinnaiyauvaki Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaruyauvaa iikiaaduu Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivo kooyaa vauduu iya Anutuuqaa kuaivaa rikiada iiravai. Na itaama iina Yerusareema pikiee viee variee mmayaayaivaa kiasa mmiaaree viee viee mmata Irurikii ivaki oro Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa eeyara kiasa kookieema kieeravai. ²⁰ Hama Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa rikieeraiyasi na viee mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mminaraivaara na mmannammanna ivaara yaata utuauko ni yoketaunoo. Vaidi voovoono vaa toosa hara iya kiasa mmikiai na kava iya kiasa mmivoora na hama rikieeraiyasi kuanaraivaara ni yoketaunoo. ²¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Hama vooyaano innara iya kiasa mmiraiya

fai inna taaravai.

Hama inna kuaivaa rikiaiya

fai arinaima rikiaaravaivee.

Kua fafaarivoono itaa kua tiivai.

Pauruuso yoosinna Rooma kuanara iiravai

²² Na airineetu ngiisi kuanaree kiasa iikiaaduu hama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa rikiaiyesi kuanara mmooriivoono ni atuu ruduu hama na ngiisi viravai. ²³ Anna makee aa mmata aayauvaki ni mmooriivo taikaikiai na airi nuanu ngiisi kuanaree kiaivaara na ngiisi kuanara iina variee faannakiauvai. ²⁴ Na mmata Sipaniaa kuanaree kiau suaivaki fai na kati viee aataruyaa ngii tee kuanara iikiaunoo. Fai na ngiisi viee kiisa suai ngii tasipama yoketaama varinai ngia niyara tuqinnada ni titakiai na aikiooma Sipaniaa kuanaravai. ²⁵ Anna makee na Yerusareema viee Anutuuqaa gioonna kiaapuuya ivaki variayani sikauyauvaatama varee kuanaravai. ²⁶ Maketoniaa variaa ausa hanigieeraiyaata Akaiya variaa ausa hanigieeraiyaatama kua yeena rau kiada sikauyauvaa Anutuuqaa gioonna kiaapu Yerusareema varuuya hama mminnamminnaatauyani kati yapeeravai. ²⁷ Ngiariinoo ivaara itaama kua yeena rau kiada iiravai. Itaama vaikiai iya hama mminnaataiya tuqinnaara aataruuvo ngiariiki vaivai. Yutayaiya Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ngiari voopinnaiyaatama kiasa mmiaivaara ngiari voopinnaiya ngiari mmatayaa diaa mminnaiyauvaa irisai Yutayaiya mmiaarivo inna yoketaa aataruvai. ²⁸ Na aa mmoori aavaa iima taika kiee sikauyauvaa iyani yapidaa varee iya mmi kiee na Yerusareema pikiee Sipaniaa kuanara viee fai aataruyaa na ngii taanaravai. ²⁹ Vaa na rikiauvai. Fai na ngiisi viee hama na kati kuanaravai. Yisuu Kirisiiva niyara inna yoketaikio inna yaagueeqaivo ni suvuaiikai na ngiisi kuanaravai.

³⁰ Ni seenayaso, ngia yaaku vareera suaivaki ni tasipama mmuaavaugiataama niyara yaagueeqama Anutuuqaata kua kiateeraivaara na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipaivaaraatama Mmannasa Yoketaivo ti tasipaikiai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunnaivaaraatama na yaagueeqama ngii giaa ngii miaunoo. ³¹ Na Yutayaa yoosinnaiyauvaki vinai hama ausa hanigieeraiya ni mmaara iikiainnaata na kati kuanaraivaara yaaku varaatee. Yerusareema variaa ausa hanigieeraiyani na sikauyauvaa varee iya mminai teeda iya ngiari ausaiyauvaa ni mida aikioovaivee kiaravaara yaaku varaatee. ³² Iya itaama iikiai Anutuuqo yaata

utiivaugiataama na iya pikiee sirigama ree ngiisi vinai teeda ngia yoketaama ni tasipama varikiai na ngii tasipama sirigainaraivaara yaaku varaatee. ³³ Anutuuqo ausa nuufaivaa mmiraivoono ngii tasipama variaiveera na yaata utuaunoo. Kua kutaa.

16

Pauruuso ari seenaiyara yaata utuoo boo tiravai

¹ Ti seena gionna voovai nnutuuvo Piibiinnara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivo Segeriaa yosinnaivaki variaa vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiaiya tasipama varioo Anutuuqaa mmoori varaivai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara Anutuuqaa gionna kiaapuuya iikiaaneema innara iida tuqinnaatee. Ivo kaayau gionna kiaapuuya tuqinnoo niyaraatama tuqinnaivaara fai ivo ngiiyara mmoori varano rikioo inna mmuaaranai inna tasipama iikiatee.

³ Ni tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gionna kiaapuuvaitana nnutuu-vaitana Pirisikauya Akuiraayara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ⁴ Ivaitana hama ngiari mmammaivaitanaara yaata utiraida niyara pinaama yaata utuaivaara ivaitana putida fanniima kiaavai. Ivaitanaara pinaama ni yoketaunoo. Hama nene nnaasu ivaitanaara kua yoketaivaa kiauvai. Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaitanaara kua yoketaivaa kiaavai. ⁵ Vaa ausa hanigieeraiya ivaitana nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

Ni seena vaidi na innara mmuduuya ruauvaa nnutuuvo Epainitiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivannaadee Asiaa mmataivaki Yisuu Kirisiinnara toosa hara kutaavaivee tiravai. ⁶ Na Mariaannara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ivo ngiiyara pinaama mmoori vareeravaivee. ⁷ Adaronikiiya Yuniiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ivaitana ni seena Yutayaa vaidivaitana ni tasipama oovi nnauvaki hara kiada variravai. Ivaitanannaadee ni tauraa ngiari ausaivaitana hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Vaa kua varada nuaira vaidiiva ivaitana arinaima tooduu vaidi nnoonnavaitana variravai.

⁸ Abiriataannara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva innaki variivaara na innara pinaama mmuduuya ruaunoo. ⁹ Ti tasipama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai Uruapaanaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Ni seena na innara mmuduuya ruau vaidivai Setekiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. ¹⁰ Apereennara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Mmuaararaiivo innasi vauvaa ivo yaataroo Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama duuvo kooyaa vaivaivee. Arisoburuunna nnauvaki hara kiada variaiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹¹ Ni seena Yutayaa vaidi Herotioonaara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Narasisiinna nnauvaki variaa vaa ausa hanigieeraiyara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹² Udaanga Yisuu Kirisiiva Turupainaya Turupoosayaki varikiai ivaitana inna mmoori varaivaara na ivaitanaara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. Ti seena gionna voovai ta innara mmuduuya ruaunnaivaa nnutuuvo Peresiinnara na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara inna kiaa mmiatee. Vaa ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriiva yaagueeqama kioo iivaivee. ¹³ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriiva yaagueeqama iira vaidi Rupuunnaraata inna kaano niyara ni maapuuee kiaa tuqinnoovaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmiatee. ¹⁴ Asukiritiiva Perekoova Heremeeva Patoropaava Heremaavainnaraata iya tasipama variaa vaa ausa hanigiaiaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee. ¹⁵ Pirorokaaso Yuriaava Neriaavainnaraata Neriaanna nnunnaivaaraatama Oribaannaata Anutuuqaa gionna kiaapuuya iya tasipama variaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmiatee.

¹⁶ Ngiingii teeda ngiingii teeda kiai suaivaki ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida yaaku rumisiatee. Yisuu Kirisiinnara vaa ausa hanigieraiya vo yoosinna vo yoosinna Anutuuqaara nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Pauruuso nnaagiai tuanaa kuaivaa

iya kiasa mmiravai

¹⁷ Ni seenayaso, na yaagueeqama kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Gioonna ki-aapu vooya ngii nuuna aakiaivaki vo yaata utiravai yaata utuduu vooyaano ngiari voovaugiataama yaata utiravai. Iya itaama iikiai ngia koonnama varivoora tuqinnama iya haitatuukiatee. Vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaiyaata iya itaa kua kiaani airi yaata utuaavai. Neeta ni seenaiyaatama ngii giaa ngii miaanna kua vooyauvaara iya oqoo kiaavai. Sa iya kuaivaa rikiaatee. Ngiingii yaatu pikiaatee. ¹⁸ Itaama iikiaiya hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmoori varaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara yaata utida mmoori varaavai. Iya yamaa kua yamaa kua kiasa rada memeyayaa vakia rada unnakua unnakua kiaani teeda vueennakiaa gioonna kiaapuuya rikiada kutaavaivee kiaavai. ¹⁹ Ngia mmayaaya yoketaivaa rikiada Yisuunna mmooriivaa yaagueeqama iida variaani ivaara mmuakiaa gioonna kiaapuuya rikiavaara na ngiiyara pinaama sirigakiaunoo. Ngia yoketaa aataruuyauvaara tinni yoketaiyauvaa varada maisa aataruuyauvaara yaata vueennakiateeraivaara na ngiiyara yaata utuauko inna yoketaivai. ²⁰ Anutuuqo ausa nuufaivaa mmiraivoono fai kiisa suai Sataangaa raa raputu kinai ngia innayaa nookiaaravai.

Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²¹ Ni tasipama mmoori vareera vaidi Timotiivaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Rukiiva Yasoono Sosipataraavainna ni seena vaidi Yutayaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Pauruuso ni tikiai na Teretiivaano aa yanaa aavaa rauvoono ta mmuaakaraama ausa hanigiaunnaivaara neetama ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²³ Aavakinnaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya Gaiyaasaa nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaavai. Ivoono niyaraata iyaraatama tuqinnaivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Aa yoosinna aavakinnaaya sikauyauvaa haitatuura vaidi Erasataavaata ti seena vaidi Kuarataavaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. ²⁴ (Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.)

Nnaagiai tuanaa Pauruuso Anutuuqaara kua

yoketaivaa tuoo yaaku vareeravai

²⁵ Anutuuqaa nnutuuvaa ta ngiau aapu yapaaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiee variaunoo. Ngia ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. Nnaaru hokoba suai ii mmayaaya ivo hataumaki vauvo aanna makee kooyaa vaivaa ngia rikiada ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama diaaraivaara Anutuuqo yaagueeqaivaa aikiooma ngii minaravai. ²⁶ Forofetaiya fafaara roovaudiri aanna makee ii kua kutaa ivo kooyaa vainoo. Mmuakiaaya ii kua ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiasa iikiaaraivaara Anutuuqo tupatupaa variraivoono tikiai mmuakiaa mmatavau variaiya rikiavai.

²⁷ Anutuuqo ari mmuaavoono nnaasu tinni yoketaa ari vookaraivaa varaivai. Yisuu Kirisiiva uuvaara ta mmuakiaa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa nnutuuvaa tupatupaa ngiau aapu yapaaravee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyani fafaara reeravai. Ivo aa yanaa aavaa roo gioonna kiaapuuya koonnama Yisuunnara nuunauyauvaki uuvaara ivo reeravai. Mo Pauruuso ariinoo Yisuunnara nuunaira aataru mmooriivaa iyasi uuvaara gioonna kiaapuuya itaama uduu ivo aa yanaa aavaa reeravai. Koridii yoosinnaivo pinaa yoosinna tuanaavai vauduu kaayau gioonna kiaapuuya vo mmata vo mmataiyauvakidiri numa ivaki variravai.

Aa yanaa aavaki vai kuaivo ataama vaivai. Pauruusaaki pinaa ausa mmuaarareeraivo vauvaa oyaivo kaayakaayau kuaiyauvoota sabi heera aataruuvootama vaa ausa hanigioo gioonna kiaapuuyaki vairavai. Itaama vauduu kaayau yaparairiyauvo nnaata vaati vareera aataruuyauvaara iya yaata utiraiyauvaki vauduu vaa ausa hanigiooya ngiari nuunaiyauvaki uuvaaraatama Mmannasa Yoketaivo kati iya mmuu aataruuyauvaaraatama putuaiya kava diitaara aataruuvaaaraatama tuuvaara Pauruuso tunoo: Mmuakiaa yaparaira iyauvaa fai mmayaaya yoketaivoono kooyaa irisaiyauvaa tinaravaivee. Pauruuso tinni ruaa vaidiivoono itaa kua tiravai.

¹ Na Pauruusoono aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Sosoteenoono ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko vaidi voovoono ngiini fafaarainoo.

² Ngia vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Koridii variaya Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaraa ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaano. Vaa Anutuuqoono ngii maavee tikiai ngia inna gioonna kiaapuya variaano. Ngieetama mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaano. Iya Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiita tiita ti Udaangavai varinoo.

³ Ti Napoova Anutuuqoota Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivara na yaata utuaunoo.

Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaraa ngia yoketaama variaano

⁴ Ngia ausa hanigieera suaivaki Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaraa Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama iivara na makemakee innaata kua tiee ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia inna yaagueeqa ari vookaravara variaivara mmuakiaa tinni yoketaiyauvo ngiiki vaikiai ngia ivaraa kua kookieeda variaano. ⁶⁻⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinaraivara ngia faannaida variaano. Ngia itaama variaa suaivaki Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo yaagueeqama ngii aakiaana vaivara Mmannasa Yoketaivoono yoketaa aataruuyauvaa kati ti mmiiyauvaara hama ngia buaakiaano. Vaa ii aataru iyauvo ngiisi vainoo. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki sa mminnamminnaa maisa vooguta ngiiki vakiaiveeraivara ivo mmuakiaa sui yaagueeqama ngii utua roo vioo ngia taikeera suaivaki fai ivo mmannammanna ngii utinaravai. ⁹ Ngia Anutuuqaa Mmaapuuvaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama yoketaama variateeraivara ivo ariinoo ngii maavee tiravai. Ngii maavee tuuvoono hama ngii pikieerainno fai mmannammanna ngii utinaravai.

Ausa hanigaiya mmuaavau variateeraivara Pauruuso tiravai

¹⁰ Ni seenayaso, na ti Udaanga Yisuunna mmoori varauvoonora tiee na yamayamaa kuaivaa ngii giaa ngii miaunoo. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaata mmuaa tinnivai varada mmuaa kuavai kiatee. Sa ngiikidiri vooya vo yaata vo yaataivaa utida voovau varikiai vooya voovau variatee. Ngia mmuaavaugiataama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngia iikiaaree kua aataruuvara mmuaavaugiataama yaata utida iikiatee. ¹¹ Ni

seenayaso, gionnaivaa nnutuuvo Koroqiinna nnauvaki variyaiya ngia iikiaa kuaivaa vaa kooyaa ni giaa ni miaani na rikiauvai. Ngiiikidiri vooyaano ngiariiki ngiariiki buaaru kiaivo vainoo. ¹² Na itaa kua kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ngia mmuaavai mmuaavai ari vo yaata vo yaataivaa utida kiaanoo. Voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Petoroosaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiivai. ¹³ Mo ngia dataama yaata utidaida kiaannee? Yisuu Kirisiiva hapaunno airi vaidivainno variinnee? Ai hameetavee. Vo na Pauruusionna ngiiyara yatari sagaivau putuaannee? Ai hameetavee. Vo ngia Pauruusaa ni gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apuunnee? Ai hameetavee. ¹⁴ Hama na vooya vooya nnoori apuaivaara na rikiauko ni yoketaunoo. Na taaravaitana Kirisipiyya Gaiya nnaasu nnoori apiravaivee. ¹⁵ Gionna kiaapu voovoono ngiiyara tinara: Pauruusaa gionna kiaapuya varuduuda iya nnooriivaa ngii apiravaivee, tivoora hama na vooyaata nnoori apiravai. ¹⁶ O vaa na Sitipaanaata inna nnauki varuuyaata nnoori apiravaivee. Na vooyaata vaa nnoori apiravainnee? Vara hama na nnoori apiravainnee? Vaa na vueennama kiaunoo. ¹⁷ Hama nnoori apuaneeraivaara Yisuu Kirisiiva ni titeeravai. Ari mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kua mmianeeraivaara ni titeeravai. Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivo kuminayaa vaivoora hama na vaidi tinni ruaiya ari vookaraama tiraivaugiataama mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miauvai. Na mmanna vaidivoono ngii giaa ngii miauvai.

Anutuuqaa yaagueeqaivoota tinniivootama Yisunnaki vaivai

¹⁸ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaara ikiana kuaaraiyaano ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri ti vitoo yoketaivau yapa kiaikiai variaunnaiya yapooma ta mmannammanna variaaraiyaano ivaara kiaunnaano: Anutuuqaa yaagueeqa tuanaavaivee, kiaunnava. ¹⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Anutuuqo tuu kuaivaa tinoo:

Tinni ruaiya tinniyauvunu
kua yoketaiyauvo vaiyauvaa
fai na rugaanaravai.

Yanaa teeraiya kua arinaima rikiaiyauvaa
na tino too kuminayaa vainaravaivee.

²⁰ Kua fafaaraivoono itaa kua tiivaara mo tinni ruaiya deevakiida variaannee? Mo yanaa taiya deevakiida variaannee? Aa mmata aavau varida ngiari yaatara ngiari yaatarama kua kaiya deevakiida variaannee? Iya hameeta variaavai. Tinni ruaiya mmanna mmatayaa diaa kuaiyauvo iya tinniyauvunu vaiyauvo mmanna kumina kuayauvai vaivaara vaa Anutuuqo ti vitaivaivee.

²¹ Anutuuqo tinni vairivoono tuduu vaidiyya ngiari tinniyauvakidiri hama yopeema inna teeda rikiaarivootairavai. Itaama vauvaara Anutuuqaara kutaavaivee tiraiya ivo iya vitoo yoketaivau yapoo aataruuvaara inna yoketauduu kooyaa yapeeravai. Mmayaaya yoketaivaara vooya unnakuavaivee kua mmayaayaivaa ta vooya kua mmi-aunnani rikiada kutaavaivee kaiya Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Yutayaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa mmooori ari vookara ari vookaraivaa ti taataikiai taaravaivee kiaavai. Ereengaa gionna kiaapuuya tinni yoketaivaa varaarivaara kiaavai. ²³ Mo teenoo Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa gionna kiaapuuya kua mmiaunnaano. Ii mmayaaya yoketaivaara Yutayaiya kiaanoo: Ti mmamma maisai kuavaivee, kuaani Ereengaiya ivaara kiaanoo: Sabi kuavaivee, kiaavai. ²⁴ Anutuuqo iya maavee tira gionna kiaapu Yutayaiyaata Ereengaiyaatama ii mmayaaya ivaara iya kiaanoo: Yisuu Kirisiiva inna Anutuuqaa yaagueeqaivovee. Ivoono inna Anutuuqaa tinni yoketaivovee, kiaavai. ²⁵ Anutuuqaara kumimakavaivee kiaivo tinni yoketaavai vainno vaidiyya tinniyauvaa yaataravai. Anutuuqaara muaraagavaivee kiaivo yaagueeqavai vainno vaidiyya yaagueeqaivaa yaataravai.

²⁶ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii maavee tuu suaivaki ngii variraivo datainnee? Mmatayaa diaiya ngii taani ngia patakiangioono tinni yoketaa ruaaya variaani patakiangioono yaagueeqa kieetaya variaani patakiangioono ngiari kieeta udaangaivaa oyaivakidiri diitaavai. ²⁷ Gioonna kiaapu tinni vairaiya mmamma maisakiateeraivaara gioonna kiaapu mmatayaiya iyara tinni kumimakayavee kaiya Anutuuqo iya mmataama kaiyai. Gioonna kiaapu yaagueeqama variyaiya mmamma maisakiateeraivaara Anutuuqo iya muaraagayavee kaiya mmataama kaiyai. ²⁸ Mmatayaa diaa gioonna kiaapuuya yaata utida kiaanoo: Yoketaavaivee, kiaivo taikaiveeraivaara iya maisayavee kaa kumina hama ngii nnutuataainoo kaiya Anutuuqo mmataama kaiyai. ²⁹ Sa gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau ariiyara mannaka kiaiveeraivaara ivo ivaara itaama iivai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. ³⁰ Anutuuqoono tikio Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia karaasaya variaavai. Anutuuqoono tikio Yisuu Kirisiinna tinni yoketaivo tiiki vaikiyai ta tinni yoketaivaa varaunnvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta Anutuuqaa avuuvau safuuma varida inna gioonna kiaapu tuanaaya variaunnano Yisuuva ari kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiyai ta kati mmamma dummukiara variaunnvai. ³¹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovoono ariiyara mannaka tinaree kaa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuuqaara nnaasu mannaka kiaivee, tiivai.

2

Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na ngiisi kuaa suaivaki Anutuuqaa kua mmayaayaivaa na ngii kaa kookieena ngii giaa ngii minaree kaa hama na vaidi tinni vairivaanikaraama mmuaararoo kuaivaa hama ngia rikiaivaa ngii giaa ngii miravai. ² Na ngiisi variaa suaivaki vaa na yaata utuee teerama kiaivaugiataama nnaasu yaata utiravai. Hama na vo mminnaavaara yaata utirama kiee Yisuu Kirisiinnaraata ivo yatari sagaivau putuuvaaraatama nnaasu yaata utiravai. ³ Na ngiisi kuaa suaivaki na muaraagaina kaayauma aatuuna biribiriiravai. ⁴ Na biribiriina hama nini kuaivaata nini mmayaayaivaatama vaidi tinni vauvaanikaraama yaagueeqama ngii giaa ngii miravai. Hameetaavee. Anutuuqaa Mmannasaivoono yaagueeqaivaa ni muduu na ngii giaa ngii miaaduu oyaivo kooyaa vauduu ngia arinaima rikieeravai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo hama vaidiyya tinniiyauvunudiri vairainno Anutuuqaa yaagueeqaivaura vakiaiveeraivaara na itaama ngii giaa ngii miravai.

Anutuuqaa Mmannasaivo tinni yoketaivaa

ti mmivaivee

⁶ Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadada koovayakiaiya ti tinniki vai kuaivaa ta iya kaa mmiaunnvai. Hama mmatayaa diaiyasidiri ii tinniki vai kua ivaa ta varada iya kaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiyasidiri hama ta ivaa varada iya kaa mmiaunnvai. Mmatayaayara diraiya yaagueeqaivo fai taikaanaravai. ⁷ Hama ta itaama iya kaa mmirama kiada Anutuuqaa tinniki vai kuaivo hataumaki vaivaa iya kaa mmiaunnvai. Hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta yoketaama inna tasipama variateeraivaara Anutuuqo ii kua hataumaki vau kua ivaa mmuaanaa tiyara mmataama kioo tiravai. ⁸ Aa mmata aavau diaa gioonna kiaapuuyara duuyaano hama Anutuuqaa tinniki vau kuaivaa rikieeravai. Iya ii kua ivaa vaa rikiotiri. Hama iya Udaanga Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaa varoovaa yatari sagaivau hootirivee.

⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Hama avuuvaadiri teeda
hama yaataivaadiri rikieera aataruuvaatama
hama vaidiyya ivaara yaata utida kiaanoo:
Fai vainaravaivee, kaa aataruuvaatama
Anutuuqaara mmuduuya riraiyara
ivo iyara ivaa teerama kieeravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁰ Ii kua ivo hataumaki vauvaa Anutuuqoono tuduu Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ti kiasa ti mmiravai. Mmannasa Yoketaivoono mmuakiasa kua mmoori aataruuvaa arinaima taivai. Anutuuqaa aakiasa tuanaivaki ari yaata utiraivo hataumaki vaivaatama vaa taivai. ¹¹ Gioonna kiaapu mmatayaa diaivo ari yaata utii kuaivaa ari mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. Hama voovootama rikiaivai. Mmuaikaraama Anutuuqo yaata utii kuaivaa ari Mmannasaivoono nnaasu rikiaivai. ¹² Hama ta mmata aavau diaa mmannasavai varaunnavai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo kati tiyara iivaara ta arinaima rikiaateeraivaara ivoono Mmannasaivaa titaa kioodoo tuuvaa ta varaunnavai.

¹³ Ivaaraida gioonna kiaapu vaa Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa varaiya ta Anutuuqaa kua kutaivaa iya kiasa mmira suaivaki hama ta vaidiiya ngiari tinniki vai kuaivaa ti kiasa ti mmiaivaa iya kiasa mmiaunnavai. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivoono ti kiasa ti mmira kuaivaa nnaasu iya kiasa mmiaunnavai. ¹⁴ Hama Mmannasa Yoketaivo inna aakiasana variivo hama yopeema Anutuuqaa Mmannasaivo inna kiasa mmii kuaivaa rikioo too varaivai. Hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivaara hama arinaima too rikiaivai. Ivo ivaara tinoo: Sabi kuavaivee, tiivai. ¹⁵ Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono mmuakiasa kua mmoori aataruuvaa oyaivaara arinaima too rikiaivai. Hama kumina gioonna kiaapu voovoono yopeema ivo ii aataruuvaa arinaima too rikioo ivaara inna yoketaavaivee tioo maisavaivee tinaravai. ¹⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mo gioono Udaanga Anutuuqaa
yaata tinniki vai kuaivaa too rikioo
aikiooma kua voovai inna kiasa mminarannee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mo ta Yisuu Kirisiinna yaata tinniki vai kuaivaa varaunnavai.

3

Vaa ausa hanigieeraiya inna iya Anutuuqaa mmoori vareeraiyavee

¹ Ni seenayaso, na ngii tasipama variaa suaivaki Mmannasa Yoketaivo iyaki varuuyaata na kua kiasaneema hama na ngiita itaama kiee kua tiravai. Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utiraiyavee kiasa kiee na ari vookaraama ngiita kua tiravai. Ngia ii suai ivaki Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuu suaivaki ngia varuuvo nnaakara meediiya roosiima variravai. ² Hama ngia yopeema rikiaaraivaara nnaamma suuyaivaa nneeraivaa roosiima na tadadama kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama na yaagueeqa yeennaivaa nneeraivaa roosiima kua kaanaivaa ngii giaa ngii miravai. Ngia homooda itaavai nnaasu variaano. ³ Ngia homo mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utida iida variaivaara aanna makee fai hama ngia yopeema rikiaaravai. Ngia vo vaidi vo vaidiiya iikiasa mmooriiyauvaa taavo ngii iikiataivai vaikai iyauvaara ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda varida ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida variaavai. Ivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya varida mmatayaa diaa aataruuyauvaara yaata utu kiada vaidi iikiaivo kooyaa vainoo. ⁴ Mo ngiikidiri voovoono tinoo: Na Pauruusaa vaidivai variaunoo, tikio voovoono tinoo: Na Aporoonna vaidivai variaunoo, tii kuaivaara ngia homo mmatayaa diaa gioonna kiaapuya variaano.

⁵ Mo Aporoova dee vaidivainnee? Na Pauruuso dee vaidivainnee? Mo ta kati Anutuuqaa mmoori vareera vaidivaitana variaunnaano. Teenoo mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia Anutuuqaa kutaavaivee tiravai. Ta Anutuuqaa mmoori varaunnaivaitana ta mmuaavai mmuaavai Udaanga Anutuuqo ti mmuuvaugiataama mmoori varaunnavai. ⁶ Anutuuqaa kuaivaa neenoo yeenna uruuvaa roosiima hau utuauko Aporoovaano nnooriivaa vita roo tusaikio Anutuuqoono iikio uruoo kaanaivai. ⁷ Hauvaa utira vaidiivo mmanna vaidivai. Nnooriivaa tuseera vaidiivo mmanna vaidivai. Anutuuqoono iikio yeennaivo uruoo kaanaivo vaivai. ⁸ Hauvaa utiraivoota nnooriivaa tuseeraivootama hama ari vookaraivaitana variaavai. Mmuaakaraivaitana variaavai.

Ivaitana mmuaavai mmuaavai mmooriivaa iikiaivaugiataama Anutuuqo irisaivaa safuuma ivaitana mminaravai. ⁹ Teenoo nuunama Anutuuqaa mmoori mmuaavai vareera vaidivaitana variaunnani ngieenoo Anutuuqaa mmataivaa roosiikiaaya variaanoo.

Ngieenoo Anutuuqaa nnauvaa roosiikiaaya variaanoo. ¹⁰ Anutuuqoono ari yaagueeqaiva ni mikiai na ivaudiri hara vee mmooriivaa varee safuuma nnauvaa heekeera vaidivai roosiima na kuabaivaa hara kiauko vaidi voovoono ivaudiri nnauvaa heeka kioo varivai. Itaama vaineema vaidiia mmuaavai mmuaavai ivaudiri ari heekaanaravaa tuqinnama too rikioo heekaivee. ¹¹ Vaa Anutuuqo mmuaa kuabaivai nnaasu Yisuu Kirisiinna hara kieeravai. Hama vaidi voovoono yopeema vo kuabai voovai kava haraanaravai. ¹² Mo ii kuabai ivaudiri vooya yaagueeqa sikau gooraivaadiri nnauvaa heekakiai vooya yaagueeqa sikau sirivuaivaadiri nnauvaa heekakiai vooya kaayau sikaunnaadiri yookaama kiada vareera yaagueeqa sikau ari vookaraiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya yatariiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya tausiiyauvaadiri nnauvaa heekakiai vooya kannugia apuuyauvaadiri nnauvaa heekaanaravai. ¹³ Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari iikiaa mmooriyauvaa kaanaiyauvo fai kooyaa vainaravai. Fai ikaivo taa taika kioo teeno ngiari mmooriyauvaa kaanaiyauvo yoketaayauvainnee vara maisaiyauvai fai kooyaa vainaravai. ¹⁴ Mo fai vaidi voovoono kuabaivaudiri nnau heekeera mmooriivaa ikaivo teeno hama taikeera homo vaino too fai Anutuuqo irisai yoketaivaa inna mminaravai. ¹⁵ Mo fai vaidi voovai mmooriivaa ikaivo taa taika kino too fai ivo hama irisai yoketaivaa varano Anutuuqo kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai. Vaidi voovoono vaidi voovai ikaivakidiri utu raririima kati naatau yapeeraivaa roosiima Anutuuqo fai kati inna vitoo yoketaivau yapaanaravai.

¹⁶ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqaa nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaiya ngia variaavo inna Mmannasaivo ngiiki varivai. ¹⁷ Fai gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa nnau pinaa nuunairaivaa maisa mmooriivaa iino fai Anutuuqo inna ruputino putinaravai. Anutuuqaa nnau pinaa nuunairaivo yoketaa tuanaavai vaivaara ivo itaama iinaravai. Mo ngieenoo inna nnau pinaa nuunairaivaa roosiikiaaya variaanoo.

¹⁸ Sa gioonna kiaapu voovoono ariiyara unnakua tioo variaivee. Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmatayaa diaa aataruuvugiataama iinno ariiyara yaata utuoo tinara: Na tinni vairavovee, tinaraivo mmatayaa diai yaavuuyauvunu yaata duunavai variaivee. Fai kutaa tuanaa tinni ruaavai varinaraiavaara itaama variaivee. ¹⁹ Mmatayaa diaa aataruuyauvaara mmatayaa diaiyaano kiaanoo: Tinni ruaivovee, kua aataruuyauvo Anutuuqaa avuuvau yaata duunaiya iira aataruyauvai vaivai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Tinni ruaiya unnakua aataruuyauvaa hatauma kiadaata iida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta tinni ruaayavee, kiaiya fai Anutuuqo kobeava roosiima iya utinaravaivee, ²⁰ tikio kua fafaara voovai vainno tinoo: Vaa Udaangaivo rikiaivai. Ngiariiyara ta tinni ruaayavee kiaiya yaata utira kuaivo kumina kuavaivee. Kua fafaaraivoonoo itaa kua tiivai. ²¹ Itaama vainai sa gioonna kiaapu voovoono vaidiia iikiaivaara iya mannaka kiaivee. Vaidiiaata mmuakiaa kua mmoori aataruuyauvootama ngiiniyauvaivee. ²² Na Pauruusoota Aporoovaatama Petoroosoota aa mmata ta variaunna avootama variraivoota putiraivootama aanna makee vaiyauvoota nnaagiai vainaraiyauvootama ngiiniyauvaivee. ²³ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavo Yisuu Kirisiiva Anutuuqaanivai varinoo.

4

Pauruusainna Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyavee

¹ Ngia ti teeda tiyara ataa kua kiatee: Anutuuqo hauma kioo kuaivaara haitatuuda Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyavee, kiatee. ² Fai vaidi voovoono haitatuura vaidivai varinee tioo ari mmoori nakaarivo tiivaugiataama sa pikieerama kioo safuuma haitatuuma taa roo vioo varioo mmooriivaa iikiaivee. ³ Mo fai ngieetaata vo gioonna kiaapuuyaatama niyara yaata utida kiaara: Yoketaa mmoorivai iivaivee, kiaarannee? Vara niyara yaata utida kiaara: Maisa mmoorivai iivaivee, kiaarannee? Ngieetaata

iyaatama itaa kua kiaaraivaara hama na ivaara yaata utuaunoo. Mo neneenoo hama nini variraivaara maisavaivee yoketaavaivee kiaunoo. ⁴ Mo na rikiauko hama ni yaata utiraivo na koonnama variaua kua voovaara niita kua tiivai. Itaama vaikiainnaata hama na neneenoo niniyara yaata utuee kiaunoo: Na Anutuuqaa avuuvau yoketaama variaunoo, kiau vai. Yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparainaraivo inna Udaanga Yisuu Kirisiivavee. ⁵ Ivaara sa ngiengieenoo nnaammaratu gioonna kiaapu voovai yoketaa mmooriivaa vareeraivaaraata maisa mmooriivaa vareeraivaaraatama yaparakiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva sui nnaagiai tiinara suaivaki ivoono yaparainaraivaara nnaasu faannakiatee. Fai ivaano gioonna kiaapuuya hatauma upisiivaki iikiaa mmooriyauvaata yapooma iya iikiaara mmooriyauvaara yaata utuaa kuaiyauvaatama kooyaa yapaanaravai. Ii sui ivakiinno fai Anutuuqo gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaivaugiataama safuuma kua yoketaivaa iyara tinaravai.

⁶ Ni seenayaso, ngiiyaroo tieena na ii kua ivaa niniyaraata Aporoonnaraatama kiaunoo. Ngia tiiyaadiri arinaima teeda Anutuuqaa kua fafaaraivo vaivaa tuqinnama rikiaateeraivaara na itaa kua kiaunoo. Sa ngiengieenoo ngiingiiyara yaata utida ngiingii seena voovaara yoketaavaivee kia kiada innara nnaasu mannaka tida voovaara maisavaivee kia kiada innara nniki rakammuateeraivaara na itaa kua kiaunoo. ⁷ Mo gioonoo ngii tikiai ngia ngii seenaiya yaataraara iikiaannee? Ngia mmuaakaraama variaano. Ngiiisi vai mminnaa mmuakiaayauvai gioonoo ngii mivainnee? Anutuuqoonoo ngii mivaivee. Ngia kutaa iyauvaa innasidiri kati varaivaara ngia aaniira ngiingii mannaka tida kiaano: Ta teteenoo iikiaunnavaivee, kiaannee? Inna ngia koonnai kuavaida itaa kua kiaano.

⁸ Ngia Koridii variyaiya yaata utida kiaano: Vaa Anutuuqaa aataruuvaa aikiooma ta taa taika kiaunnaano, kiaavai. Ngia itaa kua kiaa kiada kieeta nnoonnaya varida ti yaataraannee? Hama yopeemavee. Ngia kutaa kieeta nnoonnaya variaatiri. Ta ngii tasipama kieetaya variaaraivaara ni yoketaitirivee. ⁹ Na yaata utuee rikiauko ta kua varada nuaira vaidiia Anutuuqo nnaagiai aduooma ti yapaivai. Vaidiia vaa kua yeena rau kiaani putuaara iikiaa vaidiia roosiima ta variaunnaano. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaata aangeraiya avuuyauvunuaatama iya ti rupertuaara iikiyaiya ta variaunnaano. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyara tidaida ta inna mmooriivaa varaunnani gioonna kiaapuuya tiyara kumimakayavee kiaavai. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia ngiingiiyara tinni ruaayavee kiaavai. Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaavaivee kiaavai. Iya tiyara nniki rakaida ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaavai. ¹¹ Ta varia rada nnidada aa sui aavaki ti yeenna raikio ti nnoori raikio ti uyira rairaiyauvo vaa tapasioo nnisiikiai iya ti vata rada ti rupertua rada kuaavo hama ti nnaunnaataikiai ta sabi varia rada nuaida varida variaunnaano. ¹² Ta titi yaakuuyauvaadiri yaagueeqama kiada mmooriivaa varaunnaano. Iya ti rakanoo raaranoo kiaaniaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa kiaunnaano. Iya mmuaararai aataruuyauvaa ti mmiaaniaata ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ¹³ Iya tiyara unnakuavai kiaaniaata teenoo iyara yoketaa kuaivaa sai kiaunnaano. Aa mmata aavau diaa aayaa tiyara kiaano: Ngia yaapasiiyauvaa roosiima kuminaya variaano, kiaa kiada mmoori maisaiyauvaa ti iima rada nnidada aanna makee homo itaama nnaasu iikiaano.

¹⁴ Hama ngia mmamma maisakiaaraivaara na itaa kua kiau kua ivaa itaama ngiini fafaarakiaunoo. Vaidiivo ari nnaakaraiyara mmuduuya ruaineema ngia ni nnaakaraiya na ngiiyara mmuduuya ruee ngii giaa ngii miauvaara itaama ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Kaayau gioonna kiaapuuyaano Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii mida ngiiyara haitatuuda variaano. Mo ngii ghookiiaa hama kaayauma variaano. Na tauraa toosa hara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikioovaara na ngii gioova mmuaavai variaano. ¹⁶ Ivaaraina na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii mmiee kiaunoo: Na variauvadiri teeda ngieeta itaama iikiateera kiaunoo. ¹⁷ Ngia itaama variateeraivaara na Timotiinna ngiisi kuaiveera titee variaano. Na Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa inna kiaa mmiaaduu ivo rikioovaara ni

maapu tuanaavai roosiima varikiai na innara pinaama mmuduuya ruauvai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa hama pikieerainno yaagueeqama varai ngiaammuaувai varivai. Yisuu Kirisiinna aataru karaasaivaa na iina variee gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variyaiya kiaa mmiau mmayaayaivaa fai ivo kava ngii giaa ngii minaravai.

¹⁸ Ngiiikidiri vooyaano yaata utida kiaanoo: Pauruuso hama tiisi nninaravaivee, kiaa kiada ngiariiyara mannaka tida variaavai. ¹⁹ Fai Udaanga Anutuuqoono ni tinai na kiisa suai ngiisi kuanaravaivee. Fai na viee neneeno ngiariiyara mannaka kiaiya kuaivaa hama na ivaa nnaasu rikiaantaravai. Fai na viee iya iikiaa yaagueeqaiyauvaatama tee rikiaantaravai. ²⁰ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo hama mmanna kuavaivee. Inna yaagueeqa aataru tuanaavaivee. Fai ta yaagueeqama iidada ta ivaa varaaravai. ²¹ Ngia dee aataruvai na ngii iikiaiveeraida kiaannee? Vara na yauvaa varee ivaadiri ngii ruputuee ngii safuunaraivaara ngiisi kuanarannee? Vara na ngiyyara mmuduuya ruee ausa nuufaivaa tasipama ngiisi kuanarannee?

5

Ausa hanigiaiya nuuna aakiaivaki sabi heera aataruuvo vaivai

¹ Ngia sabi heera aataruuvaa iikiaivaara vaa gioonna kiaapu vooyaano kua kiaa rada nookiaani na rikiauvai. Itaama iikiaa aataru maisa ivo ari vookarai aataruvai vainno hama vaidi kumimaka vooyasi vaivai. Vaa na rikiauko vaidi voovoono ari koonna nnammariivo vai gioonnaivaa sabi vitoo nuaivai. ² Ivaaraida mo ngia aaniira ngiingii mannaka kiaannee? Ngia ivaara kaayau ausa mmuaarareeraivaa tasipama variataivaataida ngia ngiingii mannaka kiaanoo. Vaidiivo itaama koonnama variivo ngii nuunaivaki variivaa ooqoo kiataivaataida pikiaavo varinoo. ³ Mo na ngieera variauvoota hama na ngii pikieeraina na ngiyyara nnaasu yaata utu kiee vakiauvai. Na ngii tasipama variauvai roosiima kiee vaidiivo itaama koonnama iivaara vaa na kua pinaivaa innaki yapauvaivee. ⁴ Ngia ipi varida nuunakiaani rikiee na ngii vainima variauvai roosiima ngii tasipama nuunakiaukai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti tasipama variivaa yaagueeqaivaadiri ⁵ ii vaidi ivaa ngii nuuna aakiaivakidiri mmaanai Sataangaa mmikio ivoono fai inna ruputino inna mmamma iira aataruuvo taikaantaravai. Taikano Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki Anutuuqo ii vaidi ivaa mmannasaivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara Sataangaa inna mmiatee.

⁶ Ngia ngiingiiyara mannaka kiaa ivo inna hama aataru yoketaavai. Vaa ngia taavai. Puuqaira yeenna kiisaguta paravuaivaki yapa kiaavo too yootaivai. ⁷ Mminnamminnaa maisaivo ngiiki vairaivo puuqaira yeennaivaa roosiivai. Ngia karaasa yoketaa tuanaaya variateeraivaara ii puuqaira yeenna maisa ivaa utu rada kagaari kiatee. Fai ngia itaama iida paravuaa karaasaivo hama puuqaira yeennaivootaikio kati vairaivaa roosiima ngia variaaravai. Vaa na tee rikiauvai. Vaa ngia safu tuanaaya itaama variaavai. Nnaaruaa vaidiyya buusa Varaigiataivaa nneera suaivaki puara sipisiipa nnaakaraiyauvaa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara ruputuduu putuneema vaa Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. ⁸ Ivaara nnikiai Yutayaiya buusa Varaigiataivaa nnoo suaivaki hama puuqaira yeennaivaa tasipama yeennaivaa hudoovaa nnooneema ta itaama nnaaravee. Puuqaira yeennaivo inna mminnamminnaa maisa tuanaa iira aataruuvaa roosiivai. Ta ivaa pikiada kua kutaivaa tida yoketaama nnaasu variaaravee.

⁹ Na yanaa voovai ngiini fafaarama kiee kiaanoo: Sa sabi heera aataruuvaa iikiyaiya tasipama variatee. ¹⁰ Na itaa kua kiaa ivaa hama na kumimakama variayara itaa kua tiravai. Iya sabi heera aataruuvaa iida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatainai varida ngiari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaara iida varida vaidiyya ruputida unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida variaavai. Hama na iyara ngiita kua tiee itaama ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ii kumimakama variaa iya pikiada iyara ooqoo tida hama yopeema aa ta variaunna mmata aavau variaaravai. ¹¹ Na itaa kua kiaa kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Vaidi

voovono ariiyara tinoo: Vaa na ausa hanigiee i seena tuanaavai variaunoo, kiasa kioo maisa aataruuvaa iivaara na kiaanoo: Sa inna tasipama variatee, tiravai. Ivo sabi heera aataruuvaa iinno ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa teeno inna varaata varaataino varioo unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmioo ari seenaiyara maisa kua tiao kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakainno varioo ari seenaiya mminnamminnaiyauvaa mmuara varaivai. Itai vaidiivaa pikiada sa inna tasipama oro varida yeennaivaa nnaatee. ¹²⁻¹³ Hama ausa hanigieeraida mmaanai variayaki kua pinaivaa yapaanaraivo inna ni mmoorivainnee? Hama ni mmoorivaivee. Anutuuqaa mmoorivaivee. Ngia ausa hanigiaiya ngii nuunairaivakidiri koonnama varirayaki kua pinaivaa yapaaraivo inna ngii mmoorivai. Ii vaidi ivo maisa aataruuvaa iivaa ngiengieenoo ngiingiikidiri titakio kuaivee.

6

Vaa ausa hanigieeraiya ngiariiki ngiariiki

kua pinaivaa yapeeravai

¹ Ngiikiidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaata buaaru tiivo aaniira ivaa safuunaraivaara hama ari seena Anutuuqaa gionna kiaapuuyasi virama kioo ngiari voopinnaa kumimakama varida kua pinaivaara diraiyasi kuainnee? ² Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Fai yapooma Anutuuqaa gionna kiaapuuyaano mmatayaa kumimakama variayaki kua pinaivaa iyaki yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiainnaata ngia aaniira ngiingiiki kiisa tomeda vaiyauvaara hama aikiooma iyauvaara tida safuukiaannee? Fai ngia aikiooma safuukiaaravaivee. ³ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Fai yapooma ta ausa hanigieeraiyaano aangeriyaki kua pinaivaa yapaaravee. Mo fai ngia itaa kiaara aataruuvo vaikiyai ngia ii aataru ivaa yaatarada mmatayaa diaa aataruuyauvaara aikiooma kua pinaivaki iyauvaa safuukiaaravai. ⁴ Fai mmatayaa diaa mminnaiyauvaara kua pinaivo vainai ngia aaniira iyauvaa safuukiaaraivaara vaa ausa hanigieeraiyaano homoraayavee kaiyasira kuaarannee? ⁵ Na ngii mmamma maisakiaiveera ii kua ivaa kiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieeraiya ngiikiidiri vaidi voovono ari seena vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kiaivaa ngiikiidiri kua safuunara vaidi tinni ruaivo variinnee? Mo na yaata utuauko ivo varinoo. ⁶ Ngia hama innasi kuaavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovono ari seena ausa hanigieera vaidiivaaki kua pinaivaa yapa kioo ivaa safuunaraivaara vaidi hama ausa hanigieeraiya nuunaivaki kuaivai.

⁷ Ngiingiiki ngiingiiki ngia kua pinaivaa yapaa ivo inna ngia ivaa haruruavai. Vaa ausa hanigieera vaidi voovono fai ari seena vaa ausa hanigiaivaara maisa mmooriivaa iinno inna mminnaiyauvaa mmuara varano too hama sai innara maisa mmooriivaa iirainno kati varii aataruuvono kua pinaivaa innaki yapai aataruuvaa yaataraanaravai. ⁸ Hama ngia itaama variraida ngiengieenoo ngiingiiki ngiingiiki maisa mmooriivaa iida ngiingiiki ngiingiiki mmuara vareera aataruuvaa iikiaavai. Ngia ngii seena vaa ausa hanigiaiyara itaama iikiaavai. ⁹ Vaa ngia rikiaannee? Vo vara hama ngia rikiaannee? Mminnamminnaa maisaivaa vareeraiya Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravaki hama kuaaravai. Ngiengie variaara aataruuyauvaara yaata utida sa fanniima variatee. Ki-aatanna ngiaammuauya sabi heera aataruuvaa iiraiyaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaatama nnaata vaatiiya sabi mmuara heeraiyaatama sabi vaidi-iyai ngiari seena vaidiia tasipaani sabi gionnaiya ngiari seena gionnaiya tasipeera aataruuvaa iiraiyaatama Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹⁰ Mmuara vareeraiyaatama ngiari seenaiya mminnaiyauvaa teekio iya varaata varaatairaiyaatama kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakairaiyaatama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kua tiraiyaatama mmuara varaara iida varida vaidiia ruputiraiyaatama Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravaki fai hama yopeema kuaaravai. ¹¹ Ngia tauraa itaama uu gionna kiaapu vooya varirayavee. Ngia itaama tauraa varuduu Anutuuqoono ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioodoo ngia inna

gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaaraata ti Anutuuqo ari Mmannaivaava ngii mmuuvaaaraatama ngia Anutuuqaa avuuvau safuuma variravaivee.

Ngiiingii mmammaiyauvaa Anutuuqaa mmida yoketaama variatee

¹² Gioonna kiaapu voovoono tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, tinaravai. Inna aikioovai. A iinaraivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyavunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Fai na tinara: Mmuakiaa aataruvai ni iikiataivaa fai na aikiooma iinaravaivee, kiaa kiee vo aataru voovai iina hama na ee-oo tino hama ii aataru ivoono ni puaisa utinai na ivaara nnaasu yaata utuee iinaravai. Fai na pikiaanaravai. ¹³ Fai gioonna kiaapu voovoono tinara: Yeennaivo ausaivaa mmaraavaai. Ausaivo yeennaivaa mmaraavaivee, tinaravai. Inna aikioovai. Fai Anutuuqoono tinai taaravaitana taikaaravai. Hama ivo gioonna kiaapuuya mmammaiyauvaa sabi haateeraivaara iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiinnani iiravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva vaidiiyaki varinaraivaara iiravai. ¹⁴ Anutuuqo tuduu Yisuuva putuuvakidiri diiteeravai. Fai ivo ari yaagueeqaivaadiri tiita tinai teeda ta putuaunnaivakidiri teeta kava diitaaravai.

¹⁵ Hama ngia aa kua aavaa rikiaannee? Vara vaa ngia rikiaannee? Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngii mmammaiyauvo inna yuku yaaku mmammayauvai vaivai. Yisuu Kirisiinna mmamma vareera vaidiyya ngia inna mmammaivaa varada sabi heera gioonnaivaa tasipama varida inna mmiaarannee? Fai hama yopeema ngia itaama iikiaaravee.

¹⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Nnaata vaatiivaitana mmuaakaraivaitana variaano, tiivai. Ivaara hama ngia rikiaannee? Vaidi voovoono ari mmammaivaa varoo oro sabi heera gioonnaivaa tasipama varioo inna mmi kioo mmuaakarai mmammavaitana variaano. ¹⁷ Vaidi voovoono Yisunna tasipama variivaara Yisunna Mmannaivoono innaki variivaara mmannaivaivaitana mmuaakaraivaitana variaano.

¹⁸ Sabi heera aataruuvaa mmooka hanigia mmida sa iikiatee. Mmuakiaa mminnamminnaa maisa iira aataruuyauvaa vaidiivo iikio inna mmammaivaa mmaanai vaikio hama inna mmammaivo maisavai. Vaidiivo sabi heera aataruuvaa iinno mminnamminnaa maisavaa varaivo inna ari mmammaivaa iikio maisavai. ¹⁹ Hama ngia rikiaannee? Anutuuqoono Mmannaivaava i mmikio i aakiaivo nuunaira nnau yoketaivaa roosiivaki hara kioo varinoo. Hama a ainikuavee. E Anutuuqaanikuavee. ²⁰ Anutuuqo ariinoo pinaa irisaivaadiri kioo i yookaama kieeravai. Ivaara ai mmammaivaara tuqinano inna nnutuuvo ngiau aapu yoketaavai vakiaivee.

7

Pauruuso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia yanaivau fafaara reeda kua vooyauvaara ni yaparakiaiyauvaa na ngii giaa ngii minai ngia rikiaatee. Hama vaidi voovoono gioonnaivaa vareerainno kati hara kioo varira aataruuvo inna yoketaavai. ² Sabi heera aataruuvo ngiisi vaivaara ngia vaidiyya mmuaavai mmuaavai ngii nnaataiya safuuma varaatee. Ngia gioonnaiyaata mmuaikaraama ngii vaatiyya safuuma varaatee. ³ Vaidiivo ari nnaataivaa tasipaanara iino sa nnaataivo ooqoo kiaivee. Gioonnaivo ari vaatiivaa tasipaanara iino sa vaatiivo ooqoo kiaivee. Fai ivaitana itaama varida hama voovaara voovaara yaata utiraida yoketaama variaaravai. ⁴ Gioonnaivo hama ari mmammaivaa ariinoo haitatuuvai. Ari vaatiivootama ivaara haitatuuvai. Mmuakaraama vaidiivo hama ariinoo ari mmammaivaara haitatuuvai. Ari nnaataivootama ivaara haitatuuvai. ⁵ Sa ngia nnaata vaatiyya ngiiingiiyara ngiiingiiyara ooqoo kiatee. Mmuua aataruvaara nnaasu ngiiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Yaaku varaaraivaara nnaasu mmuaanaa tauraa kua kiaa teeraida kiisa suai yaaku varaaraivaara varida ngiiingii tasipeeraivaara ooqoo kiatee. Kisama itaama varida ngiiingii tasipeeraivaa kava iikiatee. Ngiiingii mmammaivaivaitanaara ooqoo kiaivaa pikiada Sataango ngii iinno taanaraivaara rikiada harurivoora ngiiingii tasipeeraivaa kava iikiatee.

⁶ Hama kua aataru voovoono vainno iikiatee tii kuavai na kiaunoo. Na kati neneenoo yaata utuee inna aikioovaivee tiee itaa kua kiaunoo. ⁷ Na hama nnaata vareera kati variauneema mmuakiaaya itaama variateeraivaara ni yoketaunoo. Mo Anutuuoqo gioonna kiaapu vooya tikiyai mmuaavai mmuaavai nnaata vaati vareera aataruuvaa varaavai. Ivo vooya tikiyai mmuaavai mmuaavai kati varira aataruuvau variaavai.

⁸ Na aa kua aavaa kiaatanna ngiaammuuu hama nnaata vaati vareeraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tinaravee. Na mmuaavai nenevai variauneema ngieeta itaama mmuaavai mmuaavai hara kiada variaaraivo inna yoketaavai. ⁹ Fai hama ngia yopeema ngiingii mmammaiyauvaara ooqoo tikio ngii yaata ausaiyauvo nnaata vaati vareeraivaara ngii varaatainai inna aikioo varaatee. Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai. Sabi gioonnaivoota vaidiivootama ngiari ta ngiari taavo iya varaatai aataruuvo inna hama yoketai aataruvai.

¹⁰ Gioonna kiaapu vaa nnaata vaati vareeraiyara na yaagueeqama aa kua aavaa tinai rikiaatee. Hama neneenoo tinaravee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai na tinaravee. Vaa vaati vareera gioonnaivo sa ari vaatiivaa pikiaivee. ¹¹ Mo ivo inna pikioo aritanna nnaasu safuuma variaivee. Hama ivo aritanna inna variataino kava ari vaatiivaasi vioo inna tasipama mmuaavau yoketaama variaivee. Vaidiivo sa ari nnaataivaa ooqoo tioo titano too kuaivee.

¹² Na homoraa vooyara ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni miivaa tinaravee. Na neneenoo yaata utuee tinaravee. Vaidi voovoono vaa ausa hanigiaivo ari nnaataivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹³ Gioonna voovoono vaa ausa hanigiaivo ari vaatiivo hama ausa hanigieerainno kati variivo inna tinoo: Inna aikioo, na i tasipama varinaravee, tiivaa sa ivaara ooqoo tioo titano too kuaivee. ¹⁴ Vaatiivo hama ausa hanigiaivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuoqo vaidiivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Nnaataivo hama ausa hanigiaivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa tasipama mmuaavau yoketaama variaivaara Anutuuoqo gioonnaivaa too innara inna aikioovaivee tiivai. Fai hama itaikiai iya nnaakaraiya gioonna kiaapu kumimakaiya nnaakaraiya roosiima variaaravai. Vaa itaama vaivaara iya nnaakaraiya Anutuuoqo too tinara: Inna aikioovaivee, tinaravai.

¹⁵ Mo vaatiivo hama ausa hanigieera kati variivo ari nnaataivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Mo nnaataivo hama ausa hanigieera kati variivo ari vaatiivo vaa ausa hanigiaivaa pikiaanaree tioo inna aikioo pikino kuaivee. Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu itaikiaiya sa puaisa utuatee. Kii inna aikioo ngiari kuatee. Sa buaaru tiraida ausa nuufa tasipama yoketaama variateeraivaara Anutuuoqo ngii maavee tiivai. Ivaara itaikiaiya kii inna aikioo ngiari kuatee. ¹⁶ Hama ngia teeda rikiaavai. Fai a gioonnaivo ai vaatiivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee? Fai a vaidiivo ai nnaataivaa tuqinnama haitatuuno ivo ari ausaivaa hanigiano Anutuuoqo inna vitoo yoketaivau yapaanarannee? Vara hama itaama iinarannee?

Anutuuoqo ngiiyara maavee tii suaivaki ngiengie

variavau mnaasu variatee

¹⁷ Vaa na tauraa kiau kua voovaata kiaunoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuoqo inna mmii mmooriivaa ivo iinno variivo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki iinno nnaasu variaivee. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ngiari nuuna mmuakiaayavuki variayara na ii aataru ivaa itaama yapauvai. ¹⁸ Vaidi voovoono vaa ari mmammaivaa hatokoovo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki sa ivaa puruuvaa rugaanara iikiaivee. Vaidi voovoono hama ari mmammaivaa hatokaivo Anutuuoqo inna maavee tii suaivaki sa ivo ee-oo tinai iya inna mmammaivaa hatokaatee. ¹⁹ Mmamma hatokeeraivoota hama mmamma hatokeeraivootama mmanna aataru kuminaavaitana vaivai. Anutuuoqo tuu kuaivaa arinaima rikiada iikiaivo inna aataru tuanaavai. ²⁰ Gioonna kiaapu voovoono

ari hara kioo varii aataruuvau Anutuuqo inna maavee tii suaivaki ivau nnaasu variaivee. ²¹ Anutuuqo inna maavee tii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo vitai vaidivai a variaannaikua sa ee variaannaivaara pinaama yaata utuane. A mmoori vareera aataruuvau varino fai i haitatuuraivo a mmamma dummukiara kati vira aataruuvau ee-oo tiao i titanai rikiee ivaugiataama kuane. ²² Sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidiiva ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo mmamma dummukiara Yisuu Kirisiinna aataruuvau kati nuaivai. Ivaa roosiima vaidi voovono mmamma dummukiara kati ari nuaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiiva inna maavee tii suaivaki ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai varivai. ²³ Anutuuqo vaa ngiiyara pinaa irisaivaadiri kioo ngii yookaama kieeravai. Ivaara sa vaidi mmatayaa diaa vooyasi vikiai iya ngii puaisa utikiai ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikiaatee. ²⁴ Ni seenayaso, ivaara Anutuuqo mmuaavai mmuaavai ngii maavee tii suaivaki ngii mmii aataruuyauvunu nnaasu varida inna tasipama variatee.

Pauruuso hama nnaata vaati vareeraiyara tiravai

²⁵ Kiaatanna ngiaammuuu hama nnaata vaati vareeraiyara na aa kua aavaa ataa kua tinaravee. Hama ti Udaanga Yisuu Kirisiivaano ni giaa ni mi kuavai na tinaravee. Na neneeno na yaata utuee tinaravee. Anutuuqo niyara boo tiivaara na ivaara tinai ngia aikiooma rikiada ivaara kutaavaivee kiatee.

²⁶ Pinaa mmuaararaiivo vaa tiisi nniivaara ngiengie variaivaugiataama nnaasu variateeraivaara na yaata utuauko inna yoketaavai. ²⁷ Vaa a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa ivaa titano kuaiveeraivaara yaata utuane. Hama a nnaata varaannanee? Inna aikioo, sa nnaata varaanaraiivaara buaakianee. ²⁸ Fai a nnaataivaa varee hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Fai kiaatanna voovono vaatiivaa varoo hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Nnaata vaati vareeraiyasi fai mmatayaa diaa mmoori vareera mmuaararaiyauvo iyasi nninaravai. Ii mmuaararaiyauvo ngiisi nnino ngii ausaiyauvo mmuaarareenoora ivaaraina na ngii giaa ngii miaunoo.

²⁹ Ni seenayaso, na itaa kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta mmatayaa variaunna suaivo vaa paannainoo. Aa suai aavakidiri vaidi vaa nnaata varaiya vaidi hama nnaata vareeraiya roosiima variatee. ³⁰ Gioonna kiaapu ausa mmuaararaiyaa varaiya gioonna kiaapu hama ausa mmuaarareeraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapu sirigaida varaiya gioonna kiaapu hama sirigaida variraiya roosiima variatee. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara sikaunnaadiri yookaida vareeraiya gioonna kiaapu hama mminnamminnaataiya roosiima variatee. ³¹ Gioonna kiaapuuya mmatayaa diaa aataruuyauvaa iiraiya inna aikioovai iyauvaa iida sa iyauvaa puaisakama utu kiada variatee. Aa ta variaunna mmata aavo taikaanara iinno variivaara sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaa iira aataruuyauvaa puaisakama utu kiada variatee.

³² Ngia mmatayaa variraivaara sa pinaama yaata utuateeraivaara na rikiau ko ni yoketaunoo. Vaidi hama nnaata vareeraivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ivo itaama iino too Yisuu Kirisiiva innara yoketaakiaiveeraivaara ivo itaama iivai. ³³ Vaidi vaa nnaata vareeraivo mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino too ari nnaataivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai. ³⁴ Ivo itaama iivo taara ausa varoo taara aataruvaitana inna iikiataikio iivai. Gioonna kiaatanna hama vaati varai voovono ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata utivai. Ari mmammaivaata ari mmannasaivaatama Anutuuqaa mmioo yoketaama varinaraivaara itaama iivai. Gioonna vaa vaati varaivoono mmatayaa diaa mminnaiyauvaara yaata utino ari vaatiivo inna too innara yoketaakiaiveeraivaara iivai.

³⁵ Na ii kua ivaa ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo. Hama ngia iikaa aataruuyauvaa na ataa rinaraina itaa kua kiaunoo. Ngia safuuma yoketaama varida ngiingii ausa mmamma mmuyai mmuakiaayauvai ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmida inna mmooriivaa varaateeraivaaraina na ngiiyaroo tiee itaa kua kiaunoo.

³⁶ Ngiaammuuu voovono kiaatanna voovaara kua kua yeena rau kiaivaara koonnama yaata utuoo iinno hama ari mmammaivaara tuqinnama haitatuurama kioo

muaraagainno varaanaraivaara yaata utuoo inna aikioo safuuma inna varaivee. Ivo itaama iinno fai hama mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. ³⁷ Fai ngiaammuau voovoono kiatanna voovaara kua kua yeena rau kiaivaara yaagueeqama varioo ari yaataivaadiri yaata utino too hama inna nnaata vaati vareera aataruuvaa inna varaataino ari mmammaivaara tuqinnama haitatuuma too hama inna varaivo inna yoketaavai. ³⁸ Ngiaammuauvo ari kua kua kua kiatannaivaa varaivo inna yoketaavai. Ngiaammuauvo hama inna vareerama kioo kati variivo inna yoketaa tuanaa ari vookaraivai.

³⁹ Gioonna vaa vaati vareeraivo ari vaatiivo mmatayaa hara kioo varii suaivaki inna tasipama nnaasu hara kioo variaivee. Ari vaatiivo putino kava vaati inna varaataino inna aikioo varaivee. Ivo itaama inna iikiataino ausa hanigieera vaidiivaa nnaasu varaivee. ⁴⁰ Mo na neneenoo vo kuavai yaata utuee tinaravee. Fai ivo mmannammanna muaadavai kati hara kioo varino fai inna sirigairaiivo yaatarano yoketaama varinaravai. Na yaata utuauko Anutuuga Mmannaivaivo niiki varikiai na ii kua ivaa itaa kua kiaunoo.

8

Pauruusoono unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa nneeraivaara tiravai

¹ Na vo kuavai tinaravee. Unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa rupuuaivaara na kooyaa ngii giaa ngii minaravee. Gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ta mmuakiaaya tinni yoketaivaa varaunnavaivee, kiaivo inna kua kutaavai. Ii tinni yoketaa ivaa varaivoonoo ariiyara mannaka tinaree kua kioo varaivai. Mo ta titiyyara titiyyara mmuduuya rida varia rada vidada fai yaagueeqama variaaravai. ² Gioonna kiaapu voovoonoo ariiyara yaata utuoo tinara: Vaa na aikiooma tee rikiauvaivee, tiivo hama kutaa tuqinnama eeyaavai too rikiaivai. ³ Gioonna kiaapu voovoonoo Anutuugaara mmuduuya ruaivaa vaa Anutuugo inna too rikiaivai.

⁴ Ivaaraida unnakua anutuuyauvaara fayaiavaa rupuua kiada nnaivaara na ataa kua tinaravee. Vaa ta rikiaunnava. Iya ngiari yaakuuyauvakidiri unnakua anutuuyauvaa hatata hara kaiyauvo inna hama kutaa iyauvaa variraiyauvootaivaivee. Mmanna mmannammannaayauvaivee. Vaa ta rikiaunnava. Hama kaayau anutuuyauvo variaavai. Mmuaa Anutuugo nnaasu hara kioo varivai. ⁵ Kaayau unnakua anutuuyauvo ngiau aapuuvakiaata mmataivaunnaatama vaiyauvaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ti anutuuyavee, kua kiada kiaanoo: Ti udaangaiyauvovee, kiaavai. ⁶ Iya itaa kua kianaata teenoo vaa ta rikiaunnava. Ti Napoova Anutuugo mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Innasidiri mmuakiaa mminnaayauvai vaiki ai ta innaniya nnaasu hara kiada variaunnao. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuaa tuanaavai hara kioo varinoo. Anutuugo inna tuduu rikioo ivo mmuakiaa mminnaayauvai iima taika kieeravai. Ivo ti tasipama variivaara ta hara kiada variaunnao.

⁷ Hama mmuakiaaya ii kua ivaa arinaima rikiaavai. Vooyaano tauraa unnakua anutuuyauvaara fayaiyauvaa rupuua nneeda varia rada nnidada aanna makee vaa ausa hanigia kiada varida ivaa nneeda mmannammanna yaata utida kiaanoo: Ta nneeda mminnamminnaa maisaivaa vaa varaunnavaivee, kua kiada muaraagama variaavai. ⁸ Yeenna fayai nneeraivaara ngiariiyara ooqoo kaiiyara hama iyara Anutuugo maisayavee tiivai. Yeenna fayai nnaiyara hama ivo iyara yoketaayavee tiivai. Mo ta yeenna fayaiavaa nnaunna aataru ivaara hama ta Anutuuga vainiivau variaunnava.

⁹ Ivaara vaa ngia yaagueeqama variaya aikiooma ta nnaaravee kaiiya nnaani ngii seenaiya muaraagaida harurivoora ngia iikiaa aataruuyauvaa tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁰ Anutuugo fayai nneeraivaara hama ooqoo tiraivaa arinaima rikiaannaikuaano a unnakua anutuuvaa hatatau yapa kua nnauvaki viee fayaiavaa nneeno too i seena voovoono taara yaata utiraivoonoo i too ivaara tinara: Neeta nnaanaravee, kua yaata utivai. Ivo hama tuqinnama too rikiaivaara fayaiavaa nnoo mminnamminnaa maisaivaa varaivainnee? ¹¹ A vaidi vaa arinaima rikiaannaikuaano itaama inna vitaakiannaivaara i seena taara yaata utiraivoonoo haruruo pinaama koonnama varivai. Yisuu Kirisiiva ii vaidi ivaa vitoo yoketaivau yapaanaraivaara putiravai. ¹² Taara yaata utira vaidiivaara

a itaama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannaneema a Yisuu Kirisiinnaraatama koonnama iinna mminnamminnaa maisaivaa varaannavai. ¹³ Itaama vainai fai na yeenna fayaiivaa nneeno ni seena vaa ausa hanigieeraivo ivaara harurinai fai na hama kava fayaiivaa nnaanaravai. Ivo ni taa roo niiyaadiri haruruoo mminnamminnaa maisaivaa vareenoora na hama kava nnaanaravai.

9

Kua varoo nuaira vaidiivaa mmooriivovee

¹ Hama aataru voovoono ni puaisa utivaivee. Na kua vatee nuaira vaidi aposoroovai variauvavee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na tauvaivee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia ivaara kutaavaivee tiravai. ² Gioonna kiaapu vooyaano niiyara kiaano: Hama aposoroovavee, kiaaniaata ngieenoo kiaano: Kutaa aposoroo vaidivaivee, kiaavai. Ngiengieenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada yoketaama variaivaara na aposoroo vaidivai variauvo kooyaa vainoo.

³ Gioonna kiaapu vooyaano kua pinaivaki ni yapa kikiari rikiee na ataa kua iya tinaravai. ⁴ Ta Anutuuqaa mmooriivaa ngiini iikiaunnaivaara ngia kati yeenna nnooriivaa ti mmi-aaraivo inna aikioovai. ⁵ Ti seena aposoroo vaidiivaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataidoota Petoroosootama ngiari nnaataivaatama vitada nuaida varida Anutuuqaa mmooriivaa iikiaavai. Mo tee mo? Kutaa ti iikiatani inna aikioovai fai ta itaama iikiaaravai. ⁶ Anutuuqaa mmoori vareeraiya ngia kati yeennaiyauvaa iya mmiaavai. Mo ta Panapaasooyaano nnaasu titi variraivaara titi yaakukidiri mmooriivaa varaunnavai. Inna yoketaavainnee? ⁷ Dee rapira vaidivoono rapira mmooriivaara ari sikauvaadiri yookama kioo ivaa varaanannee? Dee vaidivoono yeenna hau utivoono hama yeenna kaanaivaa nnaanarannee? Dee vaidivoono puara burimakauvaara haitatuuraivo hama ari puara burimakauvaa nnaamma suuyaivaa nnaanarannee? Iya ngiari mmooriyauvaara irisaiyauvaa fai aikiooma varaaravai.

⁸ Hama na vaidiiva yaata utiraivaugiataama yaata utuee itaama ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivoota na ngii giaa ngii miau kuaivootama mmuaa karai kuavai. ⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kiaa mmuu kua voovai vainno tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiyauvau yeena rammuane. Pikino nnaivee. Anutuuqo Musiinna kiaa mmuduu fafarama kioo kuaivo itaa kua tiivai. Ivaara yaata utuatee. Anutuuqo puara burimakauvaara nnaasu yaata utuoo itaa kua tuunnee? ¹⁰ Vo vara ivo tiyaraata yaata utuoo itaa kua tuunnee? Kutaa ivo tiyaraata yaata utuoo tuduu fafaara reeravai. Vaidi voovoono ari mmooriivaki yeenna hauvaa utuoo tinoo: Fai na aavakidiri yeenna kaanaivaa nnaanaravee, tiivo fai ariitama inna tasipama mmoori varaivootama kaanaivaa nnaaraivaara mmoori varaavai. ¹¹ Yeenna hauvaa varada utiraivaa roosiima ta Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii mida variaunnano iiraivo vainoo. Ta itaama ngiiyara iikiaunnaivaara ngia irisai yeenna mminnaiyauvaa ti mmiaani ta varaunnaivo inna aikioo yoketaavai. ¹² Ngiari vooyaano ngiisidiri varaivo yoketaavai vainainnaata ta ngiisidiri varaarivo inna pinaama yoketaavai.

Ta taaravaitana hama ngia tiyara tuqinnaateeraivaara kua kiaunnaano. Hameetavee. Ta kati varidaatada mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaunnaano. Ngia tiyara ooqoo tida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ataa rivoora kii inna aikioo mmuaararai aataruovo vainainnaata mmoori yoketaivaa mmannammanna iida variaaravee. ¹³ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqaa nnau pinaa nuunairaivaki mmoori vareeraiya ivakidiri nnaasu yeennaiyauvaa nnaavai. Anutuuqaani yeena tapiivaki puara sipisi-ipaiyauvaa rupuutu kiada hudeeraiya iyauvaa saiyaavai ngiari nnaavai. ¹⁴ Mmuai karaama ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kua tii aataru voovai itaama vainoo. Mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiraiya irisai iyara tuqinnada yeennaiyauvaa iya mmiatee.

¹⁵ Mo ngia itaama niiyara tuqinnaaraivo vaikiainnaata hama na ivaara ngii kiauvai. Fai yapooma na faannainai ngia niiyara tuqinnaaraivaara hama na aa yanaa aavaa ngiini

fafaarakiaunoo. Hameetavee. Ni yeenna rainai na putinara iina fai hama na ngii yeennaiyauvaara ngii yaparainaravai. Na ngii yaparakiAUTIRI. Na nini mmooriivaara aikiooma yoketaavaivee tinara kuaivo hameetaITIRIVEE. ¹⁶ Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara na aikiooma niniyara mannaka kiaunnee? Ai hameetavee. Vaa Anutuuqoono ii mmoori ivaa ni mioo tinoo: Iikiane, tiivaivee. Na mmayaaya yoketaivaa hama gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kino fai irisai mmuaararai ari vookaraiivo niisi nninaravai. ¹⁷ Fai na neneenoo ii mmoori ivaa nini tinniivaudiri iina na aikiooma irisai yoketaivaa varaanaravai. Mo na Anutuuqaa mmoori vareera vaidi tuanaavoonora tiee Anutuuqoono ni giaa ni muuvaugiataama na kati ii mmoori ivaa iikiaunoo. ¹⁸ Ivaara mo na dee irisai yoketaavai varaannee? Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiauvaara irisavaa na varaanaraiivo vaikiainnaata hama na varauvai. Ni mmooriivaa irisaiivo ataama vainoo. Na mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati kiasa mmiauuko ni yoketaunoo.

¹⁹ Na hama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera vaidivai variauko vaidi voovoono ni utivai. Na kati nene yaata utuauvaugiataama nookiaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na iya sikaunnaadiri yookaama kiada viteera vaidivai roosiima na iyara variaunoo. ²⁰ Yutayaa gioonna kiaapuuya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Hama na Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara variauvono Yutayaa gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa iikiaiya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na iya tasipama mmooriivaa varau suaivaki na iya mmaanna tuu kuaivaugiataama iikiaunoo. ²¹ Mmuakaraama na ngiari voopinnaiya tasipama variauvoo suaivaki na iya roosiima hara kiee variaunoo. Iya ausa hanigiada safuuma variateeraivaara na mmaanna tuu aataruuvaa pikiee iya roosiima hara kiee variaunoo. Na itaama variauvo hama na Anutuuqaa aataruuvaa pikiauvai. Vaa na Yisuu Kirisiinna aataruuvau variauvai. ²² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada muaraagama variaya yaagueeqama safuuma variaateeraivaara na iya tasipama variauvoo suaivaki iya variaivaa roosiima na variaunoo. Na itaama variauvauugiataama na variee mmuakiaa gioonna kiaapuuya variaivaa roosiima variaunoo. Ngiari varira mmuakiaa aataru yoketaiyauvaa iya iikiaaneema na iinai rikiada vooyaano ausa hanigiakio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaiveeraivaara na itaama iikiauvai. ²³ Gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada safuuma variateeraivaara na ii aataru mmuakiaa iyauvaa itaama iikiauvai. Iyaatama neetama ta sirigaida yoketaama variaaraivaara na itaama iikiauvai.

²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Vaidiia isareera aataruuvaa iida ngiari yaatara ngiari yaatara kiasa suaivaki mmuakiaaya kuaavo too mmuaavoono seenoo vioo yaatara kioo irisai yoketaivaa kati varavai. Ngia irisai yoketaivaa varaaraiivaara iya seenada kuaaneema Anutuuqaa mmooriivaara ngieetama itaama yaagueeqama seenada kuatee. ²⁵ Mmuakiaa vaidi seeneeraiya seenaaraiivaara ngiari mmamma mmuyaiyauvaa iida rikiaavo aikiooma vaiki ai seenada kuaavai. Iya aikiooma seenada kuaaraivaara iidada irisai yoketaa mauraiivaa hovekama kiaiivaa vara ngiari kieetaiyauvunu yapaaraivaara iikiaavai. Ii maura ivo akiairaama aasannainno maisaiivaara iya itaama iikiaavai. Mo ta varaara iikiaunnaivo tupatupaa vairaiivaara iikiaunnavai. ²⁶ Ivaara na ni mmooriivaara hama na sabisaabi seenee kuauvai. Na safuuma viee iikiauvai. Vaidiia isareera aataruuvaa iida ngiariiya ngiariiya yaaku kagaariaani vooyaano kuminayaa sabisaabi kagaariaavai. Vooyaano safuuma vaidiia kagaariaavai. Iya itaama iikiaivaa roosiima na ni mmooriivaara hama na sabisaabi kuminayaa iikiauvai. Na safuuma iikiauvai. ²⁷ Na ni mmammaivo ni iikiataikiainnaata na rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai. Na gioonna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiauvaatama Anutuuqo niitama ni ooqoo tivoora kiasa na ni iikiataiki ai rikieennaata nini yaatu yaagueeqama kiee variauvai.

¹ Ni seenayaso, nnaaru ti rubu tabeeya uuyauvaara sa ngii yaataiyauvo taunnu kiaevee. Iya ngiari kieeta vaidiivaa Musiinna tasipama mmata Iyiipa pikiada vududuu Anutuuqoono tuduu yoketaama namaivo iya rummua apu kiooduu vida ngiari nnammutuuiya pikiada aikiooma yoketaama viravai. Iya nnoori sorovuaraa siriivau oro duduu Anutuuqo tuduu nnooriivo voo sai ngioo sauduu tammaivo kuminauduu mmanna nnukavai vauduu ivaugiataa siri sainai yoketaama viravai. ² Namaivo iya rummua apuu suaivakiaata nnoori tammaivau vuu suaivakiaatama nnoori vareeraivaa roosiima vida Musiinna mmemmaaki vida inna kuaivaa rikieeravai. ³ Rikiada iya mmuakiaaya Anutuuqo ngiau aapuuvakidiri kiooduu tuu yeennaivaa nneeravai. ⁴ Nneeda mmuaa nnoorivai Anutuuqoono tuduu sikau aataruuvakidiri tuuvaa nneeravai. Ii sikau ivaa roosiima Yisuu Kirisiiva ngiau aapuuvakidiri tuuvo iya tasipama nuairavai. ⁵ Anutuuqo itaama iyara tuqinnooduu rikiada teedaata kaayau vooya hama innara sai tuqinnooduu hama Anutuuqo iyara yoketairavai. Hama ivo iyara yoketauduu rikiada iya mmanna gaanga yoosinnaivaki nuaidada putiravai.

⁶ Maisa aataruuyauvaa iya iikiatauyauvaa roosiima sa maisa aataruuyauvaa teetama ti iikiataakiaeveeraivaara Anutuuqo iya uu mmooriivaudiri mmataama kioo ti kiaa ti mmiravai. ⁷ Vooyaano unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuvaa roosiima sa ngieeta ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiatee. Unnakua anutuuyauvaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ataa kua tinoo: Gioonna kiaapuuya varida yeenna nneeda nnoori nneeda diitada kuaru raavaivee, tiivai. ⁸ Vooyaano sabi heera aataruuvaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa gioonna kiaapu kaayakaayau (23,000) mmuaa suaivaki putiravai. ⁹ Vooyaano Udaanga Anutuuqaa iida taaree kiaa uuvaa roosiima hama teeta itaama iikiaravee. Iya itaama uuvaa irisaivaa yapaiyauvo iya gutuduu putiravai. ¹⁰ Vooyaano Anutuuqaara nunuraanurai tuuvaa roosiima sa ngieeta itaama iikiatee. Anutuuqaa aangeraa voovoona vaidiiva ruputikiai putira aangeravoona iya nunuraanurai tuuvaara iya ruputuduu putiravai.

¹¹ Iya itaama uu aataru iyauvaa vooya teeda arinaima rikiaateeraivaara vairavai. Tiita ti oooqo kiaaraivaara vaidi vooya iya uu aataruuyauvaara fafaara reeravai. Aanna makee ta variaunna suai aavaki ngiau mmataivo taikaanara suaivo vainima nniivaara ta ii kua ivaa rikiaunnava.

¹² Ivaara gioonna kiaapu voovoona ariiyara yaata utuoo tinara: Na yaagueeqama yoketaama variaunoo, tiivo ari variraivaara tuqinnama haitatuukiaevee. Iinno harurinarainnoo. ¹³ Mmuakiaa iinno taanariyauvo vaa ngiisi nniiyauvo mmuakiaa gioonna kiaapuuyasi mmuaakaravai ngioo iivai. Anutuuqo kua kutaivaa tiraivoona hama ngii pikieerainno ngii tasipano rikioo ngii iinno taanaraivo ngiisi nninai rikiada ngia yaagueeqama varikio rikioo hama ngii yaataraanaravai. Ngii iinno taanara suaivaki fai Anutuuqoono yaagueeqaivaa aikiooma ngii mino ngii iinno taanaraivo nninai rikiadaata pikiada Anutuuqo kooyaa ngii vitainara aataruuvau kuaravai.

¹⁴ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruayaso, ivaara ngia unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmira aataruuvaa pikiaatee. ¹⁵ Ngia yaata tinni yoketaa utiraiyavee kiaina na ngiita kua kiaunoo. Na kiau kuaivaara ngiengieenoo yaata utida rikiaatee. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaivaara kati putuuvaa ta yaata utuaunna suaivaki ta vuaina suuyaivaa varada nneeda ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yaata utida kiaunnao: Tiiyara Yisuu Kirisiinna kiauvo tuuvaara ta inna tasipama variaunnao, kiaunnava. Ta yeenna bereetaivaa varada nneeda yaata utida kiaunnao: Tiiyara Yisuu Kirisiinna mmammaivo nniitaroovaara ta inna tasipama variaunnao, kiaunnava. ¹⁷ Ta mmuaa yeenna bereetaivo vaivaa varada nnaunnaivaara ta kaayauyaano mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaunnayaida variaunnao.

¹⁸ Ngia Isarairaa gioonna kiaapuuyara yaata utuatee. Anutuuqaani yeena tapiivaki fayaiyauvaa yapa kiada nneeraiya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmi-aavai. ¹⁹ Na itaa kiau kua oyaivo itaama vainoo. Unnakua anutuuyauvo hama kutaa

mminnaayauvaivee. Unnakua anutuuyauvaani yapa kieera yeenna fayaiyauvo mmanna yeenna fayaiyauvaivee. ²⁰ Ngiasi voooppinnaiya ngiasi yeenna tapiivaki yapa kieera yeenna fayaiyauvaa hama Anutuuqaani yapaavai. Mmagia maisaiyani yapaavai. Ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmagia maisaiya mmivoo kiaina na ngiyyara yaata utuaunoo. ²¹ Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara vuaina suuyaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida nnooriivaa nnaivo inna konnaivai. Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida innara yeenna bereetaivaa nneeda mmagia maisaiyaraatama yaata utida yeennaivaa nnaivo inna konnaivai. ²² Fai ta itaama iikio ti Udaanga Anutuuqo tiyara inna nnannataanaravaaraata ta itaama iikiaarannee? Ta yaata utida kiaunnaano: Ta yaagueeqama varida inna yaataraunnaivee, kiaunnaannee? Hama yopeemavee.

²³ Gioonna kiaapu vooya kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaravaivee, kiaavai. Inna aikioovai. Ngia iikiaarivo vaikioonno fai hama mmuakiaa aataruuyauvunudiri yoketaama varira aataruuyauvo vooyakiaatama vainaravai. Ngia kiaanoo: Mmuakiaa aataruvai ti iikiataivaa fai ta aikiooma iikiaravaivee, kiaiya hama ngii seenaiyara yaata utiraida iikiai fai hama iya yaagueeqama varia rada vidada safuuma variaaravai. ²⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo iikiaivee. Ari seenaiyaraatama yaata utuoo iikiaivee.

²⁵ Fayai yapeera nnauvakidiri fayaiivaa yookaama kiada varada kati sabi nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara unnakua anutuuyara iikiaa fayaiivaivee kaa vo kua vo kua tida yapara yaparakiatee. ²⁶ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo: Mmataivoota mmuakiaa mminnaayauvai mmata aavau vaiyauvootama Udaanga Anutuuqaa mminnaayauvai nnaasu vaivaivee, tiivai.

²⁷ Fai hama ausa hanigieera gioonna kiaapu voovoono ngii tinara: Numa ni tasipama yeenna nnaatee, tinai rikiakio ngii kuatainai vida teekio ariinoo yaakuyaa ngii mii yeenna fayaiyauvaa nnaatee. Sa pinaama yaata utida ivaara vo kua vo kua tida inna yaparaida kiatee: Deevakidiri aayauvaa varaannavainnee? kiatee. ²⁸ Fai vaidi voovoono ngii giaa ngii mioo tinara: Ai mo vaa ii fayai ivaa unnakua anutuuyauvaara yapa kaa fayaiivaivee, tinai rikiada sa nnaatee. Ngii giaa ngii mii vaidiivo koonnama yaata utivoora kaa yaata utida innaroo tida sa nnaatee. ²⁹ Ngia nnaarivo inna aikioo vaikioonno itaa kua tii vaidiivaaroo tida sa nnaatee.

Mo gioonna kiaapu voovoono tinoo: Yo, inna aikioo na nnaanavee. Aaniira vaidi voovoono na yaata utuee nnaanaree kiauvaara ni ooqoo tiinnee? ³⁰ Na yeenna fayaiivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kaa kiee nnauvai. Mo aaniira vaidi voovoono na Anutuuqaata kua yoketaivaa kaa kiee nnau yeenna fayaiivaara ni ooqoo tiinnee? tiivai.

³¹ Vara ngia yeenna fayaiivaa nneedannee? Vara ngia nnooriivaa nneedannee? Vara ngia datadataama varidannee? Ngia itaama iikiaivo inna ngia Anutuuqaara iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³² Ngia varida vo aataru mmoori voovai iikiai teeda Yutayaiyaata ngiari voooppinnaiyaatama Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyaatama ivaudiri harurivoora tida ngia Anutuuqaara nnaasu varida aataru mmooriivaa iikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuaivee. ³³ Na itaama iinaree kaa iikiauvaugiataama iikiatee. Hama na yoketaama varinaraivaara niniyara itaama iikiau vai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya na iikiau aataru mmooriivaa arinaima teeda yoketaama variateeraivaara na iyara yaata utuee iikiau vai. Anutuuqo iya vitoo yoke-taivau yapaanaraivaara na iyara yaata utuee iikiau vai.

11

¹ Yisuu Kirisiiva varuuvauugiataama na variauneema ngieeta na variauvauugiataama variatee.

Ngiasi ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmira

aataruuvaa Pauruuso tiravai

² Ngia makemakee niyara yaata utida variaani na ausa hanigieeraiya uu aataruuyauvavaa ngii giaa ngii miaaduu ngia puaisa utuuvaara na ngiiyara kua yoketaivaa kiaunoo. ³ Itaama vainai ngia arinaima rikiaateeraivaara na aa kua aavaa ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa vaidiiyara dikiai vaidiyya ngiari nnaataiyara diaavo Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara diivai. ⁴ Ivaara fai vaidi voovoono gionna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutuuqaa mmayaayaivaa tii suaivaki ari kieetaivau rummua apu kioo fai Yisuu Kirisiinna nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. ⁵ Fai gionna voovoono hama ari kieetaivau rummua apirainno kati gionna kiaapuuya avuuyauvunu yaaku varoo Anutuuqaa mmayaayaivaa tii suaivaki ivo ari vaatiivaa nnutuuvaa aduooma yapa kiaanaravai. Itaama ii gionnaivoono gionna voovai ari kieetaivaa hatoka taika kiaikio mmanna mmuyaivai vaivaa roosiima varioo mmamma maisivaa varaivai. ⁶ Fai gionna voovoono hama ari kieetaivau apuataino ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaivee. Fai gionnaivo ari kieetaivaa hatoka taika kino mmanna mmuyaivai vainarannee vara ari kieeta yausiivaa hatoka paannavai kiaanaraivo inna mmamma maisaira aataruvai. Inna aikioo itaama vaivaara ivo ari kieetaivau rummua apuaivee. ⁷ Nnaaru Anutuuqo ari yaata tinniivo ariiki vauvaa roosiima vaidiivaa iima kioodoo ivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaatarooduu innayaadiri Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vauvaara sa ivo ari kieetaivaa rummua apuaivee. Gionnaivo ari kieetaivau apiivaara vaidiivo innara dira aataruuvo kooyaa vaivai. ⁸ Hama Anutuuqo gionnaivaadiri vaidiivaa iiravai. Ivo vaidiivaadiri gionnaivaa iiravai. ⁹ Hama Anutuuqo gionnaivaaroo tioo vaidiivaa iiravai. Vaidiivaaroo tioo gionnaivaa iiravai. ¹⁰ Ari vaatiivo innara diivaara aangeraiya taateeraivaara gionnaiya ngiari kieetaiyauvunu rummua apuatee. ¹¹ Ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna aataruuvau variaunnaiya gionnaiya hama ngiari miaraama variaani vaidiyya hama ngiari miaraama variaavai. Gionnaiya vaidiyyani variaani vaidiyya gionnaiyani variaavai. ¹² Anutuuqo vaidiivaadiri gionnaivaa iima kiioovauraida aanna makee gionnaiyaano vaidiyya mmataanoo. Mmuakiaa mminnaiyauvo Anutuuqaasidiri tiivai.

¹³ Ngiengieenoo yaata utida ivaara rikiaatee. Gionna voovoono gionna kiaapuuya avuuyauvunu hama ari kieetaivau rummua apirainno kati yaaku varoo Anutuuqaata kua tiivo inna ii aataru ivo yoketaavainnee? Vara maisavainnee? ¹⁴ Vaa ngia ngiingii aataru voovaudiri arinaima teeda rikiaavai. Vaidiyya ngiari kieeta yausiyyauvo hokobavai vaivaara iya mmamma maisivai. ¹⁵ Mo gionnaiya kieeta yausiyyauvo hokobayauvai vaivaara iya rikiaavo iya yoketaivai. Anutuuqoono iya kieeta yausi hokobaiyauvaa iya mmiiyauvo ngiari kieetaiyauvunu rummua apiyauvaara iya rikiaavo iya yoketaivai. ¹⁶ Na itaa kua kiau kua mmuakiaayauvaara fai gionna kiaapu voovoono kua yaagueeqa kuaivaa tiiki yapaanaree tiivaara na ataa kua tinaravee. Teetama vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunakiaunnaiyaatama hama ari vo aataruvai iikiaunnavai.

Yisuu Kirisiinnara yaata utida bereeta vuainaivaa nneeravai

¹⁷ Na aqaa aataru aayauvaa kuayauvai ngii giaa ngii minaraina varieena hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ngii nuunairaivo maisivai. Hama yoketaivai. Ivaara hama na ngiiyara yoketaayavee kiaunoo. ¹⁸ Tauraanaa kua voovai rikiaatee. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaiyauvaki vooyaano voovaugiataama yaata utida kua kiaani vooyaano voovaugiataama yaata utida sai kua kiaavai. Na ivaa rikiee ivaara kiisama kutaavaivee kiaunoo. ¹⁹ Ngiikidiri gionna kiaapu vooya kutaa tuanaa Anutuuqaa avuuvau safuuma variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara inna aikiooma ngiikidiri vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaikio vooya yaata utiraivo voovaugiataama vaivai. ²⁰ Itaama vaikiai Anutuuqaara nuunaida bereeta vuainaivaa nneera suaivaki hama ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida nnaavai. ²¹ Ngia mmuaavai mmuaavai ngiengie varada ngiaa yeennaiyauvaa makemakee tikiai nneeda varida hama ngii seenaiyara faannakiaavai. Ngia itaama nneeda variaavo voovoono inna yeenna raikio kati varikio voovoono kaayauma vuaina suuyaivaa nnoo kumimakainno varivai. ²² Mo ngii nnauyauvo vainoo. Ngia ivaki varida yeenna nneeda nnoori

nnaatee. Ngia Anutuuqaa nnauvaki yeenna nneera suaivaki ngia ngii seenaiya vaa ausa hanigiieraiyara koonnama iikiaani hama yeennaatakiaya iya mmamma maisaikiai variaavai. Mo ivaara na dee kuavai ngiiyara tinarannee? Fai na ngiiyara kua yoketaivaa tinarannee? Ai hameetavee.

²³ Ivaara aa na tinara kua aavaa vaa tauraa na ngii giaa ngii miaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnasidiri na vareeravai. Yutaaso Yisunna ari nnammutuaiya vitau heenaivaki Udaanga Yisuu Kirisiiva yeenna bereetaivaa utu kioo vainno ²⁴ Anutuuqaa kua yoke-taivaa kua kioo kusii kioo tunoo: Aanna ni mmatiivovee. Na ngiiyara tiee aavaa ngii miaunoo. Aavaa nneeda varida niyara yaata utuatee, ²⁵ tuduu yeennaivaa nnaa taika kiooduu mmuaikaraama ivo vuaina suuya tooriivaa vara tu kioo vainno tunoo: Aa vuaina suuya toori aavo Anutuuqo kua yeena rau kiai karaasa aataruuvaara vaivai. Ngia aavaa makemakee nneera suaivaki nneeda varida niyara yaata utuatee. Yisuuva itaa kua tiravai. ²⁶ Ngia mmuakiaa suai makemakee aa yeenna aavaata vuaina suuyaivaatama nneeda varida Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara gioonna kiaapuuya vitaikio kooyaa vainaravai. Ngia itaama iima rada varia rada vikiokio Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai.

²⁷ Itaama vaikai gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yeenna bereetaivaa vuaina suuyaivaatama nneera suaivaki hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utiraida sabi kumimakama nneeda inna mmatiivaaraata inna kiauvaaraatama koonnama iida mminnamminnaa maisaivaa varaavai. ²⁸ Itaama vainai ngia mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiingii ausaiyauvaki tuqinnama haitatuuma teeda rikiaa kiada yeenna bereetaivaa vuaina suuyaivaatama safuuma nnaatee. ²⁹ Fai ngia hama itairaida Udaanga Yisuu Kirisiinna mmammaivo vaa tiyara yatari sagaivau vauvaara hama ngia tuqinnama yaata utiraida nnaa kikio fai tomedaivo ngiingii-iki vainaravai. ³⁰ Ngia sabi koonnama yeenna bereetaivaa vuaina suuyaivaatama nnaivaara vooya muaraagama variaani vooya nniitaraani vooya vaa putuaavai. ³¹ Fai ta teteenoo titi ausaiyauvaki mmuaanaa tuqinnama haitatuuma teeda rikiakio mmanna tuanaavai vaino fai Anutuuqo hama kua pinaivaa tiiki yapaanaravai. ³² Gioonna kiaapu mmatayaa kumimakama variaya kua pinaivaki variaara suaivaki teeta iya roosiima irisai maisaivaa vareevoora Udaanga Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa taikio koonnama vaivaara ivo mmuaararavai ti mmioo ti safuuvai.

³³ Ni seenayaso, ivaaraida ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara nuunaida yeenna nneera suaivaki ngiingii seenaiyara faannaida varida mmuaavaugiataama nnaatee. ³⁴ Fai gioonna kiaapu voovoono inna yeenna raino ari nnauvaki varioo safuuma yeenna nnaivee. Ngia nuunaida yeenna nneera suaivaki Anutuuqo sa irisai maisaivaa ngii mi-aiveeraivaara ngii yeenna rainai ngiingii nnauvaki varida safuuma yeennaivaa nnaatee. Ngia tauraa vo kua voovai ni yaparakiavaara fai yapooma na ngiisi viee safuunaravai.

12

Mmannasa Yoketaivoono vo mmoori vo mmooriyauvaa gioonna kiaapuuya mmiivai

¹ Ni seenayaso, Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniyauvaa Mmannasa Yoke-taivoono kati ti mmiyauvaara na safuuma kua kutaivaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ngia ivaara hama tuqinnama rikieevoora na aanna makee safuuma ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa ngia taavai. Nnaaru ngia kumimakama varuu suaivaki unnakua anutuuqo hama kua tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmudu mmagia maisaiya ngii uduu ngia iya aataruuvaara nnaasu kumimakama viravai. ³ Ivaara aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo gioonna kiaapu voovaaki varino fai hama ivo yopeema tinara: Yisuuva maisama variaivee, tinaravai. Fai gioonna kiaapu voovoono hama Mmannasa Yoketaivo innaki variivoono fai hama yopeema tinara: Yisuuva inna Udaangavovee, tinaravai.

⁴ Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvaa kati ti mmiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Mmannasa Yoketaivo iyauvaa kati ti mmiivo ivo mmuaa tua-naavai varivai. ⁵ Anutuuqaa mmooriivaa iira aataruuyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmuaavaara ii aataru iyauvaa iikiaavai. ⁶ Anutuuqaa mmooriivaa iikiateera tinniiyauvo ari vookara ari vookaraiyauvai vaivai. Anutuuqo mmuaavoono ari mmooriivaa iikiateera yaagueeqaiyauvaa mmuakiaaya mmiivai.

⁷ Ta mmuakiaaya yoketaama variateeraivaara Mmannasa Yoketaivo mmuaavai mmuaavai ti aakiaiyauvaki varikiai ta mmooriyauvaa iikiaunnano Anutuuqaa yaagueeqaivo kooyaa vaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo voovai tasipaikio tinni ruaivaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Voovoono ari yaata tinnivakidiri arinaima rikiai kuaivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono vaa oyaivaa inna kiaa mmiivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. ⁹ Voovoono Anutuuqo fai kutaa iinaravaivee kiaa yaata utira tinniiivaa mmuai Mmannasa Yoketaivoono inna mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono yaagueeqaivaa voovai mmikio rikioo nniitareeraiya tuqinnaivai. ¹⁰ Mmuai Mmannasa Yoketaivoono voovai yaagueeqaivaa mmikio rikioo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookaraiivaa iivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Anutuuqo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo Mmannasa Yoketaivaasidiri tii aataruuvaatama hama innasidiri tii aataruuvaatama arinaima too rikiaivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo ari vo kua vo kuayauvai hama tauraa rikiaiyauvaa tiivai. Mmuai Mmannasa Yoketaivoono tinni yoketaivaa voovai mmikio rikioo itaama ari vo kua vo kua tii kuaivaa oyaivaa arinaima rikioo gioonna kiaapuuya kooyaa kiaa mmiivai. ¹¹ Mmuai Mmannasa Yoketaivoono ari yaata utiivaugiataama itaama yaagueeqaivaata tinni yoketaivaatama voovai voovai duuyama reeti reeri mmikiai rikiada vo mmoori vo mmooriyauvaa itaama iikiaavai.

Mmuuaa mmammavau kaayau vaatayauvai

vaiyauvaa roosiikiaunnaya ta variaunnano

¹² Vaidi voovai mmammaivo mmuaa mmammavai vaivai. Vaikio ivau kaayau airi airi vaatayauvai vaikiai ta taunnano mmuaa mmammavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima Yisuu Kirisiiva varikiai innara ausa hanigieeraiya airi airi gioonna kiaapuya variaavai. ¹³ Mmuai karaama ta mmuakiaa Yutayaiyaata ngiari voopinaiyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata kati mmamma dummukiara ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama ta Yisuu Kirisiinnara ta nnoori varada mmuaakaraiya variaunnano mmuaa Mmannasa Yoketaivoono tiiki varivai. Ta ausa hanigieera mmuakiaaya Mmannasa Yoketaivo tiiki suvuaivaara ta mmuaakaraiya variaunnano.

¹⁴ Vaidi voovai mmammaivau hama mmuaa vaatavai vaivai. Airi airi vaatayauvai vaivai. ¹⁵ Fai vaidiivaa yukuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tiao tinara: Hama na yaakuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaraiivo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁶ Fai vaidiivaa yaataivo hanigioo vaidivai roosiima varioo kua tiao tinara: Hama na avuvai variauvaara hama na aa mmamma aavau variaunoo, tinaraiivo itaa kua tiivaugiataama hama mmammaivau pikiaivai. Homo ivau vaivai. ¹⁷ Fai vaidiivaa mmammaivo avuvai nnaasu vainno dee yaatavaadiri rikiaanarannee? Hameetaatano. Fai vaidiivaa mmammaivo yaatavai nnaasu vainno dee nnikivaadiri suudaivaa rikiaanarannee? ¹⁸ Hama itaama vainoo. Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama vaidiivaa mmammaivaa mmuakiaa vaatayauvai mmuaavai mmuaavai mmarammaraama yapaivai. ¹⁹ Fai mmuaa vaatavai nnaasu yapa kino hama safuuma vaidiivaa mmammaivo vainaravai. ²⁰ Vaa ta taunnano kaayau vaataiyauvo vaikio too mmammaivo mmuaa mmammavai vainoo.

²¹ Ivaara hama avuuvo hanigioo vaidivai roosiima varioo yaakuuvaata kua tiao tinara: Na nene nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaanee, tinaravai. Hama kieetaivo hanigioo vaidivai roosiima varioo yukuuvaitanaata kua tiao tinara: Na nene

nnaasu variauvo inna aikiooma variaunoo. Ni pikiaatee, tinaravai. ²² Hama itaama vainoo. Ta yaata utuaunnano ti mmamma vo vaatayauvai muaraagai vaatayauvo hama vaira kuminainai fai ta hama variaaravai. Fai ta putuaaravai. ²³ Ta yaata utuaunnano ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvo kumina vaatayauvai vaiyauvaara ta tuqinnama haitatuuda funnukakiaunnavai. Ti mmammaiyauvunu vai vaata vooyauvaara ti mmamma maisaira vaataiyauvaa ta uyira rairaiyauvaa uyida raida hatauma kiunnavai. ²⁴ Hama ti mmamma maisaira vaataiyauvo aikiooma kooyaa vaivai. Anutuuqo ariinoo ti mmammaiyauvunu vai vaataiyauvaa safuuma yapa kiaikiai ta vooyauvaara maisaiyauvaivee kiaunnaiyauvaara Anutuuqo taikio yoketa vaatayauvai vaivai. ²⁵ Inna aikioo mmuakiaa vaataiyauvo mmuaa mmammavau vaiyauvo hama hannapabauma kioo mmarammaraama vaivai. Mmuakiaa vaatayauvai ngiariiyara ngiariiyara haitatuukiavai. ²⁶ Vo vaata voovono inna mmammaivau vaivoono inna nniitaraikio mmuakiaa vaatayauvai nniitaraivai. Vo vaata voovai inna mmammaivau vaivaara vaidiyya kua yoketaivaa kiaavo inna mmamma mmuakiaavai sirigaivai.

²⁷ Itaama vaikai ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinna mmammavai roosiima varida mmuaa vaata mmuaa vaata mmammaivau vairaiyauvaa roosiima variaano. ²⁸ Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya Anutuuqaa nuunakiaiyya vaa Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa yaarummua kioo iya mmataama kieeravai. Mmuakiaa mmooriyauvaa yaatareera mmooriivaa ivo tauraananaa kua varada nuairaiyannaadee mmataama kieeravai. Kava iya inano ivo forofetaiya mmataama kioo kava iya tammaana vitairaiya mmataama kieeravai. Nnaagiai ivo Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iiraiya mmataama kioo nniitareeraiya tuqinneeraiya mmataama kioo ngiari seenaiyara boo tida iya tasipama mmoori vareeraiya mmataama kioo gionna kiaapuuyara haitaturaiya mmataama kioo ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri tiraiya nnaagiai tuanaa mmataama kieeravai. ²⁹ Hama mmuakiaayaano kua varada nuairaya variaani hama mmuakiaayaano forofetaaya variaani hama mmuakiaayaano vitairaya variaavai. Hama mmuakiaayaano Anutuuqaa mmoori ari vookara ari vookarayauvaa iikiaani ³⁰ hama mmuakiaayaano nniitareeraiya tuqinneera yaagueeqaivaa varaani hama mmuakiaayaano ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikieeraiyauvakidiri kiaani hama mmuakiaayaano itaa kua kua kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kooyaa kua mmiaavai. ³¹ Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa iikiateera tinniiyauvaa ngii miyyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida variatee. Tauraananaa mmataama kioodoo yaatareera mmooriyauvaa ngia iikiaaraivaara yaata utida variatee. Mmuakiaa mmooriyauvai itaama vaikai nnaagiai mmuakiaa mmooriyauvai yaatareera aataruuvaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee.

13

Mmuduuya rira aataruuvoono mmuakiaa aataruyauvai yaataravai

¹ Fai na aikiooma ngiari voopinna voopinnaaya kua hama na tauraa rikiauyauvakidiri arinaima tiee aangeraiya kuaivaatama na arinaima tiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kino fai ni kuaivo giringa akuaiavaa sabisaabi ruaivaa roosiima tioo subabaivaa sabisaabi ruaivaa akuaiavaa roosiima tinaravai. ² Fai na forofetaiya iira aataruuvugiataama iina ari vookaraama kuaivaa gionna kiaapuuya kua mmiee Anutuuqaa yaata tinniiivaki hatauma vau kuaivaa na rikiee ivaudiri kua kookieera kua aataruuyauvaa na arinaima tee rikiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. Fai na taapiivaa tinara: Hayee oro voovau vakianeera tino rikioo Anutuuqo aikiooma iinaraivaara na kutaavaivee kua kiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kumina tuanaavai varinaravai. ³ Fai na nini mminnamminnaa mmuakiaayauvai gionna kiaapuuya vakiaa mmiee ni mmammaivaa iya ikia mmuturuuaree kua ni tikiai na ee-oo tiee mo na hama gionna kiaapuuyara mmuduuya rirama kiee fai na kuminayaa itaama iinaravai.

⁴ Mmuduuya rira gioonna kиаapuuvooonoo mmuaararavaa too rikioonnaata yaagueeqama varioo ari seenaiya tuqinnaivai. Ivo hama ari seenaiya uu aataruuyauvaa too tinoo: Niita ni varaatai aataruuyauvaivee, tiivai. Hama ivo ariiyara mannaka tioo tinoo: Na vaidi nnoonnavavee, kиаa kioo iya aruoo varivai. Ivo aduooma hara kioo varivai. ⁵ Mmuduuya riraivoono hama vueennama kioo vo aataru vo aataruuvaa hatokoo hama ivo ariiyara nnaasu yaata utuoo ari mminnamminnaa mmuakiaayauvai puaisa utivai. Hama ivo makee tikio nnannataivai. Tomedai mmooriivaa vaidiyya inna mmiaivaara hama ivo ivaara mmannammanna yaata utivai. Ivo ivaa pikioo taunnu kиаivai. ⁶ Tomedaira aataruuvaa hama inna yoketaivai. Kua kutaa tira aataruuvaa inna yoketaivai. ⁷ Hama ivo iikio inna pirisaikio ivo mmuduuya rira aataru yoketaivaa pikiaivai. Mmannammanna ivo iinno nnaasu varivai. Mmannammanna ivo Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee kиаa kioo puaisa utivai. Ivo mmannammanna yoketaama varinarivaara sirigainno varioo faannaivai. Mmuuararai aataruuvo innasi nnikio rikioonnaata hama ivo muaraagama varivai. Ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varivai.

⁸ Mmuduuya rira aataruuvo fai tupatupaa vainnonno hama inna taikeeraivootainaravai. Fai forofetaiya ari vookaraama tira kua aataruuvo kiisama vainno taikaanaravai. Ngiari voopinna voopinnaaya kua hama tauraa rikieeriyauvakidiri tira aataruuvo vainno fai taikaanaravai. Ti tinniki vaira kuaiyauvo vainno fai taikaanaravai. ⁹ Ti tinniki vaira kuaiyauvo kiisakiangii vaikia Anutuuqaasidiri tii kuaivaa ta kiisa kiisama kиаa mmiaunnaivaara ii aataru iyauvo fai taikaanaravai. ¹⁰ Fai yapooma eeyaara kua kutaa ari vookaraivo nnino rikioo aanna makee kua kiisa kiisama ta rikiada kиаunnaivo fai taikaanaravai.

¹¹ Na nnaakaravai variaa suaivaki nnaakaraiya tirayaama na tiravai. Nnaakaraiya yaata utirayaama na yaata utiravai. Nnaakaraiya ausa vuatinniiyauvaki vau kuaiyauvaa iya rikioneema na rikieeravai. Vaa na nnaagiai yokeena vaidivai variee nnaakaraiya iira aataruuyauvaa na iikiaiyyauvaa vaa na pikiauvai. ¹² Aanna makee ta taunniyyauvaa pinumaivaki teerayaama ta kiisama taunnavai. Ii nnaagiai suai ivaki ta kooyaa Anutuuqaa vuatinniiyaa teekio ivo ti vuatinniiyauvaa taanaravai. Aanna makee na rikiau kuaivaa kiisa kuavai nnaasu na rikiauvai. Anutuuqo arinaima ni taa taika kиаineema fai yapooma na arinaima inna tee mmuakiaa kuavai rikiaa taika kиаanaravai.

¹³ Taaravooma aataruuda aanna homo vainno fai tupatupaa vainaravai. Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvootama Anutuuqaara faannaira aataruuvootama mmuduuya rira aataruuvootama vainoo. Ii taaravooma aataru ido vaikio mmuduuya rira aataruuvooonoo taara aataruuvaitana yaataravaivee.

14

Mmannasa Yoketaivo kava vo mmoori vo

mmooriyyauvaa iikiateera tinniiyauvaa

iya mmiivai

¹ Itaama vainai ngia mmuduuya ruaaraivaara yaagueeqama mmuduuya ruaaree kиаa kiada iikiatee. Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyyauvaa iikiateera tinniiyauvaa ngii miiyauvaara ngii iikiata iikiatai yaataivaa utida nnaasu variatee. Anutuuqo tii kuaivaa kиаa mmiaara tinniiyaa varaaraivaara yaata utida ivaa varaara yaagueeqama iikiatee. ² Gioonna kиаapu voovooonoo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tiivoonoo hama gioonna kиаapuuyaata kua tiivai. Anutuuqaata nnaasu kua tiivai. Vaidiyya hama inna kuaivaa yopeema rikiaivaara Anutuuqaata nnaasu kua tiivai. Mmannasa Yoketaivoonoo inna mmannasaivaa tasipaikio ivo hataumaki vai kuaivaa tiivai. ³ Gioonna kиаapu voovooonoo Anutuuqo tii kuaivaa kиаa mmiraivoonoo vaidiyyaata kua tiivai. Ivo Anutuuqaa kuaivaa gioonna kиаapuuya kиаa mminai rikiada iya yaagueeqama variateeraivaara iyaata kua tiivai. Ivo iyaata yamaa kua yamaa kua tino iya ausaiyauvo yoketaakiaiveera iyaata kua tiivai. ⁴ Gioonna kиаapu voovooonoo ari vo kua vo kua hama

tauraa rikiaiyauvakidiri tiivoono ariiyara nnaasu itaama iivai. Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiraivoono mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiyara mmooriivaa iivai.

⁵ Mo ngia mmuakiaaya ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri kiaaraivaara na rikiauko inna yoketaiwoo. Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiaara tinniivaa ngia mmuakiaaya varaaraivaara na rikiauko pinaama yoketaiwoo. Vaidiivo Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvaa tii vaidiivaa yaataravai. Vaa ngia mmuakiaaya ausa hanigia kiada ivaki variaya rikiaada yoketaama variateeraivaara fai vaidi voovono ivaki varioo vaidi voovai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauvakidiri tiivaa kuaivaa rikioo hanigia oyaivaa kiaa mminaraivo inna yoketaiwoo. Fai hama hanigia oyaivaa kiaa mmii vaidiivo varino rikioo vaidiivo Anutuuqo tii kuaivaa kiaa mmiiivoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauvakidiri tii vaidiivaa yaataraanaravai. ⁶ Ni seenayaso, ivaaraina na fai yapooma ngiisi viena ari vo kua vo kuayauvai hama na tauraa rikiauyauvakidiri tinai fai ngia dataama arinaima rikiaada yoketaama variaarannee? Ai hameetavee. Fai Anutuuqaa Mmannasaivoono ni giaa ni mii kuaivaa na ngii giaa ngii minai ngia ivaa arinaima rikiaada fai yoketaama variaaravai. Fai Anutuuqaa tinniivau vaira kuaivaatama ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaada fai yoketaama variaaravai.

⁷ Fai vaidiiva kumina mminnaa akua tiraiyauvaa siringaivaannee kafuraivaa koonnama rikiai dataama vaidiiva fai akuaivaa arinaima rikiaarannee? Hameetavee. ⁸ Fai noomaivaa koonnama puu puu tikiai dataama akuaivaa vaidiiva rikiaada nuunaida rapiraivaara teerakiaarannee? Hameetavee. ⁹ Ivaa roosiima fai ngia ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tikiai dataama fai gionna kiaapuuya ngii kuaiyauvaa oyaiyauvaa arinaima rikiaarannee? Fai hama arinaima rikiaaravai. Fai ngii kua kiaiayauvo kuminayaa vioo raubiriinaravai. ¹⁰ Aa mmata aavau kaayau kua ari vookara ari vookaraiyauvo vainoo. Iyauvo hama sabi kuayauvai vaivai. Oyaiyauvo vaivai. ¹¹ Fai ari voopinnaa vaidi voovono ari kua tuanaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri tinai fai na oyaivaa hama arinaima rikieeraina na innara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tino rikioo ivo niyara tinara: Inna ari voopinnaavaivee, tinaravai. ¹² Mo ivaara ngiingiikiatama rikiaatee. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipaikiai vo mmoori vo mmooriivaa iira tinniivaa ngii varaataino Anutuuqo ngii minai varada gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya yaagueeqama variateeraivaara iyara mmooriivaa iikiatee.

¹³ Vaidi voovono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiyauvakidiri tiivoono ari kua tii oyaivaa kooyaa hanigia kiaa mminara tinniivaa varaanaivaara Anutuuqaata kua tioo yaaku varaivee. ¹⁴ Fai na yaaku varee ari vo kua vo kuaivakidiri Anutuuqaata kua tino rikioo ni mmannasaivoono yaaku varoo kua tino rikioo hama ni yaataivo ivo tii kuaivaa oyaivaa rikiaananaravai. Ni mmannasaivo kati Anutuuqaata kua tinaravai. ¹⁵ Itaama vainai rikiee mo na dataama iinarannee? Fai ni mmannasaivo Anutuuqaata kua tioo varinai na nini yaata tinniivau vai kuaivaatama innaata kua tiee yaaku varaananaravai. Fai ni mmannasaivo kuaru tioo varinai na nini yaata tinniivau vai kuaruuvaatama na yaata utuee tinaravai. ¹⁶ Fai hama ngia rikieerama kikio ngii mmannasaiyauvo nnaasu Anutuuqaata kua yoketaivaa tino mo fai dataama kuminaa vaidi voovono ngia itaa kua kiaa kiada yaaku varaivaara kua kutaavee tinarannee? Hama ivo ngii kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaivaara hama ivo kua kutaavee tinaravai. ¹⁷ Ngia Anutuuqaata kua yoketaivaa tida yoketaama yaaku varaivo fai aikiooma vaino mo hama ivo arinaima rikiaivaara fai hama ivo Anutuuqaara yaagueeqainaravai.

¹⁸ Na ari vo kua vo kua hama tauraa rikiauyauvakidiri kiauvoono ngieeta itaama kaiiya na ngii yaataravai. Ivaara na Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunoo. ¹⁹ Itaama vaikiainnaata ngia Anutuuqaara nuunairaivaki nini tinniivakidiri kooyaa vai kua kiisaiyauvaa nnaasu na ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko ni yoketaiwoo. Ngia nuunairaivaki ari vo kua vo kuaivaa hama na tauraa rikiauvakidiri na kaayauma ngii giaa ngii minai ngia hama arinaima rikiaaraivo inna na rikiauko hama ni yoketaiwoo.

²⁰ Ni seenayaso, ii kua ivaara sa nnaakaraiya tinni yaataiyauvaa roosiima varida yaata utuatee. Vaa yokeeda arinaima kua rikiaiya roosiima ngiingii yaata tinniuyauvakidiri

arinaima rikiada variatee. Nnaakaraiya mminnamminnaa maisaiyauvaara vueennama kiada yoketaama variaavai. Iya itaama variraivaa roosiima variatee. Sa iya tinniiyauvo kumimakaikiai variraiyauvaa roosiima variatee. ²¹ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Udaangaivo tunoo:

Na aa gioonna kiaapu aayaata kua tinaravai.

Na ngiari vo kua vo kua tiraiya kiasa mminai

iyaano ngiari kuaiyauvakidiri iya kiasa mmiaaravai.

Kiasa mmikiai rikiada teedaata

haunninniida hama iya rikiaataivaivee, tiravai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Mmannasa Yoketaivo vaidi voovai tasipaikio rikioo ivo ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tii aataruuvaa Anutuuqo giaara ii aataru ivaa iivainnee? Vaa ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Hama ausa hanigieeraiyaano Anutuuqo ari vookaraama variivaa kooyaa rikiaateeraivaara ivo iyara iivaivee. Mo Mmannasa Yoketaivoono vaidi voovai tasipaikio rikioo Anutuuqo tii kuaivaa kiasa mmii aataruuvaa Anutuuqo giaara iivainnee? Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiyara iivainnee? Ai hameetavee. Vaa ausa hanigieeraiyara iivaivee.

²³ Itaama vainai fai ngia vaa ausa hanigieeraiya nuunaida mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tikiai fai gioonna kiaapu ii aataru ivaara vueennakiaiyannnee vara hama ausa hanigieeraiya ngii nuunaiyauvaki nnida fai iya ngiiyara yaata duunayavee kiaravai. ²⁴ Fai ngia mmuakiaaya Anutuuqo tii kuaivaa tikio rikioo fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieera voovoononnee vara kumimakama varii gioonna kiaapu voovoono ngii nuunaiyauvaki ngioo ngii kuaivaa rikioo ari mminnamminnaa maisaivo ariiki vaivaara arinaima rikiaanaravai. ²⁵ Ngia kua tikio rikioo hatauma ari yaata utii kuaivo kooyaa vaino ivaara rikioo kookainno ari ausa mmuduuyavaa Anutuuqaa mmioo innara kooyaa kua tioo tinara: Kua kutaa Anutuuqo aavaki ngii tasipama varivaivee, tinaravai.

Anutuuqaara nuunairaiyauvaki mmuaanna nnaakaraya variatee

²⁶ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivaa rikiaatee. Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ngiikidiri vaidi voovoono kuaru voovai tikio vaidi voovoono kua vooyauvai kiasa mmikio vaidi voovoono Anutuuqo inna kiasa mmii kua vooyauvai kiasa mmikio vaidi voovoono ari vo kua vo kua hama tauraa rikiaiayauvakidiri tikio voovoono ivo tii kuaiyauvaa oyaiyauvaa hanigia kiasa mmiivai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara itaama iikiatee. ²⁷ Fai ngia ari vo kua vo kua hama ngia tauraa rikiaiayauvakidiri kiaaree kiasa taaramannee taaravoomaano nnaasu kua kiatee. Mmuaavai mmuaavai kua tikio gioonna kiaapu hanigia kiasa mmiraivoono kooyaa oyaivaa kiasa mmiaivee. ²⁸ Fai hama kua hanigia kiasa mmira gioonna kiaapu voovoono varino too ari vo kua vo kua tiivoono sa kuaiyauvaa kooyaa kiasa kookieekiaivee. Mmanna yaataivaadiri nnaasu yaata utuoo Anutuuqaata kua kiaivee. ²⁹ Taaramannee taaravoomaano Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuuqo tii kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiatee. Kiasa mmikiai rikiada variaya kati yaata utida rikioo iya kua kiaiayauvo safuuma kiaannee? Vara fanniima kiaannee? ³⁰ Anutuuqo gioonna kiaapu voovai ngii nuunaivaki variivaa kua voovai kiasa mmioo rikioo kua tinaree kiasa iino rikioo tauraa kua tiivo pikioo variaivee. ³¹ Mmuakiaaya tuqinnama rikiada yaagueeqama variateeraivaara ngia mmuakiaaya itaama mmuaavai mmuaavai Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai Anutuuqo tii kuaivaa ngii kiatainai kiasa mmiaaravai. ³² Vaidi voovoono Anutuuqo tii kuaivaa kiasa mmiivo ari kua tiivaara tuqinnama haitatuunno safuuma kua kiaivee. ³³ Hama ta ruviraranda varida kaayau kua kaayau kua tiraida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada safuuma variaarivaara Anutuuqo ti maavee tiravai.

Vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqaara nuunama varira mmuakiaayauvaki iya iikiaaneema ³⁴ gioonnaiya Anutuuqaara nuunairavaki sa kua tiraida kua seemuaa variatee. Sa

kieetaya roosiima varida kua kiateera tii kuaivo Yutayaiya kua mmaanna tuuvaki vaivai. Itaa kua tiivaara iya kua seemuaa variatee. ³⁵ Vo kua voovai oyaivaara iya rikiaatainai rikiada ngiari nnauyauvakidiri safuuma ngiari vaatiiya yaparakiatee. Anutuuqaara nuunairaiyauvaki gionnaiya diitada kua tikio rikioo fai iya mmamma maisainaravai.

³⁶ Na itaa kua kiauvaana ngia ni kuaivaa hatokaannee? Ngia Koridiiya ngia yaata utuaavo Anutuuqaa kuaivo ngiikidiri nniivainnee? Ai hameetavee. Mo ngiisi nnaasu inna kuaivo kuaivainnee? Ai hameetavee. ³⁷ Fai ngiikidiri voovono ariiyara yaata utuoo tinara: Na Anutuuqo tii kuaivaa kua mmira vaidivaivee, kua kioo vara ivo tinara: Na Mmannasa Yoketaivoono ni tasipaikiai na ari vookarai mmooriivaa ikiavavee, tinaraivo na fafaara ree ngii giaa ngii miau kuaivaa arinaima rikioo ivaara kutaa kuavavee kuaivee. Ii kua ivaa Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuai kuaivaa ni giaa ni mivai. ³⁸ Na fafaara ree ngii giaa ngii miau kuaivaa gionna kiaapu voovono hama na rikiaantaravee tinai rikiada mmooka hanigia inna mmiatee.

³⁹ Ni seenayaso, ivaara Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia Anutuuqaa mmayaayaivaa kua mmiara aataruuvaa ngii iikiata ikiatainai ikiatee. Mmannasa Yoketaivo vooya tasipanai ngiari vo kua vo kua hama tauraa rikiai yauvakidiri kuaaraivaara sa iya ooqoo kiatee. ⁴⁰ Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki tuqinnama varida safuuma ikiatee.

15

Yisuu Kirisiiva kava diitoovaa Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaaru mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiada puaisa utida yaagueeqama varuuvaa na keenaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Ii mmayaaya yoketaa ivaa inna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaavai na ngii giaa ngii miravai. Fai ngia ivaa rikiada puaisa utida varikiokio Anutuuqo ngii vitoo yoketaivu yapaanaravai. Vara ngia ivaara kutaavaivee kua kiada puaisa utuunnee? Vara ngia ivaa utu fanniima kioonnee?

³ Na tauraa rikiee puaisa utuaa kuaivo mmuakiaa kuavai yaatareeraivaa na ngii giaa ngii miravai. Ii kua ivo Anutuuqaa yanaivaki vai kuavai rikiaatee. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁴ Ivo putuduu vaidiia inna hau kioodoo taaravooma suaivaki Anutuuqo tuduu diiteeravai. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tiivai. ⁵ Ivo diitoo Petoroosaa avuvau kooyaa diravai. Nnaagiai ari ngiaammuuu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana avuuyauvunu kooyaa diravai. ⁶ Nnaagiai mmuaa suaivaki gionna kiaapu kaayau (500) inna nnaagiai nuairaiya inna too vooya vaa putiravai. Aanna vooya homo hara kiada variaano. ⁷ Iva Yakoopaa avuvau kooyaa dioo nnaagiai ari kua varada nuaira vaidi aposoroo mmuakiaaya avuuyauvunu kooyaa diravai.

⁸ Nnaagiai tuanaa ivo ni avuuvauunnaata kooyaa duduu Mmannasaivo ari vookaraama ni hanigioduu na inna teeravai. ⁹ Mmuakiaa aposorooya ni yaataraani na iya aduuma variee kiisa vaidivai variaano. Vaa ausa hanigieera gionna kiaapuuya na maisa mmooriivaa iya mmiee iya rupuivaavaara gionna kiaapuuya niyara kuaano: Kua varoo nuaira vaidi aposoroovavee, kua kuaivo inna hama yoketaa kuavai kuaano. ¹⁰ Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utiivaara na variauvono aanna na variaano. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuovo hama fanniiravai. Iraivo vairavai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivaara ni mmooriivo ngiari vo aposorooya mmooriyauvaa yaatareeravai. Itaama vauduaata hama na nini yaagueeqayaara iiravai. Anutuuqo kati niyara yoketaama yaata utuduu inna yaagueeqayaara iiravai. ¹¹ Neenoo yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Vara ngiari vo aposorooyaano yaagueeqama mmoori vareeravainnee? Sa ivaara yaata utuatee. Ta mmuakiaaya ii mmayaaya yoketaa ivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia ivaa rikiada kutaavaivee tiravai.

Ta kava diitaaraivaara Pauruuso tiravai

¹² Yisuu Kirisiiva putuduu Anutuuqo tuduu putuuvakidiri kava diitoovaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. Ivaara aaniira ngiikidiri vooyaano putuaiyara kiaanoo: Hama kava diitaaravaivee, kiaanee? ¹³ Iya itaa kua kua kuaivo kutaa kuavai waitiri. Hama Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁴ Kua kutaa hama Yisuu Kirisiiva diitotiri. Ta ngii giaa ngii miaanna kuaivo kuminayaa waitiri. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kua kuaivoota kuminayaa waitirivee. ¹⁵ Mo vo kuavaata rikiaatee. Vaa ta Anutuuqaara kiaanannoo: Ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diiteeravaivee, tiravai. Mo ivo hama diitotiri. Ta Anutuuqaara itaa kua kua kuaiva unakuavai kuaannatirivee. Mo putuaiya hama kava diitaaravaivee kua kuaivo kutaavai waitiri. Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁶ Anutuuqo tinai gioonna kuaapuuya diitaara kuaivo hama kutaavai waitiri. Hama Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu kava diitotirivee. ¹⁷ Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Ngia innara kutaavaivee kua kuaivo kuminayaa waitiri. Ngia homo ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaatama variaatirivee. ¹⁸ Anutuuqo hama Yisuu Kirisiinna tuduu diitotiri. Vaa ausa hanigia kiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada putuaiya ikia aakiaana vutirivee. ¹⁹ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada innara faannakiaunnaano. Fai yapooma ta putuaaraiya hama Anutuuqo ti tinai ta kava diitaara kuaivo kutaavai waitiri. Ta mmata aavau tete yoketaama variaaraivaara nnaasu yaata utida variaunnatiri. Inna aikioo gioonna kuaapuuya pinaama tiyara raida boo tida kumimakayavee kuaatirivee.

²⁰ Anutuuqo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovo inna kutaavai. Vaa ivo putuoo Anutuuqo tuduu tauraa tuanaa diiteeravaara tidaida mmuakiaa gioonna kuaapu vaa ausa hanigia kiada putuaiya fai Anutuuqo tinai teeda kava diitaaravai. ²¹ Ari vo vardi voovono iiravaara tidaida gioonna kuaapuuya putiraivaa varaaravai. Ari vo vardi voovono iiravaara tidaida putiraivakidiri fai gioonna kuaapuuya kava diitaaravai. ²² Ataamo mmuakiaa gioonna kuaapuuya oyaivo varuuvaara mmuakiaaya fai putuaaravai. Yisuu Kirisiiva gioonna kuaapuuyaki variivaara Anutuuqo tinai iya mmuakiaaya diitaaravai. ²³ Innara diiteera aataruuvo ataama vainoo. Vaa tauraa Yisuu Kirisiiva diiteeravai. Fai yapooma ivo tiinara suaivaki innara ausa hanigieeraiya fai diitaaravai. ²⁴ Nnaagiai mmuakiaa mminnaayauvai fai taikaanaravai. Ii suai ivaki Yisuu Kirisiiva mmuakiaa kieetaiya ngiau aapuuvaki variyaiyaata mmata aavau variyaiyaatama yaataroo mmuakiaa mmatayaa varida yaagueeqakiaiyaatama yaataraanaravai. Yaatara taika kioo mmuakiaa mminnaiyauvaara diravai ari Koonna Anutuuqaa mminnaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiiva kieetavai itaama dinono Anutuuqo inna nnammutuaiya yaatara kino rikioo Yisuuva fai iyaraatama mmannammanna dinaravai. ²⁶ Nnaagiai tuanaa nnammutuaivoono inna putira aataruuvaa fai Anutuuqo tino eeyaara taika kuaanaravai. ²⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaa Anutuuqo tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataravaivee, tiivai. Vaa ta rikiaunnano kooyaa vainoo. Kua fafaaraivo mmuakiaa mminnaayauvaara tii kuaivo hama Anutuuqaara tiivai. Ivaano tikio too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvai yaataravai. ²⁸ Nnaagiai Anutuuqo tino too Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaayauvaara dinara suaivaki ari Mmaapuuvo ariinoo ari dinaraiyauvaatama varoo Anutuuqaa mmemmaivaki kuanaravai. Anutuuqo vaa tikio too ivo mmuakiaa mminnaayauvai yaataravaara fai ivo Anutuuqaa mmemmaivaki vino too Anutuuqoono kieetavai varioo mmuakiaa mminnaayauvaara dinaravai.

²⁹ Gioonna kuaapu vooyaano vaa putuaiyara nnoori varada kiaanoo: Ta nnoori varakiai rikiada fai iya yoketaama variaaravee, kuaavai. Fai kutaa tuanaa putuaiya hama kava diitakiai mo putuaiyara iya nnoori varaiya fai aaniivaara iikiaaranee? Vooyaano kiaanoo: Anutuuqo tinai gioonna kuaapu putuaiya kava diitaaravaivee, kua aataruuvo hama kutaa waitiri. Mo aaniivaara iya vaa putuaiyara nnoori varaatirinee? ³⁰ Mo tee mo? Yisuu Kirisiiva putuoo kava diitoo kuaivo hama kutaa waitiri. Mo aaniira ti mmaarau kua kua mmooriivaa mmuakiaa suai iikiaunnatirinee? ³¹ Ni seenayaso, makemakee mmuakiaa suai iya ni rupertikiai na putinaraivaara yaata utuee variaunoo. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kuaapuya variaivaara na yaata

utuee ngiiyara mannaka tiee itaa kua kiau kuaivo inna kutaavai vainoo. ³² Epesiisaa gioonna kiaapuuya fai mmararaa avaikarauya roosiima varuuya na iya tasipama variee mmooriivaa varaaduu maisamaisau aataruuyauvaa ni miravai. Na putino Anutuuqo tinai na kava diitaanara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Nini variraivaara kuminayaa na iya tasipama mmoori varaatirivee. Gioonna kiaapu kumimaka vooya kiaanoo: Ta turau putuaraivaara kii ta aanna makee variaunnaivaara nnaasu yaata utida yeenna nneeda nnoori nneeda sirigakiaaravee, kiaavai. Anutuuqo tinai vaa putuaiya kava diitaara aataruuvo hama kutaa vaitiri. Inna aikioo na gioonna kiaapu itaa kua kiaiya kuaivaara kutaavaivee kiautirivee.

³³ Itaa kua kiaiya iida ngii unnakua kiaarainnoo. Fai ngia kumimakama variaya tasi-pama makemakee varikiai iyaano ngii safuuma variraivaa iikio maisainaravai. ³⁴ Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaata ngiingii tinni kumimakaiyauvaatama pikiada safu yaata tinniiyauvaa varada variatee. Ngiikidiri hama vooyaano Anutuuqaa arinaima teeda rikiaavai. Ngia mmamma maisakiateeraivaara na itaa kua kiauunoo.

Anutuuqo tinai ta ari vookarai mmammavai varaaravaivee

³⁵ Gioonna kiaapu voovono fai tinara: Dataama putuaiya fai kava diitaarannee? Diitada datai mmammavai varaarannee? tinaravai. ³⁶ Mo a itaa kua kiannaikua a yaata duunakuavee. Uruuvaa a utu kiaannaivo nnabaivaa pikioo karaasa kaanaivaa varoo urivai. ³⁷ A uru vuitaivaannee vara uru ari vookarivaa utuanna suaivaki hama mmuyai apa yipi ruaavai utuannavai. Mmanna uruuvaa nnaasu nuiinaama kiee utuannavai. ³⁸ Anutuuqoono tikio uruuyauvakidiri ari vookara ari vookaraama urivai. Uruuyauvakidiri mmuaavai mmuaavai ngiari kaanaiyauvo safuuma urivai.

³⁹ Mmatayaa varira mminnaiyauvo hama mmuaakarai mmammavai varaavai. Vaidi-ya ngiari vookarai [SB7]mmammavai varaani fayaiya ngiari vookarai mmammavai [SB9]varaani ngiaasukuaiya ngiari vookarai mmammavai varaani tavauya ngiari vookarai mmammavai varaavai.

⁴⁰ Ngiau aapu vai mminnaiyauvo vaikio matayaa vai mminnaiyauvootama vaivai. Ngiau aapu vai mminnaiyauvaa fafaarayauvo ari vookaraama vaikio mmatayaa vai mminnaiyauvaa fafaarayauvo ari vookarayauvai vaivai. ⁴¹ Suaivaa mmeekiaivo 'ari vookaraama taikio kuraagaivaa mmeekiaivo ari vookaraama taikio aakiapuuyauvaa mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai. Aakiapuaa vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taikio vooyauvai mmeekiaiyauvo ari vookaraama taivai.

⁴² Itaama vaineema vaidi putuaiya diitaara mmammaiyauvo ari vookarivai vaivai. Vaa putuaiya kava diitaaravoo ataama vainoo. Mmatana hau kieera suaivaki raubiriira nnabaivo nnaasu vaivai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki ari vookarai mmamma hama yopeema taikaanaravoo diitaanaravai. ⁴³ Mmatana hau kieera suaivaki nnabaivo muaraagainno maisavai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki fai yaagueeqai yoketaa mmammavai varoo diitaanaravai. ⁴⁴ Mmatana hau kieera suaivaki mmatayaa diaa mmamma mmuyaivai vaivai. Anutuuqo tino kava diitaanara suaivaki Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookarivaa varoo diitaanaravoo vaivai. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo vaikio rikioo Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookarivootama vaivai. ⁴⁵ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaravoo vainno tinoo: Tauraa uu vaidiivaa Ataamaa Anutuuqo iima kioodoo avuuvaa too diitoo korooravaivee, tiivai. Mmannasa Yoketaivo innaki varuu vaidiivo nnaagiai tuuvoono tupatupaa variraivaa ti mmivai. ⁴⁶ Mmatayaa varira mmammaivonnaadee tauraa vaikio Anutuuqaa Mmannasaivo varira mmamma ari vookaravoo nnaagiai vaivai. ⁴⁷ Anutuuqo tauraa uu vaidiivaa Ataamaa mmataivaadiri iiravai. Nnaagiai tuu vaidiivoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. ⁴⁸ Gioonna kiaapu mmatayaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa roosiya variaavai. Ngiau aapu variaya ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa roosiya variaavai. ⁴⁹ Ta mmatayaa variaunnaiya mmataivaadiri iima kioo vaidiivaa mmammaivaa roosuuvaa varada variaunnaneema ta ngiau aapuuvakidiri tuu vaidiivaa mmammaivaa varada variaaravai.

⁵⁰ Ni seenayaso, na itaa kua kiau kuaivaa oyaivo ataama vainoo. Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo hama yopeema Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaki kuanaravai. Mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hama yopeema tupatupaa variraivaa varaanaravai.

⁵¹ Na hatauma kiasa kua voovai ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ta mmuakiaaya hama putuaaravai. Mo Anutuuqo tinai fai ta mmuakiaaya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵² Nnaagiai noomaivo akua tinai rikiaada avu tapuurayaama akiairainai ta hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. Fai ii nooma ivo akua tino Anutuuqo tinai vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varada diitakiai ta homo mmatayaa variaunnaiya hanigiada ari vookarai mmammavai varaaravai. ⁵³ Mmatayaa diaa mmamma mmuyaivo uudainno raubiriiraivo hanigioo tupatupaa varira mmammaivaa varaivee. Homo mmatayaa varii mmamma mmuyaivo hanigioo arivookarai mmammaivaa varaivee. ⁵⁴ Vaa putuaiya tupatupaa varira mmammaivaa varakiai homo mmatayaa variyaiya hanigiada ari vookarai mmammavai vareera suaivaki Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kuaivaa kaanaivo kooyaa vainaravai. Kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya putira aataruuvaa Anutuuqo vaa ruga kioo yaatara taika kiaivaivee, tiivai.

⁵⁵ Kua fafaara voovai vainno putira aataruuvaara tinoo:

Mo putiraivo deevau

i yaagueeqaivo vainnee?

Mo putiraivo deevau

a nniitareeraivaa mmira yaagueeqaivo vainnee?

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁵⁶ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa hama yopeema ta iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavai. Ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnaivaara irisaivaa ta putuaunnavai. ⁵⁷ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaa ta putira aataruuvaa yaataraunnavai. Ivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnavai.

⁵⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruayaso, ta putira aataruuvaa yaataraunnaivaara Yisuunna aataruuvaa puaisa utida sa vo aataru voodaa kuaaraivaara yaata utuatee. Mmuakiaa suai mmannammanna ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaara nnaasu yaata tu kiada vaidia iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngia inna mmooriivaa varaivaa hama kuminayaa varaavai. Ivaaraida mmuakiaa suai mmannammanna iida nnaasu variatee.

16

Koridii variyaiya ausa hanigieera vooyani sikauyauvaa yapeeravai

¹ Anutuuqaa gioonna kiaapu Yutayaa mmataivau variyaiyani ngia sikauyauvaa yapa kiada kati iya mmiaaree kiasa kuaivaara aanna na tinai rikiaatee. Garatiaa mmataivaki Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya na kiasa mmiaa kuaivaa ngieeta ivaa iikiatee. ² Ngia mmuaavai mmuaavai mmoori varada irisai varaa sikauyauvaa jaarida yaata utida nnoonnama varaiya nnoonnama voovau yapaatee. Kiisama varaiya kiisama voovau yapaatee. Ngia Yutayaiya mmiaara sikauyauvo raubiriivoora mmuaa Sudaaga mmuaa Sudaaga ngii sikau vooyauvai itaama yapaatee. Fai ngia itaama mmuaanaa yapa kikiyai na ngiisi vira suaivaki hama ngia ni miaara yaata utuaaravai. Fai vaa ngia teerama kaiyauvaa kati ni miaaravai. ³ Fai na ngiisi viee ngia mmataama kiasa vaidiyara na yanaa voovai fafaarama kiee ivaata Yerusareema variyaiyani sikauyauvaatama iya mminai teeda varada oto Yerusareema variyaiya mmiaaravai. ⁴ Fai ngia yaata utida rikikio ngii yoketaivai ee-oo tikiai na vinai iya ni tasipama kuaaravai.

Pauruuso ari kuanara aataruuvaara tiravai

⁵ Na Maketoniaa mmataivau kuanaree tiee fai tauraa viee ivaki variyaiya tee nnaagiai ngiisi kuanaravai. ⁶ Fai na ngiisi viee kiisama vootama ngii tasipama varinaravai. Fai variee teeno nuanu mmummuono vati rinai rikiee hokobama ngii tasipama varinaravai. Na variee fai yapooma vo yoosinna voovaki na kuanara iinai fai ngia niyara yoketa

yoketaikiai na kuanaravai. ⁷ Hama na kiisama ngii tasipama ni variataivai. Na hokoba suai ngii tasipama ni variataivai. Fai ni Udaangaivoono tinaina na hokoba suai ngii tasipama varinaravai.

⁸ Na Epesiisa aavaki varieenana fai yapooma Yutayaiya buusa nneera suaivaa nnutu-uvo Pedikoosa suaivo nninai tee na ivaa taa kiese kuanaravai. ⁹ Aavaki na variee tauko iira vai mmooriivaa Udaanga Anutuuqo kooyaa ni vitaikiai na tauko vaivaara na vootama hokobama aavaki varinaravai. Mo ni nnammutuaiya kaayau variaaniaata na aavaki varinaravai.

¹⁰ Mo fai yapooma Timotiiva ngiisi nninai rikiada ngia innara yoketaakiatee. Ivo ni roosiima Udaanga Anutuuqaa mmooriivaa varaivaara ngia innara tuqinnaatee. ¹¹ Sa vaidi voovoono innara nniki rakainno kumina vaidivaivee kiaivee. Fai yapooma ivo kava vara ranoo niisi nninaraivaara ngia innara yoketaikio rikioo ivo ari kuanaree tii aataruuvau ausa nuufa tasipama kuaivee. Ivo ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama kava niisi vara ranada ngiaaraivaara na iyara faannakiaunoo.

¹² Mo na ti seena vaidi Aporoonnaraata ngii giaa ngii minai rikiaatee. Ari seena vaidi ausa hanigieeraiyaatama ngiisi kuaiveera na makemakee inna titaaduu yaata utu kioo nnaasu vairavai. Aanna makee hama ivo kuataama vainoo. Fai yapooma ivo vira suaivo kooyaa vaino rikioo kuanaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Ngiengie variaaraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaa puaisakama utuatee. Ngia vaidiya varida yaagueeqama variatee. ¹⁴ Ngia mmuakiaa aataru mmoorivai varaaree kiasa mmuduuya riraivaa tasipama varaatee.

¹⁵ Ni seenayaso, vaa ngia rikiaavai. Akaiya mmataivau variaa vaidi Sitipanaasaata ari nnauvaki variayaatama tauraa toosa hara ausa hanigieeravai. Ausa hanigia kiada Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara pinaama mmoori vareeravai. Ni seenayaso, na yamaa kua yamaa kuaivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ¹⁶ Iya roosiikiaiyaata iya tasipama mmoori vareeraiyaatama iikiaivaugiataama iikiatee.

¹⁷ Sitipanaaso Potunataava Akayakaavainna vaa niisi ngiaivaara ni yoketaainoo. Ngia hama niisi ngiaara aataruuvootaikiai iya niisi ngiaivaara ni yoketaainoo. ¹⁸ Iya ngii tasipama variaavo ngii ausaiyauvo yoketaineema iya ni tasipama variaavo ni ausaivo yoketaainoo. Itaama iikiaa vaidiiyara kua yoketaivaa kiatee.

¹⁹ Asiaa mmataivau variaya Anutuuqaara mmarammaraama nuunakiaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Akuiraaya Pisisikauyaatama ngiari nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ngii mida ngiiyara boo kiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva iyakiaata tiikiaatama variivaara iya itaama yaata utida kiaavai.

²⁰ Aavakinnaa vaa ausa hanigiaiyaatama ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ngiingii yaaku rumisiatee.

²¹ Nini yaakukidiri aa na rau kua aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

²² Fai gioonna kiaapu voovoono hama Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya rino Anutuuqo tino maisama variaivee. Udaanga-o, tummuane.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

²⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna tasipama variaya ni mmuduuya riraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuuyani reeravai

Pauruuso kava nnaagiai yanaa aavaa Koridii varuu gionna kiaapuuyani reeravai. Aa yanaa aavaa Pauruuso roo suaivaki ivo tooduu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooya Koridii varuuyaki kaayau mmuaararoovo vairavai. Gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyakidiri vooyaano Pauruusaara ooqoo tiravai. Innara ooqoo tuduaata Pauruuso pinaama iyara mmuduuya ruoo iyaata mmuaa ausa tinnivai varaanaraivaara yaata utiravai. Nnaagiai iya mmuaa ausa tinnivai varooduu rikioo inna ausaivo kaayauma yoketairavai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata uti-ivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngia vaa ausa hanigieera gionna kiaapu Koridii variayaniaatama Anutuuqaa gionna kiaapu Akaiya mmata mmuakiaavau variayaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnao.

Pauruuso Anutuuqaata kua yoketaivaa tiravai

³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara ta kua yoketaivaa kiaunnao. Ivo ti Napoova tiyara boo tioo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa mmiraivovee. ⁴ Mmuaararai aataru ari vookara ari vookaraiyauvo tiiki vaikio ivo ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. Ivo itaama ti tasipama varioo tiyara boo tiineema ti seena gionna kiaapuuyaki mmuaararaiivo vainai rikiada ta iya tasipama yoketaama varida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa iya vitaakiateeraivaara Anutuuqo itaama ti tasipama yoketaama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmivai. ⁵ Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa roosiima teetaata mmamma nniitareeraivaa varaunnavai. Mmuai karaama Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiiivo fai vooyasiaatama kuanaravai. ⁶ Mo fai ta ngiiyara mmooriivaa varada mmamma nniitaraivaa varaaraiivo fai hama ta kuminayaa varaaravai. Anutuuqo ngii tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ngii mmioo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaanaraivaara fai ta mmamma nniitaraivaa varaaravai. Mo fai Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mminaraivo fai hama kuminayaa vainaravai. Ta mmamma nniitaraivaa varadaata yaagueeqama variaunnaneema ngieetama mmamma nniitaraivaa varada yaagueeqama varikiai ta ngii tasipama varida boo tira kuaivaa ngiita kua kiaaraivaara Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mminaraivo hama kuminayaa vainaravai. ⁷ Ta ngiiyara mmannammanna faannaida varida kiaunnao: Fai iya yaagueeqama variaaravee, kiaa kiada hama pikieeraida mmannammanna ivaara nnaasu yaata utu kiada variaunnao. Vaa ta rikiaunnavai. Ta mmamma nniitaraivaa varaunnaneema ngieetama varaivaara Anutuuqo ti tasipama varioo tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa ti mmiivaa ngieetama varaaravai.

⁸ Ti seenayaso, ta Asiaa mmataivau variaanna suaivaki ta mmuaararooavaa varaan-vaivaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Kaayau mmuaararoo pinaa ari vookarauvo tiiki vauduu hama yopeema ta ivaa yaataraivaara ta yaata utida ta tete variaanna suaiyauvo taikaanaravaivee kiaa kiada variravai. ⁹ Ta yaata utida rikiaannaduu Anutuuqo tuuvaugiataama tete variaanna suaiyauvo kutaa taikaivaivee kiaa kiada pinaama ti mmuaararooduu variravai. Hama ta titi yaagueeqaivaura mmoori vareerama kiada Anutuuqo tinai vaidi putuaiya diitaraivaa yaagueeqaivaura ta mmoori varaarivaara

ta itaama variravai. ¹⁰ Ta putuaara iikiaannaivakidiri Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Fai yapooma ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaanaravai. Vaa ta ivaara yaagueeqama kiaunnonoo: Fai ivo kava ti vitaanaravaivee, kiaa kiada faannaida variaunnonoo. ¹¹ Ngieetama tiyara yaaku varada ti tasipama iikio fai itaama vai aataruuvo vainaravai. Fai kaayau gionna kiaapuuya tiyara yaaku varaaraivaa Anutuuqo rikioo irisaivaa tiyara yoketaivau fai ta yoketaama varida mmooi varaaravai. Kaayau gionna kiaapuuya tiyara kua yoketaivaa Anutuuqaa kiaa mmiateeraivaara ngieetama tiyara yaaku varada variatee.

Pauruuso Koridiiyasi kuanaree kiaa rikioo pikieeravai

¹² Aa na tinara kua aavaa inna titiyara mannaka tinara kuavai. Aa mmata aavau ta varida iikiaunna aataru mmooiyyauvaara ti yaata utiraivoono ausa yoketaivaa ti mmivai. Ta ngii tasipama varida hama ta mmatayaiya tinni vairaiyauvunudiri mmooiivaa iiravai. Ta Anutuuqo tiyara yoketaama yaata utiraivaugiataama yaagueeqaivaa varada ti ausa mmuduuyaiyauvo ngiiyara yoketauduu Anutuuqo ti kiaa ti mmuuvugiataama ta safuuma ngiiyara mmooiivaa iiravai. Ivaara ta titiyara mannaka kiaunnonoo. ¹³⁻¹⁴ Ta ngiini yanaiyauvunu fafaarakiaanna kuaiyauvaki ngia kooyaa yaarida arinaima rikioo kuaiyauvaa nnaasu ta fafaarairavai. Ta varida iikiaunna aataru mmooiyyauvaara ngia makee kiisama nnaasu teeda rikiaivaa ngia eeyaavai arinaima teeda rikiaa taika kiateeraivaara na faannaina variaunoo. Fai ngia itaikio ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparainara suaivaki ta ngiiyara mannaka kiaaraivaa roosiima ngia mmuaakaraama aikiooma tiyara mannaka kiaravai.

¹⁵ Ngia itaa kua kiaravaara vaa na rikiauvai. Ivaara na taaraneeu ngiisi vinai ngia taaraneeu yoketaama variateeraivaara na ngiisi kuanara suaivaitana mmatairavai. ¹⁶ Na ngiee ngii tee ngii pikiee numa Maketoniaa mmataivau nuaina variee mo kava vara ranee ngiisi viee kava ngii teenai ngia ni tuqinnada ni titakiai na Yutayaa mmataivau kuanaraivaara na tauraa mmatairavai. ¹⁷ Na itaa kua kiaa kuanaree kiaa rikiee pikiee hama kuaivaara na aruoo kiaa aduoo kiaa tira vaidivai variaunnee? Ai hameetavee. Na kuanara nninara aataruuvaa mmataama kiee mo pikiee hara kiee variauvaara mmatayaa diaa vaidi kumimakaivaa roosiima na mmuai suaivau ee-oo na kuanaravaivee kiaa kiee hama na kuanaravee kiaunnee? Ai hameetavee. ¹⁸ Anutuuqo tira kuaivaa kua kutaavai nnaasu tiivai. Ivaa roosiima ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaunna kuaivaa hama ta ee-oo tida hamavee kiaa kiada ngii giaa ngii miaunnavavee. ¹⁹ Anutuuqaa Mmaapuuvaa Yisuu Kirisiinnara ta Siraaso Timotiivama innara ngii giaa ngii miaannaivo hama ivo taara yaata utuoo ee-oo tioo hamavee tira vaidivai variravai. Ivo ee-oo tioo na iinaravaivee tira vaidivai nnaasu variravai. Aanna makee ivo homo itaavai nnaasu varivai. ²⁰ Nnaaru Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa kaanaivo innaki vairavai. Ivaaraida ta innara kutaa tuanaavaivee kiaa kiada variaunnonoo. Ta itaa kua kiaunnaivaara Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiikiaata tiikiaatama variivaara Anutuuqo ariinoo yaagueeqama tiyara mmooiivaa iikiai ta yaagueeqama variaunnonoo. Ivoono ariini ti mmataama kioo ²² ta yoketaama variateeraivaara ti aakiaiyauvaki ari Mmannasaivaa yapa kiaikio varivai. Variivaara gionna kiaapuuya teeda kiaanoo: Inna Anutuuqaaniyavee, kiaavai. Ivo tiini teerama kiaikio vai aataruuyauvaa fai yapooma ta varaaraivaara ivo ari Mmannasaivaa ti mmivaivee. Ivo itaama tiyara iivaara ta hama taara yaata utida variaunnonoo.

²³ Na Anutuuqaa avuuvaudiri kua kutaavai ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Ngia Koridii variaya na viee ngia koonnama variaivaara ngii tino rikioo ngii ausaiyauvo mmuaarareevoo kiaa na hama viravai. ²⁴ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama variaavai. Ivaara ta kava ngii tikiai ngia ti kuaiyauvaa rikiaada iikiaateeraivaara hama ta mmooi varaunnvai. Ngia yoketaama sirigaida variateeraivaara ta ngii tasipama mmooi varaunnvai.

2

¹ Sa ngii ausaiyauvo kava mmuaarakiaiveeraivaara na ngiisi kava kuanaree kiasa kieve iima rikiee pikieeravai. Neneeno itaama yaata utuee pikieeravai. ² Mo fai na ngiisi viee kua yaagueeqama ngii tinai ngia ausa mmuaarareera tasipama varikiai fai gioono ni tasipama varioo yamaa kua tinai na sirigaina varinaranee? Fai ngia mmuakiaaya ausa mmuaararada variaaraiya nnaasu ni tasipama variaaravai. ³ Ivaara na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Na ngiisi vinai ngia ni tasipama sirigaida variataama vaikiainnaata ngia ausa mmuaararavaa ni miaarainnoo kiasa na tauraa yanaivaa nnaasu fafaara kiaaduu ngiisi viravai. Vaa na arinaima rikiau vai. Na sirigaina varinai fai ngieeta mmuakiaaya sirigaida variaaravai. ⁴ Na ngiini yanaivaa fafaara raa suaivaki ni ausaivo kaayauma mmuaararooduu na pinaama ratee variee ngiinyara yaata utuee yanaivaa reeravai. Hama na ngii ausaiyauvo mmuaarakiaiveeraivaara yanaivaa ngiini reeravai. Na mmuakiaaya ngiinyara pinaama mmuduuya ruauvaa ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na yanaivaa ngiini reeravai.

Maisa aataru iivaara inna aikioovaivee kiatee

⁵ Vaidi voovono ngii nuuna aakiaivaki maisa aataruuvaa iinno ausa mmuaararavaa ngiita nitama ti mmiinne? Vara hama ti mmiinne? Vaa kutaa itaama iivo hama ausa mmuaararavaa ni mivai. Mmuakiaaya ngii mivai. Na tinara: Mmuakiaaya ngii mivaivee, tino rikioo ivo pinaama mmamma maisaivoora na kava yaata utuee kiaunoo: Ivo ngiikidiri vooya nnaasu ausa mmuaararavaa mmiivaivee, kiau vai. ⁶ Ivo itaama uvaara ngia nuunaida kua yeena rau kiada irisaivaa inna mmuuvaa ngia mmuakiaa vooya ee-oo kiaivo inna aikioovai. ⁷ Aanna makee sa ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida tirooma varira ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa innaata vitaakiatee. Ivo pinaama ausa mmuaararavaa varoo yoketaa aataruuvaa eeyaara pikieevoo kiasa innara yoketaida itaama iikiatee. ⁸ Ivaaraina ngia innara mmuduuya ruaiavaa kooyaa inna vitaakiateeraivaara na yaagueeqama ngii kiaunoo. ⁹ Ngia iikiinaaree kiasa na tauraa yanaivaa ngiini reeravai. Ngia ni kuaivaa eeyaavai rikiaa iikiaranee? Vara hama iikiaranee? Na iva taanaraivaara yanaivaa raa kieve ngiini kiaaduu viravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono maisa aataruuvaa iivaara ngia hama ivaara yaata utiraida ngii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaani rikiee neeta hama ivaara yaata utiraina ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiauvai. Vara ii vaidi ivo maisa aataruuvaa niyara iiravainnee? Vara hama niyara iiravainnee? Hama na ivaara yaata utuauvai. Na kati ni ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiau vai. ¹¹ Sataango ti yaatarevoora tiee na Yisuu Kirisiinna avuuvau itaama iikiau vai. Ivo ti iinno taanaraivaara vaa ta teeda rikiaunnavai.

Pauruuso Titiinnara pinaama yaata utiravai

¹² Na viee yoosinna Toruaasaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoke-taivaa kiasa mmiaa suaivaki na taaduu vaa Udaanga Anutuuqo na mmoori varaanara aataruuvaa mmuaanaa teerama kieeravai. ¹³ Na ivaki viee buainana taaduu hama Titiiva ni too vauvaara na pinaama ivaara yaata utiravai. Yaata utuaivaara ivaki varuuyara na kua yoketaivaa kiasa kieve ivaki pikiee mmata Maketoniaa ivakira viravai.

Yisuu Kirisiiva yaatara kioovaara teeta yaataraavaivee

¹⁴ Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnaano. Vaidiia rapiraivaa yaatara kiada nnida kua aayanna tiraivaa roosiima Yisuu Kirisiiva vaa yaatara kioovoona tiiki vari-ivaara teeta yaataraunnano Anutuuqo mmuakiaa suai ti vitoo kua aayanna tasipama nniivai. Suuda yoketaivo ngieera kuaikiai rikiaaneema Anutuuqo tikiai ta Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varada mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya kiasa mmiaa rada nookiaunnani rikiaavai. ¹⁵ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara suuda yoketaivo viraivaa roosiima Anutuuqo ti taikiai ta variaunnaano. Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanariyaata ikia aakiaana kuaara iikiayaatama suuda yoketaivo vi-raivaa roosiima ta iya tasipama varida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa iya vitaakiaunnano

Anutuuqo taivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiinna aataruuvaara ikia aakiaana kuaara iikiaiyaano suudaivaa rikiaavo putiraiyakidiri vira suudaivaa roosiivo kuaikiai rikiada putuaara iikiaavai. Yoketaivau variaara iikiaiyaano rikiaavo yoketai suudaivo kuaikiai rikiada tupatupaa variaara iikiaavai. Mo deeyaano itaama aikiooma mmoori varaarannee? ¹⁷ Mo teenoo hama ta vaidi vooya roosiima Anutuuqaa mmooriivaa iikiaunnvai. Iya ngiariiyara yaata utida sikau varaaraivaara Anutuuqaa mmooriivaa varaavai. Anutuuqo ti titoovaara ta inna avuuvau titi ausaiyauvakidiri safuuma mmayaayaivaa tida Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiya varida mmooriivaa iikiaunnvai.

3

Anutuuqo karaasa kua yeena rau kioovaara tiravai

¹ Ta itaa kua kiaunnaivaa ngia rikiakiai ta kava titi mannaka kiaunnannee? Hameetavee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmooriivaaraata ngiari variraivaaraatama vaidi vooya tikiai iyara yanaivau fafaara roovaa varada ngii miaani jaarida teeda rikiaavai. Ta iya roosiima titi mmooriivaaraata titi variraivaaraatama yanaivaa ngii miaarannee? Vara ngieenoo ti mmooriivaaraata ti variraivaaraatama yanaivaa ti mmiaarannee? ² Hama itaa kiaara aataruuvo vainoo. Yanaivau vai kuaivo kooyaa nakaaravaa variraivaa vitaineema ngia Koridii variaya ngiengieenoo ta yoketaama mmoori vareeraivaata ta yoketaama variraivaatama kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaano. Ngia yanaivau jaarida rikieerayaama ngii aakiaiuvaki kuaivo vaikiai ngia yoketaama variaani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ivaa teeda arinaima ti variraivaa teeda rikiaavai. ³ Ta ngiariiyara mmooriivaa varaannaduu ngia Yisuu Kirisiinnasidiri fafaara raa yanaivaa roosiima kooyaa inna aataruuvaara gioonna kiaapuuya vitaakiaavai. Ii yanaa ivaa hama ivo sikau tayapoovaitanau Musiiva roovaitanau fafaara reeravai. Gioonna kiaapuuya aakiaiuvaki fafaara reeravai. Hama ivo upisi nnooriivo varuu seeraivaadiri ivaa fafaara reeravai. Anutuuqo tupatupaa variraivoono ari Mmannasaivaa gioonna kiaapuuya aakiaiuvaki yapaivaa gioonna kiaapuuya yanaivau teerayaama iya taavai.

⁴ Yisuu Kirisiiva tiiki varikiai ta Anutuuqaa yaagueeqakiaunnaivaara ii kua ivaa itaa kua kiaunnanoo. ⁵ Hama mminnaa voovoono ti aakiaana vaivoono yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ngiariiyara vai mmooriivaa iikiaunnanoo. Yaagueeqaivo aikiooma ti aakiaana vaivo Anutuuqaasidiri tiivai. ⁶ Ivoono ari yaagueeqaivaa ti mmikiai ta ivo yeena rau kioo kua karaasaivaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiaunnanoo. Ivo karaasa yeena rau kioo kua aataruuvo hama tauraa Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa roosiivai. Mmannasa Yoketaivaa aataruvai. Fai ta Musiiva fafaara roo aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana tupatupaa variaaravai. Mmannasa Yoketaivaa aataruuvaara fai iidada putida tupatupaa Anutuuqaa tasipama variaaravai.

⁷ Anutuuqo ari mmaanna tuu kuaivaa Musiinna kuaa mmira suaivaki Musiiva sikau tayapoovaitanau fafaara rooduu Anutuuqaa mmeekia ari vookarauvo inna tasipama vairavai. Mmeekiaivo kiisa suaivaa taikaanara iinno rikioo homo Musiinna oori nnikiivaki yaagueeqama toovaara Isarairaa gioonna kiaapuuya hama inna teeda nnaasu vairaida ngiari voopi teeda vairavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kua aataruuyauvaa iidada fanniima kiada putida ikia aakiaana variaara aataruuvo itaama tuuduu rikioo pinaa mmeekia yoketauvo tasipama tiiravai. ⁸ Fai Mmannasa Yoketaivaa aataruuvo pinaa yoketayoketaa ari vookaraivo tasipama vaivo tauraa aataruuvaara yaataraanaravai. ⁹ Nnaaru Anutuuqo mmuu aataruuvaara irisai putida ikia aakiaana variaaravai pinaa yoketaivaa tasipama tiiravai. Safu aataru tupatupaa Anutuuqaa tasipama variraivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai. ¹⁰ Ta yaata utida kiaunnanoo: Aanna makee yoketai aataruuvo pinaa ari vookaraama vaivo nnaaru mmeekia kaayau pinaama ruvuahoovo tuuvaa yaatara kuaikio vaa taikaivaivee, kiaunnavai. ¹¹ Nnaaru mmeekia yoketaivo kiisa suai taikoovo yoketaavai. Makee pinaa yoketaa aataruuvo tupatupaa vaivo pinaa yoketaa tuanaa ari vookaraivai vaivai.

¹² Ta itaama yoketaama variraivaara faannakiaunnaivaaraida ta hama aatuurama kiada yaagueeqama kiada gioonna kiaapuuya kooyaa mmayaayaivaa kiasa mmiaunnava. ¹³⁻¹⁴ Hama ta Musiinna roosiikiaunnava. Gioonna kiaapu Isarairaiya mmeekiaivo Musiinna oori nnikiivau toovo taikaanara uuvaa teevo kiasa ivo ari oori nnikiivau buruqa kiisavaadiri rummua apu kieeravai. Gioonna kiaapu Isarairaiya ngiari tinniiyauvo yaagueeqauduu hama kuaivaa rikieeraivaa roosiima variravai. Anna makee Isarairaiya nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo fafaaraivo vauvaa jaarida rikiaavo hama iya tinniiyauvo rusitikiai hama arinaima rikiaanoo. Iya tinniiyauvunu buruqa rau kiada variraivaa roosiima variaanoo. Fai gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiiva inna tasipama varino fai inna tinniyaa vai buruqaivo takuasano rikioo arinaima rikiaannaravai. ¹⁵ Anna makee Isarairaiya Musiiva tuu kuaivaa jaaruaavo buruqaivo homo iya tinniiyauvunu rummua apu kioo vainoo. ¹⁶ Fai vaidi voovoono ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara ausa hanigiano rikioo ari ausa hanigiai aataruuvoono buruqaivaa rabaraanaravai. ¹⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinnara kiau kuaivo inna Mmannaivaara na kiau kuavai. Fai inna Mmannaivaivo gioonna kiaapu voovaaki varioo inna utii aataruuvaa rukusaa kino mmamma dumukiara kati yoketaama hara kioo varinaravai. ¹⁸ Ta vaa ausa hanigieera mmuakiaaya hama nnaaru buruqaivo iya tinniiyauvunu rummua apuuvaa roosiima variaunnaanoo. Ta pinumaivaa roosiima variaunnaanoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinnani yoketaa ari vookaraivo tiikidiri kooyaa vainoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Mmannaivaivoono ti aakiaiyauvaki varioo ti hanigiananai ta kiisama yoketaama varida yapooma Yisunna roosiima pinaama yoketaama variaaravai.

4

*Mmataivaadiri kuu yavaiyauvaa iima kiaiayauvaa**roosiikiaunnaiya ta variaunnaanoo*

¹ Anutuuqo tiiyara boo tioo kua yeena rau kioo ii kua iyauvaa kiasa mmiateera mmooriivaa ti mmiravai. Ivo ti mmuu mmooriivaa ta iikiaunnano hama ti pirisaikiai pikiaunnava. ² Ta hatauma iida mmamma maisaira aataru mmuakiaayauvai pikiada hama ta unnakua unnakua kiasa kiada mmooriivaa iida hama ta Anutuuqaa kuaivaa unnakua unnakuaivaa tasipama tida varida iikiaunnaanoo. Ta kua kutaivaa nnaasu kooyaa gioonna kiaapuuya kiasa mmida Anutuuqaa avuuvau safuuma variaunnani mmuakiaa gioonna kiaapuuya ta itaama variaunnaivaa teeda ngiari yaata utiraivaki ivaara kutaavaivee kiateeraivaara ta itaama iikiaunnava. ³ Ta mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa kookieema kiada kiasa mmiaunna kuaivo kuta tuanaa hataumaki vaitiri. Gioonna kiaapu ikia aakiaana kuaraiyaano nnaasu ivaara kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiatirivee. ⁴ Iya yaata tinniiyauvo upisiiyauvai vaivaara iya mmayaaya yoketaivaara hama kutaavaivee kuaivai. Aa mmata aavaara dira kieeta Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vaikio ivo Anutuuqaa roosiima mmuaikaravai varivai. Inna mmayaaya yoketaivo mmeekiaivaa roosiima taivaa iya teevoora kiasa kioo Sataango iya iikio iya yaata tinniiyauvo upisiivai. ⁵ Hama ta titiyara ngii giaa ngii miaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva ti Udaanga tuanaivaara ta ngii giaa ngii miaunnaanoo. Ta Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiyaanora tida ngiiita ngii mmoori vareera vaidiya varida ngii giaa ngii miaunnaanoo. ⁶ Udaanga Anutuuqo tunoo: Fai upisiivakidiri mmeekiaivo taanaravaivee, tuuvoono ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaiikio taivai. Yisuu Kirisiinna oori nnikiivaki mmeekiaivo too varinai ta Anutuuqaa oyai ari vookaraivaa arinaima taaraivaara ivo ari mmeekiaivaa ti aakiaana yapa kiaiikio taivai.

⁷ Ii aataru yoketaa ivaa ta varaunnaiya vaidiia mmataivaadiri kuu yavaivaa iima kiaiivaa roosiikiaunnaiya ta variaunnaanoo. Kuu yavaivo kiisa suai nnaasu vainno taikeraivaa roosiima ta muaraagama variaunnaanoo. Hama titi yaagueeqayaara ta mmooriivaa iikiaunnaanoo. Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaura ta mmooriivaa iikiaunnaanoo. Ii aataru ivo kooyaa vakiaiveeraivaara ta vaidiia mmataivaadiri kuu

yavaivaa iima kiaivaa roosiima variaunnaano. ⁸ Mmuaararai aataruuyauvo makemakee tiisi nnikiai ta teedaata pikiada variaunnano hama ti yaataravai. Vo suai vo suai airi airi yaata utiraivo tiiki vaikiainnaata hama ta pinaama ivaara yaata utiraida yaagueeqama variaunnaano. ⁹ Ti nnammutuaiya koonnai aataruuyauvaa ti iikiaavoota ti Napoova hama ti pikiaivai. Vaidiia ti ruputuaaniaata ta hama putuaunnavai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna variraivo tiiki vaivaa iya kooyaa taateeraivaara vaidiia Yisuunna ruputuduu putuneema ta variaunnani iya ti ruputuaara iira aataruuvo makemakee tiisi vaivai. ¹¹ Ta mmatayaa variaunna suaivaki ta Yisuunna mmooriivaa iikiaunnani gionna kiaapuuya ivaara ti ruputuaara iikiaaniaata ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. Ivo tiiki varikiai ta variaunnaivaa ngia kooyaa taateeraivaara ta mmannammanna mmooriivaa iikiaunnaano. ¹² Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Iya ti ruputuaara iikiaani ta mmooriivaa mmannammanna varada putuaara iikiaunnani ngia ivaa teeda ivaudiri tupatupaa variraivaa varada variaano.

¹³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na Anutuuqaara kutaavaivee kiauvaara na kuaivaa kiauvaivee, tiivai. Nnaaruaa vaidi voovono fafaara roo kua voovono itaama kutaavaivee tuneema teeta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaivaara ta kuaivaa kiaunnavai. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnavai. Anutuuqo Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri tuduu diitoneema fai ta putuaunnaivakidiri ivo ti tinai ta diitaaravai. Diitakio ivo tiita ngiitama vitoo Yisuuva varii yoosinnaivaki kinai ta inna tasipama variaaravai. ¹⁵ Ta ngiiyaroo tida mmuaakiaa mmooriivauvaa itaama iikiaunnano mmuaararavai tiisi nniivai. Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa fai vooya vooya arinaima rikiada Anutuuqaara kua yoketaivaa tikio inna nnutuuvo ngiau aapu kuanaravai. Kaayauya itaama kiaavovo kua yoketaivo pinaavai innasi vainaravai. Itaama vakiaiveeraivaara ta ngiiyaroo tida mmooriivauvaa iikiaunnaano.

Ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada inna yaagueeqaivaura variaunnaano

¹⁶ Ivaara ta rikiaunnano hama ti pikiaataivai. Ti nnabaiyauvo vakia roo vioo vioo yotera ngiaabai kieera mmammaivaa varaikio rikioo ti aakiaivaki varii vaidi tuanaivo makemakee mmuakiaa suai karaasavai nnaasu varivai. ¹⁷ Aa ta makee variaunna suai aavaki kiisa kiisa mmuaaravai fai taikaanaravaa ta varaunnavai. Fai ta ivaa yaatarada yapooma tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. ¹⁸ Hama ta aa kooyaa mminnaa aayauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi varirama kiada ta hama avu teera mminnaiyauvaara yaata utida teeda nnaasu vaidi variaunnaivaara ta tupatupaa yoketaama ari vookaraama variaaravai. Avu teera mminnaa aa kooyaa vai aayauvo fai taikaanaravai. Hama avu teera mminnaiyauvo fai tupatupaa vainaravai.

5

¹ Itaama vaivaara vaa ta rikiaunnavai. Ta unnakua nnau heekeeraivaa roosiima ta mmatayaa hara kiada variaunna nnabaiyauvo vaivai. Fai iyauvo tavaratanai Anutuuqo karaasa nnabaiyauvaa nnau karaasaivaa roosiima ariinoo heeka kaiyauvaki ta hara kiada variaaravai. Ii nnaba iyauvaa ta varada ngiau aapu tupatupaa variaaravaivee. ² Ti nnau ngiau aapu vaiyauvaa ti varaataikiai ta varaaraivaara yaata utida varida aavau ratada variaunnaano. ³ Fai yapooma uyira rairaiyauvaa roosiima Anutuuqo ii nnau iyauvaa ti uyu kinai hama ti mmannasaiyauvo kuminaya variaaravai. ⁴ Aa ta ti nnabaiyauvaki variaunna suai aavaki ta pinaama yaata utida kaayau mmuaararavaa tasipama variaunnaano. Itaama varidaata ta ngiau aapu varada variaara nnabaiyauvaa varaaraivaara yaata utida variaunnaano. Mo hama ta titi nnaba mmatayaa variraiyauvaa pikiaaraivaara ti yoketaano. Anutuuqo kati ti nnaba karaasaiyauvaa uyira raira roosiima ti uyu kinai ta varada tupatupaa variaaraivaara ti yoketaano. ⁵ Ta itaama variaaraivaara Anutuuqoono vaa mmuaanaa ti iima kioo ti teerama kieeravai. Ta itaama yoketaama variaaravai kutaavai vainoo kiaa kiada ivaara rikaaraivaara Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai.

⁶ Itaama vaikiyai hama ti pikiaataikiyai ta mmannammanna yaagueeqama variaunnavaai. Vaa ta rikiaunnavaai. Ta titi nnabaiyauvaki variaunna suaivaki ta ti Udaanga Yisuu Kirisiiva variraivaa ngieerama variaunnaano. ⁷ Aa suai hama ti avuuvaadiri inna teerama kiada ta kati innara yaagueeqama kutaavaivee kiaa kiada variaunnaano. ⁸ Ta mmannammanna yaagueeqama variaunnaiya aa nnaba aayauvaa pikiada ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaaraivaara ti yoketaano. ⁹ Ta aa nnaba aayauvaki variaunnannee? Vara ta iyauvaa pikiada inna tasipama variaunnannee? Ta varida mmooriivaa iikio rikioo ivo ti teeno inna yoketaakiaiveeraivaara ta iida varida variaunnaano. ¹⁰ Fai Yisuu Kirisiiva kieeta varira mmaataivau varioo ti yaparainara iinai ta mmuakiaaya inna avuuvau diaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki mmoori yoketaivaata mmoori maisaivaatama iikiaunnaivaara ivo ti yaparainai ta mmuaavai mmuaavai titi mmooriyauvaa irisaiyauvaa safuuma varaaraivaara ta inna avuuvau diaaravai. Itaama vaivaara ta mmooriivaa yaagueeqama iikio inna yoketaakiaiveeraivaara iikiaunnavaai.

Yisuuva putuuvaara ta Anutuuqaa seena tuanaaya variaunnaano

¹¹ Ivaara ti Udaanga Anutuuqaa aatuukiaunnaivaa vaa ta rikiaunnavaai. Ta ivaa rikiaunnaivaara iya yoketaama variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida gioonna kiaapuuya kiaa mmida variaunnaano. Vaa ta variaunna aataruuvaa Anutuuqo eeyaavai kooyaa too rikiaivai. Ngiingii yaata utiraivaki ngiengieetama na yoketaama variauvaa vaa kooyaa teeda rikiaavaivee kiauvi. ¹² Ta itaa kua tida hama ta titi mannaka kiaunnaivaara kava ngiita ngii giaa ngii miaunnaano. Hameetavee. Ngia tiiyara mannaka kiaara aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara ta itaa kua kiaunnaano. Vaidi vooyaano ngiari mmooriyauvaa kooyaa teeda iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaavai. Iya aakiyaiyauvaki vaira mmooriyauvaara hama iya mannaka kiaavai. Fai itaa kiaiyaano ngii tikiai rikiaada ngia tiiyara aikiooma sai kiateeraivaara ta itaama ngii giaa ngii miaunnaano. ¹³ Iya tiiyara kiaanoo: Yaata dunnayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta Anutuuqaa mmooriivaa iikiaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. Iya ti kiaanoo: Yoketaama yaata utuaayavee, kiaivo iya inna aikiooma kiaavai. Ta ngii-iyaroo tida mmoori varaunnaivaara iya itaa kua kiaivo inna aikiooma kiaavai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva tiiyara mmuduuya ruaivaara ta innara mmoori varaunnaano. Vaa ta arinaima rikiaunnavaai. Mmuaa vaidivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Putuduu ivaara mmuakiaaya teetama putiravai. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu vaa tupatupaa variraivaa varaiya sa ngiingiiyara yaata utida variraida ivo ngiiyara putuoo kava putuuvakidiri diitoovaara yaata utida variatee. Ngia itaama yaata utida innara variateeraivaara ivo mmuakiaayara putiravai.

¹⁶ Ivaara aa suai aavakidiri hama ta mmatayaa diaa gioonna kiaapuya roosiima mmatayaa diaiya ngiari iikiaa aataruuyauvaa teeda iyara maisayavee tida yoketaayavee kiaravee. Nnaaru Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki ta inna teeda mmuaikaraama innara yaata utida itaa kua tiravai. Aanna hama ta kava itaa kua kiaravai. ¹⁷ Gioonna kiaapu voovoono vaa Yisuu Kirisiinnaki variivoono ivo vaa karaasavai varivai. Ivo tauraa varii aataruuvo taika kiaikio rikioo ivo vaa karaasavai varivai. ¹⁸ Ii aataru ivaa Anutuuqoono iivai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara hama ta mmannammanna Anutuuqaa nnammutuaaya variaunnaano. Ta inna seena tuanaaya variaunnaano. Ti seenaiya homo inna nnammutuaaya variayara ta iyara mmooriivaa iikiyai iyaatama inna seena tuanaaya variateera mmooriivaa Anutuuqo ti mmivai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinnaki varioo gioonna kiaapuuya inna seena tuanaaya variateeraivaara mmooriivaa iinno variravai. Iinno varioo iya mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa iya mminaraiyauvaara hama yaata utuoo variravai. Hama itaama yaata utirainno iya inna seena tuanaaya variateera mmoori aataruuvaa ti mmiravai.

²⁰ Itaama vaikiyai ta aanna ngii tasipama varida Yisuu Kirisiivaano ngiiyara ti tikiai ta inna kuaivaa ngii giaa ngii miaunnaano. Anutuuqo ariinoo yamaa kua ngiita tinaraiivo tiikinaadiri ngiita yamaa kua tiivai. Ngia Anutuuqaa nnammutuaaya variayara hanigiada inna seena tuanaaya variateeraivaara ta yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii

miaunnaano. Ta Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varada inna yaata utiraivaugiataama yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii miaunnaano. ²¹ Anutuuqo tiyaroo tioo Yisuu Kirisiiva hama mminnamminnaa maisaatauvaa tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki varino Anutuuqo safuuma variraivaa ti mminaraivaara inna tuduu ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeravai.

6

¹ Ta Anutuuqaa mmooriivaa inna tasipama iida varida yamaa kua yamaa kua tida ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivaa vaa ngia varaivaa pikievoora tida yoketaama haitatuuda tuqinnama variatee, kiaunnaano.

² Anutuuqo tii kuaivaa rikiaatee. Ivo tinoo:

Na ngiiyara yoketaavee kiau suaivaki

na ngii kuaivaa rikiauvai.

Na ngii vita yoketaivau yapau suaivaki

na ngii tasipama variauvaivee.

Anutuuqo itaa kua tiivai. Rikiaatee. Anutuuqo tiyara yoketaavee tii suaivo aanna ii suai ivovee. Ivo iya vita yoketaivau yapaanara tii suaivo aanna ii suai ivovee.

³ Ta Anutuuqaa mmoori iikiaunna aavaara sa vaidi voovono too kiaivee: Maisa mmoorivaivee, kiaivee. Ta hama ivaudiri vaidi voovono haruruaveera mmoorivai iikiaunnaano. ⁴ Hamavee. Ta Anutuuqaa mmooriivaa varada inna mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnava. Ta mmoori varada variaunnano ari vookara ari vookarai mmoori mmuaararaiyauvo tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqararama iida variaunnaano. Mmamma mmuaararavoota maisa mmooriivootama tiisi nnikiai ta hama iyauvaara yaata utiraida rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variaunnaano. ⁵ Iya ti ripiida oovi nnauvaki ti yapada tiisi nnida ti ututuuma kiada ti koonnakaannama kiada ti ruputiravai. Ti ruputida kaayau mmoori hama ta yopeema iikiaraiyauvaa ti mmuduu hama ta vuru vaidi hama ta yeenna nneeravai. ⁶ Iya ti itauduaata ta mmannammanna yoketa yoketau mmoori aataruuyauvaa iida varida ta arinaima teeda rikiaanna tinniivaa varada hama ta makee tuduu ti nnannatooduu ta tirooma yoketaama varida gioonna kiaapuuya tasipama mmoori aataruuyauvaa ta iida variravai. Ta itaama varida ta Anutuuqaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa ta gioonna kiaapuuya vitairavai. Mmannasa Yoketaivoono ti tasipooduu ta itaama iya vitaida ta kutaa tuanaa iyara mmuduuya rida iya vitairavai. ⁷ Ta kua kutaivaa tida iya vitaakiaannaduu Anutuuqaa yaagueeqaivo ti tasipooduu ta mmoori varada iya vitairavai. Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kiaikiai ta safuuma variaunnaivaara rapira vaidiivo suru okoovaa hiri apu kioo vairaivaa roosiima ta dida vakiaunnaano. ⁸ Gioonna kiaapu vooyaano ti mannaka kiaani vooyaano tiyara maisayavee kiaavai. Vooyaano tiyara mmoori koonnama iikiaayavee kiaani vooyaano tiyara kiaanoo: Mmoori yoketaama iikiaayavee, kiaavai. Vooyaano tiyara yaata utida kiaanoo: Unnakua kiasa kiada kiaayavee, kiasa kiada hama tiyara yoketaakiaaniaata ta kua kutaivaa kiaunnava. ⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ti teeda rikiaiyata vooyaano kiaanoo: Hama ta teeda rikiaunnavaivee, kiaavai. Vooyaano maisa mmooriivaa ti mmuduu ta putidada rikiadaata variaannaiya mo aanna ti taatee. Ta homo variaunnaano. Vooyaano ti ruputuaani hama ta putuaunnava. ¹⁰ Ta ausa mmuaararavaa tasipama varidaatada mmannammanna sirigakiaunnaano. Ta hama mminnaatai vaidiyaano varida Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa kaayau gioonna kiaapuuya kiasa mmiaunnani rikiada yoketaama variaano. Ta mmanna haipu vaidiya hama ti mminnaataiyaanooda mmuakiaa mminnaa tuanaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa varaunnaano. Ta itaama varida Anutuuqaa mmoori vareera vaidi tuanaaya variaunnaivaa kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiaunnaano.

¹¹ Ni seena tuanaa Koridii variayaso, ta tiiki vai kuaiyauvaa safuuma kooyaa ngii kiasa kookieema kiada ti ausa mmuduuya eeyaavai ngii mmiaunnava. ¹² Ta ti ausa mmuduuya mmira aataruuvaa hama puaisa utiraida ta ngii mmiaunnava. Mo ngieenoo ngiingii ausa

mmuduuya mmira aataruuvaa puaisa utida hama ti mmiaavai. ¹³ Ngia ni uru nnaakaraya roosiima variaivaara na ataa kua ngii giaa ngii minaravai. Ta ngiiyara iikiaunnaneema ngieeta itaama ngiingii ausa mmuduuya eeyaavai ti mmiatee.

Hama ausa hanigieeraiya sa iya tasipama mmoori varaatee

¹⁴ Sa vaa ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya tasipama mmooriivaara kua yeena rau kiada mmuaakaraama varaatee. Dataama kioo safuuraivoota tomedairavootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo mmeekiaivoota upisiivootama mmuaavau nuunainno vainarannee? Hama yopeemavee. ¹⁵ Dataama kioo Yisuu Kirisiivaata Sataangootama mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. Dataama kioo vaa ausa hanigieeraivoota hama ausa hanigieeraivootama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaarannee? Hama yopeemavee. ¹⁶ Dataama kioo Anutuuqaa nnau pinaivo unnakua anutuuyauvaa tasipama mmuaavau vainarannee? Hama yopeemavee. Hama ngia rikiaannee? Ti aakiaiyauvo Anutuuqo tupatupaa variraivaa nnau yoketaayauvaivee. Ivaara Anutuuqo ataa kua tunoo:

Na iya aakiaana hara kiee variee
iya tasipama nuainaravee.
Na iya Anutuuqo varinai
iya ni gioonna kiaapuya variaaravee.

¹⁷ Anutuuqo itaa kua kiasa kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Hama ausa hanigieeraiya ngia iya pikiada
ari voovau variatee.
Iya iira aataru mmoori mminnaiyauvaa
na ooqoo tiraiyauvaa
sa iya tasipama iikiatee.
Ngia itaama iikiai na ngii vitaanaravai.

¹⁸ Fai na ngii Gioova varinai
ngia ni naunna mmaapuya variaaravee.
Neenoo mmuakiaa mminnaiyauvaa
yaataree diravoono itaa kua kiaunoo.
Anutuuqoono itaa kua tiravai.

7

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ii kua kiasa teerama kioo kua iyauvo tiyara tiivaaraida nnikiai ta mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvo ti mmammayaa vaiyauvaata ti aakiaana vaiyauvaatama ooqoo tida pikiaaravee. Nnikiai Anutuuqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana vida yoketaama ari vookaraama varira aataruuvaa iida varida yaagueeqa gioonna kiaapu tuanaaya variaaravee.

Pauruusaa ausaivo kaayauma yoketairavai

² Tiiyara mmuduuya ruatee. Hama ta vaidi voovaara koonnama iikiaunnavai. Hama ta voovai maisa aataruuvaa iikiaunnano ivo koonnama varivai. Hama ta voovai unnakua unnakua kiasa kiada inna mminnaiyauvaa varaunnavai. ³ Hama na kumina kuaivaa ngiiki yapaanaraivaara itaa kua kiaunoo. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaano. Vaa na tauraa ngii giaa ngii miauvai. Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaivaara ngia putikiai teetama ngii tasipama putuaaravai. Ngia varikiai teetama ngii tasipama variaaravai. ⁴ Na ngiiyara yaagueeqama yoketaayavee kiaunoo. Ngia yoketaama iikiaivaara na pinaama ngiiyara mannaka kiaunoo. Pinaa mmuaararavai tiiki vaikiainnaata hama na ivaara yaata utiraina ni ausaivo pinaama ari vookaraama yoketaikiai na ngiiyara pinaama kiee sirigakiaunoo.

⁵ Ta numa mmata Maketonina ivau varida hama vari hokobairama kiada varida rikiaannaduu airi airi tomeda iira aataruuyauvo ti suvuai kiooduu gioonna kiaapuuya tiita buaaru tuduu ti mmooriiyauvaara ti ausaiyauvo ti mmuaarareeravai. ⁶ Ti mmuaararooduu too Anutuuqo ausa mmuaarareeraiya tasipoo ausa nuufaivaa iya mmiraivoono ti tasipoo tiyara boo tiao ti seena ngiaammuaa voovai Titiinna titooduu tiisi nniravai.

⁷ Hama ivo numa ti tasipama varuuvaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia inna tasipama varuu mmayaaya yoketaivaa ti kiasa ti mmuuvaaaraatama ti yoketairavai. Ngia ni taaraivaara pinaama ratada varuu mmayaayaivaa ti kiasa ti mmioo ngia koonnama variaivaara pinaa ausa mmuaarareera mmayaayaivaatama ti kiasa ti mmioo ngia niyara mmuduuya rida niyara vaitutuura kuaivaa tuu mmayaayaivaatama ti kiasa ti mmiravai. Ivaara na rikiaaduu pinaama ni yoketairavai.

⁸ Na yanaivaa fafaarama ngii miaaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovo inna aikioovai. Hama na itaama fafaara rauvaara ni ausaivo mmuaarareeravai. Kiisama ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara na rikiaaduu ni ausaivo kiisama mmuaararama kioo pikieeravai. ⁹ Aanna makee ni ausaivo yoketaivoo. Na yanaa yaagueeqaivaa fafaara raaduu ngia jaarida rikiooduu ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hama ni yoketaivoo. Ngia ngii ausaiyauvo mmuaararoovaara hanigiada yoketaama varuuvaara ni yoketaivoo. Hama teenoo maisama ngii iiravai. Ngia hanigiada yoketaama variateeraivaara Anutuuqo uduu mmuaararoovo ngiisi vairavai. ¹⁰ Fai Anutuuqoono ausa mmuaararavaa gionna kiaapu voovai mmioo too hanigiano Anutuuqo inna vitoo aataru yoketaivau yapa kino inna yoketaivaravai. Hama ivo kava ausa mmuaararavaa yaata utinaravai. Fai gionna kiaapu voovoo mmatayaa diaa mminnaivaara ausa mmuaararavaa varoonnonno hama hanigieerainno putuoo ikia aakiaana tupatupaa varinaravai. ¹¹ Ngii mmuaararoovaara Anutuuqo uduu rikiaada ngia arinaima rikiaada kava yaagueeqararama kiada inna mmooriivaa iiravai. Itaida varida kuminayaa kua ngiiki vauvaa ngia kooyaa ngii seenaiya vitairavai. Vaa na rikiauvai. Mmuuararoovo ngiisi vauduu Anutuuqaa nnutuuvo aduoo vauvaara ngii nnannateeravai. Mmuuararoovo ngiisi vauduu irisai maisaivo vauvaara ngia nnikiarairavai. Ngia tunoo: Niinoo ti toonnaata sa teeraa roosiima ti taanarainnoo, kiasa kiada niyara yoketairavai. Ngia pinaama Anutuuqaa mmuduuya riravai. Ngia makee tuduu vaidi tomeda uuvaa ari irisavaa mmiravai. Tomedaivo ngiiki vauvaa ngia kua tida safu saafuuma kiooduu rikioo hama kava ngiiki kuaivo vairavai.

¹² Ivaara na tauraa raa yanaivaa hama na tomeda uu vaidiivaani nnaasu reeravai. Hama na ivo inna tomeda uu vaidiivaaniaatama reeravai. Hameetavee. Ngia Anutuuqaa avuuvau tiyara mmuduuya ruaivo kooyaa vainai taateeraivaara na mmuakiaaya ngiini reeravai. ¹³ Ngia itaama varuuvaara ta rikiaannaduu ti yoketairavai.

Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Ngia mmuakiaaya Titiinna tuqinnooduu rikioo inna ausaivo yoketauduu rikioo ivo numa ti kiasa ti mmuduuteeta rikiaannaduu ti yoketairavai. ¹⁴ Vaa na tauraa ngiyyara mannaka kiasa kiee inna kiasa mmiravai. Kiasa mmiaivaa ivo tooduu kaanaivo kutaa vauvaara hama ni mmamma maisairavai. Ta mmuakiaa suaiyauvaki ngiita kua kutaiyauvaa tiravai. Ta mmuaikaraama Titiinnaata ngiyyara mannaka kiasa kuaivo kutaa kuavai. ¹⁵ Ivo ngiisi vuu suaivaki ngia mmuakiaaya makee tuduu inna kuaivaa rikiaada innara aatuuda biribiriida innara tuqinnoovaara ivo ivaara yaata utuoo ngiyyara mmuduuya ruuvo vakia roo ngioo ngioo aanna makee pinaavai vainoo. ¹⁶ Na yaagueeqama ngiyyara kiasaunoo: Fai ngia aikiooma mmuakiaa aataruvai iikiaravaivee, kiasa kiee na ivaara sirigakiaunoo.

8

Ausa hanigieeraiyaano sikauyauvaa kati vakiasa mmiaavai

¹ Ni seenayaso, Maketoniaa vau yoosinnaiyauvaki vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utuuvaara ta ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. ² Mmuuararoo ari vookarayauvo iyasi ngioo iya iinno toduuata iya mmannammanna sirigama rada nnududuu pinaavai vauvaara kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. Iya hama mminnaatauya itaama kaayau sikauyauvaa Anutuuqaa mmooriivaara kati mmiravai. ³ Na rikieena na ngii giaa ngii miaunoo. Iyasi vau sikauyauvaa aikiooma kati mmiaaree kiasa kiada aikiooma kati iya mmi kiada kava vo sikauyauvaatama kati mmiravai. Ngiarinaidiri ngiari yaata

utiraivaugiataama ⁴ yaagueeqama ti yaparaida tunoo: Tikiai Yutayaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani yapeera sikauyauvaki teeta yapaarannee? tuduu rikiada ee-oo tuduu yapeeravai. ⁵ Ta yaata utida kiaannanoo: Iya hama yopeema yapaaravaivee, kiaa ta yaata utuaannaivau vauduu rikioo hayuuma itaama mmuuvaara ti yoketaainoo. Iya tauraa ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai Udaanga Yisuu Kirisiinna mmi kiada nnaagiai Anutuuqo yaata utuuvaugiataama tiita ngiari mmamma mmuyai mmuakiaavai ti mmiravai. ⁶ Titiiva ii mmoori ivaa ngii tasipama toosa hara uuvaa ta yaagueeqama kiaa mmida kiaannanoo: Iyasi viee mmannammanna iya tasipama yaagueeqama varinai fai iya Yutayaiyara yoketaama yaata utida kati iyani vakiaa sikauyauvaa yapakio vioo taikaanaravaivee, tiravai. ⁷ Vaa ngia mmuakiaa aataruvai taa taika kiaavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaavo ngii kua tiraivootama ngii yaata vuatinniiyauvootama Anutuuqaa mmooriivaa ngii varaataikiai ngia yaagueeqama ivaara iikiaivootama tiyara mmuduuya riraivootama vaikiai vaa ngia taa taika kiaavai. Ngia iyauvaa taa taika kiaaneema ngia kati yoketaama yaata utida kati sikau mmira aataruuvataama yaagueeqama iikiaaraivo inna yoketaavai.

⁸ Hama na ivaara yaagueeqama ngii tinai iikiateera itaa kua kiaunoo. Ausa hanigieera vooya ii mmoori ivaara iya yoketaikiai rikiada iikiaavai. Ivaara na ngii giaa ngii minai rikiada ngii iikiatainai iikio rikioo ngiitama ngii mmuduuya riraivo kooyaa vainai ta taaraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ⁹ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiiyara kati yoketaama yaata utiraivo vaivaa vaa ngia teeda rikiaavai. Ivo ari vookaraama yoketaa tuanaama variivoono ngiiiyaroo tioo ivo tuoo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai. Ngia ari vookaraama yoketaama variateeraivaara ivo kumina mmanna vaidivai mmata aavau variravai.

¹⁰ Ii kua ivaara na neneeno yaata utuee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Ii tauraa taikoo nuanu ivaki ngia toosa hara uu mmooriivaa aanna iima taika kiaatee. Ngiengieeno tauraa ngii ausaiyauvo diitooduu sikauyauvaa tauraa kati mmiravai. ¹¹ Inna aikioovai. Mmidada taika kiaatee. Toosa hara ngii iikiataikiai yaagueeqama iikiaivaa mmannammanna iida taika kiaatee. Ngiisi vai sikauyauvakidiri aikiooma iikiatee. ¹² Fai sikauyauvaa kati ngii miataino Anutuuqo ngiisi vai sikauyauvaa too ngia miaa sikauyauvaatama too inna aikioovaivee tinaravai. Hama ngiisi sikauyauvo vaiyauvaa vaa Anutuuqo taivai. Hama ivo ivaara yaata utuoo vo kuannaa kua tiivai.

¹³ Ngia pinaa mmooriivaa iida sikauyauvaa varada kati Yutayaiyani yapa kikiyai iya iyauvaa varada kati variateeraivaara hama na ivaara kiaunoo. ¹⁴ Aa suai aavaki kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri iya mmida ngieeta iyaatama mmuaakaraama variateeraivaara na kiaunoo. Kaayau sikauyauvo ngiisi vaiyauvakidiri hama sikaunnaata kiaa gioonna kiaapuuya mmiaaraivo inna yoketaavai. Itaama vaino fai yapooma hama sikauyauvo ngiisi vainai rikiada kaayau sikauyauvo iyasi vaiyauvakidiri fai iya irisai kati ngii miaaravai. Iyaata ngieetama itaama iida fai mmuaakaraama variaaravai. ¹⁵ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono
yeennaivaa nnutuuvo menaivaa
kaayauma porooma roo yapooduu
hama innasi kaayauma suvuairama kioo
aikiooma vairavai.
Gioonna kiaapu voovoono
kiisama porooma roo yapooduu
aikiooma innasiaata vairavaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

Titiivaata ari seenaivaitanaatama Koridii viravai

¹⁶ Anutuuqoono tikio rikioo Titiiva ti roosiima ngii tasipama mmooriivaa inna iikiataivaara ta Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. ¹⁷ Ngiisi vida sikauyauvaa varaateera mmooriivaa ta inna yaparakiannano rikioo inna aikioovaivee kiaa kioo

ivo kava ariinoo ari yaata vuatinniivaudiri yaata utikio ngiisi kuataikio rikioo ngiisi kuanara iivai. ¹⁸ Vaa ausa hanigioo vaidi voovoono Anutuuqaa nuunaira nnu mmuakiaayauvaki nuainno varioo Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaa roo nuauduu inna nnutuuvo ngiau aapu vairavai. Ii vaidi ivo Titiinna tasipama voo mmoori varaiveeraivaara ta inna titada variaunnao. ¹⁹ Mmuduuya rida kati sikau mmiateera mmooriivaa ii vaidi ivo ti tasipama nuainno iikiaiveeraivaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya inna mmataama kieeravai. Ta ii mmoori ivaa yaagueeqama ti iikiataivaara gioonna kiaapuuya kooyaa teekio ti Udaanga Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara ta iikiaara iikiaunnao.

²⁰ Kati mmira sikau kaayau vaiyauvaa ta varada koonnama yapakiai rikiada gioonna kiaapuuya ivaara nunuraanurai tivoora kiasa ta ii aataru ivaara tuqinnama haitatuukiunnao. ²¹ Hama ta Udaanga Anutuuqaa avuuvau nnaasu safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa iikiaunnao. Anutuuqaa avuuvauunnaata gioonna kiaapuuya avuuyauvunuaatama ta safuuma sikaura haitatuura aataruuvaa ti iikiatainoo.

²² Ivaara ta vaa ausa hanigieera vaidi voovaata vaidiivaitana tasipama mmoori varaiveeraivaara inna kuaneera tida variaunnao. Vaa ta airineetu inna iida taaree kiasa rikiaunnano ivo kutaa tuanaa vo mmoori vo mmooriivaa varaanaraivaara yaagueeqama iivai. Aanna makee ivo ngiiyara yaata utuoo tinoo: Fai iya iikiaravaivee, kiasa kioo yaagueeqama ngiisi kuanaraivaara iinno varinoo. ²³ Titiinnara yaata utuatee. Ni vuai ni mmuaa mmoori vareeraivo ngiiyara ni tasipama mmoori varaivai. Mo inna tasipama kuaaravaitanaara yaata utuatee. Ivaitana vaa ausa hanigieeraiya nuuna variraiyauvaki mmoori vara rada nookiaavo Yisuu Kirisiinna nnutuuvo vaa ngiau aapu vaivai. ²⁴ Itaama vainai idaara mmuduuya ruatee. Vaa ausa hanigieeraiya nuuna mmuakiaayauvaki variraiya ngia Titiivainnara itaama mmuduuya ruua kuaivaa kooyaa rikiaateeraivaara idaara mmuduuya ruatee. Fai ngia itaama iikio ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo kooyaa vainai rikiaaravai.

9

Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara kati mmira mmooriivaa iikiatee

¹ Vooyaano Anutuuqaa gioonna kiaapu Yerusareema variyaiyi sikauyauvaa kati yapaiyauvaara vaa ngia rikiaavai. Mo hama na kava ivaara fafaara ree ngii giaa ngii minaravee. Vaa ngia rikiaavai. ² Ngieetama yapaaree kiasa iikiaivaa vaa na rikiaunoo. Vaa na Maketoniaa variaa gioonna kiaapuuyaata ngiiyara mannaka kiau kuaivaa ataa kua kiaunoo: Vaa ausa hanigieeraiya mmata Akaiyaivaki variyaiyi sikau yapaaraivaara vaa ii vo nuanu taikoo ivaki mmuaanaa teerama kieeravaivee. Vaa na ngiiyara mannaka kiau kuaivaa itaa kua kiaunoo. Ngii yapaataikiai ngia yapaara iikiaani vo yoosinna vo yoosinna variaa kaayau vooyaano ii kua ivaa rikiada iyaatama iya ausaiyauvo diitaikiai rikiada yapaara iikiaavai. ³ Ta ngiiyara mannaka kiaunnaivo sa kuminayaa vakiaiveeraivaara aanna ti seena vaidi taaravoomada ngiisi kuateera na tiee variaunoo. Na kiaanoo: Vaa iya mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiasa kuaivo kaanaivo vakiaiveeraivaara na vaidi taaravoomada ngiisi kuateera tiee variaunoo. ⁴ Fai Maketoniaa gioonna kiaapu vooyaano ti tasipama ngiisi vida teekiai hama ngia teerairama kikio ti mmamma maisainarainnoo. Vaa ta ngiiyara kiaannano: Vaa mmuaanaa teerama kieeravaivee, kiasa kuaivo hama kaanaivo vaino ti mmamma maisainarainnoo. Ngiiitama ngii mmamma maisainarainnoo. ⁵ Taaravooma ido tauraannaadee kuaa ivaara inna na yaata utuauko yoketaavai. Na tauraa ni seena taaravooma idaa yaagueeqama kiee titanai iyannaadee ngiisi vida ngia kua kiasa teerama kiada kati mmira sikauyauvaa nuunama teerama yapaaraivaara kuaaravai. Iya itaama vida teerama yapa kikiai na ngiisi vino fai aikiooma vainaravai. Fai aikiooma vainai tee na tinara: Ngiiyara yaata tinniyaadiri kati yapaavaivee. Hama iya yapaataikiainnaata vooyaano iya vuavikiaani teeda yapaavaivee, tinaravai.

⁶ Sa aa kua aavaara taunnu kiatee. Arinaima rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoona yeenna hauvaa kiisavai utiivo fai kaanaivaa kiisavai varaanaravai. Gioonna kiaapu

voovono yeenna hauvaa kaayauma utiivo fai kaanaivaa kaayauma varaanaravai. ⁷ Itaama vainai rikiada ngiingii yaata utuaiyauvunugiataama ngia mmuaavai mmuaavai Anutuuqaa kati sikauyauvaa mmiatee. Hama ngii miatainainnaata mmiaarainnoo. Vaidiiaano ngii vuavi tida mmiateera ngii tikiai rikiada ngia ausa mmuaarareera tasipama mmiaarainnoo. Ngiengieenoo yaata utida ngii ausa vuatinniiyauvo yoketainai rikiada kati mmiatee. Ngia itaama iikio rikioo Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo fai yoketainaravai. ⁸ Anutuuqo ngii variraiyauvaara aikiooma ngiiyara kati yaata utuoo ngiiyara yoketainai rikiada ngia aikiooma variaaravai. Yoketaama varikio ngii variraiyauvaara mminnaiyauvaa aikiooma ngii mioo oro hayuuma vooyauvaatama ngii minai varakio aikiooma ngiisi vainai fai ngii seenaiya tasipama vo mmoori vo mmoori-ivaa varaaree kiasa kiada teekio ngia ii mmoori ivaa iikiaara mminnaiyauvo aikiooma ngiisi vainaravai. Ngia itaama variateeraivaara Anutuuqo aikiooma ngii minaravai. ⁹ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Ivono hama mminnaatakiaiya
mminnaiyauvaa kati mmiivai.
Ari koovayakieema kati mmira aataruuvo
tupatupaa innaki vaivaivee.

Kua fafaaraivono itaa kua tiivai. ¹⁰ Anutuuqo vaidi yeenna hau utiraiya yeenna hauyauvaa iya mmioo nneera yeennaiyauvaatama iya mmiivoono kati mmira aataruuvo yeenna hauyauvaa roosiima ngii mikiai hau utikio uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo ngia kati mmira aataruuvaa roosiima vainaravai. Fai ngia itaama iikio kati mmira mminnaiyauvo ngiisi vainaravai. ¹¹ Anutuuqo ngii tasipama varinanai ngia yoketaama varidada teekio ngii seenaiya kati mmira aataruuvo kooyaa vainai teeda kati iya mmi-aaraivaara ngia sikauyauvaa ti mmikiai ta iya mmikiai rikiada iya pinaama Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaravai.

¹² Ngii seena ausa hanigieeraiya hama mminnaataiya ngia itaama kati mmira aataru-uvaa kaanaivo hama iyasi nnaasu vaivai. Kaayau gionna kiaapuuya mmannam-manna ivaara Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivootama vaivai. ¹³ Fai ngia itaama kati mmiaivaara gionna kiaapu kaayauya ngiiyara kiaara: Vaa Anutuuqaara kutaavaivee kiaavaivee, kiaravai. Ngia ngiingii avaiyauvakidiri ta Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa iikiaunnavaivee kiaivaa kaanaivo vaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaravai. Ngia kaayau sikauyauvaa yaata gionna kiaapu voonaa mmuakiaayaatama kati mmiaivaara iya Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaravai. ¹⁴ Itaama vainai pinaama Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara iya ngiiyara yaaku varada varida ngiiyara pinaama mmuduuya ruaaravai. ¹⁵ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa kati ti mmu-vaara nnikiai ta innaata kua tida kua yoketaivaa kiaravee. Ivo itaama kati ti mmuuvo ari vookaraivai vaivaara hama yopeema ta ivaara kua kiaravee.

10

Pauruuso ari mmooriivaara kooyaa tiravai

¹ Na Pauruuso neenoo yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ti tasipama varuu suaivaki pata kua tioo boo ikiee tira vaidivai variravaivee, tiravai. Vooyaano niyara tunoo: Ivo ngieera voopi varuu suaivaki yaagueueqa kua tioo avaikaraira vaidivai variravaivee, tiravai. Iya itaa kua tuu vaidiivo neenoo Yisuu Kirisiiva nuufa vaidivai tirooma aduoo varuneema na yamaa kua yamaa kua tiee ataa kua ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia ee-oo tikiai na ngiisi viee fai hama na kua yaagueueqavaa ngii tinaravai. Gionna kiaapu vooya tiyara kiaanoo: Mmatayaa diaa vaidiyaano mmatayaa diaa aataruuvaa mmoori iikiaanoo, kiaiya na aikiooma kua yaagueueqavaa iya tinaravai. ³ Inna aikioo ta mmatayaa diaiya varidaata hama ta mmatayaa diaa yaata utiraiyauvugiataama yaata utida yaagueueqama mmoori varaunnavai. ⁴ Vaidi mmatayaa diaiya rapuaara iida varida ngiari suru veeva tipaa ganifaiyauvaa

varada vida yoosinna yaagueeqama diraiyaata rapidada iya yaatara kiaavai. Iva roosi-ima ta Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama iida varida hama ta mmatayaa diaa suru veeva tipaa ganifaiyauvaadiri iikiaunnvai. Ta Anutuuqaa yaagueeqa ari vookaraivaadiri iikiaunnvai. Ta ivaadiri iida maisa aataruuyauvo yaagueeqama diiyauvaa fai ta yaatara kikio taikaanaravai. ⁵ Unnakua unnakua kiaa kiada kooyaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiira aataruuyauvaa ta yaatara kikio taikaanaravai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaara arinaima rikiaa aataruuvaa vooyaano ngiariiyara mannaka tida ivaa atau rira aataruuvaa ta aikiooma ooqoo tikio taikaanaravai. Mmuakiaa yaata utiraiyauvaa ta adida pikiada Yisuu Kirisiinna aataruuvaa nnaasu yaata utida iikiaunnvai. ⁶ Na kiau kuaivaa ngia arinaima rikiada ngii iikiatani iima taika kikiai ngiikidiri vooya ni kuaivaa rikiadaata yaataraiya ta irisai maisivaa iya mmiaaraivaara teerakiaunnao.

⁷ Ngia mmaanai kooyaa ngii avuuyauvunu vaiyauvaa nnaasu taavaivee. Ngiikidiri vaidi voovono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na Yisuu Kirisiinna vaidivai variaunoo, tiinee? Itaama yaata utii vaidiivo kava ariiyara tuqinnama yaata utuoo rikiaivee. Hama ivo nnaasu Yisuu Kirisiinna vaidivai varivai. Teetaatama Yisuu Kirisiinna vaidiya variaunnao. ⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ari mmooriivaara yaata utuoo nnutu varada iira yaagueeqaivaa ti mmiravai. Ngia innara iidada koovayaida variateeraivaara ti mmiravai. Hama ta ngiyyara ooqoo tikiai ngia maisama variateeraivaara ti mmiravai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqaivaa itaama ti mmiivaara na pinaama titiyyara mannaka kiauvaara hama na ni mmamma maisainoo. ⁹ Na yanaiyauvaa ngiini fafaaraki-aaduu vuuyauvaa hama ngia iyauvaa jaarida aatuukiateeraivaara na fafaarairavai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovono fai tinara: Pauruuso yanaiyauvaa fafaarakiio tiisi nniyauvo avaikarai kuayauvai tiisi nniivai. Ivo numa ti tasipama varikiai rikiada ta taunnano muaraagai vaidivai varikio inna kuaivo mmanna kuavaivee, tinaravai. ¹¹ Fai itaa kua tinara vaidiivo arinaima rikiaivee. Ta ngieeradiri varida yanaiyauvaa fafaarakiunnao kuaiyauvootama ta ngii tasipama varida iikiaraiyauvootama mmuaakaraivai vaivai. Hama ari vookaraivai vaivai.

¹² Gioonna kiaapu vooya itaama ngiariiyara ta yoketaayavee kiaa kiada ngiari nnu-tuuyauvaa ngiau yapaaneema ta iya roosiima titiyyara yaata utida variaunnao? Ai mo hama iya ti roosiima mmuaakaraama variaavai. Iya ngiari variraivaugiataama varida ivaa teeda kiaanoo: Ta aikiooma variaunnao, kiaiya hama tinni ruaaya iya kumimaka tuanaaya variaavai. ¹³ Hama mo ta titiyyara mannaka kiaunnaivo fai yaatarama vainaravai. Anutuuqo ni mmoori varaateera ti mmataama kioo tuu mmooriivaa ta varada ivara nnaasu fai ta titiyyara mannaka kiaravai. Ii mmoori ivaa ta iikiaannaivo vaa ngiisiaatama viravai. ¹⁴ Ta ngiisi kuaanna suaivaki Anutuuqo tiyyara atau yapa kioovaa hama ta hederaida vida titiyyara mannaka tiravai. Ta Anutuuqo ti mmataama kioovaki toosa hara ngiisi vida Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miravai. ¹⁵ Anutuuqo tiyyara atau yapa kioovaa hama ta vida hederaida ivaki vau mmooriyauvaa vooya uuyauvaara ta titiyyara mannaka kiaunnvai. Hameetavee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kuaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vakiaiveera ta faannaida varida ngiyyara mmoori varaunnvai. Anutuuqo atau yapa kioovaa aakiaivaki ta mmoori varaunnaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai ¹⁶ ta ngii pikiada vo mmata vo mmata variaiyasi vida mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiaaravai. Ta itaama iida ari vo vaidi voovono tauraa vaa mmoori iivaki hama ta ivaki vida mmoori varada ivo vaa ii mmooriivaara titiyyara mannaka kiaravai. ¹⁷ Ivara Anutuuqaa kua fafaaraiivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu voovono ariiyara mannaka tinaree kiaa sa ariiyara mannaka kiaivee. Udaanga Anutuuqaara nnaasu mannaka kiaivee. Kua fafaaraiivono itaa kua tiivai. ¹⁸ Udaanga Anutuuqo vaidi voovaara inna aikiooma vari vaidivaivee tiivo inna Anutuuqaa avuuvau yoketaa vaidivai varivai. Vaidi voovono arinaidiri ariiyara na yoketaa vaidivaivee tiivo Anutuuqaa avuuvau hama yoketaivai varivai.

11

Pauruuso unnakua aposorooya yaatareeravai

¹ Na kiisama yaata duunaano kua tirayaama tinai rikiada sa ni reeroo reem-moo tiraida teeda rikiadaata tirooma variatee. Tirooma varida ni kuaivaa rikiaatee. ² Anutuuqo ngii haitatuuma too kaayauma ngiiyara yoketairivaa roosiima na ngii haitatuuma tee kaayauma ngiiyara yoketaakiaunoo. Kiaatanna yoketaa tuanaa hama sabi nuairivaa vaidiyya ngiaammuau yoketaa voovai mmiaaraivaara kua kua teerama kieeraivaa roosiima na ngiiyara kua kua teerama kiee Yisuu Kirisiinna mmuaa tuanaivaa ngii mmataama kieeravai. ³ Na pinaama yaata utuaunoo. Yapaivo Evaanna iinno taanaree kua unnakua kua uuvaa roosiima vaidi vooya ngii unnakua kua ngii iida taaree kua tikiyai ngia safuuma varida Yisuu Kirisiinnara yoketaama yaata utirivaa pikieevooraivaara na yaata utuauko ni mmuaararainoo. ⁴ Ta Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa ngii giaa ngii miaannaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono Yisuunnayaadiri mmataama kioo unnakua vooyauvai ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ta Mmannasa Yoketaivaaraata Yisuunna mmayaaya yoketaivaaraatama ngii giaa ngii miaanna kuaivaa roosiima ari vo vaidi voovoono ari vo mmannasaivaaraata ari vo mmayaayaivaaraatama ngii giaa ngii muduu rikiada ngia makee tuduu ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida inna kuaivaara kutaavaivee tiravai. Ngia itaama iikiaivaara na ngiiyara yaata utuauko ni mmuaararainoo.

⁵ Itaa kua tira vaidiyyara ngia ngii yoketaikiai ti aposorooyavee tiraiyara na yaata utuauko hama ni yaataraavai. ⁶ Na niniyyara yaata utuauko kutaa ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaikio ni avaivakidiri na kua oyaivaa kiauvo kua fannifaanniima kiauvi. Ni tinniivo aikiooma kua oyaivaa varaivaara mmuakiaa suai na nuaina variee ita ataama ngii giaa ngii miau suaiyauvaki vaa ta kooyaa ngii vitaakiaunnvai.

⁷ Na mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaiyauvaki hama na irisai mmin-naiyauvaa vareeravai. Ngii nnutuuyauvo ngiau aapu vakiaiveeraivaara na adiee variee mmoori vareeravai. Na itaama iikiau aataruuvo koonnai aataruvai na iiravainnee? ⁸ Na ngii tasipama mmoori varee variaa suaivaki ngiari voo-pinnaa vaa ausa hanigieeraiya sikauyauvaa ni miravai. Hama na iya mmoori varaivaara iya sikauyauvaa ni miravai. Na ngii tasipama mmoori varaivaara iya sikauyauvaa kati ni muduu na mmuara vareeraivaa roosiima iya sikauyauvaa varee ngii mmoori vareeravai. ⁹ Na ngii tasipama variaa suaivaki hama niisi vau mminnaiyauvaara hama na ngii yaparairavai. Maketoniaa varuu gionna kiaapu vaa ausa hanigiooyaano sikauyauvaa ni muduu na iyauvaadiri hama niisi vau mminnaiyauvaa vareeravai. Itaama hama na ngii yaparaira variaaneema fai yapooma mmuaikaraama hama na ngii yapara rinaravai. Na ngii yaparaino ngii mmuaarareevoora hama na ngii yapara rinaravai. ¹⁰ Yisuu Kirisiinna kua kutaivo ni aakiaivaki vaivaara na kua kutaavai ataa kua tiee ngii giaa ngii minaravee. Na itaama variee hama mminnaara ngii yaparairaina kati mmoori varaivaara na niniyyara mannaka kiaunoo. Na itaama niniyyara mannaka kiau kuaivaa Akaiya mmataivau variaa gionna kiaapuuya rikikio hama vaidi voovoono yopeema ataa rinaravai. ¹¹ Mo na aaniira itaa kua kiaunnee? Hama na ngiiyara mmuduuya ruauvaaraina itaa kua kiaunnee? Hameetavee. Na ngiiyara mmuduuya ruauvaa Anutuuqo vaa taivai.

¹² Vaidi vooya ngiariyyara ta aposorooyavee tira vaidiyya sa iya ngiariyyara mannaka tida kiatee: Ta Pauruusainna mmooriivaa iikiaaneema iikiaunnavaivee, kiatee. Sa iya itaa kua kiateeraivaara fai na nini mmooriivaa na makee kati ngiiyara iikiauneema mmannammanna itaavai iina nnaasu varinaravai. ¹³ Ii vaidi iya hama kua kutaa aposorooya variaavai. Unnakua aposorooya variaavai. Iya ngiari mmooriyyauvaara unnakua kua kiada ngiari vookaraama mmooriyyauvaa iida varida Yisuunnayaadiri yaadata rummua kiada kiaanoo: Ta Yisuu Kirisiinna aposoro tuanaayavee, kiaavai. ¹⁴ Iya itaama iikiaivaara hama na nnikiaraakiaunoo. Mo Sataango ariinoo aikiooma aangeraa mmeekia teeraivaa hababainno mmooriivaa iivai. ¹⁵ Ivaara fai inna mmoori

vareera vaidiiya safuuma varira vaidiiya roosiima mmooriyauvaa iida kiaara: Ta safuuma mmoori vareera vaidiyavee, kiaaraivo inna hama nnikiaraakiateera kuavai. Iya taikeera suaivaki ngiari iikiaa mmooriyauvaa irisai maisaiyauvaa fai safuuma ngiari varaaravai.

Pauruuso aposoroo vaidivoonora tuoo kaayau mmuaararoovaa vareeravai

¹⁶ Na tauraa kiau kua voovai na kava tinaravee. Sa gionna kiaapu voovoono niyara yaata utuoo kiaivee: Ivo yaata duuna vaidivaivee, kiaivee. Fai ngia itaa kua tida seeda mmooka hanigia ni miatee. Niyara yoketaakiatee. Fai ngia niyara yoketaikiai na kiisama niniyara mannaka tinaraiivo vainaravai. ¹⁷ Na itaa kua kiau kuaivaa hama Udaanga Yisuuvaano ni giaa ni mikiai kiaunoo. Yaata duunaano kua tirayaama na neneenoo kua kiaunoo. ¹⁸ Kaayau vaidiiya ngiari mmoori mmatayaa diaa iiraiyauvaara ngiari mannaka kiaaneema na niniyara mannaka kiaunoo. ¹⁹ Ngia ngiingiiyara ta tinni yoketaayavee kiasa kiada koonnai kuaivaa ngii giaa ngii miaya kuaiyauvaara ngii yoketaikiai iya tasipama variaavai. ²⁰ Vooya ti mmoori varaateera ngii vitaaree kiasa kiada ngii mminnaiyauvunudiri mmuara aataruuvaa iima rada ngii unnakua unnakua kiasa rada ngia iikiainaaree kiasa ngii iida teeda ngiiyara nniki rakaida ngii yaata rudauda varikiai teeda rikiadaata inna aikioovavee kiasa kiada variaavai. ²¹ Ngia itaama iikiaivaara kua voovai na niniyara mmataama kiee kiaunoo: Ni mmama maisainoo. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta muaraagama varidara tida hama yopeema itaama ngiiyara iiravaivee, kiaunoo.

Iya hama aatuuraida vo aataru voovaara ngiariyara mannaka tikiai mo neetama ivaara aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Na itaa kua kiauvo yaata duunaira vaidiaano tirayaama na kiaunoo. ²² Iya ngiariyara ta Eporai kuaivaa kiaunnayavee kiaanee? Mo neeta Eporai kuaivaa kiau vaidivai. Iya ngiariyara ta Isarairaa vaidiyavee kiaanee? Mo neeta Isarairaa vaidivai. Iya ngiariyara ta Aparahaamaa oyaivakidiri diitaunnayavee kiaanee? Mo neeta Aparahaamaa oyaivakinnaa vaidivai. ²³ Iya Yisuu Kirisiinna mmoori varaa vaidiyannee? Mo na yaata duuna vaidiivaa roosiima ataa kua tinaravee. Na Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varauvooonoo iya yaatarauvai. Na yaagueeqama kiee mmooriivaa varaivo na iya mmoori varaivaa yaatareeravai. Vaidiiya na Yisunna mmoori varaivaara kiasa kiada oovi nnauvaki airineetu ni yapa kiooduu na varaivooonoo iya varuuyauvaa yaatareeravai. Vooyaano kaayauneetu ni ripuuduu vooyaano kaayauneetu ni ruputuduu na putueenana rikieennaata variravai. Na itaama variavo iya itaama varuuvaa yaatareeravai. ²⁴ Yaaku saineetu Yutayaa vaidiiya yeenaivaadiri ni ripiikiaiivo vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivai yaakuuvaitana yuku saivai saivakidiri taarama taaramaneetu (39) vairavai. ²⁵ Roomaa vaidiiya taaravoomaneetu buaagaivaadiri ni ripiiravai. Mmuaneetu vaidiiya sikauyauvaadiri habati kiada ni riravai. Taaravoomaneetu siipaiyauvaki na variaaduu nnooriivo siipaiyauvaa rummua ruvuvarata kiooduu nnoori varaivau variravai. Vo suai ikiannaivaata heenaivaata vara kuainnama kiee na nnoori varaivau siipa sagaivau variaaduu sabisaabi ni varoo nuairavai. ²⁶ Makemakee na ngieera vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaina variaa suaiyauvaki nnooriyauvo hainno ni ruputu fannifaannuuduu mmuara furai vaidiiya ni ruputida ni mminnaiyauvaa mmuara varaaree kiasa uuduu ni seena Yutayaiya ni ruputuaara uuduu ngiari voopinnaiyaatama mmuaikaraama ni ruputuaara iiravai. Na nnao yoosinna pinaa aakiai yauvaki nookiaaduu vaidiiya ni mmaara kuaivaa tida ni ruputuaara uuduu na mmanna mmata hama vaidiaatauyauvunu nookiaaduu maisa aataruuvo niisi nnuduu ni putuatauduu na maisama nuaina variravai. Na siipavaki karee nnoori pinaivau viee variaaduu nnooriivo ni ruputuataama uuduu gionna kiaapuuya unnakua unnakua tida tunoo: Ti seenavaivee, kiasa kiada ni ruputuaara iiravai. ²⁷ Na pinaa mmooriivaa nniki vata vatama kiee yaagueeqama kiee varee airineetu na mmoori varee variee heenaiyauvaki hama na vuru vairavai. Vo suai vo suai ni yeenna rauduu ni nnoori rauduu airineetu hama ni yeennaatauduu hama ni nnaunnaatauduu hama ni uyira rairaatauduu na kati variravai. ²⁸ Itaama vauduaata vo yoosinna vo yoosinna vaa

ausa hanigiada Anutuuqaa nuunakiaiyara na haitatuunaraivaara mmuakiaa suai na iyara yaata utuauko ni mmuaararainoo. ²⁹ Fai gionna kiaapu voovoona Anutuuqaa aataruuvaa inna mmuaararano pinaama muaraagama varinai neeta innara boo tiee inna mmuaararavaa varaanaravai. Fai gionna kiaapu voovoona haruruoo mminnamminnaa maisaivaa varano ni ausaivo pinaama mmuaararaanaravai.

³⁰ Fai na niniyara mannaka tinaree tiee na Anutuuqaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuuiya ni nnutuuvaa varadu yapa kiada niyara muaraagavaivee kiaivaara na niniyara mannaka tinaravai. ³¹ Udaanga Yisuunna Koonna Anutuuqaa ta tupatupaa kiaunnaano: Ivo yoketaavaivee, kiaunnaivoono arinaima too rikiaivai. Na itaa kua kiauvo hama na unnakua kiaunoo. ³² Na Damasakuusa variaa suaivaki kieeta vaidiivaa Ariteenna nnoonna vaidiivoono ari rapira ngiaammuauya titooduu sikau vagiaamunna keegiaiuvaki ni mmaara suriravai. ³³ Surida varuduu ni seenaiya vagiaamunna tabaangaidaadiri sookuya utua pinaa voovaki ni rummua kiada tapuka yeenaivaa haru kiada utida mmaanai reemma kioodoo mmataivau tuma ruee na nene taivau viravai.

12

Pauruusoona ari avu tinniivo hanigiooduu toovaa tiravai

¹ Na yaata utuee rikiauko niniyara na mannaka tiraivo hama yoketaikio hama kaanaivo vaivai. Itaama vaikiainnaata na vootama kava niniyara mannaka kiaunoo. Ni variraivaara ngia arinaima teeda rikiaateeraivaara na niniyara mannaka kiaunoo. Aa kua aavaa na ngii giaa ngii minaravee. Na ni avu tinniivo hanigiooduu na tee rikiaa kuaivaatama Udaanga Yisuu Kirisiiva ivakidiri ni giaa ni muduu na tee rikiaa kuaivaatama ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Vaa na ausa hanigia kiee Yisuu Kirisiinna vaidivai variaaduu rikioo Anutuuqo ni vitoo ngiau aapu aruoo tuanaivaki ni yapa kieeravai. Ii suai ivakidiri na yaaruauko nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama nuanuudo vaa taika kiaivai. Iqii suai ivaki na kooyaa ni mmammaivaata ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvai. Anutuuqoono nnaasu taivai. ³ Na kava ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vaa na tauvai. Anutuuqoono ni vitoo ngiau aapu yoosinnaivaa nnutuuvo Paratiisa ivaki ni yapa kieeravai. Na kava tinai rikiaatee. Na kutaa ngiau aapuuvaki viravainnee? Vara ni avu tinniivo hanigiooduu na taivaa roosiima ngiau aapuuvaki viravainnee? Hama na tauvaivee. Anutuuqoono nnaasu taivaivee. ⁴ Na ngiau aapuuvaki viee ari vookarau kuaivaa hama yopeema kooyaa tinara kuaivaa na rikieeravai. Hama yopeema vaidiivo rikioo kiataira kuavai na rikieeravai. ⁵ Na itaama ngiau aapu viee taivaara fai na aikiooma niniyara mannaka tinaravai. Fai hama na nene iikiauvaara niniyara mannaka tinaravai. Hama aaniivaara na niniyara mannaka tinaravai. Na Anutuuqaa mmooriivaa varaukai ni nnammutuuiya ni nnutuuvaa varadu kiaivaara nnaasu fai na niniyara mannaka tinaravai. ⁶ Kutaa na niniyara mannaka tinaree tiee na kua kutaivaa ngii giaa ngii minaraivaara hama na yaata duuna vaidivai variauvai. Gionna kiaapuuya safuuma na iikiauvaava teeda na kua kiauvaava rikiada na iikiauvaugiataama na kua kiauvaugiataama safuuma niyara yaata utuateeraivaara na hama niniyara mannaka tinaravai.

⁷ Na ari vookara ari vookaraiuvaa tauvaara na niniyara nnoonnavavee kiataavai. Anutuuqoono sa na itaa kua kiaiveeraivaara mmamma nniitareera maisauvo niyaa vauvaara ee-oo tiravai. Ii nniitareera maisa ivaa Sataango ni mmammaivau yapa kioodoo vaududuu na hama niniyara mannaka tinaravaara Anutuuqaa avaiavaura niisi vairavai. Vauvo mmannammanna homo niisi vainoo. ⁸ Na taaravoomaneetu Udaanga Yisuu Kirisiinnaata kua tiee yaaku varee mmuaararovaava niyaadiri rugaiveeraivaara na yaaku vareeravai. ⁹ Yaaku varaaduu ivo sai ni tunoo: Na i tasipama variee aiyara kati yoketaama yaata utuee varinai a aikiooma varinaravai. A muaraagama varianna suaivaki na yaagueeqama i tasipama varino ni yaagueeqaivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara na itaa kua kiaunoo. Ivo itaa kua tuuvaara mmuaararaiivo niisi vaikiiai na muaraagama variauvaara na niniyara mannaka tiee sirigakiaunoo. Yisuu Kirisiinna

yaagueeqaivo niyaa rummua apu kioo vainno ni tuqinnanai na ivaa rikiaanaraivaara na niniiyara mannaka tiee sirigakiaunoo. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoonora tiee na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variaukai iya maisa kua ni kiaani na variauko ni mmuaararaikiai iya ni ruputida itaida variaavo ari vookara ari vookarai mmuaararaiyauvo niisi vaikiainnaata na inna aikioovaivee kiaa kiee yoketaama variauvai. Na ni mmammaivo muaraagaikiainnaata variauo suaivaki na yaagueeqama variauvaara na itaa kua kiaunoo.

Koridii variayara Pauruuso pinaama yaata utuoo tiravai

¹¹ Ngieenoo niyara mannaka kiataavai vaikiainnaata na neneenoo niniiyara mannaka kiauvo inna yaata duunaano tirayaama na kiauvasi. Ngieenoo hama niyara mannaka kiaivaara na itaa kua kiauvasi. Na kutaa kumina vaidivai variaukai rikiaada ngia vo vaidi vooyara ngii yoketaikiai ti aposorooyavee kaiya na yaata utuaukai hama iya ni yaataraavai. ¹² Aposoroo tuanaia iira mmooriiyauvaa na ngii nuuna aakiaiyauvaki yaaagueeqama kiee iikiaaduduu rikiaada ngia tooduu kooyaa vairavai. Na Anutuuga mmoori ari vookara ari vookarau yoketauyauvaa iikiaaduu ngii avuuyauvunu diitooduu ngia tooduu kooyaa vairavai. ¹³ Ngia aaniira ngiari voopinna voopinnaaya Anutuuga nuunama variraiyauvaara yaata utida kiaanoo: Ti yaataraavaivee, kiaanee? Mo na iya tasipama mmoori varaa suaivaki iya sikauyauvaa ni muduu na vareeravai. Na ngii tasipama mmoori varaa suaivaki hama na ngii sikauyauvaa varaivaara ngia itaa kua kiaanee? Boo, na hama ngii yaparakiavaara na koonnama iiravainnee? Sa ivaara yaata utiraida ngii ausaiyauvaa ni miatee.

¹⁴ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara teerataaraina variaunoo. Fai na ngiisi viee mminnaara ngii yaparaino ngii mmuaarareevoora hama na ngii yaparainaravai. Hama na ngii sikauyauvaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Ngia yoketaama variateeraivaara na mmoori varauvai. Mo kutaa kuavai. Hama nnaakaraiya mmoori varada sikau mminnaiyauvaa varada ngiari kaano kooya mmiaavai. Ngiari kaano kooyaano mmoori varada sikau yeenna mminnamminnaiyauvaa ngiari nnaakaraiya mmiaavai. ¹⁵ Ngia ausa hanigiada yoketaama variateeraivaara na niisi vai mminnaa mmuakiaayauvai kati ngiyyara ni yoketaivaara kagaari kiee ni variraivaatama ngiyyara yapaanaraiivo inna ni yoketaunoo. Fai na itaama iina ngiyyara pinaama mmuduuya rinai ngia irisai kiisama niyara mmuduuya ruaraanee?

¹⁶ Inna aikioo itaama vaikai vaa ngia rikiaavai. Na ngiisi kuaa suaivaki hama na mminnaiyauvaara ngii yaparakiavaara hama ngii mmuaarareeravai. Mo vooyaano kiaanoo: Ivo ti unnakua kiaa kioo ti iinno taanaree kiaa kioo ta sikauyauvaa yapaateera tiravaivee, kiaavai. ¹⁷ Ai mo dataama na itaama iiravainnee? Na vaidi vooya ngiisi titaaduu vuuyaano ngii unnakua kiaa kiada itaama iiravainnee? ¹⁸ Mo na yamaa kua yamaa kua Titiinna kiaaduu ngiisi viravai. Na inna seena vaidi ausa hanigioo voovaatama inna tasipama titaaduu viravai. Mo Titiiva ngiisidiri ngii unnakua kiaa kioo mminnaiyauvaa vareeravainnee? Hameetavee. Neeta ivootama mmuaa ausa mmuaa vuatinnivai varada mmuaavaugiataama mmoori vareeravai.

¹⁹ Ti seena ta ngiyyara mmuduuya ruaunnaiyaso, ta yanaivau fafaara raanna kuaivaara ngia yaata utida tunoo: Ti avuuyauvunu ngiariyaroo tida itaa kua kiaavaivee, kiaa ngia yaata utuaanee? Ai hameetavee. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ivo tiine tiineema nnaasu ta kuaivaa tida Anutuuga avuuvau mmuakiaa mmoorivai ta iikiaunnaiyauvaa ta ngiyyaroo tida iikiaunnvai. Ngia yoketaama varia rada vidada nnaagiai ngia yaagueeqama variaaraivaara ta iikiaunnvai. ²⁰ Ngia yoketaama variaaraivaara ni taatainai na ngiisi viee ngii teenai ngia koonnama ari vookaraama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii tasipama yoketaama varinaraivaara na ni ngii taatainai na ngiisi viee ngii tee ngii tino ngii maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Na ngiisi viee ngii teenai rikiaada ngia ngiingiiita ngiingiiita buaaru tida varida ngiingii yaatara ngiingii yaatara kiaivaara ngii nnannateenai varida ngiingiiyara ngiingiiyara nnaasu yaata utuaaravai. Yaata utida varida ngiingii seenaiyaaadiri

koonnama yaata utida unnakua tida varida iyara murumuru tida varida ngiingiiyara mannaka tida koonnakaannama varivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. ²¹ Fai na kava ngiisi vino Udaanga Anutuuqo ni tinai ngii avuuyauvunu ni mmamma maisaivoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo. Ngiikidiri vooyaano nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya homo maisama yaata utida sabi nuaida ngiari mmammayauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida varida ngiari yaata utiraiyauvunugiataama nnaasu varida hama ii aataru iyauvaara yaata utida mmooka hanigia mmida variayara na yaata utuaunoo. Na ngiisi viee iya teeno ni ausaivo kaayauma ni mmuaarareevoora na pinaama yaata utuauko ni pirisainoo.

13

Pauruuso nnaagiai kua tiao yaagueeqama variateera tiravai

¹ Na taaraneetu ngiisi viee aanna na taaravoomaneetuuvau ngiisi kuanara iikiaunoo. Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: A kua pinaana vaidiivaa yapaanaree tiee taaramannee taaravooma vaidiido vaa ivo tomeda iivaa taidaatama vatee kiee inna yaparakianee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ² Ngia nnaaru mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyaataama ngia mmuakiaa voonaatama na taaraneetu ngiisi kuaa suaivaki ngii giaa ngii miaa kuaivaa aanna na ngieeradiri variee kava ngii giaa ngii miee ataa kua tinai rikiaatee. Fai na kava ngiisi viee ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara ngii tinai rikiaada ngiikidiri tomeda iikiaiya fai kutaa irisai maisaiyauvaa varaaravaivee. ³ Fai na itaama iino rikioo Yisuu Kirisiiva ni giaa ni mikiai na kua kiauvo kooyaa vainaravai. Yisuu Kirisiiva ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara safuuma irisaiyauvaa ngii minaree tuoo hama muaraagama iinno ngii mivai. Ngii nuuna aakiaiayuvaki yaagueeqama iinno varivai. ⁴ Kutaa nnaaru ivo vaidivai varioo muaraagama uduu rikiaada iya yatari sagaivau inna haara kieeravai. Aanna makee Anutuuqaa yaagueeqaivaura hara kioo varinoo. Teeta ivo tiiki vari vaidiyara tida mmuaikaraama muaraagama variaunnaano. Aanna ta inna tasipama Anutuuqaa yaagueeqaivaura hara kiada varida ngiiiyara mmooriivaa iikiaravai.

⁵ Ngia ngiingii aakiaiayuvaki tuqinnama taatee. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa aataruuvaua ngia hara kiada variaannee? Tuqinnama ngiingiiiyara yaata utida rikiaatee. Mo vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiayuvaki varinoo. Mo vara ngia ngii aakiaiayuvaki taavo hama variinnee? Vara ngia kati unnakua kiaa kiada kutaavaivee kiaanee? ⁶ Fai ngia ngiingii aakiaiayuvaki itaama teekio too Yisuu Kirisiiva kutaa varinai ta inna mmooriivaa kutaa varaunnaivaa kaanaivo kooyaa vainai ngia ivaa taaraivaara ta yaata utuaunnaano. ⁷ Sa ngia koonnama variateeraivaara ta Anutuuqaata kua tida yaaku varaunnaano. Ti mmooriivaa kaanaivo kooyaa vainaraivaara hama ta itaama yaaku varaunnaano. Ngiikidiri vooyaano kiaanoo: Iya mmooriivo fanniinaravee, kianaiaata ngia safuuma variateeraivaara ta Anutuuqaata kua tida yaaku varaunnaano. ⁸ Hama yopeema ta vo aataru vo aataruuvaadiri iida kua kutaa aataruuvaa uuda rammuaaravai. Ta kua kutaa aataruuvaa nnaasu iida variaaravai. ⁹ Ta muaraagama variaunnani ngia yaagueeqama variaivaara ti yoketaunoo. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada arinaima teeda koovayama kiada variateeraivaara ta yaaku varaunnaano. ¹⁰ Ivaara na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Ngia koonnama variaivaara na ngiisi viee Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura ngii tino ngii ausa mmuaarareevoora na ngieeradiri variee aa kua aayauvaa fafaarakiaunoo. Yisuu Kirisiiva ni tikiai na inna yaagueeqaivaura kiau kuaivaa na kiau vai. Na hama ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikiaateera kuavai kiau vai. Ngia inna aataruuvaa iidada koovayaida variateera kuavai na kiau vai.

¹¹ Ni seenayaso, ni kua nnaagiaivaa na tinai rikiaatee. Yoketaama variatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa iidada arinaima koovayaida variaaraivaara yaagueeqama mmoori

varaatee. Na ngii giaa ngii miau kuaiyauvaa arinaima rikiaatee. Ngiingiiyara ngiingii-iyara mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ausa nuufa tasipama variatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqo mmuduuya rira ausa nuufa nakaaraivoono ngii tasipama varinaravai.

¹² Ngia ngiingii seenaiya yaaku rumisida iyara yoketaakiatee.

¹³ Anutuuqaa gionna kiaapu aavakinnaa mmuakiaaya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivootama Anutuuqaa mmuduuya riraivootama Mmannasa Yoketaivo ngii aakiaiyauvaki varikiai vaa ngia ivaara arinaima rikiaivootama mmuakiaaya ngii tasipama vaki-aivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Garatiaa varuuyani reeravai

Vaidiyya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieeda ngiari voopinnaaya kiasa mmida iya maavee tikiai nnida kuaivaa arinaima rikiada yoketaama variateeraivaara kiasa kookieeravai. Ii gionna kiaapu iya inna hama Yutayaayavee. Iya ngiari voopinnaayavee. Iya ataama yaata utida tunoo: Mo fai vaidiivo Musiiva mmaanna tuu aataruuvaa iinnonno ivaudiri tupatupaa yoketaama variraivaa varaanaravaivee, tuuvaara Pauruuso tunoo: Inna hama kutaa kuavai ngia yaata utuaano. Vaidi voovoono kati yoketaama variraivaa varaanaravaara Yisuunnara kutaavaivee tiivaara fai ivo tupatupaa variraivaa varaanaravaivee. Ii aataru ivaa iikiaya fai safuuma Anutuuga tasipama yoketaama variaaravaivee.

Pauruuso itaa kua tuuvaara Garatiaa varuu ausa hanigoo vooyaano ooqoo tida tunoo: Aikiooma Musiiva mmaanna tuuvaudiriaatama iida Anutuuga tasipama safuuma variravaivee, tiravai. Iya itaa kua unnakua tuuvaara vooyaano kumimakama yaata utida koonnama variravai. Iya kua kutaivaa rikiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Garatiaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Na kua varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Hama vaidi vooyaano kuaivaa ni giaa ni muduu na varee nuairavai. Yisuu Kirisiivaatama ti Napoova Anutuugo inna tuduu putuuvakidiri diitoovootama kuaivaa ni giaa ni muduu na mmooriivaa vareeravai. ² Gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada ni tasipama variayaatama ngiiyara yaata utida kiaani tee na aa yanaa aavaa ngia vaa ausa hanigia kiada Garatiaa mmataivau variaya ngiini fafaarakiaunoo.

³ Ti Napoova Anutuugoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

⁴ Ti Napoova Anutuugo yaata utuuvaugiataama Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ee-oo tioo putiravai. Aa suai aavaki gionna kiaapuuya maisama variaivakidiri Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanaravaara putiravai. ⁵ Anutuuga nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu vakiaivee. Kua kutaa.

Yisuunna mmayaaya yoketaa mmuaa tuanaavai vainoo

⁶ Yisuu Kirisiiva kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaara Anutuugo ngii maavee tiravai. Ngia makee tikiai ari vo mmayaaya yoketaa voovai rikiaaravaara Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa pikiada kuaavai. Na ivaara pinaama nnikiaraakiaunoo. ⁷ Hama ari vo mmayaaya yoketaa voovai vainoo. Gionna kiaapu vooyaano Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivo hakuatarama ari voovaugiataama vakiaiveeraivaara ari vookarai kua yoketaivaa ngii giaa ngii mmiaavo ngii ausaiyauvo mmuaararavai. ⁸ Ta tauraa ngii giaa ngii miaanna mmayaaya yoketaivaa fai tiikidiri voovoononnee vara ngiau aapuuvakidiri tii aangeraa voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuavai ngii giaa ngii mino too Anutuugo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai. ⁹ Vaa ta ivaara tauraa ngii giaa ngii miravai. Aanna na kava ngii giaa ngii miaunoo. Ngia tauraa rikiada varaa mmayaaya yoketaivaa fai gionna kiaapu voovoono hama ivaa roosiima ngii giaa ngii mirainno ari vookarai kuaivaa ngii giaa ngii mino too fai Anutuugo tino rikioo ikia aakiaivaki kuanaravai.

¹⁰ Mo na itaa kua kiauvaara yaata utuatee. Vaidiyya niyara yoketaavee kiaaravaara na itaa kua kiaunnee? Vara Anutuugoono niyara kua yoketaivaa tinaravaara na itaa kua kiaunnee? Mo Anutuugo niyara kua yoketaivaa tinaravaara na itaa kua kiaunoo. Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na itaa kua kiaunnee? Vaidiyya niyara mannaka kiateeraivaara na mmoori varautiri. Na hama Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai variautirivee.

Pauruusaa Anutuugo aposoroo vaidivai mmataama kieeravai

¹¹ Ni seenayaso, nnikiai na aqaa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua mmayaaya yoketaivaa na ngii giaa ngii miaivo hama vaidiiyaano tira kuavai. ¹² Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni muduu na rikieeravai. Hama vaidi voovoono ivaa ni giaa ni minaraivaara ni vita vitairavai. Hameetavee. Yisuu Kirisiiva ariinoo kooyaa ni giaa ni mioo ni vitairavai.

¹³ Vaa ngia rikiaavai. Gionna kiaapu Yutayaiya ngiari Anutuuqaara uu aataruuvaa neeta iiravai. Na iina variee gionna kiaapu Anutuuqaara vaa ausa hanigiooyara hama na boo tiraina na iya ruputu raubiriinai iya Anutuuqaara uu aataruuvo taikaiveeraivaara na maisa mmooriivaa iya iiravai. ¹⁴ Ti taato nnaakukiaiya tupatupaa uu aataruuvaa na yaagueeqama kiee iikiaiavaara ni mmuaa vayanaiya na yaatara kiee Yutayaiya ngiari Anutuuqaara uu aataruuvaa yaagueeqama iiravai.

¹⁵ Ni noonna ausaivakidiri hama na kooyaa variaa suaivaki Anutuuoqo ni mmataama kieeravai. Ivo kati niyara yoketaama yaata utuoo na inna mmooriivaa iinaraivaara ni maavee tiravai. ¹⁶ Na ngiari voopinaiya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaiveeraivaara Anutuuoqo ari Mmaapuuvaa kooyaa ni vitairavai. Iva kooyaa ni vitau suaivaki hama na vaidiiyasi viee iyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. ¹⁷ Hama na Yerusareema viee ni tauraa varuu aposorooyaata kua tiee vo kuavaara iya yaparairavai. Hameetavee. Na safuuma viee mmanna mmataivaa nnutuuvo Arapiaa ivaki hara kiee kiisa suai variee kava vara ranee Damasakuusa nniravai. ¹⁸ Na ivaki hara kiee variaaduu nuanu taaravooma taika kioodoo na Yerusareema viee Petorooso ivaki varuuvaasidiri kuaivaa rikiaanara ivaki variaaduu yaakuuvaitana yuku sai suaivai taikeeravai. ¹⁹ Hama na sai aposorooya teeravai. Na ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kataivaa Yakoopaa nnaasu teeravai. ²⁰ Aa na fafaara rau kua aavo kutaa kuavai vainoo. Hama na unnakuavai kiaunoo. Anutuuqaa avuuvaidiri na kua kutaavai kiaunoo.

²¹ Nnaagiai na mmataivaitana nnutuuvaitana Suriaa Kirikiaa mmataivaitanaki viravai. ²² Na itaama variaa ree nookiaa suaivaki Yutayaa gionna kiaapu vaa ausa hanigiada Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuuya kati na nookiaa kuaivaa rikiaada hama ni teeravai. ²³ Gionna kiaapu vooyaano iya tunoo: Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvo eeyaara taikaiveera ii vaidi ivo tauraa ti ruputuoo maisa mmooriivaa tiyara iiravai. Mo aanna makee ta taunnano ii vaidi ivoonoonno Yisuunna kua mmayaaya yoketaivaa kiasa mmiaa roo nuainoo, tuduu ivaa nnaasu rikiaada ²⁴ niyara Anutuuqaata kua yoketaivaa tiravai.

2

Pauruuso ngiari vo aposorooyaata kua tiravai

¹ Nnaagiai nuanu yaakuuvaitana yukukidiri taarama taarama taika kioodoo na kava Yerusareema kuaaduu Panapaaso ni tasipama viravai. Ta vida vaidi Titiinnaata vitada viravai. ² Anutuuoqoono ni tuduu na viravai. Na viee viee oro ivaki hara kiee variee ivaki varuu kieetaiya vatee iya tasipama oro vo kammu voovau variee Yisuunna mmayaaya yoketaivaa na ngiari voopinaiya kiasa mmiaa ree nookiaa kuaivaa kooyaa iya kiasa mmiravai. Ni mmoori tauraa na iikiaiavuoota nnaagiai iinaraiyavuootama kuminayaa vaivoora na kooyaa iya kiasa mmiravai. ³ Titiiva ni tasipama varuu vaidiivo Ereengaa vaidivai varuduata hama vaidi vooyaano inna mmammaivaa hatokaateeraivaara ti tarikua tiravai. ⁴ Vaidi vooyaano unnakua kiasa tunoo: Ta ngii seenayavee, kiasa kiada ti tasipama varuuya inna mmammaivaa hatokaaree kiasa iidada hama hatokeeravai. Ii vaidi iyaano ta Yisuu Kirisiinna aataruuvau varida iikiaannaivaa taaree kiasa unnakua unnakua kiasa rada ta iikiaanna aataruuvaa teeda ngiari kieetaiya kiasa mmiaaraivaara teeravai. Hama mmaanna tuu aataruuvo mmannammanna ti ravaatau utuduu ta Yisuunna aataruuvau kati tete yaata utuaannaivau viravai. Iya mmaanna tuu aataruuvaidiri ti ravaatau utuaaraivaara iya itaama iiravai. ⁵ Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo yaagueeqama kutaavai vainai rikiaada ngia yoketaama variateeraivaara ta hama iya kuaivaa rikiaada muaraagaida iiravai.

⁶ Mo ngiari kieeta vaidiiya mmataama kiooya dataama variaannee? Iya aruooma variaannee? Vara adida variaannee? Hama na ivaara yaata utuaunoo. Anutuuoqo iyaata niitama taikiai ta mmuaakaraama variaunnonoo. Ii vaidi kieeta iya hama karaasa

kua voovai ni giaa ni miravai. ⁷ Hameetavee. Vaa iya taavai. Yutayaa gionna kiaapuuya Yisuunna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuuqoono Petoroosaa mmiravai. Inna roosiima na ngiari voopinnaiya kiaa mmianeera aataruuvaa Anutuuqoono ni miravai. ⁸ Anutuuqoono Petorooso aikiooma Yutayaa gionna kiaapuuyaki aposoroo mmooriivaa iikiaiveera kiaa kioo ari yaagueeqaivaa inna mmioo inna tasipooduu iiravai. Ivaa roosiima Anutuuqoono tuduu na ngiari voopinnaiyaki aposoroo mmooriivaa varaaduu ivo ari yaagueeqaivaa ni mioo ni tasipooduu na iiravai. ⁹ Yakoopo Petorooso Yuvuaanainna iya kieeta nnutuuvaa varoodoono Anutuuqo ii mmoori yoketaa ari vookarau ivaa ni muuvaa iya arinaima rikieeravai. Rikiada niita Panapaasaatama ti yaaku rumisiravai. Ivaara iyaata teetama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya Yutayaiyaki mmooriivaa varooduu ta ngiari voopinnaiyaki mmooriivaa vareeravai. ¹⁰ Iya mmuaa mmooriivaa nnaasu ti kiaa ti mmiravai. Ta mmanna haipuuvara yaata utida tuqinnaateeraivaara ti kiaa ti mmiravai. Vaa na ivaara yaata utuee na makemakee yaagueeqama mmoori vareeravai.

Pauruusoono Petoroosaa tiravai

¹¹ Na oto Adiookiaa variaaduu Petorooso nnuduu ivo koonnama uuvaara na gionna kiaapuuya avuuyauvunu safuuma ari tinniivau ivaara inna tiravai. ¹² Ngiari voopinnaa vaa ausa hanigiooyasi Petorooso makemakee iya tasipama yeenna nneeravai. Yapooma nnaagiai Yakoopoono vaidi vooya titaa kiooduu nnuuya innasi nnuduu rikioo Petorooso ngiari voopinnaiya pikioo hama kava iya tasipama yeenna nneeravai. Vaidi vooyaano ngiari voopinnaiya ngiari mmammaiyauvaa hatokaateera tuuvaara ivo aatuunno hama iya tasipama yeenna nneeravai. ¹³ Petorooso itaama aatuunno hanigioo varuneema ari seena Yutayaa vaidiiaata Panapaasootama iva varuneema itaama variravai. ¹⁴ Yisuunna mmayaaya yoketaivo kua kutaavai vauvaa iya hama ivaa safuuma uuvaara na tee iya avuuyauvunu na Petoroosaa kiaanoo: A Yutayaa vaidi tuanaakua varieennaatanna ngiari voopinnaiya roosiima hara kiee variannanoo. Hama Yutayaiya roosiima a hara kiee variannanoo. Itaama vaiki ai mo dataama kiee a ngiari voopinnaiya kiannanoo: Yutayaiya roosiima hara kiada variatee, kiannanee? tiravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaavai

¹⁵ Ta Yutayaiya ti kaano kooya Yutayaa gionna kiaapuyaano ti mmateeravai. Ta hama ngiari voopinnaiya mminnamminnaa maisa vareeraiyakidiri diitaunnayavee. ¹⁶ Itaama vaiki ai vaa ta rikiaunnavai. Gionna kiaapu voovoono Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaree tioo ivoono Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kioo safuuma varinaravai. Ivo hama mmaanna tuu aataruuyauvaa iivaara safuuma Anutuuqaa avuuvau varinaravai. Ta Yutayaiya teetama Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaraivaara Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiravai. Hama ta mmaanna tuu aataruuvaa iikiaannaivaara Anutuuqaa avuuvau ta safuuma variaunnavai. Hama yopeema gionna kiaapu voovoono mmaanna tuu aataruuvaa iinno Anutuuqaa avuuvau safuuma varinaravai. ¹⁷ Itaama vaiki ai ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma ta variataama kiadaata ta ngiari voopinnaiya roosiima mminnamminnaa maisaiyauvaa varada mmaanna tuu aataruuvaa hatokaunnaivo kooyaa vaivaudiri ta kiaara: Yisuu Kirisiivaano ti tiki ai ta mminnamminnaa maisaiyauvaa varaunnavavee, kiarannee? Ai hama fai ta itaa kua kiaravaivee. ¹⁸ Mmaanna tuu kuaivaa vaa na pikiaivaa fai na keenaa iinaree kiaa iina teeno hama yopeenai teeda fai ngia na mminnamminnaa maisaivaa varaanaraivaa kooyaa taaravai. ¹⁹ Hama na aikiooma mmaanna tuu kuaivaa iirama kiee na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. Na Anutuuqaara nnaasu yaata utu kiee vaina variraivaa varee variaunoo. Na itaama varinaraivaara na vaidi putiraiya roosiima putuauvai variaunoo. ²⁰ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuneema neeta mmuaikaraama maisa aataruuvaa putuauko hama kava ni utivaivee. Anna makee na variauvo hama nene variaunoo. Yisuu Kirisiiva niiki variivaara na variaunoo. Na mmata aavau variavai suiavaki na Anutuuqaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiauvaara na hara kiee variaunoo. Ivoonoo niyara mmuduuya ruoo putiravai. ²¹ Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata

utiraivaara hama na kiaunoo: Kuminavaivee, kiaunoo. Ta mmaanna tuu aataruuvau hara kiada varida kiaunnao: Ta Anutuuqaa avuuvau safuuma variaunnao, kiaa kiada variaunnatiri. Yisuu Kirisiiva putuuvo kuminayaa vaitirivee.

3

Mmaanna tuu aataruuvaa pikiada Yisuunnara kutaavaivee kiatee

¹ Ngia Garatiaa variaya kumimakayavee. Vaidi vooyaano ngii unnakua kiaani rikiada ngia iya mmemmaana kuaavaivee. Mo ngia ivaara dataamaida yaata utuaannee? Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara vaa ta kooyaa ngii giaa ngii miaannadu ngia yatari sagaivaa arinaima kooyaa teeda rikieeravaara roosiima ngia arinaima rikieeravai. ² Na vo kuvaaraata ngii yaparainaravee. Mo vara ngia mmaanna tuu aataruuvaudiri iida Anutuuqaa Mmannasaivaa vareeravainnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa Mmannasaivaa vareeravainnee? Ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaa kiada vareeravaivee. ³ Mo dataama vaikiada ngia ivaara kumimakaida variaannee? Ngia tauraa Anutuuqaa Mmannasaivaa vara kiada ivaara yaata utu kiada vaidi iikiaa aataruuvaa pikiada ngiengie yaata utuaivaugiataama iikiaano. ⁴ Ngia Mmannasa yoketaivaa vara kiada safu aataruuvau varuuvaara vaa ngia taunnuuda kianne? Ngia itaama varuu aataruuvo hama kumina mminnaavai. ⁵ Anutuuqoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mi kioo ngii nuuna aakiyaiuvaki mmoori ari vookara ari vookariyauvaa iira suaivaki ngia mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaivaara ivo itaama iinnee? Vara ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iinnee? Mo ngia Yisuunna mmayaaya yoketaivaara kutaavaivee kiaivaara ivo iivaivee.

⁶ Ngia Aparahaamaara yaata utuatee. Ivo varuuvaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivoono Anutuuqaara kutaavaivee tiravai. Ivo yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Kua fafaaraivo vainno itaa kua tiivai. ⁷ Itaama vaivaara arinaima rikiaatee. Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuneema gionna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kaiyara Anutuuqo tinoo: Aparahaamaa uru nnaakara tuanaayavee, tiivai. ⁸ Ngiani voo-pinnaa gionna kiaapuuya Yisuunnara kutaavaivee kaiyara Anutuuqo tinara: Inna safuuma varira gionna kiaapuyavee, tinara kuaivaa vaa Anutuuqo tauraa kiaa kiooduu vauvaa vaidiia iva fafaarairavai. Ivaarainno mmayaaya yoketaivaara Anutuuqo mmuaanaa Aparahaamaa kiaa mmioo tunoo: A Anutuuqaara kutaavaivee kiannaivaara mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaya fai yoketaama variaaravaivee, tiravai. ⁹ Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara yoketairavai. Innanikaraama mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee kaiyara ivo iyara yoketainaravai.

¹⁰ Gionna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaudiri ngiari yoketaama variaaraivaara iida ngiari irisai maisaiyauvo pinaayauvai vaikiainnaata iya variaavai. Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Mmaanna tuu kua yanaivaki vai kua mmuakiaayauvai gionna kiaapu voovono hama makemakee iyauvaa rikioo iino Anutuuqo irisai maisaivaa pinaavai inna mminaraivo vaikioonnaata iivaivee, tiivai. ¹¹ Kua fafaara voovai vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo inna avuuvau safuuma variivoono fai tupatupaa variraivaa varoo hara kioo varinaravaivee, tiivaara vaa ta rikiaunnvai. Itaama vaikio gionna kiaapu voovono mmaanna tuu aataruuvau variivoono hama Anutuuqaa avuuvau safuuma varivai. ¹² Ivaara kua fafaara voovai vainno tinoo: Gionna kiaapu voovono Anutuuqo mmaanna tuu kuaivaa iinno fai ii aataru ivau nnaasu varinaravaivee, tiivai. Gionna kiaapu voovono Anutuuqo mmaanna tuu aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo iivai.

¹³ Rikiaatee Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisai maisaivaa pinaavai vareeravai. Gionna kiaapuuya mmaanna tuu aataruuvaa uuya irisai maisaiyauvo pinaayauvai vauduaata uu aataruuvakidiri Yisuu Kirisiiva ari kiauvaadiri ti yookaama kieeravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Vaidi vooya vaidi voovai

utu raririima rada yatariyaa inna nnuunaivaa mmaana heerayaama rau rasotaama kiaavo too putiivoono fai Anutuuqaasidiri irisai maisaivaa pinaavai ari varaananaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁴ Aaparahaamo Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee tuuvaara ivo innara yoketairavai. Ngiari vooinnaiyaatama Yisuunnara kutaavaivee kiaaraivaara ivo iyaraatama yoketairavai. Ivo iyaraatama yoketaakiaiveeraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai. Nnaaru Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ti mminaraivaara kua kuaa teerama kieeravai. Ta Yisuunnara kutaavaivee kua kiada Mmannasaivaa varaaraivaara Yisuu Kirisiiva ti yookainaraivaara ee-oo tiravai.

Kua kuaa teerama kioo kuaivo mmaanna tuu kuaivaa yaataravai

¹⁵ Ni seenayaso, na mmatayaa diaa aataru voovaudiri mmataama kiee ngii giaa ngii minaravee. Fai vaidi taaravaitanaano kua tida kuaivaa oyaivaa kuaa yeena rau kiada ngiari nnutuuvaitanaatama yaagueeqai kuavai fafaara raa yapa kiaivaa fai hama vaidi voovoono yopeema ivaa hatokoo vo kuavai ivaa tasipama raanaravai. ¹⁶ Aikioovai. Anutuuqo ari kua kuaa teerama kiooyauvaa Aaparahaamaata inna sidinnaidiivaatama kuaa mmiravai. Hama ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kuaa mmiravaivee, tiravai. Itaa kua tuu kuaivo hama kaayau sidinnaidiyyara tiravai. Ii kua ivo tunoo: Inna sidinnaidiivaatama kuaa mmiravaivee, tuuvo mmuaa sidinnaidivaara tiravai. Ii vaidi ivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁷ Na kiau kuaivaa oyaivaa arinaima rikiaatee. Anutuuqo kua kuaa teerama kioo yeena rau kioo kuaivaa Aaparahaamaa kuaa mmioo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo kaayau nuanu (430) nnaagiai nnuuvoono hama yopeema Anutuuqo kua kuaa yeena rau kioodoo tauraa vauvaa hatokaivai. Ivo kua kuaa teerama kioo kua kutaivaa tuuvaa hama yopeema rugaivai. ¹⁸ Gioonna kiaapuuya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa iidada Anutuuqaa avuuvau safuuma variaaree kuaa kiada variaatiri. Anutuuqo kua kuaa teerama kioo kua kutaivaa Aaparahaamaa kuaa mmuuvaa hatokaatirivee. Hama itaama vainoo. Anutuuqo kua kuaa teerama kioo kua kutaivaa Aaparahaamaa kuaa mmuuvaara kua kuaa yeena rau kioovaa kaanaivaa inna mmiravai.

¹⁹ Itaama vauduu aaniira Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kuaa mmiravainnee? Mminnamminnaa maisa vareera aataruuyauvo kooyaa vakiaveeraivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuya kuaa mmiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo vainnonno nnaagiai ivo taikeeravai. Yisuuva Aaparahaamaa sidinnaidiivo tuu suaivaki taikeeravai. Anutuuqo kua kuaa teerama kioo kuaivaa innara Aaparahaamaa kuaa mmiravai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvaa aangeraiyaano vaidi tammaivaki duuvaa Musinna kuaa mmuduu ivoono gioonna kiaapuuya kuaa mmiravai. ²⁰ Fai vaidi mmuaavoono vaidi voovaata kua tinaree kuaa safuuma innaata kua tinaravai. Fai hama vaidi voovoono tammaivaki dinaravai. Anutuuqo Aaparahaamaata kua tuu suaivaki ari mmuaavoono innaata kua tiravai.

Mmaanna tuu kuaivo ataama vaivai

²¹ Mo Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo Anutuuqo kua kuaa teerama kioo kuaiyauvaa hatokaivainnee? Hama hatokaivaivee. Anutuuqo mmaanna tuu kua voovai gioonna kiaapuuya mmuuvaudiri iya tupatupaa variraivaa varaatiri. Iya mmaanna tuu aataruuvaa iida ivaudiri Anutuuqaa avuuvau safuuma variaatirivee. Hama itaama vainoo. ²² Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapu mmuakiaa mmatayaa variaiya mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Mminnamminnaa maisaiyauvo iya puaisa utivaara gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kiaiya Anutuuqo kua kuaa teerama kioovaa kati ivaa iya mmiivai.

²³ Hama ta Yisuunnara kutaavaivee kiaanna suaivaki Anutuuqaa mmaanna tuu kuaiyauvo oovi nnauvaa roosiima ti puaisa utiravai. Ti utuoonnonno Yisuunnara kutaavaivee tuu aataruuvo kooyaa vau suaivaki taikeeravai. ²⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivoono ti haitatuududuu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. Ta Yisuu

Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuuqaa avuuvau safuuma variateeraivaara ti haitatuududu Yisuu Kirisiiva tuu suaivaki taikeeravai. ²⁵ Aanna Yisuunnara kutaavaivee tira suaivo vaa kooyaa nniivaara ti haitatuuraivoono hama kava ti haitatuunno ti utivai.

²⁶ Ngia mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya ivo ngiiki variivaara ngia Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁷ Ngia ausa hanigiaavo Yisuuva ngiiki varikiai ngia nnoori variaya ngii mmamayaa uyira rairaiyauvaa yapaaneema vaa ngia Yisuu Kirisiinna varaavai. ²⁸ Yisuu Kirisiiva ngiiki variiya ngia mmuaakaraiya variaano. Anutuuqo ngii taikiai hama ngia ari vookaraiya variaano. Hama Yutayaiyaata Ereengaiyaatama variaano. Mmuakaraiya variaano. Sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaatama kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama hama itaa kiaaya variaano. Mmuakaraiya variaano. Hama vaidiia variaani gioonaiya variaano. Mmuakaraiya variaano. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia mmuaakaraiya nnaasu variaano. ²⁹ Fai ngia Yisuu Kirisiinna gioonaa kiaapuya varida ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya variaaravai. Ngia Aparahaamaa uru nnaakaraya varida Anutuuqo kua kiasa teerama kioo inna kiasa mmuuvaa ngieetama varaaravai.

4

¹ Ii kua ivaara na ataa kua kiaunoo. Mmaapuuvu ari konna mminnamminnaa mmuakiaayavai varaanarivoono kiisavai varii suaivaki sikaunnaadiri yookaama kioo viteera ngiaammuaavua roosiima varivai. Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa nakaarivo varikiinnaata iya innara kiaano: Mmooi vareera ngiaammuaavavee, kiaavai. ² Ivo kiisavai varii suaivaki vaidi vooyaano innaatama inna mminnamminnaa mmuakiaayavaaraatama haitatuma rada kuaavovo ari koova mmataama kiai suaivaki ariinoo haitatuuvai. ³ Ta itaama mmuaikaraama variaunnaano. Ta hama ausa hanigieerama kiada nnaakaraiya roosiima variaanna suaivaki varida sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama ta variaannadu mmatayaa diaa mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvoono ti haitatuuravai. ⁴ Ii aataru ivo itaama vauduu Anutuuqo ariinoo yaata utuoo mmataama kioo suaivaki ari Mmaapuuvaa titooduu tiiravai. Mmatayaa diaa gioonaa Yutayaiyoono inna mmata kiooduu Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvaa Yutayaiya mmuuvaa ivoota iiravai. ⁵ Mmaanna tuu aataruuvu gioonaa kiaapuuya utuuvakidiri ivo ari kiauvaadiri yookaama kinai iya kati mmamma dummukiara kuaarivaara ivo tiiravai. Ta viina nnaakaraiya vaidiia viriraiya roosiima Anutuuqaa raunna mmaapuya variateeraivaara ivo tiiravai.

⁶ Ngia inna raunna mmaapuya variavo kooyaa vakiaiveeraivaara Anutuuqo ari Mmaapuuvaa Mmannasa Yoketaivaa tikio ti aakiaiyavaki tioo ti tikiai ta kai tida kiaunnaano: Napoo-o, kiaunnavai. ⁷ Ivaaraida hama ngia mmuaavai mmuaavai sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyanikaraama variaano. Ngia inna raunna mmaapuya variaivaara Anutuuqo ari raunna mmaapuuyani teerama kiaiavua fai ngii minaravai.

Pauruuso Garatiaa varuu gioonaa kiaapuuyara pinaama yaata utiravai

⁸ Ngia nnaaru Anutuuqaa vuenname kiada varuu suaivaki ngia mmata aavau diaa kumina mminnaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyavua iida varuduu iyauvo ngii haitatuuda ngii ravaata utuduu ngia iya mmooi vareeravai. ⁹ Aanna makee vaa ngia arinaima Anutuuqaa teeda rikiaano. Na ngii giaa ngii miataa kuaivo vaikiai na fanniima vo kuavai kiaunoo. Anutuuqo vaa ngii too rikiaivai. Itaama vaikiai mo aaniira ngia kava hanigiada ngiingii ausaiyavua kumina mminnaa saaka sifaa moomee hama yaagueeqaataiya mmiaannee? Mo aaniira iyauvo kava ngii haitatuukiai ngia iya mmooiivaa varaarivaara ngii ee-oo kiatainne? ¹⁰ Ngia suai vooyavaaraata kuraaga vooyavaaraatama buusa nneera suai vooyavaaraata nuanu vooyavaaraatama pinaa suaiyavavee kiasa kiada kati variaavai. ¹¹ Ngia itaama iikivaara na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo. Na ngiiyara mmooi varuvo kuminayaa vaivoora na pinaama ngiiyara yaata utuaunoo.

¹² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee ataa kua tinaravee. Na aanna makee variauneema ni roosiima variatee. Tauraa mmaanna tuu aataruuvo ni ravaatau utuuvaa vaa na pikiee aanna makee ngii roosiima variaunoo. Hama ngia vo mmoori vo mmoori maisaivaa niyara iiravai. ¹³ Vaa ngia teeda rikiaavai. Na vo yoosinnaivaki kuanaree kiasa iikiaaduu ni niitarooduu ngii tasipama variaivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa toosa hara ngii giaa ngii miaaduu ngia rikieeravai. ¹⁴ Ni niitaroovo niiki vauduu ni mmammaivo maisauduaata hama ngia niyara nniki rakaida ni ooqoo tiraida ngia ni tuqinneeravai. Aangeraa voovoono ngiisi nninai ngia ivaara tuqinnaara iikiaravee kiasa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. Fai Yisuu Kirisiiva ngiisi nninai ngia innara tuqinnaara iikiaravee kiasa iikiaaneema vaa ngia itaama niyara iiravai. ¹⁵ Ii suai ivaki ngii ausa vuatinniyauvo niyara pinaama yoketauduu ngia sirigaida variravai. Aanna makee ngii tinniyauvo dataama vaikiada ngia ari vookarai aataruuyauvaara yaata utuaanee? Vaa na tauvai. Ngia niyara yoketauvaara ngiingii avuuyauvaa ranigaama kiada ni miatauduu hama yopeema ranigaama kiada ni miravai. ¹⁶ Itaama vaikiada na kua kutaivaa ngii giaa ngii miee variauvaara ngia niyara ti nnammutuaavaivee kiaannee?

¹⁷ Vo aataru vo aataruuvaa ngii miraiya unnakua unnakua kiasa rada memeyayaa vakia rada maisa aataruuvaa ngii iikiaara iikiaano. Iya ngiari mmuduuya riraivaa ngiiki yapa kikio ngii mmuduuya riraivo mmuaavau vainai niisidiri fai ngii utu rada ngiariisi yapaaravai. ¹⁸ Mo ngia yoketaa aataruuvau kuateeraivaara vaidiia yamayamaa kua kiasa inna yoketaivai vaivai. Mmuakiasa suai itaama iivo inna yoketaivai vaivai. Hama na ngii tasipama variaa suaiyauvaki nnaasu yoketaivai vaivai. Mmuakiasa suaiyauvaki yoketaiyauvai nnaasu vaivai. ¹⁹ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruuayaso, rikiaatee. Gionnaivo nnaakara mmataanara iinno varioo nniitareeraivaa varoonnonno nnaagiai mmataivai. Iva roosiima na tauraa iikiaaneema na kava ngiyyara yaata utuauko ni niitaraikiokio Yisuu Kirisiiva ngiiki suvai kino ni niitaraivo pikiaaravai. ²⁰ Ngia iikiaa aataruuvaa hama ni yoketaunoo. Na itaama ngiyyara yaata utuuvaa pikiee yoketaa yaataivaa ngiyyara utuee yoketaa kuaivaa tinaraiivaara aanna na ngii tasipama ni variataikiainnaata aavau hara kiee variee pinaama ngiyyara yaata utuaunoo.

Hekaaya Saraaya varida iira kuavai

²¹ Aa kua aavaara ni giaa ni miatee. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaa mmemmaana ngii variataiya vaa ngia mmuakiasa kuaiyauvaa Musiiva fafaara rooyauvaa arinaima rikiaanee? ²² Musiiva fafaara roo kuaivo Aaparahaamaara tii kuavai. Aaparahaamo mmaapu taaravaitana mmata kioo mmoori vareera gionnaivaudiri voovai mmata kioo ariiyaadiaivaudiri voovai mmata kieeravai. Ii mmoori vareera gionnaivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gionnavai. Ariiyaadiaa gionnaivo kati ari yaata utuuvau nuaira gionnavai. ²³ Mmoori vareera gionnaivo mmuakiasa mmatayaa gionnaiya mmateerayaama kati mmaapuuvaa mmateeravai. Ariiyaadiaivo Anutuuqo kua kiasa teerama kiooivaudiri mmaapuuvaa mmateeravai. ²⁴ Ii kua ivo mmataira kuavai. Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruuvaitana ii gionnaivaudiri kooyaa vairavai. Voovai mmoori vareera gionnaivaa nnutuuvo Hekaava uu aataruuvaidiri kooyaa vairavai. Hekaanna sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gionnavai variravai. Inna nnaakaraiyaatama mmuakiasa yookaira nnaakaraya variravai. Ii kua yeena rau kioo aataruivo taapiivaa nnutuuvo Sinai ivaudiri nniivai. Ii aataru iva mmemmaana variraiya Hekaanna uru nnaakaraiya roosiima sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraya variaavai. ²⁵ Sinai taapiivo Arapiaa mmataivau vaivaudiri nnii aataruuvo inna Yerusareema makee ivaki variaa gionnaiva kuaapuuyaata ngiari uru nnaakaraiyaatama sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variaavai. ²⁶ Aaparahaamo ariiyaadiaa gionnaivo uu aataruuvaidiri Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruivo voovai kooyaa vairavai. Ivo kati ari yaata utuuvaiyaatama nuainno varuuvaa roosiima ngiau aapu vai Yerusareema ivaki variaaraiya ngiari yaata utuuyauvunugiataama nuada variaavai. Ngiau aapu vai

Yerusareemaivo inna ti noova roosiima vaivai. ²⁷Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno Saraaya Hekaayara tinoo:

Gioonna hama nnaakara mmateerama kiee
kati variannaikua sirigakianee.

Hama nnaakara mmatee
hama nniitaraivaa tainnaikuaano
sirigainna raikianee.

Gioonnaivaa ari vaatiivo inna pikioovoono
gioonnaivo ari vaatiivo hama inna pikiaivaa yaataroo
kaayau nnaakaraiya mmataanaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

²⁸ Ni seenayaso, ta Saraanna mmaapu Isaakaanikaraama variaunnaanoo. Anutuuqo kua kua teerama kioovaugiataama inna uru nnaakaraiya ta variaunnaanoo. ²⁹ Isaako varuu suaivaki Hekaava mmaapuuva muakiaa gionnaiya mmateeraivaugiataama mmata kioovoono Isaakaa maisa mmooriivaa iiravai. Isaakaa Anutuuqaa Mmannasaivo tuuvaugiataama mmatoovaa ivo maisa mmooriivaa inna iiravai. Aanna makee mmaanna tuu aataruuvau kuaiya Anutuuqaa Mmannasaivaa aataruuvau nookiaiya maisa mmooriivaa iikiaavai. ³⁰ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno ivaara tinoo: Gioonna sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraivaata ari mmaapuuvaatama titakiai kuatee. Inna mmaapuuvo ari yaata utuuvaugiataama nuuvvaa mmaapuuva tasipama ngiari konna mminnamminnaiyauvaa vareevoora titakiai kuatee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³¹ Ni seenayaso, ivaaraida hama ta sikaunnaadiri yookaama kioo vitoovaa uru nnaakaraya variaunnaanoo. Ari yaata utuuvaugiataama nuuvvaa uru nnaakaraya ta variaunnaanoo.

5

Yisuu Kirisiinna aataru ngiengie yaata utiraivau kati nookiatee

¹ Ta kati tete yaata utiraivau nuairaiya ta variaunnaanoo. Yisuu Kirisiiva ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaara tida ta kati mmamma dummukiara tete yaata utuaunnaivau itaama variaunnaanoo. Ivaaraida ivau nnaasu yaagueeqama dida vaidatee. Sa sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya roosiima variatee.

² Rikiaatee. Na Pauruusoona aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Yutayaa vaidiia ngii kiaanoo: Mo fai ngia ti roosiima yoketaama variaaraivaara ngiingii mmammaiyauvaa hatokaatee, kiaivaara ee-oo tikio fai Yisuu Kirisiiva ngiiyara putuuvo kuminayaa vainaravai. ³ Na kava ii kua ivaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai arinaima rikiaatee. Fai vaidi voovoona ari mmammaivaa hatokaanaraivaara ee-oo tiivoono Anutuuqaa mmaanna tuu aataru muakiaayauvai rikioo iikiaavee. ⁴ Ngia Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuyauvaa iida kiaanoo: Ta inna avuuvau safuuma variaunnaanoo, kua variaya vaa Yisuu Kirisiiva uu aataruuvaa pikiaavai. Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiraivo vaikiainnaata ngia pikiaada ngieera kuaavai. ⁵ Mo ta aanna makee ataama variaunnaanoo. Yapooma Anutuuqo ariinoo ti tinai ta inna avuuvau safuuma variaaraivaara ta faannaida variaunnaanoo. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo ti aakiaana varikiai ta yaagueeqama kutaavaivee kua kiada faannaida variaunnaanoo. ⁶ Mo Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta hama mmamma hatokeera aataruuvaa yaata utuaunnaanoo. Vaidi vooyaano ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama vooya hama ngiari mmamma hatokeeraiyaraatama sa iyara yaata utuatee. Ii aataru ivo hama aataruvai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada ngiingii seenaiyara mmuduuya riraivo inna Anutuuqaa avuuvau safuuma varira aataruvai.

⁷ Tauraa ngia yoketaama variaya mo gioono ngii tikiai ngia kua kutaivaa pikiaannee? Mo ivo dee kuavai ngii giaa ngii mikiaida ngia rikiaannee? ⁸ Anutuuqo ngii maavee tiivoono hama ii kua ivaa ngii giaa ngii mikiai ngia rikiaano. ⁹ Mmaanna tuu aataruuvaa iikiaaraivaara tii kuavaa rikiaatee. Iya kiaanoo: Kiisa puuqaira yeennaivo bereeta aakiaivaki vainno too yootaikio muakiaavai pinaavai vaivaivee, kiaavai. ¹⁰ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua kiada mmuaakaraama variaunnaivaara na yaagueeqama

ngiiyara yaata utuee kiaunoo: Fai ngia hama muaraagama varida ari vo kuavai rikiaaravai. Vaidi voovoono ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua tikio ngii tinniiyauvo raubiriivo inna gioononnee? Hama na taunoo. Fai Anutuuqoono ivaara inna yaparainno irisai maisaivaa inna mminaravaivee. Na yaata utuee itaa kua kiaunoo.

¹¹ Ni seenayaso, na homo mmannammanna mmamma hatokeera aataruuvaaara ngii iikiateera kiautiri. Mo aaniira Yutayaa vaidiia ni utu raririida oovi nnauvaki ni yapaatirinne? Na hama iikiaunoo. Mo na kutaa iikiautiri. Na Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu kuaivaa ngii giaa ngii miaivaara hama iya maisa mmooriivaa ni miaatirivee. ¹² Vaidiia ngii mmammayaadiri ikiatainnaa kua kiaavo ngii tinniiyauvo raubirii vaidi iyara na kiaunoo: Inna aikioo, kii ngiari mmamma eeyaavai hatokakio maisakiaivee, kiaunoo.

¹³ Ni seenayaso, mo ngiengieenoo ngiingii yaata utiraivau kati nookiateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiivai. Inna aikioovai. Sa ngiengie yaata utiraivau kati nookiaaraivaara kiatee: Inna aikioo, ti yoketaunoo. Ti mmammaiyauvo ti iikiataivaa fai ta iikiaaravaivee. Sa itaa kua kiatee. Fai ngia itaa kua tikio ngiingii mmammaiyauvo ngi-iiyara haitatuunaravai. Sa itaama yaata utida variatee. Ngiingii seenaiyara mmuduuya rida iyara mmoori varaatee. ¹⁴ Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayavai kaanaivo ataama vainoo. E aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinne mmuduuya ruanee. Mmaanna tuu kua kaanaivo itaama vainoo. ¹⁵ Itaama vainai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara buaaru tida nnannateeda koonnama varida ngiingii variraivaara tuqinnama teeda rikiaatee. Ngiingii variraivo eeyaara maisaivoora tuqinnama teeda rikiaatee.

Mmannasaivaa aataruuvaaaraata mmamma iira

aataruuvaaaraatama Pauruuso tiravai

¹⁶ Na aa kua aavaa tinai rikiaatee. Ngia varida Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivaugiataama hara kiada variatee. Fai ngia itaama iikio mmammaiyauvo iikiataira aataruuvaa ngii iikiatainai rikiaada fai ngia hama iikiaaravai. ¹⁷ Ti mmammaivo ari iikiatai aataruuvaaara Mmannasa Yoketaivaa tikio rikioo Mmannasa Yoketaivo ooqoo tiivai. Mmannasa Yoketaivo ari iikiatai aataruuvaaara mmammaivaa tikio rikioo mmammaivo ooqoo tiivai. Taaravaitana ngiari hanigiaanigiee kiaavaitana ngii aakiaana nammutuavaitana variaavai. Fai itaa kiaivaitana ngiiki vaikai yoketaa aataruuvaa ngia ngii iikiatainai fai hama ngia yopeema iikiaaravai. ¹⁸ Mmannasa Yoketaivo fai ngii maavee maavee tinai rikiaada ngia inna aataruuvau nuaikio fai Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvo hama ngii utinaravai.

¹⁹ Mmamma iira aataruuyauvo kooyaa vainoo. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi heera aataruuvoota maisama yaata utira aataruuvootama vainoo. Gionna kiaapuuya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvootama vainoo. ²⁰ Iya unnakua anutuuyauvaa iima kiada iyauvaara ti anutuuqovee kiaa aataruuvoota saaka pieera aataruuvootama vainoo. Iya kaayauma ngiari seenaiyara nammutuannammutuaa iira aataruuvoota rapira aataruuvootama iya ngiari seenaiya iya yaataraivaara iya nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiariiya nnaasu yaata utira aataruuvootama vainoo. Hama iya mmuaa yaatavai utida varida iya ngiari seenaiya kuaivaara haunninniida mmarammaraama varida kua kiaa aataruuvootama vainoo. ²¹ Iya ngiari seenaiya iikiaivaa teeda iya varaataira aataruuvootama vainoo. Iya kapikarai nnooriivaa nnaa kiada kumimakaida varida nuunaida varida kaayau isareera maisaiyauvaa tasipama varida vo aataru vo aataru maisamaisaiyauvaa iida varida variaa aataruuvootama vainoo. Yaagueeqa kuavai na tauraa ngii giaa ngii miauvaa na keenaa ngii giaa ngii minaravee. Gionna kiaapuuya itaama iida variyai hama Anutuuqo gionna kiaapuuyara diravai innasi kuaaravaivee.

²² Mmannasa Yoketaivo iira aataruuvo ataama vainoo. Mmannasa Yoketaivo vari gionna kiaapuuya mmuduuya rida sirigaida varida ausa nuufa tasipama variaavai. Iya seenaiya maisa kuaivaa iya kiaaniaata rikiaadaata yaagueeqama variaavai. Iya ngiari seenaiyara tuqinnada yoketa yoketai aataru mmooriyauvaa iida ngiari kiaa kuaiyauvaa

hama pikieeraida safuuma iida ²³ tirooma adida variaavai. Iya ngiari mmammaiyauvo iya iikiataivaara tuqinnama haitatuuda varida hama iikiaavai. Iya itaama iikiyaiyauvaara hama kuaataivaivee. ²⁴ Yisuu Kirisiinna gionna kiaapu tuanaiya vaa ngiari mmamma iira aataru eenanaiyauvaa pikiada ngiari mmammaiyauvo iikiata iikiataira aataruuyauvaatama yaagueeqama mmooriivaa iida pikiaavo vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. ²⁵ Mmannasa Yoketaivoono karaasa variraivaa vaa ti mmivaivee. Itaama vaivaara ivo ti kiasa ti mmii aataruuvungiaa nnaasu ta nookiaaravai. ²⁶ Hama ta titiyyara mannaka tida hama ta ti seenaiya mmammayaadiri ikiatainnaa kua tida varida iya ti yaataraivaara hama ti nnannateenai variaaravee.

6

Ta ti seenaiya mmuaararavaa teeta varaaravee

¹ Ni seenayaso, fai gionna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa iinno varinai rikiada fai ngia vaidi vooya vaa Yisunna Mmannasaivo ngii aakiaana variiya inna teeda safu aataruuvaa tirooma inna kiasa mmikio rikioo ivau kava varinaravai. Ngieeta mmuaavai mmuaavai ngiingii variraivaaraatama tuqinnama haitatuukiatee. Ngii iinno taanaraiivo ngii mmookai vainainnaata ngia iida variaarainnoo. Tuqinnama haitatuukiatee. ² Ngiingii seenaiya tasipama varida teekio data datai aataru mmuaararaiivo iyaki vainai rikiada ngieetama iya mmuaararavaa varaatee. Fai ngia itaama iida Yisuu Kirisiinna aataruuvaa safuuma iikiaaravai. ³ Fai gionna kiaapu voovoono hama inna nnutuaataivoono ariyyara tinara: Na vaidi tuanaavaivee, tiivo itaa kua kiasa fanniima kiaanaravai. ⁴ Gionna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai ngiari mmarammaraa nuaira aataruuvaa ngiariinoo ivaara tuqinnama haitatuukiaaravai. Fai voovoono ari ii mmooriivaa teeno too yoketaino rikioo ari mannaka tinaraivo ariiki vaivai. Vaa ari mmooriivo yoketaivaara sa ivo ari seenaiya mmooriivaa too ivaara yaata utuaivee. ⁵ Gionna kiaapu mmuakiaaya ngiari mmoori vareeraivaata ngiari variraivaatama mmuaavai mmuaavai ngiariinoo haitatuukiaaraivaara itaama iikiatee.

⁶ Fai Anutuuqaa mmayaayaivaa kiasa mmiraivo vaidi voovai kiasa mmino fai ivo mminnaa vooyauvai kati inna mminaravai.

⁷ Sa ngiingiiyara koonnama yaata utuatee. Hama gionna kiaapu voovoono yopeema Anutuuqaa unnakua unnakua tioo iinaravai. Fai vaidi voovoono yeenna hauvaa utu kioo ari ii yeennaivaa kaanaivaa safuuma varaanaravai. Iva roosiima ivo ari variraivaadiri too fai safuuma irisaivaa varaanaravai. ⁸ Fai ari mmammaivo iikiataira aataruuvaa nnaasu yaata utuoo mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai putiraivaa varaanaravai. Ivo Mmannasa Yoketaivaa mmooriivaa iinnonno fai ivakidiri irisai tupatupaa variraivaa varaanaravai. ⁹ Ivaaraida nnikiai yoketaa mmooriyauvaa iikiaunnaiyauvo sa ti pirisakiavee. Fai ta hama ivaa pikieerama kiada yapooma suaivo nninai yeennaivo nneeravaata vaikiyai vareerayaama fai irisai yoketaiyauvaa varaaravai. ¹⁰ Ivaaraida ta mmuakiaa gionna kiaapuuyara yoketaa mmooriivaa iikiaara aataruuvo kooyaa vainai makemakee iikiatee. Ti seena ausa hanigieeraiyara itaama yoketaama mmooriivaa pinaama iikiatee.

Pauruuso yaagueeqama kioo iya tioo

iyara boo tiravai

¹¹ Na kiauko vaidi voovoono tauraa aa yanaa aavaa fafaara raikiai nnaagiai na neneeno pinnaa fafaaravai ngiini rauvaa taatee. ¹² Vaidi vooyaano ngia ngiingii mmammaiyauvaa hatokaateeraivaara ngii tarikua kiaiya ngiari seena Yutayaiya ti mannaka kiateeraivaara itaa kua kiaavai. Iya Yisuu Kirisiiva putuuvaa kutaavaivee kiaivaara ngiari seena Yutayaiya sa ti ruputueteeraivaara itaa kua kiaavai. ¹³ Vaa ngiari mmammaiyauvaa hatoka kiada ngii kiaiya hama mmaanna tuu kuaivaa rikiada iikiaavai. Iya ngii tikiai ngiingii mmammaiyauvaa hatokakiai iya ngiari mannaka kiaaraivaara ngii kiaavai. ¹⁴ Mo neenoo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaa nnaasu na mannaka tinaravai. Yisuu Kirisiiva ni mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu na ivaara kutaavaivee kiaivaara mmatayaa diaa aataruuyauvaara hama na yaata utuauvai.

Vaidi putiraiya roosiima vaa taikaivai. Mmatayaa diaa aataruuyauvo hama yopeema ni utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa na ivaara putuauvai. ¹⁵Ngia vooya ngiingii mmamma hatoka kiada variaani vooya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraida variaa aataru ivaitana inna hama aataru tuanaavaitana vaivai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigia kiada karaasaya variaa aataruuvo inna aataru tuanaavai. ¹⁶Gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa puaisa utiraiyara na kiaunoo: Anutuuqo iyara boo tioo ari ausa nuufaivaa iya mmioo nnaasu variaivee. Na iyara itaa kua kiaunoo. Anutuuqo tauraa Isarairaiya mmataama kiooya iyaano iya roosiima variayaano Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaayavee.

¹⁷Nnaagiai sa vaidi voovono mmoori mmuaararavaa ni miaivee. Na Yisuunna mmooriivaa varauvaara vaidiia ni rупutuaa puruuyauvo ni mmammaivau kooyaa vaiyauvaara sa mmoori mmuaararavaa ni miaivee.

¹⁸Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Epesiisa varuuyani reeravai

Pauruuso Epesiisaiyani roo kuaivo ataama vaivai. Fai suai voovai nnino Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaayauvai nuunama yapa kioo mmata aavau vaiyauvaata ngiau aapu vaiyauvaatama vara nuunama yapa kino fai Yisuuvaano iyauvaara kieetavai varioo haitatuunaravaivee. (1:10) Ii kua ivo itaa kua tiivo gioonna kiaapuuyaraatama tiivai. Fai mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna tasipama mmuaavau yoketaama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara Anutuuqo yaata utiravai. Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Epesiisa varuuya itaama variateeraivaara Pauruuso yoketaa kuaivaa aa yanaa aavau iyani reeravai.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata utivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapu Epesiisa variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida yaagueeqama kiada variayani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta Yisuunnara kutaavaivee kiaunnaivaara Anutuuqo ari yaagueeqa yoketaivaa ti mmivai

³ Nnikiai ta ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaravee. Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ivo tiyara yoketaainno ari yaagueeqaivaara mmuakiaa aataru yoketaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaa vaa ti mmiavaivee. Ivaara ta innara kua yoketaivaa kiaravee. ⁴ Anutuuqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida inna gioonna kiaapuya variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. Ta yoketaa tuanaaya varida inna avuuvau sa maisama varirama kiada safuuma variateeraivaara vaa ivo ti mmataama kieeravai. ⁵ Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaravaara ivo ti vitoo ari raunna mmaapu tuanaaya ti yapaanaraivaara vaa ivo mmuaanaa yaata utuoo teerama kieeravai. Ivo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara mmuaanaa ivo itaama teerama kieeravai. Ivo ari yaata utuuvau vau kua yoketaivaa iino inna yoketainaraivaara vaa ivo mmuaanaa itaama yaata utuoo teerama kieeravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapu innara mmuduuya ruoo nnaasu variraivaa kati ti mmiravai. Ti mmuuvaura ivo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiravai. Ivaaraida nnikiai ta innara kua yoketaivaa kiaravee.

⁷ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kiauvaadiri ivaa ruga kiaikiai ta kati mmamma dummukiara variaunnava. Ivaaraida ta kuaunanoo: Anutuuqo kati tiyara yaata yoketaama ari vookaraama utiivo pinaavai vainoo, kuaunanoo. ⁸⁻⁹ Vaa Anutuuqo tiyara itaama ari vookaraama iiravai. Ivo ari tinni yoketaivaki vauvakidiriataama mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ivo tauraa taa taika kioovakidiriataama tauraa ivo kuaa teerama kioo kuaivaugiataama iiravai. Ii kua ivaa tauraa kuaa teerama kioo haumaki yapa kioovaa vaa kooyaa ti vitairavai. Ii kua ivaa kaanaivo Yisuu Kirisiivavee. ¹⁰ Anutuuqo ari kua kuaa teerama kioovaa iinara suaivo nnino rikioo fai iima taikaanaravaivee. Fai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvo ngiau aapu vaiyauvaatama mmatayaa vaiyauvaatama nuunama kioo Yisuu Kirisiinna iyauvaa kieetavai yapa kuaanaravaivee.

¹¹ Anutuuqo ari yaata utivaugiataama vaa tauraa teerama kiai kua mmuakiaayauvai iivai. Ivoono nnaaru toosa haroo suaivaki tiyara yaata utivaugiataama tiyara inna iikiatauvaa iiravai. Ivo itaama tiyara inna iikiatauvaara Yisuu Kirisiiva tiiki varinai ta Anutuuqaa gioonna kiaapuya variateeraivaara ivo ti mmataama kieeravai. ¹² Ivaara

ta tauraa titi ausaiyauvaa hanigiada Yisuu Kirisiinnara faannakiaunnaiya nnikiai ta Anutuuqaa nnutu yoketaivo ngiau aapu vaivaara kua yoketaivaa kiaravee.

¹³ Vaa ngieetama itaama variravai. Ngia Yisuunna mmayaaya kua kutaivaa arinaima rikioo suaivaki ngia ausa hanigia kiada Yisuunnara kutaavaivee tiravai. Ngia ii mmayaaya yoketaa ivaa rikioovaara Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapeeravai. Yapa kioo Mmannasa Yoketaivaa vaa ivo kua kiaa teerama kiaivaa ngii mioo tunoo: Iya ni gioonna kiaapuyavee, tiravai. ¹⁴ Anutuuqo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmuuvaara ta kiaunnao: Fai ta ngiau aapu vikio ivo kua kiaa teerama kiaikio vaivaa ti mminaravai. Ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri vaa ti yookaama kieeravai. Ivaara ivo ti vitoo kinai ta inna tasipama variaaravaivee, kiaunnava. Ivaaraida inna nnutuuvo ngiau aapu vaivaara nnikiai ta kua yoketaivaa kiaravee.

Pauruuso Anutuuqaara yaaku vareeravai

¹⁵ Ivaara Ngia Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaaraatama na rikiau suaivaki ngia itaama variaivaara ¹⁶ na ngiiyara yaaku varee mmannammanna Anutuuqaata ngiiyara kua yoketaivaa tiee variaunoo. ¹⁷ Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vaivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii minaraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Fai ivoono Mmannasa Yoketaivaa ngii mino ivoono fai tinni yoketaivaa ngii mioo Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa ngii vitainaravai. Ngia arinaima Anutuuqaara rikiada taateeraivaara itaama ngii vitainaravai. ¹⁸ Ngii tinniiyauvo rusitina ngia arinaima innara rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Ngia inna tasipama variateeraivaara Anutuuqo vaa ngii maavee tiivai. Vaa ngia rikiada ivaara faannaida variaano. Ngia gioonna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee kaiyani Anutuuqo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivaa vaa kua kiaa teerama kieeravai. Fai ivo ivaa ngii minaraivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. ¹⁹⁻²⁰ Ta innara kutaavaivee kiaunnaiya ti aakiaana inna yaagueeqa ari vookaravo yaagueeqama vaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na yaaku varee innaata kua kiaunoo. Anutuuqo ari yaagueeqa tuanaa ari vookarauvaadiri Yisuuva putuuvakidiri tuduu diitooduu ari yaaku yaadudainningiaa ngiau aapu inna yapa kiooduu variravai. Ii yaagueeqa ivo ti aakiaana vaivo inna mmuai yaagueeqaivo vainoo. ²¹ Yisuu Kirisiiva ngiau aapu varioo mmuakiaa ngiau aapu variaa kieetaiyaraata mmatayaa variaa kieetaiyaraatama dioo vainoo. Vaidiia ngiari nnutuuyauvo ngiau aapu vaiyaraatama makee variayaraata nnaagiai variaarayaraatama vaa ivo yaatara kioo iyara dinoo. ²² Anutuuqoono Yisuunna mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeeraivaara inna yapa kieeravai. Mmuakiaa mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara kieetavai Dianeera inna yapa kioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara yaata utuoo itaama kieetavai inna yapa kieeravai. ²³ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiiva iya kieetaivo varikiai iya inna yuku yaaku mmammaivaa roosiima variaano. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnaa mmata aavau vaiyauvakiataa variayauvakiataa suvuai kioo varikiai inna yaagueeqaivaura vai mminnaiyauvo vakiaani variaa mminnaiyauvo variaavai. Iyauvaki suvuaineema gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiyakiaatama suvuai kioo varivai.

2

Ta putiraiya roosiima variaunnano Anutuuqo kati

tupatupaa variraivaa ti mmivai

¹ Ngia tauraa varuu suaivaki ngia hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada iida mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. ² Ii suai ivaki ngia mmatayaa diaa aataru maisaiyauvunu vida varida ngiau aapuuvaki nuainno varuu mmagia maisaiya kieetaivaa kuaivaa rikiada iiravai. Aanna makee ii kieeta ivo gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata hatokaiyara dioo vainoo. ³ Ta mmuakiaaya

iyanikaraama varida ti iikiatau aataruuyauvaa iida ti yaata utuaannaivaugiataama ti mmammaiyauvo iikiatau aataruuyauvaatama iiravai. Ta itaama iida mmuakiaa gioonna kiaapuuya uuvaugiataama iyanikaraama iidada Anutuuqo iyara nnannatoo irisai maisaivaa iya mmuuvauugiataama teeta varaaraivaara variravai.

⁴ Ta itaama variaannaduaata Anutuuqaa boo tiraivo pinaavai vauduu ivo pinaama tiyara mmuduuya riravai. ⁵ Mmuduuya ruuvaara ta inna kuaivaa hama rikiada iirama kiada ta vaidi putiraiya roosiima variaannaduu ivo tuduu Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovaanikaraama teetaata vaidi putiraiya roosiima variaannaivakidiri innanikaraama diitada karaasaya inna tasipama variravai. Anutuuqo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuuqo ti vitoo ngiau aapu inna tasipama kieetaya diateeraivaara ivo tuduu ta diitada karaasaya inna tasipama variravai. ⁷ Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri Anutuuqo ari mmuduuya riraivo vauvaa kooyaa ti vitairavai. Ivo tiyara mmuduuya ruoo tiyara yoketaama yaata utuuvo pinaama ari vookaravai vauvo nnaagiai mmuakiaa suaiyauvakiaatama kooyaa vainaraivaara itaama uduu ta inna tasipama karaasaya variravai. ⁸ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tuduu Anutuuqo ariinoo kati ngiiyara yoketaama yaata utuuvaara ngii vitoo yoketaivau ngii yapeeravai. Hama ngiengieenoo ivaara mmoori vareeravai. Anutuuqoono kati ngii miravai. ⁹ Hama ngia ivaara mmoori varaivaaraida hama ngia ngiingiiyara mannaka tiraivootainoo. ¹⁰ Anutuuqo ariinoo ti iima kieeravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta karaasaya varida vaa ivo tauraa teerama kioo mmoori yoketaivaa ta iida yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ti iima kieeravai.

Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama variravai

¹¹ Ngiingii mmatoo suaivaki hama ngii kaano kooya Yutayaiya oyaivakidiri ngii mmateeravai. Yutayaa vaidiyya ngiiyara kiaanoo: Aqaa vaidi aaya hama ngiari mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kaaa kiada ngiariyara kiaanoo: Ta titi mmammaiyauvaa hatokeeraiyavee, kaaavai. Ngiari yaakuuyauvaadiri ngiari mmammaiyauvaa hatokaivaara iya itaa kua kaaavai. Ngia hama Yutayaiya oyaivakidiri diitaavai. Tuqinnama ivaara yaata utuatee. ¹² Ngia tauraa itaama varuu suaivaki ngia Yisuu Kirisiinna ngieerama variravai. Ngia voopinnaiya hama Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiaapu Isarairaiya tasipama variravai. Nnaaru Anutuuqo ari gioonna kiaapuuyara kuaivaa kaaa teerama kioo yeena rau kioovaa hama ngiiyaraatama tiravai. Ngia aa mmata aavau varuduu hama Anutuuqo ngii tasipama varuduu hama ngia inna tasipama variaaraivaara faannaida variravai. ¹³ Aanna makee Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia tauraa inna ngieerama variaya ivo putuduu inna kiauvo tuuvaara Anutuuqo ngii vitoo inna vainima ngii yapa kaaivai.

¹⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo itaama uuvaara aanna makee ta Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama ta mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama variaunnanoo. Ta nnammutuannammutuaa variaanna suaivaki ivo putuuvaara hanikia pinaavai roosiima ti tammaiivaki vauvaa ivo havarata kioodoo hama ta kava nnammutuannammutuaa roosiima variraida ta mmuaakaraama yoketaama variravai. ¹⁵ Gioonna kiaapu Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama mmuaakaraama yoketaama variateeraivaara ivo Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa yaataroo ivakidiri kiisa kiisa aataruuyauvaa iya uuyauvaa ruga kieeravai. Ruga kioo iya tuduu mmuaakaraama ausa nuufaivaa tasipama yoketaama varida iya innara kutaavaivee tuuvaara mmuaakaraama itaama variravai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuuvaara Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nnammutuaa kieema varuu aataruuvaa rugeeravai. Ruga kioo Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama nuunama mmuaakaraama iya yapa kioo Anutuuqaasi kuaara aataruuvaa kooyaa iya vitairavai. ¹⁷ Ngia voopinnaiya Anutuuqaa ngieera variayaatama ta Yutayaiya inna vainima variaunnaiyaatama ivo tuoo ausa nuufaivaa varada varira mmayaaya yoketaivaa ti kaaa ti mmiravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva putuuvaara ta mmuakiaaya Yutayaiyaata ngiari voopinnaiyaatama Anutuuqo mmuaa Mmannasavai ti mmivai. Ti mmiivaara ta ti Koonna Anutuuqaa avuuvau nnida innaata aikiooma kua kiaunnvai.

¹⁹ Itaama vaikai ngia voopinnaia hama ngiari voopinnaaya roosiima vooya mmataivaki variaano. Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuuya tasipama mmaayootaaya varida Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaano. ²⁰ Anutuuqoono nnau hee-keeraivaa roosiima heekainoo. Ivo Yisuu Kirisiinna vuuta kuabai pinaa kiaivaa roosiivaa yapa kioo tooyataayaivau kiisa kuabaiyauvaa yapaivai. Ii kuabai iyauvo inna Anutuuqaa kua varada nuairaiyaatama forofetaiyaatamavee. Ngiitaata Anutuuqo ngii vitoo iyayaa nnau roosiima heekainoo. ²¹ Kuabai pinaivaa tauraa toosa hara hanuu hara kiaivau mmuakiaa yatarivai hirikiokio vioo nnau pinaavai vaivai. Kuabai pinaivo nnauvaa hara taa utiivaa roosiima Yisuu Kirisiivaano ngii utivai. Ngia yatariiyauvaa roosiima vida nuunaira nnau pinaa ari vookaravaa roosiima Udaanga Anutuuqaara variaavai. ²² Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqo ngiitaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama vitoo nnau pinaivaa heekerayaama ngii yapa kioo ivaki ivo Mmannasavai hara kioo varivai.

3

Pauruuso ngiari voopinnaia kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ivaaraina na yaaku varaunoo. Na Pauruusoono Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa varee ngia voopi voopi hara kiada variaya ngii giaa ngii miaaree nookiauvaara na oovi nnauvaki hara kiee variee yaaku varaunoo. ² Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo kati ngiyyara yoketaama yaata utira safu mmooriivaa kati ngiyyara ni miravaivee. ³ Anutuuqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvaa kooyaa ni giaa ni miravaivee. Vaa na ii kua ivaa kiisama fafaara ree ngii giaa ngii miauvaivee. ⁴ Fai ngia ivaa jaarida rikiakio Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara hatauma kua tuuvaa ni giaa ni mikiai na arinaima rikiauvaara fai ngia kooyaa rikiaaravai. ⁵ Nnaaru tauraa suai hama Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya ii hatauma kua ivaa kooyaa iya kiaa mmiravai. Anna makee Anutuuqo ari Mmannasaivaa kiaa mmikio ivo ari kua varada nuairaiyaatama kua kiaa kookieera vaidi forofetaiyaatama kooyaa kiaa mmiivai. ⁶ Ii hatauma kua ivo ataama vainoo. Ngiari voopinnaia Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa vaa arinaima rikiaivaara iyaraata Yutayaiyaatama Anutuuqo iyara yoketaivaa ivo mmuaavaugiataama iyara yoketaivaa iya mmiivai. Ngiari voopinnaia mmayaaya yoketaivaa rikiada Yutayaiya tasipama Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya mmuaakaraama variaavai. Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara kua kiaa teerama kioo kuaivaa Yutayaiya kiaa mmuuvaa ngiari voopinnaiaatama rikiada iyaata Yutayaiyaatama ii kua ivaa kaanaivaa mmuaakaraama varaavai.

⁷ Ii mmayaaya yoketaa ivaa na gioonna kiaapuuya kiaa mmminaraivaara Anutuuqo ni mmataama kioodoo na inna mmoori vareera vaidivai variravai. Ivo ari yaagueeqaivaura ii mmoori ivaa kati niyyara yoketaama yaata utuuvaara kati ni miravai. ⁸ Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya ni yaataraavai. Ivaara hama Anutuuqo yaata utirainno kati niyyara yoketaama yaata utuoo ii mmoori ivaa ni mioo gioonna kiaapu ngiari voopinnaia Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaura kaayau ari vookara ari vookarai aataru yoketaiyauvo vaiyauvaara iya kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. ⁹ Anutuuqo ari yaata utuu kua hataumaki vauvo kooyaa kaanaivo vainaraivaara gioonna kiaapu mmuakiaaya kooyaa kiaa mmianeeraivaara ni mmataama kieeravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa iiraivoono tauraa varuu mmuakiaa suaiyauvaki ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. ¹⁰ Anna makee ta variaunna suai aavaki ta ausa hanigieeraia Anutuuqaa tinni yoketaa ari vookaraivo vaivaa kooyaa aangeraiya kieetaiya yaagueeqama ngiau aapu variaya vitaikai arinaima teeda rikiaateeraivaara Anutuuqo tauraa ii hatauma kua ivaa hatauma kieeravai. Ta vaa ausa hanigiaunna gioonna kiaapuuya iikiaunnaivaudiri iya teeda arinaima rikiaaravai. ¹¹ Tupatupaa ari yaata utira kuaivo kooyaa vakiaiveera ivo itaama iiravai. Ivo ari yaata utuu kua kaanaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna mmatayaa titaa kioodoo tuoo kooyaa variravai. ¹² Ta inna tasipama varida innara kutaavaivee kiaunnaivaara hama ta aatuuraida kati Anutuuqaata yaagueeqama kua kiaunnaano. ¹³ Ivaaraina na yaagueeqama ngii giaa ngii

miee kiaunoo: Na ngiiyara mmamma nniitaraivaa varauvaara Anutuuqaa kuaivaara sa ngii pirisainai ngia yaata utida kiatee: Ta pikiaaravee, kiatee. Na ngiiyaroo tiee mmamma nniitareeraivaa varee aavaki variaunoo. Na itaa kua kiaunoo.

Ngia Epesiisa Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmuduuya ruaivai

¹⁴ Anutuuqo itaama tiyara yoketaama uuvaara ni ausa mmuduuyaivo hanigiaikiai na ti Napoonnaata kua tiee yaaku varaunoo. ¹⁵ Mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa vari-aiyaata ngiau aapu variayaatama iya oyaiyauvo Anutuuqaasidiri tiiravai. ¹⁶ Ivo ari oyai yoketaa ari vookaraivakidiri ari Mmannasaivaa tino too ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama suvuai kioo varinai rikiada ngia yaagueeqama ari vookaraama variaaraivaa na yaaku varaunoo. ¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara ivo ngii aakiaana nnau roosi-ima hara kioo variaiveeraivaa na yaaku varaunoo. Anutuuqaa mmuduuya rira oyaivo yaagueeqama ngii aakiaana vainai ngia ivau yaagueeqama variateeraivaa na yaaku varaunoo. ¹⁸ Yisuu Kirisiinna mmuduuya riraivo pinaa ari vookaraivai vakia roo saivai saivai hokobavai vioo verepi hokobavai vioo mmeepi hokobavai hama araivootainaravai. Ngietaama mmuakiaa Anutuuqaa gionna kiaapuyaatama ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaa na yaaku varaunoo. ¹⁹ Ta gionna kiaapu mmatayaa diaa mmuakiaaya hama ta yopeema Yisuu Kirisiinna mmuduuya rira oyai pinaa ari vookaraivaa tuqinnama teeda rikiaunnava. Ngiengieenoo ivaa tuqinnama teeda rikiaaraivaa na yaaku varaunoo. Fai itaikio yaagueeqa yoketaivo Anutuuqaaki suvuai kioo vaivo ngii aakiaa mmuakiaayauvaki suvuainaraivaaraatama na yaaku varaunoo.

²⁰ Anutuuqo ari vookaraivai varinoo. Ta yaata utira kuaivaatama ta inna yaparaira kuaivaatama ivo rikioo iyauvaa iinno tiyara yaata utuoo vooyauvaatama iva iinaree kiaa fai aikiooma iinaravai. Inna yaagueeqaivo ti aakiaiyauvaki iinno varivai. Ii yaagueeqa ivaadiri ivo fai aikiooma iinaravai. ²¹ Anutuuqo Yisuu Kirisiinna tuduu gionna kiaapuuyara putuuvaa vaa ausa hanigieeraiya tupatupaa Anutuuqaa nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio itaavai nnaasu vakia roo vioo vioo mmannammanna vakiaivee. Kua kutaa.

4

Yisuuva ti kieetavai varikiai ta inna yuku yaaku mmammaya variaunnava

¹ Na Udaanga Yisuunna mmoori varaivaa iya oovi nnauvaki ni yapooovono aa na tinara kua aavaa na yaagueeqama tinai rikiaatee. Anutuuqo ngii maavee tuu suaivaki yoketaa aataru safuuma ivo ngii vitauvau safuuma ivau nookiatee. ² Sa ngiingiiyara mannaka tida variatee. Mmannammanna tirooma adida varida ngii seenaiyara tuqinnada yamaa kua yamaa kua iyaata tida maisa kuaivaa ngii tikiainnaata rikiaadaata yaagueeqama variatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivaara ngiingii tasipa ngiingii tasipama mmoori varaatee. ³ Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipama varikiai ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaavai. Ngia itaama ausa nuufaivaa tasipama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varaa aataruuvaa yaata utida mmannammanna iikiatee. ⁴ Ngia vaa ausa hanigieeraiya Anutuuqo taikiai mmuaakaraakiaaya variaano. Mmuuaa Mmannasa Yoketaivoono ngii aakiaana varinoo. Anutuuqo ngii maavee tikiai ngia innasi kuaaree kiaa faannakiaa aataruuvo mmuaa aataruvai vainoo. ⁵ Mmuuaa Udaanga Yisuu Kirisiiva varinoo. Ngia innara kutaavaivee kiaivo mmuaa aataruvai vainoo. Nnoori apira aataruuvo mmuaavai vainoo. ⁶ Anutuuqo ari mmuaavai variiivoono ta mmuakiaa gionna kiaapuuya ti Napoova varinoo. Ivoono Udaangavai varioo mmuakiaayara haitatuunno varioo ari yaagueeqaivaa iya mmiivaara iya inna mmooriivaa iikiano. Inna Mmannasaivo mmuakiaaya aakiaiyauvaki varinoo.

⁷ Itaama vaikio Anutuuqo vo mmoori vo mmooriyauvaa varaateera yaagueeqa ari vookaraivaa mmuaavai mmuaavai ti mmivai. Yisuu Kirisiinnasi vai yaagueeqa yoke-taivakidiri ivo ti mmiataikio kati ti mmivai. ⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainno tinoo:

Ivo ngiau aapu vuu suaivaki

gioonna kiaapu tauraa oovi nnauvaki yapa kiooya
 vitoo ari tasipama kioo
 ari yaagueeqa yoketaivaa
 gioonna kiaapuuya kati mmiravaivee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁹ Ivo ngiau aapu kuainoo kiasa kua oyaivo dee kuavainno vainnee? Oyaivo ataama vainoo. Ngiau aapu vuuvoono vaa tauraa ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Ivo ta mmatayaiya maisama variaanna aakiaivaki tiiravai. ¹⁰ Mmatayaa tuuvoono kava vara ranoo ngiau aapu viravai. Vioo ngiau aapuuvaa yaataroo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Ari yaagueeqaivo ngiau mmata mmuaki-aavai suvuakuaiveeraivaara ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. ¹¹ Ivoono yaagueeqa yoketaivaa gioonna kiaapuuya kati mmiravai. Ivo yaagueeqaivaa vooya mmi kioodoo kua varada nuaira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo kua kiasa kookieera forofetaiya aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo mmayaaya yoketaivaa varada vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki nuaida kiasa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo gioonna kiaapuuya tasipama varida kua kiasa mmira aataruuvaa iiravai. Vooya yaagueeqaivaa mmi kioodoo vitaira aataruuvaa iiravai. ¹² Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya teerama kiada iya Anutuuqaa mmooriivaa varaaraivaara Yisuuva yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. Mmuakiasa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama variaaraivaara ivo yaagueeqaivaa itaama iya mmiravai. ¹³ Ta itaama inna yaagueeqaivaura mmooriyauvaa iima rada vidada mmuaa ausavai varada Anutuuqaa Mmaapuuvaa kutaavaivee kiaaravai. Kiasa kiada innara mmuaa yaatavai utuaaravai. Ta itaama mmooriyauvaa iima rada vidada koovayaida Yisuu Kirisiiva yoketaama varineema teeta itaama innanikaraama variaaraivaara iikiaravai. ¹⁴ Ta koovayaida itaama innanikaraama varida hama ta nnaakara kiisaiya roosiima variaaravai. Ta hama iya roosiima muaraagaida unnakua tira vaidiia unnakua kuaivaa rikiaaravai. Unnakua tira vaidiia gioonna kiaapu vooya ngiari yaata utuaa kua nnammari kuaivaa kiaani iya rikiaada haruruaavai. Nnoori pinaivo rubaayoonno vioo kanuuvaa hanigiaanigieeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada iya nnaagiaivau kuaavai. Yuunna pinaivo sainaidi sainaidiri ngioo kanuuvaa utu koroonno feeneeraivaa roosiima iya unnakua tiraiya kuaiyauvaa rikiaada haruruaavai. ¹⁵ Ta mmoori yoketaiyauvaa iima rada vidada ta hama iya roosiima muaraagama variaaravai. Ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida kua kutaivaa iyaata tida Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaa roosiima ta innanikaraama varida inna aataru mmuakiaavai iima rada vidada yokeekiaaravai. ¹⁶ Ivo kieetavai roosiima varikiai ta inna yuku yaaku inna avu yaata mmuakiasa mmammavai roosiima mmuaannannuuma variaunnavaai. Ti yuku yaaku ataiyauvo nuunainno mmuaakarai mmammavai vaineema vaa ta ausa hanigieeraiya itaama variaunnavaai. Ti yuku yaaku ataiyauvo yoketaama vaikiai ta yokeekiaunnaneema vaa ta ausa hanigieeraiya titiyara titiyara mmuduuya rida yoketaama varida yaagueeqakiaunnavaai.

Vaa ausa hanigieeraiya karaasa aataruuvau variatee

¹⁷ Itaama vaikio Udaanga Yisuuva ni tikiai na yaagueeqama ngiita kua tiee ngiita ataa kua tinaravee. Ngia sa sabi kava vaidi voopinaiya kumimakama rada nuairaiya roosiima nookiatee. Iya yaata utiraivo kuminayaa mmanna yaata utuaavai. ¹⁸ Iya yaata tinniyyauvo heenaivaki nuaida aatarura kumimakairavaa roosiima vainoo. Iya hama tuqinnama teeda rikiaavo iya ausaiyauvo yaagueeqaivaara hama iya Anutuuqaasidiri yoketaama variraivaa vareerama kiada variaavai. ¹⁹ Iya mminnamminnaa maisa vareeraivakira nnaasu vida ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaira aataruuvaa iida ari vookara ari vookarai maisai aataruuyauvaa nnaasu iikiaavai. Iida varida hama iyauvaara iya mmamma maisakiaavai.

²⁰ Iya itaama iikiasa aataruuyauvaa hama ngia Yisuu Kirisiinnasidiri rikiaada iikiaavai. Yisuunna aataru ari vookaraivaa ngia iikiaavai. ²¹ Vaa ngia innara rikiaada inna nnaagiai vira gioonna kiaapuya varuduu vooyaano vaa Yisuunnaki vau kua kutaivaa ngii giaa ngii

moduu ngia rikieeravai. ²² Ivaara ngiingii mmamma iira eenanaa aataruuvaa pikiaatee. Ii aataru ivo ngii puaisa utuduu ngia tauraa varuu aataruuvo ari vookarairavai. Ngii mmamma eenanaivo iikiatairaivo ngii unnakua tuduu ngia vaidi putiraiya roosiima putuuaara iida variravai. ²³ Ngii aakiaiyauvaata ngii yaata tinniiyauvaatama hanigia kiada karaasaya variatee. ²⁴ Vaidi karaasaivaa Anutuuqo ari roosiima iima kiaikio vaivaa vara uyu kiada vaidi tuanaaya variatee. Fai ngia itaida ngii seenaiya tasipama yoketaa safu tuanaa ari vookaraiya variaaravee.

²⁵ Ngia itaama variaivaara sa unnakua kiatee. Ngia mmuaakaraama Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaaya variaivaara ngii seenaiyaatama kua kiaaree kiasa kua kutaivaa kiatee. ²⁶ Fai ngii ausaiyauvo ngii nnannateenai sa ivaudiri mminnamminnaa maisaiyauvaa varaatee. Sa ngii seenaiyara ngii ausaiyauvo nnannateenono suaivo haatapaivee. Akiiraama iyaata kua yoketaama kiatee. ²⁷ Sa Sataangaa kuaivaara muaraagakiatee. ²⁸ Tauraa varioo mmuara raira vaidiiivoono mmuara raira aataruuvaa pikiaivee. Pikioo ari yaakuuvaitanaadiri yaagueeqama mmoori varano mminnamminnaiyauvo innasi suvuaino too ari seena kumina hama mminnaataiya saivai mmiaivee. ²⁹ Sa ngii avaiyauvakidiri kua maisa vooyauvai kiatee. Kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapu muaraagama variaya yaagueeqama variaaraivaara yamaa kua yamaa kua iyaata tida kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. Gioonna kiaapuuya ngii kuaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara kua yoketaiyauvaa nnaasu kiatee. ³⁰ Sa ngia vo mmoori mmuaararai voovai iida varida Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivaa mmuaararivaa mmiatee. Vaa Anutuuqo ngii mmataama kiaivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. Fai suai nnaagiai ivo ngii vitanai ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya mmamma dummukiara variaaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ngii mivai. ³¹ Ngia ngiingii ausa kapikarai mmuakiaayauvai pikiada ausa nniitareera buaaru tiraivaatama pikiada kua yaagueeqa tida tomedaira kuaivaa tiraivaatama pikiada nniki tomedaida variraivaatama pikiaatee. ³² Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara boo kiatee. Anutuuqoono Yisuu Kirisiiva putuuvaaara ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno rugaivaivee. Ivaa roosiima ngiingii seenaiya mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee.

5

Ta mmeekiaivau nnaasu hara kiada variaaravee

¹ Anutuuqo ngiyyara mmuduuya ruivaaraida ngia inna uru nnaakaraya variaano. Ngia itaama inna nnaakaraya variaivaara ivo varineema ngieetama itaama hara kiada variatee. ² Ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida variatee. Nnaaruaiya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa kati Anutuuqaa hudooduu suuda yoketaivo vuvaa Anutuuqo rikiooduu inna yoketairavai. Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruoo kati ti mminnamminnaa maisaiyauvaara putuduu Anutuuqo tooduu inna yoketairavai. Itaama vaivaara Yisuu Kirisiiva tiyara mmuduuya ruaineema ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida varida variatee. ³ Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaivaara sa maisa aataruuvaa iikiaraivaara ngiingii kiasa mmi ngiingii kiasa mmiida varida kua kiatee. Sa sabi nuaira aataruuvaaaraata maisama yaata utiraivaaraatama kua tida sa ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara ngii varaata varaataira aataruuvaaaraatama kua kiatee. ⁴ Sa kuau kuaaru tomedaira kuaivaa tida sa sabi kuaivaatama tida sa isareera kua maisaivaatama kiatee. Anutuuqaa gioonna kiaapuuya hama itaama kua kiaavai. Ngia iqitaa kua kiasa aataru iva pikiada Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee. ⁵ Vaa ngia aa kua aavaa arinaima rikiaavai. Gioonna kiaapu voovoono sabi nuaira aataruuvaa iinno maisama yaata utuoo ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaara inna varaataivoono fai hama Anutuuqoota Yisuu Kirisiivaatama gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki vioo innani teerama kaiyauvaa varaanaaravai. Ari vo gioonna kiaapuuya mminnamminnaiyauvaa taikio inna varaataira aataruuvo inna

unnakua anutuuvaara ausa mmuduuya mmiraivaa roosiivai. ⁶ Gioonna kiaapu vooya sabi kuaivaa tida ngii unnakua tikiai sa iya itaa kua kuaivaa rikiaatee. Gioonna kiaapuuya itai kuaiyauvaa rikiada Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata hatokaivaara fai inna nnannateeraivo iyasi nninaravaivee. ⁷ Itaama iikaa gioonna kiaapuuya sa iya tasipama nuaida iikiatee. Iya pikiaatee.

⁸ Ngia nnaaru upisiivaki variravai. Anna makee ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara ngia mmeekiaivau hara kiada variaanoo. Ivaara gioonna kiaapuuya mmeekiaivaki variraiyanikaraama hara kiada variatee. ⁹ Fai ngia mmeekiaivau varikioonno ari vookarai variraivo ngiisi vainai teeda fai ngia yoketaama varida aataru safuuvau nuaida kua kutaivaa kiaravaivee. ¹⁰ Ngia ngiingii variraiyauvaara yaata utida Udaanga Yisuu Kirisiinna yoketai aataruuvaa iikaaavo inna yoketaivaara arinaima teeda rikiada ivaa nnaasu iikiatee. ¹¹ Gioonna kiaapu vooya kumina mminnaa upisiivaki vai mmooriyauvaa iikiaiya sa ngia iya tasipama iikiatee. Iya itaama iikaa aataruuvaa ngieenoo mmeekiaivau yapa kikio kooyaa vakiaivee. ¹² Iya haumaki itaama iikaa aataru maisaiyauvaara hama ta ivaara ti kua kiatainoo. Fai ta ivaara tikio too ti mmamma maisainaravai. ¹³ Mmuakiaa aataruuyauvo mmeekiaivaki vaino fai oyaiyauvo kooyaa vainaravai. Kooyaa vaino too fai iyauvakidiri mmeekiaivo aikiooma taanaravai. ¹⁴ Ivaara vaidi voovoono tauraa tunoo:

Vuru nnaamuru-o, diitaanee.
Putuannaivakidiri diitaanee.
Diitano Yisuu Kirisiinna mmeekiaivo
iiyaa taanaravaivee.

Ivoono itaa kua tiravai.

¹⁵ Ivaaraida ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuukiatee. Sa vaidi kumimakaiya roosiima hara kiada variatee. Vaidi tinni ruaiya roosiima hara kiada variatee. ¹⁶ Aa suai ta variaunna suai aavaki kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo ti suvuainoo. Ivaaraida Anutuuqo aataruuvaa ngii vitainai rikiada inna mmooriivaa makee tinai iikiatee. Sa pikiaatee. ¹⁷ Itaama vai aataruuvo vainai sa ngia ivaara kumimakaida variatee. Anutuuqo yaata utuoo ngii miaramiaraa ngii mii mmooriivaa tuqinnama teeda rikiaarivaara mmoori varaatee.

¹⁸ Sa kapika nnoori vuainaivaa nneeda kumimakaida variatee. Fai ngia itaikio ngii variraivo koonnainaravai. Ii aataru ivaa pikiaada Mmannasa Yoketaivaara iikio ivo ngii aakiaana suvuakuaivee. ¹⁹ Anutuuqaa kuaivaata inna kuaruuvaatama ngiingii kua mmi ngiingii kua mmiikiatee. Ngiingii ausaiyauvaki Udaanga Yisuu Kirisiinnara ngii yoketaivai kua yoketaivo ngiiki vaivaa tasipama innara kuaruuvaa kiatee. ²⁰ Mmuakiaa suai mmuakiaa aataru mmoori mminnamminnaiyauvaara yoketaayauvaivee nnaasu kua kiada ngii Gioonna Anutuuqaa kua mmiatee. Ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaata utida itaama kua mmiatee.

Pauruuso nnaata vaatiiyara tiravai

²¹ Vaa ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utida ngiingii kuaiyauvaa rikiada iikiatee.

²² Ngia gioonna vaa vaati vareeraiyaso, ngia Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaaneema ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. ²³ Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara dirayaama vaidiiya ngiari nnaataiyara dida vakiaavai. Yisuu Kirisiiva ariinoo gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya vitoo yoketaivau yapaivai. Vaa iya inna yuku yaaku inna mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikaaavai. ²⁴ Ivaaraida vaa ausa hanigieeraiya Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikaaaneema gioonna vaa vaati vareeraiya ngiari vaatiiya kua mmuakiaayauvai rikiada iikiatee.

²⁵ Vaidi vaa nnaata vareeraiyaso, Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruaineema ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara pinaama mmuduuya ruoo iyara putiravai. ²⁶ Ivo itaama uuvaara gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya nnooriivoono iya mmammaiyauvaa finirayaama

Anutuuqaa kuaivoono iya aakiaiyauvaki fini kioodoo iya yoketaama varida Anutuuqaa gionna kiaapu tuanaaya variravai. ²⁷ Yisuu Kirisiiva gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya teenai iya yoketaa tuanaaya inna avuuvau variateeraivaara ivo iyara putiravai. Iya mmammaiyauvunu teeganaaganainno taminnumaunnuunno vairaiyauvoota ari vookarai mminnaa itaiyauvootama iyayaa vaiyauvaa roosiima iya aakiaiyauvaki sa mminnamminnaa maisaiyauvo vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. Vaa ausa hanigieeraiya yoketaa tuanaa hama mminnamminnaa maisaataiya varikio sa maisa mminnamminnaa vooyauvai iyasi vakiaiveeraivaara ivo iyara putiravai. ²⁸ Ivaara vaidiyya ngiari mmammaiyauvaara tuqinnaaneema ngiari nnaataiyaraatama tuqinnada iyara mmuduuya ruatee. Vaidi voovoono ari nnaataivaara mmuduuya ruaivoono inna ariiyaraata tuqinnoo mmuduuya ruaivai. ²⁹ Hama vaidi voovoono ari mmammaivaara inna pirisaivai. Ivo makemakee varioo yeenna nnoo ari mmammaivaara tuqinnaivai. Mmuakaraama Yisuu Kirisiiva vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnaivai. ³⁰ Ta Yisuu Kirisiinna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiikiaunnaivaara ivo ti tuqinnaivai. ³¹ Nnaata vaati vareera aataruuvaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Ivaara fai vaidiivo ari kaano koovaitana pikioo nnaataivaa varoo inna tasipama mmuaakaraivaitana variaaravaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³² Ii kua fafaara ivaki kua kutaa ari vookaraivo haumaki vainoo. Na oyaivaara yaata utuee rikiaunoo. Ii kua ivo Yisuu Kirisiinnaraata vaa ausa hanigieeraiyaraatama tiivai. ³³ Ii kua ivo ngiiyaraatama tiivai. Mmuakiaa vaidi nnaata vareeraiya ngiingiiyara tuqinnaaneema ngiingii nnaataiyaraatama tuqinnada mmuduuya ruatee. Mmuakiaa gionna vaa vaati vareeraiya ngiingii vaatiiya avaiyauvaa rikiaatee.

6

Pauruuso nnaakaraiyaraata ngiari kaano kooyaraatama tiravai

¹ Nnaakaraso, ngia ngii Udaanga Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara ngii kaano kooya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ii aataru ivo yoketaa aataruvai. ² Anutuuqo mmaanna tuu kua voovai tunoo: Ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. ³ Ivo tauraa mmaanna tuu kuaivaa itaa kua tioo kua kiaa teerama kioovaatama ataa kua tunoo: A mmatayaa yoketaama variee hokobama varinaraivaara ai kaano koovaitana avaivaitana arinaima rikiee iikiane. Ivo itaa kua tiravai.

⁴ Ngia kaano kooyaso, sa kuminayaa ngiingii nnaakaraiya tikiai iya ngiiyara nnannataatee. Tuqinnama iyara haitatuuda Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa iya kiaa mmiatee.

Pauruusoona sikaunnaadiri yookairaiyaraata ngiari haitatuuraiyaraatama tiravai

⁵ Sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera gionna kiaapuuyaso, mmatayaa diaa vaidi ngii haitatuuraiya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia koonnama mmooriyyauvaa iivoora tida ivaara yaata utida aatuuda biribiriira tasipama iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaneema iya kuaivaa mmuaa yaatavai rikiada iikiatee. ⁶ Sa iya ngiiyara yoketaa kuaivaa kiaaraivaara nnaasu iya avuuyauvunu mmooriivaa iikiatee. Yisuu Kirisiinna mmoori vareera gionna kiaapuya varida Anutuuqo yaata utiraivaugiataama ngiingii mmamma mmuyai mmuaki-aayauvai inna mmida iikiatee. ⁷ Sa vaidiyyara nnaasu yaata utida iikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida varida inna mmooriivaa iikiaaneema ngiingii mmooriyyauvaa iikiatee. ⁸ Vaa ngia rikiaavai. Udaanga Yisuu Kirisiiva mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai yoketaa mmooriyyauvaa iikiaiyyauvaa irisaiyyauvaa iya mminaravai. Fai ivo sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuya mmioo kati ngiari yaata utiraivaugiataama nuairaiyaatama mmuaakaraama mminaravai.

⁹ Mmoori vareeraiya haitatuuraiyaso, ngii mmoori vareeraiya ngiiyara yoketaakiateera aataruuvaava iikiaivaara yaata utida ngieeta iyara yoketai aataruuvaava iida iyara yoketaakiatee. Sa iya aatuukiateera kuaivaa iya kiatee. Sa iyara ngii nnannateenai iikiatee. Vaa ngia rikiaavai. Mmuua haitatuuravoono ngiau aapu variivoono ngiitaata

ngii mmoori vareera gionna kiaapuuyaatama haitatuuvai. Ivoono mmuakiaa gionna kiaapuuyara mmuaa aataruvai iivai.

Anutuuqaa rapira mminnaa mmuakiaayauvai varaatee

¹⁰ Aa nnaagiai kua aavaata rikiaatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara yaagueeqama varia rada vidada yaagueeqama nnaasu variatee. Ivo yaagueeqa ari vookaraivaa ngii minai varada yaagueeqama variatee. ¹¹ Mmuakiaa rapira mminnaiyauvaa Anutuuqo ngii miiyauvaa varada uyuatee. Varada uyida raida fai ngia Sataangaa unnakua mmoori maisaiyauvaa hama iirama kiada yaagueeqama diaaravai. ¹² Hama ta vaidi mmatayaiyaata rapuaunnaanoo. Ta Sataangaa mmagia maisaiya ngiau aapu variyaiyaata rapida iya kieetaiyaatama rapida ari vo kieetaya aa upisiivo vai suai aavaki variyaiyaatama rapuaunnaanoo. ¹³ Ivaara Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa aanna makee varaatee. Fai ngia itaama teerakio maisa suaivo nninai teeda fai ngia ngii nnammutuaiyaata rapida yaagueeqama dida vakiaaravai. Fai ngia iyaata rapidada rikikio ngii pirisainainnaata fai homo ngia yaagueeqama dida vakiaaravai.

¹⁴ Ivaara teerida yaagueeqama diatee. Ngii ootitaiyauvunu vausa roosiima kua kutaivaa rammuatee. Ngii nniriyauvunu yaagueeqa kapaaqaivaadiri iima kioovaa roosiima safuuma variraivaa yapaatee. ¹⁵ Ngii yukuuvaitanau yuku nnaba roosiima mmayaaya yoketaivaadiri ausa nuufaivaa vareera aataruuvaa teerama kiada nuaida varida kua mmiaaraivaa uyuatee. Ivaa uyida yaagueeqama diatee. ¹⁶ Mmuakiaa suai okoovaa rau hiri kiada vairaivaa roosiima Anutuuqaa kutaavaivee kiatee. Fai ngia itaikio mmuakiaa kua maisaiyauvaa vaidi maisaivo ikia tai veevaivaa roosiima ngiyyaa haanara iinai ngia ivaadiri rasuuma kiaravai. ¹⁷ Ngii kieetaivau tommeekaivaa yapeeraivaa roosiima Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaa rikiaada varaatee. Ngia rapira paipa avaikaraivaa Mmannasa Yoketaivo ngii miivaa varaatee. Anutuuqaa kuaivo inna ngii paipayauvaivee. ¹⁸ Anutuuqaa rapira mminnaiyauvaa varada yaaku vareeraivaatama tasipama iikiatee. Anutuuqo ngii tasipaiveeraivaara yaaku varada inna yaparakiatee. Mmuakiaa suai Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii miivau-giataama yaaku varaatee. Ivaara tuqinnama haitatuuda sa Anutuuqaa mmooriivaa pikiaatee. Anutuuqaa gionna kiaapu mmuakiaayara makemakee yaaku varaatee. ¹⁹ Ngia niyaraatama yaaku varaatee. Yaaku varakio Anutuuqo kuaivaa ni avavaki yapa kinai fai na hama aatuurama kiee yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivo haumaki vaivaa kooyaa tinaravai. ²⁰ Na ii mmayaaya yoketaa ivaa kua kookieema kiee kiauvoono aanna makee na oovi nnauvaki variaunoo. Itaama vainai na aatuuvoora kua yaaku varakiai na yaagueeqama kiee mmayaaya yoketaivaa tinaravaivee.

Pauruuso gionna kiaapuuya nnaagiai boo tiraivaa kua mmiravai

²¹ Tukikiiva ti seena tuanaa ta innara mmuduuya ruaunnaivovee. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iivoono mmuakiaa mmoorivai na datadataama variee iikiauvaan geetaatama rikiaateeraivaara ivo ngiisi vioo ngii giaa ngii minaravai. ²² Ivaara na inna titano ngiisi kuanaravee. Ngiisi vioo ta mmuakiaaya yoketaama variannaivaara ngii giaa ngii minai rikiaada ngii ausaiyauvo yoketaivai ngia yaagueeqama variateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravee.

²³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngiari ausa nuufaivaitanaata ngiari mmuduuya riraivaitanaatama mmuakiaa vaa ausa hanigieeraiya mmikiai ivaitanaara kutaavaivee kiateeraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara pinaama mmuduuya rida hama mmuduuya riraivaa pikiaiya Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo iya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Piripii varuuyani reeravai

Pauruuso ariinoo tauraa mmayaaya yoketaivaa Piripii varuuya kiasa mmuduu iya ausa hanigia kiada variravai. Iya mmataivaa Roomaa kieetaivoono utuu mmataivaa nnutuuvo Maketoniaa. Aa yanaa aavaa oovi nnauvakidiri Aposoroo vaidi Pauruuso varioo reeravai. Ausa hanigioo vooya innara ooqoo tuuvaaraata Piripii vaa ausa hanigia kiada nuunauyaki unnakua aataruuyauvo vauyauvaaraatama Pauruusaa ausaivo mmuaarareeravai. Ausa mmuaararoonnaata Pauruuso Yisuunnara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara sirigainno yaagueeqama variravai. Piripii varuu vaa ausa hanigiooya sirigaida yaagueeqama varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada iya ausaiyauvo mmuaararooduaata mmannammanna yaagueeqama Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada yoketaama variateeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na fafaarakiaunoo. Ta taaravaitanaano Yisuu Kirisiinna mmooriivaa vareera vaidivaitana variaunnaano. Mmuakiasa Anutuuqaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yoosinna Piripii variayani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Ngiiniaatama ngiiyara haitatuura vaidiyaniaatama iya tasipama mmoori variyaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Pauruuso gioonna kiaapu Piripii varuuyara

yaaku vareeravai

³ Mmuakiasa suai na ngiiyara yaata utuee ngiiyara yaaku varee ni Anutuuqaara yoketaavee kiauvai. ⁴ Mmuakiasa suaivaki na ngii mmuakiaayara yaaku varauko ni ausaivo kaayauma sirigaivai. ⁵ Na tauraa ngii tasipama mmooriivaa varee mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa suaivakidiri ngieeta neetama vara rada nnidada aanna makeennaata varaunnaivaara na ngiiyara yaaku varauko ni ausaivo pinaama sirigaivai. ⁶ Vaa na aa kua aavaa arinaima tee rikiauvai. Anutuuqo tauraa mmoori yoketaivaa ngii aakiaiyauvaki iivoono fai mmannammanna iinnonno Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki fai iima taikaanaravai. ⁷ Na mmannammanna ngiiyara pinaama mmuduuya ruauvaara na itaama ngiiyara yaata utuauvo inna safuuvai. Mo na kati nuaina mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiasa mmiaaduu rikiada vooyaano ivaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuduu vooyaano ivaara ooqoo tuduu na safuuma iya kua irisaivaa tiravai. Ii suai ivakiaatama na makee oovi nnauvaki variaa suaivakiaatama ngia mmuakiaaya ni tasipama mmoori varaavai. Ivaara Anutuuqo kati niiyara yoketaama yaata utuoo ngiiyaraatama kati yoketaama yaata utivai. ⁸ Boo, ngia mmuakiaaya ngiiyara na pinaama ni ngiiyaraikio ni ausaivo pinaama ngiiyara ratainoo. Ni aakiaivaki itaama vaivo Yisuu Kirisiinnakidiri nniivai. Na kua kutaivaa itaa kua kiauvaa vaa Anutuuqo ni taivai.

⁹ Na aa kua aavaa ngiiyara ataama yaaku varaanaravee. Ngii mmuduuya riraivo fai voo voo pinaavai vainai ngia mmuakiasa aataru kuaiyauvaa tuqinnama teeda rikiada ivaara safuuma yaata utuaaravee. ¹⁰ Ngia yoketaama varira aataruuvaa arinaima teeda rikiada yoketaavaivee kiateeraivaara na itaama ngiiyara yaaku varaunoo. Fai ngia itaama varida iidada Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki ngia yoketaama varida hama ngii haruriravaa irisaivootainaravai. ¹¹ Fai ngia itaikiokio aataru safu tuanaivaa Yisuu Kirisiiva ariinoo ngii miivo fai ngii aakiaiyauvaki suvuainai rikiada ngia iikiaravee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vinai gioonna kiaapuuya innara kua yoketaivaa kiaravaivee.

Ta Yisuu Kirisiinnara nnaasu yaata utida variaaravai

¹² Ni seenayaso, vaa mmuaararai aataruuyauvo niisi nniivaara Yisuunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapu vooyaatama rikiaavai. Ngia ivaa rikiaateeraivaara na ngii giaa ngii miaunoo. ¹³ Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivo kooyaa vakiaiveeraivaara na oovi nnauvaki variauvaara kieeta vaidiivaa rapira vaidi mmuakiaayaatama mmuakiaa gioonna kiaapu aavaki vida nnida kaiyaatama vaa ivaara teeda rikiaavai. ¹⁴ Na oovi nnauvaki variauvaara kaayau ti seenaiya Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kaiya tauraa kiisama muaraagakiaivaa pikiada nnaagiai pinaama innara yaagueeqakiaavai. Yaagueeqama kiada iida hama aatuuraida Anutuuga kuaivaa kooyaa kiaa kookieekiaavai.

¹⁵ Vooyaano na nnutu ruaavai variauvaara iya niyara iya nnannataikiai ni yaataraaree kiaa Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. Vooyaano niyara yoketaida inna mmayaayaivaa kiaa mmiaavai. ¹⁶ Ii niyara yoketaa kiaa iya niyara mmuduuya ruivaara mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Vaa iya rikiaavai. Na aavaki variee mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama gioonna kiaapuuya kiaa mmiaiveeraivaara Anutuuga eeo-oo tuuvaara na aavaki variaunoo. ¹⁷ Niyara nniki apida variaya hama yoketaama yaata utiraida ngiari seenaiya iyara mannaka kiateeraivaara nnaasu yaata utida Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaavai. Na oovi nnauvaki variee iya iikiaa aataruuvaa na rikiee pinaa ari vookarai mmuaararavaa varaiveeraivaara iya yaata utida itaama iikiaavai.

¹⁸ Hama na ivaara yaata utuaunoo. Mmuakiaaya yoketaama yaata utiraiyaatama maisama yaata utiraiyaatama Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa kiaa kookieekiaivaara ni yoketaunoo. Fai mmannammanna ivaara ni yoketainaravai. ¹⁹ Vaa na tauvai. Ngia niyara yaaku varaivaaraatama Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo ni tasipama variivaaraatama fai Anutuuga tinai tee na oovi nnauvaa pikiee kati mmaanai kuanaravai. Ivaara fai mmannammanna ni yoketainaravai. ²⁰ Ni iikiatai aataruuvaa na faannaina hara kiee variauvaa rikiaatee. Na Yisuunna kuaivaa pikiee nini mmooriivaara ni mmamma maisaivoo kiaa na mmuakiaa suai yaagueeqama variauneema mmuaikaraama varinaraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. Vara na varinarannee? Vara na putinarannee? Mmuakiaa suaiyauvakiaata aa suai aavakiaatama ni variraivakiaata ni putiraivakiaatama gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiateeraivaara na faannaina hara kiee variaunoo. ²¹ Mmatayaa variraivo datainnee? Yisuu Kirisiiva ni tasipama varikiai na hara kiee variaunoo. Fai na putuee nnaagiai na varinaraivo aanna makee na variauvaa yaataraanaravaivee. ²² Fai na homo mmatayaa variee kaayau mmoori yoketaiyauvaa iinaravai. Mo na datainarannee? Vo vara putiraivaara ni yoketainarannee? Vo vara variraivaara ni yoketainarannee? Hama neeta taunoo. ²³ Na taara aataruvaitanaara pinaama yaata utuaunoo. Na putuee Yisuu Kirisiinna tasipama varinaraivaara na pinaama ni yoketaunoo. Ii aataru ivo pinaama yoketai aataruvai. ²⁴ Na ngiiyara yaata utuauko na ngii tasipama varinaraivo putinara aataruuvaa yaataravai. ²⁵ Vaa na arinaima rikiauvai. Fai na ngii tasipama varinaravai. Fai na mmuakiaaya ngii tasipama variee mmoori varanai ngia Anutuuga kuaivakidiri yokeema rada vida varida Yisuunnara kutaavaivee kiaivaara sirigakiaaravai. ²⁶ Fai na kava vara ranee ngiisi nninai rikiada ngia niyara pinaama sirigaida Yisuu Kirisiinnara kua yoketaivaa kiaaraivaara na itaama ngii tasipama variee mmoori varaanaravai.

²⁷ Gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaara kua yoketaivaa kiateeraivaara tuqinnama variatee. Fai na ngiisi kuanarannee? Vara hama na kuanarannee? Sa ivaara yaata utuatee. Ngia mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada mmoori yoketaivaa iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara yaata utida tuqinnama variatee. Ngia mmuaa ausavai varada mmooriivaa yaagueeqama mmuaavaugiataama iida fai mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmikiai iya Yisuunnara kutaavaivee kiaaravai. Ngia itaama iikiaara kuaivaa na rikiaanaraivaara tuqinnama variatee. ²⁸ Fai ngia itaama iida ngiingii nnammutuaiyara sa aatuurama kiada yaagueeqama nnaasu mmooriivaa iikiatee. Fai ngia yaagueeqama iikiokio ngia iya yaataraaivo kooyaa vainai iya taaravai. Fai

iya eeyaara putida taikaaraivo kooyaa vaino Anutuuqo ngii vitoo yoketaama kinai ngia variaaraivoootama kooyaa vainai iya taaravai. ²⁹ Hama ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara nnaasu Anutuuqo ee-oo tikiyai ngia Yisuunna mmooriivaa varaavai. Ngia innara mmamma nniitareeraivaa varaaraivaaraatama Anutuuqo ee-oo tikiyai ngia inna mmooriivaa varaavai. ³⁰ Na nnaaru Yisuu Kirisiinna mmooriivaa rapira roosiima na iina variee mmuaararoovaa varaivaa vaa ngia teeravai. Na makee mmuaikaraama mmuaararavaa varauvaara vaa ngia rikiaavai. Aanna makee ngieeta ni tasipama ii mmoori ivaa rapira roosiima iikiaaravee.

2

Yisuuva aduoo varuduu Anutuuqo ngiau aapu

inna vitoo yapeeravai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ngia yaagueeqama variaanoo? Ivo ngiiyara mmuduuya ruaivaara ngia yoketaama variaanoo? Mmannasa Yoketaivo ngiiki varikiai ngia inna tasipama mmuaavau varida inna kuaivaa rikiaanoo? Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara boo tida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnada variaanoo? ² Fai ngia itaama iikiaara iida varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuaakaraama mmuduuya rida mmuaavau varikiai na tauraa ngiiyara sirigakiaa-neema fai na kava ngiiyara pinaama sirigainaravaivee. Ivaaraida ivaugiataama iikiatee. ³ Ngia mmoori voovai voovai iida varida sa ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngiingiiyara mannaka kiatee. Adida varida ngii seenaiyara yaata utida kiatee: Iya yoketaama varida ti yaataraiyavee, kiatee. ⁴ Sa ngiingii variraivaara nnaasu yaata utida iikiatee. Ngiingii seenaiya variraivaaraatama yaata utida iikiatee. ⁵ Yisuu Kirisiiva yaata utuuvaugiataama mmuaikaraama ngiingiiyara ngiingiiyara yaata utuatee.

⁶ Nnaaru ivo mmannammanna itaavai nnaasu Anutuuqo varuduu

Anutuuqaa yaata tinniivo innaki vairavai.
Ivo itaama Anutuuqo varuuvaara
hama pinaama ivaara yaata utuoo
ivaa puaisa utiravai.

⁷ Hama ivaa puaisa utirainno
ariinoo ari variraivaa pikieeravai.
Pikiooduu mmatayaa gionnaivo
inna mmata kiooduu
hanigioo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
sikaunnaadiri yookaama kioo
viteera vaidiivaanikaraama variravai.

⁸ Ivo vaidivai varioo
hama ariiyara mannaka tirainno
aduoo varioo
Anutuuqaa avaivaa nnaasu rikioonnonno
ari putinaraivaara ee-oo tioo putiravai.
Hama kati putirainno
maisama yatari sagaivau putiravai.

⁹ Ivaara Anutuuqo inna vitoo
ngiau aapu tuanaivau inna yapa kieeravai.
Yapa kioo nnutu voovai inna mmuuvo
mmuakiaa nnutuuyavuaa yaataroovaa
inna mmiravai.

¹⁰ Itaama vauvaara
fai mmuakiaa ngiau aapu variyaiyaatama
mmatayaa variyaiyaata
vaa putuaiya mmannasaiyaatama
Yisuunna nnutuuvo ngiau aapu pinaavai vauvaara
innara toorivu yau haraaravai.

¹¹ Itaama vauvaara
fai mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnara
Udaangaivovee kiaa kiada kiaa kookieekiaaravai.
Fai iya itaa kua tikio rikioo
ti Napoonna Anutuuqaa nnutuuvootama
ngiau aapu vainaravaivee.

Ngia ausa hanigieeraiyaano mmeekiavai roosiima variaaravai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ivaara na ngii tasipama varuu suaivaki ngia ni kuaivaa rikiada uuneema aanna makee hama na ngii tasipama variaiu suaivaki ni kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama iikiaaravo inna yoketaavai. Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara yaata utida inna mmooriivaa iikiokio taikaanaravai. Ngia innara aatuuda itaama yaagueeqama mmooriivaa iida vara taika kiatee. ¹³ Ngia Anutuuqaa tasipama mmuaa yaatavai varada ivo yaata utiraivaugiataama ngia rikiaa rada iikiateeraivaara ivo mmannammanna ngiiki mmoori varaivai.

¹⁴⁻¹⁵ Sa mminnamminnaa maisaivaa vareerama kiada yoketaa tuanaaya varia-teeraivaara mmuakiaa mmooriivaa ngia iida varida sa nunuraanurai tida buaaru tida varida iikiatee. Ngia itaama iidada gionna kiaapu mmatayaiya tomedama maisamaisama variaiya tasipama hara kiada variaa suaivaki ngia Anutuuqaa raunna mmaapu yoketaa tuanaaya variaaravai. Aakiapuayauvo ngiau aapuvau mmeekia taineema ngia iya tasipama varikio mmeekiaivo taanaravai. ¹⁶ Ngia tupatupaa variaara mmayaayaivaa puaisakama utida iya kiaa mmida varida mmeekia roosiima variaaravai. Fai ngia itaama iikiakiai Yisuu Kirisiiva gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki fai na ngii mannaka tinaravai. Na mmoori iikiauvo hama kuminayaa kuaikiai na hama kumina mmoorivai iikiau vai. Na iikiau mmooriivo kooyaa vainaraivaara ngia itaama iikiai na ngii mannaka tinaravai.

¹⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo nnaaruaa vaidiiya yeena tapiivaa kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa roosiima vainoo. Iya yeena tapiivau puara sipisiipa kiau vaa kati Anutuuqaara tusoneema na ngiiyara ni kiau vaa tusee putinaranee? Vara hama na putinaranee? Fai kutaa na ngiiyara putinaraivaara ni ausaivo yoketaikiai na ngii tasipama sirigaina variauvai. ¹⁸ Mmuaakaraama ngieeta ngii ausaiyauvo yoketai na ni tasipama sirigakiatee.

Pauruuso Timotiia Epaporotitiyara tiravai

¹⁹ Na yaaku varee rikino Udaanga Yisuu Kirisiiva ee-oo tinai na kiisa suai Timotiinna titano ngiisi kuanaravai. Ngia yoketaama variaivaa na rikino ni yoketainaraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ²⁰ Ari mmuaavoono ni tasipama mmuaa ausavai varoo ngiiyara pinaama mmuduuya ruavai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gionna kiaapu vooya aavaki variaiya ngiari mmooriivaara nnaasu yaata utida varida hama Yisuu Kirisiinna mmooriivaara yaata utuaavai. ²² Vaa ngia taavai. Timotiiva ari vookaraama yoketaama mmooriivaa varoo ni maapuvai roosiima varuduu na inna koova roosiima varida ta mmayaaya yoketaivaara mmuaavaugiataama mmoori vareeravai. ²³ Ivaara kiisa suai vaidiiya niyara data datai aataruuvaa iikiaaravo kooyaa vainai tee na inna titano ngiisi kuanaraivaara na yaata utuaunoo. ²⁴ Neetaata na kiisa suai ngiisi kuanaraivaaraatama na yaata utuee kutaavaivee tino Udaanga Yisuu Kirisiiva aataruuvaa ni vitainai na kuanaravai.

²⁵ Ngia Epaporotitiiva ni haitatuukiaiveera inna titooduu niisi nniravai. Na inna titano kava vara ranoo ngiisi kuanaraivaara na yaata utuauko inna ni yoketai noo. Ivo ni seenavai varioo ni tasipama mmoori varoo yaagueeqama iiravai. ²⁶ Ivo nniitaroovaa ngia mmuakiaaya rikioovaara ivo ivaara pinaama yaata utuoo ngiisi vioo ngii taanaraivaara inna yoketai noo. ²⁷ Kutaavai. Ivo tauraa pinaama inna nniitarooduu rikioo putuoo fanniiravai. Anutuuqo innara boo tuduu hama putiravai. Anutuuqo hama innara nnaasu boo tirainno niyaraatama boo tiravai. Inna nniitaroovaara vaa na mmuaararavaa vara kiee kava pinaa mmuaararavaa vareevoo kiaa Anutuuqo niyaraatama boo tiravai.

²⁸ Ivaara na inna titano ngiisi kuanaraivaara kaayauma ni yoketaiwoo. Ngia kava inna teeda sirigaikiai na hama pinaama innara yaata utinaraivaara ni yoketaiwoo. ²⁹ Ivo ti seenavai varioo Udaangaivaa mmooriivaa varaivaara inna teeda pinaama sirigaida inna tuqinnaatee. Itai vaidiiyara kua yoketaivaa tida iya kuaivaa rikiaatee. ³⁰ Ivo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa iinno hama ari variraivaara yaata utirainno Yisuunna mmooriivaara putuoo fanniivaara innara kua yoketaivaa tida inna kuaivaa rikiaatee. Ngia mmoori yoketaivaa niyara ngii iikiataikiai ngieera variaivaara hama iikiaavo ivo ivaa iinno putuoo fanniivaara kua yoketaivaa innara tida inna kuaivaa rikiaatee.

3

Safuuma varira aataru tuanaivaa vareeraivaara Pauruuso tiravai

¹ Ni seenayaso, na nnaagiai kua voovai ngii giaa ngii minaravee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yoketaivaara innara sirigaida variatee. Na tauraa fafaara raa kuaivaa kava ngii giaa ngii miauvaara hama ni maisainoo. Fai ngia ivaa rikiada yoketaama vari-aaravai. ² Vaidiyya koonnama varida maisa mmooriyauvaa iida ngii mmammaiyauvaa hatokaaraivaara yaagueeqakiaiyara tuqinnama haitatuukiatee. ³ Teteenoo Anutuuaqaa Mmanasaivaa varaunnaivaara ti ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaunnavaai. Ta Yisuu Kirisiinna tasipama variaunnaivaara ta sirigakiaunnavaai. Ivaara teenoo mmamma hatokeera tuanaaya variaunnavaai. Hama ta kati mmaanai mmamma hatokeeraiya roosiima titiyyara mannaka tida varida ivaa yaagueeqakiaunnavaai. ⁴ Na kutaa tuanaa iya ni mmamma hatokoovaa neneenoo niniyyara ni mannaka kiatainai fai na aikiooma niniyyara mannaka tiee ivaa yaagueeqainaravai. Fai vaidi voovoono ari mmamma hatokaivaara ariyyara yaata utuoo tinara: Na aikiooma variaunoo, tinai neenoo inna yaataraanaravai. ⁵ Ni noova ni mmata kioodoo na mmuaa sudaqaavai nnaasu variaaduu iya ni mmammaivaa hatokeeravai. Isairaa gionna kiaapuvaitanaano ni mmata kioodoo na Piyamiinaa oyaivakidiri diitee Eporai kua tuanaa tuuyakidiri diiteeravai. Diitee yokeena Yutayaiya mmaanna tuu kuaivaa uuvaara na Farisaivoono yaagueeqama iiravai. ⁶ Na yaagueeqama iinana gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara maisa mmooriivaa iiravai. Vaidi voovoono mmaanna tuu kuaivaa rikioo iinno safuuma varitiri. Neenoo itaama variee hama mminnamminnaa maisaivaa varautirivee.

⁷ Na tauraa ii aataru iyauvaara rikiaduu ni yoketairavai. Aanna makee na Yisuu Kirisiinna varauvaaraina na innara yaata utuee ii aataru iyauvaara rikiauwo ni maisaikiai na kiaunoo: Kuminayaa na iiravaivee, kiauvai. ⁸ Hama na iyauvaara nnaasu ni maisaikiai itaa kua kiauvai. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna na arinaima tee rikiauwo inna yoketaa ari vookarai tuanaavai tauraa na iikiaivaa yaataraivai. Na Yisuu Kirisiinna arinaima tee rikiaanaraivaara mmuakiaa aataru mmoorivai tauraa na iikiyaiyauvaara ni maisaikiai na kiaunoo: Kumina mminnaayauvai na iikiauvavee, kiauvai. Mmuakiaa aataru koonnakaannama iiraiyauvaa na Yisuunnaroo tiee kaagaari kiauvai. Na Yisuu Kirisiinna varaanaraivaara na ii aataru iyauvaara kumina mminnaa yaapasiiyauvaivee kiauvai. ⁹ Na Yisuu Kirisiinna eeyaa vaa inna tasipama varinaraivaara iyauvaara kiaunoo: Yaapasiiyauvaivee, kiauvai. Hama na mmannammanna Anutuuaqaa mmaanna tuu kuaivaa rikiee ivaa iina variee nene safuuma variraivaa varauvai. Na Yisuu Kirisiinnara kutaavavee kiauvaara Anutuuaqo niyara tinoo: Safuuma variraivovee, tiivaa vaa na ivaa varauvai. ¹⁰ Na Yisuu Kirisiiva varii aataruuvaa arinaima tee rikiee Anutuuaqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo yaagueeqaivaa varaanaraivaara ni yoketaiwoo. Ivo mmamma mmuaararooavaa varoneema neeta vaa ivo putinara uduu iya maisa mmooriivaa inna mmuuvaa neeta vaa itaama varinaraivaara ni yoketaiwoo. ¹¹ Fai na putino too Anutuuaqo ni tinai na putuuvakidiri diitee kava varinaraivaara na faannaina variee itaa kua kiaunoo.

Anutuuaqaa atavuaa yaataraivaara seenada vida varaatee

¹² Hama na niniyyara kiaunoo: Vaa na aikiooma itaama iina koovayama variauvavee, kiauvai. Yisuu Kirisiiva vaa ni varaivaara na yoketaama variraivaa varaanaraivaara

mmannammanna mmooriivaa yaagueeqama kiee varee variaunoo. ¹³ Ni seenayaso, hama na yaata utuee kiaunoo: Vaa na varauvaivee, kiau vai. Aa na tinara kua aavaa nnaasu na iina variee variaunoo. Vaa na tauraa iikiaa mmooriivaa taunnu kiee aanna makee karaasa mmooriivaa nnaasu na yaata utuee mmannammanna yaagueeqama kiee ivaara iina variee variaunoo. ¹⁴ Vaidiyya seenada vida atavuaa yaatarada irisaivaa varaa-neema na safuuma seeneenana atavuaa yaatara kiee irisaivaa varaanaraivaara mmoori varauvai. Anutuuqo irisaivaa tupatupaa variraivo ngiau aapu vaivaa ni minaraivaara na mmoori varauvai. Yisuu Kirisiiva putuuvaara Anutuuqo ii irisai ivaa ti mminaraivaara ti maavee tiivai.

¹⁵ Ta mmuakiaaya Anutuuqaa aataruuvaa iida rapisiima taunnaiya ii kua ivaara mmuaa yaata mmuaa tinnivai varaaravee. Fai ngia vooya ari vo yaata tinnivai varakio fai Anutuuqo ivaara kooyaa ngii vitainaravai. ¹⁶ Fai itaama vainai sa ngia ivaara yaata utuatee. Vaa ta tauraa aikiooma iikiaunna aataruuyauvaa fai ta mmannammanna yaagueeqama kiada iikiaravai.

¹⁷ Ni seenayaso, ngia mmuakiaaya na iikiauneema iikiatee. Ta safu aataruuvaa iida ngii vitaakiaunnaivaara gioonna kiaapu ivaugiataama kuaiya tuqinnama taatee. ¹⁸ Na kaayauneetu aa kua aavaa ngii giaa ngii miravai. Aanna makee na rateera tasipama kava ngii giaa ngii miaunoo. Kaayau gioonna kiaapuuya maisama vari-aiavaara iya Yisuu Kirisiiva yatari sagaivau putuu aataruuvaa nnammutuaaya variaano. ¹⁹ Ngiani mmamma iira aataruuvo iya anutuuvovee. Maisa mmooriivaa iya iikiaivaara hama ivaara iya mmamma maisairama kiada ivaara ngiariiyara mannaka kiaavai. Iya mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu yaata utida variaano. Iya itaama variaivaara fai iya ikia aakiaivaki kuaravee. ²⁰ Mo teenoo ngiau aapuuvakinnaiyavee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapaivoono ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ta faannaida variaunnaano. ²¹ Ti mmamma mmatayaa diaa muaraagaiyauvaa fai ivo ari mmamma ngiau aapu diaa yoketaa ari vookaraivaa roosiima hanigia kiaanaravai. Ivo aikiooma mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo dira yaagueeqaivaadiri fai iinaravaivee.

4

Pauruuso Piripii varuuya kuaivaa kiaa mmiravai

¹ Ni seenayaso, itaama vaiki ai na ngiiiyara mmuduuya ruee ngii tasipama ni vari-atainoo. Ngia ni mmooriivaa kaanaiya na ngiiyaadiri Anutuuqaasidiri irisaivaa varaa-naraiya variaani na ngiiiyara yaata utuauko ni ausaivo yoketainoo. Ni seena na ngiiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia yaagueeqama variaaneema Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqama kiada iida varida variatee.

² Evotiaaya Sidikiya ngia gionnavaitana na yaagueeqama ngiiita kua tiee ngii giaa ngii miaunoo. Sa ngiingiiiyara ngiingiiiyara nnannateerama kiada Udaanga Yisuu Kirisi-inna raunnnavaitana varida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variatee. ³ A vaidi hama ni pikieerainna yaagueeqama ni tasipama mmoori varaannaikua eetaatama ii gioonna innidanaa tasipama mmoori varanai sa ngiariiyara ngiariiyara nnannataateeraivaara na i yaparakiaunoo. Ii gioonna innidanaano ni tasipama mmayaaya yoketaivaa yaagueeqama kiaa kookieema kiaivaara eeta iya tasipama mmoori varanee. Vaidi voovai nnutuuvo Keremeenootama ngiari vo gioonna kiaapu ni tasipama mmoori varaiya tupatupaa variraivaa varaavo iya nnutuuyauvo Anutuuqaa yanaivau vaiyaatama ivaitana tasipama mmoori varada mmayaaya yoketaivaa kiaa kookieema kieeravai.

⁴ Ngia mmuakiaa suai Udaanga Yisuu Kirisiinnara sirigaida variatee. Na kava ngii giaa ngii miee kiaunoo: Sirigakiatee, kiaunoo.

⁵ Mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama tirooma variatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kiisa suai kava tiinaravai. ⁶ Ngia datadataama variaaraivaara sa pinaama yaata utuatee. Ivaara yaaku varada varida ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara Anutuuqaata kua tida kiaa mmiatee. Kiaa mmida ivaara yoketaavee kiatee. ⁷ Fai ngia itaama iikio Anutuuqaa ausa nuufa ari vookaraivaa hama ta mmatayaiya

yopeema taunnaivo ngiiki vainaravai. Fai Anutuuqo ivaa ti mminai ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuuya variaunnaivaara ti ausa tinniyauvo yoketaama vainaravai.

⁸ Ni seenayaso, aa na nnaagiai kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Kua kutaivaaraata gioonna kiaapuuya aataruuvaara kua yoketaa ari vookaraivaa tiraivaaraatama safu yoketaa aataruuvaaraata hama mminnamminnaa maisaatai aataruuvaaraatama yoke-taama vai mminnaiyauvaaraata mmoori yoketaivaaraatama yaata utuatee. Itaama vai aataru yoketaiyauvaara gioonna kiaapuuya kua yoketaivaa tiraiyauvo ngii yaatana suvuakuaivee. ⁹ Kuaivaa na ngii giaa ngii miaaduu ngia rikiaada varooyauvaa iida mmooriyauvaa na iikiaaduu ngia tooyauvaa iikiatee. Fai ngia itaikio Anutuuqo ausa nuufaivaa gioonna kiaapuuya mmioo variivoono ngii tasipama varinaravai.

Piripii varuuya mminnaiyauvaa Pauruusaa mmuduu

yoketaavee tiravai

¹⁰ Ngia hokoba suai kati varidada aanna makee ngia kava niyara yaata utida ni tuqin-naivaara na rikiauko ni yoketaikiai kaayauma sirigakiaunoo. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipaikiai ngia itaama iikiaivaara na sirigakiaunoo. Vaa ngia tauraa pinaama niyara yaata utida ni tuqinnaara aataruuvo hama kooyaa vairavai. ¹¹ Mminnaiyauvo hama niisi vaivaara na hama ivaara kua kiauvasi. Vaa na arinaima rikiauvai. Mminnaiyauvo niisi vainnee? Hama niisi vainnee? Hama na iyauvaara yaata utiraina iyauvaara kati aikioovee tiee hara kiee variauu aataruuvaara vaa na iina tauvai. ¹² Mminnaiyauvo hama niisi vai aataruuvaara kaayau mminnaiyauvo ni suvuai aataruuvaatama vaa na tee rikiauvai. Mmuakiaa yoosinnaiyauvaki na variauyauvakiataa mmuakiaa suaiyauvakiatama na nene variauvaara ni aakiaivaki inna aikioovee kiauvasi. Vo suai na yeenna nnaa ausa rasiti kiee variee vo suai ni yeenna raikiai variee vo suai kaayau mminnaiyauvaa varee vo suai kiisa mminnaiyauvaa varauvaara na arinaima tee rikiee inna aikioovee kiauvasi. ¹³ Mmuakiaa aataru mmooriivaa na iikiauvaa Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni mikiai na aikiooma iikiauvai.

¹⁴ Mmuararavai niisi nnuu suavaki ngia niyara tuqinnoovaara ni yoketaunoo. ¹⁵ Ngia gioonna kiaapu Piripii variaiya vaa ngia teeda rikiaavai. Na tauraa tuanaa mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii mi kiee ngii mmata Maketoniaa pikiaaduu ngia vaa ausa hanigieeraiya nnaasu ni tasipama sikau mmira aataruuvaara iiravai. Mmuakiaa vaa ausa hanigieera gioonna kiaapuuyakidiri ngieenoo nnaasu sikauyauvaa ni muduu ivaara Anutuuqo irisai yoketaama variraivaa ngii miravai. ¹⁶ Na Tesoronikii variaa suavaki hama mminnaatauduu ngia airineetu mminnaiyauvaa niini kioodoo viravai. ¹⁷ Na mminnaiyauvaa kati ngiisidiri varaanaraivaara hama iyauvaara nnaasu ni yoketaunoo. Anutuuqo irisai ngiiki mmooriivaa iino kaanaivo vakia roo vioo vioo pinaavai vainai na taanaraivaaraatama ni yoketaunoo. ¹⁸ Vaa ngia kaayau mminnaiyauvaa ni muduu kaayauma ni suvuairavai. Eparatoritiiva mmuakiaa mminnaiyauvaa ngia kati ni muuvaa varoo ni muduu kaayau mminnaiyauvo niisi vairavai. Nnaaru vaidiiya kati Anutuuqaara puara sipisiipaiyauvaa hudoodoo suudaivaa rikioo iyara yoketaayavee kua iyara yoke-tauvaa roosiima ngia ii mminnaa iyauvaa kati ni muuyauvaara Anutuuqo tunoo: Inna aikioovee. Ni yoketaunoo, tiravai. ¹⁹ Ni Anutuuqo ari yaagueeqa yoketaa ari vookaraivo Yisuu Kirisiinnaki suvuaikio vaivakidiri ngii minai ngia ngiingii nuaira variraivaki teekio hama ngiisi vai mminnaiyauvaara fai hama ngia buaakiaaravai. Vaa aikiooma ngia varaavai. ²⁰ Ti Napoonna Anutuuqaa nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai tuanaa boo tira kuavai

²¹ Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya Yisuu Kirisiinnaki variaiyara ta yaata utida boo kiaunnaivaara iya kua mmiatee. Ni seena aa ni tasipama variaa aaya ngiyyara yaata utida boo kiaavai. ²² Mmuakiaa Anutuuqaa gioonna kiaapu aavaki variaiya ngiyyara yaata utida boo kiaavai. Anutuuqaa gioonna kiaapu Roomaa vaidi kieetaivaa nnauvaki variaiyatama ngiyyara yaata utida boo kiaavai.

²³ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruuso aa yanaa aavaa Korosii varuuyani reeravai

Hama Pauruusoono Korosii varuu gioonna kiaapuuya tauraa mmayaaya yoketaivaa kiasa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Ivo kati Epesiisadiri varioo mmoori vareera vaidiiya Korosiira titoooduu viravai. Korosii varuu gioonna kiaapuuya nuuna aakiaiyauvaki unnakua tira vaidi vooyaata nnida ngiari tinniiyauvakidiri unnakua aataruuyauvaatama gioonna kiaapuuya kiasa mmuuvaara Pauruuso mmoori vareera vaidiiya iyasi titeeravai. Pauruuso aa yanaa aavaa roo itaama unnakua aataru mmooriyyauvaa uuyauvaara oooqoo kiasa kioo kua kutaa kuaivaa ausa hanigieeraiya kuaivaa iya kiasa mmiravai. Ii kua kutaa kua ivo unnakua kuaivaa uudarainaraivaara ivo aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Pauruusoona aa kua aavaa kiauko ni seena vaidi voovoono ngiini fafaarainoo. Anutuuqoono ari yaata utiivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva ni tasipama varikiai na aa kua aavaa kiauko ni seena vaidiivo ngiini fafaarainoo. ² Ngia ti seena Anutuuqaa gioonna kiaapu Korosii variaya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida hama pikieeraida yaagueeqama variayani na aa yanaa aavaa kiauko fafaara rainoo.

Ti Napoova Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Pauruuso yaaku varoo Anutuuqaata

kua yoketaivaa tiravai

³ Ta mmuakiaa suai ngiiyara yaaku vareera suaiyauvaki ta kua yoketaivaa ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koonna Anutuuqaa kiasa mmiaunnavai. ⁴ Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayara mmuduuya ruaivaa vaa ta rikiaunnavai. Ngia itaama variaivaara ta kua yoketaivaa Anutuuqaa kiasa mmiaunnavai. ⁵ Toosa hara kiada uu suaivaki vaidiiya Yisuunna mmayaaya kua kutaa tuanaivaa varada ngii giaa ngii muduu rikiada ngia ivaa kaanaivaa varaaraivaara faannairavai. Ngia ivaara faannaida variaivaara ngia Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiada gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaavai. Ngia ivaara kutaavee kiasa faannaira oyaivaa Anutuuqo ngiini teerama kiaivo aikiooma ngiau aapu vainoo. ⁶ Ngia yeennaivaa hau utu kiasavo uruoo ngioo vioo pinaa kioo iiraivo vaineema mmuakiaa yoosinnaiyauvaki variaya Anutuuqaa kua yoketaivaa rikiaavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. Ngia toosa hara uu suaivakidiri ivaa roosiima mmuaakaraama Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivaa ngia kutaa tuanaa ivaa rikiada taavo iiraivo vainno pinaavai vaivai. ⁷ Ti tasipama mmoori vareera vaidi ta innara mmuduuya ruaunna Ipaparaaso Anutuuqaa kua yoketaivaa ngii giaa ngii muduu rikieeravai. Ivoono Yisuu Kirisiinna mmooriivaa tiiyara yaagueeqararama kioo iinno varioo hama pikiaivai. ⁸ Mmannasa Yoketaivo mmuduuya rira aataruuvaa ngii muuvaara ivoono ti kiasa ti mmivaivee.

⁹ Ngia itaama variaa mmayaayaivaa ta rikiaunna suaivaki ngia itaama variaivaara ta mmannammanna ngiiyara yaaku varada variaunnaanoo. Anutuuqo ari yaata utiraivaa kooyaa ngii giaa ngii minai ngia arinaima rikiaateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaanoo. Mmannasa Yoketaivo ngii tasipanai ngia arinaima teeda rikiada tinni yoketaivaa varada yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaanoo. ¹⁰ Fai ngia itaama varida Udaanga Yisuu Kirisiiva yaata utira mmooriivaa ngia aikiooma iikio too ivo ivaa too ngiiyara sirigakiaiveeraivaara ngia makemakee itaama nnaasu iikiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaanoo. Fai ngia itaama varida mmannammanna mmoori yoketaivaa iikiokio kaanaivo vainai ngia Anutuuqo yaata utiraivaugiataama varia rada vidada arinaima teeda rikiaaravai. ¹¹ Anutuuqaa ari yaagueeqa ari vookaraivo ngiau

aapuuvakidiri tiivaa ngii minai teeda ngia yaagueeqama nnaasu variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. Mmuaararai mmoori maisaivo ngiisi nninai teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama kiada variateeraivaara ivo ari yaagueeqaivaa ngii miaiveeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹² Ti Napoova Anutuuqo ari gionna kiaapu mmeekiaivaki variaiyani teerama kiai yoosinnaivaki ivo ngii safuunai ngieetama variateeraivaara vaa ivo ee-oo kiasa kiasaivaara innara kua yoketaivaa tida sirigakiatee. Ta ivaara ngiiyara yaaku varaunnaano. ¹³ Vaa ivo upisiivaa yaagueeqaivakidiri ti utu raririima kioo kati naatau ari Mmaapu tuanaa innara mmuduuya riraivo variivau ti yapaivaivee. ¹⁴ Mminnamminnaa maisaiyauvo ti utiivaa ivo ari Mmaapuuvaa kiauvaadiri ivaa ruga kiai kiai ta kati mmamma dummukiara variaunnavai.

Yisuuva varuuvaaraata iva uu mmooriivaaraatama

Pauruuso tiravai

¹⁵ Anutuuqo haumaki variivaa Yisuu Kirisiivaano ivo variivaa kooyaa ti vitaivai. Anutuuqo hama ngiau mmataivaa uu suaivaki vaa ari Mmaapuuvoo Yisuuva inna tasipama tauraa variravai. Tauraa tuanaa ivo varioo mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varuu vau mminnaiyauvaa iima kiooyauvaa yaatareeravai. ¹⁶ Anutuuqo iyauvaa uu suaivaki Yisuuvaatama mmuaavau varida Anutuuqo Yisunna tuduu iiravai. Gionna kiaapuuya teera mminnaiyauvaata hama iya teera mminnaiyauvaatama iiravai. Hama teera mminnaa aangeraiyaatama iya kieetaiyaata iya uru nnaakaraiyaatama iiravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai Yisuuvaatama iima kiooyauvaa Yisunnani yapa kieeravai. ¹⁷ Hama mmuakiaa mminnaatau suaivaki Yisuuva variravai. Fai hama Yisuuvaatano mmuakiaa mminnaiyauvo raubiriinaravai. Yisuuva hara kioo variivaara mmuakiaa mminnaayauvai Anutuuqo ngiari mmaataiyauvunu yapa kiai yauvo vaivai. ¹⁸ Anutuuqaa gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya Yisunna yuku yaaku mmamma mmuyai mmuakiaavai roosiima variaavo ivo kieetaivaa roosiima varinoo. Kieetaivo hama vaitiri. Hama mmamma mmuakiaavai korootirivee. Yisuuva variivaara vaa ausa hanigieeraiya yoketaama variaavai. Ivo Anutuuqaa Mmaapuuvoo mmuakiaa mminnaayauvai yaatara kioo tauraa variaiveeraivaara Anutuuqo inna tuduu putuuvakidiri diitoo kieetavai variravai. ¹⁹ Anutuuqaa yaata tinniivo innaki vakiaiveeraivaara Anutuuqo ari yaata utuuvugiataama uduu innaki suvuairavai. ²⁰ Gionna kiaapu mmatayaiya Yisunnakinaadiri ariisi ngiateeraivaara Anutuuqo yaata utuoo itaama iiravai. Ari Mmaapuuvoo yatari sagaivau putuuvaara Anutuuqo tuduu gionna kiaapuuya inna tasipama mmuaavau variaara aataruuvo kooyaa vairavai. Ivo itaama iima kioovaara mmuakiaa mminnaiyauvo ngiauvakiaata mmataivaunnaatama varii vai mminnaiyauvo innasi vira aataruuvo kooyaa vainoo.

²¹ Ngia tauraa maisa yaataivaa utida mmoori maisaiyauvaa iida Anutuuqaa nnammutuaaya inna ngieera variravai. ²² Anna makee inna Mmaapuuvoo putuuvaara Anutuuqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. Ngia numa inna tasipama mmuaavau yoketaa tuanaaya varikio hama mminnamminnaa maisaiyauvo ngiiki vainai sa gionna kiaapuuya ngiiyara maisa kua kiateeraivaara Anutuuqo ngiiyara ni seena tuanaayavee tiivai. ²³ Ngia itaama ngii variatainai mmannammanna Yisunnara kutaavaivee tida ivo vuutayaa dira yaagueeqa kuabaivaa roosiima diivaayaa dida vaidaa sa pikieeraiya yaagueeqama nnaasu variatee. Ngia tauraa Yisunna mmayaaya yoketaivaa rikiada yoketaama variaaraivaara faannaida variaaneema varida ngii iinno taanara iivaara sa muaraagakiatee. Yaagueeqama nnaasu variatee. Na Pauruuso ii mmayaaya yoketaa ivaara mmoori vareera vaidivai variaunoo. Ii mmayaaya yoketaa ivaa vaa vaidi vooyaano mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variaiya kiasa mmi kieeravai.

Pauruuso vaa ausa hanigieeraiyara

mmoori vareeravai

²⁴ Na ngiiyaraata ngiari voopinaiyaraatama mmamma nniitareeraivaa varauvaara na rikiau ko ni yoketainoo. Yisuu Kirisiiva ari yuku yaaku mmamma mmuyai roosii kiasa

gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada varuuyara mmamma nniitaroovaa vareeravai. Va-roovo homo tiiki vaivaa na innanikaraama mmamma nniitareeraivaa vareenana fai taika kiaanaravai. ²⁵ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara mmoori varaanaraivaara vaa Anutuuqo ariinoo ni mmataama kiaikiai na inna mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Anutuuqaa mmayaaya mmuakiaayauvai ngii giaa ngii miaiveeraivaara ngiiiyaroo tioo ni mmataama kieeravai. ²⁶ Ari mmayaaya oyaivaa ivo nnaaru varia rada nnuuyara hataumaki iiravai. Aanna makee ari gioonna kiaapuuyani kooyaa kiaa kookieema kiaivai. ²⁷ Ii kua ivo Anutuuqaa ariiki vairavai. Yoketayoketaa kua hatauma kiaivo mmuakiaa gioonna kiaapuuyani teerama kioovaa ivo ngiari voopinnaiyaraatama kooyaa kiaa kookieema kiaanaravaivee tuuvonno aanna makee kooyaa vainoo. Ii kua ivaa ivo hatauma kioo kuaivoonno inna Yisuu Kirisiiva ngiiki varinoo. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai ngia yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama ari vookaraama variaaravai. ²⁸ Ivaaraida ta Yisuu Kirisiinnara kooyaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiaunnaano. Iya haruruaarainnoo kiaa kiada ta titi tinni safuuma vaivaudiri iya ooqoo kiaa kiada yoketaa aataruuvaa iya kiaa mmiaunnaano. Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu mmuakiaayaki mmuaavai mmuaavai varinai iya inna aataruuvaa iida rapisiima teekiai ta iya vita Anutuuqaa avuuvau safuuma yapaaraivaara ta iya kiaa mmiaunnaano. ²⁹ Ii mmoori ivaa kaanaivo vakiaiveera na yaagueeqararama kiee iikiaunoo. Yisuu Kirisiiva yaagueeqa ari vookaraivaa ti mmiivo ni aakiaivaki vaivaaraina na yaagueeqararama kiee iikiaunoo.

2

¹ Na ngiiyaraatama gioonna kiaapu Rautikiaa variayaraatama hama ni tinniivaa teera gioonna kiaapuuyaraatama pinaama boo tiee yaagueeqama mmoori varauvaara na ngii giaa ngii minaravee. ² Ngieeta iyaatama mmannammanna mmuaa ausa tinni yoketaivaa tasipama varida mmuaavaugiataama mmuduuya rida Anutuuqaa kuaivaa arinaima rikiada yaagueeqama ivara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqo hatauma kioo kuaivaatama tuqinnama rikiaateeraivaara na pinaa mmoorivai varauvai. Anutuuqo hatauma kioo kuaivaa oyaivo Yisuu Kirisiivavee. ³ Anutuuqaa tinni yaatayaa vau kua yoketaiyauvo ramuunnaama kioo vauyauvaa Yisuu Kirisiivaano hatuaa kioo kooyaa ti vitaikiai ta taunnavai.

⁴ Sa gioonna kiaapu voovoono ngii unnakua kiaa kioo nnamhari kuaivaa ngiiki yapanai ngia itaida ivaa rikiaa rada iivoora na ii kua ivaa ngii giaa ngii miaunoo. ⁵ Na hama ngii tasipama hara kiee variaunoo. Na ngieera variauko ni yaata utiraivo ngiiyara nnaasu vaikiai variaunoo. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaa tinni mmuaa yaatavai varada yaagueeqama hara kiada variaivaara na sirigakiaunoo.

Ta Yisuunna tasipama varida yoketaama variraivaa varaunnavai

⁶ Ngia Yisuu Kirisiinna varaavo too ivo ngii Udaangavai varinoo. Ngia inna varaivaara ivo ngiiki varinai ngia yoketaama hara kiada variatee. ⁷ Ngia yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiatee. Yaagueeqa kuabaivau nnau kaanaivaa heeka kiaaneema ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivo itaama pinaavai vainno yaagueeqavai vakiaivee. Ipaparaaso vaa ii kua ivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikieeravai. Ngia itaama iida mmannammanna Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee.

⁸ Vaidi voovoono ari tinniivaudiri mmanna kuaivaa ngii unnakua unnakua tinai ngia inna mmemmaana vivoora tuqinnama taatee. Ii kua ivo hama Yisuu Kirisiinnasidiri nnii kuavai. Mmanna vaidi mmatayaiyakidiri nnii kuavai. Iya mmatayaa diaa saaka sifaa moomeera iira aataruuyauvaara yaata utida kiaa kuayauvai. ⁹ Anutuuqaa yaata tinni yoketaa mmuakiaayauvai Yisuu Kirisiinna mmammaivaki suvuainno vaivai. ¹⁰ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara Anutuuqaa yaata tinniivo ngiikiaatama suvuaiikiai ngia yoketaama hara kiada variaano. Mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiau aapu variaa kieetaiyaatama mmagia maisaiyaata moomee sakuaiyaatama vaa Yisuu Kirisiivaano iya yaatara kioo kieetavai varivai.

¹¹ Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara vaidiia ngiari mmammaiyauvaa hatokaaneema hama ivo ngii mmammaiyauvaa hatokavai. Mminnamminnaa maisaiyuvoono ngii mmammaiyauvaa yeena roosiima faungama utiivaa ivoono hatoka kiaikiai ngia mmamma dummukiara yoketaama variaavai. ¹² Ngia nnoori vareera suaivaki vaidi putiraivo mmata nnauvaki virayaama ngia Yisuu Kirisiinna tasipama kuaavai. Anutuuqo Yisuunna tuduu diitoneema nnoori vareera suaivaki ivo ngii tikiyai ngieetama diitaavai. Ngia diitada eenanaa mmamma iira aataru mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiada karaasaya diitada variaavai. Anutuuqo ari yaagueeqaivaadiri aikiooma Yisuunna tuduu diitoovaara ngia kutaavaivee kiaivaara karaasaya diitada variaavai. ¹³ Ngia tauraa varuu suaivaki ngiingii mminnamminnaa maisaiyuvo vauduu ngiengie voopinnaaya varida hama Anutuuqaara yaata utida inna mmaanna tuu aataruuvaa uuvaara ngia vaidi putiraiya roosiima variravai. Itaama vaikio aanna makee Anutuuqo tikiyai ngia Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri diitoovaanikaraama ngieetaata diitada karaasaya inna tasipama hara kiada variaano. Anutuuqoono ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kiaikiai ta diitada karaasaya variaunnvai. ¹⁴ Gioonna kiaapuuya kua mmaanna tuu aataruuyauvaa iya koonnama uuvaara kua pinaivo iyaki vainno iya mmuaararovaava vaa Anutuuqoono ruga taika kieeravai. Iya koonnama uuvaa irisaivo vauvaa ivo ruga taika kiaanaraivaara tuduu Yisuuva yatari sagaivau putuduu ruga kieeravai. ¹⁵ Mmuakiaa moomee sakuaiyaata mmagia maisaiyaatama yaatarada tauraa varuuya Yisuuva yatari sagaivau putuu suaivaki ivoono mmuakiaaya yaatara kioodoo nnaagiai variravai. Rapi-raivaa yaatara kiada kua aayanna tirayaama Yisuuva mmuakiaaya avuuvau iya yaatara kioo ngioo kua aayanna tiravai.

¹⁶ Ivaara vaidi voovoono ari tinniivaudiri vo aataru vo aataruuyauvaara tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Ivo yeenna nneeraivaaraata nnoori nneeraivaaraatama ngia kati variateera suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. Kuraaga karaasaiivo nninai nuunakiateeraivaaraatama tauraanaa vaidiia kati varuu suaivaaraatama ngii tinai rikiada sa inna kuaivaa rikiaatee. ¹⁷ Ii aataru iyauvo mmanna mmataira aataruyauvai vaivai. Fai yapooma kaanaiyuvo nninaraiivaara ti vitaivai. Kaanaa tuanaivo inna Yisuu Kirisiivavee. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovoono inna avu tinniivo hanigiano ari vookaraiyuuvaa too tinara: Ngia mmanna vaidiyavee. Vaa neenoo ngii yaatarauvoo, tiivaara sa ngii ausaiyuvo mmuaarakiaivee. Ivo itaama taivaara ngii tinara: Ngia adida varida aangeraiyara mmuduuya ruatee, tiivaa sa rikiaatee. Itaa kua tii gioonna kiaapu ivo ari tinniyaadiri ariinoo ari mmammaivaara yaata utuoo unnakua itaa kua tiivo kuminayaa ari mannaka tiivai. ¹⁹ Ivo itaa kua tiivo Yisuu Kirisiiva ti kieetavai variivaara vaa vueennama kiaivai. Vaidi voovai mmuyaiyuuvaa ataiyuuvaki nninnuunaiyuvo saangama kiaikio yokeenno varikio mmuyaiyuvootama rayota roo vioo pinaavai vaivai. Kieetaivo vaivaara vaidiivo yokeenno rayotoo pinaavai varivai. Itaama vaivaa roosiima ausa hanigieera gioonna kiaapuuyaki ti kieeta Yisuuva varikio Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama tikiyai yokeeda pinaaya variaavai.

Ta vaidi putiraiya roosiima putida kava diitada

karaasaya variaunnano

²⁰ Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua suaivaki saaka sifaa moomeeyara iira aataruuyauvo hama kava ngii puaisakama utivai. Vaidi putiraiya roosiima vaa ngia ivaara putuaavai. Itaama vaikiai ngia aaniira ii mmatayaa diaa aataru iyauvaara mmuduuya ruaannee? Vo aataru vo aataruuyauvo vaivaara ngia aaniira iyauvaara rikiada vaidi iikiaavainnee? ²¹ Vo aataru voovai vainno tinoo: Sa aayauvaa utida nnaatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa iyauvaa nneeda taatee, tikio vo aataru voovai vainno tinoo: Sa ii mminnaa iyauvaa utuatee, tiivai. ²² Ita itai mminnaa iyauvaa vaidiia iima kiaavo taikeraiyuvoovee. Ii kua aataru iyauvaa vaidiia ngiari tinniiyuuvunudiri kua kiada ngii giaa ngii miaayauvaivee. ²³ Vaidi ii aataru iyauvaa iikiaiyaano aangeraiyara ngiari ausaiyuuvaa mmiateera yaagueeqama tida adida variaaraivaara unnakua kua

iida ngiari mmammaiyauvaa ruputida variaavai. Iya itaama iikiaivaara ngia iya teeda kiaanoo: Tinni pinaa varaa vaidiyavee, kiaavai. Kati mmanna vaidiyaano unnakua kiaa itaama iikiaanoo. Iya itaama iida hama yopeema ngiari mmamma iira aataruuyauvaara haitatuukiaavai.

3

¹ Anutuuqo ngii tikiai vaa ngia diitada karaasaya Yisuu Kirisiinna tasipama variaavai. Ivaara ngiau aapu vai mminnaa yoketaiyauvaara mmuduuya rida mmoori varaatee. Ngiau aapu ivaki Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa ari mmaata yoke-taivau hara kioo varivai. ² Ivaki vai mminnaiyauvaara mmannammanna yaata utida mmuduuya ruatee. Sa aa mmata aavau diaa mminnamminnaiyauvaara yaata utida mmuduuya ruatee. ³ Vaidi putiraiya roosiima mmatayaa diaa mminnaiyauvaara ngii aakiaiyouvo vaa putivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia Anutuuqaa tasipama variaavo ngii varira tuanaivo hataumaki vaivai. ⁴ Yisuu Kirisiiva ngiiki varikiai ngia variaya ngiau aapuuvakidiri ivo tiira suaivaki ngieetama vida inna tasipama yoosinna yoketaa ari vookaraivaki variaaravai.

Eenanaa mmamma iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variatee

⁵ Ngia itaama variaivaara ngii aakiaiyouvaki mmatayaa diaa mmuakiaa aataruyauvai ngii iikiatairaiyauvaa ngiengieenoo ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Sabi nuaira aataruuvoota maisama yaata utiravootama avuuvaa taikio ausaivo diitaikio varaataira aataruuvootama ari mmammaivaara inna varaataira maisa aataruuvootama vaidi voovai mminnaivaa taikio inna varaataira aataruuvootama vainoo. Ii nnaagiai aataru ivo unnakua anutuuvaa mmuduuya rira aataruuvaa roosiivai. ⁶ Ii aataru iyauvaa iida varida Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeraiya fai Anutuuqo tinai irisai maisivaa varaaravai. ⁷ Ngia nnaaru itaama iida varida varuu suaivaki ii aataru iyauvoono ngii puaisa utiravai.

⁸ Ngii aakiaiyouvaki ngii iikiataira aataru vooyauvai ruputu kikio vaidi putiraiya roosiima vakiaivee. Ii aataru iyauvo ataama vainoo. Nnannateera aataruuvoota buaaru tira aataruuvootama ngiingii seenaiya mmoori maisivaa iikiaara yaata utiravootama seena vaidiivaayaadiri koonnama yaata utuoo unnakua tiravootama vainoo. Ii aataru iyauvaa eeyara pikiaatee. Ngii seenaiyara kua maisivaa tida kuaaru tira aataruuvootama pikiaatee. ⁹⁻¹⁰ Sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Vaa ngia eenanaa mmammaivaara iira aataruuyauvaa pikiada karaasaya variaivaara sa ngiingiiiki ngiingiiiki unnakua kiatee. Ngia Anutuuqara arinaima rikiaateeraivaara ivo ngii iima kioovoono ii karaasa varira ivaa mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. Ii karaasa varira ivo ariinikaraama variraivaa ivo mmannammanna ngiiki yapoo varinoo. ¹¹ Ivo itaama iinno varii ivaara ngia tauraa Ereengaiya voovau variaani Yutayaiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia mmamma hatokeeraiya voovau variaani hama mmamma hatokeeraiya voovau varida ngiengie vookaraama iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Ngia vooyara kiaanoo: Hama ivo Ereengaa vaidivai. Ivo ari voopinnaa kumimaka vaidivaivee, kiaa ivo inna hama aataruvai. Ngia vooya kiaanoo: Ta sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyavee, kiaani vooya kiaanoo: Ta kati titi yaata utiraivaugiataama nookiaunnayavee, kiaa kiada iikiaa aataru ivo inna hama aataruvai. Yisuu Kirisiiva mmuakiaa gioonna kiaapu itaama variaya aakiaiyouvaki hara kioo variivaara ii aataru iyauvo hama aataruuyauvai. Yisuu Kirisiiva iivo inna aataru tuanaavai.

¹² Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapuyavee. Ivoono ngiyyara mmuduuya ruoo ariiniee kiaa ngii mmataama kieeravai. Ivaara ngia ngii seenaiyara boo tida iyara tuqinnada tirooma adida varida yamayamaa kua iyaata tida maisa mmooriivaa ngii tikiai iikiai rikiadaata yaagueeqama variatee. ¹³ Ngia teekiai ngii seenaiya datadataama varikiai teedaata iyara mmuduuya ruatee. Ngiikidiri voovoono voovaara koonnama iino too sa ivo ivaara pinaama yaata utuoo airi kua airi kua kiaivee. Ivo ivaara ari ausa

mmuduuyaiavaa inna mmiaivee. Udaanga Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara hama yaata utirainno ruga kiaivaa roosiima ngieeta ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaara sa yaata utiraida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa ngiingii mmi ngiingii mmiikiatee. ¹⁴ Ii aataru mmuakiaa iyauvaa iida ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee. Mmuakiaa mmoori aataru ngia iikiaa idaa oyaivo mmuduuya riraivovee. Fai ngia itaama iidaida aikiooma mmuaavau variaaravaivee.

¹⁵ Kii Yisuu Kirisiinna ausa nuufaivo mmannammanna ngiiki vakiaivee. Ii aataru ivaa iida mmuaavau nuunama yoketaama variateeraivaara Anutuuqo ngii mmataama kieeravai. Ngia itaama iyauvaa iida Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee. ¹⁶ Kii Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaa ari vookaraiyauvo ngii aakiaiyauvaki vakiaivee. Vaidi-iyaa tinni pinaa vareeraiya roosiima ngia Yisuu Kirisiinna kua mmayaayaivaa ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida variatee. Itaama vaino ngii ausaiyauvaki Anutuuqaara ngii yoketaivai innara kuaru kiatee. ¹⁷ Mmuakiaa mmoori aataruuvaa iida mmuakiaa kuavai tida Udaanga Yisuu Kirisiiva variivaara yaata utida iikiatee. Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ti Napoonna Anutuuqaata kua yoketaivaa tida varida itaama iikiatee.

Ngia karaasa aataruuvau variaya ngiengie variaaraivaara

tuqinnama rikiaatee

¹⁸ Ngia gionnaiya ngiingii vaatiiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iikiatee.

¹⁹ Ngia vaidiyya ngiingii nnaataiyara mmuduuya ruatee. Sa ngii ausaiyauvo iyara maisainai yaagueeqa kua tida maisayavee kiatee.

²⁰ Ngia nnaakaraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngiingii kaano kooya avaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Ngia itaama iikiaivaara Udaanga Anutuuqo ngiyyara inna yoketaivoo.

²¹ Ngia kaano kooya ngii nnaakaraiya yoketai aataruuyauvaa iikiaara iikiai sa iyauvaara iya ooqoo kiatee. Ngia itaikiokio iya ausaiyauvo mmuaararaanarainnoo kiaa pikiaatee.

²² Ngia gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiya mmuakiaa mmoori aataruuyauvaara ngii haitatuuraiya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada iikiatee. Iya ngiyyara yoketaayavee kiateeraivaara sa iya ngii teera suaiyauvaki nnaasu iya mmooriyauvaa iikiatee. Ngia Udaanga Anutuuqaa kuaivaa rikiada inna mmemmaana kuaivaara mmuakiaa suaivaki katiataa iya mmooriyauvaa iikiatee. ²³ Ngia mmuakiaa mmoorivai vareera suaivaki ngia ataa kua kiatee: Ta hama mmanna vaidivai mmoori varaunnao. Ta Udaanga Anutuuqaa mmoorivai varaunnao, kiaa kiada yaagueeqararama kiada mmooriivaa varaatee. ²⁴ Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo irisai yoketaiyauvaa ari gionna kiaapuuyani yapa kaiyauvaa fai ngii minai ngia varaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii haitatuura tuanaivaa mmoorivaida ngia varaanoo. ²⁵ Anutuuqo mmuakiaa gionna kiaapuuya mmuaikaraama safuuma irisaiyauvaa iya mmnaraivaara fai ivo koonnama variivaa ari koonnama iivaugiataama irisai maisaivaa safuuma ari mmnaraivai.

4

¹ Ngia ngiingii mmoori vareeraiya haitatuurayaso, ngiengie sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gionna kiaapuuyara tuqinnama haitatuuda ngiari mmoori varaivau-giataama safuuma irisaiyauvaa mmiatee. Sa koonnama mmiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngiiita ngii haitatuuraivo ngiau aapu varivai.

Yaagueeqama yaaku varada safuuma variatee

² Mmannammanna yaaku vareera aataruuvaa puaisa utida yaaku varada varida sa ngii yaata utiraiyauvo voodaa vinai yaaku varaatee. Itaama iida Anutuuqaata kua yoketaivaa kiatee. ³ Ngia itaama iikiavaugiataa tiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiaa mmiaara aataruuvaa Anutuuqo kooyaa ti vitaakiaiveeraivaara tiyaraatama yaaku varaatee. Ii mmayaaya ivo inna Yisuu Kirisiinnara vai mmayaayaivo hatauma kioo vaivaa ta gionna kiaapuuya kiaa mmiaaraivaara

tiiyaraatama yaaku varaatee. Na ii mmayaaya ivaa iya kiasa mmiauvaara oovi nnauvaki hara kiee variaunoo. ⁴Na ii mmayaaya ivaa kooyaa iya kiasa mmimaraivaara niyara yaaku varaatee. Kooyaa iya kiasa mmiraivo inna ni mmoorivai.

⁵Ngia ausa hanigieeraiya hama ausa hanigieeraiya avuuyauvunu ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuuda tinni ruaiya roosiima variatee. Itaama varida iya tasipama iida teekiai iya Anutuuqaa mmayaayaivaa rikiaara iikiai makee tii kiasa mmiatee. ⁶Gioonna kiaapu voovono ngii yaparainai rikiada ngia inna sai kiaara kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaiveeraivaara yorokuuvaa yeennaivaki haata kiada nnaavo yoketairavaa roosiima mmuakiasa suai ngia kua kuaivo yoketaavai nnaasu vakiaivee.

Ngii seenaiya ngiiyara yaata utuaavai

⁷Ti seena vaidi Tukikiinna ta innara mmuduuya ruaunnaivo ti tasipama Udaanga Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai yaagueeqama mmoori varaivai. Hama ivo pikiaivai. Fai ivoono na iikiau mmayaayaivaa ngii giaa ngii minaravai. ⁸Ta mmuakiasa aavaki variaunnaiya yoketaama variaunnaivaara fai ivo ngii giaa ngii minai rikiada ngia sirigakiateeraivaara na inna titano ngiisi kuanaravai. ⁹Ngii mmuaa yoosinnaa vaidi voovai nnutuuvo Onesimuuso fai inna tasipama kuanaravai. Ivo yaagueeqama mmoori vareera vaidivai varikiai ta innara mmuduuya ruaunnavai. Fai ivaitanaano aavaki ta datadataama variaunna mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaaravai.

¹⁰Vaidi voovai nnutuuvo Arisarakaava ni tasipama oovi nnauvaki hara kioo variivo ngiiyara ivoota yaata utuoo boo tiivai. Panapaasaa kataivo Marakaavaata ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Fai ivo ngiisi vinai ngia innara tuqinnaateeraivaara vaa na mmuaanaa ngii giaa ngii miauvai. ¹¹Vaidi voovai nnutuuvo Yisuuva vuai nnutuuvo Yusutuuva ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ii taaravooma vaidi ido Yutayaa vaidiya vaa ngiari aataru tauravaa pikiada Anutuuqo gioonna kiaapuuyara dira mmooriivaa varaavai. Yutayayakidiri aa vaidi taaravooma aado nnaasu ni tasipama tumugia kiada mmooriivaa varada yaagueeqama variaavai.

¹²Ngii nuunairaivakinnaa vaidi voovai nnutuuvo Ipaparaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Ivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai. Ivo make-makee ngiiyara pinaama yaaku varaivai. Anutuuqaa yaata utiraivaugiataama ngia mmooriivaa varada iidada koovayaida yaagueeqama nnaasu hara kiada varida inna aataruuvaa kutaavavee kiasa kiada variateeraivaara ivo ngiiyara yaaku varaivai. ¹³Ivo ngiiyaraatama Rautikiasa variaa gioonna kiaapuuyaraatama Hiraporoo variaa gioonna kiaapuuyaraatama pinaa mmoorivai varaivaa vaa na tauvai. ¹⁴Ti mmuduuya ruai vaidi voovai Rukaaso nniitareeraiya tuqinneeraivoono ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. Vaidi voovai nnutuuvo Dimaaso ivootama ngiiyara yaata utuoo boo tiivai.

¹⁵Ti seena vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiasa variaiyaraatama gioonnaivaa nnutuuvo Nibaannaraatama inna nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiaraatama na yaata utuee iyara boo kiau kuaivaa kiasa mmiatee. ¹⁶Ngia aa yanaa aavaa jaarummua taika kiada vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu Rautikiasa variaiya mmikiai jaaruatee. Iyaano ngiariisi vai yanaivaa ngii mikiai ngia ivaatama jaaruatee. ¹⁷Vaidi Arikipiinna kiasa mmida kiatee: Udaanga Anutuuqo mmooriivaa i mmiivaa yaagueeqama iinnanna taika kiaaneera inna kiasa mmiatee.

¹⁸Aa nnaagiai na neneeno fafaara kiau aavaa taatee. Na Pauruusoovaano ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Na oovi nnauvaki variauvaara sa taunniraida ivaara yaata utuatee.

Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Pauruuso Piripii pikioo numa Tesoronikii varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmuduu iya ausa hanigieeravai. Itaama uu mmooriivaara Yutayaa vooya maisa kua tida Pauruusaa tunoo: Aavaki pikiee kuanee, tiravai. Iya Pauruuso uu mmooriivaara tunoo: Teenoo itaama iikiataavai a iikiannanoo, kiasa kiada inna titeeravai. Ngiari voopinnaiya Yutayaiya uu aataruuvaara iya iikiatauduu Pauruuso mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmuduu ausa hanigiada yoketaama varuuvaara iya Pauruusaara nnannateeda innara oooqoo tiravai. Nnaagiai Pauruuso Koridii varuduu Timotiivaano Tesoronikii varuu gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooyara inna kiasa mmuduu rikioo ivo aa tauraa yanaa aavaa iyani reeravai. Yoketaama tirooma varida Yisuu Kirisiiva tiinaraivaara faannaida variateeraivaara ivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani reeravaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variayasoo, na Pauruusoono aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiya ni tasipama variaani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigaiya ti Napoonna Anutuuqaa gioonna kiaapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaano.

Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mioo nnaasu variaiveeraivaara ta yaata utuaunnaano.

Tesoronikiya Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada

yoketaama variravai

² Ta yaaku vareera suaivaki ta Anutuuqaata makemakee ngiiyara kua tida tupatupaa mmuakiasa suai ngiiyara kua yoketaivaa kiaunnava. ³ Ngia Yisuunnara kutaavaivee kiaivaaraida ngia inna mmooriivaa yoketaama iikiaano. Ngia ngii seena gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaivaaraida ngia yaagueeqama mmoori yoketaivaa iikiaano. Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva fai kutaa tiinaravee kiaivaaraida mmannammanna yaagueeqama kiada faannakiaano. Ngia itaama variaivaara ta yaata utida ti Napoonna Anutuuqaata makemakee kua kiaunnava. ⁴ Ni seenayaso, vaa ta rikiaunnava. Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruoo ari gioonna kiaapu tuanaaya ariinnee kiasa ngii mmataama kiva. ⁵ Hama ta tetenaidiri yaata utida mmanna kuavai ngii giaa ngii miravai. Anutuuqaasidiri inna yaagueeqaivoota inna Mmannasa Yoketaivootama ti tasipooduu ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ivaara yaagueeqama kiaannanoo: Kutaavaivee, kiasa kiada ngii giaa ngii miaannaduu ngia rikieeravai. Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngiiyara yaata utida iikiaanna aataruuvaa vaa ngia teeravai. ⁶ Teeda ta uunaquuneema iida Udaanga Yisuu Kirisiiva uuvaatama ngia iiravai. Uuvaara kaayau mmuaararoovo ngiiki vauduata hama ngia ivaara yaata utiraida Anutuuqaa kiva varooduu Mmannasa Yoketaivoono ngii tasipooduu rikiada ngia sirigairavai. ⁷ Ngia itaama uunaquuneema mmuakiasa ausa hanigieera gioonna kiaapu Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata teeda rikiada itaama mmuakiasa iiravai. ⁸ Hama Maketoniaa varuuyaata Akaiya varuuyaata nnaasu Anutuuqaa kua mmayaayaivo ngiisidiri vuvaa rikieeravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama varuuvaara mmuakiasa yoosinna varuuya rikieeravai. Itaama vaikiya ngia tauraa varida uu mmayaayaivaa hama ta kava varada gioonna kiaapuuya kiasa mmiaaravai. ⁹⁻¹⁰ Mmuakiasa gioonna kiaapuuya ta ngiisi kuaanna suaivaki ngia tiyara tuqinnoovaraida iya kua yoketaivaa ngiiyara kiva. Ngia unnakua anutuuyauvaa pikiada hanigiada Anutuuqo hara kioo varioo kua kutaa tiraivaa mmooriyauvaa varaivaara iya kua yoketaivaa ngiiyara kiva. Ari Mmaapu Yisuuva vaa putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava putuuvakidiri diiteeravai. Ivo putuoo kava

diiteeravoonora tuoo vaa ti utu raririima yoketaivau yapa kioo aataruuvo vainoo. Ivaara fai yapooma nnaagiai Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara iya yaparainara suaivaki hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainaravai. Fai Yisuuva kava ngiau aapuuvakidiri tiinaraivaara ngia faannaida variaivaara gioonna kiaapuuya ngiiyara kua yoketaivaa kiaavai.

2

Pauruuso Tesoronikii varioo Anutuuqaa mmooriivaa iiravai

¹ Ni seenayaso, ta ngii tasipama mmooriivaa iikiaannaivo hama ti maisaivai. Vaa kaanaivo vauvaara ngiengieenoo teeravai. ² Ta tauraa yoosinna Piripii ivaki nooki-aannaduu rikiada maisamaisau mmoori aataruuyauvaa ti mmuduu rikiada ta hama yoketaama variaannaivaara vaa ngia rikieeravai. Itaama vauduaata ta ngii yoosinna Tesoronikii ngiaannaduu Anutuuqo ari yaagueeqaivaa ti mmuduu rikiada ta inna kua mmayaayaivaa kooyaa ngii giaa ngii mida hama ta aatuuravai. Vooyaano ti ooqoo tuduaata ta iikiaannaduu ti mmuaararooduaata iiravai. ³ Ta mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivo hama unnakuaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Hama ta sabi reeti utu kiada reeri utu kiadairayaano mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hama ta ngii yokekiaa kiada ngii iida taaree kua kiada mmayaayaivaa ngii giaa ngii miravai. Hamavee. ⁴ Vaa Anutuuqo mmooriivaa ti mmioo tooduu ta iikiaannaduu aikiooma vauvaara ta mmayaaya yoketaivaa varada nuaida ivo tiivaugiataama nnaasu makemakee iikiaunnaano. Hama vaidiyya numa ta iikiaunna mmooriivaa teeda yoketaavaivee kiaaraivaara iikiaunnaano. Anutuuqoono ti mmooriivaara yoketaavaivee tinaraiivaara ta iikiaunnaano. Ta aaniivaara mmooriivaa iikiaunnaivaa oyaivo ti aakiaana vaivaa vaa Anutuuqo too rikiavai. ⁵ Vaa ngia rikiavai. Hama ta titi kuaivaadiri ruvuakavaakai kua kua rada ngii giaa ngii miravai. Hama ta ti aakiaiyauvakidiri mminnamminnaiyauvaa ti varaainoo kua kiada yoketaa kuaivaa ngii giaa ngii miravai. Anutuuqoono ti taivai. ⁶ Hama vaidi voovoono mmooriivaa iikiaunnaivaara ti too ti mannaka kiaiveeraivaara ta iiravai. Ngieeta vaidi vooyaataa tiyara mannaka kiateeraivaara hama ta iiravai. ⁷ Ta Yisuu Kirisiinna kua varada nuairayara tida ngia ti mmoori varaateeraivaara ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Gioonnaivo ari nnaakaraiyara tirooma kioo haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada variaanna suaivaki ta tirooma hara kiada variravai. ⁸ Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaannaivaara ta kooyaa Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ti yoketairavai. Hama ta ivaara nnaasu ti yoketairavai. Gioonna kiaapuuya ti ruputikiai ta ngiiyara putuaraivaaraatama ti yoketairavai. Hama ti aatuuravai. Ta ngiiyara pinaama ti ausaiyauvo yoketauvaara hama ti aatuuravai. ⁹ Ti seenayaso, ta titi mmamma mmuyai mmutu rikiada tete variaara mmooriivaa varaannaivaara vaa ngia taunnuuda kuaannee? Ta Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaa rada variaanna suaivaki hama ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada tete variaara mmooriivaa iiravai.

¹⁰ Ngia vaa ausa hanigieeraiya ta yoketaama safuuma ngii tasipama verida hama koonnama variravai. Vaa ngia ivaa tooduu Anutuuqootama vaa teeravai. ¹¹ Vaa ngia taavai. Vaidiivo ari nnaakaraivaa tuqinnama haitatuuneema ta ngii tasipama hara kiada varida mmuaavai mmuaavai ngii haitatuuravai. ¹² Ta ngii tasipama hara kiada varida yamaa kua yamaa kua tida ngia Anutuuqaa aataruuvau yoketaama nookiateeraivaara ta kua yoketaivaa tasipama ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo ari varii yoosinna ari vookaravaki ngieeta yoketaama variateeraivaara ngii maavee tioo varinoo. Ngia ivaara yaata utida safuuma variateeraivaara ta ngii giaa ngii miravai.

¹³ Ta Anutuuqaa kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia puaisakama utiravai. Hama ngia ivaara tunoo: Mmanna vaidivai mmayaayavaivee, kua kiada pikieeravai. Ngia tunoo: Kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee, kua kiada

puaisakama utiravai. Ngia itaa kua tida puaisa utuuvaara ta mmannammanna Anutu-uqaata kua tida kua yoketaivaa kiaunnvai. Ta ngii giaa ngii miaanna mmayaayaivo kutaa Anutuuqaa mmayaayavaivee. Vaa ngia ausa hanigiaiya ngii aakiaiuvaki ivo yaagueeqama vaivai. ¹⁴ Ti seenayaso, Yutayaa yoosinnaivaki variaa gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada Anutuuqaa gionna kiaapu tuanaaya varuuya roosiima ngia variravai. Ngiari seena Yutayaiya maisa mmooriivaa iya mmuneema ngii seenaiya maisa mmooriivaa ngii miravai. ¹⁵ Yutayaa vooyaano Udaanga Yisuun-naata forofetaiyaatama rupertuduu putiravai. Vooyaano tiitaatama makemakee maisa mmooriivaa ti mmiravai. Itaama uuvaara Anutuuqo hama iyara yoketairavai. Iya mmuakiaa vaidiiya nnammutuaaya variravai. ¹⁶ Anutuuqo ari voopinna voopinaiya yoketaivau yapaveera kiaa kiada ta kua yoketaivaa iya kiaa mmiaannaduu rikiada iya ti ooqoo tiravai. Itaama vauduu iya makemakee mminnamminnaa maisaiyauvaa varoovo vainno suvuairavai. Suvuau kioovaara Anutuuqaa ausa nnannateeraivo aanna makee vaa iyasi vainoo.

Pauruuso kava vararanoo vioo iya taanaree kiaa iiravai

¹⁷ Ti seenayaso, ta kiisama ngii pikiada aapi ngiaanna suaivaki ti yaata utiraivo homo ngiisi vauduu ta aapi nniravai. Ta aapi nnida ngiiyara pinaama yaata utida kava vara ranada vida ngii taaree kiaa yaagueeqararama kiada iiravai. ¹⁸ Ta ngiisi kava vara ranada kuaaree tida variaannaduu Sataango ti ooqoo tiravai. Na Pauruusoono airineetu kava vara ranee kuanaree tiee variaaduu Sataango ni ooqoo tiravai. ¹⁹ Fai yapooma ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki ta inna avuuvau diaaravai. Ii suai ivaki hama aaniivai varaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Ta ngiiyara yaata utida faannaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta sirigaida variaunnaano. Ta ngiiyara sirigaida variaunnaano. Hama aaniivaara ta mannaka kiaunnaano. Ta ngiiyara mannaka kiaunnaano. ²⁰ Kutaa ta ngiiyara mannaka tida sirigaida variaunnaano.

3

¹ Ta ngiiyara pinaama yaata utuaannaduu ngia voopi varuduu ta aapi variaannaivaara yaata utuaannaduu ti pirisairavai. Itaama vauduu tetevaitana aa yoosinna Ateena aavaki hara kiada varida ² Timotiinna titaa kiaannaduu ngiisi viravai. Timotiiva ti seena tuanaavai varioo ti tasipama mmoori varoo Anutuuqaa kua mmayaaya yoketaivaa varoo nuainno varioo gionna kiaapuuya kiaa mmioo Yisuu Kirisiinnara kooyaa iya kiaa mmiravai. Ngia yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utuateeraivaara ta inna titaannaduu ngiisi viravai. ³ Gionna kiaapuuya ngii mmaarau kua tuu mmoori maisaivaa ngii muuvaara Anutuuqaa mmooriivaa pikieevoora kiaa ta inna titaannaduu ngiisi viravai. Vaa ngia rikiaavai. Anutuuqo ee-oo tuduu ii mmoori maisa iyauvo ngiisiaata tiisiaatama nniravai. ⁴ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki vaa ta ngii giaa ngii mida kiaannano: Mmoori maisaivo tiisi nninaravaivee, kiaannaivaa kaanaivo vaa kutaa kooyaa vairavai. Vaa ngia ivaara rikieeravai. ⁵ Itaama vauduu ngia voopi varuduu na voopi varuuvaara na yaata utuaaduu ni mmuaararoovaara Timotiinna titaaduu ngiisi viravai. Ngia Anutuuqaara kutaavee kiaa kiada datadataama variaa aataruuvaa taiveera na inna titaaduu ngiisi viravai. Sataango vaa ngii iinno taanaree kiaa uduu vaa ngia inna kuaivaara ee-oo tuuvaara na yaata utuee mo ta kuminayaa ngii tasipama mmoori varaannaivaara yaata utuee Timotiinna titaaduu ngiisi viravai.

⁶ Vaa ivo ngiisi vuuvo kava vara ranoo ngioo ngia Anutuuqaara yaagueeqaida varida mmuduuya rida varuuvaara ivo numa ti kiaa ti mmiravai. Ngia makemakee tiyara yoke-taama yaata utida ta ngii taaree kiaa yaagueeqama kiada iikiaannaneema ngia ti taaree kiaa uuvaara ivo ti kiaa ti mmiravai. ⁷ Ti seenayaso, ngia itaama varuuvaara ti mmaarau kua tuuya maisamaisau mmoori mmuaararooyauvaa ti mmuu suaivaki ta ngiiyara yaata utuaannaduu ti yoketairavai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varuuvaara ti yoketairavai. ⁸ Ngia Anutuuqaara yaagueeqararama kiada iida varikiyai fai ta yoketaama hara kiada variaaravai. ⁹ Ngia yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara

Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. Ta inna avuuvau pinaama kiada ngiiyara sirigakiaunnaivaara ta innaata kua yoketaivaa kiaunnanoo. ¹⁰ Ta ngii taaree kiaa kiada heenaivaa ikiannaivaa vara kuainnama kiada ta Anutuuqaata ivaara yaagueeqama kiada kua kiaunnanoo. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiaivo muaraagainno kiisavai vainoora tida ta ngiiyaroo tida ngii teeda ngii tasipama mmooriivaa iikiaaraivaara ta Anutuuqaata kua kiaunnanoo.

¹¹ Ti Napoova Anutuuqo ariita ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ta ngiisi kuaara aataruuvaa kooyaa ti vitaakiateeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹² Ta ngiiyara pinaama mmuduuya ruaunnaneema Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii iinai fai ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya rida mmuakiaa gioonna kiaapuuyara mmuduuya rikio pinaavai vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnanoo. ¹³ Itaama vaino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki yaagueeqama iinai rikiada yapooma ivoota ari gioonna kiaapu inna tasipama variaiyaatama tiikiai rikiada fai ngia ti Napoonna Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaa gioonna kiaapuya varikio hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvootainaravai.

4

Ari vookaraama variaaraivaara Anutuuqaa yoketaivai

¹ Ti seenayaso, aa nnaagiai kua vooyauvaatama rikiaatee. Anutuuqo ngii too ngiiyara yoketaakiaiveera tete variaunnaivaa ta ngii vitaakiaunnvai. Ngia ivaa teeda ta variaunnaneema variateeraivaara ta ngii vitaakiaunnvai. Anna makee vaa ngia teeda mmuaakaraama variaano. Yisuu Kirisiiva ti aakiaiyauvaki variivaara ta makemakee yaagueeqama ngii kiaunnanoo: Mmannammanna itaama nnaasu variatee, kiaunnvai. ² Udaanga Yisuu Kirisiiva ti kiaa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvaa vaa ngia rikiaavai. ³ Aa na tinara kua aavo Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuavai ngia iikio rikioo Anutuuqo fai ngiiyara yoketainaravai. Ngia yoketaa tuanaaya variatee. Sa sabi heera aataruuvaa iikiatee. ⁴ Ngia vaidiia mmuaavai mmuaavai ngii mmammaivaara tuqinnama haitatuuda ngiingii nnaataiya tasipama safuuma yoketaama variatee. ⁵ Hama ausa hanigiada Anutuuqaa kuaivaa rikieeraianikaraama ngii mmammaiyauvoono yaagueeqama ngii iikiatee tinai rikiada sa iikiatee. ⁶ Anutuuqaa aataruuvo itaama vaivaara vaidi voovoono arinaima yaata utuee sa i seena vaidiivaara koonnai aataruuvaa iima kiee ivo ariyara ii aataruuvaa sa hatokaanee. Ngia itaama koonnama iikiaivaara ta tauraa yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaannano: Sa ii aataru ivaa iikiatee. Mo fai gioonna kiaapuuya maisa mmoori itaama vaiyauvaa iikio Udaangaivo fai irisai mmuaararavaa iya mmunaravaivee. Ta itaama yaagueeqama kiada tiravai. ⁷ Ta gioonna kiaapuuya sabi nuaida koonnama variateeraivaara hama Anutuuqo ti maavee tiravai. Ta safuuma yoketaama variateeraivaara ti maavee tiravai. ⁸ Ivaarainno ii ta ngii giaa ngii miaunna kua iyauvaa gioonna kiaapu voovoono rikioo mmooka hanigia mmiivoono hama vaidi mmatayaivaa mmooka hanigia mmiivai. Anutuuqo Mmannasa Yoketaivaa ngii miivaa mmooka hanigia mmiivai.

⁹ Ngia ngii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruateeraivaara hama na ivaara yanaivaa fafaarainaravootainoo. Vaa Anutuuqo ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruateeraivaara ngii vitaama kiaivai. ¹⁰ Vaa ngia Maketoniaa variaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieera mmuakiaayara mmuduuya ruaavai. Ti seenayaso, itaama vaikiainnaata ta yaagueeqama ngii giaa ngii mida kiaunnanoo: Mmannammanna yaagueeqama nnaasu ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, kiaunnanoo. ¹¹ Ngia tirooma hara kiada variaaraivaara yaagueeqama kiada iikiatee. Ngiengie hara kiada variraivaara ngiengieenoo ivaara haitatuuda variatee. Sa ngii seenaiya hara kiada variraivaara ngiingii avuki avukiida murumuru tida variatee. Ngiengie hara kiada variraivaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaadiri mmoori varada sikauyauvaa varaatee. Ta tauraa itaama ngii giaa ngii miaannaivaugiataama iikiatee. ¹² Gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngii teeda kiara: Yoketaama variaa gioonna kiaapuyavee, kiateeraivaara iikiatee. Fai

ngia itaama iikio mmuakiaa mminnaavai ngii variraivau aikiooma vainai hama ngii seenaiya ngiaarukiaaravai.

Yisuuva suai nnaagiai tiinaravai

¹³ Ti seenayaso, gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada putuaani hau kiaiyara ngia kumimakaida varida airi yaata utida variaavai. Hama ausa hanigiada Yisuunnara faannairaida kati hara kiada variyaiya vaa putuaiyara kaayauma ausa mmuaarareeda iyara kaayauma yaata utida variaavai. Ngia itaida varida varivoora kiaa ta aa kua aavaa ngii giaa ngii miaaravai. ¹⁴ Vaa ta Yisuuva putuoo kava diitooavaara kutaa kuavaivee kiaunnaano. Ta itaa kua kiaunnaivaaraata aa kua aavaaraatama kutaa kuavaivee kiaunnaano. Fai Yisuuva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo tinai vaa ausa hanigia kiada putuaiyaata Yisuuvaatama innasi kuaaravai.

¹⁵ Aa ta ngii giaa ngii miaara kua aavaa Udaanga Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Ivo tiinara suaivaki fai ta homo mmatayaa variaunnaiya vaa ausa hanigia kiada putuaiya hama yaatarada tauraa kuaaravai. ¹⁶ Fai Udaanga Yisuu Kirisiivaano yaagueueqai kuavai tuoo varino aangeraa kieeta voovoono aayanna roo varino Anutuuqaa nooma akuaiivo tuoo varino Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri tiinaravai. Yisuuva tuoo varinai vaa ausa hanigia kiada putuaiya diitada nnida tauraa vikiai ¹⁷ ii suai ivaki ta homo mmatayaa vaa ausa hanigia kiada variaunnaiya fai Anutuuqo nama aakiaivaki ti rupi nuunama kinai vaa tauraa kuaiya vida sunada Udaanga Yisuu Kirisiinna sunaara kuaaravai. Fai itaama vainai rikiada ta vida inna sunada inna tasipama tupatupaa variaaravai. ¹⁸ Ivaaraida ii kua ivaa ngiingii kiaa mmi ngiingii kiaa mmiida ausa yoketaivaa tasipama variatee.

5

Yisuuva tiinara suaivaara teerama kiada variatee

¹ Ti seenayaso, Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara ta hama kuminayaa ngiini yanaivaa fafaara reeda ngii giaa ngii miaaravee. ² Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Gioonna kiaapuuya heenaivaki hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo nniivai. Ivaa roosiima fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. ³ Gioonna kiaapuuya kiaara: Ta yoketaama ausa tinni nuufaivaa tasipamaida variaunnaano, kiaa kiada varikio fai maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo akiairaino iyasi nninaravai. Gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara suaivaki nniitareeraivo akiairaikio innaki nniivai. Ivaa roosiima maisamaisai ari vookarai mmuaararai aataruuvo iyasi nninaravai. Fai akiiraama nninai hama kuaara ngiaara aataruuvootainaravai. ⁴ Mo ti seenayaso, ngia vaa ausa hanigiayia hama upisiivaki variaano. Ivaara mmuara vareera vaidiivo upisiivaki nninai nnikiraaki-aaneema ivaa roosiima Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinai rikiada ngia nnikiraakiataama vainainnaata sa nnikiraakiatee. ⁵ Ngia mmuakiaaya mmeekiaivaata ikiannaivaatama vara nuunama kiada variaavai. Ngieeta teetama hama upisiivaki variaunnava. ⁶ Ivaara hama ta gioonna kiaapu vooya roosiima vuru vakiaaravai. Vaidi voovai yaata tinniivo yoketaavai vairayaama ta avu teeda nnaasu mmuaavai mmuaavai titi variraivaara haitatuukiaaravee. ⁷ Gioonna kiaapu vuru vakiaiya upisiivaki vuru vakiaavai. Gioonna kiaapu nnoori kapikaraivaa nneeraiya upisiivaki nneeda kumimakakiaavai. ⁸ Ta hama iya roosiima variaunnaivaaraida ta ikiannaivau variaunnava. Ivaara ta titi variraivaa haitatuukiaaravee. Ta Anutuuqaaara kutaavaivee kiaa kiada puaisa utida gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruaunaivo inna rapira vaidiyya ngiari nniriyaa okoo roosiima hiri kiaavo vaivaa roosiivai. Ta Anutuuqo ti vitaanaraivaara faannaida variaunnaivo inna rapira vaidiyya ngiari kieetayaa apira mminnaivaa roosiivai. ⁹ Anutuuqo hama aataru maisaivaa irisaivaa ti mminaraivaara ti mmataama kieeravai. Ta Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tikio aataru yoketaivau ti yapaanaraivaara ti mmataama kieeravai. ¹⁰ Ta inna tasipama variaaraivaara Yisuuva tiyyara putiravai. Ta homo mmatayaa variaunnaiyaata vaa putuaiyaatama ivo tiinai ta vida inna tasipama variaaraivaara ivo tiyyara putiravai. ¹¹ Ivaaraida ngiingiita ngiingiita yamaa kua yamaa kua tida ngiingii

mmooriyauvaa ngiingii vara ravisi vara ravisiida yoketaama varaatee. Vaa ngia itaama iida varida variaaneema iida varida variatee.

Pauruusainna vo kua vooyauvaara

iya kiaa mmiravai

¹² Ti seenayaso, vo kuavaara ta yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Vaidiyya ngii tasipama mmoori varaiyara kua yoketaivaa tida iya kiaa kuaivaa rikiada iikiatee. Iya Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaayara tida safuuma varira aataruuvaa ngii vita vitaakiaanoo. ¹³ Iya ngiiyara mmoori varaivaara iyara kua yoketaivaa tida iyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yoketaida ausa nuufa tasipama variatee.

¹⁴ Ti seenayaso, vo kua vooyauvaara ta yamaa kua yamaa kua tida yaagueeqama ngii giaa ngii mmiaaravee. Gioonna kiaapu hama mmoori vareeraiyaata yaagueeqama iyaata kua tida safuukiatee. Iya aatuuda variaa gioonna kiaapuuyaata yamaa kua yamaa kua tida variatee. Gioonna kiaapu yoonoosupuaa variraiya tasipama mmoori varaatee. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya muaraagama varikiainnaata iya tasipama mmannam-manna tirooma varida mmoori varaatee. ¹⁵ Ngiariiyara ngiariiyara mmoori maisaivaa irisai irisaima iikiaaraivaara haitatuuda ooqoo kiatee. Mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara mmoori yoketaivaa iida varida mmuakiaa gioonna kiaapuuyaraatama iida varida yaagueeqama kiada ivaara yaata utida iikiatee.

¹⁶ Mmuakiaa suai sirigaida varida variatee. ¹⁷ Mmuakiaa suai mmannammanna yaaku varada nnaasu variatee. ¹⁸ Mmuakiaa aataruuyauvo ngiisi nninai rikiada kua yoketaivaa Anutuuqaara kiatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivaara itaama iida Anutuuqaa yaata tinniivau vai kuaivaa rikiada iikiaaraivo inna Anutuuqaa yoketaivai.

¹⁹ Mmannasa Yoketaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa sa hatokaatee. ²⁰ Vaidiyya Anutuuqaasidiri tii kuaivaa ngii giaa ngii mikiai sa nniki rakaida puruukakiatee. ²¹ Mmuakiaa kua rikiaiayuvaa iida taivaa yoketaiyauvaa varada puaisakama utida ²² maisai kua mmoori mmuakiaayauvai pikiaatee.

²³ Anutuuqo ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Ivo ariinoo ngii iino ngii aakiaa mmuakiaayauvai yoketaakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki Anutuuqoono iino ngii mmamma mmuyai mmannasa mmuakiaayauvaki mminnamminnaa maisaiyauvo sa vakiaiveeraivaara ta yaaku varaunnaano. ²⁴ Ngii maavee tiraivo ngiiyara hama yaata vueennaivai. Fai ivoono itaama iinaravai.

²⁵ Ti seenayaso, tiyaraatama yaaku varaatee.

²⁶ Ti seena vaa ausa hanigieeraiyara yoketaida yaaku rumisiatee.

²⁷ Na Udaanga Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nookiauvoonora tiee na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Aa yanaa aavaa jaarummua kiada mmuakiaa gioonna kiaapu ausa hanigieeraiya jaarida kiaa mmiatee.

²⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Tesoronikii varuuyani reeravai

Gioonna kиаapu Tesoronikii varuuya Yisuu Kirisiiva makee tino kava tiinaraivaara pinaama yaata utuuvaara Pauruuso aa nnaagiai yanaa aavaa iyani reeravai. Vooyaano tunoo: Vaa Udaanga Yisuu Kirisiiva nninara tuu suaivo nniivaivee, tuu kuaivaara Pauruuso fafaarinno safuuma iya kиаa mmiravai. Mmuaarareeraivo iyasi nniivaata mmamma niitareeraivaatama varadaata iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee kиаa kiada ngiari mmooriyauvaa varada varida yoketaama mmooriyauvaa iikiateeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa iyani fafaara reeravaivee.

¹ Gionna kиаapu vaa ausa hanigiada Tesoronikii variayaso, na Pauruusoona yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Siraasooya Timotiya ni tasipama variaani na yanaivaa ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia ausa hanigieeraiya ti Napoonna Anutuuqaa gionna kиаapuya varida ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama variaanoo.

² Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara ta yaata utuaunnaanoo.

Ti Udaanga Yisuuva tiinara suaivaki Anutuuqo

gionna kиаapuuya yaparainaravai

³ Ti seenayaso, ta makemakee ngiiyara Anutuuqaa kиаa mmida kиаunnaanoo: Yoke-taayavee, kиаunnaanoo. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kиаa kiada iikiaivo vaa yaagueeqavai vaivo fai vakia roo vioo vioo yaagueeqama pinaavai vainaravai. Ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruaivo vaa pinaavai vaivo fai vioo vioo pinaa ari vookaravai vainaravai. Ngia itaama variaivaara ta aikiooma ngiiyara makemakee yoketaayavee kиаunnaanoo. ⁴ Ngia itaama variaivaara teenoo gionna kиаapu vaa ausa hanigiayaata kua tida ngiiyara mannaka kиаunnaanoo. Gionna kиаapuuya maisa mmooriivaa ngii miaavo ngii mmamma nniitaraikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida Anutuuqaara kutaavaivee kиаa kiada yaagueeqama variaivaara ta ngiiyara mannaka kиаunnaanoo.

⁵ Ngia itaama yaagueeqama variaivaara ta kooyaa rikiada kиаunnaanoo: Anutuuqoono fai mmuakiaaya yaparainno irisaiyauvaa safuuma iya mminaravaivee, kиаunnaanoo. Itaama vaino too mmamma nniitareeraivaa ngia varada varidaata Anutuuqaara yaagueeqama variaivaara ivo gionna kиаapuuyara diravai inna aikiooma ivaki kuateera fai ngii tinaravai. ⁶ Fai Anutuuqo itaama safuuma iinaravai. Mmoori maisaiyauvaa vaa ngii muuyauvaa fai ivo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ⁷ Ngii mmuaararivaata tiita ti mmuaararivaatama Anutuuqo iinai fai ta kati variaaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiauvakidiri kooyaa tiinara suaivaki fai Anutuuqo itaama iinaravai. Fai Udaanga Yisuu Kirisiiva aangeraa yaagueeqaiyaata ikia hauruuvo pinaama taivaatama tasipama tiinaravai. ⁸ Gionna kиаapuuya hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada arinaima taiyaatama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua mmayaaya yoketaivaa hama arinaima rikiada iikiaiyaatama irisai maisaiyauvaa iya mminarivaara fai itaama tiinaravai. ⁹ Ivo tiinai rikiada iya irisai maisaivaa varada tupatupaa koonnama varira yoosinnavai variaaravai. Fai iya hama Udaanga Yisuu Kirisiinna tasipama inna mmeekia ari vookaravai variaaravai. ¹⁰ Ii sui ivaki ivo tiinai rikiada fai ariinnee kиаa mmataama kiai gionna kиаapuuya innara ari vookaraama yoketaa tuanaavee kиаaravai. Innara kutaavaivee tira gionna kиаapuuya kua yoketaivaa innara tida avai kurutooma kiada yaaku vuatavuatakiaravai. Ta kua mmayaayaivaa ngii giaa ngii miaannaivaara ngia kutaavaivee tuuvaara ngieetama itaa kиаaravai.

¹¹ Ivaaraida ta makemakee ngiiyara yaaku varada variaunnaanoo. Anutuuqo ngii iinai rikiada ngia ivo ngii maavee tiivaugiataama aikiooma yoketaama variateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaanoo. Ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii iinanai ngia inna mmoori

yoketaivaa ngii iikiatainai ngia innara kutaavaivee kia kiada inna mmooriivaa iidada taikaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao. ¹² Ngia itaama iikio rikioo ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki inna nnutuuvo yaataroo ari vookaraama vainaravai. Vaino rikioo ivo ngii iinai rikiada fai ngieetama yoketaama ari vookaraama variaaravai. Ti Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiivaaraida ngia itaama ari vookaraama variaaravai. Ngia itaama variaaraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnao.

2

Vaidi mminnamminnaa maisa suvuairaivo

nninara kuavai

¹ Ti seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivaaraata Anutuuqo ti rupi nuunama kinai ta Yisuu tasipama hara kiada variaaraivaaraatama na kooyaa ngii giaa ngii minai rikiaatee. ² Na yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiaatee. Vooyaano kiaanoo: Vaa Yisuuva tiivaivee, kiaivaara sa akiiraama ngiengie vo vuayaata vo vuayaata utiraida sa ngii ausaiyauvo ari vookarai ausa tasipama variatee. Ta Anutuuqo ti kiaa ti mmii kuaivaa ta kiaa kookieema kiaunna suaivaki vaidi voovono rikiai kuavai tiivainnee? Vara ta Anutuuqaa kua mmayaayaivaa kia kookieema kiaunna suaivaki rikiai kuavai tiivainnee? Vara yanaa voovai tiisidiri nniivaudiri yaaruoo rikiai kuavai tiivainnee? Hama teeta rikiaunnao. ³ Vaidi vooyaano sabi kua sabi kuaivaa ngii giaa ngii miaivaa ngia rikieevoora aa kua aavaa na ngii giaa ngii minai rikiaatee. Yisuuva tiinara suaivaki fai hama ivo nnaammaratu tiinaravai. Tauraa gionna kiaapuuya Anutuuqaara mmooka hanigia mmi kiada innara ooqoo kiaa kikio nnaagiai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo ikia aakiaana kuanaraivoono kooyaa nninaravai. ⁴ Fai ivo ngioo gionna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara ti Anutuuqovee kiaiyauvaara ooqoo tiao mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iya ausa mmuduuya mmiraiyauvaaraatama fai ooqoo tinaravai. Ooqoo kiaa kioo tinara: Vaa na yaataree variaunoo, kiaa kioo fai Anutuuqaa nnau pinaivaki oro varioo ariiyara tinara: Na Anutuuqovee, tinaravaivee.

⁵ Ivo itaa kua tinaravaara na ngii tasipama variaa suaivaki na ivaara ngii giaa ngii miravaivee. Vara vaidi ngia ivaara taunna kiaannee? ⁶ Aanna makee ii na kiau kua ivaa kaanaivo nnivoora kiaa kioo inna uuda raira yaagueeqaivoono inna uuda rainno varioo varinoo. Vaa ngia ivaa arinaima teeda rikiaavai. Anutuuqo tinara: Aikioovaivee. Ngianee, tinara suaivaki nnaasu fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nninaravai. ⁷ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo vaa hataumaki vaivo aanna makee iinno varinoo. Mmannammanna iinono uuda rairaivoono uuda rairaivaa rabikiaa kino rikioo mminnamminnaa maisa vareera aataruuvo fai kooyaa vainaravai. ⁸⁻¹² Kooyaa vaino too mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivoota fai kooyaa nninaravai. Ivo Sataangaa yaagueeqaivaa tasipama ngioo unnakuavaa kiaa kaayau ari vookara ari vookarai unnakua mmooriyauvaa iinaravai. Fai iinno varioo gionna kiaapu ikiana kuaaraiya maisai unnakua unnakuaiyauvaa arinaidiri kiaa roo iinaravai. Hama iya kua kutaivaara yoketaavaivee kiaa kiada hama ivaara mmuduuya ruaivaara Anutuuqo hama iya vitoo yoketaivau yapanai iya ikia aakiaana kuaaravai. Iya kua kutaivaara ooqoo kiaivaara Anutuuqo tino unnakua tiraivo iya aakiaiyauvaki iinno varinai fai iya unnakua iira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravai. Mmuakiaaya itaama kua kutaivaara ooqoo kiaa kiada mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuduuya riraiya fai Anutuuqo iya yaparaira suaivaki irisai maisivaa iya mminaravai. Tauraa fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo nnino nnaagiai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Fai mminnamminnaa maisa suvuaira vaidiivo kooyaa nnino rikioo Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaikiaivaadiri innayaa fuu tino putinaravai. Udaanga Yisuu Kirisiiva ari tiinara suaivaki fai mmeekia ari vookaraivaa tasipama tiao inna ruputino eeyaara taikaanaravaivee.

Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara

ngii mmataama kieeravai

¹³ Ti seenayaso, Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruaiyara ta ngiiyara innaata make-makee kua yoketaivaa kiaunnaano. Anutuuqoono tauraa ngii vitoo yoketaivau yapaa-naraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Ngia Anutuuqaa kua kutaivaara kutaavaivee tikio ivo Mmannasa Yoketaivaa tino too ngii vitoo ari gionna kiaapu tuanaaya ngii yapa kiaanaravai. Ivo itaama ngii mmataama kioovaara ta ngiiyara innaata makemakee kua yoketaivaa kiaunnaano. ¹⁴ Ta mmayaaya yoketaivaa ngii giaa ngii miaannaduu rikiada ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigieeravai. Ngia ngiingii ausaiyauvaa hanigiada Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaravaa varaateeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. ¹⁵ Ti seenayaso, ta kiaunna kuaivo itaama vaivaara rikiada yaagueeqama variatee. Ta avai kidiri ngii giaa ngii miaanna kua aataruuvata ta yanaa fafaarama kiaanna kuaivaatama puaisa utuatee. ¹⁶⁻¹⁷ Ti Napoova Anutuuqo tiyara mmuduuya ruoo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tupatupaa yamaa kua yamaa kua ti tikiai ta yoketaama variaaraivaara ta faannaida variaunnaano. Ivaata ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama ngii aakiaiyauvaki iikiai ngia yaagueeqama varida mmuakiaa mmoori yoketaivaa iida mmuakiaa kua yoketaivaa kiateeraivaara ta ngiiyara yaaku varaunnaano.

3

Pauruusainna tunoo: Tiyara yaaku varaatee, tiravai

¹ Ti seenayaso, aa ta nnaagiai vo kua voovaara ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Tiyara yaaku varaatee. Udaanga Yisuu Kirisiinna mmayaayaivo makemaakee tikio nuainno varinai gionna kiaapuuya rikiada ivaara kua yoketaivaa kaaaraivaara tiyara yaaku varaatee. Vaa mmayaayaivo ngii yoosinna aakiaiyauvaki itaama nuaivai. ² Vo kua voovaraatama yaaku varaatee. Maisa vaidiyya maisamaisai mmooriivaa iikiaiysidiri Anutuuqo ti vita yoketaivau yapaanaraivaara yaaku varaatee. Hama mmuakiaa gionna kiaapuuya Yisunna mmayaayaivaara kutaavaivee kiaavai. Ivaara tiyara yaaku varaatee.

³ Hama Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara yaata vueennaivai. Vaidi maisaivo ngii utivoora kiaa Yisuuva ngii iinanai fai ngia yaagueeqama yoketaivau variaaravai. ⁴ Ta ngii giaa ngii miaunna kuaivaa ngia rikiada iidada fai ngia mmannammanna iikiaaraivaara ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnaano. Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaata utiraviki ti kiaa ti mmikiai ta ngiiyara kutaa iikiaaravaivee kiaunnaano.

⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii aakiaiyauvaki iinai ngia Anutuuqaara mmuduuya ruateeraivaara ta yaaku varaunnaano. Yisuu Kirisiiva ngii iinai ngia innara yaata utida mmannammanna yaagueeqama variateeraivaaraatama ta yaaku varaunnaano.

*Mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai**mmoori varaatee*

⁶ Ti seenayaso, ta Udaanga Yisuu Kirisiinna mmooriivaa varaunnayara tida ta yaagueeqama ngii giaa ngii mikiai rikiaatee. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya ngiari hara kiada variraivaara hama yaata utida mmoori varada ta iya kiaa mmiaunna kuaivaa hama rikieerama kiada kati kumina varikiai sa iya tasipama variatee. Pikiaatee. ⁷ Vaa ngiengieenoo rikiaavai. Ta ngiisi kuaanna suaivaki ta hama vida kati hara kiada varirama kiada titi variraivaara ta yaata utida mmoori vareeravai. Ta itaama ngii vita vitaakiaannaivaa ngieeta teeta iikiaaravee. ⁸ Gionna kiaapu voovoono ti variraivaa too yeenna mminnaa vooyauvai ti mmudu hama ta kati vareeravai. Ta irisai mmida vareeravai. Sa ngia ti mmooriivaa varada yeenna mminnamminnaiyauvaa ti mmiateeraivaara ta titi mmamma mmuyai utu rikiada ti mmooriivaa varada heenaivaa ikiannaivaa vara nuunama kiada mmoori vareeravai. ⁹ Ta ngiiyara mmooriivaa iikiaanna irisaivaara ta aikiooma ngii yaparakiataama vauduaata hama ta ngii yaparairavai. Ngia ti teeda tiinikaraama mmoori iikiateera ta yaagueeqama mmoori vareeravai. ¹⁰ Ta ngii tasipama variaanna suaivaki ta ngii giaa ngii mida kiaannano: Gionna kiaapu voovoono hama mmoori vareerainno kati varinai inna tikio rikioo ivo sa yeenna nnaivee, tiravai.

¹¹ Ta rikiaannaduu ngii tasipama varuu vooya kati kuminaya varida ngiari seenaiya mmoori varooyauvaa taa kiada murumuru tida tunoo: Iya koonnama varaanoo, kiaa ngiariita hama mmoori vareera kati varuuvaara ta itaa kua tiravai. ¹² Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori varaunnayara tida iya itaama varuuvaara ta yamaa kua yamaa kua tida mmannammanna yaagueeqama kiaunnaano: Tirooma varida mmoori varaatee. Varada ngiingii mmooriyauvakinnaa yeennaiyauvaa nnaatee. Ta itaa kua kiaunnaano.

¹³ Ti seenayaso, ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara sa ngii pirisakiaivee. ¹⁴ Aa yanaa aavaki vai kua aavaa ta ngii giaa ngii miaunnaivaa gioonna kiaapu ivaki variaa voovoono ivaa rikioonnaata mmannammannainno varinai ivaa teeda tuqinnama ivaa taatee. Sa inna tasipama variatee. Ivo mmamma maisakiaiveeraivaara sa inna tasipama variatee. ¹⁵ Sa innara ti nnammutuaavaivee kiaa kiada pikiada oro voovau variatee. Ti seena tuanaavaivee kiaa kiada yamaa kua yamaa kua tida oro voovau variatee.

Kua arai voovai Pauruuso reeravai

¹⁶ Udaanga Yisuu Kirisiiva ausa nuufa variraivaa oyai nakaaravovee. Yoketaa suaivakiaata maisa suaivakiaatama ivo ariinoo ausa nuufaivaa ngii miaiveeraivaara ta yaaku varaunnaano. Ivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaiveeraivaara ta yaata utuaunnaano. ¹⁷ Na Pauruuso neenoo nini yaakukidiri nini nnutuuvaa tasipama fafaarakiau aavaa taatee. Na Pauruusoono ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo. Mmuakiaa yanaiyauvaa na fafaarakiauyauvunu itaama nini nnutuuvaa tasipama nnaasu fafaarakiauvai.

¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Timotiinna kaano Yutayaa gioonnavai. Inna koova Ereengaa vaidivai. Ivo karaasa vaidivoono ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Pauruuso aa tauraa yanaa aavaa Timotiinnani roovaki taaravooma kuayauvai reeravai. Tauraa kuaivo unnakua aataruuyauvaara gioonna kiaapuuya nuunauyauvaki vauyauvaa ooqoo kianeeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Tammaa kuaivo gioonna kiaapuuya nuunaida iira aataruuyauvaatama iya Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmira aataruuvaaatama iyara haitatuura vaidiiyaraatama tuginnama kiasa mminai rikiaateeraivaara Timotiinna kiasa mmiravai. Nnaagiai kuaivo Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidi yoketaa tuanaavai varioo mmuakiasa mmoori aataru gioonna kiaapu ausa hanigiooya nuunaiyauvaa tuqinnama haitatuukiaiveeraivaara Pauruuso innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivoota Yisuu Kirisiinnara ta faannakiaunnaivoootama ni kiasa ni na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variaunoo.

² Timotii-o, na Anutuuqaa kuaivaa i kiasa i mmiaaduu a Yisuunnara kutaavaivee tunnaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannanoo. Na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo.

Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Vaidi unnakuaivaa kiasa mmiraiya ooqoo kianee

³ Na mmata Maketoniasa ivaki kuaa suaivaki na yaagueeqama kua tiee i kiaanoo: Yoosinna Epesiisa ivaki varianee, kuaaduu rikiee varunnaneema mmannammanna varianee. Variiee gioonna kiaapu vooya ivaki varida hama safuuma Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmirama kiada unnakua tinniivaatama kiasa mmiaiya ooqoo kianee. ⁴ Iya uriiyauvaaraata ngiari taato nnaakukiaiya nnutu kaayauyauvaa fafaara raiyauvaaraatama ooqoo kianee. Iya iyauvaara yaata utida sabi kua sabi kua tida buaaru kuaivai. Iya itaama iikiaivoono hama Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. Iya Anutuuqaa kutaavaivee kiaivoono inna Anutuuqaa aataruuvaa kooyaa iya vitaivai. ⁵ Na iya ooqoo kianeera kiau kua oyaivo ataama vainoo. Gioonna kiaapuuya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruateera kuaivai. Fai iya aakiaiyoovo yoketaa tuanaayauvai vaino iya yaata utiraiyoovo hama mmuaararavaa iya mminai iya Yisuunnara kutaavaivee tida fai iya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya ruaravai. ⁶ Vaidi vooya itaama yoketaama varira aataruuvaa pikiada mmanna kuaiyauvaara sabi kua sabi kuaiyauvaa ngiari kiasa mmi ngiari kiasa mmiida varida kumimakakiaavai. ⁷ Iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaara gioonna kiaapuuya kiasa mmida vitairaiya roosiima variaaree kiasa iida hama ngiari kiasa kuaivaa tuqinnama oyaivaa rikida iya kuaivaa yaagueeqama kiasa hama tuqinnama oyaivaa rikiaavai.

⁸ Vaa ta taunnavai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo yoketaavai vaivai. Gioonna kiaapu voovoono ivaa arinaima rikioo safuuma varioo iino too inna fai yoketaavai vainaravai. ⁹ Ivaara aa kua aavaa arinaima rikiaatee. Mmaanna tuu kuaiyoovo hama gioonna kiaapu safuuma varuuyara tiravai. Gioonna kiaapuuya mmaanna tuu kuaivaa hatokada Anutuuqaa kuaivaa rikidaata yaatareeraiyara tiravai. Hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiraiyaraata mminnamminnaa maisa vareeraiyaraatama tiravai. Hama yoketaama variraiyaraata Anutuuqaa kuaivaara puruuka tiraiyaraatama gioonna kiaapuuya ngiari kaano kooyaata ngiari vo gioonna kiaapuuyaatama ruputuaani putuaiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu sabi heeraiyaraata vaidiiya ngiari tasipa ngiari tasipaani gionnaiya ngiari tasipa

ngiari tasipaiyaraatama vaidiiya sikau irisaiyauvaa varaaraivaara vaidi voovai mmuara hatauma kiada vitada viraiyaraata unnakua tiraiyaraatama kua radudeera suaivaki yaagueeqama unnakua tiraiyaraata Anutuuqaa kua kutaivaa hatokeeraiyaraatama Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivo tiravai. ¹¹ Anutuuqaa kua kutaivo inna mmayaaya yoketaavai. Na gionna kiaapuuya ivaa kiaa mmiaiveera mmooriivaa Anutuuqo ni miravai. Ii mmayaaya yoketaa ivo inna ari vookarai mmayaayavai Anutuuqo yoketaa tuanaivaasidiri tiiravai.

Anutuuqo Pauruusaara boo tuuvaara ivo innara yoketaavee tiravai

¹² Ni Udaanga Yisuu Kirisiiva ari yaagueeqaivaa ni muduu rikiee na aikiooma mmoori varoovaa na innara yoketaavee kiaunoo. Ivo ni mmataama kioo niyara aikiooma iinaravee kiaa kioo mmooriivaa ni muuvaara na innara yoketaavee kiaunoo. ¹³ Tauraa na innara maisa kua tiee innara maisa mmooriivaa iina inna kuaivaara haunninniina maisamaisama variaivaara hama ivo yaata utuoo ni ooqoo tiravai. Na hama innara arinaima rikiee kutaavaivee kiaa kiee kumimakama variaivaara ivo niyara kaayauma boo tioo hama ni ooqoo tiravai. ¹⁴ Ti Udaanga Anutuuqo ari vookaraama kati niyara yoketaama yaata utuduu na innara kutaavaivee tiee innara mmuduuya riravai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tida innara mmuduuya ruaunnavai. ¹⁵ Aa na tinara kua aavo inna kua kutaavai. Gionna kiaapuuya ivaa arinaima rikiada ivaara kutaavaivee kiatee. Yisuu Kirisiiva mmatayaa tioo gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraiya vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara mmatayaa tiiravai. Gionna kiaapu mminnamminnaa maisa vareeraiya mminnamminnaa maisaiyauvo kisavai vaivai. Ni mminnamminnaa maisa na varauyauvoono pinaavai vaivai. ¹⁶ Anutuuqo hama ivaara yaata utirainno niyara kaayauma boo tiravai. Na vaidi maisavai variaaduu Yisuu Kirisiiva hokobama niyara faannaududuu na innara kutaavaivee tiravai. Yisuu Kirisiiva niyara hokobama faannauvaara nnaagiai variaaraiya teeda rikiada iyaatama innara kutaavaivee tida tupatupaa variraivaa varaaraivaara Anutuuqo niyara kaayauma boo tiravai. ¹⁷ Anutuuqo hama putirainno mmuaa tuanaavai nnaasu varikio hama voovono ari avuuvaadiri kooyaa inna taivai. Nnaaru varuuyaataama makee variayaata yapooma variaaraiyaatama ivo iya kieetavai varioo hama taikaanaravai. Gionna kiaapuuya innara yoketaavee kiaa kuaivo tupatupaa vaino inna nnutuuvo ngiau apu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

¹⁸ Ni maapu Timotii-o, aa na tinara kua aavaa fai na yaagueeqama i kiaa i mminaravai. Nnaaruaa vaidiiya aiyara tuu kuaivaa kaanaivo na tinara kua ivaki vainoo. Iya tuu kuaivaara yaata utuee Anutuuqaa mmooriivaara rapira vaidivai roosiima yaagueeqama dianee. ¹⁹ Diee vainna Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaa puaisa utuee i yaata utiraivau vai kua yoketaivaa nnaasu rikiee varianee. Vaidi vooya hama ngiari yaata utiraivau vai kua yoketaiyauvaa rikieerama kiada iya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa vaa pikiada eeyaara haruruavai. ²⁰ Vaidiivaitana iyakidiri diaivaitana nnutuuvaitana Huminaiya Aresadereeya na Sataangaa mmi kiee pikiauko ivaitana yaagueeqama utivai. Ivaitana Anutuuqaara kua maisa kiaa aataruuvaa pikiaateeraivaara na ivaitana pikiauko Sataango ivaitana utivai.

2

Ngia Anutuuqaara nuunaira suaivaki ataama iikiatee

¹ Itaama vainai na aa tauranaa kua aavaa yaagueeqama ngii giaa ngii minai rikiatee. Mmuakiaa gionna kiaapuuyara ngia yaaku varada Anutuuqaata kua tida iyara inna yaparaida iyara yoketaayavee kiatee. ² Kieeta vaidiiyaraata mmuakiaa vaidi ti haitaturaiyaraatama yaaku varaatee. Ta mmuakiaaya ausa nuufaivaa varada tirooma varida Anutuuqaara yaata utida mmuakiaa mmooriivaa safuuma iikiaaraivaara ti kieetaiyara yaaku varaatee. ³ Ta iyara yaaku varaunnaivo inna yoketaa aataruvai. Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapavoono ta itaama iikiaunnaivaa taikio inna yoketaunoo. ⁴ Ivo mmuakiaa gionna kiaapuuya inna kua kutaivaa arinaima rikiakio iya vitoo yoketaivau

yapaanaraivaara inna yoketaainoo. ⁵ Kua kutaa kuaivo ataama vainoo. Mmuaa Anutuuqo nnaasu varinoo. Tammaaki dii vaidiivo gioonna kiaapuuya kuaivaa Anutuuqaa kiaa mmioo inna kuaivaa iya kiaa mmira mmuaavoono inna Yisuu Kirisiivavee. ⁶ Ivo hama ariiyara yaata utirainno mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvo iya yeena rau kuaivaa roosiima utuuvaa rukuasaanaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau putiravai. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanara aataru-uvo kooyaa vakiaiveera ivo suai mmataama kioovaki Yisuuva putiravai. ⁷ Na Anutuuqaa kuaivaa varee nuaina gioonna kiaapuuya kiaa mmnaraivaara Anutuuqo ni mmataama kieeravai. Na ngiari voopinnaiya ari kua kutaivaata innara kutaavaivee tiraivaatama iya kiaa mmnaraivaara ni mmataama kieeravai. Hama na ivaara unnakua kiaunoo. Na kua kutaavai kiaunoo.

⁸ Itaama vaikiai vaidiyya mmuakiaa yoosinnaiyauvaki yaaku varaaraivaara ni yoketaainoo. Vaidi Anutuuqaa mmooriivaara yaata utiraiya hama ausa nnannateera hama buaaru tirama kiada yoketaa tuanaaya varida yaaku varaaraivaara ni yoketaainoo.

⁹ Gionnaiya ngiari uyira rairaiyauvaa hama koonnama uyida raida varirama kiada safuuma uyida tirooma variaaraivaara ni yoketaainoo. Iya hama ngiari kieeta yaasiiyauvaa fiyyama kiada hama mmannaammannai mminnaiyauvaata sikau seeta roosii yoketaiyauvaatama rutaku kiada kaayau sikau kiada varaa uyira rairaiyauvaa hama iyauvaa uyida variaaraivaara ni yoketaainoo. ¹⁰ Hama iya itaama iiraida gionnaiya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta ausa hanigiaunnayavee, kiaa kiada mmoori yoketaivaa iikiaaneema iya mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara ni yoketaainoo. ¹¹ Gionnaiya kuaivaa rikiaada kua seemuaa adida variaya inna iya yoketaayavee. ¹² Gionnaiya Anutuuqaa kuaivaa vaidiyya kiaa mmida iyara diaaraivaara na ooqoo kiaunoo. Gionnaiya kua seemuaa varida kuaivaa nnaasu rikiaatee. ¹³ Nnaaru Anutuuqo Ataamaa tauraa iima kioo nnaagiai Evaanna iima kioovaara na itaa kua kiaunoo. ¹⁴ Hama Ataamo Sataangaa unnakuaivaa rikieeravai. Gionnaivoono ivaa rikioo Anutuuqaa aataruuvaa hatokeeravai. ¹⁵ Fai gionnaiya nnaakaraiya mmatada varida iya mmannammanna Yisuunnara kutaavaivee tida ngiari seenaiyara mmuduuya rida tirooma yoketaa tuanaaya varikio Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

3

Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivaa variraivo ataama vaivai

¹ Aa kua aavo kua kutaavai. Fai vaidi voovoono vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura mmooriivaara inna yoketaikio too varaanaree kiaa ivo mmoori yoketaivaa varaanara iivai. ² Itaama haitatuura vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunno tuqinnama yaata utuoo ari seenaiya tasipama yoketaama varioo nnauvaata yeennaivaatama vo yoosinnaivakidiri ngiayia mmioo Anutuuqaa kuaivaa gioonna kiaapuuya tuqinnama kiaa mmira vaidivai varinaravai. ³ Ivo hama kapikarai nnooriivaa nnoo kumimakama varioo hama gioonna kiaapuuya rupertirama kioo tirooma varioo hama buaaru tioo hama sikauvaara pinaama mmuduuya rinaravai. ⁴ Ivo ari tasipama mmuaa nnauvaki variayara tuqinnama dioo vainno ari nnaakaraiyara haitatuunai rikiaada iya inna kuaivaa rikiaada iida mmuakiaa suai innara yoketaakiaaravai. ⁵ Fai vaidi voovoono ari nnaata nnaakaraiyara hama tuqinnama dioo vainno fai dataama kioo ivo Anutuuqaa gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyara tuqinnama haitatuunarannee? Hama yopeemavee. ⁶ Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuura vaidiivo ivo vaa tauraa ausa hanigia kioo yaagueeqama vari vaidivai varivai. Fai ivo ariiyara mannaka tioo mmannammanna itaama roo vioo vioo harurino too Anutuuqo Sataangaa irisai maisaivaa mmuneema sa inna mmiaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai. ⁷ Gioonna kiaapu hama ausa hanigaiyaano innara yoketaavaivee kiaa vaidivai varivai. Sa ivo Sataangaa kuaivo kobeevaa roosiima vaivaa rikioo haruruo mmamma maisaivaa varaiveeraivaara ivo itaama yaagueeqama vari vaidivai varivai.

*Ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama**mmoori iira vaidiiya variraivo ataama vaivai*

⁸ Vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori iira vaidiiya fai mmuaikaraama yoketaama varida hama airi kua airi kua tiraida mmuaa kuavai nnaasu tida hama kaayau kapikarai nnooriivaa nneeda hama ngiariiyara nnaasu yaata utida unnakua kua sikaayauvaa varaaravai. ⁹ Anutuuqaara kutaavaivee kua mmayaayaivo tauraa hataumaki vaivo aanna makee kooyaa vaivaa iya puaisa utida varida rikiakio iya yaata utiraiyauvaki yoketaavai nnaasu vainaravai. ¹⁰ Tauraa iya variraivaara iida taatee. Iida teekiai aikiooma varikiai ngia ee-oo tikiai iya haitatuura vaidiivaa tasipama mmoori varaatee. ¹¹ Iya nnaataiya mmuaikaraama yoketaama variaani ngiari seenaiya iyara kiaanoo: Inna kua rikiaa gioonayavee, kiaavai. Iya hama ngiari seenaiyara maisa kua maisa kuaiyauvaa tida varida murumuru tiraida tirooma varida ngiari mmamma iira aataruuvo iya iikiatairaivaara tuqinnama haitatuuda varida mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa hama unnakua kua iikiaaravai. ¹² Vaidi vaa ausa hanigieeraiyara haitatuuraivaa tasipama mmoori varaa vaidiiya fai mmuaavai mmuaavai mmuaa nnaatavai varada ngiari nnaakaraiyaraatama iya tasipama mmuaa nnauvaki variayaraatama tuqinnama haitatuukiaaravai. ¹³ Itaa kua vaidiiya ngiari mmooriyauvaa yoketaama varakiai fai gioonna kiaapuuya teeda iyara yoketaayavee kiaaravai. Iya itaama mmooriivaa iida Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kua aataruuvaara iya yaagueeqama gioonna kiaapuuya kua mmiaaravai.

Anutuuqaa kua voovai oyaivo hatauma vaivaa ta rikiaunnani vooya hama rikiaavai

¹⁴ Na kiisa suai aisi viee i taanara iina variee aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. ¹⁵ Fai na hama akiiraama aisi vinai aa yanaa aavaudiri a tee Anutuuqaa raunna mmaapuuya datadataama variaaraivaara arinaima tee rikiaannaravai. Anutuuqo tupatupaa variraivaa raunna mmaapuuya vaa ausa hanigia kiada innara kutaavaivee kiaiya variaano. Iya inna kua kutaivaa rikiaiya nnau kuabai tuunnaiyauvaa roosiima yaagueeqama dida vakiaavo inna kua kutaivo hirira roosiima iyayaa vainoo. ¹⁶ Anutuuqaa kua voovai oyaivo hataumaki pinaavai vainoo. Fai vaidi voovono hama yopeema ii kua ivaa hatokaannaravai. Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo.

Ivo vaidi mmatayaiya mmammaivaa varoo
 safuuma varuuvaara
 Mmannasa Yoketaivoono
 gioonna kiaapuuya vitauduu
 aangeraiya inna tooduu
 vaidiiya inna kua mmayaayaivaa
 mmuakiaa mmatavau varuuya kua mmuduu
 iya innara kutaavaivee tuduu
 Anutuuqo inna vitoo ngiau aapu yapeeravaivee.

4

Unnakua vaidiiya iikiaara kuavai

¹ Mmannasa Yoketaivo kooyaa tinoo: Fai suai nnaagjai vaidi vooya Yisuunnara kutaavaivee tiraivaa pikiada unnakua tira mmagia maisaiyakidiri nnii kuaiyauvaa rikiada iida iya kua aataruuvangiataama kuaaravaivee, tiivai. ² Ii aataru iyauvaa unnakua vaidiiya mmanna kuaiyauvo korookiai kiaavai. Vaa iya yaata utiraivo kuminaikiai hameeta ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiaavai. ³ Ii vaidi iya gioonna kiaapuuya kua mmida kiaanoo: Sa nnaata vaati varaatee. Yeenna vooyauvai sa nnaatee, kiaavai. Gioonna kiaapuuya vaa kua kutaivaa rikiada Yisuunnara kutaavaivee kiaiya ii yeenna iyauvaara Anutuuqaara yoketaavee kua kiada nnaateeraivaara Anutuuqo ii yeenna iyauvaa iiravai. ⁴ Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaa Anutuuqo uuyauvo yoketaayauvaivee. Sa vo yeenna fayai voovaara haipavee kiatee. Mmuakiaa yeenna fayaiyauvaara yaaku varada yoketaavee kua kiada varada nnaarayauvaivee. ⁵ Ngia itaama yaaku varada

Anutuuqaa kuaivaara yaata utida yoketaavee kiaivaara Anutuuqo iyauvaara inna aikioo yoketaayauvaivee tiivai.

Timotiiva Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai variravai

⁶ Fai a ii kua iyauvaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiee fai a Yisuu Kirisiinna mmoori vareera ngiaammuuu yoketaavai varinaravai. Fai a itaama variee Yisuunnara kutaavaivee tira kuaivaa mmannammanna yeenna nneerayaama nnee nnee aataru yoke-taivau vaa a kuannaivau mmannammanna kuanaraivo fai kooyaa vainaravai. ⁷ Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara tiraida sabi kuaiyauvaata uriiyauvaatama kaiyauvaa sa iyauvaa rikiaanee. Anutuuqaa aataru yoketaivau nuainna arinaima taanaraivaara iin-nanna tee ivau yaagueeqama varianee. ⁸ Vaidi voovoono ari mmammaivo yaagueeqama vakiaiveera vo mmoori vo mmooriivaa varaivo inna ivo kiisama yoketaivai. Ivo Anu-tuuqaa aataru yoketaivau yaagueeqama variivo inna ivo pinaama yoketaivai. Anutuuqo aanna ivo variivaa tuqinnoo yapooma ivo varinarivaatama tuqinnaanaraivaara inna ivo pinaama yoketaivai. ⁹ Ii kua ivo kua kutaa kuavai vaivai. Ta ivaa rikiaada varada ivaara kutaavaivee kiaaraivo inna yoketaavai. ¹⁰ Anutuuqo tupatupaa variivoonoo mmuakiaa gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaree kiaa tiivoonoo gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kaiya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ta innara kutaavaivee tida innara faannaida variaunnaivaara ta yaagueeqama kiada mmoori varada variaunnaano.

¹¹ Ii kua iyauvaa iikiateera yaagueeqama kiee kua tiee gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. ¹² A ngiaammuuu karaasavai variannaivaara sa gioonna kiaapuuya aiyara maisavaivee kiateeraivaara ataama iikiane. Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kaiya aataru yoketaivaa iya vitaakiane. A kua kiannaivaata a iikiannaivaatama a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaata Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaatama yoketaama iinna variee hama sabi nuaira aataruuvaa yaata utuee iikiannaivaatama iya vitainai fai iya i nnunneepaneema iikiaravai. ¹³ Anutuuqaa kua fafaarivaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu diitee iya rikiaateera yaaruee ivaa iya kiaa mmiee oyaivaa kiaa kookiee kiane. Mmannammanna itaama nnaasu variee iinanai na nnaagiai aisi kuanaravai. ¹⁴ Mmanasa Yoketaivo kati i mmuu yaagueeqaivaa a varee mmoori-ivaa mmannammanna iikiane. Ii yaagueeqa ivaara forofetaiya kua tuduu vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiia ngiari yaakuuyauvaa iyyaa utuu suaivaki a vareeravai. ¹⁵ Ii na i kiaa i mmiau kua iyauvaara nnaasu yaata utuee mmooriivaa mmannammanna iikiane. A varia ree viee viee yaataranai mmuakiaa gioonna kiaapuuya taateeraivaara itaama iikiane. ¹⁶ Aiyara tuqinnama haitatuuma tee kuaivaa a gioonna kiaapuuya kiaa mmiannaivaara tuqinnama yaata utuane. Ii mmoori yoketaa iyauvaa mmannammanna iikiane. Fai a aikiooma iino fai Anutuuqo i vitoo yoketaivau i yapoo a kianna kuaivaa rikiaiyaatama vitoo yoketaivau yapaanaravaivee.

5

Gioonna kiaapu Yisuunnara kutaavaivee kaiyara

eenoo ataama iikiane.

¹ Sa vaidi yokovaiyaata yaagueeqama kiee kua kiane. A ai koonna tuanaivaata yamaa kua kiannaneema iyaatama yamaa kua kiane. Vaidi karaasaiyara ni gata vayaiyavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. ² Gioonna vaa yokovaakiaiyara ni noovainnavee kiaa iyaata yamaa kua kiane. Gioonna karaasaiyara ni nunna nayaayavee kiaa iyaatama yamaa kua kiane. Sa sabi aataruuvaa isareera kuaivaa tasipama kiee iyaata kiane.

³ Gioonna muaadaiya hama seenaataiyara tuqinnaanee. ⁴ Fai gioonna muaadaivaa nnaakaraiya varida iyaata inna nneediiaatama tauraa Anutuuqaa aataruuvaugiataama ngiari kaanaara tuqinnaatee. Iya itaida ngiari kaano kooyaata ngiari taato nnaakukiaiya iyara uu mmooriivaa irisaivaa iikiaravai. Anutuuqo ivaara iya teeno inna yoketainar-avai. ⁵ Gioonna muaada tuanaivo hama inna seena innara tuqinneeraataivoonoo tinoo: Anutuuqo ni tuqinnaanaravee, kiaa kioo mmannammanna yaaku varoo heenagieena

ikiannagisanna inna yaparainno tinoo: Anutuuqo, ni tasipama varianee, tiivai. ⁶ Gioonna muaadaivo mmamma iira aataruuvaara nnaasu yaata utuoo iivo inna variivo putiraivaa roosiima varivai. ⁷ Gioonna kiaapuuya sa muaada gioonnaiyara maisavee kiateeraivaara ii kua ivaa yaagueeqama iyaata ngiari seenaiyaatama kiaa mmianee. ⁸ Gioonna kiaapu voovono hama ari mmuaa kiauyaraata ari seena nnunna nnayaa kata vayaa kaano kooyaraatama tuqinnaanaraivo vaa ivo Yisuunnara kutaavaivee tii aataruuvaa pikioo hama ausa hanigieeraiya maisama varira aataruuvaa yaatara kioo maisa tuanaavai varivai.

⁹ Ausa hanigieeraiya muaada gioonnaiya tuqinnaateeraivaara iya nnutuuyauvaa yanaivau raanee. Yokovaa gioonna muaadaivaa nuanuuvo taaravooma vaidi yuku yaaku taika kiaikio (60) varii gioonnaivo mmuaa vaativai nnaasu varaikio putiivaa nnutuuvaa raanee. ¹⁰ Ii gioonna ivaara gioonna kiaapuuya kiaanoo: Ivo mmoori yoketaivaa iivaivee, kiaivo vaa ivo ari nnaakaraiyara tuqinnama haitatuukiai iya yoketaama variaavai. Ivo ngiari vooipinnaiya ngiaavo ari nnauvakira iya maavee kiaa kioo iya tuqinnoo aduoo varioo Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara tuqinnoo gioonna kiaapu mmuaararavaa varaiyara tuqinnoo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa mmannammanna iivai. Ii gioonna itaama iikiaa iya nnutuudaa raanee.

¹¹ Sa gioonna karaasa muaadaya variaya nnutuuyauvaa raanee. Iya vaati varaatainai fai iya Yisuu Kirisiinna mmooka hanigia mmida vaatiiya varaaravai. ¹² Ivaara iya tauraa Yisuunnaata kua yeena rau kioo kuaivaa hatokakio fai koonnainaravai. ¹³ Iya mmoori vareeraivaara iya pirisaikiai kati varida mmuakiaa nnauyauvaki reeri te reeri teema rada nookiaavai. Hama mmoori vareera kati varira aataruuvaa yaatareera maisai aataru voovaata iya iikiaavai. Iya maisa kuaivaa ngiari seenaiyara murumuru tida vooya kuaiyauvaa mmuararama rada tida varida sabi kuaiyauvaa iya hama kua kiataama kiadaata kua kiaavai. ¹⁴ Itaama vainai gioonna karaasa muaadaya variaya vaatiiya varada nnaakaraiya mmatada ngiari nnauyauvaa tuqinnaaraivaara ni yoketaivoo. Fai iya itaikio ta vaa ausa hanigieeraiya hama ti nnammutuuiya tiyara maisa kua kiaraa aataruuvootainaravai. ¹⁵ Gioonna muaada vooya vaa ausa hanigia kiada variaa aataruuvaa pikiada Sataangaa aataruuvau kuaivaara na itaa kua kiaanoo. ¹⁶ Gioonna voovono Yisuunnara kutaavaivee tiivono ari mmuaa kiauyakidiri muaadaya varikio ivoono iyara tuqinnaivee. Fai ivo itaama iinai gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaiya ii gioonna muaada iya tuqinnaaraivaara hama yaata utuaaravai. Iyaano gioonna muaada hama seenaataiyara tuqinnaateeraivaara na itaa kua kiaanoo.

¹⁷ Vaa ausa hanigiaiya kieeta vaidiiva yoketaama gioonna kiaapuuyara haitatuuki-aiyara yaata utida sikauyauvaa ngia makemakee iya mmiaiyauvaa kava vooneetu mmuaikaraama iya mmiaaraivaara yaata utuatee. Iyakidiri vaidi vooya Anutuuqaa kuaivaa kiaa kookieema kiada kiaa mmiraivaara mmoori yaagueeqama varaiyara tuqinnama yaata utida itaama iikiaaraivaara yaata utuatee. ¹⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno puara burimakauvo mmoori irisavaa yeenna nnaiveeraivaara tioo tinoo: Puara burimakauvo yeenna vuitaiyauvaa mmataivau hatoka kiaavo vaiyauvaa yukuaadiri raa raudodoono too uruuyauvo rusitioo mmataivau vaino too nneenai sa inna avaiavau yeena rammuanee. Pikino nnaivee, tikio rikioo vo kua voovono tinoo: Vaidiivo mmoori varavaa irisaiyauvo vaiyauvaa inna mmikio varaivee. Kua fafaaraivo itaa kua tiivai. ¹⁹ Fai vaidi mmuaa voovono vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiivaaki kua pinaivaa yapanai sa inna kuaivaa rikiaanee. Fai vaidi taaravaitanannee vara taaravoomaano kua pinaivaa innaki yapakiai inna aikioo iya kuaivaa rikiaanee. ²⁰ Vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiiva fai mminnamminnaa maisavaa mmannammanna varakiai yaagueeqama mmuakiaa gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kooyaa ivaara iya kianee. Tinai rikiada ivaara gioonna kiaapuuyaataama rikiada aatuukiateeraivaara itaama kooyaa iya kianee.

²¹ Anutuuqaa avuuvaunnaatama Yisuu Kirisiinna avuuvaunnaata aangeraa Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kaiya avuuyauvunuaatama na yaagueeqama i kiaa i mmiee kiaanoo: Ii kua ivaa na i kiaa i mmiauvaa rikiee iikianee. Inna variee sa vo vaidivaara

maisavee tiee voovaara yoketaavee kianee. Mmuakiaa mmoori a iikiannaivaa sa mmuaavaara nnaasu yaata utuee iikiane, kiaunoo. ²² Anutuuqaa mmoori varaiveera kiaa sa akiiraama ai yaakuuvaitana vaidi voovaayaa yapa kiee inna mmataakiane. Ari vo vaidivoono mminnamminnaa maisa varaivaa sa eetama varaanee. Yoketaama nnaasu varinaraivaara mmoori varaanee.

²³ Sa nnooriivaa nnaasu nnaanee. A makemakee i nniitaraivaara tiee kiisama vuaina suuyaivaa nneeno i ausaivo yoketaakiaivee.

²⁴ Hama Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nnikio vaa tauraa gionna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo kooyaa vainoo. Gionna kiaapu vooya mminnamminnaa maisaiyauvo fai nnaagiai nnaasu kooyaa vainaravai. ²⁵ Mmuakaraama gionna kiaapu vooya mmoori yoketaiyauvaa iikiai yauvo kooyaa vainoo. Vooya mmoori yoketaiyauvaa haumaki iikiai yauvo fai hama yopeema haumaki vainaravai. Fai kooyaa vainaravaivee.

6

¹ Gionna kiaapu sikaunnaadiri yookaama kiaani mmoori vareera mmuakiaaya ngii haitatuurayara kua yoketaivaa tida iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaateeraivaara yaata utida mmooriyauvaa iikiatee. Gionna kiaapuuya Anutuuqaa nnutuuvaaata inna kuaivaaraatama sa maisa kua kiateeraivaara itaama iikiatee. ² Ngii haitatuurayara vaa ausa hanigaiyara yaata utuatee. Ngia mmoori vareera gionna kiaapuuyaata ngii haitatuurayaraatama vaa Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada mmuaakaraama variaivaara sa iya kuaivaara haunninniikiatee. Iya hama Yisuunnara kutaavaivee tira suaivaki ngia kiisama mmoori yoketaivaa iyara iikiaavai. Aanna makee ngia pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee. Anutuuqo iyara mmuduuya ruaikiai iya vaa Yisuunnara kutaavaivee kiayara ngia mmooriivaa iikiaivaara pinaama mmoori yoketaivaa iyara iikiatee.

Pauruuso unnakua kuaivaa kiaa mmira

vaidiyaraata yoketaa mminnaa

tuanaiyauvaaraatama tiravai

A ii na kiau kua iyauvaa gionna kiaapuuya tuqinnama kiee kiaa kookieema kiee variee iya vita vitaakiane. ³ Vaidi voovoona ari vo kuavai gionna kiaapuuya kiaa mmioo hama ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua kutaivaata Anutuuqaa aataru yoketaivaatama iya kiaa mmiivo ⁴⁻⁵ ariyara pinaama mannaka tioo hama kua voovai arinaima rikiavai. Inna yaata tinniivo koonnama vaivaara ivo kuaivaa oyaivaara tuoo varioo inna kiatakiatainno nnaasu varikio rapiraivootama innaki yaagueeqama vaivai. Ivo itaama iikiai rikiada vooyaata ivakidiri ngiari yaatara ngiari yaatarakiaivaara iya nnannataikiai varida ngiariiki ngiariiki yaagueeqa kuaivaa tida varida ngiariiyara ngiariiyara kua maisa tida ngiari seenaiyara maisama yaata utuaavai. Iya ngiari tinniiyauvunudiri yaata utida kiaanoo: Ta Anutuuqaa aataruuvau vida kaayau sikau hoonaiyauvaa varaaravee, kiaavai.

⁶ Mo fai gionna kiaapu voovoona innasi vai mminnaiyauvaara aikioovaivee kiaa kioo Anutuuqaa aataruuvaa yaata utuoo ivaa iinno fai yoketaama ari vookaraama varinaravai. ⁷ Ti kaanokiaiya ti mmatoo suaivaki hama mminnamminnaiyauvaa tasipama ti mmateeravai. Ti putira suaivaki hama ta mminnamminnaiyauvaa tasipama varada kuaaravai. ⁸ Ivaaraida mo fai ta aikiooma yeenna nneeda ti mmammaiyauvunu aikiooma uyira rairaiyauvaa yapada fai ta tiisi vai mminnaiyauvaara inna aikioovaivee kiaravai. ⁹ Vaidi vooya kaayauma mmatayaa diaa mminnamminnaiyauvaara iya mmuduuya rida ivaara nnaasu yaata utuaavo iya haruriravai iya mmookaivaki vaikiainnaata iya mminnamminna itaida variaano. Iya itaa kiaa aataruuyauvo kobeevaki fayavai haanara iivaa roosiima iya mmamma iira aataru maisamaisaiyauvaa iya varaata varaataikiai iya yaata duunaiya iirayaama iikiaavai. Ii aataru iyauvoona iya puaisa utikiai maisama varida putuaavai. ¹⁰ Mminnamminnaa maisaiyauvaa vareeraivaa oyaivoonno sikau vareeraivaara mmuduuya riravovee. Vaidi vooya sikauyauvaara ngiari ausaiyauvo

diitoo iya varaataududuu Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvaa vaa pikiada irisaivaa kaayau iya ausa mmuaararooroo vareeravai.

Pauruuso Timotiiva ataama variaiveeraivaara inna kiaa mmiravai

¹¹ A Anutuuqaa vaidi tuanaikua eenoo iya iikiaa maisa mmooriiyauvaa mmooka hanigia mmianee. Anutuuqo variivaugiataama safuuma variee innara kutaavaivee tiee i seenaiyara mmuduuya ruee mmuaararavai aisi vainainnaata inna aataruuvau yaagueeqararama kiese variee tirooma varinaraivaara yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹² Vaidiia isareeraivaara ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaneema a Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiannaivaara Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqararama kiese iikianee. Iinnanna irisaivaa tupatupaa variraivaa aiyara varaanee. A gionna kiaapu kaayauya avuuyauvunu vaa na ausa hanigiauvaivee tira suaivaki tupatupaa variraivaa varaaneeraivaara Anutuuqo aiyara maavee tiravai. ¹³ Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa variraiyauvaa mmiraivaa avuuvaunnaata Yisuu Kirisiiva kieeta vaidi Podii Piratuusaasi vioo ari kuaiyauvaa safuuma inna kiaa mmiraivaa avuuvaunnaatama na yaagueeqama aiyara ataa kua kiaunoo: ¹⁴ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaara faannainna variee na i kiaa i mmiau kuaivaa rikiee iinna mmannammanna yoketaama variee sa mminnamminnaa maisaivaa varaanee, kiaunoo. ¹⁵ Anutuuqo ari mmataama kioo suaivau ari Mmaapuuvaa kooyaa ti vitainaravai. Anutuuqo nnaasu ti kieeta yoketaavai varioo mmuakiaa kieetaiyara kieeta tuanaavai varivai. Ivo ti Udaangavai varioo mmuakiaa udaangaiyara Udaanga tuanaavai varivai. ¹⁶ Ivo nnaasu hama putirainno mmeekia ari vookaravai varikia hama gionna kiaapuuya yopeema ivaki kuaavai. Hama gionna kiaapu voovono inna taivai. Fai hama yopeema gionna kiaapu voovono inna taanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapuuvaki vaino inna yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vaikiaivee. Kua kutaa.

¹⁷ Gionna kiaapuuya mmatayaa diaa mminnaiyauvo kaayau iya suvuiya yaagueeqama kiese kiaa mmiee kianee: Sa ngiingiiyara mannaka tida sikau hoona taikaa-naraiyauvaara yaata utuatee. Iyauvaa varada mmata aavau yoketaama variaaraivaara sa ivaara faannaida variatee. Anutuuqo ngii tasipanai yoketaama variaaraivaara nnaasu faannaida variatee. Ta yoketaama sirigaida variateeraivaara ivoono mmuakiaa mminnaiyauvaa kati ti mmivaivee, ¹⁸ kiaa kiese vo kuavai iya kiaa mmiee kianee: Mmoori yoketaivaa iikiatee. Iikio yoketaama iira aataruuvo ngii suvuainai mminnaiyauvaa ngii seenaiyaatama mmiaaraivaara teerida variatee. Iya itaa kua kiaa mmiee kianee. ¹⁹ Fai iya itaama iida iya yoketaama iira aataruuvaa irisai yoketaivaa ngiariini yapakiokio mmannammanna yaagueeqama vainanai yapooma iya variaaravakiaatama mmannammanna itaavai vainaravai. Iya varira tuanaivaa fai varaaraivaara fai iya itaama iikiaaravai.

²⁰ Timotii-o, mmuakiaa kua mmoori aataruuvaa Anutuuqo i mmiivaa tuqinnama haitatuumaa taa kiese iikianee. Gionna kiaapu vooya ngiariiyara unnakua tida kiaanoo: Ta mmuakiaa kuavai rikiaunnavaivee, kiaa kiada ivaara ngiariiki ngiariiki kua tida sabi kua tida varida maisa kua maisa kua tida varida kiaavai. Sa iya kuaivaa rikieerama kiese mmooka hanigia iya mmianee. ²¹ Iya kiaanoo: Vaa ta aikiooma rikiaunnavaivee, kiaa kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira aataruuvaa fanniikiaavai.

Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa Timotiinnani reeravai

Pauruusoono aa nnaagiai yanaa aavaa kava Timotiinnani roo tinni yoketaa vooyauvai inna kiasa mmimo ivaugiataama safuuma iikiaiveeraivaara innani reeravai. Pauruuso Timotiinna kooyaa kiasa mmimo too ivo mmannammanna yaagueeqama kioo mmoori yoketaivaa iikiaiveeraivaara Pauruuso yamayamaa kuaiyauvaa innani fafaara reeravai. Ivo roo yamayamaa kuaiyauvaa Timotiinna tino too ivo mmannammanna Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaa sirigama kioo iikiaiveeraivaara tiravai. Timotiiva yaagueeqama kioo ari vitaira mmooriivaa puaisa utuoo mmayaaya yoketaivaa gionna kiaapuuya kiasa mmioo Nnaaruaa Kua Kiaa Yeena Rau Kioo kuaivaatama iya kiasa mmioo yoketaa vitairavai variaiveeraivaara Pauruuso yamamaa kuaivaa innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Anutuuqoono ari yaata uti-ivaugiataama ni mmataama kiaikiai na Yisuu Kirisiinna kuaivaa varee nuaira aposoroo vaidivai variauvai. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta tupatupaa variraivaa varaara kuaivaa vaa nnaaru Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaa kiasa kookieenaraivaara ni mmataama kieeravai.

² Ni maapu Timotii-o, na aiyara mmuduuya ruauvaara aini aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati aiyara yoketaama yaata utida aiyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pauruuso Timotiinnara yamaa kua kiasa kioo

innara yoketaavee tiravai

³ Ni daato nnaakukiaiya Anutuuqaa mmooriivaa safuuma uuneema neeta itaama nnaasu iikiaunoo. Na yaata utuauko hama nini yaata utiraivo na koonnakaannama varira aataruuvaara ni giaa ni mii voovootainoo. Na kati yoketaama variee Anutuuqaa mmooriivaa varaunoo. Na yaaku vareera suaivaki na makemakee aiyara yaata utuee Anutuuqaata aiyara yoketaavee kiaunoo. ⁴ A niyara ratoonnaivaara na yaata utuee sirigairaiivo ni suvuakuaiveeraivaara na heenaivaata ikiannaivaatama i taanaree kiasa iikiaunoo. ⁵ A Yisuunnara kutaavaivee kiasa kiese hama mmanna kuasiivoono koroovaara na homo rikiee vakiaunoo. Tauraa i taatova Roqisoovaata i kaano Yunikiivaatama Yisuunnara mmuaakaraama kutaavaivee tuuvaara na homo rikiee vakiaunoo. A ivaitana roosiima kutaavaivee kiannaivaara vaa na tee rikiauvai. ⁶ Ivaara na kava i kiasa i mmiaunoo. Na ni yaakuuvaitana aiyaa yapa kiasa suaivaki Anutuuqo kati i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane. ⁷ Anutuuqo ti mmuu Mmannaasa Yoketaivoono ti tasipaikiai ta hama aatuurama kiada Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama iikiaunnvai. Anutuuqaa Mmannaasaivoono yaagueeqaivaata mmuduuya riraivaatama titiyara tuqinnama haitatuura aataruuvaatama ti mmikio ti suvuavai. Ivaara Anutuuqo i mmuu yaagueeqaivaa varee mmannammanna mmooriivaa iikiane.

⁸ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara kua kiasa kookieenee kiasa sa mmamma maisakiane. Innara na oovi nnauvaki variauvaara sa niyara mmamma maisakiane. Anutuuqo ari yaagueeqaivaa i mminai tee a mmayaaya yoketaivaa kiasa kookieenai mmamma mmuaararavaa i mmiaaravara sa yaata utuane. ⁹ Hama ta titi mmooriivaa iikiaannaivaudiri Anutuuqo ari gionna kiaapu yoketaa tuanaaya variaaravara ti maavee tioo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Hameetavee. Anutuuqo ariinoo tiyara kati inna iikiataivaa iinno tiyara yoketaama yaata utuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo Yisuu Kirisiiva tiyara iinaraivaara ivo teerairavai. ¹⁰ Aanna makee Anutuuqo tiyara teeraira aataruuvo kooyaa vainoo. Vaa Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaa-narivoono kooyaa tiiravai. Ta yapooma putu taikaara aataruuva vaa Yisuu Kirisiivaano

yaatarooduu taikeeravai. Ivo mmayaaya yoketaivo kooyaa vaivaudiri tupatupaa varira aataruuvaa kooyaa ti vitairavai.

¹¹ Na mmayaaya yoketaivaa varee nuaina gionna kiaapuuya kiasa mmiee kiasa kookieena vitaakiaiveeraivaara Anutuuqo ni mmataama kieeravai. ¹² Ivaara aa na oovi nnau aavaki variee mmuaararavaa varaunoo. Hama na ivaara mmamma maisakiaunoo. Na innara kutaavaivee tira vaidiivaa vaa na tauvaara hama ni mmamma maisainoo. Ivo ni muu kua mmoori aataruuvaa ivo aikiooma haitatuunaraivaara vaa na tee rikiauvai. Ivo haitatuunono Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivo nnino mmannammanna haitatuunaravai. Ivaara na yaagueeqama kiaunoo: Fai ivo iinaravaivee, kiauvai. ¹³ Kua kutaivaa na i kiasa i mmuuvaa puaisa utuee a ivaudiri iikianeera na i kiasa i mmuuvaa iikiane. Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara ta innara kutaavaivee tiraivaata innara mmuduuya riraivaatama a mmannammanna iikiane. ¹⁴ Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiyauvaki variivoono yaagueeqaivaa i mminai kua kutaivaa Anutuuqo i kiasa i mmiivaa puaisa utuane.

¹⁵ Vaa a rikiaannavai. Mmuakiasa gionna kiaapuuya Asiaa mmataivau varuuya ni ooqoo tiravai. Iyakidiri vaidiivaitana nnutuuvaitana Pikereeya Heremokiniyaatama niyara ooqoo tiravai. ¹⁶ Kii Udaanga Anutuuqo Onesiporoonna seenaiyara boo kiaivee. Onesiporoova kaayauneetu numa niita yamaa kua yamaa kua tuuvaara na itaa kua kiaunoo. Na oovi nnauvaki variaivaara ivo hama mmamma maisairavai. ¹⁷ Hama mmamma maisairama kioo ivo yoosinna Roomaivaki ngioo niyara mmannammanna buainnonno ni teeravai. ¹⁸ Ivo mmuakiasa mmooriyyauvaa niyara Epesiisaivaki uuvaa vaa a rikiaannavai. Ivo mmuakiasa mmoori uuvaara na kiaunoo: Udaanga Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparaira suaivaki innara boo kiaivee. Na itaa kua kiaunoo.

2

A Yisuu Kirisiinna rapira vaidi yaagueeqakua varianee

¹ Ni maapu-o, Yisuu Kirisiiva tiiki variivaara Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utivai. Ivo itaama kati aiyara yoketaama yaata utiivaugiataama yaagueeqama varianee.

² Na kaayau gionna kiaapuuya avuuyauvunu kiasa mmiaa kuaivaa a rikioovaa varee vaidi vooya a teenai hama pikieeraida yaagueeqama variaya kiasa mminai iyaata ari vo gionna kiaapuuya kiasa mmida vitaakiatee.

³ Rapira ngiaammuauya ngiari kieetaivaa avaivaa rikiada rapiraivaara yaagueeqaida mmuaararavaa varadaata yaagueeqama mmannammanna iikiaivaa roosiima eenoo Yisuu Kirisiinna mmooriivaa yaagueeqama iikiane. ⁴ Rapira vaidiivo rapiraivaki vioo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. Ari kieetaivo rapiraivaara inna mmataama kioovoono innara yoketaavee tinarivaara ivo hama hanigia tauraa varioo ari ii mmooriivaara yaata utivai. ⁵ Vaidiiva seenada ngiari yaatara ngiari yaataraivaara ngiari kieetaivo iya kiasa mmii aataruuyauvaa rikiada safuuma ii voovoono seeneeravaa yaatara kioo irisavavaa varaanaravai. Fai hama ivo ari kieetaivo tii kuaiyauvunugiataama iinno fai hama irisavavaa varaanaravai. ⁶ Vaidi yeenna mmooriivaa varaivoono yaagueeqama mmooriivaa iinono kaanaivo vaino ivo vaa yaagueeqama mmoori varaivaara fai tauraa kaanaivaa nnaanaravai. ⁷ Na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane. Udaanga Yisuuva i tasipanai a mmuakiasa kuayauvai oyaiyauvaa arinaima rikiaanaraivaara na itaa kua kiauyauvaara yaata utuane.

⁸ Yisuu Kirisiinnara yaata utuane. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoo hara kioo varioo putuduu Anutuuqo tuduu rikioo putuuvakidiri diiteeravai. Ii kua ivo mmayaaya yoketaavai vaivaa na makemakee gionna kiaapuuya kiasa mmiauvai. ⁹ Na mmayaaya yoketaivaa iya kiasa mmiauvaara na mmamma mmuaararavaa varauvai. Vaidiivo kaayau mmoori maisaiyauvaa iiraivaa roosiima vaidiiva yeenaivaadiri ni ranaa rau varada oovi nnauvaki ni yapa kiasa na mmamma mmuaararavaa varaunoo. Vaidiiva vaidiivaa yeenaivaadiri rairayaama hama iya yopeema Anutuuqaa kuaivaa ataa ruaavai. ¹⁰ Ivaara na Anutuuqo ariinnee kiasa mmataama kioo gionna kiaapuuyaroo tiee hama mmuaararai mmooriivaara yaata utiraina kati varee varieennaatana mmannammanna yaagueeqama

mmoori varaunoo. Anutuuqo ariinnee kiaa mmataama kioo gioonna kiaapuuyaata fai Yisuu Kirisiiva iyaatama vitoo yoketaivau yapoo tupatupaa yoketaa ari vookaraama variraivaa iya mmnaraivaara na mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama mmoori varaunoo. ¹¹ Aa na tinara kua aavo inna Yisuu Kirisiinnara tii kuaivo inna kutaa kuavai vainoo.

Mo fai ivo tiiki varino
ti mmamma eenanaivo vaidi putiraiya roosiima putinai
fai ta yapooma inna tasipama variaaravai.

¹² Mo fai ta mmamma mmuaararavaa
varadaata yaagueeqama varida
fai inna tasipama gioonna kiaapuuyara diaaravai.

Mo fai ta innara kiaara:
Hama ta taunnavavee, tikio
fai yapooma ivo tiyara tinara:
Hama na ngii tauyavee, tinaravai.

¹³ Mo fai ta innara kua kutaavaivee tiraivaa pikikio
fai ivo na safuuma iinaravee tiivaa fai kutaa iinaravee.
Ivo hama yopeema hanigioo
unnakua kiaa kioo ari voovaugiataama
varinaraivaara fai kutaa iinaravaivee.
Ii kua ivo itaa kua tiivai.

Mmoori yoketaivaa iino fai Anutuuqo iyara yoketaavaivee tinaravai

¹⁴ Ii na kiau kua iyauvaa mmannammanna gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Kuaiyauvaara iya yaagueeqama tida buaaru kiarainnoo kiaa yaagueeqama Anutuuqaa avuuvau iya ooqoo kianee. Iya kuaiyauvaara buaaru kiaavovo hama ivaara yoketairavootainoo. Gioonna kiaapu vooya iya itaama buaaru kiaivaa rikiaiya ivaara iya pirisaikiai Anutuuqaa kuaivaa pikiaavai. ¹⁵ Vaidi voovono ari mmooriivaa varaikio hama ivaara inna mmamma maisaivaa roosiima Anutuuqaa mmooriivaa iikianee. Inna kua kutaivaa safuuma gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Ivo aiyara yoketaavee tinaravaara inna avuuvau mmannammanna yaagueeqama mmooriivaa iikianee. ¹⁶ Gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaa kua tiraida inna kuaivaara kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiira aataruuyauvaa sa eeta iikianee. Iya itaa kua kiaa aataruuvonookiai Anutuuqaa aataruuvaa pikiaara iikiaavai. ¹⁷ Iya kua tiraivo uudaivo vaidiivaa yuku yaakuuvau havurirayaama tauraa kiisavai vainno nnaagiai pinaavai vaivai. Iyakidiri vaidiivaitana itaa kua tuuvaitana nnutuuvaitana Huminaiya Pireteeyavee. ¹⁸ Ivaitana vaa kua kutaivaa pikiaada unnakuaivaa kiaanoo: Gioonna kiaapuuya putida fai hama kava diitaaravai. Ii aataru ivo vaa taikaivaivee, kiaavai. Gioonna kiaapu vooya vaa Yisuunnara kutaavaivee tiraiya ii kua ivaa rikiaada taara yaata utida Anutuuqaa kuaivaa pikiaara iikiaavai. ¹⁹ Anutuuqaa kua aataruuvo nnau kuabaivaa roosiima yaagueeqama dinai hama vaidiiva yopeema utu korokorookiaaravai. Ivau yaagueeqa kua voovai vainno tinoo: Udaangaivo arinaima ari gioonna kiaapu tuanaiya taivaivee, tikio vo kua voovai vainno tinoo: Ngia gioonna kiaapuuya ngiingiiyara kiaanoo: Ta Udaanga Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuyavee, kiaiya maisama iikiaa aataruuyauvaa pikiaatee, tiivai.

²⁰ Vaidi voovai nnau pinaa yoketaivaki kaayau yeenna yapeera yanaa ari vookara ari vookaraiyauvo vainoo. Vooyauvai vaidiiva sikau mmannaammannaiyauvaadiri iima kiooyauvo vainoo. Vooyauvai yatariiyauvaadiri iima kiooyauvoota vooyauvai mmata nnagaiyauvaadiri iima kiooyauvootama vainoo. Vooyauvai yoketaiyauvunudiri nakaaravo ari seenaiya tasipama vo suai vo suai yeennaiyauvaa nnaivai. Vooyauvunudiri makemakee ari nnaivai. ²¹ Vaa ausa hanigieera gioonna kiaapu voovono ii nnaagiai yanaa maisa iyauvaa roosiima varivai. Mo fai ivo maisa aataruuvaa pikioo yoketaama varino too nnau nakaaravo yanaa yoketaiyauvaa hama tupatupaa iyauvunu

yapa nnaiyauvaa varoo yapaineema fai Anutuuqo yoketaa ari vookarai mmooriivaa inna mmimo aikiooma iinno yoketaa mmooriivaa iinaraivaara teerainno varinaravai.

²² Karaasa vaidiivaanikaraama koonnama iira aataruuvaa i iikiatainai sa iikiane. Pikiaanee. Safuuma variraivaata Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tiraivaatama mmuduuya riraivaata ausa nuufaivaatama varaanaraivaara yaata utuee iikiane. Gioonna kiaapu vaa ngiari aakiaiyauvo yamaama vaiya Udaanga Yisuu Kirisi-innara yaaku varada kiaanoo: Ti tasipama varianee, kiaiya tasipama itaama iikiane. ²³ Vaidiia kumimakaida sabi kumina kuaiyauvaa ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida variaa suaivaki sa iya tasipama ivaara kua tiee varianee. Vaa a taannavai. Iya itaa kua tidada buaaru kiaavai. ²⁴ Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidiivo sa buaaru tioo rapuaivee. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapuuya tasipama mmoori yoketaivaa iinno kua mmayaayaivaa yoketaama iya kiaa mmioo tirooma kioo vitaakiaivee. ²⁵ Iya inna kuaivaara tomedama kua tiraiya tasipama yoketayoketaa kuaiyauvaa tirooma iyaata kua tioo safuuma kiaivee. Fai ivo itaino Anutuuqo iya iinai iya ausa hanigiada kua kutaivaa rikiaarannee? Vara hama rikiaarannee? Hama teeta rikiaunnao. ²⁶ Vaa Sataango iya utikiai iya ivo yaata utiivaugiataama kuaavai. Fai iya kua kutaivaa rikiaada tuqinnama ngiari yaataiyauvaa utida Sataango kobeevaa roosiima iya utiivakidiri rayubu kiada kuaaravai.

3

Nnaagiai suaivaki mmuaararaiivo tiisi nninaravai

¹ Aa kua aavaara yaata utuee arinaima rikiaanee. Fai nnaagiai suaivaki kaayau mmuaararaiivo tiisi nninaravai. ² Fai gioonna kiaapuuya ngiariiyara nnaasu yaata utida sikauyauvaara mmuduuya rida ngiariiyara mannaka tida ngiariiyara ta yoketaayavee kuaaravai. Iya gioonna kiaapu vooyara kua maisaiyauvaa tida ngiari kaano kooya avaiyauvaa hatokada vaidiia mminnaiyauvaa iya mmiaani hama iyara kua yoketaivaa tida hama Anutuuqaara yaata utuaaravai. ³ Iya hama ngiari seenaiya ausa mmuduuya mmida hama gioonna kiaapuuyara iya ausaiyauvo nuufaikiyai homo nnannateeda varida iyayaadiri koonnama yaata utida iyara unnakua tida hama ngiari iikiataivaara tuqinnama haitatuuma kiada gioonna kiaapuuya ruputida avaikaraiya varida hama mmoori yoketaiyauvaara mmuduuya ruaaravai. ⁴ Iya ngiari seenaiya ngiari nnammutuaiya vitaida akiiraama maisa mmooriivaa iikio iya mannakaivo ngiau aapu vinai iya iikiataira aataruuvaa nnaasu mmuduuya rida hama Anutuuqaara mmuduuya ruaaravai. ⁵ Iya gioonna kiaapuuya avuuyauvunu kiaara: Vaa ta Anutuuqaa aataruuvaa iikiaunnayavee, kiaa kiada haumaki maisa mmooriivaa mmannammanna iida Anutuuqaa yaagueeqaivaara ooqoo kiaa kiada hama varaaravai. Sa itaama iikiaa gioonna kiaapuuya tasipama varianee.

⁶ Iyakidiri ngiaa vaidi vooya vo nnau vo nnauyauvaki vida gioonna muaraaga kiaiya ngiari unnakuaivaa kiaa mmiaani rikiaavai. Ii gioonna iya kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuau kiaivaara iya mmuaararaiyai iya mmamma iira aataruuyauvaara pinaama yaata utuaavai. ⁷ Ii gioonna iya kua karaasaivaa iya rikiaataikiainnaata sabi kuaivaa nnaasu rikiaada hama yopeema kua kutaivaa arinaima rikiaavai. ⁸ Nnaaruaa vaidiivaitana nnutuuvaitana Yaneeya Yabereeya Musiinna kuaivaara ooqoo tuneema ii vaidi iya kua kutaivaara ooqoo kiaavai. Iya koonnama yaata utida Yisuunnara kutaavaivee tira aataruuvaa mmanna kuasiivo korookiai ooqoo kiaavai. ⁹ Fai gioonna kiaapuuya kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai. Nnaaru gioonna kiaapuuya Yaneeya Yabereeya varuuvaa tooneema fai gioonna kiaapuuya iya kumimakama variaivaa teeda kiisa suai nnaasu iya kuaivaa rikiaaravai.

Pauruuso nnaagiai kuaiyauvaa Timotiinna

kiaa mmiravai

¹⁰ Na kuaivaa i kiaa mmiaivaa vaa a rikiee na variaivaa vaa a tee na data-dataama variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. Na Yisuunnara kutaavaivee

tiee mmuaararoovo niisi vauduaata rikieennaata yaagueeqama tirooma variee na ni seenaiyara mmuduuya ruee mmannammanna yaagueeqama nnaasu variaivaa vaa a tee ivaugiataama iirakuavee. ¹¹ Vaidiia kaayau maisa mmooriiyauvaa ni muduu na mmamma nniitaroovaa varaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Gioonna kiaapuuya yoosinna Adiookiaa varuuyaata Ikonii varuuyaata Rusutaraa varuuyaataama kaayau mmoori maisaiyauvaa ni muduu na rikieennaata mmannammanna yaagueeqama variaivaa vaa a tee rikieerakuavee. Iya itaama uduu Udaanga Anutuuqoono mmuakiaa maisa mmooriiyauvakidiri ni vitoo yoketaivau yapeeravai. ¹² Mmuakiaa gioonna kiaapuuya Yisuu Kirisiiva iyaki variivaara Anutuuqaa aataruuvugiataama kuaaree kiaa iikiyai fai gioonna kiaapu vooya maisa mmooriiyauvaa iya mmiaaravai. ¹³ Fai vaidi maisaiyaata vaidi unnakua tiraiyaatama maisa mmooriiyauvaa iida varia rada vikio fai nnaagiai ngiari mmooriiyauvo kaayauma maisainaravai. Fai iya gioonna kiaapu vooya unnakua tikiai rikiada iya kiaa kuaiyauvaara kutaavaivee kiaaravai. Iya ngiariinoo ngiari unnakua kuaiyauvaa rikiada kutaavaivee kiaaravai. ¹⁴ Eenoo sa itaama iirama kiee kua kutaiyauvaa ta i kiaa i mmiaannaiyauvaara a yaagueeqama kutaavaivee tiraivaa puaisa utuee varianee. Vaa ta kua kutaiyauvaa i kiaa i mmiaannaiya a tuqinnama ti tee rikiaannaivaara ivaa puaisa utuee varianee. ¹⁵ Vaa a rikiaannavai. A nnaakara meedivai variee Anutuuqaa kua fafaara yoketaiyauvaa rikiaa ree viee viee aanna makee mmannammanna a homo rikiaannanoo. A ivaa yaaruee ivaudiri tinni yoketaivaa varee Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tino Anutuuqo i vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvua vaa a rikiaannanoo. ¹⁶ Anutuuqaa kua fafaara mmuakiaayauvai Anutuuqaa Mmannasaivoono vaidiiaa kiaa mmudu fafaara reeravai. Ivaudiri vaidiiaa aikiooma kua kutaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida unnakua tiraivaara yaagueeqama ooqoo tida koonnama varira aataruuyauvaa safuuma kiada safuuma varira aataruuyauvaa iya vitaakiaaravai. ¹⁷ Vaidi voovoono Anutuuqaa mmooriivaa varoonnonno koovayama kioo mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa yoketaama iinaraivaara teerakiaiveeraivaara Anutuuqaa kua fafaarivo vainoo.

4

¹ Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu makee variaiyaata vaa putuuyaataama fai yaparainaravai. Inna avuuvuunnaata Anutuuqaa avuuvuunnaatama vo kua voovai i kiaa i mminai rikiaanee. Yisuu Kirisiiva kava vararanoo tioo tiyara dinaraivaara na aa kua aavaa yaagueeqama i kiaa i mminai rikiaanee. ² Anutuuqaa mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmianee. Sa iya rikiaatai suaivaki nnaasu iya kiaa mmianee. Mmuakiaa suaiyauvakiaatama mmannammanna tirooma kiee variee iya kiaa mmiee varianee. Vooya mmannammanna kua kutaivaa kiaa mminanai rikiaatee. Vooya koonnama variaivaara yaagueeqama iyaata kua tiee vooya kiisama muaraagama variaivaara yamaa kua yamaa kua tiee tirooma variee hokobama iya kiaa mmiee varianee. ³ Fai suai voovai nninai gioonna kiaapuuya hama kua kutaivaa iya rikiaatainai iya ngiari rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu rikiaaravai. Vaidi vooya iya rikiaatai kuaiyauvaa nnaasu iya kiaa mmiraiya kuaiyauvaa rikiada seena seena vaidiia mmuaa kuayauvai tiraiya kuaiyauvaatama makemakee rikiaaravai. ⁴ Rikiada fai hama kua kutaivaa rikieeraida pikiada uriiyauvaara yaata utida rikiaaravai. ⁵ Eenoo sa itaama rikieerama kiee mmuakiaa suai tuqinnama ai variraivaara haitatuuma tee tirooma varianee. Fai vaidiia mmoori maisaivaa i mmikiai rikiee mmamma mmuaararavaa vareennaata yaagueeqama varianee. Yisunna mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee variee mmuakiaa mmoorivai Anutuuqo i mmuuvaa yaagueeqama iikianee.

⁶ Fai kiisa suai ni kiauvo kuminayaa tuoo kuanaravai. Ni suaivo paannainoo. ⁷ Na mmoori yoketaivaa yaagueeqama varauvaa vaa na iima taika kiaunoo. Vaidiia isareeda ngiari yaatara ngiari yaataraidaa atauvakira kuaaneema vaa na atauvau viee ni mmooriivaa iima taika kiauvasi. Na Yisunna kutaavaivee kiauvasi hama pikiauvasi. ⁸ Fai yapooma Udaanga Yisuu Kirisiiva ti yaparaira suaivaki na maisa aataruuvua yaatara kiee aikiooma safuuma varira aataruuvau variraivaa irisavua niini teerama yapa kiaivaa

fai ivo safuuma variraivoono ni minaravai. Hama ni nnaasu ni minaravai. Fai eyommaa gioonna kiaapuuya iva tiinara suaivaara faannaida ivaara mmuduuya ruaiyaatama mminaravai.

Timotiiva innasi nninaraivaara Pauruuso tiravai

⁹ Kammannainai niisi nninaraivaara yaata utuee ngianee. ¹⁰ Vaidiivaa nnutuuvo Dimaaso aa mmata ta variaunna aavau vai aataruuyauvaara pinaama mmuduuya ruoo ni pikioo yoosinna Tesoronikii vioo kieeravai. Vo vaidivai nnutuuvo Keresekeeva mmata Garatiaa vioo kioodoo vuaivaa nnutuuvo Titiiva mmata Daramatiaa vioo kieeravai. ¹¹ Rukaaso nnaasu ni tasipama varinoo. Marakaava ni tasipama mmoori varaanaraivaara innaata sunee ngianee. ¹² Vaa na Tukikiinna titaaduu Epesiisa ivaki vioo kieeravai. ¹³ A niisi ngiee ni yaapaivaa na yoosinna Toruaasaa vaidiivaa nnutuuvo Karapaanna nnauvaki kiaivaata varee ngianee. Ni yanaiyauvaa varee fayai nnabaiyauvunu fafaara reeraiyauvaatama varee ngianee. Sa iyauvaara taunnu kiee pikiee ngianee. Iyauvaatama varee ngianee.

¹⁴ Vaidiivaa nnutuuvo Aresadereeva kapaaqivaadiri mminnamminnaiyauvaa iiraivoono mmoori maisaiyauvaa ni miravai. Ivo ari uuvaugiataama Udaanga Yisuu Kirisiiva safuuma irisaiyauvaa fai inna mminaravai. ¹⁵ Ivo ta kiaanna mmayaayaivaara yaagueeqama ooqoo tuuvaara ivo aita mmoori maisaivaa iinoora tuqinnama haitatuukianee.

¹⁶ Tauraa suaivaki iya kua pinaivaki ni yapa kioodoo na sai kiaaduu hama vaidi voovoono ni tasipeeravai. Mmuakiaaya ni pikieeravai. Ivaara Anutuuqo fai hama iyara nnannataanaraivaara na yaaku varaunoo. ¹⁷ Iya hama ni tasipeerama kioodoo Udaanga Yisuu Kirisiiva ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Mmuakiaa gioonna kiaapu ngiari voopinnaiya mmayaaya yoketaivaa mmuakiaavai na iya kiaa mminai rikiaateeraivaara ivo ni tasipoo ari yaagueeqaivaa ni miravai. Fai raiyoonaiivo vaidi voovai gutikio vaidi voovoono utu ravisirayaama vaidiia ni rupuuvakidiri Anutuuqo ni vitoo yoketaivau ni yapeeravai. ¹⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva fai mmuakiaa mmoori maisaiyauvakidiri ni vitoo yoketaama ari yoosinna ngiau aapuuvaki gioonna kiaapuuyara dira yoosinnaivaki ni yapaanaravai. Inna nnutuuvo tupatupaa ngiau aapu itavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Pauruuso nnaagiai gioonna kiaapuuyara

yaata utuoo boo tiravai

¹⁹ Na gioonna kiaapuuvaitana Pirisikauya Akuiraayara yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara ivaitana kiaa mmianee. Onesiporoonna seenaiyaraatama na yaata utuee boo kiaunoo. Ivaara iya kiaa mmianee. ²⁰ Erasataava ari yoosinna Koridii hara kioo varuduu Toropimaa nniitarooduu na yoosinna Miretee ivaki inna pikieeravai. ²¹ Vati rira suaivo nninaraivaara yaata utuee akiiraama niisi ngianee.

Upuruuva Pudeeva Riniiva Karautiaavainnaata mmuakiaa ti seena vaa ausa hanigieera vooyaataama aiyara yaata utida boo kiaavai.

²² Udaanga Yisuu Kirisiiva aiki variaiveera na aiyara yaaku varaunoo. Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Titiinnani reeravai

Titiiva ari voopinnaa vaidi karaasavoono ausa hanigioo Pauruusaa tasipama nuainno varioo mmayaaya yoketaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Pauruuso Titiinna mmata Keretee ivaki pikioo vuduu ivoono ivaki varioo gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya nuunaiyauvaara haitatuuravai. Kaayau gioonna kiaapu Keretee varuuya koonnakaannau aataru maisaiyauvaa iiravai. Itaama uduu Pauruuso Titiinna ivaki pikioo vino ivoono ivaki varioo vaa ausa hanigiooya kieetaiya varira aataruuvaa iya vitainno vaa ausa hanigiooya mmayaaya yoketaivaa kiasa mmira aataruuvaa vitainno safuuma yoketaa vaidi ausa hanigieera tuanaavai variaiveeraivaara innani fafaara reeravaivee.

¹ Na Pauruuso Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai variaunoo. Na Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo ni mmataama kioo ni titooduu na ivo ariiniee kiasa mmataama kioo gioonna kiaapuuyasi viravai. Ta Anutuuqaara kutaavaivee tiraivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. Anutuuqaa aataru yoketaivaara na kua kutaivaa iya kiasa mminai iya rikiaivo pinaavai vakiaiveeraivaara na iyasi viravai. ² Ta tupatupaa variraivaara faannakiaaraivaara na Anutuuqaa aataru yoketaivaara iya kiasa mminara viravai. Hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo hama unnakua tiraivoono ii tupatupaa varira ivaa tiiyara kua kiasa teerama kieeravai. ³ Teerama kioo ivo mmataama kioo suaivaki ari mmayaayaivaudiri kooyaa ivaara ti kiasa ti mmiravai. Ii mmayaaya ivaa Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapeeraivoono ni giasa ni mioo tunoo: Gioonna kiaapuuya kiasa mmianee, tuduu na kiasa kookieema kieeravai.

⁴ Titii-o, na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. A niinikaraama Yisuunnara kutaavaivee kiannaivaara a ni maapu tuanaavai roosiima variannano.

Ti Napoova Anutuuqoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama kati aiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana i mmida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Titiiva mmata Keretee ivaki mmoori vareeravai

⁵ Na hama mmooriivaa iima taikaivaa a safuuma iima taikaaneeraivaara na mmata Keretee ivaki i pikiee viravai. Na i kiasa i mmuuvaugiataama vaa ausa hanigieeraiya kieetaiya vo yoosinna vo yoosinnaiyauvaki a mmataakianeeraivaara na ivaki i pikiee viravai. Na vaidi kieetaiyara i kiasa i mmiaa kuaivo ataama vainoo. ⁶ Kieeta vaidiivaa variraivo safu tuanaavai vaino ivo mmuaa nnaatavai varanai inna nnaakaraiya Yisuunnara kutaavaivee tiraiya variaaravai. Inna nnaakaraiyara hama gioonna kiaapuuya iyara kiara: Vueennaida ngiari kaano koovaitana avaivaitana hatokada variaayavee, kiaravai. ⁷ Kieeta vaidiivo Anutuuqaa mmooriivaara haitatuuraivaara ivo variraivo safu tuanaavai vaino hama ari mannaka tioo hama makee tikio ausa nnannataikio hama kapikarai nmooriivaa nnoo kumimakainno varioo hama gioonna kiaapuuya ruputuoo hama ariiyara nnaasu yaata utuoo sikauyauvaa varaanaraivaara iivai. ⁸ Ivo nnauvaata yeennaiyauvaatama vo yoosinnaivakidiri ngiayya mmioo mmoori yoketaivaara mmuduuya ruoo ari mmammaivo inna iikiatairaivaara tuqinnama haitatuunno safuuma yoketaa tuanaavai varinaravai. ⁹ Ivo tupaa vaira kua kutaa tuanaivaa ari vitairaiya inna kiasa mmiaivaa puaisa utuaivee. Ivo safu kua aataruuvaa gioonna kiaapuuya kiasa mminaraivaara ivaa puaisa utuaivee. Vooya ii kua ivaara unnakuavee kiaiya kua sai safuuma tinaraiivaara ivaa puaisa utuaivee.

¹⁰ Kaayau gioonna kiaapuuya haunninniida varida vooya ngiari sabi kuaiyauvaa kiasa mmiaani iya kutaavaivee kiaavai. Vaidi vooya Yutayaiya aataruuvaa pikiada Yisuunna aataruuvau viraiya itaama iikiaavai. ¹¹ Itaama iida haunninniiraiya kaayau gioonna kiaapuuyaata iya uru nnaakaraiyaatama ngiari kuaiyauvaa hama kiasa mmiaataama kiadaata kiasa mmiaani iya haruruaavai. Iya ngiariiyara yaata utida kati sikauyauvaa

varaaraivaara itaama iya kiasa mmiaavai. Ivaara fai ta iya ngiari avaiyauvaa ramuunnaakiateeraivaara kiaravai. ¹² Ngiari seena Keretee vaidi forofetaa voovono ariinoo iyara tinoo: Keretee gioonna kiaapuuya unnakuavavaa mmannammanna tida puara mmararaiya roosiima avaikarama varida hama mmooriivaa vareerama kiada yeenaiyauvaa tarikama nnaaraivaara nnaasu yaata utida nnaavaivee. ¹³ Ivo itaama kua tiivo kutaavai tiivai. Ivaara yaagueeqama kiee iya ooqoo kiane. Iya Yisuunnara kutaavaivee kiaivo safuuma vakiaiveeraivaara itaama iya yaagueeqama kiee kiane. ¹⁴ Sa iya Yutayaiya uriiyauvaa mmannammanna rikiada vaidiia kua kutaiyauvaara ooqoo tiraiya iya tikiai sa iya kuaivaa rikiaateeraivaara iya yaagueeqama kiee kiane. ¹⁵ Gioonna kiaapu safuuma yoketaama variaya taavo mmuakiasa haipa mminnamminnaiyauvo yoketaayauvai vaivai. Gioonna kiaapu mminnamminnaa maisaiyauvaa varada Yisuunnara hama kutaavaivee tiraiya taavo iyauvo hama yoketaayauvai vaivai. Ngiari yaata tinniiyauvo vaa maisaikiai koonnama yaata utiraivaara itaama taavo hama yoketaayauvai vaivai. ¹⁶ Iya ngiariiyara kiaanoo: Vaa ta Anutuuqaa teeda rikiaunnavaivee, kiaavo too iya koonnama iikiasa aataruuyauvaara iya kuaivo unnakuavai vaivai. Iya Anutuuqaa kuaivaa rikidaata yaataraavo Anutuuqo taikiai iya maisamaisama varida tinni yaagueeqaida hama yopeema mmoori yoketaa voovai aikiooma iikiaavai.

2

Pauruuso kua kutaa tuanaivaara Titiinna tiravai

¹ Eenoo Anutuuqaa kua kutaa tuanaivaudiri yaata utuee gioonna kiaapuuya safuuma variraivaara iya kiasa mmiee varianee. ² Vaidi yokovaiya kiasa mmiee kiane: Sa kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida variatee. Tirooma varida tuqinnama yaata utida ngii iikiatai aataruuvaara haitatuukiatee. Ngia Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida ngiingii seenaiyara mmuduuya rida Anutuuqaa mmooriivaa ngii pikiaatainainnaata mmannammanna iikiatee, ³ kiasa kiee gioonna yokeeraiya mmuaikaraama kiasa mmiee kiane: Gioonna yoketaama safuuma variaya roosiima variatee. Sa ngiingii seenaiyara maisa kua murumuru tida varida sa vuaina nnooriivaa nnaaraivaara nnaasu yaata utida variatee. Gioonna karaasaiya mmoori yoketaiyauvaa vitaakiatee. ⁴ Iya ngiari vaati nnaakaraiyara mmuduuya ruateeraivaara mmoori yoketaiyauvaa iya vitaakiatee. ⁵ Iya mmamma iira aataruuvaara ooqoo tida safuuma varida ngiari nnauyauvaa tuqinnama haitatuuda varida mmoori yoketaivaa iida ngiari vaatiiya kuaivaa rikida iikiateeraivaara mmoori yoketaivaa iya vitaakiatee. Sa gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaara maisavee kiateeraivaara iya itaama vitaikiai yoketaama variatee. Gioonna yokeeraiya itaa kua kiane.

⁶ Vaidi karaasaiya mmuaikaraama yaagueeqama kiasa mmiee kiane: Ngiingii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvaara tuqinnama haitatuuda safuuma variatee, ⁷ kiasa kiee eenoo mmuakiasa mmoori yoketaiyauvaa iinai teeda iya mmuaakaraama a iikiannaneema iikiaravai. A tirooma variee sa isareera safuuma kua kutaiyauvaa iya kiasa mmiane. ⁸ A itaama safu kuaiyauvaa iinai i nnammutuaiya fai teekio too hama maisa aataruuvootainai hama maisa kuaiyauvaa tiyara kiaravootaino iya mmamma maisakiateeraivaara itaama iikiane.

⁹ Sikaunnaadiri yookaama kiasa mmoori vareeraiya ataama kiasa mmiane. Ngiingii haitatuuraiya kuaivaa rikida iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmooriyauvai safuuma iikiai ngii haitatuuraiya ngiyyara yoketaakiaravai. Sa ngii haitatuuraiya kua sai kiatee. ¹⁰ Sa iya mminnaiyauvaa mmuara varaatee. Ngia mmannammanna yoketaama mmooriivaa iida sa pikieeraida yaagueeqama nnaasu iikiatee. Fai ngia mmuakiasa mmoorivai itaama iikiai gioonna kiaapuuya Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivaa kuaivaara kua yoketaivaa kiaravaivee. Itaa kua iya kiasa mmiane.

¹¹ Anutuuqo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo kati iyara yoketaama yaata utiivaa iya mmuakiasa rikiaavo kooyaa vaivai. ¹² Itaama vaivaudiri ta

ataama iikiaara aataruuyauvootama kooyaa vaivai. Mmuakiaa aataruuyauvo hama Anutuugaasidiri tiyauvaatama mmatayaiyasidiri nnii mmamma iira aataruuyauvaatama ta pikiada ti mmammaiyauvo ti iikiatairaiyauvaara tuqinnama haitatuuda tirooma safuuma varida aa ta mmatayaa variaunna suai aavaki Anutuugaara nnaasu yaata utida variaaravai. ¹³ Ta itaama varida ti Anutuugo yaagueeqama variivoota Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivootama ngiari mmeekiaivaa tasipama tummuuara suaivaki ta iya tasipama yoketaama variaaraivaara faannaida variaaravai. ¹⁴ Yisuu Kirisiiva mmuakiaa mminnamminnaa maisaiyauvakidiri ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara ivo ariinoo tiyara putuoo ari kiauvaadiri ti yookairavai. Ivo ti vitoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kinai ta inna gioonna kiaapu safu tuanaaya nnaasu varida inna mmoori yoketaivaa yaagueeqama iikiaaraivaara ivo tiyara putiravai.

¹⁵ Ii kua iyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmiee varianee. Anutuugo kieeta vaidivai i yapaivaara gioonna kiaapu vooya yamaa kua yamaa kua tiee vooya yaagueeqama kиеe kiaa mmianee. Fai a itaino too gioonna kiaapu voovoono sa i kuaivaa rikioonnaata aiyara nniki rakammuaivee.

3

Gioonna kiaapuuya yoketaama variateeraivaara

Pauruuso Titiinna kiaa mmiravai

¹ Gioonna kiaapu a haitatuukiannaiya ataa kua kiaa mmianee. Ngii kieeta ngiiyara diraiya mmemmaana vikiai ngii tikiai rikiaatee. Mmuakiaa mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara teerama kikiiai ngii tikiai rikiada makee tinai iikiatee. ² Sa gioonna kiaapu voovaara maisa kua tida sa buaaru tiraida tirooma varida mmuakiaa gioonna kiaapuyara yoketaama yaata utida iyaata yamaa kua kiatee. ³ Tauraa tete variaannaivaara yaata utuee itaama iya kiaa mmianee. Tauraa ta kumimakaida varida kuaivaa rikiadaata yaatarada koonnama variravai. Mmamma iira aataruuvo ti puaisa utuduu ta tete yoketaama uu aataruuyauvaara nnaasu yaata utiravai. Ta mmuakiaa suai ti seenaiyara nniki tomedaida mmoori maisaivaa iya iida iya ti yaataroovaara ti nnannatooduu variaannaduu iya hama tiyara mmuduuya ruduu ta hama iyara mmuduuya riravai. ⁴ Anutuugo ti vitoo yoketaivau yapooovoono tiyara yoketaainno tiyara mmuduuya ruoo ti tuqinnoo suaivaki ⁵ ivo ti vitoo yoketaivau yapeeravai. Hama ta teteenoo mmoori yoketaiyauvaa iikiaannaivaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ariinoo kati tiyara boo tuuvaara ivo ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. Ta karaasaya variateeraivaara ivo ti aakiaiyauvakidiri ti mminnamminnaa maisaiyauvaa fini kioodoo Mmannasa Yoketaivoono ti tuduu ta karaasa variraivaa vareeravai. Ivo itaama uuvaara ti vitoo yoketaivau ti yapeeravai. ⁶ Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapooovoono putuuvaara Anutuugo Mmannasa Yoketaivaa ti mmuduua kaayauma ti suvuairavai. ⁷ Anutuugo kati tiyara yoketaama yaata utuoo tiyara tinara: Safuuma variaayavee, tinaraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaannaivaa varaateeraivaara ivo Mmannasa Yoketaivaa ti mmiravai. ⁸ Ii kua iyauvo kua kutaayauvai vainoo.

Ii kua iyauvaa a gioonna kiaapuuya yaagueeqama kiaa mmianeeraivaara ni yoketaainoo. Gioonna kiaapu Anutuugaara kutaavaivee tiraiya mmoori yoketaiyauvaara yaata utida iikiateeraivaara yaagueeqama iya kiaa mmianee. Ii kua iyauvo yoketainai fai gioonna kiaapuuya rikiada iida yoketaa tuanaaya variaaravai. ⁹ Vooyaano sabi kumimakaida Anutuugaa kuaivaara ngiari kiaa mmi ngiari kiaa mmiida varida ngiari taato nnaakukiaiya nnutuuyauvaara yaata utida buaaru tida Anutuugaa mmaanna tuu kuaivaara kua tida buaaru kiaavai. Sa ii kua iyauvaa iya tikiai eeta kianee. Ii kua iyauvo maisainai fai gioonna kiaapuuya rikiada maisama varida hama mmoori yoketaivaa iikiaaraivaara sa eeta kianee. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya vaidi voovoono iya tikiai voovau voovau mmarammaraama variaa ivaara ii vaidi iva taaraneetu yaagueeqama tiee rikino hama i kuaivaa rikinaai pikiaanee. Sa kava inna tasipama kua kianee. ¹¹ Vaa a taannavai.

Itai vaidi ivo koonnama yaata utuoo mminnamminnaa maisaivaa varaikiai ta teeda kiaunnanoo: Inna kuaivo unnakuavaivee, kiaunnavai.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa Titiinna kiaa mmiravai

¹²Fai na Atemaanna aisi titaanarannee? Vara na Tukikiinna aisi titaanarannee? Hama na rikiaunoo. Fai na voovai titano iisi vinai rikiee a niisi akiairaama yoosinna Nikoporoo ngianee. Fai vati rira suaivaki na Nikoporoo ivaki varinai niisi ngianee. ¹³Kua mmoori aataru radudeera vaidiivaa nnutuuvo Sinaava ari vuaivaa nnutuuvo Aporoova aataru-uvau kuaaraivaara eenoo ivaitana tuqinnama haitatuunna mmuakiaa mminnaa hama ivaitanaasi vaiyauvaa ivaitana mmianee. ¹⁴Ti gionna kiaapuuya mmoori yoketaiyauvaa iikiaaraivaara itaama iya vitaakianee. Iya hama kutaa mminnaataiya tasipama mmoori yoketaiyauvaa iida tuqinnaateeraivaara iya vitaakianee. Fai iya itaama iida hama kati kuminaya varikio iya iikiaiyauvaa kaanaiyauvo vainaravai.

¹⁵Mmuakiaa gionna kiaapuuya ni tasipama variyaiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Mmuakiaa ti seena Yisuunnara kutaavaivee tida tiiyara mmuduuya ruaiya ta iyara yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo mmannammanna mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Pauruusoono aa yanaa aavaa Pirimuunaani reeravai

Pirimuuno tauraa vaa ausa hanigioovoono sikaunnaadiri yookaama kioo ni mmoori varaaneera Onesimuusaa viteeravai. Vitoo kioodoo rikioo nnaagiai Onesimuuso inna pikioo ari toovau viravai. Oro varioo nnaagiai Pauruusaasidiri mmayaaya yoketaivaa rikioo ausa hanigieeravai. Pirimuuno Onesimuusaara mmuduuya ruoo innara tuqinnaiveeraivaara Pauruuso aa yanaa aavaa Pirimuunaani fafaara reeravaivee.

¹ Pirimuuno, na Pauruusoono aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variaunoo. Ti seena vaidi Timotiiva numa ni tasipama varikiai na aa yanaa aavaa aini fafaarakiaunoo. Ta aiyara mmuduuya ruaunna vaidi ti tasipama mmoori varaannaivaaniaata ² i nnauvaki Anutuuqaara nuunakiaiyaniaatama ti seena gioonna Apiaannaniaata ti seena vaidi Arikipiinnaniaatama na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Arikipiiva Anutuuqaa mmooriivaara rapira vaidi roosiima yaagueeqama dloo vaivai.

³ Ti Napoova Anutuuqoota ti Udaanga Yisuu Kirisiivaatama kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mida nnaasu variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Pirimuuno Yisuunnara kutaavaivee kias kioo

gioonna kiaapuuyara mmuduuya riravai

⁴ Pirimuuno, na yaaku vareera suaivaki aiyara yaata utuee makemakee Anutuuqaata kua tiee aiyara yoketaavaivee kiaunoo. ⁵ Na rikiaukai a Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiee innara mmuduuya ruee Anutuuqaa gioonna kiaapuuyaraatama mmuduuya ruannakuavee. Na ivaa rikiauvaara na itaama Anutuuqaata aiyara kua kiaunoo. ⁶ Ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta innasidiri yaagueeqa ari vookaraiyauvaa varaunnvai. Eeta teetama Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaiya ta mmuaavaugiataama ii kua ivaa arinaima rikiaaraivaara na yaaku varaunoo. ⁷ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua a gioonna kiaapuuyara mmuduuya ruannaivaara pinaama ni yoketaikiai na yaagueeqama variaunoo. A Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaaya tasipama variannano iya ausaiyauvo yoketaivaara ni yoketaunoo.

Pauruuso Pirimuuno mmoori yoketaivaa

Onesimuusaara iinaraivaara inna yaparairavai

⁸ Itaama vaiki ai na Yisuu Kirisiinna mmooriivaara varauvoonora tiee a vo mmoori voovai iikianeeraivaara na aikiooma yaagueeqama i tinaravai. ⁹ Ta ausa hanigieeraiya titiiyara titiiyara mmuduuya ruaunnaivaara hama na yaagueeqama tinaravai. Na yoketayoketaama aita kua tinaravai. Na Pauruuso vaa yokovaa vaidivai variee Yisuu Kirisiinna kuaivaa kiauvoono aanna makee na inna mmoori varauvaara oovi nnauvaki variee aita yoketaa kuaivaa tinaravai. ¹⁰ Na Onesimuusaa Yisuu Kirisiinnara kiasa mmiaaduu rikioo ausa hanigioovaara na innara ni maapu tuanaavaivee kiaunoo. Aanna na oovi nnauvaki variaa suaivaki na itaama inna kiasa mmiaivaara inna koova variaunoo. Na innara tiee yamaa kua yamaa kua aita kua kiaunoo. ¹¹ Nnaaru hama ivo i mmoori yoketaiyauvaa yaagueeqama kioo vareeravai. Aanna makee fai ivo aiyaraata niyaraatama yoketaa mmooriyauvaa iinaravai.

¹² Aanna makee na inna titauko aisi kuainoo. Na innara ausa mmuduuya ruauvaa tasipama na inna titauko aisi kuainoo. ¹³ Na Yisuu Kirisiinna mmayaayaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiaivaara oovi nnauvaki variaunoo. Na aavaki variaa suaivaki ivo ni tasipama mmannammanna varinaraivaara ni yoketaunoo. Eenoo ni tasipama variee mmooriivaara iinara mmaataivaa ivo varoo ni tasipama varioo mmooriivaara iikiaiveera na inna niniyara ravaatainaravai. ¹⁴ A niyara yaata utuee mmooriivaara varaanaraivaara hama na yaagueeqama iikianeera i tinaravai. Eenoo ai yaata utuannaivaugiataama

iinaraivaara ni yoketaiwoo. Ivaara a hama ee-oo tinai na hama ni tasipama variaiveera inna vitaanaravai.

¹⁵ Na yaata utuauko ivo i pikioo vioo kiaivaa oyaivo ataama vainoo. Ivo i pikioo ngioo paanna suai numa ni tasipama varioo ari ausaivaa hanigia kioo fai ivo kava vararanoo vioo i tasipama tupatupaa varinaravai. ¹⁶ Anna makee hama ivo sikaunnaadiri yookaakianna ngiaammuaivai nnaasu varinoo. Vaa ii aataru ivaa ivo yaatara kiaivai. Ivo Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara ti seena vaidi ta innara mmuduuya ruaunnavai varinoo. Na innara pinaama ni yoketaiwoo. Fai eenoo innara ari vookaraama pinaama i yoketainaravai. Ivo Udaanga Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tiivaara i seena vaidi tuanaavai varioo i mmoori varaivaara a innara pinaama i yoketainaravai.

¹⁷ Na Yisuu Kirisiinna mmoori varauvaara a niyara ni mmuaa vayanaavaivee kiaa kiee a ai ausa mmuduuyaivaa ni mmiannaneema Onesimuusaa itaama ai ausa mmuduuyaivaa mmianee. ¹⁸ Ivo mmoori vooyauvai i tomeda iiravainnee? Vara sikauyauvaa hama irisaivaa i mmiravainnee? Sa ivaara inna yaparainaraivaara yaata utuane. Ivaara ni yaparainaraivaara yaata utuane. ¹⁹ Aavaa taanee. Na nini yaakuuvaadiri aa kua aavaa fafaara raunoo. Na Pauruusoona fai irisaivaa i mmimaravaivee. Hama na aa kua aavaa ni kiataikiainnaata fai na tinaravai. Na Yisuu Kirisiinna kuaivaa i kiaa i mmiaaduu a ausa hanigiee yoketaama varunnaivaara niyara yoketainara irisaivo aiki vainoo. ²⁰ Ni seena-o, ivaara a Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruannaivaara fai na i yaparakiauvaa a iino ni yoketainaravai. Ta taaravaitana Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaunnaivaara a ni seena tuanaakua niyara yoketaiwo ni ausaivo yoketaakiaivee.

²¹ Na aa kua aavaa fafaara ree variee yaagueeqama yaata utuee kiaunoo: Fai na inna yaparakiauvaa ivo iinaravaivee, kiau vai. Vaa na rikiau vai. Na i yaparakiau kuaivaata a iinna vo kuavaatama fai iinaravai. ²² A Onesimuusaa tuqinnaanaraivaara teerainna niini nnau voovaata teerakianee. Na ngiisi kuanaraivaara ngia mmuakiaaya yaaku varakio Anutuuqo irisai ni titanai na ngiisi kuanaraivaara na faannaina variaunoo.

Pauruuso nnaagiai kuaivaa tiravai

²³ Iparaaso Yisuu Kirisiinna mmoori varaivaara ni tasipama oovi nnauvaki variivoo aiyara yaata utuoo boo tiivai. ²⁴ Ni tasipama mmoori varoo vaidiia Marakaava Arisarakaava Dimaaso Rukaasovainna aiyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngii mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Vaidi voovoono aa kua aavaa Eporai kua tuuyani reeravai

Aa yanaa aavaa roo vaidiivo hama ari nnutuuvaa reeravai. Kati aa yanaa aavaa roo vaidiivo raa kioo gioonna kiaapu Eporai kuaivaa tuuya vaa ausa hanigiooyani fafaara reeravai. Mo vooya iya uu aataruuyauvaara oooqoo tida iya nnammutuaa uduu iya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaa pikiaaree kiaa iiravai. Aa yanaa aavaa roo vaidiivo yamayamaa kuaiyauvaa iyani roo tunoo: Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaivo inna kutaa aataru tuanaavai. Yisuu Kirisiivaano kutaa tuanaa Anutuuqaa kooyaa ti vitaivaivee, tiravai.

Anutuuqaa ari Mmaapuuvooono inna kuaivaa

kooyaa ti kiaa ti mmivai

¹ Nnaaru Anutuuqo kaayauneetu airi aataru ari vookara ari vookarauyauvaadiri forofetaiyaata kua tuduu iyaano iva tuu kuaivaa ti rubuungainna kiaa mmiravai. ² Aa nnaagiai suai aavaki Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmatayaa titooduu tuuvoono inna kuaivaa ti kiaa ti mmivai. Ivo homo Anutuuqaa tasipama varuu suaivaki Anutuuqo tuduu ivaano ngiau mmataivaa iima kieeravai. Anutuuqoono inna mmataama kioo nnaagiai ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa varaaneera inna tiravai. ³ Toobaivaudiri mmeeki-aivo taineema innakidiri Anutuuqaa oyai ari vookaraivo kooyaa vaivai. Ivoono Anutuuqo ari vookaraama variivaa varoo kooyaa vitaivai. Ivo tiivaugiataama ngiau mmata mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa ari yaagueeqaivoono utikio vainoo. Mmuakiaaya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuoo kava diitoo ngiau aapuuvaki vioo Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaavai variivaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varinoo.

Ari Mmaapuuvooono aangeraiya yaataravai

⁴ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa nnutu ari vookaraivaa ngiau aapu yapa kiaivaara inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataravai. Inna nnutuuvo aangeraiya nnutuuyauvaa yaataraineema Anutuuqo ari Mmaapuuvaa aruoo yapa kiaivoono aangeraiya yaataravai. ⁵ Anutuuqo hama aangeraa voovai tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. Vo kuavai hama Anutuuqo aangeraa voovai tunoo:

Na inna Koova varino
ivo ni Maapuvai varinaravaivee.

Hama aangeraa voovaara ivo itaa kua tiravai. ⁶ Anutuuqo ari Mmaapuuvaa mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara kieeta tuanaavai mmataama kioovaa mmatayaa titaanaree kiaa iinno varioo ivo innara vo kuavai ataa kua tunoo:

Anutuuqaa aangeraa mmuakiaaya
ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

Anutuuqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ⁷ Anutuuqo aa kua aavaa aangeraiyara tunoo:

Na ni aangeraiya kiaukai rikiada
akiairaama yuunna roosiima mmooriivaa varaavai.
Na ni mmoori vareeraiya kiaukai rikiada
makee tikiai yaagueeqama
saneetu roosiima iikiaavaivee.

Ivo aangeraiyara itaa kua kiaa kioo ⁸ ari Mmaapuuvaa ataa kua tunoo:

Na Anutuuqo i oyaivovee.
A mmuakiaa gioonna kiaapuuyara diraivo

- tupatupaa vainaravai.
 E gionna kiaapuuyara diraivaa
 a safuuma haitatuukiannavai.
- ⁹ Safuuma varida iira aataruuvaara
 i mmuduuya ruaivai.
 Koonnama iira aataruuvaara hama
 i mmuduuya ruaivai.
 Itaama vaikiyai na Anutuuqo
 i Anutuuqo tuanaivoono
 i mmataama kiee
 i aruoo yapa kiee
 i seenaiya aduoo yapa kiaukai rikiee
 a ari vookaraama sirigainna variannavaivee.
- ¹⁰ Ivo ari Mmaapuuvaa itaa kua kiasa kioo nnaagiyai vo kuavai innara ataa kua tunoo:
 Udaanga-o, nnaaru hama mminnamminnaatauduu
 a mmataivaa iima kioodoo yaagueeqama vairavai.
 Vauduu a ngiauvaatama iima yapa kieeravai.
- ¹¹ Fai ii mminnaa iyauvo
 taikoo raubiriinarayauvai vainaravai.
 Eenoo fai tupatupaa varinaravai.
 Uyira rairaiyauvo maisainara iiraivaa roosiima
 iyauvo maisainara iinaravai.
- ¹² A buruqavaa ranaa kiee yapaannaneema
 a iyauvaa ranaa yapaanaravai.
 A uyira rairaiyauvaa karaasa uyuee
 rammuannaneema a tino rikioo
 fai iyauvo karaasa ari vookaraiyauvai vainaravai.
 Mo eenoo tupatupaa ee variraivaugiataama
 itaavai nnaasu fai a varia ree kuanaravai.
 Fai hama i variraivo taikaanaravaivee.
- Anutuuqo ari Mmaapuuvaa itaa kua tiravai. ¹³ Hama ivo ari aangeraa voovai ataa
 kua tunoo:
 A ni yaaku yaadudainningiaa
 vaidi nnoonnavai varianee.
 Varia ree vinanai na tinai
 fai a ai nnammutuuiya yaatara kiaanaravaivee.
- ¹⁴ Hama Anutuuqo ari aangeraa voovai itaa kua tiravai. Itaama vaikiyai aangeraiya aanii
 mminnaayannee? Iya mmannasayaano Anutuuqaa mmooriivaa varada variaavo ivo iya
 makemakee titaikiyai iya ivo vitoo yoketaivau yapaanara gionna kiaapuuya tasipama
 varida mmooriivaa varaavai.

2

Anutuuqo ti vitoo yoketaa ari vookaraiyau yapaanaravai

- ¹ Anutuuqaa Mmaapuuvo forofetaiyaata aangeraiyaatama itaama yaataraivaara kua
 kutaivaa ta rikiaunnaivaa ta arinaima rikiada puaisa utuaaravee. Ta iida ii kua ivaa
 pikieevoora tida nnikiyai ta puaisa utuaaravee. ² Anutuuqaa aangeraiya ti rubuungainna
 kiasa mmuu kuaivo kutaa kuavai kooyaa vairavai. Gionna kiaapu voovoono ii kua ivaa
 rikioonnaata yaataroovoono irisai maisaivaa ari uvaugiataama safuuma ari vareeravai.
- ³ Itaama varoovaa mo ta dataama kiada irisai maisaivaa pikiaarannee? Anutuuqo
 ti vitoo yoketaivau yapaanara aataru ari vookaraivaara rikiadaata kati varida dataama
 kiada ta irisai maisaivaa pikiaarannee? Fai ta varaaravaivee. Udaanga Yisuu Kirisiivaano
 ii Anutuuqo ti vitoo kua ivaa toosa hara gionna kiaapuuya kiasa mmiravai. Kiasa mmudu
 rikiada ii kua ivaa rikiada kutaavaivee kiasa kiada yoketaama varida kutaa kuavai vauvaara
 kooyaa ti vitairavai. ⁴ Ii kua ivo kutaavai vauvaara Anutuuqo ari uvaugiataama kooyaa

ti vitairavai. Mmuuai suaivaki Anutuuqo kaayau ari mmoori aataru ari vookara ari vookarauyauvaa iinno ari yaata utuuvaugiataama ari Mmannasa Yoketaivaa gioonna kiaapuuya mmuduu rikiada ivaa yaagueeqaivaura vo mmoori vo mmooriivaa iiravai.

Yisuuva ti vitoo yoketaivau yapaanara nakaaraiovee

⁵ Yisuuva tuu suaivaki ari vookaraama varira aataruuvo vairavai. Ii aataru ivo vauvo vakia roo vioo vioo yapooma vainara suaivaki hama Anutuuqo aangeraiya ii suai ivaki gioonna kiaapuuyara diaaraivaara tiravai. Ii aataru yapooma vainara ivaara ta yaata utida kiaunnaano. ⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivaki vau kua voovai vainno tunoo:

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A aaniivaara pinaama innara yaata utuannannee?

Vaidiivo kati inneennavaivee.

A innara tuqinnaannannee?

⁷ Paanna suai a tuduu
aangeraiya aruoo varuduu
ivo aduoo variravai.

Vaa a innara yoketaivaa

inna nnutuuvaa ngiau yapaannavai.

⁸ Yapa kiese mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara
kiannano ivo iyauvaara diivaivee, tiravai.

Itaa kua tuu kuaivo tunoo: Ivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diivaivee, tuu kuaivo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara tiravai. Itaa kua tuu kuaivaara ta taunnani hama vaidiiva mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara diaavai. ⁹ Vaa ta taunnavai. Paanna suai Anutuuqo tuduu aangeraiya aruoo varuduu Yisuuva mmatayaa tuoo aduoo variravai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuuvaugiataama inna tuduu mmuakiaa gioonna kiaapuuyara putiravai. Ivaara Anutuuqo inna tuduu paanna suai aduoo variravai. Ivo yatari sagaivau mmamma nniitaroovaa varoo putuuvaa Anutuuqo innara yoketaivaa inna nnutuuvaa ngiau yapeeravai. ¹⁰ Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iima kioo iyauvaara haitatuura nakaaraiovee. Inna raunna mmaapu kaayauya inna tasipama yoketaama variateeraivaara ivo inna aikiooma Yisunna tuduu mmamma nniitareeraivaa vareeravai. Anutuuqo tuduu ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaatara kioo yoketaama varioo gioonna kiaapuuya vita vitainno iya vitoo yoketaivau yapeeraivovee.

¹¹ Ivo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kiaikiai iya Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya variaavai. Ivoota iyaatama iya oyaivo mmuaa tuanaavai Anutuuqo varivai. Ivaara Yisuuva iyara ni nunna gatayavee tiivaara hama inna mmamma maisavai. ¹² Ivo ivaara tunoo:

Anutuuqo, na aiyara ni nunna gataiyaatama

kooyaa kua tinaravee.

Gioonna kiaapuuya aiyara nuunairavaki

na aiyara kua yoketaivaa tinaravaivee.

¹³ Ivo itaa kua kua kioo vo kuavai ataa kua tunoo:

Na Anutuuqaa kuaivaa rikiee

inna mmemmaana kuanaravaivee, tiravai.

Kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Na aavau variaukai

ni uru nnaakara Anutuuqo ni muuyaataama

ni tasipama variaano, tiravai.

¹⁴ Ivo ni uru nnaakarayavee tuu kuaivo inna gioonna kiaapuuyara tiravai. Ivo ariinoo iya mmamma muuyaivaa varoo iya variraivaa varoo vaidivai variravai. Varioonnonno yatari sagaivau putiravai. Sataango putira oyai nakaarivaa yaataroo inna yaagueeqaivaatama yaataraanaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. ¹⁵ Gioonna kiaapuuya mmatayaa varira suaivaki putira aataruuvaara aatuuraivo yeena roosiima iya utuuvaa Yisuuva iyara putuoo yeenaivaa rakuasaa kioodoo yoketaama mmamma dummukiara variravai. ¹⁶ Vaa ta taunnavai. Ivo itaama mmooriivaa varaivo hama aangeraiyara

varaivai. Ta Aparahaamaa sidinnaidiyya tiyara varaivai. Vaa ii kua ivo kooyaa vaivai.
¹⁷ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tuduu ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Ivo ari seenaiyara boo tioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiyya roosiima iyara tammaivaki yaagueeqama dioo vainno Anutuuqaa mmooriivaa yaagueeqama varaanaraivaara ivo ari seenaiya roosiira tuanaavai variravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisa irisaiyauvo hama iyasi nninaraivaara ivo itaama variravai.
¹⁸ Vaa Yisuunnasi iinno teera aataruuvo nnuduu rikioo ivo mmamma nniitaroovaa varoovaa gioonna kiaapuuyasi iinno taanara aataruuvo iyasi vaikio ivo aikiooma iya tasipaikiyai rikiada hama haruruuaravai.

3

Yisuuvaano Musiinna yaatareeravai

¹ Ni seena yoketaa tuanaiyaso, Yisuuva itaama variivaara ngia Anutuuqaa tasipama ngiau aapu variaaraivaara vaa ivo ngiiyaraatama maavee tiravai. Yisuunnara yaata utuatee. Ta karaasa aataruuvau variaunna mmayaayaivaa ivo varoo nuainno ti kua ti mmioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kietaiya roosiima karaasa aataruuvaa tiiyara mmoori vareeravai. ² Anutuuqo ari mmooriivaa varaaneeraivaara inna mmataama kioodoo ivo hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqararama uuneema Yisuuva hama pikieerainno yaagueeqama kioo iiravai. ³ Vaidi voovoono nnau yoketaivaa heeka kinai nnauvaara gioonna kiaapuuya kiisama kua yoketaivaa tida vaidiivaara kua yoketaivaa pinaama kiaravai. Ivaa roosiima Anutuuqo Musiinnara kiisama kua yoketaivaa tioo Yisuunnara pinaama kua yoketaivaa tiivai. ⁴ Mmuakiaa nnauyauvai vaidiyyaano heekaavai. Anutuuqoono iya yaataroo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaa iiravai. ⁵ Musiiva Anutuuqaa mmoori vareera vaidivai varioo Anutuuqo inna mmuu mmooriivaa hama pikieerainno gioonna kiaapuuyara yaagueeqama iiravai. Yisuuva yapooma kua tinara kuaiyauvaara Musiivannaadee tauraa mmooriivaa iinno mmatayaa diaa mminnaiyauvunudiri mmataama kioo tiravai. ⁶ Anutuuqaa Mmaapu tuanaa Yisuu Kirisiivaano ari Koonna Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara dioo vainno haitatuunno hama pikieerainno yaagueeqama diivai. Ta innara kutaavaivee kua kiada innara yaagueeqama faannakiaunnaivaara sirigakiaunnaiya ta Anutuuqaa gioonna kiaapuya variaunnaano.

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya fai eeyaara

kati variaaravai

- ⁷ Ivaara Mmannasa Yoketaivoono tinoo:
 Anna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
- ⁸ sa nnaaru Anutuuqaara ooqoo tuuya roosiima
 tinni yakeevaa varada variatee.
 Mmanna gaanga mmataivaki ngii rubuungainna
 Anutuuqaa iida taaree kua
 innara ooqoo tiravai.
- ⁹ Anutuuqo tunoo:
 Iqiivakidiri ngii rubuungainna
 ni iida taaree kua iiravaivee.
 Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kiee
 nuanuuvaa na iya tasipama
 ari vookara ari vookarau mmooriivaa
 iyara iikiaaduu rikiada kutaavaivee kiatauduaata
 ni iida taaree kua iiravaivee.
- ¹⁰ Iya itaama uvaara
 na iyara ni nannatooduu kuaano:
 Iya yaata utiraiyauvo
 makemakee koonnama yaata utuaavai.
 Iya na iikiau aataruuyauvaa

hama arinaima teeda iikiaavaivee, tiravai.

¹¹ Na iyara ni nannatooduu

fai na iinara kuaivaa

kiaa teerama kiese iyara kiaanoo:

Fai hama iya niisi nnida ni tasipama

eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Anutuuqo itaa kua tuuvaa Mmannasa Yoketaivoono tiivai.

¹² Ni seenayaso, tuqinnama haitatuukiatee. Ngiikidiri vaidi voovoona ausa tinni yakeevaa varoo hama ivo Anutuuqaara inna kutaavaivee kiataino rikioo ivo Anutuuqo tupatupaa variraivaa mmooka hanigia mmivoora tida tuqinnama haitatuukiatee.

¹³ Mminnamminnaa maisaivo ngiikidiri vaidi voovai iinno taanaree kiaa iikio rikioo haruruo tinni yakeevaa vareevoora mmuakiaa suai ngiingiiyara ngiingiiyara yoke-taida yaagueeqama variateeraivaara kua yoketaivaa kiatee. Anna makee ngia varia rada vidada suai nnaagiaivakiaatama itaama nnaasu iida varida variatee. Anutuuqo hama ataa ruai suaivaki itaama iida varida variatee. ¹⁴ Vaa ta Yisuu Kirisiinna seena tuanaaya inna tasipama mmuaavau variaunnao. Ta toosa hara kiada innara kutaavaivee kiaunna kuaivaa mo fai ta mminnamminnaa puaisakama utua rada vidada taikeera suaivaki homo utida varida fai ta inna tasipama mmuaavau variaaravai.

¹⁵ Aa kua aavo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno tinoo:

Anna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada

sa nnaaru Anutuuqaara oooqoo tuuya roosiima

tinni yakeevaa varada variatee.

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁶ Deeyaano Anutuuqaa kuaivaa rikiada innara oooqoo tuunnee? Mmuakiaa gionna kiaapuuya tauraa Anutuuqaa kuaivaara kutaavaivee tuuya Musiiva yoosinna Iyiipaivakidiri vitoo nnuuyaano itaa kua tida innara oooqoo tiravai. ¹⁷ Taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo nuanuuvaki Anutuuqo giaara inna nnannatoonnee? Gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa varada gaanga mmataivau putuuyara inna nnannateeravai. ¹⁸ Anutuuqo fai na kutaavai iinaravee kiaa kioo iyara tunoo: Fai iya hama niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tuu kuaivo deeyara tiravainnee? Gionna kiaapuuya inna kuaivaa rikiadaata yaatarooyara itaa kua tiravai. ¹⁹ Ivaaraida vaa ta taunnavai. Hama iya innara kutaavaivee tuuvaara ivo iya variateera tuu mmataivaura hama viravai.

4

¹ Ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara Anutuuqo vaa kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tiravai. Ngiikidiri vooya inna tasipama itaama variaaraivaara fanniikiarainnoo kiaa nnikiai ta aatuuda variaaravai. ² Ngii taato nnaakukiaiya mmayaaya yoketaivaa rikioneema vaa teeta rikiaunnavai. Iya mmayaayaivaa rikiadaata hama ivaara kutaavaivee tuuvaara hama yoketaama iya variravai. ³ Ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunnaiya ta innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaunnao. Ivaara ivo Isarairaiyara tunoo:

Na iyara ni nannatooduu

na kuaivaa kiaa teerama kiese

fai na iinaravee kiaa kiese iyara kiaanoo:

Fai hama iya niisi nnida ni tasipama

eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai.

Vaa nnaaru ngiau mmata uu suaivaki ivo ari mmooriivaa iima taika kioodoo eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo kooyaa vauduaata ivo itaa kua tiravai. ⁴ Anutuuqaa kua fafaaraivaki yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaara kua voovai vainno ataa kua tunoo: Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo variravee, tiravai. ⁵ Mmuua kuavaara vo kua voovoona vainno tunoo: Fai hama iya niisi nnida ni tasipama eeyaara kati hara kiada variaaravee, tiravai. ⁶ Tauraa toosa hara mmayaaya yoketaivaa rikiooya rikiadaata

yaataroovaara hama innasi vida inna tasipama eeyaara kati hara kiada variravai. Itaama vaino Anutuuqo vooya tinai innasi vida eeyaara kati hara kiada inna tasipama variaara aataruuvaa ivo teerama kioo mmatairavai. ⁷ Ivo vo suai voovai mmatainno ivaara tunoo: Anna makee suai aavakivee, tiravai. Ii kua ivaa vaa kaayau nuanuuyauvo taika kiooduu nnaagiai ivo Davuitinna kiaa mmuduu rikioo tiravai. Ii kua ivaa vaa ta tauraa kiaunna kua ivo Anutuuqaa kua fafaaraivaki vai kuaivo ataa kua tinoo:

Anna makee ngia Anutuuqaa kuaivaa rikiada
sa tinni yakeevaa varada variatee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

⁸ Nnaaru vaa Yosuaava gioonna kiaapuuya vitoo eeyaara kati varira yoosinnaivaki kiooduu varutiri. Nnaagiai hama Anutuuqo vo suai voovai mmatainno ivaara itaa kua tutirivee. ⁹ Itaama vaikiai Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo yaaku saivai karasaidiri taara suaivaitanaaki eeyaara kati hara kioo varuuvaa roosiima Anutuuqaa gioonna kiaapuuya eeyaara kati hara kiada varira aataruuvo aanna makee homo vainoo. ¹⁰ Fai gioonna kiaapu voovoono hanigioo Anutuuqaa tasipama eeyaara kati hara kioo varioo Anutuuqo ari mmooriyauvaa iima taika kioo eeyaara kati hara kioo varuneema ivo ari mmooriyauvaa iima taika kioo kati varinaravai. ¹¹ Ivaara kii ta hanigiada inna tasipama eeyaara kati hara kiada variaaraivaara mmoori varaaravee. Nnaaru varuuya hama inna kuaivaara kutaavaivee tida hama inna tasipama eeyaara kati hara kiada varuuya roosiima tiikidiri voovoono fanniivoora kii ta ivaa varaaraivaara mmoori varaaravee.

¹² Anutuuqo hara kioo varineema inna kuaivoota itaavai mmooriivaa vara roo nuaivai. Inna kuaivo paipaivaa avaivaitana avaikarama hatokaivaitana roosiima hatokaivai. Inna kuaivo vaidi aakiaivaki avaikarama vioo vaidi kaanaivoota mmannasaivootama variraivaki vioo mmuyaivaa ataivaki pinaaraivo numa taikaivaki vioo hatokaivai. Inna kuaivo ta yaata utira kuaivaatama ti ausaiyauvaki ti iikiatairaivaatama kooyaa too rikiavai. Ivo yoketaama vaivaata maisama vaivaata too rikiavai. ¹³ Hama mminnamminnaa voovai Anutuuqaa avuuvau hataumaki vaivai. Mmuakiaa mminnamminnaayauvai ivo iima kiooyauvo inna avuuvau kooyaa nnaasu vaivai. Fai yapooma ivo ta tete variaunnaivaara ti yaparainai ta inna kuaivaa irisai kiaravai.

Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta

pinaivaa roosiivo inna Yisuuvavee

¹⁴ Itaama vaivaara ta Anutuuqaara kutaavaivee kiaunna aataruuvaa nnikiai ta ivaa puaisa utuaaravee. Tiiyara mmoori varoovo kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaiya roosiima varuu kieeta pinaivoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaasi viravai. Ivo itaama vuvuoono inna Yisuuvavee. Ivo inna Anutuuqaa Mmaapuvaivee. Ivo itaama tiiyara Anutuuqaasi vuvuvara nnikiai ta kutaavaivee tira aataruuvaa puaisa utuaaravee. ¹⁵ Kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta pinaivaa roosiivoono ta muaraagairaivo tiiki vairaivaa vaa ivo taivai. Ta itaama iiraivaara ivo tiiyara boo tioo varivai. Ti inno taanara mmuakiaa aataruuyauvo tiiki vairaiyauvo vaa inna inno taanaree kiaa uduu hama ivo mminnamminnaa maisaivaa vareeravai. ¹⁶ Ivaaraida ta muaraagaira suaivaki nnikiai ta hama aatuuraida Anutuuqo kati tiiyara yoketaama yaata utira nakaaraivaara yaaku varakio ivo tiiyara boo tioo ti tasipanai ta yaagueeqama variaaravaivee.

5

¹ Nnaaru kati Anutuuqaara puara hudeeraiya kieeta vaidi mmuakiaaya Anutuuqoono mmuaavai mmuaavai vaidiiyakidiri iya mmataama kieeravai. Ii kieeta vaidi iya Anutuuqaa mmooriivaa gioonna kiaapuuyara varaateera Anutuuqo iya mmataama kieeravai. Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara iya kati mminnaiyauvaa inna mmida kati puara sipisiipaiyauvaa innara hudeeravai. ² Ii vaidi ivo vaidivai varioo muaraagama varuuvaara gioonna kiaapuuya kumimakama varida

koonnama iida varuuyaata aikiooma tirooma iyaata kua tiravai. ³ Ivo muaraagama varu-uvaara hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara nnaasu puaraiyauvaa Anutuuqaara kati hudeeravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaaraatama kati puaraiyauvaa hudeeravai. ⁴ Hama vaidi voovoono ariiyara na vaidi nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai variravai. Hameetavee. Nnaaru Anutuuqoono Aroonaa maavee tuneema ivo inna maavee tuduu rikioo ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variravai.

⁵ Yisuu Kirisiiva mmuaikaraama hama ariiyara na nnoonnavavee kiaa kioo arinaidiri kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidiia roosiima kieeta vaidivai variravai. Anutuuqoono inna mmataama kieveravai. Ivo innara tunoo:

A ni Maapukua
aanna makee na i Koova variauvaara
a variannavaivee,

⁶ kiaa kioo vo yanaavaki vau kua voovai ataa kua tunoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuuqaara

kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo aikiooma tino too hama putinaraiavaara innaata kua tioo yaaku varoo varioo hama inna putuatauduu pinaama aayanna tioo varioo rateeraivaa tasipama yaaku vareeravai. Ivo adioo varioo Anutuuqaa mmemaana viravaara tuoo Anutuuqo inna yaaku vareeraivaa rikieeravai. ⁸ Ivo Anutuuqaa Mmaapu tuanaavai varioonnaata ivo mmuakiaa mmamma nniitareeraivaa varoovaudiri Anutuuqaa avaivaa rikiada iira aataruuvaa arinaima too rikieeravai. ⁹ Anutuuqo innara uduu rikioo ivo aikiooma yaatara kioo yoketaama ari vookaraama varioo gioonna kiaapuuya vitoo yoketaivau yapa kinai tupatupaa variaara aataruuvaa oyaivo vairavai. Gioonna kiaapuuya inna avaivaa rikiada iikiaya nnaasu ivo vitoo yoketaivau kinai tupatupaa variaaravai. ¹⁰ Ivo itaama varuuvaa Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera kieeta vaidivai varuneema inna roosiima ivo kati puara hudeera kieeta vaidivai variaiveera Anutuuqo inna mmataama kioo tiravai.

Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikievoora tida tuqinnama variatee

¹¹ Ta itaama Merekisateekaara ngii giaa ngii miaunna kuaiyauvo kaayau kuayauvai vainoo. Ngii yaataiyauvo duunaikiai ngia hama arinaima rikiaivaara ta ngii giaa ngii miaaree kiaa iikiaunnano ti mmuaararainoo. ¹² Vaa ngia hokoba suai rikiadadaata ngia vitaira vaidiya variataama vaikiainnaata Anutuuqaa kuaiyauvaa toosa hara ta ngii giaa ngii mira kuaiyauvaa kava ngii giaa ngii miaara aataruuvo homo ngiiki vainoo. Hama ngia yakee yeennaiyauvaa nneerayaama variaanoo. Homo ngia nnaammaivaa nneerayaamaida variaanoo. ¹³ Gioonna kiaapu voovoono homo nnaamma nnoo variivoono ivo nnaakara meedivai varioo hama yokeera varira tinniivaa varoo safu aataruuvaa arinaima rikiaivai. ¹⁴ Mo vaa yokeerayaano yakee yeennaiyauvaa nnaavai. Itaama varii gioonna kiaapu voovoono vaa ivo ari varia roo nniivaudiri arinaima maisa aataruuvaa too safu aataruuvaa taivai.

6

¹ Ivaara kii ta Yisuu Kirisiinnara toosa hara kiaa mmira kuaiyauvaa adida pikiada yaagueueqa kua mmuyai tuanaiyauvaa ta rikiada varia rada vidada koovayaida yaagueueqama variaaravai. Ngia Anutuuqaasi kuaaravee kiaa kumina mmoori iikiyaiyauvaa mmooka hanigia mmi kiada Anutuuqaara kutaavaivee tira kuaiyauvaa ta nnauvaa heekeera kuabaiyauvaa tauraa hareeraiyauvaa roosiima ta toosa hara ngii giaa ngii miravai. Ta kava ii kua iyauvaa ngii giaa ngii miarainnoo. ² Ta nnoori vareeraivaara ngii giaa ngii mida Anutuuqaa yaagueueqaivaa varada mmoori varaateeraivaara vaidiiyayaa

yaaku utiraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. Anutuuqo vaidi putuaiya tinai di-itaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii mida Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ti yaparainai rikiada irisai ikia aakiaana tupatupaa variaaraivaaraatama ta ngii giaa ngii miravai. ³ Anutuuqo tinai rikiada ta ii kua iyauvaa adida pikiada kua mmuyaiyauvaa arinaima rikiada varia rada vidada koovayaida variaaravee.

⁴ Anutuuqaa kuaivaa vaa rikiadaata harurida pikiaiya dataama vaidiiya iya tikiai rikiada kava hanigiaarannee? Vaa iya tauraa Anutuuqaa mmeekiaivaki varida Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaanara kuaivaara kiisama rikiooduu Mmannasa Yoketaivoono iyaki variravai. ⁵ Iya ngiari variraivaudiri teeda rikiooduu Anutuuqaa kuaivo yoketauduu nnaagiai varada ngiau aapu variaara yaagueeqaivaa vaa arinaima teeda rikieeravai. ⁶ Itaama rikiadadaata harurida pikiaiya hama vaidiiya yopeema iya tikiai rikiada kava ausa hanigiada yoketaama variaaravai. Iya itaama iikiaivo inna ngiari miaraavai. Iya Yisuunnara yaata utida kiaanoo: Hama ta aiyara ti yoketainoo, kiasa kiada kava yatari sagaivau inna hiruvvaa roosiima iya yaata utida itaa kua kiaavai. Iya itaama iikiai rikiada gionna kiaapu hama ausa hanigiaya teeda Yisuunnara puruuka tida maisa kua kiaaravai.

⁷ Vatiivo ruoo mmataivau puutaikio rikioo yeennaiyauvo yoketaama urikiai gionna kiaapuuya iyauvaa nnaavai. Anutuuqo ivaa too ivaara yaata utuoo yoketaavaivee kiasa kioo ivaara yoketaama iivai. ⁸ Mmataivau annaanna mmaguya oovi aakaraunna urii mmataivaara gionna kiaapuuya kiaanoo: Inna hama yoketaavaivee, kiaavo Anutuuqootama yaata utuoo hama yoketaavaivee kiasa kioo ivaara maisama iinara yaata utivai. Itai mmataivaa fai nnaagiai iikiaivo taanaravai.

⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, na ii kua ivaa kiasa kieennaata yaata utuee kiaanoo: Hama ngia mmata maisaivaa roosiima variaaravee. Fai ngia Yisuunna kuaivaa rikiada yoketaama variaaravaivee, kiaanoo. Vaa na rikiauvai. Yisuuva ngii vitoo yoketaivau yapa kioo ngii tasipama variivaara ngia yoketaama variaanoo. ¹⁰ Anutuuqo hama kumimakainno uruootara tuotarama irisaiyauvaa gionna kiaapuuya mmiivai. Ivo safuuma ngiari mmoori varaivaugiataama mmiivai. Ngia mmoori varaiyauvaara hama ivo taunninaravai. Ngia innara yaata utida ngii seena Anutuuqaa gionna kiaapuuyara mmuduuya rida iya tasipama mmoori varada variaivaara ivo hama ngiiyara taunninaravai. Ngia homo itaavai nnaasu variaavai. ¹¹ Ngia aanna makee mmuaavai mmuaavai ngii seenaiyara mmuduuya ruaaneema Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yaagueeqama iima rada vidada yapooma putuaara suaivaki ngia mmannammanna yaagueeqama iikiaaraivaara ni yoketainoo. Fai yapooma ngia variaaraivaara faannaki-aiivo kutaa tuanaa vakiaiveeraivaara mmannammanna yaagueeqama iikiatee. ¹² Ngii pirisainaraivaara hama ni yoketainoo. Sa ngii pirisakiaivee. Anutuuqaara kutaavaivee kiaiya yaagueeqama varidada iya pirisaikiainnaata mmannammanna yaagueeqama varida yapooma Anutuuqo kua kiasa teerama kioovaa varaaraiya roosiima variatee.

Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaivo

kutaa kuavai

¹³ Anutuuqo Aparahaamaata kua tuu kuaivaa kiasa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tiravai. Hama voovoono inna yaataraanaravootauvaara ivo ari nnutuuvaa tasipama Aparahaamaa tuoo ¹⁴ tunoo: Na kua kutaa tiee aiyara yoketaina i nneed-itunnaiyaata i sidinnaidiiaatama fai kaayau variaaravaivee, tiravai. ¹⁵ Aparahaamo ivaara kutaavaivee kiasa kioo yaagueeqama varia roo vioo vioo tooduu inna pirisauduaata mmannammanna yaagueeqama varuduu kuaivaa kiasa teerama kioo kaanaivo innasi vairavai. ¹⁶ Yutayaa vaidiiya iira aataruuvaa rikiaatee. Vaidi voovoono kua kutaa na iinaravee tii suaivaki ivo ari nnoonna vaidiivaa nnutuuvaa tasipama tiivai. Fai vaidi voovoono itaa kua tinai rikiada fai vaidiiya hama inna kuaivaara airi kua airi kua tida inna kuaivaa yaataraara iikiaravai. ¹⁷ Anutuuqo kua tuu kuaivaa kiasa teerama kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu suaivaki gionna kiaapuuya ivo tuu kuaivaa

rikiada kaanaivaa varaaraiya yaata utida kiaara: Ari vo yaata tinnivai varoo iinaravee, kiarainnoo kiasa ivo ari nnutuuvaa tasipama na iinaravaivee tiravai. ¹⁸ Anutuuqo hama unnakua tiraivoono itaama taara kuavaitana hama taikaanara kuaivaitana tunoo: Na nini nnutuuvaa tasipama kiaunoo, kiasa kioo tunoo: Fai na iinaravaivee, tuu kuaivaitana ti kiasa ti mmiravai. Ivaara ta Anutuuqaa vara hiri diaunna gionna kiaapuuya fai ta yapooma yoketaama variaaraivaara ta faannaida varida puaisa utida kiaunnaano: Fai ta varaaravaivee, kiaunnvai. ¹⁹ Ta itaama faannaida variaunnaivo yatariivo yaagueeqama diivaa roosiima ti aakiaiyauvaki vaivai. Vai ivoono aikiooma ti tinai fai buruqa roosiivo ngiau aapu Anutuuqo variiivaki atau ruaivaa yaatarada ivaki fai ta aikiooma kuaravai. ²⁰ Yisuuva tiyaroo tioo vaa tauraa ivaki viravai. Vioo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi Merekisateekaa roosiima tiyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varioo fai tupatupaa itavai nnaasu varinaravaivee.

7

*Merekisateeko kati Anutuuqaara puara hudeera**vaidivai variravai*

¹ Ii vaidi Merekisateeko ivo yoosinna Sareema kieetavai varioo Anutuuqo mmuakiaaya yaataroo udaangaivo varuuvaa mmooriivaa varoo kati innara puara hudeera vaidivai variravai. Nnaaru Aparahaamo ari nnammutuaiya kieetaiyaatama rapuoonnonno yaatara kioo nnuduu Merekisateeko saidi vioo innaata kua tioo innara kua yoketaivaa tiravai. ² Tuduu rikioo Aparahaamo rapuoonnonno ravisi varoo mminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. Merekisateekaa nnutuuvaa oyaivo ataama vainoo. Ivo safuuma variraivaa arinaima teeraivaa kieetavai variravai. Ivo ari yoosinna Sareemaiya kieetavai varuuvaa ari nnutuuvaa oyaivo kava ataama vainoo. Ivo ausa nuufaivaa varada variraivaa kieetavai variravai. ³ Merekisateekaa kaano koovaitanaata taato nnaakukiaivaitanaatama iya varuu oyaiyauvaara hama fafaaraivo kooyaa vaivootainoo. Hama inna kaano inna mmatoovaara fafaaraivoota vainoo. Hama ivo putuuvaara fafaaraivoota vainoo. Ivo Anutuuqaa Mmaapuuvaa roosiima tupatupaa Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai.

⁴ Ivo nnoonnavai varuuvaa tuqinnama rikiaatee. Ta Yutayaiya ti oyaivo Aparahaamo rapuoonnonno mminnamminnaa ravisi varooyauvaa saaba yaakuuvaitana varoo duuyama kioo Merekisateekaa mmuaavai mmiravai. ⁵ Aparahaamaa tafaayoova Riviiva variravai. Riviinnakidiri diitooya inna Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiyavee. Anutuuqaa mmaanna tuu kua voovai tunoo: Gionna kiaapuuya iyasi vai mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana vaivakidiri mmuaavai kati Riviivainna mmiatee, tiravai. Aparahaamo Riviiinna tafaayoova varioo ivo Yutayaiya oyaivo variravai. Gionna kiaapu Riviivainna seenaiya mminnamminnaiyauvaa saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri Riviivainna kati ngiariiyara mmuaa saabavai vareeravai. ⁶ Merekisateeko hama Riviiinna oyaivakidiri variravai. Itaama varuuvoono Aparahaamo saaba yaakuuvaitana yapa kioovakidiri mmuaavai vareeravai. Aparahaamo Anutuuqaasidiri kuaivaa kiasa teerama kioovaa varoovaasidiri ivo mmuaa saabavai varoo Anutuuqo aiyara yoketaivaa kua yoketaivaa Aparahaamaara tiravai. ⁷ Ta Yutayaiya ti aataruuvaa vaa ta rikiaunnvai. Vaidi yaatareeraivoono inna aduoo variraivaara kua yoketaivaa innara tiivai. Merekisateeko Aparahaamaara kua yoketaivaa tuuvaidiri vaa ta rikiaunnvai. Ivo Aparahaamaa yaatareeravai. ⁸ Anna makee Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi Riviiinna oyaivakidiri diiteeraiya saaba yaakuuvaitanaakidiri mmuaa saabavai vareeraiya putira nnaamuruyavee. Mo Merekisateeko hama ivo putuu aataruuvo fafaaraivaki kooyaa vauvaara ta yaata utuaunnano Anutuuqaa kua fafaaraivo tinoo: Homo varinoo, tiivai. Ivoono saaba yaakuuvaitanaakidiri voovai vareeravai. ⁹ Na yaata utuauko oyaivo ataama vainoo. Aparahaamo Merekisateekaa mmuaa saabavai mmuu suaivaki Riviiiva makemakee mmuaa saaba mmuaa saaba vareeraivoono ivootama Merekisateekaa mmuaa saabavai mmiravai. ¹⁰ Merekisateeko Aparahaamaara kua tuu suaivaki Riviiiva

hama kooyaa varirama kioo mmanna kiau nnammarivai ari tafaayoonnaki vauvootama Merekisateeko yaatareera vaidivaara tuoo mmuaa saabavai mmiravai.

¹¹ Riviivainna Anutuuqaara kati puara hudada varuu aataruuvo vau suaivaki Anutuuqaara kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Riviivainna Anutuuqaara kati puara hudeeraiya gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Iya uu aataruuvugiataama gioonna kiaapuuya safuuma varutiri. Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiivaa Merekisateeko uu aataruuvugiataama iinaree kiasa ari vookarau vaidiivo diitaanara aataruuvo hameetautirivee. Ivo hama Riviinna oyaivakidi diiteera vaidivai. Hama Aroono uvuugiataama iinaraivaara diiteeravai. Merekisateeko uvuugiataama iinaraivaara diiteeravai. ¹² Riviivainna uu mmooriivo taika kiooduu rikioo karaasa uu aataruuvo kookaraa mmaataivaa vareeravai. Mmuai karaama tauraa mmaanna tuu aataruuvo taika kiooduu karaasa mmaanna aataruuvo vairavai. ¹³⁻¹⁴ Ii kua ivo ti Udaanga Yisuunnara tii kuavai. Ivo hama Riviinna oyaivakidiri diiteeravai. Ari vo oyai Yutayaivakidiri diiteeravai. Nnaaru Musiiva Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiyara tuu suaivaki hama ivo Yutayaa vaidiiyara tiravai. Hama Yutayaa vaidiiya yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau Anutuuqaara kati puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Vaa ta ivaara arinaima rikiaunnava.

Ari vo vaidivai kati Anutuuqaara puara hudeera

vaidiivo Merekisateekaani karaama varivai

¹⁵ Aa kua aavaudiri ii kua iva oyaivo kooyaa vainoo. Ari vo vaidivai Anutuuqaara kati puara hudeeraivoono Merekisateekaani karaama varivaivee. ¹⁶ Hama ivo mmatayaa vaidiiya nnaakukiaiya tuu aataruuvudiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai. Inna aakiaivaki tupatupaa varira yaagueeqaivo vauvaara ivo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai variravai. ¹⁷ Ivaara Anutuuqaara kua fafaaraivo vainno tinoo:

Merekisateeko kieetavai varioo
Anutuuqaara kati puara hudeera
vaidivai varuneema
a tupatupaa Anutuuqaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁸ Ivaara eenanaa aataruuvo muaraagainno hama kaanaatauvaara iya iva pikiieravai. ¹⁹ Anutuuqaara mmaanna tuu kuaivakidiri hama gioonna kiaapuuya safuuma variraivaa varoovaara iya iva pikiieravai. Anna makee Anutuuqaara mmaanna tuu aataruuvaa yaatareera aataruuvaara ta faannakiaunnaivo vaa kooyaa vaivai. Ivaudiri ta aikiooma Anutuuqaara vaino kuaunnava.

²⁰ Anutuuqaara Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmatau suaivaki ivo ari nnutuuva tasipama kioo kua kutaa na iinaravaivee kiasa kioo mmatairavai. ²¹ Nnaaru varuu vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya mmatau suaivaki hama vooyaano itaa kua tiravai. Anutuuqaara kua kutaa na iinaravee kiasa kioo Yisuunna tiyara kati puara hudeera vaidivai mmataama kioo kuaivo Anutuuqaara kua fafaaraivaki vainno innara tinoo:

Udaangaivoono kua kutaa na iinaravee kiasa kioo
fai hama taara yaata utinaravai.
Ivo i tinoo: A tupatupaa Anutuuqaara
kati puara hudeera vaidivai varinaravaivee, tiivai.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ²² Kua oyaivo itaama vaivaudiri ta rikiaunnano Yisuuva karaasa kua yeena rau kioo na iinaravee tuu kuaivo yoketaavai. Ii kua ivoono tauraa tuu kuaivaa yaataraivai.

²³ Mmatayaa diaa vaidiiya Anutuuqaara kati puara hudeeraiya mmuaavai mmuaavai ngiari mmooriyauvaa iima rada vida varida putuuvaara kaayauya variravai. ²⁴ Yisuuva mmuaavoono tupatupaa variivaara Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa mmannammanna tiyara iinno nnaasu varivai. Hama voovoono inna mmooriivaa ravisi

varaivai. ²⁵ Ivo itaama variivaara mmuakiaa suai gioonna kiaapuuya innakinaadiri Anutuuqaasi kuaiya fai ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai. Ivo tupatupaa varioo iyara Anutuuqaata kua tioo variivaara ivo aikiooma iya vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²⁶ Ivaara Yisuuva Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidivai tiyara tupatupaa dioo vaivo inna yoketaavai. Ivo yoketaa tuanaavai nnaasu varivai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaivai. Inna aakiaivo kaayau yoketaa tuanaavai vaikio hama koonnai aataruuvo innaki vaivai. Vaa Anutuuqo mminnamminnaa maisa varaiyasidiri inna vitoo ngiau aapu yoketaa tuanaivau yapa kiaikio varivaivee. ²⁷ Vaidiia kati Anutuuqaara puara hudooa makemakee mmuakiaa suai mminnamminnaa maisaiyauvaara puara sipisiipaiyauvaa hudeeravai. Tauraa ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaarannaadee huda kiada nnaagiai gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara hudeeravai. Yisuuva hama itaama iinno variravai. Ivo mmuaaneetu ariinoo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaara putinaraivaara ari mmammaivaa yapeeravai. ²⁸ Vaidiia Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaiya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri iya mmatairavai. Ii vaidi iya muaraagayavee. Tauraa Anutuuqo mmaanna tuu kuaivo vauduu nnaagiai ivo tunoo: Kua kutaa fai na iinaravaivee, tiravai. Ivo itaa kua kiaa kioo ari Mmaapuuvaa mmataama kioo inna tuduu ivo yoketaa tuanaavai nnaasu variravai. Fai ivo tupatupaa yoketaa tuanaavai nnaasu varinaravai.

8

Yisuuva gioonna kiaapuuyara kati puara hudeera kieeta vaidivai varivai

¹ Ii na kiau kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Kati Anutuuqaara puara hudeera kieetaiya roosiivoono tiyara ngiau aapu hara kioo varinoo. Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaiyauvaara haitatuura kieeta pinaivo mmaata yoketaivau variivaa yaaku yaadudainningiaa ivo hara kioo varinoo. ² Ivo Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa ngiau aapuuvaki iinno varinoo. Nnaaru Anutuuqaa seera nnau aakiaivaki vo atuu yoketaa tuanaa voovai vau nnauvaa roosiivaki ivo ivaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ii nnau ivaa hama vaidiaano heekeera nnauvai. Udaanga Anutuuqoono heekeera nnauvai.

³ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya yeennaiyauvaa Anutuuqaa mmida puara sipisiipaiyauvaatama huda inna mmiateeraivaara vaidiia iya mmataama kiaavai. Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaiya roosiivoono Yisuu Kirisiiva tiyara iiraivoono mminnaa yoketaa voovai vaivaa Anutuuqaa mmimaraivo inna yoketaavai. ⁴ Yisuuva mmatayaa varitiri. Hama ivo Anutuuqaara kati puara hudeera vaidivai varioo yeenna puariyauvaa Anutuuqaa mmira mmooriivaa iitirivee. Yutayaiya mmaanna tuu aataruuvauudiri Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia yeenna puariyauvaa inna mmira mmooriivaa iikiaiya variaavai. ⁵ Iya Anutuuqaara kati puara hudeera mmooriivaa mmata aavau iya iikiaivo ngiau aapu vaira nnauvaki iikiaivaa mmannammannaavai iikiaavai. Ii aataru ivo nnaaru Musiiva uu aataruuvaa roosiima mmuaakaraivai vainoo. Nnaaru Musiiva seera nnauvaa heekaanaree kiaa rikioodu Anutuuqo ngiau aapu vaira nnauvaara inna kiaa mmioo tunoo: Na taapiyaadiri i kiaa i mmiaivaugiataama safuuma heekaanee, tiravai. ⁶ Mo Yisuuva ngiau aapuuvaki kati puara hudeera mmooriivoono iya kati puara hudeera mmooriivaa tauraa mmaanna tuu aataruuvauudiri iikiaivaa yaataravai. Anutuuqo karaasa yeena rau kioo ti mmuu kuaivoono tauraa kua kiaa teerama kioo ti mmuu kuaivaa yaataravai. Ivo karaasa yeena rau kioo kuaivaa tuu suaivaki ari vookarai yoketaa yaatareera aataruuvaa kua kutaa na iinaravaivee kiaa kioo tiravai. Ivaara karaasa yeena rau kioo kuaivo tauraa yeena rau kioo tuu kuaivaa yaataravai.

⁷ Tauraa yeena rau kioo kuaivaa aikiooma gioonna kiaapuuya rikiaada uutiri. Nnaagiai karaasa yeena rau kioo kuaivo hameeta vaitirivee. ⁸ Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya toduu hama yoketaama varuuvaa ari kua fafaaraivaki vau kua voovai iyara tunoo:

Udaangaivoono tunoo:

Isairaa mmataivau variiaaataama

Yutayaa mmataivau variiaaataama

kua karaasa yeena rau kieera kuaivaa
na iya kiaa mminara suaivo aa nninara iinoo.

⁹ Aa kua karaasa na yeena rammuaa kua aavo
hama nnaaru na yeena rammuaa kuaivaa roosiivai.
Nnaaru na Iyiipaivakidiri iya rubuungainna
vitaanara iikiaa suaivaki
na kua yeena rau kiaivaa iya kiaa mmiravai.
Kiaa mmiaaduu rikiada
hama mmannammanna ivaa iirama kiada
kuaivaa hatokoovaara
na iya tee pikieeravaivee, tiravai.

¹⁰ Anutuuqo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:
Fai ii suai ivo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kieve
Isarairaiya kiaa mminara aavo ataama vainoo.
Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya yaata tinniiyauvaki yapa kino
iya aakiaiyauvo rikianai
na iya Anutuuqo tuanaivo varinai
iya ni gioonna kiaapu tuanaaya variaaravai.

¹¹ Iya itaama varikio
hama vaidi voovoono ari seena vaidi voovaatannee
ari kata vayaa voovaatama kiaa mmioo tinara:
Udaanga Anutuuqaa tee rikiaanee, tinaravai.
Vaa tauraa yoketaa maisa mmuakiaaya
ni teeda rikiaivaara
hama ivo itaa kua tinaravai.

¹² Fai na iyara boo tiee
iya mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kieve
hama keenaa ivaara yaata utinaravaivee, tiravai.

Anutuuqo ari kua fafaaraivaki vau kua voovai itaa kua tiravai. ¹³ Anutuuqo kua karaasa yeena rau kieera kuaivaara tunoo: Kua karaasavaivee, tuuvaara tauraa kua yeena rau kioo kuaivo vaa maisainno nnisi mminnaiyauvaa roosiima vairavai. Nnisi mminnaiyauvo maisainara iinno kiisa suai vainno taikaanaravai.

9

Ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmira aataruuvovee

¹ Tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaki gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiateera aataruuyauvo vairavai. Iya Anutuuqaa ausa mmuduuya mmiateera nnauvootama mmatayaa vairavai. ² Iya seera nnauvaa heeka kiada aakiaivaki vo nnau voovai heeka kiada ivaki atau voovai iima kiada ivaa nnutuuvaa Yoketaa Nnauvaivee tiravai. Ii nnau ivaki iya tooba voovai yapa kiada yeenna yapeera yaiheera voovai yapa kiada Anutuuqaani yapoo bereetaivaatama ivaki yapeeravai. ³ Nnaagiai atau ruu buruqa hokobaivaa mmookana vau nnauvaa nnutuuvo Yoketaa Tuanaa Nnauvaivee tiravai. ⁴ Ii nnau ivaki sikau mmannaammannai gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivaa iya yapa kiada ivau suuda yoketaa vuu yatari ranaiyauvaa hudeeravai. Ii yeena tapi ivo iqii nnau ivaa mmaraavai. Iya nnaamuru voovai iima kiada gooraivaadiri ivaa rurauma kiada ii nnau ivaki ivaa yapa kiada mmataama kiada tunoo: Ta ivaa teeda rikiaunnao. Vaa Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ti kiaa ti mmiravaivee, tiravai. Ii nnaamuru ivaa aakiaivaki gooraivaadiri iima kioo kuu yavaivaa yapa kiada ivaa aakiaivaki yeenna ngiau aapuuvakidiri tuuvaa nnutuuvo menaivaa yapa kioodoo vairavai. Nnaaru Aroono yau aasannaivaa nnau aakiaivaki yapa kioodoo siriivo ivaudiri uruuvaara Anutuuqo inna mmataama kieeravai. Ii yau ivaa iya nnaamuruuvaki yapa kioodoo vauduu sikau tayapoovaitanau Anutuuqo mmaanna kuaivaa tuduu Musiiva

fafaara roovaitanaatama ivaki yapa kioodoo vairavai. ⁵ Iqii nnaamuru ivaa veraivau iya aangeraa roosiira taara mminnaavaitana yapa kiada tunoo: Anutuuqaa oyai ari vookarivaa mmannammannaavaivee, tiravai. Gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera mmaataivau ngiari haayaiyauvaadiri rummua apu kieeravai. Na itaama ngii giaa ngii miau kuaivaa hama na nnaa hammara kuaivaata aanna makee ngii giaa ngii miaunoo.

⁶ Iya itaama nnauvaa heeka kiada mminnaiyauvaa yapa taika kiada Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia tauraa atau rummua kioo nnauvaki makemakee mmuakiaa suai vida ngiari mmooriivaa iiravai. ⁷ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono nnaasu atau rummua kioo buruqavaa mmookana vau nnauvaki vioo mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo mmuakiaa nuanuuyauvakiaatama itaama mmuaa suai nnaasu ivaki viravai. Hama ivo kati ivaki viravai. Ivo puara kiauavaa varoo ivaki viravai. Ari mminnamminnaa maisaiyauvaata gioonna kiaapuuya vueennama kiada iira mminnamminnaa maisaiyauvaatama taikaiveeraivaara varoo vioo Anutuuqaa mmiravai. ⁸ Iya itaama iikiaa aataruuvaa Mmannasa Yoketaivoono kooyaa ataama ti vitaivai. Iya tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa iida varuuvaa atau rummua kioo buruqavaa mmookana vau nnau ari vookarau yoketaa nnauvaki gioonna kiaapuuya kuaara aataruuvo hameetairavai. Buruqavaa mmataama kioo tuu vaidi Yisuuva hama putuuvaa hama iya Anutuuqaa vainima kuaara aataruuvootairavai. ⁹ Tauraa atau rummua kioo nnauvaki homo mmooriivaa varoovo inna aanna ta variaunnaiya tiyara mmataama kioo iiravai. Iya ivaki yeenna puariyauvaa Anutuuqaanivee kiaa mmiraiyauvo hama yopeema gioonna kiaapuuya Anutuuqaa ngiari ausa mmuduuya mmiraiya aakiaiyauvaki tuqinneeravai. ¹⁰ Ii aataru iyauvo mmanna yeenna nnoori nneeraivaaraatama mmammayaadiri finiraivaaraatama tii kuaivo nnabaiya iira aataruuyauvaara tii kuavai. Iya ii aataru iyauvaa iida varuduu Yisuu Kirisiiva mmuakiaa aataruuyauvaa karaasa iira suaivaki ii aataru iyauvo taikeeravai.

¹¹ Vaa Yisuu Kirisiiva tioo kati puara hudeera kieetaiya roosiima tiyara mmoori varoo ta yoketaama variateera aataruuvaa haitatuuvai. Nnaaru Anutuuqaara kati puara hudeera vaidi kieetaivo vaidi mmatayaiya nnauvaa heeka kioovaki mmooriivaa iiravai. Yisuuvaano hama itai nnauvaki vioo mmooriivaa iinno varinoo. Ari vookarai nnau yoketaivo mmatayaiya heeka kiaa nnauvaa yaatarai nnauvaki ivo mmooriivaa iinno varinoo. ¹² Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu nnau pinaivaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vuu suaivaki hama puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo ari kiau tuanaivaa varoo Anutuuqaa mminara viravai. Ivo putuoo ari kiauavaa tiyara tusoo ti vitoo yoketaivau ti yapa kinai ta tupatupaa yoketaama variaara aataruuvaa kooyaa kieeravai. ¹³ Nnaaru iya puara memee burimakauya kiauyauvaatama puara burimakau nnaayee nnaakaravaa hudoodoo kaupa kioovaatama gioonna kiaapu Anutuuqaa avuuvau koonnama varuuyayaa hatutuoovavai. Iyayaa hatutuooodoo rikioo iya mmammaiyauvo yoketauduu Anutuuqaa avuuvau yoketaama variravai. ¹⁴ Itaama vaikiora tuoo Yisuu Kirisiinna kiauvoono puara burimakau kiauvaadiri iima kiaa aataruuvaa yaatara kiaivai. Yisuuva hama mminnamminnaa maisaatauvoono Mmannasa tupatupaa variraivo inna tasipooduu ivo hama ariiyara yaata utirama kioo iya puara burimakauyauvaa kati Anutuuqaani ruputuduu kiauvo tuuneema ari mmammaivaa ivo Anutuuqaa kati mmiravai. Ivo ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fini kinai ta tauraa mmanna mmooriyauvaa kuminayaa iikiaunnaiyauvaa pikiaaravai. Ta Anutuuqo hara kioo variivaa mmooriivaa iikiaaraivaara Yisuuva ari kiauvaadiri ti aakiaiyauvakidiri fininaravai.

¹⁵ Ivaara Anutuuqo gioonna kiaapu mmataama kaiya tupatupaa varira aataru ari vookariyauvaa vaa ivo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvaa varaateeraivaara Yisuu Kirisiiva kua yeena rau kieera aataru karaasavaa iiravai. Iya tauraa Anutuuqo kua yeena rau kioo aataruuvau varida mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara ivo putuoo ari kiauvaadiri iya yookaama kioodoo iya mmamma dummukiara kuateeraivaara

ivo itaama iiravai.

¹⁶ Gioonna kiaapu voovoono ari putinaraivaara yaata utuoo ari mminnaiyauvaa deeya deeya mminaraivaara kua yeena rainno yanaivau fafaara raivai. Nakaaraivo hama putino ivo putii kuaivo hama kooyaa vainai rikiada iya hama yanaivaudiri teeda inna mminnaiyauvaa varaaravai. ¹⁷ Fai nakaaraivo homo hara kioo varino ii yanaa ivo mmanna yanaavai vainaravai. Fai nakaaraivo putinai rikiada iya yanaivaudiri teeda kaanaivaa varaaravai. ¹⁸ Ivaa roosiima Anutuuqo tauraa kua yeena rau kioo kuaivo mmanna kuavai vairavai. Musiiva puara burimakauyauvaa ruputuoo iyauvaa kiaayauvaadiri mmooriivaa uduu rikioo Anutuuqaa aataruuvo aikiooma vairavai. ¹⁹ Anutuuqaa mmaanna tuu kua mmuakiaayauvai tauraa Musiiva mmuakiaa gioonna kiaapuuya kiaa mmi taika kioo puara memee burimakau nnaakaraiya kiauyauvaa vita varoo nnooriivaa tasipama hanigiaanigieema kioo yatari seeraivaa nnutuuvo hisoopavaa varoo ivaa aaruuvau kookee kuau yeenaivaa rau kioo nnooriivaki kiauvaa hanigiaanigieema kioovakidiri rabuuma kioo Anutuuqaa mmaanna tuu yanaivau rupiririima kioo gioonna kiaapu ivaki varuuyaki rupiririiravai. ²⁰ Ivo itaama iinno varioo iya tunoo: Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivaa ngia rikiada iikiateeraivaara na kiauvaadiri ataama iikiaunoo, ²¹ kiaa kioo Anutuuqaa seera nnauvaunnaatama ivaki vau mminnaa mmuakiaayauvunuaatama mmuaikaraama kiauvaadiri rupiririiravai. ²² Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri ta rikiaunnano puara kiauyauvaadiri mmuakiaa mminnaayauvunu rupiririima kiaikio yoketaivai. Kiauvo tiivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. Hama kiauvo tiitiri. Hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaitirivee.

Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuuqaa ari mmiravai

²³ Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira nnauvootama ivaki vau mminnaiyauvootama ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaiyauvaa mmannammannaayauvaivee. Inna aikiooma iya mmatayaa nnau mminnaiyauvunu puara kiauvaadiri rupiriruudu yoke-tairavai. Mo ngiau aapu vai nnau yoosinna mminnaa tuanaiyauvo yoketaakiaiveera iira aataruuvo ari vookarai kiauvaadiri iira aataruvai. ²⁴ Ngiau aapu vai nnauvaa mmannammannaivaa vaidiiya iima kioo nnauvaki hama Yisuuva ivaki viravai. Ivo ngiau aapu tuanaivaki viravai. Aanna makee ivo ivaki varioo tiyara Anutuuqaa avuuvau iinno varinoo. ²⁵ Anutuuqaara kati puara hudeera kieeta vaidiivo nnau yoketaivaa aakiaivaki vau nnau yoketaa tuanaivaki mmuaa nuanuvaki mmuaa suai nnaasu vioo vo nuanuvaki mmuaa suai makemakee puara kiauvaatama varoo viravai. Mo Yisuu Kirisiiva hama ngiau aapuuvaki vioo airineetu Anutuuqaa ari mminara viravai. ²⁶ Ivo itaama uutiri. Nnaaru Anutuuqo ngiau mmataivaa uu suaivakidiri ivo mmannammanna mmamma nniitareeraivaa vara roo nnuuvo ngioo ngioo aanna makee homo itaavai vaitirivee. Hama ivo itaama iiravai. Ngiau mmataivo taikaanara iira suaivaki gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara ivo mmuaa suai mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmudu inna kiauvo tiiravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya mmuaavai mmuaavai mmuaaneetu nnaasu putida Anutuuqo iya yaparainaravaki kuaavai. ²⁸ Ivaa roosiima mmuaaneetu Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa ari mmiravai. Ivo kaayau gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara Anutuuqaa ari mmiravai. Nnaaglai ivo kava vara ranoo tiinaraivo fai hama gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiinaravai. Gioonna kiaapuuya innara faannakiaiya vitaanaraivaara tiinaravai.

10

¹ Anutuuqo mmaanna tuu aataruuvo fai yapooma yoketaa aataruuvo nninaraivaa mmannammannaavai vaivai. Ta ivaa teeda hama kooyaa taunnavai. Mmanna mamanaaruuvaa nnaasu ta taunnavai. Ivaara hama ivoono yopeema Anutuuqaasi nnira gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiiya tupatupaa mmuaa nuanu mmuaa nuanu mmuaakaraama puaraiyauvaa huda kiada Anutuuqaa mmida variaavai. Anutuuqaa mmaanna tuu aataruuvauudiri itaama puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmira aataruuvo hama yopeema Anutuuqaasi nnira

gioonna kiaapuuya tuqinnaikiai safuuma variaavai. ² Anutuuqaa ausa mmuduuya mmira gioonna kiaapuuya ii aataru ivaa uduu mmuaa suaivaki iya mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taikotiri. Hama iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara rikiooduu mmannammanna mmuaararoovo vutiri. Hama iya mmannammanna puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmutirivee. ³ Mo iya makemakee vo nuanu vo nuanu puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmudu rikiada ivaudiri iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo vaa taunnu kiooyauvaa kava rikiooduu iya yaata tinniiyauvaki vairavai. ⁴ Puara burimakau memeeya kiauuyauvoono hama yopeema mminnamminnaa maisaiyauvaa rugoovaara iya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaara makemakee vo nuanu vo nuanu kava rikieeravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vauvaara Yisuu Kirisiiva mmatayaa tuu suaivaki ivo ari puti-naraivaara Anutuuqaa tunoo:

Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida
puaraiyauvaa huda i mmuuvaara
hama i yoketauduu hama i varaatairavai.
Vaa a mmatayaa varira mmammaivaa
niini teerama kieeravai.

⁶ Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau
puaraiyauvaa varada hudooduu
tamooqa taika kioovaara hama i yoketairavai.
Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa
puaraiyauvaa hudooyauvaara hama i yoketairavai.

⁷ Itaama vauduu na kiaanoo:
Anutuuqo, vaa na ngiaunoo.
I yanaivaki kua voovai niyara vauvoona
aanna na ngiaunoo.
I yaata utira kuaivaugiataama
na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee.
Na itaa kua kiauvaivee, tiravai.

⁸ Ivo tauraa tunoo: Vaidiia yeennaiyauvaa kati i mmida puaraiyauvaa huda i mmuuvaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Iya kiisama ngiaunnannuma yeena tapiivau puaraiyauvaa varada hudooduu tamooqa taika kioovaara hama i yoketauduu hama i varaatairavai. Mminnamminnaa maisaiyauvo taikaiveera kiaa puaraiyauvaa huda kioovaaraatama hama i yoketauduu hama i varaatairavaivee, tiravai. Ii aataru iyauvaa iya Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaudiri iikiateera tuduaata ivo itaa kua tiravai.

⁹ Nnaagiai ivo tunoo: Anutuuqo, vaa na ngiaunoo. I yaata utira kuaivaugiataama na mmoori iinaraivaara na ngiauvaivee, tiravai. Ivaara Anutuuqo puara huda mmira aataruuvaa kagaari kioo karaasa aataruuvaa Anutuuqo yaata utiraivaugiataama ta iikiateera aataruuvaa yapeeravai. ¹⁰ Anutuuqo yaata utiraivaugiataama Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu ari mmammaivaa inna mmioo putiravai. Ivo itaama uuvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugeera aataruuvaa iiravai. Itaama uuvaara ta Anutuuqaa gioonna kiaapu tuanaaya yoketaama variaunnavaa.

¹¹ Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia makemakee mmuakiaa suai mmuaakaraama airineetu ngiau dida vaida puaraiyauvaa huda Anutuuqaa mmida variaavai. Ii puara huda mmiaa iyauvo hama yopeema vaidiia mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivai. ¹² Yisuu Kirisiiva mminnamminnaa maisaiyauvaara mmuaaneetu Anutuuqaa ari mmi kioo oro inna yaaku yaadudainningiaa hara kioo variravai. Ivo mmuaaneetu itaama uu aataruuvo fai tupatupaa vainaravai. ¹³ Ivo Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo varioo Anutuuqo inna nnammutuaiya yaatara kiaanaraivaara faannainno varinoo. ¹⁴ Anutuuqo ari gioonna kiaapuuya iinno varikiai iya yoketaama variaano. Yisuu Kirisiiva mmuaaneetu aikiooma iya mminnamminnaa maisaiyauvaara Anutuuqaa ari mmuuvaara iya Anutuuqaa avuuvau yoketaa tuanaaya variaavaivee. Ii aataru ivo fai tupatupaa itaavai nnaasu vainaravai.

¹⁵ Mmannasa Yoketaivootama ivaara kooyaa ti kiaa ti mmiravai. Ivo tuu kua voovai Anutuuqaa kua fafaaraivaki vainno ataa kua tunoo:

¹⁶ Udaangaivo tunoo:

Fai ii suai iyauvo taikanai
aa kua karaasa na yeena rau kiee
iya kiaa mminara aavo ataama vainoo.

Fai na ni kua aataruuyauvaa
iya aakiaiyauvaki yapa kiee
iya yaata tinniiyauvakiaatama yapaanaravaivee, tiravai.

¹⁷ Mmannasa Yoketaivo itaa kua kiaa kioo vo kuavai tunoo:

Fai na hama kava
iya mminnamminnaa maisaiyauvaara yaata utuee
na hama iya maisamaisama iikiaiyouvaaraatama
yaata utinaravaivee, tiravai.

¹⁸ Anutuuqo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga taika kiaivaara ivo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveera ta puara huda inna mmira aataruuvaa hama kava iikiaaraivootainoo.

Nnikiai ta Anutuuqaa vainima kuaaravee

¹⁹ Ni seenayaso, Yisuuva putuduu inna kiauvo tiyara tuuvaara ngiau aapu Anutuuqaa nnauvaki vo ataa yoketaa tuanaa voovaki ta aikiooma kati kuaunnaivo kooyaa vainoo. ²⁰ Yisuuva putuu suaivaki buruqaivo Anutuuqaanee kiaa kioo nnauvaki ataa rummua kioovo tammaa kiraatu varoo tuoo viravai. Anutuuqaasi vira aataruuvaki ataa rummua kioo buruqaivo inna Yisuunna mmammaivaa roosiiravai. Buruqaivo tammaa kiraatuu suaivaki Yisuuva Anutuuqaasi vira aataru karaasa variraivaa kooyaa ti vitairavai. ²¹ Anutuuqaara kati puara hudeeraiya roosii nnoonnaivoono ta Anutuuqaa gioonna kiaapuuyara tiyara dinoo. ²² Tiyara diivaara nnikiai ta Anutuuqaa vainima vida ti aakiaiyauvaki kua kutaa tuanaa innara mmuduuya rida innara kutaavaivee kiaa kiada ivaa puaisa utida kuaaravai. Ta ti mmamma maisa tasipama varira aataruuvaa vaa Yisuuva ruga kiaikio ti yaata utiraiyauvo yoketaayauvai vaivaa tasipama innasi kuaaravai. Ta ti mmammaiyauvaa nnoori yoketaivaadiri finirayaama Yisuuva ti aakiaiyauvaki fini kinai rikiada ta yoketaaya innasi kuaaravai. ²³ Anutuuqo ari kuaivaa kiaa teerama kioo fai na iinaravee tuuvoono fai hama pikieerainno iinaravai. Ivo ivaa iinarivaara nnikiai ta kutaavaivee kiaa kiada hama taara yaata utuaaravai. Ta innasi kuaarivaara faannakiaunnaivaa nnikiai ta puaisa utida variaaravee. ²⁴ Nnikiai ta ariiyara ariiyara yaata utida ari tasipa ari tasipama mmuaavaugiataama mmoori varada ariiyara ariiyara mmuduuya rida yoketaama iikiaaravee. ²⁵ Anutuuqaara nuunaida varira aataruuvaa nnikiai hama ta pikiaaravee. Vooya vaa pikiaiya roosiima ta pikiaarainnoo. Nnikiai ta titiita titiita yamaa kua yamaa kua tida mmuaavaugiataama yaagueeqama variaaravee. Yisuuva tiinara suaivo vainima vaivaara rikiada yaagueeqama kiada itaama variaaravee.

²⁶ Gioonna kiaapu vooya Yisuu Kirisiinna kua kutaivaa ti kiaa ti mmi kikiyai rikiada ta ivaara kutaavaivee kiaa kiadaata mmannammanna Anutuuqaa mmooka hanigia mmi kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varakio rikioo ti mminnamminnaa maisaiyauvaara ta kava puara huda Anutuuqaa mmira aataruuvo hameetainaravai. ²⁷ Hameetaikiai ta aatuuda varida kua pinaivaara nnaasu faannakiaaravai. Kua pinaivaaraatama ikia hauru too ari vookaraivo Anutuuqaa nnammutuaiya taa taika kiaanarivaaraatama ta faannakiaaravai. ²⁸ Anutuuqo Musiinna mmaanna kua kiaa mmuu aataruuvaa hatokoo gioonna kiaapuuvaa iya inna ruputuduu putiravai. Kua pinaivaki taaramannee taaravoomadoono innara kutaa ivo iivaivee tuduu rikiada hama iya innara boo tiraida inna ruputuduu putiravai. ²⁹ Mo itaama vau aataruuvo inna kiisama mmuaarareera aataruvai vairavai. Mo Anutuuqaa Mmaapuuvaa puruuka tioo mmooka hanigia mmira gioonna kiaapuuvo fai pinaa mmuaararai ari vookaraivaa varaanaravai. Anutuuqo kua yeena rau kioo kua kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaara ii gioonna

kiaapu ivaa vaa Anutuuqo innara niinivaivee tiivo fai ivo ivaara kumina mminnaavaivee tioo fai pinaa mmuaararavaa varaanaravai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utiraivaa Mmannasa Yoketaivoono ti mmiivaara ivo maisavaivee tiivoono fai pinaa mmuaararavaa varaanaravai. ³⁰ Aa kua aavaa tuu nakaaravaa vaa ta teeda rikiaunnvai. Ivo tunoo: Maisa mmooriiivaa irisai mminaravaa neenoo nakaaravovee. Fai neenoo irisai maisavaa gioonna kiaapuuya mminaravaivee, kiaa kioo vo kuavai tunoo: Fai na Udaangaivoono ni gioonna kiaapuuya kua pinaivakidiri iya yaparaina irisaiyauvaa duuyama kiee iya mminaravaivee, tiravai. ³¹ Anutuuqo tupatupaa variraivoono ti yaparinno safuuma irisaiyauvaa duuyama ti mminaravo inna vaidi aatuu mmuaararai aataruvaivee.

³² Ngia nnaaru varuuvaara yaata utuatee. Ngia Anutuuqaa aataruuvaa ikiataa kooyaa too suaivaki ngia kaayau mmuaararoovaa vareeravai. Varadaata yaagueeqama duduu hama ngii yaatareeravai. ³³ Vo suai suai vooyauvaki ngia gioonna kiaapuuya avuuyauvunu duduu vooya ngii maisa kua tida ngiiyara koonnama uuduaata ngia yaagueeqama diravai. Ari vo suai vooyauvaki ngii seenaiyara iya itaama mmuaikaraama uuduu teeda ngia ngii seenaiya tasipama oro duduu ngiiyaraatama koonnama uuduaata yaagueeqama diravai. ³⁴ Gioonna kiaapu oovi nnauvaki varuuyara ngia pinaama boo tiravai. Vaidi vooya numa ngii hoonahaanaiyauvaa ravisu varooduaata hama ngia iyauvaara yaata utiraida kati ngia sirigaida variravai. Vaa ngia rikieeravai. Tupatupaa variraivo iyauvaa yaatareeravaa vaa ngia varoovaara ngia sirigaida variravai. ³⁵ Ivaara ngia mmuaararavaa varoovaara sa ngii pirisakiaivee. Fai ngia Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kiada yaagueeqama varidada irisai yoketaivaa varaaravai. ³⁶ Ngia Anutuuqo yaata utiraivaugiataama iida irisai kua kiaa teerama kioovaa varaaraivaara mmuaararavaa varadaata makemakee yaagueeqama nnaasu variatee. ³⁷ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Kiisa suaivo taikano
ivo tiinaraivo fai tiinaravaivee.
Fai ivo hama haunainaravai.

³⁸ Fai ni gioonna kiaapu safuuma varii voovoono
niiyara kutaavaivee tioo hara kioo varinaravai.
Mo fai ivo niiyara muaraagainno ni pikianai
fai na hama innara yoketainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ³⁹ Hama ta gioonna kiaapuuya muaraagaida Anutuuqaa mmooka hanigia mmiaunnayavee. Itaama iikiaiya fai eeyaara putu taikaaravai. Ta gioonna kiaapuuya innara kutaavaivee kiaunnano Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapa kaiyavee.

11

Anutuuqaa kutaavaivee tira aataruvai

¹ Ta yaagueeqama Anutuuqaa kutaavaivee kiaunna aataruuvo ataama vainoo. Anutuuqo tinoo: Na ngiini iinaravaivee, tii kuaivaara ta faannaida ti aakiaiyauvaki kiaunnano: Fai ivo kutaa iinaravaivee, kiaa kiada fai ta varaaravai. Ivo iinaravaa hama ta titi avuuvaadiri teeraida ta ti aakiaiyauvaki yaagueeqama kiaunnano: Fai ivo iinaravaivee, kiaa kiada fai taaravai. ² Nnaaru varuu gioonna kiaapuuya Anutuuqaa kutaavaivee tuuyara ivo iyara yoketaayavee tiravai.

³ Nnaaru Anutuuqo kua tioo ngiau mmataivaa iima kioovaara ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikiaunnvai. Mmuakiaa mminnaa ta taunniyauvaa Anutuuqo hama vaidi teera mminnaivaadiri iima kiaivaaraatama ta kutaavaivee kiaa kiada arinaima teeda rikaunnvai.

⁴ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Aveero Anutuuqaa kutaavaivee kiaa kioo yoketaama varioo kati puara sipisiipa nnaakaraivaa ruputu kioo inna mmiravai. Ivo itaama mmuu aataruuvo Kaingo Anutuuqaa kati mmuu aataruuvaa yaataroovaa Anutuuqo tooduu yoketairavai. Aveero Anutuuqaa kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna

tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Ivo Anutuuqaa kati mmuuvaa Anutuuqo tooduu yoketauvaara ivo inna tooduu safuuma varira vaidivai variravai. Aveero vaa putuu vaidiivoono Anutuuqaara kutaavaivee tuu aataruuvo aanna homo kooyaa vaikiata rikiaunnao.

⁵ Nnaaru varuu vaidi voovai nnutuuvo Inooko Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara sa ivo putiraivaa taiveera Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata inna viteeravai. Anutuuqo ivo varuu mmammaivaata vitoovaara gioonna kiaapuuya innara buaidada tooduu hama iya too vairavai. Ivo homo mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqaa kua fafaaraivo innara tunoo: Anutuuqo inna variraivaa tooduu inna yoketairavaivee, tiravai. ⁶ Gioonna kiaapu voovoona hama Anutuuqaara kutaavaivee tiivaara Anutuuqo inna taikio hama inna yoketaivai. Anutuuqaa vainima kuanaraivoono Anutuuqo kutaa varinoo kiaa kuaivaara kutaavaivee kiaivee. Gioonna kiaapu yaagueeqama Anutuuqaara buaakiaaraiya ivo irisai yoketaivaa iya mminaraivaara vainima innasi kuanaraivoono ivaara kutaavaivee kiaivee.

⁷ Nuvuaava hama too aataru voovai nnaagiai vainaraivaara Anutuuqo inna kiaa mmuduu rikioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo tuu kuaivaa arinaima rikieeravai. Rikioo iinno nnooriyaa nuaira nnauvaa heeka taika kioo ari nnaata nnaakaraiyaatama ivaki vida yoketaama hara kiada variravai. Nuvuaava itaama uduu rikiaada mmatayaa varuu gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareeravai. Varooduu Nuvuaava Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo itaama uuvaara ivo inna tunoo: A safuuma varira vaidikuavee, tiravai.

⁸ Aaparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna maavee tuu suaivaki ivo inna kuaivaa arinaima rikioo ari yoosinnaivaa pikioo hama ivo too mmata voovaki Anutuuqo innani mmataama kioo tunoo: Aa mmata aavaa na i mminaravaivee, tuu mmataivakira viravai. ⁹ Anutuuqo inna kiaa mmuuvaa kutaavaivee kiaa kioo na i mminaravaivee tuu mmataivaki oto varioo ngiari voopinnaaya mmatavaivee kiaa kioo taanna yoosinnaivaki varirayaama seera nnauyauvaa heeka kioo ivaki hara kioo varuduu ari mmaapu Isaakoota ivaki hara kioo varuduu ari nneedi Yakoopoota ivaki hara kioo variravai. Ivaitanaata Anutuuqo kua kiaa teerama mmataama kioo mmataivau variravai. ¹⁰ Aaparahaamo ii mmata ivau varia roo nuainno varioo Anutuuqo yaata utuoo ngiau aapu iima kioo yoosinna pinaivaki varinaraivaara faannainno hara kioo variravai. Ii yoosinna ivaki yaagueeqa kuabai hara teerama kiooyauvo tupatupaa vainaraivaki kuanaraivaara faannainno hara kioo variravai.

¹¹ Aaparahaamaa nnaataivo Saraava nnaakara mmatoo suaivo taika kiooduaata yotera kioonnaata Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmuduu Aaparahaamaa tasipama kioo mmaapuvai mmateeravai. Anutuuqo kua kiaa teerama kioo fai na iinaravaivee tuuvaara Saraava innara tunoo: Kutaa fai ivo iinaravaivee, tuuvaara Anutuuqo mmaapuvai inna mmuduu mmateeravai. ¹² Ivaara Aaparahaamo ngiaabai kioo hokoba suai varia roo ngioo ngioo varuu suaivaki Saraanna tasipooduu mmaapuvai mmateeravai. Ii vaidi mmuaa Aaparahaamaayaadiri kaayau nneeditunna sidinnaidiia variravai. Aakiapuayauvo ngiauvau diaani nnukaiyauvo nnoori mmaagaivau vakiaani hama yopeema vaidiia jaariraivaa roosiima iya variravai.

¹³ Ii gioonna kiaapu iya Anutuuqaara mmannammanna kutaavaivee kiaa rada vidada putiravai. Homo iya varuu suaivaki kooyaa iya tunoo: Ta aa mmata aavaa variaunna suaivaki ta ngiari voopinnaia vida nnidaida variraiya roosiima variaunnao, tiravai. Iya itaa kua tida Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kua kaanaiyauvaa hama vareeravai. Ii kaanaa iyauvo ngieera homo vauvaara iya mmanna kuaivaa rikiaada kutaavaivee kiaa kiada ivaara sirigairavai. ¹⁴ Vaa ta arinaima rikiaunnava. Itaa kua tuuya ngiari yoosinna tuanaiyauvunu variaaraivaara ngiari aakiayauvaki yaata utida variravai. ¹⁵ Iya nnaakuva Aaparahaamo vaa pikioo mmataivaara hama yaata utiravai. Iya homo ivaara yaata ututiri. Iya kava vararanada vira aataruuvo vutirivee. ¹⁶ Hama iya ivaara yaata utirama kiada ii mmata ivaa yaatareera yoosinnaivo ngiau aapu vauvaara iya ivaki variatauduu ivaara iya yaata utida variravai. Ivaara iya Anutuuqaara ti Anutuuqovee

tuuvaara hama ivo iyara inna mmamma maisairavai. Vaa ivo iyani pinaa yoosinnaivaa teerama kieeravai.

¹⁷⁻¹⁸ Anutuuqo Aaparahaamaa iinno taanaree kiaa uu suaivaki Aaparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo inna kiaa mmuuvaugiataama ari mmaapu mmuaa tuanaivaa Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu huda mminaree kiaa kioo iiravai. Vaa tauraa Anutuuqo kua kiaa teerama kioo kuaivaa inna kiaa mmioo tunoo: Fai Isaakaakidiri i nneeditunna sidinnaidiya kaayauma variaaravaivee, tuu kuaivo vauduaata ivo Isaakaa vitoo Anutuuqaa ruputu huda mminaree kiaa kioo iiravai. ¹⁹ Aaparahaamo ari mmaapuuvaa ruputinara uu suaivaki ivo yaata utuoo tunoo: Fai na inna ruputino putino Anutuuqo aikiooma tino rikioo kava diitaanaravaivee, tuuvaara kati ari ausa tinniivakidiri itaama yaata utuoo mmataama kioo tuu kuaivaudiri ari mmaapuuvu putuuvakidiri diiteeraivaa roosiima diitoo innasi nniravai.

²⁰ Isaakoono Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaitana Yakoopaya Isauya kua yoketaivaa kiaa mmiravai. Ivaitana yapooma yoketaama variaaraivaara ivo kua yoketaivaa ivaitana kiaa mmiravai.

²¹ Yakoopo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki ari mmaapuuvaa Yoosiipaa mmaapuuvaitanaara kua yoketaivaa tiravai. Ii sui ivaki ivo ari yauvau kuru tu kioo vainno kookainno ari ausa mmuduuyaivaa Anutuuqaa mmiravai. Ivo innara kutaavaivee tuuvaara itaama iiravai.

²² Yoosiipo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo ngiaabai kioo putinara uu suaivaki Isarairaa gionna kiaapuuya Iyiipa mmataivau varidada yapooma pikiada kuaaraivaara tiravai. Iya kuaara suaivaki ari mmuyai sagiayauvaa varada kuateeraivaara tiravai.

²³ Musiinna kaano koovaitana Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Musiinna mmata kioodoo inna vitada hatauma kioodoo taaravooma kuraagaivo taika kieeravai. Ivaitana tooduu ngiari mmaapuuvu yoketauvaara hama ngiari kieetaivo nnaakaraiya ruputu-teera tuu kuaivaara aatuurama kiada inna kuaivaa hatokada ngiari mmaapuuvaa vitada hatauma kieeravai.

²⁴ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ivo yokoo suaivaki iya innara tunoo: A Faraunna raunnaivaa mmaapukuavee, tuuvaara ivo oooqoo tiravai. ²⁵ Ivoono Anutuuqaa gionna kiaapu ari seena Isarairaiya tasipama mmamma mmuaararoovaa varaanaraivaara inna yoketairavai. Ivo mminnamminnaa maisaivaa varoo ivaudiri kiisa sui sirigairavaa varaanaraivaara hama inna yoketairavai. ²⁶ Ivo yaata utuoo arinaima ataama rikieeravai. Anutuuqo mmataama kioo vaidi Misiavaa mmooriivaa ivo varaanaraivaara gionna kiaapuuya innara puruuka tida maisa kua tuu aataruuvo inna hama inna mmuaarareera aataruvai vairavai. Ii aataru ivo mmuakiaa yoketa yoketai mminnaa hoonahaanaiyauvo Iyiipa vauyauvaa yaatareera aataruvai vairavai. Ivo irisai yoketaivaa fai yapooma varaanaraivaara yaata utuoo itaama iiravai.

²⁷ Musiiva Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Iyiipaa kieetaivo innara nnannatooduu rikioo hama ivaara aatuurama kioo Anutuuqo tuuvaugiataama Iyiipa pikioo viravai. Vaidiia hama Anutuuqaa teeraivaa Musiinna ari aakiaivoono inna toovaara ivo diitoo vioo kieeravai. Vioo hama hanigiannanna kuagiannannairavai. Eyommaara vioo kieeravai. ²⁸ Ivo Iyiipa pikioo kuanara iinno varioo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara buusa Varaigiataa iira aataruuvaa toosa hara iiravai. Ivo Isarairaa gionna kiaapuuya tuduu iya puara sipisiipaiyauvaa ruputu kiada kiauyauvaa varada nnau tipumaiyauvunu siikairavai. Vaidiia ruputinai putuuaara aangeraiivoono sa ngiari mmaapu ngaruuya ruputinai putuateeraivaara iya nnau tipumaiyauvunu kiauyauvaa siikairavai. Aangeraiivo kiauvaa too pikioo varaigiataa kuaiveeraivaara siikairavai.

²⁹ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara nnoori sorovuaraivaa nnutuuvo Kookee Nnoorivee tuu nnooriivaa Anutuuqo tuduu vioo sai ngioo sauduu sasakainno kumina mmatavai vauduu ivaugiataa sainai vida tara kieeravai. Vida tara kioodoo rikiada Iyiipaiya iya vata rada nnuuya ivau nnida varuduu rikioo nnooriivo kava ngioo iya ruputu taika kioodoo putiravai.

³⁰ Isarairaa gionna kiaapuuya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo tuuvaugiataama ngiari nnammutuuiya varuu yosinna Yerikoo sikau vagiaamunnaivaa ututu nuaida varududuu yaaku sai suaivai karasaidiri taara suaivaitana taika kiooduu rikioo Anutuuqo mmataama kioo suaivau sikau vagiaamunnaivo ari mmaara havaratoo mumunu utu raubiriima kieeravai. ³¹ Tauraa sabi nuaira gionnaivaa nnutuuvo Rahaapo Yerikoo variravai. Hama vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaa vaidiivaitana numa hataumakidiri dida ivaki varuuya taaree kiasa uduu Rahaapo Anutuuqaara kutaavaivee tioo ivaitanaara yaata utuoo vita hatauma kieeravai. Hatauma kioovaara vagiaamunnaivo tavaratoo suaivaki Isarairaiya ivakinnaa gionna kiaapu Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatarooya rupuuta taika kiada Rahaapaa hama rupuutiravai.

³² Gionna kiaapu vooya Anutuuqaara kutaavaivee tuuya uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaree kiasa na dataama ngii giaa ngii mi taikaanarannee? Hama na suai ngii giaa ngii minaraiivootainoo. Vaidi vooya nnutuuyauvo Gitioono Baraako Samasoono Yepataava Davuutiiva Samueeroovainnaata forofetaiyaatama uu aataruuyauvaara ngii giaa ngii minaraiyauvo vai kiaikio hama suai ngii giaa ngii minaraiivootainoo. ³³ Iya Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variaiya rapidada yaatara kieeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano vo mmata vooyauvunu variaiya yamaa kua yamaa kua iyaatama tida iyara tuqinnama haitatuuda Anutuuqo kua kiasa teerama kioo kuaiyauvaa kaanaiyauvaa vareeravai. Iyakidiri vaidi vooyaano fai mmararaa raiyoonaiya vuutaivaki duduu hama iya gutu nneeravai. ³⁴ Iyakidiri vaidi vooyaano ikiaiyauvo pinaama hauru teeraiyauvaa rasuuma kieeravai. Ngiari nnammutuuiya iyakidiri vaidi vooya rupuutaaaree kiasa iidada fanniima kiooduu kati yoketaama viravai. Muaraagama varuu vooyaano nnaagiai yaagueeqama variravai. Vooyaano rapuu suaivaki yaagueeqama rapidada ngiari voopinaiya yaatareeravai. ³⁵ Gionna vooyaano Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara ngiari nnaakaraiya putuduu rikioo Anutuuqo tuduu kava diiteeravai.

Ngiari nnammutuuiya iyakidiri vooya vitada maisa mmooriivaa iya mmida tunoo: Ngia Anutuuqaa aataruuvaa pikikiai fai ta ngii tikiai rikiada sabi kati ngiengie yaata utuavaugiataama kuaaravaivee, tuuvaara ooqoo tuduu rikiada maisa mmooriivaa iya mmududuu putiravai. Fai yapooma kava diitada yoketaama variaaraivaara iya yaata utida itaama putiravai. ³⁶ Ngiari nnammutuuiyaano vooya rupuutida iya ripiida iyara nniiki rakaida puruuka tida vooya yuku yaakuuyauvunu yeena rau kiada oovi nnauvaki yapeeravai. ³⁷ Ngiari nnammutuuiyaano sikauyauvaa habati kiada vooya rupuutida soonnaadiri vooya tammaa hatokada paipa avakaraiivadiri vooya rutaka kiooduu putiravai. Vooyaano puara sipisiipaiyauvaa nnabaiyauvaatama puara memeeyauvaa nnabaiyauvaatama uyu kiada nuaida varida mmanna haipuya varuduu ngiari nnammutuuiya mmamma mmuaararovaava iya mmida maisamaisa mmooriyauvaa iya mmiravai. ³⁸ Iya hama vaidiaatau mmanna mmata gaangaiyauvunuaata taapiiyauvunuaatama nuaida varida oonauyauvakiaata soopaiyauvakiaatama hara kiada variravai. Iya itaama varida fai yapooma Anutuuqaa tasipama yoketaama variaaraivaara yaata utida hama koonnama varuuya tasipama mmuaavau variravai.

³⁹ Ii mmuakiasa gionna kiaapu iya Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee tuuvaara ivo iyara inna yoketauvo kooyaa vairavai. Itaama ivo kooyaa vauduaata Anutuuqo gionna kiaapuuya vita yoketaivau yapaanaraivaara ivo kua kiasa teerama kioo kua kaanavaa hama iya teeda rikiada vareeravai. ⁴⁰ Ii kua ivaa oyaivo ataama vainoo. Ta nnaagiai variaunnaiya Anutuuqo tiyara yaata utuoo yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai. Ii aataru ivo tiyara teerama kioovau iyaata teetama mmuaavaugiataama nnaasu yoketaa tuanaaya variateeraivaara Anutuuqo tiiniaatama yaatareera aataruuvaa teerama kieeravai.

¹ Ii kaayau gionna kiaapu Anutuuqaa kutaavaivee tuu iya vaa putuduu iya uu aataruuyauvo aanna tiisiaata vaikiyai ta iyauvunugiataama Anutuuqaa kutaavaivee kiaunna aataruuvo kooyaa vainoo. Ivaara nnikiyai tete iira aataru mmuakiaiyauvo Anutuuqaa aataruuvaa uudarairaiyauvaa kagaari kiada mminnamminnaa maisaiyauvo ti puaisa utiraiyauvaa pikiaaravai. Vaidiyya yaagueeqama seenada vida ngiari yaatara ngiari yaatara kiaaree kiaa iikiaaneema Anutuuqo ari aataru kooyaa tiini teerama kioo yapa kiaivau nnikiyai ta ivau yaagueeqama nookiaaravee. ² Nnikiai Yisuunna nnaasu teeda vaida variaaravee. Ivo ta yoketaama variraivaa oyai nakaaravovee. Ta tauraa innara kutaavaivee kiaa kiada mmannammanna varia rada vidada innara kutaavaivee nnaasu kiaaravee. Yisuuva fai yapooma ari konna tasipama sirigainno yoketaama varinaraivaara yaata utuoo yatari sagaivau ari mmamma nniitaraanaraivaara hama ooqoo tiravai. Ivo ivau vainno mmamma maisainaraivaara hama yaata utirainno inna aikioovaivee tiravai. Ivaara aanna makee ivo Anutuuqo varira mmaataivaa yaaku yaadudainningiaa nnoonnavai hara kioo varinoo.

³ Gionna kiaapu mminnamminnaa maisa suvuairaiya Yisuunnara nnannatooduu mmoori maisaivaa uduu rikioo ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida rikiaatee. Ivaara sa ngia muaraagakiatee. Ivaara sa ngii pirisakiaivee. Ivo yaagueeqama varuuvaara yaata utida yaagueeqakiatee. ⁴ Ngiingii aakiaiyauvaki ngia mminnamminnaa maisaiyauvaara yaagueeqama ooqoo tida varida iikiaavai. Ngia itaama iikiaivaara koonnama variyai ngii ruputida mmamma mmuaararavaa ngii mmikiyai Yisuunna roosiima hama ngii kiauvo tiikiyai hama ngia putuaavai. ⁵ Anutuuqo ngiiyara ni naunna maapuyavee kiaa kioo ngia yaagueeqama variateera kua yoketaivaa ngii giaa ngii muuyauvaa vaa ngia taunnuuda kiaanee? Ivo tunoo:

Ni maapu-o, na Udaangaivoono
 a safuuma varianeeraivaara
 mmuaararavaa i mmiauvaara
 tuqinnama yaata utuee rikiaanee.
 Maisa aataruuvaa iivoora
 na i ooqoo tinai rikiee
 sa pinaama yaata utino
 i ausaivo mmuaararakiaivee.

⁶ Na Udaangaivo ngiiyara mmuduuya riraiya
 ngia safuuma variateeraivaara
 na mmuaararavaa ngii mmiauvai.
 Na Udaangaivo ni gionna kiaapuuyara
 ni naunna maapuyavee kiauya
 safuuma variateeraivaara
 na mmuaararavaa ngii miauvaivee, tiravai.

⁷ Anutuuqo mmuaararavaa ngii minai rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Anutuuqo ngii taikiyai ngia inna raunna mmaapuya variaivaara ivo itaama ngii iivai. Dee nnaakaraya ngiari kookiaiyaa iya tuqinnama variateeraivaara hama mmamma nniitareeraivaa iya mmiaanee? Mo mmuakiaaya ngiari nnaakaraiya tuqinnama variateeraivaara mmamma nniitareeraivaa iya mmiaavai. ⁸ Anutuuqo ari raunna mmaapu mmuakiaaya itaama tuqinnaivaa roosiima ivo mmuaararavaa hama ngii mitiri. Ngia hama inna raunna mmaapuya variaatiri. Ivo ngii taikiyai ngia yapa nnaakaraya variaatirivee. ⁹ Na kua voovaata tinai rikiaatee. Vaa ta ti kookiaiyara rikiaunnvai. Ta maisama variaannaduu iya mmamma nniitaroovaa ti mmuduu ta safuuma variaannaivaara iya nnutuuyauvaa ngiau aapu yapeeravai. Itaama variaivaara inna yoke-taavai. Ti Napoova Anutuuqo ti mmannasaiyauvaara haitatuuraivoono mmuaararavaa ti mmimai rikiada ta ivaara arinaima rikiada inna mmemmaana kuaaraiivo inna pinaama yoketaavai. Fai ta itaama iida yoketaama variaaravai. ¹⁰ Ti kookiaiyaa ta kiisaya variaanna suaivaki ta tuqinnama variateeraivaara ngiari yaata utiraivaugiataama mmamma nniitareeraivaa ti mmiravai. Anutuuqo yoketaa tuanaavai varineema teeta yoketaa tuanaaya

variaaraivaara ivo tiyara yaata utuoo mmuaararaivaa ti mmivai. ¹¹ Ivo mmuaararaivaa ti mmii suaivaki ta rikiaunnano ti maisaivai. Hama ta sirigakiaunnava. Nnaagiai ivo mmuaararaivaa ti mmiivaara arinaima rikiada safuuma ta variaunnaiya ta irisai ausa nuufaivaa varada safuuma variaunnava.

Tuqinnama varida haitatuukiatee

¹² Itaama vaino rikioo Anutuuqaa mmoori aataruuvaara ngii yaakuuyauvo hama yaagueeqaatainai rikiada inna aikioo mmuyai mmata kiada yaagueeqama kiada mmoori varaatee. Mo ngii yukuuyauvo maisainai sa ivaara yaata utuatee. Yaagueeqama diatee.

¹³ Safu aataruuyauvunu nuaida variatee. Ngii yukuuyauvaa raa tukagiaama kikio vainno eeyaara maisaivoora tida yaagueeqama raa rada nuaikio yoketainaravai.

¹⁴ Ngia mmuakiaa gioonna kiaapuuya ausa nuufaivaa tasipama variaaraivaara mman-nammanna iikiatee. Yoketaa tuanaaya variaaraivaara mmanammanna iikiatee. Gioonna kiaapu voovoono hama yoketaa tuanaavai variivoono hama Udaanga Anutu-uqaa taanaravai. ¹⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivaa ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono mmooka hanigia mminarainnoo kiaa ivaara tuqin-nama haitatuukiatee. Yatari kagia iiraivo kapikaravaa roosiima ngiikidiri gioonna kiaapu voovai aakiaivo kapikarano kaayau gioonna kiaapuuya iinai koonnama varivoora tuqinnama innara haitatuukiatee. ¹⁶ Ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono nnaaruaa vaidi Isaunna roosiima sabi heera aataruuvaa iinno Anutuuqaa aataruuvaara inna piri-saivoora tuqinnama haitatuukiatee. Isauvaano ari koonna mminnaa mmuakiaayauvai varaatauvaa ivo ivaadiri ari kataivaasidiri yeennaivaa yookaama kioo nneeravai. ¹⁷ Vaa ngia rikiaavai. Nnaagiai ari koova kua yoketaivaa innara tinaravaa varaanaree kiaa rikiooduu ari koova innara ooqoo tiravai. Vaa ariinoo uu aataruuvoono inna atuu rummua kiooduu hama ivo ivaa kava varaanara aataruuvootairavai. Ivo kava ivaa varaanaraivaara pinaama ratoo varioo aataruuvaara buainnonno tooduu hameetairavai.

¹⁸ Nnaaru Anutuuqo Isarairaa gioonna kiaapuuyaata kua tuu suaivaki iya taapiivaa nnutuuvo Sinai viravai. Ii taapi ivaa vaidiyya teeda ivau utiravai. Anna hama ngia iya roosiima mminnaa voovai aikiooma utuaaraivo vaivaki kuaavai. Iya ikiaivo pinaama hauru tooduu nama pinaivo rummua apu kiooduu upisuuduu yuunna pinaivo utuuvaki vida teeravai. Hama ngia ivaa roosiivaki kuaavai. ¹⁹ Sinai taapiivaudiri nooma akuaivo vuduu kua voovai tuduu gioonna kiaapu ivaki varuuya ivaa rikiada pinaama yaata utida yaagueeqama Musiinna tunoo: Itaama ta kava vo kua vooyauvaata hama ti rikiaatainoo, tiravai. ²⁰ Iya rikioo kuaivaara iya ausaiyauvo pinaama mmuaararoovaara itaa kua tiravai. Vaa tauraa Anutuuqo iya tunoo: Fai gioonna kiaapu voovoononnee vara puara voovoono aa taapi aavau nninai rikiada ngia sikauyauvaa habati kiada inna rupertikio putuaivee, tuuvaara iya itaa kua tiravai. ²¹ Iya ivau dida too mminnaiyauvo ari vookaraama maisama vauvaara Musiivaano tunoo: Kaayau ni aatuukio ni biribiriinoo, tiravai.

²² Ngia hama itau taapiivaura viraida ngia taapi voovai nnutuuvo Sioona Anutuuqo tupatupaa variraivaki ngiaavaivee. Ii yoosinna ivo Yerusareema roosiima ngiau aapu vaivaki kaayakaayau aangeraiya sirigaida varida iikiaavai. ²³ Anutuuqo tauraa ni naunna maapuyavee tiraiya nnutuuyauvaa ngiau aapu fafaara raa kiooduu vauya nuunama varida iikiaiysi ngiaavaivee. Ngia Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya kua pinaana yapeeraivaasi nnida innasi ngiiaiyi mmanasaiyauvo ngiau aapu yoketaama variyaiysi ngiaavaivee. ²⁴ Yisuuva karaasa kua yeena rau kioovaa iima kioo gioonna kiaapuuyara tammaana diraiyaasi ngia ngiaavaivee. Aveeraa kiauvoono mmataivaudiri vainno maisa aataruuvaa kooyaa yapoovaa Yisuunna kiauvoono yoketaa aataruuvaa uuvoono Aveeraa kiauva yaataravai. Ngia Yisuunnasi ngiaavaivee.

²⁵ Anutuuqo ngiita kua tinai rikiada ngia hama inna kuaivaa rikieerama kiada ooqoo tivoora tuqinnama haitatuukiatee. Nnaaru Musiiva mmatayaa varuu suaivaki Anutuuqo inna kiaa mmuu kuaivaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuduu rikiada mmanna kuavaivee kiaa kiada ooqoo tuuvaara hama iya irisai maisaivaara fanniiravai. Vaa vareeravai.

Itaama vauvaara Anutuuqo ngiau aapuuvaki variivoono tiita kua tiivaa mo fai ta mmooka hanigia mmikio fai ivo irisai maisaivaa ti mminaraivaara ta dataama fanniikiaarannee? Fai varaaravai. ²⁶ Nnaaru Anutuuqo kua tuduu rikioo mmataivo korokorooravai. Aanna makee vai suaivaara ivo kua kuaa teerama kioo kuaivaa tunoo: Fai na kava tino hama mmataivo nnaasu korokoroonaravai. Fai ngiauvootama korokoroonaravaivee, tiravai. ²⁷ Ivo tunoo: Fai na kava tinaravee, tuu kua oyaivo ataama vainoo. Vaa ivo nnaaru iima kioo mminnaiyauvaara fai tino rikioo iyauvo korokorooda taika kiaaravai. Taika kikio Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo hama korokoroora tupatupaa yaagueeqama nnaasu vainaravai.

²⁸ Ivaara Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivo hama yopeema korokorooraivaa ta varaunnaivaara nnikiai ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaaravee. Nnikiai ta inna mmemmaana vida innara ti nnoonnavavee kua kiada titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee. ²⁹ Ikiavo mmuakiaa mminnaiyauvaa too too taa taika kiaivaa roosiima Anutuuqo variivaara nnikiai ta itaama titi ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiaaravee.

13

Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara Anutuuqaa yoketaivo

¹ Ngia ausa hanigieeraiya ngiingiiyara ngiingiiyara ti seenayavee tida mmuduuya rida nnaasu variatee. ² Ngiani vooipinnaa tuanaa hama ngia teeraiya ngiisi nnikiai nnau yeenna mmaataivaa iya mmira aataruuvaa sa pikiaatee. Gioonna kiaapu vooyaano ngiari vooipinnaa vooya nnau yeenna mmaataiyauvaa iya mmi kiada iyara mmanna vaidiyavee kua kumimakairavai. Mo itaama uu vaidi vooya inna Anutuuqaa aangerayavee. ³ Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya oovi nnauvaki variayara sa iyara taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmuaararavaa varaivaara sa iyara taunnuatee. Vaidi vooya ngii seenaiya mmamma mmuaararavaa mmiai yara sa taunnuatee. Ngia iya varaaneema mmamma nniitareeravaa varaivaara sa iyara taunnuatee.

⁴ Nnaata vaati vareera aataruuvo inna yoketaa aataruvai vaivaara mmuakiaaya ivaara inna yoketaa aataruvaivee kiatee. Itaama vaivaara vaatiivo sa sabi nuaino nnaataivo sa sabi nookiaivee. Sabi mmuara heera aataruuvaa iikiyaiyatama mmuakiaaya sabi nuairaiyatama fai Anutuuqo kua pinaivakidiri iya yaparainno irisai maisaiyauvaa safuuma iya mminaravai.

⁵ Ngiiisi vai mminnaiyauvaara inna aikiooyauvaivee kua kiada tirooma variatee. Sa varida sikaura mmuduuya ruatee. Vaa tauraa Anutuuqo tunoo: Fai hama na mmooka hanigia ngii miee ngii pikiaanaravaivee, tuuvaara itaama variatee. ⁶ Ivaara nnikiai Anutuuqaa kua fafaaravai vai kua voovaara ta mmuaavai mmuaavai yaagueeqama ataa kua kiaara:

Udaangaivoono ni tasipama varioo ni tuqinnaivai.

Hama na aatuunaravai.

Mo gioonna kiaapuuya

dee aataru maisavai ni iikiaarannee?

Hameetavee. Ta itaa kua kiaaravai.

⁷ Tauraa ngii haitatuuraiya Anutuuqaa mmayaayaivaa ngii giaa ngii muuyara yaata utuatee. Iya variraivaaraata iya putiraivaaraatama yaata utida iya Anutuuqaara kutaavaivee kua kiada uunaquuneema iikiatee. ⁸ Yisuu Kirisiiva mmuaakaravai heena variivo aanna makee varioo fai yapooma tupatupaa itaavai nnaasu varinaravai. ⁹ Ari vookara ari vookarai kuaiyauvo ngiisi nninai rikiada sa iyauvaa rikiada puaisa utida Anutuuqaa aataru safuuvaa pikiaatee. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata uti-ivaara ta aikiooma rikiada teeda yaagueeqama utuaunnaivaudiri ta yoketaama safuuma variaunnava. Iya yeenna vooyauvaara sa nnaatee kua kiada vooyauvai nnaatee tuu kuaivoono hama yopeema ti safuunaravai. Gioonna kiaapu vooya iya itaa kua kua aataruuyauvaa iida hama itaa kua kiaivaudiri safuuma yoketaama variaavai.

¹⁰ Ta ausa hanigieeraiya ti mmaraa puara hudeera yeena tapiivo vaikiyai ta ivakidiri nnaunnava. Yutayaiya seera nnauvaki Anutuuqaara kati puara hudeera vaidiia

hama yopeema ii yeena tapi ivakidiri nnaavai. ¹¹ Anutuuqaara kati puara hudeera kieetaivoono puariyauvaa kiauuaa varoo nnau pinaa aakiaivaki vo atau yoketaa tuanaa voovaki vioo mminnamminnaa maisaiyauvaara ivaki siikairavai. Puara kaanaiyauvaa iya varada vagiaamunna mmaanai ikiyaa mmuturu kiada hama nneeravai. ¹² Itaama vauvaara Yisuuva vagiaamunna mmaanai putiravai. Inna kiauvoono gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaiveeraivaara ivo vagiaamunna mmaanai putiravai. ¹³ Ivaara nnikiai ivo vagiaamunna mmaanai vioo mmamma maisauvaa varoovaara ta innasi vida ivo varoneema teeta varaaravai. ¹⁴ Aa ta variaunna mmata aavau hama tupatupaa varira yoosinnaivootainoo. Tupatupaa variaara yoosinnaivo yapooma vainaraivaara ta buaida variaunnao. Ivaara ivo mmamma maisauvaa varoneema teeta varaaravai. ¹⁵ Itaama vainai Yisuuva tiyara putuuvaaara nnikiai nnaaru kati Anutuuqaara puara hudoovaa roosiima ta Anutuuqaara makemakee kua yoketaivaa tida variaaravee. Ta itaama iida varida Yisunna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada innara gioonna kiaapuuya kuaa mmiaaravee. ¹⁶ Mmooi yoketaivaa gioonna kiaapuuyara iida ngiisi vai mminnaiyauvaa duuyama iya mmira aataruuvaitanaara sa taunnuatee. Kati Anutuuqaara puara huda mmira aataruuvaa roosiima ii aataru ivaitana Anutuuqaani iikiaavo ivo yoketaivoo.

¹⁷ Ngii kieetaiya avaiyauvaa rikiada iya mmemmaana vida iikiatee. Fai yapooma iya ngiari mmooiiyauvaara Anutuuqaa kuaa mmiaaraivaara iya mmannammanna ngii vaidi kaanaiyara haitatuuda nnaasu variaaravai. Mo fai ngia iya avaiyauvaa rikiada iikio fai iya ausaiyauvo yoketaivai ngiari mmooiiyauvaa aikiooma iida varida hama ausa mmuaarareera tasipama iikiaravai. Ivaara iya avaiyauvaa rikiada iikiatee. Mo fai ngia hama itaama iikiai fai iya ausa mmuaarareera tasipama varikiai hama ngia yoketaama variaaravai.

¹⁸ Tiyara makemakee yaaku varada variatee. Vaa ta rikiaunnavai. Ti aakiaiyauvaki ta rikiaunnano ti variraiyauvo Anutuuqaa avuuvau aikiooma vaivai. Mmannammanna yoketaama safuuma varira aataruuvaa ti variataivoo. ¹⁹ Na akiairaama kava vara ranee ngiisi kuanaraivaara Anutuuqaata kua tida yaaku varaatee. Na yaagueeqama ngiita itaa kua kiaunoo.

Yaaku vareera kuavai

²⁰ Anutuuqo ausa nuufa mmira oyai nakaaravo ngii tuqinnaiveeraivaara na yaaku varaunoo. Ivo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diiteeravai. Yisuuva putuuvaaara ivo puara sipisiipaiyauvaara haitatuura nnoonnaivaa roosiima tiyara haitatuunoo varinoo. Nnaaru Anutuuqo kua yeena rau kioo kuaivo tupatupaa vairaivaa kaanaivo Yisuuva putuduu inna kiauvo tiiravai. ²¹ Ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama varida iikiateeraivaara ivo mmuakiaa yaagueeqama varira aataruuyauvaa ngii minai iikiaaraivaara na yaaku varaunoo. Ivo Yisuu Kirisiinna yaagueeqaivaadiri inna iikiatano ti aakiaiyauvaki yoketaa aataruuvaa iinaraivaara na yaaku varaunoo. Yisuu Kirisiinna nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Nnaagiai kuavai

²² Ni seenayaso, na yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngia yaagueeqama variateeraivaara ii na yoketaama ngii giaa ngii miau kua iyauvaa tirooma varida tuqinnama rikiaatee. Na paanna kuavai aa yanaa aavaki fafaara kiauvaara tirooma varida tuqinnama rikiaatee. ²³ Rikiaatee. Ti seena vaidi Timotiiva oovi nnauvakidiri vaa pikioo kati viravai. Fai ivo akiairaama niisi nninai na innaata sunee ngiisi viee ngii taanaravai.

²⁴ Ngii kieetaiyaraatama Anutuuqaa gioonna kiaapu mmuakiaayaraatama ta yaata utida boo kiaunnao. Ivaara iya kuaa mmiatee. Ti seena mmata Itariaa ivau variaya ngiyyara yaata utida boo kiaavai.

²⁵ Anutuuqo kati gioonna kiaapuuyara yaata utira yoketaivo ngii tasipama vakiaivee.

Yakooopoono aa kua aavaa fafaara reeravai

Anutuuqaa gioonna kiaapuuya mmuakiaa mmatavau vida raubiriima kiooyani Yakooopoono fafaara reeravai. Ausa hanigieera gioonna kiaapu safu tuanaaya yoketaama yaata utida mmoori-iyauvaa iida variateera kuaiyauvaa Yakooopo iyani reeravai. Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee tida innara mmoori iikiyaiyauvo inna yoketaa aataruuvaivee tuuvaara Yakooopo fafaara reeravaivee.

¹ Na Yakooopoono Anutuuqaa mmooriivaata Udaanga Yisuu Kirisiinna mmoori-ivaatama vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaara raunoo. Ngia Isarairaa yaakuu-vaitana yukukidiri taaravaitana oyaiyakidiri diitooya vo yoosinna vo yoosinna mmuaki-aayauvaki vida raubiriida variayara na ngiiyara yaata utuee boo kiaunoo.

Iinno teeraivo tiisi nninai ta yaagueeqama variaaravee

² Ni seenayaso, ari vookara ari vookarai iinno teeraiyauvo ngiisi nninaraivaara pinaama sirigakiatee. ³ Vaa ngia taavai. Yisunnara ngia kutaavaivee kiaivaara iinno teeraiyauvo ngiisi nninainnaata fai ngia mmannammannama kiada yaagueeqama variaaravai. Vaa ngia ii aataru ivaa arinaima teeda rikiaivaara pinaama sirigakiatee. ⁴ Ngia Anutuuqaa aataruuvaava iidada koovayaida variateeraivaara mmannammanna yaagueeqama nnaasu varia rada vida sidommidooma kiatee. Ngia itaama varidada fai Anutuuqaa yaagueeqa voovaara hama buaakiaaravai. ⁵ Fai ngiikidiri gioonna kiaapu voovoono ari varinara aataruuvaara kumimakainno tinni yoketaivaara Anutuuqaata kua tioo yaparakiavee. Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya mminnaiyauvaa kati mmioo hama iyara maisa kua tiivoono fai tinni yoketaivaa inna mmimaravai. ⁶ Ivo yaaku varai suaivaki yaaku varoo varioo Anutuuqaara kutaavaivee kiaivee. Sa ivo taara yaata utuaivee. Ivo itaama iivo inna ataama vaivai. Gioonna kiaapu voovoono taara yaata utiivoono nnoori pinaivaa yuunnaivo utikio korokoroovaa roosiivai. ⁷ Itaama taara yaata utii gioonna kiaapu Udaanga Anutuuqaa yaparai mminnaivaara sa yaata utuoo kiaivee: Na varaanaravaivee, kiaivee. Fai hama varaanaravai. ⁸ Itaama iivoono ari varinara aataru mmuakiaayauvaara iikiaunnee pikiaunnee? kiaa kioo taara yaata utuoo kumimakainno varivai.

Yakooopo mmanna haipuuvaaraata hoona suvuairavaaraatama tiravai

⁹ Mmanna haipu vaidiivo ausa hanigioo yoketaama variivaa Anutuuqo inna vitoo aruoo yapano rikioo sirigakiaivee. ¹⁰ Hoona suvuai vaidiivo ausa hanigiaivaa Anutuuqo inna vitoo aduoo yapano rikioo ivoota sirigakiaivee. Fai ivo ikiauvaa pairaivo too aasannainno tasisieenno tuo kuaineema fai taikaanaravai. Ivaara Anutuuqo inna aduoo yapaivaara sirigakiaivee. ¹¹ Suaivo ngioo tammaivaudiri ikiauvaki yaagueeqama taikio rikioo ikiauvo aasannaikio pairaivo tasisieenno mmataivaki tuo vioo maisaivai. Itaama vaineema hoona suvuai vaidiivo ari mmooriyauvaara yaata utuoo iinnonno fai sui voovai nnino taikaanaravai.

Mmoori maisaivo gioonna kiaapuuya iinno taanara nniivai

¹² Vaidi voovaasi iinno teeraivo nnikio rikioonnaata mmannammanna yaagueeqama variivaara Anutuuqo innara yoketaivoo. Ivo iinno teeraivaa yaatara kino rikioo Anutuuqo irisai tupatupaa variraivaa inna mmimaravai. Irisai tupatupaa variraivaa mmuakiaa gioonna kiaapu innara mmuduuya riraiya mmimaravaa Anutuuqo vaa kua kiaa teerama kiaivai. ¹³ Iinno teeraivo vaidi voovaasi nnino too sa ataa kua kiaivee: Aa iinno teera aavo Anutuuqaasidiri nniivaivee, kiaivee. Hama yopeema maisa aataruuvo Anutuuqaa iinno taanaravai. Anutuuqo ariinoo hama gioonna kiaapu voovai iinno taanaravai. Ivaara sa itaa kua kiaivee. ¹⁴ Gioonna kiaapu voovaaki iinno teeraivo inna iinno taanara nnikio rikioo ari aakiaivaki inna varaatai aataru maisaivo inna iinno taanara nniivaa inna iikiata iikiatainono too fai kaanaivo vainaravai. ¹⁵ Gioonna voovoono nnaakaraivaa sunnaineema gioonna kiaapu voovai inna varaatai aataru maisaivo innaki vainoo. Vakia

roo vioo vioo pinaavai vaino too gioonnaivo nnaakaraivaa mmataivaa roosiima ivo mminnamminnaa maisaivaa varaanaravai. Varano nnaakaraivo yokeevaa roosiima mminnamminnaa maisaivo pinaavai vaino too fai putinaravai.

¹⁶ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, sa ii tauraa na kiau kua ivaara yaata utida koonnama rikiaatee. ¹⁷ Anutuuqo mmuakiaa mminnaa ngiau aapu mmeekia teeraiyauvaa uvoono tikio mmuakiaa aataru yoketa yoketaiyauvo kati ngiau aapu innasidiri tiisi tiivai. Ivo hama hanigioo ari vookaraama varivai. Ivo ari variivaungiaa varivai. Suaivo hanigiaikio ti mmannammannaivo hanigiaineema hama Anutuuqo itaivai. ¹⁸ Ivo ari yaata utiivaugiataama iinno ari kua kutaivaa ti kiaa ti mmioo ti ausaiyauvaa hanigiaikiai ta hanigiada inna raunna mmaapuya variaunnava. Ta mmuakiaa mminnaiyauvaa ivo iima kiooyauvaa yaatarada tauraa variaaraivaara ivo itaama iivai.

Anutuuqaa kuaivaa rikiaada iikiatee

¹⁹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, aa na tinara kua aavaara yaata utuatee. Ngia mmuakiaaya ngii seenaiya kiai kuaivaa rikiaada yaata tu kiada vakiatee. Sa akiairaama gioonna kiaapuuyaata kuaivaa kiatee. Sa makee tinai buaaru kiatee. ²⁰ Vaidi voovoono buaaru nnaasu kiaivo hama Anutuuqo yaata utiivaugiataama safu tuanaavai varivai. ²¹ Itaama vainai teeda mmuakiaa maisamaisai aataruuyauvaa ngia iikiaiayauvaa pikiaatee. Ngia aduoo tirooma varida Anutuuqo ari kuaivaa ngii aakiaiayuvaki yapa kiaiayauvaara tuqinnama rikiaada puaisa utuatee. Fai ngia itaama iikio Anutuuqo aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai.

²² Sa Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikiaada pikiaatee. Tuqinnama rikiaada varada iikiatee. Ngia mmanna yaataivaadiri rikiaiya ngiingiiyara unnakua kiaa kiada iikiaavai. ²³ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri nnaasu rikioo hama ivaa iivoono vaidiivo pinumaivaki ari viri nnikiivaa taivaa roosiivai. ²⁴ Ivo pinumaivakidiri ari mmannammannaivaa too pikioo vioo makee tikio ivaara taunnu kiavai. ²⁵ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa kua safuuma vaira aataruuvaa tuqinnama too rikioo iikio too Anutuuqo mminnamminnaa maisaivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kiaikio kati mmamma dummukiara yoketaama varivai. Itaama variivoono hama Anutuuqaa kuaivaa mmanna yaataivaadiri rikioo taunnirama kioo mmannammanna ivaa rikioo iinono Anutuuqo too inna tasipama varino fai ivo yoketaama mmooriivaa varaanaravai.

²⁶ Gioonna kiaapu voovoono ariiyara yaata utuoo tinoo: Na vaidi yoketaa Anutuuqaa kuaivaa rikiee iikiauvaivee, tiivo hama ari avaiavaa tuqinnama haitaturainno ivo ariiyara unnakua kiaa mannaka tiivai. Ivo Anutuuqaara iira aataruuvaa iinonno kuminayaa iivai. ²⁷ Anutuuqaara iira aataruuvaa gioonna kiaapuuya iikiaivaa ti Napoova Anutuuqo too tinoo: Inna aikioo yoketaa aataru tuanaavai. Hama koonnama vainoo, tii aataruuvoo ataama vainoo. Gioonna kiaapu voovoono viina nnaakaraiyaraata muaada gioonnaiyaraatama tuqinnama haitatuunno iya mmuaararavaa ivootama varoonno mmatayaa diaa aataru maisamaisai aataruuyauvaa mmooka hanigia mmiivai.

2

Mmuakiaa gioonna kiaapuuyara yoketaayavee nnaasu kiatee

¹ Ni seenayaso, ti Udaanga Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo vainoo. Ngia innara kutaavaivee tiraiya sa vo vaidivaara yoketaavee tida vo vaidivaara maisavee kiatee. ² Taara vaidivaitana ngii nuuna aakiaivaki ngiaaraivaara yaata utuatee. Vuaivo yaaku oopuyaa uyira mminnaa gooraivaadiri iima kiaivaa uyu kioo uyira raira yoketaiyauvaa rau kioo nniivai. Vuaivo mmanna haipu vaidivai maisai uyira rairaiyauvaa uyu rau varoo nniivai. ³ Fai ngia uyira raira yoketaiyauvaa rau varoo nnii vaidiivaara kua yoketaivaa kiaa kiada kiaara: Numa aa mmaata yoketaa aavau varianee, kiaa kiada mmanna haipu vaidiivaara kiaara: I diatainai oro ukuakuavau dianee. Vara i variatainai ngieera mmata ivau varianee, kiaa kiada ⁴ ngia ngiingiiyara koonnama yaata utida vooya aruoo yapada vooya aduoo yapaivaara itaa kua kiaravai. Ngia itaama koonnama yaata utida kua

pinaivaara dira vaidiyya maisama yaata utida iikiaya roosiima ngiingii seenaiyara itaa kua kjaaravai.

⁵ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, rikiaatee. Anutuuqoono gioonna kiaapuuya innara mmuduuya ruaiyani ivo gioonna kiaapuuyara diraivaki iya kuaaraivaara vaa kua kuaa teerama kieeravai. Gioonna kiaapu vooyara aa mmata aavau variayaano iyara kiaanoo: Mmanna haipuyavee, kaiya mo Anutuuqo iya ivaki kuaaraivaara mmataama kiaivainnee? Iyaatama kuaaraivaara ivo mmataama kiaivai. ⁶ Mo Ngieenoo mmanna haipu gioonna kiaapuuyara maisayavee kiaavai. Mo dee vaidiyaano mmoori maisaivaa ngii mida ngii utu raririida kua pinaivaara dira vaidiivaasi ngii yapaavainnee? Mo hoona suvuai vaidiyyaano itaa kiaavai. ⁷ Ngia Yisuu Kirisiinnaniya variaavai. Mo iqiiyaano inna nnutuuvaudiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavainnee? Iyaano itaa kua kiaavaivee.

⁸ Anutuuqo gioonna kiaapuuyara diraivaara kua mmaanna tuu voovai vainno tinoo: A aiyara tuqinnaannaneema ai seenaiyaraatama tuqinnee iyara mmuduuya ruanee, tii ivo inna Anutuuqaa kua mmaanna yoketaavai vainoo. Ngia ii kua ivaa rikiada iida fai ngia safuuma variaaravai. ⁹ Mo fai ngia hama ivaa rikiada iida gioonna kiaapu vooyara yoketaayavee tida vooyara maisayavee kua kiada fai ngia mminnamminnaa maisaivaa varaaravai. Varada mmaanna tuu kuaivaa hatoka kikio fai ivaara kua pinaivo ngiiki vainaravai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa mmaanna tuu kua vooyauvai aikiooma rikioo iinnonno mmuaavai nnaasu hatokoo mmuakiaavai hatokaivai. ¹¹ Anutuuqo tunoo: A nnaata vaati varaannaikua sa mmuara heera aataruuvaa iikianee, tuuvono vo kuavai tunoo: Sa gioonna kiaapu voovai ruputino putuaivee, tiravai. Mo fai hama ngia mmuara heera aataruuvaa iiraida ngia ngii seenaiya ruputikiai putikiai fai ngia mmaanna tuu kuaivaa hatokaaravai. ¹² Anutuuqaa mmayaaya yoketaa aataruuvono vaidiyya mminnamminnaa maisaiyauvo yeena roosiima iya rau kiaivaa hatoka kiaikiai iya kati mmamma dummukiara yoketaama kuaavai. Ii kua ivaara kua pinaivaa tira suaivaki Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainaravai. Fai ivo ngii yaparainaraivaara yaata utida safuuma kua tida yoketaama varida iikiatee. ¹³ Vaidi voovono hama ari seenaiyara boo tiivaa Anutuuqo inna yaparainara suaivaki fai safuuma inna yaparainno hama innara boo tinaravai. Ivaara yaata utida safuuma variatee. Boo tira aataruuvono Anutuuqo ti yaparaira aataruuvaa yaataravai.

Anutuuqaara kutaavee tiivono yoketaivaa iivai

¹⁴ Ni seenayaso, vaidi voovono tinoo: Vaa na Yisuunnara kutaavaivee kiaunoo, tiivono mo fai hama ivo mmoori yoketaivaa iirama kino ivo itaa kua tiivaa kaanaivo vainaravainnee? Ai hameetavee. Kuminayaa vainoo. Ivo itaa kua tiivaudiri Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapaanaravainnee? Ai hameetavee. ¹⁵ Ngii seena gioonna kiaapu vaa ausa hanigiaai voovono hama uyira rairaiyauvootaikio hama inna yeennaataaikio ¹⁶ ngiikidiri voovono inna tinara: Ai uyira rairaiyauvaa uyu rau kiee tootooka variee kaayauma yeennaiyauvaa nnaanee. Anutuuqo i tasipama varinoo, kua kioo mo fai hama ivo yeennaiyauvaata uyira rairaiyauvaatama inna mmimo fai inna kua itaa kua tiivaa kaanaivo vainarannee? Ai hameetavee. ¹⁷ Mmuai karaama gioonna kiaapu voovono Yisuunnara kutaavaivee tiivono mo fai hama ivo inna kuaivaa rikioo iirama kioo kati varino ivo tii kuaivaa hama kaanaivo vainaravaivee. Inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivaivee.

¹⁸ Gioonna kiaapu voovono ari seenaivaa tinara: Eenoo Yisuunnara kutaavaivee kiannanoo. Mo neenoo mmoori yoketaivaa iikiaunoo, tinaraivaara fai na ivaara sai tinara: A hama mmoori yoketaivaa iirama kiee a dataama kiee Yisuunnara kutaavaivee kiannannee? Mo a kutaavaivee kiannaivaa kaanaivaa ni vitaakianee. Na mmoori yoke-taivaa iikiauvaara na Yisuunnara kutaavaivee kiauvo kooyaa vainai fai a taanaravaivee, tinaravai. ¹⁹ Anutuuqo ari mmuaavai variivaara a kutaavaivee kiannanoo. Inna kutaavai a kiannanoo. Mo mmagia maisaiyaata innara kutaavaivee kua kiada aatuuda biribiri-ikiaavai. ²⁰ A kumimakakuavee. Anutuuqaara kutaavaivee kua kiee hama mmoori yoketaivaa iikiannaivo hama kaanaataivaa oyaivaa i rikiaatainnee? Inna aikioo, fai na

ivaara i kiaa i mminaravee. ²¹ Ti rubuungaa Aparahaamaara mo Anutuuqo dataama kioo tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravainnee? Ivo ari mmaapu Isaakaa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vauvau rupuutu kioo hudaanara uuvaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira vaidivaivee, tiravai. Ivo itaama mmooriivaa uuvaara Anutuuqo itaa kua tiravai. ²² Vaa a taannavai. Ari uu mmooriivoota Anutuuqaara kutaavaivee tuuvootama mmuaavau vairavai. Ivo tauraa Anutuuqaara kutaavaivee tuuvo ari mmaapuuvaa iinaree kiaa uuvaudiri kaanaivo vairavai. ²³ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tunoo: Aparahaamo Anutuuqaara kutaavaivee tuuvaara Anutuuqo innara tunoo: Inna a safuuma varira vaidikuavee, tuu kuaivaa kaanaivo vairavai. Itaama vauvaara Anutuuqo innara tunoo: Aparahaamo ni seena tuanaavaivee, tiravai. ²⁴ Ivaudiri vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo inna mmooriivaatama iivaara Anutuuqo innara tinoo: Inna safuuma variraivovee, tiivai. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaivaa iirama kioo kati variivaara hama Anutuuqo innara safuuma variraivovee tiivai.

²⁵ Mmuakaraama nnaaruaa gioonna voovai sabi nuaira aataruuvau nuuvaa nnutu-uvo Rahaapo iiravai. Ivo Yosuaanna ngiaammuauya tuqinnoovaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira gionnavavee, tiravai. Yutayaa vaidi Yosuaava ari ngiaammuauya titooduu tuuduu ngiari nnammutuuiya iya teevoora Rahaapo iya vitoo ari nnauvaki yapa kioo titaa kioodoo ari vo aataruudaa viravai. Itaama uuvaara Anutuuqo innara tunoo: Safuuma varira gionnavavee, tiravai. ²⁶ Vaidiivo putiivaara yaata utuatee. Vaidi putiivaa kaanaivo vaa vioo kiaikio mmanna nnabavai vaivai. Itaama vaivaa roosiima vaidiivo Anutuuqaara kutaavaivee kiaa kioo hama mmoori yoketaiyauvaa iirama kioo kati varikio inna kuaivo vaidi putiraivaa roosiivai.

3

Ta tuqinnama ti mmaakiriyyauvaara haitatuukiaaravai

¹ Ni seenayaso, ngia voovaitanaano nnaasu vitaira mmooriivaa iikiatee. Vaa ngia teeda rikiaavai. Ta Anutuuqaa kuaivaa vitaira vaidiiva kua pinaivaa tira suaivaki fai Anutuuqo yaagueeqama ti mmooriivaara ti yaparainaravai. Anutuuqo ti yaparainaravoono ti seena ari vo mmoori vareeraiya yaparainaravaa fai yaataraanaravai. ² Ta mmuakiaaya kaayau suai koonnama variaunnvai. Gioonna kiaapu voovoono hama ari avaiakidiri kuaivaa koonnama tiivo inna safuuma vari tuanaavai. Itaama variiivoono fai ari varira mmuakiaavai haitatuuno yoketaavai vainaravai. ³ Ta puara hoosaiyauvaa avaiyauvaki yeenaiyauvaa yapa kiada ta titi kuatai aataruudaa kuaunnvai. Ta yeena kiisaivo puara hoosaiya avaiyauvaki vaiyauvunudiri utida ta iya mmamma mmuakiaayauvai hanigiaunnani ta kuaaree kiaunnadaa kuaavai. ⁴ Siipaivaaraatama yaata utuatee. Ivo pinaa mminnaavai vaikio yuunnaivo ivaa yaagueeqama utikio rikioo kuaivai. Kuaikio too vaidi haitatuuraivo kiisa mminnaivau utikio viraivaudiri utikio too vaidiivo kuane tiidaa kuaivai. ⁵ Mmaakiriivo mmuaikaravai vaivai. Ivo kiisa mminnaavai vaikio vaidiivo ivaudiri pinaama kua tioo ari mannaka tiivai.

Annaanna mmaguyaivaki ikiaivo kiisakiata taa roo vioo ivakidiri pinaavai taivaaraatama yaata utuatee. ⁶ Mmaakiriivo ikiaivaanikaraama itaama vaivai. Ivo vaidiivaaki vaikio rikioo ivaudiri kaayau ari vookara ari vookarai aataru maisaiyauvo vaivai. Vakia roo vioo vioo pinaavai vaikio mmuakiaa inna variraivo maisaivai. Inna mmaakiriivo itaama iivo ikia aakiaivakidiri nniivai. Ngioo ivo inna varira nuaira mmuakiaavai iikio rikioo ivo aataru maisaivau nuaivai.

⁷ Vaidiiva mmuakiaa fayai mmaraariyauvaata ngiaammaiyauvaatama yapaiyauvaata piisaiyauvaatama aikiooma vitada viriaani varia rada vidada giainayauvai variaavai. Iyauvaa vaidiiva aikiooma vitada viriaavai. ⁸ Hama vaidi voovoono ari mmaakiriivaa aikiooma iikiokio giaina roosiima vaivai. Ivo maisa kuaivaa tioo varioo kisanga hama yopeema ravaatau utuaivaa roosiivai vaivai. Yapai quaihaivo ari kuaanuu maisaivaa vaidiivaa aakiaivaki yapa kiaikio vioo suvuaikio putiivaa roosiima ti mmaakiriyyauvo vainoo. ⁹ Ti mmaakiriyyauvunudiri ti Koonna Udaangaivaara ta yoketaavee tida ti seena

gioonna kiaapuuya Anutuuqo ariiyaadiri mmatainno iima kaiyara ta iyara maisayavee kiaunnava. ¹⁰ Yoketaa kuaivaata maisa kuaivaatama mmuaa avaivakidiri kiaunnava. Ni seenayaso, ngia iida itaa kua kiarainnoo. ¹¹ Hama rumuruuma nnooriivo mmuaa yaataruvakidiri nnoori yoketaivoota kapikaraivootama tiivai. ¹² Ni seenayaso, hama nnaammuayaivo yukuaivaa tasipama iiraivo vaivai. Hama mmadauvo numa nnaammuayaivaa iiraivaa tasipama vaivai. Hama sorovuaravakidiri nnoori yoketaivaa vita kiada nnaavai. Ivaitana ari vookaravaitanavee.

Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivai

¹³ Dee vaidivoono ngiikidiri tinni yoketaivo vaikio mmuakiaa kuavaara arinaima rikiainnie? Fai ivo safuuma varioo mmoori yoketaivaa iinai ta teeda kiaara: Kutaa tinni ruua vaidivaivee, kiaravee. Fai ivo hama ariiyara mannaka tirainno aduoo varioo tinni yoketaivaa tasipama mmoori varanai ta teeda kiaara: Kutaa tinni yoketaa ruua vaidivaivee, kiaravee. ¹⁴ Fai a aiyara nnaasu yaata utuee i seenaiya i yaataravaara i ausaivo kapikaraikio i nnannateeraivo i aakiaivaki vainainnaata sa ai mannaka tiee kua kutaivaara unnakuavaa kianee. ¹⁵ Vaidiivo itaama yaata utii ivo hama ngiau aapuuvakidiri tii yaata utiravai yaata utivai. Mmatayaa diaiya yaata utiravai yaata utivai. Hama Mmannaasa Yoketaivaakidiri tii aataruvai. Mmagia maisaivaakidiri nnii aataruvai. ¹⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ari seenaivo inna yaataravaara inna nnannateeno ariiyara nnaasu yaata utino fai mmuakiaa rapira buaaru tira mmuakiaa maisa aataruuyauvo innaki vainaravai. ¹⁷ Tinni yoketaivo ngiau aapuuvakidiri tiivaa vaidiivo ivaa varoo aataru yoketaivau nuainno varioo tirooma ausa nuufa tasipama varioo ari seenaiyara yama yamainno iyara yoketaivai. Ivo iyara kaayauma boo tioo mmoori yoketaivaa nnaasu iivai. Ivo kua kutaa tioo hama vo vaidivaara yoketaavee tioo vo vaidivaara maisavee tiivai. ¹⁸ Itaama iikiaa vaidiiva tirooma ausa nuufa tasipama variaavo iya iikiaa aataruuvo mmuakiaa gioonna kiaapuuyaki vioo suvuaivai. Vioo suvuaikiai iya mmuakiaaya yoketaama safuuma variaavai.

4

Sa mmatayaa diaa mminnaiyauvaara nnaasu

yaata utuatee

¹ Ngiingiita ngiingiita buaaru tida rapira aataruuyauvo deedaadiri nniinne? Ngii mmammaiyauvo ngii iikiataira aataruuyauvo ngii aakiaana vaiyauvakidiri nniivai. Itaama iikiaa aataruuyauvo ngii aakiaiyavaki nnammutuannammutuaakiaaya variaavai. ² Ngia mminnaiyauvaa taavo ngii varaataikiai hama varaiyauvaara ngia vaidiiva ruputuaani putuaavai. Ngia mminnaiyauvaara yaagueeqama mmuduuya rida hama varaiyauvaara ngia buaaru tida rapuaavai. Ngia mminnaiyauvaara hama Anutuuqaata yaparakiyauvaaraida hama ngia varaavai. ³ Ngia inna yaparaira suaivaki ngii yaata utiraiyauvo koonnama vaivaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai. Ngia ngiingiiyara nnaasu yaata utida ngii mmammaiyauvo iikiatairaiyauvaa iikio ngii yoketaaikiaveeraiyauvaara ngia yaparakiyauvaa hama varaavai.

⁴ Ngia sabi mmuara heeraiya roosiima Anutuuqaa pikiada vo aataruvau viraiyaso, vaa ngia taavai. Gioonna kiaapu voovoono mmatayaa iira aataruuvaa iino inna seena tuanaavai roosiima vaino too hama innaki Anutuuqaara mmuduuya riraivootainaravaivee. Ivo mmatayaa iira aataruuvaa mmuduuya ruaivo inna Anutuuqaa nnammutuaavai varivai. ⁵ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Anutuuqo ti aakiaivaki yapa kiai Mmannaasivoono ti haitatuunai ta innara nnaasu yaata utuateeraivaara tiyara itaama iivaivee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivaara ngia yaata utida ivaara mmanna kuavaiveeda kianne? Ai hameetavee. Kutaa kuavai. ⁶ Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utira yaagueeqaivaa ti mmiiivoono ti aakiaana ti varaataiyauvaa yaataravai. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kaiya Anutuuqo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara

mannaka tiraiya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Anutuuqaa kuaivo itaa kua tiivai.

⁷ Ivaara Anutuuqaa kuaivaa rikiada adida varida inna mmemmaana variatee. Mmagia maisa Sataangaa oooqoo tida titakio ngii pikioo ngieera kuaivee. ⁸ Ngia Anutuuqaa vaini vikio ivo ngii vainima nninaravai. Ngia mminnamminnaa maisaiyauvaa va-reeraiyaso, ngia ngiingii aakiaiyouvaara yaata utida ngiingii yaakuuyauvaa fini kiaatee. Ngia huobavainna unnakua nnaamuruuyaso, ngiingii aakiaiyouvaa yoketaama kiada variatee. ⁹ Sa ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaara rataatee. Pikiaatee. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyouvaara sirigakiaivaa pikiada adida variatee. ¹⁰ Ngieenoo Anutuuqaa avuuvau adida varikio fai ivo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaravai.

Sa ngiingiiiki ngiingiiiki kuminayaa kuaivaa yapaatee

¹¹ Ni seenayaso, sa ngiingiiyara ngiingiiyara koonnama kua kiatee. Gioonna kiaapu voovono ari seena voovaara koonnama kua tioo kua pinaivaa innaki yapaivono hama innaki nnaasu yapaivai. Anutuuqaa mmaanna tuu kuaivaaraatama koonnama kua tioo ivakiaatama kua pinaivaa yapaivai. Mo fai a Anutuuqo mmaanna tuu kuaivaara kua pinaivaara dira vaidivai variee hama ivaa rikiee iirama kiee fai a mmanna vaidikuaano kua pinaivaara nnaasu yaata utuee dinaravai. ¹² Anutuuqo ari mmuaavono mmaanna tuu kuaivaa ti kiaa ti mmiravai. Ivoono kua pinaivaara dira vaidivai varivai. Ivoono nnaasu ngii vitoo yoketaivau yapaanaree tioo fai aikiooma ngii vitoo yoketaivau yapaanaravai. Fai ngii ruputu taikaanaree tioo fai aikiooma ngii ruputu taikaanaravai. Mo a kua pinaivaa i seena vaidi voovaaki yapaannaikua mo a gioononnee?

Hama ta titi mannaka kiaaravai

¹³ Ni kuaivaa rikiaatee. Ngia kiaanoo: Makeennee turau ta vidada oto pinaa yoosinna iqiiivakinnee vara voovaki varida mmuaa nuanu mmoori varadada irisai sikau pinaiyauvaa varaaravaivee. ¹⁴ Mo ngia itaa kua kiaiya turau hama ngiengie variaaravaa taanoo. Ngii variraivo dataamainno vainnee? Namaivo yuunnaivaa tasipama kiisa suai vainno ivaudiri vioo akiiraama raubiriineema ngia variaano. ¹⁵ Ngii kiatai kuaivaa kiaaree kiaa ataa kua kiatee: Fai Udaangaivono ari yaata utiivaugiataama ti tinai fai ta varida iqii mmoori ivaannee vara aqaa mmoori aavaa iikiaaravaivee, kiatee. ¹⁶ Makee ngia yoke kiaa aruoo varida ngiingiiyara mannaka kiaanoo. Ngia itaama ngiingii mannaka kiaivo koonnainoo. ¹⁷ Ivaara gioonna kiaapu voovono yoketai aataruuvo ariiki vaivaa iikiataama vaikioonnaata hama iivaara ivo mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

5

Vaidi kaayau hoonahaana suvuairaiya tuqinnama variatee

¹ Ngia gioonna kiaapu kaayau hoonahaana suvuairaiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Pinaa ari vookarai mmuaararaiyauvo ngiisi nninaraiyouvaara yaata utida ratada varida ausa mmuaarareera tasipama variatee. ² Ngii hoonaiyauvo vaa uudaivaivee. Ngii uyira rairaiyauvaa vaa kegenaiya hatoka nnaa kiaavaivee. ³ Ngii sikau goora sirivuaiyauvaa vaa kaakannaikio iyauvo maisaiyouvaivee. Ii kaakannai ivo ngia variaivaudiri mmataama kioo vaivaara ngia koonnama variaivo kooyaa vainoo. Ivoono ngii mmammaiyauvaa iino ikia taivai roosiinaravai. Aa nnaagiai suai aayauvaki Anutuuqo ti yaparainara suaivo vainima vaivaki ngia kaayau hoonahaanaiyauvaa rupi nuunama yapa kiaavaivee. ⁴ Tuqinnama rikiaatee. Mmoori vareera ngiaammuauya ngii mmooriiyauvakidiri yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya hama ngia tuqinnama irisai sikauyauvaa iya mmiaavai. Ii sikau iyauvono ngia tomedama iikiaiyouvaa aavaa kooyaa ti vitainoo. Yeenna iira too apuuyauvaa rutakaiya ngia iya unnakua kiaivaara pinaama kiaavo Udaanga Anutuuqo yaagueeqama variraivono vaa rikiaivaivee. ⁵ Ngia mmuakiaa suai mmatayaa varida yoketa yoketai mminnaiyauvaa varada ngiingiiyara sirigaida variaavai. Puraivaa viriaavo nneeravaata vaivaa roosiima ngia variaivo itaama vaikio ngii putira suaivo aavaa

nninoo. ⁶ Ngia vaidi vooya kati safuuma variaiyaki kua pinaivaa iyaki yapa kiada iya ruputu kiaani putuaavai. Iya hama ooqoo tida rammammeeyairama kiada putuaavai.

Yaagueeqama kiada ngiingii seenaiyara yaaku varaatee

⁷ Ni seenayaso, itaama vainainnaata mmannammanna yaagueeqararama kiada varia rada vidada Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinara suaivaki taikaanaravai. Vaa ngia taavai. Mmooi koova ari yeennaiyauvaa hau utu kioo yoketaama kaanaivo vainaraivaara yaagueeqama varia roo faannama roo kuaivai. Ivo vati tauraivaaraata nnaagiaivaaraatama itaama varia roo faannama roo kuaivai. ⁸ Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaraivo vainima nninaraivaara ngieetaatama itaama yaagueeqararama kiada varia rada vida varida innara faannakiatee.

⁹ Ni seenayaso, Anutuuqo ngii kuaivaa rikioo kua pinaivaki ngii yaparaivoo kiasa sa ngiingiiyara ngiingiiyara nnannateeda nunuraanuraikiatee. Ngii yaparainara suaivo aavaa vainima ngiisi nninoo. ¹⁰ Ni seenayaso, forofetaiya Udaanga Anutuuqaa kuaivaa kiasa kookieema kiada tiraiyara tuqinnama yaata utuatee. Vaidiyya maisa mmooiivaa iya mmuduu iya mmamma nniitaroovaa varadaata mmannammanna yaagueeqama nnaasu variravai. Ivaara yaata utida mmannammanna yaagueeqama nnaasu variatee. ¹¹ Iya mmannammanna yaagueeqama itaama varuuvaara ta iyara sirigaida variaayavee kiaunnavai. Nnaaruaa vaidi Yoopo varuduu pinaa mmuaararoovo innasi nnuduu rikioonnaata ivo mmannammanna yaagueeqama nnaasu varuuvaara vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo nnaagiai inna tuqinnoovaraatama vaa ngia rikiaavai. Udaanga Anutuuqo mmatayaa variayara pinaama boo tioo iyara tuqinneeraivo innaki suvuavai.

¹² Ni seenayaso, aa na tinara kua aavo mmuakiaa kuavai yaataravai. Ivaara tuqinnama yaata utida rikiaatee. Ngia kua kutaivaa tida sa sabi kua sabi kuaivaa kua kiasa yeena rairaivaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiasa yeena rairaivaa ngiau apuuvaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiasa yeena rairaivaa mmataivaa nnutuuvaa tasipama kiatee. Sa ngiingii kuaivaa kiasa yeena rairaivaa ari vo kua vo kuaiyauvaa tasipama kiatee. Yapooma Anutuuqo ivaara ngii yaparainno irisai maisaivaa sa ngii miaiveeraivaara ngia ee-oo tira suaivaki kutaa tuanaa ee-oo nnaasu kiatee. Ngia hamavee tira suaivaki kutaa tuanaa hamavee nnaasu kiatee.

¹³ Ngiiikidiri ngii seena voovai mmuaararavaa varainnee? Inna aikioo, ivo Anutuuqaara yaaku varaivee. Mo ngiiikidiri ngii seena voovai sirigainnonnee? Inna aikioo, ivo kuaru tioo Anutuuqaata kua yoketaivaa kiaivee. ¹⁴ Mo ngiiikidiri ngii seena voovai nniitarainnee? Inna aikioo, ivo vaa ausa hanigieeraiya kieeta vaidiyyara aayanna kiaivee. Aayanna tinai nnida innara yaaku varada Udaanga Anutuuqaara yaata utida nammariivaa innayaa tusaateeraivaara iyara aayanna kiaivee. ¹⁵ Iya itaama yaaku varada Udaanga Anutuuqaara kutaavaivee tikio fai nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai Udaanga Anutuuqoono inna tuqinnano inna nniitaraivo pikiano ivo kati hara kioo varinaravai. Fai inna mminnamminnaa maisaivo innaki vaino too fai kati Anutuuqo rugaanaravai. ¹⁶ Itaama vainai ngiingiiita ngiingiiita ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa kiasa kookieema kiada ngiingiiyara ngiingiiyara yaaku varaatee. Anutuuqo ngii nniitaraiyauvaa tuqinnaanaraivaara itaama nnaasu iikiatee. Vaidi voovoono safuuma variivoono yaaku varano fai kaanaa ari vookaraivo vainaravai. ¹⁷ Irayaava ti roosiira vaidivai variravai. Variioo ivo yaagueeqama yaaku varoo tunoo: Sa vatiivo ruaivee, tuduu rikioo taaravooma nuanu taika kioodoo vo nuanuvai kuraaga yaaku saivai sainaidiri mmuaa kuraagavai hama vatiivo riravai. ¹⁸ Nnaagiai ivo kava yaaku varoo tunoo: Vatiivo ruaivee, tuduu rikioo vatiivo mmataivau ruduu yeennaiyauvo uriravai.

¹⁹ Ni seenayaso, fai ngiiikidiri gioonna kiaapu voovoono kua kutaa aataruuvaidiri fanniima voodaa vino too fai gioonna kiaapu voovoono kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapaanaraivaara ²⁰ aa kua aavaa tuqinnama rikiaatee. Fai gioonna kiaapu voovoono gioonna kiaapu voovai mminnamminnaa maisa varaivaa ivo ii aataru konnaivakidiri kava inna vitoo yoketaa aataruuvau yapa kino fai inna aakiaivaki varii vaidi kaanaivo

hama putinaravai. Ivo itaama iivaara Anutuuqo kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaravaivee.

Petoroosoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa aavaa Petoroosoono Anutuuqo ariinnee kiasa mmataama kioo gioonna kiasapu vaa ausa hanigiooya Asiaa mmataivau vida raubiriima kiooyani Petorooso fafaara reeravai. Aa yanaa aavaa roo oyaivo ataama vaivai. Petorooso gioonna kiasapuuyaata yamayamaa kuaivaa tioo Yisuunnara kutaavaivee kiasaavaara mmuaararaiyauvo iyasi nninaraiyauvaara iya kiasa mmiravai. Ivo iya tunoo: Yisuu Kirisiinna mmayaaya yoketaivaata ivo putuuvo diitoo Anutuuqaasi vuuvo kava tiinaraivaara faannakiateeraivaaraatama fafaara reeravaivee.

¹ Na Petorooso Yisuu Kirisiinna kua varee nuaira aposoroo vaidivoono aa kua aavaa fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmataama kioo gioonna kiasapuuya ngiari voopinaiya mmataivau vida raubiriida variaiyani na aa kua aavaa kiauuko fafaarainoo. Na Podoo ivakiraatama Garatiaa ivakiraata Kapatokiaa ivakiraatama Asiaa ivakiraata Bituniaa ivakiraatama aa kua aavaa kiauuko fafaarainoo. ² Ti Koova Anutuuqo tauraa ngiiyara yaata utuoo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai. Mmataama kiooduu inna Mmannasaivo ngiiki varuduu ngia innani yoketaa tuanaaya variravai. Ngia Yisuu Kirisiinna kuaivaa rikiada iikiaaraivaaraatama ivo ari kiauvaadiri ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaaraatama Anutuuqo ariinnee kiasa ngii mmataama kieeravai.

Ivo kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii mino pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Ta tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano

³ Anutuuqo ti Udaanga Yisuu Kirisiinna Koovavee. Kii ta innara yoketaavee kiasaravee. Iva Yisuu Kirisiinna tuduu putuuvakidiri diitooaaraida aanna makee ta karaasa variraivaa varaunnaano. Ivo tiyara pinaama boo tuuvaara itaama iiravai. Ta ivaaraida aanna makee tupatupaa variraivaara faannaida variaunnaano. ⁴ Anutuuqoono ari gioonna kiasapuuyani varira yoketaa ari vookaraiyauvaa vaa teerama yapa kiasaivaaraida ta faannaida variaunnaano. Iva ngiau apu tiini teerama yapa kiasaiyauvo hama tatokoo raubiriinno hama aasannainno maisaivai. ⁵ Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasavo too ivo ari yaagueeqaivaadiri ngii hanuaa kiasaivaara ngia yoketaama varia rada vidada teekio fai yoketaama variraivo kooyaa vaino rikioo ivo ngii vitoo ivau ngii yapaanaravai. Vaa ivo yoketaama variraivaa ngiini teerama kiasavo fai suai nnaagiai ngiau mmata taikeera suaivaki fai kooyaa vainaravaivee.

⁶ Ivaaraida sirigaida variatee. Fai mmuaararaiivo ngiisi vainai sa ivaara yaata utuatee. Mo vara ngiisi vainarannee? Vara hama ngiisi vainarannee? Fai vainno kiisa suai nnaasu fai mmuaararai ari vookara ari vookaraiyauvo ngiisi vainai teedaata sirigaida variatee. ⁷ Ngia Anutuuqaara yaagueeqama kutaavaivee kiasavaa kaanaa yoketaivo kooyaa vakiaiveeraivaara mmuaararaiivo ngiisi vainaravai. Mmatayaa diaa vaidiiya sikau mmannaammannai gooraiyauvaara kaayauma mmuduuya ruaiyauvo aikiooma fai raubiriinno taikaanaravai. Ngia Anutuuqaara kutaavaivee kiasavoono pinaa yoketaavai vainno gooraivaa yaataivaivee. Vaidiiya gooraivaa varada ikiyaa kiasavo too ikiavoo taikio too goora tuanaivo rupi nuunama vaineema mmoori mmuaararaiivo ikia roosiima ngiisi nninai teedaata ngia mmannammanna Anutuuqaara kutaavaivee kiasa kiada fai yoketaama variaaravai. Ngia itaama iikiokio Anutuuqo tino Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo ngiiyara yoketaayavee tioo ngii nnutuuyauvaa ngiau apu yapa kinai ngia yoketaama ari vookaraama variaaravai. ⁸ Ngia hama ngiingii avuuyauvaadiri Yisuu Kirisiinna teerama kiada ngia kati innara mmuduuya ruaano. Ngia aanna makee hama inna taivaara hama yaata utiraida innara kutaavaivee kiasano. Ivaaraida ngii ausa mmuduuyaiyauvo pinaama ari vookaraama yoketaikiai sirigakiaavai. Ngia itaama

sirigakiaivaara hama ngia ivaara kua kiaravootainoo. ⁹ Ngia itaama Anutuuqaara kutaavaivee kiaivaara ivo irisavaa ngii vitoo yoketaivau ngii yapa kuaivo ngiisi vainoo.

¹⁰ Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau yapaanaraivaara nnaaruaa vaidi forofetaiya inna yanaivau tuqinnama buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparairavai. Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara iya kuaa kookieeravai. ¹¹ Yisuu Kirisiinna Mmannasaivo iyaki varuuvoono nnaagiai vainara suaivaara iya kuaa mmiravai. Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaraivaa varoo nnaagiai Anutuuqaa tasipama yoketaama ari vookaraama varinaraivaara iya kuaa mmiravai. Kiaa mmuduu rikiada ii kua ivaara yanaivau buaidada teeda ivaara ngiari yapara ngiari yaparaida tunoo: Fai ivo दौरा sui iinarannee? Dataama ii sui ivo nninarannee? tiravai. ¹² Ii kua kutaa iyauvaa aanna makee ngia rikiaa aayuvaa nnaaruaa vaidi forofetaiya tiravai. Iya ii kua iyauvaa tuu suaivaki hama ngiariiyara tiravai. Iya nnaagiai ngia variaya ngiini iikiaaraivaara Anutuuqo kooyaa iya kuaa mmiravai. Mmannasa Yoketaivaa titooduu ngiau aapuuvakidiri tuuvoono yaagueeqaivaa vaidi vooya mmuduu ii kua kutaa iyauvaa Anutuuqaa mmayaaya yoketaivakidiri ngii giaa ngii muduu rikioovaa aanna makee vaa ngia arinaima teeda rikiaano. Aangeraiya iyauvaa arinaima teeda rikiaaree kua iidada hama arinaima teeda rikiaavai.

Yoketaa tuanaaya variateeraivaara Petorooso tiravai

¹³ Itaama vaikiai vaidiyya mmoori varaaraivaara teerataarakiianeema ngiingii yaata vuatinniiyauvaki teerataarama kiatee. Ngiingii variraivaara tuqinnama haitatuumma teeda rikiaa kiada variatee. Yisuu Kirisiiva kooyaa tiinara suaivaki Anutuuqo kati yoketaama variraivaa ngii minaraivaara tuqinnama yaata utida faannakiatee. ¹⁴ Nnaakaraiya ngiari kaano kooya kuaivaa rikiada iikianeema Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiatee. Ngia homo kumimakaida variaa suaivaki maisai aataruuyauvaa ngii iikiataikiai vaa ngia iikiaiuyauvaa sa kava iikiatee. ¹⁵ Sa itaama iirama kiada Anutuuqo ngii maavee tiraivo yoketaa tuanaavai varineema ngieeta yoketaama varida ngiengie iikiaa aataru mmuakiaayauvai yoketaama nnaasu iikiatee. ¹⁶ Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Na yoketaa tuanaavai variauvaara ngieetaatama yoketaa tuanaaya variatee, tiivaara mo ngieeta itaama iikiatee.

¹⁷ Anutuuqoono mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari iikiaa mmooriiyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai safuuma ngiari mmimaravai. Ivaara ngia innara yaaku varada innara Napoo-o tiraiya aa sui mmatayaa variaara sui aavaki inna mmemmaana vida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee. ¹⁸ Vaa ngia rikiada taavai. Ngii gioki-aiya mmatayaa diaa aataru kuminaiyauvaa ngii vitauyauvaa ngia iikiaarainnoo kua Anutuuqo vaa ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Ivo hama taikaanara mmatayaa diaa mminnaa sikau gooraivaannee vara sikau sirivuaivaa roosuuvadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. ¹⁹ Ivo Yisuu Kirisiinna kiau yoketaa ari vookarauvadiri ngii yookaama kioo ngii viteeravai. Gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvo iya rummua apu kiouyauvaara puara sipisiipa nnaakara yoketaivaa ruputu kioodoo kiauvo tuuneema Yisuunna kiauvo tiiravai. ²⁰ Nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki Anutuuqo Yisuu Kirisiinna mmataama kioo aa nnaagiai sui aavaki ngiinyaroo tioo titooduu kooyaa tiiravai. ²¹ Anutuuqo ivo putuuvakidiri inna vitoo ari tasipama yapa kioodoo yoketaama ari vookaraama variravai. Ivaara ngia Anutuuqaara mmannammanna kutaavaivee tida ivo ngii tuqinnaanaraivaara faannaida variaavai.

²² Vaa ngia Anutuuqaa kua kutaivaa rikiada uuvaara ngii variraiyauvo yoketaayauvai vainoo. Yoketaayauvai vaivaara ngia ngii seena vaa ausa hanigaiyara kutaa tuanaa mmuduuya ruaavai. Ivaaraida ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnama yaagueeqama mmuduuya ruatee. ²³ Ngia Anutuuqaa kua kutaivo tupatupaa vaivaa rikiada hanigiada nnaakara meedi karaasa mmatakaiya roosiima variaano. Ngii kaano kooya putu-aaraiyaano hama kava ngii mmataavai. Anutuuqaa kua kutaivo hama taikaanaravoono kava ngii mmataivai. ²⁴ Aa kua aavaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Mmuakiaa mmatayaa diaiya
 iya ikiauvaa roosiima variaavai.
 Iya mmatayaa iira aataruuyauvo
 maura pairaivaa roosiima vaivai.
 Ikiauvo aasannaikio
 maura pairaivo tasisieenno tuoo kuaivai.

²⁵ Udaanga Anutuuqaa kuaivo hama itaama vaivai.
 Ari tupatupaa nnaasu vaivaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. Ii kua ivo inna Anutuuqaa mmayaaya yoketaivovee.
 Vaidiyya vaa ivaa kooyaa kiaa kookieema ngii giaa ngii miaavaivee.

2

Anutuuqo Yisuunna sikau roosiivaa mmataama

kioovaara ta tupatupaa variraivaa varaunnava

¹ Ivaaraida ngiiki vai mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai pikiaatee. Un-
 nakua tira aataru mmuakiaayauvai pikiaatee. Haumaki maisa mmooriivaa iida kooyaa
 yoke kiaa kiada yoketaa mmooriivaa iikaa aataruuvaa pikiaatee. Ngii seenaiya ngii
 yaataraivaara ngii nnannateera aataruuvaatama ngii seenaiyayaadiri ngiengieenoo
 koonnama yaata utida unnakua tira kua aataruuvaatama pikiaatee. ² Ngia nnaakara
 meedi ikiataa mmatakaiya roosiima varida iya nnaammara rataaneema ngia Anutuuqaa
 kua safu tuanaivaara ratada varida nnaamma nneerayaama nnaatee. Ivaa nneedada
 yokeekio Anutuuqo ngii vitoo aataru yoketaivau yapaanaraivaara ivaa nneedada yokeeki-
 aatee. ³ Ngii Udaanga Yisuu Kirisiiva ngii tuqinnaivaa vaa ngia arinaima rikiada taivaara
 itaama iikiatee.

⁴ Ivaaraida innasi nnida variatee. Nnaaru nnau heekeera vaidiyyaano yoketaa sikau
 voovai haitatuuma teeda maisainoo kiaa kiada kagaari kioodoo vaidi voovoono hai-
 tatuuma too yoketaavaivee kiaa kioo vareeravai. Ivaa roosiima ii sikau ivo Yisuunnara
 mmataama kiaikio ivo ari vookaraivoono tupatupaa hara kioo varinoo. Vaidiyya inna
 teeda maisavaivee kiaa kiada kagaari kioodoo Anutuuqoono yoketaavaivee kiaa kioo
 viteeravai. ⁵ Vaidiyya sikauyauvaa varada nnauvaa heekoneema ngia vaa Mmanasaivo
 ngiiki variyya Anutuuqoono ngii vitoo ari Mmanasaivo varira nnauvaa heekaanaravai.
 Heeka kinai ngia nnaaruaa vaidiyya Anutuuqaara kati puara hudooya roosiima gionna
 kiaapu yoketaa tuanaaya varida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmida variaar-
 avee. Yisuu Kirisiiva ngiyyara kati putuuvaara ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa
 Anutuuqaa mmuuyauvaa ivo too fai yoketaavaivee tinaravai. ⁶ Ivaara Anutuuqaa kua
 fafaaraivo vainno tinoo:

Taatee. Na yoketaa sikauvaa
 niniiniee kiaa mmataama kiee
 ivaadiri ipunnaivaki harataa kiee
 nnau yaagueeqaivaa
 yoosinna Sioona ivaki heeka kiauvasi.
 Gionna kiaapu voovoono
 vaidiivo sikau yoketaivaa roosiivaa
 kuaivaa arinaima rikioo
 innara kutaavaivee tiivo
 fai hama inna mmamma maisainaravaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁷ Vaa ngia ausa hanigieeraiya ii sikau ivaara yoketaa
 ari vookaraivaivee kiaanoo. Hama ausa hanigieeraiya hama itaa kua kiaavai. Kua fafaara
 voovai vainno ivaara tinoo:

Vaidiyya ii sikau ivaara
 maisa sikauvaivee kiaa kiada kagaari kioovo
 nnaagiai nnau ipunnaivaki
 ari vookaraama yaagueeqama vainoo, tiivai.

⁸ Kua fafaara voovai vainno ivaara tinoo:
 Ii sikau ivo vaidiia mmaara vai sikauvai.
 Fai ivaudiri iya haruruaaravai.
 Iya haruruateera iya mmaara sikauvai vainoo, tiivai.

Iya inna kuaivaa rikiadaata yaatara kiada hama iikiaivaara haruruaavai. Iya itaama iikiaaraivaa vaa Anutuuqo tauraa too aikioovaivee tiravai.

⁹ Itaama vaikiainnaata ngieenoo Anutuuqo ngii mmataama kiai gioonna kiaapuya variaanoo. Nnaaruaa vaidiia Anutuuqaa nnauvaki mmoori varooya roosiima ngia ngii kieetaivaa Anutuuqaa mmooriivaa nnaasu iida varida variaanoo. Ngia Anutuuqaa gioonna kiaapu yoketaa tuanaaya innaniya nuunama variaanoo. Anutuuqo yoketaa ari vookarau mmooriivaa uvuaa ngia kooyaa gioonna kiaapuuya vitaakiateeraivaara ivo ngii mmataama kieeravai. Vaa ivo upisiivakidiri ngii maavee kiasa ngii vitoo ari mmeekia ari vookaravai ngii yapa kieeravai. ¹⁰ Tauraa ngia hama Anutuuqaa gioonna kiaapuya variravai. Aanna makee vaa ngia inna gioonna kiaapu tuanaaya variaanoo. Ivo ngiiyara kati boo tiraivaa tauraa ngia hama rikieeraida aanna makee vaa ngia arinaima rikiada hanigiada yoketaama variaanoo.

Ta Anutuuqaa mmoori vareeraiya variaunnaano

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia mmataivau varida hama mmaayootaiya roosiima variaanoo. Ngia ngiari voopinnaiya vo yoosinnaiyauvaki nuaida varida variraiya roosiimaida variaanoo. Ivaara na yamaa kua yamaa kua ngii giaa ngii miee kiaunoo. Ngii mmammaiyauvo iikiatai aataruuyauvaara ngii iikiatee tinai sa iikiatee. Fai ngia iikio itai aataruuyauvoono vaidi kaanaivaata rapinaravai. ¹² Ngia hama ausa hanigieeraiya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee. Fai ngia itaikiai iya kua pinaa vooyauvai ngiiki kuminayaa yapaaree kiasa kiada teekiai vaa ngia yoketaa mmoori ari vookaraivaa iikiaivaa taaravai. Fai yapooma Yisuu Kirisiiva kava tiinara suaivaki mmoori yoketaivaa ngia iikiaani taivaara iya Anutuuqaa kua yoketaivaa kiateeraivaara iya tasipama safuuma varida mmoori yoketaivaa iikiatee.

¹³ Ngia Udaanga Yisuu Kirisinnaroo tida ngiingii kieeta mmatayaa diaiyara ti kieetayavee kiasa kiada iya mmemmaana vida iya kiasa mmooriyauvaa iikiatee. Ngii kieeta nnoonna nnutu ruaivaa kuaivaa rikiada ¹⁴ kiisa kiisa kieeta vaidi ivo yapa kaiya kuaiyauvaatama rikiaatee. Iya maisa mmooriivaa iikiaiya irisai maisaivaa mmida safu mmooriivaa iikiai yara kua yoketaivaa kiasa mmiaaraivaara ngiari kieeta nnoonnaivo iya yapeeravai. ¹⁵ Vaidi kumimakaiya koonnama yaata utida sabi kua kuaivaa pikiaateeraivaara ngia mmoori yoketaivaa iida ivaudiri iya kiasa kuaivaa atuu ruatee. Ngia itaama iikiasa aataruuvoo inna Anutuuqaa yaata tinniivau vai aataruvai iikiaavai. ¹⁶ Ngia mmamma dummukiara kati yoketaama variaivaa roosiima hara kiada variatee. Ngia itaama varida kava mminnamminnaa maisaivaa varaivaara yaata utida kiasanoo: Ta mmamma dummukiara yoketaama variaunnaivoono ii aataru ivaa fai rummua apinaravaivee, kiasa aataru ivaa sa iikiatee. Ngia vaidiivo sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya roosiima Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuya hara kiada variatee. ¹⁷ Mmuakiasa gioonna kiaapuuya avaiyauvaa rikiada iyara yoketaayavee kiatee. Ngiingii seena vaa ausa hanigieeraiyara mmuduuya ruatee. Anutuuqaa mmemmaana vida inna kuaivaa rikiaatee. Ngii kieeta nnoonna mmatayaa variivaa avaiivaa rikiada innara yoketaavee kiatee.

Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoneema

teeta varaaravee

¹⁸ Ngia sikaunnaadiri yookaama kiada viteera gioonna kiaapuuya ngia tuqinnama ngii haitaturaiya kuaiyauvaa rikiada iikiatee. Iya kua mmuakiaayauvai sa pikiaatee. Sa yoketaama ngii haitatuunoo ngii tuqinnai vaidiivaa kuaivaa nnaasu rikiada iikiatee. Vaidi avakaravoo ngii haitaturaiivaa kuaivaata rikiada iikiatee. ¹⁹ Mo fai ngia Anutuuqo yaata utiivaugiataama yaata utuaivaara iya mmamma nniitaraivaa kuminayaa

ngii miaivaa varada mmannammanna yaagueeqama varikio fai Anutuuqo ngiiyara yoketaayavee tinaravai. ²⁰ Ngia mmoori maisaivaa iikiaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa varaivaara gioono ngiiyara kua yoke-taivaa tinarannee? Ai hamavee. Ngia mmoori yoketaivaa varaani iya ngii ruputuaani rikiadaata yaagueeqama varida ngia mmamma nniitaraivaa kuminayaa varaivaara fai Anutuuqo ngiiyara yoketainaravai.

²¹ Gioonna kiaapuuya mmoori maisaivaa ngii mikiai rikiadaata yoketaama varia-teeraivaara Anutuuqo ngii maavee tiravai. Ngia innanikaraama iikiateeraivaara Yisuu Kirisiiva ariinoo kati ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoo ari aataruuvaa ngii vita vitairavai. ²² Ivoono hama mminnamminnaa maisaivaa varoo hama unnakua tuduu gioonna kiaapuuya rikieeravai. ²³ Iya kua maisaivaa inna tuduu rikioo hama ivo sai kua maisaivaa tiravai. Iya mmamma nniitaroovaa inna mmuduu rikioo hama ivo mmamma nniitaroovaa irisaivaa iya mminaraivaara kua tiravai. Hameetavee. Ivo Anutuuqaara yaata utuoo tunoo: Fai kua pinaivaara diravoono niyara kua tioo safuuma radudaanaravaivee, kuaa kioo faannairavai. ²⁴ Yisuu Kirisiiva ariinoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa varooduu inna mmammaivau kaayau ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuau kooduu yatari sagaivau putiravai. Vaidi putiraiya hama mminnamminnaa maisa vareerayaama ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hama kava vareeraida ta safuuma variaaraivaara ivo yatari sagaivau putiravai. Vaidiyya inna mmammaivau ruputuduu uudaiyauvo vainno maafauvaara ti mminnamminnaa maisaiyauvo taikooduu ta yoketaama variraivaa vareeravai. ²⁵ Puara sipisiipaiya kumimakama rada raubiriima kiooneema itaama ngia tauraa variravai. Anna makee ngia kava vara ranada ngii Haitatuuraivo ngii vaidi kaanaiyauvaa Vara Hiri Diivaasi ngiaavai.

3

Petorooso nnaata vaati vareera aataruuvaa tiravai

¹ Ngia gioonnaiya ngiingii vaatiiya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Mo ngii vaati vooya hama Anutuuqaara kutaavaivee kaiya ngia safuuma variaivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaateeraivaara iya kuaivaa rikiada iya mmemmaana kuatee. Fai ngia hama ivaara kua tiraida kati safuuma variaivaa iya ivaa teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ² Fai ngia safuuma varida Anutuuqaara yoketaikiai iya ngii teeda ngiari ausaiyauvaa hanigiaaravai. ³ Ngia sa kumina mmamma mmaanaivau funnukama kiada ivaara yaata utida ta yoketaayavee kiatee. Sa ngiingii kieeta yausiiyauvaa fiiyama kiada goora mminnaiyauvaa rutaku kiada uyira raira yoketaiyauvaa uyu rau kiada iyauvaara sirigakiatee. ⁴ Sa ivaara yaata utirama kiada ngiingii aakiaa tuanaiyauvaara yaata utida yoketaama variatee. Ausa nuufaivaa tasipama tirooma varira aataruuvo ngiiki vaivo inna yoketaa aataruvai. Fai hama taikaanaravai. Ii aataru ivo Anutuuqaa avuuvau yoketaa ari vookaraivai vaivai. ⁵ Nnaaru varuu gioonnaiya ii aataru ivaa iida yoketaaya variravai. Iya Anutuuqaara yaagueeqaida iva kua kuaa teerama kioovaara faannaida itaama yoketaama variravai. Iya ngiari vaatiiya kuaivaa rikiada iya mmemmaana viravai. ⁶ Nnaaruaa gioonnaivo Saraava itaama variravai. Ivo ari vaati Aparahaamaa kuaivaa rikioo iinno innara tunoo: A ni haitatuuraikuavee, tiravai. Ngia hama vo mminnaavaara aatuurama kiada safuuma yoketaama variayi vaa ngia Saraanna raunnaapu tuanaaya variaano. ⁷ Mmuai karaama ngia vaidiyya ngiingii nnaataiya tasipama yoketaama variatee. Iya mmamma mmuyaiyauvo hama yaagueeqaivaara yaata utida iya kuaivaa rikiada iyara yoketaa aataruuvaa iikiatee. Anutuuqo tupatupaa variraivaa kati ngiitaata iyaatama ngii miivaara yaata utida iya tasipama yoketaama variatee. Sa aataru voovoono ngii yaaku vareeraiyauvaa uuda rammuaiveeraivaara ngia itaama yoketaama variatee.

Ta yoketaa mmooriivaa iikiaunnaivaara mmamma nniitaraivaa varaunnava

⁸ Aa nnaagiai kua aavaa rikiatee. Ngia mmuakiaaya mmuaa yaatavai varada mmuaa ausavai varada variatee. Ngiingii kata vayaiyara mmuduuya ruaaneema ngia ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. Ngiingiiyara yaata utida adida varida

ngiingiiyara ngiingiiyara tuqinnaatee. ⁹ Gioonna kiaapu vooya maisa aataruuvaa ngii iikiai sa sai iikiatee. Iya kua maisaivaa ngii tikiyai sa kua maisaivaa sai kiatee. Sa itaama iirama kiada iya aataru maisaivaa ngii iikiai yara kua yoketaivaa sai kiatee. Anutuuqo ngiiyara yoketaimai ngia yoketaama variateeraivaara ivo ngii maavee tiravai. Ivaara ngia sai kua yoketaivaa kiatee. ¹⁰ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Gioonna kiaapu voovoono sirigainno varioo
hokobama varinaree kua maisa kuaivaa pikioo
unnakua tiraivaa pikiaivee.

¹¹ Maisa aataruuvaa mmooka hanigia mmioo
yoketaa aataruuvaa nnaasu iikiaivee.
Ausa nuufa aataruuvaara puruonnonno too
ivau nnaasu variaivee.

¹² Udaanga Anutuuqoono safuuma variraiyara
haitatuunno varioo
iya yaaku vareeraivaa makemakee rikiaivaara
itaama variaivee.
Ivo maisa mmooriivaa iikiai yara
hama inna yoketaivaara itaama variaivee.

Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai.

¹³ Fai ngia safu aataruuvau mmannammanna purua rada vikio dee gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa ngii minarannee? Hameetavee. ¹⁴ Fai ngia safu aataruuvau kuaivaara gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa ngii mikio fai Anutuuqoono ngiiyara yoketainaravai. Iya mmoori maisaivaa ngii miaara iikiai sa iyara aatuuda sa ngii ausaiyauvo mmuaarareenai pinaama yaata utuatee. ¹⁵ Yisuu Kirisiinnara tuqinnama yaata utida innara kiatee: Ti Udaangaivovee, kiatee. Ngia Yisuunnara kutaavaivee kua kiada innara faannakiaivaara gioonna kiaapu voovoono ivaara ngii yaparainai mmuakiaa suai inna kua sai kiaraiyauvaa mmuaanaa ngiingii yaataiyauvaki teerama kiatee. ¹⁶ Fai ngia kuaiyauvaa sai kiaaree tida inna avuuvaki teeda vaida tirooma kiada kua kiatee. Ngia itaama iida ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai variatee. Ngia Yisuu Kirisiinna nnaagiai nuairaiya ngia safuuma variaivaara gioonna kiaapu vooya ngiiyaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kua kiada ngiari kuaivaara iya mmamma maisakiaiveeraivaara itaama ngii yaata utiraiyauvo yoketaayauvai nnaasu vainai yoketaama variatee. ¹⁷ Ngia mmoori yoketaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Ngia mmoori maisaivaa iikiaivaara mmamma mmuaararavaa varaavai. Fai Anutuuqo ee-oo tinai ngia mmoori yoketaivaara mmamma mmuaararavaa varaivo mmoori maisaivaara mmamma mmuaararavaa varaivaa yaataravai. ¹⁸ Yisuu Kirisiiva safuuma varuovoono mmuaa suai nnaasu hama ngia safuuma variaya ngii mminnamminnaa maisaiyauvaara putiravai. Ivo ti vitoo Anutuuqaasi ti yapaanaravaa tiiyara putiravai. Vaidiia inna nnabavaa ruputu kioodoo Anutuuqo tuduu vaidi kaanaivo kava diiteeravai. ¹⁹ Diitoo oro mmannasaiya oovi yoosinnaivaki varuuyaataama ari kuaivaa kua mmiravai. ²⁰ Ii mmannasa iya nnaaru varuuya Anutuuqaa avaiava hatokooya mmannasayavee. Nnaaru Nuvuaava varuu suaivaki iya Anutuuqaa kuaivaa rikiadaata yaatareeravai. Ii suai ivaki Nuvuaava nnooriyaa nuaira nnauvaa heekoo varuduu Anutuuqo iya ausa hanigiaateeraivaara faannainno varududuu hama iya inna kuaivaa rikiada iiravai. Gioonna kiaapu kiisakiangii yaaku saivai karasaidiri taaravooma nnooriyaa nuaira nnauvaki varuduu hama nnooriivo iya raputuduu rikiada iya ivaki yoketaama variravai. ²¹ Ii nnoori ivaa Anutuuqo mmataama kioo nnoori vareeraivaara tiravai. Ii nnoori varaa ivaudiri Anutuuqo ngii vitoo yoketaivau ngii yapaivai. Ii nnoori vareera aataru ivo ngii mmammaivaki kainaama vaivaa hama finivai. Ii aataru ivaudiri ngia ngiingii yaata utiravaki rikiaavo hama ngii mminnamminnaa maisaataivaara ngia Anutuuqaata kua kutaivaa kuaavai. Yisuu Kirisiiva putuuvakidiri kava diitooavaara Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo ngii vitoo yoketaivau yapaivai. ²² Vaa Yisuu Kirisiiva ngiau aapu vioo Anutuuqaa yaaku yaadudainningiaa hara kioo

varioo ngiau aapu mmuakiaa aangeraiyaraatama ngiari seena yaagueeqa kieetaya variaiyaraatama dinoo.

4

Gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya ari vookaraama variaavai

¹ Yisuu Kirisiiva ngiiyara mmamma nniitaroovaa varoovaara yaata utuatee. Ivo mmamma nniitaroovaa varoo yaata utuuvaa roosiima ngiingii aakiaiyauvaki yaata utida yaagueeqakiatee. Gioonna kiaapu voovono mmamma nniitaraivaa varaivono hama mminnamminnaa maisaivaara yaata utuoo varaivai. Vaa pikiaivai. ² Ivaara ngia mmatayaa varida aa suai aavakidiri varia rada vidada sa ngii aakiaiyauvakidiri ngii iikiataira aataruuyauvaara yaata utida iikiatee. Anutuuqo yaata utiivaugiataama yaata utida ivaa nnaasu iikiatee. ³ Vaa ngia tauraa hokoba suai varida kumimakairaiya iira aataruuyauvaa iikiaavai. Ngia varida ngiingii mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa iikiaavovo mminnamminnaa maisaiyauvaa ngii varaataikiai ngia varaavai. Ngia kapikarai nnooriivaa nneeda kumimakaida varida makemakee buusaivaa nneeda varida nnoori kapikaravaa nnaaraivaara nuunaida varida unnakua anutuuyauvaa Anutuuqo oooqoo tuuyauvaa ngia ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa mmiaavai. ⁴ Aanna makee gioonna kiaapu kumimakaiya ngia hama iya tasipama itaama sabi koonnama varida iikiaivaara iya nnikiaraida ngiiyara maisayavee kiaanoo. ⁵ Inna aikioovee. Fai yapooma iya Anutuuqaa avuuvau kua pinaivaki dida vaida ngiari iikiaa mmooriiyauvaara innaata kua kjaaravai. Anutuuqo gioonna kiaapu putiraiyaata variaiyaatama iikiaa mmooriiyauvaara iya yaparainaraivaara vaa teerama kioo varinoo. ⁶ Ivaara Yisuu Kirisiiva gioonna kiaapu vaa putuuyaataama mmayaaya yoketaivaa kiaa mmiravai. Iya mmatayaa varuu suaivaki mmuakiaa gioonna kiaapuuya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvaa vareerayaama vaa iya ivaa varada putiravai. Iya nnaagiai mmannasaiyauvo varuu suaivaki Anutuuqo varirayaama iya variateeraivaara Yisuuva mmayaaya yoketaivaa iya kiaa mmiravai.

Anutuuqo ngii mii aataru mmooriiyauvaa ngia tuqinnama iikiatee

⁷ Mmuakiaa mminnamminnaiyauvo taikaanara suaivo aavaa vainima nninoo. Itaama vainai rikiada ngia yaaku varaaraivaara ngiingii yaata utiraivaki safuuma yaata utida ngiingii variraivaara tuqinnama kiada varida haitatuukiatee. ⁸ Aa mmuakiaa aataruvai yaatareera aataru aavaa iikiatee. Ngiingiiyara ngiingiiyara yaagueeqama mmuduuya ruatee. Mmuduuya rira aataruuvono kaayau mminnamminnaa maisaiyauvaa rummua apu kiaanaraivaara ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁹ Ngii seenaiya ngiisi nnikiai ngia nnau mmaataiyauvaa iya kati mmi kiada sa ivaara yaata utida nunuraanuraikiatee. ¹⁰ Ngia aikiooma iikiaara aataru mmooriiyauvaa yaagueeqaiyauvaa Anutuuqo mmuaavai mmuaavai kati ngii miyauvaa ngii seenaiya yoketaama variateeraivaara iyara iikiatee. Ngia ngiingii mminnaa yoketaiyauvaa haitatuurayaama tuqinnama Anutuuqo ngii mii mmoori ari vo kara ari vookaraiyauvaa haitatuuda iikiatee. ¹¹ Anutuuqaa mmayaayaivaa kiaa mmira vaidi voovono tuqinnama Anutuuqaa kua tuanaivaa kiaa mmiaivee. Ari seenaiyara haitatuura vaidi voovono tuqinnama Anutuuqo ari yaagueeqaivaa inna mmiivaugiataama haitatuukiaivee. Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu vakiaveeraivaara Yisuu Kirisiinnara yaagueeqararama kiada iida itaama iikiatee. Anutuuqaa nnutuuvo ngiau aapu tupatupaa vaikio inna yaagueeqaivo tupatupaa vakiavee. Kua kutaa.

Ngia Yisuunnanikaraama mmamma nniitaraivaa varaavai

¹² Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, ngia Anutuuqaa mmooriivaara ngii tasi-pama variaiya ika roosiira maisa mmooriiyauvaa ngii iida taaree kiaa kiada ngii mikiai sa nnikiarakiatee. Sa yaata utida kiatee: Hama ta taunna mmuaararai ari vookarai voovai tiisi nninoo, kiaa kiada ivaa teeda nnikiarakiatee. ¹³ Sa itaama nnikiarairaida Yisuu Kirisiinnanikaraama mmamma nniitareeraivaa varaivaara sirigakiatee. Ngia

Yisunna oyai ari vookaraivo kooyaa vainara suaivaki sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaraivaara aanna makee mmamma nniitareeraivaa varadaata varida sirigakiatee. ¹⁴ Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara fai gioonna kiaapuuya maisa kua maisa kuaivaa ngii tikiai sa ivaara yaata utuatee. Ngia itaama variaivaara Anutuuqo ngiiyara yoketaivo. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaa ari vookaraivo ngii tasipama variivaara Anutuuqo ngiiyara yoketaivo. ¹⁵ Mo fai mmamma mmuaararaivo ngiisi nninai sa aa na tinara kua aavaugiataama iida varaatee. Sa vaidi voovono vaidi voovai ruputino putuaivee. Sa ivo mmuara varoo kaayau ari vookarai maisamaisai mmooriivaa iikiaevee. Sa ivo ari seenaiya kuaivaa mmuara varoo sabi kua sabi kua kiaivee. Ivo ii aataru iyauvaara mmamma mmuaararaivaa vareevoora sa itaama iikiaevee. ¹⁶ Mo ngia vaa ausa hanigaiya Anutuuqaa aataruuvau nookiaivaara mmamma mmuaararaivo ngiisi nninai sa ivaara mmamma maisakiatee. Ngia Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaivaara Anutuuqaa kua yoketaivaa kiatee.

¹⁷ Anutuuqo mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparaira suaivo vaa nninoo. Fai ivo ari gioonna kiaapu tuanaiananaa tauraa yaparainaravai. Mo fai tauraa ivo ti yaparama kioo nnaagiai hama inna kua mmayaaya yoketaivaa rikiada iikiaiya yaparainai mo fai iya dataama variaaranee? ¹⁸ Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo:

Fai gioonna kiaapu safuuma variaya
Anutuuqo iya vitoo
yoketaivau yapaanaraivaa varaaraivaara iikio
iya mmuaarareenainnaata iidada varaaravai.
Mo gioonna kiaapuuya
hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada
kaayau mminnamminnaa maisaiyauvo iya suvuaiya
fai iya dataakiaaranee?

Anutuuqaa kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ¹⁹ Itaama vaikai ngia Anutuuqo ari yaata utiivaugiataama iida mmamma mmuaararaivaa varaiya ivo ngii iima kioo hama ngii pikiaivaara yaata utida ti tuqinnaanaravaivee kiaa kiada ngii mmamma mmuyai mmuakiaavai inna mmida mmoori yoketaivaa iikiatee.

5

Ngia vaidi kieetaiya Anutuuqaa gioonna

kiaapuuyara tuqinnama haitatuukiatee

¹ Na vaa ausa hanigaiya kieeta vaidivai variaunoo. Ngiikidiri vaa ausa hanigaiya kieeta vaidiyya neenoo yamaa kua yamaa kua vooyauvai ngii giaa ngii miaunoo. Vaa na nini avuuvadiiri Yisuu Kirisiiva mmamma nniitaroovaa varoovaa teeravai. Fai Yisuu Kirisiinna oyai ari vookaraivo nnaagiai kooyaa vainai fai neeta ngieetama varaaravai. ² Puara sipisiipara haitatuuraiya roosiima gioonna kiaapu vaa ausa hanigiooya Anutuuqo ngii muuyara tuqinnama haitatuukiatee. Anutuuqaa iikiataivaugiataama ii mmoori iyauvaa iikiaaraivaara yoketaakiatee. Ngia iikio ngii pirisainainnaata iikiarainnoo. Sa sikau varaaraivaara nnaasu yaata utida ngiingii mmooriyauvaa varaatee. Ngii iikiatainai gioonna kiaapuuyara yaagueeqama kiada varaatee. ³ Anutuuqo ngii muu gioonna kiaapuuyara sa kieeta pinaaya dida vaidi iya yaataraatee. Ngia tirooma yoketaama varira aataruuvaa iida iya vitaikiai taatee. ⁴ Fai ngia itaama iikio gioonna kiaapuuyara Haitatuura Kieeta tuanaivo kooyaa tiinai ngia irisai ari vookaraivo hama taikaanaraivaa varaaravai.

⁵ Mmuakaraama ngia vaidi karaasaiya vaidi yokovaiya mmemmaana kuatee. Ngia mmuakiaaya ngiingii seenaiya mmemmaana vida iya tasipama adida variatee. Ivaara Anutuuqaa kua fafaaraivo vainno tinoo: Gioonna kiaapuuya ngiariiyara mannaka kaiya Anutuuqo too iyara ooqoo tiivai. Gioonna kiaapu vooya adida varida hama ngiariiyara mannaka tiraiya Anutuuqo kati iyara yoketaama yaata utivaivee. Kua fafaaraivoono itaa kua tiivai. ⁶ Itaama vainai Anutuuqo yaagueeqama ngii haitatuuvaara inna mmemmaana

adida variatee. Ivo mmataama kioo suaivaki ariinoo ngii nnutuuyauvaa ngiau aapu yapaanaraivaara inna mmemmaana adida variatee. ⁷ Ivo ngiiyara yaata utuoo tuqinnoo variivaara ngii mmuaararai mmuakiaayauvai innayaa yapa kiatee.

⁸ Fai mmaraivaa nnutuuvo raiyoonaiivo pinaama akua kiaa roo nuainno varioo ari fayaiya gutu nnaanara buaama roo nuaineema ngii nnammutuaa Sataango gionna kiaapuuyara itaama iinno varinoo. Ivaaraida tuqinnama yaata utida haitatuuda variatee. ⁹ Innara ooqoo kiatee. Anutuuqara kutaavaivee kiaivaa puaisa utida innara ooqoo kiatee. Vaa ngia rikiaavai. Ngii seena vaa ausa hanigieeraiya mmuakiaa mmatavau variyaiya mmuaakarai mmamma mmuaararaiyauvaa varaivaara innara itaama ooqoo kiatee.

¹⁰ Anutuuqo kati ngiiyara yoketaama yaata utiivoono Yisuu Kirisiiva ngiiki variivaara ari yoosinna ari vookarai tupatupaa variraivakira ngii maavee tiivaivee. Fai ngia kiisa suai mmamma mmuaararaiavaa varakio ivo ariinoo iinai ngia yoketaa tuanaaya varida hama harurirama kiada inna yaagueeqaivaura yaagueeqama kiada variaaravai.

¹¹ Anutuuqaa yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Petorooso nnaagiai kua yoketaivaa gionna

kiaapuuya kiaa mmiravai

¹² Na aa paanna kua aavaa Siraasaa kiaa mmiauko ngiini fafaara rainoo. Na inna tauko ivo ausa hanigiai vaidivoono Anutuuqaa mmooriivaa hama pikeerainno yaagueeqama iivai. Ngia yaagueeqama variateeraivaara na yamaa kua yamaa kua tiee aa kua aavaa ngii giaa ngii miaunoo. Anutuuqo kati gionna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo kutaa tuanaavai vaivaara na ngii giaa ngii miaunoo. Ivaara rikiada puaisa utida yoketaama variatee. ¹³ Vaa ngii seena ausa hanigieeraiya Anutuuqo ngii roosiima ariiniee kiaa mmataama kioodoo yoosinna Bapuroona Anutuuqara nuunama variyaiyaano ngiiyara yaata utida boo kiaavai. Marakaava na Anutuuqaa kuaivaa kiaaduu rikioovaara ni mmaapu tuanaavai variivoono ngiiyara yaata utuoo boo tiivai. ¹⁴ Ngia ngiingii seenaiyara mmuduuya ruaivaara iya teeda iya yaakuuyauvaa rumisiatee.

Ngia Yisuu Kirisiinna gionna kiaapuya Anutuuqaa ausa nuufaivo mmuakiaaya ngii tasipama vakiaivee.

Petoroosoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Petoroosoono raa kioo tauraa tuanaa ausa hanigiada vo mmata vo mmata varuuyani reeravai. Petorooso vaidiyya unnakua aataruuyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmuuvaudiri sabi nuaira aataru maisaiyauvaa uuyauvaara Petorooso aa yanaa aavaa roo iya ooqoo tiravai. Ii mmuakiaa itai aataru iyauvaa yaatareera kuaivo ataama vainoo. Anutu-uqaaraata Udaanga Yisuu Kirisiinnaraatama arinaima rikiaa kuaiyauvaa puaisa utuaaravaivee. Ii kua iyauvaa ngiari avuuyauvaadiri Yisuunna teeda ivo tuu kuaiyauvaa rikiooyaano kooyaa iya kiaa mmiravai. Petorooso ii kua iyauvaara aa yanaa aavaa reeravaivee.

¹ Na Simoono Petorooso Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivai na inna kua varee nuaira aposoroovoono aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoonoo inna Anutuuqovee. Ivo safu tuanaavai varioo ngii tasipaikiai ngia vaa ausa hanigiada innara kutaavaivee kiaiyanii na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo. Ta vaa ausa hanigiada ivaitanaara kutaavaivee kiaa kiada ivaara yoketaavee kiaa variaunnaneema ngia itaama mmuaikaraama variayani na aa yanaa aavaa fafaarakiaunoo.

² Ngia Anutuuqaata ti Udaanga Yisuu Kirisiinnaatama tuqinnama teeda rikikiyai ivaitana kati ngiiyara yoketaama yaata utida ngiari ausa nuufaivaitana ngii mikio pinaavai nnaasu vakiaiveeraivaara na yaata utuaunoo.

Anutuuqo ti maavee tioo ti mmataama kieeravai

³ Yisuuva pinaa ari vookarai vaidivai varioo ivo safu tuanaavai varivai. Itaama variivoono ari varineema ta variaaraivaara ivo ti maavee tiravai. Anutuuqo innaki varikio ivo yaagueeqama variivo inna Anutuuqovee. Ta innara arinaima teeda rikiaunnaivaara inna yaagueeqaivoonoo yaagueeqaivaa ti mmivai. Ti mmikiai ta ti variraivaara teeta inna roosiima yoketaama varida hama vo mminnaavaara buaakiaaravai. ⁴ Ivo itaama pinaavai variivoono kua kiaa teerama kioo yoketaa kuaiyauvaa ti kiaa ti mmiravai. Ii kua iyauvo ari vookarai kuayauvai vaivai. Fai ngia iyauvaa arinaima rikikio aa mmata aavau vai maisa aataruuyauvo ngii utinaree kiaa iinai ngia aikiooma iyauvaa yaatarada Anutuuqaa roosiima yoketaama variaaravai.

⁵ Ii aataru ivo itaama vaivaara yaata utida ataama yaagueeqama variatee. Ngia Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaiya yoketaama variatee. Yoketaama varida yoketaa aataru mmooriivaaraata maisa aataru mmooriivaaraatama arinaima teeda rikiaatee. ⁶ Arinaima teeda rikiaada ngiingii mmamma iikiatairaivaara

ooqoo kiatee. Ngia ngiingii mmamma iikiatairaivaara ooqoo kiaa kiada maisa mmooriivo ngiisi nninai rikiaadaata mmannammanna yaagueeqama variatee. Ngia mmannammanna yaagueeqama varida Anutuuqo varineema variatee. ⁷ Ngia itaama varida ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iikiatee. Ngia ngiingii seenaiyara mmoori yoketaivaa iida ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee. ⁸ Fai itai aataru iyauvo ngiiki vainno kaayau suvuainai fai ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiinnara arinaima teeda rikiaada inna mmooriivaa iida hama kuminayaa iikiaaravai. Fai iiraivo vainaravai. ⁹ Hama gioonna kiaapu voovoono itai aataru iyauvaa iivoono fai ivo ataama varinaravai. Fai ivo vaidi avu huruutavai roosiima varioo ari vainima vai aataruuyauvaa too hama tuqinnama eyommaayauvai taanaravai. Yisuuva inna mminnamminnaa maisa eenanaiyauvaa vaa rugaiyauvaara vaa taunnu kiaivaivee.

¹⁰ Ni seenayaso, itaama vainai Anutuuqo vaa ngii maavee kiaa kioo ariinnee kiaa ngii mmataama kioovaara yaata utida arinaima rikiaada ivo ii aataruuvaa puaisa utuatee. Fai ngia itaama iida hama inna aataruuvaa haruruaravai. ¹¹ Itaama vainai ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapeeraivo tiyara dira yoosinna tupatupaa

vairai vakira fai ngia vikio rikioo Anutuuqo fai kaayauma ngiiyara yoketai no aataruu-
vaa kooyaa ngii vitainai ivaki kuaaravee.

¹² Fai ivaara na ii kua iyauvaara mmuakiaa suai makemakee ngii giaa ngii miee
varinaravai. Vaa ngia iyauvaa rikiada kua kutaivo ngiisi vaivaa puaisa utuaivaa na vaa
rikiennaata mmannammanna ivaara ngii giaa ngii minaravai. ¹³ Na yaata utuaunoo.
Aa na homo mmata aavau varia suavaki na kava ngii giaa ngii minai ngia iikiaarai vo
inna yoketaavai. ¹⁴ Vaa na tauvai. Fai na kiisa suai putuee ni nnabaivaa pikiaanaravai.
Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva na putinaraivaara vaa kooyaa ni giaa ni mivai. ¹⁵ Fai
yapooma na putinai rikiada ngia mmuakiaa suai ii kua iyauvaara tuqinnama yaata utida
rikiateeraivaara na kooyaa ngii giaa ngii miaunoo.

Ta Yisuu Kirisiinna yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai

¹⁶ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva yaagueeqama variraivaaraatama ivo kava
tiinaraivaaraatama ngii giaa ngii mira suavaki hama ta vaidiia yaatayaadiri unnakua
uriiyauvunugiataama ngii giaa ngii miravai. Vaa ta titi avu tuanaiyauvaadiri inna
yaagueeqa ari vookarauvaa teeravai. ¹⁷ Ari Koova Anutuuqo kua yoketaivaa inna kua
mmioo mmeekia ari vookarauvaa inna mmuu suavaki ta variravai. Anutuuqo pinaa
mmeekia too ari vookarau yoosinnaivakidiri Yisuunnara tuduu ta rikiaannaduu ataa kua
tunoo: Inna ni Maapu tuanaivovee. Na innara mmuduuya ruee na inna tauko pinaama
ni yoketai no, tiravai. ¹⁸ Ta taapi Anutuuqo mmataama kioovau Yisuunna tasipama
varuu suavaki ii kua ivo ngiau aapuuvakidiri tuuvaa ta teteenoo safuuma rikieeravai.

¹⁹ Itaama vaikiai nnaaruaa vaidi forofetaiya gionna kiaapuuya kua mmuu kuaiyau-
vaara ta yaagueeqama kutaavaivee kiaunnava. Ngia iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada
puaisa utuaarai vo inna yoketaavai. Iya kuaiyauvo toobaivaa ta upisiivaki subu yapa
kiaunnano taineema kooyaa kua oyaivaa ti kua ti mmivai. Ii kua iyauvo vakia roo
ngioo ngioo patairaivaa roosiima kooyaa vaivai. Itaama vaikio rikioo Yisuuva ngiiki
varikio patairaara aakiapuai vo taineema ii mmeekia ivo ngii aakiyaiyauvaki taivai. Ivaara
iya kuaiyauvaa tuqinnama rikiada puaisa utuaarai vo inna yoketaavai. ²⁰ Aa mmuakiaa
kuavai yaatareera kua aavaa arinaima rikiatee. Hama gionna kiaapu voovono
Anutuuqo forofetaiya kua mmuu kua voovai Anutuuqaa kua fafaarai vaki vai kua oyaivaa
arinaidiri ivaa rikioo tiivai. ²¹ Hama Anutuuqo tuu kua voovai vaidiia ngiari yaata
tinniyauvunugiataama tiravai. Mmannasa Yoketaivo iya tasipooduu iya mmayaayaivo
Anutuuqaasidiri tuuvaa kooyaa tiravai. Ivaara hama vaidi voovono arinaidiri oyaivaa
rikioo tiivai.

2

Petorooso unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

¹ Nnaaruaa unnakua forofetaiya gionna kiaapuuya tasipama varuneema unnakua
vitairaiya mmuaikaraama fai ngii tasipama variaaravai. Varida ngia maisama varia-
teeraivaara Anutuuqaa kuaivaudiri haubayama kua kiada unnakuai vaa haumaki ngii
giaa ngii miaaravai. Ti Nnoonnaivo iya mminnamminnaa maisaiyauvaara putuuvaa
iya innara ooqoo kiaaravai. Fai iya itaama innara ooqoo tikio Anutuuqo ngiari irisai
maisaiyauvaa akiairaama iya mminai putu taika kiaaravai. ² Itaama vainainnaata iya
sabi heera aataruuvaa iida koonnama varida mmamma maisaira aataruuyauvaa iikiai fai
kaayau gionna kiaapuuya ivaugiataama kuaaravai. Iya itaama iikiaivaa fai hama ausa
hanigieera gionna kiaapu vooya teeda Anutuuqaa kua kutaa tira aataruuvaa maisa
kua kiaaravai. ³ Ii unnakua vitaira vaidi iya sikauyauvaara kaayauma ngiari varaaree
kua kiada ngiari tinniyaadiri sabu kua kua kiada mmayaayaivauvaa ngii giaa ngii mida
ngii sikauyauvaa varaaravai. Hokoba suai Anutuuqo iya iikiyaiyauvaara kua pinaivaki iya
yaparainarai voono teerama kioo varioo iya irisai maisaiyauvaa iya mminai putu taika
kuaarai vaara avu too nnaasu varinoo.

⁴ Aangeraiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varooyara hama Anutuuqo iyara boo
tirainno ivo ikia too varii yoosinnaivaki iya kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo soopa

pinaa upisiivaki varida Anutuuqo iya yaparaira suaivaara faannaida variravai. ⁵ Nnaaru gioonna kiaapuuya maisama varuuyara hama Anutuuqo iyara boo tirainno nnoori pinaa ari vookarauvaa ee-oo tuduu iya raputuduu putiravai. Nuvuaava ari mmuaavoono safuuma variateera kuaivaa gioonna kiaapuuya kaaa mmioo nnaasu variravai. Varuduu Anutuuqo inna vitoo yoketaivau yapa kioo gioonna kiaapu yaaku saivai sainaidiri taaravoomaatama vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁶ Anutuuqo yoosinnaivaitana nnutuuvaitana Sutuuma Kumuaravaitana tuduu ikiavo taa taika kiooduu ruga kieeravai. Yapooma variaara gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaara yaata utuaaraiya ivaudiri iya ngiari irisai maisaivaa varaaraivaara arinaima teeda rikiaaravai. ⁷⁻⁸ Hama yoosinna Sutuuma rugoo suaivaki safuuma varuu vaidi voovai nnutuuvo Rooto ivaki hara kioo variravai. Hara kioo varuduu vaidi Anutuuqaa aataruuvaa hatokooya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi heera aataruuvaa uduu ivaa tooduu inna maisairavai. Maisauduu yoketaama iya tasipama varioo vo suai vo suai makemakee iya maisa mmooriiyauvaa uuvaa too iya maisa kua tiraiyauvaa rikiooduu inna ausaivo kaayauma mmuaarareeravai. Mmuaararoo varuduu Udaanga Anutuuqo ivakidiri inna vitoo yoketaivau yapa kieeravai. ⁹ Anutuuqo itaama uuneema ta yoketaama variannaiya mmuaararai maisayauvo tiisi nnino rikioo ivo ivakidiri aikiooma ti vitoo yoketaivau yapaanara aataruuvaa vaa ivo too rikiaivai. Anna makee gioonna kiaapu maisama variaya ngiari maisama iira aataruuyauvaa irisaiyauvaa iya mminaraivo vaikiari rikiadaata iya mmannammanna itaavai varia rada vidada ivo iya yaparainara suaivaki iya mminara aataruuvaaatama vaa ivo too rikiaivai. ¹⁰ Gioonna kiaapuuya kaayau maisama varida ngiari mmamma iira aataruuyauvunugiataama vida iyara dira kieetaiya kaaa kuaiyauvaara oooqoo kaiyara Anutuuqo itaama irisai maisaiyauvaa iya mminara aataruuvaa kua kutaa tuanaa ivo too rikiaivai.

Ii unnakua vitaira vaidi iya vueennaida varida haunninniida hama aangeraiya yokeetaama ari vookaraama variaya mmemmaana virama kiada iyayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavai. ¹¹ Iya itaa kiaani aangeraa yoketaiya hama itaa kiaavai. Aangeraa yoketaiya yaagueeqama varida ii unnakua vitaira vaidi iya yaatareeraiya Anutuuqaa avuuvau hama aangeraiya ari vookaraama variayayaadiri koonnama yaata utida unnakuaivaa kiaavai.

¹² Ii vaidi iya fayai mmarraraiya yaata utiraivaa roosiima yaata utida kati nuaida varida iikiaavai. Iya hama arinaima teeda rikieera aataruuyauvaara maisa kua kiaavai. Vaidiia fayai mmarraraiya rputuaani putuaaneema ngiari maisama variraivo iyaki vaivaara fai irisai putuaaravai. ¹³ Iya ari vo gioonna kiaapuuya mmamma nniitareeraivaa mmuneema irisaiivaa Anutuuqo mmamma nniitareeraivaa iya mminaravai. Iya mmamma iira aataruuvaa ikianna koovau iikiaivaara iya yoketaivai. Iya ngii tasipama yeenna nneeda varida ngiari unnakua aataru maisaivaa iikiaivaara homo ivaara yaata utuaavo iya yoketaivai. Itaama vaino ngii mmamma maisakiataama vaikiainnaata ngia kati iya tasipama variaavai. ¹⁴ Iya gionnaiya taavo iya yoketaikiai sabi heera aataruuyauvaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Iya mminnamminnaa maisaiyauvaara hama iya pirisaikiai iya varaata varaataikiai ivaara nnaasu yaata utu kiada variaavai. Anutuuqaa aataruuvau homo muaraagama varia rada ngiayia iyaano iya teeda vunnisi yau ruaani haruraaavai. Iyaano iya varaata varaatai mminnaiyauvaa varaara aataruuvaa teeda rikiaayara tida ivau nnaasu yaata utu kiada variaavai. Fai Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mminaravai. ¹⁵ Iya safu aataruuvaa pikiada maisa aataruuvau sabisaabi vida raubiriikiaavai. Iya nnaaruaa vaidiivaa nnutuuvo Bosoroonna mmaapuuvaa nnutuuvo Biriamao uvaugiataama iikiaavai. Ii forofetaa vaidi Biriamao ivoono maisa aataruuvaa gioonna kiaapu Isarairaiyara uvaara irisai sikauyauvaa varaanaraivaara mmuduuya riravai. ¹⁶ Ivo gioonna kiaapuuya maisa mmooriivaa iinara vuduu aataruuvau ari puara togiivo hanigioo innaata yaagueeqama kua tiravai. Puara togiivo hama kua tuuvo vaidi kuaivakidiri forofetaivaata kua tiao iva kumimaka aataruuvaa iinara vuuvaara inna uuda rairavai.

¹⁷ Ii unnakua vitaira vaidi iya nnoori rumuruumaiyauvo reekairaiyauvaa roosiima variaavai. Aasannai mmataivaki yuunna yaamurukaivoono ngioo namaiyauvaa rupikio hama vati ruaivaa roosiima iya maisama variaavai. Ivaara Anutuuqo upisi tuanaa yoosinnaivaki iyani mmaataiyauvaa vaa teerama kieeravai. ¹⁸ Iya ngiariiyara mannaka tida sabi kua kiasa kiada maisama varira gionna kiaapuuyakidiri vooya pikiada yoketaa aataruuvau kuaaree kiasa viraiya iida taaree kiasa kiada kava iya maisama variateeraivaara iya mmaara iikiaavai. Ii unnakua vitaira vaidi iya ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida makemakee sabi nuaida varida kava iya vitaaree kiasa iya mmaara iikiaavai. ¹⁹ Iya kiaanoo: Vo aataru voovoono yeena roosiima ngii puaisa raivoora ngiengie yaata utuaiyauvunugiataama kati kuatee. Iya itaa kua kaiya maisamaisama iira aataruuyauvo yeena roosiima iya puaisa rau kiaikiai hama iya yopeema ivaa yaatarada ngiari yaata utiraivau kati kuaavai. Ivaa oyaivo ataama vainoo. Fai vo aataru voovoono vaidiivaa yaataroo puaisa inna utiivaa hama ivo yopeema pikiaanaravai. ²⁰ Gionna kiaapu vooya ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau ti yapai kuaivaa rikiada mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Vaa tauraa mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utiravai. Nnaagiai Yisuunnara rikiada maisa aataruuyauvaa pikiaavai. Mo fai kava mmatayaa diaa maisa aataruuyauvo iya puaisa utinai fai iya kava maisama variaaravai. Tauraa iya kiisama maisama varida nnaagiai fai iya ngiari vookaraama pinaama maisama variaaravai. ²¹ Ii gionna kiaapu iya Anutuuqaa aataru safuuvaara hama rikiatiri. Anutuuqo irisai maisaiyauvaa iya mminaraivo inna kiisavai vaitirivee. Anutuuqo yoketaa aataruuvaa iikiateera tuu kuaivaa vaa iya arinaima rikiadaata kava mmooka hanigia mmiaivaara ivo pinaa irisai maisaiyauvaa iya mminaraivo inna pinaa ari vookaraivai. ²² Mmatayaa diaa mminnaivaudiri mmataama kioo kua voovai vainno tinoo: Faivo ari mmuruuvaa utu kioo kava nnaivaivee, tikio vo kuavai tinoo: Vaidiivo ari puarivaa fini kiaikio kava nnokokaivaki sonoma ruaivaivee, tiivai. Ivaa roosiima gionna kiaapuuya Yisuunna aataruuvaa mmooka hanigia mmida mmatayaa diaa maisa aataruuyauvaa vaa pikiavai kava varaaraivaara ii mmataama kioo tii kua ivaitana kutaa kuavaitana tiivai.

3

Yisuuva kava tiinaraivaara Anutuuqo kua kiasa teerama kieeravai

¹ Ni seena na ngiyyara mmuduuya ruuuyaso, na tauraa yanaa voovai ngiini fafaara raivo aanna nnaagiaivaa kava na ngiini fafaara raunoo. Na taara yanaavaitanaki ngiingii yaata tinniiyauvaki kua yoketaivaara nnaasu yaata utuateeraivaara na ii kua iyauvaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ² Nnaaruaa vaidi forofetaa yoketaa tuanaiya nnaagiai vainara kuaivaa tuuvaara kava yaata utida rikiatee. Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapavai kua yaagueeqaivaa ta kua varada nuaira vaidiyya ngii giaa ngii miaannaivaaraatama kava yaata utida rikiatee. Ngia itaakiaaraivaara ni yoketainoo. ³ Tauraa aa kua aavaa arinaima rikiatee. Fai nnaagiai suaivaki vaidi vooya diitada ngiari mmamma iira aataruuyauvaara nnaasu yaata utida iikiaaravai. Fai iya ngiyyara raida ⁴ Yisuunnara kiaara: Ivo ariyyara na kava tiinaravee kiasa teerama kiaivoono deevakiinno variinnee? Ti kookiyya vaa putiravai. Mo ngiau mmata uu suaivakidiri mmuakiaa mminnamminnaiyauvo vakia roo vioo vioo aanna makee homo itaavai nnaasu vainoo, kiaaravai. ⁵ Iya aa na tinara kua aayauvaa hama tuqinnama rikiavai. Nnaaru ari nnaaru Anutuuqo tuduu ngiau mmataivo vairavai. Nnooriivakidiri mmataivo kooyaa nnuduu nnooriivo mmataivaudiri sasakairavai. ⁶ Nnaagiai nnoori pinaivo ngioo mmataivau rummua apu kooduu mmuakiaa gionna kiaapuuyaata mmataivau vau mminnaiyauvootama eyommaara putu taika kieeravai. ⁷ Ngiau mmataivo aanna makee vaivaa Anutuuqo yapa kioovo vainono Anutuuqo tauraa tuneema yapooma kava tino fai ikaivo ngiau mmataivaa taa taikaanaravai. Ngiau mmataivo aanna makee vaivo fai vainono Anutuuqo gionna kiaapuuya yaparainno maisama variyya ikia aakiaivaki kagaari kinai vikio ngiau mmataivoootama taikaanaravai.

⁸ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, mo aa kua aavaara sa taunnu kiaa-tee. Udaanga Anutuuqo taikio mmuaa suaivoota kaayau nuanuuyauvootama (1000) mmuaakaraivaitana nnaasu vainoo. Hama ari vookaraivaitana vainoo. ⁹ Vaidi vooya yaata utida kiaanoo: Udaanga Anutuuqo hokoba suai varioo hama ivo kua kiaa teerama kiaivaa iivaivee, kiaavo hama Anutuuqo itaama iivai. Ivo hama mmuaa gionna kiaapuuvaa ikia aakiaana kagaarirainno mmuakiaaya ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada ausa hanigiateeraivaara ivo hokoba suai ngiiyara faannainno varivai. Ngia homo koonnama variaavoota ivo mmannammanna ngiiyara faannainno varivai.

¹⁰ Gionna kiaapuuya hama teeda rikieera suaivaki mmuara vareera vaidiivo mmuara varaanara nniivai. Itaama iirayaama fai Udaanga Yisuu Kirisiiva tiinaravai. Tiino fai pinaa akuaivo kurududu tino ngiauvo taikaanaravai. Taikano fai ngiauvau vai mminnaa mmuakiaayauvai ikiaivo taa mumunu utu raubiriima kino eyommaara taika kiaanaravai. Mmataivaatama mmoori mmuakiaa ivau varida iikiaiyouvaatama ikiaivo taa taika kiaanaravai. ¹¹ Fai mmuakiaa mminnaiyauvo itaama taa taika kiaanaraivaara aanna ngia variaaraivaara dataamaida yaata utuaannee? Ngia yoketaa tuanaaya varida Anutuuqaa mmoori aataruuvaara yaata utida variatee. ¹² Anutuuqaa suaivaara faannaida varida suaivo akiairaama ngiaiveeraivaara mmoori yoketaivaa iida varida itaama nnaasu variatee. Ii suai ivaki fai ikiaivo ngiauvaa taa taika kioo ngiauvau vai mminnaiyauvaa puaisa teeno nnoori kiaanaravai. ¹³ Itaama vainai mo teenoo Anutuuqo kua kiaa teerama kioo karaasa ngiau mmataivaitana nninai ivau safuuma variaara gionna kiaapuuya nnaasu variaaraivaara ta faannaida variaunnaano.

¹⁴ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, itaama vainai ngia ii suai ivaara faannaida varida Anutuuqaa avuuvau yoketaama varida sa mminnamminnaa maisa voovai ngiiki vakiaiveeraivaara yaagueeqama safu tuanaaya variatee. Yaagueeqama itaama varida Anutuuqaa tasipama ausa nuufaivaa varada variatee. ¹⁵ Ti Udaanga Anutuuqo hokobama faannainno variivaara yaata utida kiatee: Ta ausa hanigia kikio ivo ti vitoo yoketaivau yapaanaraivaara hokobama faannainno varinoo, kiatee. Pauruuso ti seena ta innara mmuduuya ruaannaivoono ivaara ngiini fafaara reeravai. Ivo Anutuuqaasidiri tinni yoketaivaa varoo ngiini fafaara reeravai. ¹⁶ Ivo ii Yisuuva kava tiinara kua ivaara tinaree kiaa mmuai kuaivaa mmuakiaa ari yanaiyauvunu fafaara reeravai. Ii yanaa iyauvunu vo kua vooyauvai gionna kiaapuuya jaarida rikiada hama oyaiyauvaa arinaima rikiaavai. Gionna kiaapu kumimakaiya hama Anutuuqaa aataruuvau tuqinnama kuaiya ii kua iyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya Anutuuqaa kua fafaara vooyauvunudiri haubayama kuaiyauvaa kiaaneema Pauruuso roo kua vooyauvunudiri mmuaikaraama haubayama kuaiyauvaa kiaavai. Iya itaama koonnama kiaivaara fai maisaivaa irisai putiraivaa ngiari varaaravai.

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya ruauyaso, vaa ngia ii kua na ngii giaa ngii miau iyauvaa arinaima rikiaavai. Itaama vainai vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikiada iikiaiya iya unnakua kiaa kiai kuaivaa sa rikiada kutaavee kiaa kiada ngia yoketaama variaivakidiri harurivoora tuqinnama haitatuukiatee. ¹⁸ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ti vitoo yoketaivau yapaivoono kati tiyara yoketaama yaata utuoo varivai. Ivaara yaata utida innaraatama arinaima teeda rikiada varia rada vidada yaagueeqama yoketaama variatee. Ari nnutuuvo ngiau aapu makee vainno tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

Yuvuaanoono aa tauraa yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa tauraa yanaa Yuvuaano roo aavaki taara kua oyaivaitana vaivai. Gioonna kiaapuuya Anutuuqaata ari mmaapu Yisuu Kirisiinnaatama tasipama variateera kuaivaa Yuvuaano yamayamaa kua tioo iyani aa yanaa aavaa fafaara reeravai. Iya nuunama varida Anutuuqaaraata Yisuunnaraatama yaata utira nuunaiyauvaa vara haunooiivoora tuqinnama haitatuukiateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaivaa tioo fafaara reeravaivee.

Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmiravai

¹ Kua kiasa kookieeraivoono variraivaa ti mmuuvaara na yanaivau fafaara raa ngii miaunoo. Ivo tauraa hama ngiau mmata uu suaivaki varioonnnonno tuma ti tasipama mmatayaa kooyaa variravai. Varuduu ta tuqinnama inna haitatuuma teeda inna kuaivaa rikiada titi yaakuuyauvaadiri innayaa utiravai. ² Ivo kooyaa ti tasipama varuduu ta inna teeda innara kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmiravai. Ivo tupatupaa variraivoono ari Koonna tasipama varuuvaa Anutuuqo kooyaa inna ti vitauduu ta inna tuqinnama toovaara ta ngii giaa ngii miaunnaano. ³ Ta mmuakiaaya ti Napooaatama inna Mmaapuuyo Yisuu Kirisiivaatama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaunnaano. Ngia mmuaakaraama ti tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variateeraivaara vaa ta teeda rikiaunnaivaida ngiita ngii giaa ngii miaunnaano. ⁴ Ta mmuakiaaya ti sirigairaiivo ti suvuakuaiveeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaunoo.

Anutuuqo mmeekia oyaivovee

⁵ Anutuuqaa Mmaapuuvooono aa kua aavaa ti kiasa ti mmuuvaa ta ngii giaa ngii mida kiaunnaano: Anutuuqo mmeekiaivaki variraivaa oyaivovee. Hama upisiivo innaki vaivaivee, kiaunnava. ⁶ Fai ta titiyara kiaara: Ta Anutuuqaa tasipama mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada yoketaama variaunnaano, kiasa kiadaata upisi aataruuvau nuaida varida fai ta unnakuaivaa titiyara kiasa kiada tomedaivaa iikiaravai. ⁷ Anutuuqo ari mmeekiaivaki varineema fai mmeekia tai aataruuvaki ta hara kiada varida fai ta titiyara titiyara yoketaida mmuaa ausa mmuaa tinnivai varada variaaravai. Fai ta itaama varikio Anutuuqo ari Mmaapu Yisuunna kiauvaadiri ti mminnamminnaa maisa mmuakiaayauvai ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai.

⁸ Fai ta titiyara kiaara: Hama mminnamminnaa maisaiyauvo tiiki vainoo, kiasa kiada ta titiyara unnakua tikio fai hama kua kutaivo tiiki vainaravai. ⁹ Fai ta titi mminnamminnaa maisaiyauvaa Anutuuqaa kiasa kookieekio hama ivo ti pikieerainno safuuma iinno ti mminnamminnaa maisaiyauvaa ruga kioo mmuakiaa aataru maisa ta iiraiyauvaa ruga kinai fai ta yoketaaya variaaravai. ¹⁰ Fai ta titiyara kiaara: Hama ta mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiaunnaivee, kiasa kiada ta Anutuuqaara kiaara: Anutuuqo unnakua tiraivovee, kiaaravai. Fai ta itaa kua tikio hama inna kuaivo ti aakiaana vainaravaivee.

2

Yisuu Kirisiiva tiyara ari Koonnaata kua tiravai

¹ Ni uru nnaakara karaasa ausa hanigieeraiyaso, sa ngia mminnamminnaa maisaivaa varaateeraivaara na aa kua aavaa ngiini fafaarakiaunoo. Fai gioonna kiaapu voovooono mminnamminnaa maisaivaa varano vaidiiivo tiyara Kua Tiraivo ti Napoonnaata tiyara yamaa kua yamaa kua tinaraiivo varinoo. Tiyara itaama kua tinaraiivo inna Yisuu Kirisiiva safuuma variraivovee. ² Ta Anutuuqaasi vira aataruuvaki ti mminnamminnaa maisaiyauvo suvuaiyauvaa rugaanaraivaara Yisuuva putiravai. Ivo hama ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara nnaasu putiravai. Ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmata aavau variayi mminnamminnaa maisaiyauvaatama rugaanaraivaara putiravai.

³ Ta Anutuuqaa kutaa teeda rikiaunnannee? Mo ta Anutuuqaa kuaivaa rikiaada iikiaunnaivaara ta aikiooma kiaunnanoo: Vaa ta Anutuuqaa teeda rikiaunnavai, kiaunnavai. ⁴ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na inna tee rikiauvaivee, kiao Anutuuqaa kuaivaa rikioonnaata yaataravoono unnakua tikio hama kua kutaivo innaki vaivai. ⁵ Fai gioonna kiaapu voovoono inna kuaivaa rikioo iino Anutuuqo innara mmuduuya ruaivo fai innaki vioo vioo pinaavai vainaravai. Ta Yisuu Kirisiiva varirayaama variaunnaivaara ta arinaima rikiaada kiaunnanoo: Ta Anutuuqaa tasipama variaunnanoo, kiaunnavai. ⁶ Fai gioonna kiaapu voovoono ariiyara tinara: Na Anutuuqaa tasipama variauvaivee, tiivo Yisuu Kirisiiva varirayaama variaivee.

Gioonna kiaapu voovoono ari seenaivaara

mmuduuya ruaivo mmeekiaivaki varivai

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, aa na ngiini fafaarakiau kua aavo hama karaasa kuavai. Nnaaruaa kuavai. Ngia tauraa Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Nnaaruaa kua ngia tauraa rikioo kuaivovee. ⁸ Itaama vaikiaina aanna makee na ivaara karaasa kuavaivee kiao ngiini fafaarakiaunoo. Upisi aataruuvo taikaanara iinno varikio mmeekia tuanaivo vaa too variivaara na kiaunoo: Karaasa kuavaivee, kiaunoo. Yisuu Kirisiiva uuvaara ii kua ivo kua kutaavai vaivai. Vaa ngia iva teeda rikiaada kua kutaavaivee kiaavai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono tinoo: Vaa na mmeekiaivau variaunoo, kiao kioo hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono ivo mmannammanna upisiivaki hara kioo varivai. ¹⁰ Gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivo mmeekiaivau nnaasu hara kioo varivai. Hara kioo varikio hama mminnamminnaa maisaivo innaki vaikio rikioo hama inna seenaivo ivaara haruriraivootavai. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruoo ivo homo upisiivaki hara kioo varivai. Upisiivo inna avuuvaa rummua apu kiaivaara ivo nuainnonno taikio ivo kuanara aataruuvo hama inna too vaikio rikioo kumimakama nuavai.

¹² Ni uru nnaakaraso, Yisuuva ngiiyara putuuvaara Anutuuqo ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa vaa ruga kieveravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. ¹³ Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, vaa ngia mmagia maisaivaa yaataravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁴ Nnaakaraso, vaa ngia ngii Gioonna Anutuuqaa teeda rikiaavai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Yokovaayaso, hama ngiau mmata vauduu varuuvoono homo variivaa ngia teeda rikiaano. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo. Vaidi karaasaso, ngia yaagueeqaida variaavo Anutuuqaa kuaivo ngiiki vaikiai mmagia maisaivaa vaa ngia yaataravai. Ivaaraina na yanaivaa ngiini fafaara raunoo.

¹⁵ Mmata aavau diaa maisa aataru Anutuuqaa nnammutuaa iiraiyauvaara sa mmuduuya ruatee. Itaama iikaa ivakidiri nnii aataruuyauvaaraatama sa mmuduuya ruatee. Fai ngia mmatayaa iira aataruuyauvaara mmuduuya rikio ngii Gioonna Anutuuqaara mmuduuya riraivo fai hama ngiiki vainaravai. ¹⁶ Mmuakiaa mmatayaa iira aataruuyauvo hama Anutuuqaasidiri tiivai. Ngiingii mmammaiyauvo iikiataira aataruuvootama avuuvadiri taavo ngii varaataira aataruuvootama ngiingiiyara mannaka tira aataruuvootama hama Anutuuqaasidiri tiivai. Mmatayaa diaa aataruyauvaivee. ¹⁷ Mmatayaa iira aataruuyauvootama avuuvadiri taavo varaataira aataruuvootama taikaanara iinoo. Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqo yaata utiivaa rikioo iivoono fai tupatupaa varinaravaivee.

Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo vaa nninoo.

¹⁸ Ni uru nnaakaraso, ngiau mmata taikaanara suaivo vainima nninoo. Yisuu Kirisiinna nnammutuaivo nninaraivaara tuu kuaivaa vaa ngia rikiaavai. Aanna makee Yisuu Kirisiinna nnammutuaa kaayauya vaa ngiaavaivee. Iya ngiaivaara vaa ta teeda kiaunnanoo: Ngiau mmata taikaanara suaivo vaa vainima nninoo, kiaunnavai. ¹⁹ Ii gioonna

kiaapu iya tauraa ti tasipama varida hama kutaa ausa hanigiada ti seena tuanaaya variaivaara iya ti pikiaavai. Iya vaa ausa hanigiaatiri. Homo ti tasipama variaatirivee. Iya mmuakiaaya hama ti seena tuanaaya variaivo kooyaa vakiaiveeraivaara ti pikiada kuaavai.

²⁰ Mo Yisuu Kirisiiva Mmannasa Yoketaivaa vaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio variivaara ngia mmuakiaaya kua kutaivaa rikiaavai. ²¹ Ngia yaata utida kiaanoo: Ta hama kua kutaivaa rikiaunnao, kiaivaara na ngiini fafaarakiaunnee? Vaa ngia kua kutaivaa rikiaivaara na ngiini fafaarakiaunoo. Vaa ngia teeda rikiaavai. Hama yopeema kua kutaivakidiri unnakuavo nninaravai. Ivaara na ngiini fafaarakiaunoo.

²² Gionna kiaapu unnakua tiraivo inna gioononnee? Yisuu Kirisiinnara tinoo: Hama Anutuuqoono mmataama kioo vaidiivovee, tiivo inna unnakua tiraivovee. Itaa kua kua gionna kiaapuuya Yisuu Kirisiinna nnammutuaaya varida Konnaata Mmaapuuvataama mmooka hanigia mmiaavai. ²³ Gionna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa mmooka hanigia mmiivaa Koova hama inna tasipama varivai. Gionna kiaapu voovoono Mmaapuuvaa kooyaa kutaavaivee tiivaa Koova inna tasipama varivai.

²⁴ Ngia Yisuunnara toosa hara rikioo mmayaayaiva ngiingii aakiayauvaki puaisa utuatee. Ngia toosa hara rikioo mmayaayaivo ngiingii aakiayauvaki mmannammanna vainanai fai ngia Mmaapuuvata Konnaatama tasipama mmannammanna variaaravai. ²⁵ Yisuu Kirisiivaano ta tupatupaa variraivaa ti mminaraivaara nnaaru tiyara kua kiaa teerama kieeravai.

²⁶ Vaidi vooya ngii unnakua tida ngii iida teeda variaivaara na ii kua ivaa ngiini fafaara raunoo. ²⁷ Mo Yisuu Kirisiiva ari Mmannasa Yoketaivaa ngiiki yapa kiaivai. Yapa kiaikio Mmannasa Yoketaivo mmannammanna ngiiki varinono hama gionna kiaapu voovoono vo kua voovai ngii giaa ngii mmioo ngii vitainaravootainaravai. Mmannasaivoonoo mmuakiaa kuavai ngii giaa ngii mioo ngii vitainno varinoo. Ivoonoo ngii vitai kuaivo inna kutaa kuavai. Hama unnakuavai. Itama vainai Mmannasaivo ngii giaa ngii mii kuaivaa rikiada iida Yisuunna tasipama variatee.

²⁸ Inna aikioovai, ni uru nnaakaraso, ivo kava tiinara suaivaki hama inna avuuvaura mmamma maisakiaaraivaara inna tasipama variatee. Ta inna avuuvaura hama aatuu-raida yaagueeqama diaaraivaara inna tasipama variatee. ²⁹ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva safu tuanaavai varivai. Aa kua aavaata tuqinnama rikiaatee. Gionna kiaapu voovoono safu aataruuvaa iinnonno Anutuuqaa nnaakara tuanaavai varivai.

3

Ngia Anutuuqaa raunna mmaapuya variaavai

¹ Ti Napooavaano kaayauma tiyara mmuduuya ruaiavaara yaata utuatee. Iva kaayauma tiyara mmuduuya ruoo tiyara tinoo: Ni naunna maapuyavee, tiivai. Ta kutaa inna raunna mmaapuya variaunnao. Gionna kiaapu hama ausa hanigieeraiya Anutuuqaa hama tuqinnama teeda rikiaavaaraida ta inna raunna mmaapuya variaunnaiya hama arinaima ti teeda rikiaanoo. ² Boo, ni seena na ngiyyara mmuduuya riraiyaso, ta aanna makee Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnao. Fai yapooma ta Anutuuqaa avuuvau dataama variaaraivaara hama ta tuqinnama rikiaunnao. Aqaa kua aavaa vaa ta rikiaunnava. Fai yapooma Yisuuva kava tiinara suaivaki ta inna tuqinnama taaraivaara ta hanigiada innanikaraama variaaravee. ³ Gionna kiaapu voovoono ii kua ivaa rikioo inna roosiima varinaraivaara faannairavoono Yisuu Kirisiiva safuuma varineema ariyara yaata utuoo safuuma varivai.

⁴ Mminnamminnaa maisa vareera aataruuvoono Anutuuqaa aataru safuuvaa hatokaivai. Itama vaikio gionna kiaapu voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivoono Anutuuqaa aataru safuuvaa hatokaivai. ⁵ Vaa ngia rikiaavai. Yisuu Kirisiiva gionna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaanaraivaara tiiravai. Hama mminnamminnaa maisaivo innaki vainoo. ⁶ Ivaara gionna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinnaki hara kioo variivo hama mminnamminnaa maisaivaa mmannammanna

varaivai. Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono hama inna arinaima too rikiaivaivee.

⁷ Ni uru nnaakaraso, vardi voovoono unnakuaivaa ngii giaa ngii mioo tinara: Na safu vaidivaivee, kiasa kioo koonnama mmooriivaa iivo tii kuaivaa sa rikiaatee. Yisuu Kirisiivainno safu tuanaavai variraivovee. Gioonna kiaapu voovoono safu mmooriivaa iinno Yisuu Kirisiinna roosiima safuuma varivai. ⁸ Gioonna kiaapu voovoono mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivoono inna Sataangaa gioonna kiaapuvaivee. Sataango toosa hara mminnamminnaa maisaivaa varoo varia roo ngioo ngioo aanna makee iinno nnaasu varinoo. Sataangaa mmoori maisaiyauvaa tuayanna ruanaraivaara Anutuuqaa Mmaapuuvooono tiiravai.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono Anutuuqaa raunna mmaapuvai variivoono hama mmanammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuuqo inna Koova varikio inna variraivo mmannammanna innaki vaivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. ¹⁰ Anutuuqaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima teeda Sataangaa raunna mmaapuuya ari vookaraama variraivaa ngia arinaima taaraivaara aa kua aavaa rikiaatee. Gioonna kiaapu voovoono hama safu mmooriivaa iinno hama ari seenaivaara mmuduuya ruaivo inna hama Anutuuqaa raunna mmaapuvai.

Ngiingii seenaiyara mmuduuya ruatee

¹¹ Ngia Yisunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri aa kua aavo vauvoonno mmanammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. Ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaravee. ¹² Fai hama ta Kaingaa roosiima variaaravai. Ivo Sataangaa vaidivai varioo ari kata tuanaivaa ruputuduu putiravai. Aaniira Kaingo inna ruputiravainnee? Ivo ari mmooriivaa koonnama uuduu ari kataivo mmooriivaa safuuma uuvaara ivo inna ruputuduu putiravai.

¹³ Ni seenayaso, ivo itaama uuvaudiri rikiaada fai gioonna kiaapu hama ausa hanigieeraiya ngiiyara hama mmuduuya ruaaraivaara sa nnikiaraakiatee. ¹⁴ Vaa ta rikiaunnava. Ta titi seenaiyara mmuduuya ruaunnaivaara ta putira aataruuvaa pikiada tupatupaa variraivaa varaunnava. Hama gioonna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivaaki putira aataruuvo mmannammanna innaki vainoo. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna vaidiia ruputuaani putira vaidiia roosiima varinoo. Vaa ngia taavai. Itaama ii vaidiivaaki hama tupatupaa variraivo innaki vaivai. ¹⁶ Yisuu Kirisiiva ari variraivaa pikioo tiyara putiravai. Ivo itaama uuvaara mmuduuya rira aataruuvaa kooyaa ta taunnava. Teetama ti variraivaa pikiada ti seenaiyara mmuduuya rida iyara putuaaraivo inna yoketaa aataruvai. ¹⁷ Mo vardi voovoono ari mminnamminnaa mmatayaa diaiyauvo aikiooma vaikioonnaata ari seenaivo hama mminnamminnaataivaa too hama innara boo tioo ari ausaivaa inna mmiivoono dataama kioo ariyara tinara: Na Anutuuqaara mmuduuya ruauvaivee, tinaranee? Hama yopeemavee. ¹⁸ Ni uru nnaakaraso, sa mmanna avaiyauvaadiri kiatee: Ta ngiiyara mmuduuya ruaunnanoo, kiatee. Kua kutaa tuanaa ngiingii seenaiyara mmuduuya rida ausa mmida iyara tuqinnaatee.

Ta Anutuuqaa avuuvau yaagueeqama

dida vakiaaravai

¹⁹⁻²⁰ Itaama vainai fai ta gioonna kiaapuuyara mmuduuya rida tuqinnakio rikioo ta kua kutaa aataruuvaa iikiaunnaivo kooyaa vainai arinaima rikiaaravai. Fai ta itaama iikio vo aataru voovai ta iikiaunnaivaara ti ausaiyauvaki ta koonnama iikiaunnavaivee kiasa kiada mmuaararavai varada fai ta Anutuuqaa avuuvau hama ivaara pinaama yaata utuaaravai. Anutuuqo ti ausaiyauvaki vai mmuaararavai yaataroo mmuakiaa mmoori aataruuyauvaata mmuakiaa kuaiyauvaatama too rikiaivaara hama ta ivaara pinaama yaata utuaaravai. ²¹ Boo, ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, fai ta titi aakiyauvaki hama koonnama variaunnaivaara mmuaararavai varada fai ta Anutuuqaata kua tida inna avuuvau yaagueeqama dida vakiaaravai. ²² Dida vaidi ta Anutuuqaa

yoketai mmooriivaa iida inna kuaivaa rikiada iikiaunnaivaara ivo mmuakiaa kuavai ta inna yaparakiaunnaivaa ti mminai ta varaaravai. ²³ Aa kua aavaa ivo yaagueeqama ti kiaa ti mmioo tinoo: Ni Maapu Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiaa kiada ngiingiiyara ngiingiiyara mmuduuya ruatee, tiivai. Vaa Yisuu Kirisiiva ivaara yaagueeqama ti kiaa ti mmiravai. ²⁴ Mmuakiaa gionna kiaapuuya Anutuuqaa kuaivaa iikiaiya Anutuuqaa tasipama variaavo ivo iyaki varivai. Anutuuqo tiiki variivaa vaa ta rikiaunnvai. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ivo tiiki variivaara vaa ta rikiaunnvai.

4

Mmannasa kua kutaivoota mmannasa unnakuavootama variaavai

¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, kaayau unnakua forofetaiya mmuakiaa mmatavau nookiaavai. Itaama vai ivaara mmuakiaa gionna kiaapuuya ngiariiya kiaanoo: Mmannasa Yoketaivo ti aakiaiuvaki varinoo, kiaiya sa iya kiaa kuaiyauvaara akiiraama kutaavaivee kiatee. Tauraa iya iida taaree kiaa tuqinnama teeda rikiaatee. Mmannasaivo iyaki variivo Anutuuqaasidiri tiivainnee? Vara hama Anutuuqaasidiri tiivainnee? ² Kutaa Anutuuqaa Mmannasaivo iyaki variivaa ngia arinaima rikiaaree kiaa ataama tuqinnama teeda rikiaatee. Gionna kiaapu voovoono kooyaa tinoo: Yisuu Kirisiiva Anutuuqo mmataama kioovoono vaa innasidiri tioo vaidivai varivaivee, tiivaaki Anutuuqaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. ³ Gionna kiaapu voovoono Yisuunnara itaa kua tii kuaivaara hamavee tiivaaki hama Anutuuqaasidiri tii Mmannasa Yoketaivo innaki varivai. Innaki varii mmannasaivo Yisuu Kirisiinna nnammutuaivaasidiri nniivai. Ivo nninaraivaara vaa ngia rikiaavo aanna makee mmata aavau varinoo.

⁴ Ni uru nnaakaraso, ngia Anutuuqaaniyavee. Vaa ngia forofetaa unnakuaiya yaatarakiaavai. Ii Mmannasa Yoketaa ivo ngii aakiaana variivoono yaagueeqainno vaa ari vo mmannasaivo vaidi kumimakaiya aakiaana variraivaa yaatara kiaivaara ngia unnakua forofetaiya yaatarakiaavai. ⁵ Unnakua forofetaiya inna vaidi kumimakaiyaniyavee. Ivaara iya mmatayaa diaa mmooriivaara kua kuaani gionna kiaapu kumimakaiya iya kuaivaa rikiaavai. ⁶ Ta aanna Anutuuqaaniyavee. Gionna kiaapu voovoono Anutuuqaa too rikiaivoono ta kiaunna kuaivaa rikiaikio Mmannasa kua kutaivo innaki varivai. Gionna kiaapu voovoono hama Anutuuqaanivai variivoono ta kiaunna kuaivaa hama rikiaikio unnakua tira mmannasaivo innaki varivai. Fai ta itaama tuqinnama arinaima teeda ta gionna kiaapuuyaki Mmannasa kua kutaivo variyaatama unnakua tira mmanasaivo variyaatama arinaima taaravai.

Mmuduuya riraivaa oyaivo Anutuuqovee

⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, mmuduuya rira aataruuvo Anutuuqaasidiri tiivaara kii ta titiiyara titiiyara mmuduuya ruaaravee. Gionna kiaapu voovoono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoono inna kutaa Anutuuqaa raunna mmaapuvai varinoo. Vaa ivo Anutuuqaa too rikiaivai. ⁸ Mmuduuya rira oyai tuanaivo Anutuuqovee. Itaama vaivaara gionna kiaapu voovoono hama ari seenaiyara mmuduuya ruaivo kutaa hama Anutuuqaa too rikiaivai. ⁹ Anutuuqo tiyara mmuduuya ruaivo ataama kooyaa vainoo. Ivo ari Mmaapu mmuaa tuanaa ivaa titooduu mmatayaa tioo tiyara putiravai. Ta innara kutaavaivee kiaa kiada tupatupaa variraivaa varaateeraivaara Anutuuqo inna titooduu tiiravai. Ivo itaama iinno tiyara mmuduuya riraivaa kooyaa ti vitaivai. ¹⁰ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuuqaara mmuduuya ruaunnaivo inna hama kutaa tuanaa mmuduuya rira aataruuvovee. Anutuuqo tiyara mmuduuya ruoo ari Mmaapuvaa titooduu mmatayaa tioo tiyara putiravai. Ti mminnamminnaa maisaiyauvaa irisaiyauvo sa tiisi ngiaiveeraivaara ivo tiyara putiravai. Inna mmuduuya rira aataru tuanaivovee.

¹¹ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqo itaama tiyara mmuduuya ruaivaara teeta ti seenaiyara mmuduuya ruaaravee. ¹² Hama gionna kiaapu voovoono kooyaa Anutuuqaa taivai. Fai ta titi seenaiyara mmuduuya rikio Anutuuqo tiiki varioo ari mmuduuya riraivaa tiiki yapano pinaavai suvuainaravai.

¹³ Vaa ta rikiaunnvai. Ta Anutuuqaaki variaunnano ivo tiiki varivai. Ta ivaa rikiaunna oyaivo ataama vainoo. Ivo ari Mmannasa Yoketaivaa ti mmiivaara ta innaki variaunnano ivo tiiki varivai. ¹⁴ Ti Napoova ari Mmaapuuvaa titooduu gioonna kiaapu mmatayaa variaya vitoo yoketaivau yapaanaraivaara tiiravai. Vaa ta ivaa teeda gioonna kiaapuuya kiasa mmiannanoo. ¹⁵ Gioonna kiaapu voovono kooyaa tinoo: Yisuuva Anutuuqaa Mmaapuvaivee, tiivaaki Anutuuqo varikio ivo Anutuuqaaki varivai. ¹⁶ Anutuuqo tiyara mmuduuya ruaivaara vaa teteenoo ivaa rikiada ivaara kutaavaivee kiaunnvai. Anutuuqo mmuduuya rira oyaivovee. Gioonna kiaapu voovono ari seenaiyara mmuduuya ruaivoonoo Anutuuqaaki varikio ivo innaki varinoo. ¹⁷ Mmuduuya rira aataruuvo tiiki vainno pinaavai suvuaivaa oyaivo ataama vainoo. Fai Anutuuqo ti yaparaira suaivo tiisi nninai rikiada hama ta aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. Ta mmatayaa variaunna suaivaki Yisuu Kirisiiva varuneema ta variaunnano ti mmuduuya riraivo vaivaara fai ta hama aatuukiaaravai. Fai ta yaagueeqakiaaravai. ¹⁸ Gioonna kiaapu voovono mmuduuya riraivo innaki vairaivoonoo hama aatuuvai. Mmuduuya riraivo innaki vainno pinaavai suvuai kiaikio rikioo hama aatuuraivo innaki vaivai. Irisai maisaivaa varaanaraivaara vaidiiivo aatuuvai. Gioonna kiaapu voovono aatuunoo varikio hama mmuduuya riraivo innaki pinaavai suvuaivai.

¹⁹ Anutuuqo tauraa tiyara mmuduuya ruuvaara ta innara mmuduuya ruaunnvai. ²⁰ Fai gioonna kiaapu voovono tinara: Na Anutuuqaara mmuduuya ruuvaivee, tiivo hama ari seenaivaara mmuduuya rirama kioo ivo unnakuavai tiivai. Fai ivo ari seenaivaa vaa kooyaa taivaara hama mmuduuya rirama kioo Anutuuqaa hama ivo kooyaa taivaara fai hama yopeema mmuduuya rinaravaivee. ²¹ Aa na tinara kua aavaa Yisuu Kirisiivaano tii kuavai. Gioonna kiaapu voovono Anutuuqaara mmuduuya ruaivoonoo ari seenaiyaraatama mmuduuya ruaivee.

5

Mmatayaa iira aataruuyauvaa ta yaataraaravai

¹ Anutuuqo mmataama kioo vaidiiivo inna Yisuuvaivee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo Anutuuqaa raunna mmaapu tuanaavai varinoo. Gioonna kiaapu voovono kutaa tuanaa Koonnara mmuduuya ruaivoonoo raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaivai. ² Ta Anutuuqaara mmuduuya rida inna avaiavaa rikiada iikiaunnaivaara ta aa kua aavaa arinaima rikiaunnvai. Ta inna raunna mmaapuuyaraatama mmuduuya ruaunnvai. ³ Anutuuqaara mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta inna avaiavaa rikiada iikiaunnvai. Ivo tii kuaivo hama ti mmuaararainoo. ⁴ Anutuuqaa raunna mmaapu mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai mmatayaa iira aataruuyauvaa aikiooma yaataraaraivaara hama Anutuuqo tii kuaivo iya mmuaararainoo. Ta dataama mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraaraivo ataama vaikiyai ta rikiaunnvai. Ta Yisuu Kirisiinnara kutaavaivee kiasa kiada yaataraaravai. ⁵ Dee gioonna kiaapu voovono fai mmatayaa iira aataruuyauvaa yaataraanarannee? Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee tiraivaara kutaavaivee tiivoonoo fai yaataraanaravai.

Anutuuqo Yisuu Kirisiinnara kua kutaivaa tiravai

⁶ Yisuu Kirisiivaano mmatayaa tiiravai. Tioo nnooriivaa vara kioo yatari sagaivau putuduu inna kiauvo tiiravai. Ivo hama nnooriivaa varaanaraivaara nnaasu tiiravai. Ivo nnooriivaa varaanaraivaaraatama ari kiauavaa tusaanaraivaaraatama tiiravai. ⁷ Mmannasa Yoketaivo ariinoo Yisuuva Anutuuqaa Mmaapuvai variivaara kua kutaavaivee tiivai. Ivo kua kutaa tira oyaivaara itaa kua tiivai. ⁸ Ii taaravooma aataru ido kooyaa vaivaara ta kiaunnaano: Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee, kiaunnvai. Mmannasaivo tuuvaaraatama nnoori varoovaraatama Yisuuva putuduu inna kiauvo tuuvaaraatama ta kiaunnaano: Anutuuqaa Mmaapuuvo inna Yisuuvaivee, kiaunnvai. Taaravooma aataruudo mmuaavaara ti vitaakiaavai. ⁹ Ta vaidiiya tira kuaivaara kutaavaivee kiaunnvai. Anutuuqo tira kuaivoonoo vaidiiya tira kuaivaa yaataraivai. Yaataraivaara ta Anutuuqo ti vitaira aataruuvaara kutaavaivee kiaaravee.

Ii taaravooma aataru idaa Anutuuqo ari Mmaapuuvuara ti kiasa ti mmioo ti vitairavai. ¹⁰ Ivaara gioonna kiasa voovoono Anutuuqaa Mmaapuuvuara kutaavaivee tiivo vaa Anutuuqo ti vitauvuara ari aakiaivaki arinaima rikiaivai. Gioonna kiasa voovoono hama Anutuuqaa kutaavaivee tiivo ivo Anutuuqaa unnakua tiraivovee tiivai. Anutuuqo ari Mmaapuuvuara ti kiasa ti mmuu kuaivaara ivo hama kutaavaivee tiivaivee. Ivaara ivo Anutuuqaa unnakua tiraivovee tiivai. ¹¹ Ii kua kutaa iva Anutuuqo ti kiasa ti mmuuvaa oyaivo ataama vainoo. Anutuuqo tupatupaa variraivaa ti mmivaivee. Inna Mmaapuuvu putuuvuara ta tupatupaa variraivaa varaunnavai. ¹² Gioonna kiasa voovoono inna Mmaapuuvuara kutaavaivee tiivoonoo vaa tupatupaa variraivaa varaivai. Gioonna kiasa voovoono hama inna Mmaapuuvuara kutaavaivee tiivoonoo hama tupatupaa variraivaa varaivaivee.

Ta tupatupaa variraivaa variaunnavai

¹³ Ngia Anutuuqaa Mmaapuuvuara kutaavaivee kiasa na ngiini ii kua iyauvaa fafaarakiaunoo. Ngia tupatupaa variraivaa vaa varaivaara ngia tuqinnama rikiaateeraivaara na ngiini fafaarakiaunoo. ¹⁴ Ta Anutuuqaata kua tida hama ta biribiriida inna tasipama kua kiauunoo. Hama aaniivaara ta itaa kua kiauunnavai. Ta inna yaata utiraivaugiataama mminnaa voovaara yaaku varada inna yaparaikio ivo ti kuaivaa rikiaanarivaara ta hama biribiriida inna tasipama kua kiauunoo. Ta yaagueeqama inna tasipama kua kiauunoo. ¹⁵ Vaa ta rikiauunnavai. Ivo ta yaaku varada yaparakianna kuaiyauvaa mmuakiasa suai rikiaivai. Itaama vaikiiaa aa kua aavaaraatama vaa ta rikiauunnavai. Ta inna yaparakiannaivaava ivo ti mmivai.

¹⁶ Fai gioonna kiasa voovoono ari seena voovai teeno ivo mminnamminnaa maisaivaa varano too Anutuuqo iva rugaanarivo vaino rikioo fai ivo Anutuuqaata kua tioo ivaara yaaku varano fai Anutuuqo tupatupaa variraivaa inna seenaivaa mminaravai. Gioonna kiasa voovoono mminnamminnaa maisaivaa varaivaa Anutuuqo rugaanarivo vaivaara nnaasu na itaa kua kiauunoo. Gioonna kiasa voovoono Yisuu Kirisiinnara ooqoo kiasa kioo mminnamminnaa maisaivaara nnaasu yaata utuoo varaivaa hama Anutuuqo rugaanarivoovotavai. Fai ivo iva iinno irisaivaa varoo eeyaara putinaravai. Gioonna kiasa voovoono ivaara yaaku varoo Anutuuqaata kua tiivaa hama na ivaara yaaku varaanee kiauunoo. ¹⁷ Mmuakiasa aataruvai ta tomedama iikiaunnaivaara ta mminnamminnaa maisaivaa varaunnavai. Fai mminnamminnaa maisaiyauvo vaino Anutuuqo ruganai fai ta hama ikiaivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁸ Vaa ta rikiauunnavai. Anutuuqaa raunna mmaapu voovoono hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai. Anutuuqaa Mmaapuuvu tuqinnama inna haitatuukio hama Sataango yopeema innayaa utiivaara ivo hama mmannammanna mminnamminnaa maisaivaa varaivai.

¹⁹ Vaa ta rikiauunnavai. Ta Anutuuqaa raunna mmaapuya variaunnano Sataango mmuakiasa mmatayaa diaa gioonna kiasapuuya keetavai varioo iyara diivaivee.

²⁰ Vaa ta rikiauunnavai. Anutuuqaa Mmaapuuvu vaa tuuvoono ti tasipaikiia ta innara arinaima rikiauunnavai. Ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaa teeda rikiaateeraivaara ivo ti tasipaikiia ta innara arinaima rikiauunnavai. Ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaaki variaunnano. Ta inna Mmaapu Yisuu Kirisiinnaki variaunnaivaara ta Anutuuqo kutaa tuanaa variivaaki variaunnano. Yisuu Kirisiiva inna Anutuuqo tuanaivovee. Innasidiri ta tupatupaa variraivaa varaunnavai.

²¹ Ni nnaakaraso, mmannammanna unnakua anutuuyauvaa mmooka hanigia mmiatee.

Yuvuaanoono aa tammaa yanaa aavaa fafaara reeravai

Yuvuaano aa yanaa aavaa gioonna voovaani roo inna nnaakaraiyaniaatama roovaara gioonna kiaapu vooya yaata utida kiaanoo: Inna mmataira kuavai. Gioonnavée tii kuaivo inna Anutuugaara nuunairavovee. Inna nnaakaraiyavee tii kuaivo inna gioonna kiaapuuya ii nuuna ivaki variaiyavee, kiaavai. Vaa ausa hanigiooya ngiariiyara ngiariiyara mmuduuya rida varida unnakua kiasa kuaiyauvaara ooqoo tida sa iyauvaa rikiaateeraivaara Yuvuaano yokovaa kioo aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gioonna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieeta voovoono aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

A gioonnaikua Anutuugo ariinnee kiasa i mmataama kiaiikua aa yanaa aavaa na ainiaatama i nnaakaraiyaniaatama fafaarakiaunoo. Na kua kutaa tuanaa ngiyyara mmuduuya ruaunoo. Hama nene nnaasu ngiyyara mmuduuya ruaunoo. Mmuakiasa gioonna kiaapu kua kutaivaa rikiaiyaaatama ngiyyara mmuduuya ruaunoo. ² Kua kutaa tira aataruuvo tiiki vainno tupatupaa fai vainaraivaara ta ngiyyara mmuduuya ruaunnaano.

³ Ti Napoova Anutuugootta inna Mmaapuuvo Yisuu Kirisiivaatama kati tiyyara yokeetaama yaata utida tiyyara boo tida ngiari ausa nuufaivaitana ti mmida nnaasu variaateeraivaara na yaata utuaunoo. Fai ta iyauvaa varada kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvaa iikiaaraivaara na ivaara yaata utuaunoo.

Ta kua kutaivaa tida mmuduuya rira aataruuvau kuaaravee

⁴ Ai nnaakara vooya kua kutaa tira aataruuvau kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. Ti Napoova itaa kua ti kiasa ti mmuu aataruuvaugiataama iya kuaivaara na rikiee kaayauma sirigakiauvai. ⁵ Na aiyara mmuduuya ruau gioonna-o, itaama vaikiiai na i kiaunoo. Kii ta mmuakiaaya titiyyara titiyyara mmuduuya ruaaravee. Ii na kiau kua ivo hama karaasa kuavai ngiini fafaarakiaunoo. Ta Yisuunnara tuu kuaivaa rikioo suaivakidiri ii yaagueeqa kua ivo vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee vainoo. ⁶ Mmuduuya rira aataruuvo ataama vainoo. Ta Anutuugo tii kuaivaa rikiaada iikiaaravai. Ngia tauraa rikioo suaivakidiri vauvoonno mmannammanna vakia roo ngioo ngioo aanna makee aa kua aavaa ivo tuu kua aavo homo vainoo. Ngia mmuakiaaya hara kiada varida ngiingiiyyara ngiingiiyyara mmuduuya ruatee.

⁷ Kaayau vaidi unnakua tiraiya mmuakiasa mmatavau nuaida varida variaavai. Iya unnakua tida kiaanoo: Yisuu Kirisiiva hama mmatayaa tioo hama vaidivai variravaivee, kiaavai. Itaa kua tira vaidi voovoono ari vookaraama unnakua tira nnaamuru vaidivai varioo Yisuu Kirisiinna nnammutuaavai varivai. ⁸ Itaama vainai ngiingii varira aataruuvaa tuqinnama haitatuukiatee. Ngia Anutuugaa mmooriivaa iikiaivaa irisaivaa fanniivoora kiasa ngiingiiyyara tuqinnama haitatuukiatee. Ngia irisai mmuakiaavai varaateeraivaara na itaa kua kiaunoo.

⁹ Gioonna kiaapu voovoono hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utirama kioo ivaudiri hederainno ari vo aataruvau kuaikio too hama Anutuugo inna tasipama varivai. Gioonna kiaapu voovoono Yisuu Kirisiinna kuaivaa puaisa utikiokio Koovaata Mmaapuuvootama taaravaitana inna tasipama variaavai. ¹⁰ Itaama vaino gioonna kiaapu voovoono ngiisi vioo hama Yisuu Kirisiinna kuaivaa ngii giaa ngii minai sa innara yoketaavaivee kiasa kiada inna vitada ngiingii nnauvaki ngii tasipama yapaatee.

¹¹ Gioonna kiaapu voovoono itai vaidiivaara yoketaavee kiasa ivo ii mmoori maisaivaa ivootama mmuavaugataama iivai.

Yuvuaano nnaagiai tuanaa kuaivaa gioonna

kiaapuuya kiasa mmiravai

¹² Na kaayau kua ngii giaa ngii minaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaarakiatanoo. Na kati oro ngii tee ngiita kua tinaraivaara na faannaina variaunoo. Ngeeta teetama pinaama sirigakiaaraivaara na ngiita kua tinaree kiaa iikiauvai.

¹³ Anutuuqo ariinnee kiaa i nunnaivaata mmataama kiaivaa nnaakaraiya ngiiyara yaata utida boo kiaavai.

Yuvuaanoono aa nnaagiai yanaa aavaa fafaara reeravai

Aa nnaagiai yanaa aavaa Yuvuaano yokovaayaa reeravai. Ivo aa yanaa aavaa raa kioo vaidi voovai vaa ausa hanigiooya tasipama mmoori varoo vaidiivaa nnutuuvo Gaiyaasaani reeravai. Ivo roo pinaama Gaiyaasaara sirigairavai. Gaiyaaso yoketaama ausa hanigioo vooya tasipama mmoori varoo vaidi voovai nnutuuvo Dooterefeeva uu mmooriivaara ooqoo tuuvaaraatama Yuvuaano innara pinaama sirigainno aa yanaa aavaa fafaara reeravaivee.

¹ Na gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiya kieetavoono aa yanaa aavaa fafaaraki-aunoo.

Gaiyaaso, na aiyara mmuduuya ruaukua kua kutaa tuanaa na aiyara mmuduuya rueena aini aa yanaa aavaa na fafaaraki-aunoo.

² Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa na rikiauvai. A Yisuu Kirisiinna aataru-uvau yoketaama variannavai. Sa i nniitaranai a itaama yoketaama varianeeraivaara na aiyara yaaku varaunoo. Mmuakiaa mmoori aataruuyauvaa a iikiannaiyauvo yoketaayauvai vakiaiveeraivaaraatama na aiyara yaaku varaunoo. ³ Ti seena vooya niisi nnida aiyara ni giaa ni mida tunoo: Ivo kua kutaa aataruuvaa mmannammanna iivaivee, tuduu rikiee na kaayauma sirigairavai. Vaa na rikiauvai. A mmannammanna kua kutaa aataruuvaa iikiannavai. ⁴ Ni uru nnaakaraiya kua kutaa aataruuvau kuaivaara na rikiee pinaama na sirigaki-aunoo. Hama ari vo sirigaira voovoono aa sirigaira aavaa hatokaanaravai.

Gaiyaaso yoketaa mmooriivaa uuvaara Yuvuaano tiravai

⁵ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaa a mmuakiaa mmooriivauvaa ti seena ausa hanigieeraiyara iikiannaiyauvaa a yaagueeqama iikiannavai. Iya voopidiri ngiaaniaata hama a yaata utirainna yaagueeqama iikiannavai. ⁶ Vaa iya kava varanada aapi nnida aavakinnaa gionna kiaapu vaa ausa hanigia kiada variaya a iyara mmuduuya ruannaivaara vaa iya kiaa mmiaavai. Iya kava aisi kuaiya Anutuuqaa mmoori variaya yoketaa mmooriivaa iikiataama vainai eenoo iya tasipama mmooriivaa iinai iya ngiari kuaaree kiaidaa yoketaama kuaaravai. ⁷ Iya Yisuu Kirisiinnara mmuduuya ruaivaara inna mmooriivaara nuaida varida hama gionna kiaapu kumimakaiyasidiri sikaunnaata yeennaiyauvaatama varada kuaavai. ⁸ Ivaara vaa ta ausa hanigieeraiya sikaunnaata yeennaiyauvaatama iya mmida iyara yoketaakiaaravee. Fai ta itaama iida teeta iyaatama mmuaavaugiataama kua kutaivaa rikiada iikio aikiooma voopi voopi kuanaravai.

Dooterefeeva maisama varuduu Demetiriiva yoketaama variravai

⁹ Na yanaayaa paanna kua vooyauvai gionna kiaapu vaa ausa hanigieeraiyani fafaara reeravai. Dooterefeeva kieeta vaidivai varinaraivaara mmuduuya ruoo na fafaara raa kuaivaa hama rikiaivai. Rikioonnaata pikiaivai. ¹⁰ Itaama vainai fai na ngiisi viee mmuakiaa mmoori ivo uuvaara na kiaa kookieenaravai. Ivo kaayau maisa kuaivaa tiyara tioo kaayau unnakuaivaa mmannammanna tioo varivai. Hama ivo ivaa nnaasu iivai. Ti seena vaa ausa hanigieeraiya innasi kuaavo hama ivo iyara tuqinnaivai. Gionna kiaapu vooya iyara tuqinnaaree kiaavo rikioo ivo ooqoo tioo ngii nuunaivakidiri iya titaikiai kuaavai.

¹¹ Ni seena na aiyara mmuduuya ruaukua vaidiiva mminnamminnaa maisaiyauvaa iirayaama sa iikianee. Vaidi vooya mmoori yoketaiyauvaa iirayaama iikianee. Gionna kiaapu voovoono yoketaa aataruuvaa iivoono inna Anutuuqaa gionna kiaapu tuanaavai. Gionna kiaapu voovoono maisa aataruuvaa iivoono hama Anutuuqaa taivai.

¹² Mmuakiaa gionna kiaapuuya Demetiriinnara kua yoketaivaa kiaavai. Iya inna mmooriivaa teeda kiaanoo: Kua kutaa ivo yoketaama varivaivee, kiaavai. Na innara mmuai kuaivaa kiaunoo. Vaa ngia taavai. Na innara kiau kuaivo kutaa kuavai.

Yuvuaano nnaagiai kuaivaa tiravai

¹³ Na kaayau kua ngii giaa ngii mminaree kiaa hama na yanaayaa ni fafaara raatainoo.

¹⁴ Na akiiraama aisi viee ta taaravaitana kua kiaaraivaara na faannaina variaunoo.

¹⁵ Ausa nuufaivo i tasipama vakiaivee.

I seena aapinnaiya aiyara yaata utida boo kiaavai. Ti seenaiya ipi variayara ta yaata utida boo kiaunnaivaa iya kiaa mmianee.

Yutaavaano aa kua aavaa fafaara reeravai

Yutaava aa yanaa aavaa roo vaidiia unnakuaiyauvaa gioonna kiaapuuya kiaa mmida varida ngiariiyara kiaanoo: Ta vaa Yisuunnara kutaavaivee, kiaunnayavee, tuuyara ivo roo iyara ooqoo tiravaivee.

¹ Na Yutaava Yakoopaa kataivo Yisuu Kirisiinna mmoori vareera vaidivoono aa yanaa aavaa fafaarakiaanoo.

Ngia gioonna kiaapuuya ti Napoova Anutuuqo ngii maavee tioo ngiiyara mmuduuya ruaikio Yisuu Kirisiiva ngiiyara haitatuuraiyani na aa yanaa aavaa ngiini fafaarakiaanoo.

² Anutuuqo ngiiyara boo tioo ari ausa nuufaivaa ngii mioo ari mmuduuya riraivaa ngii mino ngiiki suvuaivai variateeraivaara na yaata utuaunoo.

Yutaava unnakua vitairaiyara yaagueeqama tiravai

³ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqo ti vitoo mmuaakaraama yoketaivau ti yapaivaara na ngiini fafaara raanaree kiaa iina rikiauuko Anutuuqo yaagueeqama ni tikiai aanna makee na vo kuavai ngiini fafaara raunoo. Yisuunna kuaivaara ta kutaavaivee tiraivaa Anutuuqo mmuaaneetu nnaasu ari gioonna kiaapuuya mmiravai. Ii kua ivaara ngia mmannammanna yaagueeqama kutaavaivee kiateeraivaara na aa yanaa aavaa ngiini fafaara ree ivaara yaagueeqama ngii kiaanoo. ⁴ Maisa vaidi vooya hama Anutuuqaa kuaivaa rikiaiya tiisi ngiaani ta kiaunnanoo: Vaa Anutuuqaa kuaivaa rikiaayaida ngiaanoo, kiaunnani ti tasipama varida ngiari yaata utuaa kuaivaa kiaavai. Anutuuqo kati tiyara yoketaama yaata utuoo ti mminnamminnaa maisaiyauvaa rugaivaara iya hama tuqinnama yaata utiraida hanigia kiisama koonnama kua kiaavai. Iya sabi heera aataruuvaa inna aikioovee kiaivaara iya itaama kua kiaavai. Iya itaa kua kiaa kiada ti nnoonna mmuaa tuanaivaa Udaanga Yisuu Kirisiinnara iya ooqoo kiaavai. Maisa irisaivo vaa iyani vaivaa fai yapooma varaaraivaara nnaaru Anutuuqaa kua fafaara roovo iyara itaa kua tiravai.

⁵ Ngia aa kua aavaa vaa arinaima rikiaaniaata na kava ngii giaa ngii minaravai. Udaangaivo gioonna kiaapu Isarairaiya mmata Iyiipaivakidiri iya vitoo yoketaivau yapa kioodoo nnaagiai vooya hama innara kutaavaivee tuuya ruputu taikeeravai. ⁶ Anutuuqo aangeraiya ngiari seena aangeraa vooyara diraivaa iya mmuduu hama iyara diraida ngiari mmaata tuanaiyauvaa eyommaara pikiooyauvaara yaata utuatee. Anutuuqo iya vitoo upisi tuanaa yoosinnaivaki yapa kioo yeena yaagueeqaiyauvaadiri iya rau kioodoo ivaki tupatupaa varida nnaagiai Anutuuqo iya yaparaira suai pinaivaa faannaida variavaai. ⁷ Yoosinnaivaitana Sutuuma Kumuara ivaitanaara yaata utida ivaitana vainima vau yoosinnaiyauvaaraatama yaata utuatee. Gioonna kiaapu ivaki varuuya aangeraiya uuvugiataama iida iya nnaata vaati tasipoo aataruuvaa pikiada gioonnaiya ngiari seena gioonnaiya tasipooduu vaidiia ngiari seena vaidiia tasipeeravai. Tasipooduu too Anutuuqo irisai ikia pinaivo tupatupaa vairavaki iya yapeeravai. Iya uuvaa Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmuuvaudiri ta arinaima rikiaateeraivaara Anutuuqo itaama iya iravai.

⁸ Ii maisa vaidi hama Anutuuqaa kuaivaa rikiaa iya Sutuuma Kumuaraiya uuvugiataama mmuaikaraama iida iya ruvuata roosiima ari vookaraiyauvaa toovaa iya sabi heera aataruuvaa iida Anutuuqo iyara diraivaa puruuka tida ngiau aapu yoketaama variaa aangeraiyara maisa kua kiaavai. ⁹ Aangeraiya kieetaivaa nnutuuvo Maikooro hama Sataangaara maisa kua tiravai. Ivoota Sataangootama Musiinna nnabaivaa varaaraivaara buaaru tida kua yaagueeqama tuduu Maikooro hama yopeema Sataangaara kua maisaivaa tioo hama innaki kua pinaivaa yapeeravai. Ivo kati tunoo: Udaangaivoono yaagueeqama iiki kua kiaivee, tiravai. ¹⁰ Vaidiia hama Anutuuqaa kuaivaa rikiaiya uu aataruuyauvaa iya hama arinaima rikiaiyaavaara maisa kua kiaavai.

Mo iya arinaima rikiaa aataruuyauvaara iya fayai mmararaiya yaata utiraivaa roosiima kumimakama yaata utida kati nuaida varida iikiaa aataruuyauvoono iya yaataroo iya ruputu taikaivai. ¹¹ Fai iya irisai maisaivaa varaaravaivee. Iya nnaaruaa vaidi Kaingo uu aataruuvugiataama kuaavai. Kaingo ari kataivo inna yaataroovaara inna nnannatooduu Anutuuqaa avaivaa yaatareeravai. Iya nnaaruaa vaidi Biriamaa roosiima sikauvaara mmuduuya riraivaara nnaasu yaata utida maisa aataruuvaa iikiaivaara sikau irisavaa varaavai. Nnaaruaa vaidi Koraava Anutuuqaa kuaivaa hatokoo arinaidiri puaravai kati Anutuuqaa hudeera mmooriivaa uuvaa vaidi maisaiya mmuaikaraama iikiaavo Anutuuqo iya putira irisavaa iya mmiivai.

¹² Iya ngiari mmammaiyauvaara yaata utida iikiaavo hama iya mmamma maisaivai. Ngia mmuaavau yoketaama varida yeenna nneeraivaki iya numa ngii tasipama yeenna nneeda ngiari mmammaiyauvaara nnaasu yaata utida sabi nnaani ngia mmuakiaaya koonnama yeenna nnaavai. Iya itaama iikiaivo koonnainoo. Iya ngiariiyara nnaasu yaata utuaavai. Upisi namaivaa ooruruuvo utuoo rupi kiaikio hama vati ruaivaa roosiima iya iikiaaravee kiaa kiada hama iikiaavai. Yatariiyauvo iira vaira suaivaki hama iiraataiyauvo aasannaira aataruuvaa varaavai. Varada diaavo ooruruuvo utuoo ravagiauruo kiaikiai kati vaida eyommaara aasannama kiaavai. Ii vaidi iya itaama variaavai. ¹³ Iya nnoori pinaivaa ooruruuvo utikio pinaama ketekaateevaa roosiima varida maisama kua kiaavo ngiari mmamma maisa aataruuvo kokoparauvo vaineema kooyaa vaivai. Iya aaki-apuaiyauvo ngiari mmaataiyauvaa pikiada sabisaabi vida taikeraivaa roosiikiaayavee. Vaa Anutuuqo iyani upisi tuanaa yoosinnaivaki mmaataiyauvaa teerama kiaivaki fai iya ivaki tupatupaa variaaravai.

¹⁴ Tauraanaa vaidi Ataamaakidiri inna nneeditunna sidinnaidiyya yaaku saivai sainaidiri taarama nnidada Inooko variravai. Varioo ii vaidi maisa iya nnaagiai varaaravaara kua tioo tunoo: Taatee. Udaangaivo ari aangeraa yoketaa tuanaa kaayakaayau ari vookaraiyauvaatama tasipama tuoo ¹⁵ mmuakiaa gioonna kiaapuuya yaparainaravaara tiinaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya hama Anutuuqaa yaata utirama kiada mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiya fai Anutuuqo mmuakiaa mmoori maisamaisama ngiari iikiai yauvaaraatama mmuakiaa kua maisaiyauvaa iya innara kiai yauvaaraatama fai ivo kua pinaivaa iyaki yapaanaravaivee. Inooko nnaaru itaa kua tiravai. ¹⁶ Ii vaidi maisa iya mmannammanna nunuraanurai tida varida vooyaki kuaivaa ravuvuutu kiada tida varida maisa aataru ngiari iikiatairaiyauvunugiataama vida ngiariiyara ngiari avai pinaiyauvakidiri mannaka tida ngiari iikiatairavaara ngiari vooyaki nnamari kuaivaa yapa kiaani iyani iikiaavai.

Yutaava kua yaagueeqaivaa vaa ausa hanigieeraiya kiaa mmiravai

¹⁷ Ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, tuqinnama yaata utuatee. Ti Udaanga Yisuu Kirisiinna kua varada nuaira vaidiyya nnaagiai vainara kuaivaa nnaaru ngii giaa ngii mmuuvaa kava rikiaatee. ¹⁸ Iya ngiita kua tida tunoo: Nnaagiai suaiyauvo nninai vaidiyya ngiari iikiataira maisa aataruuyauvunu kuaiya fai diitada Anutuuqaa kua aataru- uvaara ngiari tai rikiai kua kiaravaivee. Kua varada nuairaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Ii vaidi maisa iya ngii tasipama varida ngiari yaata tinniiyaadiri kua vooyavai yaata utida ngii hapauma kiaara ii kiaavai. Iya ngiari yaata tinniiyauvunudiri kumimakama yaata utida iikiaa aataruuyauvaa iida varida hama Mmannasa Yoketaivoono iya kiaa mmikiai iikiaavai. ²⁰ Mo ngia ni seena na ngiiyara mmuduuya riraiyaso, Anutuuqaa kua yoketaa tuanaivaara ngia kutaavaivee kiaivaa mmannammanna ngiingiiyara ngiingiiyara tida yaagueeqama varia rada kuatee. Mmannasa Yoketaivaa yaagueeqaivaa tasipama yaaku varaatee. ²¹ Ngia ti Udaanga Yisuu Kirisiiva ngiiyara boo tioo tupatupaa variraivaa ngii minaravaara faannaida varida Anutuuqo ngiiyara mmuduuya ruaiveeraivaara safuuma variatee.

²² Gioonna kiaapu Anutuuqaa kuaivaara taara yaata utuaiyara boo tida iyara yoke- taakiatee. ²³ Vaidiyya iikiaivo vaidi voovai taa taputu kieevoora kiaa utu raririima kati naatauvau yapeerayaama ngia Anutuuqaa mmayaaya yoketaivaa vooya kiaa mmikio

Anutuuqo iya vitoo yoketaivau yapaivee. Gioonna kiaapu vooya ngiari mmamma iira aataru maisaivaa iikiaiya sa iya tasipama mmoori maisaivaa iida ivaara mmuduuya ruatee. Iya roosiima haruruaaraivaara aatuuda iyara boo tida iyara yoketaakiatee.

Yutaava kua yoketaivaa Anutuuqaara tiravai

²⁴ Anutuuqo ti vitoo yoketaivau yapaivoono aikiooma ngii utinai fai ngia hama haruruaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo ari yoosinna yoketaivaki ngii yapa kinai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaatainai sirigaida variaaraivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. ²⁵ Ti Udaanga Yisuu Kirisiiva putuuvaara Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Ivo mmuaa tuanaa Anutuuqo varikio inna nnutuuvo ngiau aapu vaikio ivo ti kieeta tuanaavai varioo mmuakiaa mminnaiyauvaara dikio yaagueeqa ari vookaraivo innasi vaivaara ta kua yoketaivaa kiaravai. Ivo nnaaru hama ngiau mmata uu suaivaki itaama varioo aanna makee varioo fai yapooma mmannammanna itaama nnaasu varinaravaivee. Kua kutaa.

Reveraisiina

Fai yapooma vainara aataruuyauvaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna vitauduu too ivo Yuvuaanaa vitauduu iyauvaa too fafaara reeravai. Yuvuaanaa tinniivoota inna avuuvootama hanigiooduu yapooma vainara aataruuyauvaa too fafaara reeravai. Ivo too vaa taikaivaivee kiaa fafaara roovo fai yapooma vainaravai. Aavaki vai kua vooyauvai mmataira kuayauvaivee.

Yuvuaano aa yanaa aavaa roo suaivaki vaa ausa hanigiooya Yisuu Kirisiinnara ti Udaangavaivee tuuvaara ngiari nnammutuuiya maisa mmooriiyauvaa iya mmiravai. Iya mmamma nniitareeraivaa varada koonnama varuu suaiyauvaki iya yaagueeqama variateeraivaara Yuvuaano yamayamaa kuaiyauvaa iya kiaa mmioo aa yanaa aavaa reeravai. Iya yaagueeqama varida Anutuuqaa tasipama variaaraivaara faannaida variateeraivaara ivo reeravaivee.

¹ Aa kua aavo tauraa haumaki vau kuaivaa Anutuuqo Yisuu Kirisiinna kooyaa vitauduu teeravai. Kiisa suai mmoori aataruuyauvo mmuakiaayasi vainaraivaa Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ivo vitaakiaiveeraivaara Anutuuqo inna vitauduu iva teeravai. Yisuu Kirisiiva ari aangeravaa titooduu na Yuvuaano inna mmoori vareera vaidiivaa niisi tuoo ni vitauduu na teeravai. ² Na taa mmoori aataru mmuakiaayauvaara ngii giaa ngii miee Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuu Kirisiiva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama aa yanaa aavau na kooyaa fafaara ree ngii giaa ngii miaunoo. ³ Nnaagiai mmoori aataruuyauvo vainaraivo aa yanaa aavau vaivaa gioonna kiaapu voovoono ivaa kooyaa yaaruivaaraatama gioonna kiaapu vooya ivaa rikiada iikiaiaraatama Anutuuqo iyara yoketaivoo. Nnaagiai Anutuuqo aa mmoori aataru aayauvaa iinara suaivo vaa vainima vaivaara ivo iyara yoketaivoo.

Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu ausa

hanigieeraiyani Yuvuaano fafaara reeravai

⁴ Na Yuvuaanoona aa yanaa aayauvaa fafaara raunoo. Yaaku saivai sainaidiri taara yoosinna varuu gioonna kiaapuuya mmata Asiaa ivau varuuya vaa ausa hanigieeraiyani na aa kua aayauvaa fafaara raunoo. Anutuuqo tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravoona kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taarama vaivoono Anutuuqo kieeta varira mmaataivaa vunngiaa variivootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. ⁵ Yisuu Kirisiiva Anutuuqaa kuaivaa makemakee kooyaa ngii giaa ngii miravootama kati ngiiyara yoketaama yaata utuoo ari ausa nuufaivaa ngii miaiveera na yaata utuaunoo. Ivo putuuvakidiri tauraa ariinanaa diitoovovee. Ivo mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiya kieeta tuanaivovee.

Ivooonoo tiyara mmuduuya ruoo tiyara putuduu inna kiauvo tuuvaara hama ti mminnamminnaa maisaiyauvo mmannammanna ti utivai. Kati tete yaata utuaunnaivau mmamma dummukiara ta nookiaunnaano. ⁶ Ivaara ivo ti iikiai ta ari Koonna Anutuuqaa mmoori varada vaidi kieetaiya roosiima varida kati Anutuuqaara puara hudeeraiya roosiima variaunnaano. Gioonna kiaapuuya inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kikio iyara dira yaagueeqaivo tupatupaa itaavai nnaasu vakiaivee. Kua kutaa.

⁷ Taatee. Ivo namaivaa tasipama tuoo varinoo. Fai tiinai mmuakiaa gioonna kiaapuuya inna taaravai. Pirima inna heeda mmataa inna hooyaatama fai iyaatama inna taaravai. Teekiai fai mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaa variaiya pinaama innara rataaravai. Fai ii aataru ivo itaama nnaasu vainaravaivee. Kua kutaa.

⁸ Udaanga Anutuuqo tinoo: Tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee, tiivo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoona tauraa varioo aanna makee varioo nnaagiai varinaravai.

Yuvuaanaa avu tinniivo hanigiooduu Yisuunna teeravai

⁹ Na Yuvuaano ngii seenavai ngieeta neetama ta Yisuu Kirisiinna gioonna kiaapuya variaunnaivaara ta mmuaakaraama varida mmamma nniitareeraivaa varaunnano tiyara diraivoono ti tasipaikiai ta mmuaararavaa varadaata yaagueeqama variaunnano. Na Anutuuqaa mmayaayaivaatama Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaatama gioonna kiaapuuya kua mmiravai. Kiaa mmiaivaara vooya ivaa irisaivaa mmata voovai nnooriivo ututuuma kioovaa nnutuuvo Patimoosa ivaki ni utu raririima rada kiooduu na variravai. ¹⁰ Vo Sudaaga voovaki na variaaduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipama varuduu na variee rikiaaduu vaidiivaa kuaivo nooma akuavava roosuuvo ni mmookaivakidiri pinaama kua tiravai. ¹¹ Ivo kua tioo tunoo: A taannaivaara yanaivau fafaara ree yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki variaa vaa ausa hanigaiyani fafaarama kino kuaivee. Ii yoosinna iyauvaa nnutuuyauvo ataama vainoo. Voovai nnutuuvo Epesiisa voovai nnutuuvo Sumuraana voovai nnutuuvo Perekamaama voovai nnutuuvo Tuaataira voovai nnutuuvo Saratiisa voovai nnutuuvo Piratareepiaa voovai nnutuuvo Rautikiaa vainoo. Iyauvaki variayani fafaara raa kiee mmianee. Nooma akua roosiima tuu kuaivoono itaa kua tiravai.

¹² Tuduu rikiee na vaidiivo niita kua tuuvaa hanigia taanaree kua iina taaduu toba hokobaiyauvaa sikau mmannaammannaivaa nnutuuvo gooraivaadiri iima kiooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni too vairavai. ¹³ Ni too vauduu iyauvaa vuutaivaki vaidi roosuuvo dioo vainno ari buruqa hokobaivaa rau kioo ari nniriivau puapusuqaa kua vausaivaa rau kioovaatama diravai. ¹⁴ Duduu inna kieeta yausiivo eekaravai vainno puara sipisiipa yausiivaannee nama toroomunnaivaa roosiima poosa tuanaavai vairavai. Vauduu inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima teeravai. ¹⁵ Tooduu inna yukuuvaitanaudiri kaayau mmeekiaivo teeravai. Vaidiiva kapaaqavava goora roosuuvaa hudooduu yoketauduu ivaudiri mmeekiaivo teerayaama teeravai. Tooduu inna kuaivo pinaama nnoori hiinaivo tuoo vioo akua tiraivaa roosiiravai. ¹⁶ Roosuduu inna yaaku yaadudaivaki aakiapuayauvaa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kioo vauduu paipaivaa saivai saivai avaikarauvo inna avaivakidiri tuoo rubi kioo mmaanai kooyaa vairavai. Vauduu inna oori nnikiivo suaivo ikianna tammaa puaisa teerayaama teeravai.

¹⁷ Na inna taa suaivaki na inna yuku oyaivaki viee varee vaidi putuuvaa roosiima vairavai. Vakiaaduu ivo ari yaaku yaadudaivaa niyaa utuoo tunoo: Sa aatuukianee. Na tauraa variauvoono fai na nnaagiai varinaravai. ¹⁸ Anna makee na hara kiee variaunoo. Vaa na putuaivoono na kava diitee aanna hara kiee variee fai tupatupaa varinaravai. Vaa na putira aataruuvaraatama yoosinnaivaa nnutuuvo Hairiisa ivaki putiraiya variraivaaraatama haitatuura kiivaa utuauvai.

¹⁹ Inna aikioo vaa a taannaivaara fafaara raanee. Makee vai aataruuyauvaaraata nnaagiai vainaraiyauvaaraatama fafaara raanee. ²⁰ Aakiapuaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana ni yaaku yaadudainniivaki vaiyauvaa oyai haumaki vaivaa fai na i kua i mminaravai. Tooba hokobaiyauvaa sikau gooraivaadiri iima kiaiyoovo yaaku saivai karasaidiri taarama oyai haumaki vaivaatama fai na i kua i mminaravai. Toobaiyoovo inna yoosinna yaaku saivai karasaidiri taaravaitanaki vaa ausa hanigia kiada variaya Anutuuqaara nuunairaiyavee. Aakiapuayauvo inna iya aangeraiya iyara haitatuuraiyavee.

2

Epesiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Epesiisa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravava mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na vaidiivo aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taarama ni yaaku yaadudaivaki utu kiee vaina tooba hokobaiyauvaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vuutaivakidiri nuaina variee na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ² Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvasi. Ngia mmamma mmuyai mmutu rikiada mmoori varada mmuaararavava teeda rikiaaduu ngia yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia hama vaidi maisaiyara yoketaakiaavai. Vaidi vooya ngiariiyara ta aposorooyavee kua kiada hama

aposorooya mmooriyauvaa iikiaani ngia iya kuaiyauvaa rikiada iya mmooriyauvaa teeda rikiaavo iya kiasa kuaiyauvo unnakuayauvai kiasavai. ³ Vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara yaagueeqakiaivaara vaidiyya mmoori maisaivaa ngii miaani teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama varida hama ni nnutuuvaa pikiaavai.

⁴ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiiyara hama ni yoketaano. Ngia tauraa niyara pinaama mmuduuya ruaivaa vaa ngia pikiada aanna nnaagiai ngia kiisama niyara mmuduuya ruano. ⁵ Ngia tauraa variaa aataruuvaa yaata utuatee. Vaa ngia ivaa pikiada haruruano. Ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada vaa ngia tauraa iikiaivaa kava iikiatee. Mo fai ngia hama ngii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikikiai fai na ngiisi ngiee ngiisi vai toobavaa vara kiee rasuuma kiaanaravaivee. ⁶ Vo kua voovaa na ngiiyara ni yoketaano. Vaidi Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya mmooriivaara pinaama ngii nnannataano. Neeta ivaa pinaama ni nannataano.

⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na tinai ngia yatari iiraivaa nneeda tupatupaa variaaravai. Ii yatari ivo Anutuuqaa yoosinnaivaki diivai.

Sumuraanaayani reera kuavai

⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Sumuraana ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na tauraa variee nnaagiai varinaraivo vaa na putuee kava diitaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ⁹ Vaa na tee rikiauvai. Kaayau mmuaararaiivo ngiisi vaikio hama ngii mminnaataikiai ngia kuminaya variaano. Itaama vaikioota Anutuuqaa yaagueeqaivo ngii suvuaikiai hama ngia kutaa kuminaya variaano. Vaa na tee rikiauvai. Gioonna kiaapu Yutayaa vooya ngiariyara kiasano: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiasa ngiiyara maisa kua kiasavai. Iya unnakua kiasa ngiariyara kiasano: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiasa iya Sataangaa gioonna kiaapuyavee. ¹⁰ Mmuaararaiivo kiisa suai ngiisi nninaraivaara sa aatuukiatee. Rikiaatee. Ngiikidiri vooya fai Sataango ngii iinno taanaree kiasa iinai vaidi vooya oovi nnauvaki ngii yapa kikio fai mmuaararaiivo yaakuuvaitana suai ngiisi vainaravai. Sa ni pikieerada mmannammanna niyara yaagueeqaidada ngii putira suaivaki fai ngia homo yaagueeqama varikiai na irisai tupatupaa variraivaa ngii minaravai.

¹¹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya kava putira suaivaki hama maisama variaaravaivee.

Perekamaamaayani reera kuavai

¹² Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Perekamaama ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na paipaivaa saivai saivai avaikaraiivo niisi vaivoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹³ Ngia hara kiada variaa yoosinnaivaa vaa na tauvai. Sataangoota ivaki kieetavai variivaatama vaa na tauvai. Ivo varikiainnaata hama ngia ni nnutuuvaa pikieerada puaisakama utuaano. Vaidi voovai nnutuuvo Adipaava hama ni pikieera ni mmayaayaivaa yaagueeqama kioo kiasa mmuuvaa vaidi vooya inna vitada ngii yoosinnaivaki Sataangootama varuuvaki ruputu kioodoo putiravai. Ruputu kioodoo putuu suaivaki ngia niyara kutaavaivee kiasa kuaivaa hama pikieeravai. Mmannammanna ngia yaagueeqama kutaavaivee tida nnaasu variravai.

¹⁴ Ngia itaama yoketaama uuduata aa kiisa kua aayauvaara na ngiiyara hama ni yoketaano. Gioonna kiaapu vooya ngii tasipama variaiya nnaaruaa vaidi voovai nnutuuvo Biriaamo tuu kuaiyauvaa rikiada iikiaavai. Nnaaru ivo ari vo vaidi voovai nnutuuvo Barakaanna gioonna kiaapuuya mminnamminnaa maisaiyauvaa iida varaa-teera aataruuvaa kiasa mmioo vitauduu ivoono Isarairaa gioonna kiaapuuya vitauduu iiravai. Iya yeenna fayaiyauvaa unnakua anutuuyauvaa mmuuyauvaa nneeda sabi heera

aataruuvaa iida kumimakama variateeraivaara iya vitauduu iiravai. ¹⁵ Mmuaikaraama ngiikidiri variaa vooya Nikoraasaa nnaagiai nuairaiya kua maisaiyauvaa rikiada iiki-aavai. ¹⁶ Ivaaraida hanigiada ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaatee. Mo fai ngia hama pikieerama kikiyai fai na kiisa suai ngiisi ngiee gioonna kiaapu maisama variayaatama rapinaravai. Paipa avaikaraivo ni avaivakidiri tiivaadiri na iyaatama rapinaravai.

¹⁷ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee. Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ngiau aapu hataumaki vai yeennaivaa nnutuuvo menaivaa ngii minaravai. Ngii miee sikau poosaivau nnutu karaasa fafaarama kaiyauvaatama mmuaavai mmuaavai ngii minaravai. Ii nnutu karaasa iyauvaa hama mmuakiaaya rikiaaravai. Mmuaavai mmuaavai sikau vareera nakaaraivo ariinoo nnaasu fai rikiaanaravai.

Tuaatairaayani reera kuavai

¹⁸ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Tuaataira ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na Anutuuqaa Mmaapuuvono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ni avuuvaitana ikia hauruuvo taivaa roosiima taivai. Kapaaqa gooraivaudiri mmeekiaivo taivaa roosiima ni yukuuvaitanaudiri mmeekiaivo taivai. ¹⁹ Ngia mmoori iikiyaiyauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia niyara mmuduuya rida niyara kutaavaivee tida ni mmooriivaa iida mmuaararavaa teeda rikiadaata ngia mmannammanna yaagueeqama yoketaama varida mmoori iikiaavai. Ngia tauraa kiisa mmooriivaa iiravai. Aanna makee ngia pinaa mmooriivaa iikiaivaa vaa na tee rikiaunoo.

²⁰ Ngia itaama yoketaama iikiaaniaata aa kua aavaara na ngiyyara hama ni yoketaunoo. Gioonnaivaa nnutuuvo Yesapereeva ariiyara tinoo: Na Anutuuqaa kuaivaa ngii giaa ngii miraivovee, tiivaa ngia hama inna ooqoo kiaavai. Ivo koonnama ni kuaivaa gioonna kiaapuuya kiasa mmioo sabi heera aataruuvaa iya vitainno unnakua anutuuyauvaa mmira yeenna fayaiyauvaa nneera aataruuvaatama iya vitaikiai iikiaavai. ²¹ Ivo ari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiaiveera na hokoba suai innara faannaina variee tauko hama ivo ari sabi heera aataruuvaa inna pikiaataivai. Inna iikiataivai. ²² Ivaara na innaatama inna tasipama varida sabi mmuara heeraiyaatama nniitareeravaa mminai fai iya kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa varaaravai. Iya inna tasipama mmoori maisaiyauvaa iikiyaiyauvaara hama yaata utida pikieerama kikiyai fai na kaayau mmamma nniitareeraiyauvaa iya mmimaravai. ²³ Iya mmi kiee inna nnaakaraiya ruputinai putu-aaravai. Fai na itainai mmuakiaa gioonna kiaapuuya vaa ausa hanigiada Anutuuqaara nuunairaiya arinaima teeda rikiada kiaara: Vaa ivo gioonna kiaapuuya yaata utira kuaivaata iya iikiataira aataruuvaatama arinaima rikiaavaivee, kiaaravai. Fai ngia mmatayaa iikiyaiyauvaa irisaiyauvaa mmuaavai mmuaavai na safuuma ngii minaravai.

²⁴ Itaama vaikiyai rikiada ngia Tuaataira variaa vooya ii maisa aataru iya iikiaa kua ivaa hama ngia rikiada iikiaavai. Iya kiaanoo: Ta Sataangaa kua maisa hataumaki vaivaa rikiaunnaano, kiani hama ngia rikiaavai. Ngia itaama hama rikiaiya na ngii kiaanoo: Na hama vo mmuaararai voovai ngiyyaa yapaanaravaivee, kiaanoo. ²⁵ Mmoori yoketaivo ngiisi vaivaa puaisakama utuatee. Puaisa utida varikiakiai tee fai na tiinaravai.

²⁶ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na ngii miau mmooriivaa iidada na tiinara suaivaki mmannammanna iikiakiai gioonna kiaapu mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa fai na ngii minaravai. ²⁷ Ni Napoova iyara dira yaagueeqaivaa ni muuvaa fai na ngii minaravai. Ngii minai fai ngia yaagueeqa aina yauvaadiri utida iyara diaaravai. Dida vaidaa kuu yavaivaa rummua mumunu utiraivaa roosiima iya ruputu-aaravai. ²⁸ Fai na patairaara aakiapuivaatama ngii minaravai.

²⁹ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiaiya kiasa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

3

Saratiisaayani reera kuavai

¹ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Saratiisa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Anutuuqaa Mmannasa Yoketaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vaivaa na utuee aakiapuaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana utuauvoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia mmoori iikiyaiyauvaa vaa na tee rikiau vai. Vaidi vooya ngiiyara kiaanoo: Iya yaagueeqama hara kiada variaano, kiaani teeda ngia vaidi putiraiya roosiima variaavai. ² Ni Anutuuqaa avuuvau na taukai ngia iikiaa mmooriyauvaa hama ngia iima safuuma taikaavai. Ivaara diitada avu teeda vaidi mmoori yoketaivo homo ngiisi vaiyauvaa yaagueeqama iikiatee. Hama iiraida pikikio mmooriivo ngiisi vaiyauvo fai taikaanaravai. ³ Vaidiia ni mmayaayaivaa ngii giaa ngii muduu ngia rikiada puaisa utuuvaa keenaa yaata utida rikiada iikiatee. Iida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. Mo fai ngia hama diitada avu teeda vairaida varikiai vaidi mmuara vareeraivo akiairaama virayaama fai na ngiisi vinai ngia hama na kuanara suaivaa taaravai.

⁴ Itaama vaikiai ngia Saratiisaiya ngiikidiri variaa kiisa vookiatatanoono hama iya ngiari buruqaiyauvaa kainaama ruaavai. Iya yoketaama variaivaara fai iya buruqa poosaiyauvaa rau kiada ni tasipama nookiaaravai. ⁵ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai ngia iya roosiima buruqa poosaiyauvaa rammuaaravai. Vaa ngii nnutuuyauvo varira yanaivo vaivau vaiyauvaa hama na ruganai fai ngia tupatupaa variaaravai. Ni Napoonna avuuvaunnaata ari aangeraiya avuuyauvunuaatama na kooyaa iyara tinara: Inna ni nnaagiai nuairaiyavee, tinaravai.

⁶ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovoono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayai kua mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Piratareepiaayani reera kuavai

⁷ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Piratareepia ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravavaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na ari vookaraama yoketaa tuanaavai variee kua kutaivaa kiauvoono aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. Na Davuitiinna yoosinna karaasa ngiau aapu vaivaa kiivaa utuee sipuuvaa fai na hatuaa kino hama gioonna kiaapu voovoono yopeema sipuuvaa rainaravai. Fai na sipuuvaa rau kino hama voovoono yopeema hatuaanaravai. ⁸ Ngia mmoori iikiyaiyauvaa vaa na tee rikiau vai. Ngia kiisama yaagueeqama variaivaa vaa na tauvai. Ngia itaama varidaata ni kuaivaa rikiada iida hama ni nnutuuvaa pikiaavai. Taatee. Vaa na ngiini sipuuvaa hatuaa kiau vai. Hama gioonna kiaapu voovoono yopeema ii sipu ivaa rainaravai. ⁹ Rikiatee. Sataangaa gioonna kiaapuuyaano unnakua kua ngiariyara kiaanoo: Ta Yutayaa tuanaayavee, kiaiya unnakuavai kuaavai. Fai na iya tinai iya numa ngii yuku oyaiyauvaki toorivu yau harada varida na ngiiyara mmuduuya ruauvaara fai iya arinaima rikiada ivaara kooyaa kuaaravai. ¹⁰ Fai iinno taanaraivo gioonna kiaapu mmuakiaa mmatavau variayasi nnino iyasi pinaa mmuaararaivo vainaravai. Mmuuaararaivaa teeda rikiadaata mmannammanna yaagueeqama variateera kiau kuaivaa vaa ngia rikiada yaagueeqama variaivaara fai ii mmuaararai ivo ngiisi nninai rikiee na iinai fai ngia aikiooma yoketaama variaaravai. Fai na ngii vatee yoketaivau yapanai yoketaama variaaravai.

¹¹ Fai na kiisa suai ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono ngia mmatayaa mmoori varaa irisai yoketaivaa sa ngiisidiri ravisiaiveeraivaara ngiisi vai mmooriyauvaa puaisa utida iikiatee. ¹² Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya fai na ni Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivaki tuunna roosiima ngii yapa kinai ngia hama ivaki pikiaaravai. Fai ivaki tupatupaa variaaravai. Fai na ni Anutuuqaa nnutuuvuatama inna yoosinnavaa nnutuuvuatama ngiiyaa fafaarama kiee niiniyavee, tinaravai. Ii yoosinna

ivaa nnutuuvo Yerusareema karaasavai fai ngiau aapu ni Anutuuqaasidiri tiinaravai. Ni nnutu karaasaivaatama na giiyaa fafaarainaravai.

¹³ Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayi kaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Rautikiaayani reera kuavai

¹⁴ Gioonna kiaapu vaa ausa hanigia kiada yoosinna Rautikiaa ivaki Anutuuqaara nuunairaiyani yanaivaa fafaara raa kiee iyara haitatuura aangeravaa mmianee. Aa kua aavaa raanee. Na kua kutaivaa nakaarivoono hama na gioonna kiaapuuya pikieeraina na Anutuuqaa kuaivaa safuuma iya kaa mmiauvai. Anutuuqo mmuakiaa mminnamminnaavai iiraivaa oyaivoono na aa kua aavaa ngii giaa ngii minaravee. ¹⁵ Ngia mmoori iikiayauvaa vaa na tee rikiauvai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima ni ngeera variaavai. Ngia hama mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima ni vaini variaavai. Ngia mmuaa yaatavai utida adaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. Ngia mmuaa yaatavai utida pinaama totookaivaa roosiima variaatiri. Ni yoketaitirivee. ¹⁶ Hama ngia itaama variaano. Ngia irisoo tammaayaa variayi roosiima varida taara yaata utida varida kiisama totookaivaa roosiima variaavaara na ni avaiakidiri nnoori subikiekieevaa visirayaama na ngii ooqoo tiee ngii visi pikiaanara iikiaunoo. ¹⁷ Ngia kiaanoo: Ta kaayau sikauyauvoota mmuakiaa mminnaiyauvootama tiisi vainoo. Ta aanii mminnaavaara buaakiaarannee? kiaavai. Ngia itaa kua kaa kiadaata ngia yoonosupuaaya variaavaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia kati vaidiya variaani vooya ngiiyara boo tiraivaara hama ngia arinaima rikiaanoo. Ngia mmanna haipuya varida taguaada varida avu huruutaya variaavaara hama ngia arinaima rikiaanoo. ¹⁸ Ivaaraina na niisi vai kuaivaa ngii giaa ngii minaravee. Ngia vaidi nnoonnaya variateeraivaara sikau goora yoketaa tuantaiyauvaa niisidiri yookaama kiada varaatee. Ngia maisama taguaada variraivaa hauma kiaateeraivaara niisidiri buruqa poosaiyauvaa yookaama kiada vara rau kiada varikio fai hama ngii mmamma maisainaravai. Ngii avuuyauvaa tuqinnama taateeraivaara niisidiri marasiinaivaa yookaama kiada ngiingii avuuyauvunu siikakiaaraivaara varaatee.

¹⁹ Mmuakiaa gioonna kiaapu na mmuduuya ruauyaata na kuaivaa yaagueeqama tiee iya safu safuuma variateeraivaara mmamma mmuaararavaa iya mmiauvai. Ivaara mmuaa kuavai rikiada nnikiaraida ngiingii mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variatee. ²⁰ Rikiaatee. Na sipuuvaa vainiivau diee vaina ivau ruaunoo. Mo fai gioonna kiaapu voovono ni avaiava rikioo sipuuvaa hatuaa kinai fai na innasi viee inna tasipama yeenna nneeno ivo ni tasipama yeenna nneenai ta mmuaavau yoketaama variaaravai.

²¹ Fai yapooma Sataango ngii iinno teenai ngia yaataraiya na tinai na kieetavai variaa mmaataivau ngia ni tasipama variaaravai. Na iinno teera aataruuvaa yaatara kiee ni Napoova kieetavai varii mmaataivau na inna tasipama variauneema fai ngia variaaravaivee.

²² Gioonna kiaapu arinaima rikiai voovono Mmannasa Yoketaivo vaa ausa hanigiayi kaa mmii kuaivaa kii arinaima rikiaivee.

Tooba hokobaiyauvaa vuutaivaki duu vaidiivaa roosuuvono niita itaa kua tiravai.

4

Ngiau aapu varuuya ngiari ausa

mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmiravai

¹ Ivo itaa kua kaa taika kioodoo rikiee na taaduu ngiau aapu sipuuvo hatuaa roo vuduu nooma roosuu avaiivo vaa tauraa niita kua tuduu rikiaivoono kava niita kua tioo tunoo: Pikiee aapi ngianee. Nninaai tee nnaagiai vainara aataruuyauvaa fai na i vitainaravaivee, ² tuduu tuu saivaata Mmannasaivo ni tasipooduu rikiee na taaduu ngiau aapu kieeta varira mmaata voovai ni too vauduu too vaidi voovono ivau variravai. ³ Varuduu too inna oori nnikiivakidiri kaayau mmeekiaivo sikau yoketaa kookee kuauvaitana

nntuuvaitana yasipaa koniriaana roosiima teeravai. Tooduu ivo varira mmaataivaa furainaivo yanaadoo kuau sikauvaa nntuuvo emeraara roosiima ututuuma kieeravai. ⁴ Ututuuma kiooduu mmaataiyauvo vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama ivo varira mmaataivaa ututuuma kiooduu mmaataiyauvo vauneema vaidi yokovaiyaatama iyauvunu variravai. Iya buruqaiyauvo poosauduu vaidi kieetaiya tommeeka sikau gooraivaadiri iima kiooyauvo iya kieetaiyauvunu vairavai. ⁵ Ii kieeta varira mmaata ivakidiri saneetuuvo utuduu ngiaarunnaivo akua tuduu ari vo akua vo akuaiyauvo tiravai. Tuduu tooba hauru tooyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana kieeta varira mmaataivaa vunniivau teeravai. Iyauvo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vauvo teeravai. ⁶ Tooduu kieeta varira mmaataivaa vunniivau arivoo karau mminnaa voovai nnoori haruunga pinaivaa roosiima mmannammannaanaruuravai.

Itaama uduu kieeta varira mmaataivaa kuai mmookai sainai sainai fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono dida vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo korokorooma rada nuauduu iya kuai mmookaiyauvunu kaayau avuuyauvo vairavai. ⁷ Tauraivoono fai raiyoonavaa roosiima dioo vauduu inna inanoovo puara burimakau ooravai roosiima dioo vauduu raammiivaa viri nnikiivo vaidi viri nniki roosiiravai vauduu nnaagiai tuanaivo ngiaamma tuauvo mainnimainniima roo vuvvaa roosiima diravai. ⁸ Mmuaavai mmuaavai iya haayaiyauvo yaaku saivai karasaidiri mmuaavai vairavai. Iya mmamma mmuakiaavai mmemmaiyaavakiaata veraiyauvunuaatama kaayau avuuyauvo vairavai. Ii fayai roosuu iyauvo hama pikieeraida ikiannagisanna heenagieena mmannammanna kuaru tida tunoo:

Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai
yaataroo diraivo
yoketayoketaa tuanaa ari vookaraivovee.
Ivo tauraa varioo aanna makee varioo
nnaagiai varinaravaivee.

Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai. ⁹ Ivo kieeta varira mmaataivau variivoono fai tupatupaa varinaravai. Innara fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono kuaru tida variravai. Iya inna oyai ari vookarauvaara kuaru tida inna nntuuvo ngiau aapu vauvaara kuaru tida yoketaavaivee tiravai. ¹⁰ Iya itaama kuaru tida varuu suaivaki yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taarama kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi ivo tupatupaa varinaravaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiravai. Mmi kiada ngiari tommeekaiyauvaa rabara kiada inna mmaataivaa vunnigiataa mmataivau kagaari kiada tunoo:

¹¹ Ti Udaanga Anutuuqovee.
E nnaasu yoketaama varianna tuanaakuavee.
Ivaara vaidiyya i oyai ari vookaraivaara
yoketaavee kiaa kiada
i nntuuuvaa ngiau aapu yapa kiada
i yaagueeqaivo vaivaara yoketaavaivee kiaavai.
A mmuakiaa mminnaayauvai iiraikuavee.
I iikiataivaugiataama a iikianna mminnaiyauvo
vaikiai variaavaivee.
Ivaara ta aiyara kua yoketaivaa kiaunnaano.
Iya itaa kua kuaruuvaa tiravai.

5

Puara Sipisiipa Nnaakaraivo yanaivaa radudeeravai

¹ Na taaduu kieeta varira mmaataivau varuuvoono ari yaaku yaadudaivaadiri yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai. Ii yanaa ivaa aakiaivakiaata mmaanaivaunnaatama fafaaraivo vauduu ivaa rabanikeevoora manu yaaku saivai karasaidiri taarama ivau vairavai. ² Vauduu tee na rikiaaduu aangeraa yaagueeqauvoono pinaama aayanna

roo tunoo: Dee vaidivoono yoketaa tuanaavai variivaara aikiooma manuuuauvaa utu rabanika kioo yanaivaa raduda kioo yaarinarannee? ³ tuduu rikioo hama yopeema ngiau aapu varuu vaidi voovoono ivaa raduda kioo taataama uudu hama yopeema mmatayaa varuu voovootama ivaa raduda kioo taataama uudu mmata mmemmaivaki varuuyakidiri hama yopeema voovoota iikiataama variravai. ⁴ Hama vaidi voovoono yoketaa tuanaavai varioo aikiooma ivaa raduda kioo toovaara na pinaama rateeravai. ⁵ Ratee variaaduu vaidi yokovaa voovoono ni tunoo: Sa rataanee. Taanee. Yutaanna oyaivakidiri fai raiyoonavvaa roosuu vaidiivo diiteeravai. Ivo Davuitiinna oyaivakidiri diitoovoono vaa yaagueeqainno yaatareeravoonora tuoo manu yaaku saivai karasaidiri taarama vaiyauvaa fai aikiooma utu rabanika kioo yanaivaa radudaanaravaivee, tiravai.

⁶ Tuduu rikiee na taaduu kieeta varira mmaataivo vauduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada ivaa ututuuma duduu iya tammaivaki Puara Sipisiipa Nnaakaraivo dioo vauduu yokovaiya iya ututuuma kiada variravai. Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa ruputu kiooduu putuuvaa roosuivo ivau dioo vauduu inna kieeta tinni-ivakidiri aaruuyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama vauduu inna avuuyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vairavai. Inna avuuyauvo inna Anutuuqaa Mmannasaivo ari yaagueeqaivo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana vairavai. Vauyauvaa Anutuuqo iyauvaa titooduu mmuakiaa mmatavau nuairavai. ⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo oro kieeta varira mmaataivau variivaa yaaku yaadudaivakidiri yanaa hovekama kioovaa vareeravai. ⁸ Varooduu teeda fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama vaidi yokovaiya vo vaidivai taika kioo vo vaidivai yaaku saivakidiri taarama taaramadootama vida varada inna yuku oyaivaki vairavai. Iya mmuaavai mmuaavai kitaa roosuu mminnaiyauvaa utida kuu yavaa gooraivaadiri iima kiooyauvaa utiravai. Iya kuu yavaa aakiayauvaki yatari ranaivaa hudooduu suuda yoketaa vuuvaa yapa kiooyauvo Anutuuqaa gioonna kiaapuuya yaaku vareeraivaa roosiiravai. ⁹ Iya diitada dida vaidi karaasa kuaru voovai tida tunoo:

Vaidiyya i ruputu kioovaara
 a nnaasu yoketaavai variannaikuaano
 fai aikiooma yanaa hovekama kioovaa varee
 manuuuauvaa rabanika kiaanaravai.
 Vaidiyya i ruputuduu i kiauvo tusooaadiri
 a gioonna kiaapuuya yookaama kiese
 Anutuuqaani iya viteeravai.
 A vo oyai vo oyaivakidiriata
 vo kua vo kua kiaivakidiriata
 vo mmamma vo mmammaivakidiriata
 vo mmata vo mmataivakidiriata
 gioonna kiaapuuya Anutuuqaani viteeravai.

¹⁰ Vaa a iya vitee kiaannani
 iya kati Anutuuqaara puara hudeeraiya roosiima
 inna mmoori varada kieetaya variaano.
 Fai iya mmatayaa variayara diaaravaivee.

¹¹ Iya itaa kua kuaruuvaa tuduu na kava tee kuaru akuaivaa rikiaaduu aangeraa kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiyya yaaruatauya kuaru tida varida kieeta varira mmaataivaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama vaidi yokovaiyaatama ututuuma kiada ¹² dida vaidi pinaama kuaru tida tunoo:

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa
 vaidiyya ruputu kioovoono
 yoketaa tuanaavai variivaara
 aikiooma gioonna kiaapuuyara dioo vainno
 aikiooma mminnaa yoketaiyauvaa varoo
 aikiooma tinni yoketaivaa varaikio
 yaagueeqaivo innaki vaivai.

Aikiooma gionna kiaapuuya
 inna nnutuuvaa ngiau aapu yapa kiada
 inna oyai ari vookaraivaara yoketaavee tida
 innara kua yoketaivaa kiaavaivee.

¹³ Iya itaa kua kuaruuvaa kiasa taika kiooduu na rikiaaduu mmuakiaa ngiau aapu varuuyaata mmatayaa varuuyaataama mmata mmemmaivaki varuuyaata nnooriki varuuyaataama kuaru tida tunoo:

Kieeta varira mmaataivau variraivaaraata
 Puara Sipisiipa Nnaakaraivaaraatama
 ta kua yoketaivaa tupatupaa kiaravee.
 Ivaitana nnutuuvaitana nnaasu
 ta tupatupaa ngiau aapu yapaaravee.
 Ivaitana oyai ari vookaraivaitanaata
 ivaitana yaagueeqaivaitanaatama
 tupatupaa vakiaivee.

¹⁴ Iya itaa kua kuaruuvaa kiasa taika kiooduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadoono iya sai tunoo: Kua kutaavee, tuduu rikiaada yokovaiya ivaitana yuku oyavaitanaki vida varada vaida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa ivaitana mmiravai.

6

Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manuuyauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Yanaa hovekama kioovau manu yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu tauraanaivaa utu rabanika kieeravai. Utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau voovoono ngiaarunnaa akuaivaa roosiima tunoo: Ngianee, ² tuduu rikiee na taaduu puara hoosa eekaraivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo suru yau suruuvaa utu kioo vauduu vaidiiya yaatareera vaidiiivaa tommeekaivaa vara inna kieetaivau apu kiooduu vairavai. Vauduu too ivo ari nnammutuaa vooya yaatara kioo vioo mmannammanna vooyaataama yaataraanara viravai.

³ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu inanoovaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau inanoovoono tunoo: Ngianee, ⁴ tuduu rikioo puara hoosa kookevo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmatayaa variraiya yoketaama variraivaa rugeera yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivo tinai rikiaada vaidiiya ausa nuufavaa pikiada ngiari ruputu ngiari ruputuudada putuara yaagueeqaivaa vareeravai. Varoo paipa avakarauvaa varoo utu kioo vairavai.

⁵ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na taaduu fayai roosuu ari vookarau tammaivoono tunoo: Ngianee, tuduu rikiee na taaduu puara hoosa upisiivo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivo mmuaararairavaa hiri kioo too rikieera kiikoovaa utu kioo vairavai. ⁶ Utu kioo vauduu na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramada tammaivakidiri aarareera suaivaara vaidi kua roosiima tioo tunoo: Yeennaivaa nnutuuvo vuiitaivo mmuaaneetu mmuaararaivaara mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Vo yeennavai nnutuuvo baariiivo taaravoomaneetu mmuaararaivaara kava mmuaa suaivai mmoori varaivaa irisai sikauyauvaa ivaara yapaatee. Mmoori aakiaivaki yatariivaa nnutuuvo oriipaiyauvaata vuainaiyauvaatama sa tuayanna ruatee. Kuaivo tuoo itaa kua tiravai.

⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono manu eera tammaivaa utu rabanika kiooduu tee na rikiaaduu fayai roosuu ari vookarau eera tammaivoono tunoo: Ngianee, ⁸ tuduu rikiee na taaduu puara hoosa poosa kuauvo nniravai. Nnudu too inna mmookaivau varuu vaidiiivaa nnutuuvo Putira Vaidivai variravai. Puara hoosa voovau varuu vaidiiivaa nnutuuvo Hairiiso inna nnaagiaivau nniravai. Fai yapooma mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variavai taarama taarama mmatanaa rukaakama kiada voovau voovau

variaaravai. Ivaitana mmuaa mmatanaavai ruputuaara yaagueeqaivaa vareeravai. Fai ivaitana ivaki variyai tikiyai vooya rapidada putikiyai vooya yeenna raida putikiyai vooya nniitareeda putikiyai fai mmararaiyaano vooya gutikiyai putuaaravai.

⁹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu eraivaa utu rabanika kioodoo tee na taaduu yeena tapi voovai kiisama ngiaunnannuma iima kioovaa mmemmaivaki gioonna kiaapu nnaaru ruputu kioodoo putuuya mmagiaiya variravai. Ii gioonna kiaapu iya Anutu-uqaa mmayaayaivaa kiasa kookieema kiada hama pikieerama kiada inna mmooriivaa mmannammanna yaagueeqama uuvaara vaidi vooya iya ruputuduu putiravai. ¹⁰ Iya mmagiaiyaano pinaama aayanna tida tunoo: Udaanga Anutuuoqo, yaagueeqaivo iisi nnaasu vaikiyai a yoketaa tuanaakua nnaasu variee kua kutaivaa kiannaikua दौरा sui fai mmatayaa varuuya ti ruputuuyaki kua pinaivaa yapa kiee ti kiauvo tusooavaara irisai maisaivaa iya mminarannee? ¹¹ tuduu rikioo Anutuuoqo buruqa poosaiyauvaa iya mmioo tunoo: Kiisama ngia ivau tirooma variatee. Ngii seena homo mmatayaa varida ngii roosiima mmoori vareeraiya vaidiiya ngii ruputuneema fai iya ruputikiyai na iya jaaruee teeno aikiooma vainai tee fai na irisai maisaivaa ngii ruputuuya mminaravaivee, tiravai.

¹² Tuduu rikiee na tee vakiaaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu karasai diaivaa utu rabanika kieeravai. Rabanika kioodoo too mmataa kuaru pinaa ari vookarauvo utuduu suaivo buruqa maisa upisi kuauvaa roosiima hanigioo heeneeruvai vauduu kuraagaivo mokosamauvo kiau roosiinno kookeevai vairavai. ¹³ Vauduu too aakiapuuiyauvo ngiau aapuuvakidiri tasukua rada mmataki tiida viravai. Nnaammuaya iira piguuyauvaa yuunna pinaivo utikiyai tasukua rada tiida virayaama aakiapuuiyauvo tasukua rada tiida viravai. ¹⁴ Vuduu yanaivaa hovekakaaneema ngiauvo hovekainno vioo kieeravai. Vioo kioodoo mmuakiaa taapiiyauvootama mmuakiaa nnooriivo ututuuma kioo varuu mmata mmuakiaayauvootama ngiari mmaataiyauvunu pikiada hayu vooyauvunu vairavai. ¹⁵ Itaama vauduu teeda mmatayaa varuu kieeta nnoonnaiyaata kiisa kiisa kieetaiyaatama rapira kieetaiyaata hoonahaana suvuayaatama vaidi kaayau yaagueeqauyaata mmuakiaa vaidi sikaunnaadiri yookaama kiada vitooyaatama mmamma dum-mukiara kati ngiari nuauyaatama iyaano oonauyauvakiaata oora sikau aakiayauvaki-aatama vida hatauma kiada variravai. ¹⁶ Hatauma kiada varida oora sau tatari taapiivaa aayanna reeda tunoo: Havataida tiida ti rummua apu kikio kieeta varira mmaataivau variivo sa ti taiveera ti rummua apu kiatee. Puara Sipisiipa Nnaakaraivo sa tiiyara ausa nnannataiveera ti rummua apu kiatee. ¹⁷ Ivaitana nnannateera suaivo aavaa nninoo. Dee vaidivoono aikiooma ivaitana avuuvaitanau dinarannee? Hameetainoo. Ivaara tiida ti rummua apu kiatee, tiravai.

7

Isarairaa kaayakaayau (144,000) Anutuuoqaa atavuaa vareeravai

¹ Iya itaa kua kiasa taika kioodoo na taaduu aangeraa taarama taaramadoono sui raari roopinnainnaata sui haatapeeraipinnainnaata tooya sai tooya sainai diravai. Iya dida vaunnidiri yuunnaiyauvo ngioo utuduu teeda iya iyauvaa suvuai utuduu hama mmataivau utuduu hama nnooriivoota yatariiyauvootama korokooravai. ² Iya itaama suvuaudduu na taaduu ari vo aangeraa voovono sui raari roopinnaidiri ngioo varioo Anutuuoqo tupatupaa variraivaa atavuaa utu varoo nniravai. Ngioo varioo aangeraa taarama taaramadaara pinaama aayanna reeravai. Ii aangeraa taarama taarama ido mmataivaata nnooriivaatama iikio fai hama yoketainara yaagueeqaivaa vaa Anutuuoqo iya mmiravai. ³ Aangeraiyo iyara aayanna roo tunoo: Ivau iikiatee. Sa nnaammaratuuma mmataivaatama nnooriivaata yatariiyauvaatama maisa aataruuvaa iikiatee. Yapooma ta ti Anutuuoqaa fafaaraivaa inna mmoori vareera gioonna kiaapuuya tinniiyauvunu inna atavuaa yapa kikiyai iikiatee, ⁴ tuduu rikiaada iya Anutuuoqaa atavuaa gioonna kiaapuuya tinniiyauvunu yapa kiada iya jaaruuvaa ni giaa ni mida tunoo: Kaayakaayau gioonna kiaapu Isarairaya (144,000) vo oyai vo oyaiyauvakidiri diitaiya atavuaa ta iyayaa yapa

kiaunnavavee, tiravai. ⁵ Isarairaa gionna kiaapuuya vo oyai vo oyaiyauvakidiri atauvaa yapa kioovo ataama vainoo.

Yutaanna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Roveenaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Gaataa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁶ Asereenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Nafatarainna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Manaseenna oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁷ Simioonaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Riviinna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Isasaaraa oyaivakidiri kaayau (12,000)

⁸ Seporonna oyaivakidiri kaayau (12,000)

Yoosiipaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

Piniomiinaa oyaivakidiri kaayau (12,000)

gionna kiaapuuyayaa yapeeravai.

Anutuuqo varira mmaata vunniivau kaayau gionna kiaapuuya diravai

⁹ Iya Anutuuqaa atauvaa iyayaa yapa taika kioodoo na taaduu gionna kiaapu kaayakaayau ari vookarauya hama yopeema vaidiia yaaruatauya dida vairavai. Iya vo mmata vo mmataiyauvakidiriaata vo oyai vo oyaiyauvakidiriaatama vo mmamma vo mmammaiya varuuyakidiriaata vo kua vo kua tuuyakidiriaatama nniravai. Iya nnida kieeta varira mmaataivaa vunniivaunnaata Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa vunniivaunnaatama dida vaida buruqa poosaiyauvaa rau kiooneema dida vaida muusa apuuyauvaa utu kiada vairavai. ¹⁰ Utu kiada vaida pinaama aayanna reeda tunoo: Ti Anutuuqo kieeta varira mmaataivau variraivoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ti vitada yoketaivau ti yapeeraivaitanavee, ¹¹ tuduu rikiaada mmuakiaa aangeraiya kieetaivaa mmaataivaatama vaidi yokovaiyaata fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaatama ututuuma duuya vida varada kieeta varira mmaataivaa oyaivaki vaida ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida ¹² tunoo: Kua kutaa. Ta ti Anutuuqaa kua yoketaivaa kiaunnaivootama inna oyai ari vookaraivoota tinni yoketaivootama tupatupaa vakiaivee. Ta innara yoketaavavee kiaunnaivootama inna nnutuuvo ngiau aapu vaivootama ari yaagueeqaivoota ivo gionna kiaapuuyara diraivootama tupatupaa vakiaivee. Kua kutaavee, tiravai.

¹³ Tuduu rikioo vaidi yokovaa voovoono ni yaparainno tunoo: Aa buruqa poosa rammuaa aaya deeyannee? Iya deepidiri ngiaayannee? ¹⁴ tuduu rikiee na iya sai kiaanoo: Ni vaidi-o, hama na tauyavee. Vaa a taannavavee, kiaaduu rikioo tunoo: Vaidiia aa gionna kiaapu aaya pinaama mmoori maisaivaa mmuduu rikiaada hama Anutuuqaa kuaivaa pikieeraida safuuma varuuyavee. Vaa iya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvaadiri varada ngiari buruqaiyauvaa fini kiaavo yoketaivai. ¹⁵ Ivaaraida iya Anutuuqaa mmaataivaa vunniivau dida vaida ikiannagisanna heenagieena inna nuunaira nnauvaki inna mmooriivaa varaanoo. Kieeta varira mmaataivau variivoono fai iya tasipama varioo iya tuqinnama haitatuunaravai. ¹⁶⁻¹⁷ Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono kieeta varira mmaataivaa tammaivau variivoono sipisiipara haitatuurayaama iya haitatuunaraivaara hama iya kava yeenna rainno nnoori rainaravai. Fai hama suaivoota ikiavootama iya taanaravai. Fai ivo nnoori rumuruumaivaki iya vitoo vinai ivakidiri nneeda tupatupaa variraivaa varaaravai. Fai Anutuuqo iya vunnunnu mmuakiaayauvai iya avuuyauvakidiri rugaanaravavee. Vaidi yokovaa voovoono itaa kua tiravai.

8

Manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa

utu rabanika kieeravai

¹ Puara Sipisiipa Nnaakaraivo manu nnaagiai karasaidiri taaravaitana vauvaa utu rabanika kioodoo paanna suai ngiau aapuuvaki hama kuaatauduu tengetoongainno viravai. ² Vuduu na taaduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama Anutuuqaa avuuvau dida vaido ivo nooma yaaku saivai karasaidiri taarama vaudaa mmuduu vareeravai.

³ Varooduu too aangeraa voovono kuu yavaa kiisaivaa sikau gooraivaadiri iima kioovaa varoo numa yeena tapiivo kiisama ngiaunnannuma vaunningiaa diravai. Ii kuu yavaa ivaki iya yatari rana suuda yoketaa vuuvaa hudeeravai. Aangeraiivo ivaa varoo ivau dioo vauduu Anutuuqo kaayau yatari ranaivaa inna mmuduu yeena tapi gooraadiri iima kioovo kieeta varira mmaata vunnivau vauvaki kati hudeeravai. Kati hudoo yatari ranaivaata Anutuuqaa gionna kiaapuuya innara yaaku vareeraivaatama innaniyauvaivee kiasa inna mmiravai. ⁴ Inna mmuduu too aangeraiivo kuu yavaivaa utu kioo vauduu ivakidiri yatari ranaivaa visuuvoota yaaku vareeraivootama Anutuuqaa avuuvau nuunama viravai. ⁵ Vuduu too aangeraiivo yatari rana hudoo kuu yavaivaa varoo yeena tapiivakidiri ikia vooyauvai habatia roo kuu yavaivaki yapooduu mmuugiaduu ikiaivaa mmataivau yaagueeqama fuarau kagaari kieeravai. Kagaari kioodoo rikioo ngiaarunnaivo akua tuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu saneetuvo utuduu mmataa kuaru pinaivo utiravai.

Aangeraiya noomaiyauvaa puu tiravai

⁶ Utu kioodoo aangeraa yaaku saivai karasaidiri taarama ngiari noomaiyauvaa puu kiaaraivaara teerairavai.

⁷ Teerauduu too tauraanaivo ari noomaivaa puu tuduu kaaburaara vati pinaivoota ikiaivootama kiauvaa tasipama mmataivau pinaama tiiravai. Tuoo mmata saivai saivai pikioo tammaivau vau yatariyauvaata mmataivaatama taa tamooqa kioodoo mmata sainai sainai vauyauvunu vau ikiau mmuakiaayauvaatama taa tamooqa kieeravai.

⁸ Aangeraa inanoovo ari noomaivaa puu tuduu taapi roosiima vau mminnaa pinaivaa ikia hauru teeraivaa roosuuvaa ivo kagaari kioodoo nnoori haruunga pinaivaki tuoo viravai. Vuduu nnoori saivai saivai pikioo tammaa ivo vuuvaki kiauvo vauduu ⁹ ivaki varuu mminnaa mmuakiaayauvai putuduu ivau nuau siipaiyauvootama maisainno havarateeravai.

¹⁰ Aangeraa tammaivo ari noomaivaa puu tuduu aakiapuaa pinaivo tooba roosiima toovono ngiauvakidiri tasukua roo tuoo nnoori saivai saivai pikioo tammaivaki-aata nnoori rumuruumaiyauvakiaatama viravai. ¹¹ Ii aakiapuaa ivaa nnutuovo Kapikaraiovee. Nnoori saivai saivai yoketauduu tammaivakidiri kapikaroovo nnuduu kaayau vaidiiva nneeda putiravai. Vaa nnooriiyauvaki kapikaroovo vuuvaara iya putiravai.

¹² Aangeraa eera taammaivo ari noomaivaa puu tuduu suaivaata kuraagaivaatama saivai saivai pikioo tammaivau ruduu hama teeravai. Aakiapuayauvaatama saivai saivai pikioo tammaiyauvunu ruduu hama teeravai. Suaivo teera suaivaki suaivo raari roo ngioo ikiannauduu tasuuma kioo hannauduu kava teeravai. Heenaivaki kuraagaivoota aakiapuayauvootama kannokannoonno varuduu mmeekia teeda kiisama ngioo heena tammauduu tasuuma kiada vioo patairaa rauduu kava teeravai.

¹³ Na taaduu ngiaamma tuauvo ngiau aapuuvau ngioo vuduu rikiaaduu ivo vaidi kua roosiima pinaama kua tioo tunoo: Ikiee, ikiee, mmatayaa variaya fai maisamaisama variaaravaivee. Nnaagiai aangeraa taaravoomadoono ngiari noomaiyauvaa puu tikiai rikiaada fai iya maisamaisama variaaravaivee, tiravai.

9

¹ Aangeraa eeraivo ari noomaivaa puu tuduu na taaduu aangeraa voovono aakiapuaivaa roosiima vaa ngiauvakidiri tuoo mmataivau vuuvoono soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa voovono varoo inna mmuduu utiravai. ² Utu varoo tuoo vioo soopaivaa avaiivaki rau kioo sipuuvaa hatuaa kioodoo visuuvo kaayauma ngioo viravai. Visuuvo mmooriivaa rupi hareeraivaa roosiima ngioo vuduu suaivoota ngiauvootama

upisiiravai. ³ Upisuuduu kapuaa kaisaiyauvo visu aakiaivakidiri tiida mmatayaa vida eevariiyauvo vaidi gutira roosuu yaagueeqaivaa vareeravai. ⁴ Varooduu kuaivo iyasi tuoo tunoo: Sa annaanna mmaguya yanneeri ikiauyauvaatama nneeda maisama iida sa gionna kiaapu Anutuugaa atauvo iya tinniyauvunu vaiya gutida maisama iikiatee. Homoraiya nnaasu gutida maisama iikiatee. ⁵ Sa putuateeraivaara iya gutuatee. Mmannammanna iya gutua rada vikiokio yaaku sai kuraagavai taikaivee. Fai iya gutikio eevariivo vaidiiya gutikio nniitareeraivaa roosiima iya nniitaraanaravai. ⁶ Ii yaaku sai kuraaga ivaki gionna kiaapuuya ngiari putuaara ataruuvaara buaidada teekio hama iya too vainaravai. Mmannammanna iya putuatainai hama yopeema iya putuaaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

⁷ Na taaduu kapuaa kaisaiyauvo kaayau puara hoosaiyauvo nuunaida rapuaara iiraiyauvaa roosiima iiravai. Iya kieetaiyauvunu sikau goora tommeekaiyauvaa vaidi kieetaiya apiraiyauvaa roosuuyauvo vauduu iya oori nnikiiyauvo vaidi oori nnikiiyauvaa roosiiravai. ⁸ Iya kieeta yausiiyauvo gionnaiya kieeta yausiiyauvaa roosiima hokobayauvai vauduu iya avaiyauvo pinaayauvai fai raiyoonavaa avaiyauvaa roosiiravai. ⁹ Na taaduu ngiari nniriiyauvunu kapaaqa roosuuyauvaadiri rummua apiravai. Kaayau kaaraiyauvaki puara hoosaiyauvaa haru kiada vitada rapuaara kuaavo hoosaiya yuku akuaivo viraivaa roosiima iya haaya akuaivo pinaa ari vookarairavai vairavai. ¹⁰ Iya eevariiyauvaa roosiima ngiari mmeeyaiyauvaki avaiyauvo vauyauvaadiri vaidiiya heera yaagueeqaivaa vareeravai. Ii yaagueeqa ivo fai yaaku sai kuraagavai vainno taikaanaravai. ¹¹ Aangeraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaara duuvo inna iyara dira kieetaivovee. Inna nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Apatoono, tuduu Ereengaa kuaivakidiri tunoo: Aporuono, tiravai. Ii nnutu ivaitana oyaivo ataama vainoo. Gionna kiaapuuya ruputu taikeeraivovee.

¹² Maisa mmoori tauraanaivo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Homo mmoori maisa taaravaitana vainoo.

¹³ Aangeraa karasai diaivo ari noomaivaa puu tuduu na rikiaaduu kuaivo sikau gooraivaadiri iima kioo yeena tapiivo Anutuugaa vunniivau duuvaa tooyataayavakidiri tioo ¹⁴ aangeraivo noomaivaa puu tuuvaa tunoo: Nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki variaa aangeraa taarama taarama yeena rau kiaidaa rukuasaa kikiyai kuatee, tiravai. ¹⁵ Aangeraa taarama taarama gionna kiaapu vooya rupertuaaraivaara faannaida teerama kiada variravai. Iya aa suai aavaaraatama aa kuraaga aavaaraata aa nuanu aavaaraatama iya faannaida varida gionna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupertuaaraivaara vaa teerama kieeravai. Kuaivo inna kiasa mmuuvagiataama aangeraivo noomaivaa puu tuuvoono iya rukuasaa kioodoo viravai. ¹⁶ Rapira vaidiiya hoosa mmookaiyauvunu varuuya jaarira nnutuuyauvaa na rikiaaduu tunoo: Kaayakaayau ari vookarai vaidiiya (200,000,000) variaano, ¹⁷ tuduu ni avu tinniivo hanigooduu na tee vakiaaduu vaidiiya ngiari hoosaiyauvaa mmookaiyauvunu varuuyauvo ataama vairavai. Ngiari nniriiyauvunu rapira kapaaqaiyauvaa iya uyu kiooyauvo ari vookaraama vairavai. Vooyauvai kookee ikia hauru roosuuyauvo vauduu vooyauvai haboonna kuayauvo sikau sapaiyaa roosuuyauvo vauduu vooyauvai sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuuvaa roosiima vairavai. Iya hoosaiyauvaa kieetaiyauvo fai raiyoonavaa kieetayauvai roosuuduu ngiari avaiyauvakidiri ikiaivoota visuuvootama sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama tiiravai. ¹⁸ Tuoo tuoo maisa mminnaa taaravooma ikiaivoota visuuvoota sikau puapusuqaivo too nnannannanna tuoo varuuvootama gionna kiaapu mmatayaa sainai sainai varuuya pikiada tammaivaki varuuya rupertuduu putiravai. ¹⁹ Ii hoosa iyauvaa avaiyauvakidiri-aata mmeeyaiyauvakidiri-aata yaagueeqaivo vauvaadiri vaidiiya rupertuduu putiravai. Iya mmeeyaiyauvo yapaiyauvaa roosuuduu iyauvaki kieeta vauyauvaadiri gionna kiaapuuya gutuduu iya nniitareeravai.

²⁰ Gutuduu rikiada gionna kiaapu homoraa ii mmoori maisa taaravooma iyauvo hama iya rupertuduu putuuya ngiari yaakukidiri uu mminnaiyauvaa hama pikieeraida homo

ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa iyauvaa mmiravai. Iya sikau mmannaammannaidaa nnutuudo goora sirivuaa baraasa idaadiriaatama sikau tuanaivaadiriaata yatariivaadiri-aatama unnakua anutuuyauvaa iyauvaadiri iiravai. Ii unnakua anutuu iyauvo hama avu teeda yaata rikiada nuairayauvaivee. Iya iyauvaata mmagia maisaiyauvaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida nnaasu variravai. ²¹ Mmida varida vaidiiya ruputuduu putuduu saaka sifaivaa iida sabi heeda varida mminnaiyauvaa mmuara varada varida hama ausa hanigiada hama ii aataru iyauvaa mmooka hanigia mmiravai.

10

Aangeraa voovoono kiisa yanaa hovekama kioovaa utu kioo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kioodoo kava na taaduu ari vo aangeraa yaagueeqa voovoono ngiau aapuuvakidiri tiiravai. Tuuduu namaivo inna mmammaivau rummua apu kioodoo furainaivo inna kieetaivaa ututuuma kioodoo inna viri nnikiivo suai roosiima tooduu inna yukuuvaitana nnau tuunna roosiima vauduu ivaitanaudiri ikiaivo teeravai. ² Tooduu kiisa yanaa hovekama kioovaa rabara kioo utuuvo inna yaakuuvau vairavai. Vauduu too ivo ari yuku yaadudaivaa nnoori sorovuaraa verenoovau raa tu kioo vainno geedaivaa mmataivau raa tu kioo vairavai. ³ Raa tu kioo vainno ivo pinaama aayanna tioo fai raiyoonavaa akuavava roosiima tiravai. Tuduu rikioo ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama pinaa akuavai sai tiravai. ⁴ Akua sai tuduu rikiee na fafaara raanara iina rikiaaduu kuaivo ngiau aapuuvakidiri tioo tunoo: Ngiaarunnaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taaravaitana akua kiaiyauvaa sa raanee. Pikino aiki hatauma vakiaivee, tiravai.

⁵ Tuduu rikioo na taa aangeraivoono nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vauvoono ari yaaku yaadudaivaa ngiau reera utuoo ⁶ Anutuuqaa nnutu-uvaa tasipama kua kutaivaa tiravai. Anutuuqo tupatupaa variraivoono ngiauvaata mmataivaatama nnooriivaata mmuakiaa mminnaiyauvo iyauvaki vaira variraiyau-vaatama iima kioovaa nnutuuvaa tasipama kua kutaivaa tioo tunoo: Suaivo vaa paan-nainoo. Sa mmannammanna faannakiatee. ⁷ Fai aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tinee tii saivaata Anutuuqo ariisi haumaki vai kuaivaa vaa ari mmoori vareera vaidi forofetaiya kiaa mmuuvo fai kaanainaravaivee, tiravai.

⁸ Tuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri niita kua tuuvo kava niita kua tioo tunoo: Aangeraivo nnoori verenoovaunnaata mmataivaunnaatama raa tu kioo vaivaa yaakuu-vakidiri yanaa rabara utu kioo vaivaa oro varaanee, ⁹ tuduu rikiee na oro aangeraivaa vainima diee vaina inna yaparaina kiaanoo: Kiisa yanaivaa ni mianee, kiaaduu rikioo ivo sai ni tunoo: Varee nnaanee. Nnee rikino i ausaivaki fai pinaama kapikaraanara-vaivee. Nnee rikino i avaiivaki fai ngengengoonga suuya roosiima yoketainaravaivee, ¹⁰ tuduu rikiee kiisa yanaivaa inna yaakuuvakidiri varee nnee rikiaaduu ni avaiivaki ngengengoonga suuyaivaa roosiima yoketairavai. Yoketauduu tee na romenama kiaaduu ni ausaivaki pinaama kapikareeravai.

¹¹ Na nnaa taika kiaaduu ivo ni tunoo: Yapooma gioonna kiaapuuyasi vainaraivaara Anutuuqo i kiaa i mmuu kuaivaa kava kiaa kookieekianee. A kaayau gioonna kiaapu vo mmamma vo mmammaiya varuuyaraata vo mmata vo mmataivau varuuyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata kieeta vaidiiyaraatama Anutuuqo i kiaa i mmuu kuaivaa kianee. Ivo itaa kua tiravaivee.

11

Anutuuqaa mmayaaya kiaa mmira vaidiivaitana

fai putuaaravai

¹ Ivo itaa kua kiaa kioo nnau mmataira yauvaa roosuu kuasaivaa ni mioo tunoo: Diitee oro Anutuuqaa nnau nuunairaivaata yeena tapiivaatama mmataakianee. Ivaki variaa gioonna kiaapu ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa Anutuuqaa mmida variaya yaaruane.

² Nuunaira nnauvaa vainima vai mmatuuyauvau sa mmataakianee. Inna ngiari voopinnaiya mmatuuyavai vaa na iya mmiauvaara sa ivaa mmataakianee. Fai iya yoosinna yoketaa tuanaa aakiaivaki yuku reekiokio fai kuraagaiyauvo taara vaidi yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taaravaitana taikaanaravai. ³ Fai na ii sui ivaki niyara safuuma kua kiaa kookiee kuaa vaidiivaitana yaagueeqaivaa mminai ivaitana kaayau (1260) suaiyauvaki Anutuuqo iya kiaa mmii kuaiyauvaa kuaa kookieekiaaravai. Ii vaidi ivaitana gionna kiaapu mmatayaiya mminnamminnaa maisaiyauvaa varaiyauvaara ausa mmuaarareeda buruqa maisa upisiivaitana rau varada kuaaravaivee, tiravai.

⁴ Ii vaidi ivaitana taara yatari oriipaivaitana roosiikiaavaitana mmatayaiyara dira Udaangaivaa avuuvau taara tooba hokobaivaitana roosiikiaavaitanavee. ⁵ Fai vaidi voovono ivaitana ruputinaree kuaa iino too fai ivaitana avaivakidiri ikiaivo tioo vioo ivaitana nnammutuaiya taa taputu kiaanaravai. Itaama vai aataru ivaidiri vaidi voovono ivaitana ruputinaree kuaa iinno fai putinaravai. ⁶ Fai yaagueeqaivo ivaitana tasipanai vatiivaa ooqoo tikio ivaitana Anutuuqaa kuaivaa kuaa mmira suaivaki hama vatiivo rinaravai. Vo yaagueeqavai ivaitana tasipanai nnooriiyauvaa tikio hanigioo kiau vai vinaravai. Vo yaagueeqa voovai ivaitana tasipano vo sui ivaitana kiatainai tikio maisa nniitareera ari vookara ari vookaraiyauvo mmatayaa tiinaravai.

⁷ Taaravaitana Anutuuqaa kuaivaa kuaa mmi taika kikio fayai mmaraivo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri ngioo ivaitana rapuoonnonno yaatara kioo ruputu kinai putuaaravai. ⁸ Putikiai ivaitana nnabaivaitana ngiari Udaangaivaa yatari sagaivau haara kiada yoosinna pinaivaa vuutaivaki yapa kiki ai vakiaaravai. Ii yoosinna ivaa hatauma mmataama kioo nnutuuvaitana vuaivo Sutuuma vaikio vuaivo Iyiipa vaivai. ⁹ Ivaki gionna kiaapu vo mmamma vo mmammai ya variyaiyavidiriatama vo oyai vo oyaivakidiriataama vo kua vo kua kuaivakidiriataama vo mmata vo mmataivakidiriataama nnida ivaitana nnabaivaitana taaravai. Iya taaravooma suaivo taika kioo vo suaivai sai suaivaata hakuaaraivaara ooqoo kiaaravai. ¹⁰ Gionna kiaapu mmatayaiya taaravaitana putuaivaara suviyauvi kua kiada sirigakiaaravai. Vaa tauraa ii forofetaa ivaitana iya kuaavovo mmamma nniitareeraivo iyasi nniivaara nnaagiai ivaitana putuaivaara iya sirigaida varida mminnaiyauvaa kati ngiari mmu ngiari mmuukiaaravai. ¹¹ Yuvuaano ivaitana itaama iikiaaraivaa tooduu ari yaata tinniivo hanigiooduu tunoo: Vaa vai aataruvaivee, kuaa kioo ataama teeravai. Taaravooma suaivo taika kioo voovai tammaivaki kava varira yaikiaivo Anutuuqaasidiri tioo ii vaidi ivaitanaaki kuaikiai kava diitaani gionna kiaapuuya ivaitana taiya kaayauma aatuukiaavai. ¹² Aatuuda variaani forofetaivaitana rikiaavo ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tioo ivaitana tinoo: Aapi ngiatee, tikiai ngiari nnammutuaiya ivaitana teeda vakiaani namaivaki ngiau aapu kuaavai. ¹³ Ivaitana kuaa saivaata mmataa kuaruuvo pinaama utuoo nnau vooyauvai havarata kioo gionna kiaapu kaayakaayau (7000) ruputu kiaivai. Ruputu kiaikiai gionna kiaapu homoraiya ivaa teeda pinaama aatuuda Anutuuqo ngiau aapu variivo ari vookaraama variivaara kua yoketaivaa kuaavaivee.

¹⁴ Mmooi maisa inanoovo vaa taikaivaivee. Rikiaatee. Mmooi maisa nnaagiai vo fai kiisa sui nninaravai.

Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa

puu tiravai

¹⁵ Aangeraa nnaagiai tuanaivoono ari noomaivaa puu tuduu ngiau aapuuvaki pinaama kua tiraiyauvoono tunoo: Ti Udaanga Anutuuqoota ari mmataama kioo vaidi Misiavootama aanna makee mmatayaiyara dira yaagueeqaivaa varada iyara dida vaidi fai tupatupaa iyara diaaravaivee, ¹⁶ tuduu rikiaada yokovaa vaidiiva vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taarama ngiari mmaataiyauvunu varuuya vida varada Anutuuqaa yuku oyaivaki vaidi innara kua yoketaivaa tida ¹⁷ tunoo:

Udaanga Anutuuqo
mmuakiaa mminnaiyauvaa

a yaataree diraikua
 a tauraa variannaikua makee variannanoo.
 A ai yaagueeqa pinaivaadiri
 gioonna kiaapuuyara diannaivaara
 ta aiyara yoketaavee kiaunnanoo.

¹⁸ A itaama diannaivaara
 gioonna kiaapu hama i kuaivaa rikiaiya
 aiyara nnannataavai.
 A gioonna kiaapuuyara i nnannataanara suaivo
 vaa vainima nninoo.
 Fai a gioonna kiaapu putiraiya
 yaparainara suaivo vaa vainima nninoo.
 Fai ai mmoori vareera vaidi forofetaiyaatama
 gioonna kiaapu aiyara kutaavaivee kiayaatama
 aiyara yoketaa kaaa gioonna kiaapu
 mmuakiaa nnoonna kiisaiyaatama
 a irisai yoketaivaa iya mminara suaivo
 vaa vainima nninoo.
 Gioonna kiaapu vooyaano
 vooya ruputuduu putuuya
 a iya ruputinai putuaara suaivo
 vaa vainima nninoo.

Yokovaiyaano itaa kua tiravai. ¹⁹ Tuduu Anutuuqaa nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvaa sipuuvaa ivo hatuaa kioodoo ivaki nnaamuru yoketaivo kooyaa vauduu teeravai. Ii nnaamuru ivaki nnaaru Anutuuqo Isarairaiyaata kua yeena rau kioo kuaivo vairavai. Ivo sipuuvaa hatuoo saivaata saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo utuduu kaaburaara vati pinaivo pinaama riravai.

12

Yapai pinaivo gioonnaivaara nnannateeravai

¹ Itaama taika kioodoo ngiau aapuuvau ari vookarau atavou vairavai. Gioonna voovai suaivo inna mmammaivau rummua apu kioodoo varuduu kuraagaivo inna yuku mmemmaivaki vauduu aakiapuaa yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana kieeta vaidiivo tommeeka apiraivaa roosiima inna kieetaivau vairavai. ² Vauduu too ivo nnaakara sunnainno mmataanara uduu inna nniitarooduu kaayauma vuu vuu kai kai tiravai.

³ Kava ngiau aapu ari vookarau atavou vairavai. Pinaa ari vookarau mahipa pinaa kookevo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama inna kieetaiyauvunu vairavai. ⁴ Vauduu ari mmeeyaivaadiri ngiau aapuuvaidiri aakiapuaa sainai sainai vauyauvaa pikioo tammaiyauvaa rupi nuunama kioo vara mmatayaa kagaari kioodoo tiiravai. Tuuduu gioonnaivo nnaakaraivaa mmataanara uduu yapaivo oro inna vunningiaa dioo vainno nnaakaraivaa mmata kino too gutu nnaanaraivaara ivau diravai. ⁵ Dioo vauduu gioonnaivo mmaapuvai mmata kieeravai. Inna mmaapuovo fai yapooma yokeenno mmuakiaa mmatayaa variayara yaagueeqa yau ainaivaa kuru kioo iyara dinaravai. Gioonnaivo ari mmaapuuvaa mmatoo saivaata aangeraiya inna ravisi vitada Anutuuqo ari kieeta varira mmaataivau variivaasi yapaara viravai. ⁶ Vuduu too gioonnaivo mmanna gaanga yoosinnaivakira seenoo viravai. Anutuuqo innani ii yoosinna ivaa teerama kioo ivaki kaayau suai (1260) inna tuqinnaanara yoosinnaivakira viravai.

⁷ Vuduu too ngiau aapuuvaki pinaa rapiraivo diiteeravai. Aangeraiya kieetaivaa nnu-tuuvo Maikooro ari aangeraiyaatama mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama rapidada ⁸ mahipa pinaivaata ari aangeraiyaatama yaatara kiada ooqoo tuduu hama ngiau aapu iya variraivootairavai. ⁹ Hama iya variraivootauduu mmatayaa kagaari kioodoo tiiravai.

Ii mahipa pinaa ivo nnaaru varuuvaa nnutuuvo Sataango ivo mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya unnakua tiraivovee. Innaatama ari aangeraa mmuakiaayaatama kagaari kioodoo mmatayaa tiiravai.

¹⁰ Tuuduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kua pinaivo tuoo tunoo: Ivo ikiannagisanna heenageena Anutuuqaa avuuvau dioo vainno ti seena vaa ausa hanigieeraiyaki kua pinaivaa yapoovaa vaa aangeraiya inna ngiau aapuuvakidiri mmatayaa kagaari kieeravai. Iya inna kagaari kioovaara aanna makee Anutuuqo ti vitoo yoketaivau ti yapeera aataruuvootama ari yaagueeqaivoota ivo kieeta tuanaavai variravootama kooyaa vainoo. Ivo ari mmataama kioo vaidi Misiavo gioonna kiaapuuyara dinara yaagueeqaivaa aanna makee kooyaa ti vitainoo. ¹¹ Ti seena vaa ausa hanigieeraiya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kiauvo iyara tusoovaara kutaavaivee kiaa kiada inna kua kutaivaa kiaa kookieema kiaivaara Sataangaa yaataraavai. Iya hama ngiari variraivaara yaata utida putiraivaara aatuukiaavai. ¹² Ngia ngiau aapuuvaki variaa mmuakiaaya iya Sataangaa yaataraivaara sirigakiatee. Boo, ngia mmatayaa variyaiya vaa ivo ngiisi tioo ngii tasipama variivaara fai ngia maisama variaaravai. Vaa ivo ari variraivaa taikio paannaikio pinaama nnannataikio ngiisi kuaivaivee. Kuaivo itaa kua tiravai.

¹³ Mahipa pinaivo vaa iya mmatayaa inna kagaari kioovaara arinaima rikioo mmaapuuvaa mmatoo gioonnaivaa vata roo viravai. ¹⁴ Vata roo vududuu Anutuuqo tuu pinaivaa haayaivaitana gioonnaivaa mmuduu too ivaitanaano inna vitoo mmanna gaanga yoosinna ari varinaraivakira viravai. Vioo vioo ivaki taaravooma nuanuuvo taika kioo vo nuanuvai sai suaivaatama varino Anutuuqo inna tuqinnanono mahipa pinaivo hama yopeema inna ruputinara yoosinnaivakira viravai. ¹⁵ Vuduu mahipa pinaivo ari avaivakidiri nnooriivaa mmuru utino gioonnaivaa vioo varoo kuaiveera nnoori pinaivaa roosiima mmuru utiravai. ¹⁶ Mmuru utuduu gioonnaivaara mmataivo boo tioo saivai sainai vuduu saivai sainai vuduu soopa pinaavai vauduu nnooriivo yapaivaa avaivakidiri tuuvo idaa viravai. ¹⁷ Vuduu mahipa pinaivo gioonnaivaara pinaama inna nnannatooduu inna pikioo inna uru nnaakaraiyaata rapinara viravai. Iya Anutuuqo kuaivaa tiivaa rikiada iida Yisuunna mmayaayaivaa kiaa kookieeraiyasi rapinara viravai. ¹⁸ Vioo vioo oro sorovuaravaa siriivau diravai.

13

Fayai mmaraivaaitana mmatayaiyara diravai

¹ Na taaduu fayai mmaraivo nnoori sorovuaravakidiri ngioo varuduu innayaadiri yaaku saivai karasaidiri taarama vau kieetaiyauvo vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. Vauduu vaidi kieetaiya apira tommeekaiyauvo yaakuuvaitana inna aaruuyauvunu vauduu maisa nnutuuyauvaa fafaara rooyauvo inna kieetaiyauvunu vairavai. Ii nnutu iyauvaa Anutuuqaa maisa kua tuuyauvo vairavai. ² Na taaduu inna mmammaivo fai mmaraava pusiinna pinaivaa mmammaivaa roosuuduu inna yuku yaakuudo fai mmaraava pinaa ari vookaravaa yuku yaakuudaa roosuuduu inna avaiivo fai raiyoonavaa avaiivaa roosiiravai. Roosuuuduu mahipa pinaivo ari yaagueeqaivaa inna mmioo ari kieeta varira mmaataivaa inna mmioo kaayau gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa inna mmiravai. ³ Na taaduu inna kieeta voovai vaa vaidiyya heeda tunoo: Vaa ta ruputu kiaunnano, tuuvo uudaivo vainno maafairavai. Maafauvaara mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya nnikiaraida inna nnaagiai viravai. ⁴ Vaa mahipa pinaivo fayai mmaraivaa ari gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaa mmuuvaa gioonna kiaapuuyara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mahipa pinaivaata fayai mmaraivaatama mmida tunoo: Dee vaidivoono fayai mmaraivaa roosiima variinnee? Ai hameetavee. Mo gioono aikiooma innaata rapinarannee? Hama yopeemavee, tiravai.

⁵ Tuduu Anutuuqo ee-oo tuduu fayai mmaraivo ariiyara mannaka tioo kaayau maisa kua tioo taara vaidivaitana yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taara kuraagavaitana gioonna kiaapuuyara diravai. ⁶ Dioo vainno Anutuuqaa kua maisaivaa tioo inna nnutuuvaaatama iva varira yoosinnaivaaraata mmuakiaa ngiau aapu varuuyaraatama

kua maisivaa tiravai. ⁷ Kua maisivaa tioo tioo Anutuuqaa gionna kiaapuuyaata rapuoonnonno iya yaataraanara yaagueeqaivaa vareeravai. Vo oyai vo oyaiyaraata vo mmamma vo mmammaiyaraatama vo kua vo kua tuuyaraata vo mmata vo mmata varuuyaraatama dira yaagueeqaivaatama vareeravai. ⁸ Fai mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variyaiya hama ngiari nnutuuyauvo Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa yanaivau vakiaiya fai iya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fayai mmaraaravaa miaaravai. Ii Puara Sipisiipa Nnaakara iva vaiddiia ruputu kioodoo putuuvo tauraa hama ngiau mmataivaa uu suaivaki gionna kiaapuuya fai tupatupaa variraivaa varaaraivaara iya nnutuuyauvaa inna yanaivau fafaara reeravai.

⁹ Gionna kiaapu voovoono arinaima rikiaivoono aa kua aavaa arinaima rikiaivee. ¹⁰ Fai vooya Anutuuqaa gionna kiaapu voovai oovi nnauvaki yapaaree kiaa inna tikio rikioo inna aikiooma fai ivo kuanaravai. Fai vooya Anutuuqaa gionna kiaapu voovai paipa avaikaraivaadiri ruputino putuaiveera kiaa kua yeena rau kioo ruputino inna aikiooma fai ivo putinaravai. Ngia Anutuuqaa gionna kiaapuuya ivaara arinaima rikiada Yisuunnara mmannammanna kutaavaivee tida mmuaararavai ngiisi vainainnaata rikiadaata yaagueeqama variatee.

¹¹ Na taaduu vo fayai mmaraara voovoono mmataivakidiri ngioo varuduu inna aaruuvaitana puara sipisiipa nnaakaraivaa aaru roosiiravaitana vauduu inna kuaivo mahipa pinaivaa kuaivaa roosiiravai. ¹² Roosuduu ivo tauraanaa fayai mmaraaravaa avuuvau dioo vainno innakinnaa yaagueeqa mmuakiaavai varoo iiravai. Inno yaagueeqama tuduu rikiada mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa varuuya tauraanaa fayai mmaraaravaa vaa ruputu kioodoo uuda vainno maafama kioovaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiravai. ¹³ Ii fayai mmaraara ivo ari vookara ari vookarau mmooriivaa iiravai. Mmuakiaa gionna kiaapuuya avuuyauvunu ivo tuduu ngiau aapuuvakidiri ikiaivo mmatayaa tiiravai. ¹⁴ Tauraanaa fayai mmaraaravaa yaagueeqaivaadiri ivo ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa uvaara mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaa variyaiya unnakua kiaa kioodoo iya iva uu mmooriivaa teeda tunoo: Kutaavaivee, tiravai. Ivo mmuakiaa gionna kiaapu mmatayaiya tuduu iya tauraanaa fayai mmaraaravaa mmannammannaivaa iiravai. Vaa vaiddiia paipa avaikarauvaadiri inna ruputu kioodoo putuoo vainno kava diitoovaa mmannammannaivaa ivo tuduu iya iiravai. ¹⁵ Uduu Anutuuqo ee-oo tuduu ivo ari yaikiaivaa ii mmannammanna iya iima kioo ivaaki fuu tuduu vuduu ivo vaiddi roosiima kua tiravai. Fai gionna kiaapuuya hama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmirama kikio iya ruputinai putuaara yaagueeqaivaa vareeravai. ¹⁶ Varooduu ivo yaagueeqama tuduu mmuakiaa gionna kiaapu nnoonniyaata kiisaiyaatama hoonaa suvuuyaata mmanna haipuuyaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteeraiyaata mmamma dummukiaara kati ngiari nuairaiyaatama tauraanaa fayai mmaraaravaa atauvaa ngiariiyaa yapeeravai. Ivo tuduu vooya ngiari yaaku yaadudaiyauvunu yapooduu vooya ngiari tinniiyauvunu yapeeravai.

¹⁷ Hama gionna kiaapu voovoono ii atau iva varoovoono hama yopeema yookaira aataruuvaa iiravai. Ii atau ivo tauraanaa fayai mmaraaravaa nnutuvai vairavainnee vara inna jaarira fafaaravai inna nnutuuvaa roosiiravai vairavai.

¹⁸ Ii kua ivaara tuqinnama yaata utuatee. Gionna kiaapu voovoono tinni yoketaivo innaki vaino fai fayai mmaraaravaa jaarira kua oyaivaa arinaima rikiaanaravai. Ii jaarira kua ivo inna vaiddiivaara tii kuaivo 666 vainoo.

14

Yisuuva ari kiauvaadiri yookaama kiooyaano

kuaru tiravai

¹ Na taaduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo taapiivaa nnutuuvo Sioona ivau diravai. Dioo vauduu gionna kiaapu kaayakaayau (144,000) inna tasipama dida vauduu inna nnutuuvoota inna Koonna nnutuuvootama iya tinniiyauvunu fafaara roovo vairavai.

² Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri kuaivo nnoori hiina pinaivaa akua roosiima tioo

ngiaarunno pinaama akua tuuvaa roosiima tiravai. Na rikiaaduu ii akua ivo vaidiia kitaiyauvaa ruuyauvaa akua roosiima tiravai. ³ Tuduu gioonna kiaapu kaayakaayau (144,000) iya fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadaatama vaidi yokovaiyaata Anutuuqaa kieeta varira mmaataivaatama vunniivau diravai. Dida vaidi kuaru karaa-saivaa tiravai. Hama kuminaiya ii kuaru ivaa rikiada tiravai. Anutuuqo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo vitooyaano nnaasu ii kuaru ivaa rikiada tiravai. ⁴ Iyaano hama gioonnaiya tasipeeraiida yoketaama varida hama nnaata vareeravai. Ii vaidi iyaano Puara Sipisiipa Nnaakaraivo nuuvau iyaatama inna nnaagiai viravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuyakidiri Anutuuqo Yisuunna kiauvaadiri iya yookaama kioo viteeravai. Anutuuqoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama variaani iya inna ivaitanaani tauraa tuaniyavee. ⁵ Gioonna kiaapuuya rikiooduu hama iyakidiri unnakua tira voovai vairavai. Hama iyaki tomedaataiyavee.

Aangeraa taaravoomadoono kuaivaa kiaa mmiravai

⁶ Na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapu vuuta idaa ngioo varioo mmayaaya yoke-taa tupatupaa vau kuaivaa varoo mmatayaa variaya kiaa mminara nuainno variravai. Vo mmata vo mmata variayaata vo oyai vo oyaiyaatama vo kua vo kua kaiyaata vo mmamma vo mmammaiyaatama kiaa mminara nuainno varioo ⁷ pinaama aayanna roo tunoo: Anutuuqo gioonna kiaapuuya yaparainara suaivo aavaa nninoo. Ivaaraiida inna avaiava rikiada varida ivo yaagueeqavai variivaara kua yoketaivaa kiatee. Ivo ngiauvaata mmataivaatama iima kioo sorovuarivaata nnoori rumuruumaiyauvaatama iima kieeravai. Ivaaraiida ngiingii ausa mmuduuyaiyauvaa inna mmiatee.

⁸ Aangeraa tauraanaivo itaa kua kiaa roo vuduu inna inanoo aangeraivo inna nnaagiai vioo varioo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona vaa maisainno tavarata taika kieeravai. Ivakinnaaya mmuakiaa mmataivaki variaya yaagueeqa nnoori vuainavaa nnaateera tuneema sabi heera aataruuvaa iikiateera yaagueeqama tiravaivee.

⁹ Inna inanoo aangeraivo itaa kua kiaa roo vuduu nnaagiai tuanaa aangeraivo tauravaitana nnaagiai vioo varioo pinaama aayanna roo tunoo: Gioonna kiaapu voovoono fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ari ausa mmuduuyaiyavaa mmioo inna atavua ari tinniivaunnee ari yaakuuvau yapano ¹⁰ fai Anutuuqo pinaama innara nnannataanaravai. Anutuuqo ari nnannataivaa vuaina suuyaiyavaa roosiivaa ari tooriivaki tusaa uyu kioo mmino too nnaanaravai. Hama Anutuuqo vuaina suuyaiyavaata nnooriivaatama tusaa uyu kioo mminaravai. Safuuma vuainavaa nnaasu tusaa uyu kioo mminaravai. Ari tooriivakidiri mminnamminnaa maisa irisavaa itaama safuuma inna mminaravai. Mmuakiaa gioonna kiaapuuya fayai mmaraivaara yoketaakiaiya fai sikau puapusuqaiivo too nnannannanna tuoo variivo mmannammanna iya too varinai aangeraa yoketaa tuaniya avuuyauvunuaatama Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa avuuvuunnaata kararuaravai. ¹¹ Ikiavo iya too variivaa visuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinaravai. Iya fayai mmaraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida inna nnutuuvaa atavua variaya fai ikiavo ikiannagisanna heenagieena iya too nnaasu varinai iya kararida nnaasu variaaravai. Nnaagiai tuanaa aangeraivo itaa kua kiaa roo viravai.

¹² Ii kua ivara Anutuuqaa gioonna kiaapuuya vaa inna mmaanna tuu kuaivaa rikiada iida Yisuunnara kutaavaivee kiaa kiada hama pikiaiya ivara rikiadaata yaagueeqama variaarivo inna yoketaavai.

¹³ Na rikiaaduu ngiauvakidiri kua voovai tuoo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Gioonna kiaapuuya Udaanga Yisuu Kirisiinnara yaagueeqakiaiya aa suai aavakidiri varia rada nnida varida putuaiyara Anutuuqo iyara yoketainaravaivee, tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono tunoo: Fai iya yoketaa tuanaaya variaaravai. Fai iya kaayau mmoori varaivaa pikiada eeyaara kati variaaravai. Fai ngiari mmoori varaivaa kaanaivo iyasi vainarivaara iya eeyaara kati variaaravaivee, tiravai.

Mmataivau yeennaivoota vuaina iiravootama apuuduu vareeravai

¹⁴ Mmannasa Yoketaivoono itaa kua tuduu na taaduu nama poosaivo vauduu vaidi-ivaa mmaapuuva roosuu voovoono ivaki varuduu kieeta vaidiivaa tommeeka sikau gooraivaadiri iima kioovo inna kieetaivau vauduu avaikarau paipa hovekauvaa ari yaakuuvaki utu kioo vairavai. ¹⁵ Utu kioo vauduu ari vo aangeraa voovoono nuunaira nnau pinaivakidiri tioo vaidiivo namaivaki varuuvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmatayaa vai yeennaiyauvo vaa nneeravaata vainoo. Iyauvaa rutakeera suaivo vaa nniivaara ai paipa hovekaivaa varee iyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁶ tuduu rikioo vaidiivo namaivaki varuuvo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri yeennaiyauvaa rutaka kioo vareeravai.

¹⁷ Varooduu nuunaira nnau pinaivo ngiau aapu vauvakidiri kava vo aangeraa voovoono tioo avaikarau paipa hovekau voovaata varoo tiiravai.

¹⁸ Tuuduu kava vo aangeraa voovoono ikiaivaara haitatuuvoono yeena tapiivaudiri tioo aangeraiivo avaikarau paipa hovekauvaa utu kioo vauvaara pinaama aayanna roo tunoo: Mmataivau vai vuaina iiraiyauvo vaa aikiooma nneeravaata vainoo. Ai paipa avaikaravaa varee vuaina mmooriivakidiri iiraiyauvaa rutaka kiee varaanee, ¹⁹ tuduu rikioo aangeraiivo mmataivaudiri ari paipa hovekauvaadiri utuoo vuaina iiraiyauvaa rutakeeravai. Rutaka kioo varoo vuaina suuyaivaa kagigaira nnaamuruuvaki kagaari kieeravai. Ii kagigaira nnaamuru ivo inna Anutuuqaa ausaivo pinaama nnanna-teeraivovee. ²⁰ Ii nnaamuru ivo yoosinna mmaanai vauduu ivakidiri vuaina suuyaivaa raa kagigauduu tuuneema kiauvo tiiravai. Tioo vioo nnoori pinaivo kaayauma hainno ngiauvau tuoo virayaama vioo vioo hokobavai ngieera (300 mitaa) viravai.

15

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

utu kiada dida vairavai

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kava ari vookarau ataa pinaivo ngiau aapuu-vau vauduu na tee nnikiarairavai. Aangeraa yaaku saivai karasaidiri taaramaano maisamaisau mminnaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utu kiada dida vairavai. Ii maisa mminnaa iyauvo inna nnaagiai mmooriiyauvaa Anutuuqo iima taika kino inna nnannateeraivo taikaanaraiyauvovee. ² Na taaduu mminnaa voovai nnoori haruunga pinumaivaa roosuuvoo mmannammannaa naruuvoota ikiaivootama nuunama vauvaitana ivaki vairavai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya fayai mmaraaraiivo inna nnutuuvo jaarira kuaivo vauvaata inna mmannammannaivaatama ivaitana yaatara kiooyaano ni teeravai. Teeda nnoori haruunga pinuma roosuuvaa siriiyau dida vaidai kitaiyauvaa Anutuuqo iya mmuuyauvaa utu kiada vairavai. ³ Utu kiada vaidai Anutuuqaa mmoori vareera vaidi Musiinna kuaruuvaa tida Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kuaruuvaa tida tunoo:

Udaanga Anutuuqo

mmuakiaa mminnaiyauvaa

a yaataree diraikuavee.

Mmoori a iikiannaivo ari vookaraivai vaivaara

ta teeda nnikiarakaiaunnvai.

A mmuakiaa gioonna kiaapu mmatayaiya kieetaikuavee.

A iikiannaivo safuuma kutaavai nnaasu vainoo.

⁴ Udaanga-o,

eenoo nnaasu yoketaa tuanaavai variannaivaara

mmuakiaaya i mmemmaana kuaanoo.

Eenoo yaagueeqama variannaivaara

mmuakiaaya aiyara yoketaavaivee kiaanoo.

Mmuakiaaya fai i avuuvau nnida

ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

Mmuakiaaya a safuuma nnaasu iikiannaivaa teeda

fai ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa i mmiaaravaivee.

⁵ Iya kuaruuvaa itaa kua kiasa taika kioodoo na taaduu ngiau aapuuvaki nuunaira nnau pinaivaa sipuuvo hatuaa tu kioo vauvo ni too vairavai. Iva aakiaivaki buruqaadiri atau rummua kioovaki Anutuuqaa variraivo vauvo kooyaa vairavai. ⁶ Vauduu aangeraa yaaku saivai sainaidiri taarama nnaagiai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama utu kiada duuyaano nuunaira nnauvakidiri tiiravai. Iya buruqa yoketaa poosaiyauvaa rau kiada takuaanga kuu vausaiyauvaa ngiari nniriyauvunu rau kiouyauvaatama tiiravai. ⁷ Tuuduu fayai roosuu ari vookarau taarama taaramaakidiri mmuaavoono diitoo sikau gooraivaadiri iima kioo kuu yavaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama aangeraiya mmiravai. Ii kuu yavaa iyauvaki Anutuuqo tupatupaa variraivo inna nnannateeraivo suvuuainno vairavai. ⁸ Anutuuqaa oyai ari vookarauvaa mmeekiaivoota ari yaagueeqaivootama kioosu roosiima kaayauma ngioo vioo nuunaira nnauvaki rau kioo vairavai. Rau kioo vauduu too hama vaidi voovoono yopeema nuunaira nnauvaki ngioo viravai. Aangeraiya fai mmoori maisa yaaku saivai sainaidiri taarama iima taika kikiari rikiada ivaki nnida kuaravai.

16

Aangeraiya nnaagiai mmoori maisaiyauvaa

fuarau kieeravai

¹ Itaama taika kioodoo na rikiaaduu nnau nuunairaivakidiri kuaivo pinaavai tioo aangeraa yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tunoo: Vida kuu yavaa yaaku saivai sainaidiri taaravaitanaaki Anutuuqaa nnannateeraivo vaiyauvaa vara mmataivau fuarau kiaatee, tiravai.

² Tuduu tauraanaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa vioo vara mmataivau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo gionna kiaapu vaa fayai mmaraivaa atavuaa varada inna mmannammannaivaa ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmuuyayaa pinaa uudauda maisaiyauvo vainno iya nniitareeravai.

³ Itaama kioodoo inna inanoo aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa sorovuaraivau fuarau kieeravai. Fuarau kioodoo sorovuaraivo hanigioo vaidi putiraiya kiauva roosiima vauduu mmuakiaa sorovuaraivaki varida nuau mminnaiyauvo putiravai.

⁴ Itaama kioodoo tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa varoo nnooriyauvakiataa rumuruumaiyauvakiataa fuarau kioodoo hanigioo kiau tuanaavai vairavai. ⁵ Na rikiaaduu aangeraiivo nnooriyauvaa haitatuuvoono Anutuuqaa tunoo: A yokeeta tuanaakua variannanoo. A tauraa varunnaikua aanna makee a variannanoo. Ii a irisai maisa mmianna iyauvo inna safuuma vainoo. ⁶ Gionna kiaapuuya nnaaru i gionna kiaapuuyaata forofetaiyaatama ruputuduu putuuvaa kiauva iya nnaateeraivaara a iya mmiannavai. Suvikara, iya ngiari mmoori maisaiyauvaa irisaiyauvaa safuuma ngiari varaavaivee, ⁷ tuduu na rikiaaduu yeena tapiivakidiri kua voovai tioo tunoo: Udaanga Anutuuqo, a mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataree dirakuavee. A irisai maisaiyauvaa gionna kiaapuuya mmiannaiyauvo safuuma kutaa tuanaavai vainoo, tiravai.

⁸ Tuduu eera tammaakinnaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa suaivau fuarau kioodoo Anutuuqo ee-oo tuduu rikioo suaivaadiri ikia pinaivo ngioo gionna kiaapuuya puaisa teeravai. ⁹ Anutuuqo tuduu ii mmoori maisa iyauvo gionna kiaapuuyaki vauvaara suaivo ngioo puaisakama tooyaano Anutuuqaa nnutuuvaa maisa kua tiravai. Maisa kua tida hama ngiari mminnamminnaa maisaiyauvaa pikiada hanigiada Anutuuqaa kua yoketaivaa tiravai.

¹⁰ Itaama kioodoo eera aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa fayai mmaraivo kieeta varira mmaataivau fuarau kioodoo inna yoosinnaivaki iya gionna kiaapuuyara duuvaki kaayauma upisiiravai. Upisuuduu gionna kiaapuuya kaayauma kararida varida kaayau sookiana saakianaida reera kiatada reemma kiatadaida vairavai. ¹¹ Vaida iya nniitaroovaaata uudaudaiyauvo vauvaaraatama Anutuuqo ngiau aapu varuuvaa maisa kua

tiravai. Maisa kua tida varida hama ngiari mminnamminnaa maisa uu aataruuyauvaa pikiada hanigiada yoketaama variravai.

¹² Itaama kiooduu kava karasaidiaa aangeraiivo ari kuu yavaivaki vauvaa nnoori pinaivaa nnutuuvo Yuferetiisa ivaki fuarau kieeravai. Fuarau kiooduu vaidi kieetaiya suai raari roopinnaidiri ngiaaraiya aataruuvo kooyaa vakiaiveeraivaara nnooriivo reekama kieeravai. ¹³ Itaama taika kiooduu na taaduu Sataangaa mmannasa maisa taaravooma yeekana roosuudoono mahipa pinaivaa avaivakidiriaatama fayai mmarraraivaa avaivakidiriaatama unnakua forofetaivaa avaivakidiriaatama nniravai. ¹⁴ Inna iya mmagia maisaiya ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiraiyavee. Iya mmuakiaa mmatayaiya kieetaiyasi vida iya rupi nuunama kikai rapuaaravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaayauvai yaataroo diraivoono mmataama kioo suai pinaivaki fai iya rapuaaravai.

¹⁵ Anutuuqo mmataama kioo Misiaa vaidiivoono ataa kua tunoo: Rikiatee. Na mmuara furai vaidiivaa roosiima hama ngia taara suaivaki na ngiisi kuanaravai. Gioonna kiaapu voovoono avu too vainno ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuuvaara Anutuuqo innara yoketaivo. Ivo taguaada nuainai gioonna kiaapuuya inna teekio inna mmamma maisaivoora tioo ari uyira rairaiyauvaa tuqinnama haitatuunaravaivee. Ivo itaa kua tiravai.

¹⁶ Mmagia maisaidoona kieeta vaidiiva rupi nuunama kieeravai. Iya nuunama kioo yoosinnaivaa nnutuuvo Eporai kuaivakidiri tunoo: Amaraketonavee, tiravai.

¹⁷ Itaama kiooduu aangeraa karisaidiri taarama varuu nnaagiai tuanaivoono ari kuu yavaivaki vauvaa ngiauvau vara kagaari kiooduu kieeta varira mmaataivo nuunaira nnau pinaivaki vauvakidiri kua pinaivo tioo tunoo: Vaa mmooriivo taikainoo, ¹⁸ tuduu kaayau saneetuuvo utuduu vo akua vo akuaivo akua tuduu ngiaarunnaivo akua tuduu mmataa kuaruuvo pinaama utiravai. Anutuuqo vaidiivaa iima kioo suaivakidiri tuoo tuoo tuma ii suai ivaki hama mmataa kuaruuvo itaama utiravai. Ii mmataa kuaru ivo pinaama ari vookaraama utiravai. ¹⁹ Utuduu yoosinna pinaivaa tammaivakidiri mmataivo rutukua roo saivai sainai vuduu tammaivo vauduu saivai sainai viravai. Vuduu mmuakiaa mmataivaki vau nnau yoosinna pinaiyauvo rutuunno tannavaratataama taika kieeravai. Ii suai ivaki Anutuuqo yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroonara yaata utuoo ari nnannatoo ari vookarau vuaina roosiima tooriiivaki vita kiooduu varuuvaa ivaki varuuya tusaa mmuduu nneeravai. ²⁰ Iqii suai ivaki mmuakiaa mmataiyauvaa nnooriivo ututuuma kiooyauvo kuminauduu mmuakiaa taapi oora sauyauvo mumunu utu taika kieeravai. ²¹ Vati kaaburaara pinaa ari vookarau mmuaararoovo ngiauvakidiri tuoo vaidiiva ruputiravai. Vati kaaburaara pinaivo koonnama maisama iya ruoo ruputuuvaa iya Anutuuqaa maisa kua tiravai.

17

Anutuuqo sabi nuaira gioonnaivaidiri

mmataama kioo tiravai

¹ Aangeraiya yaaku saivai sainaidiri taarama kuu yavaiyauvaa yaaku saivai karasaidiri taaravaitana utuuyakidiri voovoono niisi ngioo tunoo: Nnina na sabi nuaira gioonnaivo irisai maisaivaa varaanaravai fai i vitainaravai. Ii gioonna ivo inna yoosinna pinaivo kaayau nnooriyauvo saidi saidi nuunaivau varivai. ² Vaa vaidi mmatayaa kieetaiya ii gioonna ivaata sabi heera aataruuvaa uududuu gioonna kiaapu mmatayaiya vuainaivaa nneerayaama inna roosiima iya sabi heera aataruuvaa iidada kumimakaida variaavaivee, tiravai.

³ Tuduu rikioo Mmannasa Yoketaivoono ni tasipama varuduu aangeraiivo ni vitoo mmanna mmuyai gaanga yoosinnaivau ni yapa kieeravai. Ni yapa kiooduu na variee taaduu gioonnaivo fayai mmarraraa kookeevaa mmookaivau hara kioo varuduu fayai mmarraraivaa mmammaivau kaayau maisau nnutuuyauvo vauduu inna kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vairavai. ⁴ Gioonnaivaa uyira rairaiyauvo vooyauvai kookeeyauvai vauduu vooyauvai kokora kua yauvaatama

uyu varoo vioo kaayau mminnaa gooraivaadiri iima kiooyauvaata sikau seeta roosii yoke-taiyauvaatama ari mmammaivau funnukama kiooduu vairavai. Vauduu ari yaakuuvaki ivo toori gooraivaadiri iima kioovaa utu kioo vauduu ari sabi heera aataruuvaa hoovaara koonnama varira aataruuvootama kaayakaayau maisamaisau aataruuyauvootama ivaki suvuairavai. ⁵ Suvuauduu ari tinniivau ari nnutuuvo fafaara roovo vauduu ivaa oyaivo haumaki vainno ataa kua tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona inna ni nnutuvai. Na mmuakiaa sabi heera aataruuyauvaata mmuakiaa maisamaisaira aataruuyauvaatama oyai nakaaravovee, tiravai. ⁶ Na taaduu gioonnaivo Anutuuoqaa gioonna kiaapu vaa putuuya kiauyauvaa kapikaroo nnooriivaa roosiima nnoo kumimakairavai. Vooya Yisuunnara kutaavaivee tuuvaara vaidiiya iya rupertuduu putuuya kiauyauvaatama nnoo kumimakairavai.

Na Yuvuaano inna tee pinaama nnikiaraina yaata utuee variravai. ⁷ Yaata utuee variaaduu aangeraiivo ni yaparainno tunoo: Aniiira a nnikiarainna pinaama yaata utuannanee? Gioonnaivaa oyaivo haumaki vaivaa fai na i kiaa i mminaravai. Fayai mmaraivo ari kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama vauduu aaru yaakuuvaitana ivaki vauvaa kua oyaivaa fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. Gioonnaivo inna mmookaivau hara kioo varioo nuuvvaa kua oyaivaatama fai na kooyaa i kiaa i mminaravai. ⁸ Ii fayai mmaraava ivaa ngia too ivo tauraa varuuvoono aanna makee hama varinoo. Fai ivo kiisa suai soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvakidiri raari roo ngioo varioo nnaagiai eeyaara taikaanaravai. Anutuuoqo ngiau mmata uu suaivaki ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variaaraivaa iya nnutuuyauvaa yanaivau fafaara reeravai. Gioonna kiaapu mmatayaiya nnutuuyauvo hama yanaivaki vaiya fai fayai mmaraivaa teeda fai kaayauma nnikiarakaaravai. Ivo tauraa varuuvo aanna hama variivoono fai nnaagiai kava varinaravaara iya kaayauma nnikiarakaaravaivee.

⁹ Vaidi tinni yoketaiya ii kua ivaa oyaivaa fai arinaima rikiaaraiivo inna yoketaavai. Fayai mmaraivaa kieetaiyauvo yaaku saivai sainaidiri taarama oyaivo inna taapi kiisaiyauvo yaaku saivai karasaidiri taarama ivau gioonnaivo varivai. Vuai oyaivo inna vaidi kieetaiya yaaku saivai sainaidiri taaravaitana variaavai. ¹⁰ Vaa iyakidiri yaaku sai vaidiiya ngiari kieeta nnutuuyauvo taika kiaikiai kuminaya variaavai. Mmuaavoono homo gioonna kiaapuuyara dioo vainoo. Fai yapooma voovoono ngioo gioonna kiaapuuyara dinaravai. Fai ivo ngioo kiisa suai nnaasu dinaravai. ¹¹ Fayai mmaraivo tauraa varioo putiivoono hama makee varioo kieeta vaidi yaaku saivai sainaidiri taaravaitana tasipama gioonna kiaapuuyara dinoo. Ivo iya seena kieetavai varioo eeyaara putu taikaanaraivaa iinno varinoo.

¹² Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo inna vaidi kieeta yaakuuvaitana fai yapooma kieetaya varida gioonna kiaapuuyara diaaravai. Fai yapooma iya fayai mmaraivaa tasipama kiisa suai iyara diaaravai. ¹³ Fai iya mmuaa yaata tinnivai varada ngiari yaagueeqaiyauvaata gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivaatama fayai mmaraivaa mmiaaravai. ¹⁴ Mmi kiada Puara Sipisiipa Nnaakaraivaata rapuaaravai. Rapikiokio fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivo iya yaataraanaravai. Ivo udaanga vaidiiya Udaanga tuanaavai varioo kieeta vaidiiya kieeta tuanaavai variivaara ivo iya yaataraanaravai. Inna nnaagiai nuuya vaa ivo maavee tioo ariini iya mmataama kiooya yaagueeqama inna tasipama varida vaidi kieetaiyaata fayai mmaraivaatama yaataraavaivee, tiravai.

¹⁵ Kiaa kioo aangeraiivo kava ni tunoo: Sabi nuaira gioonnaivo varii yoosinna ivaki nnooriyauvo nuunaivaa vaa a taannavai. Ii nnoori iyauvaa a taannaiyauvo inna kaayau gioonna kiaapuuyavee. Iya vo mmamma vo mmamma varuuyakidiriataatama vo mmata vo mmataivakidiriata vo kua vo kua tuuyakidiriataatama nuunakiaavai. ¹⁶ Aaru yaakuuvaitana a taannaiyauvo iyauvoota fayai mmaraivootama sabi nuaira gioonnaivaaraata nnannataaravai. Nnannateeda mmuakiaa mminnaa innasi vaiyauvaa tuayanna rida ravisi varakio fai ivo taguaada varinaravai. Taguaada varinai iya inna mmamma mmatiivaa nneeda mmuakiaa ikaivaki inna mmuturu kioo taanaravai. ¹⁷ Anutuuoqo iino inna iikiatai aataruuvo aaru yaakuuvaitana yaataiyauvaki vainai iya mmuaa yaata

tinnivai varada ngiari gioonna kiaapuuyara yaagueeqama dira yaagueeqaivaa fai fayai mmarraravai mmikio dioo vainono Anutuuqo ari tuu kuaiyauvo kutaavai vainara suaivaki fai taikaanaravai. Ivaara iya gioonnaivaa ikiaivaki mmuturu kikio taanaravai.

¹⁸ Sabi nuaira gioonnaivaa a taannaivo inna yoosinna pinaivo mmuakiaa mmatayaa kieetaiyara diivaivee. Aangeraivo itaa kua tiravai.

18

Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo

tannavaratataama taika kieeravai

¹ Na itaama taa taika kiee kava na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tuuduu gioonna kiaapuuyara dira yaagueeqaivo pinaavai inna tasipama vauduu inna mmeekia ari vookarauvo mmuakiaa mmataivau teeravai. ² Tooduu ivo pinaama aayanna roo tunoo: Yoosinna pinaivaa nnutuuvo Bapuroona ivo vaa eeyaara maisainno tannavaratataama taika kiaivai. Mmagia maisa moomee sakua ari vookara ari vookaraiyauvo ivaki variaavo ngiaamma maisamaisaiyauvootama ivaki variaavai. ³ Vuaina nnooriivaa nneerayaama mmuakiaa yoosinnaiya inna tasipama sabi heera aataruuvaa pinaama uuvaara itaama vaivai. Mmatayaa diaa kieetaiya vaa inna tasipama sabi nuauduu yookaira aataruuvaara haitatuuraiya innasi nnida yookaira aataruuvaa iida kaayau sikauyauvaa varada ari vookaraama varuuvaara itaama vaivai. Aangeraivo itaa kua tiravai.

⁴⁻⁵ Na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri vo kua voovai tioo tunoo:

Ni gioonna kiaapuso,
Bapuroona yoosinna ivaa pikiada kuatee.
Ivakinnaaya mminnamminnaa maisaiyauvo
vakia roo vioo vioo ngiau aapu pinaavai vaikio
Anutuuqo iya aataru maisaiyauvaa too
irisai maisaivaa iya mminara iinoo.
Fai ngieeta iya irisai maisaivaa vareevoora
ivaki pikiada sa ivakinnaaya tasipama
mminnamminnaa maisaiyauvaa iikiatee.

⁶ Ivakinnaaya maisa mmooriivaa
gioonna kiaapuuya mmuuya
ngia irisai mmiraiya
irisai sai mmuaikaraama iya mmiatee.
Sa mmuaaneetu iya mmiatee.
Irisai taaraneetu iya mmiatee.
Nnoori toori kapikaraivaa roosiima
iya maisa mmooriivaa
gioonna kiaapuuya muuvaara
irisai taaraneetu nnoori toori kapikaraivaa
iya mmiatee.

⁷ Iya ngiariiyara mannaka tida
ngiariiyara nnaasu yaata utida
sirigaida kammataavai.
Ivaara mmuaikaraama
ausa mmuaarareera maisa mmooriivaa
iya mmiatee.
Ii yoosinna ivo gioonnavai roosiivoono
ariiyara mannaka tioo tinoo:
Na aavau kieeta varira mmaataivau
kieeta gioonnavai variauvai.
Hama na muaada gioonnavai variauvai.
Fai na hama ausa mmuaarareerama kiee
fai na aavaki sirigaina

kammatee nnaasu varinaravaivee.

- ⁸ Ivo itaa kua tiivaara
 mmuaa suaivaki mmoori maisa mmuaararaiyauvo
 innasi vainaravai.
 Vaidi putiraivootama
 iyara ausa mmuaararavoota
 yeenna rairavootama
 innasi vainaravai.
 Ikiavo fai inna taa taputu kiaanaravai.
 Udaanga Anutuuqo gioonnaivaaki
 kua pinaivaa yapaivoono
 inna yaagueeqaivovee.

Ngiau aapuuvakidiri tuu kuaivo itaa kua tiravai.

⁹ Mmatayaa diaa vaidi kieetaiya vaa inna tasipama sabi heera aataruuvaa iikiaiya inna ikia mmuturu kiaivaa visuuva teeda iya innara ausa mmuaarareeda boo tida rataaravai.

¹⁰ Iya ivo ari maisivaa irisavaa varoo karariivaa rikiada aatu aatuuda ngieeradi dida vaidia kiaara: Boo, yoosinna pinaavai Bapuroona-o, a yaagueeqa yoosinnakuavee. Mmuaa suai nnaasu a irisai maisivaa vara taika kiaannavaivee. Vaidi kieetaiya itaa kua kiaravai.

¹¹ Vaidi mmatayaiya yookaira aataruuvaara haitatuuraiya fai iya ivaara pinaama ratada iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. Gioonna kiaapu iya hoonahaanaiyauvaara sikaunnaadiri yookaama kiada vareeraiya vaa taikaivaara iya ausaiyauvo mmuaararaanaravai. ¹² Hoonahaanaiyauvaa ivakinnaya sikaunnaadiri yookaama kiada varaiyauvo ataama vainoo. Sikau mmannaammannai gooraivaata sirivuaivaatama sikau ari vookarai yoketaiyauvaata sikau seeta roosiyyauvaatama iya varaavai. Buruqa yoketaa poosa kuaiyauvaatama kokoraa kuaiyauvaata kookee kuaiyauvaatama sirikaa buruqaiyauvaatama iya varaavai. Yatari yoketaa ari vookaraiyauvaata mminnaiyauvaa puara aannaivaadiri pieema kiayauvaatama yatari hatataiyauvaata sikau baraasaivaadiri iikiaiyyauvaatama kapaaqivaadiri iikiaiyyauvaata yaagueeqa sikau poosaiyaadiri iikiaiyyauvaatama iya varaavai. ¹³ Mminnaa kupu takua roosiyyauvaata yatari ranaivaa hudaavo suuda yoketaa viraivaatama kupuuvaa roosiivaa nnutuuvo miiraivaata yatari suuyaivo suuda yoketaa viraivaatama vuainaivaata nammariivaatama paravuaa yoketaivaata yeenna vuuivaatama iya varaavai. Puara burimakau sipisiipa hoosaiyauvaata hoosivaa haru kiaavo kaariyauvaa vitoo nuairaiyauvaatama sikaunnaadiri yookaama kioo viteera gioonna kiaapuuya hama kati ngiari yaata utirivaugiataama nuairaiyaatama iya varaavai. ¹⁴ Fai iya ii yoosinna ivaara kiaara: Mmuakiaa mminnaa yoketaiyauvaa i varaataiyauvo vaa taikaivai. I hoonahaana i suvuiraiyauvoota aiyaa funnukairaiyauvootama vaa taikaivai. Fai hama a kava iyauvaa varaanaravai. Vaa taikaivaivee, ¹⁵ kiaa kiada vaa iya tauraa iyauvaa yookaama kiada kaayau sikauyauvaa irisai varaivaara ngiariiyara yaata utida aatu aatuuda ngieera oro dida vakiaaravai. Fai iya ngieeradi dida vaidia ratada varida boo tida ¹⁶ kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. A gioonnaivaa roosiima ai uyira raira poosaiyauvaatama kookeyauvaata kokoraa kuayauvaatama uyua kiee variee ari vookarai mminnaa mmannaammannai gooraivaata sikau seeta roosii yoketaivaatama ai mmammaivau a funnukairavai. ¹⁷ Mmuaa suai ii hoonahaana yoketaa mmuakiaa iyauvo vaa taikaivaivee. Yookaira aataruuvaara haitatuuraiyaano itaa kua kiaravai.

Mmuakiaa siipaiyauvaa utiraiyaata yookaama kiada ivaki nuairaiyaatama ivaki mmoori varaiyaata mmuakiaa vaidi siipaiyauvaara mmoori varaiyaatama fai iya ngieera dida vakiaaravai. ¹⁸ Dida vaidia ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaa kioosuuvaa teeda kai kai tida kiaara: Hama vo yoosinnavai ii yoosinna pinaa ivaa roosiima vaivaivee, ¹⁹ kiaa kiada iya ausaiyauvo mmuaarareenai mmataivaa habara kiada ngiari kieetaiyauvaki apida boo tida ratada kiaara: Boo, yoosinna pinaavai. Ivaki mmuakiaa siipa utiraiya

nnida ngiari hoonahaanaiyauvaa ivaki yapa kiada irisai yookaivaa pinaavai ngiari vareeravai. Vaa mmuaa suaivaki inna mminnamminnaa mmuakiaayauvai taikaivaivee.

²⁰ Ngia ngiau aapu variayaso, ii yoosinna ivaa ikia mmuturu kiaivaara sirigakiatee. Anutuuqaa gionna kiaapuuyaata inna kuaivaa varada nuairiyaata forofetaiyaatama sirigakiatee. Ii yoosinna ivakinnaaya maisa mmooriyauvaa ngii uuvaara Anutuuqo kua pinaivaa iyaki yapa kioo irisai maisaivaa iya mmiivai. Ivaara sirigakiatee. Iya itaa kua kiaravai.

²¹ Na taaduu aangeraa yaagueeqa voovoono sikau tayapoo pinaivaa suoodaa utuoo sorovuaraivaki kagaari kioo tunoo: Aa na sikau aavaa utuee puaisakama kagaari kiauneema yoosinna pinaa Bapuroona ivo fai eeyaaara maisainno tannavaratataama taika kinai vaidiia hama kava ivaa taaravai. ²² Bapuroona-o, fai hama kava aiki vaidiia kitaa ruaavo akua tiraivaata kuaru tira akuaivaatama kafura fee fee tira akuaivaata nooma rira akuaivaatama kava rikiaaravai. Vaidiia vo mmoori vo mmooriyauvaa arinaima iikiaiya fai hama gionna kiaapuuya kava aiki iya taaravai. Yeennaiyauvaa mumunu utu yapeera sikauvaa akuaivaa hama gionna kiaapuuya kava aiki rikiaaravai. ²³ Fai hama kava toobaiyauvo aiki teenai taaravai. Nnaata vaati varaara gionna kiaapuuya kua tira aataruuvaa fai hama kava aiki rikiaaravai. Aiki yookaira aataruuvaa haitatuu-raiya vaidi nnoonnaya varuduu mmuakiaa yoosinnaiya iya nnutuuyauvaa rikieeravai. Aiki pirasaaka varida uuya unnakua kiaa uudu mmuakiaa yoosinnaiya teeda tunoo: Kutaavaivee, kiaa kiada kumimakairavaivee.

²⁴ Anutuuqo gionna kiaapu Bapuroona varuuya irisai maisaivaa iya mmiravai. Ivakinnaaya Anutuuqaa gionna kiaapuuyaata forofetaiyaatama ruputuduu putuuvaa Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiravai. Innakidiri itaama uu aataruuvo vo mmata vo mmata varuuyasidiaata mmuaikaraama itaama vauvaara Anutuuqo irisai maisaivaa iya mmiravai.

19

¹ Itaama taika kiooduu na rikiaaduu ngiau aapuuvakidiri akuaivo tuoo kaayau gionna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima kua tioo tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnao. Ivo ti vitoo yoketaivau ti yapaivai. Inna oyai ari vookaraivoota inna yaagueeqaivootama vainoo. ² Gionna kiaapuuya ngiari variraivaara ivo safuuma kua kutaivaa tasipama irisai yoketaivaata irisai maisaivaatama iya mmiivai. Sabi nuaira gionna maisaivo sabi heera aataruuvaa gionna kiaapu mmatayaiya vitaama kiooduu maisa mmooriivaa uuvaara Anutuuqo kua pinaivaa vaa innaki yapeeravai. Iva Anutuuqaa mmoori vareera vaidiia ruputu kioovaara Anutuuqo irisai maisaivaa vaa inna mmiravaivee, ³ kiaa kiada kava aayanna reeda tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnao. Yoosinna pinaivaa ikia mmuturu kioovaa kioosuuvo tupatupaa ngioo vioo nnaasu varinoo, ⁴ tuduu rikiada yokovaa vaidiia vo vaidivai yuku yaaku taika kioo vo vaidivakidiri taarama taaramaatama fayai roosuu ari vookarau taarama taaramadootama Anutuuqo kieeta varira mmaataivau variivaa yuku oyaivaki vida varada vaidi innaata kua yoketaivaa tida tunoo: Kua kutaa. Ta aiyara yoketaavee kiaunnao, tiravai.

Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneera suaivo nniravai

⁵ Iya itaa kua kiaa taika kiooduu kieeta varira mmaataivaudiri kua voovai tioo tunoo: Mmuakiaa Anutuuqaa mmoori vareeraiyaata mmuakiaa gionna kiaapu nnoonna kisaiyaatama inna avaiava rikieeraiyaso, ti Anutuuqaara kua yoketaivaa kiatee, ⁶ kiaa kiooduu na rikiaaduu kaayau gionna kiaapuuya nuunaida pinaama kua tiraivaa roosiima akuaivo tioo nnoori hiina pinaivo akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo ngiaarunno pinaama akua tiraivaa roosiima akuaivo tioo variravai. Tioo varuduu na rikiaaduu ii akua ivakinnaingiaa kuaivo tunoo: Ta Anutuuqaara kua yoketaivaa kiaunnao. Ti Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraivoono ti kieetavai variivaara innara kua yoketaivaa kiatee. ⁷ Kii ta sirigaida ausa yoketaivaa tasipama variaaravee. Kii ta inna nnutuuvaa ngiau aapu yapaaravee. Vaa Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaata vareera

suaivo nniivaara sirigakiatee. Inna nnaataivo vaa teerainno ⁸ uyira raira poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaataiyauvaa Anutuuqo inna mmiiyauvaa uyu varoo nniivaivee, tiravai. Ii uyira raira poosa iyauvo inna Anutuuqaa gioonna kiaapuuya safuura mmoori aataruuyauvaa iikiaiuyavovee.

⁹ Niita kua tuu aangeraiivo kava niita kua tioo tunoo: Aa kua aavaa fafaara raanee. Anutuuqo gioonna kiaapuuya Puara Sipisiipa Nnaakaraivaara yaapeeri nneeraivaara tikiai ngiayia ivo iyara yoketai sirigakiaaravee. Itaama fafaara raanee. Aangeraiivo itaa kua ni giaa ni mi kioo vo kuavai tunoo: Ii kua ivo inna Anutuuqaa kua kutaa kuavaivee, ¹⁰ tuduu rikiee na inna yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyauvaa inna mminaree kua iikiaaduu ivo ni tunoo: Sa itaama iikiane Anutuuqaa mmooriiva ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena ausa hanigieraiyaata ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Iya Yisuuva kua kutaivaa kua kookieema kioovaa puaisa utuaiyavee. Anutuuqaa nnaasu ai ausa mmuduuyauvaa mmiane. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

Anutuuqaa Mmanasaivo forofetaiya inna kuaivaa kua kookieeraiya tasiponeema Yisuuva kua kutaivaa kua kookieema kioovaa kiaiyaatama tasipaivaivee.

Vaidiivo puara hoosa poosavau variravai

¹¹ Itaama taika kiooduu na taaduu ngiauvo vioo sai ngioo sauduu puara hoosa poosaiivo ivaki diravai. Duduu inna mmookaivau variraivaa nnutuuvo ataama vainoo. Ivo hama ari kuaivaa pikierainno kua kutaivaa tiraivovee. Fai ivo kua pinaivaa gioonna kiaapuuyaki yapa kioo safu saafuuma iinaravai. Fai ivo rapiraivaa yuruuma kioo safu saafuuma iinaravai. ¹² Inna avuuvaitana ikia hauru toovaa roosiima vauduu inna kieetaivau kieeta vaidiia apira tommeekaiyauvo kaayauyauvai vairavai. Inna nnutuuvaa innayaa fafaara roovaa hama vaidi voovoono ivaa oyaivaa rikieeravai. Ariinoo nnaasu rikieeravai. ¹³ Inna buruqaiivo kaayau kiauivaki rabuuma kioovaa uyu varoo viravai. Vuduu inna nnutuuvaa vaidiia tunoo: Anutuuqaa tinniivaudiri kuaivaa vara kioo kua kookieeraiyavee, tiravai. ¹⁴ Inna nnaagiaivau rapira vaidiia ngiau aapu varuuya puara hoosa poosaiyauvunu varuduu iya varada vuduu buruqa poosa yoketaa tuanaa hama kainaamaatauyauvaa uyu varada viravai. ¹⁵ Vuduu inna avaivakidiri paipa avaikarauvo tuoo rubikioo mmaanai kooyaa vairavai. Fai ivaadiri ivo gioonna kiaapu mmatayaiya rupuutuonnonno yaataranaravai. Yaataroo ari yau aina yaagueeqaivaadiri utu kioo vainno yaagueeqama iyara dinaravai. Vuaina iiraiyauvaa nnaamuruuvaki vaidiia raa kagiga kuaavo suuyaiivo tuoo virayaama ivo Anutuuqaa nnannateeraiivaa gioonna kiaapuuya maisama variayiki yapa kinai fai itaama maisama variaaravai. Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diraiivoono iyara pinaama nnannataanaravai. ¹⁶ Ii kieeta vaidi ivaa buruqaiivaunnaata inna tukiaivaunnaatama inna nnutuuvaa fafaara roovo vainno tunoo: Kieetaiya Kieeta Tuanaivovee. Udaangaiya Udaanga Tuanaivovee, tiravai.

¹⁷ Itaama taika kiooduu na taaduu aangeraa voovoono suaira dioo vainno mmuakiaa ngiaammaiya ngiau vuutaivau nuuyara pinaama aayanna roo tunoo: Aapi tummuatee. Tiida Anutuuqaa buusa pinaivaara nuunakiatee. ¹⁸ Kieeta vaidiiaatama ngiari rapira vaidi kieetaiyaata rapira vaidiiaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaara tummuatee. Iya hoosaiya mmamma mmatiiyauvaatama mmuakiaa vaidi iyauvunu variayia mmamma mmatiiyauvaatama nnaaraivaara tummuatee. Mmuakiaa vaidiia sikaunnaadiri yookaama kiada viteeraiyaata kati ngiari yaata utiraiyauvunu nuairaiyaatama vaidi nnoonnaiyaata vaidi kiisaiyaatama iya mmamma mmatiiyauvaa nnaaraivaara tummuatee, tiravai.

¹⁹ Aangeraiivo itaa kua tuduu na taaduu fayai mmaraivootama mmuakiaa mmatayaa variaa kieetaiyaata ngiari rapira vaidiiaatama nuunaida ivo puara hoosavau varuuvaa ari rapira vaidiiaatama rapuaara iiravai. ²⁰ Rapududuu hoosavau varuuvoota ari rapira vaidiiaatama fayai mmaraivaa yaatara kiada unnakua forofetaivaatama yaatara kiada vitada nniravai. Unnakua forofetaivo vaa tauraa fayai mmaraivaani ari vookara ari vookarau mmooriyauvaa iiravai. Gioonna kiaapuuya vaa fayai mmaraivaa atavuaa varada inna mmannammannaivaara ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmiraiya

ivo ari vookarau mmooriiyauvaa unnakua kiaa uuvaara kutaavaivee tiravai. Hoosaivau varuuvoota ari rapira vaidiyyaatama fayai mmarraraivaata unnakua forofetaivaatama vitada hama ruputiraida soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo varuuvaki kagaari kieeravai. ²¹ Kagaari kioodoo hoosaivau varuu vaidiivaa avaiakidiri paipa avaikarauvo tuuvaadiri ivo vara kioo iya rapira vaidiyya rutaka kioodoo putiravai. Putuduu mmuakiaa ngiaammaiya tuma iya mmamma mmatiiyauvaa nnooduduu iya ausaiyauvo fuaakairavai.

20

Yisuuva kaayau nuanu (1000) gioonna kiaapuuyara dinaravai

¹ Itaama taika kioodoo na taaduu aangeraa voovoono ngiau aapuuvakidiri tioo varioo soopa hokoba mmata mmeeduuya vuuvaa kiivaa utu kioo vainno yeena yaagueeqa mmuaararoovo mmakarannaivaa roosuuvaa utu varoo tioo variravai. ² Tuma mahipa pinaivo nnaaruaa mahipa yapai maisivaa nnutuuvo Sataangaa puaisa utuoo yeenaivaadiri inna rau kino kaayau nuanu (1000) itaama nnaasu variaiveeraivaara inna rau kieeravai. ³ Rau kioo soopa hokobaivaa raira sipuuvaa hatuaa kioo ivaki inna kagaari kioo sipuuvaa puaisakama rau kioo rookaivaadiri rafuutu kieeravai. Sataango kaayau nuanu (1000) ivaki varioo sa gioonna kiaapuuya unnakua kiaiveeraivaara aangeraiivo ivaki inna yapa kioodoo variravai. Fai ivo ivaki varino kaayau nuanu (1000) taika kino hatuaa kino kiisama kava kati nuainaravai.

⁴ Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu kieeta varira mmaataiyauvo vauduu gioonna kiaapuuya iyauvunu variravai. Varuduu vaa Anutuuqo kua pinaivaara dira yaagueeqaivaa iya mmiravai. Na kava taaduu gioonna kiaapuuya vooyaano iya ruputuduu putuuya vaidi kaanaiya ni teeda vairavai. Iya Yisuuva kua kutaivaa kooyaa tuuvaata Anutuuqaa kuaivaatama kiaa kookieema kioovaara vooya iya ruputuduu putiravai. Iya hama fayai mmarraraivaata inna mmannammannaivaatama ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa mmida hama inna atavuaa ngiari tinniiyauvununnee vara ngiari yaakuuyauvunu yapeeravai. Iyaano vaa kava diitada kaayau nuanu (1000) vaidi kieetaya Yisuu Kirisiinna tasipama varida vooyara diravai. ⁵ Gioonna kiaapu homoraa putuuya hama kava ii suai ivaki diiteeravai. Kaayau nuanu (1000) taika kioodoo iya kava diiteeravai. Ii suai ivaki na taaduu diitooya inna tauraananaa diitooyavee. ⁶ Gioonna kiaapuuya itaama tauraananaa diiteeraiya tasipama diitaaraiyara Anutuuqo iyara yokeeta tuanaayavee kiaa iyara yoketaivai. Hama iya kava putuaarivaara aatuukiaaravai. Iya Anutuuqaata Yisuu Kirisiinnaatama Anutuuqaara kati puara hudeeraiya roosiima varida Yisunna tasipama kaayau nuanu (1000) vooyara diaaravai.

Sataangaa yaatara kiada ikiaivaki kagaari kiaaravai

⁷ Fai kaayau nuanu (1000) taika kino Sataangaa soopa hokoba oovi nnauvakidiri hatuaa kino ngioo mmaanai voo ⁸ gioonna kiaapu suai raari raipinnai suai haatapaipi tooya sainai tooya sainai variaya unnakua tinai fai rikiada kumimakakiaaravai. Ii gioonna kiaapu iya ngiari nnutuuvaitana Gokooya Makokooya vainoo. Fai iya kumimakaikio Sataango iya nuunama kioo vitoo rapinara kuanaravai. Nnoori mmaagaivau nnukaivo vaikiyai vaidiyya hama yopeema yaariraivaa roosiima vitoo kuanaravai. ⁹ Iya vitoo vinai mmata aavau vai mmuakiaa mmatavau nuaida varida Anutuuqaa gioonna kiaapuuya variaa saasaaya nnau yoosinnaivaa Anutuuqo mmuduuya rira yoosinna pinaivaa ututuuma kiaaravai. Ututuuma kikio fai ngiau aapuuvakidiri ikiaivo tuoo iya taa taputu taika kiaanaravai. ¹⁰ Taa taputu taika kino mmagia maisaivo vaa iya unnakua tiraivaa Anutuuqo inna vitoo soopa pinaivaki ikiaivoota sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kagaari kiaanaravai. Vaa ivo ivaki fayai mmarraraivaata unnakua forofetaivaatama kagaari kioovaki kinai fai iya ikiannagisanna heenagieena mmannammanna ivaki varida pinaa mmamma nniitareeraivaa tupatupaa varaaravai.

Anutuuqo nnaagiai suai gioonna kiaapuuya ngiari

mmooriyauvaara iya yaparairavai

¹¹ Itaama taika kioodoo na taaduu kieeta varira mmaata pinaa poosaivo vauduu vaidi voovoono ivaki variravai. Varuduu inna avuuvaudiri ngiau mmataivaitana vida raubiriida kuminauduu hama iya mmaataatairavai. ¹² Na taaduu mmuakiaa putuuya nnoonnaiyaata kiisaiyaatama kieetaivo varira mmaata vunniivau diravai. Dida vauduu kieeta varira mmaataivau variivoono yanaiyauvaa rabara kioodoo vauduu ari vo yanaivau vaidiia tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvo vau yanaivaa rabara kioo teeravai. Gionna kiaapu putuuya ngiari mmatayaa uu mmooriyauvaa yanaiyauvunu fafaara rooyauvo vauyauvaara Anutuuqo iya yaparairavai. ¹³ Ii suai ivaki gionna kiaapuuya putida nnoori sorovuaravai vauya kava diiteeravai. Mmata nnauvakidiriata putiraiya varira yoosinna Hairiisa ivakidiriata putuuya diiteeravai. Diitooduu rikioo Anutuuqo mmuakiaaya mmuaavai mmuaavai ngiari uu aataruuyauvaara iya yaparairavai. ¹⁴ Yaparama kioo putira aataruuvaata Hairiisa yoosinnaivaatama soopa pinaivaki ikiaivo too varuuvaki kagaari kioodoo viravai. Ii soopa pinaa ivaki ikiaivo too varii ivo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee. ¹⁵ Gionna kiaapuuya tupatupaa variaaraiya nnutuuyauvaa Anutuuqaa yanaivau fafaara raa kioodoo vairavai. Gionna kiaapu voovoono hama inna nnutuuvo ii yanaa ivau vauvaa Anutuuqo tuduu ikiana inna kagaari kieeravai.

21

Karaasa ngiau mmataivo vairavai

¹ Na itaama taivo taika kioodoo na taaduu karaasa ngiau mmataivaitana vairavai. Vaa tauraanaa ngiau mmataivaitana taika kioodoo nnoori sorovuaravootama vaa taikeeravai. ² Taika kioodoo na taaduu nnau yoosinna karaasa yoketaa tuanaivo tuoo variravai. Ii karaasa nnau yoosinna ivo inna karaasa Yerusareemavovee. Ivo ngiau aapuuvakidiri Anutuuqaasidiri tuoo variravai. Gionnaivo vaati varaanara karaasa uyira rairaiyauvaa uyu kioo teerairayaama itaama ii yoosinna karaasa ivo yoketaa tuanaavai tuoo variravai. ³ Tuoo varuduu na rikiaaduu kieeta varira mmaataivaudiri kua pinaivo tioo tunoo: Anna makee Anutuuqaa variraivo gionna kiaapuuya tasipama vainoo. Fai ivo iya tasipama hara kioo varinai iya inna gionna kiaapu tuanaaya variaaravai. Fai Anutuuqo ariinoo iya tasipama varioo iya Anutuuqo tuanaavai varinaravai. ⁴ Fai iya vunnunnuuyauvo iya avuuyauvakidiri tiino fai ariinoo iya vunnunnu mmuakiaayauvai rugaanaravai. Fai hama kava gionna kiaapuuya putikio hama iya ausaiyauvo mmuaarareenai ratada mmamma nniitareeraivaa varaaravai. Vaa eenanaa aataru itaama vaiyauvo taikaivaara hama kava iya itaama variaaravaivee.

⁵ Kuaivo itaa kua tuduu rikioo kieeta varira mmaataivau varuuvoono tunoo: Anna makee na mmuakiaa mminnaiyauvaa karaasa iikiaunoo, kiaa kioo hanigia ni tunoo: A taanna rikiaanna kuaiyauvaa fafaara raanee. Ii kua iyauvo kutaayauvai vaikiiai gionna kiaapuuya iyauvaara kutaavaivee kiaiayauvaara fafaara raanee, ⁶ kiaa kioo tunoo: Vaa ii kua iyauvo kaanavai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaravovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaravovee. Gionna kiaapu voovoono inna nnoori rainai na nnoori rumuruumaivakidiri vita ree kati inna mmينو nnoo tupatupaa variraivaa varaanaravai. Hama ivo irisai yookaivaa kinai fai na inna mminaravai. Kati na inna mminaravai. ⁷ Fai yapooma Sataango gionna kiaapu voovai iinno teeno ivo yaataravaa na itaama kati inna mmينو varaanaravai. Fai na inna Anutuuqo varino ivo ni nnaakara tuanaavai varinaravai. ⁸ Mo gionna kiaapuuya ni mmooriivaara aatuukiaiyata unnakua kiaa aruoo kiaa aduoo kiaa tiraiyaatama mmoori aataru maisaiyauvaa iikiayaata ngiari seenaiya rупutuaani putuayaatama sabi heeraiyaata saaka sifaa iikiayaatama unnakua anutuuyauvaara ausa mmuduuya mmiraiyaata mmuakiaa unnakua tiraiyaatama fai soopa pinaivaki sikau puapusuqaivo ikia too nnannannanna tuoo variivaki kuaaravai. Iya itaama iikiaaravoo inna kava nnaagiai eeyaara putuaraivovee, tiravai.

⁹ Aangeraiya yaaku saivai karasaidiri taaravaitana mmoori maisa nnaagiai vainaraiyauvo kuu yavaiyauvaki vauyauvaa utu kiada vauyakidiri voovoona niisi ngioo niita kua tioo tunoo: Fai Puara Sipisiipa Nnaakaraivoono nnaataivaa varaanaravai. Nninai fai na gionna karaasa nnaayee inna nnaata ruukiaivaa i vitainaravaivee, ¹⁰ tuduu Mmannasa Yoketaivo ni tasipooduu aangeraiivo ni vitoo taapi hokoba ari vookaravau ni yapa kieveravai. Ni yapa kioo yoosinna yoketaa tuanaa Yerusareemaivo ngiau aapu Anutuuqaasidiri tuoo vioo varuuvaa ni vitairavai. ¹¹ Ii yoosinna ivaki Anutuuqaa mmeekia ari vookaravau vainno mmannaammannairavai. Ii yoosinna ivo sikau yoketaivaa nnutuuvo yasipisii roosiima mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹² Ivaa vagiaamunnaivo hokoba pinaavai vauduu ivaki sipuuyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama vauduu aangeraiyauvo yaakuuvaitana yukukidiri taarama iyauvaara dida vaid haitatuuravai. Ii sipu iyauvunu Isarairaa gionna kiaapuuya oyaiyauvaa nnutuuyauvaa yaakuuvaitana yukukidiri taarama fafaara rooyauvo vairavai. ¹³ Suai raari roopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu suai haatapoopinnai taaravooma sipuuyauvo vauduu tooya sainai sainai itaama taaravooma sipuuyauvo vairavai. ¹⁴ Ii vagiaamunna ivaa yaagueeqa sikau toosa hara yapa kiooyauvo sikau yaakuuvaitana yukukidiri taarama yapa kiada iyauvunudiri vagiaamunnaivaa hara kioodoo ngioo viravai. Ii sikau iyauvunu Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa kua varada nuairaiya yaakuuvaitana yukukidiri taarama nnutuuyauvaa iyauvunu fafaara rooyauvo vairavai.

¹⁵ Vauduu aangeraiivo niita kua tuuvo sikau gooraivaadiri iima kioo yauvaa nnau yoosinnaivaa mmatainaraivaa utu kioo vairavai. Utu kioo vainno ii yoosinna ivaatama sipuuyauvaata vagiaamunnaivaatama mmatainara iiravai. ¹⁶ Ii nnau yoosinna ivaa ivo tooya saivai saivai mmatauduu mmuaakarairavai. Ivo ari yauvaadiri nnau yoosinnaivaa mmatauduu tooya saivai saivai hokoba pinaa ari vookaraama vau atauyauvo (2400) kiromitaavai vauduu nnauyauvaa iima roo vioo vioo ngiau aapu atauyauvo (2400) kiromitaavai mmuaakaraama vairavai. Hama uruoo tara tuoo tarama vairavai. Mmuaavaugiataama vairavai. ¹⁷ Vauduu too aangeraiivo vaidi mmatayaiya iira aataru-vaugiatama vagiaamunnaivaa mmatauduu too hokobavai vauduu atauyauvo (64) mitaavai vairavai. ¹⁸ Vauduu vagiaamunnaivaa sikau yasipisii ivaadiri iima kioodoo nnau yoosinnaivaa sikau goora tuanaivaadiri iima kioodoo yoketaa tuanaa mmannammannaanaruuravai vairavai. ¹⁹ Vagiaamunna sikau toosa hara yapa kiooyauvunu sikau yoketaa ari vookara ari vookaruyauvo vairavai. Sikau tauraiivo kookee kuuvaa nnutuuvo yasipaa vauduu inna inanoovo haboonna kuuvaa nnutuuvo sapaiyaa vauduu tammaivo poosa kuuvaa nnutuuvo akeeta vauduu eera tammaivo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo emeraara vauduu ²⁰ eeraivo saakosaakoo tasipama poosa kuuvaa nnutuuvo satonikiisa vauduu karasai diaivo kookee kuuvaa nnutuuvo koniriaana vauduu karasaidiri taarama vauvo takuaanga kuuvaa nnutuuvo kirisoraita vauduu karasaidiri taaravooma vauvo yanaadoo kuuvaa nnutuuvo beriira vauduu karasaidiri taarama taarama vauvo saapaka kuuvaa nnutuuvo topaasa vauduu yaakuuvaitana vauvo tatapotatapoovaa nnutuuvo kirisopereesa vauduu yukukidiri mmuaavai vauvo haboonna kuuvaa nnutuuvo haiyasi-ina vauduu yukukidiri taarama vauvo nnaagiai tuanaivo kookee kuuvaa nnutuuvo ametiisa vairavai. ²¹ Vagiaamunna sipu yaakuuvaitana yukukidiri taaravaitana sikau seeta roosuu yoketaa pinaiyauvaadiri iima kiooyauvo vairavai. Mmuaa sipuvai mmuaa sikau seeta roosuu yoketaivaadiri iima kioodoo mmuaavai mmuaavai itaama vairavai. Ii yoosinna ivaki vuu aataruuyauvaa goora tuanaa yoketaivaadiri iima kioodoo mmannammannaanaruuravai vairavai.

²² Ii yoosinna ivaki hama na taaduu nuunaira nnau pinaa voovai vairavai. Udaanga Anutuuqo mmuakiaa mminnaiyauvaa yaataroo diravoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama ivaki varuuvaa hama nuunaira nnaunnaatairavai. ²³ Hama suaivoota kuraagaivootama ii yoosinna ivaki teeravai. Anutuuqaa oyai ari vookaravau ivaki mmeekiavai tooduu Puara Sipisiipa Nnaakaraivo tooba roosiima ivaki toovaara hama suaivoota kuraagaivootama ivaki teeraivootairavai. ²⁴ Fai vo mmata

vo mmata variaa gioonna kiaapuuya ii mmeekia ivo taivaara koovau nookiaaravai. Vo mmata vo mmata variaa kieetaiya ngiariisi vai yoketaa mminnaiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁵ Ikiannagisanna ii yoosinna ivaa sipuuyauvo hatuaa tu kioo nnaasu vainaravai. Hama rairaivootainaravai. Ivaki hama heenaivo vaivaara iya hama sipuuyauvaa rairaivootainaravai. ²⁶ Mmuakiaa mmatavau variaya ngiari mminnaa yoketaa ari vookaraiyauvaa varada ivaki yapaaravai. ²⁷ Gioonna kiaapuuya maisai mmoori aataruuyauvaa hama ivaki varada kuaaravai. Sabi nuairaiyaata unnakua tiraiyaatama fai hama ivaki kuaaravai. Nnaaru Puara Sipisiipa Nnaakaraivo ari gioonna kiaapuuya tupatupaa variraivaara iya nnutuuyauvaa ari yanaivau fafaarama kiooya iya nnaasu fai ivaki kuaaravaivee.

22

¹ Nnooriivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaraivaa aangeraivoono ni vitairavai. Ii nnoori ivo mmannammannaanaruunno varuduu Anutuuqoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivootama varuu kieeta varira mmaataivakidiri tiiravai. ² Tioo tioo nnau yoosinnaivaki vuu aataru nnoogiaivaa tammaidaa tuoo viravai. Tuoo vuduu yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaraivo nnoori siri saivau saivau diravai. Duoo vauduu mmuaa nuanuvai aakiaivaki yaakuuvaitana yukukidiri taaraneetu iiraiyauvo vairavai. Mmuua kuraaga mmuaa kuraaga itaama nnaasu iiraiyauvo vairavai. Vauduu ivaa apuuyauvaa gioonna kiaapu vo mmata vo mmata variaya varada nneeda nniitareeraivo sa tiisi vakiaiveeraivaara nneeravai. ³ Mmuakiaa mminnaa Anutuuqo ooqoo tioo maisayauvaivee tiyauvo hama ii yoosinna ivaki vainai taaravai. Fai Anutuuqoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivoota ivaitana variaa kieeta varira mmaataivo ivaki vainai Anutuuqaa mmoori vareera gioonna kiaapuuya ngiari ausa mmuduuyaiyauvaa fai Anutuuqaa mmiaaravai. ⁴ Mmida varida inna viri nnikiivaa teekio inna nnutuuvaa iya tinniiyauvunu fafaara roovo fai vainaravai. ⁵ Ii yoosinna ivaki fai hama heenaivootainaravai. Udaanga Anutuuqo iya mmeekiaivai variivaara hama iya toobaiyauvaa subi kioo teeno hama suaivo taanaravai. Fai iya ivaki kieetaya tupatupaa gioonna kiaapuuyara diaaravaivee.

Yisuuva tiinaravai

⁶ Itaama taika kiooduu aangeraiivo ni tunoo: Ii mmuakiaa kua kiaa iyauvo kua kutaayauvai vaikiyai gioonna kiaapuuya iyauvaara kua kutaayauvaivee kiaaravai. Udaanga Anutuuqo ari Mmannasaivaa forofetaiya mmioo variivoono ari aangeraiivaa titaa kiaikio tiivai. Ivo i kiaa i mmioo i vitaakiaiveeraivaara tiivai. Ivo ari mmoori vareeraiya fai kiisa suai vainara aataru mminnaiyauvaa iya vitaakiaiveeraivaara titaa kiaikio tiivaivee, tiravai.

⁷ Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Na kiisa suai kava kuanaravai. Fai yapooma nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa gioonna kiaapuuya rikiada iikiyaiya fai yoketaama variaaravaivee. Yisuuva itaa kua tiravai.

⁸ Na Yuvuaano neenoo ii kua aataru iyauvaa rikiee iyauvaa teeravai. Na rikiee na taa taika kiee aangeraiivo iyauvaa ni vitauyauvaa yuku oyaivaki viee varee vaina ni ausa mmuduuyaiivaa inna mminaree kiaa iikiaaduu ⁹ ivo ni tunoo: Sa itaama iikianee. Anutuuqaa mmooriivaa ta mmuaa mmoori varaunnavaitanavee. I seena forofetaiyaata aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa rikiada iikiyaiyaatama ta mmuaa mmoori vareeraiyavee. Anutuuqaa nnaasu ai ausa mmuduuyaiivaa mmianee, ¹⁰ kiaa kioo ni tunoo: Nnaagiai vainara aataru mminnaiyauvaa aa yanaa aavaki vai kuaiyauvaa sa hatauma kiane. Ii kua iyauvaa kaanaivo vainima kooyaa vainaraivaara sa hatauma kiane. ¹¹ Gioonna kiaapu voovoono mmoori maisaivaa iivoono kii ari iivaugiataama mmannammanna iikiaivee. Gioonna kiaapu voovoono tomedama variivoono kii ari itaama variivaugiataama mmannammanna variaivee. Gioonna kiaapu voovoono safuuma variivoono kii ari variivaugiataama mmannammanna safuuma variaivee. Gioonna kiaapu voovoono yoketaa tuanaa ari vookaraama variivoono kii ari variivaugiataama yoketaa tuanaavai nnaasu variaivee. Aangeraiivo itaa kua tiravai.

¹² Yisuuva tunoo: Rikiaatee. Fai na kiisa suai kava kuanaravai. Na irisai yoketaiyauvaa varee tiee gioonna kiaapuuya ngiari mmoori iikiaiyouvunugiataama mmuaavai mmuaavai irisaiyouvaa safuuma iya mminaravai. ¹³ Na tauraa variaivoono fai nnaagiai varinaravai. Na tauraa yapeeraivaata nnaagiai yapeeraivaatama na nakaaraiovee. Na toosa hara iiraivaata iima taikeeraivaatama na nakaaraiovee. Yisuuvaano itaa kua tiravai.

¹⁴ Gioonna kiaapuuya ngiari buruqaiyouvaa fini kiaiya fai yoketaama variaaravai. Iya itaama finiaivaara iya inna aikiooma yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa fai iya nneeda yoosinna keegiaiyouvaki vida yoosinnaivaki kuaravai.

¹⁵ Gioonna kiaapu maisa mmooriivaa iikiaiyaata saaka sifaa iikiaiyaatama sabi aataru nuairaiyaata ngiari seenaiya ruputuaani putuaiyaatama unnakua anutuuyauvaa ausa mmuduuya mmiraiyaata gioonna kiaapuuya ngiari kuaiyouvaata ngiari mmooriyauvaatama unnakua tiraiyaatama fai yoosinnaivaa mmaanai nnaasu variaaravai.

¹⁶ Yisuuva tunoo: Na ni aangeravaa titaa kiaaduu aa kua aayauvaa i kiasa i mminai eenoo vaa ausa hanigia kiada Anutuuaara nuunairaiya kiasa mmianeeraivaara na titaaduu aisi tiiravai. Na Davuitinna oyai tuanaivo variaivoono na inna oyavakidiri diitee inna sidinnaidivai variauvai. Na patairaara aakiapuaivaa roosiima pinaama mmeekia tauovee, tiravai. ¹⁷ Mmannasavoota Puara Sipisiipa Nnaakaraivaa nnaataivootama kiasano: Ngiatee, kiaavai. Mmuakiasa gioonna kiaapuuya ii kua ivaa rikiaiya kiatee: Ngiatee, kiatee. Gioonna kiaapu voovono nnoori raino kii ngiaivee. Nnooriivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa inna nnaataakiaivoono kii ngioo kati nnaivee.

Nnaagiai kuavai

¹⁸ Mmuakiasa gioonna kiaapuuya nnaagiai vainara aataru mminnaiyouvaara aa yanaa aavaki vai kuaiyouvaa rikiaiya na Yuvuaanoono yaagueeqama ngii giaa ngii miee kiasano: Mo fai gioonna kiaapu voovono aa yanaa aavaki vai kuaiyouvaata ari tinniyaadiriaata vai kuaivaa tasipama reeno fai Anutuuoqo irisaivaa maisa mmooriyauvaa aa yanaa aavau kooyaa fafaara raa kiaiyouvaa inna mminaravaivee. ¹⁹ Mo fai gioonna kiaapu voovono nnaagiai vainara aataru mminnaiyouvaara aa yanaa aavaki vai kua voovai ruga kino fai Anutuuoqo inna ooqoo tino ivo hama yatariivaa iiraivaa vaidiyya nneeda tupatupaa variaaravaa nnaanaravai. Fai ivo hama yoosinna yoketaa tuanaivaki kuanaravai. Yatariivaa nneeda tupatupaa variaaravaaraata yoosinna yoketaa tuanaivaaraatama aa yanaa aavaki iyauvaara kuaivo vainoo. Na Yuvuaano itaa kua ngii giaa ngii miauvai. ²⁰ Ivoono ii kua ivaara kiasa kookieenno tuuvoono tunoo: Kua kutaavai. Na kiisa suai kava kuanaravaivee, tiravai. Inna aikioovai. Udaanga Yisuu-o, tummuane. ²¹ Udaanga Yisuu Kirisiiva kati gioonna kiaapuuyara yoketaama yaata utiraivo ngia mmuakiasa Anutuuoqaa gioonna kiaapuuya ngii tasipama vakiaivee.